CONSEJO SUPERIOR DE INVESTIGACIONES CIENTIFICAS
PATRONATO "RAIMUNDO LULIO" — INSTITUTO "FRANCISCO SUAREZ"

ENCHIRIDION DE VERBO INCARNATO

FONTES QUOS AD STUDIA THEOLOGICA COLLEGIT

BARTHOLOMAEUS M. XIBERTA, O. Carm.
IN COLLEGIO INTERNAT. S. ALBERTI DE URBE PROFESSOR

MATRITI
1957

Nihil obstat:

Romae, 20 iulii 1955

FR. ALBERTUS M.ª GRAMMATICO, O. Carm.
Librorum Censor

FR. KENNETHUS LEAHY, O. Carm.
Librorum Censor

Imprimi potest:

Romae, 14 novembris 1955

FR. KILIANUS LYNCH, O. Carm.
Prior Generalis

Nihil obstat:

DR. JOAQUÍN BLÁZQUEZ, PBRO.

Imprimatur:

Madrid, 20 de julio de 1957

✠ JOSÉ M.ª, Obispo Auxiliar.
Vicario General.

Ediciones Aldecoa. — Burgos 17539

AD LECTOREM

Florilegii exarandi propositum maturescebat dum tractatum de Verbo incarnato instruebamus, et quidem sub difficultate argumenti patristici pro doctrinae exigentiis rite evolvendi. Profecto aequa s. theologiae pertractatio postulat ut integre adhibeantur non solum S. Scripturae atque magisterii oecumenici auctoritates, verum etiam patrum documenta. Attamen id est huius operis pondus ut, nisi apta habeantur subsidia, perfici nequeat. Imprimis quidem innumera patrum scripta de Christo Iesu nonnisi immenso labore pervolutari queunt, cum hodie multo plura quam antea innotuerint et huc illuc dispersa inveniantur neque rite adhiberi possint nisi ob oculos habitis plurimis animadversionibus criticis quas hodierni periti multiplicarunt. Deinde vero cum quis congruam patristicarum auctoritatum collectionem obtinuerit, eam proponere nequit nisi vel in immensum aucta libri mole vel doctrinae expositione notationibus bibliographicis perpetuo interrupta. His autem incommodis haud satis occurrit *Enchiridion patristicum* M. I. ROUËT DE JOURNEL (ceterum inaestimabilis pretii), quod unum emolumentum offert, ut singulis quaestionibus theologicis pauci textus adiungi possint ad ornamentum quidem et aliqualem utilitatem, non vero ad soliditatem doctrinae, siquidem patres ut plurimum ex generaliore consensu auctoritatem nanciscuntur.

Itaque post plura temptamina in hoc tandem consilium devenimus, ut textuum compendium offerremus quo traditio patristica de Verbo incarnato virtualiter integra sub manibus poneretur, eo sane modo ut cuique via pateret ad unumquodque argumentum plene explorandum et simul in nostro tractatu valeremus, expositionis continuitate non turbata, singula asserta adductis fontibus roborare.

Tria in florilegio includenda videbantur: Acta magisterii praesertim oecumenici, haereticorum doctrinae, orthodoxorum scripta; quae quantopere expediat ut theologis ex fontibus directe innotescant, non est cur longiore sermone commendemus. Magisterii quidem documenta producenda fuerunt usque ad novissima S. Sedis acta, cetera vero contineri debuerunt aevo patristico usque ad controversiam adoptianismi hispanici saeculis VIII-IX. De nonnullis auctoribus difficile fuit decernere utrum in serie orthodoxa an in heterodoxa includendi essent; quapropter ex incerta inclusione aliquorum in una vel altera serie nullum praeiudicium oriri censendum est.

Operum orientalium latinam tantum versionem dedimus, ne a pluribus textibus colligendis praepediremur; ceterum non fuit propositum nostrum theologos ab ipsis operibus volvendis eximere, sed potius ad directam eorum lectionem allicere.

Confratri Macario van Wanroij gratias ex corde ago, quod suam operam coniungere voluit ad orientales textus rite reddendos, sive versiones Patrologiae graecae emendans sive novas exarans, sive syriacorum textuum quos latine non habemus directam versionem instruens. Duos textus armenos latine nondum editos peramanter transtulit R. P. Ioseph Smith, S. I., in Instituto Biblico de Urbe professor. Aliis quoque confratribus qui multiplicem operam mihi praestiterunt, gratum animum profiteri lubet.

B. M. X.

Romae, in festo B. V. Mariae de Monte Carmelo, 1955.

INDEX

Pag.

I. ANTE PAULUM SAMOSATENUM

Sectio A. — *Magisterii documenta* 23

1. Symbola vetustiora 23
   Symboli apostolici forma romana 23
   Symboli apostolici forma orientalis antiquior 24

Sectio B. — *Auctores heterodoxi* 24

2. Antiquiores errores ab aliis animadversi: Carpocrates, Cerinthus, Ebionaei, Valentiniani, Marcion et Cerdo, Apelles, Theodotus, Artemon 24

Sectio C. — *Auctores orthodoxi* 27

3. Patres apostolici 27
   Clemens Romanus: Ep. I ad Corinthios 27
   Ignatius Antiochenus: Epistolae (ad Ephesios, Magnesios, Trallianos, Romanos, Smyrnaeos, Polycarpum) 27
   Polycarpus: Epistola ad Philippenses 29
   Ps. Barnabas: Epistola 30
   Hermas: Pastor 30
   Ps. Clementis ep. II ad Corinthios 31

4. Apologetae 32
   Aristides: Apologia 32
   Iustinus: Apologia I, Apologia II, Dialogus cum Tryphone. 32
   Melito Sardensis: Fragmenta allegata ab Anastasio Sinaita. °Homilia De passione 35
   Epistola ad Diognetum 35
   Irenaeus: Adv. haereses, Demonstratio evangelicae praedicationis, Ex epistula ad Demetrium diaconum fragmenta. 36

Pag.

5. Scriptores orientales saeculi III 42
Clemens Alexandrinus: Cohortatio ad gentes, Paedagogus, Stromata, Quis dives salvetur 42
Origenes: In Numeros homiliae, In Matthaeum commentarii, In Matthaeum commentariorum series, In Ioannem commentarii, In Romanos commentarii, De principiis, Contra Celsum. Errores christologici Origeni incriminati 45
Dionysius ep. Alexandriae: Epistola ad Euphranorem et Ammonum a s. Athanasio vindicata, Ex epistola ad Stephanum papam, °Ep. ad Paulum Samosatenum, °Fragmenta christologica super Lc. 22, 48 57
Gregorius Thaumaturgus: Ad Theopompum, Sermo de Nativitate Christi 59
Methodius ep. Olympi: Convivium decem virginum, De resurrectione, Contra Porphyrium 60
Theognostus: Notitia a Photio data 63
Dialogus Adamantius 64

6. Scriptores occidentales saeculi III 65
Tertullianus: De patientia, Adv. Iudaeos, Contra Marcionem, De anima, De carne Christi, De resurrectione carnis, De fuga in persecutione, Adv. Praxean 65
Hippolytus: De benedictionibus Iacob, °Commentarii in Cantica, De sancto Paschate fragmenta, De Antichristo, Contra haeresim Noeti, Philosophoumena, °Homilia in s. Pascha, °Contra Beronem et Heliconem 71
Cyprianus: Ep. 63, Caecilio, De opere et eleemosynis, De bono patientiae 75
Novatianus: De Trinitate 77
Victorinus ep. Poetavionensis: Tractatus de fabrica mundi, Commentarii in Apocalypsim 79

II. A PAULO SAMOSATENO USQUE AD NESTORIUM

Sectio A. — *Magisterii documenta* 81
7. Symbola in controversiis saeculi IV condita 81
Symbolum Nicaenum 81
Symboli forma longior ab Epiphanio relata 82
Symbolum Nicaeno-Cptanum 83
Damasus: Fragmenta, Epistolae, "Tomus Damasi" 84
Concilia 86
Concilium Urbis a. 382 86
Concilium Cptanum I 87
Concilii Cptani anni 382 epistola synodica 87
Concilii Alexandrini a. 362 tomus ad Antiochenos 87
De haereticorum repressione: Theodosius I, Theodosius II, S. Ambrosius, Innocentius I 88

Pag.

Sectio B. — *Auctores heterodoxi* 89
8. Heterodoxi qui erroribus trinitariis implicantur 89
Paulus de Samosata. Acta contra ipsum: Epistola synodalis conc. Antiocheni a. 268, Disputatio cum Malchione, Ep. sex episcoporum, Acta in Paulum Samosatenum ab Eusebio relata 89
Ariani: Arius, Ep. ad Constantinum imperatorem, fidei professio; Aetius, Fragmenta christologica; Eunomius, Apologia apologiae contra s. Basilium; Eudoxius, Fidei professio; Lucius, Oratio in Pascha; Maximinus, Sermones. Arianorum doctrinae ab aliis notatae 95
Marcellus de Ancyra: Ex opere contra Asterium fragmenta, Fidei professio. Sequacium ipsius professio fidei s. Athanasio oblata ca 371 100
Pauli Samosateni, Marcelli, Photini doctrinae ab aliis animadversae 103
Priscillianismus: Liber apologeticus, Tractatus Paschae, Tractatus Exodi. Priscillianistarum errores ab aliis animadversi 105

9. Heterodoxi unitatem inepte extollentes 109
Apollinarius: Fidei minutior expositio, De unione corporis cum divinitate in Christo, Demonstratio divinae incarnationis ad similitudinem hominum, Anacephalaiosis, De fide et incarnatione, Ad Iovianum, Ad Dionysium, Contra Diodorum 109
Vitalis: Fidei professio Damaso papae oblata, Disceptatio cum s. Epiphanio 121
Polemon: Antirrheticus, Ad Timotheum, Contra Timotheum. 123
Timotheus ep. Beryti: Ad Homonium, Ad Prosdocium. Ipsius doctrina a Valentino descripta 124
Iobius: Fidei professio 126
Valentinus: Capita apologiae 126
Scripta apollinaristica incertorum auctorum: Ps. Athanasii De incarnatione Verbi, Ps. Felicis De incarnatione, Ps. Hippolyti (seu Iulii) ep. ad Severianum 127

10. Heterodoxi dualitatem inepte extollentes 129
Diodorus de Tarso: Fragmentorum collectio syriaca, Fragmenta latine servata, Alia fragmenta 129
Theodorus de Mopsuestia, Homiliae catecheticae, Commentarius in psalmos, Commentarius in Ioannem, In ep. ad Galatas, In ep. ad Philippenses, In ep. ad Colossenses, De incarnatione, Contra Apollinarem, De Apollinari et eius haeresi, Symboli expositio 134
Errores christologici ab adversariis notati 149

Pag.

Sectio C. — *Auctores orthodoxi* 155

11. Auctores orthodoxi ineuntis saeculi IV 155
Petrus Alexandrinus: Fragmenta ex opere De deitate, ex homilia De adventu Salvatoris nostri 155
Alexander de Alexandria: Epistola ad Alexandrum Thessalonicensem, Fragmenta ex sermone De incarnatione . . 156
Lactantius: Divinae institutiones 157
Constantinus imperator: Oratio ad sanctorum coetum . . . 159
Eusebius Caesariensis: Demonstratio evangelica, Contra Marcellum, De ecclesiastica theologia 160
Eustathius Antiochenus: Fragmenta ex interpretatione Ps. 92 et Prov. 8, 22, De anima, Adv. Arianos 165
Eusebius Emesenus: Fragmenta ex opere De arbitrio, voluntate Pauli et Domini passione; ex oratione De fide, De novis transformationibus, ex loco non expresso, De transfiguratione Domini, De passione 168
Aphraates: Demonstrationes 171
Iulius Firmicus Maternus: De errore profanarum religionum 173

12. Hilarius Pictaviensis: Tractatus in psalmos (53, 54, 68, 131), In Matthaeum, De Trinitate 174

13. Athanasius: Oratio de incarnatione Verbi, Adv. Arianos orationes I-III, Epistolae ad Serapionem, ad Epictetum, ad Adelphium, Expositio fidei, De incarnatione Dei et contra Arianos, Sermo maior de fide 183

14. Patres Cappadoces 195
Basilius Caesariensis: Epistolae (38, 236, 261), Homilia in s. Christi generationem, Homilia de gratiarum actione, Homiliae in psalmos (48, 59), De Spiritu Sancto ad Amphilochium, Adv. Eunomium 195
Gregorius Nazianzenus: Epistolae (101, ad Cledonium), Orationes (30 seu theologica IV, 37 in Mt. 19, 38 in Theophania, 39 in sancta Lumina, 40 in sanctum baptisma, 45) 199
Gregorius Nyssenus: In Christi resurrectionem or. I, Oratio catechetica, Contra Eunomium, Ad Theophilum adv. Apollinarium, Antirrheticus adv. Apollinarium 204

15. Auctores orientales medii saeculi IV 216
Ephraem: Sermo de Domino nostro, Sermones in hebdomadam sanctam, Hymni De nativitate Christi in carne, Hymni de beata Maria (16), Hymni dispersi (15, 22), Carmina Nisibena 216
Didymus: Expositio in psalmos (15, 21, 131), De Trinitate, [?] Ps. Basilii adv. Eunomium l. IV 219
Cyrillus Hierosolymitanus: Catecheses (4, 12) 221

Pag.

Epiphanius: Ancoratus, Panarion adv. haereses (haer. 20: appendix de Incarnatione, 69: contra Arianos, 77: contra Apollinaristas) 224
Opera S. Athanasio falso ascripta 231
Ps. Athanasii contra Arianos or. IV 231
Ps. Athanasii contra Apollinarium l. I 233
Ps. Athanasii contra Apollinarium l. II 236
Gelasius Caesariensis: Fragmenta ex Catechesibus (6, 9, 12, 20), ex or. Contra Arianos, In Epiphania Domini, In Mt. 26, 39 et contra Arianos, De Paschate, In Io. 5, 24, Homilia in Gen. 32, 24 237

16. Auctores occidentales medii saeculi IV 240
Marius Victorinus: In ep. ad Galatas, In ep. ad Philippenses, Adv. Arium 240
Zeno Veronensis: Tractatus (6, 7, 8, 9, 29) 241
Phoebadius Aginnensis: Liber contra Arianos 243
Gregorius Illiberitanus: De fide orthodoxa, Fides Romanorum 244
[?] Eutropius: De similitudine carnis peccati 245

17. Auctores orientales exeuntis saec. IV et ineuntis V 247
Ioannes Chrysostomus: Homiliae Contra Anomoeos (7, 9, 10), In diem Natalis Domini, De incarnatione, De Ascensione, In Matthaeum (2, 27, 77), In Ioannem (11, 63, 67), In ep. ad Romanos (10, 13), In ep. I ad Corinthios (38, 39), [Commentarius] in ep. ad Galatas, In ep. ad Philippenses (7), In ep. I ad Timotheum (7) 247
Severianus de Gabala: Fragmenta 254
Amphilochius de Iconio: Fragmenta 255
Atticus Cptanus: Oratio in sanctam Dei genitricem, Ep. ad Eupsychium, Fragmentum 257
Antiochus ep. Ptolemaidis: Fragmenta 259
Ammonus ep. Adrianopoleos: Fragmenta 260
Nemesius de Emesa: De natura hominis 260
Theophilus ep. Alexandrinus: Epistolae paschales a. 401 et 402 262
Ioannes ep. Hierosolymitanus: Fidei professio 263

18. Auctores occidentales exeuntis saeculi IV et ineuntis saeculi V. 264
Ambrosius: Epistolae (41, 46, 48, 72), Enarrationes in XII psalmos Davidicos (39, 40), In Lucam, De fide ad Gratianum, De Spiritu Sancto, De incarnationis Dominicae sacramento 264
Ambrosiaster: In ep. ad Romanos, ad Philippenses 271
Quaestiones Veteris et Novi Testamenti (49, 78, 83, 113) . . 274
Fides Isatis ex Iudaeo 276
Gaudentius Brixiensis: Tractatus (19) 276
Baquiarius: Libellus de fide 278

Pag.

Consultationes Zachaei et Apollonii 278
Niceta de Remesiana: De ratione fidei, De Spiritu Sancto, De symbolo 280
Rufinus de Aquileia: Expositio symboli 282
Hieronymus: Epistolae (65, 120), Homilia de Nativitate Domini, Commentarioli in psalmos (1, 18, 67), Tractatus sive homiliae in psalmos (98, 108, 109), Tractatus sive homiliae in psalmos quatuordecim (93), Commentarii in Isaiam, In Matthaeum, [Tractatus] in Marcum, Commentarius in Marcum, In ep. ad Ephesios 284
Leporius: Libellus emendationis 289
Pelagius: Expositio in epistolas s. Pauli (ad Romanos, ad Philippenses), Fidei professio Innocentio I exhibita . . 292
Capreolus ep. Carthaginiensis: Rescriptum ad Vitalem et Constantium 294

19. Augustinus: Epistolae (11, 102, 137, 169, 187, 205, 219), Sermones (47, 67, 126, 127, 152, 174, 175, 183, 186, 214, 261, 263, 292, 293, 294, 344; Sermones post Maurinos reperti), De Genesi ad litteram, Enarrationes in psalmos (26, 29, 34, 39, 43, 93, 98, 102, 109, 127, 129, 132, 147), De consensu evangelistarum, In Ioannis evangelium (tr. 2, 4, 7, 19, 23, 25, 42, 47, 60, 78, 79, 82, 98, 108, 110), Expositio ep. ad Galatas, In ep. I Ioannis, De diversis quaestionibus LXXXIII (60, 64, 65, 73, 75), Retractationes, De catechizandis rudibus, Confessiones, De Trinitate, De civitate Dei, Enchiridion sive De fide spe et caritate, De utilitate credendi, Contra Faustum, Contra sermonem Arianorum, Ad Orosium contra Priscillianistas et Origenistas, De peccatorum meritis et remissione, De natura et gratia, De gratia Christi et de peccato originali, Contra duas epistolas Pelagianorum, De correptione et gratia, De praedestinatione sanctorum 296

20. Cyrillus Alexandrinus: Scripta a nestoriano certamine aliena: Epistola paschalis V, In Isaiam, In Matthaeum, In Lucam, In Ioannem, In ep. ad Romanos, Thesaurus de sancta et consubstantiali Trinitate, De sancta et consubstantiali Trinitate dialogi, De adoratione in spiritu et veritate 340

III. CONTROVERSIA NESTORIANA

Sectio A. — *Magisterii documenta* 356

21. Caelestinus I: Allocutio in concilio Romano a. 430, Epistolae (ad Cyrillum, ad Nestorium, ad clerum et populum Cptanum) 356
Concilii Ephesini a. 431 acta 359
Concordiae a. 433 formula 361

Pag.

Sixtus III: Epistolae (ad Cyrillum I-II, ad Ioannem Antiochenum) 361

Sectio B. — *Auctores heterodoxi* 362

22. Nestorius: Epistolae (ad Caelestinum, ad Cyrillum, ad Ioannem Antiochenum, ad Scholasticium), Sermones, Textus ex Irinaei Tragoedia, Liber Heraclidae. Nestorii doctrina ab aliis descripta (Contestatio publice proposita...) 362
23. Auctores Nestorio proclives 379
Ioannes Antiochenus: Epistolae (ad Nestorium, ad Cyrillum) 379
Andreas de Samosata: Orientalium obiecta contra XII anathematismos 381
Alexander de Hierapoli: Epistola ad Theodoretum 384
Ibas de Edessa: Epistola ad Marin Persam 385
Eutherius de Tyana: Confutationes quarundam propositionum 386
Paulus de Emesa: Homiliae coram s. Cyrillo habitae 388
Theodoretus de Cyro: Contra XII anathematismos, Pentalogium adv. Cyrillum, Epistolae (Ioanni Ant., Nestorio, Alexandro Hieropolitano, Dioscoro, Leoni papae, monachis Cptanis, Ioanni Oeconomo, ad monachos, Ioanni de Aegea), Eranistes, Haereticarum fabularum compendium, De incarnatione Domini, Expositio rectae fidei . . 389
Isidorus Pelusiota: Epistolae ad Cyrillum 403

Sectio C. — *Auctores antinestoriani* 404

24. Cyrillus Alexandrinus. Scripta certamen nestorianum respicientia: Homilia paschalis XVII, Epistolae (ad monachos Aegypti, ad Nestorium I et II, ad Caelestinum, ad Nestorium III cum anathematismis), Ad Theodosium de recta fide, Ad Augustas de fide, Ad Dominas, Adv. obiectiones Theodoreti in XII anathematismos, Explicatio XII anathematismorum, Scholia de incarnatione Unigeniti, Quod unus sit Christus, Adv. Nestorium, Epistolae peractam concordiam a. 433 respicientes (ad Ioannem Antiochenum, ad Acacium, ad Eulogium, ad Successum I-II, ad Valerianum) 404
25. Auctores antinestoriani minores 443
Ioannes Cassianus: De incarnatione Christi 443
Marius Mercator: Theodori Mopsuesteni symbolum impugnatum, Cyrilli et Nestorii capitula cum Collectoris disputatione 449
Proclus ep. Cptanus: Homilia habita a. 429, Tomus ad Armenios 450
Theodotus ep. Ancyrae: Homiliae Ephesi habitae 453
Acacius ep. Melitenae: Homilia in concilio Ephesino habita. 456
Erechthius ep. Antiochiae Pisidiae: Homiliae (de Nativitate Domini, in sancta Epiphania) 457

Pag.

IV. CONTROVERSIA EUTYCHIANA

Sectio A. — *Magisterii documenta* 459

26. Leo Magnus: Epistolae haeresim Eutychis spectantes (Tomus ad Flavianum, ad Iulianum ep. Choensium, ad Anatolium, ad Leonem Augustum) 459
Concilium Chalcedonense: Fidei definitio 466
Episcoporum responsa imperatori Leoni consulenti de Chalcedonensi concilio recipiendo (epp. Isauriae sub Basilio de Seleucia, epp. Pamphyliae sub Epiphanio ep. Pergensi) 467
Flavianus ep. Cptanus: Epistolae causam Eutychis respicientes (ad Leonem papam, ad Theodosium imperatorem) 470

Sectio B. — *Auctores heterodoxi* 471

27. Eutyches: Libellus synodo Cptanae a. 448 oblatus, Contestatio, Oretenus dicta coram synodi legatis (testimonia presbb. Ioannis, Theophili, Mamae), excussio ipsius in synodo, libellus appellationis ad Leonem M., dialogus cum Eusebio de Dorylaea a Nestorio relatus 471
Eutychis doctrina ab aliis declarata: Eusebii de Dorylaea libellus synodo Cptanae a. 448 oblatus, etc., Ioannis ep. Tomi: De duabus haeresibus Nestorianorum et Eutychianistarum 477

Sectio C. — *Auctores orthodoxi medii saeculi IV* 479

28. Leo Magnus: Sermones (21, 22, 23, 28, 54, 56, 64, 71) 479
Basilius ep. Seleuciae: Orationes (25, 32) 482
Gennadius ep. Cptanus: Encomium in Tomum s. Leonis 483
Petrus Chrysologus: Epistola ad Eutychen, Sermones (11, 15, 37, 40, 50, 59, 60, 63, 82, 83, 108, 144, 147) 485
Maximus ep. Taurinensis: Homiliae (4, 5, 15, 21, 50, 83) 488

V. A CONCILIO CHALCEDONENSI USQUE AD CONTROVERSIAM MONOTHELISMI

Sectio A. — *Magisterii documenta* 490

29. Romanorum pontificum acta ante causam de tribus capitulis . . 490
Gelasius I: Tomus de duabus naturis in Christo 490
Anastasius II: Ep. ad Laurentium de Lignido 493
Hormisda: Indiculus cui revertentes ex Acaciano schismate subscribere iussi sunt, Ep. ad Possessorem in causa monachorum Scytharum, Ep. ad Iustinum qua formula 'Unus de Trinitate...' ut importuna reicitur 495
Ioannes II: Ep. ad senatores Cptanos circa formulam 'Unus de Trinitate...' 496

Pag.

30. Romanorum pontificum acta ab incepta causa de tribus capitulis: 497
Vigilius: Iudicatum, Encyclica ad universam Ecclesiam, Constitutum 497
Canones adv. Origenem 502
Concilium Cptanum II: Anathematismi de tribus capitulis. 502
Pelagius I: Professio fidei 506
Gregorius Magnus: Epistolae (ad Ioannem Cptanum, ad Eulogium Alexandrinum, ad episcopos Hiberiae) 507

31. Symbola aliaque communiter acta 508
Symbolum *Quicumque* 508
Formula *Fides Damasi* nuncupata 509
Formula *Clemens Trinitas* 509
Pastoris [?] libellus in modum symboli 509
Statuta Ecclesiae antiqua 510
Collatio catholicorum cum Severianis anno 533 habita 510

Sectio B. — *Auctores heterodoxi* 513

32. Nestoriani: 513
Nestorianorum acta synodalia: Synodus nestoriana anni 486, symbolum compositum a Mar Yesuyahb 513
Narses: Doctrinae capita ex homiliis et carminibus excerpta. 514
Babai Magnus: Liber de unione 516

33. Monophysitae: 518
Imperatorum acta contra concilium Chalcedonense: Basilisci litterae Encyclicae et Antencyclicae, Zenonis Henotikon, Anastasii I Typus 518
Timotheus Aelurus: Refutatio synodi Chalcedonensis, Contra eos qui dicunt duas naturas 521
Philoxenus de Mabbug: Tractatus de Trinitate et incarnatione, Fidei professio, Anathematismi in concilium Chalcedonense, Adv. Nestorianos 522
Sergius Grammaticus: Epistolae ad Severum, Oratio apologetica 525
Iacobus Sarugensis: Epistolae 527
Iulianus de Halicarnasso: Epistolae, Tomus (loci a Severo citati), Propositiones a Severo tamquam haereticales notatae 528
Sententiae aphthartodoceticae a quibusdam orthodoxis propugnatae 531
Severus Antiochenus: Philalethes, Contra impium Grammaticum orationes, Ad epistolas Sergii Grammatici, Epistolae ad Iulianum 531

Pag.

Themistius: Antirrheticus contra Tomum Theodosii, Sermones et Epistolae 539
Corpus Dionysianum: De caelesti hierarchia, De ecclesiastica hierarchia, De divinis nominibus, Epistolae ad Caium. 540
Ioannes Philoponus: Diaitetes, Epitome libri Diaitetes 543

Sectio C. — *Auctores orthodoxi* 545

34. Auctores orientales 545
Maxentius: Fidei professio, Adunationis Verbi Dei ad propriam carnem ratio, Contra Acephalos libellus, Contra Nestorianos dialogi 545
Eustathius monachus: Epistola de duabus naturis 549
Ephraem ep. Antiochenus: Apologia pro synodo Chalcedonensi, Oratio in Apostoli verba Heb. 4, 15, Sermo in Margaritam 551
Ioannes de Scythopoli: Scholia in opera ps. Dionysii Areopagitae 552
Leontius Byzantinus: Adversus Nestorianos et Eutychianos, Adv. argumenta Severi 554
Iustinianus imperator: Professiones fidei insertae in Codice Iustiniano, Epistola Ioanni II Romano pontifici, Confessio rectae fidei adversus tria capitula, Contra Monophysitas, Epistola ad Zoilum 560
Theodorus de Raithu: Praeparatio 565
Pamphilus: Panoplia dogmatica 567
Theodorus [?]: De sectis 568
Leontius Hierosolymitanus: Adv. Nestorianos libri septem. 571
Anastasius ep. Antiochenus: Orationes quinque 574
Stephanus Hierapolitanus: In Mt. 24, 36 et Mc. 13, 32 . . 577
Eulogius ep. Alexandrinus: Contra Agnoetas oratio 577

35. Auctores latini 579
Arnobius Iunior: Arnobii catholici et Serapionis conflictus . . 579
Faustus Regiensis: De Spiritu Sancto 581
Gennadius Massiliensis: De ecclesiasticis dogmatibus 583
Vigilius Tapsensis: Contra Eutychen 584
[Ps. Augustini] Contra Felicianum Arianum 585
Avitus ep. Viennensis: Contra eutychianam haeresim 587
Boethius: Liber contra Eutychen et Nestorium 588
Caesarius Arelatensis: Sermones (11, 188, 190: Sedati) . . . 591
Fulgentius de Ruspe: Epistolae (ad Ferrandum, ad Reginum) Ad Trasimundum, De incarnatione Filii Dei ad Scarilam . . 593
Ferrandus: Epistolae (ad Anatolium, ad Severum) 601
Facundus Hermianus: Pro defensione trium Capitulorum 603
Rusticus Diaconus: Contra Acephalos disputatio 605
Agnellus: Epistola de ratione fidei ad Armenium 612
Gregorius Magnus: Moralia in Iob, In Ezechielem 612

Pag.

VI. CONTROVERSIA MONOTHELISMI

Sectio A. — *Magisterii documenta* 616

36. Honorius I: Epistolae ad Sergium 616
Ioannes IV: Epistola ad Constantinum imperatorem 618
Martinus I: Epistola encyclica 618
Concilii Lateranensis sub Martino I canones 619
Agatho: Epistola dogmatica ad imperatorem *Omnium bonorum spes*, Ep. ad imperatores *Consideranti mihi* in concilio Cptano III acclamata 622
Concilium Cptanum III: Coryphaeorum monothelismi damnatio, Fidei definitio, Constantini Apameensis presbyteri excussio et damnatio 624
Leo II: Epistolae 627
Acta in controversia de cultu imaginum: Gregorii II ep. ad Leonem Isaurum, Concilii Nicaeni II definitio, acclamationes in fine concilii 628
Fidei professiones: concilii Toletani IV a. 633, Toletani VI a. 638, Toletani XI a. 675, Toletani XVI a. 693, Mediolanensis a. 680 629

Sectio B. — *Auctores heterodoxi* 634

37. Imperatorum acta pro monothelismo: Heraclii Ecthesis, Constantini II Typus 634
Cyrus ep. Alexandrinus: Doctrinae capita cum Monophysitis concordata 636
Sergius ep. Cptanus: Epistola ad Honorium 637
Paulus ep. Cptanus: Epistola ad Theodorum romanum pontificem 640
Theodorus ep. de Pharan: De operationibus Christi ad Sergium ep. Arsenoitam 640
Macarius ep. Antiochenus: Fidei professio concilio Cptano II oblata 641

Sectio C. — *Auctores orthodoxi* 643

38. Sophronius: Epistola synodica ad Sergium, Sermo in Ramos Palmarum 643
Maximus Confessor: Quaestiones et dubia (Interrogatio 66), Opuscula theologica et polemica (Ad Marinum, Adv. eos qui dicunt unam operationem eo quod divina... praevaleat humanae, Adv. eos qui dicunt quod divinitatis et humanitatis una instrumenti et moventis operatio est, Adv. eos qui dicunt unam operationem compositam; Ep. ad Nicandrum, Tomus dogmaticus ad Nicandrum), Disputatio cum Pyrrho, Disputatio cum Theodosio ep. Caesareae Bithyniae 647
Anastasius monachus s. Maximi discipulus: Epistola ad commune monachorum apud Calarim constitutorum collegium. 659
Anastasius Sinaita: Viae dux 660

Pag.

Germanus ep. Cptanus: De haeresibus et synodis, Epistola ad Armenios 664
Ioannes Damascenus: De fide orthodoxa, De natura composita, De duabus voluntatibus, Adversus Nestorianos, Contra Acephalos seu Iacobitas, Pro sacris imaginibus orationes tres. 666

VII. CONTROVERSIA ADOPTIANISMI

Sectio A. — *Magisterii documenta* 680

39. Hadrianus I. Acta adversus Adoptianos (Epistola *Institutio universalis* ad episcopos Hispaniae, Ep. *Si tamen licet* ad episcopos Galliae et Hispaniae) 680
De primis actis in Adoptianos testimonium abbatis Eghinardi. 681
Episcoporum Italiae libellus contra Elipandum 682
Concilii Francofurtensis a. 794 epistola synodica 683
Concilii Foroiuliensis a. 796/7 symbolum fidei 685
Leo III: Acta in concilio Romano a. 799 686
Confessio fidei Felici Urgellitano in concilio Aquisgranensi a. 799 iniuncta 687

Sectio B. — *Auctores heterodoxi* 688

40. Elipandus: Epistolae (ad Migetium, ad Carolum M., ad Albinum), Symbolum fidei 688
Episcoporum Hispaniae ad episcopos Galliae, Aquitaniae et Austrasiae epistola 689
Felix ep. Urgellitanus: Apologiae ad Carolum M. fragmenta ab Alcuino extracta et improbata, Eiusdem Apologiae fragmenta a Paulino Aquileiensi extracta et improbata, Ex scripto postumo sententiae ab Agobardo extractae et impugnatae, Activitas doctrinalis ab Agobardo enarrata, Liber de variis quaestionibus 691

Sectio C. — *Auctores orthodoxi* 700

41. Auctores Hispani controversia adoptiana antiquiores 700
Isidorus ep. Hispalensis: Etymologiarum, Sententiarum, Differentiarum, De ecclesiasticis officiis 700
Ildephonsus ep. Toletanus: De virginitate B. Mariae 702
Iulianus ep. Toletanus: De tribus capitulis liber apologeticus, Fragmentum 703

42. Auctores qui adoptianismum impugnarunt 705
Beatus de Liébana et Heterius ep. Osmae: Epistola ad Elipandum 705
Basiliscus: Ex scripto contra Elipandum 709
Vincentius: Fragmentum servatum ab Alvaro de Corduba . . 709
Alcuinus: Adv. haeresim Felicis, Contra Felicem Urgellitanum libri septem 710

Pag.

Paulinus ep. Aquileiensis: Contra Felicem Urgellitanum episcopum libri tres 715
Agobardus ep. Lugdunensis: Adv. dogma Felicis Urgellitani. 718

VIII. MONUMENTA LITURGICA AETATIS PATRISTICAE

43. Reliquiae liturgicae saeculo V vetustiores: Hippolyti [?] Oratio eucharistica, Didascalia apostolorum, Constitutiones apostolorum, Liturgia s. Iacobi 721
Liturgia romana: In Nativitate Domini, In Theophania, In nocte Paschae, Dominicum Paschae, In Ascensa Domini 724
Liturgia Ambrosiana: Praefationes 726
Liturgia Gallicana. Ex missali Gothico, Missae in codice Augiensi 253 727
Liturgia Visigotica et Mozarabica: Liber ordinum, Liber sacramentorum, Liber orationum, Textus ab Elipando pro adoptianismo allegati 729

IX. ACTA MAGISTERII AETATE MEDIA ET MODERNA

44. De redemptionis universalitate decreta concilii Carisiacensis et Valentini 733
Leonis IX symbolum fidei 733
Errores Petro Abaelardo obiecti in concilio Senonensi a. 1140. 734
Acta in controversia saeculi XII circa rationem unionis hypostaticae: Tres opiniones a Petro Lombardo descriptae; Alexandri III epistolae (ad Eberhardum archiep. Salisburgensem, ad Gerohum praepositum Reichersperchensem, ad Gulielmum archiep. Senonensem, ad Gulielmum ep. Remensem); Coaevorum auctorum testimonia: Annales Reichersperchenses, Ioannes Cornubiensis de actis Alexandri III 734
Professio fidei Valdensibus ab Innocentio III praescripta 738
Professio fidei concilii Lateranensis IV in capite *Firmiter* 739
Concilii Viennensis a. 1312 sententia contra errores Petri Ioannis Olivi 739
Ioannis XXII sententia de paupertate Christi 740
Marsilii Patavini et Ioannis de Ianduno errores damnati a Ioanne XXII 740
Clementis VI sententia de satisfactione Christi 740
Ioannis Hus error damnatus in concilio Constantiensi a. 1418 . . 741
Concilii Florentini decretum pro Iacobitis 741
Augustini de Roma propositiones in concilio Basileensi reprobatae; Propositiones quarum patrocinium egit in eodem concilio Ioannes de Turrecremata 742

Pag.

Acta in controversia de sanguine Christi: Propositio de mandato Clementis VI damnata, Controversiae coram Pio II habitae (a. 1463) narratio Ioannis Gobelino, Pii II bulla ad abbatem monasterii Sanctae Mariae Xantonensis, litterae ad Iacobum de Marchia, O. F. M., bulla *Ineffabilis* 742

45. *Magisterii ecclesiastici documenta aetate moderna* 745
Concilii Tridentini asserta dogmatica: Decreta de peccato originali, de iustificatione, de sacrificio Missae, de sacris imaginibus 745
Pauli IV constitutio contra Socinianos 746
Baii errores a s. Pio V damnati 746
Iansenii propositiones ab Innocentio X damnatae 746
Professio fidei Maronitis a Benedicto XIV praescripta . . 747
Propositiones sub Alexandro VIII a S. Officio damnatae a. 1690. 747
Acta in causa Iosephi Berruyer 747
Pius VI obvium sensum prophetiae de Emmanuele tuetur. 747
Conciliabuli Pistoriensis propositiones a Pio VI damnatae. 748

46. *Magisterii ecclesiastici acta recentiora* 749
Antonii Guenther doctrina de Verbo incarnato a Pio IX falsa notatur 749
Antonii Rosmini propositiones sub Leone XIII a S. Officio reprobatae 749
De paternitate s. Ioseph falsa doctrina reprobatur 749
Modernistarum propositiones decreto S. Officii *Lamentabili* reprobatae 749
S. Pii X encyclica *Pascendi* de modernistarum doctrina 750
De scientia animae Christi propositiones a S. Officio reprobatae 751

47. *Recentiorum summorum pontificum encyclicae christologicae* . . 752
Leonis XIII litterae encyclicae *Annum Sacrum* 752
Leonis XIII epistola encyclica *Tametsi futura* 753
Pii XI litterae encyclicae *Quas primas* 756
Pii XI litterae encyclicae *Lux veritatis* 757
Pii XII litterae encyclicae *Mystici Corporis* 759
Pii XII litterae encyclicae *Sempiternus rex*. 761
Pii XII litterae encyclicae *Haurietus aquas* 763

Index doctrinarum 765
Index nominum 803

NOTAE

QUIBUS OPERA COLLECTA CONTRACTE CITANTUR

AAS	Acta Apostolicae Sedis. Commentarium officiale. Romae 1909 et seqq.
ACO	Acta Conciliorum oecumenicorum iussu atque mandato societatis scientiarum Argentoratensis, t. I-IV (Berolini et Lipsiae 1914-1940).
ASS	Acta Sanctae Sedis. Romae 1865 et seqq.
CCL	Corpus Christianorum [collectum a monachis O. S. B. abbatiae S. Petri in Steenbrugge]. Series latina. Turnholti 1954 et seqq.
CSCO	Corpus scriptorum christianorum orientalium.
CSEL	Corpus scriptorum ecclesiasticorum latinorum... Academiae litterarum caesareae Vindobonensis. Vindobonae, 1866, et seqq.
GCS	Die griechischen christlichen Schriftsteller der ersten drei Jahrhunderte, herausgegeben von der Kirchenväter-Kommission der Königl. Preussischen Akademie der Wissenschaften. Leipzig, 1897 et seqq.
MANSI . . .	Ioannes Dominicus Mansi, Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio, voll. 53. Florentiae, 1759-1927.
PG	Migne Iacobus Paulus, Patrologiae cursus completus. Series graeca, voll. 162. Parisiis, 1857-1866.
PL	Migne Iacobus Paulus, Patrologiae cursus completus. Series latina, voll. 221. Parisiis, 1844-1864.
PO	Patrologia Orientalis. Parisiis, 1907.
PS	Patrologia syriaca, accurante R. Graffin, voll. 3. Parisiis, 1894-1926.
TU	Texte und Untersuchungen zur Geschichte der altchristlichen Literatur. Leipzig, 1883 et seqq.

NOTA. — In hoc Enchiridio textus distinguuntur duplici numerorum ordine: auctorum quidem series indicantur numeris qui in summis paginis habentur, uniuscuiusque vero seriei textus singillatim numerantur praemissis numeris crassioribus.

SYMBOLI APOSTOLICI FORMA ROMANA [1]

1. 1 Credo... et in Christo Iesu unico Filio eius, Domino nostro,
Πιστεύω... καὶ εἰς Χριστὸν Ἰησοῦν τὸν υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ, τὸν κύριον ἡμῶν,
Credo... et in Iesum Christum, Filium eius unicum, Dominum nostrum,

2 qui natus est de Spiritu Sancto ex Maria Virgine,
τὸν γεννηθέντα ἐκ πνεύματος ἁγίου καὶ Μαρίας τῆς παρθένου,
qui conceptus est de Spiritu Sancto, natus ex Maria Virgine,

3 crucifixus sub Pontio Pilato et sepultus,
τὸν ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου σταυρωθέντα καὶ ταφέντα,
passus sub Pontio Pilato, crucifixus, mortuus et sepultus, descendit ad inferna,

4 tertia die resurrexit a mortuis, ascendit ad caelos,
καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἀναστάντα ἐκ τῶν νεκρῶν, ἀναβάντα εἰς τοὺς οὐρανούς,
tertia die resurrexit a mortuis, ascendit ad caelos,

5 sedet ad dexteram Patris,
καὶ καθήμενον ἐν δεξιᾷ τοῦ πατρός,
sedet ad dexteram Dei Patris omnipotentis,

6 inde venturus est iudicare vivos et mortuos.
ὅθεν ἔρχεται κρίνειν ζῶντας καὶ νεκρούς.
inde venturus est iudicare vivos et mortuos.

---

[1] Ponuntur synoptice tres praecipui textus huius formae romanae: 1) latinus antiquior, traditus a Rufino in *Expositione symboli* (PL 21, 335-386); 2) graecus, quem Marcellus de Ancyra inseruit in epistola ad papam Iulium (PG 42, 385-386); 3) latinus hodiedum in usu perdurans, qui invenitur in Sermone 242 ex iis qui s. Augustino falso ascribuntur (PL 39, 2192) et in *Ordine Romano* incerti temporis, de quo cf. HAHN, *Bibliothek der Symbole*, p. 30-31.

SYMBOLI APOSTOLICI FORMA ORIENTALIS ANTIQUIOR[1]

2. 1 Πιστεύομεν... καὶ εἰς ἕνα κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν υἱὸν αὐτοῦ μονογενῆ, τὸν ἐκ τοῦ πατρὸς γεννηθέντα πρὸ πάντων τῶν αἰώνων, δι' οὗ καὶ τὰ πάντα ἐγένετο,

2 τὸν δι' ἡμᾶς κατελθόντα ἐκ τῶν οὐρανῶν καὶ σαρκωθέντα, τὸν γεννηθέντα ἐκ Μαρίας τῆς παρθένου,

3 καὶ σταυρωθέντα ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου καὶ ταφέντα,

4 καὶ ἀναστάντα τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ κατὰ τὰς γραφάς, καὶ ἀνελθόντα εἰς τοὺς οὐρανούς,

5 καὶ καθεζόμενον ἐκ δεξιῶν τοῦ πατρός,

6 καὶ ἐρχόμενον ἐν δόξῃ κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς, οὗ τῆς βασιλείας οὐκ ἔσται τέλος.

ANTIQUIORES ERRORES AB ALIIS ANIMADVERSI

1. CARPOCRATES autem et qui ab eo mundum quidem et ea quae in eo sunt ab angelis multo inferioribus ingenito Patre factum esse dicunt. Iesum autem e Ioseph natum et qui similis reliquis hominibus fuerit, distasse a reliquis secundum id quod anima eius firma et munda cum esset, commemorata fuerit quae visa essent sibi in ea circumlatione quae fuisset ingenito Deo: et propter hoc ab eo missam esse ei virtutem, uti mundi fabricatores effugere posset et per omnes transgressa et in omnibus liberata ascenderet ad eum; et eas quae similia ei amplecterentur, similiter. Iesu autem dicunt animam in Iudaeorum consuetudine nutritam contempsisse eos, et propter hoc virtutes accepisse, per quas evacuavit quae fuerunt in poenis [graece: τὰ ἐπὶ κολάσει] passiones quae inerant hominibus. Eam igitur quae, similiter atque illa Iesu anima, potest contemnere mundi fabricatores archontas, similiter accipere virtutes ad operandum similia. Quapropter et ad tantum elationis provecti sunt, ut quidam quidem similes se esse dicant Iesu: quidam autem adhuc et secundum aliquid illo fortiores. [IRENAEUS, *Adv. haereses,* l. I, c. 25: HARVEY[2], I, p. 204-205. PG 7, 680].

2. Et CERINTHUS autem quidam in Asia [graece: Αἰγυπτίων] non a primo Deo factum esse mundum docuit sed a virtute quadam valde separata... Iesum subiecit non ex virgine natum (impossibile enim

[1] Coniecturaliter restituta ab A. HAHN, *Bibliothek der Symbole,* p. 127-131.
[2] Ed.: HARVEY WILLIAM WIGAN, tt. 2 (Cantabrigiae, 1857).

hoc ei visum est); fuisse autem eum Ioseph et Mariae filium similiter ut reliqui homines, et plus potuisse iustitia et prudentia et sapientia ab omnibus. Et post baptismum descendisse in eum, ab ea principalitate quae est super omnia, Christum figurâ columbae; et tunc annuntiasse incognitum Patrem, et virtutes perfecisse; in fine autem revolasse iterum Christum de Iesu, et Iesum passum esse et resurrexisse; Christum autem impassibilem perseverasse, exsistentem spiritalem. [IRENAEUS, *l. c.,* c. 26, 1: HARVEY, I, p. 211-212. PG 7, 686].

3. Qui autem dicuntur EBIONAEI, consentiunt quidem mundum a Deo factum: ea autem quae sunt erga Dominum, similiter ut Cerinthus et Carpocrates opinantur. [IRENAEUS, *l. c.,* c. 26, 2: HARVEY, I, p. 212-213. PG 7, 686].

4. Nunc reddo de Christo: in quem tanta licentia Iesum inserunt quidam [VALENTINIANI], quanta spiritale semen animali cum inflatu infulciunt... Esse etiam Demiurgo suum Christum, filium naturalem eundemque animalem, prolatum ab ipso, promulgatum prophetis, in praepositionum quaestionibus positum, id est per virginem, non ex virgine editum, quia delatus in virginem transmeatorio potius quam generatorio more processerit; per ipsam, non ex ipsa; non matrem eam sed viam passus. Super hunc itaque Christum devolasse tunc in baptismatis sacramento Iesum[1] per effigiem columbae. Fuisse autem et in Christo etiam ex Achamoth spiritalis seminis condimentum, ne marcesceret scilicet reliqua farsura... Et Soter quidem permansit in Christo impassibilis inlaesibilis inapprehensibilis. Denique cum ad prehensiones venitur, discessit ab illo in cognitione Pilati. Proinde nec matris semen admisit iniurias, aeque insubditivum et ne ipsi quidem Demiurgo compertum. Patitur vero animalis et carneus Christus, in deliniationem superioris Christi... Ita omnia in imagines urgent, plane et ipsi imaginarii Christiani. [TERTULLIANUS, *Adv. Valentinianos,* 27: KROYMANN, in CSEL 47, p. 203-204. PL 2, 618-620].

5. MARCION autem Ponticus et CERDO huius magister et ipsi definiunt... Christum filium esse boni et ab eo missum esse ad salvandum animas, quem interiorem hominem vocat, dicens eum tamquam hominem apparuisse cum non sit homo, et tamquam carnem habentem cum non habeat carnem, qui specie apparuerit, qui neque genituram sustinuerit neque passionem, verum specie tantum... APELLES autem huius discipulus... dicit Christum carnem non ex virgine assumpsisse sed ex adiacente mundi substantia. [*Philosophoumena,* l. X, n. 19: WENDLAND, in GCS, *Hippolytus Werke,* III (1916), p. 279-280. PG 16, 3435-3438].

[1] Sensus postulat: Soterem.

6. Theodotus autem quidam natione Byzantius introduxit haeresim novam, docens ea quae sunt de origine universi congrua, ex parte doctrinae verae Ecclesiae, cum a Deo omnia profecta esse consentiat. Christum autem, e gnosticorum et Cerinthi Ebionisque schola avellens, ait tali quodam modo apparuisse: et Iesum quidem esse hominem ex virgine natum secundum voluntatem Patris; cum vixisset autem eodem quo universi homines modo, et cum piissimus fuisset, postea in baptismo ad Iordanem cepisse Christum superne delapsum in specie columbae, quapropter non prius potestates in eo viguisse quam postquam spiritus qui delapsus erat in illo emicuit, quem esse Christum appellat. Deum autem numquam hunc factum esse volunt per descensum spiritus: alii autem [volunt Deum factum esse] post resurrectionem ex mortuis. [*Philosophoumena*, l. VII, n. 35: Wendland, p. 222. PG 16, 3341-3344].

7. [Artemon eiusque sequaces] affirmant enim priscos quidem omnes et ipsos Apostolos ea quae ab ipsis nunc dicuntur et accepisse et docuisse: ac praedicationis quidem veritatem esse custoditam usque ad Victoris tempora, qui tertius decimus a Petro Romanae urbis episcopus fuit; a Zephyrini autem temporibus, qui Victori successit, adulteratam fuisse veritatem. Ac fortasse id quod dicunt credibile videretur, nisi eis refragarentur primum quidem divinae Scripturae; sunt etiam fratrum quorundam scripta Victoris aetate antiquiora... Iustini, inquam, et Miltiadis et Tatiani ac Clementis aliorumque quamplurimorum, in quorum omnium libris Christi divinitas adstruitur (θεολογεῖται ὁ Χριστός). Nam Irenaei quidem et Melitonis et reliquorum scripta quis est qui ignoret, in quibus Christum Deum atque hominem praedicarunt? Psalmi vero et cantica fratrum quaecumque iam pridem a fidelibus conscripta sunt Christum Verbum Dei concelebrant, divinitatem ei tribuendo (τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ τὸν Χριστὸν ὑμνοῦσιν θεολογοῦντες)... Quomodo eos non pudet huiusmodi calumniam adversus Victorem concinnare, cum certo sciant quod Victor a communione Ecclesiae eiecerit Theodotum Coriarium, qui defectionis illius Deum abnegantis (τῆς ἀρνησιθέου ἀποστασίας) auctor et parens fuit primusque Christum nudum esse hominem asseruit?... [Ignotus auctor operis *Adversus Artemonem* [1]].

[1] Operis deperditi fragmenta habentur apud Eusebium, *Historia Ecclesiastica*, l. V, c. 28: Schwartz Eduard, in GCS, *Eusebius Werke*, t. 2 (Leipzig 1903), p. 500-504. PG 20, 511-518. Fragmentis Eusebius haec praemittit: "Porro in cuiusdam ex illis auctoribus libro adversus Artemonis haeresim elaborato, quam Paulus Samosatensis nostris temporibus renovare aggressus est, exstat quaedam narratio historiae quam prae manibus habemus valde accommodata. Supradictam enim haeresim, quae Salvatorem merum hominem esse dicebat, ante paucos annos invectam esse arguens auctor ille, quandoquidem sectae illius principes vetustissimam illam esse iactabant..."

S. CLEMENS ROMANUS († ca 101)

1. Epistola I ad Corinthios [ca 96] [1]: 7. ₄ Sanguinem Christi intentis oculis intueamur, et cognoscamus quam pretiosus sit Deo et Patri eius, qui propter nostram salutem effusus toti mundo paenitentiae gratiam obtulit. [Funk, p. 109].

2. 21. ₆ Dominum Iesum Christum, cuius sanguis pro nobis datus est, veneremur. [Funk, p. 129].

3. 36. ₁ Haec est via, dilecti, in qua salutem nostram invenimus, Iesum Christum, oblationum nostrarum pontificem, infirmitatis nostrae patronum et auxiliatorem. ₂ Per hunc caelorum altitudinem adspicimus... per hunc voluit Dominus nos immortalem cognitionem gustare, qui maiestatis Dei splendor exsistens, tanto maior est angelis, quanto excellentius nomen sortitus est... ₄ De Filio autem suo sic dixit Dominus: Filius meus es tu. [Funk, p. 145-147].

4. 49. ₆... Propter caritatem quam erga nos habuit, Dominus noster Iesus Christus voluntate divina sanguinem suum pro nobis tradidit et carnem pro carne nostra et anima pro animabus nostris. [Funk, p. 163].

S. IGNATIUS ANTIOCHENUS († ca 107)

5. Epistolae [ca 107] [2]. *Ad Ephesios:* 1. ₁ Ad vitam revocati per sanguinem Dei... 3. ₂... Iesus Christus, inseparabilis nostra vita, sententia Patris est. [Funk, p. 215, 217. PG 5, 644, 648].

6. 7. ₂ Medicus unus est, et carnalis et spiritualis, genitus et ingenitus, in carne exsistens Deus, in morte vita vera, et ex Maria et ex Deo, primum passibilis et tunc impassibilis, Iesus Christus Dominus noster. [Funk, p. 219. PG 5, 649-652].

7. 9. ₁ ... Sublati in alta per machinam Iesu Christi, quae est crux, Spiritu Sancto pro fune utentes. [Funk, p. 221. PG 5, 652].

8. 18. ₂ Deus enim noster Iesus Christus in utero gestatus est a Maria iuxta dispensationem Dei ex semine quidem David, Spiritu autem Sancto; qui natus est et baptizatus, ut passione aquam purificaret. [Funk, p. 227-229. PG 5, 660].

[1] Ed.: Funk Franciscus X., *Patres Apostolici*, ed. 2, t. 1 (Tubingae 1901), 98-184. Inde versionem latinam omnium patrum apostolicorum mutuati sumus. PG 1, 199-328.

[2] Ed.: Funk, *l. c.*, p. 212-295. PG 5, 643-728.

9. 19. $_1$ Et principem huius mundi latuit Mariae virginitas et partus ipsius, similiter et mors Domini; tria mysteria clamoris, quae in silentio Dei patrata sunt. $_2$ Quomodo igitur manifestatus est saeculis? Stella in caelo fulsit splendore exsuperans omnes stellas, et lux illius ineffabilis erat et stuporem incussit ipsius novitas... $_3$ Quare soluta est omnis magia et omne vinculum malitiae est abolitum; ignorantia destructa est, vetus regnum est labefactatum Deo humanitus manifestato in novitatem vitae aeternae, initium vero nunc sumpsit, quod apud Deum perfectum erat. Inde omnia commovebantur, quia ille mortis abolitionem meditabatur. [Funk, p. 229. PG 5, 660].

10. *Ad Magnesios:* 5. $_2$... Per Iesum Christum, per quem nisi propensa nobis est voluntas mori iuxta ipsius passionem, nec vita ipsius in nobis est. [Funk, p. 235. PG 5, 668].

11. 6. $_1$... Concreditum habentibus ministerium Iesu Christi, qui ante saecula apud Patrem erat et in fine apparuit. [Funk, p. 235. PG 5, 668].

12. 8. $_2$... Certi redderentur quod unus sit Deus, qui seipsum manifestaverit per Iesum Christum Filium suum, qui est Verbum eius e silentio progressum, qui in omnibus ei qui ipsum miserat complacuit. [Funk, p. 237. PG 5, 669].

13. *Ad Trallianos:* [Introductio]. Ecclesiae... pacem habenti in carne et spiritu per passionem Iesu Christi, spei nostrae, cum resurgamus ad eum. [Funk, p. 243. PG 5, 673-676].

14. 9. $_1$ Obturate igitur aures vestras cum vobis quispiam loquitur sine Iesu Christo, qui ex genere David, qui ex Maria, qui vere natus est, edit et bibit, vere persecutionem passus est sub Pontio Pilato, vere crucifixus et mortuus est, videntibus caelestibus et terrestribus et subterraneis; $_2$ qui et vere resurrexit a mortuis, resuscitante ipsum Patre ipsius, qui ad eius similitudinem et nos ei credentes ita resuscitabit, Pater eius in Christo Iesu, sine quo veram vitam non habemus. [Funk, p. 249. PG 5, 681].

15. 10. Si vero ut quidam athei, hoc est infideles, aiunt, eum secundum apparentiam esse passum, ipsi secundum apparentiam tantum exsistentes: ad quid ego vinctus sum, cur cum bestiis quoque depugnare opto? Frustra igitur morior; ergo falsa de Domino loquor. [Funk, p. 249. PG 5, 681].

16. 11. $_2$... Per hanc crucem Christus in passione sua invitat vos, qui estis membra eius. Non potest igitur caput seorsum nasci sine membris, unionem promittente Deo, qui ipse est unio. [Funk, p. 251. PG 5, 684].

17. *Ad Romanos:* 5. $_3$... Nulla res... animum meum capiat, ut Iesu Christo possim potiri. Ignis et crux... in me veniant; solummodo ut Iesum Christum consequar. 6. $_1$... Praestat mihi in Christo Iesu mori, quam finibus terrae imperare. Illum quaero qui pro nobis mortuus est; illum volo qui propter nos resurrexit. [Funk, p. 259-261. PG 5, 692].

18. *Ad Smyrnaeos:* 1. $_1$... Stabilitos in caritate per sanguinem Christi, plena firmaque fide credentes in Dominum nostrum vere oriundum ex genere David secundum carnem, Filium Dei secundum voluntatem et potentiam Dei, natum vere ex Virgine, baptizatum a Ioanne ut impleretur ab eo omnis iustitia; $_2$ vere sub Pontio Pilato et Herode tetrarcha clavis confixum pro nobis in carne (ex cuius fructu nos sumus e divine beata passione eius), ut per resurrectionem suam in saecula elevet vexillum pro sanctis et fidelibus suis, sive in Iudaeis sive in gentibus, in uno corpore Ecclesiae suae. [Funk, p. 275-277. PG 5, 708].

19. 2. $_1$ Omnia autem haec passus est propter nos, ut salutem consequeremur; et vere passus est, ut et vere seipsum resuscitavit; non, ut quidam infideles dicunt, secundum apparentiam eum passum esse, ipsi secundum apparentiam exsistentes; et quemadmodum sapiunt, sic et continget iis, quippe qui sint sine corpore et instar daemoniorum. 3. $_1$ Ego enim scio et post resurrectionem eum in carne fuisse, et credo eum adhuc in carne esse... $_3$ Post resurrectionem autem cum illis [apostolis] comedit et bibit ut carnalis, quamvis spiritualiter unitus esset Patri. [Funk, p. 277-279. PG 5, 708-709].

20. *Ad Polycarpum:* 3. $_2$... Eum qui ultra tempus est exspecta, intemporalem, invisibilem, propter nos visibilem, impalpabilem, impatibilem, propter nos patibilem, qui omni modo propter nos sustinuit. [Funk, p. 291. PG 5, 721].

S. POLYCARPUS († a. 156)

21. **Epistola ad Philippenses** [post 107][1]: 1. $_2$... Fructum affert in Domino nostro Iesu Christo, qui pro peccatis nostris usque ad mortem devenire sustinuit, quem resuscitavit Deus, solutis doloribus inferni; $_3$ in quem non videntes creditis... 2. $_1$... Cui subiecta sunt omnia caelestia et terrestria, cui omnis spiritus servit, qui venit iudex vivorum et mortuorum, cuius sanguinem Deus requiret ab iis qui non credunt in illum. [Funk, p. 297-299. PG 5, 1005-1008].

22. 7. $_1$ Omnis enim qui non confessus fuerit Iesum Christum in carne venisse, antichristus est [1 Io. 4, 2-3]; et qui non confessus fuerit

[1] Ed.: Funk, *l. c.*, p. 296-313. PG 5, 1005-1016.

testimonium crucis, ex diabolo est; et qui eloquia Domini ad desideria sua traduxerit dixeritque nec resurrectionem nec iudicium esse, hic primogenitus est satanae. [FUNK, p. 305. PG 5, 1012].

23. 8. $_{1}$ Indesinenter ergo perseveremus in spe nostra et pignore iustitiae nostrae, quod est Iesus Christus, "qui peccata nostra in corpore suo super lignum pertulit, qui peccatum non fecit, nec inventus est dolus in ore eius" [1 Pet. 2, 24 et 22], sed propter nos, ut in ipso vivamus, omnia sustinuit. $_{2}$ Imitatores igitur simus patientiae <eius>, et, si patiamur propter nomen eius, gloria illum afficiamus. Hoc enim exemplum nobis posuit in seipso et nos id credidimus. [FUNK, p. 305-307. PG 5, 1012].

PS. BARNABAS

24. Epistola [ante 140][1]: 5. $_{1}$ Propter hoc enim Dominus sustinuit carnem tradere in perniciem, ut remissione peccatorum sanctificaremur, quod est in aspersione sanguinis eius... $_{5}$... Si Dominus sustinuit pati pro anima nostra, cum sit totius mundi Dominus... quomodo igitur per manum hominum pati sustinuit? $_{6}$... Quia in carne oportebat eum apparere, ut mortem destrueret et resurrectionem a mortuis ostenderet, sustinuit, $_{7}$ ut patribus promissum redderet, et ipse populum novum sibi parans, cum in terra esset, ostenderet, resurrectione facta se ipsum iudicaturum esse... $_{10}$ Si enim non venisset in carne, quomodo servati fuissent homines videntes eum, cum adspicientes solem... non valeant in radios illius obtueri. [FUNK, p. 51-53].

25. 12. $_{10}$ Ecce rursum Iesus, non filius hominis sed Dei Filius, figura autem (τύπῳ) in carne manifestatus. Quoniam vero dicturi erant Christum esse filium David, ipse David prophetat reformidans et intelligens errorem sceleratorum [... Ps. 109, 1; Is 45, 1]. $_{11}$ Ecce quomodo David eum Dominum vocet, et filium non vocet. [FUNK, p. 77-79].

26. 14. $_{6}$ Scriptum quippe est, quomodo Pater illi mandaverit ut nos a tenebris redempturus (λυτρωσάμενον) pararet sibi populum sanctum. [FUNK, p. 83].

HERMAS (ca 140-155)

27. Pastor [ca 140-155][2]: Similitudo V. 6. $_{2}$ Quoniam, inquit, Deus vineam plantavit, id est populum creavit tradiditque Filio suo; et Filius posuit angelos super eos, ut eos conservarent; et ipse eorum

[1] Ed.: FUNK, *l. c.*, p. 38-97. PG 2, 727-782.
[2] Ed.: FUNK, *l. c.*, p. 414-639. PG 2, 891-1012.

peccata abluit multa laborans multosque labores patiens; nulla enim vinea fodi potest sine labore vel dolore. $_{3}$ Ipse igitur peccatis populi ablutis ostendit iis semitas vitae, dans iis legem quam accepit a Patre suo... $_{5}$ Spiritum Sanctum, qui ante erat, qui creavit omnem creaturam, fundavit Deus in carne quae ei placuit. Haec igitur caro, in qua habitavit Spiritus Sanctus, servivit spiritui bene in sanctitate et castitate ambulans neque omnino spiritum maculans. $_{6}$ Haec igitur cum recte et caste ambularet et laboraret cum spiritu ac cooperaretur in omni negotio, fortiter ac viriliter conversaretur, assumpsit eam sociam ac consortem Spiritus Sancti; placuit enim Deo conversatio huius carnis, quia non est maculata in terra habens Spiritum Sanctum. $_{7}$ Itaque in consilium adhibuit filium et angelos gloriosos, ut et haec caro, quae Spiritui sine culpa servivit, locum habitandi aliquem haberet neque mercedem servitii sui videretur perdidisse... [FUNK, p. 541-543].

28. Similitudo IX. 12. $_{1}$ Primum omnium, inquam, domine, hoc mihi demonstra: petra et porta quis est? Petra haec, inquit, et porta Filius Dei est. Quonam pacto, inquam, domine, petra vetus est, porta autem nova? Audi, inquit, et intellige, insipiens. $_{2}$ Filius Dei omni creatura eius antiquior est, ita ut Patri consiliarius evaserit in condenda creatura; propterea et vetus est. Porta autem, inquam, domine, quare nova est? $_{3}$ Quoniam, inquit, in diebus consummationis novissimis apparuit, propterea porta nova facta est, ut ii qui assecuturi sunt salutem, per eam intrent in regnum Dei... $_{6}$... Porta autem Filius Dei est; hic unus est introitus ad Dominum. Aliter ergo nemo intrabit ad eum nisi per Filium eius... [FUNK, p. 599-601].

PS. CLEMENTIS EPISTOLA II AD CORINTHIOS [ca 150][1]

29. 1. $_{1}$ Fratres, ita sentire nos oportet de Iesu Christo tamquam de Deo, tamquam de iudice vivorum et mortuorum; nec decet nos humilia sentire de salute nostra. $_{2}$ Dum enim humiliter sentimus de illo, parva etiam nos accepturos speramus; quique haec quasi tenuia audiunt peccant, et nos peccamus nescientes unde vocati simus et a quo et in quem locum, et quanta sustinuerit Iesus Christus pati propter nos. $_{3}$ Quam igitur nos ei dabimus remunerationem, aut quem fructum dignum illo quem nobis ipse dedit? Quanta vero ei debemus beneficia? $_{4}$ Nam lucem nobis largitus est, tamquam pater filios nos appellavit, pereuntes nos servavit... [FUNK, p. 185-187].

30. 9. $_{1}$ Et nemo vestrum dicat, hanc carnem non iudicari neque resurgere. $_{2}$ Agnoscite: in quo servati estis, in quo visum recepistis, nisi dum in hac carne vivitis?... $_{4}$ Quemadmodum enim in carne vo-

[1] Ed.: FUNK, *o. c.*, p. 184-211. PG 1, 329-348.

cati estis, ita in carne venietis. 5 Si Christus Dominus qui nos servavit, cum primum esset spiritus, caro factus est atque sic vocavit nos: ita etiam nos in hac carne mercedem recipiemus... [FUNK, p. 195].

ARISTIDES

1. Apologia [ca 140] [1]: 15. Christiani autem originem suam repetunt a Domino Iesu Christo. Hic porro filius Dei altissimi esse agnoscitur, qui in Spiritu Sancto de caelo descenderit hominum salutis causa. Atque e sancta virgine genitus, absque semine aut corruptione, carnem assumpsit apparuitque hominibus, ut e polytheismi errore eos revocaret. Ac postquam mirabilem suam consummavit dispensationem, per crucem mortem gustavit libero consilio, secundum magnam dispensationem; attamen post triduum revixit et in caelos ascendit. Cuius praesentiae famam ex ea quae apud illos [Christianos] evangelica sacra scriptura vocatur, licet tibi cognoscere, o rex, si eam consulueris. Hic duodecim habuit discipulos, qui post eius in caelos ascensionem in mundi provincias exierunt docueruntque illius magnitudinem... Agnoscunt enim [Christiani] Deum creatorem et artificem universorum in Filio unigenito ac Spiritu Sancto, et alium Deum praeter hunc non colunt. [RENDEL HARRIS, p. 110. PG 96, 1121].

S. IUSTINUS († ca 167)

2. Apologiae [2]. *Apologia I* [a. 150-155]: 5. 4 Non enim apud Graecos solum per Socratem a Logo haec sunt convicta, sed etiam apud barbaros ab eodem Logo in conspectum dato et homine facto (μορφωθέντος καὶ ἀνθρώπου γενομένου) ac Iesu Christo appellato [RAUSCHEN, p. 17. PG 6, 336].

3. 13. 3 Porro Iesum Christum, qui harum rerum doctor nobis factus et ad id natus est, qui crucifixus est... quem eundem veri Dei Filium esse cognovimus et secundo loco habemus, necnon Spiritum propheticum tertio ordine non sine ratione nos venerari demonstrabimus.

[1] Textus invenitur graece inter opera s. Ioannis Damasceni, PG 96, 1121; graece et syriace in editione J. RENDEL HARRIS, in *Texts and Studies*, I, 1 (Cambridge, ed. 2, 1893). Habetur etiam textus armenus editus cum latina versione a PP. Mechitaristis (Venetiis 1878), p. 11-12. In qua editione sequitur: *Aristidis philosophi Atheniensis de latronis clamore et Crucifixi responsione*, p. 14-23; sed haec homilia spuria plerumque iudicatur. Pariter reici solet fragmentum christologicum ex *Epistola Aristidis ad omnes philosophos*, in PITRA, *Analecta sacra*, 4, 6-11 (armenice) et 282-286 (latine).

[2] Ed.: RAUSCHEN GERARDUS, in *Florilegium patristicum*, fasc. 2, ed. 2 (Bonnae 1911). PG 6, 327-470 = MARANUS PRUDENTIUS, Congr. s. Mauri (Parisiis 1742).

4 In ea re insaniae nos incusant, cum alterum locum post immutabilem et aeternum Deum auctoremque omnium homini crucifixo nos dare dicant, ignorantes huius rei mysterium... [RAUSCHEN, p. 29. PG 6, 348].

4. 22. 1 Filius autem Dei, qui dicitur Iesus, etsi communi modo homo tantum esset, propter sapientiam dignus esset qui filius Dei vocaretur... 2 Sin autem etiam singulariter, contra communem nativitatis modum, eum ex Deo dicimus natum esse Logon Dei, id... commune sit nobis vobiscum, qui Mercurium Logon a Deo internuntium nuncupatis... [RAUSCHEN, p. 47. PG 6, 361].

5. 23. 2 Porro Iesum Christum solum proprie Deo filium genitum esse, cum Logos eius sit et primogenitus et virtus, et voluntate eius factum hominem haec nos docuisse immutandi et reducendi humani generis causa... [RAUSCHEN, p. 49. PG 6, 363].

6. 63. 15 ... Qui cum Logos et primogenitus Dei sit, etiam Deus est. 16 Atque antea Moysi et ceteris prophetis per figuram ignis et imaginem incorpoream visus est, nunc autem... per Virginem... ad voluntatem Patris pro salute eorum qui ipsi credunt homo factus et contemptum et dolores sustinuit, ut moriendo et resurgendo vinceret mortem. [RAUSCHEN, p. 105. PG 6, 425].

7. *Apologia II:* 6. 3 Filius autem eius [Dei], qui solus proprie filius appellatur, Logos, qui ante res creatas et cum eo erat et genitus est, cum initio per eum omnia condidit et disposuit, quia unctus est et per eum Deus omnia disposuit, Christus vocatur, quo nomine et ipso res significatur incomprehensa, quemadmodum etiam Dei appellatio non nomen est, sed rei inenarrabilis opinio naturae hominum insita. 4 Iesus vero et hominis et salvatoris nomen et significationem habet. 5 Nam et homo... factus est ex voluntate Dei et Patris editus pro hominibus credentibus et ad eversionem daemonum... [RAUSCHEN, p. 123. PG 6, 453].

8. 10. 1 Apparet igitur quae nos docemus sublimiora esse omni humana doctrina, quia totus Logos Christus, qui propter nos in mundum venit, factus est, et corpus et Logos et animus. [RAUSCHEN, p. 129. PG 6, 460].

9. 13. 4 Quaecumque igitur apud omnes praeclare disputata sunt, nostra Christianorum sunt. Nam secundum Deum adoramus et amamus Logon ab ingenito et inenarrabili Deo oriundum, qui etiam propter nos homo factus est, ut etiam dolorum nostrorum particeps factus medicinam nobis pararet. 5 Scriptores enim omnes per semen Logi insitum subobscure verum videre potuerunt. 6 Aliud enim est semen alicuius et imitatio pro viribus data et aliud ipsum illud cuius communicatio et imitatio secundum gratiam ab illo venientem conceditur. [RAUSCHEN, p. 133. PG 6, 465-468].

10. Dialogus cum Tryphone [post 150-155] [1]: 13. ₁ Neque enim vos ad balneum misit Isaias, ut ibi caedem et alia peccata ablueretis, quos expurgare ne tota quidem maris aqua idonea sit; sed, ut par est, iam tum ipsum illud lavacrum salutare praedicabat, quod eorum est qui paenitentiam agunt, nec iam hircorum et ovium sanguine expiantur aut vitulae cinere similaeve oblationibus, sed fide per sanguinem Christi et mortem eius, qui ea ipsa de causa mortuus est, quemadmodum ait Isaias [... Is. 52-54]. 14. ₈ Ex his et aliis eiusmodi prophetarum dictis, o Trypho, aiebam, alia in primum Christi adventum dicta sunt, in quo ingloriam et informem et mortalem speciem habiturus praedicatur; alia in alterum eius adventum, cum in gloria ex nubibus aderit... [ARCHAMBAULT, I, p. 58, 68. PG 6, 501, 505].

11. 48. ₃ Sed cum omnino demonstratum sit hunc esse Christum Dei, qualiscumque ille sit, si non demonstravero praeexstitisse et hominem perpessionibus nostris obnoxium et carnem habentem nasci, secundum Patris voluntatem sustinuisse, in hoc tantum aequum fuerit dicere me errasse; nequaquam autem negare eum Christum esse, etiamsi homo ex hominibus genitus videatur, nec quidquam amplius demonstretur nisi eum electione consecutum esse ut Christus esset. ₄ Sunt enim quidam, amici, ex genere vestro, qui eum Christum esse confitentur, quamvis hominem ex hominibus genitum esse pronuntient; quibus ego non assentior, nec assentirer etiamsi maxima pars quae mecum consentit idem diceret; neque enim humanis doctrinis iussi sumus ab ipso Christo credere, sed iis quae a beatis prophetis praedicata et ab ipso tradita sunt. [ARCHAMBAULT, I, p. 214-217. PG 6, 580-581].

12. 95. ₁ Nam omne humanum genus maledictioni obnoxium reperietur... ₂ Igitur si pro omnibus ex omni genere suum etiam Christum Parens universorum maledictiones omnium suscipere voluit, cum futurum sciret ut eum crucifixum et mortuum excitaret ad vitam, cur de eo qui secundum Patris voluntatem haec pati non refugit ita loquimini quasi is maledictus fuisset, ac non potius vosmetipsos lugetis? Etsi enim ab ipso illius Patre factum est ut ille haec pro humano genere pateretur, vos id nequaquam fecistis ut Dei consilio inserviretis... ₃ Nec quisquam ex vobis dicat: Si Pater voluit haec eum pati ut eius livore genus humanum sanaretur, nihil nos iniqui fecimus. [ARCHAMBAULT, II, p. 102-105. PG 6, 701].

13. 100. ₄ ... Cum eum [Christum] Filium Dei esse in commentariis apostolorum legamus, et Filium dicimus illum et esse intelligimus, ac ante omnes res creatas ex Patre, ipsius virtute et voluntate, prodiisse... et ex virgine hominem esse factum, ut, qua via initium orta a serpente inobedientia accepit, eadem et liberationem acciperet. ₅ Eva enim cum virgo esset et incorrupta, sermone serpentis concepto, inobedientiam et mortem peperit. Maria autem virgo, cum fidem et gaudium percepisset, nuntianti angelo Gabrieli... respondit: Fiat mihi secundum verbum tuum. [ARCHAMBAULT, II, p. 122-124. PG 6, 709].

[1] Ed.: ARCHAMBAULT GEORGES, in *Textes et documents* (graece et gallice), voll. 2 (Paris 1909). PG 6, 471-800 = MARANUS PRUDENTIUS, Congr. s. Mauri (Parisiis 1742).

MELITO SARDENSIS († ante 194/5)

14. Fragmenta allegata ab Anastasio Sinaita. Ex "tertio de incarnatione sermone": Non est necessarium his quos ratio non fugit ex actionibus Christi post baptismum astruere et demonstrare animae et corporis et humanae naturae nobiscum convenientis veritatem et ab omni fictione remotionem. Nam quae post baptismum a Christo gesta sunt, maxime miracula, latentem eius divinitatem potissimum mundo comprobabant et confirmabant: cum enim idem Deus simul et homo perfectus esset, duas naturas suas nobis patefecit; divinitatem quidem per miracula triennio illo post baptismum patrata; humanitatem vero suam triginta illis annis baptismum antegressis, quibus carnis vilitas tegebat et abscondebat divinitatis signa, tametsi revera Deus esset sempiternus. [*Viae dux*, c. 13: PG 89, 229].

15. Ex oratione in passionem: Deus passus est a dextra Israelitica. [*Ibidem*, c. 12: PG 89, 197].

Homilia *De passione* edita a CAMPBELL BONNER in *Studies and Documents*, fasc. 12 (Londini 1940) spuria iudicatur. Cf. NAUTIN PETRUS in *Rev. hist. eccl.*, 44 (1949), 429-438.

EPISTOLA AD DIOGNETUM [1]

16. 7. ₂ ... Deus ipse e caelis veritatem et verbum sanctum et incomprehensibile inter homines locavit... non... ministrum aliquem mittens aut angelum... sed ipsum opificem et creatorem omnium... ₄ Ut rex mittens filium regem misit eum, ut Deum misit, ut hominem ad homines misit, ut servans misit, ut persuadens, non violentiam adhibens; violentia enim non inest Deo. ₅ Misit ut vocans, non persequens; misit ut amans, non iudicans. ₆ Mittet enim eum iudicantem: et quis eius adventum sustinebit?... [FUNK, p. 403 s. PG 2, 1176-1177].

17. 9. ₂ Cum autem completa esset iniustitia nostra et plene manifestum factum esset, mercedem eius supplicium et mortem imminere, advenissetque tempus quod Deus praestituerat ad suam deinceps benignitatem ac potentiam declarandam (o immensam humanitatem et caritatem Dei), nos odio non habuit neque reiecit neque ultus est, sed pa-

[1] FUNK, *Patres apostolici*, I, p. 390-413. PG 2, 1167-1186.

tienter tulit, sustinuit, miserans ipse peccata nostra suscepit, ipse proprium Filium dedit pretium redemptionis pro nobis, sanctum pro iniquis, mali expertem pro malis, iustum pro iniustis, incorruptibilem pro corruptibilibus, immortalem pro mortalibus. 3 Quid enim aliud peccata nostra potuit tegere quam illius iustitia? 4 In quo alio iniqui nos et impii iustificari potuimus quam in solo Filio Dei? 5 O dulcem permutationem, o impervestigabilem institutionem, o inexspectata beneficia: ut iniquitas quidem multorum abscondatur in uno iusto, iustitia autem unius multos iniustos iustificet!... [Funk, p. 407. PG 2, 1180-1181].

S. IRENAEUS († ca 202)

18. Adversus haereses[1]. *Ex l. III:* C. 16. 2 Et quoniam Ioannes unum et eundem novit Verbum Dei et hunc esse Unigenitum et hunc incarnatum esse pro salute nostra, Iesum Christum Dominum nostrum, sufficienter ex ipsius Ioannis sermone demonstravimus. Sed et Matthaeus unum et eundem Christum Iesum cognoscens, eam quae est secundum hominem generationem eius ex Virgine exponens... ait: "Liber generationis Iesu Christi, filii David, filii Abraham... Ecce virgo in utero accipiet et pariet filium et vocabunt nomen eius Emmanuel (quod est Nobiscum Deus)", manifeste significans et eam promissionem quae fuerat ad patres adimpletam, (ex Virgine natum Filium Dei) et hunc ipsum esse Salvatorem Christum quem prophetae praedicaverunt—non sicut ipsi dicunt "Iesum" quidem ipsum esse qui ex Maria sit natus, "Christum" vero qui desuper descendit... [Sagnard, p. 278-280. PG 7, 921].

19. C. 16. 9 Si enim alter quidem passus est, alter autem impassibilis mansit, et alter quidem natus est, alter vero in eum qui natus est descendit et rursus reliquit eum, non unus sed duo monstrantur. Quoniam autem unum eum et qui natus est et qui passus est Christum Iesum novit Apostolus [... Rom. 6, 3-4; 5, 6 ss.]. Hunc eundem qui apprehensus et passus est et effudit sanguinem suum pro nobis, hunc Christum, hunc Filium Dei manifestissime annuntians, qui etiam surrexit et assumptus est in caelos [... Rom. 8, 34; 6, 9; 8, 11]. Nolite errare: unus et idem est Iesus Christus Filius Dei, qui per passionem reconciliavit nos Deo, et resurrexit a mortuis, qui est ⟨in dextera⟩ Patris et perfectus in omnibus; qui cum vapularet non repercutiebat, qui cum pateretur non est minitatus (1 Pet. 2, 23), et cum tyrannidem pateretur rogabat Patrem ut ignosceret his qui se crucifixerant. Ipse enim vere salvavit, ipse est Verbum Dei, ipse Unigenitus a Patre, Christus Iesus Dominus noster... [Sagnard, p. 298-302. PG 7, 928-929].

[1] Liber III citatur ex editione: Sagnard Franciscus M., in *Sources chrétiennes* (Parisiis 1952); reliqui autem libri ex editione: Harvey William Wigan, tt. 2 (Cantabrigiae 1857). PG 7, 433-1224 = Massuet Renatus, Congr. s. Mauri (Parisiis 1710).

20. C. 17. 1 ... Hunc enim [Spiritum Sanctum] promisit per prophetas effundere se in novissimis temporibus super... servos et ancillas ut prophetent; unde et in Filium Dei filium hominis factum descendit, cum ipso assuescens habitare in genere humano et requiescere in hominibus et habitare in plasmate Dei, voluntatem Patris operans in ipsis et renovans eos a vetustate in novitatem Christi. [Sagnard, p. 302. PG 7, 929].

21. C. 18. 6 ... Si enim non vere passus est, nulla gratia ei, cum nulla fuerit passio; et nos cum incipiemus vere pati, seducens videbitur adhortans nos vapulare et alteram praebere maxillam, si ipse illud non prior in veritate passus est; et quemadmodum illos seduxit ut videretur eis ipse hoc quod non erat, et nos seducit adhortans perferre ea quae ipse non pertulit... Sed quoniam solus vere magister Dominus noster et bonus vere Filius Dei et patiens, Verbum Dei Patris filius hominis factus. Luctatus est enim et vicit; erat enim homo pro patribus certans et per obedientiam inobedientiam persolvens; alligavit enim fortem et solvit infirmos, et salutem donavit plasmati suo, destruens peccatum... [Sagnard, p. 324. PG 7, 936-937].

22. C. 18. 7 Haerere itaque fecit et aduniit... hominem Deo. Si enim homo non vicisset inimicum hominis, non iuste victus esset inimicus. Rursus autem nisi Deus donasset salutem, non firmiter haberemus eam. Et nisi homo counitus fuisset Deo (συνηνώθη ἄνθρωπος τῷ Θεῷ), non potuisset particeps fieri incorruptibilitatis. Oportuerat enim mediatorem Dei et hominum per suam ad utrosque domesticitatem in amicitiam et concordiam utrosque reducere, et facere ut et Deus assumeret hominem et homo se dederet Deo [*lectio graeca:* et Deo quidem hominem sistere, hominibus autem Deum patefacere]. Qua enim ratione filiorum adoptionis eius participes esse possemus nisi per Filium eam quae est ad ipsum recepissemus ab eo communionem, nisi Verbum eius communicasset nobis, caro factum? Quapropter et per omnem venit aetatem, omnibus restituens eam quae est ad Deum communionem. [Sagnard, p. 324-326. PG 7, 937].

23. C. 18. 7 ... Igitur qui dicunt eum 'putative' manifestatum, neque in carne natum neque vere hominem factum, adhuc sub veteri sunt damnatione... Oportebat enim eum qui inciperet occidere peccatum et mortis reum redimere hominem id ipsum fieri quod erat ille, id est hominem... Oportuit et per obedientiam unius hominis qui primus ex Virgine natus est iustificari multos et percipere salutem. Sic igitur Verbum Dei homo factus est, quemadmodum et Moyses ait: Deus, vera opera eius [Deut. 32, 4]. Si autem non factus caro parebat quasi caro, non erat verum opus eius. Quod autem parebat hoc erat Deus hominis antiquam plasmationem in se recapitulans, ut occideret quidem peccatum, evacuaret autem mortem et vivificaret hominem; et propter hoc vera opera eius. [Sagnard, p. 326-328. PG 7, 937-938].

24. C. 19. 1 Rursus autem qui nudum tantum hominem eum dicunt ex Ioseph generatum perseverantes in servitute pristinae inobedientiae moriuntur, nondum commixti Verbo Dei Patris... Ingrati exsistentes Verbo Dei qui incarnatus est propter ipsos. Propter hoc enim Verbum Dei homo et qui Filius Dei est filius hominis factus est, <ut homo> commixtus Verbo Dei et adoptionem percipiens fiat filius Dei. Non enim poteramus aliter percipere incorruptelam et immortalitatem nisi aduniti fuissemus incorruptelae et immortalitati. Quemadmodum autem adunari possemus incorruptelae et immortalitati nisi prius incorruptela et immortalitas facta fuisset id quod et nos?... 2 ... Nemo in totum ex filiis Adae Deus appellatur secundum eum aut Dominus nominatur. [SAGNARD, p. 330-334. PG 7, 938].

25. C. 19. 2 ... Quoniam autem ipse proprie praeter omnes qui fuerunt tunc homines Deus et Dominus et Rex aeternus et Unigenitus et Verbum incarnatum praedicatur et a prophetis omnibus et <ab> apostolis et ab ipso Spiritu, adest videre omnibus qui vel modicum de veritate attigerint. Haec autem non testificarentur Scripturae de eo, si similiter ut omnes homo tantum fuisset. Sed quoniam praeclaram praeter omnes habuit in se eam quae est ab Altissimo Patre genituram, praeclara autem functus est et ea quae est ex Virgine generatione, utraque Scripturae divinae de eo testificantur: et quoniam homo indecorus et passibilis... et usque ad mortem descendit, et quoniam Dominus sanctus et mirabilis, consiliarius et decorus specie et Deus fortis super nubes veniens universorum iudex. [SAGNARD, p. 334. PG 7, 938-941].

26. C. 20. 1 Magnanimis igitur fuit Deus deficiente homine eam quae per Verbum esset victoriam reddendam ei praevidens... Sicut enim patienter sustinuit absorbi Ionam a ceto, non ut absorberetur et in totum periret, sed ut evomitus magis subiceretur Deo et plus glorificaret eum... sic et ab initio fuit patiens Deus hominem absorbi a magno ceto, qui fuit auctor praevaricationis, non ut absorptus in totum periret, sed praestruens et praeparans adinventionem salutis quae facta est a Verbo... et semper permaneat glorificans Deum et sine intermissione gratias referens pro ea salute quam consecutus est ab eo, ut non glorietur in conspectu Domini omnis caro (1 Cor. 1, 29), nec unquam de Deo contrarium sensum accipiat homo, propriam naturaliter arbitrans eam quae circa se esset incorruptelam... ut... 2 experimento discens unde liberatus est, semper gratus exsistat Domino... ut plus diligeret eum (cui enim plus dimittitur plus diligit), cognoscat autem semetipsum quoniam mortalis et infirmus est... [SAGNARD, p. 338-342. PG 7, 942-943].

27. C. 22. 1 Errant igitur qui dicunt eum [Iesum] nihil ex Virgine accepisse... Si enim ille quidem de terra et manu et artificio Dei plasmationem et substantiam habuit, hic autem non manu et artificio

Dei, iam non servavit similitudinem hominis... Si enim non accepit ab homine substantiam carnis, neque homo factus est neque filius hominis: et si non hoc factus est quod nos eramus, non magnum faciebat quod passus est et sustinuit. Nos autem quoniam corpus sumus de terra acceptum et anima accipiens a Deo spiritum omnis quicumque confitebitur. Hoc itaque factum est Verbum Dei, suum plasma in semetipsum recapitulans... 2 Ceterum supervacua est in Mariam descensio eius. Quid enim in eam descendebat si nihil incipiebat sumere ab ea? Aut, si nihil sumpsisset ex Maria, numquam eas quae a terra erant percepisset escas, per quas id quod a terra sumptum nutriretur corpus; nec quadraginta diebus... ieiunans esurisset corpus eius suam quaerens escam; sed nec Ioannes... dixisset: Iesus autem fatigatus in itinere sedit; nec David praeclamasset in eum: Et super dolorem vulnerum meorum adposuerunt; nec lacrymasset super Lazarum; nec sudasset globos sanguinis; nec dixisset quid tristis est anima mea; nec percusso latere exisset sanguis et aqua. Haec enim omnia signa carnis, quae a terra sumpta est, quam in se recapitulatus est, suum plasma salvans. [SAGNARD, p. 372-378. PG 7, 955-957].

28. Adversus haereses. *Ex l. V:* C. 1. 1 Non enim aliter nos discere poteramus quae sunt Dei, nisi magister noster, Verbum exsistens, homo factus fuisset. Neque enim alius poterat enarrare nobis quae sunt Patris nisi proprium ipsius Verbum [... Rom. 11, 34]. Neque rursus nos aliter discere poteramus, nisi magistrum nostrum videntes et per auditum nostrum vocem eius percipientes, uti imitatores quidem operum, factores autem sermonum eius facti, communionem habeamus cum ipso... accepimus in praecognitis temporibus secundum ministrationem Verbi, qui est perfectus in omnibus, quoniam Verbum potens, et homo verus, sanguine suo rationabiliter redimens nos, redemptionem semetipsum dedit pro his qui in captivitatem ducti sunt. Et quoniam iniuste dominabatur nobis apostasia, et cum natura essemus Dei omnipotentis, alienavit nos contra naturam, suos proprios nos faciens discipulos; potens in omnibus Dei Verbum, et non deficiens in sua iustitia, iuste etiam adversus ipsam conversus est apostasiam, ea quae sunt sua redimens ab ea, non cum vi, quemadmodum illa initio dominabatur nostri, ea quae non erant sua insatiabiliter rapiens, sed secundum suadelam, quemadmodum decebat Deum suadentem et non vim inferentem, accipere quae vellet; ut neque quod est iustum confringeretur, neque antiqua plasmatio Dei deperiret. 2 Suo igitur sanguine redimente nos Domino, et dante animam suam pro nostra anima et carnem suam pro nostris carnibus, et effundente Spiritum Patris in adunitionem et communionem Dei et hominis, ad homines quidem deponente Deum per Spiritum, ad Deum autem rursus imponente hominem per suam incarnationem et firme et vere in adventu suo donante nobis incorruptelam, per communionem quae est ad Deum perierunt omnes haereticorum doctrinae... [HARVEY, II, p. 314-315. PG 7, 1120-1121].

29. C. 2. 1 Vani autem et qui in aliena dicunt Deum venisse, velut aliena concupiscentem... Non ergo iustus adventus eius qui secundum eos advenit in aliena; neque vere nos redemit sanguine suo si non vere homo factus est, restaurans suo plasmati, quod dictum est in principio factum esse hominem secundum imaginem et similitudinem Dei; non aliena in dolo diripiens, sed sua propria iuste et benigne assumens: quantum attinet quidem ad apostasiam, iuste suo sanguine redimens nos ab ea, quantum autem ad nos qui redempti sumus, benigne. Nihil enim illi ante dedimus, neque desiderat aliquid a nobis quasi indigens; nos autem indigemus eius quae est ad eum communionis: et propterea benigne effudit semetipsum, ut nos colligeret in sinum Patris. [Harvey, II, p. 317-318. PG 7, 1123-1124].

30. C. 14. 1 ... Si enim non haberet caro salvari, nequaquam Verbum Dei caro factum esset. Et si non haberet sanguis iustorum inquiri, nequaquam sanguinem habuisset Dominus... Nec in semetipsum recapitulasset haec Dominus, nisi et ipse caro et sanguis secundum principalem plasmationem factus fuisset, salvans in semetipso in fine illud quod perierat in principio in Adam. 2 Si autem ob alteram quandam dispositionem Dominus incarnatus est et ex altera substantia carnem attulit, non ergo in semetipsum recapitulatus est hominem: adhuc etiam nec caro quidem dici potest... Nunc autem quod fuit qui perierat homo, hoc salutare factum est Verbum, per semetipsum eam quae esset ad eum communionem et exquisitionem salutis eius efficiens... 3 Si quis igitur secundum hoc alteram dicit Domini carnem a nostra carne, quoniam illa quidem non peccavit neque inventus est dolus in anima eius nos autem peccatores, recte dicit... [Harvey, II, p. 360-362. PG 7, 1161-1162].

31. C. 16. 1 ... Tunc autem hoc Verbum ostensum est, quando homo Verbum Dei factum est, semetipsum homini et hominem sibimetipsi assimilans, ut per eam quae est ad Filium similitudinem pretiosus homo fiat Patri. In praeteritis enim temporibus dicebatur quidem secundum imaginem Dei factum esse hominem, non autem ostendebatur. Adhuc enim invisibile erat Verbum, cuius secundum imaginem homo factus fuerat. Propter hoc autem et similitudinem facile amisit. Quando autem caro Verbum Dei factum est, utraque confirmavit: et imaginem enim ostendit veram, ipse hoc fiens quod erat imago eius, et similitudinem firmans restituit consimilem faciens hominem invisibili Patri per visibile Verbum. 2 Et non solum autem per ea quae praedicta sunt et Patrem et semetipsum manifestavit Dominus, sed etiam per ipsam passionem. Dissolvens enim eam quae ab initio in ligno facta fuerat hominis inobedientiam, obediens factus est usque ad mortem, mortem autem crucis, eam quae in ligno facta fuerat inobedientiam per eam quae in ligno fuerat obedientiam sanans... [Harvey, II, p. 367-368. PG 7, 1167-1168].

32. C. 31. 2 Si ergo Dominus legem mortuorum servavit ut fieret primogenitus a mortuis, et commoratus usque in tertiam diem in inferioribus terrae, post deinde surgens in carne, ut etiam fixuras clavorum ostenderet discipulis, sic ascendit ad Patrem, quomodo non confundantur qui dicunt inferos quidem esse hunc mundum qui sit secundum nos, interiorem autem hominem ipsorum derelinquentem hic corpus, in supercaelestem ascendere locum? [Harvey, II, p. 412. PG 7, 1209].

33. Demonstratio evangelicae praedicationis[1]: 31. Ergo hominem univit cum Deo et communionem concordiae Dei et hominis operatus est, cum nos non potuissemus alio modo participationem aliquam recipere incorruptibilitatis, nisi ille venisset ad nos. Nam invisibiliter exsistendo incorruptibilitas nihil nobis utilitatis afferret. Itaque visibilis facta est, ut secundum omnem partem participationem admissionis accipiamus de incorruptibilitate. Et quia in primo creato Adam omnes implicati alligati sumus morti per inobedientiam, dignum erat per obedientiam propter nos hominis facti dissolvi mortem. [Et] quia mors in carnem regnavit, per carnem dignum erat destructionem passam [mortem] manu mittere hominem ex oppressione sua. Verbum igitur caro factum est, ne per quam carnem invaluerunt et dominata sunt peccata, per eam destructa amplius essent in nobis. Et propter hoc eandem [cum] primo creato carnis constitutionem suscepit Dominus noster, ut ingressus pugnaret pro patribus et vinceret per Adam quod per Adamum percussit nos [p. 57-58].

34. 33. Et quomodo per virginem quae non obediebat percussus est homo et lapsus mortuus est, eo modo et per virginem quae obedivit verbo Dei in rursus excitato homine vita accepit vitam. Nam venit Dominus ut perditam ovem iterum quaereret, et perditus erat homo. Et propter hoc alia creatura aliqua non factus est, sed ab eadem quae ab Adam genus habebat similitudinem creaturae servavit; nam necesse et dignum erat rursus perficere Adam in Christo, ut submersum absorberetur mortale ab immortalitate et Evam [perficere] in Maria, ut virgo virginis advocata facta solveret et destrueret virgineam inobedientiam per virgineum obsequium [p. 59-60].

35. 38. Misit Pater miraculi expertum Verbum, quod cum venisset ut nos salvaret, in eisdem locis nobis et in eisdem spatiis factum est in quibus nos exsistendo perdidimus vitam, solvendo carcerum vincula. Et apparuit lux eius et fugavit tenebras carceris et sanctificavit nostram nativitatem et destruxit mortem, id ipsum vinculum quo retenti eramus dissolvens. Et resurrectionem ostendit ipse primogenitus mortuorum factus et in seipso erigens eversum hominem, extollendo in altum supra caelum ad dextram gloriae Patris... [p. 64].

---

[1] Utimur versione latina (ex armeno) Weber Simonis (Friburgi 1917).

36. Ex epistola ad Demetrium diaconum[1]. Si phantasia [tantum] aliqua esset et apparentia illud Christi quod [sensibus] apparet, patet quod etiam id quod [de eo] intellegitur [nihil aliud esset]; iidem enim scripserunt discipuli, quae utraque ostendunt secundum naturam. Si autem propter divina veraciter creditur divinum, manifestum est quod etiam propter humana veraciter [creduntur] humana; non enim est imperfectus homo sicut neque Deus est deficiens.

37. Si Salvator passiones quae naturaliter apud nos in morte [eius] locum habuerunt, dolorem dico, timorem, pavorem, horrorem et cetera omnia, quibus natura cognoscitur morti et corruptioni subiecta, iuxta solam apparentiam de se finxit, cum nihil eorum ei naturaliter acciderit, sicut haereticorum vult doctrina, aut omnino homo non est factus aut manifesto alius a me factus est homo. Sed si alius a me factus est homo, incarnatio eius nihil plane mihi profuit, cum nullam haberet proprietatem nobis vel virgini quae eum peperit connaturalem et naturae [nostrae] consentaneam. Si econtra homo factus est qualis ego, nihil omnino meorum quod assumi poterat, reliquit [non assumpsit] praeter peccatum, quippe quod non pertineret ad naturam.

CLEMENS ALEXANDRINUS († 211/5)

1. Cohortatio ad gentes [ca 195] [2]: 1. $_6$ Quatenus Verbum erat ab alto, erat et est divinum rerum omnium principium, quatenus vero nunc nomen accepit olim sanctificatum et potestate dignum, Christus, novum a me canticum vocatur. $_7$ Hoc igitur Verbum Christus non solum causa fuit ut olim essemus (erat enim in Deo), sed etiam ut bene essemus; et nuper hominibus apparuit idem Verbum, qui solus uterque est (ὁ μόνος ἄμφω) Deus et homo, nobis omnia bona conferens; a quo bene vivere edocti ad aeternam vitam transmittimur... Hoc est novum canticum, ea quae inter nos nuper effulsit apparitio Verbi quod erat in principio et ante principium: modo autem apparuit ille qui antea erat servator; apparuit qui est ens in ente, quia Verbum erat apud Deum, magister, apparuit Verbum a quo facta sunt omnia; quod in principio ut opifex nobis vitam cum creatione dedit, apparens ut praeceptor nos bene vivere docuit, ut postea tamquam Deus aeternam vitam largiatur. [STÄHLIN, p. 7-8. PG 8, 61].

2. 10. $_{110}$ ... Nec enim tam exiguo temporis spatio tantum opus absque divina providentia perfecisset Dominus, specie despectus, reipsa adora-

[1] Duo fragmenta graece edita sunt a MARTIN CAROLO, in *Rev. hist. eccl.*, 38 (1942) 149. Ex Florilegio Andronici Kamateros (saec. XII).

[2] Ed.: STÄHLIN OTTO, in GCS, t. I (1905), p. 1-86. PG 8, 49-246 = POTTER IOANNES (Oxoniis 1715).

tus, expiator et servator et mansuetus, divinum Verbum, evidentissime verus Deus, Domino universorum parificatus, quia erat Filius eius et Verbum erat in Deo; neque non creditus cum primum praedicatus fuit, neque ignoratus cum hominis figuram (προσωπεῖον) assumpsisset et carni conformatus (ἀναπλασάμενος) salutare egit humanitatis drama; legitime enim certavit, et creaturam in certamine adiuvit; celerrime autem ad universos homines delatus, sole celerius ex ipsa Patris voluntate ortus, facillime nobis Deum illucescere fecit; undenam et quis ipse esset, doctrinâ et signis ostendit, foederis praeco et mediator et servator noster Verbum, fons vitae et pacis super universam faciem terrae effusus, per quem, ut ita dicam, rerum universitas effecta est pelagus bonorum. [STÄHLIN, p. 78. PG 8, 228].

3. 11. $_{111}$ Vinculis illum [hominem lapsum] solvere rursus voluit Dominus; et carni alligatus (o divinum mysterium!) sic serpentem devicit et tyrannum, scilicet mortem, in servitutem redegit. Et, quod incredibilissimum est, illum hominem voluptate seductum et corruptione illigatum, expansis manibus ostendit solutum. O mirabile mysterium! Succubuit quidem Dominus, homo autem surrexit; et qui e paradiso excidit, maius obedientiae praemium caelum accipit. [STÄHLIN, p. 78-79. PG 8, 228-229].

4. Paedagogus [post 195] [1]. *Ex l. I:* 2. $_4$ Paedagogus noster... Deo Patri suo est similis, cuius est Filius, impeccabilis, irreprehensibilis, et animo impatibilis, Deus in figura hominis impollutus, paternae voluntati serviens, Verbum Deus, qui est in Patre, qui est a dextris Patris, etiam figura Deus. Hic nobis est imago in qua nulla est macula. Ei omnibus viribus tentandum est animam similem efficere. Et ille quidem ab omnibus humanis animi perturbationibus est liber. [STÄHLIN, p. 91. PG 8, 252].

5. 5. $_{23}$ Est quoque Isaac... typus Domini; puer quidem, ut filius (erat enim filius Abrahae, sicut Christus Dei), hostia quoque sicut Dominus. Sed non immolatus est ut Dominus; tantummodo portavit ligna sacrificii Isaac, sicut lignum Dominus. Risit autem mystice, praedicens fore ut Dominus laetitia nos impleret, qui sanguine Domini a corruptione redempti sumus. Non autem passus est, non solum primas passionis partes Verbo cedens, immo vero, eo quod non fuit occisus, Domini divinitatem innuit. [STÄHLIN, p. 103-104. PG 8, 277].

6. 6. $_{25}$ ... Christus hodie [in baptismo] regeneratus iam est perfectus vel (quod est absurdissimum) ei aliquid deest. Si posterius ita est, opus est ut aliquid discat. Iam vero Deus cum esset, nihil didicisse consentaneum fuit. Neque enim quis Verbo maior fuerit, sed neque magister eius qui solus est magister... Ergo simul ac a Ioanne tingitur,

[1] Ed.: STÄHLIN OTTO, *o. c.*, p. 87-292. PG 8, 247-684.

fit perfectus? Certe. Nihil ergo amplius ab eo didicit? Certe non. Solo autem lavacro perficitur et Spiritus adventu sanctificatur? Ita habet. 26 Hoc ipsum nobis quoque advenit, quorum fuit exemplar Dominus. [STÄHLIN, p. 105. PG 8, 280].

7. 6. 49 ...Omni ergo ratione nos in omnibus Christo coniungimur: et in cognationem (εἰς συγγένειαν) per sanguinem eius quo redimimur, et in sympathiam per nutritionem quae ex Verbo efficitur, et in incorruptionem per eius ipsius institutionem. [STÄHLIN, p. 119. PG 8, 308].

8. Paedagogus. *Ex l. II:* 2. 19 ... Duplex autem est sanguis Domini: alter enim est carnalis, quo redempti sumus ab interitu, alter vero spiritualis, quo scilicet uncti sumus. Et hoc est bibere Iesu sanguinem, nempe fieri participem incorruptionis Domini. Verbi enim virtus est Spiritus, quemadmodum sanguis est virtus carnis. [STÄHLIN, p. 167-168. PG 8, 409].

9. Paedagogus. *Ex l. III:* 1. 1 Homo autem ille cum quo Verbum Dei cohabitat (ᾧ σύνοικος ὁ Λόγος) non variatur, non fingitur, formam habet Verbi, Deo assimilatur; pulcher est, non se pulchrum fingit; vera est pulchritudo, est enim Deus; Deus autem fit ille homo, quia vult idem ac Deus. Recte ergo dixit Heraclitus: "Homines dii, dii homines, una enim utrique ratio". Evidens mysterium: Deus in homine et homo Deus: et voluntatem Patris mediator perficit. Mediator est enim Verbum, qui est communis ambobus: Dei quidem Filius, Servator vero hominum. [STÄHLIN, p. 236-237. PG 8, 556-557].

10. 1. 3 Est autem alia quoque hominum pulchritudo, caritas... Ipsum autem Dominum aspectu deformem fuisse, per Isaiam testatur Spiritus: "Et vidimus eum, et non habebat speciem nec pulchritudinem, sed forma eius indecora praeter homines". Et quis est Domino praestantior? Verum non ille carnis pulchritudinem quae specie quadam illudit, sed veram animae corporisque pulchritudinem ostendit: animae quidem beneficentiam (εὐεργετικόν), carnis vero immortalitatem. [STÄHLIN, p. 237. PG 8, 557].

11. Stromata [a. 208-211] [1]. *Ex l. III:* 17. 103 ... Quomodo autem quae est in Ecclesia nostra oeconomia ad finem perduci potuisset absque corpore, cum etiam ipse qui est caput Ecclesiae in carne quidem informis et specie carens vitam transiit, docens nos respicere ad naturam divinae causae informem et incorpoream? [STÄHLIN, II, p. 243-244. PG 8, 1208].

12. Stromata. *Ex l. VI:* 8. 70 ... Gnosticus autem ille de quo loquor ea comprehendit quae videntur aliis non posse comprehendi, ut qui credat Dei Filio nihil esse incomprehensibile, unde nec esse eiusmodi ut doceri non possit. Qui enim propter suam in nos caritatem passus est, eum nihil quod faciat ad doctrinam cognitionis subduxisse aequum est... 9. 71 Talis enim est gnosticus, ut in eum eae solum cadant affectiones quae sunt ad conservationem corporis necessariae, nempe fames, sitis et similia. Sed in Servatore quidem corpus ut corpus necessaria postulare ministeria ut in vita permaneat, esset ridiculum. Comedebat enim non propter corpus quod sancta virtute continebatur, sed ne iis qui cum eo versabantur in mentem veniret de eo aliter sentire, sicut postea quidam existimarunt eum apparuisse visione et phantasmate. Ipse autem prorsus passionis erat expers, ut quem nullus subiret motus affectionis neque voluptas neque dolor... Nam etsi quis eas... motiones, si cum ratione fiant, bonas esse concedat, at in perfecto quidem certe minime sunt admittendae [... *scilicet quatenus quaecumque contingunt, si ad Deum firmiter referantur, hominem minime perturbant*]. [STÄHLIN, II, p. 466-467. PG 9, 292-293].

13. 17. 151 Iam vero Dominus non frustra voluit uti vili forma corporis, ne quis speciem laudans et admirans pulchritudinem, absisteret ab eius dictis: et attendens ad ea quae sunt relinquenda, abduceretur ab iis quae percipiuntur intelligentia. [STÄHLIN, II, p. 509-510. PG 9, 381].

14. Quis dives salvetur [1]: 37. 3 Propter hoc et ipse descendit; propter hoc hominem induit (ἄνθρωπον ἐνέδυ), propter hoc volens humana passus est, ut imbecillitati nostrae sese commetiens, quos dilexit, nos ad suam virtutem commetiret. Iamque immolandus ac cum se pretium redemptionis (λύτρον) daret, novum nobis testamentum reliquit: "Dilectionem meam do vobis". Quaenam vero haec et quanta? Pro unoquoque nostrum animam posuit omnium valorem (τὴν ἀνταξίαν τῶν ὅλων) habentem [STÄHLIN, III, p. 184. PG 9, 641].

ORIGENES († 254/5)

15. In Numeros homiliae [post 244] [2]. HOMILIA 24: 1. Donec enim sunt peccata, necesse est requiri et hostias pro peccatis. Nam pone, verbi gratia, non fuisse peccatum: si non fuisset peccatum, non necesse fuerat Filium Dei agnum fieri nec opus fuerat eum in carne positum iugulari, sed mansisset hoc quod in principio erat, Deus Verbum... Sed in his omnibus [hostiis] unus est agnus qui totius mundi potuit auferre peccatum; et ideo cessaverunt ceterae hostiae, quia talis haec fuit

[1] Ed.: STÄHLIN OTTO, t. II (ed. 2, [Leipzig 1939]), t. III, p. 3-102. PG 8, 685-1382; 9, 9-602.

[1] Ed.: STÄHLIN OTTO, t. III, p. 159-191. PG 9, 603-652.

[2] Versio Rufini. Ed. BAEHRENS W. A., in GCS, *Origenes Werke*, t. VII (Leipzig 1921), p. 1-285. PG 12, 583-806 = (quoad omnia Origenis opera) DE LA RUE CAROLUS et CAROLUS VINCENTIUS, Cong. s. Mauri (Parisiis 1733-1759).

hostia, ut una sola sufficeret pro totius mundi salute. Ceteri enim precibus peccata, hic solus potestate dimisit... [BAEHRENS, p. 226-227. PG 12, 757-758].

16. In Matthaeum commentarii [post 244] [1]: T. 10, 14. Qui novit quae sunt in cordibus hominum Christus Iesus... non ignarus interrogat, sed quoniam semel assumpserat hominem, utitur omnibus quae sunt hominis, quorum unum illud est, interrogare. Neque mirandum si Salvator id fecit, quandoquidem rerum omnium Deus, hominum mores ferens... interrogat... [KLOSTERMANN, p. 16. PG 13, 865].

17. T. 13, 8 [2]. In quo requiramus, a quo est tradendus in manus hominum aut in quorum... Traditum igitur Filium apostolus narrans a Deo Patre traditum manifestat ita: "Qui unico Filio suo non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum". † Etiam Filius se ipsum pro nobis tradidit in mortem, ita ut non solum a Patre sed et a seipso traditus sit. † Alius autem... dicet primum quidem a Deo traditum Filium principi saeculi huius ceterisque principibus eius, deinde ab istis traditum in manus hominum qui occiderunt eum. Et exempli causa accipiet illud quod est scriptum de Iob... Vide ergo ne forte, sicut bona Iob diabolus tradidit in manus praedonum ⟨et equitum⟩ accepta prius potestate a Deo, sic et aliqua operatione princeps potestatis aeris, qui operatur in filios diffidentiae, tradidit eum in manus hominum, in quibus hominibus erat et Iudas, in quem post panem ingressus est satanas. Considera tamen quoniam Pater tradens Filium contrariis potestatibus non simpliciter tradidit eum, sed propter misericordiam suam, ut salvaret genus humanum; contrariae autem potestates tradentes Dominum in manus hominum non pro salute aliquorum tradiderunt eum, sed... ut inimica eius mors subiciat eum sibi, sicut omnes homines qui moriebantur in Adam. Sed et homines qui occiderunt eum... non secundum voluntatem Dei iam ordinatam id fecerunt, sed secundum voluntatem potestatum quae Filium Dei volebant fieri subditum morti... [KLOSTERMANN, p. 199-203. PG 13, 1111-1116].

18. T. 16, 8. Forsitan autem et, quoniam dominus constitutus serviebat pro salute hominum generi nostro, propterea dicitur formam servi suscepisse et humiliasse se ⟨obediens factus⟩ usque ad mortem... Sicut et filius hominis non venit ministrari sed ministrare... et tantum crevit ministrans, ut animam suam daret redemptionem pro multis qui crediderunt in eum. Cui dedit animam suam redemptionem pro multis? nec enim convenit dicere: Deo. Ne forte ergo maligno? ille enim dominabatur in nobis, donec daretur ei pro nobis redemptio anima Iesu, decepto videlicet et aestimanti quasi possit dominari eius, et non videnti quia non poterit sustinere in tenendo eam tormenta. Propter quod et mors putans se dominari eius, dominata non est, quoniam erat solus inter omnes mortuos liber et fortior omni potestate mortis, et usque adeo fortior, ut et omnes sequi se volentes qui tenebantur a morte liberaret a morte, nihil valente in eis postmodum morte. Omnis enim qui sequitur Iesum incomprehensibilis est a morte... † Pretioso ergo iam Iesu sanguine empti sumus, anima vero Dei Filii redemptionis pretium pro nobis data est, non autem spiritus eius (antea enim Patri eum tradiderat...) neque corpus (nihil enim eiusmodi ab illo scriptis traditum comperimus) †. Data autem anima eius in redemptionem pro multis non mansit apud eum cui fuerat data. Propter hoc dicit propheta, quoniam non derelinques animam meam in infernum. [KLOSTERMANN, p. 497-499. PG 13, 1398-1400].

[1] Ed.: KLOSTERMANN ERICH, in GCS, *Origenes Werke*, t. X (Leipzig 1935-1937). PG 13, 835-1600.

[2] Duo sequentes textus sumuntur ex antiqua versione latina quae respondet redactioni diversae ab ea quam nunc graece habemus. Partes inter duas cruces clausae desunt in praefata versione adeoque sumpta sunt ex hodierno textu graeco.

19. In Matthaeum commentariorum series [post 244] [1]: 55. De die autem illo [... Mt. 24, 36] ... Et seipsum Salvator, secundum hunc locum, coniungit ignorantibus diem illum et horam. Et rationabiliter est quaerendum, quomodo qui confidit se cognoscere Patrem [... Mt. 11, 27], Patrem quidem novit, diem autem et horam consummationis non novit... Audebit autem aliquis dicere, quoniam homo qui secundum Salvatorem ⟨est⟩ intelligitur proficiens sapientia et aetate et gratia coram Deo et hominibus, qui proficiens proficiebat quidem super omnes scientia et sapientia, non tamen ut veniret ei iam quod erat perfectum, priusquam propriam dispensationem impleret. Nihil ergo mirum est, si hoc solum nescivit ex omnibus, id est diem consummationis et horam... Post dispensationem autem... et Filius cognovit, scientiam a Patre suscipiens etiam de die consummationis et hora ut iam non solum Pater sciret de ea sed etiam Filius. [KLOSTERMANN, p. 124-125. PG 13, 1686].

20. In Ioannem commentarii [a. 228 - post 238] [2]. *Ex l. I:* 20 (22). Deus quidem omnino unum est et simplex, Servator vero noster propter multa (quandoquidem proposuit illum Deus propitiationem et primitias omnis creaturae) efficitur etiam multa vel etiam fortasse omnia haec, secundum quae eo indiget omnis quae liberari valet creatura. Hinc fit lux hominum... lux hominum non futurus nisi homines obscurati fuissent. Simile considerare possumus de eo quod dicitur primogenitus ex mortuis... neque mortuus fuisset non exsistente peccato... Disquirendum et illud, num forte etiam hominis pastor futurus non erat, si comparatus homo iumentis insipientibus non fuisset... [PREUSCHEN, p. 24-25. PG 14, 57].

[1] Ed.: KLOSTERMANN ERICH, in GCS, *Origenes Werke*, t. XI (Leipzig 1933), 1-304. PG 13, 1599-1800.

[2] Ed.: PREUSCHEN ERWIN, in GCS, *Origenes Werke*, t. IV (Leipzig 1903). PG 14, 21-830. Numeri inter parentheses sumuntur ex PG.

21. 21 (23). Mirari subit curnam tandem imposita nomina Servatori nostro quae vix numerari possunt... Ego sum lux mundi... resurrectio... via veritas et vita... ostium... pastor bonus... Dominus et magister... Filius Dei... rex Iudaeorum... vitis vera... panis vitae... panis vivens... 22 ... Primus et ultimus, et vivens et factus sum mortuus, et ecce vivens sum in saecula saeculorum... Factus sum ego A et Ω, et primus et ultimus, principium et finis. Posuit me quasi gladium acutum... quasi sagittam electam... Servus meus es tu... Ecce posui te in lucem gentium, ut sis salus mea usque ad extremum terrae... Ego sicut agnus innocens qui ducitur ad sacrificandum... Ecce Agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi... Advocatum habemus apud Patrem Iesum Christum iustum... Quem proposuit Deus reconciliatorem per fidem in sanguine ipsius... Christus est Dei potentia et sapientia... Factus est sapientia nobis a Deo et iustitia et sanctificatio et redemptio... Habentes sacerdotem magnum qui pertransivit caelos... 23 ... Iacob Iudam nominat... Isaias novit ipsum Christum appellari Iacob et Israel... Vocatur etiam David... Ad haec virgam et florem appellat Isaias... Lapis etiam dicitur Dominus noster... [PREUSCHEN, p. 25-29. PG 14, 60-64].

22. 28 (30). Considerandum est Christi vocabulum adiuncto etiam vocabulo regis, ut comparatione quid differant intelligatur... Forsan id nos latet quod homo quidem eius est Christus, secundum animam (quae utpote humana etiam turbata et pertristis facta est) potissime consideratus, rex vero secundum divinitatem... Itaque existimo regem dici praecipuam Primogeniti omnis creaturae naturam (cui ob praestantiam datum sit iudicium), filium vero regis dici eum quem assumpsit hominem, ab illa formatum et effigiatum secundum iustitiam. Quam rem sic se habere ut credam, adducor ex eo quod sub unam et eandem rationem contractum sit utrumque, et quod quae dicuntur non tamquam de duobus quibusdam sed tamquam de uno enuntientur... [PREUSCHEN, p. 35-36. PG 14, 76].

23. In Ioannem commentarii. *Ex l. XXVIII:* 18 (14) ... Iesus, qui mortuus est, homo est. Quocirca ipse etiam inquit: Nunc autem quaeritis me interficere, hominem qui locutus sum veritatem. Et quoniam homo quidem est qui mortuus est, homo autem non erat veritas et sapientia et pax et iustitia et de quo scriptum est "Deus erat Verbum", non mortuus est ille Deus Verbum et veritas et sapientia et iustitia: siquidem imago invisibilis Dei, primogenitus omnis creaturae, incapax est mortis. Pro populo autem moritur hic homo omnibus animantibus purior, qui peccata nostra et infirmitates tulit, utpote potens universum totius mundi peccatum in se receptum solvere et consumere et delere, quoniam peccatum non fecit neque inventus est in ore eius dolus, neque agnovit peccatum. [PREUSCHEN, p. 412-413. PG 14, 720].

24. In Ioannem commentarii. *Ex l. XXXII:* 25 (17). [In Io. 13, 31: "Nunc clarificatus est filius hominis..."]... Claritas tamen propter mortem pro hominibus non illius erat, cui naturâ contingere non potest ut moriatur (τοῦ μὴ πεφυκότος ἀποθνήσκειν) unigeniti Verbi et Sapientiae et Veritatis... sed hominis qui erat et filius hominis, factus ex semine David quantum ad carnem (τὸ κατὰ σάρκα). Propter quod superius quidem dixit: "Nunc quaeritis me interficere, hominem qui veritatem vobis locutus sum" [Io. 8, 40], in iis vero quae nunc scrutamur dicit: "Nunc clarificatus est filius hominis". Hunc autem, puto, et Deus exaltavit factum obedientem usque ad mortem, mortem autem crucis; Verbum enim in principio apud Deum, Deus Verbum, non potuit ulterius exaltari. Exaltatio vero filii hominis, quae facta est ei cum Deum morte sua clarificasset, erat haec, quod non iam alius erat a Verbo sed ei idem. Si enim qui adhaeret Domino unus spiritus est [1 Cor. 6, 17], ita ut de hoc et Spiritu iam non diceretur illud "Duo sunt", quomodo non magis dicamus humanitatem Iesu (τὸ ἀνθρώπινον τοῦ Ἰησοῦ) factam esse unum cum Verbo, exaltato quidem illo qui non rapinam arbitratus est esse se aequalem Deo, manente autem Verbo in sua propria sublimitate vel etiam in illam restituto, quando iterum erat apud Deum, cum Deus Verbum esset homo? [PREUSCHEN, p. 470. PG 13, 812-813].

25. In Romanos commentarii [post 244] [1]. *Ex l. III:* 8 ... Cum superius [Paulus] dixisset, quod pro omni genere humano redemptionem semetipsum dedisset, ut eos qui in peccatorum captivitate tenebantur redimeret, dum sine Deo pro omnibus mortem gustat; nunc addit aliquid sublimius, et dicit, quia proposuit eum Deus propitiationem per fidem in sanguine ipsius; quo scilicet per hostiam sui corporis propitium hominibus faceret Deum, et per hoc ostenderet iustitiam suam, dum eis remitteret praecedentia delicta, quae pessimis tyrannis serviendo contraxerant eo tempore quo sustinebat et patiebatur Deus haec fieri. [PG 14, 946].

26. In Romanos commentarii. *Ex l. VII:* 9 ... Pro nobis ergo omnibus tradidit eum, non illa traditione qua scriptum est: "Tradet autem frater fratrem in mortem et parentes filios", sed tradidisse eum dicitur hoc ipso quod, cum in forma Dei esset, passus est eum exinanire seipsum et formam servi suscipere et usque ad mortem crucis pervenire: ut in ipso omnibus exemplum obedientiae poneret, et viam resurrectionis mortuis aperiret. Pro omnibus ergo tradidit eum. Non solum pro sanctis, non solum pro magnis, sed et pro minimis et pro omnibus omnino qui sunt in Ecclesia. [PG 14, 1129].

27. De principiis [ca 230] [2]. *Ex l. I:* Praefatio. 4 Species vero eorum quae per praedicationem apostolicam manifeste traduntur istae sunt... Quod hic Deus in novissimis diebus, sicut per prophetas suos ante pro-

[1] PG 14, 837-1292.
[2] Versio Rufini. Ed.: KOETSCHAU PAULUS, in GCS, *Origenes Werke*, t. V (Leipzig 1913). PG 11, 111-638.

miserat, misit Dominum Iesum Christum... Tum deinde quia Christus Iesus ipse qui venit, ante omnem creaturam natus ex Patre est. Qui cum in omnium conditione Patri ministrasset, per ipsum namque omnia facta sunt, novissimis temporibus se ipsum exinaniens homo factus est, incarnatus est, cum Deus esset, et homo factus mansit quod erat, Deus. Corpus assumpsit nostro corpori simile, eo solo differens quod natum ex Virgine et Spiritu Sancto est. Et quoniam hic Iesus Christus natus et passus est in veritate, et non per phantasiam, communem hanc mortem vere mortuus; vere enim et a mortuis resurrexit et post resurrectionem conversatus cum discipulis suis assumptus est... [Koetschau, p. 9-11. PG 11, 117].

28. 2. 1 Primo illud nos scire oportet, quod alia est in Christo deitatis eius natura, quod est unigenitus Filius Patris, et alia humana natura quam in novissimis temporibus pro dispensatione suscepit... 4 ... Verum quoniam futurum erat ut etiam deciderent aliqui a vita et mortem sibi ipsi consciscerent ex eo ipso quod a vita deciderent... et utique non esset consequens ut ea quae semel ad vivendum fuerant procreata a Deo penitus deperirent, oportuit ante mortem esse talem virtutem quae futuram dissolveret mortem, et esset resurrectio quae in Domino et Salvatore nostro formata est, quae resurrectio in ipsa Dei Sapientia et Verbo ac vita consisteret... [Koetschau, p. 27-31. PG 11, 130-133].

29. De principiis. *Ex l. II:* 6. 1 ... His igitur tantis ac talibus de natura Filii Dei consideratis, cum summa admiratione obstupescimus quod eminens omnium ista natura exinaniens se de statu maiestatis suae homo factus sit et inter homines conversatus sit, sicut gratia labiis eius infusa testatur, et sicut ei testimonium reddit Pater caelestis, et ut signis quoque et prodigiis variisque ab eo gestis virtutibus confirmatur... 2 Illud penitus admirationem humanae mentis excedit... quod... ipsum illud Patris Verbum... intra circumscriptionem eius hominis qui apparuit in Iudaea fuisse credenda sit, sed et ingressa esse Dei Sapientia vulvam feminae et nasci parvulus... et ad ultimum quod usque ad eam quae inter homines indignissima habetur adductus est mortem, licet post tertiam surrexerit diem. Cum ergo quaedam in eo ita videamus humana ut nihil a communi mortalium fragilitate distare videantur, quaedam ita divina quae nulli alii nisi illi primae et ineffabili naturae conveniant deitatis, haeret humani intellectus angustia et tantae admirationis stupore perculsa, quo declinet, quid teneat, quo se convertat, ignorat. Si Deum sentiat, mortalem videt; si hominem putet, devicto mortis regno cum spoliis redeuntem a mortuis cernit. Propter quod cum omni metu et reverentia contemplandum est, ut in uno eodemque ita utriusque naturae veritas demonstretur, ut neque aliquid indignum et indecens in divina illa et ineffabili substantia sentiatur, neque rursum quae gesta sunt falsis inlusa imaginibus aestimentur... Arbitror autem quia etiam

sanctorum apostolorum supergrediatur mensuram; quin immo fortassis etiam totius creaturae caelestium virtutum eminentior est sacramenti istius explanatio... [Koetschau, p. 140-141. PG 11, 210-211].

30. 6. 3 ... Cum invisibilis Dei ipse sit imago invisibilis, participationem sui universis rationabilibus creaturis invisibiliter praebuit, ita ut tantum ex eo unusquisque participii sumeret, quanto erga eum dilectionis inhaesisset affectu. Verum cum pro liberi arbitrii facultate varietas unumquemque ac diversitas habuisset animorum... illa anima, de qua dixit Iesus quia nemo aufert a me animam meam, ab initio creaturae et deinceps inseparabiliter ei atque indissociabiliter inhaerens, utpote Sapientiae et Verbo Dei et veritati ac luci verae, et tota totum recipiens atque in eius lucem splendoremque ipsa cedens, facta est cum ipso principaliter unus spiritus... Hac ergo substantia animae inter Deum carnemque mediante (non enim possibile erat Dei naturam corpori sine mediatore misceri) nascitur, ut diximus, Deus-homo, illa substantia media exsistente, cui utique contra naturam non erat corpus assumere. Sed neque rursum anima illa, utpote substantia rationabilis, contra naturam habuit capere Deum, in quem... tota iam cesserat. Unde et merito pro eo quod vel tota esset in Filio Dei vel totum in se caperet Filium Dei, etiam ipsa cum ea quam assumpserat carne Dei Filius et Dei virtus, Christus et Dei sapientia appellatur; et rursum Dei Filius, per quem omnia creata sunt, Iesus Christus et filius hominis nominatur. Nam et Filius Dei mortuus esse dicitur, pro ea scilicet natura quae mortem utique recipere poterat; et filius hominis appellatur, qui venturus in Dei Patris gloria cum sanctis angelis praedicatur. Et hac de causa per omnem scripturam tam divina natura humanis vocabulis appellatur, quam humana natura divinae nuncupationis insignibus decoratur. Magis enim de hoc quam de ullo alio dici potest quod scriptum est, quia erunt ambo in carne una, et iam non sunt duo, sed caro una [Gen. 2, 24; Mc. 10, 8]. Magis enim Verbum Dei cum anima in carne una esse, quam vir cum uxore, putandus est... [Koetschau, p. 141-143. PG 11, 211-212].

31. 6. 5 ... Naturam quidem animae illius hanc fuisse quae est omnium animarum, non potest dubitari; alioquin nec dici anima potuit, si vere non fuit anima. Verum quoniam boni malique eligendi facultas omnibus praesto est, haec anima quae Christi est ita elegit diligere iustitiam, ut pro immensitate dilectionis inconvertibiliter ei atque inseparabiliter inhaereret, ita ut propositi firmitas et affectus immensitas et dilectionis inextinguibilis calor omnem sensum conversionis atque immutationis abscideret, ut, quod in arbitrio erat positum, longi usus affectu iam versum sit in naturam; ita et fuisse quidem in Christo humana et rationabilis anima credenda est, et nullum sensum vel possibilitatem eam putandum est habuisse peccati. [Koetschau, p. 144-145. PG 11, 213].

32. 6. 6 ... Ferri metallum capax est et frigoris et caloris; si ergo massa aliqua ferri semper in igne sit posita, omnibus suis poris omnibusque venis ignem recipiens et tota ignis effecta, si neque ignis ab ea cesset aliquando neque ipsa ab igne separetur: numquidnam dicemus hanc, quae natura quidem ferri massa est, in igne positam et indesinenter ardentem posse frigus aliquando recipere?... Hoc ergo modo etiam illa anima, quae quasi ferrum in igne sic semper in Verbo, semper in Sapientia, semper in Deo posita est, omne quod agit, quod sentit, quod intelligit, Deus est; et ideo nec convertibilis aut mutabilis dici potest, quae inconvertibilitatem ex Verbi Dei unitate indesinenter ignita possedit. Ad omnes denique sanctos calor aliquis Verbi Dei putandus est pervenisse; in hac autem anima ignis ipse divinus substantialiter requievisse credendus est, ex quo ad ceteros calor aliquis venerit. Denique quod dixit quia "unxit te Deus, Deus tuus oleo laetitiae prae participibus tuis" [Ps. 44, 8], ostendit quod aliter ista anima oleo laetitiae, id est Verbo Dei et Sapientia, ungitur et aliter participes eius, id est sancti prophetae et apostoli. Illi enim in odore unguentorum eius cucurrisse dicuntur, ista autem anima vasculum unguenti ipsius fuit, ex cuius fragrantia participantes digni quique prophetae fiebant et apostoli. Sicut ergo alius est unguenti odor et alia est unguenti substantia, ita aliud Christus, et aliud participes sui. Et sicut vas ipsum quod substantiam continet unguenti, nullo genere potest aliquid recipere foetoris, hi vero qui ex odore eius participant, si se paulo longius a fragrantia eius removerint, possibile est ut incidentem recipiant foetorem: ita Christus, velut vas ipsum in quo erat unguenti substantia, impossibile fuit ut contrarium reciperet odorem; participes vero eius, quam proximi fuerint vasculo, tam odoris erunt participes et capaces. 7 Arbitror sane etiam Hieremiam prophetam intelligentem, quae sit in eo natura Dei Sapientiae, quae etiam haec, quam pro salute mundi susceperat, dixisse: "Spiritus vultus nostri Christus Dominus, cuius diximus quod in umbra eius vivemus in gentibus". Pro eo enim quod sicut umbra corporis nostri inseparabilis est a corpore et indeclinabiliter motus ac gestus corporis suscipit et gerit, puto eum animae Christi opus ac motus, quae ei inseparabiliter inhaerebat et pro motu eius ac voluntate cuncta perpetrabat, ostendere volentem, umbram Christi Domini hanc vocasse, in qua umbra nos viveremus in gentibus. In huius namque assumptionis sacramento gentes vivunt, quae imitantes eam per fidem perveniunt ad salutem. [Koetschau, p. 145-146. PG 11, 213-215].

33. De principiis. *Ex l. IV:* C. 4. (Anacefaleosis de Patre et Filio et Spiritu Sancto ceterisque quae superius dicta sunt). 3 (30) Post haec vero competenter admonebimus de adventu corporali et incarnatione unigeniti Filii Dei: in quo non ita sentiendum est, quod omnis deitatis eius maiestas intra brevissimi corporis claustra conclusa est, ita ut omne Verbum Dei et Sapientia eius ac substantialis Veritas ac Vita vel a Patre divulsa sit vel intra corporis illius coercita et circumscripta

brevitatem, nec usquam praeterea putetur operata; sed inter utrumque cauta pietatis debet esse confessio, ut neque aliquid deitatis in Christo defuisse credatur, et nulla penitus a paterna substantia, quae ubique est, facta putetur esse divulsio [... Io. 1, 26-27]. Unde ostenditur quia et in corpore totus et ubique totus aderat Filius Dei. 4 (31) ... Volens igitur Filius Dei pro salute humani generis apparere hominibus et inter homines conversari, suscepit non solum corpus humanum, ut quidam putant, sed et animam, nostrarum quidem animarum similem per naturam, proposito vero et virtute similem sibi et talem qualis omnes voluntates et dispensationes Verbi ac Sapientiae indeclinabiliter posset implere... Quod autem habuerit animam, manifestissime in evangeliis designat ipse Salvator dicens: [... Io. 10, 18; Mt. 26, 38; Io. 12, 27] [1]. † Neque enim illa turbata et tristis anima eadem erat ac 'Unigenitus' et 'Primogenitus omnis creaturae' nec Deus Verbum, qui cum esset potior quam anima et ipse Filius Dei dicit: "Potestatem habeo ponendi illam, et potestatem habeo sumendi illam" †. Nec tamen ita dicimus fuisse Filium Dei in illa anima, sicut fuit in anima Pauli vel Petri ceterorumque sanctorum, in quibus Christus similiter ut in Paulo loqui creditur. Sed de illis omnibus illud sentiendum est, quod scriptura dicit quia "nemo mundus a sorde, nec si unius diei fuerit vita eius". Haec vero anima, quae in Iesu fuit, priusquam sciret malum, elegit bonum; et quia dilexit iustitiam et odiit iniquitatem, propterea unxit eam Deus oleo laetitiae prae participibus suis. Oleo ergo laetitiae ungitur, cum Verbo Dei immaculata foederatione coniuncta est et per hoc sola omnium animarum peccati incapax fuit, quia Filii Dei bene et plene capax fuit; † sicut Filius et Pater unum sunt, sic et anima quam accepit Filius et Ipse unum sunt †; atque eius vocabulis nuncupatur et Iesus Christus appellatur, per quem omnia facta esse dicuntur. De qua anima, quoniam totam in se Sapientiam Dei et Veritatem Vitamque receperat, etiam illud arbitror dixisse apostolum, quod ait quoniam "vita vestra abscondita est cum Christo in Deo; cum autem Christus apparuerit, vita vestra, tunc et vos cum ipso apparebitis in gloria". Quis enim alius hic intellegendus est Christus, qui in Deo absconditus dicitur et postea apparituruš, nisi ille qui oleo laetitiae unctus refertur, id est substantialiter Deo repletus, in quo nunc absconditus dicitur? [Koetschau, p. 352-354. PG 11, 404-406].

34. Contra Celsum [a. 248] [2]. *Ex l. I:* 31 ... Annon id periculi viderunt Iesu apostoli cum praedicare ausi sunt... eum qui heri et nudius tertius cruci affixus fuerat hanc ultro mortem pro humano genere subiisse; eis similem qui mortem oppetierant ut patriam suam a grassante pestilentia aut sterilitate aut tempestatibus liberarent? Ita enim

[1] Duae quae sequuntur sententiae intra cruces positae directe versae sunt ex fragmentis graecis.

[2] Ed.: Koetschau Paulus, in GCS, *Origenes Werke,* t. I, p. 51-374; t. II, p. 1-293. PG 11, 641-1632.

natura comparata videtur ob arcanas multisque difficiles captu rationes, ut unus iustus mortem sponte suscipiens demones illos averruncet, qui operantur pestilentiam sterilitates tempestates aliasque id genus calamitates... An incredibile eum qui pro homine habitus est mortem subiisse, quo magnus daemon daemoniorumque princeps profligaretur, qui omnes quae in terris sunt hominum animas in suam potestatem redegerat?... [KOETSCHAU, I, p. 82-83. PG 11, 717-720].

35. Contra Celsum. *Ex l. II:* 9 ... Iam eum qui in Iesu dicit: "Ego sum via, veritas et vita", non esse secundum evangelia circumscriptum quempiam, ita ut extra animam et corpus non sit, ex pluribus locis effici potest... Ioannes Baptista praedicens brevi fore ut Dei Filius adesset, non in illo corpore illaque anima circumscriptus sed ubique praesens, de illo dicit: Medius vestrum stetit quem vos nescitis... Haec autem non eo dicimus ut Filium Dei a Iesu separemus. Anima enim et corpus Iesu unum cum Verbo Dei, maxime post dispensationem, facta sunt. Nam si... quisquis intelligit quid sit adhaerere Domino et illi adhaeret, is cum ipso unus est spiritus, quanto divinius, quanto sublimius unum cum Verbo Dei factum est id quod tum cum illo compositum fuit?... [KOETSCHAU, I, p. 136-137. PG 11, 809-812].

36. 16 ... Multum abest, ut dicamus Christum specie tenus passum esse, ne falsa sit, quae vera est, resurrectio. Qui enim vere mortem obiit, is, si resurrexerit, vere resurrexit; sed non vere resurrexit is qui apparenter dumtaxat mortuus est... [KOETSCHAU, I, p. 145. PG 11, 828].

37. 23. Post haec [Celsus] dicit: "Si ita visum est ipsi et passus est ut Patri morem gereret, manifestum est quaecumque iuxta ipsius voluntatem illata sunt ei, utpote Deo et volenti, molesta et acerba minime fuisse". Neque hic vidit a seipso dissidere... Nempe ignoravit eum qui nascendo corpus sumpsit illud huiusmodi assumpsisse in quod poenae et quidquid iis qui corpore induti sunt molestum accidit cadere posset, siquidem poenarum ac molestiae nomine intellexerimus quod nemo sibi vult. Quemadmodum igitur volens suscepit corpus eadem prorsus natura ac caro humana, sic etiam suscepit quidquid illi molestiam parit; nec amplius in eius potestate erat ut molestiam non sentiret, sed in illorum quibus id propositum erat potestate fuit molestiam ei poenamque afferre. Probatum autem supra fuit illum in manus hominum non venturum fuisse si noluisset. Venit quia voluit, idque propterea quod hominibus moriendo... omni creaturae esset profuturus. [KOETSCHAU, I, p. 152-153. PG 11, 842].

38. 25. Iam supra diximus quaedam esse dicta eius qui in Iesu erat primogeniti omnis creaturae (τοῦ ἐν τῷ Ἰησοῦ προτοτόκου), ut istud: Ego sum via, veritas et vita... alia autem esse hominis illius qui in eo intelligitur (τοῦ κατ᾽ αὐτὸν νοουμένου ἀνθρώπου), cuiusmodi hoc est: Nunc autem quaeritis me interficere... Hic igitur describit Iesus in sua humanitate (τῷ ἀνθρωπίνῳ) et humanae carnis infirmitatem et alacritatem spiritus; infirmitatem quidem cum ait: "Pater, si possibile est, transeat a me calix iste", alacritatem vero spiritus his verbis: "Verumtamen non sicut ego volo, sed sicut tu"... Sin autem, ut ait Celsus, nihil doloris ac molestiae Iesus sensit per illud tempus, quonam pacto qui postea secuti sunt Iesum adhibere potuerunt in exemplum patiendi laboriosa quaelibet ac molesta propter pietatem, si humana non est revera sed sola specie perpessus? [KOETSCHAU, I, p. 154-155. PG 11, 843-846].

39. Contra Celsum. *Ex l. III:* 62. Tum Celsus... ait, dicere nos missum ad peccatores fuisse Deum. Quod perinde facit ac si quibusdam crimini duceret, quod medicum ab humanissimo rege ad urbem missum esse affirmarent propter eos qui morbis laborabant. Missus igitur est Deus Verbum, quatenus medicus est, peccatoribus, quatenus vero doctor est mysteriorum divinorum, iis qui iam puri sunt et non amplius peccant. At Celsus:... Cur non etiam peccati expertibus est missus? Quid mali tandem est non peccasse? Ad hoc dicimus: Si peccati expertes vocat eos qui non amplius peccant, ad eos etiam missus est Salvator noster Iesus, sed non ut medicus; quod si de iis loquatur qui nullum unquam peccatum commiserint... dicemus impossibile esse ut hoc modo peccati quisquam sit expers. Quod eatenus asserimus, ut excipiatur homo ille qui intelligitur Iesu (τοῦ κατὰ τὸν Ἰησοῦν νοουμένου ἀνθρώπου), qui quidem peccatum non fecit... [KOETSCHAU, I, p. 256. PG 11, 1001].

40. Contra Celsum. *Ex l. IV:* 15. Id autem quod ad homines descendit, erat in forma Dei et prae suo in homines amore semetipsum exinanivit ut ab illis comprehendi posset. Neque idcirco ex bono in malum mutatus est, peccatum enim non fecit... sed semetipsum humiliavit nihil suae felicitatis amittens, etiam cum seipsum humiliavit humani generis utilitati consulens. Neque enim ex optimo mutatus est in nequissimum... Sed qui nostrarum animarum vulnera curat per Verbum Dei qui sibi inest, in eum nullum cadere vitium potest... sciat ille [Celsus] Verbum natura manens Verbum nihil eorum pati quae corpus aut anima patitur. [KOETSCHAU, I, p. 284-285. PG 11, 1045-1048].

41. Contra Celsum. *Ex l. VI:* 75. Subiungit [Celsus] haec: Quoniam divinus spiritus erat in corpore, omnino oportuit illum antecellere ceteris aut magnitudine aut pulchritudine aut viribus aut voce aut maiestate aut eloquentia. Fieri enim non potest ut in quo est aliquid divinum quod alii non habent, is nihil ab alio differat. Hic autem nihil ab alio discrepabat, immo, ut aiunt, statura exigua, vultu deformi et abiecto erat... 77 ... Quomodo non vidit corpus illud hoc ceteris antecelluisse quod pro cuiusque captu et prout utile erat tale videretur quale sin-

gulis videri oportebat? Neque vero mirum est materiae... modo quidem inesse qualitatem quae dederit locum dicendi: Non habebat decorem neque pulchritudinem, modo autem splendidam, stupendam atque admirabilem (... *in Transfiguratione).* [KOETSCHAU, II, p. 144-146. PG 11, 1409-1416].

42. Contra Celsum. *Ex l. VII:* 16. [Prophetiae non] praedixerunt Deum cruci affixum iri, cum de eo qui mortem subiit dicant: "Et vidimus eum et non habebat speciem..." Vide ergo ut sapienter dixerunt hominem esse qui humana passus est. Et Iesus ipse cum apprime sciret id quod moriturum erat hominem esse, suis insidiatoribus ait: "Nunc autem quaeritis me interficere, hominem, qui veritatem vobis locutus sum, quam audivi a Deo". Quod si quid divinum erat in illo homine quem assumpsisse intelligebatur, nimirum Unigenitus Dei et Primogenitus omnis creaturae, ille qui de se dicit, Ego sum veritas... vita... ostium... via... panis vivus... de eo eiusque natura (οὐσία) longe ália ratione iudicandum est ac de homine qui in Iesu esse intelligitur. Unde nullum Christianum videas... qui dicant mortuam esse veritatem aut vitam aut viam aut panem vivum qui de caelo descendit aut resurrectionem... 17 ... Quoad Iesum vero, si spectantur ea quae a divinitate in eo facta sunt, sancta sunt nec ullo modo Dei notioni repugnant; quatenus autem homo erat, prae ceteris ornatus summa Verbi ipsius et sapientiae ipsius participatione, passus est ut sapiens et perfectus quaecumque oportebat pati eum, qui generis humani aut etiam naturarum intelligentium gratiâ omnia faciebat. Ac nihil absurdum est hominem esse mortuum et eius mortem esse non modo exemplum mortis pro pietate obeundae, sed etiam causam quae incepit et pergit dissolvere malum et diabolum, qui sibi terram universam subiecerat. [KOETSCHAU, II, p. 167-169. PG 11, 1444-1445].

43. Contra Celsum. *Ex l. VIII:* 19. [Ad verba Apostoli 1 Cor. 3, 16-17]. Corpora nostra templum sunt Dei... Omnium vero quae ita vocantur templorum melius erat et excellens templum illud sacrum et purum corpus Salvatoris nostri Iesu, qui sciens posse quidem templum Dei qui in eo erat (τὸν ναὸν τοῦ ἐν αὐτῷ Θεοῦ) insidias pati ab impiis, non ita sane ut voluntas insidiantium fortior esset illa quae templum aedificabat divinitate (τῆς τὸν νεὼν οἰκοδομούσης θειότητος), dicit istis: "Solvite templum hoc... [KOETSCHAU, II, p. 236. PG 11, 1545].

44. Errores christologici Origeni imputati [1]: Prima [criminatio] illa est, quod aiunt eum innatum dicere Filium Dei. Secunda, quod dicunt per prolationem secundum Valentini fabulas in subsistentiam venisse Filium Dei dicere. Tertia, quae his omnibus valde contraria est, quod dicunt eum secundum Arteman vel Paulum Samosatenum purum hominem, id est, non etiam Deum dicere Christum Filium Dei. [Quarta] Post, ista est, quae istis omnibus adversatur (caeca enim est malitia), quod dicunt eum dicere δοκήσῃ, id est putative tantum et per allegoriam, non etiam secundum ea quae per historiam referuntur, gesta esse omnia quae a Salvatore gesta sunt. [Quinta] Alia quoque criminatio est, qua asserunt eum duos Christos praedicare.

[1] PAMPHILUS MARTYR († 309/10), *Apologia pro Origene* (Rufini versio), in PG 17, 539-616; c. 5, col. 578-579.

44*. De quinta accusatione Pamphilus ait: Si quis sane offenditur quod dixit Salvatorem etiam animam suscepisse, nihil de hoc amplius respondendum puto, nisi quod huius sententiae non Origenes auctor est, sed ipsa sancta Scriptura testatur, ipso Domino et Salvatore dicente: Nemo tollet animam meam a me; et: Tristis est anima mea usque ad mortem; et: Nunc anima mea turbata est. Et multa his similia in sanctis Scripturis invenies. [PG 17, 590].

De eadem re historiographus Socrates refert: Eusebius vero cum venisset Alexandriam, confestim una cum Athanasio synodum convocavit. Convenerunt ergo ex diversis civitatibus episcopi et de plurimis rebus valde necessariis inter se contulerunt... Christum vero hominem factum non carnem modo sed animam etiam humanam assumpsisse pronuntiarunt. Quae quidem sententia olim fuerat ecclesiasticorum virorum. Non enim novam quandam doctrinam a se primum excogitatam in Ecclesiam invexerunt, sed ea sanxerunt quae et ecclesiastica traditio ab initio docuerat et Christianorum philosophi certissimis argumentis astruxerant. Ita enim omnes antiqui qui hac de re disputarunt suam nobis sententiam scriptis proditam reliquerunt. Irenaeus certe et Clemens et Apollinaris Hierapolitanus et Serapion Antiochenae urbis episcopus Christum qui homo factus est anima praeditum fuisse velut rem communi omnium consensu receptam in suis libris asseruerunt. Quin et synodus quae propter Beryllum Philadelphiae in Arabia episcopum facta est, scribens ad eundem Beryllum, eadem tradidit. Origenes quoque in omnibus libris suis Christum hominem factum anima praeditum esse agnoscit. Sed specialiter in nono tomo Commentariorum quos scripsit in Genesim... Huius rei testes sunt locupletissimi sanctus Pamphilus et... Eusebius. Ambo enim, cum simul iuncti vitam Origenis conscriberent... Origenem non primum in hoc argumento versatum esse dicunt, sed mysticam Ecclesiae traditionem esse interpretatum [*Hist. eccl.*, l. III, c. 8: PG 67, 389-394].

DIONYSIUS EP. ALEXANDRIAE († 264/5)

45. Epistola ad Euphranorem et Ammonum a s. Athanasio vindicata [1]: 4. $_2$ ... Aiunt igitur [Ariani] beatae memoriae Dionysium in epistola sua dixisse: "Opus et rem factam esse Filium Dei, non natura proprium, sed alienum a Patre secundum substantiam, qualis est agricola a vite et faber a scapha: etenim cum sit res facta, non erat antequam fieret"... 5. $_1$ ... [Sabellianis] impudentius in impietate perseverantibus, necessitate pulsus est eorum impudentiam hac sua epistola

[1] Servata a s. ATHANASIO in opere *De sententia Dionysii* [a. 350/1]. Ed.: OPITZ HANS-GEORG, *Athanasius Werke*, II (1936), p. 46-67. PG 25, 479-522.

coercere humanaque Salvatoris ex evangeliis exponere: 2 ut cum audacius illi Filium negarent et humana eius Patri ascriberent, ostendens ipse non Patrem sed Filium pro nobis hominem factum esse, imperitis illis persuaderet Patrem non esse Filium... [Opitz, p. 48-49. PG 25, 484-488].

46. 7. 1 Quod si eo solum nomine beatae memoriae virum criminantur... quid facturi, quaeso, sunt, si audiant magnos et beatos apostolos loquentes [... Act. 2, 22-23; Act. 4, 10; Act. 13, 22-23; Act. 17, 30-31; Act. 7, 56]. 8. 1 Illi... rem ita temperarunt. 2 Iudaei... rati Iesum hominem dumtaxat esse... non Deum illum neque Verbum carnem factum esse credebant. Quapropter beati Apostoli prudenti admodum consilio primum humana Salvatoris Iudaeis enarravere, ut... hinc [ex miraculis] ad credendam eius divinitatem deducerent [... Act. 3, 15; Mt. 16, 16; Heb. 1, 3; Phil. 2, 6]. [Opitz, p. 50-51. PG 25, 488-492].

47. 9. 1 Idipsum egit Dionysius ab apostolis edoctus. Cum enim iam irrepsisset Sabellii haeresis, coactus est huiusmodi epistolam (ut dixi) scribere, ac verba quae humili et humano more de Salvatore dicta sunt illis obicere, ut per humana illos absterreret a dicendo Filium esse Patrem, sicque faciliorem illis viam ad doctrinam de Filii divinitate muniret... 2 ... Dionysius pro Ariano habendus non est propter epistolam ad Euphranorem et Ammonium. Tametsi enim humilibus verbis et exemplis est usus, at illa sunt ex evangeliis deprompta, adestque illi legitima haec conscribendi causa, Salvatoris scilicet in carne adventus, propter quem haec et similia scripta sunt. 3 Nam ut ipse Verbum est Dei, ita postea Verbum caro factum est; et in principio quidem erat Verbum; Virgo autem circa consummationem saeculorum in utero habuit Dominusque homo factus est. Atque unus quidem est qui duabus illis sententiis indicatur, nam Verbum caro factum est. Quae porro de divinitate et de humanitate eius dicta sunt propriam et unicuique de quo agitur congruentem habent interpretationem, 4 ita ut, qui humana Verbi scribit, eius quoque divinitatem agnoscat, et qui de divinitate loquitur, minime sit ignarus eorum quae ad carnalem eius adventum spectant, sed ut peritus et probus trapezita inter singula distinguens, in recta pietatis incedat via. Cum igitur eum lacrimantem dicit, probe novit Dominum hominem factum quoad humanitatem lacrimas profundere, ut Deum vero Lazarum a mortuis suscitare; novit quoque illum esurire corporaliter, ac divinitus ex quinque panibus quinque millia satiare; corpus itidem humanum in sepulcro iacere novit, nec ignorat illud ipsum a Verbo, ut Dei corpus, suscitari... [Opitz, p. 51-52. PG 25, 492-493].

48. 12. 1 Ergone Dionysius... cum de Filii humanitate scribit ipsumque rem factam esse ait, unum ex puris hominibus illum esse indicat?... 2 ... Quemadmodum enim agricola non est vitis, ita qui in

corpore fuit non est Pater sed Verbum. Verbum autem ut in vite fuit, vitis vocatum est ob corporalem cum palmitibus, id est nobiscum, cognationem... [Opitz, p. 54. PG 25, 497].

49. Ex epistola ad Stephanum papam [1]: Quod si etiam aliquis mysterium quod instituit Christus non recipiat, immutet et pervertat [dicens Christum] aut non esse Deum, aut hominem non fuisse, aut mortuum non esse, aut non resurrexisse, aut non venturum esse ut iudicet vivos et mortuos, aut quidpiam aliud annuntiet quam quod annuntiavimus, hic anathema sit...

Epistola ad Paulum Samosatenum (PG 28, 1561-1566) necnon fragmenta christologica super Lc. 22, 42-48 (Feltoe, p. 231-250) respective falsa et dubia iudicantur.

S. GREGORIUS THAUMATURGUS († 270/5)

50. Ad Theopompum. De passibilitate et impassibilitate Dei [2]: Deus autem, qui gloria non indiget, quique passionibus superior est, ipse sponte sua venit ad mortem, quin timor aut tremor ipsum invaderent... Ita quidem lucis radios videmus, quando tenebris commiscentur, iis nec participare nec obscurationem pati, etiamsi versentur in tenebris [p. 372-373].

51. Venit igitur, o beate, venit Iesus, qui est rex super omnia, ut difficiles hominum morbos sanaret, tamquam ens beatissimum et largum in bonis suis. Ipse autem remanens quod erat, passiones impassibilitate sua exinanivit, sicut lux tenebras explodit. Venit ergo, venit festinans beatos et bonis repletos creaturus, ex mortalibus immortales facturus, beatos denuo renovaturus et conditurus [p. 376].

52. Sermo in Nativitate Christi: Voluit igitur Deus, descendit, salutem hominum operatus est, debilisque non est factus, quoniam creaturarum omnium vita a voluntate Dei pendet. In hoc die laetifero ad nativitatem accessit Deus; in hoc magni transitus die Deus factus est quod non erat, quoniam erat Deus et factus est homo, quin a divinitate excideret [p. 387].

53. O ineffabile et inscrutabile mysterium! Qui ante mundum Unigenitus erat, impalpabilis, simplex, incorporeus: corporeus factus est,

[1] Fragmentum ex syriaco editum in Pitra, *Analecta sacra*, t. IV, p. 171 et 414. Iterum a Feltoe Ch. Lett, *The letters and other remains of Dionysius of Alexandria* (Cambridge 1904), p. 47.

[2] Hoc et sequens opusculum sumuntur ex editione quam paravit Io. Bapt. Pitra, in *Analecta sacra*, t. IV, p. 103-120, 134-144 (syriace ac armenice) et p. 363-376, 386-395 (latine).

venit, corpusque corruptibile induit ut manifestus appareret. Qua ratione etenim, nisi visibilis esset, servare doctrinam doceret atque ad invisibile deduceret? [p. 389].

54. Non aliunde suum corpus sumpsit neque aliunde induit suam tunicam, ne falsae crederentur Adami iniuriae. Homo enim vulneratus instrumentum malique vas factus est: eapropter vas plene accepit Christus in suum corpus, ut, corpori creatoris iunctum, converteretur a pravis inimici vitiis, corpusque indueret aeternum, quod in saecula nec dissolvi nec destrui posset [p. 391].

55. In hoc magnae festivitatis die soluta sunt vincula, satanas pudore affectus est, daemones in fugam conversi sunt omnes, mors letifera mutata est in vitam, paradisus latroni est apertus... Quia Deus venit in mundum et quia ad caelos homines sublati sunt [p. 393].

S. METHODIUS († ca 311)

56. Convivium decem virginum [1]. *Oratio I:* 4. Verbum in mundum missum nostram prius formam multis peccatorum maculis compunctam suscepit, ut nos scilicet, propter quos gestavit, divinam rursus capere valeremus... Eo quippe consilio placuit humanam carnem, Deus cum esset, induere, ut velut in tabula divinum vitae exemplar propositum cernentes, nos quoque auctorem imitari possemus... 5. Quid igitur Dominus ipse, veritas et lumen, molitus est in mundum veniens? Nempe homo factus incorruptam carnem in virginitate servavit. [BONWETSCH, p. 12-13. PG 18, 43-48].

57. *Oratio III:* 3. Atque hic primum disquirendum quomodo Adam comparari possit Filio Dei... 4 ... Age vero, nos quoque consideremus, quam is [Paulus] recto sanoque sensu Adamum ad Christum retulerit; non hoc solum quod Adamum Christi figuram ac simulacrum fuisse censuerit, sed quod etiam hoc ipsum, eundem ipsum Christum exstitisse existimaverit, idcirco nimirum quod Verbum quod est ante saecula in illum se intulit. Decebat enim Primogenitum Dei ac unigenitum germen, id est Sapientiam, hominem fieri admistum homini primum formato, primoque ac primogenito hominum (πρωτοπλάστῳ καὶ πρώτῳ καὶ πρωτογόνῳ τῶν ἀνθρώπων). Id enim Christum esse, hominem pura perfectaque deitate plenum, et Deum qui in homine capiatur. Congruentissimum quippe antiquissimum aeonum et primum archangelorum, cum hominibus versaturum, in antiquissimo primoque

[1] Ed.: BONWETSCH GOTTLIEB NATHANAEL, in GCS, *Methodius* (Leipzig 1917), p. 1-141. PG 18, 9-220.

hominum inhabitare, id est Adamo. Sic enim eum qui a principio erat renovans, exque Virgine ac Spiritu ipsum rursus reformans, eundem fabricatur: quandoquidem similiter a principio, terrâ virgine necdum aratrum passâ, accepto inde luto, ex illo Deus animal ratione praeditum sine semente formaverat. [BONWETSCH, p. 29-31. PG 18, 63-68].

58. *Oratio III:* 5 ... Adhuc enim dum ex luto... Adamus formaretur, cum mollis et udus esset ac necdum... immortalitate excoctus et duratus fuisset, peccato guttae instar distillante ac defluente, dissolutus est. Quare eum rursus ab integro madefaciens, exque luto vas in honorem eundem Deus formans, in virginali utero primum durans et compingens simulque uniens ac miscens Verbo, solidum infractumque in vitam eduxit, ne rursus inundantibus corporis fluxibus, contracta tabe decideret. [BONWETSCH, p. 31. PG 18, 68].

59. *Oratio III:* 6 ... Creatus est [Adam] ipse expers corruptionis, ut laudaret regem et creatorem omnium, altero velut choro respondens angelorum de caelo clamoribus. Sed cum contigisset eum, violato Dei mandato, exitiali et terribili lapsu cadere in mortem et dissolutionem, propterea dicit Dominus se in mundum e caelis venisse, relictis angelorum ordinibus ac cohortibus... Restabat ut homo in illum coetum et numerum adscriberetur, cum illum Dominus suscepisset et induisset, ne rursus... fluctibus et seductionibus voluptatis circumvolutus demergeretur. Ideo enim hominem suscepit Verbum, ut per seipsum, devicto serpente, capitis damnationem solveret. Congruebat enim non ab alio vinci malum spiritum nisi ab illo quem gloriabatur fraude suae subiecisse tyrannidi; nam neque aliter solvi poterat peccatum et damnatio, nisi rursus idem ille homo propter quem dictum erat illud: Terra es et in terram reverteris, renovatus abrogasset sententiam quae propter illum in omnes ceciderat, ut, sicut prius in Adam omnes moriuntur, sic rursus in Christo, qui Adam assumpsit, omnes vivificentur. [BONWETSCH, p. 32-33. PG 18, 69].

60. *Oratio III:* 8. Praestruximus... primum hominem recte in Christum referri posse, qui non iam figura et simulacrum atque imago Unigeniti sit, sed et hoc ipsum, Sapientia Verbumque factus. Instar enim aquae commistus homo sapientiae ac vitae, hoc factus est quod erat illa ipsa purissima lux quae in eum se intulit. [BONWETSCH, p. 35. PG 18, 71-74].

61. *Oratio VIII:* 7 ... Christus, dudum conceptus, postquam deinde natus est, non est raptus ad thronum Dei, metu ne quid illi noxae serpentis dolo inferretur: quin potius in hoc ipsum natus est et e Patris ipse throno descendit, ut draconis potiretur, draconis insultu in carnem suscepto ac tollerato. [BONWETSCH, p. 89. PG 18, 149].

62. De resurrectione [1], l. II: 18. ₇ Si quis autem putet imaginem terrestrem carnem ipsam dici, imaginem contra caelestem aliud praeter carnem corpus spirituale, ille imprimis animo recogitet Christum, hominem caelestem, apparuisse portantem eandem formam <corporis ac> membrorum, eandem imaginem carnemque ac nostram, per quam etiam, cum homo non esset, homo est factus, ut, "sicut in Adamo omnes moriuntur, ita et in Christo omnes vivificentur". ₈ Nisi enim ad liberandam ac resuscitandam carnem, carnem portavit, cur et supervacanee carnem portavit, quam neque salvare nec resuscitare elegit? Sed nihil supervacaneum facit Filius Dei. Non ergo inutiliter "formam servi" assumpsit, sed ut resuscitaret salvaretque. Vere etenim homo est factus et <vere> mortuus est, et non apparenter [tantum], quod est non [fieri homo et mori]—erant enim in ipso omnia 'Ita'—, ut reapse demonstraretur primogenitus mortuorum, qui vere mutavit [hominem] terrestrem in caelestem et mortalem in immortalem. [BONWETSCH, p. 369-370].

63. Contra Porphyrium [2]: 1. ₁ Filius Dei Christus secundum mandata Patris advena fuit in visibili creatione, ut, potestates subvertens daemonum tyrannice imperantium, animas eximeret amara servitute, quia tota natura, propinationibus iniquitatis decepta, perturbatione et confusione repleta erat... ₂ ... usquedum Christus Dominus per vitam carnis, in qua apparuit, virtute privans voluptatum incursus, quibus infernae potestates contra nos armabantur ad subiciendum spirituale, hominem liberum reddidit ab omnibus malis. ₃ Etenim propter hoc etiam carnem gessit Dominus Iesus, homo est factus et cruci est affixus sua dispensatione, ut per illam carnem, per quam daemones deos se ostendere iactabant, ad mortem animas artibus fallacibus capientes, per eam deicerentur et ostenderetur eos non esse deos. ₄ Impediens siquidem quominus amplius elevaretur eorum iactantia, factus est homo, ut per illud corpus, per quod rationale genus a cultu veri Dei abalienantes perdiderunt, per illud [inquam] quod consiliis ineffabilibus sapientiae Verbum in se continebat, demonstrarentur esse causae ruinae, et non benefactores animarum. [BONWETSCH, p. 503].

64. 1. ₅ Christo igitur nihil mirum erat Dei terrore <et> inconcussae potentiae magnitudine ad impotentiam reducere adversarias daemoniorum naturas. Sed quia hoc eis dolorem cruciatumque afferebat (vinci enim a [natura] superiore praetulissent), propterea per hominem mortem ad omnium salutem disposuit, ut hi, [scilicet] homines, vita ipsa et veritate illis corporaliter superveniente, ad imaginem et illuminationem Verbi currere studerent, fascinationem peccati superantes, illi autem, [scilicet] daemones, vincti spretique ab imbecilliore [nempe homine], ab audacia cessarent, sublato illis tumore qualem Typhon habebat. ₆ Propterea enim maxime etiam crux est inducta, posita ut trophaeum et causa terroris, ita ut homo exinde iam non esset irae subiectus, postquam quidem in pugna cladem subiit per inoboedientiam, sed legitime vicit potestates inferorum et donis Dei ab omni debito est liberatus; quoniam ita Verbum Dei primogenitum iustitiae armis circumdans hominem, in quo habitavit, per speciem cruciformem, ut dictum est, devicit potestates quae nos servituti subiecerant, hominem corruptioni subiectum reddens liberum expansis manibus... [BONWETSCH, p. 504].

[1] Ed.: BONWETSCH, o. c., p. 217-424.
[2] Ed.: BONWETSCH, o. c., p. 501-507.

65. 2. ₂ ... Quapropter ita potius comprehensus est in homine Filius Dei, quod non erat illi hoc impossibile; quia per potentiam etiam passus est manens impassibilis, et mortuus est immortalitatem conferens suo [corpori] mortali... ₄ ... Si autem lapis, ferrum, lignum vel aliud... ignem aeremve vulnerare aut findere nequeunt, quia haec sunt naturae recedentis subtiliorisque, quomodo non magis Sapientia invulnerabilis mansit et impassibilis, nihil mali a quocumque subiens, etiamsi unita erat corpori quod vulnerabatur et [cruci] affigebatur, excelsior et purior cum esset omni [aliâ] naturâ, sicut Deus qui eam generavit? [BONWETSCH, p. 505-506].

66. 3. ₄ Verbum enim in carne passum est affixum cruci, ut hominem, qui in errore obriguerat, extenderet, dando ei per lignum vitae supernam et divinam magnitudinem aequalem illi a qua antea depulsus erat. Et, quia hac figura [crucis] passiones vi privatae sunt, patiendo passio passionum factus est et moriendo mors mortis, non captus a morte neque dolorem subiens a passione. Neque enim passio omnino eum mutavit neque mors perdidit, sed manebat in passibili [corpore] impassibilis et in mortali immortalis... postquam miscuit mortale cum divinitate immortali; et mors undequaque profligata est, in immortalitatis imaginem carne crucifixa. [BONWETSCH, p. 506-507].

THEOGNOSTUS († ca 280)

67. Notitia a Photio data [1]: Lecti sunt Theognosti Alexandrini libri septem hac inscriptione:... *Hypotyposes*... Quinto vero et sexto [libro] pertractat de incarnatione Salvatoris, tentatque suo more demonstrare Filii incarnationem esse possibilem. Multa et hic nugatur, maxime dum illud asserere audet, imaginatione quidem nostra Filium aliis atque aliis locis circumscribi, re tamen non esse circumscriptum.

[1] PHOTIUS, *Bibliotheca*, cod. 106: PG 103, 373-376. Quatuor quae innotescunt fragmenta doctrinam de incarnatione non respiciunt.

DIALOGUS ADAMANTIUS[1] (ca 300)

68. *Dialogus I:* 27 ... Unusquisque peccator per hoc ipsum quod peccat alienum se facit a Deo per peccatum, et, quia alienationis eorum a Dei possessione velut pretium quoddam positum fuerat peccatum, ille qui venit auferre peccatum per sanguinem suum redemptionis eorum pretium illud esse dicitur, quod sanguis pro remissione effunditur peccatorum; quod utique merito redemptio dicitur, quia se ipsi prius peccando vendiderant, sicut et propheta dicit: Peccatis vestris venumdati estis, et iniquitatibus vestris dimisi matrem vestram. Et iterum alius propheta dicit: Gratis venumdati estis et sine pecunia redimemini. Quod autem dixit 'Sine pecunia', indicat per sanguinem Christi. Hoc autem dicit propheta, quia Ipse est vulneratus pro peccatis nostris, et livore eius nos omnes sanati sumus. Quod si putas eum non quasi pro remissione peccatorum sed pretii loco sanguinem suum dedisse vel animam suam posuisse pro ovibus suis, ille qui accepit pretium humani generis sanguinem eius vel animam eius, siquidem reddidit, non erit grata venditio, si vero non reddidit sed habet apud se vel sanguinem eius vel animam eius, quomodo resurrexit? et ubi est quod dicit: Potestatem habeo ponendi animam meam et potestatem habeo iterum sumendi eam? Aut hoc tibi videtur, quod diabolus retinet sanguinem Christi et animam eius pro humani generis pretio. Grandis est ista blasphemia et profunda stultitia. Mortuus est et resurrexit; quod posuerat recepit. Quae hic venditio aut quae emptio? cum et propheta dicat: Exsurgat Deus et disperdantur inimici eius. Ubi resurrectio est, ibi mors. [VAN DE SANDE, p. 55. PG 11, 1757].

69. *Dialogus V:* 11. Sed sicut iste qui terrenus dicitur non potuisset homo dici nisi fuisset caelitus inspiratus, insufflavit enim Deus in faciem eius spiritum vitae et factus est homo in animam viventem, ita et iste qui de caelo dicitur, homo dici non posset, nisi Verbo caelesti caro sociaretur humana ut, sicut tunc ille terrenus suscepit imaginem deitatis, ita et nunc iste caelestis susciperet humanitatis imaginem ut, cum ‹in› eo nostra fuisset imago reparata, ita demum et ipsius imago restitueretur in nobis. Ideo ergo ex nobis assumptam carnem passionibus obicit, ut ex nobis acceptam hostiam possit offerre pro nobis, quae rursum resuscitata fieret principium dormientium et primogenitus ex mortuis. Christus secundum Verbum Deus, secundum carnem homo, non solum habitu sed et veritate et habitu et natura... [VAN DE SANDE, p. 195-197. PG 11, 1848].

[1] Versio Rufini. Ed.: VAN DE SANDE BAKHUYZEN WILLEM HENDRIK, in GCS, *Der Dialog des Adamantius* (Leipzig 1901). PG 11, 1711-1884 = DE LA RUE CAROLUS, Congr. s. Mauri, inter Origenis opera (Parisiis 1733-1759).

TERTULLIANUS († 222/3)

1. De patientia [a. 200-206][1]: 3 ... Nasci se Deus patitur: in utero matris expectat et natus adolescere sustinet, et adultus non gestit agnosci, sed contumeliosus insuper sibi est, et a servo suo tingitur... Cum vero traditur, cum adducitur ut pecus ad victimam—sic enim non magis aperit os quam agnus sub tondentis potestate—, ille cui legiones angelorum, si voluisset, uno dicto de caelis adfuissent, ne unius quidem discentis gladium ultorem probavit... Taceo quod figitur; in hoc enim venerat. Numquid tamen subiendae morti etiam contumeliis opus fuerat? Sed saginari voluptate patientiae discessurus volebat... Qui in hominis figura proposuerat latere, nihil de impatientia hominis imitatus est. Hinc vel maxime, pharisaei, Dominum agnoscere debuistis; patientiam huiusmodi nemo hominum perpetraret. [KROYMANN, p. 3-4. PL 1, 1363-1365].

2. Adversus Iudaeos [a. 202-206][2]: 14. Duos dicimus Christi habitus a prophetis demonstratos, totidem adventus eius praenotatos: unum in humilitate, utique primum, cum tamquam ovis ad victimam duci habebat... ne aspectu quidem honestus [... Is. 53, 2-4; Is. 8, 14; Ps. 8, 6; Ps. 21, 7]. Quae ignobilitatis argumenta primo adventui eius competunt, sicut sublimitatis secundo [... Is. 28, 16; Dan. 2, 34 ss.; 7, 13-14]. Tunc scilicet ‹et› speciem honorabilem et decorem habiturus est indeficientem super filios hominum [... Ps. 44, 3-5; Ps. 8, 6-8; Heb. 2, 7; Zach. 12, 10; Io. 19, 37]. Sed Iesus iste Christus Dei Patris summus sacerdos, qui primo adventu suo humanae formae et passibilis venit in humilitate usque ad passionem, ipse effectus etiam hostia per omnia ‹aeva› pro omnibus nobis, qui post resurrectionem suam indutus podere sacerdos in aeternum Dei Patris nuncupatur. Si enim et duorum hircorum qui ieiunio offerebantur faciamus interpretationem... pares quidem atque consimiles propter eundem Domini conspectum, quia non in alia venturus est forma, ut qui agnosci habet a quibus et laesus est. [KROYMANN, p. 324-328. PL 2, 679-680].

3. Contra Marcionem [a. 207-208][3]. *Ex l. II:* 27. Iam nunc, ut et cetera compendio absolvam, quaecumque adhuc ut pusilla et infirma et indigna colligitis ad destructionem Creatoris, simplici et certa ratione proponam: Deum non potuisse humanos congressus inire, nisi humanos

[1] Ed.: KROYMANN AEMILIUS, in CSEL 47, p. 1-24. PL 1, 1359-1386. Recens editio omnium operum Tertulliani in CCL, voll. 2 (Turnholti 1954).
[2] KROYMANN AEMILIUS, in CSEL 70, p. 251-331. PL 2, 633-682. De genuinitate libri lis est.
[3] Ed.: KROYMANN AEMILIUS, in CSEL 47, p. 290-650. PL 2, 263-556.

et sensus et affectus suscepisset, per quos vim maiestatis suae, intolerabilem utique humanae mediocritati, humilitate temperaret, sibi quidem indigna, homini autem necessaria, et ita iam Deo digna, quia nihil tam dignum Deo quam salus hominis... Si enim Deus, et quidem sublimior, tanta humilitate fastigium maiestatis suae stravit, ut etiam morti subiceretur, et morti crucis, cur non putetis nostro quoque Deo aliquas pusillitates congruisse, tolerabiliores tamen iudaicis contumeliis et patibulis et sepulcris?... [KROYMANN, p. 372-373. PL 2, 343-344].

4. 27 ... Nam et profitemur Christum semper egisse in Dei Patris nomine, ipsum ab initio conversatum, ipsum congressum cum patriarchis et prophetis, Filium Creatoris, Sermonem eius, quem ex semetipso proferendo filium fecit et exinde omni dispositioni suae voluntatique praefecit, diminuens illum modico citra angelos, sicut apud eum scriptum est. Qua diminutione in haec quoque dispositus est a Patre, quae ut humana reprehenditis, ediscens iam inde a primordio [iam inde hominem] quod erat futurus in fine... Sed et penes nos Christus in persona Christi accipitur, quia et hoc modo noster est. Igitur quaecumque exigitis Deo digna habebuntur in Patre invisibili incongressibilique et placido et, ut ita dixerim, philosophorum Deo, quaecumque autem ut indigna reprehenditis, deputabuntur in Filio, et viso et audito et congresso, arbitro Patris et ministro, miscente in semetipso hominem et Deum, in virtutibus Deum, in pusillitatibus hominem, ut tantum homini conferat quantum Deo detrahit; totum denique Dei mei penes vos dedecus sacramentum est humanae salutis. Conversabatur Deus <humane>, ut homo divine agere doceretur. Ex aequo agebat Deus cum homine, ut homo ex aequo agere cum Deo posset. Deus pusillus inventus est, ut homo maximus fieret. Qui talem Deum dedignaris, nescio an ex fide credas Deum crucifixum... [KROYMANN, p. 373-374. PL 2, 344-345].

5. Contra Marcionem. *Ex l. III:* 8 ... Iam nunc, cum mendacium deprehenditur Christi caro, sequitur ut et omnia quae per carnem Christi gesta sunt, mendacio gesta sint... Sic nec passiones Christi eius fidem merebuntur: nihil enim passus est qui non vere est passus; vere autem pati phantasma non potuit. Eversum est igitur totum Dei opus. Totum Christiani nominis et pondus et fructus, mors Christi, negatur, quam tam impresse Apostolus demandat, utique veram, summum eam fundamentum evangelii constituens et salutis nostrae et praedicationis suae. Tradidi enim, inquit, vobis in primis quod Christus mortuus sit pro peccatis nostris, et quod sepultus sit, et quod resurrexerit tertia die. Porro si caro eius negatur, quomodo mors eius asseveratur...? Negata vero morte... nec de resurrectione constabit... Proinde resurrectione Christi infirmata, etiam nostra subversa est. [KROYMANN, p. 389-390. PL 2, 360].

6. De anima [a. 208-211] [1]: 41. ₃ ... Solus Deus sine peccato et solus homo sine peccato Christus, quia et Deus Christus. [WASZINK, p. 57. PL 2, 764].

7. De carne Christi [a. 208-211] [2]: 3 ... Si enim nasci se Deus noluisset, quacumque de causa, nec hominem se videri praestitisset. Nam quis hominem videns eum negaret natum? Ita quod noluisset esse, nec videri omnino voluisset... Non potes dicere: Ne, si natus fuisset et hominem vere induisset, Deus esse desisset, amittens quod erat, dum fit quod non erat. Periculum enim status sui Deo nullum est... Plane natura convertibilium ea lege est, ne permaneant in eo quod convertitur in eis... Sed nihil Deo par est... ut Deus et in omnia converti possit et qualis est perseverare. [KROYMANN, p. 193-194. PL 2, 801-802].

8. 4 ... Certe Christus dilexit hominem illum in immunditiis in utero coagulatum... Propter eum descendit, propter eum praedicavit, propter eum omni se humilitate deiecit usque ad mortem, et mortem crucis. Amavit utique quem magno redemit... [KROYMANN, p. 196-197. PL 2, 804].

9. 5 ... Sed iam hic responde, interfector veritatis. Nonne vere crucifixus est Dominus? nonne vere mortuus, ut vere crucifixus? nonne vere resuscitatus, ut vere scilicet mortuus? Falso statuit inter nos scire Paulus tantum crucifixum, falso sepultum ingessit, falso resuscitatum inculcavit? Falsa est igitur et fides nostra, et phantasma erit totum quod speramus a Christo. Scelestissime hominum, qui interemptores excusas Domini? Nihil enim ab eis passus est Christus, si nihil vere est passus. Parce unicae spei totius orbis. Quid destruis necessarium dedecus fidei? Quodcumque Deo indignum est, mihi expedit. Salvus sum, si non confundar de Domino meo [... Mc. 8, 38]. Alias non invenio materias confusionis, quae me per contemptum ruboris probent bene impudentem et feliciter stultum. Crucifixus est Dei Filius; non pudet, quia pudendum est. Et mortuus est Dei Filius; credibile est, quia ineptum est. Et sepultus resurrexit; certum est, quia impossibile. Sed haec quomodo vera in illo erunt, si ipse non fuit verus...? Haud aliter non dicetur homo Christus sine carne nec hominis filius sine aliquo parente homine, sicut nec Deus sine Spiritu Dei nec Dei Filius sine Deo Patre. Ita utriusque substantiae census hominem et Deum exhibuit, hinc natum, inde non natum; hinc carneum, inde spiritalem... Eadem fide virtutes Spiritus Dei Deum, passiones carnem hominis probaverunt. [KROYMANN, p. 199-201. PL 2, 805-807].

10. 6 ... Christus mori missus nasci quoque necessario habuit, ut mori posset; non enim mori solet nisi quod nascitur. [KROYMANN, p. 205. PL 2, 809].

[1] Ed.: WASZINK JAN HENDRIK (Amsterdam 1947). PL 2, 681-798.
[2] Ed.: KROYMANN, in CSEL 70, p. 189-250. PL 2, 797-838.

11. 9 ... Carnis haec omnia terrenae originis signa et in Christo fuerunt, et haec sunt quae illum Dei Filium celaverunt... Sed carnis terrenae non mira conditio ipsa erat quae cetera eius miranda faciebat, cum dicerent: Unde huic doctrina et signa ista? Etiam despicientium formam eius haec erat vox: adeo nec humanae honestatis corpus fuit, nedum caelestis claritatis. Tacentibus apud vos quoque prophetis de ignobili aspectu eius, ipsae passiones ipsaeque contumeliae loquuntur, passiones quidem humanam carnem, contumeliae vero inhonestam. An ausus esset aliqui ungue summo praestringere corpus novum, sputaminibus contaminare faciem nisi merentem?... Sed quomodo, inquitis, contemni et pati posset... si quid ex illa carne de caelesti generositate radiasset? Et ex hoc ergo convincimus nihil in illa de caelis fuisse, propterea, ut contemni et pati posset. [KROYMANN, p. 215-217. PL 2, 816-817].

12. 10 ... Si, ut animam salvam faceret, in semetipso suscepit animam Christus, quia salva non esset nisi per ipsum dum in ipso, non video cur eam carnem fecerit animalem induendo carnem... [KROYMANN, p. 217. PL 2, 818].

13. 14. Sed et angelum, aiunt, gestavit Christus. Qua ratione? Qua et hominem? Eadem ergo sit et causa. Ut hominem gestaret Christus, salus hominis fuit causa—scilicet id restituendum quod perierat: homo perierat, hominem restitui oportuerat—ut angelum gestaret Christus, nihil tale [de causa est]. Nam et si angelis perditio reputatur in ignem praeparatum diabolo et angelis eius, numquam tamen illis restitutio repromissa est... [KROYMANN, p. 225. PL 2, 822-823].

14. 16 ... Ut evacuatam non possumus dicere (carnem)... ita nec peccatricem... Defendimus autem non carnem peccati evacuatam esse in Christo, sed peccatum carnis; non materiam, sed naturam; nec substantiam, sed culpam [... Rom. 8, 3]. Non quod similitudinem carnis acceperit quasi imaginem corporis et non veritatem, sed similitudinem peccatricis carnis vult intelligi, quod ipsa non peccatrix caro Christi eius fuerit par cuius erat peccatum, genere, non vitio adaequanda. Hinc etiam confirmamus eam fuisse carnem in Christo, cuius natura est in homine peccatrix; et sic in illa peccatum evacuatum, dum in Christo sine peccato habetur quae in homine sine peccato non habebatur... Ergo, inquies, si nostram induit, peccatrix fuit caro Christi. Noli constringere explicabilem sensum. Nostram enim induens suam fecit; suam faciens non peccatricem eam fecit... [KROYMANN, p. 230-231. PL 2, 825-826].

15. 17 ... Ante omnia autem commentanda erit ratio quae praefuit ut Dei Filius de virgine nasceretur. Nove nasci debebat novae nativitatis dedicator... Haec est nativitas nova, dum homo nascitur in Deo, quo in homine natus est Deus, carne antiqui seminis suscepta sine semine antiquo, ut illam novo semine, id est spiritali, reformaret exclusis antiquitatis sordibus expiatam... Deus imaginem et similitudinem suam a diabolo captam aemula operatione recuperavit. In virginem enim adhuc Evam irrepserat <diaboli> verbum aedificatorium mortis; in virginem aeque introducendum erat Dei Verbum structorium vitae, ut quod per eiusmodi sexum abierat in perditionem per eundem sexum redigeretur in salutem. Crediderat Eva serpenti: credidit Maria Gabrieli. Quod illa credendo deliquit, ista credendo correxit... [KROYMANN, p. 232-233. PL 2, 827-828].

16. 18 ... Non competebat ex humano semine Dei Filium nasci, ne sic totus esset filius hominis. Non enim esset et Dei Filius nihilque <in> se haberet amplius Salomone nec amplius Iona <ess>et de Ebionis opinione credendus. Erat ergo iam Dei Filius ex Patris Dei semine, id est spiritu. Ut esset et hominis filius, caro ei eaque sola erat ex hominis carne sumenda sine viri semine... [KROYMANN, p. 234. PL 2, 828].

17. De resurrectione carnis [a. 208-211] [1]: 51 ... Cum illic [in caelo] adhuc sedeat Iesus ad dexteram Patris, homo, etsi Deus; Adam novissimus, etsi Sermo primarius; caro et sanguis, etsi nostris purior; idem tamen et substantia et forma qua<m> ascendit, talis etiam descensurus, ut angeli affirmant, agnoscendus scilicet et eis qui illum convulneraverunt. Hic, sequester Dei atque hominum appellatus ex utriusque partis deposito commisso sibi, carnis quoque depositum servat in semetipso, arrabonem summae totius. Quemadmodum enim nobis arrabonem spiritus reliquit, ita et a nobis arrabonem carnis accepit et vexit in caelum, pignus totius summae illuc quandoque redigendae [KROYMANN, p. 105. PL 2, 916-917].

18. De fuga in persecutione [a. 213] [2]: 12 ... [Contra eos qui a fidei confessione se eximebant pecunia soluta]. Ut autem redimas hominem tu nummis, quem sanguine suo redemit Christus, quam indignum Deo et dispositione eius! Qui Filio suo non pepercit pro te ut fieret pro nobis maledictum... qui tamquam ovis ad victimam ductus est... posuit dorsum suum in flagella... et traditus est in mortem, mortem autem crucis [Rom. 8, 32; Gal. 3, 13; Deut. 21, 23; Is. 53, 7; 50, 6; 53, 12; Phil. 2, 8]: totum hoc ut nos a peccatis lucraretur! Sol cessit diem emptionis nostrae. Apud inferos emancipatio nostra est, et stipulatio nostra in caelis. Sublevatae sunt portae sempiternae ut introiret Rex gloriae, Dominus virtutum [Ps. 23, 9-10], hominem de terris, imo ab inferis, mercatus in caelos. Quis est nunc qui adversus illum reluctatur, imo depretiat mercedem eius tam magno comparatam, pretiosissimo scilicet sanguine agni immaculati? Iam ergo melius fugere quam fieri viliorem, si non tanto sibi constabit homo quanti constitit Domino. Et

[1] Ed.: KROYMANN AEM., in CSEL 47, p. 25-125. PL 2, 837-934.
[2] Ed. in CCL, t. II, p. 1133-1156. PL 2, 123-142.

Dominus quidem illum redemit ab angelis munditenentibus, <a> potestatibus, a spiritalibus nequitiae, a tenebris huius aevi, a iudicio aeterno, a morte perpetua. Tu autem pro eo pacisceris cum delatore vel milite vel furunculo aliquo praeside... quem coram toto mundo Christus emit, imo et manumisit! Hunc ergo liberum pretio aestimabis et pretio possidebis, nisi eodem quanto (ut diximus) Domino constitit, sanguine suo scilicet? Ut quid ergo de homine Christum redimis in homine in quo Christus est?... [CCL, p. 1149-1151. PL 2, 136].

19. Adversus Praxean [a. 213-218] [1]: 27 ... Certe enim de Spiritu Sancto Virgo concepit et quod concepit id peperit. Id ergo nasci habebat quod erat conceptum et pariundum, id est spiritus cuius et vocabitur nomen Emmanuel, quod est interpretatum: nobiscum Deus. Caro autem Deus non est, ut de illa dictum sit: vocabitur sanctum Filius Dei, sed ille qui in ea natus est Deus [... Ps. 86, 5]. Quis Deus in ea natus? Sermo et Spiritus, qui cum Sermone de Patris voluntate natus est. Igitur Sermo in carne; tum et de hoc quaerendum, quomodo Sermo caro sit factus, utrumne quasi transfiguratus in carne an indutus carnem. Immo indutus. Ceterum Deum immutabilem et informabilem credi necesse est, ut aeternum. Transfiguratio autem interemptio est pristini. Omne enim quodcumque transfiguratur in aliud, desinit esse quod fuerat et incipit esse quod non erat. Deus autem neque desinit esse neque aliud potest esse. Sermo autem Deus, et Sermo Domini manet in aevum perseverando scilicet in sua forma. Quem si non capit transfigurari, consequens est, ut sic caro factus intelligatur, dum fit in carne et manifestatur et videtur et contrectatur per carnem, quia et cetera sic accipi exigunt. Si enim Sermo ex transfiguratione et demutatione substantiae caro factus est, una iam erit substantia Iesus ex duabus, ex carne et spiritu, mixtura quaedam, ut electrum ex auro et argento, et incipit nec aurum esse, id est spiritus, neque argentum, id est caro, dum alterum altero mutatur et tertium quid efficitur. Neque ergo Deus erit Iesus—Sermo enim desiit esse qui caro factus est—neque homo caro, caro enim non proprie est quia Sermo fuit. Ita ex utroque neutrum est, aliud longe tertium est quam utrumque. [CCL, p. 1198-1199. PL 2, 214-215].

20. 27 ... Sed enim invenimus illum directo et Deum et hominem expositum, ipso hoc psalmo [86, 5] suggerente: quoniam Deus homo natus est in illa, et aedificavit eam voluntate Patris; certe usquequaque Filium Dei et filium hominis, cum Deum et hominem sine dubio secundum utramque substantiam in sua proprietate distantem, quia neque Sermo aliud quam Deus neque caro aliud quam homo... Videmus duplicem statum, non confusum sed coniunctum in una persona, Deum et hominem Iesum—de Christo autem differo—, et adeo salva est utriusque

[1] Ed. in CCL, t. II, p. 1157-1205. PL 2, 175-220.

proprietas substantiae, ut et spiritus res suas egerit in illo, id est virtutes et opera et signa, et caro passiones suas functa sit, esuriens sub diabolo, sitiens sub Samaritide, flens Lazarum, anxia usque ad mortem, denique et mortua. Quodsi tertium quid esset ex utroque confusum ut electrum, non tam distincta documenta parerent utriusque substantiae, sed et spiritus carnalia et caro spiritalia egisset ex translatione, aut neque carnalia neque spiritalia, sed tertiae alicuius formae ex confusione. Immo aut Sermo mortuus esset aut caro mortua non esset, si Sermo conversus esset in carnem; aut caro enim immortalis fuisset aut Sermo mortalis. Sed quia substantiae ambae in statu suo quaeque distincte agebant, ideo illis et operae et exitus sui accurrerunt. [CCL, p. 1199-1200. PL 2, 215].

21. 30 ... Haec vox [Deus meus, Deus meus...] carnis et animae, id est hominis, non Sermonis nec spiritus, id est non Dei, propterea emissa est, ut impassibilem Deum ostenderet, qui sic Filium reliquit, dum hominem eius tradidit in mortem... Sic reliquit dum non parcit, sic reliquit dum tradit. Ceterum non reliquit Pater Filium, in cuius manibus Filius spiritum suum posuit... Ita relinqui a Patre, mori fuit Filio. [CCL, p. 1203-1204. PL 2, 219].

S. HIPPOLYTUS († 235)

22. De benedictionibus Iacob [1]: Ubinam igitur impletum est quod dicitur "itaque ego et mater tua et fratres tui venientes adorabimus te in terra?" [Gn. 37, 10], nisi quando beati apostoli simul cum Ioseph et Maria ad montem Olivarum euntes adoraverunt Christum? Iudas cum ipsis non erat. Et Ioseph ipse nullo modo Christus erat, ut credatur hoc in Aegypto contigisse, sed ille erat typus futuri, qui per Ioseph figuratus fuerat. [Et respice mihi rem mirabilem: Ioseph in Veteri <Testamento> per somnia typus ostenditur. Ibi Ioseph desponsat Mariam et fit verax testis Genitricis Dei].

22* Commentarii in Cantica 4, 16 habent sequentia verba: "His [aromatibus] uncta Virgo Maria [Dei Genitrix] Verbum in suo corpore concepit". Attamen vox 'Dei Genitrix' invenitur tantummodo in textu syriaco (cuius versio germanica traditur a BONWETSCH in GCS, *Hippolytus Werke,* I, 1, p. 359); desideratur vero in textu georgico quem idem BONWETSCH germanice vertit in TU, 23 (1902), p. 33.

[1] Huius operis servatur textus graecus et versio georgica. Textus graecus editus est a CONSTANTIN DIOBOUNIOTIS, in TU 38 (1911); versio georgica germanice reddita edita est a GOTTLIEB NATHANAEL BONWETSCH, in TU 26 (1904). Locus relatus invenitur in TU 38, p. 12-13 et in TU 26, p. 3. Ultima verba uncinis clausa desunt in versione georgica et armena. = Nuper in PO, 27 (1954) edebantur textus graecus, armenus, georgicus cum versiona gallica.

23. De sancto Paschate[1]. *Fragmentum I:* Divinum in omni re et in omni loco prodigium! O crucifixio super omnem terram propagata! O Unigenite unigenitorum, qui per omnia es omnia! Depressum atque dudum illius divino consortio privatum, agmen animarum sanctarum conversaturum esse cum divina <illius> anima iam praedixerat Spiritus Sanctus dicens: "Non vidimus eius vultum, vocem autem eius audivimus" (Deut. 5, 24). Oportebat enim ut praedicaturus iret ad eos qui in inferno detinebantur, quique antea persuasi non fuerant. Quapropter confractae tremuerunt inferni portae; portae aheneae et vectes ferrei contrita sunt; et ecce Unigenitus intravit, animarum more, cum animabus <colloquens>, licet Deus Verbum incarnatum esset (Θεὸς λόγος ἔμψυχος). Corpus enim in sepulcro positum erat, non quod erat a deitate destitutum, sed, dum carne quidem mundum custodiebat Christus, anima sua infernum spoliabat. Quemadmodum enim, cum esset in inferno, natura erat apud Deum, ita erat [et in] corpore et in inferno. Apprehendi non poterat et omnia comprehendebat, ut Pater. Verum, cum voluit, apprehensus est corpore et anima, ut anima sua peteret infernum, ne forte, ipso eunte cum divinitate, stupore solverentur inferiora terrae; sed ivit, cum animabus conversaturus, quin tamen oblivisceretur se esse Deum. Solvit igitur in mundo vincula mortis, regia <sua> potestate utens, ut in casu Lazari <quando dixit>: "Lazare, veni foras", et: "Puella, surge", ut virtutis iussum esse agnosceretur.

24. *Fragmentum II:* Et virgo peperit, Vita lac suxit, Lux baptizata est, Dominus temptatus est, Iudex iudicatus est, Impassibilis passus est in carne, Immortalis mortuus est, Caelestis sepultus est et resurrexit a mortuis. Nonne haec sunt nova? Numquid non est quid novum, quod Deus incarnatus sit, virgo conceperit, Impassibilis passus sit et nihilominus impassibilis manserit, et resurrexerit a mortuis qui sepultus est? Quod enim numquam fuit inter ea quae solent advenire, novum est. Numquid dicere potes, o homo, haec locum habuisse antequam veniret Christus? Hoc non potes dicere. Quod si haec primum in Christo facta sunt, igitur novum est mysterium. Novum autem est propter testamentum novum, propter Ecclesiam novam, propter salutem novam, propter regnum novum, et propter te qui nova salute salvaris. Nova enim est salus tuî, qui insolito more per crucem et clavos Dei salvaris.

25. De antichristo [ca 200][2]: 4. Dei enim Verbum, cum esset carnis expers, sanctam carnem ex sancta Virgine induit tamquam sponsus sibi ipsi in crucis patibulo vestem contexens; quo nimirum mortale

[1] Fragmenta servantur syriace. Textus cum versione latina apud PITRA, *Analecta sacra,* t. IV, p. 55-56 et 323-324. Versionem germanicam ex textu critico edidit ACHELIS HANS, in GCS, *Hippolytus Werke,* t. I, P. II (Leipzig 1897), p. 268-270.
[2] Ed.: ACHELIS HANS, *o. c.,* p. 1-47. PG 10, 725-788.

nostrum suae adunando virtuti, et corruptibile incorruptibili, infirmum firmo miscens, homini qui perierat salutem praestaret... [ACHELIS, p. 6-7. PG 10, 732].

26. 44. Quemadmodum enim duplex nobis Domini ac Salvatoris adventus Scripturarum testimonio proditus est, unus quidem ac primus in carne inhonoratus, ut despicabilis foret, ut olim vaticinatus fuerat Isaias dicens: "Vidimus eum et non habebat speciem neque decorem..." Alter vero eius adventus in maiestate futurus praedicatus est... [ACHELIS, p. 28. PG 10, 761].

27. Contra haeresim Noeti [a. 200-210][1]: 12... Quis vero est qui factus est manifestus nisi Verbum Patris? quod cum Pater misit, potestatem suam ostendit hominibus... 13... Missus autem non est alius quam Verbum... Si ergo Verbum mittitur per Iesum Christum, voluntas Patris est Iesus Christus. [PG 10, 820].

28. 15. Sed dicet mihi aliquis: Rem novam mihi affers, cum Verbum appellas Filium... Videte igitur, fratres, quomodo vestis sanguine aspersa in symbolo significavit carnem, qua venit ad subeundam passionem impatibile Dei Verbum... Qualem igitur Filium suum Deus per carnem misit nisi Verbum, quod a principio scilicet Filium vocavit, quia futurum erat ut ortum caperet? Et cum Filius vocatur, commune nomen amoris erga homines sumit. Neque enim Verbum per se et sine carne perfectus Filius erat, cum tamen esset perfectum Verbum, Unigenitus. Neque caro per se sine Verbo subsistere poterat, quia in Verbo habet subsistentiam (τὴν σύστασιν). Sic ergo unus Filius Dei perfectus manifestatus est. [PG 10, 821-825].

29. 17... Credamus igitur, dilecti fratres, secundum traditionem apostolorum, quod Deus Verbum e caelis descendit in sanctam Virginem Mariam, ut ex ea incarnatus, sumpta anima humana, rationalem dico, factus quaecumque homo est, excepto peccato, salvaret Adam qui ceciderat, et immortalitatem hominibus largiretur iis qui crederent in nomine suo... Sic praesens seipsum manifestum fecit ex Virgine et Spiritu Sancto novus homo factus: habens caeleste quod paternum erat, tamquam Verbum; terrenum vero tamquam ex vetere Adam per Virginem incarnatus. Sic in mundum egressus Deus in corpore apparuit, egressus perfectus homo. Non enim per fictionem aut mutationem, sed vere factus est homo. [PG 10, 825-828].

[1] PG 10, 803-830. Opusculum ad nos pervenit in uno codice Vat. graec. 1431, qui continet florilegium a Monophysitis exaratum; quare suspicio est interpolationibus apollinaristicis esse refertum.

30. 18. Sic igitur humana sua non recusat qui monstrabatur esse Deus, cum esurit, et laborat, et defatigatus sitit, cum formidans fugit, et orans tristatur, et super pulvinum dormit, qui naturam habet insomnem, ut Deus... *Sequitur longa antithesium series.* Hic Deus, qui homo propter nos factus est, cui Pater omnia subiecit. [PG 10, 828].

31. Philosophoumena [post 222] [1]. *Ex l. X:* 33. $_{14}$ Hoc Verbum posterioribus temporibus mittebat Pater, non amplius per prophetam loqui neque obscure praedicatum subintelligi illud volens, sed ipso visu apparere dicens, ut mundus illud videns revereretur non per prophetas praecipiens, neque per angelum terrens animum, sed ipsum praesens quod locutum est. $_{15}$ Hoc novimus ex virgine corpus assumpsisse, et veterem hominem per novam formationem gestasse, in vita per quamque aetatem venisse, ut cuique aetati ipsum lex fieret, finemque suum proprium hominem esse omnibus hominibus ostenderet praesens, et per semetipsum argueret nihil Deum fecisse mali, et suae potestatis esse hominem, qui possit velle et nolle, cum ad utrumque valeat. $_{16}$ Hunc hominem ex nostra massa factum esse scimus. Nisi enim ex eadem exstitit, frustra legem fert imitandi praeceptorem. Si enim ille homo alius forte erat substantiae, cur similia imperat mihi debili nato, et quomodo hic bonus et iustus? $_{17}$ Ne autem diversus a nobis censeretur, et laborem sustinuit et esurire voluit et sitire non recusavit et somno quievit et passioni non repugnavit et morti obtemperavit et resurrectionem manifestavit, tamquam primitias offerens in his omnibus proprium suum hominem, ut tu patiens ne animum despondeas, sed hominem temetipsum profitens exspectes et tu, quae huic exhibuisti. [Wendland, p. 291-292. PG 16, 3451].

32. 34. $_{5}$ Christus est Deus per omnia, qui peccatum ab hominibus abluere constituit, novum perficiens veterem hominem, postquam imaginem eum vocavit ab initio, per effigiem quam erga te habet ostendens caritatem, cuius praeceptis si obediveris sanctis, et boni bonus factus fueris imitator, eris eius consimilis ab eo honoratus. Non enim mendicus est Deus, qui et te deum fecit ad suam gloriam. [Wendland, p. 293. PG 16, 3454].

32*. Homilia in sanctum Pascha (PG 59, 735-746, inter spuria Chrysostomi) a Carolo Martin ascribitur Hippolyto vel alicui auctori romano eiusdem temporis (cf. *Rech. sc. rel.*, 16 [1926], 148-165; *Rev. hist. eccl.*, 33 [1937] 255-276); sed attributio Hippolyto impugnatur a Connolly R. H. in *Journ. theol. stud.*, 46 (1945), 192-200. In ea notanda est haec incarnationis descriptio: "Videns nos superne sub mortis tyrannide, a corruptionis vinculis solutos simul et ligatos, in via necessaria ubi regredi non poteramus currentes, venit, et assumpto primo figmento cum paternis consiliis, non angelis, non archangelis ministerium pro nobis tradidit, sed ipsum Verbum totum pro nobis certamen suscepit, paternis obediens praeceptis. Cum autem Spiritus divinus purus esset omnibus inaccessus, ne omnes incommunicabilibus Spiritus immissionibus afficeret, libens ipse seipsum colligens, tantus venit quantus voluit, non auctus nec imminutus in semetipso neque eius gloriâ consumptâ, sed ex paternae potestatis excellentia quod habuit non perdidit et quod non habebat assumpsit. Tantus venit quantus capi poterat..." [PG 59, 741]. Ed.: Nautin Pierre, in *Sources chrétiennes* (Paris 1950) sub titulo *Une homilie inspirée du traité* Sur la Pâque *d'Hippolyte* (textus graecus cum gallica versione). Locus citatus invenitur in p. 165, n. 45.

Etiam spuria iudicantur octo fragmenta christologica "ex *Sermone de theologia et incarnatione contra Beronem et Heliconem haereticos*", quae eidem Hippolyto ascripsit Anastasius Apocrysarius († 666) in epistola ad Theodosium presbyterum Gangrensem [PG 90, 179-188].

[1] Ed.: Wendland Paul, in GCS, *Hippolytus Werke*, III (1916). PG 16, 3017-3468 = Duncker Ludovicus et Schneidewin Fridericus Gulielmus (Gottingae 1859).

S. CYPRIANUS († 258)

33. Epistolae [1]. *Epistola 63, Caecilio:* 4... Qui magis sacerdos Dei summi quam Dominus noster Iesus Christus, qui sacrificium Deo Patri obtulit, et obtulit hoc idem quod Melchisedech obtulerat, id est panem et vinum, suum scilicet corpus et sanguinem?... [Hartel, p. 703. PL 4, 387-388].

34. De opere et eleemosynis [a. 253] [2]: 1. Multa et magna sunt, fratres carissimi, beneficia divina quibus in salutem nostram Dei Patris et Christi larga et copiosa clementia et operata sit et semper operetur, quod conservandis ac vivificandis nobis Pater Filium misit ut reparare nos posset, quodque Filius missus esse et hominis filius vocari voluit ut nos Dei filios faceret: humiliavit se ut populum qui prius iacebat erigeret, vulneratus est ut vulnera nostra curaret, servivit ut ad libertatem servientes exhiberet... Cum Dominus adveniens sanasset illa quae Adam portaverat vulnera et venena serpentis antiqua curasset, legem dedit sano et praecepit ne ultra iam peccaret, ne quid peccanti gravius eveniret... [Hartel, p. 373. PL 4, 625].

35. De bono patientiae [a. 256] [3]: 6. Nec hoc [divinam perfectionem nobis imitandam esse], fratres dilectissimi, Iesus Christus Dominus et Deus noster tantum verbis docuit, sed implevit et factis. Et qui ad hoc descendisse se dixerat ut voluntatem Patris faceret, inter cetera mirabilia virtutum quibus indicia divinae maiestatis expressit,

[1] Ed.: Hartel Gulielmus, in CSEL, t. 3 (Vindobonae 1868), p. 465-842. PL 4, 193-452 = Baluzius Stephanus et Maranus Prudentius, Congr. s. Mauri (Parisiis 1726).

[2] Ed.: Hartel G., o. c., p. 373-394. PL 4, 625-646.

[3] Ed.: Hartel G., o. c., p. 397-415. PL 4, 645-662.

paternam quoque patientiam tolerantiae tenore servavit. Omnis denique actus eius ab ipso statim adventu patientia comite signatur. [HARTEL, p. 401. PL 4, 649-650].

36. 6.. Quod primum de [illa] sublimitate caelesti ad terrena descendens non aspernatur Dei Filius carnem hominis induere et, cum peccator ipse non esset, aliena peccata portare. Immortalitate interim posita fieri se mortalem patitur, ut innocens pro nocentium salute perimatur. Dominus baptizatur a servo, et remissam peccatorum daturus ipse non dedignatur lavacro regenerationis corpus abluere. Diebus quadraginta ieiunat per quem ceteri saginantur. Esurit et famem sensit, ut qui in fame sermonis et gratiae fuerant caelesti pane saturarentur. Cum diabolo tentante congreditur et inimicum tantum vicisse contentus, nihil ultra verba conatur. [HARTEL, p. 401. PL 4, 650].

37. 6 ... Discipulis non ut servis dominica potestate praefuit, sed benignus et mitis fraterna eos caritate dilexit, dignatus etiam pedes apostolorum lavare, ut dum circa servos talis est Dominus, exemplo suo doceret qualis circa compares et aequales debeat esse conservus. Nec mirandum quod circa obaudientes talis exstiterit qui Iudam potuit usque ad extremum longa patientia sustinere, cibum cum inimico capere, hostem domesticum scire nec palam ostendere, traditoris osculum non recusare. In Iudaeis vero tolerandis aequanimitas quanta et quanta patientia incredulos ad fidem suadendo flectere, obsequio ingratos fovere, contradicentibus respondere leniter, superbos sustinere clementer, humiliter persequentibus cedere, prophetarum interfectores et adversus Deum semper rebelles usque ad crucis et passionis horam velle colligere. [HARTEL, p. 401-402. PL 4, 650].

38. 7. Sub ipsa autem passione et cruce, priusquam ad crudelitatem necis et effusionem sanguinis veniretur, quae conviciorum probra patienter audita, quae contumeliarum tolerata ludibria, ut insultantium sputamina exciperet qui sputo suo caeci oculos paulo ante formasset et cuius nomine a servis eius nunc diabolus cum angelis suis flagellatur flagella ipse pateretur, coronaretur spinis qui martyras floribus coronat aeternis, palmis in faciem verberaretur qui palmas veras vincentibus tribuit, spoliaretur veste terrena qui indumento immortalitatis ceteros vestit, cibaretur felle qui cibum caelestem dedit, aceto potaretur qui salubri poculo propinavit. Ille innocens, ille iustus, immo innocentia ipse et ipse iustitia inter facinorosos deputatur, et testimoniis falsis veritas premitur, iudicatur iudicaturus, et Dei Sermo ad crucem tacens ducitur. Et cum ad crucem Domini confundantur sidera, elementa turbentur, contremiscat terra, nox diem cludat, sol ne Iudaeorum facinus aspicere cogatur et radios et oculos suos subtrahat, ille non loquitur, nec movetur, nec maiestatem suam sub ipsa saltem

passione profitetur. Usque ad finem perseveranter ac iugiter tolerantur omnia, ut consummetur in Christo plena et perfecta patientia. [HARTEL, p. 402. PL 4, 650-651].

39. 8. Et post ista adhuc interfectores suos, si conversi ad eum venerint, suscipit, et patientia salutari ad conservandum benignus Ecclesiam suam nemini cludit. Illos adversarios, illos blasphemos, illos nominis sui semper inimicos, si paenitentiam delicti agant, si admissum facinus agnoscant, non solum ad indulgentiam criminis sed ad praemium regni caelestis admittit. Quid potest patientius, quid benignius dici? Vivificatur Christi sanguine etiam qui fudit sanguinem Christi. Talis est Christi ac tanta patientia; quae nisi talis ac tanta exsisteret, Paulum quoque apostolum Ecclesia non haberet. 9. Quodsi et nos, fratres dilectissimi, in Christo sumus, si ipsum induimus, si ipse est salutis nostrae via, qui Christum vestigiis salutaribus sequimur, per Christi exempla gradiamur, sicut Ioannes apostolus instruit [... 1 Io. 2, 6; 1 Pet. 2, 21-23]. [HARTEL, p. 403. PL 4, 651-652].

NOVATIANUS († ca 250)

40. De Trinitate [ante 251] [1]: 10 ... Omnes enim istos [Docetas] et nativitas Domini et mors ipsa confutat [... Io. 1, 14]. Ut merito corpus nostrum in illo fuerit, quoniam quidem nostram carnem Sermo suscepit... [FAUSSET, p. 33. PL 3, 930].

41. 11. Verum ne ex hoc quod Dominum nostrum Iesum Christum Dei Creatoris Filium in substantia veri corporis exhibitum asserimus, aliis haereticis hoc in loco hominem tantum et solum defendentibus atque ideo hominem illum nudum et solitarium probare cupientibus aut manus dedisse aut loquendi materiam commodasse videamur, non sic de substantia corporis ipsius exprimimus, ut solum et tantum hominem illum esse dicamus; sed ut divinitate Sermonis in ipsa concretione permixta, etiam Deum illum secundum Scripturas esse teneamus... Si probatio haec ex infirmitatibus Christi illuc proficit ut homo ex infirmitatibus comprobetur, probatio divinitatis in illo collecta ex virtutibus illuc proficiet, ut etiam Deus ex operibus asseratur... Qui legunt ergo hominis filium hominem Christum Iesum, legant hunc eundem et Deum et Dei Filium nuncupatum... [FAUSSET, p. 35-38. PL 3, 930-931].

42. 13 ... Ac si de caelo descendit Verbum hoc tamquam sponsus ad carnem, ut per carnis assumptionem filius hominis illuc posset ascendere unde Dei Filius Verbum descenderat, merito, dum per connexio-

[1] Ed.: W. YORKE FAUSSET (Cambridge 1909). PL 3, 911-982.

nem mutuam et caro Verbum Dei gerit et Filius Dei fragilitatem carnis assumit, cum sponsa carne conscendens illuc unde sine carne descenderat, recipit iam claritatem illam, quam dum ante mundi institutionem habuisse ostenditur, Deus manifestissime comprobatur... 14 ... Si homo tantummodo Christus, quomodo non ex semine tantummodo Christus sed Verbum caro factum est et habitavit in nobis? Nam etsi protoplastus non ex semine, sed tamen protoplastus non est ex Verbi et carnis coniunctione concretus... [FAUSSET, p. 43-46. PL 3, 935-936].

A c. 12 ad 22 uberrima argumentorum seges pro Christi divinitate.

43. 21 ... Ac si idem apostolus de Christo refert, ut "exutus carnem [1] potestates dehonestavit, palam triumphatis illis in semetipso" [Col. 2, 15], non utique otiose exutum carne proposuit, nisi quoniam et in resurrectione rursum indutum voluit intelligi. Quis est ergo iste exutus et rursus indutus? Requirant haeretici. Nos enim Sermonem Dei scimus indutum carnis substantiam eundemque rursum exutum eadem corporis materia quam rursus in resurrectione suscepit et quasi indumentum resumpsit. Sed enim neque exutus neque indutus hominem Christus fuisset, si homo tantum fuisset. Nemo enim seipso aut spoliatur aut induitur. Sit enim necesse est aliud, quicquid aliunde aut spoliatur aut induitur. Ex quo merito Sermo Dei fuit qui exutus est carnem et in resurrectione rursus indutus; exutus autem quoniam et in nativitate fuerat indutus. Itaque in Christo Deus est qui induitur, atque etiam exutus sit oportet: propterea quod is qui induitur, pariter et exuatur necesse est. Induitur autem et exuitur homine quasi quadam contexti corporis tunica. Ac propterea consequenter Sermo fuit, ut diximus, Dei, qui modo indutus, modo exutus esse reperitur. [FAUSSET, p. 78-79. PL 3, 956].

44. 23 ... Cum ratio et temperamentum Scripturarum caelestium Christum ostendant Deum, sed qua Filium Dei, et, assumpto a Deo etiam filio hominis, credendum et hominem. Quoniam si ad hominem veniebat ut mediator Dei et hominum esse deberet, oportuit illum cum eo esse et Verbum carnem fieri, ut in semetipso concordiam confibularet terrenorum pariter atque caelestium, dum utriusque partis in se connectens pignora, et Deum homini et hominem Deo copularet; ut merito Filius Dei per assumptionem carnis Filius hominis, et Filius hominis per receptionem Dei Verbi Filius Dei effici possit. Hoc altissimum atque reconditum sacramentum, ad salutem generis humani ante saecula destinatum, in Domino Iesu Christo Deo et homine invenitur impleri, quo conditio generis humani ad fructum aeternae salutis posset adduci. [FAUSSET, p. 85-86. PL 3, 960].

[1] Lectio varians quae etiam apud s. Hilarium recurrit.

45. 24 ... Filius Dei descendit, qui dum filium hominis in se suscepit, consequenter illum Filium Dei fecit, quoniam illum Filius sibi Dei sociavit et iunxit, ut dum filius hominis adhaeret in nativitate Filio Dei, ipsa permixtione foeneratum et mutuatum teneret, quod ex natura propria possidere non posset... atque ideo Christum Iesum Dominum (ut ita dixerim) ex utroque contextum atque concretum, et in eadem utriusque substantiae concordia mutui ad invicem foederis confibulatione sociatum, hominem et Deum, Scripturae hoc ipsum dicentis veritate, cognoscant. [FAUSSET, p. 90-91. PL 3, 962].

46. 25 ... Cum ergo tam ex eo quod Deus est quam etiam ex illo quod homo est, Christus intelligatur esse permixtus et esse sociatus —Verbum enim caro factum est et habitavit in nobis—, quis non... cognoscat, non illud in Christo mortuum esse quod Deus est sed illud in illo mortuum esse quod homo est? Quid enim si divinitas in Christo non moritur sed carnis solius substantia exstinguitur, quando et in ceteris hominibus... caro quidem sola incursum interitus mortisque patiatur, extra leges autem interitus et mortis anima incorrupta cernatur? [FAUSSET, p. 92. PL 3, 963].

VICTORINUS EP. POETAVIONENSIS († 304)

47. Tractatus de fabrica mundi [1]: 9 ... Ut Adam illum per septimanam reformaverit atque universae suae creaturae subvenerit, nativitate Filii sui Iesu Christi Domini nostri factum est. Quis itaque lege Dei doctus, quis plenus Spiritu Sancto non respiciat corde ea die Gabriel angelum Mariae Virgini evangelizasse, qua die draco Evam seduxit; ea die Spiritum Sanctum Mariam Virginem inundasse, qua lucem fecit; ea die in carne esse conversum, qua terram et aquam fecit; ea die in lacte esse conversum, qua stellas fecit; ea die in sanguine, qua terra et aqua fetus suos ediderunt; ea die in carne esse conversum, qua die hominem de humo instruxit; ea die natum esse Christum, qua hominem finxit; eadem die esse passum, qua Adam cecidit; ea die resurrexisse a mortuis, qua lucem fecit? Humanitatem quoque suam septenario numero consummat: nativitatis, infantiae, pueritiae, adolescentiae, iuventutis, perfectae aetatis, occasus. Iudaeis quoque humanitatem suam etiam his modis ostendit: cum esurit, sitit, cibum potumque cepit; cum ambulat et secessit; cum super cervicale dormivit. Cum autem freta orta procella pedibus ingreditur, ventis imperat, aegros curat, et clodos reformat, caecos <illuminat, surdos auditione et mutos> eloquentia instituit, vide eum Dominum se esse nuntiare eis. [HAUSSLEITER, p. 8-9. PL 5, 312-313].

[1] Ed.: HAUSSLEITER IOHANNES, in CSEL 49 (1916), p. 3-9. PL 5, 301-314.

48. Commentarii in Apocalypsim[1]: In 4, 7: ... Non solum autem spiritus propheticus sed et ipsum Verbum Dei Patris omnipotentis, qui est Filius ipsius, Dominus noster Iesus Christus, feret easdem imagines in tempore adventus sui ad nos. Et cum praedicatus esset tamquam leo et tamquam catulus leonis, propter salutem hominum homo factus est ad mortem devincendam et universos liberandos; quod se ipsum obtulerit hostiam Deo Patri pro nobis, vitulus dictus est; et quod morte devicta ascenderit in caelis extendens alas suas et protegens plebem suam, aquila volans nominatus est. [HAUSSLEITER, p. 52-54. PL 5, 325].

49. In 5, 9: ... Novum est Filium Dei hominem fieri, novum etiam eundem ab hominibus morti tradi, novum tertia die resurgere, novum cum corpore in caelis ascendere, novum remissionem peccatorum hominibus dari, novum Spiritu Sancto signari homines, novum sacerdotium accipere obsecrationis et regnum exspectare immensae repromissionis. Citharam enim extensam in ligno significabat corpus Christi passioni coniunctum, fialam autem confessionem et novi sacerdotii propaginem. [HAUSSLEITER, p. 66. PL 5, 328].

50. In 11, 1: ... Cum essent enim Valentinus et Cerinthus et Ebion et cetera schola <satanae> sparsa per orbem, convenerunt ad illum de finitimis civitatibus episcopi et compulerunt eum, ut ipse testimonium conscriberet in Dominum. 'Mensura' autem fidei est mandatum Domini nostri, Patrem confiteri omnipotentem, ut didicimus, et huius Filium Dominum nostrum Iesum Christum ante originem saeculi spiritaliter apud Patrem genitum, factum hominem et morte devicta in caelis cum corpore a Patre receptum, sanctum Dominum et pignus immortalitatis, hunc per prophetas praedicatum, hunc per legem conscriptum, hunc per manum Dei et per Verbum Patris omnipotentis et conditorem orbis totius mundi. Haec est arundo et mensura fidei, ut nemo adoret ad aram sanctam, nisi qui haec confitetur: Dominum et Christum eius. [HAUSSLEITER, p. 94-96. PL 5, 333-334].

51. In 12, 3-4. Diabolus est, angelus refuga scilicet, qui omnium hominum interitum per mortem aequalem posse esse opinabatur. Sed ille qui non de semine natus erat, nihil morti debebat; propter quod ille qui non de semine natus erat, nihil morti debebat; propter quod nec devorare eum potuit, id est in morte destinare, etenim eum temptare accesserat tamquam hominem; sed cum invenisset non illum esse quem putabat, discessit ab eo, inquit, usque ad tempus. [HAUSSLEITER, p. 108. PL 5, 336].

[1] Ed.: HAUSSLEITER, *o. c.*, p. 14-154. PL 5, 317-344.

SYMBOLUM NICAENUM[1]

1. 1 Πιστεύομεν... καὶ εἰς ἕνα κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ,
Credimus... et in unum Dominum nostrum Iesum Christum Filium Dei,

2 γεννηθέντα ἐκ τοῦ πατρὸς μονογενῆ, τουτέστιν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ πατρός,
natum $^{de}_{ex}$ Patre, $_{unigenitum,}$ hoc est, de substantia Patris,

3 Θεὸν ἐκ Θεοῦ, φῶς ἐκ φωτός, Θεὸν ἀληθινὸν ἐκ Θεοῦ ἀληθινοῦ, γεννηθέντα οὐ ποιηθέντα,
Deum $^{de}_{ex}$ Deo, lumen $^{de}_{ex}$ lumine, Deum verum de Deo vero, natum non factum,

4 ὁμοούσιον τῷ πατρί,
unius substantiae cum Patre (quod $^{graeci}_{graece}$ dicunt omousion),

5 δι᾽ οὗ τὰ πάντα ἐγένετο, τά τε ἐν † τῷ † οὐρανῷ καὶ τὰ ἐν τῇ γῇ,
per quem omnia facta sunt ^{sive} quae in caelo $^{sive\ quae}_{et}$ in terra;

6 τόν δι᾽ ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους καὶ διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν κατελθόντα,
qui propter $^{nos\ homines\ et\ propter}$ nostram salutem descendit,

7 καὶ σαρκωθέντα, ἐνανθρωπήσαντα,
incarnatus est, $_{et}$ homo factus est,

8 παθόντα,
$_{et}$ passus est

9 καὶ ἀναστάντα τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ, ἀνελθόντα εἰς οὐρανούς,
et resurrexit tertia die, $_{et}$ ascendit in caelos,

10 † καὶ † ἐρχόμενον κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς.
venturus iudicare vivos et mortuos.

[1] Textus graecus sumitur ex epistola quam Eusebius misit ad suam ecclesiam Caesariensem et ex alia epistola quam ipsum concilium Nicaenum misit ad ecclesiam Alexandrinam; quae epistolae referuntur a s. Athanasio in opere *De decretis Nicaenae synodi*, nn. 33 et 37; ed. OPITZ, pp. 30 et 36. Duae voculae inter † † desunt in epistola ad ecclesiam Alexandrinam. Versio latina est s. Hilarii tum in fragmento II operis historici, n. 27 (PL 10, 654) tum ex opere *De synodis*, 84 (PL 10, 536), prout habetur in editione TURNER CUTHBERTI, *Ecclesiae occidentalis monumenta iuris antiquissima*, t. 1, p. 299. Partium variantium textus superior pertinet ad opus historicum, textus inferior vero ad opus *De synodis*. In fine adiunguntur variationes quas concilium Chalcedonense induxit in textu praemisso professioni fidei in actione V; ed. SCHWARTZ, ACO, II, 1, p. 323.

Lectiones variantes a concilio Chalcedonensi inductae:

2-3 γεννηθέντα — φωτός] τὸν μονογενῆ, τὸν ἐκ τοῦ πατρὸς γεννηθέντα πρὸ πάντων τῶν αἰώνων 5 τά τε ἐν — γῇ *om* 7 καὶ *ante* ἐνανθρωπήσαντα 8 καὶ *ante* παθόντα 9 καὶ *ante* ἀνελθόντα | τοὺς *ante* οὐρανούς.

SYMBOLI FORMA LONGIOR A S. EPIPHANIO RELATA [1]

2. 1 Credimus... et in unum Dominum Iesum Christum Filium Dei,

2 genitum a Deo Patre unigenitum, hoc est e Patris substantia,

3 Deum de Deo, lumen de lumine, Deum verum de Deo vero, genitum non factum,

4 consubstantialem Patri,

5 per quem omnia facta sunt sive quae in caelis sive quae in terra, *visibilia et invisibilia;*

6 qui propter nos homines et propter nostram salutem descendit,

7 et incarnatus est, *hoc est, perfecte genitus ex sancta Maria semper virgine per Spiritum Sanctum,* homo factus est, *id est, perfectum assumpsit hominem, animam et corpus et mentem et omnia quidquid homo est excepto peccato, non e semine viri, nec ita ut in homine dumtaxat inesset, sed in seipsum carnem reformans in unam sanctam unitatem* (εἰς ἑαυτὸν σάρκα ἀναπλάσαντα εἰς μίαν ἁγίαν ἑνότητα), *non ad eum modum quo prophetis aspiravit et in illis locutus et operatus est, sed perfecte homo factus, "Verbum quippe caro factum est"; neque aut mutationem ullam expertus, aut divinitatem suam in humanitatem convertens, sed in unam ipsius sanctam perfectionem divinitatemque uniens* (εἰς μίαν ⟨δὲ⟩ συνενώσας ἑαυτοῦ ἁγίαν τελειότητά τε καὶ θεότητα) ; *unus est enim Dominus Iesus Christus et non duo; idem Deus, idem Dominus, idem rex;*

8 qui passus est *in carne,*

9 et resurrexit, et ascendit in caelos *cum eodem corpore, et in dextera Patris gloriose consedit,*

10 *cum eodem corpore* venturus est *cum gloria* iudicare vivos et mortuos,

10* *cuius regni non erit finis.*

[1] In *Ancorato*, 119 (120), ed. HOLL KARL, in GCS, *Epiphanius*, I (Leipzig 1915), p. 148. PG 43, 234-235. Amplificationis ratio ibidem traditur: "Verum quoniam aetate nostra aliae post alias haereses emerserunt... propterea tam vos quam nos ipsi et orthodoxi omnes episcopi et (ut uno verbo dicam) tota Ecclesia catholica adversus prodeuntes identidem haereses consentaneeque cum exposita paulo ante sanctorum patrum fidei formula [nicaena] eis praesertim qui baptismo initiandi sunt praecipimus ut hoc modo profiteantur ac dicant". Amplificatio praeter quam doctrinam incarnationis afficit doctrinam Spiritus Sancti, quo sub aspectu haec symboli forma videtur symboli Nicaeno-Constantinopolitani praeformatio. Verba characteribus italicis scripta additamenta sunt ad symbolum nicaenum.

SYMBOLUM NICAENO-CONSTANTINOPOLITANUM [1]

3. 1 Πιστεύομεν... καὶ εἰς ἕνα κύριον Ἰησοῦν Χριστόν τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ τὸν μονογενῆ,
Credimus... et in unum Dominum Iesum Christum Filium Dei unigenitum,
Credo... et in unum Dominum Iesum Christum, Filium Dei unigenitum.

2 τὸν ἐκ τοῦ πατρὸς γεννηθέντα πρὸ πάντων τῶν αἰώνων,
ex Patre natum ante omnia saecula,
Et ex Patre natum ante omnia saecula.

3 φῶς ἐκ φωτός, θεὸν ἀληθινὸν ἐκ θεοῦ ἀληθινοῦ, γεννηθέντα οὐ ποιηθέντα,
Deum ex Deo, lumen ex lumine, Deum verum ex Deo vero, natum non factum,
Deum de Deo, lumen de lumine, Deum verum de Deo vero, genitum non factum,

4 ὁμοούσιον τῷ πατρί,
omousion Patri, hoc est eiusdem cum Patre substantiae,
consubstantialem Patri,

5 δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο,
per quem omnia facta sunt,
per quem omnia facta sunt,

6 τὸν δι' ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους καὶ διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν κατελθόντα ἐκ τῶν οὐρανῶν
qui propter nos homines et nostram salutem descendit
Qui propter nos homines et propter nostram salutem descendit de caelis.

7 καὶ σαρκωθέντα ἐκ πνεύματος ἁγίου καὶ Μαρίας τῆς παρθένου καὶ ἐνανθρωπήσαντα
et incarnatus est de Spiritu Sancto et Maria Virgine humanatus est
Et incarnatus est de Spiritu Sancto ex Maria Virgine, et homo factus est.

[1] Textus graecus ille sumitur qui lectus est in concilio Chalcedonensi in actione III (ed. SCHWARTZ, ACO, II, 1, p. 276). Duplex subiungitur versio latina, superior quidem sumpta ex Rustici Diaconi versione actorum concilii (ed. SCHWARTZ, ACO, II, 3, p. 265-266), inferior vero sumpta ex hodierna liturgia romana. Adduntur lectiones variantes textus adaptati ab eodem concilio Chalcedonensi in actione V (ed. SCHWARTZ, ACO, II, 1, p. 324). Hoc symbolum in origine pro particulari ecclesia exaratum videtur (forte pro ecclesia Hierosolymitana sub episcopo Cyrillo); attamen postea citari consuevit tamquam concilii Cptani I a. 381 (qua tale citatur in Chalcedonensi) et in usum liturgicum transiit, prius quidem in ecclesia graeca, postea vero etiam in latina (saec. 8). Ideo nullum dubium quin oecumenica polleat auctoritate.

8 σταυρωθέντα τε ὑπὲρ ἡμῶν ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου καὶ παθόντα καὶ ταφέντα
et crucifixus pro nobis sub Pontio Pilato et sepultus
Crucifixus etiam pro nobis sub Pontio Pilato, passus et sepultus est.

9 καὶ ἀναστάντα τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ κατὰ τὰς γραφάς καὶ ἀνελθόντα εἰς τοὺς οὐρανούς
et tertia die resurrexit et ascendit in caelis
Et resurrexit tertia die secundum Scripturas. Et ascendit in caelum,

9* καὶ καθεζόμενον ἐν δεξιᾷ τοῦ πατρός
et sedit ad dexteram Patris
sedet ad dexteram Patris.

10 καὶ πάλιν ἐρχόμενον μετὰ δόξης κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς,
et iterum venturus cum gloria iudicare vivos et mortuos,
Et iterum venturus est cum gloria iudicare vivos et mortuos,

10* οὗ τῆς βασιλείας οὐκ ἔσται τέλος.
cuius regni non erit finis,
cuius regni non erit finis.

Lectiones variantes a concilio Chalcedonensi inductae:

3 φῶς ἐκ φωτός *om* 6 ἐκ τῶν οὐρανῶν *om* 8 καὶ παθόντα *om* 9 κατὰ τὰς γραφάς *om*

S. DAMASUS (366-384)

4. *Fragmentum Ea gratia* [1]: Eundem redemptionis nostrae gratia processisse de Virgine, ut perfectus homo pro perfecto qui peccaverat homine nasceretur. Ergo, fratres, asseramus Dei Filium et perfectum ⟨esse Deum et⟩ hominem suscepisse perfectum...

5. *Fragmentum Illud sane* [2]: Illud sane miramur quod quidam inter nostros dicantur quia licet de Trinitate piam intelligentiam habere videantur, de sacramento tamen salutis nostrae ignorantes virtutes Scripturarum et *(lacuna)* recta non sentiant. Asseruntur enim dicere Dominum ac Salvatorem nostrum ex Maria Virgine imperfectum, id est sine sensu, hominem suscepisse. Heu quanta erit Arianorum in tali sensu vicinitas! Illi imperfectam divinitatem in Dei Filio dicunt, isti imperfectam humanitatem in hominis filio mentiuntur. Quod si utique imperfectus homo susceptus est, imperfectum Dei munus est, imperfecta nostra salus, quia non est totus homo salvatus. Et ubi erit illud dictum Domini:

[1] Ed.: SCHWARTZ EDWARD, in *Zeitschr. für die neutest. Wissenschaft*, 35 (1936), 20-21. PL 13, 350-352.
[2] Ed.: SCHWARTZ, *l. c.*, p. 21-22. PL 13, 3 2-353.

"Venit filius hominis salvare quod perierat" [Mt. 18, 11]? totus, id est in anima et corpore, in sensu atque in tota substantiae suae natura. Si ergo totus in ⟨his⟩ homo perierat, necesse fuit ut id quod perierat salvaretur; si autem sine sensu salvatus est, iam contra Evangelii fidem invenietur non totum quod perierat esse salvatum, cum alio loco ipse Salvator dicat: "Irascimini mihi, quia totum hominem salvum feci". Quid quod ipsius principalis delicti et totius perditionis summa in hominis sensu consistit? Primum enim ⟨si⟩ hominis sensus eligendi boni malique non perisset, non moreretur: quomodo ergo praesumeretur in finem salvari minime debuisse quod ante omnes peccasse cognoscitur? Nos autem qui integros et perfectos salvatos nos scimus, secundum catholicae Ecclesiae professionem perfectum Deum perfectum suscepisse hominem profitemur. Quapropter date operam ut intelligentia sanae doctrinae etiam eorum sensus salventur qui adhuc sensum salvatum esse non credunt.

6. *Epistola 3, ad Paulinum Antiochenum* [1]: Quoniam nemo potest futuris vulneribus adhibere medicinam, ea haeresis eradicanda est quae postea in Oriente dicitur pullulasse, id est, confitendus ipse Sapientia Sermo Filius Dei humanum suscepisse corpus, animam, sensum, id est integrum Adam, et, ut expressius dicam, totum veterem nostrum sine peccato hominem. Sicuti enim confitentes eum humanum corpus suscepisse non statim ei et humanas vitiorum adiungimus passiones, ita et dicentes eum suscepisse et hominis animam et sensum non statim dicimus et cogitationum eum humanarum subiacuisse peccato. Si quis autem dixerit Verbum pro humano sensu in Domini carne versatum, hunc catholica Ecclesia anathematizat: necnon et eos qui duos in Salvatore filios confitentur, id est, alium ante incarnationem et alium post assumptionem carnis ex Virgine, et non eundem Dei Filium et ante et postea confitentur.

7. *Epistola 7, ad Orientales* [2]: ... Sciatis velim, fratres, nos Timotheum illum profanum, Apollinaris haeretici discipulum, cum impio suo dogmate iampridem abdicasse... Nam Christus Filius Dei, Dominus noster, generi humano per passionem suam plenissimam salutem reddidit, ut totum hominem peccatis implicatum ab omni peccato liberaret. Hunc si quis aut imperfectam humanitatem aut imperfectam divinitatem habuisse dixerit, spiritu diaboli completus se filium gehennae ostendit...

[1] PL 13, 356-357. MANSI, III, 425-426.
[2] PL 13, 369-372. Textus graecus apud THEODORETUM, *Historia ecclesiastica*, l. V, c. 10: ed. PARMENTIER LEON, in GCS (Leipzig 1911), p. 295-297; PG 82, 1220.

8. *"Tomus Damasi"* [1]:

[5] Anathematizamus Photinum, qui Ebionis haeresim instaurans, Dominum Iesum Christum tantum ex Maria confitetur:

[6] Anathematizamus eos qui duos asserunt filios, unum ante saecula et alterum post assumptionem carnis ex Virgine:

[7] Anathematizamus eos qui pro hominis anima rationabili et intelligibili dicunt Dei Verbum in humana carne versatum, cum ipse Filius et Verbum Dei non pro anima rationabili et intelligibili in suo corpore fuerit, sed nostram (id est rationabilem et intelligibilem) sine peccato animam susceperit atque salvaverit:

....

[13] Si quis dixerit quod in carne constitutus [Filius Dei], cum esset in terra, in caelis cum Patre non erat: haereticus est.

[14] Si quis dixerit quod in passione crucis dolorem sentiebat Deus, et non caro cum anima quam induerat—forma servi quam sibi acceperat, sicut ait Scriptura—Filius Dei Christus: non recte sentit.

[15] Si quis non dixerit quod in carne sedet in dextera Patris, in qua venturus est iudicare vivos et mortuos: haereticus est.

CONCILIA

9. *Concilium urbis Romae sub Damaso papa de explanatione fidei* [a. 382] [2]: ... Multiformis autem nominum Christi dispensatio: Dominus, quia spiritus; Verbum, quia Deus, Filius, quia unigenitus ex Patre; homo, quia natus ex virgine; sacerdos, quia se obtulit holocaustum; pastor, quia custos; vermis, quia resurrexit; mons, quia fortis; via, quia rectus per ipsum ingressus in vitam; agnus, quia passus est; lapis angularis, quia instructio; magister, quia ostensor vitae; sol, quia illuminator; verus, quia a Patre; vita, quia creator; panis, quia caro; Samaritanus, quia custos et misericors; Christus, quia unctus; Iesus, quia salvator; Deus, quia ex Deo; angelus, quia missus; sponsus, quia mediator; vitis, quia sanguine ipsius redempti sumus; leo, quia rex; petra, quia firmamentum; [fundamentum, quia firmamentum]; flos, quia

[1] Confessio fidei catholicae collecta (ut videtur) in concilio Romano a. 382, s. Ambrosio praesente (cf. GALTIER P., in *Rech. sc. rel.*, 26 [1936], 385-418, 563-578). Ed.: TURNER CUTHBERTUS, *Ecclesiae occidentalis monumenta iuris antiquissima*, I (Oxonii 1913), p. 283-294. PL 13, 358-364. Textus graecus apud THEODORETUM, *Historia ecclesiastica*, l. V, c. 11; PG 82, 1221-1226; ed. PARMENTIER, p. 297-302.

[2] Ed.: TURNER CUTHBERTUS, in *Journal theol. stud.*, 1 (1899-1900), 556-557 (cf. HEFELE-LECLERCQ, *Histoire des conciles*, II [Paris 1908], p. 56-57). PL 13, 373-374.

electus; propheta, quia futura revelavit, Spiritus enim Sanctus non est Patris tantummodo aut Filii tantummodo spiritus, sed Patris et Filii spiritus...

10. *Concilium Cptanum I* [a. 381] [1]: Can. 1. Trecentorum decem et octo patrum qui Nicaeae convenerunt fidem non abrogari sed firmam ac stabilem manere oportere, et omnem haeresim anathematizari, et specialiter Eunomianorum sive Anomaeorum et Arianorum sive Eudoxianorum, et Semiarianorum sive Spiritus Sancti adversariorum, et Sabellianorum et Marcellianorum et Photinianorum et Apollinaristarum.

11. *Concilii Cptani anni 382 epistola synodica* [2]: Praeterea doctrinam Dominicae incarnationis integram et perfectam servamus, neque carnis dispensationem vel animae vel mentis expertem imperfectam esse asserimus: sed totum scientes, ante saecula quidem perfectum Dei Verbum, in novissimis autem diebus perfectum hominem propter nostram salutem factum esse.

12. *Concilii Alexandrini a. 362 tomus ad Antiochenos:* Verum cum de incarnatione Salvatoris nonnulli inter se litigare viderentur, et hos et illos interrogavimus, et quod isti profitebantur hoc et illi quoque suscipiebant: nempe non sicut ad prophetas factum est verbum Domini, sic advenisse in hominem sanctum sub finem saeculorum, sed ipsum Verbum carnem factum esse et, cum esset in forma Dei, formam servi assumpsisse, et ex Maria secundum carnem hominem esse factum propter nos, et sic perfecte et integre humanum genus liberatum a peccato in ipso et vivificatum a morte introduci in regnum caelorum. Et hoc quoque itidem confitebantur, quod non corpus inanimatum aut sensus vel mentis expers Salvator habuerit. Nec enim possibile erat Domino propter nos homine facto corpus eius sine mente exsistere; non enim corpori dumtaxat sed et animae quoque nostrae in ipso Verbo salus facta est. Et cum vere esset Filius Dei, filius hominis factus est; et cum esset unigenitus Dei Filius, factus est primogenitus in multis fratribus. Quapropter non alius erat ante Abraham Filius Dei, alius post Abraham, neque alius dum Lazarum suscitavit, alius qui interrogavit de eo. Ipse erat qui humane quidem dicebat: Ubi positus est Lazarus? et qui divinitus illum suscitavit. Idem ipse erat qui corporaliter quidem ut homo spuebat, divinitus vero ut Dei Filius oculos aperiebat caeci nati; et carne quidem patiebatur, ut Petrus dixit, divinitus autem monumenta aperiebat et mortuos excitabat. [PG 26, 804-805].

[1] HEFELE-LECLERCQ, *Histoire des conciles*, II, p. 20. MANSI, III, 557-560.

[2] HEFELE-LECLERCQ, *o. c.*, p. 55, MANSI, III, 585, ex THEODORETO, *Historia ecclesiastica*, l. V, c. 9. PG 82, 1216.

DE HAERETICORUM REPRESSIONE

13. THEODOSIUS I[1] [a. 388, 10 martii]: 5, 14. Apollinarianos ceterosque diversarum haeresum sectatores ab omnibus locis iubemus inhiberi, a moenibus urbium, a congressu honestorum, a communione sanctorum; instituendorum clericorum non habeant potestatem... [MOMMSEN, II, p. 860-861].

14. THEODOSIUS II [a. 428, 30 maii]: 5, 65. Post haec, quoniam non omnes eadem austeritate plectendi sunt, Arianis quidem, Macedonianis et Apollinarianis, quorum hoc est facinus, quod nocenti meditatione decepti credunt de veritatis fonte mendacia, intra nullam civitatem ecclesiam habere liceat... Eunomiani vero, Valentiniani, Montanistae seu Priscillianistae... Photiniani, Pauliani, Marcelliani et qui ad immam usque scelerum nequitiam pervenerunt Manichaei nusquam in Romano solo conveniendi orandique habeant facultatem. [MOMMSEN, II, 878-879].

15. S. AMBROSIUS, *Epistola 14 Theodosio* [a. 381]: 3. Laborem quin etiam nobis indicendum putavimus... ut ea quae communionem nostram de Orientis parte turbaverunt cognoscerentur in synodo et omnis e medio scrupulus turbaretur. 4. Non solum enim de his de quibus Clementia tua dignata est scribere, sed etiam de illis qui dogma nescio quod, Apollinaris asseritur, in Ecclesiam conantur inducere, nos pleraque moverunt quae partibus fuerant resecanda praesentibus, ut convictus in dogmate novo et redargutus in errore, nequaquam sub generali fidei lateret nomine sed illico, quod doctrinae magisterio non teneret, et officium deponeret et vocabulum sacerdotis... [PL 16, 994-995].

16. INNOCENTIUS I, *Epistola 41, Laurentio ep. Seniensi* [a. 418]: Diu mirati sumus, dilectionis tuae litteris lectis, haereticos Photini venena sectantes in territorio dilectionis tuae non solum esse sed et publice sibi conventicula in aliquorum possessionibus praeparare, cum de toto pene orbe nusquam tam multi quam apud vos delegerint habitare. Quorum doctrinae nefariae auctor Marcus, dudum de Urbe pulsus, temeritatis tantae ductus est audacia, ut primum sibi inter eos vindicet locum... Actum est adversus eos a defensoribus Ecclesiae nostrae, quo eos possint expellere: ut qui Christum Deum ex Patris substantia ante saecula negant genitum, hi cum Iudaeis... participium habeant damnationis. [PL 20, 607-608].

[1] Utriusque Theodosii decreta referuntur in *Codicis Theodosiani libri XVI*. Ed.: MOMMSEN THEODORUS et MEYER PAULUS M. (Berolini 1905). Apollinariana haeresis commemorata iam erat in decretis 3 dec. 383 et 21 ian. 384. Socrates in *Historia ecclesiastica*, l. V, 2 (PG 67, 568) refert decretum Gratiani et Valentiniani Iunioris ut Photiniani cum Eunomianis et Manichaeis ab ecclesiis pellerentur.

PAULUS DE SAMOSATA († post 268)

1. Ex actis contra ipsum[1]. Ex epistola synodali concilii antiocheni a. 267/8: Ait igitur in Commentariis...: *Servare dignitatem sapientiae. Si autem secundum formationem et generationem copulatus erat, homini hoc accidere*[2]. — *Non enim congeneratam fuisse cum humanitate* (τῷ ἀνθρωπίνῳ) *sapientiam substantialiter*, ut nos credimus, *sed secundum qualitatem*—. Quid autem vult *diversam* dicere *constitutionem Iesu Christi a nostra?* volentibus nobis in hac maxima una re differre ipsius constitutionem a nostra, quod scilicet in ipso sit Verbum quod in nobis homo interior. [frag. 29 et 30; cf. 38].

2. Propter quid τὸ *sicut in templo fuit sapientia in Iesu Christo* addat? nisi quia possessor eius fuit, non vero quia in substantia (οὐσιωδῶς) unitus est ei, sed propter hoc quod scriptum est, quia "ipsi erunt mihi templum et ego ero illis deus", ut sit quasi alius in alio, sicut etiam vestimentum involvit hominem cum aliud sit, non autem

[1] Fragmenta ab antiquis auctoribus citata tamquam provenientia ex epistola synodali concilii antiocheni a. 267-8 et ex disputatione in eodem concilio habita Paulum inter et Malchionem. En scripta unde singula fragmenta sumuntur:
1-7: *Contestatio* Eusebii de Dorylaea contra Nestorium (cf. *22*, 60-65).
8-13: TIMOTHEUS AELURUS, *Contra concilium chalcedonense* (armenice).
14-20: SEVERUS ANTIOCHENUS, *Contra Grammaticum* (syriace).
21-24: Florilegia syriaca in Musaeo Britannico, mss. Addit. syr. 12154, 12155, 14538.
25: PETRUS DIACONUS, *De incarnatione* (latine).
26-35: LEONTIUS BYZANTINUS, *Adversus Nestorianos et Eutychianos*.
36: Bibliotheca Ianuensis, ms. gr. 27.
37-39: IUSTINIANUS, *Contra Monophysitas*.
Haec fragmenta diligenter collegit et ordinavit BARDY GUSTAVUS, *Paul de Samosate*, ed. 2 (Louvain 1929) et ad fidem manuscriptorum emendavit RIEDMATTEN HENRICUS DE, O. P., *Les actes du procès de Paul de Samosate* (Fribourg en Suisse 1952). Textum repetimus ex RIEDMATTEN iuxta ordinem propositum a BARDY; syriacorum et armenorum fragmentorum versionem sumimus ex editoribus PITRA et LEBON. Haec fragmenta sicut et *Epistola sex episcoporum* haud dudum genuina communiter habebantur; recentius tamen a nonnullis criticis ad fraudes Apollinaristarum et ipsa amandantur. Spuria autem vix non ab omnibus censentur: 1) Symbolum concilii antiocheni (sive nicaeni) in concilio ephesino citatum sed ab Apollinaristis certo confictum (SCHWARTZ, ACO, I, 1, P. 5, p. 6-7, doc. 142); 2) Epistola Felicis papae ad Maximum Alexandrinum in concilio ephesino allegata (inferius referenda, *9*, 96); 3) Epistola Dionysii Alexandrini ad Paulum (latina versio in PG 28, 1561-1566); 4) Fragmenta armena eidem Dionysio ascripta (PITRA, *Analecta sacra*, IV, pp. 417-422); 5) *Ad Sabinum*, fragmenta citata in *Doctrina patrum* (ed. DIEKAMP), p. 303-304. De quibus cf. BARDY, *o. c.*, p. 131-198. In editione perspicuitatis gratia locutiones Paulo Samosateno ascribendae ponuntur characteribus italicis.

[2] Sensus est: Si ut vos dicitis, sapientia unita erat Christo in Mariae sinu, sequitur eam homini unitam esse.

idem ac homo neque pars eius: eodem modo et ipsum Verbum involvitur a Iesu Christo tamquam ab alio praeter ipsum Verbum, non autem tamquam unitis substantialiter Deo et corpore, utroque uno effecto [frag. 14].

3. Aut dicere *habitasse in eo sapientiam sicut in nullo alio?* hoc enim modum inhabitationis eundem declarat, mensura vero et multitudine excellere, verbi gratia, cognoscente ipso a sapientia duplo plus aut quomodocumque amplius vel duplo minus quam alii. —Hoc non probant canones universales et ecclesiastici. Sed illi quidem participaverunt sapientiae ab extra operanti et diversae ab ipsis exsistenti, haec autem sapientia ipsa per seipsam habitavit substantialiter in corpore quod est ex Maria [frag. 16 et 31].

4. Ac dicunt *non agnoscere* (ἐπίστασθαι) *duos filios;* si autem filius Dei est Iesus Christus, filius autem et sapientia, et aliud quidem sapientia aliud autem Iesus Christus, duo filii exsistunt. Oportet autem considerare nonne, his verbis per hypocrisim consentiens, forsan decipere velit [frag. 17 et 32].

5. Verbum igitur illud est, is cuius egressus a diebus saeculi, is qui ex Bethlehem praedicatus erat egressurus. Ad haec oppositum dicit doctor haeresium. Et rursus *quod Iesus quidem Christus ex Maria, Verbum autem ex Deo natum est.* Et iam scriptum est—ut etiam hic uno effato utamur quod testetur—, quod Pater Iesu Christi Deus est; per hoc enim quod est Pater Verbi, etiam Pater factus est totius Iesu Christi, qui constitutus est ex Verbo et ex corpore quod ex Maria. [frag. 18].

6. Nunc autem significare nos oportet quod *separat tamquam duo Verbum et Iesum Christum, illum* quem innuit *et fatigatum esse et dormivisse et esurivisse,* licet potius dicat quod *totus illa tulit;* nam prius posuit *ipsum Verbum in toto homine factum* [frag. 19].

7. Unionem cum sapientia (τὴν συνάφειαν πρὸς τὴν σοφίαν) aliter intelligit Paulus, nempe *per amicitiam, non autem per substantiam* (κατὰ μάθησιν καὶ μετουσίαν, οὐχὶ οὐσίαν οὐσιωμένην ἐν σώματι) [frag. 24 et 33].

8. Neque Deus, qui τό humanum ferebat et induerat, passionum humanarum principaliter (προηγουμένως) expers erat, neque τό humanum divinorum operum principaliter expers erat in eo in quo erat et per quem haec opera faciebat. Formatus est principaliter ut homo in ventre et secundario Deus erat in ventre copulatus substantialiter (συνουσιωμένος) cum humanitate [frag. 34].

9. Adoratus est muneraque accepit a Magis ab ipsa nativitate; principaliter ut Deus, secunda autem ratione ut corpus humanum quod fert Deum (σῶμα θεοφόρον) [frag. 15].

10. Testimonium accepit a Ioanne quoniam post illum venit ut homo, ante ipsum autem est ut Deus. Fatigatus est, esurivit, sitivit, dormivit, crucifixus est ex infirmitate nostra, primo quidem ut homo propter corpus, secunda autem ratione Deus patiens propter unionem in corpore humano quod assumpsit, quod suscepit passionem [frag. 20].

11. *Homo ungitur, Verbum non ungitur. Nazarenus ungitur Dominus noster. Etenim Verbum maius erat Christo. Christus enim per sapientiam magnus effectus est. Verbum quidem desursum est, Iesus Christus autem homo deorsum. Maria Verbum minime genuit, neque enim erat Maria ante saecula. Antiquior non est Maria Verbo, sed hominem genuit nobis similem, meliorem tamen per omnia, quia ex Spiritu Sancto, et ex promissionibus atque ex scripturis gratia quae est in ipso* [frag. 1-6, 26, 38].

12. *Ut neque is qui ex David unctus alienus a sapientia sit, neque ita habitet sapientia in alio quopiam. — Fuit enim illa in prophetis, sed amplius in Moyse et in multis dominis, amplius vero in Christo tamquam in templo.* Et alibi dicit *alium esse Iesum Christum, alium autem Verbum* [frag. 27, 6-7; cf. 9, 39].

13. Ex disputatione cum Malchione: *Convenit* (συνῆλθεν) *Verbum cum genito ex David, qui est Iesus Christus genitus de Spiritu Sancto. Et hunc quidem tulit Virgo per Spiritum Sanctum, illud vero Verbum genuit Deus sine Virgine et sine quovis alio, cum nullus esset praeter Deum, et sic substitit Verbum* [frag. 37].

14. MALCHION: Subsistens igitur hoc Verbum, ipsum factum est in illo corpore, ex Mariae septo, ut et concessisti, cum scripturae asserant ipsum participasse nostra [1] sicut nos participamus; et quandoquidem pueri, inquit, communicarunt sanguini et carni, propter hoc etiam Filius Dei. Itaque interrogo: Si quemadmodum nos homines, hoc compositum animal, compositionem habemus ex carne et aliquo exsistente in carne, sic ipsum Verbum ipsa sapientia esset in illo corpore sicut ⟨movens⟩ vitam quae hîc est in nobis: Sicuti penes nos perficitur ex compositione, ita etiam in illo fiat, eo quod concurrerint (συνδεδραμηκέναι) in eodem Deus Verbum et illud quod erat ex Virgine. PAULUS: *Respondisti, opinor, et pro nobis, ut videbaris.* MALCHION: Interrogavi: Quoniam dicis *sapientiam et Verbum, Verbi autem et sapientiae hominem quendam participem esse et alium non,* utrum hoc dicas fieri secundum communionem, an quia Verbum ipsum et sapientia in ipsum descenderunt? Haud enim res similes sunt substantia et participatio. Quod enim per substantiam, est quasi pars totius, secundum cohae-

[1] Aliquid deesse videtur.

rentiam (συμπλοκήν) Dei et hominis facti Domini nostri; quod autem per participationem, est sicut non constituens partem illius in quo erat. PAULUS: *Quae dico, eadem hi omnes aiunt. Tu vero dic mihi—hoc primum sciscitor—: Num sermo tuus conatus est comparare rem inaequalem, ut est illa de qua agitur? Dispositio enim quae in homine habetur diversam habet constitutionem; sed de Verbo et sapientia disputavimus* [frag. 36].

15. De persona Salvatoris nostri ita sentire oportet, nempe: Verbum ante incarnationem non indiguisse Spiritu Sancto—Spiritus enim ab illo accipit—, neque sub lege fuisse, sed post unionem substantialem cum corpore suo humano omnia idem ipsum passum esse propter compositionem et unionem substantialem cum eo [frag. 23].

16. Ex simplicibus fit certe compositum, sicut in Christo Iesu, qui ex Deo Verbo et humano corpore quod est ex semine David, unus factus est, nequaquam ulterius divisione aliqua sed in unitate subsistens. Tu vero videris mihi secundum hoc *nolle compositionem fateri*, ut non substantia sit in eo Filius Dei, sed sapientia secundum participationem. Hoc enim dixisti: *Quia sapientia dispendium patiatur et ideo composita esse non possit.* Nec cogitas quod divina sapientia, sicut antequam se exinanisset indiminuta permansit, ita et in hac exinanitione quam gessit misericorditer indiminuta atque indemutabilis exstitit. Et hoc etiam dicis, *quod sapientia habitaret in eo.* Habitamus et nos in domibus ut alter in altero, sed neque pars domorum nos sumus, neque nostra pars domus est [frag. 25].

17. *Si iuvat sapientia hominem, sicut iuvat, non iam ipsa superveniens detrimentum patietur. Habitavit autem in homine illo, implendo illum omni modo, et habitavit sicut in nullis unquam erat. Sicut posset incorporale habitare in corpore, id est in toto homine, ita habitat, ne ὁ ex David unctus alienus sit a sapientia, neque sapientia in alio ita habitat* [frag. 8].

18. PAULUS dicebat: *Verbum non potest intrare in compositionem, ne dignitatem suam amittat.* MALCHION: Non, ita, fuit compositio, nempe Verbum et corpus eius? PAULUS: *Absit quod compositum et commixtum fuerit!* MALCHION: Propter hoc compositionem confiteri non vis, ne dicas Filium Dei substantialiter fuisse (οὐσιῶσθαι) in suo corpore [frag. 22].

19. *Verbum e Spiritu Sancto non genitum est. Verbum homo non erat. In homine habitavit, ⟨in⟩ Abraham, ⟨in⟩ David. Verbum non genitum est, sed omnes illi successive acceperunt salutem in Virgine Maria praeparatam, ex partu in spem* [*excitati*] [frag. 10].

20. *Dicta est Virgo parere. Peperit Virgo; proles Virginis Iesus Christus. Iesus Christus autem passus est, et passus vivificavit nos. Percussus est ὁ sciens portare infirmitatem, et hominis sepultura sublata est e medio, et passus est ille sicut ovis ad occisionem ducta, sicut agnus coram tonsore suo sine voce. Illa scripta avertere non possunt a fide nostra* [frag. 11].

21. *Apparens* (ὁ φαινόμενος) *non erat sapientia, etenim non poterat in figura inveniri, neque in visu hominis; nam maior visibilibus est* [12 et 28].

22. *Nos cognoscimus unum ingenitum Deum, unum genitum Christum, filium eius factum. Non ὁ ex semine David secundum carnem praedestinatus Filius Dei secundum spiritum sanctificationis, in quo Verbum praeelectum* [*l.* praeeligens?] *incarnatum est, ⟨est⟩ Verbum Filius, Verbum Deus genitus* [frag. 13].

23. *Iesus Christus ille qui de Maria ortus est, unitus sapientiae unum fuit, cum ea et per eam fuit filius et Christus; dixit* [sive: *dictum est*] *enim esse Filium Dei illum Iesum Christum qui passus est, qui toleravit alapas et verbera, qui sepultus est et descendit ad inferos, quique resurrexit ex mortuis. Non enim oportet dividere illum qui est ante saecula ab illo qui editus fuit in fine dierum. Horreo enim dicere duos filios. Horreo et duos dicere Christos* [frag. 21].

24. Nonne ante dicebam quod *non concedis Filium unigenitum, qui est ex aeternitate ante omnem creaturam, in toto Salvatore unitum esse secundum substantiam* (οὐσιῶσθαι) [frag. 35].

25. Epistola sex episcoporum [1]: ... Filium vero qui est apud Patrem, Deum quidem et dominum omnium creaturarum dicit, a Patre autem missum de caelis et carne assumpta factum esse hominem (σαρκωθέντα ἐνηνθρωπηκέναι). Quamobrem corpus eius ex Virgine sumptum, in quo omnis plenitudo divinitatis corporaliter habitavit, divinitati immutabiliter unitum et deificatum est (τῇ θεότητι ἀτρέπτως ἥνωται καὶ τεθεοποίηται). Qua de causa idem Deus et homo, Iesus Christus, prophetabatur in lege et prophetis, et ab omnibus in Ecclesia quae sub caelo est creditus est, Deus quidem qui seipsum exinanivit cum esset aequalis Deo, homo vero ex semine David secundum carnem. Signa quidem et prodigia, quae in evangeliis scripta sunt, Deus operabatur; participatione vero carnis et sanguinis tentatus est per omnia pro similitudine absque peccato... Sic et Christus ante incarnationem in

[1] MANSI, I, 1033-1040. BARDY, *o. c.*, p. 13-19. Etiam de huius epistolae genuinitate disputant eruditi.

divinis scripturis tamquam unus [*lectio varians:* Christus] nominatus est; in Ieremia quidem: Spiritus ante faciem nostram Christus. Dominus autem spiritus est secundum Apostolum [... 2 Cor. 3, 17; 1 Cor. 10, 4; 1 Cor. 10, 9; Heb. 11, 26; 1 Pet. 1, 10; 1 Cor. 1, 24]. Si autem Christus Dei virtus et Dei sapientia ante saecula est, sic et quatenus Christus, unum et idem est substantiâ (τῇ οὐσίᾳ), quamvis multis notionibus cogitetur. [Bardy, p. 18-19].

26. Acta in Paulum Samosatenum ab Eusebio relata[1]: 27. $_{2}$ Hic [Paulus] cum adversus Ecclesiae doctrinam nimis abiecte et humiliter de Christo sentire coepisset, quasi factus esset hominis communis secundum naturam, Dionysius Alexandrinae ecclesiae episcopus rogatus ut ad concilium veniret... quid ipse de hac quaestione sentiret per epistolas indicavit. At reliqui ecclesiarum pastores undique exciti... Antiochiam convenerunt. 28. $_{2}$ ... multae disputationes et quaestiones in uno quoque consessu agitatae sunt, cum hinc Samosatenus Paulus dogmatis sui novitatem occultare adhuc niteretur, illinc sacerdotes haeresim illius et adversus Christum blasphemiam denudare atque in medium producere laborarent... 29. $_{1}$ Huius [Aureliani] temporibus postrema synodus innumerabilium fere episcoporum congregata est, in qua auctor ille nefariae apud Antiochiam haereseos Paulus convictus et ab omnibus manifestissime deprehensus falsi dogmatis reus, ab universa quae sub caelo est Ecclesia catholica eliminatus est. $_{2}$ Praecipue vero illum arguit et latere cupientem confutavit Malchion quidam, vir disertissimus, quippe qui sophisticae apud Antiochiam scholae praefuerat, et qui ob fidei christianae sinceritatem in ecclesia eius loci honorem presbyterii erat consecutus. Hic igitur adversus Paulum suscepta disputatione excipientibus cuncta notariis (quae quidem disputatio etiamnum exstat) occultos hominis sensus fraudesque detegere solus omnium valuit. 30. [*Ex epistola synodica:*] ... $_{10}$ Quin etiam psalmos in honorem Domini nostri Iesu Christi cani solitos quasi novellos et a recentioribus hominibus compositos [Paulus] abolevit... $_{11}$ Filium Dei e caelo descendisse nobiscum confiteri renuit... neque id simplici assertione nostra sed ex ipsis quae ad vos misimus gestis non semel declaratur, maxime vero ubi dicit *Iesum Christum e terra ortum fuisse* (λέγει Ἰησοῦν Χριστὸν κάτωθεν)... $_{16}$ ∴ Haec quidem [flagitia] ... corrigeret quis in eo qui catholice sentiret et nobiscum connumeraretur; ab eo autem qui mysterio illuserit et cum Artemae pollutissima haeresi iactanter incesserit (quidni enim parentem illius vobis tandem indicemus?), nullo modo rationem eorum exigendam esse existimamus.

[1] In *Historia ecclesiastica,* l. VII, c. 27-30. Ed.: Schwartz Eduard, in GCS, *Eusebius Werke,* t. II (Leipzig 1908), p. 702-714. PG 20, 705-720.

ARIUS († 336)

27. Ex epistola ad Constantinum imperatorem [ante 333][1]: $_{13}$ *Unum dicis Deum.* Me suffragatorem habes: sic igitur sentias. *Eiusdem essentiae ais esse Dei Verbum quod principio fineque caret?* Hoc quoque laudo: sic credas. $_{14}$ Si quid ulterius adnectis, hoc tollo. Si quid ad impiam seiunctionem astruis, id nec videre me nec intelligere fateor. *Si corporis extraneitatem* (ξενίαν) *ad divinarum functionum dispensationem assumis*[2], non reprehendo. *Si spiritum aeternitatis in praecellenti Verbo genitum dicis,* admitto... *Tu hypostasim peregrinam substituere putas oportere,* male utique credens... $_{28}$ *Apage,* inquit, *nolo Deum iniuriis* (ὕβρεων πάθει) *obnoxium videri,* $_{29}$ *ac propter hoc suppono et affirmo mirabilia quidem fidei, quod Deus effecerit neonatam et neofactam substantiam Christi et ita auxilium sibi praestiterit, sicut mihi quidem videtur. Id enim quod ab eo abstuleris,* inquit, *id minus fecisti...* $_{32}$ *Christus,* inquit, *propter nos passus est.* At ego quidem iam prius dixi, quod sicut forma corporis missus est. *Utique,* inquit, *sed oportet* [evitare], *ne in aliqua re minuere videamur.*

28. Fidei professio[3]: Credimus... et in Dominum Iesum Christum Filium eius unigenitum... qui descendit et incarnatus est et passus est et resurrexit et ascendit ad caelos et iterum venturus est iudicare vivos et mortuos.

AETIUS († ca 366)

29. Fragmenta christologica[4]. *Textus citati in "Doctrina Patrum"* 1. Athanasius Aegyptius, nitens demonstrare Filium esse eundem essentiâ cum Patre, duas ei naturas, [duas voluntates duasque operationes] adscripsit, stulte ignorans quod eum contra seipsum impie actum demonstravit; omnis enim dualitas est simultas[5]. Eandem

[1] Excerpta citata in imperatoris rescripto a. 333. Hoc rescriptum servatur in Gelasii Cyziceni *Historia ecclesiastica,* l. III, c. 19. Ed. Loeschcke Gerhard et Heinemann Margret, in GCS (1918), p. 183-192. PG 85, 1343-1356. Cf. Bardy G., *Recherches sur saint Lucien d'Antioche et son école* (Paris 1936), p. 240-241. Arii dicta perspicuitatis gratia eduntur litteris italicis.

[2] Sensus est: Si existimas corpus extraneum esse dispensationi divinarum operationum.

[3] Qua professione edita Arius iussu Constantini in Ecclesiam recipiendus erat (a. 336). Refertur a Socrate in *Historia ecclesiastica,* I, 26, PG 67, 149. Ed.: Opitz, *Athanasius Werke,* III (1935), p. 64.

[4] Collecta et critice expensa a Grumel Venantio, *Les textes monothélites d'Aetius: Echos d'Or.,* 28 (1929) 159-166. Quae Grumel putat esse interpolata inter uncos ponimus.

[5] Ita tentamus reddere lusum verborum et assonantiam textus graeci: διχὰς γὰρ πᾶσα δυάς. Διχάς esset proprie divisio vel dissensio.

contagionem ac ille contraxerunt etiam omnes qui termino ὁμοούσιος consenserunt. [GRUMEL, p. 161].

30. 2. Naturâ unicus Creator est Pater non enim habet hoc donum acceptum ab alio. "Omnia enim mihi data sunt a Patre meo" [cf. Mt. 11, 27], et: "Data est mihi omnis potestas in caelo et in terra" [ib., 28, 18]. Si autem positione Christus est Creator, et naturâ passibilis; passibile siquidem est omne quod non est naturâ Creator. [Porro si naturâ est passibilis, habet etiam voluntatem et operationem patientes; cum, quod naturâ est passibile, nihil habeat impassibile]. [GRUMEL, p. 162].

31. 3. Filius non erat si non est natus, et si non est natus non est generatus; non enim datur generatio absque nativitate. Si autem Filius generatus est et natus, non est idem cum Patre, quippe qui naturaliter neutrum sit horum. Sed si non est idem, est aliud naturâ; [si autem naturâ, evidenter etiam voluntate et operatione. "Non enim quod ego volo, Pater, sed quod tu" [Mc. 14, 36], et: "Quidquid video Patrem facientem, similiter ego facio" [cf. Io. 5, 19]; quod pertinet ad imitationem, sed non ad naturam]. [GRUMEL, p. 162].

32. 4. Si Verbum caro factum, factum est naturâ compositum, hoc non esset factum si esset naturâ incapax compositionis. [Sed si naturâ factus est compositus, manifesto etiam quoad voluntatem et operationem]. Quomodo ergo est idem cum Patre, qui nulla ratione admittit compositionem, ille qui apparuit huius capax? [GRUMEL, p. 163].

33. 5. Si unicus est Filius, utpote unus naturâ sed non solum numero, una est eius natura, [voluntas et operatio]. In una autem natura numquam fiet duae naturae, etiamsi factus est caro, quia tunc manifesto cessavit esse naturâ unicus Filius. [GRUMEL, p. 163].

34. *Textus citati ab Anastasio Sinaita*[1]: Non igitur duplicis voluntatis est Mariae Filius, ne secundum Manichaeorum leges contra carnalem voluntatem obluctetur Dei voluntas. [GRUMEL, p. 164].

35. Ipse enim sibimetipsi interpretatur Filius propriae naturae hypostasim et dissimilitudinem, cum deprecatur propriae voluntatis executionem. Si igitur deprecanda est voluntas, flexibilis omnino et natura. Unde Filius Deum suum et auctorem confiteri Patrem non veretur. Sola enim bona voluntas Patris. Differentes igitur naturae Filii et Patris [et duae dissimiles eorum voluntates]. [GRUMEL, p. 165].

[1] PG 89, 1181. Fragmenta desumpta dicuntur ex sermone *De Filio*.

EUNOMIUS EP. CYZICI († ca 392)

36. Ex Apologia Apologiae contra s. Basilium [a. 379][1]: "Dominum ipsum et Christum fecit Deus hunc ipsum Iesum quem vos crucifixistis" [Act. 2, 36]. Insuper etiam verbum 'fecit' in essentia Filii sumere recusans simulque ad crucem erubescens [Basilius] duos christos aperte et duos dominos inducit... Vel nullus est Apostoli sensus, vel eam quae est ante saecula hypostasim Unigeniti nobis repraesentat. [PG 45, 685-689].

37. Si quidem demonstrare potest etiam Deum qui in omnibus est, qui quidem lux est inaccesa, in carne factum esse (ἐν σαρκὶ γενόμενον) vel fieri posse, sub potestatem venisse, imperiis obediisse, humanis legibus gubernatum fuisse, crucem tulisse, dicat aequalem luci lucem. [PG 45, 692-693].

38. Nos (ait) hominem in hominem exinanitum esse affirmare atque eum qui semetipsum ex obedientia submisit servi forma sumpta hominibus conformem esse, etiam priusquam hanc formam assumpsisset. [PG 45, 697].

39. Beatus Ioannes Deum Verbum per quem omnia facta sunt, in carne factum esse docet, dum dicit: "Et Verbum caro factum est". [PG 45, 704].

EUDOXIUS EP. CPTANUS († 370)

40. Fidei professio[2]: Credimus... et in unum Dominum... incarnatum et non humanatum (σαρκωθέντα οὐκ ἐνανθρωπήσαντα), non enim animam humanam assumpsit, sed factus est caro, ut per velum sive tegumentum nobis loqueretur Deus; non duas naturas, quia non erat perfectus homo, sed pro anima erat Deus in carne, una totum natura secundum compositionem, <passibilis propter dispensationem, non enim patiente anima aut corpore mundum salvare poterat>. Respondeat igitur, quomodo passibilis et mortalis esse poterat impassibili et immortali consubstantialis.

[1] Fragmenta servata a Nysseno, *Contra Eunomium*, l. V: PG 45, 685-704. Respiciunt interpretationem textus Act. 2, 36.

[2] Ex opere *De incarnatione* fragmentum servatum in *Doctrina patrum* (ed. DIEKAMP), p. 64-65. Textus latinus apud HENRICUM CANISIUM, *Lectiones antiquae*, ed. BASNAGE, Amstelodami, 1725, t. II, p. 256; ubi desunt verba inter acuminatos inclusa. Sunt qui hanc fidei professionem spuriam iudicent.

LUCIUS EP. ALEXANDRINUS

41. Oratio in Pascha [1]: Ubi igitur necessaria erat anima ut perfectus homo coadoretur Deo? Propterea veritatem clamat Ioannes: Verbum caro factum est; compositum est carni, non autem et animae, sicut hi qui nunc pro fide negotiantes asserunt; sed quidem corpori unitus erat et unus factus est cum eo. Nam quomodo unus Christus, nisi una persona, una composita natura, sicuti hominem qui ex anima et corpore exstat, cognoscimus? Si autem et animam habuit, sicut adulteratores adulterata nunc ecclesias docent, oppugnant se motus Dei et animae, quoniam se movet horum utrumque et in diversas operationes ducitur.

MAXIMINUS († p. 428)

42. Sermones [2]. *Sermo I, in Nativitate Domini:* Et Verbum caro factum est et habitavit in nobis. Deus homo factus Emmanuel, quod interpretatur Nobiscum Deus. O res mirabilis! pro nobis Dominus omnium castae virginis ubera suxit et de sancto matris pectore lactei fontis dulcia fluenta potavit, ut nos pietatis suae fontibus et caelestis doctrinae fluminibus irrigaret. Pascitur ab ancilla sua, cuius ipsa beneficio pascebatur. In praesepio ponitur, pannis involvitur; sed illud praesepium sepulturae eius imaginem designabat, panni autem nostra erant peccata, pro nobis enim pauper factus est, ut illius inopia nos ditaremur. Nascitur ergo Dominus et parvulus atque humilis ingreditur mundum, ut iacenti populo medicinam et captivato homini quam pridem perdiderat in melius restitueret libertatem... ut vere per quem facta sunt omnia ipse redimeret universa. Ergo nascitur de virgine homo propter hominem, et filius Dei efficitur filius hominis ut filios hominum faceret filios Dei... [TURNER, p. 161-162].

43. Noli me secundum carnem sapere tantum: quia enim formam servi accepi propter te, intellege quia Dominus sum angelorum; natus sum de Maria, dicit tibi, sed Mariam matrem meam ego ipse formavi; si enim per me facta sunt omnia, dicit tibi, et mater mea per me facta est; mater est enim carnis, sed opus divinitatis... [TURNER, p. 162].

[1] Fragmentum citatum a Martino I in concilio Lateranensi a. 649; MANSI, X, 1113. Invenitur etiam in *Doctrina patrum* (ed. DIEKAMP), p. 65.

[2] Servati in codice 51 cathedralis Veronensis. Editi sunt a TURNER C. H., in *Journal of theological studies,* 16 (1915) 161-176, 314-322; 17 (1916) 225-235. Censebantur esse s. Maximi Taurinensis, nunc autem Maximino ariano restituti sunt a CAPELLE BERNARDO, *Un homiliaire de l'évêque arien Maximin,* in *Rev. ben.,* 34 (1922) 81-108. Doctrina arianismum sapere non videtur.

44. Dominus veniens in corpore sub silentio humilitatis ex sancta virgine carnem sibi assumit humanam, et velut sponsus procedit de thalamo suo... De quo putamus thalamo? de utero scilicet virginali. Uterus virginis thalamus Christi: ibi iungitur sponsus et sponsa, ibi iungitur Verbum et caro, Verbum sponsus, caro sponsa. Procedit de thalamo suo, ut cetera membra sponsae colligat et in una gaudeat ecclesia. [TURNER, p. 163].

45. Ergo huic Domino et Redemptori nostro Christo, qui carnem pro nobis ex Adae origine venientem suscepit ut de peccato damnaret peccatum in carne et cunctis purificationis et sanctificationis suae munera contulisset, ipsi gratias referamus, et per ipsum Deo Patri laudes dicamus, cui est gloria in saecula. Amen. [TURNER, p. 163].

46. *Sermo III, in sancto pascha:* Adveniens itaque idem Dominus et "de illa sublimitate caelesti" ut ait s. Cyprianus "ad terrena descendens..." multis mirabilibus gestis, a superbo et ingrato populo contumeliis afficitur, conspuitur, flagellatur, adhuc etiam cruci affigitur. Pendens itaque in crucem orabat Patrem pro interfectoribus suis dicens: Pater, dimitte illis... Non irascitur, non commovetur; ibi enim ira locum omnino habere non poterat, ubi pietas omnia patientissime tolerabat. Deinde commendat suum spiritum Patri, ut se ostenderet Patri semper esse subiectum, ut bonum a bono genitum, pium a pio, benignum a benigno. Sepelitur corpus eius; et ponitur in monumento, in modica petra, in angusto foramine, cuius potentia et visibilia et invisibilia continet universa. [TURNER, p. 168].

47. It deinde et per infernas sedes et usque ad ipsius Erebi profunda pertendit. Terribili visu et aspectu Domini corruerunt contrariae potestates et tenebrosi illi inferni ianitores intra sua viscera timuerunt... Dominus vero propositum suae maiestatis opus perficiens, praedam de infernis sedibus rapuit, Adam quoque illum nimio iam et antiquo labore sordentem et usquequaque deformem in novo gloriae suae splendore restituit, omnibusque credentibus plenissimam gratiam propriae maiestatis indulsit... [TURNER, p. 168-169].

ARIANORUM DOCTRINAE AB ALIIS NOTATAE

48. S. HILARIUS, *De Trinitate,* l. X, c. 9 (PL 10, 349): Volunt enim plerique eorum ex passionis metu et ex infirmitate patiendi non in natura eum impassibilis Dei fuisse, ut qui timuit et doluit non fuerit vel in ea potestatis securitate quae non timet, vel in ea spiritus incorruptione quae non dolet, sed inferioris a Deo Patre naturae, et humanae passionis trepidaverit metu, et ad corporalis poenae congemuerit atrocitatem: atque hac impietatis suae assertione nitantur, quia scriptum est: "Tristis est anima mea usque ad mortem"; et rursum: "Pa-

ter, si possibile est, transeat calix iste a me"; sed et illud: "Deus, Deus meus, quare me dereliquisti"; hoc quoque adiciant: "Pater, commendo in manus tuas spiritum meum". [Mt. 26, 38-39; 27, 46; Lc. 23, 46].

49. Epiphanius, *Ancoratus* 33 (PG 43, 77): Lucianus ac Lucianistae omnes Filium Dei animam assumpsisse negant, eundemque solam induisse carnem, ut divino Verbo humanas affectiones tribuant, sitim, famem, fatigationem, fletum, moerorem, perturbationem, quidquid denique in suscepta ab illo natura reperitur.

50. Phoebadius, *Liber contra Arianos*, c. 19 (PL 20, 27): Ipsum, inquiunt, Filium Dei hominem de Maria suscepisse, per quem compassus est.

51. Theodorus de Mopsuestia, *Homilia catechetica V*, n. 9, ed. Tonneau-Devreesse, p. 110-1: Illi vero qui cum Ario et Eunomio sunt, dicunt eum Dominum sumpsisse corpus, non autem animam; sed pro anima quidem fuit natura divina. Et eousque deprimunt naturam divinam unigeniti Filii, ut dicant quod excidit a naturali sua excellentia et facit actiones animae, quod se inclusit in corpore et omnia operatur quo illud faciat subsistere.

52. Nestorius, *Sermo 12 dec. 430 habitus* [cf. 22, 19]: Scis hanc vocem, id est θεοτόκον, apud Arium plausus maximos excitare? Scis hanc quoque apud Eunomium frequentari?

53. Cyrillus Alex., *Epistola ad Acacium* (PG 77, 197): Arianae impietatis propugnatores, vim veritatis impie adulterantes, Dei Verbum hominem quidem factum fatentur, attamen inanime corpus sibi adiunxisse nugantur. Faciunt hoc autem malitiose, ut, dum voces humanae naturae convenientes illi tribuunt, iis quos in fraudem adduxerunt, infra Patris excellentiam constitutum et non eiusdem cum Patre substantiae esse ostendant ac persuadeant.

MARCELLUS DE ANCYRA († 374)

54. Ex opere contra Asterium [1]: Erat in principio Verbum, nec aliud erat quam Verbum. Homo autem Verbo adunitus, cum non fuisset prius, factus est... — Ante descensum ad homines ⟨hoc erat⟩ quod pluries diximus, Verbum; post descensum et carnis assumptionem vero nominibus diversis agnoscebatur, quia Verbum caro factum est. [Klostermann, p. 43-44 (frag. 42, 49). PG 24, 797].

---

[1] Fragmenta citata ab Eusebio in opere *Contra Marcellum*. Ed.: Klostermann Erich, in GCS, *Eusebius Werke*, t. IV (Leipzig 1906), pp. 1-58. PG 24, 707-826. Marcelli fragmenta collecta inveniuntur in fine editionis Klostermann.

55. Recordetur quod ⟨si⟩ utcumque contingat humanam istam carnem posteriorem esse, nihilominus Verbum Dei qui illam per sanctissimam Virginem assumere dignatus est, aduniens illi id quod suum erat, illum in se hominem universae creaturae primogenitum reddiderit, et rerum omnium principium volens constituerit. — Si ipse sit omnis creaturae primogenitus et in ipso condita sunt universa [Col. 1, 16-17], intelligere nos oportet Apostolum in praesenti mentionem facere de illa secundum carnem dispensatione. — Vocatus est autem omnis creaturae primogenitus, non ut illi [Ariani] arbitrantur, quod ante omnia ipse conditus sit, sed propter illam secundum carnem generationem. — Tum primum cum carnem assumpsit factam in imaginem Dei, vera imago fiebat invisibilis Dei [Klostermann, p. 44, 45, 49 (frag. 8, 4, 5, 94). PG 24, 799, 802, 807].

56. Suscepit enim homo non solum potestatem rerum earum quae in terra fuerant, sed et etiam quae in caelis... — Et dignitatem illam homini per peccatum lapso concessit, ut suo ipsius Verbo per Virginem uniretur. — Ut hominem illum prius a diabolo superatum, victorem diaboli constitueret. Hominem idcirco in se assumpsit, ut consequenter huic primitias potestatis suae impertiret. — Qui descendit et carnem assumpsit per Virginem, rex est constitutus super Ecclesiam nempe in eum finem, ut sic per Verbum homo, qui prius caelorum regno exciderat, regnum illud denuo consequeretur. [Klostermann, p. 50-51 (frag. 105, 107, 108, 111). PG 24, 809-812].

57. Hanc etenim ob causam regnaturus est humana carne praeditus, et per Verbum constitutus rex homo ille olim deceptus omnem diaboli potestatem, vim et imperium evacuabit. "Oportet enim illum", inquit, "regnare usque dum inimicos suos statuat sub pedibus suis" [1 Cor. 15, 25]. Ait igitur divinus Apostolus regni Christi finem tum futurum, cum sub pedibus eius omnia collocabuntur. — Maximum hic mysterium revelat nobis Apostolus dum pronuntiat adfuturum finem regno Christi. — Dictum est a nobis in superioribus Dominum nostrum Christum regni sui principium accepisse... Qui si regni initium accepit homo ante annos nondum CCCC completos, nihil est absurdi si Apostolus affirmat illum... rursum redditurum esse regnum Deo, qui illum... constituit regem [Klostermann, pp. 52-53 (frag. 113, 114, 115). PG 24, 811-814].

58. Igitur sola operatione, et quidem sub praetextu carnis, hucusque separatus a Patre videtur [Verbum], usque dum advenerit iudicii tempus, ut qui eum transfixerant in eum intueantur quem transfixerunt [Zach. 12, 10], et ita demum id quod sequitur complementum sortiatur. — Non ideo ut suam utilitatem procuraret carnem assumpsit nostram, sed ut per Verbi communionem carni largiretur immortalitatem... Quod si fateatur nihil ipsis carnem prodesse [Io. 6, 62-64], quomodo

concesserit, illam quae de terra oriebatur, quae nihil profuerat, quae nihil proderit, in futuris saeculis cum Verbo copulari?... Quomodo potest fieri ut forma servi quam assumpsit Verbum, cum sit forma servi, cum Verbo couniatur? Itaque pro brevissimo quodam tempore praeterito nempe illo et futuro, dispensatio haec secundum carnem Verbi manifeste et expresse adimpleta contigit propter nos, quam uti principium habuit, ita finem habituram docet divinus Paulus [... 1 Cor. 15, 24]. [Klostermann, p. 53-54 (frag. 116, 117). PG 24, 813-816].

59. Si quis nos interroget de carne ista quae in Verbo est, an sit immortalis, respondemus nos non posse dogmatice determinare illa quae non exacte didicerimus a Scripturis sacris... Ob hanc causam exactissime respondere non possum de carne illa quae communionem habuit cum divino Verbo. Fidem vero sacris litteris adhibeo, quae affirmant unum esse Deum, et ipsius Verbum esse quod de Patre processit ut omnia per illud conderentur; post iudicii vero tempus et rerum omnium restaurationem et amolitionem adversae cuiuscumque operationis tunc et ipse subicietur ei qui omnia subiecta illi fecit, Deo scilicet atque Patri, ut ad eundem modum sit iterum in Deo Verbum, ad quem erat olim. [Klostermann, p. 55 (frag. 121). PG 24, 817].

60. [Verbum] operativa virtute sola corpori praesens erat, ad ipsum movendum et operandum omnia quae narrantur in evangeliis, substantiâ vero Deo coniungebatur, utpote cum Verbum ipsius esset, ab ipso inseparabile et indistinctum. [Klostermann, p. 57. PG 24, 821].

61. Fidei professio ad Papam Iulium missa ca 337: Hic ipse Filius, ipse virtus, ipse sapientia, ipse proprium verumque Dei Verbum, Dominus noster Iesus Christus, indivisa Dei virtus per quem creata omnia producta sunt... Hic postremis temporibus nostrae salutis gratia descendens et ex Virgine Maria genitus hominem suscepit. [Klostermann, p. 215. PG 42, 385].

62. Marcelli sequacium professio fidei s. Athanasio oblata ca 371: Dominus ac Salvator noster Christus, non quemadmodum ad prophetas factus est, ita in consummatione saeculorum advenerit in sanctum hominem. Sed credimus quod, secundum Ioannem, Verbum caro factum sit, et, secundum Apostolum, quod cum in forma Dei esset, acceperit servi formam, secundum carnem genitus homo ex Maria Virgine propter nos; ut, quemadmodum ipse ait [Io. 4, 34], perficeret opus Patris; atque ita, cum genus humanum in seipso perfecisset ac cum divinitate coniunxisset, ipsum introduceret in regnum caelorum... Anathemate quoque damnamus... Samosateni et Photini insaniam... quia non dicunt Verbum Dei verbum esse vivens et efficax, per quod omnia facta sunt, sed quasi hominis verbum prolatitium dumtaxat; et quia non arbitrantur Filium Dei ipsum esse Verbum, verum temere et sine

ratione dividunt, et principium Filio a nativitate secundum carnem ex Maria blasphemo ore tribuunt; quia item non credunt ipsum verum esse Deum. [PG 18, 1305. *Alia professio fidei similis apud Epiphanium*, PG 42, 397].

PAULI SAMOSATENI, MARCELLI, PHOTINI DOCTRINAE AB ALIIS ANIMADVERSAE

63. *Synodi Antiochenae III (homeusianorum) a. 345 formula prolixa* [1]: 4... Porro tametsi unum Deum solum dicimus Patrem Domini nostri Iesu Christi, solum Ingenitum, non ideo negamus Christum quoque Deum esse ante saecula, ut faciunt Pauli Samosateni discipuli, affirmantes eum post incarnationem ex profectu Deum factum esse, postquam natura simplex homo factus fuisset. Scimus enim eum, quamvis Patri et Deo subiectus sit, ante saecula tamen a Deo genitum, Deum secundum naturam perfectum et verum esse, neque ex homine postea Deum sed ex Deo hominem propter nos factum esse, neque unquam esse desivisse. 5. Exsecramur praeterea... eos qui... Christum autem ipsum et Filium Dei, mediatorem et imaginem Dei, non fuisse ante saecula contendunt, sed eo tempore Christum ipsum et Filium Dei factum esse ex quo nostram carnem ex Virgine assumpsit non integris abhinc quadringentis annis. Ex eo enim tempore initium regni habuisse Christum contendunt, et hoc regnum post consummationem et iudicium finem habiturum. 6. Huiusmodi sunt sectatores Marcelli et Photini [Athanasius: Σκοτεινοῦ] Ancyrogalatarum, qui Christi ante saecula exsistentiam et divinitatem eiusque perpetuum regnum cum Iudaeis inficiantur, ut monarchiam constituere videantur. Scimus enim eum non esse dumtaxat prolatum vel internum Dei Verbum, sed vivum Deum Verbum per se subsistens, Deique Filium et Christum, cumque ante omnia saecula non per solam praescientiam simul cum Patre exstitisse et cum illo versatum fuisse ipsique ad creationem omnium visibilium sive invisibilium ministrasse. Hic enim est cui Pater dixit: Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram; qui patriarchis facie ad faciem visus est; qui legem dedit et locutus est per prophetas; qui tandem homo factus est et Patrem suum omnibus hominibus manifestavit; qui regnat in infinita saecula. Nullam enim novam dignitatem accepit Christus sed eum ante perfectum Patrisque per omnia similem esse credimus. [Opitz, p. 252-253. PG 26, 726-732].

64. *Fides Sirmio ab Orientalibus contra Photinum scripta* [a. 351] [2]: 9. Si quis hominem solum dicat de Maria Filium: anathema

[1] S. Athanasius, *De synodis*, n. 26: ed. Opitz, *Athanasius Werke*, II (1941), pp. 251-254. PG 26, 728-735.

[2] Versio latina s. Hilarii, *De synodis*, n. 46-60, PL 10, 515-521. Textus graecus apud s. Athanasium, *De synodis*, n. 27, ed. Opitz, *o. c.*, p. 254-256. PG 26, 735-739.

sit. 11. Si quis 'Verbum caro factum est' audiens, Verbum in carnem translatum putet, vel demutationem sustinentem accepisse carnem dicit: A. S. 12. Si quis unicum Filium Dei crucifixum audiens, dealitatem eius corruptionem vel passibilitatem aut demutationem vel deminutionem vel interfectionem sustinuisse dicat: A. S. 27. Si quis Christum Deum Filium Dei ante saecula subsistentem et ministrantem Patri ad omnium perfectionem non dicat, sed ex quo de Maria natus est, ex eo et Christum et Filium nominatum esse, et initium accepisse ut sit Deus dicat: A. S.

65. *Samosateni doctrina a s. Athanasio relata*[1]: Qui enim Samosatensem deposuere vocem ὁμοούσιον corporali accepere modo cum Paulus argutari vellet ac dicere: Si Christus non ex homine Deus factus est, ergo non consubstantialis est Patri atque hinc necesse est tres esse substantias, unam priorem duas vero ex illa procedentes. Ideoque illud Pauli sophisma iure caventes dixere Christum non esse consubstantialem, neque enim Filius ita se habet respectu Patris qualiter ille cogitabat... Cum enim Samosatensis Filium sentiret non esse ante Mariam sed ab illa initium exsistendi accepisse, idcirco episcopi tunc congregati illum deposuerunt et haereticum declararunt, de Filii autem divinitate cum simplicius scriberent, ad accuratam consubstantialis interpretationem non devenerunt, sed ut conceperant de consubstantiali locuti sunt. Tota enim eorum cura in eo posita erat, ut quod Samosatensis commentus fuerat everterent, et declararent Filium esse ante omnia eumque nequaquam ex homine Deum factum esse, sed, Deus cum esset, formam servi induisse, et, cum Verbum esset, factum carnem, ut ait Ioannes. Atque ita adversus Pauli blasphemiam actum est.

66. *Samosateni doctrina a s. Epiphanio relata*[2]: Hic dicit: Deum Patrem et Filium et Spiritum Sanctum unum esse Deum; Verbum Dei eiusque Spiritum inesse Deo perpetuo, sicut hominis in corde proprium verbum inesse cernimus... Ad haec Dei Verbum in terras delapsum habitasse in Iesu qui homo esset. Ita unus, inquit ille, Deus est... Neque vero cum Noeto Patrem illum passum esse definit; sed dicit: Adveniens Verbum solus operatus est, et ad Patrem reversus est.

67. *Photini doctrina a s. Epiphanio relata*[3]: 1. Per idem tempus Photinus, a quo Photiniani prodierunt, emersit... qui... superiores omnes insania superavit, eademque cum Paulo Samosateno, imo atrociora quaedam, de Dei Filio concepit... Hic Christum a principio negat exstitisse, sed iam tum a Maria Virgine initium accepisse, ac recentem esse, ex quo Spiritus, inquit, Sanctus in illum descendit et e Spiritu Sancto genitus est... 2. Porro cum de illo Basilius sciscitaretur, quomodo Scripturae Sacrae de Domino ac Deo Verbo docerent ante omnia saecula Unigenitum illum et cum Patre fuisse, Photinus, adhibita distinctione, ita quod dicebatur probabat, partim ut ad Christum, partim ad Verbum referri iudicaret... Erat, inquit, in Patre Verbum, sed nondum erat Filius... Filii nomen erat aliquando tribuendum, post Mariam videlicet, quodque ex carne proditurum erat, Christus nimirum de Spiritu Sancto Mariaque genitus, in quem sic tamquam anticipatione quadam universa conferuntur.

[1] *De synodis*, n. 45; OPITZ, p. 269-270. PG 26, 772-773.
[2] *Adversus haereses*, haer. 65: PG 42, 13.
[3] *Adversus haereses*, haer. 71: PG 42, 373-377.

68. NESTORIUS, *Sermo 12 dec. 430 habitus*[1]: Paulus atque Photinus nesciunt filii deitatem... nesciunt filii duas naturas, nesciunt Deum et hominem... Photini vero ad hanc distantia, non quia deitatem filii dicit, sed quia dicit Verbum aliud ⟨praeter templum⟩ praeterquam quod ultimis temporibus venit... Paulus et Photinus hanc inter se differentiam habent. Unus eorum Christum solum hominem dicit, alter vero dicit quidem Verbum, non autem hoc confitetur et Deum, sed dicit Verbum istud aliquando quidem Patris nomine vocitari, aliquando autem Verbi nomine nuncupari... non autem introducit Deum Verbum hominem factum; nescit Christi deitatem, nescit divinam substantiam hominem suscepisse, nescit prorsus Verbi exsistentem ante saecula deitatem.

69. MARIUS MERCATOR, *Comparatio doctrinae Pauli Samosateni et Nestorii*[2]: In eo igitur Paulo coniungitur [Nestorius] in quo habitatorem et habitaculum pro meritis separat, dividens quod unicuique eorum sit proprium ex diversitate naturae. Quod quidem illis ambobus cum Ebione et Photino et Galata Marcello commune est. In id vero quod substantiale Verbum Dei confitetur et esse ab aeterno cum Patre Deum asserit, a memoratis recte dissentit et fidei rectae coniungitur.

[?] PRISCILLIANUS († 385)

70. Opuscula collecta in codice ms. universitatis Herbipolensit. Liber apologeticus[3]: Hic est Deus noster nec reputabitur alius absque eum [... Baruch, 3, 36-38]. Ipse est enim qui fuit est et futurus est et visus a saeculis Verbum caro factus inhabitavit in nobis et crucifixus devicta morte vitae heres effectus est ac tertia die resurgens factus futuri forma spem nostrae resurrectionis ostendit et ascendens

[1] SCHWARTZ, ACO, I, 5, p. 41. PL 48, 855-856.
[2] SCHWARTZ, *l. c.*, p. 28. PL 48, 774.
[3] Ed.: SCHEPSS GEORGIUS, in CSEL, 18. Communiter censentur doctrinam priscillianam continere. Ab editore quidem ascripta sunt ipsi Priscilliano, postea vero ab aliis ascripta sunt Instantio. Res adhuc incerta videtur.

in caelos venientibus ad se iter construit totus in Patre et Pater in ipso [... Lc. 2, 14]. Scientes quoniam Christus venit in carne, ut peccatores salvos faceret et redemptos in sese ad perennis vitae instituta repararet. [SCHEPSS, p. 5-7].

71. Nobis autem vivere Christus est, vita Christus est, fides Christus est, scientes quod chrisma habemus a sancto et non corruptibilibus argento et auro redempti sumus... sed pretioso sanguine... Iesu Christi; in quo constitutos nemo nos depraedatur secundum philosophiam mundi et non secundum Christum... Nobis autem Deus Christus Iesus est, qui, cum mortui essemus delictis, convivificavit nos [... Eph. 2, 1. 5; Col. 2, 13-15]. Qui enim daemonia talia colunt... nescientes verum Patrem et Christum Deum Dei Filium. [SCHEPSS, pp. 15-16].

72. Et ideo repetito semper sermone: anathema sit qui negat Iesum Christum in carne venisse, quia hic antechristus est; anathema sit qui negat Christum Iesum Deum Dei Filium crucifixum pro nobis, dicente propheta: Hic peccata nostra portat et pro nobis dolet, et iterum Paulus nihil se aliud scire testatur nisi Iesum Christum et hunc crucifixum; anathema sit qui negat clavis affixum vel aceto potatum vel felle Dominum Deum nostrum. [SCHEPSS, p. 21-22].

73. Nullum alium Deum esse credentes nisi Christum Deum Dei Filium, qui pro nobis crucifixus in nomine suo baptismum remissionis ostendit, praedestinans a principio saeculi in prophetia electos suos, ex quibus Christus secundum carnem sicut et generatio Domini in evangelio per eos disposita. [SCHEPSS, p. 31-32].

74. Tractatus IV. Tractatus Paschae: Considerate enim quid sit pascha Domini, dicente Apostolo: "Pascha nostrum immolatus est Christus" [1 Cor. 5, 7], ostendens rerum praesentium tolerantiam ad praemium beatae immortalitatis proficientem, in quo Virginis partus et in assumptionem corporis omnipotens Deus pudorem humani exordii non recusans, dum multimoda veritatis in se sustinens argumenta humanae nativitatis vitia castigat, conceptione partu vagitibus cunis omnes naturae nostrae contumelias transcurrerit, ut, veniens in carnem constitutionem decreti anterioris everteret <et> in patibulum gloriosae crucis maledicta terrenae dominationis adfigens immortalis ipse neque morte vincendus pro morientium aeternitate moreretur... Liberi a peccatis esse non possumus, nisi remissione baptismatis et divinae crucis redemptione salvemur. [SCHEPSS, p. 59-60].

75. Tractatus VI. Tractatus Exodi: Omnis Scriptura... aut... terrenae carnis in concupiscentiis castigat habitaculum... aut divinum animae genus... informat, dicente Apostolo: "Si spiritu vivimus, spiritu ambulemus" [Gal. 5, 25], aut certe Deum in homine cottidianum sui testem passum pro nobis et nostri iudicem monstrat, ut, quia nos divinae consortes esse voluit naturae [2 Pet. 1, 4], ita nos corpore anima et spiritu triformi praeceptorum observatione distringat, ut per legis umbram reformati in spiritu et desecandae carnis operibus imbuti sollemnia paschae caelestis intremus et excitati ex morte, Christo pro nobis ex immortalitate moriente, intellegamus quod factus pro nobis omnia... castificationem terrenae carnis et spiritus—propter quod et ipse pro nobis passus in carne est—in triumphum peccati operantis exposcit. [SCHEPSS, p. 70-71].

76. Denique in eo testamento quod prius est... ad celebrandum pascha formae pecorum, dies mensium, tempus petitur annorum; in eo autem quod novum dicitur, eiectis in evangelio pecoribus e templo et mundo in crucem fixo ascendens pro nobis in patibulum Christus offertur; illudque pascha Domini vocatur, hoc nostrum, ut... omne quod fit et factum est in salute hominum intellegamus ostensum, ut natura corporis... nihil iam diebus et temporibus debeat, sed sicut caro Christi consors virginalis corporis facta, ante conspectum Domini formam peccati in se operantis occidat, et sicut in crucem Christi velut agnus perfectus masculus immaculatus cum universa vitiorum abolitione moriatur. [SCHEPSS, p. 72-73].

77. Denique Deus noster assumens carnem, formam in se Dei et hominis, id est, divinae animae et terrenae carnis assignans, dum aliud ex his peccati formam, aliud divinam ostendit esse naturam, illudque arma iniquitatis peccato, hoc iustitiae arma [Rom. 6, 10] demonstrat in salutem nostram Verbum caro factus, dum invisibilis cernitur, innascibilis nascitur, incomprehensibilis attinetur, dum moritur homo resurgit ut Deus et nunc tristem sibi animam usque ad mortem quasi timens queritur, nunc ultra humanam confidentiam sessurum se ad Dei dexteram profitetur; nunc auferri si possibile sit calicem expetit passionis, nunc confidenter tamquam acceptum de Patre bibiturum se eum esse contendit; nunc relictum se in passionibus a Deo tamquam homo queritur, nunc confitenti latroni tamquam Deus paradisum pollicetur; dum filius dicitur et Ioseph pater non est; dum filius dicitur et Maria Virgo ante conceptum virgo concipiens et edita carne saeculo datura miraculum Virgo post partum; quoniam inter ista tam diversa, tam dissona, secundum humanam intelligentiam humanae creaturae, non conveniret virginitas partitudini, aeternitati mors, adhortationi diffidentia, trepidatio libertati, dum aliud secundum spiritum promptum, aliud secundum carne infirme demonstrat: sic se pro hominibus patientem intellegi Deum voluit in carne, ut, si sensus quaeratur in nobis: unus Deus est; si sermo: unus est Christus; si opus: unus Iesus; si natura quaeritur: filius est; si principium quaeritur: pater dicitur; si creatura: sapientia est; si ministerium: angelus; si potestas: homo; si dignatio: filius hominis; si quod factum est per illum: vita est; si quod

extra illum: nihil—sic universa disponens, ut, cum unus esset in totis unum in se volens hominem, aliud genus perfecti operis scrutator eius habere non posset, nisi ut unum eum Deum crederet, quem omnipotentem in se quod est et quod dicitur inveniret. [SCHEPSS, p. 74-75].

78. Nec enim putetis pertinere ad contumeliam verae divinitatis si, commendans caritatem suam in nobis Deus et infirmitates nostras pro nobis portans [Rom. 5, 8; Mt. 8, 17], sic terrenae nativitatis oblationes petit, ut in nullo se secundum mundi elementa discernens, in quantum terrenae mentis amplexu potestas aeternae infinitatis excederet, comprobaret, sed ut per haec intellegens Deum fides constans captiosas mundi et inutiles respuat quaestiones, et peccatum quod in nostro mortali corpore operatur [Tit. 3, 9; 2 Tim. 2, 23; Rom. 6, 12] agnoscat, et ipse se homo dividens, Deo in se cuncta monstrante, deprehendat quid ad destruendum opus mundi castigato corpore in crucem figi ⟨oporteat⟩, quid immaculatum in se Deo tribui, quid, quia divinum habitat in nobis [Rom. 8, 9; 2 Tim. 1, 14], impassibile servari, ut... corpore anima et spiritu triformi in Deo opere perfecti, adimpleamus quod scriptum est dicente Paulo: Sicut exhibuistis membra vestra servire immunditiae ad iniquitatem, ita nunc exhibete membra vestra servire iustitiae in sanctificationem [... Rom. 6, 19. 23]. [SCHEPSS, p. 75-76].

79. Ipse [Christus] bonorum natura facturam velut perfecti hominis locum uterum virginalis carnis ingressus idolorum formis in pecoribus occisis suum sanguinem in redemptionem humanae expiationis offerret et conceptione partu vagitabus cunis omnes naturae nostrae transcurrens contumelias mundo in crucem fixo salvato in se et per se sibi homine gauderet... Quia omnium Creator in totis est, agnoscatur quod scriptum est: Primitiae omnium Christus... [SCHEPSS, p. 77].

80. Dum homo Deo redditur, totius mundi in anno numero devicto innumerabilis Christi natura teneatur, sicque ex agnis et haedis, id est ex duobus in unum hominem novum corporis et spiritus castificatione suscepta pascha Domini et pascha nostrum, hoc est Christus in homine et homo inveniatur in Christo, et adimpleatur quod scriptum est: "Qui sanctificat et qui sanctificatur omnis ex uno" [Heb. 2, 11]. [SCHEPS, p. 79].

PRISCILLIANISTARUM ERRORES AB ALIIS ANIMADVERSI

81. PAULUS OROSIUS, *Commonitorium de errore Priscillianistarum et Origenistarum* [1]: 3 ... De corpore vero Domini sic tradiderunt: Quia, cum usque ad nos veniens filius Dei post tot milia annorum otiosus eo usque non fuerit, sed praedicans remissionem angelis potestatibus atque universis superioribus, cum qualitatem formae eorum quos visitaret adsumeret, usque ad palpabilitatem carnis adsumptionis specie crassuisse: hoc passione et resurrectione determinans, rursus donec usque ad Patrem veniret ascendendo tenuasse; ita neque depositum usquam fuisse corpus, nec in corpore ullo regnantem circumscribi Deum.

[1] Ed.: SCHEPSS, in CSEL, t. 18, p. 151-157. PL 31, 1211-1216.

82. *Concilii Bracarensis a. 563 canones in Priscillianistas* [1]: 3. Si quis dicit Filium Dei Dominum nostrum, antequam ex Virgine nasceretur, non fuisse, sicut Paulus Samosatenus et Photinus et Priscillianus dixerunt, A. S. 4. Si quis natalem Christi secundum carnem non vere honorat, sed honorare se simulat, ieiunans in eodem die et in Dominico, quia Christum in hominis natura natum esse non credit, sicut Cerdon, Marcion, Manichaeus et Priscillianus, A. S.

APOLLINARIUS († ca 385) [2]

1. Ἡ κατὰ μέρος πίστις [3]: 2 ... [Verbum] seipsum praebuit humanae carni quam ex Maria assumpsit manens idem ipsum, nullamque divinam mutationem neque variationem suscipiens, copulatum cum carne ad similitudinem humanam, ut caro sit unita divinitati, suscepta a divinitate Verbi passibilitate carnis ad implendum mysterium. Post deletam vero mortem perpetua impassibilitas in sancta carne et immortalitas immutabilis mansit, recuperata in virtute divinitatis pulchritudine humana quae a principio fuit et manante in omnes homines, conciliante eam fide. 3. Si qui vero etiam hic sacram fidem depravant separatim attribuentes divinitati quae humana sunt (incrementa, passiones, accessionem gloriae) aut separantes a divinitate corpus quod proficiebat et patiebatur, tamquam per se exsisteret, hi quoque extra confessionem ecclesiasticam et salutarem sunt. [LIETZMANN, p. 168. PG 10, 1105].

2. 11. Caput vero salutis nostrae incarnatio Verbi est. Credimus igitur, immutabili manente divinitate factam esse Verbi incarnationem ad renovationem humanitatis. Nec enim mutatio, neque transmotio, ne-

[1] Textus sumitur ex KARL KÜNSTLE, *Antipriscilliana*, p. 36. PL 54, 680-682.

[2] Apollinarii eiusque discipulorum opuscula falsis nominibus posteritati tradita nuper summa diligentia collecta sunt a LIETZMANN HANS in opere *Apollinaris von Laodicea und seine Schule* (Tübingen 1904). Inde sumuntur excerpta quae sequuntur.

[3] Seu *Fidei minutior expositio*. Opusculum s. Gregorio Thaumaturgo falso ascriptum. Incipit: Ἔχθιστοι. Ed.: LIETZMANN, *o. c.*, p. 167-184. PG 10, 1103-1124.

que inclusio in motu ac voluntate facta est circa sanctam Dei virtutem, sed eadem permanens opus incarnationis ad salutem mundi implevit; et Verbum Dei in terra secundum humanitatem conversans divinam praesentiam similiter retinuit, omnia implens, singulariter carni mixtum, et, passionibus circa carnem factis, divina virtus suam habebat impassibilitatem. 12. Impius ergo est qui passionem in virtutem divinam reducit. Dominus enim gloriae in humano habitu apparuit, suscepta oeconomia in terra, qui operibus quidem legem pro hominibus implevit, passionibus vero passiones dissolvit, et morte mortem sustulit, resurrectione vero vitam oriri fecit: cuius gloriosum e caelo adventum exspectamus. [LIETZMANN, p. 170-171. PG 10, 1110].

3. 28. Confitemur Filium Dei factum esse filium hominis, qui non nomine sed veritate assumpsit carnem ex Maria Virgine, esseque perfectum Filium Dei et eundem filium hominis, ⟨unam hypostasim⟩ [1], unam personam et unam adorationem Verbi et carnis quam assumpsit, et anathematizamus eos qui differentes adorationes faciunt, unam divinam et unam humanam, et adorantes hominem ex Maria tamquam alterum praeter Deum ex Deo. Scimus enim quod in principio erat Verbum et Verbum erat apud Deum et Deus erat Verbum. Factum vero hominem propter nostram salutem adoramus non tamquam aequalem factum in aequali corpore, sed tamquam Dominum qui formam servi sumpsit. 29. Confitemur passionem Domini secundum carnem, resurrectionem in virtute divinitatis eius... [LIETZMANN, p. 177-178. PG 10, 1116].

4. 30. Et quia nonnulli turbas nobis excitarunt nitentes evertere fidem nostram in Christum Dominum nostrum, non confitentes Deum esse incarnatum sed hominem Deo copulatum, ideo confessionem edimus de fide quam diximus, reicientes contradicentium perfidiam. Deus enim humana carne incarnatus puram habet propriam operationem, cum sit mens passionibus animae et carnis invicta et carnem ac carnis motus divine ac sine peccato moderans. Qui non solum a morte teneri non potuit, sed etiam mortem delevit; et est Deus verus, qui carnis expers in carne apparuit, perfectus vera et divina perfectione. Non duae personae neque duae naturae (οὐ δύο πρόσωπα οὐδὲ δύο φύσεις), nec enim quatuor adorari dicimus: Deum et Filium Dei et hominem et Spiritum Sanctum. Idcirco eos anathematizamus qui sic impii sunt, qui hominem in divina laudatione ponunt. Nos enim dicimus Verbum Dei factum esse hominem ad nostram salutem, ut similitudinem

[1] Vox "unam hypostasim" non invenitur in textu recepto, sed utique in citatione Diodori de Tarso (cf. *10*, 78) et in opere saeculi VI *Adversus fraudes Apollinaristarum,* PG 86, 1972 D. De quo cf. RICHARD M., in *Mélanges de science religieuse,* 2 (1945), 6-8.

caelestis capiamus et deificemur ad similitudinem veri secundum naturam Filii Dei, secundum vero carnem filii hominis Domini nostri Iesu Christi. [LIETZMANN, p. 178-179. PG 10, 1116-1117].

5. 35 ... Filius venit in mundum assumpta carne ex virgine quam implevit Spiritu Sancto ad nostram omnium sanctificationem... 36. Unus Filius ante incarnationem et post incarnationem, idem homo et Deus, utrumque tamquam unum; et non alia quidem persona Deus Verbum alia vero homo Iesus, sed idem qui prius erat Filius unitus est carni ex Maria, constituens seipsum perfectum et sanctum ac sine peccato hominem, et administrans opus incarnationis ad renovationem salutarem humanitatis et totius mundi. [LIETZMANN, p. 181. PG 10, 1117-1120].

6. De unione corporis cum divinitate in Christo [1]: 1 Germen sanctum a principio etiam secundum corpus Dominum recte confitemur, et per hoc ab omni [alio] corpore distinguitur. Neque enim omnino in utero est conceptus absque divinitate, sed cum ea unitus [... Lc. 1, 35]. Et erat de caelo descensus, non solum generatio ex muliere [... Gal. 4, 4; Io. 3, 13]. 2 Et non licet separatim creaturam dicere corpus, cum sit prorsus inseparabile ab illo cuius est corpus, sed particeps factum est nominis Increati et denominationis Dei, quia ad unitatem Deo est coniunctum [... Io. 1, 14; 1 Cor. 15, 45]. 3 Debemus autem, sicut gloriosa attribuimus corpori propter divinam assumptionem et cum Deo unitatem, ita etiam humilia e corpore provenientia non negare, quae quidem sunt [... Gal. 4, 4; Is. 49, 5], quod universim homo vocatur et filius hominis, quod numerantur post Abraham multae generationes post quas homo est factus. 4 Modo tamen humano et loqui et audire oportet, ne quis, quando totum homo vocatur, neget substantiam divinam quae nomine simul cum corpore indicatur; neque, quando servus secundum corpus dicitur, quis neget naturam Domini quae servitutis nomine cum corpore exprimitur; et rursus, quando, quia de caelo descendit, homo caelestis praedicatur, ne quis neget corporis quod de terra est cum divinitate complexionem. Enimvero non scinditur nec re nec nomine, quando Dominus vocatur servus, et quando increatus dicitur formatus ob coniunctionem cum forma servi et cum corpore quod formatur. 5 Confitemur autem in eo quod est creatus in unitate cum increato, increatus vero in commixtione cum creato, unius naturae ex utraque parte compositae, dum Verbum quoque partis operationem complet ad [efformandum] totum cum divina perfectione, idipsum quod ⟨etiam⟩ in homine quolibet accidit, qui constat e duabus partibus imperfectis, quae unam complent naturam unoque nomine indican-

[1] Opusculum falso ascriptum papae Iulio. Incipit: Ἅγιον ἐξ ἀρχῆς. Ed.: LIETZMANN, *o. c.*, p. 185-193. PL 8, 873-875.

tur; quippe cum et totum caro vocetur, non sublata in illo anima, et totum [similiter] dicatur anima, quin tollatur corpus, etsi est aliud quiddam praeter animam. [LIETZMANN, p. 185-187. PL 8, 873].

7. 11 Tota enim natura humana est in eo ut sanctificetur et non ut sanctificet. Ordo quoque angelorum similiter et omnis creatio sanctificatur et illuminatur, sed Spiritus est qui sanctificat et illuminat. Sanctificat [autem] Verbum et illuminat per Spiritum, nullatenus vero sanctificatur: est enim creator et non creatura. Sed illic sanctificari, hîc etiam assumpsisse corpus, et distinctae quidem sunt res, sed sunt unitae per carnis cum divinitate unionem, adeo ut non separentur ex una parte ille qui sanctificat et ex altera ille qui sanctificatur, et incarnatio illa omnino est sanctificatio. 12 [... Io. 10, 33, 36] Quamnam ibi dicit sanctificationem nisi eam qua caro sanctificata est a divinitate? Sic enim vivebat corpus sanctificatione deitatis et non animae humanae operâ, et totum omnino in coniunctione. Et ibi [... v. 36] sanctificans simul et quod sanctificatur dicit sanctificari, sanctificans ei quod sanctificatur coniungens. 13 Et alibi declarat quidem sanctificationem illam, quod [scl.] erat generatio ex Virgine [... Io. 18, 37]. Ex voluntate enim carnis et ex voluntate viri homo communis animatur et vivit...; sed Spiritu accedente virtuteque [Altissimi] obumbrante, sacer Infans formatur ex Virgine. Vitam divinam non operabatur materia seminalis, sed virtus spiritualis ac divina Virgini indidit foetum divinum et largita est partum divinum. [LIETZMANN, p. 190-191. PL 8, 874].

8. Demonstratio divinae incarnationis ad similitudinem hominum [1]: 4. Apud infideles et haereticos iamdudum promulgatum fuit Deum hominem fieri non posse neque in humanis passionibus versari, quod quidem ab haereticis verae fidei specie in Ecclesiam inducitur, dum Christum per ortum ex Virgine et per quos pertulit cruciatus divinum hominem (ἄνθρωπον ἔνθεον) exstitisse dicunt. [LIETZMANN, p. 208-209. PG 45, 1129].

9. 6. Quomodo terrenum dices hominem quem e caelo descendisse Scriptura testatur, quique filius hominis appellatur?—Si autem et e caelo filius hominis et ex muliere Filius Dei, quomodo non idem Deus et homo censetur?—7. Sed caro non caret anima; militare enim adversus spiritum dictum est ac repugnare legi mentis. [LIETZMANN, p. 209. PG 45, 1133-1137].

10. 9. Spiritum sane, hoc est mentem, Deum habens Christus una cum anima et corpore, iure merito homo e caelo veniens dicitur. [LIETZMANN, p. 210. PG 45, 1140-1141].

---

[1] Opus a Gregorio Nysseno crisi subiectum et ex eiusdem citationibus restituendum: PG 45, 1123-1278. Ed.: LIETZMANN, o. c., p. 208-232.

11. 11. Secundus homo de caelo spiritualis dicitur, quod utique hominem qui cum Deo commistus est, mente carere significat. — 12. Praeexsistit quidem homo Christus, non ac si spiritus, hoc est Deus, aliud ab ipso esset, sed ac si Dominus in Dei hominis natura divinus spiritus foret. [LIETZMANN, p. 211. PG 45, 1144-1148].

12. 18. Per haec autem manifestum est illum hominem, qui quae Patris sunt nobis loquitur, Deum esse saeculorum conditorem, splendorem gloriae et figuram substantiae eius, utpote qui spiritu proprio Deus exsistat et non Deum in seipso diversum a se habeat, ipseque per seipsum, hoc est per carnem, mundum a peccatis purget. [LIETZMANN, p. 213. PG 45, 1157].

13. 19. Ostendit his verbis sermo propheticus Filium Deo consubstantialem esse non secundum carnem sed secundum spiritum qui carni unitus fuit. [LIETZMANN, p. 213. PG 45, 1161].

14. 23. Sed homo erat corpore vilem hominum formam gestans... Non 'homo' sed 'ut homo', quia consubstantialis non erat homini ea ex parte quae potissima est in homine. [LIETZMANN, p. 214. PG 45, 1169-1172].

15. 26. Qui autem fidei specie infideles sunt, Deum ex muliere genitum et a Iudaeis crucifixum, similiter atque ethnici, erubescunt. [LIETZMANN, p. 216. PG 45, 1180].

16. 29. Distinguens quidem operationem secundum carnem, exaequans vero secundum spiritum... Qui quidem in potestate rursus aequalitatem obtinet, et distinctionem operationis secundum carnem, qua non omnes vivificavit, sed nonnullos quos voluit. [LIETZMANN, p. 217-218. PG 45, 1185].

17. 31. Sed turbantur infidelium perturbatione. Et non recordantur voluntatem hanc [Lc. 22, 42] non, sicut ipsi putant, terreni hominis propriam dictam fuisse, sed Dei qui de caelo descendit. [LIETZMANN, p. 218. PG 45, 1192].

18. 33. Non sunt terreni hominis voces illae quae humanas passiones exprimunt, sed Dei qui de caelo descendit. [LIETZMANN, p. 219. PG 45, 1196].

19. 35. Quemadmodum homo unus est ex spiritu, anima et corpore constans. [LIETZMANN, p. 220. PG 45, 1200].

20. 36. Nisi Dominus esset mens carne praedita, esset sapientia hominis mentem illuminans. Haec autem in omnibus hominibus reperitur. Si autem haec vera sunt, Christi ad nos accessus non fuit adventus Dei sed hominis ortus. [LIETZMANN, p. 220. PG 45, 1204].

21. 37. Propterea et homo erat; nam secundum Paulum homo est mens in carne. [LIETZMANN, p. 221. PG 45, 1208].

22. 38. Si cum Deo, qui est mens (νοῦ ὄντος), humana quoque mens erat in Christo, non ergo in ipso conficitur incarnationis opus. Si autem non conficitur incarnationis opus in mente quae seipsa movetur et a nemine cogitur, idem opus (quod est abolitio peccati) perficitur in carne quae per alium movetur et a divina mente agitur; nostra autem mens seipsam movens abolitionis fit particeps, quatenus seipsam conformat (οἰκειοῖ) Christo. [LIETZMANN, p. 222. PG 45, 1209].

23. 38. Si quid alius plus alio adquirit, id exercitatione fit; nulla autem exercitatio in Christo: ergo mens humana non est in Christo. [LIETZMANN, p. 222. PG 45, 1209].

24. 40. Humanum itaque genus per assumptionem mentis atque totius hominis non salvatur, sed per susceptionem carnis cui a natura ita comparatum est ut ab alio regatur; opus autem carni erat immutabili mente, quae ipsi minime obsequeretur scientiae debilitate, sed eandem sibi absque coactione aptaret. [LIETZMANN, p. 222. PG 45, 1213].

25. 42. Si homini copulatus est Deus, perfectus nempe perfecto, utique duo essent, alter quidem natura filius Dei, alter vero adoptione. [LIETZMANN, p. 224. PG 45, 1220].

26. 44. Caro Domini adoratur, quatenus est una persona et unum vivens cum ipso. Nihil autem ita adorandum est quemadmodum caro Christi. [LIETZMANN, p. 225. PG 45, 1228].

27. 45. Si quis putat cum Deo uniri hominem magis quam ceteros homines et angelos, angelos ac homines arbitrii libertate spoliabit, quemadmodum et caro libertate destituitur. Corruptio autem est viventis libero arbitrio praediti non esse sui iuris suaeque potestatis. Natura autem ab eius conditore non corrumpitur. Homo ergo nequaquam Deo coniungitur. [LIETZMANN, p. 226. PG 45, 1232].

28. 48. Atqui si ex tribus rebus homo constat, sed et Dominus homo dicitur, ex tribus et ille rebus constat, spiritu nempe et anima et corpore... 49. Si autem nos quidem ex tribus constamus ipse vero ex quatuor, non homo erit sed Homodeus (ἀνθρωπόθεος). [LIETZMANN, p. 227-228. PG 45, 1240-1241].

29. 50. Si ex duobus perfectis constat, neque in quo Deus est in eo homo est, neque in quo homo est in eo Deus est. [LIETZMANN, p. 228. PG 45, 1244].

30. 51. Mundum salvare non potest qui homo quidem est et communi hominum corruptioni obnoxius est. Sed neque salvamur a Deo, si nobis commistus non sit. Miscetur autem nobiscum, cum caro, hoc est, homo factus fuit, quemadmodum in Evangelio dicitur, tunc carnem factum fuisse, cum habitavit in nobis. Sed neque peccata hominum delet, nisi impeccabilis homo factus fuerit. Neque mortis in omnes homines imperium destruit, nisi ut homo mortuus sit et resurrexerit. Hominis mors mortem non destruit, neque resurgit qui mortuus non est; ex quibus omnibus patet ipsum Deum interiisse, quandoquidem fieri non poterat ut Christus a morte teneretur. [LIETZMANN, p. 228-229. PG 45, 1245-1248].

31. 56. Quomodo Deus fit homo Deus esse non desinens, si mentis loco non statuatur in homine? [LIETZMANN, p. 229. PG 45, 1260].

32. 57. Si post resurrectionem Deus evasit et non amplius homo est, quomodo Filius hominis mittet angelos suos? Et quomodo videbimus Filium hominis venientem in nubibus caeli? Quomodo etiam priusquam unum cum Deo fieret et deificaretur, ait [Io. 10, 30]: "Ego et Pater unum sumus?" [LIETZMANN, p. 230. PG 45, 1261].

33. 58. Salvator passus est famem sitim laborem angorem et tristitiam. Et patitur qui passionum nequaquam capax est, non necessitate naturae repugnantis, quemadmodum homo, sed naturae consequentia. [LIETZMANN, p. 231. PG 45, 1265].

34. 59. Corpore etiam in caelis exsistente nobiscum est usque ad consummationem saeculi. [LIETZMANN, p. 231. PG 45, 1268].

35. Ἀνακηφαλαίωσις [1]: 1. Agente Deo in homine fit quispiam propheta vel apostolus, at non salvator mundi. Christus autem est salvator mundi. Non igitur Deo agente in homine factus est Christus. [LIETZMANN, p. 242. PG 28, 1265].

36. 2. Omnis homo est pars mundi et nulla mundi pars tollit peccatum mundi, cui peccato et ipsa subest. At Christus tollit. Non est igitur homo Christus. [LIETZMANN, p. 242. PG 28, 1265].

37. 3. Omnis homo subest morti, et nullus qui morti subsit abolet mortem. At Christus abolet... [LIETZMANN, p. 243. PG 28, 1268].

38. 4. Omnis homo est terrenus. At Christus non est terrenus sed caelestis. Non est igitur homo Christus, nisi homo sit hoc ipsum nominis communione tantum. [LIETZMANN, p. 243. PG 28, 1268].

39. 5. Qui dat potestatem ut quis fiat filius Dei, nequaquam et ipse factus est filius. At Christus dat. Non est igitur factus filius, sed natura filius est. [LIETZMANN, p. 243. PG 28, 1268].

[1] Ex Ps. Athanasii *Dialogo V de Sancta Trinitate,* PG 28, 1265-1285. Ed. LIETZMANN, *o. c.,* p. 242-246. Incipit: Θεοῦ ἐνεργήσαντος.

40. 6. Nullus homo exsistit ante eos qui aetate ipsum praecedunt. Christus autem exsistit ante eos qui secundum carnem ipsum aetate praecesserunt. Non est igitur homo nisi secundum carnem. [LIETZMANN, p. 243. PG 28, 1268].

41. 7. Nullus homo habet gloriam ante saecula. Habet autem Christus... [LIETZMANN, p. 243. PG 28, 1269].

42. 8. Si Deus est in Iesu, non sunt per ipsum omnia, sed per eum qui in ipso est... [LIETZMANN, p. 243. PG 28, 1269].

43. 9. Qui servat a peccato, superior est peccato. Servat autem Christus et nullus homo superior est peccato... [LIETZMANN, p. 243. PG 28, 1269].

44. 10. In omni homine dissidet mens a carne. In Christo vero non dissidet... [LIETZMANN, p. 243. PG 28, 1269].

45. 11. Omnis homo ut virtute perficiatur carnem mortificat. At Christus non mortificat... [LIETZMANN, p. 243. PG 28, 1272].

46. 12. Nullius hominis caro dicta est de caelo, Christi vero caro dicta est de caelo esse. Itaque non est Christus homo secundum deitatem quae carnem assumpserit. Sic ergo etiam e caelo esse dicitur, quod unita sit ei qui est e caelo. [LIETZMANN, p. 243. PG 28, 1272].

47. 13. Nullus homo vivificat... At Christus vivificat... [LIETZMANN, p. 243. PG 28, 1272].

48. 14. Nulli homini convenit nomen quod est super omne nomen et gloria quae solius est Dei. At Christo convenit... [LIETZMANN, p. 243. PG 28, 1272].

49. 15. Si Deus habitavit in homine, non fuit exinanitus. At exinanitus est... [LIETZMANN, p. 233-234. PG 28, 1273].

50. 16. Deus habitans in homine non est homo, sed spiritus unitus carni est homo. At Christus est homo aequivoce (ὁμωνύμως), sicut dictum est. Divinus ergo Spiritus est carni unitus. [LIETZMANN, p. 234. PG 28, 1273].

51. 17. Hominis est resurgere a mortuis, Dei vero excitare a mortuis. Utrumque convenit Christo. Idem ergo est Deus et homo. [LIETZMANN, p. 244. PG 28, 1273].

52. 18. Si Christus esset tantum homo vel tantum Deus, non esset medius inter Deum et hominem. [LIETZMANN, p. 244. PG 28, 1273].

53. 19. Si tantum homo fuisset Christus, non servasset mundum, ac si tantum fuisset Deus, non servasset per passionem. Utrumque convenit Christo. Est igitur et Deus et homo. [LIETZMANN, p. 244. PG 28, 1273].

54. 20. Si Christus homo tantum fuisset, non vivificasset mortuos; et si tantum Deus fuisset, nullos mortuos seorsum a Patre vivificasset... [LIETZMANN, p. 244. PG 28, 1273].

55. 21. Homo actus a Deo non est Deus, sed corpus Deo coniunctum est Deus. At Christus est Deus. Non est igitur homo actus a Deo, sed corpus cum Deo compositum. [LIETZMANN, p. 244. PG 28, 1276].

56. 22. Si Dei templum natum est ex Maria, supervacanea est nova illa nativitas ex virgine, cum absque eiusmodi nativitate homines quoque sint Dei templa. [LIETZMANN, p. 244. PG 28, 1276].

57. 23. Si talis est natura Christi qualis et nostra est, vetus homo est, anima vivens et non spiritus vivificans, nec qui talis est vivificabit... [LIETZMANN, p. 244-245. PG 28, 1276].

58. 24. Aut ex sua ipsius natura vivit Christus aut ex Dei gratia. Si quidem ex sua ipsius natura, Deus est; sin vero ex Dei gratia, neque supra nos eminet neque nos vivificabit. [LIETZMANN, p. 245. PG 28, 1277].

59. 25. Si quidem tamquam propria electione (προαιρέσει) excellit, quomodo hoc potuit? Hominis etenim propositum veram iustitiam perfecte non praestat. Sin vero natura iustus est, Deus est. Sin autem iustificatus est aliqua Dei in ipso agentis efficacitate ipse interim nihil agens, qui ipsimet agunt sunt eo praestantiores. [LIETZMANN, p. 245. PG 28, 1277].

60. 26. Si in Christo copulatus erat (συμπέπλεκται) homo cum Deo, leges ipse vel ex sese ferebat vel non ferebat. Quod si ex sese ferebat, Deus erat. Sin vero non ex sese, quomodo non aiebat "Haec dicit Dominus", sed "Ego dico vobis", et quomodo qui haec non dicebat, non erat ab eo qui dicebat seiunctus? [LIETZMANN, p. 245. PG 28, 1277].

61. 27. Praeterea vero, vel ipse prodigia edebat vel non edebat. Si edebat, non erat homo. Si non edebat, quomodo dicit se edere? et quomodo idem esse potest atque is qui edebat? [LIETZMANN, p. 245. PG 28, 1280].

62. 28. Ab angelis vel adoratur vel non adoratur homo. At si non adoratur, quomodo unitus fuerit et mittit angelos suos filius ⟨hominis⟩? Sin vero adoratur propter divinam virtutem in ipso habitantem, quomodo adoratur ab iis qui virtutem divinam semper habent in sese

habitantem? Sed et nos adorabimus hominem an non adorabimus? Quod si non adorabimus, quomodo ipsum unitum esse censebimus et quomodo in ipsius mortem baptizamur? Sin vero sic hominem adoremus ut Deum, impie faciemus, rem creatam exaequantes Creatori. Praeterea si hominem exspectemus ut iudicem qui adiutore Deo illuminet abscondita tenebrarum, iudicium quod Dei est homini tribuemus. Sin minus, quomodo "dedit ei Pater potestatem iudicii faciendi, quia filius hominis est"? (Io. 5, 27), et quomodo est ipsi iudici unitus? [LIETZMANN, p. 245. PG 28, 1281].

63. 29. Homo adiunctus (παραζευχθείς) Deo, alius est quam Deus, tum motibus animalibus tum rationabilibus tum patibilibus; et patiens patitur ut alius, et adoratus adoratur ut alius. At Dei caro vitae est instrumentum ita passionibus suis compositum, ut divinis consiliis quadret, neque cogitationes fuerint carnis propriae, neque actiones; et caro ipsa passionibus prout carni convenit subiecta, illis superior evadit, quoniam est Dei caro, adeo ut in corporibus non similiter quidem, at animalibus tamen, sit impatibilitatis auctor ac principium: et adoratur ut Dei caro, quoniam hac ratione is qui adoratur est Deus et nobis coniunctionem (συνάφειαν) cum eo praebet cuius est corpus: et adoratur, non tamen ut res creata, quoniam nihil quod creatum sit est Dei portio. Itaque qui Deum credunt assumpsisse carnem, eius beneficiorum fiunt compotes, nec eo delabuntur, ut alium ipsum dicant. Contrarium vero iis evenit, qui volunt hominem fuisse Deo coniunctum. [LIETZMANN, p. 245-246. PG 28, 1284].

64. 30. Si caro est seiuncta a mente utpote adversus mentem bellum gerens, ut ait Apostolus, Deus assumpta carne ab ea etiam recipit motus adversus mentem belligerantes, ipsi vero menti ut opposito adversario minime subiectas. Quod si ita est, non is est ipse qui sit passus quatenus est Deus. [LIETZMANN, p. 246. PG 28, 1285].

65. De fide et incarnatione [1]: 3 Nemo humiliet dominicam et salvatricem carnem Domini nostri Iesu Christi occasione unius essentiae (ὁμοουσίου). Nec enim nos nec nostra synodus nec eorum hominum quisquam qui habet humanam et rationabilem mentem corpus per semetipsum unam essentiam (ὁμοούσιον) esse dicit aut sentit. Sed nec de caelo dicimus carnem Domini nostri Iesu Christi verum ex sancta virgine Maria confitemur incarnatum Deum Verbum. Et non dividimus eum a sua carne, sed est una persona et una substantia (ἓν πρόσωπον, μία ὑπόστασις), totus homo <totus Deus>. [LIETZMANN, p. 194].

[1] Opusculum falso ascriptum papae Iulio. Incipit: Μηδεὶς κατευτελιζέτω. Fragmentum graece servatum habetur in MAI, *Vet. script.* VII, 168. PL 8, 876-877. Idem fragmentum auctum partibus syriace tantum servatis et in germanicum versis apud LIETZMANN, p. 193-203. Haesimus antiquae versioni latinae servatae in "Collectione Novariensi" (ed.: SCHWARTZ, ACO, II, 2, p. 36-37). Quae in ea desunt vel non recte vertuntur supplevimus ex textu graeco et inter acuminatos inclusimus.

66. 4 Certe si ad similitudinem hominis credimus venisse Dominum Salvatorem nostrum Christum... ergo inseparabilis est et indivisus a sua carne <et in consubstantialitate ad Patrem (quam a natura Verbum habet) communicat nomine caro ipsius> cuius est caro, si tamen vere confitemur carnem factum fuisse Dei Verbum; quod si non habet communionem cum Verbo, penitus separata est. Et nec salus credentibus ex incarnatione conceditur, 5 nihil enim venerabile nec salutare extra divinam Trinitatem est... nec Dei Genitrix Virgo creditur...; nec illud magnum pretiosumque munus Christianorum <baptismus, qui in mortem Christi peragitur> [1], divinum putabitur, sed humanum, si non annumeratur Trinitati incarnatio nostri Domini Salvatoris... [LIETZMANN, p. 194-197].

67. 6 ... Et Virgo ab initio carnem pariens Verbum parturiebat et erat Dei genitrix, et iudaei qui corpus crucifixerunt Deum crucifixerunt. Et nulla separatio vel divisio corporis et Verbi in sanctis habetur Scripturis. Sed est una natura, una substantia, et una virtus, una persona (μία φύσις, μία ὑπόστασις, μία ἐνέργεια, ἓν πρόσωπον); totus Deus, totus homo ipse idem [2]. [LIETZMANN, pp. 198-199].

68. 7 Essentia (οὐσία) enim ipsius secundum invisibile quidem deitas, secundum visibile autem caro... Unum enim et idem est corpus et Deus cuius corpus est, non <conversa carne in incorporeum, sed habente> [3] et proprium quod a nobis est secundum Virginis partum, et quod supra nos est secundum Dei Verbi incarnationem [4]... [LIETZMANN, p. 199].

69. 8 ... Quia erat Deus qui descendit de caelo et non homo qui e semine humano ortus est. Tamen filius hominis est vocatus, sed imperium divinum ostendit. Sanguine hypostaseos suae redemit totam creationem, dominium accepit super caelestia et terrestria, thronum habet super caelos, adoratur ab angelis et glorificatur cum Spiritu Sancto... [LIETZMANN, p. 201].

70. De incarnatione Dei Verbi ad Iovianum [5]: 1 Confitemur Filium Dei ante saecula ab aeterno genitum, postremis saeculis ob nostram salutem ex Maria Virgine natum esse secundum carnem... Eundem esse Filium Dei et Deum secundum spiritum, hominis autem filium secundum carnem. Non duas naturas filium unum, unam adorandam et aliam non adorandam, sed unam naturam Verbi incarnatam

[1] Antiqua versio, omissa voce *baptismus,* habet: "quod Christi morte perficitur".

[2] Antiqua versio addit: "ipse".

[3] Antiqua versio: "conversae carnis... habentis".

[4] LIETZMANN: σύγκρασιν ἤτοι ἕνωσιν. Cf. apparatum criticum.

[5] Opusculum s. Athanasio falso ascriptum. Incipit: Ὁμολογοῦμεν τὸν υἱόν. Ed.: LIETZMANN, *o. c.*, p. 250-253. PG 28, 25-30.

(μίαν φύσιν τοῦ θεοῦ λόγου σεσαρκωμένην) et adorandam cum carne sua adoratione una. Neque duos filios... sed ex Deo unum Filium Dei, eum ipsum et non alium natum ex Maria secundum carnem... [LIETZMANN, p. 250-251. PG 28, 25-28].

71. $_{2}$ Qui igitur natus est ex Virgine Maria, Filius Dei natura et Deus verus, non gratia neque participatione; secundum carnem tantum quam ex Maria habet, homo; secundum vero spiritum idem ille Filius Dei et Deus: passus quidem passiones nostras secundum carnem... impatibilis vero permanens et immutabilis secundum deitatem... Mortuus quidem mortem nostram secundum carnem pro peccatis nostris, ut mortem auferret per suam ipsius mortem quam pro nobis sustinuit... $_{3}$ Si quis vero... alium dicit esse Filium Dei et alium hominem ex Maria ortum per gratiam ut nos adoptatum, ita ut sint duo filii, alter secundum naturam Filius Dei ex Deo, alter secundum gratiam ex Maria homo: aut si quis Domini nostri carnem desuper dicit esse et non ex Virgine Maria; aut conversam deitatem in carnem aut confusam aut mutatam, aut passibilem Domini deitatem; aut non adorandam Domini nostri carnem utpote hominis, nec adorandam ut Domini et Dei carnem, hunc anathemate damnat catholica Ecclesia. [LIETZMANN, p. 251-253. PG 28, 28-29].

72. Ad Dionysium epistola I [1]: $_{1}$ Miror cognoscens quosdam profiteri quidem Deum corporalem (θεὸν ἔνσαρκον) Dominum, labentes autem et incurrentes in eam divisionem quae non bene a Paulianistis inducta est. Illi enim Paulo Samosateno servientes alium dicunt Deum quem de caelo confitentur, alium vero de terra hominem; dicentes unum non creatum, alterum creatum; unum aeternum, alterum hesternum; unum dominum, alterum servum; impii in utroque, sive adorantes eum quem dicunt servum et factum, sive contemnentes eum qui proprio sanguine nos redemit. [LIETZMANN, p. 256-257].

73. $_{2}$ Qui autem Deum <de> caelo confitentur ex Virgine incorporatum et unum esse cum carne frustra quemquam conturbant verbis suae impietatis elati. Dicunt enim, sicut audio, et ipsi duas esse naturas, cum Ioannes unum aperte ostendat Dominum dicens: "Et Verbum caro factum est"; et Paulus qui dixit: "Unus Dominus Iesus Christus, per quem omnia" [1 Cor. 8, 6]. Nam si Iesus natus ex Virgine nominatus est et ipse est "per quem omnia facta sunt", una natura est, quoniam una persona non habens in duo divisionem. Quoniam neque seorsum natura corpus neque seorsum natura deitas secundum incarnationem, sed sicut homo una natura, sic et is qui ad similitudinem hominis factus est Christus. [LIETZMANN, p. 257].

[1] Opusculum ascriptum papae Iulio. Incipit: Θαυμάζω πυνθανόμενος. Ed.: LIETZMANN, *o. c.*, p. 256-262. PL 8, 929-938. Repetimus antiquam versionem latinam ex "Collectione Novariensi" (ed.: SCHWARTZ, ACO, II, 2, p. 35-36, quae tamen abrumpitur ante numerum 8.

74. $_{3}$ Sed si non agnoscunt secundum unionem unum, possunt et in multa dividere unum et multas dicere naturas, quoniam multiforme corpus est ex ossibus et nervis et venis et carne cute sanguine et spiritu; quae omnia licet habeant differentiam sui, tamen una natura est. Unde et deitatis natura cum corpore unum est et in duas naturas non dividitur. $_{4}$ Nec enim rationis erat totum filium hominis vocari qui de caelo descenderat et filium Dei ex femina procreatum, si duarum naturarum divisionem recipiebat... $_{6}$ Illis enim dicentibus duas esse naturas necesse est eis unam venerari, alteram non, et in eam quae divina est baptizari <in eam vero quae humana est non baptizari>; nos autem in mortem Domini baptizantes, unam naturam confitemur impassibilis deitatis et passibilis carnis... $_{7}$ ... Nec enim quando dicimus Filium Dei natum ex femina possumus reprobari quasi qui dicamus Verbum non de caelo sed terrenum fuisse. Utrumque autem dicimus: et de caelo totum propter deitatem, et de femina totum propter carnem, unius personae divisionem penitus nescientes. $_{8}$ ... Neque enim corpus est in seipso natura, siquidem neque est vivificans seipso neque secari potest sine vivificante [Verbo]. Neque Verbum in seipso dividitur in propriam naturam quam habet quatenus carnis expers, nam Dominus est in carne neque habitavit in mundo incorporaliter... [LIETZMANN, p. 257-259].

75. Contra Diodorum [1]: Deus assumens instrumentum et Deus est secundum quod operatur et homo secundum quod instrumentum. Manens autem Deus, non mutatur. Instrumentum autem et qui movet unam perficit operationem. Si autem una operatio, et una essentia. Una ergo essentia facta est Verbi et instrumenti.

VITALIS EPISCOPUS († post 382)

76. Fidei professio Damaso papae oblata [2]: Credimus ad haec quod quidem ad Salvatoris nostri dispensationem secundum carnem attinet, incarnationem, Dei Verbo immutabili inconvertibilique permanente, ad humanae naturae instaurationem factam esse. Nam cum illud secundum aeternam ex Deo Patre originem verus Dei Filius sit, secundum eam quae est ex Virgine factum est filius hominis. Estque unus et idem secundum divinitatem Deus perfectus et Patri consubstantialis, et idem rursus secundum generationem ex Virgine perfectus homo, hominibus consubstantialis secundum carnem.

Si quis autem dixerit Christi corpus e caelo deportatum esse, aut carnem quam habet Deo consubstantialem esse, anathema sit.

[1] Fragmentum citatum et reprobatum in concilio Cptano III, MANSI, XI, 449. Ed.: LIETZMANN, p. 235-236. Doctrina hic tradita reprobatur a s. Ambrosio, *De incarnatione*, 6_{51}. PL 16, 866.

[2] Seu *Sermo de Fide*. A s. Cyrillo allegatus in *Ad reginas*, or. I, PG 76, 1216. Ed.: LIETZMANN, *o. c.*, p. 273. SCHWARTZ, ACO, I, 1, P. 5, p. 67-68.

Si quis negaverit Domini carnem ex sacra Virgine sumptam esse aut hominibus consubstantialem esse, anathema sit.

Si quis dixerit Dominum ac Salvatorem nostrum, qui ex Spiritu Sancto et Maria Virgine secundum carnem natus est, anima aut sensu aut ratione aut mente destitutum esse, anathema sit.

Si quis audeat dicere Christum deitate passum et non carne, ut scriptum est, anathema sit.

Si quis Dominum ac Salvatorem nostrum in duos divellit, et alterum quidem Filium Verbum Dei appellat, alterum vero hominem assumptum, neque confitetur unum eundemque, anathema sit.

77. Disceptatio cum s. Epiphanio[1]**:** 22. ₂ Obicientibus aliis negare ipsos [Apollinaristas] Christum hominem esse perfectum, contra Vitalis respondit: Imo vero Christum fatemur perfectum hominem induisse...

₃ ... Christumne, diximus, proprie carnem assumpsisse profiteris? Profiteor, inquit.

₄ Eamdemne de Maria Virgine sine virili satu ac per Spiritum Sanctum accepisse? Ne istud quidem inficiatus est.

₅ Utrumnam proprie (φύσει) Deum Verbum Deique Filium existimas e caelo descendentem de Virgine carnem sumpsisse? Magna ille cum gravitate assensus est.

₆ ... Iterum a nobis interrogatus est, num et animam indidem accepisset. Ille pari gravitate et constantia accepisse fassus est...

23. ₁ Igitur Vitalis humanam a Christo animam susceptam esse confessus est. Sic enim aiebat: Omnino perfectus homo Christus exstitit... Tum demum istud ab eo quaesivimus: Mentemne Christus Dominus accepit? Sine ulla cunctatione negavit.

₂ Tum nos ex adverso: Quînam igitur perfectum illum hominem fuisse censes?... Eatenus, inquit, perfectum hominem fuisse dicimus, si divinitatem illi loco mentis ascribamus, et carnem atque animam adiungamus, sic ut perfectus homo ex carne, anima, divinitate quae sit mentis instar, exsistat...

₅ ... Quid tandem putatis esse mentem? Utrumnam hypostasim esse quandam in homine creditis? Multiplex est igitur homo? Ad haec nonnullis placebat nihil esse mentem aliud quam spiritum (νοῦς, πνεῦμα), qui homini passim in Scripturis tribuitur. ₆ Verum cum mentem nequaquam spiritum esse demonstraremus [... 1 Cor. 14, 15]... 24. ₁ cum adversus haec nihil haberent quod opponerent, tum urgere sic coepimus:

₂ Si mens non hypostasis est sed totius hypostasis nostrae quaedam motio, cum Christum mentem esse ex hac parte velitis, eundem minime

[1] Ab ipso Epiphanio narrata in *Adv. haereses,* haer. 77, n. 22-24 et 26. Ed.: HOLL KARL, in GCS, *Epiphanius,* III (Leipzig 1933), p. 435-439. PG 42, 672-679.

subsistentem fingitis, ac verbis tenus et specie totum illud negotium incarnationis obiisse. Nihilo magis ad haec rationem ullam extricare poterant.

26. ₄ ... At enim, inquit, mentem idcirco illum suscepisse nego; alioquin cupiditate illum affici vel irritari sane dicamus, cum mens illa quae nobis inest, variarum rerum cupiditate teneatur.

POLEMON

78. Antirrheticus[1]**:** Christus enim totus Deus erat, etiam perfectae unitus carni ac factus homo; non qui sibi ipsi mentem copulasset mutabilem, naturali voluntate in contraria incitatam; sed qui ipse potius sibi mens exsistens, immutabili divina voluntate cuncta praestaret. Non alia quidem divina voluntas, alia deificata, ut sensit Gregorius Cappadox, alioquin esset mutabilis. Quod enim potuit deitate imbui (θεωθῆναι), omnino etiam poterat, in morem prioris Adae, terrenum effici (γεωθῆναι).

79. Ad Timotheum, ep. VI[2]**:** Qui duas Christi voluntates dicit, iuxta ac olim dixere nuncque dicunt, aut unum duos inducit christos, nedum natura sed et odio inter se divisos, aut eundem secum ipso pugnantem.

80. Contra Timotheum[3]**:** Eundem ii Christum et Deum et hominem esse dicunt, nec eos pudet unam asserere Dei Verbi naturam incarnatam quasi compositam. Quod si idem perfectus Deus est perfectus homo, fateamur oportet duas esse in ipso naturas, quemadmodum nuper commenti sunt Cappadoces et Diodorus et Athanasius et arrogantes Italiae praesules omnes. Atque ita nostri fingunt se cum sancto Apollinari sentire, re ipsa tamen cum Gregorii sectatoribus duas de Christo naturas praedicant...

81. Quid se divi Apollinaris discipulos fingunt? Hanc enim sententiam ipse solus protulit ut duas naturas everteret, quippe qui manifeste scriptum reliquit et esse Christum Filium Dei secundum spiritum et Filium hominis secundum carnem, non duas naturas unum filium, unam adorandam aliam non item, sed unam Dei Verbi naturam incarnatam et uno eodemque cultu una cum ipsa carne prosequendam.

[1] Fragmentum citatum in concilio Lateranensi a. 649. MANSI, X, 1116. LIETZMANN, *o. c.,* p. 274.
[2] Fragmentum citatum in eodem concilio. LIETZMANN, *o. c.,* p. 275.
[3] Fragmentum servatum a Leontio, *C. Monophysitas.* PG 86, 1864. LIETZMANN, *o. c.,* p. 274-275.

TIMOTHEUS EP. BERYTI

82. Ad Homonium[1]: Frater Agapius cum ad nos venisset audivissetque de tomo a nobis composito de divina incarnatione Verbi ex variis libris beatissimi magistri nostri episcopi Apollinarii, rogavit nos ut partem ex eo ei excerperemus, cum nostra subscriptione ad confirmationem vestram. Quod fecimus sumptis ex epistola ad Serapionem scripta iis quae sequuntur: "Haec autem recte et ipse dicis: Non sumus aequales nos et Christus. Dicere autem quod non est nobis caro Christi consubstantialis, quia est caro Dei, parva explanatione indiget. Melius est dicere quod carnem quidem assumpsit naturâ nobis consubstantialem, unione autem divinam redditam. Idem et tu dicis, quod non ideo est nobis consubstantialis quia caro Dei: sed sic explanatius dici potest, naturâ quidem consubstantialem nobis esse carnem, unione vero esse divinam et per unionem habere differentiam".

83. Haec cum frater quem dixi a nobis accepisset, ad vos profectus ostendit vobis; quem cum tu, mi domine Homoni, vidisses, tabulam scriptam ei dedisti, in qua sic erat: Ego Homonius episcopus confiteor quod Verbum Dei carnem ex Maria accepit nobis consubstantialem. Si quis autem carnem unitam Domino quacumque ratione et modo homousion Deo esse dicit, anathematizamus.

84. Quia igitur naturam carnis recte confessus es dicens eam nobis esse consubstantialem, sed summam eius ad Verbum incarnatum unionem damnasti scribens eam nulla ratione cum deitate consubstantiari (συνουσιῶσθαι), sed solam unionem nominans, et quidem unionem qualis sit hominis sancti, qui consideretur non copulatus cum Deo in unam vitam et hypostasim sed in separatione divinae naturae, cum tamen beatus episcopus magister noster Apollinarius dicat in variis libris: "Communicare carnem Domini in nominibus et proprietatibus Verbi, manere autem in unione carnem neque mutatam neque a natura propria alienatam; et Verbum etiam communicare in nominibus et proprietatibus carnis, manereque in incarnatione Verbum et Deum neque mutatum nec in naturam corporis transfusum". Fac igitur ut nobis explanes, utrum ignorans quae de sancta et salutari incarnatione Verbi a divino patre nostro dicta sunt, haec anathematizasti, an vero sciens tamquam non bene dicta explosisti; et nos in hoc loco accusasti tamquam haeresim amplexos, et praedicatorem pietatis cum ipsa pietate anathematizasti. Dixit enim in libro cuius principium *Sanctum*: "Recte a principio dicitur Christus secundum corpus; separatim non licet dicere corpus Christi creaturam, cum sit inseparabile necessario ab eo cuius corpus est; communicatur tamen cum eo nomen increati et nomen Dei, quia copulatum est cum Deo in unitatem...".

[1] Fragmentum servatum in opere *Adv. fraudes Apollinaristarum*, PG 86, 1960-1961. LIETZMANN, *o. c.*, pp. 277-278.

85. Ad Prosdocium[1]: $_2$ ... Praedicatur enim ad supplementum fidei et incarnatus est ex utero Virginis Dei Filius et conversatus inter homines, non in homine operans (hoc enim contingit in prophetis et apostolis), perfectus Deus in carne et perfectus homo in spiritu; non duo filii, alter quidem verus filius hominem suscipiens, alter vero mortalis homo a Deo susceptus, sed unus, Unigenitus in caelo et Unigenitus in terra, Deus in veritate, homo carnali formatione, mundum salvans ad similitudinem suam et per participationem sui spiritus, quem donat per inspirationem, tamquam homo in humano habitu, rex caelestium terrestrium et infernorum, ab omnibus tamquam unus et solus Dominus glorificatus in gloriam Patris. Amen.

86. $_3$ Quod si quis Iesum qui ex Maria natus est dicat hominem a Deo assumptum et duas personas perfectas et adunitas, sciat se a spe divina alienum. Nam Deus Verbum per quem omnia facta sunt ipse est Iesus per quem sunt omnia, quemadmodum Ioannes et Paulus docuerunt non dicentes assumpsisse Verbum Iesum genitum ex Maria, sed ipsum venisse in mundum factum ex muliere; neque habitasse eum qui de caelo est in homine ex terra terreno, sed ipsum secundum Adam esse caelestem...

87. $_5$ Anathema sit quicumque non confiteatur hominem ex Maria <natum> esse Deum incarnatum (ἔνσαρκον Θεόν), qui a principio est Deus Patri consubstantialis, in incarnatione immutatus, in passionibus impassibilis. Similiter anathema sit quicumque dixerit carnem Salvatoris non esse ex Maria sed ex caelo, aut rem natura increatam et ex non entibus. $_6$ Beatus autem est qui divinum dixerit corpus propter unionem cum Deo increato, et utrumque adoraverit tamquam unum Deum increatum. Neque scandalum patiaris ex carne et ex ipsius passionibus, sed illum incorporaliter adora qui cum proprio corpore adoratur tamquam unus et solus Filius Dei ab aeterno in aeternum.

88. Timothei doctrina a Valentino descripta[2]: Timotheus primus discipulus Polemii prae multa vecordia contra Ecclesiam excitatus docet, contra veritatem, impietatem Polemii magistri sui... sic inquiens: Quod caro Domini unione ad Verbum deificata (θεολογουμένη) et consubstantialis Deo agnita naturâ manet humana et nobis consubstantialis. Et rursus ex persona Cataphronii quem instruxit sic ait: Quod oportet confiteri idem esse unione carnem quod Verbum Dei, et de ea tamquam de Verbo loqui, et tamquam Verbum coli et adorari, et tamquam Verbum consubstantialem Deo credi. Et adhuc aliquid magis impium quam hoc, Timothee: Quod carnem, quam Dominus noster

[1] Epistola falso ascripta papae Iulio. Incipit: Τῷ δεσπότῃ... Τὸ φρόνημα. Ed. LIETZMANN, *o. c.*, p. 283-286. Habetur antiqua versio latina in "Collectione Novariensi" (ed. SCHWARTZ, ACO, II, 2, p. 39-40), quam tamen utpote nimis imperfectam praetermittimus.

[2] In fragmento operis *Capita apologiae* mox referendo, in p. 125.

Iesus Christus ex Virgine gestavit, inaspectabilem facitis, siquidem (ut vos dicitis) caro est sicut Verbum Dei consubstantialis Deo, per quam nos salutem consecuti sumus. [LIETZMANN, p. 287. PG 86, 1953].

IOBIUS

89. Fidei professio[1]: Confiteor Dominum Iesum Christum, a saeculo quidem Deum Verbum sine carne, qui tamen novissimis saeculis carnem ex sancta Virgine univit sibi, et esse, unum et eundem, Deum et hominem, unam hypostasim compositam et unam personam indivisibilem, mediam inter Deum et homines, et coniungentem creaturas divisas cum Creatore, consubstantialem Deo secundum divinitatem ex paterna substantia ei prostantem, et consubstantialem hominibus secundum carnem ex natura humana ipsi unitam, et adoratum et glorificatum cum propria carne, quoniam per ipsam facta est nobis redemptio a morte et communio, cum Immortali. Caro enim summe unita Verbo et numquam ab eo separata, non est hominis, non servi, non creatae personae, sed ipsius Dei Verbi, Creatoris, consubstantialis Deo non vero consubstantialis incorporeae substantiae ineffabilis Patris. Eos vero qui dicunt aut docent carnem Verbo summe unitam et numquam ab eo separatam consubstantialem esse Deo, id est substantiae incorporeae, hos, tamquam dissensiones et scandala in ecclesiis facientes praeter doctrinam quam a principio didicimus, declinamus secundum apostolicam praedicationem et alienos existimamus, quia antiquae traditioni et ecclesiasticae paci adversantur.

VALENTINUS

90. Capita apologiae[2]: 2... Et credimus quod cum Verbo Dei simul adoratur et praedicatur (συνθεολογεῖται) ac laudatur caro Domini quam ex Virgine assumpsit, per quam nobis semper μεσιτεία, id est mediatio, servatur a vivifico Dei Verbo in perpetuum gubernatam. Atque ita una persona exstitit Dominus noster Iesus Christus ex carne et Verbo; unione enim ad Deum Verbum deificatur caro, non autem naturâ. Quocirca in unione esse perseverat, sicut ipse Dominus ait, spiritum esse, qui vivificat carnem. Non enim fieri potest ut unione fiat corpus consubstantiale Deo incorporeo, sicut insane et impie Timotheus et Polemius et eorum asseclae variis modis et artificiis dicunt, dum volunt adiungere corpori laudem et gloriam quod sit incorporeum, quod fieri non potest; honorari tamen et laudari gloria et laude Dei incorporei, hoc fieri potest et decens est divinitati corpus gestanti. Atque ita

[1] Servata a Leontio, *Adv. fraudes Apollinaristarum*, PG 86, 1952. Incipit: Ὁμολογῶ τὸν κύριον. LIETZMANN, *o. c.*, p. 286-287.
[2] Fragmentum servatum a Leontio, *Adv. fraudes Apollinaristarum*, PG 86, 1953-1960. LIETZMANN, *o. c.*, p. 287-291.

adoratur et colitur ab omni creatura tamquam Creator et verus Filius Dei carnem gestans, et non homo deiferus. [LIETZMANN, p. 288. PG 86, 1953].

91. 4... Natura et substantia idem est, maxime in Deo ineffabili, incorporeo et aeterna divinitate adorandae Trinitatis; corpus autem quod gestavit Dominus nec aeternum neque incorporeum factum est ex unione, idcirco nec homousion... cum incorporea substantia... Non erat caro consubstantialis; amictum enim et vestem ac tegmen mysterii occultati assumpsit et pro hominibus tulit et per eam hominibus apparuit. Nec enim aliter spectatores Dei fieri poteramus nisi per corpus. Rursus autem etiam nobis consubstantialis est Dominus secundum carnem, non secundum divinitatem. Nec enim divinitas ex muliere, absit; neque caro e caelo nec aeterna. [LIETZMANN, p. 289. PG 86, 1956].

92. 5... Facite ut intelligatis quod unio naturam honoravit, non enim fecit corpus consubstantiale Deo... et condescensum Verbi ad uniendum sibi corpus (πρὸς σώματος συνάφειαν)... contumelia afficitis dicentes illud consubstantiale impatibili divinitati propter unionem. [LIETZMANN, p. 289. PG 86, 1956].

93. 6... Intelligetis Deum in corpore apparuisse ac spectatum esse et corporis communionem ad participandum divinitatem tribuisse; corpus enim sumptum ex sancta virgine non ipsum per se salutem confert, sed ex congressu spiritus; non ut corpus vile habeatur, sed ut spiritus magis glorificetur. [LIETZMANN, p. 290. PG 86, 1956-1957].

94. 9... Beatissimus enim magister noster Apollinarius blasphemos et insanos scripto vocavit eos qui dicunt corpus Domini esse divinitati homousion. Et beatus Athanasius episcopus noster sanctissimus tamquam ex inferis prodiise ait eos qui ausi essent dicere corpus ex Maria divinitati consubstantiale. Ignorarunt Timotheus et Polemius magister eius et qui eorum sectatores erant quod unius personae Verbi Dei et carnis a Verbo fabricatae adoratio ad Deum incarnatum pertinet, non autem ad carnem. Nec enim Verbum propter carnem adoratur, sed caro Verbo coadoratur tamquam amictus et vestis, ut antea dixi. [LIETZMANN, p. 291. PG 86, 1957].

SCRIPTA APOLLINARISTICA INCERTORUM AUCTORUM

95. Ps. Athanasii De incarnatione Dei Verbi[1]: 2... Confiteantur tum Dei in carne manifestationem... tum iustitiam quam Dominus habuit in spiritu, id est, non humana mutatione sed divina puritate. Impossibile enim est humanam naturam puram et sine peccato exhiberi nisi Deus in carne esse credatur... Homo autem una persona et unum

[1] Opusculum s. Athanasio falso ascriptum. Incipit: Ἐλύπει μέν. Ed.: LIETZMANN, *o. c.*, p. 303-307. PG 28, 89-96.

vivens est ex spiritu et carne [compositum]: ad cuius similitudinem intelligendum est Christum unam esse personam et non duas, ut iam incredulitas... aperte et summa vi contendit. Aiunt [Samosateni sequaces] filium hominis non e caelo descendentem sed e terra surgentem Deum e caelo descendentem recepisse. 3 ... Deum in homine inhabitare... Ergo ex illorum sententia in nullo a nobis Christus differt, ita ut si hominem cum Deo Verbo simul adores propter inhabitationem, adora quoque sanctos propter eum qui in illis inhabitat... Nos itaque spiritu Deum et carne hominem Dominum nostrum esse credimus... Dicimus igitur Deum unitum esse carni et eatenus ex muliere efformatum genitumque esse, ita ut sit unus. 4 ... Verbum Dei, creator cum sit omnium, postquam ab initio hominem ad similitudinem suam creavit, ad similitudinem quoque suam illam restituit simile factum operi suo, quia ex sancta et Deipara Maria Virgine carnem sumpsit et homo factum est manens tamen Deus, ut homines, etsi homines maneant, deos efficeret. Unaque persona est ante incarnationem et post incarnationem, Deus in carne incomprehensibilis, in carne indivisibilis, in passionibus carnis impassibilis, qui mortem vicit et tertia die resurrexit, qui ascendit in caelum in gloria sibi naturali et non per gratiam, qui propalam in sua deitate venturus est corpore sancto suo quod ex Maria sumpsit effulgens gloria ineffabili, quemadmodum sese in monte ex parte tantum ostendit, ut doceret se et antea et nunc eundem ipsum esse... Nullam mutationem in sua deitate passus, secundum vero carnem nobis conformatus et nos sibi ipsi conformans. [LIETZMANN, pp. 304-307. PG 28, 92-96].

96. Ps. Felicis De incarnatione [1]**:** De Verbi autem Incarnatione et fide credimus in Dominum nostrum Iesum Christum ex Virgine Maria natum, quod ipse est sempiternus Dei Filius et Verbum, non autem homo a Deo assumptus, ut alius sit ab illo; neque enim hominem assumpsit Dei Filius, ut alius ab eo exsistat, sed cum perfectus Deus esset, factus est simul et homo perfectus ex Virgine incarnatus.

97. Ps. Hippolyti ep. ad Severianum [2]**:** Et ipse est ille qui aedificavit corpus suum in ventre Virginis, neque ullus fuit ei socius in creatione corporis eius, sed ipse solus illud creavit. Confitemur insuper quod in omnibus quae fecit humanitas, non est ab ipso separata divinitas neque per parvum temporis momentum. Et confitemur quod, quando venit Salvator noster de caelis et descendit in ventrem beatae Virginis, coniunxit divinitatem humanitati per unitatem, et postquam divinitas unita est cum humanitate, post illam unionem in nulla re in operationibus separatae ambae fuerunt. Ambae enim inseparabiles sunt. Et quemadmodum divinitati non est principium, ita, post eius resurre-

[1] Fragmentum in concilio Ephesino allegatum. Cf. SCHWARTZ, ACO, I, 1, P 2, p. 41 (latine, ibidem I, 5, p. 91). LIETZMANN, *o. c.*, p. 318.

[2] Fragmentum arabicum apud PITRA, *Analecta sacra*, t. II, p. XXXI s. LIETZMANN, p. 321-322. Aliquando ascribitur Iulio.

ctionem a mortuis, humanitati eius non est finis. Bibit lac de muliere, et divinitas et humanitas erant quid unum unitum. Ne cogites quod dum ivit Verbum in Iordanem ut baptizaretur a Ioanne, obtinuerit principium divinitatis suae, quando egressa est vox Patris de caelis, quam Ioannes audivit. Non ita: sed quando descendit in ventrem Virginis Mariae, corpus factum est quid unum cum divinitate. Divinitas consociata est humanitati per humanitatem unicam sine mutatione neque divisione. Non adest separatio divinitatis ab humanitate. Dum ipse fuit in cruce, divinitas non separata est ab humanitate sua, neque momento ictus oculi. Dum ille erat in sepulcro, divinitas non est separata ab humanitate sua. Ascendit ad caelos cum corpore quod acceperat de Maria Virgine...

DIODORUS DE TARSO († 391/2)

1. **Fragmentorum collectio syriaca** [1]**:** ... Si enim is qui [est] e Maria vere est homo, quomodo est ante caelum et terram? Si autem est ante ista, non est homo. Si [est] ex Abraham, quomodo est ante Abraham?... [fragm. 4].

2. Neque enim Paulus requisivit ut Deus Verbum, quando fit caro et quando formatur, sit infans de Maria [natus]. Sed dicit hominem de Maria natum missum esse ad salutem nostram; non enim ut nasceretur misit Deus Filium suum; sed eum qui est natus misit ad salutem nostram. Paulo sermo est de eo qui ex Maria natus est [fragm. 12].

3. ... Quis igitur est ille qui factus est sub lege? [Gal. 4, 4]. Quis est ille qui est circumcisus? Quis est qui iudaice est educatus? Nonne fuit homo [natus] de Maria? An etiam illa ad Deum Verbum referunt? [fragm. 13].

4. Etenim, quamvis [Iesus Christus] sit in forma Dei, formam servi accepit [Phil. 2, 6 s.]—non est factus ipse servus—et externa specie (σχήματι) inventus est ut homo—non factus est homo, sed ut homo—ipse qui [est] in forma Dei, ipse qui accepit formam servi; servus enim est natura humana; et ille qui est absconditus, est propter eum qui manifestatur ut homo [fragm. 14].

[1] Ex florilegio syriaco exarato ante 561-562, quod asservatur Londini in Musaeo Britannico, ms. Add. 12156. Collectio syriace edita est a PAULO DE LAGARDE, *Analecta syriaca* (Lipsiae 1858), pp. 91-100; et iterum una cum versione gallica a MAURITIO BRIÈRE in *Revue de l'Orient chrétien*, t. 30 (1946), pp. 253-272; ex qua editione sumimus fragmentorum numerationem. Nonnulla fragmenta (scilicet 17, 22, 23, 27, 31, 32) recitata sunt in concilio Cptano II a. 553, collat. 5, tamquam textus Theodori de Mopsuestia citati a Cyrillo Alex. in opere *Contra Theodorum*. Cf. MANSI, IX, 231-233. Aliqua etiam inveniuntur a Severo et a Leontio citata.

5. Etenim sicut, quando legimus filium hominis descendisse de caelo [Io. 3, 13], ex alto, inde ubi erat prius [Io. 6, 63], sensu exteriore verbi minime decepti, dicimus semen Abrahae venisse ex alto, attamen novimus Deum Verbum vocatum esse hominem, quia habitavit in filio hominis—eodem modo quando liber divinus dicit Dominum gloriae esse crucifixum et Deum non pepercisse proprio Filio [1 Cor. 2, 8; Rom. 8, 32], profunditati sensus libri inhaerentes, modo loquendi non inducimur ad credendum Deum Verbum passum esse, sed hominem [natum] de Maria, qui nomen filii adeptus est, templum Dei Verbi quod a Iudaeis quidem destructum est, sed resurrexit [cf. Io. 2, 19] propter eum qui in illo inhabitat [fragm. 15].

6. Quis est qui crucifixionis tempore promisit latronem futurum esse cum ipso in paradiso? [Lc. 23, 43]. Ille enim qui mortuus est, positus est in monumentum nec eadem die resurrexit, neque etiam postridie. Fieri non potest ut et tamquam mortuus sepeliatur et tamquam vivus in paradisum inducat latronem [fragm. 16].

7. ... Si quaeratur: Estne Dominus gloriae crucifixus?—dicatur quis putetur esse Dominus gloriae! Num Deus Verbum qui [est] ante saecula, an is qui [est] de semine David? Sed, si primum [admittatur], non est iustum dicere quidquam coram impietate quae transgreditur mensuram... Si autem secundum [affirmetur], nos quoque cum eis consentimus [fragm. 17].

8. ... Sed si caro erat, dicunt, quae crucifixa est, quomodo sol radios avertit, et tenebrae occupaverunt totam terram, et terraemotus, et petrae dirumpebantur, et mortui resurgebant? Quid igitur dicunt et de tenebris in Aegypto factis sub tempore Mosis: non in tribus horis, sed in tribus diebus? Quid vero de aliis per Mosen factis miraculis, et per Iesum Nave qui solem stare fecit, qui sol sub rege Ezechia et praeter naturam retroversus est? Et de Elisei reliquiis quae mortuum resuscitaverunt? Si enim Deum Verbum passum esse ostendunt quae in tempore crucis facta sunt, et propter hominem non concedant ea facta esse: et quae sub tempore Mosis propter genus Abrahae et quae sub tempore Iesu Nave et Ezechiae regis non erunt. Si vero illa propter Iudaeorum populum miracula facta sunt, multo magis quae in cruce propter Dei Verbi templum [fragm. 17].

9. Tunc terra tremuit, sol quoque mutatus est, propter eum qui [est] ex Maria, [propter] templum Dei Verbi, per quod facta sunt salus hominibus, ablatio maledictionis ac ruina potestatis Calumniatoris, quae [potestas] insolentiam Iudaeorum abscondit quaeque numerationem non patitur, id quod Iudaei etiam facere non sunt veriti. Etenim illud: "Deus meus! Deus meus! ut quid dereliquisti me?" [Mt. 27, 46; Mc. 15, 34] non solum non pertinet ad Deum Verbum, sed equidem neque infitior pertinere ad corpus, ut ad eum qui clamavit quia derelictus erat. Cur enim [Dominus] queritur tamquam is qui est derelictus? Nonne praevidebat resurrectionem suam et gloriam? Nonne [Petrum] qui... dixerat, ut crediderat: Absit a te Domine, severe reprehendit appellans eum satanam? [Mt. 16, 22 s.; Mc. 8, 32 s.]. Satanas enim, [Domino] non passuro, in pace possessurus erat regnum suum, peccatum scilicet et mortem. Nonne sciebat [Dominus] ad hoc de Virgine natum esse hominem [qui est] e Maria, ut, nempe, sanguine suo purificaret genus humanum? [fragm. 18].

10. Infans ergo qui in Maria conceptus est et natus est ex ea, semen erat Abrahae Davidisque et flos de radice Iesse [Is. 11, 1]... Sancta Maria... ex se ipsa peperit Deo Verbo templum, quod non est alienum a natura ipsius... Et ille qui de Maria natus est, tamquam homo se gessit; fatigatus est... [Clare ostendimus] etiam Deum Verbum... nullam subiisse mutationem vel dolorem; neque esse conversum in corpus, neque crucifixum neque mortuum, eum non manducasse neque bibisse, eum non esse fatigatum; sed infinitum mansisse incorporeum neque a forma Patris discessisse... [fragm. 19].

11. Dei potentia Mariam obumbravit, quando sibi formavit templum, nullatenus se miscens corpori [eius]. Nam Spiritus Sanctus etiam replevit Iohannem Baptistam, quando adhuc erat in utero; et [tamen] non factus est eiusdem naturae ac ille. Quodsi Filius passus est commixtionem ineffabilem, quomodo Dominus noster dixit: "Ille qui blasphemaverit contra Filium hominis potest obtinere veniam ei autem qui [blasphemaverit] contra Spiritum Sanctum iam non remittitur? [Mt. 12, 31-33 et parall.]... Sed qui blasphemaverit contra hominem Mariae filium obtinet veniam ille autem qui contumelia affecerit Deum Verbum quod habitavit in templo, [in] corpore, et dixerit Potentiae sanctae et Spiritui Sancto: "Spiritus immundus" et "Beelzebub" [cf. Mc. 3, 30 et 22] habet tormentum quod vitari non potest [fragm. 20].

12. Et quando de generationibus secundum naturam fuerit sermo, ne filius Mariae putetur Deus Verbum; mortalis enim mortalem generat secundum naturam et corpus generat consubstantiale. Et duas generationes Verbum non sustinebat, unam ante saecula, alteram posterioribus temporibus [fragm. 22; Leontius, PG 86, 1388].

13. Cum vero de salutari dispensatione ratio movetur, et Deus vocetur homo; non quod hoc factus est, sed quod hoc assumpsit; et homo Deus, non tamquam incircumscriptibilis factus nec ubique exsistens; corpus enim erat et post resurrectionem palpabile, et tale receptum est in caelum, et sic veniet sicut receptum est [fragm. 23].

14. Si quis voluerit abusive (καταχρηστικῶς) Filium Dei Deum Verbum filium David nominare propter templum Dei ex David, nominet; et genitum ex semine David Filium Dei, gratia et non natura vo-

cet: non ignorans patres naturales, nec ordinem pervertens, neque dicens incorporeum et ante saecula esse ex Deo et David, passum et impassibilem [fragm. 27; LEONTIUS, PG 86, 1388].

15. Non igitur dicimus duos [filios] unius Patris; sed Deum Verbum esse unicum Filium Dei naturâ, et eum qui [est] ex Maria, esse naturâ quidem [filium] Davidis, gratia autem [filium] Dei. Concedamus tamen etiam hoc: Duo sunt unicus filius; et in verbo id quod est impossibile relinquamus [fragm. 30].

16. Gratia filius homo ex Maria natus, natura autem Deus Verbum; illud gratia et non natura, hoc autem natura et non gratia. Sufficiat corpori ex nostro genere secundum gratiam filiatio gloria immortalitas, et quod factum est templum Dei Verbi, ne elevetur supra naturam; et Deus Verbum loco actionis gratiarum, quam debemus, ne contumelia afficiatur; et quae contumelia componere eum cum corpore, et existimare opus illi esse corpore ad perfectam filiationem? Nec enim ipse Deus Verbum vult esse filius David, sed Dominus. Corpus vero vocari filium David non modo non invidit, sed propter hoc venit [fragm. 31-32; LEONTIUS, PG 86, 1388].

17. Fragmenta latine servata [1]**:** I. "Iesus proficiebat et aetate et sapientia". Hoc autem de Verbo Dei non potest dici, quia Deus perfectus natus est de perfecto, sapientia de sapientia, virtus de virtute. Ipse igitur non proficit... sed hanc particulatim corpori tribuebat.

18. II. Dicite eis: "Prophetam vobis suscitabit Dominus Deus vester ex fratribus vestris tamquam me". Ex fratribus non est Deus Verbum; propheta namque est qui gratiam spiritus accipit et futura praedicit, ministrans spiritui ad pronuntiandum ea quae ventura sunt. Deus igitur Verbum cui ministerium praebuit aut cuius propheta monstratus est? Vides ergo quia divina Scriptura caute pronuntiat.

19. III. Precor attendite. Dicunt ad nos: Ut quid separatis? Ergo vos respondete qui non separatis: numquid Deus Verbum in novissimis est temporibus? Qui? aiunt, putasne hoc dicunt? nequaquam sed [... *lacuna*] ante saecula est. Et si ante saecula est quod est ex semine David, multo magis ipse David ex quo est semen. Sed non est David ante saecula; nam multis hominibus probatur esse posterior et post viginti octo generationes a David id quod est ex semine David. Si autem ante saecula est quod in vulva formatum est, non est ex semine David, et divina Scriptura mentitur.

Excerptum IV est Pauli Samosateni, cf. supra, 8, 11.

[1] In collectione Palatina, ed. SCHWARTZ, ACO, I, 5, pp. 177-179. Fragmentum I habetur etiam apud SEVERUM, *Philalethes*, ed. SANDA, p. 26.

20. V. ... Perfectus ante saecula filius perfectum eum qui ex David probatur assumpsit, filius Dei filium David. Dices ergo mihi: Duos filios praedicas? Non dico duos filios David: numquid Deum Verbum filium David asserui? Sed nec duos filios Dei secundum substantiam dico: numquid enim duos filios assero de Dei substantia genitos? Ante saecula autem Dei Verbum habitasse dico in eo quod ex David semine comprobatur. [Graece apud LEONTIUM, PG 86, 1385].

21. VI. Non sic in eo qui est ex semine David sicut in prophetis habitavit Deus Verbum. Illi enim particulari quadam et modicata quantitate Sancti Spiritus gratia fruebantur, hic autem in his quibus interdum erant illi iugiter permanebat et gloria Verbi ac sapientia replebatur. Alter intelligendus procul dubio praeter eum et subsistens proprie filius ac seorsum; non enim Verbum semet ipsum sapientia replebat et gloria, sed alteri potius haec quae sunt insignia conferebat.

22. VI ... Adoramus purpuram propter indutum et templum propter habitatorem, formam servi ⟨propter⟩ formam Dei, agnum propter pontificem, assumptum propter assumentem, formatum in utero virginali propter omnium conditorem. His confessis rebus, unam offer venerationem; non nocebit adoratio una si res fueris ante confessus [... *lacuna*] unam dicis venerationem: sed per unam venerationem introducis blasphemiam, ut, si una est adoratio, sit et una substantia.

23. Alia fragmenta: Verumtamen dicatur propter unitionem Maria Dei genitrix; Deus enim fortis est semen Abrahae propter unitionem ad Deum Verbum. Fatenda vero et hominis genitrix. Si enim propter naturam hominis genitrix est Maria, ⟨Dei genitrix est⟩ non tamquam naturae sit partus, sed quia id quod est e David, homo natura, Deo Verbo coniunctus est. [EUTHERIUS DE TYANA apud SCHWARTZ, ACO, I, 4, p. 216].

24. Quamdiu Mariae erat illa caro, cum nondum assumpta esset, de terra erat et nihil differebat ab aliis carnibus. Sicut autem Levi, cum in lumbo esset, decimatus est, cum vero natus esset, honorem recepit, ita etiam Dominus, cum in utero Virginis esset et ex illius essentia, honorem filiationis non habuit, cum vero formatus esset et templum Deo Verbo evasisset et Unigenitum suscepisset, nominis honorem accepit, et postea etiam de ipso honore accepit. [SEVERUS, *Philalethes*, ed. SANDA, pp. 16-17].

25. Qui erat ex semine David, cui ex quo formabatur contigit ut Deo Verbo afformaretur, Dei Verbi erat. Enimvero apud nos prius templum fundatur et postea illud intrat qui inhabitat. In utero autem Virginis qui inhabitavit, ipse sibi templum formavit neque a templo abe-

rat. Implevit illud gloria et sapientia sua. Non sicut in prophetis ita fuit [in illo] ignorantia usque dum Spiritus manifestus fieret. [SEVERUS, *l. c.*, pp. 25-26].

26. Filius Dei propter nullum, natura enim filius; caro filius propter Filium; et quid dico propter Filium? propter nos caro. Et ne existimetis blasphemum esse verbum, petite demonstrationes. Si homines non peccassent, non opus fuisset lege; iusto enim non est posita lex (1 Tim. 1, 9). Si non auxissent peccatum qui erant in lege, non opus fuisset gratia. Nonne quia non poterat lex peccatum occidere, nonne propter nos carnem sumpsit, ut morti et sententiae mortis remedium afferret crucifixus et mortuus ac suscitatus? Si non fecisset progressum fallacia et sententia mortis contra nos, quid opus erat ista crucis oeconomia? Quid opus erat induere corpus? Nonne propter nos carnem accepit? [LEONTIUS, PG 86, 1388].

THEODORUS DE MOPSUESTIA († ca 428)

27. Homiliae catecheticae [1]. *Homilia III:* 2 ... Per eam incarnationem natura divina nobis salvatrix est facta. [TONNEAU, pp. 54-55].

28. 4. Praeterea, ut sermone comprehenderent naturam humanam ad nostram salutem assumptam, dixerunt "Unum Dominum Iesum Christum", quippe cum sit ipsum nomen hominis quem Deus induerit... Et Deus est propter strictam coniunctionem cum illa natura divina, quae vere est Deus. Hoc eodem modo beati patres nostri, in illa mirabili synodo Ecclesiae catholicae congregati, Paulum imitantes, primum locuti sunt de natura divina, addentes ei verbum significans formam humanam quam assumpsit: "Et in unum Dominum Iesum Christum, unicum Dei Filium, primogenitum omnium creaturarum" [Col. 1, 15]. Ita enim voluerunt docere homines, ostendentes naturam divinam Filii, dum simul confitebantur etiam humanitatem, in qua natura divina cognoscitur et praedicatur [... 1 Tim. 3, 16; Io. 1, 14]. Itaque patres nostri iure censebant sibi non esse neglegendam doctrinam humanitatis Domini nostri, quae habet communionem ineffabilem cum natura divina. [TONNEAU, pp. 56-59].

29. 5 ... quae [natura divina] pro nostra salute induit hominem, in eo habitavit et per eum manifestata est et cognita ab omnibus hominibus: ille quippe est homo quem Iesum vocandum esse ab angelo di-

[1] Syriace tantum servatae. Textus manuscriptus Domini Mingana phototypice cum versione gallica editus est a TONNEAU RAYMUNDO - DEVREESSE ROBERTO, in collectione *Studi e Testi,* fasc. 145 (Città del Vaticano 1949). Ad hanc editionem remittunt numeri et paginae uniuscuiusque excerpti.

ctum est. [Mt. 1, 21; Lc. 1, 31]. Et unctus est Spiritu Sancto, et per eum fuit perfectus et iustificatus, iuxta testimonium beati Pauli. [TONNEAU, pp. 58-59].

30. 6. Postquam igitur [patres] dixerunt hoc ostenderuntque naturam divinam ac naturam humanam quam Deus induit, addiderunt hoc: "Filium unicum, primogenitum omnium creaturarum". Duabus vocibus nobis ostenderunt duas naturas; distinctione nominum nos docuerunt distinctionem naturarum. Qui de unico Filii prosopo dixerunt haec duo, aretam utriusque naturae unionem nobis ostenderunt... Beatus Paulus ait: "ex eis [Iudaeis] est Christus secundum carnem, Deus super omnia" [Rom. 9, 5]. Non quod ille qui est de domo David secundum carnem sit naturaliter Deus, sed ait "secundum carnem", quo naturam humanam assumptam significet; illud autem "Deus super omnia" [dicitur] ad nos docendos naturam divinam elevatam super omnia, quae est Dominus. [TONNEAU, pp. 58-61].

31. 7. Sed simul dicti sunt duo hi [termini] de unico prosopo, ut doceretur stricta coniunctio duarum naturarum, et ut ostenderetur magnitudo dignitasque quae fuit homini assumpto a Deo, quem [Deus] induit. Hoc modo etiam dixerunt: "Filium unicum, primogenitum omnium creaturarum". Cum enim docere nos deberent de duabus naturis, quomodo exsistant, tum quid sit natura divina quae se humiliavit tum quid sit natura humana assumpta, simul imprimis dixerunt duo haec nomina, quibus indicarent duas naturas. Liquet revera eos non vocare unam naturam "unicum et primogenitum omnium creaturarum", cum haec duo de una natura dici non possint. Est enim magna differentia inter [filium] unicum et primogenitum; revera fieri non potest ut unus idemque sit simul unicus et primogenitus: siquidem primogenitus dicitur multorum fratrum, unicus autem est ille qui non habet fratres. [TONNEAU, pp. 60-61].

32. 9 ... Ita etiam dicitur primogenitus omnium creaturarum, quia ipse primus per resurrectionem ex mortuis renovatus est ac in vitam novam mirabilem transformatus, et renovavit etiam omnes creaturas atque in alium statum excellentem adduxit eas [... 2 Cor. 5, 17]... Iure itaque primogenitus omnium creaturarum appellatus est, quoniam ipse primum renovatus est et tunc creaturas renovavit, super omnes [ipse] elevatus honore. [TONNEAU, pp. 64-65].

33. *Homilia V:* 5 ... "Qui propter nos, homines, et propter nostram salutem descendit de caelo". Quid est igitur eius descensus et quisnam huius finis? quidque fecit [homo] ut propter eum [Filius unicus] eousque se humiliaret ut fieret homo et formam servi acciperet? [Phil. 2, 7-8]. Et pro nostra salute non recusavit fieri homo et omnibus seipsum

manifestare. Et omnia quae sunt naturae humanae in se assumpsit: tentatus in omnibus potentiis suis, eum perfecit virtute sua; ita ut neque quando secundum legem naturae suae mortem subiit, ab eo disce- deret; sed, cum eo manens, per operationem gratiae de morte eum eripuit et de corruptione inferorum, resuscitavit eum ex mortuis et concessit ei honorem sublimem quem illi promiserat [... Io. 2, 19]. 6 ... fecit eum immortalem, incorruptibilem et immutabilem, fecit ut ascenderet in caelum, ubi nunc sedet a dextris Dei [... Eph. 1, 20-21], et sine intermissione a tota creatione accipit adorationem propter arctam suam cum Deo Verbo coniunctionem. [TONNEAU, pp. 106-107].

34. 7. Bene itaque dixerunt beati patres nostri: "qui est incarnatus et factus est homo" [is], qui nostrae salutis [*proprie:* vitae] causa exsecutioni mandavit talem oeconomiam ut homo quilibet crederetur ab iis qui non cognoverant divinitatem quae in eo habitabat, sed quorum tota animi attentio [conversa] erat in id quod [exterius] videbatur... [TONNEAU, pp. 108-109].

35. 18. "Venit", inquit, "princeps mundi huius, et in me non habet quidquam" [Io. 14, 30], ostendens hanc esse causam resurrectionis suae ex mortuis. Cum enim Satanas mortis imperium teneret propter peccatum nobis inhaerens, uti dicit Paulus, mors semper praevalebat et ita, utpote facti servi peccati, spe cuiuscumque liberationis destituti eramus: gratia Dei purum servavit a peccato hominem quem Deus pro nobis induit. Venit Satanas; fraude sua mortem super eum tamquam hominem induxit, excitans omnes Iudaeos contra eum. Et quia non possidebat in [ullo] peccato quidquam quod morti eum [Iesum] subiceret, etiam Christus Dominus noster in se suscepit mortem illam, quam inique Satan usurpator ei intulit. Sed ostendit Deo se nullum habere peccatum seque iniuste subire probationem mortis; et facile etiam obtinuit poenae abolitionem, resurrexit ex mortuis potentia divina, promeruit vitam novam ineffabilemque, et fecit [hanc] gratiam communem toti generi humano. [... Io. 14, 30; 12, 31-32]. Priore [textu] enim indicat Satanam nullam habere causam iustam ei mortem infligendi; posteriore autem, se iudicium quoddam habere contra usurpatorem, se eum condemnasse et de potestate iniqua deturbasse. Et postquam ipse illa excelsa [bona] hereditavit, homines universos associavit in gloria sua. [TONNEAU, pp. 124-127].

36. *Homilia VI:* 4 ... Non quod crediderit [Paulus] illud quod natum est de Iudaeis secundum carnem [Rom. 9, 5] esse naturaliter Deum super omnia... sed [tamquam] Christum in carne confitebatur formam hominis quam assumpserat; eum vero qui hanc formam assumpsit, Deum vocabat super omnia... Eo autem quod illa duo simul dicit, nobis ostendit strictam unionem quam habuit ille qui assumptus erat cum eo qui eum assumpsit; ita ut, cum differentia naturae, etiam

omnibus ostendat dignitatem et gloriam quam homo, qui erat assumptus, habuit ex [illa] unione cum Deo qui eum assumpsit. [TONNEAU, pp. 136-139].

37. 5 ... Et sic ipse se abscondit tempore quo fuit in mundo et cum hominibus est conversatus, ita ut omnes ii qui viderent eum vivere more hominum nec quidquam aliud scirent, putarent eum esse hominem quemcumque... 6. Non enim natura divina mortem subiit, sed proculdubio ille homo qui erat assumptus [tamquam] templum a Deo Verbo... Neque naturae divinae... hoc donum concessum est ut omnes eam adorarent... sed concessa est adoratio formae servi, quae ex natura sua eam non possidebat. Et, cum sit evidens ac certum illud dictum esse de natura humana, nihilominus dicit coniuncte de natura divina, ut verbum illud stupefaciat et ab auditoribus recipiatur. Cum enim naturam humanam superet ut ab omnibus adoretur, illud dictum esse oportet veluti de uno; adeo ut propter arctam naturarum coniunctionem verbum credatur. Reapse [Apostolus] clare ostendit unde id quod assumptum est possit talem honorem recipere: tantummodo a natura divina eius qui illud assumpsit et in eo habitavit. [TONNEAU, pp. 138-143].

38. *Homilia VIII* [1]*:* Nec enim si duas dicimus in Christo naturas, necessario fiet ut duos filios aut duos dominos asseramus, quia hoc arbitrari extremae probatur amentiae. Omnia enim quaecumque secundum aliquid duo sunt, secundum aliquid unum, non interimunt per unitatem utriusque divisionem. "Ego enim et Pater unum sumus"; sed non quia unum neganda utriusque proprietas. Et alibi de viro et uxore pronuntians ait: "Iam non sunt duo, sed una caro"; sed non quia una caro vir et uxor, iam non sunt duo: manent enim duo iuxta quod duo sunt et unum iuxta quod unum. Secundum hunc modum et hic duo sunt natura sed unum coniunctione: duo natura, quia multa naturarum diversitas; sed unum coniunctione, quia indivisam venerationem quod sumptum est cum suscipiente sortitur, velut templum eius individuum perseverans. Omnia enim quaecumque duo dicuntur tunc duorum continent usian, quando alterum alteri indifferens creditur, iuxta quod duorum vocabulum connumerationemque sortitur. Verbi gratia, quatuor bestias divina Scriptura commemorat, ursum pardum leonem et aliam quae his immanitate praecellat, et ideo sunt quatuor, quod unaquaeque bestia nihil minus iuxta substantiam reliquis bestiis exsistere comprobatur. Duorum, inquit, hominum testimonium verum est, quia hoc uterque natura quod alter est. Sic et illud, Nemo potest duobus dominis servire, quia praebenti servitium tamquam domino ni-

[1] Fragmentum servatum in antiqua versione latina ex textu graeco quae habetur in "Collectione Palatina" (ed. SCHWARTZ, ACO, I, 5, p. 176-177. In editione syriaco-gallica omnium homiliarum quam hucusque secuti sumus, habetur sub nn. 14-16, pp. 206-211.

hil minus uterque est dominus. Ita et hic, si uterque secundum substantiam esset filius et dominus, possent aliquo modo duo filii et domini nuncupari secundum numerum personarum; quoniam vero hic quidem secundum substantiam filius exsistit et dominus, hic autem secundum essentiam nec filius nec dominus approbatur, coniunctione vero quae ei facta cum illo est iisdem participasse cognoscitur, idcirco unum filium et dominum dicimus, principaliter quidem intelligentes eum filium et dominum qui secundum substantiam utrumque vere esse creditur et vocatur, complectentes autem cogitatione et illum qui inseparabiliter ei coniungitur et per ineffabilem cum eo copulam filii et domini particeps aestimatur. Itaque sicubi filium hunc qui sumptus est divina Scriptura commemorat, relatione suscipientis iuxta unitatem dicimus eum filium nuncupari. Cum enim dicit, De Filio suo qui factus est ex semine David secundum carnem, ⟨certum quidem quod filium hic eum qui ex semine David factus est secundum carnem⟩[1] non Deum Verbum dicat, sed formam servi susceptam: non enim Deus est secundum carnem nec Deus ex semine David factus est, ⟨sed sumptus pro nobis homo⟩, quem filium beatus Paulus evidenter appellat. Intelligimus autem eum filium, non quod per se dicatur filius, sed quod illa coniunctione quam habet cum eo qui vere est filius, taliter nuncupetur[2]. Misertus est Creator perditae creaturae et sine commixtione format infantem, perducit ad aetatem virilem, incrementorum quidem processu naturae similitudinem pro modo credulitatis insinuans, occulte vero eidem copulatus exsistens. Non aberat cum formaretur, non dividebatur cum nasceretur, loquenti coniunctus et praesens in eius actibus perseverans atque ubique sua connexione sine peccato custodiens.

39. *Homilia XIV, seu de baptismo III*[3]: Renatus alter factus es, non iam pars Adam mutabilis et peccatis circumfusi, sed Christi qui omnino inculpabilis per resurrectionem factus est ⟨quamvis etiam antea peccato numquam cesserit⟩.

40. Commentarius in psalmos[4]. *In psalmum 2:* "Ego constitutus sum rex ab eo". Hoc ex persona suscepti hominis qui est crucifixus inseritur, de quo et alibi ait: Quid est homo quod memor es eius... ac reliqua, quae manifeste de suscepto homine dicta esse beatus Paulus ostendit dicens: Contestatur autem quodam loco quis, dicens Quid est

[1] Verba hic et inferius inter acuminatos clausa desunt in Collectione Palatina, sed suppleri possunt ex citatione facta in concilio Cptano III, coll. V (MANSI IX, 217); ea textui syriaco plane respondent.

[2] Quod sequitur deest in textu syriaco; revera ad alium contextum evidenter pertinet.

[3] Hic textus Theodoro improbatus est a Cptano III (MANSI IX, 217) omissis tamen ultimis verbis, quae acuminatis clausimus. Habetur in editione syriaco gallica, n. 25, p. 455.

[4] Antiquam (incompletam) versionem latinam cum fragmentis graecis edidit DEVREESSE ROBERTUS, in *Studi e testi,* fasc. 93 (Città del Vaticano 1939).

homo quod memor es eius [... Heb. 2, 6-9]. Deus enim Verbum non est rex constitutus ex tempore, cuius utique non coepit aliquando sed fuit et est semper imperium; qui ut in natura habuit creare quae voluit, ita in natura habet dominari omnium ut a se profecto iure factorum. Non ergo nuper additam et velut novellam habet possessionem, quia inconveniens erat ut nihil iuris haberet in his quae ipse condiderat. Susceptus itaque homo ius super omnia dominationis accipit ab inhabitatore suo, Verbo suo [... Ps. 8, 1 ss.; Mt. 21, 9, 15, 16]. Illum itaque hominem, cui tantus honor delatus sit et qui dominationem super omnia acceperit beatus Apostolus Iesum esse confirmat, quoniam ex his quae dicta sunt alia constant Deo, alia suscepto homini convenire. Quomodo enim unus atque idem iuxta unam naturam et memor est et dignus memoria ducitur, visitat atque visitatur, gloria vel honore coronat atque coronatur, dominationem super omnia confert et suscipit? Quomodo etiam possit intelligi de Deo Verbo quod dictum est Minuisti eum paulo minus ab angelis? Per omnia igitur quae dicta sunt comprobatur hoc quod dictum 'Ego autem constitutus sum rex ab eo' ad assumptum hominem pertinere, qui, ut omnium esset dominus, Deo Verbo conferente, hoc suscipit. Si quis vero dicat a Patre collatum esse homini, non a Verbo, non est ulla diversitas utrum a Deo Verbo an a Patre homo assumptus sit tanto honore donatus. Hoc solum mihi curae fuit ostendere, nihil consequenter dicere eos qui, ex dispensatione carnis assumptae occasionem accipientes, simplices imperitosque decipiunt atque audent, cui datum sit imperium et per hoc minorem, Unigenitum Filium a parte deitatis accipere. [DEVREESSE, pp. 11-12].

41. *In psalmum 8:* "Quid est homo quod memor es eius..." Unus atque idem et Deus Verbum, cui principia psalmi constant, et homo his quae inseruimus dictis esse signatur, cuius memor est et quem visitat et quem minuit paulo minus ab angelis, quem honore coronat et gloria et quem constituit super opera manuum suarum. In quo quanta sit naturarum diversitas hinc ostenditur, quod eius cuius Dominus meminisse dignatus est, ita humilis est condicio atque mediocris, ut collecta haec in illam quam diximus beatus David stupeat ac miretur. Nam cum dicit "Quid est homo quod memor es?" et reliqua, naturae nostrae aperte indicat vilitatem et quae non sit tanti meriti cuius debeat Deus ita meminisse, ut unitam sibi etiam titulo honoris exaequet: ob hoc enim propheta Dei bonitatem cum stupore miratur, quoniam ita humilem vilemque naturam in consortium suae dignitatis adsciverit. Deum ergo esse Verbum qui memor fuerit, qui visitaverit, qui imminuerit hominem paulo minus ab angelis, qui gloria et honore coronaverit, ostensum est sufficienter... Quomodo non manifestum quod alterum quidem nos divina Scriptura docet evidenter esse Deum Verbum, alterum vero hominem, et multam eorum esse ostendit nobis differentiam?... Cum ergo audimus Scripturam dicentem aut honoratum esse Iesum aut clarificatum aut collatum illi esse aliquid aut accepisse super omnia domi-

nationem, non Deum Verbum intelligamus sed hominem susceptum, et, sive a Patre haec in eum collata sive a Deo Verbo dixerimus, non errabimus... Apud nos fide absque dubio permanente, quoniam post ascensionem tantum honoris accipit, ut omnem creaturam longe transcenderet et unitus cum Deo Verbo sit ab omnibus adorandus. [DEVREESSE, pp. 45-49].

42. *In psalmum 44:* "Propterea unxit te Deus Deus tuus". Claret de reliquo quod haec de Christo dicantur, in quo mirabiliter et naturas divisit et personae unitatem demonstravit (τὰς φύσεις διεῖλε καὶ τοῦ προσώπου τὴν ἕνωσιν ὑπέδειξε). Et naturas quidem divisit in eo quod diversarum intelligentiarum (τῷ διαφόρῳ τῶν νοημάτων) declarativas voces emisit... unitatem vero ostendit personae, ea quae diversa sunt colligens in unitatem personae *(litteraliter:* unitatem vero ostendit, haec dicens de una persona). [DEVREESSE, pp. 289-290].

43. Commentarius in Ioannem [1]. *In 1, 14-16:* "Et Verbum caro factum est". Modo valde conspicuo usus est verbo hoc. Ecce, inquit, dignatum est tamquam caro fieri. Cum haec revera opinio esset videntium eum—quia tam demisse in homine erat et hoc solum a multis credebatur prout apparebat—ideo ad explicandum verbum 'erat' adiungit: "Et tabernaculum fixit in nobis"; id est, hoc sensu factus est caro, quatenus habitavit in natura nostra... At non acsi mutatus esset dixit 'factum est', sed quia propter apparentiam ita esse credebatur... Meo iudicio contra adversarios sufficientia verba dicta sunt. Aut enim 'factum est' contenderunt significare 'conversum est'; quod opinione nostra nonnisi ab insipientibus dici potest; aut verba illa sicut plerique intellexerunt. De cetero ipse evangelista sufficienter se explicat, verbis 'factum est' apponendo haec: 'habitavit in nobis'. Si autem diligenter velis plura circa haec addiscere, sumere potes volumen quod de Christi humana natura conscripsimus... De humana eius natura dicit, omnem gratiam ei inesse; at simul hoc manifestat dignitatem naturae quae in eo est. Per unionem enim cum Deo Verbo, mediante Spiritu, factus est consors filiationis verae. Nos ex eius gratia spiritali partem accipimus, atque per eandem participes efficimur una cum eo filiationis adoptivae, quamvis multum ab hac dignitate distemus... [VOSTÉ, pp. 23-26].

44. *In 4, 23:* "Ut omnes honorificent Filium, sicut honorificant Patrem". At Deo Verbo non propterea quod iudicat debetur omnium honor, sed ex eo quod est principium eorum quae per ipsum facta sunt... Consequenter igitur et apte hoc etiam tribuitur homini, quatenus per ea quae accepit, consors factus est honoris cum Patre, ita ut non sit incongruum eum sicut Patrem honorari. Nam quia haud naturaliter accipit omnium honorem, sed consequenter utpote unitus in adoratione Dei

[1] Textus syriaci versio latina exarata a IACOBO M. VOSTÉ, in CSCO, scriptores syri, series IV, t. III, Lovanii, 1940.

Verbi, necessario eodem honore honoratur quo Pater una cum Verbo honoratur... [VOSTÉ, p. 83].

45. *In 8, 16:* Hoc igitur: "Si iudico ego, iudicium meum verum est", de natura sua humana dixit, quae ventura est de caelo ad iudicandum omnia... Addit vero: sed ego (et Pater)..., alludens iterum ad divinitatem... Dominus noster quando de humanitate sua et de sua divinitate loquebatur, pronomen 'ego' retulit ad personam communem... [VOSTÉ, p. 119].

46. *In 10, 15:* "Sicut novit me Pater, et ego agnosco Patrem". Hoc autem dicit de humana sua natura... id est: sicut habeo ad Patrem familiaritatem quae non cessat, neque deinceps possum ei extraneus fieri, quippe qui per unionem meam cum Deo Verbo sum Filius, illumque agnosco ceu Patrem haud renuntians familiaritati cum eo... Nec mirandum est quod se tamquam hominem dixerit dominum; unione enim sua cum Deo Verbo habet communionem in omnibus... [VOSTÉ, p. 145].

47. *In 10, 18:* Quod potestatem habeat faciendi etiam quae naturam suam superant, propter suam unionem cum Deo Verbo. Nam quemadmodum adoratur ab omnibus creaturis homo ille assumptus, prout ipsa veritas requirit, et hoc quidem valde distat ab eius natura, particeps autem est in facto [adorationis] propter unionem suam cum Deo Verbo, ita potestatem habebat sive non moriendi nisi vellet, sive moriendi cum vellet, prout sibi melius videbatur pro salute nostra; sed etiam [potestatem habebat] surgendi post mortem... [VOSTÉ, p. 148].

48. *In 12, 32:* Iudicatus est mundus a me, id est, per me contra Satanam. Peccatum enim et iniquitas potestatem in homines dederunt illi, et omnes mortis vinculis obstrinxit. Ego autem quia integros mores duxi, et tributum legi a Deo positae debitum solvi, atque omnia secundum eius voluntatem et beneplacitum feci; cum ne ulla quidem causa invenienda sit ob quam meruerim mortem, non emigrabo sicut Elias et Enoch, ne mihi soli exinde utilitas habeatur, sed accipiam mortem, haud necessitate quasi illam merear, sed ut ita coram Deo universorum Domino condemnem illum qui mortem intulit. Deus Verbum, qui me assumpsit sibique coniunxit, dat mihi cum fiducia victoriam iudicii. Me enim semel pro semper fecit suum, quando assumpsit me; atque evidens est eum me non derelinquere ne temere agam. Quando ergo omnium Dominus audiet iudicium nostrum, et quando videbit illum iniuste et immerito mihi intulisse mortem, abutendo erga me tyrannide sua, iubebit me a mortis vinculis solvi, ut deinceps habeam fiduciam offerendi Deo supplicationem pro omnibus filiis generis mei, ut qui mecum consortes sunt eiusdem naturae etiam participes sint resurrectionis; et ita gratia fiet erga omnes homines, quando omnes liberabuntur a condemnatione per victoriam iudicii mei. Tyrannus vero qui in hoc mundo inique illis dominatus est, a principatu suo destituetur. [VOSTÉ, p. 174].

49. *In 16, 14:* Haud enim dicit 'a me' accipit, sed 'de meo'. Oportet igitur quaeramus quid sit hoc 'suum', de quo accipiet Spiritus et annuntiabit illis. Hoc nempe dicit: Christus in carne, cum in eius natura non esset ut uniretur Deo Verbo, necessario indiguit mediatione doni Spiritus; et accepta omni gratia perfecta quae fuit ei pro unctione, duxit in integritate multa vitam, prout natura humana non potest. Ita autem recepit etiam participationem cum illo, principium nempe omnium bonorum, homo assumptus pro omnibus hominibus; quia illorum quae ipsi contigerunt nos omnes participes erimus sive in resurrectione sive in ascensione in caelum, sive in regno sive in gloria... Dominus noster igitur, volens significare virtutem Spiritus, ait: "Ipse me clarificabit, quia de meo accipiet et annuntiavit vobis"; id est, gloriam meam ostendet omnibus hominibus... Mihi enim, inquit, tota gratia Spiritus facta est, quia Deo Verbo coniunctus sum, et filiationem veram accepi. Ex gratia autem quae in me et apud me est, pars exigua super vos veniet. [VOSTÉ, pp. 212-213].

50. Commentarii in epistolas S. Pauli [1]. *In Gal. 4, 4-5:* Quod dixit "misit Deus filium suum factum ex muliere" evidens quidem est, quoniam de homine dicit, qui et ex muliere factus est et sub lege conversatus est. Filium autem eum iure vocat, utpote praeter omnes homines participatum filii adoptionem, propter copulationem illam qua Deus Verbum, qui ex Patre est genitus, eum sibi copulare dignatus est. [SWETE, I, pp. 62-63].

51. *In Phil. 2, 7-11:* "Humiliavit semetipsum". Usque in hunc locum illa quae divinae naturae condecebant visus est edixisse; in subsequentibus vero ad illa transit quae humanae possunt aptari naturae. [SWETE, I, pp. 218-219].

52. "Factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis". De homine quidem condecent ut ista dicantur, divinae autem naturae nequaquam aptari possunt ista. Nec enim mortem pati natura illa potest, quae et mortuum suscitare promisit, evidenter Domino ipso dicente: "Solvite templum hoc, et in tribus diebus suscitabo illud"; et solutionem quidem templo aptavit, resurrectionis vero operationem sibi aptavit. [SWETE, I, p. 219].

53. Statim in ipso principio dicens 'in Christo Iesu', singulariter et ut moris erat de una persona dicens, duarum et rationum memoratus est et naturarum, dicens: "Qui in forma Dei exstans... formam servi accepit", evidenter aliud dicens Dei formam, aliud etiam servi; illud quidem sumptum dicens, hunc vero sumentem. Ut autem divisio haec dictorum non alterum aliquem ad plenum praeter Christum faciat intelligi, servi formam unicuique reddidit. Secundum ut et in promptu perspici possit, illud quidem quod dixit 'qui in forma exsistens' et reliqua, omnia illa dixit quae in persona intelliguntur Christi; formam vero servi, ne aliud quid praeter Christum esse existimetur reputasse, eo quod et ab eo sit accepta. Dicens vero quaecumque oportebant de divina dici natura, ad humilitatis augmentum coniunxit et illa quae humanitatis sunt propria in una eademque persona. Dicens illum honorem qui erga eum post passionem exsistit, adiecit 'quoniam Dominus Iesus Christus', evidenter ostendens, quoniam non alium aliquem praeter Christum existimat esse susceptum hominem; et virtute illorum quae significantur naturarum differentiam ostendit. Nam ex illo quod in una persona omnia dixit, copulationem sufficienter ostendit. [SWETE, I, pp. 219-220].

[1] Commentarii in epistolas minores s. Pauli editi sunt a SWETE HENRY BARCLAY, 2 voll. (Cambridge 1880-1882).

54. Omnia quidem in loco ubi de Christo disputat, quasi de una persona universe dicit; et illa quae virtute sunt differentia secundum naturarum divisionem, in unum omnia collegit, ita ut indivisam custodiat personae copulationem. Hoc vero in loco et maxime hoc prudenter simul et necessarie egisse videtur. Non propter consuetudinem solam quam abutitur ad scrupulosam doctrinam dogmatis, sed et quantum ad praesens argumentum, valde haec species narrationis illi conveniebat. Propositum illi erat enim ut doceret et Philippenses, quoniam bona est humilitas et valde sufficiens agenti illud lucros conferre. Et hoc ex illo exemplo quod secundum Christum est confirmat; conveniebat enim ad maiorem doctrinam omni ex parte augeri exemplum. Quemadmodum? Si enim deitatis solius fecisset mentionem, sufficienter ostendere poterat, quod valde conveniebat humilia sapere; etenim tantum divinam naturam ostendebat humilitate rem efficientem, quae multum a sua dignitate distare videbatur: nam quia erat res ipsa agenti lucrativa ostendere nullo modo poterat, eo quod nec poterat comprobare aliquid hinc illam naturam potuisse adquirere. Si autem humanam naturam tantummodo fuisset memoratus, lucrativam rem esse ab illis quae ei adquisita fuerant ostendebat; quod vero conveniat humilia sapere cum simili dignitate hinc non poterit confirmare. Nam et illud quod dixit 'factus obediens usque ad mortem' homini aptatum nihil poterat illorum quae ad humilitatem pertinent comprobare, si non et divina natura inesse ei fuisset ostensa, per quam licebat et huic non subici morti: nam secundum se non obeditionis opus implebat morti subcumbens; sustinebat enim mortem et nolens, secundum dudum positum terminum naturae. Prudenter vero, sicut dixi, quasi in una persona omnia retulit, colligens in unum illa quae virtute differre videbantur secundum naturarum divisionem, ita ut ex utroque quod utile erat deduceret ad exhortationem. De illis quidem sermonibus qui erant deitatis, suadebat nobis ut necessarie in nostris cogitationibus humilitatem ostenderemus, siquidem Deus Verbum talia sponte fecisse videbatur, ita ut pro aliorum salute praehonorandam omnibus existimaret humili-

tatem; de illis vero quae secundum humanitatem facta sunt, ostendebat lucrativam esse rem agere volenti, ex quibus ille post passionem in tanta constitit gloria. Unde dicens "factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis", quod quidem erat humanitatis proprium, quae humanitas etiam et passionem suscepisse videbatur, ostendebatur vero ex divinitatis sermonibus ad exhortationem humilitatis, per quam licebat non pati si voluisset, adiecit: [SWETE, I, pp. 220-222].

55. "Propter quod et Deus illum superexaltavit". Nescio si aliquis sic stultus inveniri possit, ita ut post passionem exaltatum fuisse Dei Verbum existimet. Quae est autem ipsa exaltatio? "Et donavit illi nomen quod est super omne nomen". Nomen; evidens est quoniam non vocabulum, sed rem quandam dicit adquisitam ei... [SWETE, I, p. 222].

56. "Ut in nomine Iesu omne genu flectatur..." Hoc enim illi donavit, ut omnes illum adorent, et ut omnes confiteantur Iesum Christum in gloria Dei Patris effectum; hoc est, talem potitum gloriam, qualem fas est illum qui sibi Patrem ascribit Deum potiri, propter illam copulationem quam habet ad Unigenitum. Quoniam autem haec post passionem adquisita sunt illi qui assumptus est, nemo qui nesciat, Deo autem Verbo aderant a principio, utpote omnium factori... [SWETE, I, pp. 222-223].

57. Illud inter cetera est explicandum quod quidam haereticorum intervertere volentes testimonium illud quod dictum est 'Non rapinam arbitratus est esse se aequalem Deo...' Siquidem Christus, ad Patrem secundum divinam naturam aequalitatem vindicans, adquievit in hominem habitare, et sic exiguam apud homines opinionem adquirere, ita ut nec aestimarent eum aliud quid tunc esse praeter hominem solum, quod et esse videbatur. [SWETE, I, pp. 223-224].

58. *In Col. 1, 13-18:* "... in regnum filii caritatis suae"... Nec enim participes regni Dei Verbi efficimur—qui enim fieri potest ut universitatis Opifici iungamur?—sed suscepto homini dicit, cui et participabimus honoris propter naturae similitudinem, quando affectum erga eum ipsis operibus ostendere valuerimus. Unde et 'filium caritatis' eum vocavit, eo quod non secundum naturam Patris est filius, sed caritate filiorum adoptionem est assecutus... Unde et de suscepto homine disputat, quasi de primitiis nostris, et quia provisor nobis bonorum exstiterit multorum... [SWETE, I, pp. 259-261].

59. "Qui est imago Dei invisibilis". Bene 'invisibilis' adiecit, non quod sit et visibilis Deus, sed ad ostensionem magnitudinis; si tamen in isto quasi in imagine invisibilem illam naturam videmus, eo quod copulatus est Deo Verbo et iudicabit omnem orbem terrarum, apparens ipse secundum suam, ut fas est, naturam... [SWETE, I, p. 261].

60. "Primogenitus totius creaturae..." Interrogant, quemadmodum susceptus homo primogenitus potest videri totius creaturae, cum non sit ante omnem creaturam, sed ut esset in novissimis accepit temporibus; non intelligentes, quoniam primogenitus non tempore dicitur solum sed et praehonoratione... Nam is qui secundum carnem est Christus et tempore primogenitus dicitur veraciter totius creaturae quae in illum facta est, de qua beatus Paulus hoc in loco videtur dixisse. Unde et illud quod dixit 'primogenitus totius creaturae' interpretans, adiecit: "Quoniam in ipso creata sunt omnia". Non dixit 'per ipsum', sed 'in ipso'. Nec enim de prima dicit creatura, sed illam creaturae reparationem quae in eo facta est... [SWETE, I, pp. 263-267].

61. "Omnia per ipsum et in ipso creata sunt". Nolite mirari, inquit; non enim ex se illi est ista dignitas, sed propter inhabitantem naturam, per quam omnia facta sunt... Non est autem demirandum, si quasi de homine disputans ab humanis rebus ad doctrinam deitatis transivit. Hoc enim ostendimus fecisse Apostolum et Philippensibus scribentem, ubi dicit "qui in forma Dei exstans" et cetera. Evidenter ibi Apostolus a divinis ad humana transivit, et quidem quasi de uno eodemque omnia dicens. Sed ad Hebraeos itidem dicens 'locutus est nobis in filio quem posuit heredem omnium' evidenter de homine id dicens, cuius et loquelam audivimus, qui suscepit eorum quae erant dominationem, quam ante non habebat. Transiit vero ad divinam, ut exinde horum confirmaret magnitudinem; et iterum recurrit ad humanam, et quidem quasi de uno omnia in illa parte epistolae dicens... Qui autem verba Apostoli non recte interpretari attemptant, et illud quod dixit "qui est imago Dei invisibilis primogenitus totius creaturae" in divinam suscipiunt naturam, nullo modo nostram interpretationem calumniis poterunt innodare, <pro> quibus diximus eum a divina natura ad humanam transire, aut iterum ab humana ad divinam; idipsum enim eos facere necessitas compellit. Illa enim quae in superioribus dicta sunt in divinam accipere eos naturam res ipsa compellit; nam hoc quod dixit 'primogenitus ex mortuis', licet ad omnia improbi contendere sciant, nequaquam id in divinam poterunt suscipere naturam. [SWETE, I, p. 272-274].

62. De incarnatione [1]. *Ex l. V, c. 52:* Quando naturas quisque discernit, alterum et alterum necessario invenit. Et huic rei neque ipsos puto repugnare, quia alterum Deus Verbum natura, alterum autem quod assumptum est (quidquid illud sit) concedatur; hoc interim item persona idem ipse invenitur, nequaquam confusis naturis, sed propter adunationem quae facta est assumpti ad assumentem. Si enim integre

[1] Ex fragmentis hodie exstantibus pauca selegimus citata a Facundo de Hermiana, de quorum proinde genuinitate rationabilis non habetur causa dubitandi. Unum tantum addidimus ex Leontii opere *Contra Nestorianos et Eutychianos*, ubi explicata reperitur inhabitatio per beneplacitum, de qua Theodorus acriter incriminatus est.

conceditur hoc alterum esse ab illo natura, et manifestum quia aequale non est quod assumptum est assumenti, neque simile hoc illi, neque idem quod assumptum est assumenti; manifestum quia idem ipse invenietur adunatione personae. Sic ergo oportuit dividere quae circa Christum sunt; istis enim divisionibus contrarium nihil est... sic neque naturarum confusio fiet, neque personae quaedam prava divisio. Maneat enim et naturarum ratio inconfusa, et indivisa cognoscatur esse persona; illud quidem proprietate naturae, diviso quod assumptum est ab assumente; illud autem adunatione personae in una appellatione totius considerata sive assumentis sive etiam assumpti natura. Et (veluti sic dicam) in filii appellatione simul et Deum Verbum appellamus et assumptam naturam (quaecumque illa sit) consignificamus propter adunationem quam ad illum habet. [Facundus, l. IX, c. 2; PL 67, 747-748].

63. *Ex l. VI, c. 54:* Si ergo hominem dicentes Christum 'hominicolae' vocari iuste eis videmur, hoc antequam nos diceremus Scriptura docuit... "Sed hominem (inquiunt) purum dicentes esse Christum hominicolas oportet vocari". Hoc iam apertum mendacium est... Nos enim haec dicere, id est Unigeniti negare divinitatem, summae furiae esse arbitramur... [Facundus, *l. c.*, PL 67, 750].

64. *Ex l. VII:* Si enim intelligamus quomodo fit inhabitatio, sciemus etiam modum et quae differentia modi. Inhabitationem igitur alii quidem dixerunt factam esse substantiâ (οὐσίᾳ) alii vero energiâ. Excutiatur igitur an aliquid horum sit verum... Dicere substantiâ quidem inhabitare Deum, maxime indecorum est. Necesse enim alioqui sit in his solis substantiam eius includere in quibus inhabitare dicatur, et erit extra omnia alia; quod absurdum est dicere in natura infinita quae ubique est et nullo loco circumscribitur... Idem dici potest in energia sive operatione... Quid igitur relinquitur?... Manifestum ergo est quod oporteat dicere fieri inhabitationem εὐδοκίᾳ, id est, beneplacito... Infinitus enim cum sit et natura incircumscriptus, adest omnibus, beneplacito autem ab aliis longe abest, aliis proximus est... Sicut igitur beneplacito efficitur propinquus et longinquus... sic etiam beneplacito facit inhabitationem, non quidem circumscribens in his substantiam vel operationem ab aliis vero separatus, sed potius omnibus adest substantia, separatus vero habitudine διαθέσεως, id est affectionis, ab indignis... Non omnino aequalitas inhabitationis reperitur, quin potius modus inhabitationis consentaneus erit beneplacito. Cum ergo vel in prophetis vel in apostolis vel denique in iustis... inhabitationem facit veluti in virtute praeditis acquiescens, in ipso tamen (Christo scilicet)... tamquam in filio... Sed quid est tamquam in filio? Quia scilicet cum inhabitasset, totum quem assumpserat sibi univit et fecit eum comparticipare totum honorem quem qui inhabitat naturâ Filius communem cum eo habere voluit. Ut ad unam quidem personam pertineret secundum unionem cum ipso... [Leontius, l. III, c. 43; PG 66, 971-975].

65. *Ex l. IX:* Sicut enim per tales voces ex Scriptura divina naturarum differentias edocemur, sic et adunationem discimus quoties ambarum naturarum proprietates in unum conducit et sicut de uno quodam eloquitur [... Io. 1, 29]. Hic enim dicendo, "Vidit Iesum venientem ad se et dicit: ecce Agnus Dei", manifeste humanitatem significare mihi videtur; hoc enim videbat Baptista Ioannes, hoc erat quod susceperat mortem, corpus videlicet quod pro omni oblatum est mundo. Quod vero sequitur, "Qui tollit peccata mundi", nequaquam iam convenit carni; non enim illius erat totius mundi peccatum auferre, sed erat hoc pro certo divinitatis opus. [Facundus, l. IX, 3: PL 67, 751-752].

66. *Ex l. XIII:* Bonum est in hoc loco maxime concludere quid virtutis habeant ea quae dicta sunt, sive conversari, sive baptizari, sive crucifigi, sive mori, sive sepeliri et resurgere. Non puro alicui haec coaptantes homini dicimus... sed inhabitato quidem a Deo Verbo ab ipsa in utero matris plasmatione; inhabitato vero non secundum communem inhabitationem neque iuxta eam quae in multis intelligitur gratiam, sed iuxta quandam excellentem, secundum quam etiam adunari dicimus utrasque naturas et unam iuxta adunationem effectam esse personam. [Facundus, l. III, 2: PL 67, 587].

67. Contra Apollinarem. *Ex l. IV:* Quoniam autem et iuxta nos homo dicitur ex anima et corpore constare et duas quidem has dicimus naturas, animam et corpus, unum vero hominem ex ambobus compositum; ut conservemus unum esse utrumque, oportet confundere naturas et reconvertentes dicere, quoniam anima caro est et caro anima. Et quoniam illa quidem immortalis est et rationalis, caro vero mortalis et irrationalis, reconvertentes diceremus, quia immortalis est mortalis et mortalis immortalis; et rationalis irrationalis et irrationalis rationalis. Sed neque ex divina Scriptura hoc edocti sumus, o sapientissime omnium, neque alius quisquam hoc dicit... praeter vos... Quaecumque enim secundum aliquid discreta, secundum aliquid acceperunt unitatem, servant suam qua discreta sunt incolumem rationem et unitatem integram habent. Unum est aliquid natura, sicuti filius et pater, manet autem personarum discretio: essentia quidem inseparabiliter exsistente una, personae propriam habent discretionem, ut neque pater dicatur filius neque filius pater. Similiter etsi natura quaedam diversa sunt, secundum aliud vero adunari contigerit ea, neque naturalem perdunt divisionem, et unitatem propriam habent: sicut anima adunata est corpori et unus ex ambobus effectus est homo. Manet naturarum divisio—alia quidem anima est, alia vero caro; et illud quidem immortale est, illud autem mortale; et illud quidem rationale est, illud autem irrationale—unus autem homo utrumque. Alterutrum vero in seipso homo numquam dicitur absolute et proprie, nisi forte cum aliquo additamento, sicut interior homo et exterior homo, non absolute homo sed interior et exterior, ut appareat aliud quidem interius homi-

nis aliud vero exterius. Ita et in Domino Christo dicimus, o mirabilis, quoniam in forma Dei exstans forma servi, neque assumens quod assumptum est, neque quod assumptum est assumens. Unitas autem assumpti circa assumentem inseparabilis est, secundum nullum modum incidi valens. [FACUNDUS, l. IX, c. 4: PL 67, 755-756].

68. De Apollinari et eius haeresi (in principio): Ante triginta enim iam hos annos De incarnatione Domini codicem conscripsimus ad quindecim millia versuum pertingentem, in quo Arii et Eunomii de hac re delicta, necnon etiam Apollinarii vanam praesumptionem per totum illud opus examinavimus... Sed... ab Apollinario... instituti, omnibus quidem similiter sentientibus opus nostrum manifestum fecerunt, si quo modo aliqua invenirent valentia ad convincendum ea quae in eo sunt scripta. Quoniam vero nullus contra certamen scriptis suscipere praesumebat... scripserunt... quaedam inepta, quae a nobis unquam minime dicerentur; denique haec ipsa in medio nostrorum scriptorum in quadam parte interposuerunt... et hoc quasi documentum, sicut putabant, nostrae impietatis videntibus praebebant. Unum autem ex his scriptis erat, duos filios dicere. Sic enim nos fecerunt in hoc opere dicentes, quod oportet putare et dicere duos filios, et vehementer nos istum sermonem defendere, dum nos in illa scriptura ubique manifeste diceremus, quod non oporteat duos filios dicere... [FACUNDUS, l. X, c. 1: PL 67, 769-770].

69. Symboli expositio [1]: Oportet autem et de dispensatione quam secundum Dominum Christum pro nostra salute consummavit Dominus Deus nosse nos, quoniam Dei Verbum hominem suscepit perfectum ex semine Abraham et David secundum scripturarum divinarum eloquia, hoc exstantem secundum naturam quod erant et illi quorum erat ex semine, hominem natura perfectum ex anima rationali et carne humana constitutum, quem [a] hominem (secundum nos naturaliter ⟨exstantem⟩, virtute et potentia Spiritus Sancti ex Virginis utero figuratum, factum ex muliere factum sub lege, ut omnes nos ex maledicto legis et servitute redimeret, adoptionem filiorum olim praedestinatam recipientes) inenarrabiliter copulavit sibi atque coniunxit (συνῆψεν ἑαυτῷ), mortem quidem eum secundum hominum legem praeparans experiri, suscitans vero a mortuis et in caelum sublevans, sedere facit ad dexteram Dei, propter quod [... Eph. 1, 20-21] ab omni creatura adorabilis suscipit venerationem tamquam inseparabilem cum divina natura habens coniunctionem et tamquam Deo supra omnem cogitationem et intellectum universa illi creatura reverentiam exhibente (ἀναφορᾷ Θεοῦ καὶ ἐννοίᾳ πάσης αὐτῷ τῆς κτίσεως τὴν προσκύνησιν ἀπονεμούσης). Et neque duos dicimus filios nec duos dominos. Quoniam unus filius secundum essentiam Verbum Deus, unigenitus Filius Patris, cui iste coniunctus ⟨et⟩ particeps deitatis [b] communem habet filii nuncupationem et honorem; et [c] ⟨unus⟩ dominus secundum essentiam Deus Verbum est, cui coniunctus iste et sociatus [d] communionem habet honoris cum illo. Et propterea neque duos dicimus filios neque dominos duos, quoniam in manifesto exsistente qui secundum essentiam dominus et filius est, inseparabilem habet [e] ad eum coniunctionem et societatem is qui pro nostra salute assumptus [f] conrefertur tam nuncupationi quam honori et filii et domini, non sicut unusquisque nostrum ex se exsistens appellatur filius Dei (unde et plures filii Dei dicimur secundum beatum apostolum Paulum), sed singulariter hoc habens in id quod Deo Verbo coniunctus est, dignitatis filii et dominationis particeps, aufert quidem omnino duorum dominorum et filiorum intelligentiam, praestat autem nobis in coniunctione Dei Verbi omnem habere fidem omnemque intellectum et contemplationem. Ob haec et venerationem ex Dei societate ab omni percipit creatura. Unum igitur filium [g] dicimus et dominum Iesum Christum, per quem omnia facta sunt, principaliter quidem (πρωτοτύπως) Deum Verbum intelligentes qui secundum essentiam Filius Dei est et Dominus, pariter etiam cogitantes (συνεπινοοῦντες) eum qui susceptus est, Iesum a Nazareth, quem unxit Deus Spiritu Sancto et virtute [Act. 10, 38], tamquam ad Deum Verbum habentem coniunctionem et participantem domini et filii dignitati. Qui et secundus Adam appellatur (sicut beatus apostolus testis est Paulus), tamquam qui [h] eiusdem sit naturae cuius est Adam ⟨qui⟩ manifestavit nobis quidem futurum statum [i], tantam ad illum Adam habens differentiam, quantam esse oportuit inter eum qui largitor et minister erit tantorum bonorum status futuri et eum qui praesentium tristium nobis initium dedit...

[1] Concilio ephesino delata tamquam quae a Nestorianis propagaretur. Repetimus antiquam versionem latinam collectionis Palatinae (ed. SCHWARTZ, ACO, I, 5, pp. 23-25), notatis iis quae iuxta textum graecum ad sensum reddendum emendanda visa sunt. Huius scripti genuinitas quibusdam suspecta habetur. Textus graecus apud MANSI, t. IV, 1348-1352.

a quem] quemque *b* deitatis] geniti generationis *c* et] nihilominus et qui *d* sociatus] et *add* *e* habet] habens *f* assumptus] est *add* *g* filium] deum *h* tamquam qui] qui tamquam *i* statum] et *add.*

ERRORES CHRISTOLOGICI AB ADVERSARIIS NOTATI

70. S. ATHANASIUS, *Ep. ad Epictetum* [1]: Quinam inferi illud eructarunt, consubstantiale divinitati Verbi corpus illud esse quod a Maria genitum est? aut Verbum ipsum in carnem, ossa, capillos ac totum denique corpus esse conversum et a suapte natura mutatum?... Filium Dei specie ac fictione sola corpus, non naturâ, gessisse?... ipsammet eiusdem divinitatem circumcisam esse atque imperfectam e perfecta redditam fuisse?... Item, illud ipsum quod in ligno suffixum est non

[1] Textus sumitur ex Epiphanio, *Adv. haereses*, haer. 77, 4. PG 42, 645-648. Cf. inferius, p. 193.

corpus exstitisse sed substantiam ipsam naturae totius opificem?... Non e Maria sed ex propria substantia Dei Verbum obnoxium passioni sibi corpus effinxisse?... Corpus ipsum non divinitate Verbi recentius sed coaeternum ac perpetuo cum illo coniunctum exstitisse?... Potuitne a christianis in dubium vocari utrumnam Dominus noster de Maria Virgine natus substantia naturaque Dei Filius exstiterit, secundum carnem vero e Davidis stirpe ac sacrosanctae Virginis carne susceptus? Quinam porro tanta temeritate et audacia fuerunt, ut assererent Christum qui in carne passus et in crucem actus est non esse Dominum ac Salvatorem et Deum Patrisque Filium?... In sanctum hominem perinde ut in aliquem de prophetarum numero delapsum esse Verbum, non ipsummet factum esse hominem, cum ex Maria corpus sumpsisset; sed alterum esse Christum, alterum Dei Filium qui ante Mariam et ante saecula omnia Filius ex Patre prodierit?...

71. Gregorius Nazianzenus, *Epistola 202, Nectario ep. Cptano:* Honorificentiam tamen tuam a tenuitate nostra certiorem fieri haudquaquam intempestivum fuerit, mihi in manus venisse libellum Apollinarii, in quo ea quae astruuntur haereticam omnem pravitatem excedunt. Affirmat enim nequaquam adventitiam esse carnem illam ob naturae nostrae instaurationem ab unigenito Filio secundum dispensationem assumptam, verum carnalem illam naturam in Filio iam a principio esse. Atque evangelicum quoddam dictum perperam acceptum ad huiusmodi absurditatis testimonium praetendit, quod ita habet: "Nemo ascendit in caelum nisi qui descendit de caelo filius hominis"; tamquam prius etiam quam ipse descendisset, filius hominis esset, ac descendens carnem suam secum adduxerit illam quam in caelis habebat, quandam ante saecula exsistentem essentiaeque suae insitam (προαιώνιόν τινα καὶ συνουσιωμένην). Profert enim rursus apostolicum quoddam dictum a toto contextus corpore avulsum: "Secundus homo de caelo" [1 Cor. 15, 47]. Deinde hominem illum caelitus venientem mente minime praeditum esse asserit, verum Unigeniti deitatem mentis naturam supplentem tertiam humanae coagmentationis et coniunctionis partem exstitisse; quod nimirum anima et corpus iuxta humanitatem in eo sint, mens autem minime, verum eius locum Verbi divinitas suppleat. Nec hoc adhuc grave est; sed, quod omnium perniciosissimum, ipsum unigenitum Deum (omnium iudicem, vitae auctorem, mortis exstinctorem) mortalem esse docet ac probare nititur, propriaque sua divinitate passum esse atque in triduana illa corporis morte divinitatem quoque simul cum corpore mortuam fuisse, sicque rursus Patris opera a morte ad vitam revocatam. Alia autem omnia quae huiusmodi absurditatibus adicit, longum fuerit commemorare. [PG 37, 332-333].

72. Gregorius Nyssenus, *Ad Theophilum adv. Apollinarem:* Qui Apollinaris dogmatibus favent, reprehensionibus in nos paratis res suas stabilire conantur, carnale Verbum atque saeculorum conditorem hominis Filium et mortalem Filii deitatem facientes. Proferunt enim tamquam quibusdam in catholica Ecclesia duos filios colentibus in dogmate, unum quidem secundum naturam alterum autem secundum adoptionem, postea acquisitum. Nescio a quo talia audientes, aut cum qua persona luctantes; nondum enim cognovi qui talia effutiret. [PG 45, 1272].

73. Idem, *Antirrheticus adv. Apollinarem:* 2... Divinam quandam incarnationem Verbo affingit, idque dubio adeo sermone, ut incertum mihi sit, utrum mutationem divinitatis e simplici eius et compositionis experte natura in carneam soliditatem transformatae intelligat, an potius manente in seipsa aliam quandam apparuisse dicat incarnationem divinam in humanae et divinae naturae confinio positam, quae nec Deus esset nec homo sed ex utroque quodammodo participaret... 4... Nos vero multa per loca peregre profecti... nondum quempiam audivimus qui talia de hoc mysterio proferret, Christum nempe divinum hominem (ἔνθεον ἄνθρωπον) esse... Itaque proferat quempiam qui Deum in carne non apparuisse sed divinum hominem Christum esse affirmaverit. [PG 45, 1128-1132].

74. 5... Tota quippe eius scriptio eo tendit, ut unigeniti Filii divinitatem mortalem esse eundemque non in humanitate passionem suscepisse, sed impassibilem eius immutabilemque naturam ad passionem participandam mutatam fuisse astruat... [PG 45, 1132].

75. *Ps. Athanasii Adv. Apollinarem liber I:* 2... Isti vero aut mutationem Verbi comminiscuntur, aut passionis dispensationem meram esse phantasiam suspicantur, atque interdum increatam caelestemque Christi carnem, aliquando deitati aiunt esse consubstantialem. Deinde, inquiunt, vice interioris qui in nobis est hominis mentem caelestem inesse Christo. Nam figura illa qua induebatur, instar organi usus est. Neque enim possibile erat perfectum hominem illum fieri: ubi enim perfectus homo, ibi et peccatum; itemque duo perfecta unum fieri non possunt; alioquin in Christo erit ea quae in nobis est pugna peccati, opusque erit ei illa apud nos fieri solita purgatione... [PG 26, 1096].

76. 2... Sed assumpsit, inquiunt, corpus absque mente, ut ipse mens in illo esset, expers omnino peccati cum ratione divinitatis tum ratione carnis quae absque mente sit. Neque enim peccat caro eius qui carnem movet, id est, qui cogitat, si is prius peccati actum non mente conceperit et si per corpus ad peccati consummationem operatus non fuerit. Unde Christus quidem commonstravit carnis novitatem pro ratione similitudinis; novitatem autem eius qui in nobis cogitat, unusquisque in seipso exhibet per imitationem et similitudinem et abstinentiam a peccato. [PG 26, 1096].

77. 9. Nos [Apollinaristae] eum qui ex Maria natus est consubstantialem Patri dicimus. [PG 26, 1108].

78. *Apollinarismus a Diodoro descriptus*[1]*:* Sunt autem apud eos aliqui quos honore praecipuo prosequuntur, quos etiam ipsis sapientiores esse credunt, et [qui sunt] valde versati in libris divinis. Qui commixtionem non admittunt et eos qui admittunt stultos putant. Confitentur vero illud corpus quod [est] de Maria, vere esse semen Davidis et Abrahae, tempore novissimo formatum esse in utero Virginis, subisse ea quae [sunt] corporis, et Deum Verbum esse his omnibus extraneum; [hoc] ante saecula e Patre esse natum; mansisse sine mutatione et esse tale naturâ suâ. Porro nolunt illud quidem dici ex alto, hoc autem ex imo; neque hoc [dici] filium David, illud vero Filium Dei. Sed eundem [confitentur] et [Filium] Dei ante saecula et [filium] Davidis in tempore novissimo: [Filium] Dei quidem divinitate, [filium] Davidis autem humanitate; eundem impassibilem et passibilem: illud secundum spiritum, hoc secundum carnem; eundem habere famem et nutrire; eum pati et non pati, hoc quidem secundum spiritum, illud autem secundum carnem; eundem mori et vivificare; sepeliri et resuscitare; eum tangi et non tangi. "Noli separare, illum quidem dicens filium David et non [Filium] Dei, hunc autem [Filium] Dei et non [filium] Davidis; sed ambo [sunt filius] Dei et [filius] Davidis". Quemadmodum enim homo ex anima et corpore subsistit, ex illa quae est invisibilis et immortalis, et ex hoc quod est visibile ac mortale, appellatur autem homo quando haec duo unam hypostasim efformant unumque filium perfectum—non enim anima separatim filius dicitur illius qui generat neque corpus [solum], sed duo simul, quando quoad naturam invicem longe distant, quoad reliqua omnia autem [sunt] coniuncta. Quis enim umquam dixit: Corpus illius mortuum est, aut aegrotavit, aut vestes induit aut comedit? Rursus, quis dicit: Anima illius irata est, malefecit, blasphemavit? quamvis haec sint animae, illa autem corporis. Sed attribuimus ei [homini] in genere quod est proprium naturae uniuscuiusque eorum—ita etiam Deus Verbum corpus quidem e Davide sumpsit; sed in unum filium compositum est et in unam hypostasim; neque Deus Verbum neque etiam corpus Filius Dei recte vocatur; et corpus quidem est semen David, non autem Dei filius. Sed haec duo sunt unus filius, sive Davidis sive Dei. Et [ita] omnia ea quae antea diximus. Inveni autem etiam quod ille qui haec nova induxit, fecit hisce verbis: "Confiteor Filium Dei [... *Sequitur textus relatus superius,* 9, *3, adhibita lectione* "unam hypostasim et unum prosopon"].

79. *Synusiasmi quaedam forma a Nestorio notata*[2]*:* Sicut nempe de aqua liquida et currente, quando est congelata et solida facta, nihil [aliud] dicimus nisi quod est aqua congelata, ita quoque Deus vere factus est caro, quamvis [semper] esset natura sua Deus. Erat per omnia et agebat tamquam Deus. Quod ad carnis [operationes], [eas] quoque vere perficiebat, patiebatur etiam ut caro, factus est caro in utero [Matris] et, quia [talis] factus erat, natus est et crevit vere sicuti caro. Postquam elegit hoc esse, esurivit et sitivit, fatigatus est, passus est et crucifixus in veritate, siquidem vere caro erat. Sicut enim aqua, quae frangi nequit, [nihilominus] vere frangitur quando est congelata, et vere subit passiones illius naturae quae facta est, eodem modo etiam Deus, ex quo revera factus est caro, vere subiit omnia ea quae sunt illius naturae quae factus erat, nullatenus tamen derelicta natura sua [propria]... Confitemur quidem eum vere factum esse carnem, non autem natura sua... Sicut aqua decurrens, postquam est congelata, naturam habet glaciei, tametsi natura sua non est glacies sed facta est [talis], ita etiam Deus vere factus est caro et est natura carnis, sed non in sua natura, cum non sit caro ab aeterno sed postea factus sit. Haec est igitur vera incarnatio: fieri caro et homo in eius natura et non apparenter, in figura aut illusione absque hypostasi; id quod revera non esset incarnatio [*litter:* esset non—incarnatio]... [BEDJAN, pp. 15-17; NAU, pp. 8-10].

[1] Fragmentum 26 collectionis de qua cf. p. 129. In editione BRIÈRE habetur syriace in p. 258, gallice vero in p. 269.

[2] *Liber Heraclidae* (de quo cf. p. 368, nn. 11-13. Sophronius, cuius sunt verba citata, demonstrare vult Christum potius se agere tamquam hominem quamvis non assumpsisset corpus humanum. NAU, p. 8, nota.

80. *Errorum conspectus a s. Augustino exaratus*[1]*:* 19. Credentes ergo incommutabilem Trinitatem credamus etiam dispensationem temporalem pro salute generis humani. Nec eos audiamus, qui Filium Dei Iesum Christum nihil esse aliud quam hominem dicunt, sed ita iustum, ut dignus sit appellari Filius Dei...

20. Nec eos audiamus, qui non verum hominem suscepisse dicunt Filium Dei neque natum esse de femina, sed falsam carnem et imaginem simulatam corporis humani ostendisse videntibus. Nesciunt enim quomodo substantia Dei administrans universam creaturam inquinari omnino non possit...

21. Nec eos audiamus, qui... hominem ipsum qui temporali dispensatione susceptus est audent dicere non habuisse hominis mentem sed solam animam et corpus. Hoc est dicere: Non fuit homo, sed membra corporis habebat humana... Sed si exsecrandi sunt illi qui eum negant humanum corpus habuisse, quod est infimum in homine, miror quod isti non erubescunt, qui hoc eum negant habuisse quod est optimum in homine...

22. Nec eos audiamus, qui sic dicunt ab illa aeterna Sapientia susceptum esse hominem qui de Virgine natus est, quomodo et alii homines ab ea sapientes fiunt qui perfecte sapientes sunt. Nesciunt enim proprium illius hominis sacramentum, et putant hoc solum eum plus habuisse inter ceteros beatissimos, quod de Virgine natus est... Aliud est enim sapientem tantum fieri per sapientiam Dei, et aliud ipsam per-

[1] *De agone christiano* [a. 396-397]. Ed.: ZYCHA IOSEPH, in CSEL 41, p. 120-129. PL 40, 300-305.

sonam sustinere Sapientiae Dei. Quamvis enim eadem natura sit corporis Ecclesiae, multum tamen distare inter caput et membra cetera quis non intelligat?... Quomodo ergo anima totum corpus nostrum animat et vivificat, sed in capite et videndo sentit et audiendo et odorando et gustando et tangendo, in ceteris autem membris tangendo tantum, et ideo capiti cuncta subiecta sunt ad operandum, illud autem supra collocatum est ad consulendum, quia ipsius animae quae consulit corpori quodam modo personam sustinet caput...: sic universo populo sanctorum tamquam uni corpori caput est Mediator Dei et hominum homo Christus Iesus. Et propterea Sapientia Dei et Verbum... non sic assumpsit illum hominem ut ceteros sanctos, sed multo excellentius multoque sublimius: quomodo ipsum solum assumi oportuit, in quo Sapientia hominibus appareret, sicut eam visibiliter dicebat ostendi... Christus Iesus qui Sapientiae ipsius... non solum beneficium habet, sed etiam personam gerit...

23. Nec eos audiamus, qui solum corpus humanum susceptum esse dicunt a Verbo Dei... ut negent illum hominem vel animam vel aliquid hominis habuisse nisi carnem solam...

24. Nec eos audiamus, qui tale corpus Dominum nostrum habuisse dicunt, quale apparuit in columba... in signo Spiritus Sancti. Ita enim persuadere conantur Filium Dei natum non esse de femina... Quare autem Spiritus Sanctus non est natus de columba, quemadmodum Christus de femina, illa causa est, quia non columbas liberare venerat Spiritus Sanctus, sed hominibus significare innocentiam et amorem spiritalem, quod in columbae specie visibiliter figuratum est. Dominus autem Iesus Christus, qui venerat ad homines liberandos, in quibus et mares et feminae pertinent ad salutem, nec mares fastidivit, quia marem suscepit, nec feminas, quia de femina natus est. Huc accedit magnum sacramentum, ut, quoniam per feminam nobis mors acciderat, vita nobis per feminam nasceretur; ut de utraque natura, id est feminina et masculina, victus diabolus cruciaretur...

25. Nec eos audiamus, qui propterea volunt cogere ut inter creaturas Filium Dei numeremus, quia passus est. Dicunt enim: si passus est, mutabilis est, et si mutabilis est, creatura est, quia substantia Dei non potest immutari... Sed aliud est esse creaturam et aliud suscipere creaturam. Filius ergo unigenitus Dei... quia immutari omnino non potest, suscepit humanam creaturam, quam lapsam erigere atque inveteratam renovare dignatus est... Nec propterea Verbum Patris... negandum est natum et passum esse pro nobis... Dei Filium passum et mortuum dicimus in homine quem portabat, sine divinitatis aliqua commutatione vel morte.

26. Nec eos audiamus, qui negant tale corpus Domini resurrexisse quale positum est in monumento... Si enim potuit ante passionem clarificare illud sicut splendorem solis, quare non potuit et post passionem ad quantam vellet subtilitatem in temporis momento redigere, ut per clausa ostia posset intrare?

27. Nec eos audiamus, qui negant ipsum corpus secum levasse in caelum Dominum nostrum...

28. Nec eos audiamus, qui negant ad dexteram Patris sedere Filium. Dicunt enim: Numquid Deus Pater habet latus dextrum aut sinistrum sicuti corpora? Nec nos hoc de Deo Patre sentimus... sed dextera Patris est beatitudo perpetua quae sanctis promittitur, sicut sinistra eius rectissime dicitur miseria perpetua quae impiis datur...

29. Nec eos audiamus, qui negant diem iudicii futurum...

Alius errorum conspectus Gregorio Thaumaturgo perperam ascriptus invenitur in PG 10, 1127-1136 (graece tantum apud SCHWARTZ, ACO, I, 1, P. 6, pp. 146-151). Quibusdam criticis ab Apollinaristis confectus videtur; ab aliis ad controversiam nestorianam refertur.

S. PETRUS ALEXANDRINUS († 311)

1. **Fragmenta ex opere "De deitate"** [1]. *Fragmentum I:* Quoniam certe gratia et veritas per Iesum Christum facta est (unde et gratia sumus salvati iuxta apostolicum dictum: "Et hoc, inquit, non ex nobis neque ex operibus, ne quis glorietur), voluntate Dei Verbum caro factum est et habitu inventus ut homo. Non est tamen a deitate destitutum. Neque enim ut a sua gloria et virtute desisteret, cum esset dives pauper est factus, sed ut et mortem pro nobis peccatoribus ipse sustineret, iustus pro iniustis, et ut nos offerret Deo, mortuus quidem carne, vivificatus autem spiritu.

2. *Fragmentum II:* Unde et evangelista asserit veritatem dicens: "Verbum caro factum est et habitavit in nobis". Scilicet ex quo angelus Virginem salutavit, dicens: "Ave, gratia plena, Dominus tecum". Dominus autem tecum dixit Gabriel pro eo quod est Deus Verbum tecum. Demonstrat enim id nasci in vulva et carnem futurum, iuxta quod scriptum est: Spiritus Sanctus superveniet in te...

3. *Fragmentum III:* Deus autem Verbum, viro absente, voluntate Dei qui omnia facile operatur, factum est in vulva Virginis caro, non egens viri operatione aut praesentia. Viro enim efficacior fuit Dei virtus inumbrans Virgini, superveniente simul etiam Spiritu Sancto. *In textu syriaco* [2] *additur:* Quapropter cum editus esset Emmanuel, Dei Genitricem virginem perfecit, ex ea gloriose incarnatus et ortus.

[1] In concilio ephesino allegata. Versio latina sumitur ex collectione Palatina: SCHWARTZ, ACO, I, 5, pp. 89-90. PG 18, 509-512.

[2] Edito (cum versione latina) a PITRA, *Analecta sacra,* IV, 426. Additamentum pro suspecto communiter habetur.

4. Fragmentum ex homilia "De adventu Salvatoris nostri" [1]: Et Iudae dixit: Osculo Filium hominis tradis? Haec et his similia et signa omnia quae fecit et virtutes demonstrant eum esse Deum factum hominem. Utraque itaque demonstrantur, et quod erat Deus natura, et quod factus est homo natura.

ALEXANDER EP. ALEXANDRINUS († 328)

5. Epistola ad Alexandrum Thessalonicensem [a. 324] [2]: 12. Ad haec novimus resurrectionem mortuorum, cuius primitiae fuit Dominus noster Iesus Christus, qui carnem revera gestavit (φορέσας) neque sola specie, sumptam ex Maria deipara, qui in fine saeculorum, ut peccatum tolleretur, ad humanum genus advenit crucique fixus et mortuus est, neque tamen idcirco divinitatis suae detrimentum passus est; suscitatus ex mortuis, assumptus est in caelum, sedens ad dexteram maiestatis... [Opitz, p. 28. PG 18, 568].

6. E sermone qui in Dispensationem [3].

Adiuva Deus!

Lumen α mater est, et Ioseph pater, et corruptio non usquam; hoc manifeste erat: absolutum β factum-est caro, existens Verbum; non secundum veterem partum partus, quo corruptio dominabatur, et natus-est non in-impuris, sed in Evae officina γ.

Non potest mors habitare cum vita, et non corruptio cum incorruptione; quoniam dicit: Qui vidit me, vidit Patrem meum.

Animadversiones translatoris:

α Lumen: Arm. *Loysn* τὸ φῶς fortasse error typographicus pro *Koysn* ἡ παρθένος. β absolutum: Arm. *katarealn* ὁ τέλειος, τὸ τέλειον. γ officina: Arm. *gorcarann* τὸ ἐργαστήριον, τὸ ὄργανον, "(in Evae) officinam", probabiliter error pro *gorcarans*, "officinis".

---

[1] Allegatum a Leontio. PG 86, 1312.

[2] Servata a Theodoreto in *Historia ecclesiastica*, l. I, c. 3. Ed.: Opitz Hans Georg, *Athanasius Werke*, III, 1 (Berlin-Leipzig 1934), pp. 19-29. PG 82, 887-910, sive PG 18, 547-572. Proprie est epistola encyclica; in textu recepto dirigitur ad Alexandrum Cptanum, sed erronee, nam is episcopus nondum erat.

[3] Duo quae sequuntur fragmenta inveniuntur in florilegio armeno armenicis typis edito a. 1914, cuius editionis textum et apparatum criticum nobis in latinum benigne transtulit R. P. Ioseph Smith, S. I., Romae in Instituto Biblico professor. De florilegio et de ratione versionis cf. dicenda in p. 520.

LACTANTIUS (fl. ca 323)

7. Divinae institutiones [307-311] [1], l. IV: 10. In primis igitur scire homines oportet sic a principio processisse dispositionem summi Dei, ut esset necesse appropinquante saeculi termino Dei Filium descendere in terram, ut constitueret Deo templum doceretque iustitiam, verumtamen non in virtute angeli aut potestate caelesti sed in figura hominis et conditione mortali, et cum magisterio functus fuisset, traderetur in manus impiorum mortemque susciperet, ut ea quoque per virtutem domita resurgeret, et homini quem induerat, quem gerebat, et spem vincendae mortis offerret et ad praemia immortalitatis admitteret... [Brandt, p. 301. PL 6, 469-470].

8. 11 ... Illi autem [Iudaei] a prophetis increpiti non modo verba eorum respuerunt, sed... eos ipsos exquisitis cruciatibus necaverunt... Itaque desiit prophetas mittere ad eos, sed illum Filium suum primogenitum, illum opificem rerum et consiliatorem suum, delabi iussit e caelo, ut religionem sanctam Dei transferret ad gentes, id est ad eos qui Deum ignorabant, doceretque iustitiam quam perfidus populus abiecerat... 12. Descendens itaque de caelo sanctus ille spiritus Dei sanctam virginem cuius utero se insinuaret elegit. At illa divino spiritu... concepit... "Ecce", inquit [Daniel 7, 13], "in nubibus caeli ut filius hominis veniens". Non dixit 'ut filius Dei' sed 'ut filius hominis', ut ostenderet quod carne indui haberet in terra, ut suscepta hominis figura et conditione mortali doceret homines iustitiam, et cum mandatis Dei functus veritatem gentibus revelasset, multaretur etiam morte, ut inferos quoque vinceret ac resignaret atque ita demum resurgens ad Patrem proficisceretur in nube sublatus... [Brandt, pp. 305-313. PL 6, 475-481].

9. 13. Summus igitur Deus ac parens omnium cum religionem suam transferre voluisset, doctorem iustitiae misit e caelo... Factus est et Dei Filius per spiritum et hominis per carnem, id est et Deus et homo. Dei virtus in eo ex operibus quae fecit apparuit, fragilitas hominis ex passione quam pertulit... et Deum fuisse et hominem ex utroque genere permixtum prophetis vaticinantibus discimus... 16. Venio nunc ad ipsam passionem, quae velut opprobrium nobis obiectari solet, quod et hominem et ab hominibus insigni supplicio affectum et cruciatum colamus, ut doceam eam ipsam passionem adeo cum magna et divina ratione susceptam et in ea sola et virtutem et veritatem et sapientiam contineri. Neque enim si beatissimus in terra fuisset et per omnem vitam in summa felicitate regnasset, quisquam illum sapiens aut Deum credidisset aut honore divino dignum iudicasset... nec enim potest aliquid

---

[1] Ed.: Brandt Samuel, in CSEL 19 (Vindobonae 1890). PL 6, 111-822.

in rebus terrenis esse venerabile caeloque dignum, sed sola est virtus, sola iustitia quae potest verum bonum et caeleste et perpetuum iudicari, quia nec datur cuiquam nec aufertur. Qua virtute ac iustitia quoniam Christus instructus venit in terram, immo vero quoniam ipse virtus et ipse iustitia est, descendit ut eam doceret hominemque formaret; quo magisterio ac Dei legatione perfunctus ob eam ipsam virtutem quam simul et docuit et fecit ab omnibus gentibus et meruit et potuit Deus credi... Primores Iudaeorum... cum legerent cum quanta virtute et claritate Filius Dei venturus esset e caelo, Iesum autem cernerent humilem sordidum informem, non credebant Filium Dei esse, ignorantes duos eius adventus a prophetis esse praedictos... [BRANDT, pp. 316-341. PL 6, 482-498].

10. 24... Eo fit ut terrenus doctor perfectus esse non possit. At vero caelestis, cui scientiam divinitas, virtutem immortalitas tribuit, in docendo quoque sicut in ceteris perfectus et consummatus sit necesse est. At id omnino fieri non potest nisi mortale sibi corpus assumat. Cur autem fieri non possit, ratio clara est. Nam si veniat ad homines ut Deus (ut omittam quod mortales oculi claritatem maiestatis eius conspicere ac sustinere non possunt), ipse certe Deus virtutem docere non poterit, quia expers corporis non faciet quae docebit ac per hoc doctrina eius perfecta non erit. Alioquin si summa virtus est dolorem patienter pro iustitia officioque perferre, si virtus est mortem ipsam et intentatam non metuere et illatam fortiter sustinere, debet ergo doctor ille perfectus et docere ista praecipiendo et confirmare faciendo... 25. Discant igitur homines et intelligant quare Deus summus cum legatum ac nuntium suum mitteret ad erudiendam praeceptis iustitiae mortalitatem, voluerit eum carne indui et cruciatu affici et morte multari... Itaque idcirco mediator advenit, id est Deus in carne, ut caro eum sequi posset, et eriperet hominem morti cuius est dominatio in carnem. Ideo carne se induit, ut desideriis carnis edomitis doceret non necessitatis esse peccare, sed propositi ac voluntatis... [BRANDT, pp. 372-377. PL 6, 521-525].

11. 26. Quod vero ad crucem spectat, magna in ea vis ac ratio est... Is igitur [virtutis magister Christus]... cum in omnibus vitae officiis iustitiae specimen praebuisset, ut doloris quoque patientiam mortisque contemptum (quibus perfecta et consummata fit virtus) traderet homini, venit in manus impiae nationis, cum et vitare potuisset scientia futuri quam gerebat... Cur autem summus Pater id potissimum genus mortis elegerit quo affici eum sineret, haec ratio est... Primum, quod is qui humilis advenerat ut humilibus et infimis opem ferret et omnibus spem salutis ostenderet, eo genere afficiendus fuit quo humiles et infimi solent, ne quis esset omnino qui eum non posset imitari. Deinde, ut integrum corpus eius conservaretur, quem die tertio resurgere ab inferis oportebat... Illa quoque praecipua fuit causa... nam quoniam is qui patibulo suspenditur et conspicuus est omnibus et ceteris altior, crux potius electa est, quae significaret illum tam conspicuum tamque sublimem futurum, ut ad eum cognoscendum pariter et colendum cunctae nationes ex omni orbe concurrerent... Cuius rei figuram Iudaei etiamnunc exhibent cum limina sua de cruore agni notant... Agnus enim candidus sine macula Christus fuit, id est innocens et iustus et sanctus, quia ab iisdem Iudaeis immolatus saluti est omnibus, qui signum sanguinis, id est crucis qua sanguinem fudit, in sua fronte conscripserint... [BRANDT, p. 381-384. PL 6, 528-531].

CONSTANTINUS IMPERATOR († 337)

12. Oratio ad sanctorum coetum[1]: 11. 4 Quidam impii ac dementes homines aiunt Christum nostrum merito supplicio damnatum fuisse et eum qui vitae auctor est viventibus vita esse privatum... Illud vero omnem excedit amentiam quod sibi ipsis persuasisse videntur: Deum immortalem vim ab homine passum esse vel crudelitatem dominatricem evasisse benevolentiae... 5 Statuerat quidem Dei benevolentia iniustitiam e medio tollere, modestiam vero et aequitatem promovere... 9 Et ipsum quidem Christum ante omnia exstitisse, iam abunde probavimus. At quomodo in terras descendit et ad homines venit? Consilium quidem ipsum... profectum est ex cura ac sollicitudine quam pro universis rebus gerebat: Opifex enim operum suorum curam gerat necesse est. Cum vero ad mundanum corpus accessurus esset et inter homines, necessitate sic exigente, aliquandiu moraturus, novam quandam nascendi rationem commentus est sibi. Nam absque nuptiis fuit conceptio et castae virginitatis puerperium [et puella Dei mater καὶ Θεοῦ μήτηρ κόρη], et aeternae naturae temporale principium, et intelligibilis substantiae sensus, et incorporei splendoris materia. 10 Cuncta igitur quae tunc visa sunt, his fuere consentanea... ex pannis sapientia Dei, et Iordanis qui aquas ad baptismum praebebat cum reverentia illum suscipiens. 11 Ad haec regalis unctio cum omnium rerum scientia coniuncta, doctrina item ac potentia qua res admirabiles perpetravit, et insanabiles morbos curavit... 14 Quis unquam inter homines te pro dignitate laudaverit? Tu quippe es qui ex nihilo res creasse diceris... Tuae clementiae hoc praecipuum munus est, quod homines bona indole praeditos divinae ac beatae vitae aemulatores reddidisti ac providisti ut illi optimarum rerum mercatores effecti... verecundiam denique et omne genus virtutis amplectentes, quam priores hominum mores expulerant, quae aliquando facta est causa vel potius necessitas Salvatori ut descenderet, qui pro omnibus provideret. Nullus enim alius tantorum malorum

[1] Addita ad calcem operis EUSEBII CAESARIENSIS, *In vitam Constantini*. De illius genuinitate auctores disputant. Ed.: HEIKEL IVAR A., in GCS, *Eusebius Werke*, t. I (Leipzig 1902), pp. 154-192. PG 20, 1233-1316.

et iniustitiae quae illa aetate invaluerat medicus idoneus inventus fuerat. ₁₅ Providentia saltem, ad terras usque perveniens, cuncta quae per contumeliam et intemperantiam incomposita erant, nullo negotio restituit. [Heikel, pp. 166-170. PG 20, 1261-1268].

13. 12. ₁ Sed dicet aliquis... Deum voluntatem hominum meliorem ac placidiorem facere potuisse. Quaenam, rogo, melior via, quae ratio efficacior ad improbos homines emendandos quam ut Deus ipse eos coram compellaret? Annon ille praesens et omnium conspectui subiectus eos ad modestiam informavit? Quod si Dei praesentis praeceptio nihil profuit, quid absentis et inauditi prodesse potuisset? [Heikel, p. 170. PG 20, 1269].

14. 15. ₁ Ceterum Dei Filius omnes homines ad virtutem cohortatur, Patris mandatorum doctorem se praebens prudentibus. Nisi forte per summam imprudentiam ignoramus eum utilitatis nostrae causa, id est, propter hominum felicitatem terras peragrasse et optimis illius temporis viris ad se convocatis, utilissimam doctrinam... tradidisse... ₄ ... Experientia autem hoc ipsum ex Dei victoria didicimus: qui illam pro omnibus providentiam agens, cum ab impiis et iniquis contumeliose exceptus fuisset, nullo ex passione percepto damno, triumphum maximum et immortalem coronam devicta improbitate est assecutus, quippe qui et propositum providentiae suae ac benevolentiae erga iustos ad exitum perduxerit, impiorum iniustorumque hominum crudelitatem conculcaverit. [Heikel, pp. 174-176. PG 20, 1276-1279].

EUSEBIUS CAESARIENSIS († 339)

15. Demonstratio evangelica [post 315-320] [1]. *Ex l. IV:* 10. ₄ ... Cum tot mala a perniciosis et pravis spiritibus necnon ab eo qui in iis totius orbis tyrannidem occuparat proposita essent, nullusque eorum angelorum qui praefecti fuerunt malis subvenire esset idoneus, merito illud Dei Verbum, ille Salvator universi, salutari nutu Patris qui humani generis est amantissimus, ne hoc ipsum illi tam carum genus in impietatis profundo versaretur, antea quidem exiguos quosdam atque obscuros propriae lucis radios per prophetam Moysen perque eos Dei amicos viros qui et ante illum et post illum floruerunt emisit... ₉ ... Tum denique Salvator ac medicus universi descendit ad homines, ut vel angelis suis pro hominum salute opem ferret... ₁₃ ... demones utique perniciosos... ₁₄ per ea quae et fecit et docuit validissime cecidit: omne autem humanum genus allocutionum mansuetis ac placidis quasi medicamentis suisque ipsius blandis exhortationibus ac documentis sanavit...

[1] Ed.: Heikel Ivar A., in GCS, *Eusebius Werke*, t. VI (Leipzig 1913), pp. 1-590. PG 22, 13-792.

Usque adeo seipsum demittebat, ut... de ipsis iam portis mortis semimortuos, vel eos quoque qui penitus interiissent iamque diu sepulti essent, a mortis vinculis solveret: ₁₅ propter quam maxime causam illi fuit opus ad illa usque loca efficaciam agendi propagare, ut videlicet non solum in vivis, verum etiam in mortuis dominaretur... 11 ... Vitae etiam finem extremum, cum ab hominibus discessit, initio eiusdem parem ac similem praestitit. 12. Etenim usque ad mortem atque usque ad ipsos mortuos leges caritatis erga homines ipsum vocabant, ut eorum quoque qui antea mortui erant animas revocaret: ₂ quandoquidem omnium quicumque a condito aevo fuissent salutem ipse curabat. Necnon ut sua morte deleret eum qui imperium mortis habebat, quemadmodum divina docent oracula, in hoc quoque promiscue rursus dispensationem obivit; quippe qui tamquam homo corpus de morte sepeliendum reliquerit, ab eodem vero corpore tamquam Deus discesserit. ₃ Cum enim altius vocem emisisset et dixisset Patri 'commendo spiritum meum', solutus a corpore abiit... [Heikel, pp. 165-169. PG 22, 276-281].

16. 12. ₆ ... Non unam causam [mortis Christi], qui vult quaerere, inveniet, sed plures. Primam illam ipsum Verbum docet, ut tam in mortuis quam in vivis dominaretur; alteram, ut nostras abstergeret maculas peccatorum, qui pro nobis sacrificatus et maledictum factus sit [Gal. 3, 13]; ₇ tertiam, ut tamquam Dei victima atque ingens sacrificium ipsi supremo Deo offerretur pro universo mundo; quartam, ut sic fallaciosae et daemoniacae efficaciae eversionem moliretur; ₈ quintam, ut suis familiaribus ac discipulis spem vitae, quae post mortem apud Deum futura est, non oratione neque verbis et vocibus sed factis repraesentans et quod verbis promiserat oculis exhibens, confidentiores eos atque alacriores praestaret ad eam quae ab ipso instituta fuerat vitae rationem omnibus, graecis simul et barbaris, nuntiandam. 13. ₁ ... Non oportet te animo perturbari, tametsi ortum et corpus et dolores et mortem de immateriali atque incorporeo Dei Verbo audis. Ut enim solaris luminis radii, licet omnia compleant et corpora mortua sordentiaque attingant, ipsi tamen nihil patiuntur, sic etiam multoque magis Dei vis incorporea neque rei effectum (οὐσίαν) pateretur neque nocumentum acciperet, neque unquam seipsa deterior fieret, quamvis incorporea quadam ratione corpus attingeret... [Heikel, pp. 170-171. PG 22, 284-285].

17. 13. ₆ Haec omnia ad usum atque utilitatem omnium nostrum Dei Verbum, humanum genus omni prosequens amore, paternis consiliis administrabat, ipse rursus manens et materiae expers et incorporeus, cuiusmodi etiam pridem apud Patrem erat, neque mutans essentiam neque perdens quod suae ipsius naturae proprium erat, neque corporis vinculis impeditus aut a sua divinitate deiectus ac ne domesticam quidem Verbi potestatem amittens, sed neque illic quidem degens tantum ubi ipsi humanum vas aderat, ut in aliis universi partibus esse

prohiberetur. Etenim tunc quoque cum inter homines versabatur, nihilominus omnia complebat, interim et cum Patre idem erat, et in ipso erat, et omnium rerum pariter in eodem tempore tam caelestium quam terrestrium curam gerebat, nusquam ab illa praesentia qua cunctis rebus adest nostro more exclusus, neque divina ne ageret more suo impeditus... $_{9}$ Illud vero immateriale incorporeumque Dei Verbum... quidquid divina atque incorporea sua vi attigerit, vivere id degereque cum lumine rationali necesse est. Hac sane ipsa ratione quodcumque etiam corpus attigerit, sanctificatum protinus id illuminatumque est, ab eodemque aegritudo omnis omnisque infirmitas aliaque eiusdem generis universa refugiunt. $_{10}$... Sic sane etiam mortuum illud Verbi corpus, ubi exiguum quiddam virtutem illam Verbi attigit, tum excitatum est illico ac revixit, et mors vitam effugit, et ipso lumine obscuritas dissoluta est, et quod corruptibile erat induit incorruptionem et quod mortale immortalitatem. 14. Ceterum quidnam aliud tandem quam quod totus homo deitate absorptus est, et rursus Deus fuit Deus Verbum cuiusmodi fuerat etiam antequam homo fieret, et hominem secum Deum fecit spei nostrae primitias; hunc ipsum interim ad illius vitae aeternae quam penes se habet atque ad dignitatis in divinitate ac beatitudine communitatem assumens... [HEIKEL, pp. 172-173. PG 22, 287-289].

18. *Ex l. X:* 1. $_{22}$... Multis enim patientibus... patientium membrorum labores in se ipsum [Christus] assumpsit et nostras infirmitates suas fecit et secundum leges amoris erga homines pro omnibus nobis et dolores et labores sustinuit. $_{23}$ Neque solum haec faciens Dei agnus, verum etiam pro nobis tormenta passus supplicioque affectus, quo non ipse dignus erat, sed nos ob multitudinem peccatorum, ut peccata nobis dimitterentur auctor exstitit, utpote qui pro nobis et mortem subierit atque verbera et probra et contumelias quibus nos digni eramus in se ipsum transtulerit, atque maledictum pro nobis factus maledictionem quae nobis debebatur ad se ipsum attraxerit. Quid enim aliud ille ac pro animis nostris pretium (καὶ τί γὰρ ἄλλο ἢ ἀντίψυχον)? [HEIKEL, p. 450. PG 22, 724-725].

19. Contra Marcellum [a. 337/8][1]. *Ex l. II: [Absurda quae ex Marcelli sententia consequuntur]* 4. $_{27}$... In unoquoque denique propheta operabatur illud idem Verbum Dei; aequalem igitur illi omnes cum Filio Dei dignitatem participabant, nec erat aliqua Servatoris praerogativa, si sola ille operatione Verbi, quod cum Deo unitum manebat, movebatur. $_{28}$ Imo vero Marcellus non admittit Dei Filium ad aequales portiones cum propheta quovis. Consequentur enim illi vitam aeternam, immortalem et interminabilem, per saecula nempe omnia in promisso illo regno caelorum victuri, fruitione gaudentes bonorum quae nec oculus vidit nec auris audivit nec ascendit in cor hominis. Christus autem Dei, communis omnium Servator, mortuorum primogenitus, spes resurrectionis sanctorum, solus tunc derelinquetur, ablato sibi regno, carne quae vivifica est nuda et irrationali derelicta, ut qui non erat Filius Dei prius neque per aeternitatem perseverabit esse, iuxta Marcelli doctrinam. $_{29}$ Quocirca non immerito haec regem illum vere religiosum et ter beatum adversus scriptorem concitarunt, licet illi in scripto suo infinitis modis adblandiretur et multis eum encomiis honestaret... [KLOSTERMANN, pp. 57-58. PG 24, 821].

[1] Ed.: KLOSTERMANN ERICH, in GCS, *Eusebius Werke*, t. IV (Leipzig 1906), pp. 1-58. PG 24, 707-826.

20. De ecclesiastica theologia [a. 337/8][1]. *Ex l. I:* 6. At qui in illum qui advenit credere desiderant, haec tria manifeste confitebuntur. Natum de semine Davidis et de sancta Virgine, et eum qui in hoc habitat Filium Dei qui prius exstabat et substantialiter consistebat, necnon istius Patrem Deum a quo et ipse se missum esse identidem confitetur. Nobis igitur unus Deus Pater est, Pater a quo sunt omnia... et unus Dominus Iesus Christus per quem sunt omnia, qui Deo Filius unigenitus praeexsistebat, et tertius secundum carnem filius hominis, quem nostra causa suscepit Filius Dei. Sed nec corpus quod assumpsit erat idem cum Filio Dei qui assumpsit, neque ipse Dei Filius unus idemque debet existimari cum Genitore suo. [KLOSTERMANN, pp. 64-65. PG 24, 834-835].

21. 13. $_{1}$ Quandoquidem vero rerum progeneratarum natura... divinitatis splendores nullo modo potuit participare ob nimiam illius deficientiam per quam a natura illa sublimissima semovetur... paterna illa Dei misericordia... suum Filium unigenitum super omnes constituit... $_{4}$ Hinc admodum congrue neque vitam abhorrebat victumque humanum... $_{5}$... Eratque unigenitus Dei Filius ipse, qui in imagine divina, hoc est corporis instrumento, cum humano genere conversationem habuit, docendo, sanando, divinae suae sapientiae ineffabili doctrina instituendo. $_{6}$ Sed iam ad nutum sui Patris, de misericordia eius permagna usque ad portas ipsas mortis evasit, quo et illos qui ibi detinebantur, gratiae quoque participes suae faceret, ad vitam una secum extractos... Ita ut quemadmodum mors per unum hominem peccantem in genus humanum dominata fuerat, ita et vita aeterna per ipsius gratiam imperium in illos omnes obtineret, qui in illum crederent. [KLOSTERMANN, pp. 73-74. PG 24, 849-854].

22. 20. $_{39}$...Quod si respondeat ad haec [Io. 8, 29] Marcellus Verbum carnem factum haec pronuntiasse: et quid istud, inquam, ad illud, non confiteri eum Filium esse sed solum Verbum? $_{40}$ Qualiter vero in carne fuit cum haec proloqueretur? Numne vivens, subsistens, extra Patrem constitutus? Et quis, quaeso, erat tum ille Pater qui suum in se

[1] Ed.: KLOSTERMANN ERICH, in GCS, *Eusebius Werke*, t. IV (Leipzig 1906), pp. 59-182. PG 24, 825-1046.

Verbum tunc non possidebat, sed sine suo Verbo subsistebat? carnem vero Verbum tunc inhabitans, cum in terris hic conversaretur, siquidem extra suum Patrem fuerat, vivens, subsistens, carnem movens ad instar animae, omnino erat alius a Patre suo, et duae tum hypostases, ipse atque Pater, subsistebant. 41 Frustraneus erit porro Marcelli labor omnis, qui illud quod in carne fuit substantiale Verbum, vivum et subsistens determinavit. Quod si Verbum illud quod inhabitabat corpus extra Deum fuerat, unitum vero fuit et copulatum eidem tamquam unum atque idem cum eo, omnino concessurus est vel ipsum Patrem esse in carne, vel Filium per se subsistere et in corpore operari, vel animam hominis, vel, si nihil horum, tum certe carnem a seipsa moveri exsistentem inanimam et irrationalem. 42 Si ergo dixerit Patrem, Pater illi erit qui genitus et passus est et qui omnia humana subivit; quod cum Sabellius olim affirmavit, dicam impietatis inscripsit ei Ecclesia Dei. Quod si nefas est dicere incarnatum fuisse Patrem, necesse est de Filio hoc pronuntient discipuli illius qui hoc docuit. 43 Quod si Marcellus abnegaverit illum subsistere, concedat oportet merum illum hominem de corpore atque anima constitutum, ita ut a communi natura hominum nullatenus recedat. Sed et dogma hoc Ecclesa reiecit etiam; quod cum olim Ebionaei tuerentur et non ita pridem propugnaret Samosatenus et qui ab illo denominantur Pauliani, blasphemiae sententiam ab Ecclesia in eos latam subierunt. 44 Quid ergo post haec restat aliud quam ut carnem tantum introducat nudam omni habitatore, quae moveatur ad modum automatum, quae habent praestigiatores? Et quo pacto caro et ipsummet per seipsum corpus absque inoperante dixerit, Quae ille me docuit ea proloquor? quomodo caro dixerit, Ego semper et ubique ea operor quae sunt illi complacentia? Quo pacto se caro missam dixerit a Patre? Anne carnis patrem dicere Deum sanctum est? aut potius eius qui in carne inhabitet et operetur? Quis tandem ille fuerit? Numne Verbum illud quod in Deo fuerat ipsemet idem Deus, ut Sabellio placuit? aut potius... vivens et subsistens unigenitus Filius Dei? 45 Quod si nihil horum ipsi arriserit, omnimodo substituet hic humanam animam, atque ita erit illi nudus homo Christus, nec ulterius Sabellianus, sed Paulianus nobis erit novus scriptor... [KLOSTERMANN, pp. 87-88. PG 24, 877-880].

23. *Ex l. III:* 6. 4 ... Marcellus vero permiscens omnia, aliquando in profundum se sabellianismum praecipitat, aliquando Pauli illius a Samosatis haeresim renovare vult, aliquando Iudaeus tantum non deprehenditur... 7. 1 Vir egregius iste demum ad carnem deiectus, ipsam affirmat imaginem invisibilis esse Dei... Illud quoque 'Ipse est ante omnia' de carne dictum ait, neque puduit eum dicere 'Ipse' de carne. 2 Sed et propter carnem 'universae creaturae primogenitum' vocatum ait... nec refugit dicere thronos, dominationes, principatus, potestates per et propter carnem Servatoris creationem suam in Christo consecutos... [KLOSTERMANN, pp. 164-165. PG 24, 1016].

EUSTATHIUS EP. ANTIOCHENUS († 337)

24. Fragmenta christologica [1]. *Ex interpretatione Psalmi 92:* Apertum est ergo, si ungens Deum designat cuius sedem aeternam dixit, natura Deum esse atque ex Deo genitum qui unxit. Qui vero unctus est, acquisitam accepit virtutem, egregio templo ornatus ex habitantis in ipso divinitate. — Ipse ergo is est qui, post contumelias sine specie et forma visus, iterum deinde mutatione facta decorem induit. Neque enim habitans in ipso Deus ad mortem instar agni ductus est et tamquam ovis mactatus, cum sit natura invisibilis. [SPANNEUT, 35, 37; ex THEODORETO, PG 83, 89, 289].

25. *Ex sermone in Prov. 8, 22:* Si ergo generationis principium accepit Verbum ex quo per maternum transiens uterum corporalia membra gestavit, constat quod factus est ex muliere. At si Verbum et Deus antea erat apud Patrem et universa per ipsum facta esse dicimus, non est utique factus ex muliere qui est et creaturis omnibus ut sint causam praebet, sed Deus natura est... ex muliere autem factus est homo, qui in virginali utero Spiritu Sancto formatus est. — Templum enim proprie mundum et immaculatum est humanum Verbi tabernaculum, in quo se conspiciendum praebens habitavit Deus... [SPANNEUT 18-19; ex THEODORETO, PG 83, 89].

26. Quando igitur hominem tamquam templum fabricatus Verbum gestavit, corpore quidem inter homines versatus est, varia autem miracula invisibiliter edidit et apostolos aeterni regni praecones misit. [SPANNEUT 20; ex THEODORETO, PG 83, 89].

27. Non enim dixit Paulus 'conformes Filio Dei', sed 'conformes imagini Filii ipsius' [Rom. 8, 29]; aliud docens esse Filium aliud imaginem eius. Nam Filius divina paternae virtutis insignia gerens imago est Patris, qua similes ex similibus geniti, verae imagines filii sunt parentum. Homo vero quem gestavit imago est Filii, quoniam et ex dissimilibus pinguntur in cera coloribus imagines: et hae quidem manu formantur, aliae vero natura et similitudine fiunt. [SPANNEUT 21; ex THEODORETO, PG 83, 176].

28. Sed quemadmodum ex Virgine natus homo ex muliere dicitur factus esse, ita et sub lege factus dicitur, quia per legalia quandoque praecepta incessit... Neque vero Verbum subiacebat legi, ut opinantur sycophantae, cum ipse lex sit, neque Deus indigebat sacrificiis purgan-

[1] Ed.: MICHEL SPANNEUT, *Recherches sur les écrits d'Eustathe d'Antioche* (Lille 1948), pp. 93-131. Pleraque fragmenta collecta habentur in PG 18, 675-698.

tibus, qui solo nutu omnia purgat et sanctificat. Sed quamvis assumptum ex Virgine humanum organum gestavit, et sub lege factus est, primogenitorum ritu purgatus, non quod ipse indigeret hoc remedio has caeremonias sustinuit, sed ut a legis servitute redimeret eos qui venumdati erant condemnationi maledicti. [SPANNEUT 23; ex THEODORETO, PG 83, 177].

29. Illud autem 'Nondum ascendi ad Patrem meum' non dixit Verbum et Deus qui e caelo descenderat et in sinu Patris versabatur, nec Sapientia quae res omnes creatas continet, sed ipse qui ex diversis membris compactus erat homo id protulit; qui ex mortuis resurrexerat, et ad Patrem nondum post mortem abierat, sibi autem profectionis primitias reservabat. [SPANNEUT 24; ex THEODORETO, PG 83, 285-288].

30. Dominum vero gloriae ipsum hominem crucifixum diserte nominat scribens [... Act. 2, 36]. Iesum igitur qui passus est Dominum fecit, et non Sapientiam neque Verbum quod ab omni antiquitate ius habet dominii... [SPANNEUT 25; ex THEODORETO, PG 83, 288].

31. Quod si Virginis uterum ingressus non minuit potestatem, nec corpore ligno crucis affixo spiritus polluitur. Corpus enim sublime in cruce pendebat, divinus vero Sapientiae spiritus et intra corpus versabatur, et in caelestibus insidebat, et totam terram continebat... Nec enim intra moles corporeas suprema Sapientia inclusa continetur... [SPANNEUT 30; ex THEODORETO, PG 83, 288-289].

32. Si autem sol, cuius corpus cerni et sensu percipi potest, tot tantasque ubique terrarum ferens contumelias non mutat ordinem, nec ictum ullum parvum magnumve sentit, incorpoream Sapientiam pollui existimamus et mutare naturam si eius templum cruci affigatur, aut destructionem sustineat, aut vulnera excipiat, aut corruptionem admittat? Sed templum quidem patitur, substantia autem labis expers omni ex parte impollutam retinet dignitatem. [SPANNEUT 31; ex THEODORETO, PG 83, 289].

33. *Ex opere "De anima":* Cur autem magni faciunt ostendere Christum corpus inanimatum suscepisse, terrenas fraudes confingentes? Ut si possint aliquos corrumpere, qui haec ita se habere definiant, tunc affectionum mutationes divino tribuentes Spiritui, facile ipsis persuadeant τό mutabile ex immutabili natura genitum non esse. [SPANNEUT 15; ex THEODORETO, PG 83, 285].

34. Si itaque postquam Christus apparuit in paradisum genus humanum introducit, cum vero cruci affixus est latronem statim eodem die in illum introducturum se promisit corpore adhuc intra sepulcrum

involuto: constat ab anima Christi, quae proprie cum Deo et Verbo res omnes creatas in se continente commoratur, natura sibi similem hominis animam in paradisum illatam fuisse. [SPANNEUT 17; ex EUSTRATIO CPTANO, PG 18, 689].

35. *Ex opere "Adv. Arianos", l. VI:* Dicamus cuius rei gratia Filius hominis diem proprii adventus ignorat. Neque enim dubium est, quia et hoc causa utilitatis hominum providens adinvenit omnium creator et generis opifex Deus. Sicut enim hominem causa salutis hominum Verbo coaptavit et Deo, sic et insignem iudicii diem causa divini beneficii homini competenter abscondit; ne forte ineffabilia mysteria similis generis hominibus homo indicans, et diem secundi adventus ostenderet. [SPANNEUT 49; ex FACUNDO, PL 67, 795].

36. "Dum sederit Filius hominis in sede maiestatis suae" (Mt. 19, 28), alia quidem videtur loqui persona, de altera autem facit manifeste sermonem. Ergo divinus Spiritus de homine clare dicens apparet: Dum sederit..., sine contradictione denuntians quia supervenientes glorias homo suscepit iustitia et virtute ornatus et excelsum regni solium rite percipiens. [SPANNEUT 50; ex FACUNDO, PL 67, 796].

37. "Omnia mihi tradita sunt a Patre meo" (Mt. 11, 27), manifeste ex persona hominis prophetare cognoscitur, sicut et ante probavimus. Iste enim maximas et accidentes virtutes percipit, ad meliora dignitate procedens. [SPANNEUT 51; ex FACUNDO, PL 67, 796].

38. *Ex opere "Adv. Arianos", l. VIII:* ... Manifestissime etenim alii de alio loquens apparet: significavit quia iudex est qui praeparavit ei sedem tamquam prius non habenti hunc honorem; sic videbatur loqui, quasi per figuras enim indicabat propheticas, quoniam homo ex membris iustitiae templum decenter factus et sacratissimo habitans Verbo, virtute adeptus est perpetuum solium. [SPANNEUT 52; ex FACUNDO, PL 67, 797].

39. Non enim qui regni sedem habet alteram sibi apparat sortem, sed cui non adest sedis potentia. Ergo haec ad hominem Christi manifeste respiciunt. Neque autem Omnipotenti haec reponenda sunt proprium habenti sceptrum, neque Verbo ipsum regnum habenti quod etiam Pater habet, sed in Christo dicendum 'Dominus in caelo praeparavit sedem suam'; nam omnium simul creaturarum dominator propter divini Verbi commixtionem. [SPANNEUT 53; ex FACUNDO, PL 67, 797].

40. *Ex opere "Adv. Arianos"* [1]*:* Homo autem Deum ferens, qui mortis passionem sponte censuit sustinere propter hominum utilitatem, pal-

[1] Hoc fragmentum a Severo ascribitur Gelasio Caesariensi. Cf. p. 238.

mam quidem et certaminis, ut ita dicendum sit, honorem, potestatem et, ubi recipitur, gloriam, quam nequaquam prius habuerat. [SPANNEUT 43; ex GELASIO I, *De duabus naturis*, n. 7; ed. SCHWARTZ].

41. Si enim in Christo plenitudo divinitatis inhabitat, primum quidem aliud est quod inhabitat aliud autem quod inhabitatur. Si autem natura differunt ab alterutris, neque mortis passionem neque cibi appetitum neque poculorum desiderium, non somnum, non tristitiam, non fatigationem, non lacrimarum fluxus, non aliam quamlibet mutationem plenitudini divinitatis coexsistere fas, cum sit inconvertibilis per naturam. Homini haec applicanda seorsim sunt, qui ex anima constat et corpore. [SPANNEUT 47; ex GELASIO I, *o. c.*, n. 45; cf. n. 5].

EUSEBIUS EP. EMESENUS († ca 359)

42. Fragmenta citata a Theodoreto. *Ex opere De arbitrio, voluntate Pauli et Domini passione* [1]. *Fragmentum I:* 1 Qua de causa mortem timet? an ne quid a morte patiatur? Quid enim illi erat mors? annon secedere Potentiam a carne? Non enim clavum excepit Potentia, ut timeret. Si enim anima nostra non sustinet corporis passiones licet cum eo sit, sed excaecatur oculus et mens manet incolumis, pes amputatur et non claudicat ratio: et hoc natura testatur et Dominus confirmat [... Mt. 10, 26]. Si non possunt, non quia nolunt, sed quia non possunt, etsi velint, efficere ut anima ea patiatur quae coniunctum ipsi corpus: qui animam creavit et corpus formavit, is eadem quae corpus patitur si vel maxime corporis passiones suscipit? [BUYTAERT, pp. 9*-10*. PG 83, 312].

43. 2 Sed passus est Christus pro nobis. Et non mentimur. Nam "panis, inquit, quem ego dabo, caro mea est" [Io. 6, 51], quam pro nobis dedit. Detentum est quod detinetur, crucifixum est quod crucifigitur. Qui vero potestatem habet inhabitandi et discedendi, dicit: "Pater, in manus tuas commendo spiritum meum" [Lc. 23, 46], non in manus eorum qui vim afferunt ut exeat... [BUYTAERT, p. 10*. PG 83, 312-313].

44. 3 Annon verum est quod dico, carnis passiones cadere in Potentiam non potuisse?... Clavum infige in animam, et in Potentia recipiam. [BUYTAERT, pp. 10*-11*. PG 83, 313].

45. 4 Sed compassa est. Explica mihi istud 'compassa est': quid est 'compassa est'? Verbi gratia, in carnem clavus, in Potentiam infixus est dolor. Hoc dicamus 'compassa est'. Doluit Potentia non percussa. Dolor

[1] Cf. *Eranistes*, dial. III. Ed.: BUYTAERT EMILIUS M., pp. 9*-15*. PG 83, 312-317, sive PG 86, 536-545 (graece et latine). Integri opusculi antiqua versio latina servata in Bibliotheca civitatis Troyes, ms. 523, est nuper ab eodem Buytaert edita. Citamus opus *L'héritage littéraire d'Eusèbe d'Emèse* (Louvain 1949).

enim passionis semper comes est. Quod si etiam corpus persaepe incolumi mente dolores contemnit propter robur cogitationis, hic exponat aliquis sine contentione quid passum sit, quidve compassum. Quid igitur? Annon pro nobis mortuus est Christus? Quomodo mortuus est? "Pater, in manus tuas commendo spiritum meum". Recessit spiritus, mansit corpus, sine spiritu mansit corpus. An ergo mortuus non est? Mortuus est pro nobis. Pastor ovem obtulit, sacerdos hostiam obtulit, seipsum pro nobis dedit, et "qui proprio Filio suo non pepercit sed pro nobis omnibus dedit Filium suum" [Rom. 8, 32]. Verba non reicio, sed verborum quaero sententiam. Dicit Dominus panem Dei descendisse de caelo, et interpretans (quamquam apertius dicere non possum propter mysteria), hoc dicit: "Caro mea est". Caro Filii descenditne de caelis? Non descendit de caelo. Quomodo ergo dicit [... Io. 6, 33]? Quoniam Potentia quae assumpsit descendit de caelis, id quod habet Potentia carni tribuitur. Ergo converte: quae patitur caro, imputantur Potentiae. [BUYTAERT, pp. 11*-12*. PG 83, 313].

46. 5 Quomodo passus est Christus pro nobis? Consputus est... Haec omnia corporis fuerunt passiones, referuntur autem ad eum qui inhabitat. Conice lapidem in imperatoris imaginem, quid dicitur? Imperatorem iniuria affecisti... Crucifige corpus Christi, quid dicetur? Christus pro nobis mortuus est [... Lc. 23, 46]. Spiritus sursum et corpus in cruce pro nobis... [BUYTAERT, p. 12*. PG 83, 313-316].

47. *Fragmentum II:* 1 Venit ad naturam nostram servandam, non ad suam perdendam. Si dixero camelum volare, vos protinus absurdum ducitis, quia naturae non convenit; et recte facitis... Ita si dixero illam Potentiam quae est ante saecula, et natura sua incorporea, et dignitate impatibilis, et apud Patrem, et ad dexteram, et in gloria; si, inquam, dixero naturam illam incorpoream pati, nonne aures vestras obturatis? Si aures vestras haec audientes non obturaveritis, obturabo ego cor meum... [BUYTAERT, p. 13*. PG 83, 316].

48. 3 An potuerunt Iudaei Filium Dei crucifigere et Potentiam ipsam morte multare? potestne vivens mori? Mors istius potentiae, eius est defectio. Corpus nostrum, cum mortui fuerimus, manet: si Potentiam illam morte multaverimus, ad nihilum illam redigemus. Nescio an non possitis audire. Corpus si mortuum fuerit, anima separatur et manet; si autem mortua fuerit anima, quoniam est incorporea, non est amplius... [BUYTAERT, p. 14*. PG 83, 316].

49. Fragmenta syriace servata [1]**:** *Ex oratione "De fide":* Quando autem respiciebam vidi visionem novam. Deum in terra in corpore... Ne privemus nosmetipsos dono Dei, qui venit ad nos sicut nos... Ego autem valde beatum praedico illum uterum, qui dignus fuit ut portaret Deum. [BUYTAERT, p. 69*].

[1] Ed.: BUYTAERT, *o. c.*, pp. 31*-37* et 69*-74* (syriace et latine).

50. *Ex oratione "De novis transformationibus":* Quis venit ad nos? Servus? Non, sed Dominus eius et non homo, sed Deus; et non qui crevit apud pharaonem, sed ille qui apud Deum fuit et qui cum Patre suo fuit. Quidnam est novum, nisi cum Deus Emmanuel nobiscum?... Ne ergo frangaris, cum audis quod Deus factus est homo. Propter te enim factus est pauper, ille qui dives, ne tu in paupertate tua maneres. Contemplare ergo miracula quae fecit in corpore, et ecce illa te docent ipsum esse Deum. [BUYTAERT, pp. 69*-70*].

51. *Ex oratione quam dixit Beryti:* Deus de caelo descendit, ut homines ad cognitionem ipsius reduceret, ne rursus creaturam adorarent. Quia ergo verbum fefellit, Verbum decebat ut reduceret eum. Nemo enim ex hominibus poterat, quia omnes in errore erant... Quis per vim demisit eum de caelo? Nonne bonitas eius? Descendit ergo per voluntatem suam et natus est ex virgine per misericordiam suam. Non enim hoc virginis fuit ut pareret Deum, sed Dei fuit, qui creavit virginem... [BUYTAÈRT, p. 71*].

52. *Ex loco non expresso:* Cogita utrumque: quis erat et in quanam passione fuit: iudex noster iudicatus est, vita morti tradita est, cibans universa fuit in fame, et fontificans sitivit; et qui in gloria erat, in opprobriis fuit; et rex stetit coram duce, et Deus ab hominibus condemnatus est. [BUYTAERT, p. 72*].

53. Fragmenta armenice servata [1]. *Ex sermone de "transfiguratione Domini":* [Neque enim de Deo] Dominus in corpus aut immutatus in carnem est. Non enim caro deduxit Virtutem ad semetipsam sed Virtus claram effecit et carnem. [BUYTAERT, p. 75*].

54. 17. [Non enim promovet ex nobis ad Deum, sed] Deus, natus a Deo, assumpsit nos. Cum autem assumpsit, non additamentum aliquid Virtuti assumpsit: Virtus enim nihil indiget. Ita lumen et sine nube lumen est; sed nobis ob fulgores quos ferre non possumus, succursio nubis sub sole mensurat lumen. Corpus enim non ob naturam sed ob nostram imbecillitatem. Si enim non (nos?) possemus videre quis est, opus non fuerat ut esset nobiscum; quia autem non possumus videre claritatem eius immensam, ideo supponit nubem, ut possimus intueri radios mensuratos. Nam etsi in gloria transfiguratus est in monte, fulget eius et corpus: quod illi, columnae et petrae, ferre non potuerunt... Si ergo istam eius mensuratam gloriam ferre summi non potuerunt apostoli, putas quia debuit ad nos sine corpore venire is qui capi non poterat? Assumpsit itaque corpus ob misericordiam; assumpsit ut nobis misereretur... [BUYTAERT, p. 77*].

[1] Ed.: BUYTAERT, *o. c.*, pp. 39*-67* et 75*-92* (armenice et latine).

55. *Ex sermone "de passione":* 1 De passione vero Christi quid praeterire non debemus: id enim exigit et locus ipse. Quum propter nos mortuus est, passiones nos non referamus? Sed magno studio celebremus. Is in cruce propter te; tu autem saltem ad pedem propter te. Non debes et tu praetermittere passiones, ut et nunc diabolus moriatur... 2 Festinemus ad Christi crucem, non ut crucifigamur, sed ut adoremus... [BUYTAERT, p. 79*].

56. 19 Verum et prope ipsum patientem et iuxta crucem Iesu adstemus. Latrones cum ipso crucifixi sunt: res necessariae, ut disceremus quomodo homines moriantur et quomodo Deus: ultro, et non invitus, moriatur. Qui sub naturae passionibus erant, illorum crura fracta sunt, ut item secundum naturam mortem subirent; qui autem potestatem habebat ponendi animam atque sumendi, sicut e virgine ultro et non invitus carnem accepit, ita in cruce ultro et non invitus separationem propriae animae [1] a corpore operatus est. Pater, ait, in manum tuam commendo spiritum meum. Et impiis qui eum omnimodo conviciantur, illud est mirum, quod ultro et non invitus moriatur, et non per dolorum violentiam vel aliam cuiusdam necessitatem, sed ipse mandatum dedit mortis, quando ipse sua sponte spiritum demittit. [BUYTAERT, pp. 87*-88*].

57. 21 ... Hodie advenit mors mortis, deperditio peccati, sacrificium nobis propitiationis, inimici derisio. Hodie nobis advenit principium vitae et tropaeum victoriae contra adversarium... [BUYTAERT, p. 88*].

APHRAATES († ca 350)

58. Demonstrationes [2] [a. 337-345]. *Demonstratio 6:* 9. Exemplum ergo accipiamus, carissime, a Vivificatore nostro, qui, cum dives esset, seipsum pauperem effecit; Altissimus maiestatem suam demisit; in excelsis habitans non habuit locum ubi caput reclinaret... Deus et Dei Filius formam servi accepit. Qui ab omnibus laboribus requies erat, ipse itineris labore lassus fuit... Omnium erat hominum aegrotantium medicus, et manus eius clavis transfixae sunt... Cunctorum mortalium Vivificator seipsum morti crucis tradidit. [PARISOT, I, p. 275-278].

59. 10. Hanc omnem in se nobis exhibuit Salvator noster humilitatem. Humiliemur igitur et nos, dilectissimi. Cum Dominus noster extra naturam suam venit, in nostra natura ambulavit. Maneamus autem nos in condicione nostra naturali, ut in die iustitiae naturae suae consortes nos efficiat. Dominus noster pignus accepit a nobis et abiit,

[1] An "proprii spiritus"? Cf. *Dominican studies,* 3 (1950) 186.
[2] Ed.: PARISOT IOANNES, in *Patrologia syriaca* (syriace et latine), tt. I-II (Paris 1894-1897).

nobisque pignus de suo reliquit et assumptus est... Quod nostrum erat, illius iam erat ab initio; quod autem illius erat, quis nobis dedisset?... Nam quod a nobis assumpsit, in honore apud eum servatur, et caput eius corona redimitum est; similiter et nos, quod de suo dedit nobis, id debemus honori habere. Quod nostrum est, in honore apud illum habetur, quamquam non in nostra sit natura; quod eius est, in ipsius natura cohonestemus... Qui Regis Filium cum honore servaverit, dona plurima a Rege accipiet; quod enim nostrum est, apud eum in honore sedet, capite diademate coronato, eumque sedere fecit cum Rege. [PARISOT, I, p. 278-282].

60. 12 ... Christus Spiritum non accepit in mensura, verum Pater dilexit eum, et tradidit in manus eius omnia, universoque thesauro suo cum praeposuit. Dixit enim Ioannes [Io. 3, 34-35]: Non dedit Pater Filio suo Spiritum in mensura, sed dilexit eum, et omnia tradidit in manibus eius. [PARISOT, I, p. 287].

61. *Demonstratio 14:* 11 ... Salvator noster, rex magnus, mundum rebellem in gratiam cum Patre suo reduxit; cum peccatores essemus, peccatum omnium nostrum ipse portavit factusque est nuntius reconciliationis inter Deum et creaturam eius; cum impii et rebelles essemus, petiit a nobis ut nosmet ei reconciliaremus, sicut Apostolus ait [... 2 Cor. 5, 18]. Decebat quidem nos qui peccaveramus et inique egeramus, quaerere et implorare, ut cum factore nostro in gratiam rediremus; et ipse a nobis reconciliationem postulavit. Cum enim mali destructor exsisteret, poenam ipse reddendam sibi suscepit. [PARISOT, I, p. 598].

62. 39 ... Iesus, Salvator noster, princeps pastorum est, et lux in tenebris, lucerna super candelabrum quae mundum illuminavit eiusque peccata purgavit... Ipse est fons vitae, et nos qui sitiebamus ex eo bibimus... Ipse est vitis vera et Pater eius agricola est, nos vero palmites in ea complantati... Ipse est Sponsus, apostoli desponsores sunt, nos vero sponsa; paremus igitur nobis munera. Ipse est scala in altum erecta; laboremus et contendamus ad Patrem per eam scandere. Ipse est arcta et angusta via; insistamus vestigiis eius, ut ad portum perveniamus. Ipse est sacerdos, minister sanctus; conemur nos filios ovilis eius fieri... Ipse est Filius primogenitus de Maria natus; abiectionem eius suscipiamus, ut magnitudine eius laetemur... Ipse est iudex mortuorum et viventium... Per ipsum igitur gratias Patri eius reddamus; per ipsum adoremus illum qui misit eum. [PARISOT, II, p. 682-686].

63. *Demonstratio 17:* 2 ... Pro certo tenemus Iesum, Dominum nostrum, esse Deum Filium Dei, regem filium regis, lumen de lumine, creatorem, consiliarium, ducem, viam, salvatorem, pastorem, congregatorem, portam, margaritam, et lucernam. Et ita pluribus nominibus

designatur. Ceteris autem omissis, demonstremus illum esse Filium Dei, ipsumque Deum qui a Deo prodivit. [PARISOT, I, p. 787].

64. *Demonstratio 23:* 51. Magnum est donum [Dei] optimi apud nos, quod a rege tamquam pignus sibi simile abductum est, amantissimeque habitum, quodque ad finem usque servabit. Hic est filius hominis corpus de Maria, quod ex nobis ad locum vitae deductum est. Debile corpus fortissimum factum est, et splendidiore atque illustriore quam in suo lapsu amisit Adam gloria donatum. [PARISOT, II, p. 99].

IULIUS FIRMICUS MATERNUS († ca 350)

65. De errore profanarum religionum [346-348] [1]: 24 ... Christus Filius Dei ut hominum genus a mortis laqueis liberaret, vere omnia ista sustinuit, ut captivitatis durae iugum tolleret, ut hominem Patri redderet, ut mitigata offensa hominem cum Deo prospera conciliatione componeret, ut promissae resurrectionis fructum proprio monstraret exemplo. Fecit Filius Dei quod ante promiserat, clusit ianuas sedis infernae, et durae legis necessitatem calcata morte prostravit. Per triduum recensita ab eo iustorum turba collecta est, ne diutius contra eos mortis dominaretur improbitas, ne iustorum meritum ex longa desperatione concideret. Fregit claustra perpetua, et ferreae fores Christo iubente collapsae sunt... Omnia elementa Christo pugnante turbata sunt, tunc scilicet cum primum contra mortis tyrannidem humanum corpus armavit. Per triduum ista conflictatione pugnatum est, quandiu mors superatis malitiae suae viribus frangeretur... [ZIEGLER, pp. 60-61. PL 12, 1034-1035].

66. 25 ... Cur Deus, id est Filius Dei, homo passus est fieri, brevi ac vera pietati vestrae ratione monstrabitur. Cum hominem primum id est Adam ad imaginem suam Deus faceret, certam illi mandatorum dedit legem... Hic contemptis mandatis Dei humanum genus mortalitatis laqueis afflixit. Oportebat hoc totum et reformari et corrigi, et reformatio originis debuit reformare primordia. Ex virginis terrae limo factus Adam praevaricatione propria promissam perdidit vitam; per virginem Mariam ac Spiritum Sanctum Christus natus et immortalitatem accepit et regnum. Arbor ligni pestiferum deceptis pabulum praebuit; lignum crucis vitam immortali compage restituit. Contempsit Adam, obedivit Deo Christus. Sic divina dispositione quidquid Adam perdidit Christus invenit. Nam post multa tempora novissimis temporum spatiis, id est novissima pene saeculorum hebdomade, Verbum Dei humano se miscuit corpori, ut hominem liberaret, ut mortem vinceret, ut fragi-

[1] Ed.: ZIEGLER KONRAT, in *Bibliotheca Teubneriana* (Leipzig 1907). PL 12, 971-1050.

litatem humani corporis cum divina immortalitate coniungeret. Quid enim faceret tanta turba sanctorum? Quae illis spes salutis? Quod meritorum praemium si sub una eademque condicione sortis ineluctabilibus mortalitatis laqueis etiam ipsa obligata teneretur? Nihil Abel, nihil Enos, nihil Noe, nihil Sem, nihil Abraham, nihil Isaac, nihil Iacob de Dei sibi misericordia ac maiestate promitterent: irent etiam ipsi post tantum fidei meritum cum ceteris omnibus pariter addicti, et omnes Dei sanctos unum mortis exciperet exitium, nec haberet apud Deum praemium pietas, si una eademque omnes condicio mortis hauriret. Sed Deus Abrahae clarius a caeli sideribus promiserat regnum. Ideo ex genere Abrahae descendens Maria virgo Dei concipit, ut supra dictorum hominum soboles immortalis societatis vinculo iungeretur, ut sic humanum genus per hominem pariter et Deum aequata societatis comparatione coniunctum ad immortalitatis imperium obedientiae merito perveniret. [ZIEGLER, pp. 65-67. PL 12, 1037-1038].

S. HILARIUS PICTAVIENSIS († 367)

1. In psalmos tractatus [ca 365] [1]. *In psalmum 53:* 7 ... Unigenitus Dei Filius, Dei Verbum et Deus Verbum... ut absolutissimum nobis humanae humilitatis esset exemplum, omnia quae hominum sunt et oravit et passus est. Et ex communi nostra infirmitate salutem sibi est deprecatus a Patre, ut nativitatem nostram cum ipsis infirmitatis nostrae inesse intelligeretur officiis. Hinc illud est quod esurivit, sitivit, dormivit, lassatus fuit, impiorum coetus fugit, maestus fuit et flevit et passus et mortuus est. Et ut his omnibus non naturâ sed ex assumptione subiectus esse posset intelligi, perfunctus his omnibus resurrexit... [ZINGERLE, p. 140. PL 9, 341].

2. 8 ... Sed animam hanc humanae naturae et infirmitatis esse existimantes "non proposuerunt Deum ante conspectum suum"; quia Deus ex eo quod Deus manebat, usque ad originem nascendi se hominis humiliasset, id est, ut hominis filius esset qui erat antea Dei filius. Non enim alius filius Dei quam qui filius hominis; et filius hominis non ex parte, sed natus, forma enim se Dei ex eo quod erat ad id quod non erat, id est ut nasci posset in animam suam corpusque, evacuante (et idcirco et Filius Dei et filius hominis, idcirco et Deus et homo, id est Dei Filius habitu humanae originis natus est), usque ad naturam scilicet hominis nascendi, qui totus ex anima et carne formabilis est, Dei se humiliante substantia. [ZINGERLE, p. 141. PL 9, 342].

[1] Ed.: ZINGERLE ANTONIUS, in CSEL 22 (Mediolani 1891). PL 9, 231-908 = MAFFEI SCIPIO (Veronae 1730).

3. 12. Quod autem et in crucem actum unigenitum Dei Filium et morte damnatum eum qui, nativitate quae sibi ex aeterno Patre est naturalis, aeternus sit, frequenter, immo semper, praedicamus: non ex naturae necessitate potius quam ex sacramento humanae salutis passioni fuisse subditus intelligendus est; et voluisse se magis passioni subici quam coactum... Passus ergo est Deus, quia se subiecit voluntarius passioni; sed suscipiens naturales ingruentium in se passionum, quibus dolorem patientibus necesse est eas inferri, virtutes, ipse tamen a naturae suae virtute non excidit ut doleret. [ZINGERLE, p. 144. PL 9, 344-345].

4. 13 ... Maledictorum se ergo obtulit morti, ut maledictum legis dissolveret hostiam se ipse Deo Patri voluntarie offerendo, ut per hostiam voluntariam maledictum... solveretur. Cuius sacrificii alio loco meminit in psalmis: "Hostiam et oblationem noluisti, perficis autem mihi corpus" [Ps. 39, 7]; Deo Patri legis sacrificia respuenti hostiam placentem suscepti corporis offerendo. Cuius oblationis beatus Apostolus ita meminit: "Hoc enim fecit semel se ipsum offerens hostiam Deo" [Heb. 7, 27], omnem humani generis salutem oblatione sanctae huius et perfectae hostiae redempturus. [ZINGERLE, p. 145. PL 9, 345].

5. *In psalmum 54:* 2. Frequenter admonuimus... ut eum de quo et per quem omnis prophetia est, ex Dei Filio hominis filium natum meminerimus, Dei naturam omnibus ante saeculis manentem in naturam hominis esse ex partu virginis genitam, ita ut naturae posterioris adiectio nullam defectionem naturae anterioris afferret, neque qui etiam homo esse coeperat, id quod ante hominem manebat, Deus scilicet, esse desineret. Hic ergo assumens carnis nostrae fragilitatem et manens suus atque noster, ita agit, orat, profitetur, exspectat omnia illa quae nostra sunt, ut in his admisceat etiam illa quae sua sunt: loquaturque interdum ex persona hominis, quia homo et natus et passus et mortuus est; interdum autem omnis ei secundum Deum sermo sit, quia ex Deo homo et ex Dei filio hominis filius exstitisset: naturae scilicet eius confidentiam non oblitus in verbis, quia in assumptione licet hominis non carebat, et ita ex nobis atque ex infirmitate nostra humani sermonis consuetudine usuque loquens, ut ex se atque ex virtute sua quae Deo sunt propria et digna loqueretur... [ZINGERLE, pp. 147-148. PL 9, 348].

6. 6 ... "Cor meum conturbatum est in me". Pati omnia in se ipso constituit, dummodo humanae salutis sacramenta perficeret. Difficillimum autem hominis infirmitati est, intra se ipsum perturbationes mentis commotionesque cohibere, ut non etiam usque ad ipsam vultus demutationem, tacito licet motu, significatio anxietatis vel indignationis erumpat. Verum unigenito Deo, quamvis infirmitas nostra suscepta sit, tamen divinitatis suae non est abolita natura, ut non his omnibus quae infirma sunt salva maiestatis suae dignitate perfunctus sit, dum univer-

sa quae mortis nostrae sunt ac timoris ita pertulit, ut in eum inciderent haec potius quam inessent, dum infirmitas nostra magis est quam natu- ralis in Deo est... Et haec quidem in eum omnia quae nostrae necessita- tis sunt irruerunt; sed ab eo naturae suae virtute suscepta sunt, dum mortem nostram potens non mori, etiam timore in se mortis ingruente non renuit. [ZINGERLE, p. 151. PL 9, 350].

7. *In psalmum 68:* 2 ... Assumpta ergo infirmitas habuit officium deprecandae salutis, divinitatis vero conscientia spem tenuit salutis in morte sperandae. Salvari se ergo orat qui et dixerit: "Deus, Deus meus, quare me dereliquisti?" 3. Introeuntibus enim aquis usque ad ani- mam subiectus morti crucis fiebat, cum passionum universarum impe- tus usque ad mortem animae perrumperet... 4. Verum ineuntium ha- rum passionum non aliunde quam ex assumptione carnis et virtus est et potestas. Non enim incidere in Deum hic infirmitatum nostrarum terror valebat, aut exerere se nisi in carne corporis nostri, tamquam in subiacente materie, potuerant passiones... [ZINGERLE, pp. 314-315. PL 9, 471-472].

8. 8 ... Veniens hic mundi princeps nihilque inveniens, peccati ta- men poenam, id est ius mortis, exseruit, per quod humanae mortis auctor, quia in auctorem vitae peccati nescium mortem molitus sit, iudicatur; haec sanctorum exspectatio fuit, ut caro omnis redimeretur in Christo, ut in eo aeternae resurrectionis primitiae exsisterent... [ZINGERLE, pp. 319-320. PL 9, 475].

9. 15 ... Veniens quoque in altitudinem maris ac tempestate de- mersus nunc ne demergatur orat; ut superius assumptae infirmitatis nostrae professio sit, cum se demersum esse profitetur, nunc vero con- sciae in se salutis fiducia est, cum ne se aquae tempestas demergat pre- catur. Nam eiusdem naturae non est et demersam iam esse et ne demer- gatur orare; sed eius quae, per corpus licet mersa, non tamen sit detinenda per spiritum... [ZINGERLE, pp. 325-326. PL 9, 479].

10. 23. Percussus ergo et Dominus peccata nostra suscipiens et pro nobis dolens, ut in eo usque ad infirmitatem crucis mortisque percusso sanitas nobis per resurrectionem ex mortuis redderetur... Non peper- cerat autem [Deus] primo illi de terrae limo Adae... ut naturam corporis eius Adam e caelis secundus assumens parique morte percussus eam rursum in vitam aeternam iam sine poenae aeternitate revocaret... [ZINGERLE, pp. 332-333. PL 9, 484].

11. 25 ... In forma enim servi veniens evacuavit se ex Dei forma. Nam in forma hominis exsistere manens in Dei forma quî potuit? Abo- leri autem Dei forma, ut tantum servi esset forma, non potuit. Ipse enim est et se ex forma Dei inaniens et formam hominis assumens, quia

neque evacuatio illa ex Dei forma naturae caelestis interitus est, neque formae servilis assumptio tamquam genuinae originis conditionisque natura est, cum id quod assumptum est non proprietas interior sit sed exterior accessio... [ZINGERLE, p. 334. PL 9, 485-486].

12. *In psalmum 131:* 7 ... Dominus noster in forma Dei manens formam servi accepit et obediens usque ad mortem fuit et mortem cru- cis, ut plus nescio quid morte pateretur. Ob id autem tantum obediens usque ad crucis mortem est, ut nos habitatione Dei dignos esse praesta- ret. Mori igitur voluit qui vita est, et effici se indefessa virtus ad ha- bitationem corporis non recusavit infirmam, ut in forma Dei manens formam servi acciperet. Excessit ergo ex illo aeternae beatitudinis suae strato [... Ps. 40, 4]. Cum per obedientiam voluntatis paternae ex Deo homo, ex potente infirmus, ex vivificante mortuus, ex aeterno saeculo- rum iudice crucis reus dicitur, tum stratum eius in infirmitate conver- titur... [ZINGERLE, p. 667. PL 9, 732-733].

13. 8 ... "Catulus leonis Iuda..." [Gn. 49, 9]. Ex hac enim Iudae tribu Maria est, quae Domini nostri secundum carnem mater fuit... Ne ergo quicquam humile atque passibile impassibilem unigeniti Dei sub- stantiam perpessam existimaremus in ea morte quam subiit, ferae huius intrepide dormientis exemplum ad securae mortis intelligentiam est rela- tum; ut extra humani timoris esse in somno illo inquietudinem docere- tur, qui per generis sui naturaeque virtutem, dormiens licet, timere non posset. Servata autem diligentissime ea ratio est, ut in unigenito Deo aeterni et gignentis eum Dei gloria nosceretur... 9 ... Ne enim in- defessa illa virtus et impassibilis unigeniti Dei natura mortis somno dormitatura existimaretur, rem omnem ad officium corporis, cui disces- sio immortalis animae mors est, retulit dicens: "Si dedero somnum ocu- lis meis... [Ps. 131, 4]. Et hae affectiones sunt corporales, quas labor longus et vitae anxietas exagitant. Quievit autem ille cui mors somnus est; et id quod nobis poenalis demutatio est, unigenito et in corpore manenti Deo requies fuit. [ZINGERLE, pp. 668-669. PL 9, 733-734].

14. In Matthaeum [a. 353-355] [1]: 23. 1 ... Qui [Christus] inter- na cogitationum secreta cognoscens (Deus enim nihil non eorum quae intra homines sunt absconsa speculatur)... [PL 9, 1044].

15. 31. 2 Aliquorum ea opinio est, quod cadere propter se maestitu- do in Deum potuerit, eumque futurae passionis metus fregerit [... Mt. 26, 38-42]. Volunt enim ex infirmitate corporis aerumnam spiritui ad- haerere. Ac si virtutem illam incorruptae substantiae, imbecillitatis suae sorte assumptio carnis infecerit, et aeternitas naturam fragilitatis acce- perit. Quae si ad metum tristis est, si ad dolorem infirma, si ad mortem trepida: iam et corruptioni subdita erit, et incidet in eam totius infir-

[1] PL 9, 917-1078.

mitatis affectio. Erit ergo quod non erat, de angore maesta... Deus autem sine mensura temporum semper est: et qualis est, talis aeternus est... [PL 9, 1066].

16. 33. 6 ... Clamor vero ad Deum corporis vox est, recedentis a se Verbi Dei contestata dissidium. Denique cur relinquatur exclamat, dicens: "Deus, Deus meus, quare me dereliquisti". Sed relinquitur; quia erat homo etiam morte peragendus... [PL 9, 1074-1075].

17. De Trinitate [a. 356-359] [1]. *Ex l. II:* [f. 24r] 24. Iam in ceteris dispensatio est voluntatis paternae. Virgo partus et corpus, post quae crux mors inferi, salus nostra est. Humani enim generis causa Dei Filius natus ex Virgine est ex Spiritu Sancto, ipso sibi in hac [f. 24v] operatione famulante et sua (Dei videlicet) operante inumbrante virtute, corporis sibi initia consevit [2] et exordia carnis instituit, ut homo factus ex Virgine naturam in se carnis acciperet, perque [3] huius admixtionis societatem sanctificatum in eo universi generis humani corpus exsisteret: út quemadmodum omnes in se per id quod corporeum sese ut voluit conderentur, ita rursum in omnes ipse per id quod eius est invisibile referretur. Dei igitur imago invisibilis pudorem humani exordii non recusavit, et per conceptionem partus vagitum cunas omnes naturae nostrae contumelias transcucurrit. [PL 10, 66].

18. [f. 24v] 25. Quid tamen dignum a nobis tantae dignationis affectui rependetur? Inenuntiabilis adeo originis unus unigenitus Deus in corpusculi humani forma sanctae Virginis utero insertus accrescit. Qui omnia continet et intra quem et per quem cuncta sunt, humani partus lege profertur... Haec si quis indigna Deo recolet, tanto se maioris beneficii obnoxium confitebitur, quanto minus haec Dei convenerint maiestati. Non eguit ille homo fieri [f. 25r] per quem homo factus est; sed nos eguimus ut Deus caro fieret et habitaret in nobis, id est, assumptione carnis unius interna universae carnis incoleret. Humilitas eius nostra nobilitas est, contumelia eius honor noster est: quod ille Deus in carne consistens, hoc nos vicissim in Deum ex carne renati. [PG 10, 66-67].

19. *Ex l. IX:* [f. 162r] 3 ... Nescit plane vitam suam, nescit, qui Christum Iesum ut verum Deum ita et verum hominem ignorat. Et eiusdem periculi res est, Christum Iesum vel ipsum Deum vel carnem nostri corporis denegare [... Mt. 10, 32-33]. Haec Verbum caro factum loquebatur et homo Iesus Christus Dominus maiestatis docebat: mediator ipse in se ad salutem Ecclesiae constitutus, et ipso illo inter

[1] Textum sumimus ex codice saeculi VI asservato in Bibliotheca Vaticana, ms. Archivi s. Petri D 182, qui luce expressus est cura et studio JOSEPHI LUDOVICI PERUGI (Romae-Augustae Taurinorum 1922). PL 10, 9-472.

[2] Ms.: consuevit.

[3] Ms.: per quae.

Deum et homines mediatoris sacramento utrumque unus exsistens, dum ipse ex unitis in idipsum naturis [f. 162v] naturae utriusque res eadem est; ita tamen ut neutro careret in utroque, ne forte Deus esse homo nascendo desineret, et homo rursus, Deus manendo, non esset. Haec itaque humanae beatitudinis fides vera est, Deum et hominem praedicare, Verbum et carnem confiteri: neque Deum nescire quod homo sit, neque carnem ignorare quod Verbum sit. 4. Cum autem contra naturam sensus nostri Deus manens homo nascitur, iam non est contra naturam spei nostrae ut natus homo Deus maneat... [f. 163r]. Hoc non sibi sed nobis est sacramentum. Neque assumptio nostra Deo profectus est, sed contumeliae suae voluntas, nostra provectio est... [PL 10, 282-284].

20. [f. 163v] 7. Nostri igitur causa haec omnia Iesus Christus manens et corporis nostri homo natus, secundum consuetu[f. 164r]-dinem naturae nostrae locutus est: non tamen omittens naturae suae esse quod Deus est. Nam tametsi in partu et passione et morte naturae nostrae res peregit, res tamen ipsas omnes virtute naturae suae gessit, dum sibi ipse origo nascendi est, dum pati vult quod eum pati non licet, dum moritur qui vivit. Et tamen cum haec Deus per hominem agit, ex se natus, per se passus, et ex se mortuus, non et hominem se non egit, dum et natus et passus et mortuus est. Haec autem iam ante constitutionem mundi sacramenta sunt caelestium mysteriorum constituta, ut unigenitus Deus homo nasci vellet, mansuro in aeternum in Deo homine; ut Deus pati vellet, ne passionibus humanae infirmitatis diabolus desaeviens legem in nobis peccati Deo infirmitatem nostram assumente retineret; ut Deus mori vellet, ne qua insolens potestas adversus Deum esset, atque creatae virtutis in se posset usurpare naturam, cum immortalis Deus intra legem mortis habitasset. [PL 10, 285-286].

21. [f. 166r] 11 ... Spoliata enim caro Christus mortuus est: et rursum Christum [f. 166v] a mortuis excitans, idem Christus est carne se spolians. Naturam Dei in virtutem resurrectionis intellige; dispensationem hominis in morte cognosce. Et cum sint utraque suis gesta naturis, unum tamen Christum Iesum eum memento esse, qui utrumque est. Quamquam enim meminerim frequenter ad Deum Patrem per Apostolum referri Christum esse a mortuis excitatum: sed non est Apostolus extra evangelicam fidem [... Io. 10, 17-18]. [PG 10, 290-291].

22. [f. 167r] 14 ... Obedientia enim mortis non est in Dei forma, sicut nec Dei forma inest in forma servi. Per sacramentum autem evangelicae dispensationis non alius est in forma servi quam qui in forma Dei est: cum tamen formam servi accipere et in forma Dei manere non idem sit: cumque accipere formam servi, nisi per evacuationem suam non potuerit qui manebat in Dei forma, non conveniente sibi formae [f. 167v] utriusque concursu. Sed non alius atque diversus est qui se exinanivit et qui formam servi accepit... [PL 10, 292-293].

23. [f. 179r] 38. Sed dispensatione [1] assumptae carnis et per exinanientis se ex Dei forma obedientiam, naturae sibi novitatem Christus homo natus intulerat, non virtutis naturaeque damno, sed habitus demutatione [2]. Exinaniens se igitur ex Dei forma, servi formam natus acceperat: sed hanc carnis assumptionem ea, cum qua sibi naturalis unitas erat, Patris natura non senserat; et novitas temporalis, licet maneret in virtute naturae, amiserat tamen, cum forma Dei, naturae Dei secundum assumptum hominem unitatem. Sed summa dispensationis haec erat: ut totus nunc Filius, homo scilicet et Deus, per indulgentiam paternae voluntatis, unitati paternae naturae inesset, et qui manebat in virtute naturae, maneret quoque in genere naturae. Id enim homini acquirebatur, ut Deus esset. Sed manere in Dei unitate assumptus homo nullo modo poterat, nisi per unitatem Dei in unitatem Dei naturalis evaderet; ut per hoc quod in natura Dei erat Deus Verbum, Verbum quoque caro factum rursum in natura Dei inesset, atque ita homo Iesus Christus maneret in gloria Dei Patris, si in Verbi gloriam caro esset unita, rediretque tunc in naturae paternae etiam secundum hominem unitatem Verbum caro factum, cum gloriam [f. 179v] Verbi caro assumpta tenuisset. Reddenda igitur apud semetipsum Patri erat unitas sua, ut naturae suae nativitas in se rursus glorificanda resideret; quia dispensationis novitas offensionem unitatis intulerat, et unitas ut perfecta antea fuerat, nulla esse nunc poterat, nisi glorificata apud se fuisset carnis assumptio. [PL 10, 309-311].

24. [3] 66. Non est igitur Dominus Iesus Christus, qui scrutans corda et renes Deus est, in ea naturae infirmitate ne nesciat... Sed ei qui novit omnia, ea ipsa quae non nescit dispensatio est aliquando nescire se loqui; dum aut apud Abraham scientia dissimulatur in tempus, aut apud stultas virgines et iniquitatis operarios cognitio negatur indignis, aut in sacramento Filii hominis interrogatio ignorantis ex homine est: in his se omnibus veritati corporeae nativitatis accommodans, quibus naturae nostrae infirmitas detinetur; non ut infirmis esset ex natura qui Deus est, sed infirmitates sibi hominum Deus homo natus assumpserit... [PL 10, 333-334].

25. *Ex l. X:* [f. 198v] 9. Volunt enim plerique eorum ex passionis metu et ex infirmitate patiendi non in natura eum impassibilis Dei fuisse [... Mt. 26, 38, 39, 46; Lc. 23, 46]. Has enim omnes piae fidei nostrae profes[f. 199r]siones ad impietatis suae rapiunt usurpationem... [PL 10, 349].

26. [f. 199r] 10. Ac primum antequam ex his ipsis dictis demonstramus nec metuendi de se in eum infirmitatem incidisse aliquam nec dolendi, quaerendum est quidnam videatur timere potuisse, ut in eum

[1] Ms.: dispensationem.
[2] Ms.: demutationem.
[3] Sequens textus in ms. deest propter lacunam inter f. 192 et 193.

formido intolerandi doloris inciderit. Et puto non alia hic ad timendum quam passionis et mortis causa praetenditur. Et interrogo eos qui hoc ita existiment, an ratione subsistat ut mori timuerit qui omnem ab apostolis terrorem mortis apellens ad gloriam eos martyrii adhortatus sit... [Mt. 10, 38-39]. 11. [f. 199v] Tum deinde quem dolorem mortis timeret potestatis suae libertate moriturus?... [PL 10, 350].

27. [f. 200r] 13 ... Et videamus cuius corporis homo Christus sit, ut in suspensam et nodatam et transfossam carnem dolor manserit. 14. Ea enim natura corporum est, ut nisi ex consortio animae in sensum quendam animae sentientis animata, non sentiant hebes inanimisque materies [f. 200v]... 15. Si igitur homo Iesus Christus... [f. 201r] assumpta sibi per se ex Virgine carne, ipse sibi ex se animam concepti per se corporis coaptavit, secundum animae corporisque naturam necesse est et passionum fuisse naturam. Evacuans se enim ex Dei forma... ex se suaque virtute non deficiens Deus Verbum consummavit hominem viventem. Nam quomodo Filius Dei hominis filius erit natus, vel manens in Dei forma formam servi acceperit, si non, potente Verbo Deo ex se et carnem intra Virginem assumere et carni animam tribuere, homo Christus Iesus ad redemptionem animae et corporis nostri perfectus est natus, et si quidem ita assumpserit, ut id in Virginem conceptum formam eum esse servi effecerit. Virgo enim nonnisi ex Sancto Spiritu genuit quod genuit. Et quamvis tantum ad nativitatem carnis ex se daret quantum ex se feminae edendorum corporum susceptis originibus impenderent, non tamen Iesus Christus per humanae conceptionis coaluit naturam... [f. 201v]. 16 ... Non enim corpori Maria originem dedit, licet ad incrementa partumque corporis omne quod sexus sui est naturale contulerit. [PL 10, 352-355].

28. [f. 203r] 22. Sed ut per se sibi ex Virgine corpus, ita ex se sibi animam assumpsit, quae utique numquam ab homine gignentium originibus praeberetur... [f. 203v]. Natus autem est, non ut esset alius, sed, ut ante hominem Deus, suscipiens hominem homo Deus posset intelligi. [PL 10, 359-360].

29. [f. 204r] 23. Homo itaque Iesus Christus unigenitus Deus per carnem et Verbum ut hominis filius ita et Dei filius, hominem verum secundum similitudinem nostri hominis non deficiens a Deo sumpsit: in quo, quamvis aut ictus incideret, aut vulnus descenderet, aut nodi concurrerent, aut suspensio elevaret, afferrent quidem haec impetum passionis, non tamen dolorem passionis inferrent. Ut telum aliquod, aut aquam perforans aut ignem compungens aut aera vulnerans, omnes quidem has passiones naturae suae infert, ut foret ut compungat ut vulneret; sed naturam suam in haec passio illata non retinet, dum in natura non est vel aquam forari vel pungi ignem vel aerem vulnerari, quamvis naturae teli sit et vulnerare et compungere et forare. Passus quidem est Dominus Iesus Christus dum caeditur dum suspenditur

dum crucifigitur dum moritur; sed in corpus irruens passio, nec non fuit passio, nec tamen naturam passionis exseruit: dum et poenali ministerio desaeviit et virtus corporis sine sensu poenae vim poenae in se desaevientis excepit. Habuerit sane illud Domini corpus doloris nostri naturam [f. 204v], si corpus nostrum id naturae habet ut calcet undas et super fluctus eat... At vero si dominici corporis sola ista natura est ut sua virtute, sua anima feratur in humidis et insistat in liquidis et exstructa transcurrat: quid per naturam humani corporis conceptam ex Spiritu carnem iudicamus?... Habens ad patiendum quidem corpus, et passus est; sed naturam non habens ad dolendum. Naturae enim propriae ac suae corpus illud est, quod in caelestem gloriam conformatur in montem, quod attactu suo fugat febres... 24. [f. 205r]... Neque enim tum, cum sitivit aut esurivit aut flevit, bibisse Dominus aut manducasse aut doluisse monstratus est... [PL 10, 361-364].

30. [f. 209r] 35. Collatis igitur dictorum atque gestorum virtutibus, demonstrari non ambiguum est, in natura eius corporis infirmitatem naturae corporeae non fuisse, cui in virtute naturae fuerit omnem corporum depellere infirmitatem; et passionem illam, licet illata corpori sit, non tamen naturam dolendi intulisse: quia quamvis forma corporis nostri esset in Domino, cum tamen in vitiosae infirmitatis nostrae non esset corpore, qui non esset in origine, quod ex conceptu Spiritus Sancti Virgo progenuit: quod licet sexus sui officio genuerit, tamen non terrenae conceptionis susceptis clementis. Genuit enim ex se [f. 209v] corpus, sed quod conceptum esset ex Spiritu, habens quidem in se sui corporis veritatem, sed non habens naturae infirmitatem... [PL 10, 371].

31. [f. 216v] 50 ... Per id ingenia haeretica contendunt, quod aut defecisse omnino Deum Verbum in animam corporis volunt, ut non idem fuerit Iesus Christus hominis filius qui et Dei Filius, et aut de se defecerit Deus Verbum dum corpus officio animae vivificat, aut omnino nec fuerit Christus homo natus, quia in eo Dei Verbum modo spiritus habitaverit prophetalis. Sed ridiculae huius perversitatis error in maiorem se impietatis extendit audaciam, ne Iesus Christus, antequam ex Maria natus est, Christus sit, dum non qui erat natus est, sed ad id tum primum quod natus est, coeperit. Per quod etiam illud vitii adiungitur [f. 217r], ut Deus Verbum tamquam pars aliqua virtutum Dei quodam se tractu continuationis extendens, hominem ipsum qui a Maria esse coepit habitaverit et virtutibus divinae operationis instruxerit, animae tamen suae motu naturaque viventem. [PL 10, 383].

32. [f. 217v] 52. Sed inter has impias infirmasque sententias Ecclesiae fides apostolicis imbuta doctrinis novit in Christo nativitatem sed ignorat exordium. Scit dispensationem sed nescit divisionem. Non patitur Iesum Christum, ut Iesus non ipse sit Christus, nec filium hominis discernit a Filio Dei, ne Filius Dei forte non et filius hominis intelligatur. Non absumit Filium Dei in filium hominis. Neque tripertita Christum fide scindit... ut Iesum Christum et in Verbum et in animam incidat, neque rursum Deum Verbum in animam et in corpus adsumat. Totum ei Deus Verbum est, totum ei homo Christus est: retinens hoc in sacramento confessionis suae unum, nec Christum aliud credere quam Iesum, nec Iesum aliud praedicare quam Christum. [PL 10, 384].

33. [f. 219v] 55. Iam vero quantum illud est dictorum et gestorum sacramentum, flere Christum et per animi angore⟨m⟩ lacrimas oculis effluere? Unde eius animae haec vitia, ut fletum corpori tristitiae maeror eliciat? Et quae rerum acerbitas et intolerantia doloris descendentem de caelis filium hominis in lacrimas dissolvit? Quid sit deinde quod in eo fleverit? Deusne Verbum an corporis sui anima? Nam quamvis lacrimarum officium in corpore sit, anima tamen in ministerium corporis eas quasi quodam maerore exsudat... Anima quae tristis est flet. Sed numquid haec prophetas misit? Numquid haec totiens voluit congregare pullos eius ⟨et⟩ pennarum integumento obumbrare? Non cadit autem in Verbum Deum maeror, neque in Spiritum lacrimae. Sed neque in anima convenit aliquid ante corpus egisse. Et tamen [f. 220r] vere Iesum Christum flesse non dubium est. [PL 10, 387].

34. [f. 220v] 57 ... Christum enim non ambigimus esse Deum Verbum: neque rursum filium hominis ex anima et corpore constitisse ignoramus... [PL 10, 389].

35. [f. 221v] 60. Sed sacramenti istud divini intelligentia est, non ignorare Deum quem non nescias hominem, non nescire autem hominem quem non ignores Deum, Christum Iesum non dividere, quia Verbum caro factum est, non sepultum non putare quem resurrexisse intelligas, resurrexisse autem non ambigere quem negare non audeas non sepultum. Sepultus enim est Iesus Christus, quia et mortuus est... [PL 10, 390].

S. ATHANASIUS († 373)

1. Oratio de incarnatione Verbi [ca 318] [1]: 4. ₂ ... Ut perspicias nostram causam eius adventus fuisse occasionem nostroque peccato Verbi benignitatem excitatam fuisse ut ad nos accederet et inter homines Dominus appareret. [ROBERTSON, p. 6. PG 25, 104].

[1] Ed.: ROBERTSON ARCHIBALD, apud: CASEY ROBERT PIERCE, *The "De incarnatione" of Athanasius. The short recension*, in *Studies and Documents*, fasc. 14, P. 2 (London 1946). PG 25, 95-198.

2. 6. ₁ Eam ob rem morte magis magisque invalescente... peribat hominum genus... ac opus a Deo constructum destruebatur... ₂ ... Nec vitari poterat lex illa [mortis] quippe quae a Deo praevaricationis causa fuerat imposita... ₄ Alia autem ex parte indecorum erat res rationis compotes et Verbi Dei semel factas participes interire. [ROBERTSON, p. 9. PG 25, 105-108].

3. 7. ₂ Quid hic agere Deus debuit? Legis perfractae paenitentiam ab hominibus exigere?... ₄ si solum fuisset peccatum nec corruptio subsecuta esset, recte hic locum habuisset paenitentia, sed ubi praeeunte transgressione homines in corruptionem naturae debitam incurrerunt... cuiusnam opera ad huiusmodi gratiam et instaurationem praestandam necessaria fuit nisi Dei Verbi, quo omnia ex nihilo initio facta sunt? [ROBERTSON, p. 10. PG 25, 108].

4. 8. ₂ Itaque... sibi ipsi corpus accepit idque nostri non dissimile; ₃ ... sibi in Virgine templum, corpus scilicet, exstruxit, illudque tamquam instrumentum sibi proprium fecit... ₄ ... illud pro omnibus morti traditum summa cum benignitate Patri obtulit, cum ut omnibus in ipso morientibus lex de corruptione contra homines lata solveretur, utpote quae in Dominico corpore suam vim complevisset nec proinde locum amplius adversus similes homines haberet, tum ut homines in corruptionem reversos iterum incorruptos redderet... [ROBERTSON, p. 12. PG 25, 109].

5. 9. ₁ Nam cum Verbum intelligeret non posse aliter hominum corruptionem solvi nisi omnino morerentur; cum item fieri non posset ut Verbum, utpote immortale et Patris Filius, moreretur: idcirco corpus quod mori posset sibi assumpsit, ut illud, Verbi omnium praesidis factum particeps, morti pro omnibus satis esset atque propter Verbum in se habitans incorruptum permaneret ac denique in posterum corruptio, resurrectonis gratia, ab omnibus discederet. Hinc corpus quod sibi ipse accepit velut hostiam et victimam omni macula puram morti offerendo, mortem statim ab omnibus similibus propulsavit, suo pro aliis oblato (τῇ προσφορᾷ τοῦ καταλλήλου)... ₃ quemadmodum si magnus aliquis imperator in insignem aliquam urbem ingressus, in una eius domo manere... nec tunc vel hostis vel latro auderet divexare. [ROBERTSON, pp. 12-13. PG 25, 112].

6. 14. ₁ Quemadmodum si qua alicuius effigies in tabula aliqua depicta iniectis sordibus fuerit deleta, necesse est eum cuius illa est effigies iterum adesse, ut eius imago in eadem materia possit restitui (ipsa enim materia propter expressam in se imaginem non proicitur, sed deleta effigies in ea renovatur): ₂ ita sanctissimus Patris Filius, qui Patris imago est, ad nos advenit, ut hominem ad sui similitudinem factum reficeret, et tamquam perditum, concessa peccatorum venia, recuperaret... [ROBERTSON, pp. 20-21. PG 25, 120].

7. 16. ₁ Postea enim quam ad res corporeas delapsa est mens hominum, eo se demisit Verbum, ut corpore indutum appareret, quo nempe, ut homo, ad se traduceret homines illorumque sensus ad se converteret, atque ut iidem homines eum tamquam hominem intuentes, ex his quae ageret operibus crederent ipsum non tantum hominem esse sed etiam Deum et Dei veri Verbum ac sapientiam... ₄ Eam utique ob rem neque statim atque advenit victimam pro omnibus obtulit corpus morti tradendo ac illud deinde excitando a mortuis; ita enim potius se nobis occultasset: verum se per illud videndum exhibuit, quatenus in eo permansit ac eiusmodi opera egit et signa edidit quae illum non hominem sed Deum Verbum esse certissimo essent indicio... [ROBERTSON, p. 24. PG 25, 124].

8. 17. ₁ Nec enim in corpore circumclusus erat [Dei Filius] nec sic in corpore erat ut alibi non esset, aut ita illud movebat ut res universae eius efficientia et providentia vacuae manerent, sed, quod valde admirabile est, ut Verbum a nulla omnino re continebatur, sed omnia potius ipse continebat... ₂ in humano corpore exsistens eique vitam tribuens, rebus quoque universis causa vivendi erat, ac proinde in omnibus rebus aderat et extra res omnes erat; cumque ex his quae corporis ministerio agebat notus fieret, ex naturae quoque effectibus nequaquam latitabat. ₃ Itaque animae quidem proprium munus est ea quae extra proprium corpus sunt cogitatione contemplari, non tamen agere extra proprium corpus... ₄ At non simili modo Dei Verbum in homine erat; nec enim corpore constringebatur sed illud potius continebat, ita ut et in illo et in omnibus et extra res omnes esset atque in solo Patre requiesceret. ₅ ... Unde neque Virgine pariente ipse patiebatur, neque corpore in quo erat inquinabatur, sed potius corpus sanctum efficiebat... ₇ Nam si sol... terrestria corpora attingendo non maculatur... multo magis sanctissimum Dei Verbum... corpori mortali vitam et munditiam conferebat... qui peccatum, inquit, non fecit, nec inventus est dolus in ore eius [1 Pet. 2, 22]. [ROBERTSON, pp. 25-6. PG 25, 125].

9. 20. ₁ Itaque quaenam corporei eius adventus causa fuerit... supra exposuimus. Scilicet nullius alius erat id quod corruptum fuerat incorruptum reddere quam solius Salvatoris qui idem ab initio omnia ex nihilo fecerat; nec alius erat similitudinem imaginis ad quam homines facti sunt restituere nisi imaginis Patris; alius item non erat mortale immortalitate donare nisi Domini nostri Iesu Christi, qui scilicet ipse est vita; denique alius non erat Patris cognitione homines informare et idolorum cultum evertere praeterquam Verbi quod et omnia administrat et solus verus unigenitus est Patris Filius. ₂ Quia vero quod ab omnibus debebatur solvi oportebat—nam omnes... mori debebant, quae praecipua eius adventus causa fuit—idcirco ille, postquam suam divinitatem operibus comprobavit, sacrificium pro omnibus tunc obtulit, cum pro omnibus suum templum morti tradidit, ut omnes a ve-

teri transgressione liberos ac immunes redderet, seque morte fortiorem ostenderet, primitias resurrectionis omnium suum corpus incorruptum exhibens... ₄ Itaque corpus... quia mortale erat, uti alia corpora mortuum est; quia vero Verbum illud idem sibi assumpserat, non secundum propriam naturam corruptum est sed ob Verbum in se habitans corruptionis immune est factum... ₆ ... ut idem ipse pro omnibus patiendo ob suum in corpus ingressum, eius qui imperium mortis habebat, nempe diaboli, irritos conatus redderet, eosque liberaret qui mortis formidine per totam vitam obnoxii erant servituti [Heb. 2, 14-15]. [ROBERTSON, pp. 29-31. PG 25, 129-132].

10. 21. ₅ Si ergo privatim et consueto more corpus in lecto deposuisset, id illi ex naturae infirmitate accidisse nihilque amplius aliis hominibus habuisse putaretur. Quia vero et vita et Verbum Dei erat, et mortem pro omnibus suscipi necesse erat, ea de causa, quatenus vita et virtus est, in seipso corpus roborabat, ₆ quatenus vero mors subeunda erat, non a seipso sed ab aliis sacrificium perficiendi cepit occasionem. Neque enim par erat Dominum qui aliorum morbos curabat, morbo ipsum corripi... ₇ ... Annon ergo esurivit? Ita sane est, pro corporis proprietate esurivit; at illud propter Dominum qui ipsum portabat fame non interiit. Quapropter tametsi mortuus est ut pretium pro omnibus solveret, tamen corruptionem non vidit [Act. 2, 31], sed integer resurrexit, quia non alius cuiusquam sed ipsius vitae corpus erat. [ROBERTSON, pp. 32-33. PG 25, 133].

11. 25. ₁ ... Si quis vero ex nostris... quaerat, cur non aliam quam crucis mortem toleraverit, audiat etiam iste; idcirco hoc mortis genus Dominum pertulisse, quia nulla alia nobis conducebat. ₂ Nam si ideo venit ut maledictionem in quam incideramus portaret, quomodo aliter factus fuisset maledictio nisi maledictionis mortem suscepisset? Ea autem crux est; nam scriptum est: "Maledictus qui pendet in ligno" [Deut. 21, 23; Gal. 3, 13]. ₃ Deinde, si mors Domini pretium est omnium, eiusque morte medius paries maceriae solvitur [Eph. 2, 14], ac fit vocatio gentium... id mortis genus Dominum pati et manus extendere decuit, ut alterâ veterem populum, alterâ gentes attraheret [... Io. 12, 32]. ₅ Praeterea si diabolus... circa hunc infimum aerem vagatur [... Eph. 2, 2]... quanam, amabo, alia morte haec potuissent peragi nisi ea quam in aere in cruce pertulit Dominus? [ROBERTSON, pp. 36-37. PG 25, 137-140].

12. 43. ₄ Cum tantam perversitatem negligere divinae bonitatis indignum esset, cum item eum omnia in universo administrantem ac regentem homines non potuissent cognoscere, merito idcirco partem universi, corpus videlicet humanum, tamquam instrumentum sibi ipsi assumit illudque ingreditur, ut... saltem ex similitudine eum intelligere et contemplari possent. ₅ Cum enim sint homines, hinc per simile corpus

ac divina quae per eum eduntur opera, citius et propius eius Patrem possunt agnoscere, si scilicet perpendere voluerint non hominis sed Dei esse opera quae ab illo fiunt. ₆ ... Et vero quemadmodum in rebus creatis exsistens nihil earum fit particeps, sed potius res cunctas suae virtutis participes efficit, ita etiam corpore non secus ac organo utens, nulla in re eius efficitur particeps, sed illud potius sanctum reddit. ₇ ... Quid incredibile apud nos dicitur, si errante humana natura ei inséderit Verbum et homo apparuerit, ut vexatam ac periclitantem sua gubernatione et bonitate servaret? [ROBERTSON, pp. 66-67. PG 25, 172-173].

13. 44. ₁ At reponent Deum homines erudire et servare cupientem solo nutu id debuisse agere... ₂ Quibus non inepte responderi potest... Postquam vero factus est homo exegitque necessitas ut non ea quae non erant sed quae facta erant curarentur, consentaneum erat medicum et servatorem ad res iam factas accedere, ut ea quae erant curaret... ₃ ... Convenienter admodum Verbum humano usum est instrumento ac seipsum in omnia expandit... ₅ Si mors extra corpus fuisset, extra ipsum quoque vita esse debuisset. Sed si mors in corpore inhaerebat... profecto necesse quoque fuit vitam corpori inhaerere... ₈ ... Si mors solo iussu a corpore fuisset prohibita, nihilominus mortale et corruptioni obnoxium pro natura corporum mansisset; quod ne accideret, incorporeum Dei Verbum induit, atque ita nec mortem nec corruptionem deinceps metuet, quippe cum vitam indumentum habeat, et corruptio in eo evanescat. [ROBERTSON, pp. 67-69. PG 25, 173-176].

14. 54. ₂ ... Potius admiretur quod per rem adeo vilem res divinae nobis patefactae fuerint... ac per Verbi incarnationem rerum omnium providentia eiusque administrator et auctor ipsum Dei Verbum cognitum sit. ₃ Ipse siquidem homo factus est, ut nos dii efficeremur; ipse seipsum per corpus videndum exhibuit, ut nos invisibilis Patris cognitionem acciperemus; ipse iniurias sibi ab hominibus illatas sustinuit, ut nos immortalitatis heredes institueremur. Nam ille quidem nihil laedebatur, quippe qui nec pati aliquid nec corrumpi posset, sed ipsum Verbum et Deus esset; at male affectos homines, propter quos et ista perferebat, in sua impassibilitate custodiebat et conservabat. [ROBERTSON, pp. 81-82. PG 25, 192].

15. Adversus Arianos orationes I-III [a. 356-362?] [1]. *Oratio I:* 42 ... Nec enim Verbum carne assumpta diminutum est, ut quaereret accipiendam gratiam, sed potius divinum reddidit quod induit, eoque humanum genus munifice locupletavit. Ut enim quatenus Dei Verbum et in forma Dei erat semper fuit adoratum, ita idem etiam quatenus homo factus et vocatus Iesus universas res creatas sub pedibus subiectas habet, omnesque in hoc nomine ipsi flectunt genua, confitenturque non

[1] PG 26, 11-468.

ignominiosum eius divinitati sed gloriosum Deo Patri esse, quod Verbum caro factum sit et mortem carne subierit. Patris scilicet gloria est, factum et postea perditum reperiri hominem mortuumque revocari ad vitam ac templum Dei fieri. Cum enim caeli potestates, angeli et archangeli, qui Dominum semper adoravere, nunc eum in nomine Iesu adorent, nostra profecto gratia et gloria est, quod etiam homo factus Dei Filius adoretur, nec virtutibus caelestibus mirum videbitur, cum nos omnes, qui eiusdem ac ille naturae corpora habemus, in suam regionem viderint introduci. [PG 26, 100].

16. 47 ... Cum Dominus tamquam homo lavaretur in Iordane, nos ipsi in illo et ab illo lavabamur. Cum item Spiritum acciperet, nos dignos reddebat qui illum acciperemus. Quocirca non ut Aaron vel David aut alii omnes ita et ipse oleo est unctus, sed aliter prae omnibus sui consortibus, nempe oleo laetitiae; quod esse Spiritum Sanctum his ipse prophetae verbis docet [... Lc. 4, 18; Act. 10, 38]. Non igitur Verbum quatenus Verbum et Sapientia est, a Spiritu quem ipse dat ungitur, sed caro quam assumpsit in ipso et ab ipso ungitur, ut infusa in Dominum tamquam in hominem sanctitas in omnes homines ab ipso dimanaret. [PG 26, 108-109].

17. 51 ... Cum enim Adam primus homo fuerit mutatus, "et mors per peccatum in mundum intraverit" [Rom. 5, 12], eam ob rem secundum Adam decebat esse immutabilem, ut, si serpens insidias iterum tenderet, eius fraudes irritae forent, summamque propter Domini immutabilitatem, vim nullam adversus quemquam haberent omnes eius conatus. Nam quemadmodum peccante Adamo peccatum in omnes homines pertransiit, ita, postquam Dominus factus homo serpentem devicit, vis illa permanabit in omnes homines... Meritissimo igitur Dominus, qui semper et naturâ immutabilis est, qui iustitiam amat et iniquitatem odio habet, ungitur et mittitur, ut idem ipse et exsistens et permanens, carne mutabili assumpta, peccatum in ipsa condemnet [Rom. 8, 3] eamque reddat liberam, ut legis iustitiam possit deinceps in ipsa implere... [PG 26, 117-120].

18. *Oratio II:* 47 ... "Dominus creavit me initium viarum suarum" [Prov. 8, 22], quasi scilicet diceret: Pater corpus mihi perfecit [cf. Heb. 10, 5] et me ad homines pro hominum salute creavit. Quemadmodum enim cum a Iohanne audimus "Verbum caro factum est", non totum Verbum carnem esse sed carnem tantummodo induisse factumque esse hominem intelligimus; cum item audimus "Christus pro nobis factus est maledictum" [Gal. 5, 18]; et "Eum qui non noverat peccatum, pro nobis peccatum fecit" [2 Cor. 5, 21], non etiam totum ipsum intelligimus maledictum et peccatum factum esse sed nostram maledictionem dumtaxat suscepisse, ut Apostolus his verbis docet "Redemit nos de maledictione" [Gal. 3, 13], nostraque portasse peccata, ut ait Isaias [Is. 53, 4], atque ea corpore in lignum sustulisse, ut scribit Petrus [1 Pet. 2, 24]: similiter ergo si vocem 'creavit' in Proverbiis audierimus, non totum Verbum creaturam esse sed creatum induisse corpus intelligendum est... [PG 26, 245-248].

19. 50 ... Tametsi enim filius est et Deum habet Patrem cum proprium eius sit fetus (γέννημα), tamen Patrem hoc in loco dominum appellavit, non quia servus esset, sed quia servi formam accepit. Quippe quemadmodum quatenus Verbum est ex Patre Deum convenienter Patrem appellat... ita cum opus absoluturus venit et servi formam accepit, Patrem dominum dicere eum omnino decuit... 51 ... Merito itaque cum nos servi simus, ille nostri factus similis Patrem quoque dominum sicuti nos vocat; quod profecto summae suae erga nos benignitatis argumentum voluit esse, ut scilicet nos, qui natura servi sumus, spiritu Filii accepto, illum qui natura noster est dominus, gratia Patrem appellare auderemus... 52 ... Ac quemadmodum si aliquis filius, servis perditis et ipsorum negligentia apud hostes detentis, cogente necessitate a patre mitteretur ut illos adiuvaret et reduceret, illeque in itinere similem illorum indueret vestem eodemque ac illi se appellaret nomine... si quis deinde ab eo sciscitaretur quare ita egisset, recte responderet: Sic me formavit et comparavit pater in opera sua (quibus verbis neque se servum aut unum ex operibus esse significaret nec etiam sui ortus indicaret principium sed tantum commissam sibi postea operum curam), simili ratione si Dominus nostra induta carne et figura inventus ut homo... responderet: "Dominus creavit me initium viarum suarum in opera sua", et: "Formavit me ut congregarem Israel". [PG 26, 254-257].

20. 68. Atqui, inquiunt, etiamsi Salvator creatus esset, poterat Deus tantummodo dicere, atque ita solvere maledictionem. At simili modo ipsis ita occurri possit: Etiam sine ullo eius adventu poterat Deus tantummodo dicere, atque ita solvere maledictionem. Verum attendere oportet quid sit hominibus utile, non autem quid in omnibus possit Deus... Ipse Salvator poterat ab initio advenire, vel postquam advenit poterat non tradi Pilato; attamen in fine saeculorum advenit, et quaesitus dixit: Ego sum. Quod enim ille facit, id hominibus expedit, nec aliter fieri decuit; quod autem et expedit et decet, id ipse curat et providet... Si Deus pro sua potentia dixisset solutaque esset maledictio, apparuisset quidem iubentis potestas, talisque factus fuisset homo qualis fuit Adam ante peccatum, qui nimirum gratiam extrinsecus acciperet nec eam corpori connexam haberet. Enimvero cum istiusmodi esset Adam, in paradiso est collocatus, immo vero forte peior factus est, quippe qui peccare didicerit. Quodsi, cum talis fuisset, contigisset quoque ut a serpente deciperetur, Deum iterum iubere et maledictionem solvere opus fuisset, eoque modo nullum finem consecuta esset necessitas, hominesque nihilominus rei mansissent ac peccato serviissent... [PG 26, 292-293].

21. 69. Praeterea, si Filius res creata esset, homo nihilominus mortalis remaneret utpote minime cum Deo copulatus. Nec enim res aliqua creata res alias creatas cum Deo potest coniungere, cum ipsa coniungentem aliquem quaerat. Neque pars aliqua creatae naturae salutem illi posset afferre, cum ipsa salute quoque indigeat. Quod ne fieret, Deus sui ipsius Filium misit, qui creata carne assumpta factus est filius hominis, ut, quoniam omnes rei essent mortis, ille (qui alius est ab omnibus) proprium corpus pro omnibus morti offerret, atque ita omnibus veluti per ipsum mortuis et sententia adversum nos lata compleretur (omnes enim in Christo mortui sunt), et omnes deinceps a peccato et maledictione quae ex ea secuta est, per ipsum fierent liberi vereque in perpetuum permanerent immortalitate et incorruptione, postquam resurrexissent, induti. Namque postquam Verbum carnem induit, ut saepe dictum est, ab ea exstinctus penitus est serpentis morsus, et quidquid mali exoriebatur ex carnis motibus praecisum omnino est, ac denique ipsa mors peccati comes fuit simul interempta... [PG 26, 293].

22. *Oratio III:* 30 ... Homo, inquam, factus est, non autem in hominem venit... Ne forte... existiment, quemadmodum olim Verbum in unumquemque sanctorum descendit, ita etiam in hominem venisse ut eum sanctum redderet et in ipso appareret, uti in aliis contigit. Si enim ita se res haberet... nihil sane esset quod admirationem posset movere... Nunc autem postquam Dei Verbum per quod omnia facta sunt etiam filius hominis fieri non renuit, seque ipsum humiliavit servi forma accepta: idcirco crux Christi Iudaeis est scandalum, nobis autem Christus Dei virtus et Dei sapientia est... 31. Olim igitur ad singulos sanctos factum est Verbum eosque qui ipsum digne susceperunt effecit sanctos, nec tamen cum illi nascerentur dictum est ipsum hominem factum esse, nec cum paterentur passum esse. Cum autem in fine saeculorum ad destruendum peccatum ex Maria prodiit... tunc dictum est ipsum carne assumpta hominem factum esse atque pro nobis in ea esse passum [... 1 Pet. 4, 1], ut scilicet planum fieret omnesque crederemus eum ipsum qui semper Deus fuit... propter nos hominem postea factum fuisse atque... divinitatem corporaliter in carne habitasse [cf. Col. 2, 9]; quod idem est ac si diceret: Cum Deus esset, proprium habuit corpus, quo ut instrumento utens, homo propter nos factus est. Hinc quae carnis sunt propria illi attribuuntur, quia nempe in ea exsistebat. Sic ergo dicitur esurire, sitire, pati, laborare, et similia quae ad carnem pertinent. At quae propria Verbi erant opera, ut mortuos ad vitam revocare, caecis visum restituere, haemorrhoissam sanare, per proprium praestabat corpus. Proinde Verbum proprias carnis infirmitates portabat, quia caro sua erat, et vicissim caro divinitatis operibus faciendis inserviebat, quia in illa erat, quippe quae Dei corpus esset... [PG 26, 388-389].

23. 32 ... Decebat Dominum humanam carnem induentem totam eam cum propriis affectionibus induere, ut quemadmodum proprium eius esse corpus dicimus, ita etiam corporis affectiones eiusdem solum propriae esse dicerentur, tametsi eius non attingebant divinitatem... [PG 26, 392].

24. 33 ... Postquam Verbum homo factus est et quae carnis sunt propria sibi esse voluit, haec non amplius corpus attingunt, ob Verbum quod in ipso factum est, sed consumpta ab illo sunt... Quocirca cum caro ex Deipara Maria nascitur, ipse tamen natus esse dicitur, quo donante alii nascuntur ut sint, ut scilicet nostrum ipse ortum in se transferat, hincque nos non iam ut terra sola in terram revertamur, sed tamquam cum caelesti Verbo coniuncti in caelos ab ipso perducamur. Similiter igitur haud absque ratione alias corporis affectiones in seipsum transtulit... nostra origine omnibusque carnis infirmitatibus in Verbum ipsum translatis e terra excitamur soluta peccati maledictione, eius merito... [PG 26, 393-396].

25. 34. Ut autem accuratius cognosci possit naturam Verbi pati nihil posse carnisque infirmitates propter carnem ipsi attribui, haud abs re erit beatum Petrum audire:... "Christo igitur pro nobis carne passo" [1 Petr. 4, 13]. Proinde cum esurire dicitur et sitire, laborare, ignorare... de singulis recte dici possit: Christo igitur carne pro nobis esuriente et sitiente seque ignorare dicente... in ceteris demum similibus rite addi queat: pro nobis carne". [PG 26, 396].

26. 41 ... Etsi Verbum caro factum est, propriae nihilominus sunt carnis affectiones: et vicissim quamvis caro in Verbo divine gestatur, (θεοφορεῖται), gratia tamen et virtus Verbi est. Itaque Patris opera per carnem efficiebat, sed nihilominus carnis affectiones in illo exhibebantur, ut cum sciscitatus est et Lazarum ad vitam revocavit, cum matrem increpavit dicens: "Nondum venit hora mea" [Io. 2, 4] et tamen continuo aquam in vinum convertit. Siquidem verus Deus in carne, et vera caro erat in Verbo. Idcirco ex operibus quidem se Filium Dei suumque ostendebat Patrem, sed ex carnis affectionibus se verum corpus habere illudque proprium sui esse probabat. [PG 26, 409-12].

27. 43. Certe cum in evangelio de se, ut homine, ita loquitur: "Pater, venit hora, glorifica Filium tuum" [Io. 17, 1], clare demonstrat se ipsam quoque horam qua omnium rerum finis est futurus, ut Verbum, cognoscere, sed ut hominem ignorare. Hominis enim proprium est ignorare, maximeque res huiusmodi. Verum hoc ipsum singularis Salvatoris benevolentiae et benignitatis est effectus. Quoniam enim homo factus est, idcirco propter carnem ignorantem dicere non erubescit Nescio, ut scilicet ostendat se ut Deum scire at secundum carnem igno-

rare. Itaque non dixit: Neque Filius Dei novit, ne divinitas ignorare videretur; sed tantummodo: "neque Filius" [Mc. 13, 32], ut nimirum ignoratio filii ex hominibus nati intelligeretur. [PG 26, 413-416].

28. 57. Quod autem ad id spectat quod dixit: "Si fieri potest transeat calix" [Mt. 26, 39], discite quomodo Petrum eadem dicens his increpaverit verbis: "Non sapis quae Dei sunt sed quae hominum" [Mc. 8, 33]. Siquidem hoc ipsum volebat ille quod deprecabatur et refugiebat, quippe eam ob rem venisset: verum eius quidem erat id velle, ad quod scilicet ipse venerat, sed carnis erat pavere. Unde ut homo has voces protulit, ipseque utrumque dixit, ut se ostenderet et Deum esse qui vellet, et factum hominem carnem paventem habuisse, cuius gratia suam ipse voluntatem humanae miscuit infirmitati, ut ea absumpta fidentem et audacem hominem adversus mortem redderet. En igitur rem plane admirabilem: ille nimirum quem Christi hostes prae timiditate loqui arbitrantur, huiusmodi ipse timiditate homines intrepidos et fortes reddidit... Ut enim morte mortem et humanis factis humana omnia delevit, ita illa sua timiditate nostram prostravit timiditatem... Perturbari enim carnis proprium est, sed potestatem habere animam suo arbitrio ponendi et sumendi, id utique non humanum sed potentiae Verbi proprium est. Nec enim homo sua potestate sed naturae necessitate invitusque moritur, at Dominus, qui ipse quidem immortalis est sed mortalem assumpserat carnem, potestatem habuit, ut Deus, discedendi a corpore illudque iterum assumendi cum voluerit [... Ps. 15, 10]. Siquidem decebat carnem... propter Verbum quod illam induerat, corruptionis expertem esse. Nam ut ipse nostro accepto corpore nostra est imitatus, ita nos suscepto Verbo immortalitatis eiusdem participes efficimur. [PG 26, 441-444].

29. Epistolae ad Serapionem [356-362] [1]. *Epistola II:* 9 ... Quia homo factus est... et hominum proprium est nescire, sicut et esurire ceteraque id genus... propterea etiam ignorantiam hominum tamquam homo factus ostendit. Primo quidem, ut demonstret se revera humanum habere corpus; deinde, ut et hominum ignorantiam habens in corpore, hominem ab omnibus liberatum et purgatum perfectum et sanctum Patri repraesentaret. [PG 26, 624].

30. *Epistola IV:* 14 ... Ideo enim Deus cum esset atque homo factus esset, ut Deus excitabat mortuos, verbo sanabat universos, mutavit etiam aquam in vinum: non enim hominis haec erant opera. Prout autem gestabat corpus, sitiebat, laborabat et patiebatur: non enim haec erant deitati propria [... Io. 14, 11; Io. 8, 40]. Haec autem nequaquam divisim facta sunt iuxta gestarum rerum rationem, ita ut quae a corpore fierent, sine divinitate, quae autem a divinitate, sine corpore exhi-

[1] PG 26, 529-676.

berentur; sed coniunctim omnia agebantur, et unus erat Dominus qui ea mirabiliter per suam efficiebat gratiam. Spuebat enim ut homo, sputum tamen erat divinum (ἔνθεον), per ipsum quippe caeco a nativitate visum restituit. [PG 26, 656-657].

31. Epistola ad Epictetum [a. 370-1] [1]: 7. 1 "Unde fratrum suorum similis in omnibus esse debuit" [Heb. 2, 17] nec diversum a nobis corpus assumere. 2 Proinde et Maria reipsa nec simulate profertur ex qua corpus illud sumeret, ac tamquam proprium (ἴδιον) pro nobis offerret... 7 Verum in eo corpore quod et circumcisum est et gestatum, quod comedit et fatigatum est, in cruce suffixum atque passum, Dei Verbum inerat, quod passionis perinde atque corporis est expers. 8 Idem corpus in monumento depositum est; quo tempore scilicet, ut "spiritibus illis qui in custodia detinebantur praedicaret, ad eos accessit" [1 Pet. 3, 19], ut Petrus testatur. 8. 2 ... Estque palam illud omnibus factum, Verbum ipsum nequaquam esse corpus, sed ad Verbum corpus pertinuisse, 3 ... sua fecit corporis propria, tamquam suiipsius, is qui erat incorporeus. 4 Quamobrem cum corpus a satellite vapularet, quasi ipse pateretur, "Quid me, inquit, caedis?" [Io. 18, 23]... 5 Quae enim illud quod est humanum in Verbo patiebatur, haec ipsummet Verbum ei coniunctum (συνὼν αὐτῷ) in se transferre voluit, ut nos divinitatis Verbi participes esse possemus... 7 Et ipsum quidem [Verbum] incorporeum in patibili corpore erat, corpus autem impatibile Verbum habuit in sese, quod ipsius corporis infirmitates exstingueret. 8 Atque hoc ita faciebat et accidit, ut nostra ipse suscipiens et in sacrificium offerens, funditus ea deleret ac deinceps suis nos vestiens, occasionem Apostolo daret ista scribendi: Oportet corruptibile hoc induere incorruptionem..." [1 Cor. 15, 53]. [HOLL, p. 422-423. PG 42, 649-652].

32. 9. 3 Atqui non [sola] specie comparata nobis salus est aut soli tributa corpori, sed toti homini, animae, inquam, et corpori salus est reipsa in eo conciliata... 10. 2 Corpus enim... ex Maria revera natum est, et Verbum ipsum non in ossa carnemque mutatum, sed in carne factum est (ἐν σαρκὶ γενομένου). 3 Quod enim a Iohanne scriptum est: "Verbum caro factum est", hunc habet sensum, ut etiam ex simili loquendi ratione colligi potest. Est enim a Paulo scriptum: "Christus pro nobis factus est maledictum" [Gal. 3, 13]. Ut igitur maledictum ille non fuit, sed ideo fuisse dicitur quia illud nostrâ causâ susceperit, sic et caro factus est, non quod in carnem commutatus fuerit, sed quod carnem pro nobis assumpserit et homo factus sit... 5 Seipsos iure condemnabunt ii qui Mariâ priorem esse carnem illam existimant quae de

[1] Textus sumitur prout a s. Epiphanio refertur in opere *Adversus haereses*, haer. 77, cc. 3-13 (ed. HOLL KARL, in GCS, *Epiphanius*, t. III (Leipzig 1933), pp. 417-427. PG 42, 645-660). Recensio in PG 26, 1049-1069 relata inter s. Athanasii opera a tempore s. Cyrilli deformata asseritur. Cf. *Rev. hist. eccl.*, 31 (1935) 713-761.

ea sumpta sit, ante illam humana praeditum anima fuisse Verbum et in ea [anima], antequam huc adveniret, semper fuisse. [HOLL, pp. 423-424. PG 42, 653].

33. 11. 6 Quomodo ergo putant illud corpus, quod per Verbum redemptum ac vita donatum est, vivificanti Verbo accessionem ad divinitatem afferre? Nam e contrario ipsum humanum [corpus] ex divini Verbi cum ipso communione et unione (κοινωνίας καὶ ἑνώσεως) magnopere est ditatum. 7 Siquidem ex mortali immortale, ex animali spiritale redditum est, atque e terra factum caeli portas penetravit. [HOLL, pp. 422-426. PG 42, 656].

34. 12. 1 Os illis quoque abhinc occludetur qui dicere aliquando ausi sunt eum qui ex Maria processit, non esse ipsum Christum ac Dominum et Deum. 2 Nisi enim in corpore Deus exstitisset, cur statim atque de Maria processit vocatus est "Emmanuel, quod est interpretatum Nobiscum Deus"? [Mt. 1, 23; Is. 7, 14]... 3 Quamobrem qui antea negaverunt eum qui crucifixus est esse Deum, errorem suum agnoscant ac divinis omnibus litteris fidem adhibeant, sed Thomae praesertim, qui, cum in Christo clavorum vestigia vidisset, exclamavit: "Dominus meus et Deus meus" [Io. 20, 28]. 4 Deus enim ac gloriae Dominus cum esset, Filius erat in corpore quod per ignominiam clavis configebatur ac dehonestabatur. Corpus porro patiebatur quidem dum in ligno perfodiebatur... verum, cum Verbi templum esset, erat divinitate repletum. 5 Quam ob causam sol, cum auctorem suum in corpore contumeliis affecto pati videret, radios subtraxit et terram tenebris obduxit; corpus autem ipsum, mortali natura praeditum, supra naturae suae conditionem propter Verbum quod in ipso erat a mortuis resurrexit... Verbi indumentum est factum, et postquam Verbo, quod est supra hominem, se vestivit, corruptionis est expers redditum. 6 Quod autem quidam... dicunt, sicut super unumquemque prophetarum factum est Verbum, ita etiam super unum quendam hominem e Maria natum Verbum venisse, de eos superfluum est fatigari, siquidem insipientia eorum manifestam habet condemnationem... 9 Cur... unus ille ex Maria natus Emmanuel appellatur, utpote quia corpus divinitate repletum et ex ea generatum fuit?... 10 Cur... cum sanctus quilibet manducaret ac biberet necnon fatigaretur et moreretur, non dicitur [Verbum] ipsum comedisse, laborasse ac mortuum esse, sed in eo solo qui ex Maria [natus est]? Quae enim corpus hoc perpessum est, tamquam ipso [Verbo] patiente sunt dicta... De solo Mariae filio dictum est: "Et Verbum caro factum est". [HOLL, pp. 426-427. PG 42, 656-657].

35. Ep. ad Adelphium [ca 371] [1]: 3. Itaque rem creatam non adoramus... sed rerum creatarum Dominum carnem factum Dei Verbum adoramus. Etsi enim ipsa caro seorsim spectata pars sit rerum creata-

[1] PG 26, 1072-1084.

rum, attamen Dei facta est corpus. Neque vero huiusmodi corpus a Verbo dividentes adoramus, neque cum Verbum volumus adorare ipsum a carne removemus, sed... idem Verbum in carne exsistens Deum agnoscimus. Quis ergo adeo demens sit ut Domino dicat: Recede a corpore ut te adorem? [PG 26, 1073-1076].

36. 4 ... Neque enim dedecus Verbo caro attulit; absit! sed ipsa potius ab illo gloriam accepit. [PG 26, 1077].

37. 5 ... Ubinam vero omnino impii isti separatim ac per se carnem invenient quam Salvator suscepit, ut dicere audeant: Non adoramus nos Dominum cum carne, sed separamus corpus et illi soli [Verbo] servimus. [PG 26, 1077].

38. 8. Quapropter qui contemnit templum, Dominum qui in templo est contemnit, et qui Verbum dividit a corpore, gratiam nobis in ipso datam reicit... Si Verbum res creata esset, creatum non assumpsisset corpus, ut illi vitam impertiret. Ecquid enim auxilii res creata rei creatae ferre possit, cum ipsa salute indigeat? [PG 26, 1081].

Spuria vel saltem dubia censentur opera: *Expositio fidei* (PG 25, 199-208); *De incarnatione Dei Verbi et contra Arianos* (PG 26, 983-1028); *Sermo maior de fide* (PG 26, 1263-1294). In primo occurrunt voces ὁ κυριακὸς ἄνθρωπος et θεοτόκος necnon haec locutio: "Verbum nostrum assumpsit hominem... in quo homine crucifixus et mortuus pro nobis resurrexit" (PG 25, 201). In altero occurrit quoque vox Deiparae (PG 26, 996) et duarum voluntatum categorica affirmatio: "Duas voluntates ibi [in Mt. 26, 39, 41; Mc. 14, 38] ostendit: alteram humanam quae est carnis, alteram divinam quae Dei est; siquidem humana ob infirmitatem carnis deprecatur passionem, divina autem eius voluntas prompta est". (PG 26, 1021).

S. BASILIUS EP. CAESAREAE († 379)

1. Epistolae [1]. *Epistola 38, Gregorio fratri* [a. 369/70]: 2. Ex omnibus nominibus alia de rebus pluribus et numero differentibus dicta notionem quandam magis generalem habent, velut 'homo'... Alia vero nomina magis peculiarem habent notionem, qua non communitas naturae consideratur in re significata sed cuiusdam rei circumscriptio nullam habens communionem cum eo quod similis est naturae in eo quod proprium est, ex. gr. Paulus aut Timotheus... Itaque cum duobus aut etiam pluribus simul coniunctis... inquiritur essentiae humanae definitio, non aliam quis in Paulo reddet essentiae rationem, aliam in Sil-

[1] PG 32, 220-1112.

vano, et aliam in Timotheo; sed quibus verbis Pauli essentia ostensa fuerit, eadem etiam aliis convenient, ac consubstantiales inter se sunt, qui eadem essentiae ratione designantur. Ubi vero quis, eo quod commune est intellecto, ad proprietatum se converterit considerationem, per quas alterum ab altero separatur, non iam amplius ratio per quam unumquodque cognoscitur cum ea ratione quae de alio profertur per omnia consentiet, quamvis in aliquibus communitatem habere comperiatur. [PG 32, 325-328].

2. 3. Hoc igitur dicimus: Quod proprie dicitur, id 'hypostasis' nomine indicari... Hoc igitur hypostasis est, non indefinita essentiae notio, quae ob communitatem rei significatae nullam sedem reperit, sed quae, quod commune in aliqua re et incircumscriptum est, per conspicuas proprietates restringit ac circumscribit... Quam igitur in nostris rebus agnovisti discriminis rationem inter essentiam et hypostasim, eam et ad divina dogmata transferens non errabis. De Patris essentia quidquid tibi suggeret cogitatio... id et de Filio intelliges... [PG 32, 328].

3. *Epistola 236, ad Amphilochium* [a. 376]: 2. Marci autem verba [13, 32], quia aperte videntur ipsum Filium a cognitione excludere, ita intelligimus: Nemo novit, neque angeli Dei, sed nec Filius nosset, nisi nosset Pater; hoc est, causa cognitionis Filii a Patre est. [PG 32, 880].

4. *Epistola 261, ad Sozopolitanos* [a. 377]. 2. Itaque si Domini in carne adventus non fuit, non dedit redemptor pro nobis pretium morti, nec per se ipsum mortis regnum resecuit. Si enim aliud esset quod mortis imperio subiectum erat, aliud quod assumptum a Domino, non desiisset mors ea quae sua sunt operari, nec lucrum nostrum factae fuissent deiferae carnis passiones, non interemisset peccatum in carne, non in Christo vivificati fuissemus qui eramus in Adamo mortui, non resartum fuisset quod collapsum erat, non instauratum quod confractum, non coniunctum Deo quod serpentis fraude fuerat abalienatum... 3. Quod autem dicunt affectus (πάθη) humanos in ipsam divinitatem transire, eorum est qui in suis cogitationibus nullum ordinem servant neque norunt alios esse carnis affectus, alios carnis animatae, alios animae corpore utentis. Est igitur carnis proprium secari, imminui, et dissolvi; et rursus carnis animatae fatigari, dolere, esurire, sitire et somno opprimi; animae vero corpore utentis proprii sunt maerores et anxietates et curae et reliqua huiusmodi. Quorum alia quidem naturalia sunt et animali necessaria, alia vero ex prava voluntate propter vitam male institutam nec virtute informatam superinducta. Unde liquet Dominum naturales quidem affectus suscepisse ad confirmationem verae nec phantasticae incarnationis, vitiosos vero affectus, qui nostrae vitae puritatem coinquinant, ut intaminata divinitate indignos reiecisse. Eam ob causam dictum est factum eum fuisse in similitudinem carnis

peccati [Rom. 8, 3]; non utique in similitudinem carnis, ut his videtur, sed in similitudinem carnis peccati. Quare carnem quidem nostram una cum naturalibus ipsius affectibus assumpsit, sed "peccatum non fecit". [Is. 53, 9; 1 Petr. 2, 22]. Sed quemadmodum mors... absorpta fuit a divinitate, sic et peccatum absumptum est a iustitia quae in Christo Iesu est. [PG 32, 969-972].

5. Homilia in sanctam Christi generationem[1]: 2 ... Mens non potest ad rerum incomprehensibilium naturam pertingere... Deus in terra, Deus inter homines, non ferens legem per ignem et tubam... sed per corpus mansuete ac blande cum iis qui eandem atque ipse naturam habent colloquens. Deus in carne, non intervallo operans velut in prophetis sed insitam sibi et unitam humanitatem consecutus (συμφυῆ ἑαυτῷ τὴν ἀνθρωπότητα καὶ ἡνωμένην) atque per suam carnem nobis cognatam omne humanum genus reducens ad semetipsum... Quonam modo divinitas est in carne? Velut ignis in ferro; non transitu sed communicatione (οὐ μεταβατικῶς ἀλλὰ μεταδοτικῶς). Non enim ignis excurrit in ferrum, sed manens in loco suam ei virtutem impartit... Quomodo igitur, inquit, Deus Verbum infirmitate corporali repletus non est? Hoc dicimus, ne ignem quidem proprietatum ferri participem fieri. Ferrum nigrum est et frigidum, sed tamen ignitum et candens, ignis formam induit; splendidum efficitur, non ignem denigrat; inflammatur, non refrigerat flammam. Hunc ad modum et humana Domini caro cum divinitatis effecta est particeps, suam ipsius infirmitatem nequaquam contulit divinitati... Propterea Deus in carne est, ut latitantem in ea mortem enecet. Ut enim si medicamenta venenis expellendis idonea corpori misceantur causas corruptionis expugnant... sic mors... divinitatis praesentia abolita est... 6 ... [Pastores, Elisabeth, Anna, Simeon] in parvo infante magnum Deum adorantes, non quod videbant contemnentes, sed divinitatis ipsius maiestatem collaudantes; nam virtus divina per humanum corpus quasi lux per vitreas membranas apparebat iis qui oculos cordis expurgatos habebant affulgens... [PG 31, 1460-1461 et 1473].

6. Homilia de gratiarum actione[2]: 5. Quodsi Dominus lacrimas super Lazarum et super civitatem profudit, illud dicere habemus, ipsum et comedisse et bibisse, nihil alioquin horum indigum, sed modos ac fines quibus necessarii animae affectus contineantur, tibi reliquisse. Itaque sic etiam lacrimatus est, ut immodicam querulorum ac luctus amantium ad flendum propensionem, animique eorum demissionem sanaret... Quod enim citra ullam animi commotionem, sed ad erudiendos nos, lacrimatus est Dominus, perspectum est ac manifestum ex illo: "Lazarus amicus noster dormit, sed vado ut a somno exci-

[1] PG 31, 1457-1476. Inter supposititias homilias a Maurinis editoribus reposita est, sed hodie vera iudicatur.

[2] PG 31, 217-237.

tem eum" [Io. 11, 11]. Quis nostrum deflet amicum dormientem, quem aliquanto post sperat expergefactum iri? Iam mortuus revocabatur ad vitam; iam alligatus ambulabat. Inest miraculum in miraculo... Dominus qui erat talia facturus, casum illum lacrimis dignum iudicasset? At non palam est ipsum infirmitatem nostram undique suffulcientem, eas affectiones quae inevitabiles sunt et necessariae, intra modos quosdam ac terminos continuisse? Apathiam quidem vitavit tamquam quiddam ferinum; maerori autem deditum esse ac multum lacrimari recusavit tamquam ignavum... Quemadmodum igitur Dominus... famem sustinuit, sitimque admisit... et defatigatus est... non succumbente labori divinitate, sed corpore quae ipsius naturam comitari solent suscipiente, hunc ad modum admisit quoque lacrimas, carni sinens accidere quod ei erat naturale. [PG 31, 228].

7. In psalmos homiliae [ante 370] [1]. *In psalmum 48:* 4. Neque fratrem in redemptionem quaere, sed aliquem qui tuam excedat naturam; neque hominem nudum, sed hominem Deum Iesum Christum, qui solus pro nobis omnibus Deo dare potest placationem... Quid enim tanti potest homo invenire, ut det pro redemptione animae suae? Sed unum inventum est pro omnibus simul hominibus sufficientissimum, quod in pretium redemptionis animae nostrae datum est, sanctus ille ac pretiosus sanguis Domini nostri Iesu Christi, quem pro nobis omnibus effudit; quam ob rem pretio etiam empti sumus [1 Cor. 6, 20]. Itaque si frater non redimit, redimet homo? Si vero redimere nos non potest homo, qui redemit nos homo non est. [PG 29, 440-441].

8. *In Psalmum 59:* 3 ... Misertus es nostri tum, cum Unigenitum tuum pro nostris peccatis propitiationem proposuisti, ut in eius sanguine inveniremus redemptionem... Omnes igitur alienigenae subditi sunt, utpote qui se Christi iugo submiserint. Quare in Idumaeam suum extendet calceamentum. Divinitatis calceamentum caro est Dei gestatrix (ἡ σάρξ ἡ θεοφόρος) per quam ad homines accessit... Quis igitur dabit mihi ut magnum illud spectaculum conspiciam, Deum inter homines diversantem? [PG 29, 465-468].

9. De Spiritu Sancto ad Amphilochium [a. 375] [2]: 8. 18 Omne enim animarum auxilium per ipsum est atque iuxta singula curandi ac providendi genera excogitata est peculiaris quaedam appellatio. Cum enim animam incontaminatam non habentem maculam aut rugam quasi puram virginem sibi adiungit, sponsus appellatur; cum vero eam pravis diaboli plagis afflictatam recipit ac peccatis graviter laborantem sanat, medicus vocatur. Utrum igitur quod hisce modis nostri curam gerit, cogitationes nostras eo deducet ut humilius de eo sentiamus? an potius e diverso efficiet ut Servatoris et ingentem potentiam et huma-

[1] PG 29, 209-494.
[2] Ed.: PRUCHE BENEDICTUS, in *Sources chrétiennes* (Paris 1946). PG 32, 67-218.

nitatem erga nos admiremur, quod et compati nostris infirmitatibus sustinuit et se ad nostram infirmitatem potuit demittere? Neque enim caelum ac terra... nec multiplex universi ornatus excellentiam potentiae illius perinde commendat, atque quod Deus incomprehensibilis potuit per carnem citra noxam cum morte conflictari, ut nobis sua ipsius passione largiretur immortalitatem. Quod si Apostolus ait: "In his omnibus superamus propter eum qui dilexit nos" [Rom. 8, 37], nequaquam hac voce humile quoddam ministerium indicat, sed auxilium potius quod per imperium suae potentiae operatur. Siquidem ipse alligavit fortem diripuitque vasa illius, videlicet nos, quibus ad omnia mala opera fuerat abusus. [PRUCHE, pp. 136-138. PG 32, 97-100].

10. 15. 35 Dei ac Servatoris nostri circa hominem dispensatio revocatio est a lapsu reditusque ad Dei familiaritatem ab alienatione quam induxit inobedientia. Hanc ob causam adventus Christi cum carne, evangelicae conversationis formae, afflictiones, crux, sepultura, resurrectio: ut homo, qui salvus fit per imitationem Christi, veterem illam filiorum adoptionem recipiat... [PRUCHE, pp. 168-169. PG 32, 128].

11. Adversus Eunomium libri I-III [a. 363-365] [1]. *In Act. 2, 36:* 3 ... Neque enim de substantia ipsa Dei Verbi quod in principio erat apud Deum, sed de eo qui seipsum exinanivit in forma servi et factus est conformis corpori humilitatis nostrae ac crucifixus est ex infirmitate clare ac perspicue disserit... Non theologiae nobis modum tradit sed dispensationis rationes declarat. Dominum enim, inquit, et Christum ipsum Deus fecit hunc Iesum... Hac demonstrativa voce in humanitatem eius atque in id quod oculis omnium subiectum erat tantum non aperte intentus... Et ne illud quidem eum pudore afficit, quod vox 'Dominus' non nomen sit substantiae sed potestatis. Quare qui dixit Dominum Iesum et Christum Deus fecit, principatum ac dominium in omnes ei a Patre traditum dicit; non illius transitum ad esse narrat... [PG 29, 577].

S. GREGORIUS NAZIANZENUS († 389/90)

12. Epistolae [2]. *Epistola 101, ad Cledonium I* [a. 382] [3]: Ne homines isti alios decipiant... hominem Dominicum, ut ipsi loquuntur, vel potius Dominum nostrum et Deum mentis expertem esse asserentes. Neque enim hominem a divinitate separamus, sed unum et eundem profitemur, prius quidem non hominem sed Deum et Filium tantum saeculis omnibus antiquiorem, a corpore rebusque omnibus corporeis exceptum; in fine autem etiam hominem, propter salutem nostram as-

[1] PG 29, 497-670.
[2] PL 37, 21-388.
[3] PL 37, 175-194.

sumptum, carne passibilem, divinitate impassibilem, corpore circumscriptum, spiritu incircumscriptum, terrenum eundem et caelestem, visibilem et intelligibilem, comprehensibilem et incomprehensibilem; ut per eundem, totum hominem simul ac Deum (ὅλῳ ἀνθρώπῳ τῷ αὐτῷ καὶ Θεῷ), totus homo in peccatum lapsus refingatur... [PG 37, 177].

13. Si quis sanctam Mariam Deiparam esse inficiatur, a Deo alienus est.

Si quis per Virginem perinde ac per fistulam measse, nec in ea divino humanoque modo simul formatum esse dixerit: divino quidem quia citra viri commercium, humano vero quia communi praegnantium lege, aeque a Deo alienus est.

Si quis formatum dicit hominem, deinde induisse Deum, damnationis ille reus. Hoc enim non est Dei nativitatem statuere sed evertere.

Si quis duos introducit filios, unum quidem ex Deo et Patre alterum vero ex matre, non autem unum atque eundem; is quoque ab ea adoptione excidat, quae rectam fidem servantibus promissa est. Duae namque naturae sunt Deus et homo, quemadmodum et anima et corpus, non tamen duo sunt filii neque duo dii... Aliud et aliud est ex quibus Salvator constat, siquidem non unum et idem sunt visibile et invisibile, aeternum et temporaneum, non est tamen alius et alius; absit hoc, utraque enim haec coniunctione unum sunt (ἓν τῇ συγκράσει); Deo nimirum homine facto atque homine deificato, sive alio quocumque nomine rem hanc explanare quis velit. Dico autem aliud et aliud, contra quam in Trinitate reperitur...

Si quis Deum in Christo per gratiam non secus atque in aliquo prophetarum operatum dixerit et non secundum substantiam (κατὰ οὐσίαν) eidem coniunctum coadunatumque esse, is melioris operationis virtute frustratus sit vel potius contraria repleatur.

Si quis crucifixum non adorat, sit anathema...

Si quis eum ex operibus perfectum, aut post baptismum aut resurrectionem ex mortuis in filium adoptatum dixerit... anathema sit.

Si quis sacram carnem dimissam nunc esse dixerit et divinitatem corporis expertem... ne videat gloriam adventus eius...

Si quis dixerit carnem ex caelo descendisse neque venire ex nobis et propter nos, anathema sit.

Si quis speraverit in hominem mente destitutum, amens vere est et salutis omnino indignus. Etenim quod assumptum non est, sanatum non est, quod vero Deo unitum est, hoc etiam salvabitur... [PG 37, 177-184].

14. At, inquit, divinitas mentis loco sufficiebat. Quid autem hoc ad me? Divinitas enim cum sola carne homo non est, imo nec cum sola anima, nec cum utraque si mens absit, quae etiam magis homo censeri debet... [PG 37, 184].

15. At, inquit, duo perfecta non capiebat. Non sane, si quidem corporeo modo rem expendas... si autem ut intelligibilia et incorporea ea consideres, illud animadverte quod... eorum quae in intellectum cadunt natura est ut incorporeo et invisibili modo et inter se et cum corporibus misceantur, quandoquidem et plurium vocum auris una capax est et multorum ora iisdem aspectari oculis possunt... [PG 37, 184].

16. At mens nostra, inquit, damnata est. Quid autem caro? annon damnata? Quare aut hanc quoque propter peccatum abice, aut illam etiam propter salutem adiunge. Si quod deterius est assumptum est ut per incarnationem sanctificetur, annon quod praestantius est assumetur ut per humanationem sanctitate afficiatur? Si lutum fermentatum est ac nova conspersio exstitit, o sapientes viri, imago non fermentabitur et cum Deo temperabitur per divinitatem deificata?... Tu quidem, optime vir, tamquam sarcolatra, siquidem ego anthropolatra sum, idcirco mentem meam contemnis ut Deum cum carne devincias, perinde atque aliter astringi nequeat, ob idque intermedium parietem tollis. Mea autem ratio... quaenam est? Mens menti iungitur ut propinquiori et coniunctiori (οἰκειοτέρῳ) ac per eam iungitur carni mediantem inter divinitatem et carnis molem... [PG 37, 185-188].

17. Videamus quamnam causam afferant humanationis sive (ut ipsi loquuntur) incarnationis. Si quidem ut Deus alioqui incomprehensibilis comprehendatur ac sub carne quasi velo quodam cum hominibus versetur, scita sane haec ipsis larva est et hypocrisis fabula: ut interim non dicam alio quoque modo fieri potuisse ut nobiscum versaretur, quemadmodum prius in ignis rubo et forma humana. Si autem ut simili per simile sanctificato peccati damnationem solvat, profecto quemadmodum carne opus habuit propter carnem damnatam et animâ propter animam, ita etiam mente propter mentem... [PG 37, 188].

18. Orationes[1]. *Oratio XXX (theologica IV). De Filio* [a. 380]: 2 ... Quae autem humanitatis a Deo propter nos susceptae causa exstitit? Profecto ut nobis salus pararetur. Quid enim aliud causae afferri possit? [Mason, p. 110. PG 36, 105].

19. 3. Etiam servus dicitur et multis bene serviens... Haud dubie quippe carni et generationi et affectionibus nostris, libertatis nostrae causa, servivit, ac denique omnibus illis per quae eos qui a peccato detinebantur in salutem asseruit. Quid autem maius et honorificentius hominis humilitati contingere queat, quam Deo copulari (Θεῷ πλακῆναι) atque ex illa mistione Deum effici? [Mason, p. 111-112. PG 36, 105].

---

[1] PG 36, 9-664. Orationes theologicas critice edidit Mason Arthur James, in *Cambridge Patristic Texts* (Cambridge 1899).

20. 4. Oportet enim illum regnare... donec hostes in potestatem redegerit. Quid vero postea? Regnandi finem facere aut e caelis expelli? Et quisnam, obsecro, eum e regno eiciet? Aut quamnam ob causam?.... At regni illius nullum finem fore audis [Lc. 1, 32]. Verum haec tibi erroris causa est, quod non intelligis hanc vocem ἕως non semper futuro tempori opponi, sed ita interiectum tempus statuere, ut interim sequens tempus non excludat... Regnare enim duplici modo dicitur: uno, ut omnipotens ac volentium nolentiumque Rex; altero, ut subiectionem in nobis gignens et sub imperium suum ac ditionem nos redigens, utpote qui lubenter ipsius regno colla submittimus. Quod ergo ad priorem significationem attinet, regni ipsius nullus finis erit. Quod autem ad secundam quis erit finis? Ut nos subiectos teneat servetque. Quid enim opus erit subiectionem in nobis moliri, cum iam ipsi subiecti fuerimus? [Mason, p. 112-113. PG 36, 108].

21. 5. Deus, Deus meus, respice in me, quare me dereliquisti? Neque enim, quod quidam opinantur, ipse vel a Patre vel a sua divinitate, quasi haec passionem extimuisset ac propterea sese a perpetiente collegisset, derelictus est. Quis enim eum vel primum humanitus gigni vel in crucem ascendere coegit? [Mason, p. 115. PG 36, 109].

22. 12. Filius e caelo descendisse dicitur non ut voluntatem suam faciat sed eius a quo missus est [Io. 6, 38]. Sane nisi ab illo ipso qui descendit hic sermo haberetur, dicere possemus haec verba velut ab homine exprimi, non qui de Salvatore intelligatur—illius enim voluntas, cum tota deificata sit (θεωθὲν ὅλον), Deo procul dubio non adversatur—, sed qui nostrae conditionis sit... Sed quoniam hic sermo est partis illius quae assumpsit (hoc enim est quod descendit), non autem partis assumptae, ad hunc modum respondebimus: haec non ita dici quasi propriam voluntatem Filius habeat atque a Patris voluntate separatam, sed potius quod non habeat. [Mason, p. 125-126. PG 36, 117-120].

23. 15. At quomodo fieri potest, ut Sapientia quidquam eorum quae sunt ignoret?... Quomodo ea quae horam illam antecedunt et quae in momento ipso finis sunt accurate scit, ipsam autem horam nescit? Aenigmati res haec similis est, perinde videlicet ac si quis ea quae ante murum sunt certissime se nosse dicat, murum autem ignoret, aut diei finem probe sciens noctis initium nesciat... Nonne omnibus apertum est cum id scire ut Deum, sed nescire ut hominem, si quis quod apparet disiungat ab intelligibili? [Mason, p. 131-132. PG 36, 124].

24. 21. Homo [dicitur Christus...] ut per se hominem sanctitate afficiat, fermentique instar universae massae sit, sibique uniens quod condemnatum fuerat, totum illud a condemnatione liberet, omnia pro nobis quae nos sumus, excepto peccato, factus: corpus, anima, mens, per quae videlicet mors pervaserat; et, quod ex his commune est, homo,

visibilis Deus propter id quod mente intelligitur. Filius hominis propter Adamum et Virginem ex quibus exstitit, illo nimirum ut generis auctore, hac autem ut matre, iuxta legem et non iuxta legem generationis. Christus propter divinitatem; ea enim humanitatis unctio est non operatione ut in aliis Christis sed totius unguenti praesentia sanctificans. Cuius hic effectus est, ut id quod ungit homo vocetur, et quod ungitur Deus fiat. Via, ut per se nos ducens... [Mason, p. 142. PG 36, 132].

25. *Oratio XXXVII. In Mt. 19, 1* [a. 380]: 2. Id quod erat [Christus] exinanivit, et quod non erat assumpsit; non duo factus, sed unum ex duobus fieri sustinens. Ambo enim Deus sunt: et assumens et assumptum; duae naturae in unum concurrentes, non duo filii, ne falsa sit commixtio. [PG 36, 284-285].

26. *Oratio XXXVIII. In Theophania* [a. 380]: 2 ... Carnis expers incarnatur, Verbum crassescit (ὁ λόγος παχύνεται), invisibilis cernitur, intactilis tangitur, tempore vacans initium sumit. Dei Filius hominis filius efficitur, Iesus Christus heri et hodie ipse et in saecula. [PG 36, 313].

27. 13. Haec [crimina] quoniam maiore auxilio indigebant, maius etiam acceperunt; illud autem fuit ipsum Dei Verbum... ad propriam venit imaginem, et carnem gerit propter carnem, et cum anima rationali iungitur propter animam meam, ut simile per simile purificet. Et secundum omnia, praeter peccatum, fit homo: conceptus ex Virgine, quoad animam et carnem prius a Spiritu purificata (debebatur enim generationi honor, maior autem honor virginitati); procedens autem Deus cum assumpta humanitate, unum ex duobus oppositis, carne nimirum et Spiritu, quorum alterum fuit deificans, alterum deificatum. O novam mixtionem, o miram fusionem! Qui est, fit; qui creatus non est, creatur. [PG 36, 325].

28. *Oratio XXXIX. In sancta lumina* [a. 381]: 13. Hunc autem hominem invidia diaboli atque acerbo peccati gustu a Deo conditore misere separatum despicere, a Deo alienum erat. Quid igitur fit?... Innovantur naturae, ac Deus homo efficitur... non immutans quod erat (neque enim mutatio in eum cadit) sed pro suo erga homines amore id quod non erat assumens, ut qui natura sua comprehendi non potest comprehendatur, intermedia carne, tamquam velo quodam interiecto, nobiscum versans... Idcirco ea quae a mixtione aliena erant miscentur; ac non modo Deus nativitati, et mens carni, et intemporalis tempori, et incircumscriptus mensurae iungitur, sed virginitati quoque procreatio, et ei quod omni honore praestantius est ignominia, et passioni impassibile, et corruptibili immortale. Quoniam enim ille vitii astutus excogitator ideo se invicto robore praeditum esse existimabat quia spe divinitatis inescaverat nos, ideo ipse quoque carnis praetextu inescatur, ut, dum quasi in Adamum impetum facit, in Deum incurrat, atque ita novus

Adam pristinae saluti et incolumitati veterem asserat, sententiaque adversus carnem pronuntiata rescindatur, morte nimirum a carne oppressa et interempta. [PG 36, 348-349].

29. *Oratio XL. In sanctum baptisma* [a. 381] : 45 ... Credo Dei Filium, Verbum omnibus saeculis antiquius, genitum ex Patre absque tempore et incorporeo modo, hunc ultimis diebus filium quoque hominis pro te factum esse, ex virgine Maria genitum modo arcano et sine ulla inquinatione (nihil enim inquinatum ubi Deus est, per quem venit salus), qui totus homo est, idemque Deus est; veniens pro toto quod laesum est, ut tibi toti salutem largiatur, totam peccati damnationem rescindens; impassibilis divinitate, passibilis assumpta humanitate; tantum propter te factus homo, quantum tu propter illum deus efficeris; crede hunc propter peccata ductum fuisse ad mortem, crucifixum et sepultum, ita ut mortem gustaret, et tertia die resurrexisse, et in caelos ascendisse, ut te iacentem sursum secum duceret; et rediturum esse in glorioso sua adventu, iudicantem vivos et mortuos; nec iam carneum, nec tamen incorporeum, sed divinius corpus habens, qualiter ipse novit. [PG 36, 424].

30. *Oratio XLV* [post 383] : 22. Cui enim ille pro nobis sanguis et quam ob causam fusus est, magnus et nobilis Dei sanguis, pontificis et victimae? Nos a diabolo detinebamur venumdati sub peccato et pro vitio voluptatem consecuti. Si autem redemptionis pretium non alii solvitur nisi illi qui captivos tenet, quaeso, cui oblatum est, et quam ob causam? Si maligno, o contumeliam!... Si autem Patri, primum quomodo id factum est? Nec enim ab illo detinebamur... Perspicuum sane est Patrem quidem accepisse, non tamen quod petierit aut indiguerit, sed propter redemptionis oeconomiam, et quia oportebat humanitate Dei sanctificari hominem; ut ipse nos liberaret, tyranno per vim superato, et ad se reduceret per Filium mediatorem. [PG 36, 653].

GREGORIUS NYSSENUS († 394)

31. In Christi resurrectionem[1]. *Oratio I:* Vides quomodo divinitas utrique parti coniuncta per utramque declaratur, cum et corpus agat et animus velit?... Quomodo eodem tempore et apud inferos et in paradiso Dominus fuerit, quaeritur. Cuius quidem quaestionis una solutio est, ut dicamus nihil inaccessum esse Deo, in quo omnia consistunt. Altera solutio est illa... nempe Deum, qui totum hominem per suam cum illo mixtionem (ἀνακράσεως) in naturam divinam mutaverat, mortis tempore a neutra illius, quem semel assumpserat, parte recessisse. Numquam enim illum suorum munerum paenitet. Divinitas ergo animum quidem a corpore voluntarie disiunxit, sed in utroque tamen

[1] PG 46, 599-690.

se manere demonstravit. Nam per corpus, in quo corruptionem ex morte provenientem non admisit, evertit eum qui habebat mortis imperium, per animum autem latroni patefecit aditum in paradisum... [PG 46, 616-617].

32. Oratio catechetica [ca 385][1]: 14. Quaenam est ergo, inquit, causa quod Deus se ad tantam demiserit humilitatem, ut fides sit dubia an Deus... misceatur in vili et abiecto humanae naturae involucro, adeo ut excelsae et sublimes eius operationes simul reddantur abiectae et viles cum admistione eius quod est abiectum et humile? 15. ₁ Nobis ad haec minime deest quae Deum deceat responsio... ₃ Opus enim habebat medico natura nostra quae morbo laborabat... Opus habebat eo qui vivificaret quia a vita exciderat... quaerebat redemptorem captivus, adiutorem vinctus, liberatorem is qui iugo premebatur servitutis... ₄ At poterat, inquit, et homo beneficio affici et Deus manere in impassibilitate... Cur non divina aliqua auctoritate et imperio a contraria potestate avulsum hominem deducit ad eum statum qui fuit ab initio, si hoc ei lubebat?... ₆ Si in vitio quidem natum esse Deum nostra assereret oratio, opportune posset qui contradicit nostram insectari fidem, ut qui ea opinaremur quae divinae naturae minime congruant et conveniant... ₇ ... Deus autem non gignitur in vitio, sed in natura hominis; sola autem est indecora et turpis quae ex vitio est affectio... [MÉRIDIER, pp. 76-82. PG 45, 45-49].

33. 16. ₁ At ipsa, inquit, nostri corporis mutatio est affectio... Est ergo aliena de Deo existimatio... Ea quidem quae tangit liberum arbitrium et electionem et a virtute avertit ad vitium proprie est affectio (πάθος)... ₂ Quamnam ergo affectionem dicit mysterium nostrum Deum tetigisse? eamne quae proprie dicitur affectio, quae quidem est vitium, an motum qui est secundum naturam? Nam si in iis quidem quae sunt prohibita Deum fuisse affirmaret nostra oratio, fugienda esset absurditas dogmatis ut quod nihil recte diceret de divina natura. Sin autem dicit eum nostram attigisse naturam, cuius primus ortus et substantia ab eo habuit principium, ubinam aberrat praedicatio ab ea quae Deum decet mentis conceptione, cum nulla patibilis affectio, in iis quae de Deo sunt opinionibus, fidem ingrediatur? Neque enim medicum dicimus esse affectum quando eum curat qui est affectus... ₃ ... Si ergo a voluptate quidem aliena est generatio, vita autem a vitio, quaenam restat affectio, cuius Deum fuisse participem dicit divinum mysterium? [MÉRIDIER, pp. 82-87. PG 45, 49].

34. 17. ₁ ... Si tanta est in eo virtus... cur non sola facit voluntate id quod lubet, sed longa circuitione nostram salutem efficit?... 20. ₁ Constat apud omnes oportere credere Deum non solum esse potentem sed

[1] Ed.: MÉRIDIER LUDOVICUS, in *Textes et Documents* (graece et gallice) (Paris 1908). PG 45, 9-106.

et iustum et bonum et sapientem et quidquid ad id quod est melius fert cogitationem... Nam... nullum per se ex his sublimibus nominibus ab aliis disiunctum singillatim est virtus... 22. 1 Quidnam ergo est in his iustum? Non aliqua tyrannica in eum qui nos possidebat uti auctoritate, neque, summa vi rapiendo ab eo qui dominatum obtinebat, relinquere iustae defensionis aliquam occasionem ei qui per voluptatem hominem redegerat in servitutem... 2 ... Cum nos ipsos nostra sponte vendiderimus, oportebat ab eo qui propter bonitatem nos in libertatem rursus erat restituturus, non aliquem tyrannicum sed iustum excogitari modum revocationis. Is autem est dare quodcumque velit pretium redemptionis pro eo quem possidet... 23. 3 ... Hanc ergo vim [thaumaturgicam] in illo [Christo] cernens inimicus vidit in permutatione plus esse emolumenti quam in eo quod possidebat. Ea de causa mavult eum fieri pretium redemptionis eorum qui in carcere mortis erant inclusi. Sed fieri non poterat ut Dei nudam aspiceret speciem... Idcirco carne divinitas obumbrata est, ut [diabolus] ad id intuens quod secum fuit educatum et est sibi cognatum... considerata quae sensim per miracula magis ac magis resplendebat potentia, existimaret id quod apparuit magis esse concupiscendum quam formidabile... 24. 4 ... Ut instar piscium gulosorum cum esca carnis simul attraheretur hamus divinitatis, et sic vita ad mortem introducta et luce apparente in tenebris, luce et vita deleretur id quod eis contrarium intelligitur. [MÉRIDIER, pp. 90, 98, 106, 110, 114. PG 45, 53, 55, 59, 61-65].

35. Contra Eunomium [1]. *Ex l. II* [2]: 18 ... "Qui cum in forma Dei esset..." in sancta Virgine incarnatus ex morte nos redemit, in qua detinebamur sub nostro peccato venumdati, dans permutationem (ἀντάλλαγμα) animarum nostrarum suum pretiosum sanguinem, quem per crucem effudit, 19 ac per se nobis viam stravit ad resurrectionem... [JAEGER, II, p. 303. PG 45, 473-476].

36. 111 ... Hoc verbum [creavit] pie accipi posse asserimus. Creatus est enim vere in novissimis diebus ille qui propter nos secundum nos natus est, qui in principio Verbum cum esset et Deus, postea caro et homo factus est. Carnis autem natura creata est; cuius per omnia factus particeps secundum similitudinem absque peccato creatus quidem est factus homo, creatus secundum Deum non secundum hominem, sicut ait Apostolus, novo quodam modo, non humano more... [JAEGER, t. II, p. 340. PG 45, 516].

[1] Ed.: JAEGER VERNERUS (graece), voll. 2 (Berlin 1921). PG 45, 237-908. Cum librorum ordo his in editionibus summopere differat, numeros retinemus Patrologiae Graecae subnotata tamen eorundem librorum successione in editione JAEGER. Numeri singulis excerptis praefixi indicant minutiores divisiones ab editore Jaeger introductas.

[2] Apud Jaeger: Λόγος ἀντιῤῥητικὸς εἰς τὴν Εὐνομίου ἔκθεσιν. T. 2, pp. 296-389.

37. 172 ... Dicit [Eunomius] "eum qui in novissimis factus est homo non assumpsisse hominem anima et corpore constantem". 173 Ego vero omnem divinitus inspiratam et sacram Scripturam perscrutatus, hanc vocem scriptam non video, quod solam carnem absque anima in tempore dispensationis secundum hominem qui omnia fecit in se ipsum assumpserit... [JAEGER, II, p. 365. PG 45, 545].

38. 173 ... Venit Dominus ut quaereret et salvum faceret quod perierat; perierat autem non corpus sed totus homo ex anima <et corpore> contemperatus. Et si verius loquendum est, ante corpus anima perierat. 174 ... Cum autem sit duplex hominis compositum, congruenter in utrumque mors duplicis vitae munere fungentis suo ei qui moritur privationem operatur... 175 ... Qui igitur propter hoc venit ut quaereret et servaret quod perierat... super humeris suis totam assumit ovem, non solam ovis pellem, ut integrum Dei hominem redderet animo et corpore ad divinitatem retemperatum, et ita nihil naturae nostrae dimisit quod non ille assumpserit qui per omnia tentatus est per similitudinem absque peccato. 176 Anima autem non est peccatum, sed peccati per imprudentiam et consilii inopiam capax facta est, quam propterea per temperationem ad seipsum sanctificat, ut per primitias totam sanctificet massam... [JAEGER, II, pp. 365-366. PG 45, 545].

39. 179 Divinitas et ante carnem et in carne et post passionem eodem modo se habet, et quod erat naturâ semper est et in aeternum permanet. In passione autem humanae naturae pro nobis dispensationem explevit, animam ad tempus a corpore disiungens, sed a neutro separata cui semel contemperata est, et iterum dissita copulans... Quomodo Dominus per Christi humanitatem mundum sibi reconcilians animae et corpori beneficium ex se profectum hominibus dispertiendo tribuit, volens quidem per animam, attingens vero per corpus... [JAEGER, II, pp. 367-368. PG 45, 548].

40. *Ex l. IV* [1]: 53 ... [2 Cor. 5, 17]. Unus enim et idem humanae naturae factor, qui fecit et quod ab initio et quod postea factum est: 54 tunc pulvere de terra accepto hominem finxit; rursus pulvere ex Virgine sumpto, non simpliciter hominem formavit sed sibi ipsi affinxit (ἑαυτῷ περιέπλασε). Tunc creavit, postea creatus est; tunc Verbum carnem fecit, postea vero Verbum caro factum est, ut carnem nostram ad spiritum converteret, quia sit nobiscum particeps factus carnis et sanguinis. Huius igitur novae in Christo creaturae, cuius ipse dux fuit, primogenitus est vocatus, omnium factus primitiae... ut mortuis et vivis dominetur, atque ut totam per primitias in seipso sanctificet conspersionem. [JAEGER, II, p. 65. PG 45, 637].

[1] Apud JAEGER: l. III, t. II.

41. *Ex l. V*[1]: 30 Principium accusationis erat, Nos crucis pudere... Nos quidem Deum per crucem manifestatum sic arbitramur colendum esse et honore afficiendum sicut Pater colitur et honoratur; istis vero passio fit impedimento quominus unigenitum Deum aequaliter ac Patrem qui ipsum genuit glorificent... 32 ... Ait enim [Eunomius]: "Si quidem demonstrare potest etiam Deum qui in omnibus est, qui quidem est lux inaccessa, in carne factum esse vel fieri posse... crucem tulisse, dicat aequalem luci lucem". Quis igitur crucis pudore afficitur?... 34 Nos quidem etiam corpus, quo passionem suscepit, divinae naturae contemperatum, illud factum esse per temperationem dicimus quod quidem est natura quae assumpsit. Tantum abest ut quid exiguum de unigenito Deo sentiamus; ita ut si quid etiam naturae infimae assumptum est propter benevolam (φιλάνθρωπον) dispensationem, hoc etiam credamus transformatum esse (μεταπεποιῆσθαι) ad id quod divinum est et immortale... Nescio quomodo exsuperantem potentiae efficacitatem, secundum quam hoc etiam potuit, certum infirmitatis indicium facit; neque hoc intelligens, quod nihil quod secundum suam naturam movetur admodum mirabile praeterque opinionem videtur... 35 Quocirca omnes qui verbum praedicant, in hoc miraculum mysterii declarant, quod Deus manifestatus est in carne, quod Verbum caro factum est, quod lux in tenebris splenduit, quod vita mortem gustavit... 36 ... Nos credidimus quod qui erat in principio Deus... nostrae mortis permutatio factus, per suam resurrectionem mortis vincula solvit. [JAEGER, II, p. 112-114. PG 45, 692-693].

42. 43 ... Quis igitur exaltatus est? humilisne an altissimus?... Igitur Apostolus quod humanum est, exaltatum esse dicit... 44 ... Haec [dextera Dei] unitum secum hominem ad propriam celsitudinem per temperationem extulit, etiam illum faciens quod quidem ipsa est secundum naturam. Est autem ipsa Dominus et Rex. Christus enim rex nominatur, haec etiam illum effecit; ut enim in Altissimo factus superexaltatus est, sic etiam alia omnia factus est: in immortali immortalis, in luce lux, in incorruptibili incorruptibilis, in invisibili invisibilis, in Christo Christus, in Domino Dominus. 45 Nam in corporalibus temperationibus, cum pars alteram multa mensura exuberat, quae minor est transformari solet in eam partem quae praevalet: hoc etiam in mystico sermone... docemur... 46 Hoc autem per boni temperationem cum infinito et interminato iam non mansit in propriis mensuris et proprietatibus, sed dextra Dei simul elevatum est, atque servi loco Dominus factus est, et pro subdito Christus rex, proque humili altissimus, et pro homine Deus. [JAEGER, II, pp. 116-117. PG 45, 697].

43. 51 ... Nos dicimus unigenitum Deum... cum [natura humana] in peccatum lapsa fuisset et ideo in mortis corruptionem incidisset, rursus ipsam per semetipsum ad immutabilem vitam traxisse per hominem in quo habitavit (κατεσκήνωσεν) tota humanitate in seipso assumpta, atque suam vivificam virtutem mortali et corruptibili naturae admiscuisse; nostramque mortalitatem per attemperationem ad se in vitalem gratiam et virtutem transmutasse. 52 Et hoc asserimus esse mysterium Domini secundum carnem: quia qui est incommutabilis in mutabili gignitur, ut admistam dispositioni mutabili vitiositatem ab eo quod deterius est in melius transferens et immutans, malitiam tolleret a natura in seipso malum consumens. Nam Deus noster ignis consumens est. [JAEGER, II, p. 119. PG 45, 700].

[1] Apud JAEGER: l. III, t. III.

44. 57 ... Duos christos et duos dominos dicere nos insimulat [Eunomius]... 62 Nos enim ea etiam quae per carnem dispensata sunt seorsim spectamus, et divinam virtutem in seipsa intelligimus. Ille [Io. 1, 14] similiter ut nos eum qui in principio erat Verbum in carne manifestatum esse dicit, neque alius quispiam ipsum... accusavit ut duo verba praedicantem... Novit enim prorsus idem Verbum esse quod in carne apparuit cum eo quod erat apud Deum. Caro autem non eadem est cum divinitate, priusquam haec ad divinitatem transiret, ut necessario aliqua quidem Verbo congruerent, alia vero formae servi... [JAEGER, II, pp. 121-123. PG 45, 701-705].

45. 63 ... Superexaltatum ex passione eum Dominum et Christum factum esse asserimus per unionem cum vero Domino et Christo, scientes ex iis quae didicimus, quod divina natura quidem semper una eademque et eodem modo se habet, caro vero per semetipsam hoc quidem est quod de ipsa ratio et sensus assumit, sed cum divinitate temperata non amplius in suis terminis et proprietatibus manet, sed ad id quod praevalet et supereminet assumitur; carnis tamen et divinitatis proprietatum inconfusa permanet contemplatio, quandiu in seipsis horum utrumque spectatur. 64 Tale quid dico: Verbum ante saecula erat, caro vero in extremis temporibus facta est... 66 ... Plagae quidem sunt servi in quo Dominus, honores autem Domini circa quem servus; ita ut per compagem et nexum (συνάφειαν καὶ συμφυΐαν) communia fiant utriusque utraque, Domino serviles vibices assumente, et servo dominico honore glorificato. Ob eam causam enim et Domini gloriae crux dicitur, et omnis lingua confitetur quia Dominus Iesus Christus in gloriam Dei Patris. [JAEGER, II, pp. 123-124. PG 45, 705].

46. 68 ... Omnia quaecumque in Deo Verbo pie considerantur, etiam in assumpto a Verbo faciens. Ita ut non per divisionem peculiariter in utroque haec videantur esse, sed temperatione cum divinitate natura corruptibilis, recreata secundum id quod potentius est, particeps facta sit potentiae deitatis, ut si quis dicat aceti guttam vasto mari immistam per huiusmodi mistionem maris qualitates induisse, quia in immensitate praepotentis qualitas huius liquoris secundum naturam non immaneat. [JAEGER, II, pp. 125-126. PG 45, 708].

47. *Ex l. VI* [1]: 6 Nos igitur neque homini salutem nostram attribuimus, neque incorruptibilem et divinam naturam patibilem et corruptibilem esse admittimus... 7 Cum enim audimus quod lux est et virtus et iustitia et vita... haec omnia fidedigna facimus ad Verbum [Deum] referentes, cum vero dolorem et somnum... etsi prius demonstratis modo subcontrario se habere videantur, nihilominus fidedigna et vera esse affirmamus ad carnem spectantes, quam per fidem cum Verbo accipimus... 8 Quamobrem cum doctrina evangelica de Domino sit mista... asserimus quod quatenus Deus est Filius, impatibilis prorsus est et incorruptibilis... 9 Divinitas enim per corpus assumptum, totius salutem operatur, ita ut passio quidem sit carnis, operatio vero Dei. Tametsi quidam Apostolum contrarii dogmatis patronum attrahunt dicentem quod proprio Filio non pepercit et Deus suum Filium misit, quaeque sunt huiusmodi, quae in passionis dispensatione divinam naturam non vero humanitatem spectare videntur. Nihilominus a sanis dogmatibus non recedemus ipso Paulo nudius de hoc mysterium nobis explanante. 10 Ubique enim dispensationem humanae passionis parti humanae Christi assignat [... 1 Cor. 15, 21; Rom. 8, 3; 2 Cor. 13, 4; Rom. 6, 10]. Quare per haec astruatur quod homo mortem gustavit, immortalis vero natura mortis passionem non accepit. [Jaeger, II, pp. 128-130. PG 45, 712-713].

48. 14 ... Et ne aliquis incorruptibili naturae crucis passionem applicaret, per alia manifestius talem emendat errorem, mediatorem Dei et hominum, et hominem et Deum ipsum nominans, ut, cum duo de uno dicantur, congruum intelligatur circa utrumque; circa deitatem quidem impassibilitas, circa humanitatem autem dispensatio passionis. 15 Intellectu igitur dividente hoc quod per misericordiam unitum est ratione autem discernitur, cum hoc quidem quod superpositum est et supereminet omnem sensum praedicat, altioribus utitur nominibus: 'Deum super omnia' et 'magnum Deum' et 'virtutem Dei et sapientiam', et talia vocans; cum autem verbis significat passionum experimentum necessario propter nostram infirmitatem susceptum, ex nostro utrumque nominans, ipsum 'hominem' appellat, non communicans per vocem ad alteram naturam eum qui significatur, sed ut circa utrumque pietas servetur. [Jaeger, II, pp. 131-132. PG 45, 716].

49. Ad Theophilum adv. Apollinarium [2]: Si quis ex unigeniti Filii Dei apparitione in carne... colligat editum fuisse filium alterum, is dinumeratis etiam omnibus quae se viris sanctis obtulerunt apparitionibus ante unigeniti Dei Filii incarnationem et iis quae post illam sanctis rursus oblatae sunt, pro numero divinae manifestationis multitudinem statuit filiorum... [PG 45, 1272].

[1] Apud Jaeger: l. III, t. IV.
[2] PG 45, 1269-1278.

50. Ut magis carnali generationi appareat unigenitus Filius, caro fit, seque pro exiguitate eius a quo excipitur contrahit, vel potius, ut cum Scriptura loquar, seipsum exinanivit, ut quantum capit natura, tantum excipiat. Illam enim generationem praeter ceteras quae praecesserant damnationi obnoxiam fuisse palam ex Domini voce didicimus [... Mt. 10, 15; 12, 42]. Sed quoniam... generatio prava et adultera erat illa generatio... eam ob causam verus medicus, qui male habentes curat prout medicinam morbus exigebat, ita laboranti sollicitudinem suam et curationem adhibuit, ut quodammodo simul aeger ipse ad naturae nostrae aegritudinem se conformaret, et caro fieret quae naturae suae insitam habet infirmitatem [... Mt. 26, 41]. Enimvero si quod divinum erat, cum in humanitate positum fuisset... manere permisit in mortalitate mortale, corruptibile in corruptione et alia in aliis eodem modo, merito quis binarium numerum in Filio Dei observarit, cum utrumque eorum quae contraria ratione spectantur separatim apud se numeraverit. Sin autem mortale in immortali positum immortalitas factum est, pariterque corruptibile in incorruptionem mutatum est, aliaque omnia pari ratione in impatibilitatem quandam divinitatemque conversa sunt, quis locus relinquitur eorum commentis qui in differentiam duorum id quod unum est dividunt? [PG 45, 1273-1276].

51. Nos enim naturam quidem humanam Verbo unitam servatam esse ex mysterio didicimus et credimus, Filium autem Dei carnalem esse si seorsum in se spectetur, neque didicimus neque unde id colligi possit intelligimus. Nam neque quod peccatum et maledictum propter nos factus sit... et infirmitates nostras exceperit [... 2 Cor. 5, 21; Is. 53, 4] peccatum apud se non sanatum et maledictum et infirmitatem dereliquit, sed mortale quidem absorptum est a vita, crucifixus autem ex infirmitate vivit ex virtute [2 Cor. 5, 4; 13, 4] et maledictum in benedictionem mutatum est, et quidquid in natura nostra infirmum est et caducum, divinitati commistum, in id evasit quod est ipsa divinitas... primitiae vero naturae humanae, quas iam omnipotens divinitas assumpsit... tamquam aceti gutta quaedam immenso mari commista, sunt illae quidem in divinitate, non sane in peculiaribus suis proprietatibus... [PG 45, 1276].

52. Propter exactam unionem assumptae carnis et assumentis divinitatis communicantur et mutuo dantur nomina, ita ut et humanum ex divino et divinum ex humano denominentur. Quapropter et qui crucifixus est Dominus gloriae a Paulo vocatur, et ille qui ab omni creatura caelestium terrestrium et infernorum adoratur Iesus nominatur... [PG 45, 1277].

53. Antirrheticus, Adversus Apollinarium [1]: 6. Ego sane et eundem Deum atque hominem credere, omnibus rectae fidei assertoribus

[1] PG 45, 1123-1270.

convenire aio, non tamen secundum Apollinaris sententiam; neque enim divinitas res terrena, neque humanitas caeleste aliquid... sed e caelo quidem virtus Altissimi per Spiritum Sanctum in humana natura inumbrata, scilicet efformata est; ex immaculata vero Virgine carnis portio coaluit; et hoc pacto quod in ea natum est Filius Altissimi vocatum est, divina quidem potentia affinitatem cum Altissimo, carne vero cognationem cum homine conciliante. [PG 45, 1136].

54. 7. Qui carni unitum fuisse Verbum dicit, nihil aliud quam duorum concursum (τῶν δύο τὴν συνδρομήν) asserit. [PG 45, 1137].

55. 9. Non enim, prout Deus est, ipse per semetipsum ex muliere genitus est... sed Spiritu Sancto viam ad ipsius virtutis ingressum praeparans et materiae subsidio ad proprii habitaculi constructionem nihil indigens... terram ex Virginis utero acceptam in hominem efformans, per quam cum humanitate commixtus est (συνεκράθη πρὸς τὸ ἀνθρώπινον). [PG 45, 1141].

56. 11. Qui per omnia quae ad vitam nostram pertinent tentatus fuit pro similitudine absque peccato (mens autem peccatum non est), necessario omnino est eum cum omnibus naturae proprietatibus convenientiam coniunctionemque servare. Nam hoc pacto illud Apostoli verum esse monstratur, nos videlicet similes illi esse, si fateamur et illum similem nobis factum fuisse. [PG 45, 1145].

57. 16. Illa ovis nos homines sumus, qui a centeno rationalium creaturarum grege per peccatum erravimus. Sumit autem super humeros suos totam ovem; neque enim in parte tantum aliqua ovis error erat, sed quoniam tota aberravit, tota ad gregem reducitur: non pellis a pastore portatur et quod intra pellem est deseritur, quemadmodum vult Apollinaris. Haec autem pastoris humeris, hoc est Domini divinitate, gestata, unum per assumptionem cum illo efficitur, volens eo pacto quaerere atque salvare quod perierat... Hanc igitur ovem in seipso pastor assumens, unum cum illa evasit, et propterea ovis voce gregem alloquitur. Quomodo enim humana imbecillitas divinae vocis impressionem sustineret... [PG 45, 1153].

58. 17. Quoniam vero oportebat bonum pastorem animam ponere pro ovibus, ut moriendo mortem aboleret, ideo salutis nostrae auctor in humana natura utrumque simul evasit, sacerdos scilicet et agnus, in id quod passionis capax erat vim morti atque efficacitatem impertiens. Nam cum mors aliud non sit quam animae a corpore dissolutio, cum utroque (anima, inquam, et corpore) seipsum uniens Christus, ab eorum neutro seiungitur. Sine paenitentia enim, ut ait Apostolus [Rom. 11, 29], sunt dona Dei. Quinimo corpori et animae se ipsum impertiens, animâ quidem latroni paradisum aperit, corpore autem vim atque efficaciam corruptionis infringit. [PG 45, 1153-1156].

59. 17 ... Unigenitus Deus ipse suscitavit hominem sibi commixtum, et separans a corpore animam et illa inter se rursus coniungens; et sic communis peragitur naturae nostrae salus; unde et princeps vitae nominatur; nam in illo qui pro nobis mortuus est et resurrexit mundum sibi ipsi reconciliavit unigenitus Deus, nos omnes qui communem cum illo habemus carnem et sanguinem, tamquam captivos quosdam redimens per suum sanguinem, qui eiusdem naturae est ac noster. [PG 45, 1156].

60. 21. Sicuti per hominem divinitas nomen obtinet, ita supra nomen fit quod ex humili statu una cum divinitate exaltatur, et quemadmodum servilis formae vilitas ad Deum cum servo commixtum refertur, ita et adoratio, quae a cunctis creatis rebus Deo exhibetur, ad eum qui cum divinitate unitus est dirigitur, et hoc pacto in nomine Iesu Christi omne genu flectitur. [PG 45, 1167].

61. 26. Hic autem [Apollinaris] eo usque insaniam promovet, ut Christum non amplioris quam hominem... dignitatis esse iudicet, eiusque naturam carneam esse definiat... Nos enim dicimus Deum, cum secundum substantiam immaterialis invisibilis (ἀειδής) et incorporeus exsistat..., ad peccatum delendum cum humana temperatum fuisse natura, quemadmodum si quis solem in tenebrosam speluncam induceret et luminis praesentia tenebras dissiparet. Nostras enim sordes in semetipso assumens, earum spurcitiis non inquinatur, sed in seipso sordes purificat. [PG 45, 1180].

62. 29. "Pater suscitat mortuos et vivificat, et Filius quos vult vivificat" [Io. 5, 21]: Haec non ita accipimus, ac si qui a vivificante voluntate reiciantur; sed quia omnia quae Patris sunt Filii esse audivimus et credimus, profecto et voluntatem Patris... in Filio conspicimus. Si igitur in Filio paterna est voluntas, Pater autem omnes vult salvos fieri [... 1 Tim. 2, 4], profecto... totam habet omnino in se cum ceteris Patris bonis etiam salvificam voluntatem... Profecto patet quod eos quos Pater vult vivificari et ipse vivificat; non inferior benefica in homines voluntate, sicut ait Apollinarius, quia aliquos voluit, non omnes, salvos fieri. Non enim dominica voluntas causa est cur alii salventur, alii pereant, secus ad eam referenda esset causa horum perditionis, sed ex electione accipientium verbum contingit salvari aliquos aut perire. [PG 45, 1188].

63. 31. Deus qui e caelo descendit propriam divinitatis voluntatem circumscribit et non vult effici quod illa vult. Ergo diversae sunt Patris et Filii voluntates. Quomodo ergo erit communis in utroque voluntas? Quo pacto eandem esse naturam ex voluntatum diversitate demonstrari poterit? Necesse enim prorsus est voluntatem congruere naturae [... Mt. 7, 18]. 32 ... Quoniam igitur alia est humana voluntas, alia vero

divina, qui proprias sibi fecit infirmitates nostras loquitur quidem ut homo quae infirmitati congruunt, subiungit vero posteriora verba, quibus sublimem Deoque dignam voluntatem potius quam humanam propter salutem hominum ratam haberi vult. [PG 45, 1192-1193].

64. 34. Talem adversus nos sermonem in medium profert, ut impie eos sentire dicat qui unum idemque esse aiunt carnis unitionem et hominis susceptionem. Ego... veritatem non abscondam, neutrum nempe eorum... nostrae linguae idiotismo exacte comprobari... Nam quandiu divinae Scripturae sale conditum de hoc mysterio sermonem non proferet, evanidum externae sapientiae salem fidelibus conculcandum relinquemus... Ceterum ex his duobus verbis, [unitione videlicet carnis et susceptione hominis], unum quidem nobis ascribit, aliud vero sui proprium esse dicit; utrum autem horum sibi vindicet, adhuc ambigimus. Nos enim vel neutrum eorum verborum usurpamus vel utrumque, propterea quod nulla in re alterum ab altero differre deprehenditur. Nam et unitio cum aliqua re fit, et susceptio nonnisi alicuius rei susceptio est, utrumque autem relationem ad alterum denotat: qui enim suscipit, cum suscepto unitur, et quod unitur, utique per susceptionem copulatur... [PG 45, 1197-1200].

65. 41. Cuinam rei divinam naturam magis congruere ratio suggerit? Crassa quaedam res atque solida est caro, et cum terrena natura cognationem habet; at vero mens res est intellectualis nec tactum figuramque ullam admittens. Harum utra ad coniunctionem cum Deo habendam aptior invenietur?... Quis enim ignorat virtutem rectum esse eligentis voluntatis factum? Caro autem est eligentis voluntatis instrumentum, motioni mentis inhaerens, et iis omnibus ad quae movens agit obsecundans... Si igitur hominem in quo mens non est, purae virtutis participem fieri dicit, quidnam erit quod virtutem libere admittet?... Quod enim quis non libera mentis electione peccati sit expers, nullam prorsus laudem meretur... [PG 45, 1217-1220].

66. 42. Sicut in pelago accidit; nam si quis aceti guttam in mare inicit et gutta in marinam qualitatem mutata fit mare, sic verus Filius et unigenitus Deus... qui per carnem hominibus manifestatus est. Caro autem, quae quidem sua propria natura caro est, transmutata est in incorruptibilitatis pelagus, secundum illud Apostoli: Absorptum est a vita quod mortale est [2 Cor. 5, 4], atque quaecumque tunc secundum carnem apparuerunt, commutata sunt in divinam et incontaminatam naturam: non pondus, non forma, non color, non renitentia, non mollities, non corporeae quantitatis circumscriptio, non aliud quidpiam eorum quae tunc in ipso conspiciebantur permansit; commixtione scilicet quae cum divinitate facta est carneae naturae humilitatem in proprietatum divinarum consortium assumente. Itaque nullum nobis periculum est ne in quaternitatem Trinitatis mysterium extendatur, ut Apollinarius ait, neque angelos in hominis servitutem redigimus... Non enim homini serviunt qui Domino seipsos inclinant, neque eum adorare erubescunt qui carne suscepta in hoc mundo versatus est. [PG 45, 1221-1224].

67. 54. Quoniam vero asserunt nos dicere hominem passum, non Deum, haec a nobis audiant. Divinitatem quidem in eo qui passus est inesse fatemur, non vero impatibilem naturam evasisse passibilem... Haec nostra sententia est: Humana natura ex anima intellectu praedita corpori coniuncta subsistentiam (ὑπόστασιν) habet. Haec autem utriusque coniunctio fit, materiali quadam substantia, veluti quodam fundamento, ante ipsius constitutionem posita. Materies autem illa, divina virtute in animal efformata homo fit... Quemadmodum igitur in nobis vivificam quandam virtutem materiae supervenire intelligimus, per quam homo ex anima et corpore constans efformatur: ita in Maria Virgine factum est, ut Altissimi virtus per vivificantem Spiritum in immaculatum corpus immaterialiter insinuata et incorruptam Virginis puritatem in carnis materiam assumens, partem illam ex virgineo corpore ad efformandum foetum collatam susceperit, eoque pacto conditus fuerit novus revera homo, qui primus solusque talem subsistendi modum in se ipso monstravit, qui divino, non humano, more formatus est, divina virtute aequaliter per totam coagmentationis illius naturam ita permeante (διὰ πάσης τῆς τοῦ συγκρίματος φύσεως διηκούσης), ut neutrum divinitatis expers fuerit, sed cum utroque (anima, inquam, et corpore) iuxta utriusque modulum coalesceret atque congrueret. Quemadmodum igitur, dum homo gignebatur, opus non habuit gigni divinitas... sed semel in hominis generatione atque structura, unum cum ipso facta, in eiusdem etiam hominis ortu una cum illo in lucem editur; ita nec resurgere opus habet... Consequens est Christi quoque passionem ita perfici, non quasi divinitas passa sit, sed quasi ipsa divinitas in eo qui patiebatur exsisteret, et, per unionem cum eodem initam, illius passionem sibi quoque propriam efficeret. Divina quippe natura tum animae tum corpori, ut diximus, promiscue insinuata unumque cum utraque facta, quoniam "sine paenitentia", inquit, "sunt dona Dei" [Rom. 11, 29], ab eorum neutro recedit, sed iugiter permanet. Nihil enim est quod hominem quempiam a coniunctione cum Deo separet praeter peccatum; cuius autem vita ab omni peccati labe immunis est, huius cum Deo coniunctio nullo unquam pacto dirimi potest. [PG 45, 1253-1256].

68. 55. Divinitas et non mortua est et resurrexit; non mortua est, quia incompositum non dissolvitur, resurrexit vero, quia in eo quod erat dissolutum exsistens, effecit, ut id quod secundum leges humanae naturae ceciderat, una secum suscitaretur, in hunc finem ut, in utraque parte naturae suae proprietates exhibente manens, naturam corporum per corpus et naturam animarum per animam sanaret; atque rursus divinitas per se ipsam quod disiunctum erat uniens, in eo qui exaltatur resurgit. [PG 45, 1257].

69. 57. Si post resurrectionem Deus evasit et non amplius homo est [obicit Apollinarius], quomodo filius hominis mittet angelos suos?... Haec ille, ut astruat humani corporis naturam nullatenus in magis divinum quendam statum transiisse, sed ungues, capillos, figuram, habitum molemque corporis, denique ceteras sive exteriores sive interiores eiusdem corporis partes in Christo adhuc immutatas permanere. Ego vero non oportere humilia adeo atque abiecta de Deo opinari, pluribus probare supervacaneum arbitror... Evangelicum sermonem nequaquam abiectae huic Apollinaris opinioni favere, neque nos in eam sententiam adducere, ut corporeum quidpiam in Christo esse censeamus, ex eo clare demonstratur, quod... statim subiciat, cunctos tunc visuros esse Dominum in gloria Patris sui... Si paternae gloriae maiestas quacumque forma aut specie visibili caret, fateri etiam debemus Filium humana specie figuratum non esse, quem in gloria Patris appariturum Scriptura pollicetur. [PG 45, 1261-1264].

70. 59. Nos dicimus Christum, postquam ea dixisset, assumptum fuisse in caelum, et eum qui assumptus fuit nobiscum esse, nullamque in eo divisionem reperiri; sed quemadmodum est in nobis, unicuique astans et in medio nostri manens, ita et per omnes pervagatur creatarum rerum terminos et in omnibus aeque mundi partibus manifestatur. Si nobis corporeis incorporaliter adest, caelestibus utique corporaliter non aderit. [PG 45, 1268].

S. EPHRAEM († 373)

1. Sermo de Domino nostro[1]**:** 1 ... Unigenitus ab essentiae fonte discessit atque in Virgine habitavit, ut communi nativitate unicus multorum frater fieret. Ab inferis etiam ascendit et in regno caelesti commoratus est, ut aperiret viam ex inferis ubi omnes opprimuntur, ad regnum caeleste ubi omnes retribuuntur... [Lamy, p. 149].

2. 1 ... Primogenitus ille, qui secundum naturam suam ⟨ex Patre⟩ natus est, aliam suscepit nativitatem natura sua transeuntem, ut sciamus post nativitatem naturalem alia nobis opus esse nativitate, nempe supernaturali... [Lamy, p. 150].

3. 2. Idem ipse natus est ex Deo secundum naturam suam et ex homine praeter naturam suam et ex baptismo praeter consuetum ipsi morem... [Lamy, p. 150].

[1] Ed.: Lamy Thomas Iosephus, *Sancti Ephraem Syri hymni et sermones*, voll. 4 (Mechliniae 1882-1902); t. I, pp. 145-274.

4. 3. Dominus autem noster a morte conculcatus est et vicissim eam veluti viam contrivit. Ipse subiecit se morti eamque volens sustinuit, ut mortem nolentem disiceret... Occultavit se divinitas sub humanitate et accessit ad mortem, quae occidit et occisa fuit... Quia igitur non poterat mors devorare eum absque corpore neque infernus eum deglutire absque carne, venit ille ad Virginem, ut exinde sumpto curru veheretur ad inferos... In corpore autem assumpto ingressus est inferos, diripuit gazas eorum et thesauros dissipavit... Floruit autem Maria, nova vitis prae vita antiqua Heva, habitavitque in ea Vita nova Christus, ut Morte pascente et accedente confidenter pro more, ei in fructu mortali occultaretur, vita mortis destructiva. Quum igitur Mors absorbuisset eum nihil timens, liberavit vitam et cum ea multos. Advolavit enim ille qui pharmacum vitae est, descendit ex alto, et in corpore immixtus fuit fructus mortalis. Quum autem venit Mors ut pasceret pro more, reversa Vita mortem absumpsit. Haec est esca quae esurivit suum esorem edere... [Lamy, pp. 152-156].

5. 9. Tibi gloria! qui induisti corpus hominis mortalis illudque fontem vitae effecisti omnibus mortalibus. Tu plane vivis; nam occisores tui veluti agricolae egerunt erga vitam tuam; scilicet eam tamquam triticum in profundo seminarunt ut inde resurgeret et secum suscitaret multos. Venite, offeramus amorem nostrum sacrificium magnum et universale, ditissima effundamus cantica et orationes ei qui obtulit crucem suam sacrificium Deo, ut ex illa nos omnes ditesceret... 10. Gloria illi qui accepit a nobis ut daret nobis, ut per illud quod habuit a nobis abundantius acciperemus de suo... [Lamy, pp. 166-168].

6. 33 ... Humilitas Domini ab utero ad sepulcrum obtinuit. Vide'n quomodo velut pedissequa adhaeret parvitati magnitudo, humilitati exaltatio. Quibus enim in rebus magnitudo Domini se manifestabat, divinitas eius signis praeclaris revelabatur, ut notum fieret illum unum qui ibi aderat, non unum sed duos esse. Neque enim sola exstabat natura inferior neque sola natura superna, sed duae sunt naturae, quarum una alteri immixta erat, una sublimis, altera humilis; propterea duae illae naturae exprimebant affectus suos, ut per affectus duarum hominis duas eas esse discernerent, et non reputaretur unus ac simplex qui duo erat propter commixtionem, sed agnosceretur duo esse in commixtione qui unus erat propter essentiam... [Lamy, pp. 224-226].

7. Sermones in hebdomadam sanctam[1]**:** *Sermo VI:* 9 ... Sicut per corpus honoratur Christus, sic per illud opprobriis afficitur. Si corpus flagellatur, per naturam suam corporalem ipse patitur. Corpus vitam non praestat et cadaver a flagellis nihil patitur. Pati nequit divinitas; nec mori et rursus vivere potest Deus, qui sempiterna est vita et inscrutabilis. In assumpto autem corpore Christus, unicum Dei Ver-

[1] Ed.: Lamy, *o. c.*, t. I, pp. 339-524.

bum, venit ad nativitatem et incrementum, formam visibilem et nutrimentum accepit, venit per successionem generationum temporibus subiectus et numeris. In divinitate et humanitate quae hypostatice unitae fuerunt, in humanitate qua usus est divinitus et humanitus, in dominatione et subiectione, in re et actione Filius Dei, qui homo factus est, unus ipse est absque divisione. Impassibilis cum sit Deus, ipse passibilis et impassibilis fuit... Non, ut dicunt hodie, corpus tantum cruci affixum est. Sed sicut ego credo, Deus-homo crucifixus est. Qui voce magna clamavit et exspiravit, latusque lancea perforatum habuit, ipse est Deus absconditus. Voce clamavit et obscuratus est sol; unus est in divinitate et humanitate absque divisione. Humana nostra natura gratias agat enti spirituali quod corpus induit, et confiteatur illum non duos sed unum esse ex Patre et ex Maria; qui in duos eum dividit, non gaudebit cum eo in Eden, et qui Patrem cum Filio confundit, ab ecclesia recedit et separatur, quia nulla est in divinitate separatio. [LAMY, pp. 476-478].

8. Hymni de nativitate Christi in carne[1]. *Hymnus 1:* Stropha 5. Nativitatem Unigeniti laudibus celebrabo, psallam quanam ratione divinitas texuit sibi in utero vestimentum; in nativitate induit illud et exivit ex utero, in morte autem illud exuit. Semel exuit illud, bis induit. Sinistra assumpsit vestimentum, illud deinde exuit et in dextra reposuit. [LAMY, p. 432].

9. Str. 6. Habitavit in sinu parvo virtus quae omnia regit. Dum illic habitaret, frena universi tenebat... [LAMY, p. 432].

10. Hymni de beata Maria[2]. *Hymnus 18:* Str. 12. In sinu Mariae infans factus est qui ab aeterno aequalis est Patri. Communicavit nobis magnitudinem suam et acquisivit infirmitatem nostram; factus est nobiscum mortalis, ut, infusa nobis eius vita, non amplius moriamur. [LAMY, pp. 608-610].

11. Str. 20. Ecce Virgo facta est mater servata virginitate et sigillis non solutis... et facta est Dei mater ac famula... [LAMY, p. 612].

12. Str. 32. Maria hominem non ita concepit ut natura ingressum infantis sensu apprehenderet; etenim usque in uterum ignis erat et spiritus, in utero matris suae homo factus est, remanens Deus perfectus. [LAMY, pp. 614-616].

13. Hymni dispersi[3]. *Hymnus 15:* Str. 1. Cum Dominus in terram descendit, non reliquit thronum caeleste, et cum habitavit in Maria, non evacuavit caelum; ipso in navi dormiente, non alius increpavit mare; cum autem aquam vertit in vinum, separatum non erat Verbum a corpore, sed hisce omnibus signis demonstravit se Deum esse. [LAMY, pp. 730-732].

[1] Ed.: LAMY, o. c., t. II, 427-516.
[2] Ed.: LAMY, o. c., t. II, pp. 517-642.
[3] Ed.: LAMY, o. c., t. IV, pp. 671-790.

14. *Hymnus 22:* Str. 8. Transgressio mandati in horto Eden schedulam Adamo scripserat, qua reum declarabatur et morti subiectum omne genus humanum; iustitia Iesu ipsum sustulit in Golgotha: sanguine et aqua lateris sui laceravit schedulam generis nostri. Benedictus qui sua cruce abstulit debitum mortis voracis hominique victoriam dedit. [LAMY, p. 772].

15. Carmina Nisibena[1]. *Carmen 35:* Str. 8. Vidi prophetas et iustos, inquit Malus sociis suis; et quamquam vires eorum valde fortes erant, tamen iis inerat odor quidam meae naturae. Figmentum enim hominum cognatum est fermento nostro. Hic autem indutus est corpore Adami et perturbat nos, quia non dominatur in eum fermentum nostrum. Certe et homo est et Deus, quia humanitas eius mixta est cum divinitate eius. [BICKELL, p. 143].

DIDYMUS († 398)

16. Expositio in psalmos[2]. *In ps. 15:* 8 ... Sed neque inanimis fuit eius caro; non enim caro anima carens diceret se habere a dextris Deum atque eum semper coram videre, ne peccaret; etenim peccati motus commotione indicatur... Superest ut secundum humanam dispensationem haec a Deo Verbo invertibiliter perfecte et vere incarnato dicta sint; nam tamquam ex una persona omnia pronuntiabuntur, et quae Dei sunt et quae hominis... [PG 39, 1232].

17. 9 ... Carne ipsius in sepulcro deposita, anima eiusdem in terrae corde fuit tribus diebus tribusque noctibus; post quod tempus resurgens resumpsit carnem quam nuper ab anima separaverat... Quod si anima de qua loquimur a carne separata mansit et apud inferos fuit, ubi rationales erant hominum animae, perspicuum est eam haud irrationabilem esse potuisse... Ergo rationalis est et hominum animabus consubstantialis, sicut et caro consubstantialis est hominum carni utpote ex Maria profecta... [PG 39, 1233].

18. *In ps. 21:* 21 ... Unicam autem ipsius animam dicit, quod segregatur et separatur ab aliis animis. Etenim omnes quidem istae noverunt iniquitatem, ipsa autem non novit. Istis quidem ex intervallo adest et conversatur Deus Verbum, huic vero continenter et sine intermissu usque in finem indissolubilis permanet... [PG 39, 1284].

[1] Ed.: BICKELL GUSTAVUS (Lipsiae 1866).
[2] PG 39, 1155-1622.

19. *In ps. 131:* 7. Carnem Salvatoris adoramus non propter eius naturam, sed quia Christus in ea. Caro quidem adoratur propter Christum, Christus vero propter Deum Verbum qui in illo inhabitavit. Christum hic voco animam sanctam et ratione praeditam quae cum Deo Verbo hominum vitam subiit. Caro enim non eâ erat naturâ quae sola Deum susciperet; nam Deus noster sapientia, atqui in corde bono, ait Salomon, requiescet sapientia... [PG 39, 1589].

20. De Trinitate [post 381] [1]. *Ex l. III:* 13 ... Non alias unctus fuit et sanctificatus, nisi quando, non deponens quod erat, factus est sine confusione etiam quod non erat, ut nos sui ipsius participes faceret et sanctificaret [... Io. 17, 19]. 14 ... Nec enim ex gratia accepit ipse resurrectionem, sed gratiam ipse solus dedit, dum nobis concessit ut secundum similitudinem suae ipsius resurrectionis rursum resurgeremus... [PG 39, 861].

21. 20. Regnum ab Unigenito deponi eumque aeternum Regem non esse... comminiscuntur ex iis quae ad Corinthios Paulus scripsit [... 1 Cor. 15, 24-28]. Respondemus haec... de servi forma accipi debere; nam si subiceretur qua Deus, subiectus fuisset ab initio... Insuper vero compertum est eum Virgini quidem matri suae ac Iosepho subiectum fuisse in Incarnatione: voluntarie scilicet iis subiciebatur, non necessitate coactus neque quidquam de regia dignitate abiciens, sed condescensione potius ostendens sublimitatem deitatis et mansuetudinem creatricis virtutis, ac nos docens quomodo parentibus obedire debeamus... Sicut ergo cum esset aequalis Deo et in forma Dei, non propter seipsum sed pro nobis factus est peccatum et maledictio, sic non propter seipsum sed propter nos dictus est in Scripturis regnum traditurus et subiciendus. Quoniam propter benignitatem in homines suam factus est sine ulla naturarum confusione quod nos sumus, excepto peccato, ac mansit unus et idem... [PG 39, 893-896].

22. 21. Cum ea quae ad designandas humanas Christi affectiones dicta sunt in Scriptura haeretici Deo Verbo applicanda esse velint non vero oeconomiae, aiunt eum factum esse carnem inanimatam... Sed haereticis ipsis vicissim adversantur ac repugnant Scripturae, quae testantur eum secundum deitatem esse aequalem Deo... Itaque non sunt obiecta verba nude intelligenda ut sonare videntur, sed haec quoque sic accipi debent, ut ipse condescendens quoad omnia et pauper factus in forma servi, et, quamvis cuiuslibet mutationis expers sit, se ipsum tamen inter loquendum veluti in vulgarem hominem transformans et omnem incarnationis consequentiam servans et nulla in re characterem veritatis corrumpens humiliter, quippe qui vera Sapientia est, ea locutus sit quae humanae conditioni conveniunt, ut nos ei similes perfecteque conformes iuxta Apostolum facti, ea operemur quae ipsius voluntati consentanea sint. [PG 39, 900-901].

[1] PG 39, 269-992 = MINGARELLIUS IOANNES LUDOVICUS (Bononiae 1769).

23. 21 ... Quomodo enim certiores facti essemus eum nostras infirmitates... in venerandam crucem sustulisse, ut per hanc meliorem hominibus statum compararet, nisi prius illas eo quo ipse novit modo in semetipso assumpsisset ac ostendisset? Quomodo praeterea nosse potuissemus eum factum esse carnem animatam vere, non vero imaginarie... nisi dixisset: "Tristis est anima mea" et timorem ostendisset, et cibum ac potum et somnum cepisset? Haec enim neque deitati conveniunt neque carni inanimatae... Comperiemus timore perculsum non esse eum qui Deus est cuiuslibet mutationis ac passionis expers... At mortem etiam eo modo quo ipse novit et voluit, gustavit in carne, et immortalis permansit, vitam omnibus etiam tunc largiens... [PG 39, 904-905].

24. Ps. Basilii adv. Eunomium liber IV [1]: Accipiendum est igitur illud 'genuit' de Deo Filio, illud vero 'creavit' de eo qui formam suscepit servi. Ceterum in his omnibus non duos dicimus, Deum seorsum et hominem seorsum (unus enim erat), sed cogitatione naturam cuiusque consideramus. Neque enim Petrus duos intellexit, ubi dixit: "Cum igitur Christus passus sit pro nobis carne" [1 Pet. 4, 1]. Si Filius, inquiunt, genitura est, non factura, quomodo dicit Scriptura: "Certe igitur sciat tota domus Israel quod eum et Dominum et Christum fecit Deus?" [Ac. 2, 36]. Est itaque etiam hic dicendum, id de eo qui ex Maria est secundum carnem dictum fuisse; sicut et angelus qui nuntium bonum pastoribus afferebat dicit: "Natus est vobis hodie Salvator, qui est Christus Dominus" [Lc. 2, 11]. [PG 29, 704-705].

S. CYRILLUS HIEROSOLYMITANUS († 386)

25. Catecheses [a. 348] [2]. *Catechesis IV:* 9. Crede quod hic unigenitus Filius Dei propter peccata nostra de caelis ad terram descendit, assumpta humanitate ista, iisdem quibus nos affectibus obnoxia; natusque est ex sancta Virgine et Sancto Spiritu; facta, non secundum opinionem ac fictam speciem sed secundum veritatem, humanatione. Neque per Virginem uti per canalem traiectus sed ex ea vere incarnatus; manducans uti nos vere et vere uti nos bibens. Si enim humanae naturae assumptio phantasma fuit, phantasma itidem fuerit salus. Duplex erat Christus: homo quidem quantum ad id quod videbatur, Deus vero

[1] PG 29, 671-710. Operis auctorem esse Didymum ostendit JOSEPH LEBON, in *Le Muséon*, 50 (1937) 61-83.
[2] PG 33, 369-1128. = TOUTTÉE ANTONIUS AUGUSTINUS et MARAN PRUDENTIUS, Congr. s. Mauri, (Parisiis 1720).

quantum ad id quod latebat; ut homo manducans vere sicut nos (similes enim nobis corporis affectiones habebat), sed ut Deus hominum quinque millia ex quinque panibus nutriens... [PG 33, 465-468].

26. 11 ... Descendit ad subterranea [Christus], ut illius iustos redimeret. Vellesne enim, quaeso te, vivos quidem gratia frui, idque cum plurimi ex his sancti non sint; eos vero qui ab Adamo usque longinquo tempore conclusi fuerant, libertatem tandem non consequi?... [PG 33, 469].

27. *Catechesis XII De incarnato et inhumanato Christo:* 1. Castitatis alumni et discipuli temperantiae natum ex Virgine Deum castitatis plenis labiis celebremus, et spiritalis ovis corpus sumere digni effecti caput simul cum pedibus sumamus. Caput autem deitatem intelligentes et pedes humanitatem accipientes... Neque enim licet nudum hominem adorare, nec Deum solummodo absque humanitate dicere pium est. Si enim Deus est Christus, uti revera est, humanitatem autem non assumpsit, alieni a salute sumus. Adoretur igitur ut Deus, credatur vero quod humanam quoque naturam induit. Neque enim hominem seclusa divinitate dicere conducibile est, neque a deitatis confessione humanitatem seiungere salutiferum. Confiteamur regis et medici praesentiam. Rex enim Iesus medicinam allaturus, linteo humanitatis se praecingens, quod infirmum erat curavit... [PG 33, 725-728].

28. 4. Verbum enim aeternum ante omnia saecula ex Patre genitum, corpus autem recens propter nos assumpsit. Sed contradicunt multi et dicunt: Quae tanta fuit causa ut Deus in humanitatem sese demitteret? Et: Quomodo Dei naturae possibile est cum hominibus versari? Et: Si possibile est virginem parere sine viro... 5 ... Si igitur Christi adventus causam quaeris, recurre ad primum Scripturarum librum... Maximam creaturarum (hominem) in paradiso habitantem invidia diaboli inde eiecit. Insultabat inimicus cadenti quem oderat: numquid vellet inimicum manere gaudentem?... 7. Maximum erat vulnus humanitatis, a pedibus usque ad caput non erat in illo integritas, neque fomentum apponebatur neque oleum neque vinculum... 8. Exaudivit hanc prophetarum orationem Dominus: non despexit Pater humanum genus perditum, misit de caelis Dominum et medicum, Filium suum... Israelitae salutem quae facta est per me reiecerunt:... venio omnes gentes congregare et relinquam super illas signum: ex meo enim certamine quod habui in cruce sigillum regale cuilibet meorum militum dabo ut ferat in fronte... [PG 33, 729-736].

29. 13 ... Cum enim nos, ita ut ille erat, perspicere aut frui illo non possemus, factus est ille sicut nos, ut sic illo perfrui possemus... 14 ... Experientia igitur nostrae infirmitatis ostensa, recepit hoc Dominus quod homo requirit: cum enim in simili persona vult se alloqui homo, assumpsit illi simile Salvator, ut facilius erudirentur homines. [PG 33, 737-741].

30. 15. Accipe autem et aliam causam. Venit Christus ut baptizaretur et sanctificaret baptisma. Venit ut miracula operaretur... Est autem et altera: per virginem Evam venit mors, operae pretium erat de Virgine apparere vitam... Oportuit pati pro nobis Dominum... Esca igitur mortis factum est corpus, ut cum speraret se devoraturum draco, evomeret etiam illos quos iam devoraverat. [PG 33, 741].

31. *Catechesis XIII:* 1. Gloriatio sane Ecclesiae catholicae est omnis Christi actio, gloriatio vero gloriationum est Crux... Crucis autem corona et caecos in ignorantia illuminavit et vinctos a peccatis solvit et universum genus humanum in mundo redemit. 2. Neque mireris totum esse mundum liberatum, non enim nudus homo sed Filius Dei unigenitus erat qui ea causa moriebatur. Et quidem unius viri Adam peccatum mortem inferre mundo valuit. Si autem unius ruina mors regnavit in mundum, cur non multo magis per unius iustitiam regnatura sit vita? Et si tunc per lignum de quo ederunt eiecti sunt de paradiso, num per Iesu lignum nunc multo facilius in paradisum non ingressuri sunt credentes? Si primus hominum de terra fictus universalem mortem attulit, nonne qui illum finxit de terra, cum ipse sit vita, aeternam vitam afferet? Si Phinees zelo accensus interempto foedae actionis auctore iram Dei placavit, Iesus non alium interficiens sed semetipsum in pretium tradens numquid iram adversus homines non dissolvet? [PG 33, 772-773].

32. 6 ... Non coacte reliquit vitam [Christus], neque vi allata mactatus est, sed voluntarie [... Io. 10, 18]. Volens inimicis concedo; nisi enim vellem, non fieret. Venit igitur ex libero proposito ad passionem, gaudens de eximio opere, laetabundus de corona, plaudens sibi de hominum salute; crucem non erubescens, salutem enim dabat orbi. Neque enim vilis erat homo qui patiebatur, sed Deus inhumanatus et praelians praelium patientiae [PG 33, 780].

33. 33. Sustinuit haec Salvator pacificans per sanguinem crucis quae in caelis et quae in terra sunt [Col. 1, 20]. Inimici enim Dei per peccatum eramus, et definivit Deus peccantem mori oportere. Ex duobus igitur alterum fieri necesse erat: ut aut Deus sibi constans omnes interimeret, aut clementia usus datam sententiam dissolveret. Verum Dei sapientiam conspicare: suam servavit et sententiae firmitatem et bonitati efficaciam. Assumpsit Christus peccata in corpore super lignum, ut nos per mortem eius peccatis mortui iustitiae viveremus. Non minimi pretii erat qui pro nobis moriebatur; non erat ovis sensibilis, non erat nudus homo, non erat solummodo angelus, sed Deus inhumanatus. Non tanta erat peccantium iniquitas, quanta eius qui nostri gratia morie-

batur iustitia; non tantum peccavimus, quantum ille iustitia excelluit qui pro nobis animam posuit, qui posuit quando voluit, et iterum sumpsit quando voluit. Vis nosse quod non coacte ac vi vitam deposuit, neque invitus tradidit spiritum? Inclamavit ad Patrem dicens [Lc. 23, 46]: "Pater in manus tuas commendo spiritum meum". [PG 33, 812-813].

S. EPIPHANIUS († 403)

34. Ancoratus [a. 374] [1]: 33. 2 Quomodo enim vera esse inveniretur dispensatio, si non necessariam inhumanationis [2] consuetudinem haberet?... 3 Eo enim quod dicitur Christus manducasse et bibisse, veram fuisse carnem demonstratur... 6 Veniens autem Verbum totam accepit dispensationem [3]: carnem, animam et quidquid est in homine. [HOLL, p. 42. PG 43, 77].

35. 34. 6 ... Dominus noster mortem minime pertimuit... 8 Verum hac apparentia (πρόσωπον) adversarium suum provocat [Mt. 26, 39 et parall.], ut, cum ille Salvatorem mortem metuere sibi persuasisset, hanc ipsi per dispensationem ad eorum qui morti obnoxii erant salutem, infligeret. [HOLL, p. 44. PG 43, 80].

36. 44. 6 Vides quemadmodum ipsum hominem esse declarat, non tamen nudum. Nam quod "Dei et hominum mediator" [1 Tim. 2, 5] dicitur, ideo dicitur, quod inter utramque partem mediator est: apud Patrem suum tamquam is qui naturâ Deus est, germanus ab illo genitus, apud homines autem tamquam naturalis et germanus homo, e Maria sine virili semine genitus. Ita quippe mediator est Dei et hominum, ille qui Deus est et homo factus est, non naturâ conversus, sed secundum utramque [substantiam] mediator amborum. [HOLL, p. 55. PG 43, 97].

37. 51. 1 ... Num salvatorem adoras in corpore, an non adoras? Quo tandem pacto non adorem? Nisi enim adoravero, vitam non consequar. Ergo [inquiunt] creaturam, hoc est corpus adoras. 2 Sed eorum qui ita disputant magna est vecordia. Etenim cum purpura indutus imperator ab omnibus adoratur, utrum purpura an imperator adoratur? Perspicuum est ipsum adorari imperatorem, cum eo vero simul adoratur ea quae gestatur purpura. Cum autem hanc imperator exuit et suo loco reposuit, non amplius adoratur purpura... 4 Sic igitur ne-

[1] Ed.: HOLL KARL, in GCS, *Epiphanius*, t. I (Leipzig 1915), pp. 1-149. PG 43, 11-236.

[2] Notes velim apud Epiphanium terminum "inhumanatio ἐνανθρώπησις", sicut et "dispensatio οἰκονομία", saepe adhiberi pro ipsa natura humana prout a Verbo assumpta.

[3] Cf. notam praecedentem.

mo Unigenito dixerit: Depone corpus tuum ut adorem te. Quin potius ipsum Unigenitum adorat cum corpore, Increatum cum templo sancto quod veniens assumpsit. [HOLL, p. 60. PG 43, 105].

38. 65. 9 Cum ego carne imbecillis essem, Salvator ad me "sub carnis peccati specie" [Rom. 8, 3] missus est, talem adimplens dispensationem, ut me a servitute et a corruptione et a morte redimeret. Et mihi "iustitia, sanctificatio ac redemptio factus est" [1 Cor. 1, 30]: 10 iustitia quidem, quia per fidem in illum peccatum dissolvit; sanctificatio, quia per aquam et spiritum et in verbo suo libertatem dedit; redemptio, quia pro me seipsum ac sanguinem suum, agni veri, in redemptionis pretium tradidit. [HOLL, pp. 78-79. PG 43, 133].

39. 75. 5 Hic ipse enim [Verbum] est Servator sanctus, qui e caelis descendit et in Virginis officina nostram salutem facere dignatus est... qui, non mutatus quoad naturam, cum divinitate assumpsit humanitatem... 6 qui carnem et animam assumpsit humanam atque, licet perfectus procedens a Patre, in nobis incarnatus est, non in specie sed in veritate, et perfectum effinxit in se hominem e Maria Deipara per Spiritum Sanctum. 7 ... Verbum ipsum caro factum est, non desinens Deus esse, non divinitatem convertens in humanitatem, sed cum propria plenitudine divinitatis suae et propria hypostasi Verbi divini et subsistentis simul amplectens τὸ esse hominem et quidquid est homo. 8 Hominem dico perfectum, habentem quaecumque insunt in homine et qualia est homo. [HOLL, pp. 94-95. PG 43, 157-160].

40. 78. 5 Quid igitur est homo? Anima, corpus, mens, et si quid aliud est. Quid itaque Dominus salvare venit? Perfectum proculdubio hominem. Ergo quae in eo sunt, omnia perfecte suscepit... 8 ... Non igitur dubium est, quin cum mente dispensationem susceperit, cum ipsi conveniat τὸ intellegere. 9 Nam ob id ipsum evangelium de eo testatur: "Proficiebat sapientia et aetate" [Lc. 2, 52]. Non divinitas ipsa accessionem cepit aetatis, neque sapientiae incrementa desideravit, quae tota sapientia est. Verum sapientiâ progrediebatur Salvatoris inhumanatio, non mentis expers, cum alioqui ne sapientia quidem praedita esse potuisset... [HOLL, p. 98. PG 43, 164-165].

41. 79. 1 Iam vero si ex eo quod mentem susceperit, in peccati potestatem venisse censeatur [1], igitur magis [id consequetur], si eum carnem sumpsisse fateamur... 2 Quis autem dicere audebit, ex eo quod carnem Salvator assumpsit, carnis illecebris esse abductum, ut, quae carnis sunt propria neque cum recta ratione consentanea, perficeret, ad sequendum in omnibus instrumentum [σκεῦος, np. corpus] proprium ⟨in bono⟩ similiter et in malo, dum tamen habebat carnem quidem humanam, sed in nulla re peccantem. 3 Quippe Deus Verbum cae-

[1] Textus graecus, qui corruptus censetur, dicit: "peccatum hoc intellegitur".

litus a Patre procedens, cum in carne fieri ei placuisset, instrumentum freno moderabatur, et pro voluntate sua continere ipsum ab omni non necessaria carnis actione poterat; sed, quando volebat, condescendebat. Condescendebat, inquam, in eas corporis necessitates, quae rationi convenientes ac suae divinitati consentaneae erant. ₄ Neque enim... in irrationales cupiditates sese protendebat, nec ea quae carnis propria sunt perinde ac nos aut agebat aut animo cogitabat, sed tamquam Deus in vera carne e Maria Virgine genitus haec faciebat carne, anima, mente, et toto instrumento. Degebat cum genere humano, caelitus a Patre [procedens], subsistens Deus Verbum. [HOLL, pp. 98-99. PG 43, 165].

42. 80. ₁ Quidnam autem ⟨nos⟩ dicere isti putant, si asserimus Christum ex Maria genitum esse perfectum hominem aut ⟨mente⟩ praeditum? Num suspicemur illum peccatis obnoxium fuisse? Absit! "Peccatum" quippe "non fecit, nec inventus est dolus in ore eius" [1 Petr. 2, 22]. ₂ Nam si virtutem suam inspiravit sanctis, et, quibus inspiravit, de his testimonium dicitur eos sanctos, iustos et, in diebus suis provectos, irreprehensibiles fuisse: quanto magis ipsum Verbum, in quo complacuit "omnem plenitudinem divinitatis habitare corporaliter" [Col. 2, 9], etsi carnem veram ex Maria semper virgine sumpserit et vere humanam animam ac mentem et si quid aliud inest homini, [quanto magis, inquam] ipse in seipso haec integre habens, ea cohibebat tamquam Deus, ita ut ad malum non distraherentur, hostis improbi fraude deliciis non frangerentur, voluptatum non caperentur illecebris nec Adami delicto subicerentur? ₄ ... Nam si ex alto vere genitus est a Patre, ⟨vere⟩ genitus est etiam a Maria; in excelsis verus est et in imis, et si in imis est imperfectus, est imperfectus etiam in excelsis. Si econtra est perfectus in excelsis, in imis quoque est perfectus. Non in alio perfecto sedem fixit, sed in seipso omnia perfecta reddidit. [HOLL, pp. 99-100. PG 43, 168].

43. 93. ₂ Non enim in homine spes est salutis nostrae. Nemo enim omnium hominum qui ex Adam orti sunt, potuit [nostram] operari salutem... ₃ ... Hinc e nostra carne Dominus veniens carnem assumpsit, et homo nobis similis factus est Deus Verbum, ut in sua divinitate daret nobis salutem, et in sua humanitate pateretur pro nobis hominibus, passionem passione solvens, et mortem propria morte occidens... ₇ ... Passio carnis in ipso divinitati tributa est, licet nihil ipsa passa sit, ut mundus spem non haberet in homine sed in homine Dominico (τῷ κυριακῷ ἀνθρώπῳ), cum divinitas ut sibi passio attribueretur acceptaret... [HOLL, pp. 114-115. PG 43, 185-188].

44. Panarion adversus haereses [374-377] [1] [post haer. 20, appendix de incarnatione Domini]: 2. ₇ ... locum habet passio salutifera

[1] Ed.: HOLL KARL, in GCS, *Epiphanius*, t. I, pp. 153-464 et t. II-III (Leipzig 1915-1933). PG 41, 173-1200 et 42, 9-886.

et impassibilitas, gustatio mortis eaque gustatio mortis ad crucem usque, [Christo] vere patiente, sed impassibili manente in divinitate [... 1 Petr. 4, 1; 3, 18]. ₈ In cruce suspenditur, sepelitur, ad inferos cum divinitate sua animaque descendit, "captivam ducit captivitatem" [Eph. 4, 8], ac tertio die cum ipso sacro corpore resurgit. Quod quidem corpus neque dissolvendum amplius nec passurum nec sub mortis dominatum postea cessurum cum sua divinitate coniunxit... [HOLL, I, pp. 229-230. PG 41, 276].

45. 3. ₁ ... ipsum corpus quod erat [Christo, ipse] roboravit et in unam unitatem in unamque divinitatem univit; carnale [factum est] incorruptibile, corporeum spirituale, crassum subtile, mortale immortale... ₂ ... sibi omnia quidem quae hominum propria sunt adscivit, ea tamen omnino perfecta servavit, quae divinitas verae naturae humanae addiderat ad usus rationi consentaneos, usus nimirum illos qui a corpore et anima et a mente humana ⟨oriuntur⟩, quae plenam fidem sibi conciliant: eiusmodi sunt fames et sitis, fletus ac tristitia, lacrimae et somnus, labor ac requies. ₃ Haec enim non sunt peccati species, sed verissimae inhumanationis argumentum, [qua scl.] divinitas revera naturae humanae erat coniuncta [συνούσης]... [HOLL, I, p. 230. PG 41, 276-277].

46. *Haeresis 69. Contra Arianos:* 39. ₄ Pontifex autem factus esse [dicitur], quod in corpore suo Patri seipsum obtulit pro humano genere. Ipse sacerdos, ipse hostia, semetipsum obtulit, pro omni creatura pontificatus officio fungens. Et spiritualiter ac gloriose ascendens, in ipso corpore ad dexteram Patris assedit [Hebr. 1, 3; 10, 12], pontifex factus in sempiternum [ib. 7, 3]... [HOLL, III, p. 187. PG 42, 261].

47. 64. ₁ "Deus meus, Deus meus, quare me dereliquisti?" [Mt. 27, 46; Mc. 15, 34]. Cui non fuerit manifestum ex inhumanationis eius persona atque humano more et affectu [ἀνθρωποπαθῶς] proferri sermonem? ₂ Inhumanatio quippe ipsius separata non erat. Non enim e [persona] divinitatis separatae et seiunctim exsistentis ab inhumanatione [illud] dicebat, tamquam ⟨essent⟩ aliud et aliud, sed inhumanatio unita erat divinitati (dum erat una [utriusque] sanctitudo) et in ea perfectissima cognoscebat. Itaque ut in Deo unita et in unam divinitatem coniuncta, videns [humana natura] divinitatem cum anima iam in eo esse ut sanctum corpus relinqueret, e persona ipsius hominis Dominici, idest eius humanae naturae ⟨supradicta verba protulit⟩. ₃ Quippe divinitas omnia quae ad passionis mysterium attinebant erat perfectura et ad inferos cum anima descensura, ut operaretur salutem eorum qui ibi erant et antea obdormiverant, sanctorum dico patriarcharum. Cum igitur ista iam agitarentur, ex inhumanationis persona vox ad ipsam propriam divinitatem dicebat: "Deus meus, Deus meus, quare me dereliquisti?" ₄ Hoc autem fieri debebat... ut impleret etiam sub specie ho-

minis apud inferos quae contra [ipsos] inferos [erant agenda]; utque princeps et inferi et mors, captivum detinere volentes hominem et pro ignorantia nescientes divinitatem in anima ⟨esse absconditam, eam reciperent⟩ et e contrario ipsi inferi captivi ducerentur... [HOLL, III, p. 213. PG 42, 305-308, cap. 62].

48. 66. $_5$ Quid est autem quod surrexit nisi corpus? Corpus proinde quod fuit in sepulcro, dum anima simul discessit cum Verbo divino. $_6$ Et rursus in unum [ea coniungens] complebat perfectam resurrectionem in eadem divinitate, in eadem anima, in eodem sancto corpore, simul uniens in posterum totam dispensationem in unam unionem spiritualem, in unam unionem divinitatis, in unam dispensationem, in unam perfectionem [... Ps. 92, 1]. Enimvero quoniam [caro] infidelibus eam videntibus videbatur vilis, ab eo econtra decor reputabatur, ut ostenderet fortitudinem suam, per apparentem infirmitatem carnis potestatem frangens illius qui dominatum habebat ⟨mortis. Siquidem resurrexit maledictum⟩ peccati solvens, idest mortem; totam dispensationem salutis nostrae apte perficiens, corruptionem tollens et maledictum, "delens quod adversus nos erat chirographum" [Col. 2, 14], pactum cum inferis solvens et omnia dispensans hominibus ad salutem. $_7$ Nam statim postquam dixit: "Dominus regnavit, decorem indutus est" [Ps. 92, 1], rursum addit ac repetit dicens: "Indutus est Dominus fortitudinem et praecinxit se"; ut ostenderet primum indumentum e Maria [sumptum], iterum autem secundam induitionem e resurrectione mortuorum. $_8$ ... Quamobrem huic alteri induitioni maiorem quandam addit firmitatem inquiens: "Indutus est Dominus fortitudinem et praecinxit se". 67. $_1$ Quemadmodum enim qui lumbos praecingit, indumentum ad illos astringit, magis firmans pulchritudinem eamque corpori proprio adhaerere faciens, ita [Dominus] primo decorem induit hîc in carne commorando, secundo autem, ait, fortitudinem induit resurgendo e mortuis. Inhumanatio eius ad passionem non amplius vadit, non amplius ad flagella, non amplius crucifigitur [... Rom. 6, 9]. $_2$ Ideo dicit: "praecinxit se", simul uniens carnem suam in unam divinitatem, in unam unionem, in ⟨unum⟩ spiritum, divinum et corporeum in unitatem spiritualem quae perficitur et non amplius dissolvetur, sicut deinceps intravit ianuis clausis [Io. 20, 19, 26], crassum subtile, passibile impassibile ⟨ostendens⟩ passus in carne, sed manens in impassibilitate. $_3$ Idque licet post ingressum monstraret ossa carnemque, cicatricem lanceae et fixuram clavorum, contrectaretur a Thoma, videretur a discipulis, sed tamen ingrediens ianuis clausis, ut ostenderet se in unam unionem spiritualem dispensasse totum salutis ab eo nobis hominibus allatae. [HOLL, III, pp. 214-215. PG 42, 308-309, cap. 64].

49. *Haeresis 77. Contra Apollinaristas:* 14. $_5$ Nam et nos sanctum esse illud corpus illibatumque dicimus, quippe quod "peccatum non commiserit nec in eius ore dolus sit inventus" [1 Petr. 2, 22], quod quidem nemo non intellegit qui de Christo pie profiteatur ac sentiat... $_7$ Non enim aliud corpus Dominus assumpsit et aliud nos habemus, sed idipsum corpus in eo custoditum est et ab omni contagione servatum. [HOLL, III, p. 428. PG 42, 660-661].

50. 17. $_2$ ... [Christus in sua incarnatione] implevit illud quod dictum est: "Tentatus per omnia" ut homo "absque peccato" [Hebr. 4, 15]. $_3$ Poterat enim, quamvis in veritate haberet carnem nostram, non facere ea quae nobis videntur vilia et facere ea [dumtaxat] quae nobilia erant, decentia et conformia divinitati... $_6$ Verum quando divinitatis suae potentiam ostendere voluit, transfiguratus faciem suam tamquam solem monstravit et vestimenta sua nivis instar candentia [Mt. 17, 2]... 18. $_6$ ... Sed non acceptavit honorem a proprio servo tali excusatione [delatum], ut "omnem iustitiam impleret" [Mt. 3, 15] in carne, in vera ac perfecta inhumanatione salutare nobis relinquens exemplum [1 Petr. 2, 21]. $_7$ Attamen et de itinere vere fatigatus est... quia in veritate homo factus... $_8$ Sed etiam tentatus a diabolo est et quadraginta dies sine cibo potuque permansit, ut suam divinitatem nullius rei indigere monstraret. $_9$ Neque enim famem sustinebat ac si, philosophi instar, sicut nos facimus, seipsum contineret, se mortificaret et vim sibi inferret, sed nullius egens propter veram suam divinitatem. $_{10}$ Et "postea", inquit Scriptura [Mt. 4, 2], "esuriit", ut veram inhumanationem ostenderet divinitatis, quae permittebat ut adventus in carne particeps foret necessitatum convenientium ac verarum, ne veritas praesentiae [divinitatis in humanitate] obscuraret veram inhumanationem... $_{12}$ Et per sputum ac lutum, sermone divinitatis suae et sputo inhumanationis suae et luto iterum, sicut Adamo, ita etiam huic [caeco, Io. 9, 6] membrum quod deerat formans donavit. Omnia quippe in eo perfecta aderant, in carne patiebantur, sed in divinitate erant impassibilia, usquedum resurrexit a mortuis, nihil omnino amplius patiens, iam omnino non moriens [Rom. 6, 9]. [HOLL, III, p. 430-432. PG 42, 664-668].

51. 23. $_3$ ... comprobavimus fateri oportere Deum Verbum omnia perfecte assumpsisse, perfecte quoque in adventu in carne ⟨inhumanationem⟩ administrasse et in perfectione illam ⟨habere⟩, post resurrectionem e mortuis [eam sibi] univisse, in gloria eam spiritualem, integram, et non aliam cum propria divinitate in semetipso unitam habere, unam divinitatem absolvisse totam perfectionem et [humanam naturam] sedere in caelo ad dexteram Patris, in throno gloriae sempiternae eius dominationis et regni... [HOLL, III, p. 436. PG 42, 673].

52. 26. $_6$ Sicut igitur Verbum veniens ⟨nullam⟩ in carne passum est diminutionem, quamvis veram carnem possideret, ita nec in mente ea cogitavit quae eius divinitatem non decebant, sed quaecumque erant carni et animae mentique humanae consentanea, ea Dominus, postquam

venit, peragebat, ne perturbaret veracis in carne praesentiae ordinem. 7 Rationi quippe consentanea erant fames, sitis, fatigatio, somnus, peregrinatio, dolor, fletus et indignatio... 27. 1 Non enim scriptum est eum pravo desiderio indulsisse... Desiderium autem a divinitate non provenit, neque a carne omnino sola neque ex anima absque mente, sed a perfecta inhumanatione... 3 Attamen licet omnia [humana, excepto peccato] haberet, in se erat invincibilis, illibata [illa] servavit, cum esset Deus perfectus, e carne genitus ac perfecte omnia implens, tamquam totius instrumenti [humanitatis] impletor... [HOLL, III, pp. 439-440. PG 42, 680].

53. 28. 3 Sed quid obscuravit potentiam eius? Nam cum adhuc esset infans et [brachiis] portaretur, locum habent signa stellae ab Oriente... 4 Reliqua porro omnia, quae serie [narrationis] continentur, quid divinitati eius obiecerunt?... Sane tempestatem, ventos et matur, quid divinitati eius obiecerunt?... Sane tempestatem, ventos et mare increpat, neque ex parte carnis divinitatis eius potentia praepeditur... 5 Quin etiam, quamvis carnem gereret mole et gravitate praeditam, gravitate tamen non retinetur... Neque divinitas in carne, perfecta inhumanatione servituti est subiecta. [HOLL, III, p. 441. PG 42, 681-684].

54. 29. 2 Igitur cum divinitate unitus, quod crassum erat, subtile reddidit... 3 Si nostrum corpus... suscitatur in incorruptibilitate [... 1 Cor. 15, 42, 44], quanto magis [corpus] unigeniti Filii Dei? [... Ps. 15, 10]. 4 Verum a me haec omnia de perfecta eius inhumanatione sunt dicta, ne quidam cogitarent, propterea quod carnem perfectam assumpsit, num forte etiam rationi non consentanea, quae corporis sunt propria, peregerit... neque [quis] cogitet eum fecisse ea, quae mentis sunt, rationi non conformia. 5 Et Verbum quidem veniens perfecte hominem esse factum, hoc est manifestum. Et quando dicimus "perfecte", non duos Christos tenemus, non duos reges filios Dei, sed eundem Deum eundem hominem, non quasi [Deus] in homine habitaverit, sed ita ut ipse totus homo sit factus. Neque, homo cum esset, progressione pervenit ad condicionem divinitatis, sed Deus de caelis venit et, pro potentia sua divina, sibimet ipse plasmavit propriam inhumanationem, quemadmodum dicit: "Verbum caro factum est" [Io. 1, 14]... Non enim dixit: "Caro Verbum facta est", ut ostenderet primum Verbum de caelis venisse, in seipso ex utero sanctae Virginis carni subsistentiam dedisse et totam inhumanationem perfecte sibi formasse. [HOLL, III, pp. 441-442. PG 42, 684-685].

55. 30. 1 Et proficiebat, inquit, aetate Iesus et sapientia [Lc. 2, 52]. Sed quomodo proficiebat qui mentem humanam non habebat? 2 ... Non enim intellegere quisquam potest si mentem non habet, et nec in divinitate istud locum habet... 4 ... Si anima [Christi] ratione carebat aut caro erat absque anima, neque dolori nec maerori subiacebat. [HOLL, III, pp. 442-443. PG 42, 685].

56. 32. 2 ... Nihil mirum enim si divina Scriptura dixit Dominum gloriae esse crucifixum. Namque tum Dominum gloriae confitemur tum ipsum in carne adventum; siquidem non est separatus a divinitate adventus in carne... 4 Passibilis enim a nobis praedicatur et creditur Christus. Non quod per sese sit passus, neque quod alius sit passus et alius Dominus, neque quod divinitas sit passa, sed passus est quidem Dominus noster Iesus Christus, divinitate manente incommutabili et impassibili: [ipsa] patiebatur in carne et [simul] manebat impassibilis. 5 Si enim Christus mortuus est pro nobis et vere mortuus est, non divinitas est mortua, sed mortuus est in carne, iuxta quod dictum est: "mortificatus carne, vivificatus autem spiritu" [1 Petr. 3, 18], et rursus: "Christo pro nobis passo in carne" [ib. 4, 1]. 6 Mira ratione confitemur eum esse passum in veritate et impassibilem mansisse in veritate... passa est caro, neque durante passione divinitas separata est a praesentia in carne [1] 7 ... ne amplius iustificationem in sola carne haberemus, sed [etiam] in divinitate, utque in divinitate et in carne, ex ambabus salus nobis obveniret. 8 Non enim merus homo nobis est Christus, sed Verbum subsistens, incarnatum, et Deus vere factus homo. Et spem non habemus in homine, sed in divinitate. Neque habemus Deum passum, sed impassibilem, qui tamen absque passione salutem nostram non est operatus... [HOLL, III, pp. 444-445. PG 42, 688-689].

57. 33 ... 2 ita etiam passio in divinitatem quidem non cecidit, sed facta est in inhumanatione. Tamen non soli inhumanationi est attributa, ne adimpleretur in oeconomia salutis illud: "Maledictus omnis qui fiduciam ponit in homine" [Ier. 17, 5]. Sed divinitati quoque est imputata, tametsi nihil passa est divinitas, quo a sancta Dei Ecclesia salus, passione acquisita, reponeretur in divinitate. [HOLL, III, p. 445. PG 42, 689].

58. 35. 3 ... Omnia namque vere fecit veniens Verbum... revera gestatus in utero et non in apparentia [tantum], revera conceptus in sinu... 4 ... per parturientis meatus revera inventus... 6 descendens in divinitate cum anima ad inferos et solvens vinctos in fortitudine et potentia... [HOLL, III, pp. 447-448. PG 42, 693-696].

OPERA S. ATHANASIO FALSO ASCRIPTA

59. *Ps. Athanasii contra Arianos oratio IV* [2]: 30. Quidam ex Samosatensis sectatoribus Verbum a Filio separant, aiuntque Filium esse Christum, aliud autem esse Verbum. His autem errandi occasio

[1] ἡ ἔνσαρκος παρουσία hic etiam significare videtur assumptam hominis naturam, ut revera vertitur in Migne l. c.
[2] PG 26, 467-526.

fuere illa Actuum verba [... Ac. 10, 36: Verbum misit Deus filiis Israel... per Iesum Christum]. Nempe aiunt Verbum ita per Christum locutum esse ac per prophetas. [PG 26, 513-516].

60. 31. Non idcirco existimandum est alium esse Verbum et alium esse Christum, sed unum eundemque esse propter unionem quae facta est ad divinam eius et amore hominum inspiratam condescensionem et incarnationem. Qui si etiam dupliciter intelligatur, non ita tamen ut Verbum separatum concipiatur [... Io. 1, 14]. Christus in Scriptura sacra utrumque esse significatur, ut cum dicitur "Christus Dei virtus et Dei sapientia" [1 Cor. 1, 24]. Quocirca cum Petrus ait Verbum per Iesum Christum missum esse ad filios Israel, hoc indicare intelligatur, nempe Verbum carnem factum filiis Israel apparuisse... Si vero dictum illud aliter exponant, Verbum quidem divinum esse... confitentes, hominem autem ab ipso assumptum, cui etiam uniri creditur, ab ipso separent ipsum aientes per Iesum Christum missum esse, sane se pugnantia loqui non attendunt. Qui enim hoc in loco divinum [Verbum] a divina incarnatione seiungunt, ipsum imminutum putant cum audiunt carnem factum esse; proindeque idem omnino sentiunt ac gentiles, uti sane sentiunt, cum divinam incarnationem mutationem Verbi esse suspicantur. [PG 26, 516-517].

61. 32. Verumtamen non ita est, absit! Quemadmodum enim inexplicabilem unionem hic praedicat Ioannes, absorpto videlicet mortali a vita et ab eo qui ipsa per se est vita [... Io. 11, 25], ita cum beatus Petrus Verbum per Iesum Christum missum esse dixit, divinam eius significavit unionem. Nam ut is qui audit 'Verbum caro factum est' non idcirco arbitratur Verbum amplius non esse... ita qui Verbum cum carne coniunctum esse audit (συναφθέντα τῇ σαρκί), divinum mysterium unum simplexque intelligit. [PG 26, 517].

62. 32 ... Verum luculentius certiusque quovis ratiocinio ea quae ab archangelo ad ipsam Deiparam dicta sunt unitatem divini Verbi et hominis demonstraverint... Stulte igitur Samosatenses Verbum dividunt, cum his ex verbis clarum sit ipsum unitum fuisse homini [nato] ex Maria. Non ergo Verbum per Christum est missum, sed potius in Christo misit, cum ait [Mt. 28, 19]: Ite, docete omnes gentes. 33 ... Si item sese nobis clementer univit nostras induens primitias eisque se commiscens (ἀνακραθείς), ergo etiam idem Verbum cetera nomina iure merito sortitum est... 34. Utrumque ergo Christum esse intelligamus: divinum Verbum unitum in Maria ei qui est ex Maria. [PG 26, 517-520].

63. 35. Rectum est igitur quod ait beatus Petrus, qui veram Unigeniti praedicavit divinitatem nec Dei Verbi hypostasim disiungit ab homine ex Maria, quod omnino absit. Et non dixit [in Lc. 24, 39]: Contrectate 'hunc' vel 'hominem meum quem assumpsi', sed 'contrectate me'. [PG 26, 521].

64. 36. Suum itaque errorem etiam corrigat Paulus Samosatensis divina Salvatoris voce audita dicentis 'Corpus meum', non autem 'Christum alium a me qui sum Verbum', sed qui idem mecum est et ego cum eo. Ego enim Verbum sum unguentum, quod autem a me unctum est, homo est; quapropter Unctus sive Christus sine me minime dicatur, sed qui mecum est et in quo ego sum. [PG 26, 524].

65. 36. Ipse igitur est Deus Verbum: igitur ὁ ex Maria Deus homo Christus est. Non alius, inquam, aliquis est Christus, sed unus et idem est: hic ante saecula ex Patre, hic in ultimis diebus ex Virgine exortus est: qui idem antea ipsis etiam sanctis virtutibus in caelis erat invisibilis, nunc autem ob suam cum visibili homine unionem visibilis est effectus; visibilis, inquam, non invisibili deitate sed ipsius divinitatis operatione per humanum corpus totumque hominem, quem renovavit familiaritate ad ipsum (τῇ οἰκειώσει τῇ πρὸς ἑαυτόν). [PG 26, 524-525].

66. *Ps. Athanasii contra Apollinarium liber I* [ca 380] [1]: 4. Sed dicitis increatum factum esse, quod unitum sit cum increato. Hinc autem vestrum errorem sese falsi arguere ostendetur. Nam carnis cum Verbi divinitate coniunctio ex utero facta est, inde enim ipsi Verbum, cum e caelo advenisset, originem dedit, quippe quae non erat antequam Verbum adveniret aut ante deiparam Mariam, cuius solius origo ex Adamo et genus ex Abraham et Davide ortum narratur, et una sponsi sui Ioseph, qui erant duo in carne una, sicut scriptum est, non mutua inter se copulatione, sed quod ex uno eodemque originem ducerent; nam quod illibati manserint, testatum est. [PG 26, 1097].

67. 5. Conditam enim hominis naturam non unione Verbo propriam (μὴ τῇ ἑνώσει τοῦ λόγου εἶναι ἰδίαν) sed ei coaeternam esse Deique naturae coaequatam per naturae identitatem (τῇ ταυτότητι τῆς φύσεως), impium est cogitare. Carnis enim et sanguinis ossiumque speciem exhibuit Dominus necnon animi dolentis perturbati anxii. Haec nemo dixerit naturam deitatis esse: propria autem Deo secundum naturam facta sunt, siquidem Verbo placuit humanam subire generationem, suumque ipsius opus, in peccato et corruptione ac morte dissolutum, in novitatis imaginem in seipso instaurare. Quapropter peccati quidem condemnationem in terra, maledictionis ablationem in ligno, immunitatem a corruptione in sepulcro, mortisque solutionem in inferno peregit, omnemque locum permeavit, ut totius hominis salutem perficeret... [PG 26, 1100].

68. 6. Sed rursum dicitis: Nos creaturam non adoramus. O stulti! cur non cogitatis corpus Domini quod factum est adorationem non exigere quae rei creatae debeatur? Nam increati Verbi corpus factum est:

[1] PG 26, 1093-1166.

ac ipsi cuius corpus factum est vestram affertis adorationem. Debita ergo et divina colitur adoratione. Deus enim est Verbum cuius corpus est proprium. Quippe cum accesserunt mulieres ad Dominum, illas his prohibet verbis: "Noli me tangere, nondum enim ascendi ad Patrem meum" [Io. 20, 17], indicans opus esse ascensione et unam fore ascensionem. Attamen accedentes illae tenuerunt pedes eius et adoraverunt. Pedes tenuerunt, Deum adoraverunt. Pedes quidem carnis et ossium contactum praeferebant; sed cum Dei essent, Deum illae adoraverunt. [PG 26, 1101-1104].

69. 9. Nos [apollinaristae] eum qui ex Maria natus est, consubstantialem Patri dicimus. Haec vestra loquendi ratio, quam praeclaram existimatis, aut superflua aut stulta comprobabitur. Etenim quis e fidelibus non confiteatur Deum Verbum, qui advenit et ex sancta virgine Maria homo prodiit, cum Patri consubstantialis sit, hominem esse factum ex semine Abrahae, cuius etiam filius recensetur? [PG 26, 1108].

70. 10. Non dictum est 'Caro Verbum facta est' sed 'Verbum caro factum est', quia Verbi facta est caro et non hominis cuiusdam; id est, Deus homo factus est. Et dicitur 'Caro factus est', ne carnis nomen praetermitteretis. Si itaque vobis non sufficit naturalis illa sine confusione Verbi cum propria carne unio (τῇ ἀσυγχύτῳ φυσικῇ ἑνώσει) et quod Deus homo factus sit, certe iam neque auditis neque credere vultis... cum... corpus Dei audiatis [... Phil. 3, 21]. Sed corporis nomen e medio tollere vultis atque id assequi ut ne ultra dicatur Christum esse hominem... agnoscetis quoniam unus est Christus, Deus qui et ipse homo est... [PG 26, 1109-1112].

71. 11. Mors quippe carnis, mors fuit consubstantialis Verbi [... Io. 1, 14]. Ideo nos, dum confitemur Christum esse Deum et hominem, nequaquam divisionis causa haec dicimus, absit; sed... ut in carne quidem Verbi passionem et mortem confiteamur, ipsum tamen Verbum immutabile et invariabile credamus. [PG 26, 1112].

72. 12. Quapropter errant qui dicunt alium filium esse qui passus est et alium qui passus non est. Non enim alius est quam ipsum Verbum, quod passionem et mortem susceperit... Caro secundum naturam propria Deo facta est; nec tamen consubstantialis est Verbi deitati, quasi illi coaeterna esset, sed propria illi secundum naturam facta et indivisibilis propter unionem, ex semine David, Abrahae et Adae, ex quo et nos progeniti sumus. Quodsi Verbo consubstantialis est caro et coaeterna, iam hinc dicetis omnes creaturas omnium creatori Deo coaeternas esse... Quod consubstantiale, impassibile et mortis incapax est, unionem cum consubstantiali non admittit secundum hypostasim, sed secundum naturam; porro secundum hypostasim propriam perfectionem exhibet. Itaque per religiosum, ut aestimatis, vestrum commentum aut carnem ex Virgine deipara assumptam negatis, aut in deitatem blasphematis. Si autem eo modo Filium necnon Spiritum Sanctum Patri consubstantialem confiteamini quo carnem quae passa est, ecquid ergo nos adhuc accusatis, ut qui quaternitatem pro trinitate dicamus?... Porro Verbum caro factum est... ut... carnem haberet, in qua passionem et mortem sub humana forma susciperet ac usque ad sepulcrum et infernum descenderet, in qua et resurrectionem ex mortuis perfecit, carnisque et sanguinis atque animae indicia praebuit Deus Verbum per propriam et inseparabilem carnem... [PG 26, 1113-1116].

73. 14. Quomodo igitur Salvator advenit? an quod non posset totum solvere hominem? An quod mentem quae semel peccaverit sit exsecratus? An quasi timeret ne et ipse peccati particeps esset si, cum Deus sit, perfectus homo fieret? Sed impietatis pleni sunt qui haec ita cogitant. Quam enim peccati definitionem tribuitis qui haec loquimini, peccatum aientes ex natura esse, ut dixit impiissimus Manichaeus? 15. Haec dum ita sentitis, creatoris naturae criminatores estis. Cum ab initio Deus Adam efformavit, num innatum ipsi peccatum effecit?... [PG 26, 1120].

74. 15. Frustra quoque vos... paria cum illis [Arianis] sentitis, dicentes ipsum [Christum] qua circumdabatur forma, id est organica, usum fuisse, vice autem interioris hominis caelestem mentem in Christo fuisse. Quo pacto igitur dolebat, anxius erat, precabatur [... Io. 11, 33]. Haec autem neque carnis mente carentis neque immutabilis deitatis fuerint, sed animae intelligentia praeditae dolentis, conturbatae, anxiae et quae cum intelligentia passionem senserit... [PG 26, 1121].

75. 16. Sicut enim sanguine carnis suae nos redemit, sic cogitatione mentis suae quam pro nobis reportavit victoriam declarat verbis: "Ego vici mundum" [Io. 16, 33... 1 Cor. 15, 57]. Sed sicut sanguis ille pro vulgari a piis hominibus numquam habitus fuerit... sed pro salutari sanguine, sic mens illa non humana infirmitate induitur sed Dei naturam exhibet. Sicque dicendus fuerit Christus perfectus Deus et perfectus homo; non quod divina perfectio in humanam perfectionem mutata sit... nec etiam quod duae perfectiones a se invicem divisae dicantur... neque per incrementum virtutis et accessionem iustitiae, absit! sed ratione exsistentiae indeficientis. Ut utraque unus sit, omnino perfectus, idem Deus et homo... [PG 26, 1121-1124].

76. 17. Cum igitur natura et non fictione Dominus homo factus sit, neque secundum naturam neque secundum operationem peccatum in creatorem referre potestis... Verbi autem incarnatio secundum naturam Dei facta incapax fuit rerum quae in nobis ex vestustate adhuc gerebantur; quapropter docemur exuere veterem et induere novum. Et

res mira sane, quod Dominus homo factus sit et absque peccato, quodque omnia nova facta sint, ut hinc potestas eius explorata esset. Et quidem quaecumque ipse sua voluntate in natura ordinavit, ea quantum voluit in se suscepit: nativitatem ex muliere, augmentum staturae, annorum numerum, laborem, esuriem et sitim, somnum, dolorem, mortem et resurrectionem. Ideoque ubi corruptum fuerat hominis corpus, eo Iesus corpus suum immittit; et ubi anima humana in morte detinebatur, ibi Christus animam humanam sibi propriam ostendit, ut tamquam homo adesset qui in morte detineri non poterat, mortisque imperium solveret utpote Deus. [PG 24, 1124].

77. *Ps. Athanasii contra Apollinarium liber II* [1]*:* 2. Nequaquam igitur haec vox 'Christus' carne seclusa profertur... 3. Quapropter unctio facta est, non quod Deus unctione indigeret nec quod absque Deo unctio fieret, sed Deo unctionem applicante ipsamque in corpore unctionis capaci recipiente. Manifestum igitur est Verbum non absque humana carne Christum factum fuisse, nec sese dividendo in carnis speciem et animae similitudinem, sed manens quod erat formam servi accepisse non destitutam exsistentiâ (οὐ λειπομένην ὑπάρξεως), quippe quae per passionem, resurrectionem et universam oeconomiam se proderet. [PG 26, 1133-1136].

78. 5. Qui exsistit ante saecula Verbum Deus, ex Nazareth homo visus est: natus ex Maria virgine et Spiritu Sancto... omnia assumpsit ex virgine quaecumque ab initio Deus ad constitutionem hominis efformavit et condidit, excepto peccato [... Heb. 4, 15]; nec divinitatis mutationem sed humanitatis innovationem arbitrio suo effecit, quo gentes Christo concorporales et comparticipes fierent [... Eph. 3, 6]; utque homo revera Deus et Deus revera homo foret, essetque ille vere homo et vere Deus, non quod homo apud Deum esset, ut vos calumniantes christianorumque mysterio obtrectantes dicitis, sed quod Deo unigenito placuerit plenitudine suae divinitatis archetypi hominis naturam novumque opificium ex utero virginis in seipso per naturalem generationem et indissolubilem unionem restaurare; ut et pro hominibus salutare negotium perficeret, inque passione, morte et resurrectione hominum salvationem absolveret. [PG 26, 1140].

79. 10. [Deus Verbum] natus est ex muliere, ex prima efformatione formam hominis in seipso restituens, carnem vero suam absque carnalibus cupiditatibus et absque hominis cogitationibus in imagine novitatis exhibens. Voluntas enim solius divinitatis erat. Siquidem natura tota Verbi aderat sub specimine humanae formae necnon visibilis carnis secundi Adami; non in divisione personarum, sed in exsistentia divinitatis et humanitatis. Quapropter diabolus ad Iesum ut ad

[1] PG 26, 1131-1166.

hominem accedebat; sed cum in eo antiqui superinducti seminis vestigia non reperiret neque ullum in praesenti tentatione progressum, superatus cum pudore cessit... Idcirco aiebat Dominus: "Venit princeps mundi huius, et in me nihil invenit" [Io. 14, 30]. Quamquam et animam et corpus totumque primum Adamum didicimus secundum Adamum habuisse... Nihil invenit in eo diabolus ex iis quae in primo homine operatus ipse fuerat... [PG 26, 1148-1149].

80. 16. Caelestis homo erat Dominus non quod carnem ex caelo sumptam exhibuerit, sed quod eam quam ex terra sumpsit caelestem constituerit. Idcirco qualis est caelestis ille, tales et caelestes illi qui per sanctitatis eius participationem caelestes facti sunt... Sed rursus obicitis: Quomodo Dominum gloriae crucifixerunt, quin tamen secundum vos Verbum cruci fixerint? Absit ut hoc dicamus; sed Verbum ignominia affecerunt, dum corpus Verbi cruci affixere. Nam Deus quidem est qui ignominia affectus est, passio autem et mors et resurrectio tum carnis tum animae Dei fuit. [PG 26, 1160].

81. 16. Dixistis enim: Cum carnem non subsistentem sibi commiscuisset Verbum, vere rationalem et perfectum hominem exhibuisse. Si igitur Verbum excessit a corpore atque ita mors advenit, adversus Deum Iudaei invaluerunt, cum indissolubilem commixtionem solverint. Nec igitur mors nostra illic locum habuit, si ex Dei separatione corporis extinctio obtigerit. Quomodo autem corpus ab incorruptibili Deo separatum in incorruptibilitate remanere potuit? Eo autem modo vulneratio quidem corporis, passio autem Verbi fuerit. Eadem enim de causa et Deum passum esse ex consequenti loquentes asseveratis, quin et cum Arianis id ipsum docentibus consentitis. [PG 26, 1160].

82. 17. Et sic [spiritus discessione] exstinctum est corpus, atque ita contigit dissolutio, Deo Verbo immutato remanente tam in corpore quam in anima atque in seipso qui in sinu Patris exsistebat, ad specimen immutabilitatis. [PG 26, 1161].

GELASIUS EP. CAESAREAE († 395)

83. Fragmenta christologica [1]. *Ex "Catechesium" oratione VI:* Deus enim erat is qui venit, simili similem salvans, per novum Adam veterem Adam, ex eadem massa, ex eadem conspersione ac ille qui ab initio creatus est; cuius etiam adventus mixtus est, ex humanitate et divinitate... [frag. 2; ex SEVERO-LEBON, p. 175].

[1] Collecta a DIEKAMP FRANCISCO, *Analecta patristica,* in *Orientalia christiana analecta,* fasc. 117 (Romae 1938), pp. 44-49. Pro textibus sumptis ex Severo notatur locus editionis IOSEPHI LEBON, *Liber contra impium Grammaticum,* in CSCO, scriptores syri, series IV, t. VI (1933).

84. Mixta enim omnia erant quae in passione fiebant. Et infra quidem probris afficiebatur, supra autem glorificabatur; colapho vapulabat, et solares radios obscurabat; manus eius ligabantur, et fulgores vinxit; in cruce figebatur, et peccatum secum fixit; mortuus, et inter mortuos liber; per mortem mortem calcavit. [frag. 3; ex SEVERO - LEBON, p. 229].

85. *Ex "Catechesium" oratione IX:* At non poterat lingua humana sola hoc facere: infirma enim erat natura. Convenerunt ergo in idem Deus et homo, ita ut corpus quidem ministraret, Deus autem per illud efficientiam daret. Duplicia omnia et vera omnia et perfecta omnia, et occludatur omne os haereticum. Nobiscum Deus; nobiscum ille qui ex Patre; nobiscum ille qui ex nobis. Caro mea, inquit, ex illis. Sed hoc quidem semper, illud autem propter nos: divinitas quidem semper, humanitas autem propter nos. [frag. 4; ex SEVERO - LEBON, p. 174 et LEONTIO, PG 86, 1313].

86. Nos autem divino Verbo illustrati custodiamus sine contumelia nobilitatem Unigeniti, neque propter humilitatem carnis Verbum repudiantes, neque propter altitudinem divinitatis carnem contemnentes. Quin potius Verbum ut Deum, carnem ut templum Dei honoremus. [frag. 6; ex LEONTIO, PG 86, 1313].

87. Dormivit pervectus in navi ut homo, humanum enim corpus habebat; increpabat autem fluctus ut Deus, ipse enim maris Dominus erat. Manducavit ut homo, fontes autem fragmentorum ut Deus largitus est. Exegerunt ab eo censum possessionum ipsius, secreta autem virtute piscem effecit ministrum mandatorum suorum. [frag. 7; ex SEVERO - LEBON, p. 175].

88. *Ex "Catechesium" oratione XII:* Patiebatur propter homines qui passionibus non subicitur, et seipsum compensationem pro nobis dabat, iustus pro iniustis, corpus a peccato mundum suppliciis propter peccatum [debitis] tradens et delictum per lignum [commissum] solvens per mortem in ligno. [frag. 8; ex SEVERO - LEBON, p. 176].

89. *Ex "Catechesium" oratione XX:* Sanctus erat Adam in principio... Cum autem ab imagine decidit, iam non erat spiritualis... quapropter mortuus est impassibilis, ut sua morte illum ad eam quae in principio [erat] imaginem reduceret. [frag. 9; ex SEVERO - LEBON, pp. 176 et 229].

90. *Ex oratione "Contra Arianos"* [1]*:* Itaque ille vir deifer *(litteraliter:* Deo indutus), quem mortis passionem ultro sufferre decebat propter auxilium hominum, coronam quidem gloriae, ut ait verbum [Scripturae], gloriam potentiae assumpsit, assecutus est autem gloriam quam antea non habebat. [frag. 10; ex SEVERO - LEBON, p. 17].

91. *Ex oratione "in Epiphania Domini":* Disce veritatem a Ioanne piscatore dicente: Verbum caro factum est, non ipsum mutatum, sed in nobis tamquam in tabernaculo habitans. Aliud est tabernaculum, aliud Verbum; aliud templum et aliud in ipso habitans Deus. [frag. 11; ex THEODORETO, PG 83, 77].

92. Vinctus est, vulneratus est, crucifixus est, contrectatus est, vibices gestavit, lanceae cicatricem sustinuit. Haec omnia natum ex Maria corpus pertulit. Ex Patre autem ante saecula genitum nemo potuit laedere, neque enim <corporis> naturam habuit Verbum. Quomodo enim divinitatem detineat quispiam? quomodo vulneret? quomodo incorpoream naturam cruentet? quomodo sepulturae vinculis implicet? Concede igitur quae laedere non potes, et honora divinitatem necessitatis ratione constrictus. [frag. 12; ex THEODORETO, PG 83, 305].

93. *Ex oratione "in Mt. 26, 39 et contra Arianos".* Impossibile est enim e duabus naturis diversi generis et diversae substantiae esse unam voluntatem unamque operationem. Cum itaque <Patris et Filii una sit voluntas atque operatio, una quoque est eorum> natura et non duae. Quorum enim voluntas et operatio est una, eorum etiam natura [et operatio] debet esse una. [frag. 13; ex codice Athoo Vatopedino 507].

94. Turbari pavere maestum esse et mortem refugere carnis proprium erat; animam autem ponere et iterum eam sumere atque passionem propter oeconomiam alacriter suscipere, hoc non amplius proprium est hominis sed operatio virtutis Dei Verbi erat. Propterea subiunxit: Spiritus quidem promptus caro autem infirma, duas voluntates nobis ostendens Dominus et Salvator noster, suae divinitatis <et suae humanitatis> iuxta numerum duarum ipsius naturarum et operationum ineffabiliter unitarum et inconfuse exsistentium. [frag. 14; ex eodem codice].

95. *E sermone "de Paschate".* Sicuti enim incarnatus mansit secundum naturam Deus impalpabilis, ita idem immortalis factus, palpabilis mansit secundum naturam homo, duplicitate operationis iterum se esse utrumque, ut dicebam, demonstrans. [frag. 15].

96. *In Ioh. 5, 24.* "Dimidia ex parte [tantum] aestimat qui Verbum agnoscit sine carne aut carnem sine Verbo. Ideo per omnia tam Filius Dei quam filius hominis vocari volo, neque Filius Dei sublata carne neque filius hominis reiecta divinitate". [frag. 16. Videtur ipse Dominus loquens induci].

[1] Hoc fragmentum a Gelasio I ascribitur Eustathio Antiocheno. Cf. p. 167.

97. *Ex homilia in Gen. 32, 24:* Nesciebam ipsum Iesum talem esse in cruce, ego qui ex gentibus veni; nudum autem hominem occidi existimabam. Illum autem Deum esse docuerunt me terra contremiscens, sol obscuratus, velum scissum, mortui ad vitam currentes; nam haec mirabilia non hominis sed Dei erant. Non sustinebam plerumque eum qui in sepulcro erat aestimare Deum esse. Milites autem timore tremefacti veritatem mihi significarunt dicentes: Vere Filius Dei erat iste. Corpus quidem ut defuncti custodiebant, virtutem autem tamquam Dei videbant. Imitetur ergo quilibet ex adstantibus priorem Iacobi vocem dicendo: Vere Filius Dei est iste. [frag. 17; ex SEVERO - LEBON, p. 229].

MARIUS VICTORINUS († post 362)

1. In epistola S. Pauli[1]. *In Gal. 1, 3-5:* Probat [Paulus] in Christo esse omnia et per Christum omnia, cum dicit: Qui se dedit pro peccatis nostris, ut liberaret nos de praesenti saeculo malo. Ergo ipsius beneficio, ipsius gratia, a Deo quidem Patre, sed passione eius, nos de praesenti saeculo maligno liberamur; et liberamur per Christum, sed virtute Dei... Et ex Dei voluntate Christus mysterio functus, pro peccatis nostris se dedit, ut nos liberaret omnes. Liberatio ex Dei voluntate per Christum est. [PL 8, 1148].

2. *In Gal. 4, 4:* "Editum ex femina..." Sic enim mysterio suo Christus Dei Filius subvenit mundo nobisque omnibus: nos enim mundus sumus. Cum et ipse induens carnem, id est editus ex femina, omnia quae in mysterio agenda fuerant compleret, id est, ut videretur et audiretur et pateretur et moreretur et resurgeret; ideo misit editum ex femina eum qui suus filius fuisset... [PL 8, 1176].

3. *In Gal. 4, 4:* Ut igitur Christus salutem nobis praestans vel praestaturus ad nos veniret, natus est ex femina, id est, accepit et illam partem quae imperfectum eum redderet et nobiscum se parem faceret, id est, vel carnem vel mundum; in quo mundo vel in qua carne cum esset editus utique ex femina, id est ex non perfectis, mysterio completo, sanctificatus etiam post passionem et post resurrectionem vir effectus, id est perfectum spiritum habens atque recipiens, similitudinem nobis daret, ut et nos in virum consurgeremus ex femina, id est ex hac vita... Redempti enim sumus, et redempti a lege, et redempti ab homine, mun-

[1] PL 8, 1145-1294. Textus collatus est cum codice Vaticano Ottob. 3288 A.

do[a], ut filii Dei simus[b], sed et filii adoptione. Non enim filii ut ipse Filius, sed per Filium filii. [PG 8, 1177-1178].

[a] Ita codices Ottob. 3288 A et apographus Ottob. 3288 B. Fortasse legendum est: redempti ab homine <et a> mundo. Cod. Vat. lat. 3546 *om.* mundo; PL pro *homine* legit *hoc.* [b] Cod.: sumus.

4. *In Phil. 2, 6-8:* "Semetipsum exinanivit"... Intelligamus autem ipsum se exinanisse non in eo esse quod potentiam suam alibi dimiserit aut se privaverit, sed ad sordida quaeque se humiliaret et postremo officia descendens, cum haec implevit, se et potentiam suam exinanivit. Nam carnem sumens et formam hominis et similitudinem, omnia quae hominis erant perpessus est, egit, implevit... Non enim audiendi sunt illi qui phantasma dicunt fuisse, quia dictum hic est 'in similitudine hominis'; sed ad Deum refertur et λόγον ipsum formatum per carnis assumptionem in similitudine hominum. Etenim cum caro in terris diversas formas habeat, accepisse autem carnem Christum manifestum sit, sed in qua similitudine dictum, in similitudine hominum, id est, cetera animalia non quo hic similitudo hominum in Christo fuerit, non ipse homo susceptus... Obauditor autem usque ad mortem. Quam illam mortem? multa enim genera mortis sunt: nam primum esse in carne, mortis est; deinde accipere omnia peccata carnis, et ipsa mors est; ideo adiectum 'usque ad mortem'. Quam mortem? crucis, inquit. Etenim nos Salvator morte non liberavit, sed morte crucis liberavit; omne enim mysterium non in morte tantum, sed Christi, sed et in morte crucis; unde dixit Paulus, fidem se habere in Christum, et in Christum ipsum crucifixum. [PL 8, 1208-1209].

5. Adversus Arium [a. 356-361][1]. *Ex l. III:* 3. Assumptus ergo homo totus et assumptus et liberatus est; in isto enim omnia universalia fuerunt, universalis caro, anima universalis, et in crucem sublata atque purgata sunt per salutarem Deum λόγον, universalium omnium universalem. [PL 8, 1101].

6. *Ex l. IV:* 33. Haec viris fidelibus satis probata sunt: et ante carnem fuisse et in carne eundem Filium fuisse illum qui ante saecula est genitus, illum qui ascendit in caelum et inde descendit, illum qui nobis de caelo panis est. [PL 8, 1137].

ZENO EP. VERONENSIS († 371/2)

7. Tractatus[2]. *Tractatus VI. De eo quod scriptum est:* "Cum tradiderit regnum Deo et Patri". 1. Scriptura divina, cum de Dei loquitur

[1] PL 8, 1039-1138.
[2] PL 11, 253-528.

Filio, non sibi repugnat, sed inter Deum hominemque quem sumpsit necessaria moderatione distinguit. Si enim Deum purum iugiter praedicaret, passionis resurrectionisque vacaret locus, et nihil Christus mundo praestiterat; si hominem solum, sicut quidam putant ab utero Virginis eum sumpsisse principium, quae spes futurae beatitudinis credenti, cum scriptum sit: "Maledictus homo qui spem habet in homine"? [PL 11, 402-403].

8. 2. Hic est... excelsus in excelsis, humilis in terris; saeculorum genitor, filius virginis; immortalis sibi, homini moriturus; mortem gustat ut mortem devincat; inferos penetrat ut mortuos vivos inde reducat... Hic qui purus de caelo descendit, carnatus ascendit in caelum... [PL 11, 403-404].

9. 3. Quid hoc est? Si in perpetuum regnat, Paulus erravit; si traditurus est regnum, isti [Lc. 1, 32; Sap. 3, 4-8] mentiuntur. Absit. Nullus hic error, diversitas nulla est. Paulus enim de hominis assumpti temporali locutus est regno, in quo venturus et iudicaturus est vivos et mortuos [2 Tim. 4, 1]..., hi autem ad principalem vim retulerunt, in cuius perpetuitate commanens in aeternum a Patre Filius regnum nec accepit aliquando nec posuit... 4... Unde non diminutiva sed religiosa, ut dixi, subiectione est Filius Patri subiectus... [PL 11, 405-406].

10. *Tractatus VII. De nativitate Domini I:* 4. Hic est Deus noster qui, dignitate interim seposita, non tamen potestate, amore hominis sui, cuius formam fuerat subiturus et creaturam (ut angelus homo puer sponsus gigas crucifixus sepultus primogenitus a mortuis diceretur), hic est, inquam, qui in omnibus omnia est; quoniam per ipsum et in ipso sunt omnia. Nec vos moveat, fratres, saecularis ac vere puerilis inconsideratorum hominum disputatio, qui ideo iustum patiuntur errorem, quia Christum non ex Deo considerant hominem factum, sed ex homine. Ceterum si spiritaliter saperent, in ipso quod infirmissimum putant hoc potissimum praedicarent. Etenim vere perfectus Deus non esset, si esset aliquid quod esse volens esse non posset. Denique vultis scire compendio veritatem? Factus est quod non erat, nec tamen desiit esse ante quod fuerat... [PL 11, 411-412].

11. *Tractatus VIII. De nativitate Domini II:* 2. Etenim Deus, Dei Filius, tempore constituto, dissimulata interim maiestate, ab aetherea sede profectus, in praedestinatae virginis templo sibimet castra metatur, quibus latenter infunditur in hominem gigniturus, ibidemque salvo quod erat meditatur esse quod non erat. Mistus itaque humanae carni se fingit infantem. Mariae superbus emicat venter, non munere coniugali, sed fide; Verbo, non semine... Ita Christus in hominem se fecit nasci, quemadmodum homo non potest nasci. Totum denique sua luce resplendens corpus sine umbra gestabat: humilis carne, sed excelsus omnipotentiae maiestate. Qui sane ideo carnem est dignatus induere, ut nemo se possit per carnem, cum iudicii dies venerit, excusare... [PL 11, 413-415].

12. *Tractatus IX. De nativitate Domini et maiestate:* 1. In hominem coaptatus in tegumento carnis includitur Deus, humanamque vitam mutuatur de tempore qui praestat temporibus aeternitatem. Mira res: concipit Maria de ipso quem parit; tumet uterus maiestate, non semine; capitque virgo quem mundus mundique non capit plenitudo. Interea promovent suum membra factorem et opus sui figura vestit artificem... non totus matris, sibi debens quod conceptus est, donans matri quod natus... [PL 11, 416-417].

13. 2. O nova ratio! Amore imaginis suae coactus in infantem vagit Deus, patiturque se pannis alligari qui totius orbis debita venerat soluturus. In stabuli praesepe deponitur, populorum pastorem pabulumque se esse contestans. Subicit se gradibus aetatis, cuius aeternitas in se non admittit aetatem. Totum contra conscientiam suam ut homo infirmus patitur, ut homini mortis lege consumpto immortalitas tribuatur. Haec est enim potestas Dei, ut, salvo quod est, possit esse quod non est. Hic est Deus noster aeterni Dei coaeternus Filius. Hic et homo et Deus, quia inter Patrem hominesque astitit medius, probans infirmitatibus carnem et virtutibus maiestatem. Hic sol noster, sol verus, qui clarissimos ignes mundi germanos astrorum candentiumque polorum claritatis suae de plenitudine accendit... [PL 11, 417].

14. *Tractatus XXIX. In Isaiam 8:* Christus mundum latenter intravit, ne sibi sapiens diabolus videretur. Qui consilio hominem deceperat, consilio vincitur, ut quomodo homo in paradiso non cognoverat diabolum, sic et diabolus in saeculo non facile cognosceret Christum... [PL 11, 472-473].

PHOEBADIUS EP. AGINNENSIS († post 392)

15. Liber contra arianos [a. 357/8] [1]: 18. Scimus enim nihil spiritum Dei passum dumtaxat suo nomine: quia impassibilis Deus, quia Deus spiritus. Scimus quod omnis illa passio proprie carnis et animae, id est hominis: in quo quidem homine cum pateretur erat et Filius Dei cohaerens illi per naturam (a quo venerat) Patri; et unitatis vinculum servans, in terris hominem gestabat, nec aberat a caelis. Sic mediator dictus, sic sequester utriusque substantiae. Non ergo passibilis Dei spiritus, licet in homine suo passus: quem ideo nec in passione deseruit, ut ei pati posse praestaret; quod nisi ita recipitur, fidei nostrae ratio non stabit, dantis scilicet ei hominis infirmitatem quem Deum non negant. [PL 20, 26-27].

[1] PL 20, 13-30.

16. 19. Ipsum inquiunt [Ariani] Filium Dei hominem de Maria suscepisse per quem compassus est. Primum, non video cur maluerint compassibilem dicere, quam libere passibilem confiteri. Quasi vero aliud sit compati quam pati... Tam ergo compassus non est quam nec passus est, ex ea tamen conditione qua Deus. Denique Apostolus: Passus est, inquit [2 Cor. 13, 4], ex infirmitate, utique carnis... sed vivit ex virtute Dei, utique ex semetipso. Ipse enim Dei virtus, habens vitam in semetipso: quod credimus Dominum nostrum ex duabus substantiis constitisse... ex una immortalis, ex alia mortalis. Denique idem Apostolus: Christus, inquit [1 Cor. 15, 3], mortuus est, id est unctus: hoc enim nomen ad unctionem deducitur. Si ergo non aliud quam caro uncta est: caro igitur tantummodo uncta dicitur, quoties Christus mortuus nuntiatur. [PL 20, 27-28].

GREGORIUS EP. ILLIBERITANUS († post 392)

17. De fide orthodoxa [1]**:** 8. Vides... Filium Dei venisse ad Virginem... nec tamen ipso indumento carnis Dei Filium esse mutatum, sed eundem ipsum esse in homine qui fuerat ante mundum cum Patre... qui, cum hominem induit, non statum vertit, non ordinem perdidit, non substantiam immutavit, sed illuvias eiusdem corporis aeterno claritatis suae lumine illustravit, ut ad nos per tramitem corporis eius lux Sancti Spiritus et aeternae vitae gratia redundaret. [PL 20, 48].

18. Fides Romanorum [2]**:** Credimus... Iesum Christum, Dominum nostrum, Dei Filium, per quem omnia facta sunt, quae in caelis et quae in terra, visibilia et invisibilia, propter nostram salutem descendisse de caelo, qui numquam desierit esse in caelo, et natum de Spiritu Sancto ex Virgine Maria: Verbum caro factum non amisit quod erat, sed coepit esse quod non erat; non demutatum, sed Deum permanentem, etiam hominem natum non putative sed vere, non aerium sed corporeum, non phantasium sed carneum, ossa sanguinem sensum et animam habentem. Ita verum hominem ut verum Deum, unum eundemque vero hominem et verum Deum intelligimus, ita ut verum Deum verum hominem fuisse nullo modo ambigimus confitendum; hunc eundem Iesum Christum adimplevisse legem et prophetas, passum sub Pontio Pilato, crucifixum secundum Scripturas, mortuum et sepultum secundum Scripturas tertia die a mortuis resurrexisse, assumptum in caelum sedere ad dexteram Patris; inde venturum iudicare vivos et mortuos. Exspectamus, in huius morte et sanguine mundatos remissionem peccatorum consecutos, resuscitandos nos in his corporibus et in eadem carne qua nunc sumus, sicut et ipse in eadem carne qua natus passus et mortuus est, et resurrexit. [PL 20, 49-50].

[1] PL 20, 31-50, ubi ascribitur Phoebadio et hunc fert titulum: *De Filii divinitate et consubstantialitate.*

[2] Ed.: BURN ANDREW EWBANK, *An introduction to the Creeds* (London 1899), p. 216-218. PL 20, 49-50, ubi pariter ascribitur Phoebadio adhibito titulo: *Libellus fidei.*

[?] EUTROPIUS

19. De similitudine carnis peccati [1]**:** Unus et solus est Dominus noster, qui et carnem cum spiritu pro carnis salute coniunxit et similitudinem carnis peccati inlaesa inviolataque spiritus sanctitate gestavit; apud quem nec caro naturam obsolefecit alienam, et spiritus clarificavit adsumptam. [p. 117].

20. Absurdum fuit aut contra naturam sibi advocasse aut contra utilitatem gestasse, quod et substantia respuebat et ratio non quaerebat, eiusque similitudinem Deus sua ferret in carne, cuius ipsi homines, qui sine peccato esse non possunt, meritis erubescunt. [p. 117].

21. Interim novissimus de primo ex eo dicitur Dominus, quod usque ad ipsum mors ab illo primo inventa descendit, quod usque crucem Domini lapsus pristini hominis habuit potestatem, quem postremus Dominus, dum per mortem expungit, oblitterat. Et ideo morti novissimus, non saluti: qui solus chirographum illum adversarium nobis et protoplasto per omnes generationes hereditario iure saevientem, ut moriendo solvit, sic resurgendo delevit. [p. 121].

22. "Prior homo de terra terrenus, secundus e caelo caelestis" [1 Cor. 15, 47]. Quis est iste caelestis? Ille sine dubio qui eum quem gestabat in baptismate fecit audire quod ante ipsum nullus audierat: Filius meus es tu, ego hodie genui te. Et qualiter dicitur 'hodie', si in principio Verbum, et Verbum apud Deum, et Deus erat Verbum? Quia non istud Verbum quod semper in Patre et apud Patrem et cum Patre fuisse et esse credendum est, sed homo quem in gratiam salutis Deus Verbum susceperat audivit. Hic filius hominis per Dei Filium Dei esse filius in Dei Filio promeretur; nec adoptio a natura seiungitur, sed natura cum adoptione coniungitur; quoniam cum Verbum caro factum est, non per adsumptam decrevit adsumptor, sed in adsumente crevit adsumptio. Creaturae enim poterat per Creatorem infirmitatis substantia commutari; Creatoris autem in creaturam non poterat aeternitatis natura converti. Et ideo cum dicitur 'prior homo de terra terrenus, secundus e caelo caelestis', non corporis materia separatur, sed forma vitalis; nec caro tollitur, sed carnis susceptor osten-

[1] Ed.: MORIN GERMANUS, in *Anecdota Maredsolana. Etudes, textes et découvertes,* t. I (Maredsous 1913), pp. 107-150. Editor opusculum ascripserat Paciano ep. Barcinonensi, postea consensit IOSEPHO MADOZ auctorem Eutropium proponenti in *Estudios eclesiásticos,* 16 (1942) 27-54.

ditur: ille, inquam, qui in evangelio dixerat: Vos de inferioribus estis, ego de superioribus. 'De superioribus' ait, non utique carne siderea, sed virtute divina: carne nostra, potestate non nostra. [p. 122-123].

23. Adae carnem Dominus induit: eamne quae audivit 'Terra es, et in terram ibis', an illam quae necdum istud audierat? Res indicat silentibus nobis, nec verba requiruntur, ubi ipse gestorum tenetur effectus. Nam mortuus et sepultus est, quod Adam de transgressione promeruit: quia si vitale custodisset edictum, mortuus non fuisset; si mortuus non fuisset, nec Dominus veniendi causam habuisset in carnem, quoniam nec patrono indigebat integritas, nec medico aeternitas, nec redemptore libertas... Subvenit ergo per eam carnem, in qua de peccato posset damnare peccatum... fragilem, infirmam, postremo maledictam atque exinde mortalem. Suscepit autem carnem eorum certe pro quibus suscipiebat: non enim sibi suscipiebat, sed nobis... Atque ita in Domino non carnis fuit substantia melior, sed carnis ipsius susceptor augustior. [p. 126-127].

24. Sed quoniam... nos suscipiebat et nostra, iuncta in Dominum vitiorum nostrorum sentina per transfusionem sanguinis, non ipsum pollutura sed per ipsum purganda defluxit: purganda autem per mortem, quae in Domino fuit similitudo peccati, qui cum peccatum non fecisset, mortuus est. [p. 128].

25. Quis est iste qui trepidat?... Illene qui publicata passione sua discipulorum maestitiam solabatur? [... Io. 14, 28]. An quid docuerit ignorat, et tantae auctoritatis oblitus alium subito gestat affectum? Minime... Homo noster est ergo dum metuit, ut sit noster homo cum patitur... Mori ergo non solum quasi homo sed quasi et peccator pavet, ut mortem non modo ipsa sua publica conditione, verum etiam peculiari conscientia, quasi non iturus ad Patrem, videatur horrere. [pp. 135-136].

26. Etiam preces ad Deum Patrem pro calicis ipsius translatione mittuntur: adeo parum fuit prodere discipulis quod timebat, nisi et Patri easdem trepidae mentis confiteretur angustias, nisi et illi se filium hominis adprobaret, qui eum et filium suum esse novisset... Cur in hac hora eius non meminit potestatis, qua resumptionem sibi animae intrepidam promittebat? Credo ut homo noster appareret in Domino: atque ita illic susceptor, hic infirmitas adsumpta. [pp. 136-137].

27. Istam orationem "Pater, si fieri potest, transfer a me calicem hunc" susceptus homo sapit in Domino... Ecce et nunc Dominus sapit ipsa quae hominum, ne sic Deus et non homo crederetur, quem etiam, quod homo esset, sapientia vitandae passionis arguerit. Quamquam nec Deo Patri quis transferri calicem postularet occuluit, addens 'non sicut ego volo sed sicut tu vis'. Cum Patris et Filii una voluntas sit, ut una natura, unde hic diversitas voluntatum? Credo, unde illam ipse

sensit emanare, cum dicit: "Spiritus promptus, caro autem infirma" [Mt. 26, 41]. Cuius caro? nempe hominis. Et cuius hominis? illius, credo, qui redarguitur, quod quae Dei sunt sapere non norit, qui etiam nunc voluntatis suae pudibundus condemnator adiecit: 'Non sicut ego, sed sicut tu vis'. Quis es tamen qui dicis, Ego? Ille qui non sapis quae Dei sunt sed quae hominum... cuius voluntas per infirmitatem naturae cum divinitatis voluntate non congruit? [pp. 138-139].

28. Cunctos licet motus Dominus susceperit animorum, et in omnes flexus nostri sensus non alienum incurrat, tamen ad formandos nos non solum divinitas laborat in Christo verum etiam communis et nostra mortalitas; ut si caelestem naturam sequi arduum quis putaret, vel in suo homine dum agnoscit instrueret et qui superiorem illam substantiam recusaret imitari, hic erubesceret, si non teneretur implere vel suam. [pp. 140-141].

29. Denique illius [hominis] tantum voluntatem prodidit, istius [Dei] fecit: ut manifestum sit, non illum propterea ad tempus subcubuisse formidini, ut nos licito trepidaremus, sed ne ultra licitum per timorem... exiremus... Ex se infirmatur, sed convalescit ex Deo: voluntatem prodere non erubescit humanam, sed voluntatem Dei docet esse faciendam: suam promit, ut deserat, divinam advocat, ut sequatur. [pp. 142-143].

S. IOANNES CHRYSOSTOMUS († 407)

1. Homiliae contra anomoeos[1]. *Homilia VII, De consubstantiali:* 3 ... Quaenam igitur sunt causae, cur cum ipse [Iesus] tum apostoli de ipso humilia multa dixerunt? Prima quidem causa et maxima, quod ipse carne indutus fuerit ac... fidem facere vellet, non umbram aliquam esse neque figuram tantum id quod cernebatur sed veritatem naturae... Est et altera... causa, nimirum infirmitas auditorum, quodque illi... sublimiores capere dogmatum sermones minime possent... 4 ... Ideo multa saepe humanitus loquebatur et rursus non humanitus sed ut Deum decebat... Vultis et tertiam causam afferam?... Quod auditores docere vellet ut animo demisso et humili essent... Licet et quartam proferre causam... Ne forte propter magnam et immensam hypostasium propinquitatem nos in unius personae opinionem incideremus. 6 ... Neque enim agoniam solum haec verba significant, sed etiam duas voluntates, unam Filii et alteram Patris, inter se oppositas; quod enim dixit: "Non sicut ego volo, sed sicut tu" [Mt. 26, 39], hoc indicantis est... Si enim in divinitate hoc dictum est, exoritur quaedam contradictio, et multa absurda inde nascuntur; sin autem in carne, rationi consentanea sunt, neque reprehendi quidquam poterit. [PG 48, 759-766].

[1] PG 48, 701-812. Homiliae I-X habitae sunt Antiochiae a. 386-387.

2. *Homilia IX, De Christi precibus I:* 2. Vides quo pacto nulla acciderit ignorantia Salvatori cum dixit, Ubi posuistis eum? [Io. 11, 34] sicut neque Patri cum dixit Adamo, Ubi es?... Iam ergo tempus est ut cum iis confligamus qui Christum dicunt propter imbecillitatem orasse cum Lazarum suscitaret... Salvator igitur secundum hanc petitionem [Marthae: Io. 11, 22] preces offert. Neque enim precibus indigebat Deus ut mortuum suscitaret. Annon enim alios etiam mortuos suscitavit? Quando illi occurrit quidam mortuus qui in porta civitatis efferebatur, tantummodo loculum tetigit et mortuum excitavit (Lc. 7, 14). Num precibus tum indiguit ut excitaret defunctum?... Quoniam preces postulaverat Martha, preces illi concessit Salvator, non quod ipse precibus indigeret, sed quod mulieris infirmitati morem gereret, seque Deo non adversari ostenderet... [PG 48, 781-782].

3. *Homilia X, De Christi precibus II:* 2. Scitis ergo ac meministis nuper nos de Unigeniti gloria disserentes plures condescensionis in verbis causas enumerasse: ac dixisse nos non tantum ob carnis amictum neque propter infirmitatem auditorum tantum saepe Christum humiliter loqui, verum etiam multis in locis quod et humilitatem doceat... Ut exemplum daret. Nam quemadmodum sapientia multa praeditus magister cum balbutientibus puerulis balbutit, neque balbuties magistri inscitiam indicat, sed quantum de puerulis sit sollicitus, sic nimirum et Christus non ob suae naturae vilitatem haec agebat sed ob condescensionem... [PG 48, 785-786].

4. **Homilia in diem Natalis Domini** [1]: 6. [Ethnici nos accusant quod] asseramus Deum sibi templum vivum construxisse ex Spiritu Sancto, per quod orbi terrarum universo profuit... Hoc tantum asserimus: Christum carnem mundam sanctam irreprehensibilem peccatoque omni inaccessam ex Virginis utero prodeuntem assumpsisse, atque ita suum figmentum restaurasse... Ipsum [Deum] advenisse, et hoc generationis modo proprium suum opus restaurasse... Deum constructo sancto hoc sibi templo, per idipsum ex caelo caelestem quendam rerum statum in vitam nostram invexisse. [PG 49, 359].

4.* **Homilia de incarnatione** [2]:

1... "Data est mihi omnis potestas in caelo et in terra" [Mt. 28, 18]. 2. Quando autem dicit "data est mihi", ne admiseris cogitationem insanam in mentem tuam neque putaveris naturae divinae datam esse potestatem de qua natura dicit: "Ego sum primus et ego sum novissimus" [Is. 41, 4], sed data est potestas illi corpori quod natum est de domo David, in quo Deus Verbum habitabat, ille qui dixit: "Ego vici mundum" [Is. 16, 33]. Non enim divinitas vicit mundum; blasphemia est dicere Deum cum creatura sua pugnasse

[1] PG 49, 351-362.

[2] E textu syriaco in PO, t. 13, pp. 151-157. Homilia mihi valde suspecta videtur, siquidem nestorianam doctrinam nimis manifesto sapit.

et vicisse... 3... Primitias sumpsit e nobis, ipsae vicerunt mundum eisque data est potestas... 4. Quando enim dicimus filium naturae nostrae vicisse, non dicimus hominem simplicem absque divinitate, sed hominem perfectum et Deum perfectum. Non dicimus Deum sine corpore ut Marcion, neque corpus sine Deo praedicamus ut discipuli Pauli Samosatensis...

5. **Homilia de Ascensione** [1]: 2... Quemadmodum enim duobus se invicem aversantibus et ad concordiam adduci nolentibus tertius quispiam veniens et se medium interponens utriusque inimicitiam diluit: ita et Christus egit. Iratus siquidem nobis erat Deus et nos Deum benignissimum Dominum aversabamur; medium igitur se Christus interponens utramque naturam reconciliavit. Sed quo pacto se mediatorem constituit? Poenam quae nobis a Patre infligenda erat in se suscepit, suppliciumque caelitus immissum ac contumelias in hoc mundo sustinuit... Et istorum tantorum bonorum causa est hodierna dies: quemadmodum enim primitias nostrae naturae assumpsit, sic restituit Domino... [PG 50, 445].

6. **Homiliae in Matthaeum** [ca 390] [2]. *Homilia 2:* 2... Neque tamen hanc generationem terrenam cum omni perspicuitate explicare possumus; nam et ipsa quoque admodum stupenda est... Illudque maxime mirare, quod Filius et genuinus Filius Dei sine principio exsistentis se filium Davidis audire passus est, ut te faceret Dei filium; passus est servum sibi patrem fieri, ut tibi servo patrem faceret Dominum. Viden' statim a principio quaenam sint evangelia? Quodsi de tuis dubitas, ab iis quae ad ipsum spectant haec ut credas inducaris. Longe enim difficilius est, quantum ad humanum intellectum pertinet, Deum hominem fieri, quam hominem Dei filium esse. Cum igitur audis Filium Dei filium esse Davidis et Abrahae, dubitare iam desine te, filium Adae, filium Dei futurum esse. Neque frustra et incassum se ipsum ita humiliasset, nisi nos exaltaturus esset. Natus est enim secundum carnem, ut tu nascereris secundum spiritum; natus est ex muliere, ut tu desineres filius esse mulieris. [PG 57, 25-26].

7. *Homilia 27:* 2... Non enim miracula dumtaxat faciens admirabilis erat, sed etiam cum simpliciter aspiceretur, ingenti abundabat gratia. Atque hoc propheta significans canebat: "Speciosus forma prae filiis hominum" [Ps. 44, 3]. Quod autem Isaias dicit: "Non habebat speciem neque pulchritudinem" [Is. 53, 2], vel ad divinitatis gloriam illam et inexplicabilem respiciens ita loquitur, vel ea narrans quae passionis tempore contigerunt, nempe dehonestationem illam quam in cruce pendens sustinuit, et abiectionem quam per omnia toto vitae suae tempore prae se tulit. [PG 57, 346].

[1] PG 50, 441-452.

[2] PG 57-58 = FIELDS FRIDERICUS (Cambridge 1839).

8. *Homilia 77:* 1. De die autem illa et hora nullus novit... neque Filius [Mt. 24, 36; Mc. 13, 32]. Quod ergo dixit 'neque angeli', reprimit eos ne discere quaerant id quod angeli nesciunt; cum autem dicit 'neque Filius', prohibet non modo ne discant, sed etiam ne quaerant... Patri suo illud tribuit, hinc rem tremendam ostendens... Nisi enim illud ita sit, et si vere Filius id ignorat, quandonam id sciet? An nobiscum? Quis hoc dixerit? Patrem clare novit, et tam clare quam ille novit Filium, et diem illam ignorabit? [PG 58, 702-703].

9. Homiliae in Ioannem [ca 389] [1]. *Homilia 11:* 1 ... [*Ad verba:* Et habitavit in nobis]. Filius enim hominis effectus est, cum verus Dei Filius esset, ut hominum filios Dei filios efficeret. Sublime namque cum humili versans nihil in gloria sua laeditur, illud vero ex multa erigit humilitate: quod et in Christo factum est. Naturam quippe suam tali descensu non minuit, nosque qui in ignominia et in tenebris versabamur, ad gloriam erexit ineffabilem... Itaque cum audieris Verbum caro factum est, ne turberis, ne concidas. Neque enim substantia decidit in carnem (impium enim esset id vel cogitare), sed manens quod erat, sic formam servi accepit. [PG 59, 79].

10. 2 ... Quia enim sunt qui dicant ea quae incarnationis oeconomiam spectent phantasiam et fabulam et figmentum esse, iam tunc illorum blasphemiam tollens, posuit illud 'factum est', non mutationem substantiae, absit, sed verae carnis assumptionem declarare volens. Quemadmodum enim cum dicit "Christus nos liberavit de maledicto legis factus pro nobis maledictum" [Gal. 3, 13], non significat substantiam suam a gloria abscedentem in maledictum versam esse (illud enim ne daemones quidem... cogitaverint...), sed ipsum, accepto illo quod contra nos erat maledicto, non sinere nos amplius maledictos esse: sic et hoc loco dicit ipsum carnem factum esse non mutata in carnem substantia sed post acceptam carnem illa intacta manente. Quod si dixerint Deum, ut qui omnia possit, in carnem decidere potuisse, respondebimus illis, eum omnia posse donec manet Deus, sed si mutationem admiserit, imo mutationem in peius, quomodo Deus fuerit?... [PG 59, 79].

11. 2 ... Animadverte ex iis quae sequuntur, quomodo et dictum illud et pravam hanc suspicionem expurget. Subdit enim: "Et habitavit in nobis". Ac si diceret: Nihil absurdum suspiceris ex hoc dicto 'Factum est'. Non enim immutabilis naturae mutationem, sed habitationem dixi; τὸ habitare autem non idipsum est quod habitaculum, sed aliud. Aliud enim in alio habitat; alias enim non esset habitatio, nihil enim in seipso habitat. Aliud vero dixi secundum substantiam. Nam unitate et coniunctione unum sunt Deus Verbum et caro; nulla facta confusione

[1] PG 59, 23-482.

nec substantiarum ablatione, sed ineffabili quadam et inexplicabili unione. Quomodo autem id fiat, ne quaeras; factum est enim ut ipse novit. [PG 59, 80].

12. 2 ... Vere namque cecidit, cecidit casu incurabili natura nostra, et potenti illa sola manu egebat. Neque enim poterat aliter resurgere, nisi is qui in principio illam efformaverat ipsi manum porrigeret, et superne illam reformaret per regenerationem aquae et Spiritus. Et contemplare mihi terribile et arcanum illud mysterium. Perpetuo tabernaculum istud habitat. Etenim carnem nostram induit, non tamquam eam iterum derelicturus, sed ut secum illam semper habiturus. Quippe nisi ita se res haberet, non eam utique throno regio dignatus esset: nec illam gestans ab omni adoraretur caelesti militia angelorum... [PG 59, 80].

13. *Homilia 63:* 2 ... [Evangelistae] in passione multa illi [Christo] humana adscribunt, hinc ostendentes veritatem incarnationis; Matthaeus per agoniam, per turbationem, per sudorem, hic autem [Ioannes] per luctum fidem facit. Si enim nostrae non fuisset naturae, non a luctu semel atque iterum correptus fuisset. [PG 59, 350].

14. *Homilia 67:* 2. "Nunc anima mea turbata est" [Io. 12, 27]... Ostendit se non extra humanos affectus esse. Sicut enim neque esurire neque dormire crimini datur, sic neque praesentem vitam optare. Christus vero corpus habuit a peccato liberum, non a naturalibus necessitatibus; alioquin corpus non fuisset. [PG 59, 371].

15. Homiliae in epistolam ad Romanos [a. 391] [1]. *Homilia 10:* 2 ... Ideo non dixit [Paulus] 'gratiam', sed 'abundantiam gratiae'. Non modo enim quantum opus erat nobis ad exstinguendum peccatum, tantum ex gratia dumtaxat accepimus sed multo amplius. Nam a supplicio liberati sumus, et nequitiam omnem exuimus, et regenerati sumus, et resurreximus vetere sepulto homine, et redempti sumus, et sanctificati, et in adoptionem adducti, et iustificati, et facti sumus fratres Unigeniti, et constituti sumus eius coheredes et concorporei, et in carnem eius transimus, illique coniungimur sicut corpus capiti. Haec itaque omnia abundantiam gratiae vocavit Paulus, ostendens nos pharmacum accepisse, non modo par vulneri, sed etiam sanitatem pulchritudinem honorem gloriam et dignitates longe naturam nostram superantes. Quorum singula sola poterant mortem solvere; cum autem simul concurrunt, neque vestigium neque umbra illius iam apparet, cum radicitus deleta fuerit. Quemadmodum ergo si quis aliquem decem obolos debentem in carcerem coniciat... tum alius veniens non decem obolos tantum numeret, sed innumera talenta auri largiatur ac vinctum istum in pa-

[1] PG 60, 391-682.

latium introducat et in supremi magistratus solium, participemque summi honoris et reliqui splendoris faciat, non iam foenerator mentionem facere amplius possit decem obolorum illorum. Ita et nobis factum est. Nam multo plura quam debebamus persolvit Christus ac tanto plura quanto stillam exiguam immensum pelagus excedit. [PG 60, 476-477].

16. *Homilia 13:* 5... Ideo venit Unigenitus, nec prius discessit quam liberasset nos ab illa difficultate [carnem domandi]. Quod autem maius, est victoriae modus. Non enim aliam accepit carnem, sed eandem hanc ipsam labore confectam: ac si quis in foro mulierem vilem et circumforaneam vapulantem videns, diceret se filium eius esse, regis filius cum esset, sicque illam verberantibus eriperet. Quod ipse fecit, et se filium hominis esse confitens, atque illi adstans peccatumque damnans. Non amplius ergo illam carnem postea verberare ausum est; imo potius percussit plaga mortis, hoc vero ipso damnatum est et periit, non caro verberata, sed ipsum peccatum mortuum est. Quod omnium est maxime admirandum. Nisi enim in carne victoria fuisset, non ita mirum esset, quia lex etiam hoc efficiebat: mirum autem id fuit quod cum carne tropaeum erexerit, et quae milies a peccato deiecta fuerat, ea splendidam contra illud victoriam reportavit... Quod in similitudine carnis dicat misisse Filium, ne ideo existimes aliam esse carnem: quia enim dixit peccati, ideo et similitudinem apposuit. Neque enim peccatricem carnem habuit Christus, sed similem quidem nostrae peccatrici, impeccabilem autem et naturâ eandem ac nostra... Illa in natura sua relicta, contra peccatum coronari illam curavit. [PG 60, 514-515].

17. Homiliae in epistolam I ad Corinthios [ca 392] [1]. *Homilia 38:* 2... Quomodo [Christus] omnino mortuus est pro peccatoribus, si ipse in peccatis fuit? Nam eum qui moritur pro peccatoribus oportet esse sine peccato; si enim ipse peccat, quomodo ipse morietur pro aliis peccatoribus? Si autem mortuus est pro peccatis aliorum, mortuus est nullum peccatum habens. [PG 60, 324].

18. *Homilia 39:* 2. Et quaenam est, inquies, haec consequentia? nam quod si Christus quidem non resurrexerit ne alii quidem resurgant, est consequens; quod autem si alii non resurrexerint ne ipse quidem resurrexerit, quomodo hoc ullam habet rationem?... Vide quomodo consentaneum hoc valde faciat, ab alto prius iaciens semina, ex ipsa praedicationis causa: nempe quod pro peccatis nostris mortuus resurrexerit, et quod sit primitiae eorum qui dormierunt. Primitiae enim cuiusnam fuerint primitiae nisi eorum qui resurgunt?... si autem non resurgunt, cur resurrexit Christus? cur venit? cur carnem suscepit si

[1] PG 61, 7-382.

carnem non erat suscitaturus? non enim ipse opus habebat [ut resurgeret] nisi propter nos. Sed haec quidem ponit postea progrediens, interim autem dicit: Si mortui non resurgunt, neque Christus resurrexit, utpote cum hoc sit conexum: nam si non fuisset resurrecturus, ne illud quidem fecisset. Vidistin' paulatim totam everti susceptae carnis dispensationem ex illis verbis et ex eo quod non credatur resurrectio? Sed nunc nihil dicit de carnis susceptione, sed de resurrectione. Non enim carnem suscepisse sed mortuum esse abolet mortem; nam eo carnem habente adhuc dominatum obtinebat illius tyrannis. [PG 60, 334].

19. Commentarius in epistolam ad Galatas [a. 393-397] [1]. *In 2, 8:* Cum essemus obnoxii sententiae damnationis, liberavit nos Christus; omnes enim perierant, si non facto, saltem iudicio; et plagam exspectantes liberavit... Victima ergo pro tota natura oblata est, et omnibus salvandis par erat; non autem profuit beneficium nisi solis credentibus. [PG 61, 646-647].

20. Commentarius in epistolam ad Philippenses [a. 393-397] [2]. *Homilia 7:* 2... Quid igitur adversus ipsos [Paulum de Samosata] dicemus? Si homo homines lavit, non exinanivit, non humiliavit seipsum. Si cum homo esset non hoc rapuit, nimirum esse aequalem Deo, profecto non est cur laudetur. Nam eum quidem qui Deus sit hominem fieri magna ineffabilisque humiliatio est, eum vero qui homo sit humana facere quae tandem humiliatio?... 3... Deinceps vero adversus eos qui negant assumpsisse animam necessario dicendum. Si formâ Dei perfectus Deus est, certe et formâ servi perfectus est servus. Iterum contra Arianos agitur... Igitur ne confundamus nec divellamus. Unus Deus, unus Christus, Filius Dei. Verum cum utor ista voce 'unus' unionem dico, non confusionem, non enim natura haec in illam versa degeneravit... [PG 62, 230-232].

21. Homiliae in epistolam I ad Timotheum [3]. *Homilia 7:* 2... Mediator cum ambobus commune habere debet, quorum mediator est... Nam qui naturarum duarum medius exstitit, ambabus naturis propinquus esse debet. Ut enim quod loci cuiuspiam medium est, utrique loci parti proximus sit oportet, ita quod naturarum medium est, ambabus naturis propinquum oportet esse. Quemadmodum ergo homo factus est, sic erat et Deus. Porro homo mediator fieri non potuit, siquidem cum Deo colloquendum erat; sed neque Deus potuit fieri mediator, non enim receptus ab illis foret quorum mediator esset. [PG 62, 536-537].

[1] PG 61, 611-682.
[2] PG 62, 177-298.
[3] PG 62, 501-600.

SEVERIANUS EP. GABALAE († post 408)

22. Fragmenta christologica. *Textus a s. Cyrillo citatus*[1]*:* Quandoquidem Verbum quod superne arcana quadam inexplicabilique ac incomprehensa ratione ex Deo Patre ab omni aeternitate nascitur, idipsum inferne ex Virgine Maria in tempore generatur; quo hi nimirum qui nati erant inferne, ex Deo renascantur denuo superne. [PG 76, 1216].

23. *Textus a Severo Antiocheno citati*[2]*. Ex oratione de Centurione et contra Manichaeos et Apollinaristas:* Intravit in naviculam ut homo; neque solummodo intravit in naviculam sed et dormivit in navicula natura illa quae non dormit. Dormivit in navicula is qui aquas sedat. Dormivit in navicula is de quo propheta dixit: Ecce non dormitabit neque dormiet qui custodit Israel. [Lebon, p. 193].

24. *Ex eadem oratione:* Cum enim ieiunasset quadraginta diebus et quadraginta noctibus, postea esuriit. Et cum sitivit, petiit aquam a Samaritana. Et cum iter fecit, itinere fatigata est natura quae non fatigatur. Esuriit qui omnes pascit. Sitivit qui mundo potum dat. Dormivit qui fluctus sedat. Exhibuit omnes carnis passiones absque peccato: neque enim peccatum fecit, neque dolus inventus est in ore eius. [Lebon, p. 237].

25. *Ex oratione in illud: 'Surgens Salvator noster a cena lavit pedes discipulorum suorum':* O prodigium! Cum eo coram quo angeli in timore consistunt magna cum fiducia discipuli accumbebant. Neque hoc prodigium illi satis fuit. Surrexit a cena, ait, et exuit vestem suam qui amictus est lumine sicut vestimento; et cinxit se linteo qui cingit caelum nubibus; misit aquam in pelvim qui in fontes et flumina naturam aquae infundit; et in genua procidit et pedes discipulorum lavit ille cui curvatur omne genu caelestium et terrestrium et subterraneorum. [Lebon, p. 237].

26. *Ex oratione in illud: 'Confiteor tibi, Pater'... et de visione quam vidit Daniel in Susa civitate:* Et si quis accurate velit et loqui et audire: ipse Christus pro seipso neque venit neque passus est neque surrexit: nullo enim ex his indigebat fons immortalitatis; neque sibi quidquam lucratur, nam omnia nobis donat. Apparuit propter nos ut homo, non humana carne indigens sed naturam humanam recuperans. Baptizatus est in Iordane non peccata ponens sed naturae aquae sanctificationem immiscens; neque praestantiore virtute sanctificabatur, sed in ipsa humanitatis specie, etsi baptizari videbatur, ipse seipsum sanctificabat. Ipsius enim magni Regis vox est: 'Et pro eis ego sanctifico meipsum...' Ideo etiam patitur, ut passionem nostram solvat; ideo reviviscit, ut mortem solvat; ideo resurgit, ut nos suscitet. [Lebon, p. 237].

[1] *Ad reginas,* or. I, n. 10.

[2] *Liber contra impium Grammaticum,* ed. Lebon in CSCO, script. syri, ser. IV, t. 6 (1933).

27. *Ex homilia Alexandriae dicta, in ecclesia Cyrini, ex Habacuc propheta:* Consideravi Deum inter homines propter misericordiam conversantem, et obstupui. Consideravi infinitum et immensum in finito corpore, et obstupui. Consideravi impassibilem in cruce, et obstupui. Consideravi fontem immortalitatis in sepulcro, et obstupui. Consideravi cum Patre supra sedentem cum latronibus crucifixum, et obstupui. Consideravi super Cherubim supra sedentem propter nos in pullo infra sedentem, et obstupui. Consideravi eum coram quo millia millium angelorum supra consistunt stantem infra coram praefecto Pilato, et obstupui. Consideravi legem angelis supra imponentem cum publicanis infra comedentem, et obstupui. [Lebon, pp. 237-238].

AMPHILOCHIUS EP. ICONII († ante 403)

28. Fragmenta[1]**.** *Ex loco non notato*[2]*:* Nam quia idem est et rex et Deus, et mortalitatem propter corporis dispensationem gustavit, dona sunt argumenta mysterii. Aurum offerunt [magi], agnoscunt enim regem; offerunt thus, Deus est enim cui offerunt; adiciunt myrrham propter eam quae est in mysterio mortalitatem passionis.

29. Nam nisi ille fuisset carnaliter procreatus, tu numquam fuisses spiritaliter recreatus, et nisi ille sustinuisset formam servilem, numquam tu adoptionis esses gloriam consecutus. Ideo in terram caelestis, ut tu, terrenus, recipiaris in caelum. Ideo Christus se evacuavit, ut nos omnes ex ipsius plenitudine accipiamus. Illius mors tua immortalitas facta est; Domini passio servi facta est altitudo. Tu vero beneficium in blasphemia rapis.

30. *Ex libro De generatione Domini secundum carnem*[3]*:* Veritas cognita est, Gratia venit, Vita apparuit. Dei Verbum Deique Filius propter nos incarnatus est, quo nimirum mortales a morte ad vitam

[1] Plura fragmenta collecta inveniuntur in PG 39, 97-118, quibus alia recentius addita sunt apud Holl Karl, *Amphilochius von Ikonium...* (Tübingen-Leipzig 1904) et apud Ficker Gerhard, *Amphilochiana* (Leipzig 1906).

[2] Duo fragmenta citata in concilio ephesino et in chalcedonensi: Schwartz, ACO, I, 5, p. 95 (collectio Palatina unde latinam versionem sumpsimus); II, 3, p. 210.

[3] Fragmentum citatum a s. Cyrillo, *Ad reginas,* or. I, 10, PG 76, 1214.

aeternam revocaret. Universorum opifex, qui ante omnem creaturam tam visibilem quam invisibilem soli Patri et Spiritui Sancto coexsistebat immortalis, ecce is citra ullum peccatum ullamque hominis aut viri operam hodie nobis ex Virgine nascitur.

31. *Ex oratione in Io. 2, 19:* Solutum est templum corporis sub tempus passionis, triduo sepulturae, ipso volente: rursumque illud excitavit et est ei unitus ratione ineffabili; non commixtionem in ipso passus aut carnem abiciens, sed duplicis secundum essentiam diversae naturae inconfusa proprietate servata. [PG 39, 105].

32. *Ex oratione in Io. 5, 19-21*[1]*:* ["Ex se filius nihil facere potest"]. Quomodo potest mea et Patris operatio discerni, ubi voluntas et verbum et scientia et sapientia et natura et deitas una est? "Sicut enim Pater suscitat mortuos et vivificat". Concurrentem habens voluntatis virtutem: ita non exsequens ministerium suscito mortuos, sed eadem virtute auctoritate potestate voluntate. [Ficker, p. 4-5].

33. *Ex oratione in Io. 14, 28*[2]*:* Nec enim absque voluntate causa exstitit, sed spontanea est passio: "Vado et venio ad vos". Vado et venio. Utraque sicut homo transmigro, sicut Deus autem inseparabiliter vobiscum sum. Vado homo per mortem, venio autem iterum per resurrectionem homo. Discerne mihi deinceps naturas Dei et hominis. Neque enim excidens ex Deo factus est homo neque proficiens ex homine Deus. Deum enim dico et hominem. Cum autem passiones carni Deoque miracula dederis, necessario (quamvis nolens) tribuis humiles quidem sermones homini ex Maria nato, sublimiores vero et Deo congruentes Verbo quod erat in principio. [Ficker, p. 5-6 et PG 39, 109].

34. *Ex epistola ad Seleucum:* Patitur assumpta natura, quae autem assumpsit manet impatibilis. Ceterum Deus Verbum humanas passiones templo proprias sibi nulla passione appropriat (οἰκειοῦται ἀπαθῶς): crucem, inquam, et mortem et quaecumque alia circa ipsum dispensatione gesta considerantur, Deus ipse sibi appropriat, nihil ipse patiens. — Quia vero naturae in unam personam coeunt (εἰς ἓν πρόσωπον συντελοῦσιν αἱ φύσεις), quae impatibilis est sibi appropriat ea quae ad patibilem spectant. — Cum tibi dixerint esse unius substantiae (μιᾶς οὐσίας), percunctare illos: Quî ergo Christum impatibilem dicitis secundum divinitatem, patibilem vero secundum carnem? Quod enim unius substantiae est, totum simile est: aut ergo totum impatibile aut totum patibile. [PG 39, 113].

---

[1] Citatur in concilio Lateranensi a. 649: Mansi, X, 1080.

[2] Prior pars citatur in praefato concilio Lateranensi: Mansi, X, 1104-1105; altera pars a Theodoreto, *Eranistes*, dial. II, PG 83, 196.

ATTICUS EP. CPTANUS († 425)

35. Oratio in sanctam Dei genitricem[1]**:** Nihil tale ⟨est⟩, qualis Dei genitrix Maria. Eum enim quem illi in aenigmate viderunt, ipsa in utero suo incarnatum portavit. Quid enim ineffabili Verbi Dei oeconomiae obstitisset? Materialis ⟨passio⟩? At magnitudo Verbi a crassitudine et passione aliena est. ⟨Sordes⟩? At qui per illam, cum illam formaret, non est contaminatus, neque ex illa, cum incarnatus et natus est, sordes contraxit. ⟨...?⟩ At gloriam ipsi regi potius affert. Generatio erga homines benignissima? At neque generationem initii expertem imminuit. Inhumanatio? At neque immutationem tulit natura divina. Quod matrem secundum carnem obtinuerit? ⟨At⟩ non amisit sine matre esse secundum divinitatem. Praesepe? At paternum sinum non evacuavit. Spelunca? At numquam Trinitas throno defuit. Nihil igitur in mundo ⟨tale⟩ est, qualis Dei Genitrix Maria... [Lebon, p. 188].

36. Ecquis, fratres, Verbum Deum non adorabit? Ecquis Deum propter nos hominem factum non glorificabit?... Mysterium magnum est! Deus homo factus: et quod est lucrum? Hodie lux diei incessit; hodie sol iustitiae natus est, et lux spiritualis cum luce sensibili coniungitur. Tenebrae expelluntur et creatura innovatur; diabolus eicitur; umbra legis transit et res labefactatae stabiliuntur; prophetiae finem accipiunt; gladius vindictae obtunditur. [Lebon, pp. 190-191].

37. Verbum clementiae erga homines (φιλανθρωπίας) exinanitur, cum sit inexhaustum; nam semetipsum exinanivit formam servi accipiens. Qui carnis expers est, propter te incarnatur; nam Verbum caro factum est. Qui sub tactum non cadit propter naturae suae incorporalitatem, palpatur. Qui absque principio ⟨est⟩, sub principio fit corporaliter. Perfectus crescit; immutabilis in statura proficit; dives in diversorio nascitur; qui operit caelum nubibus, pannis involvitur; rex in praesepio ponitur...[2]. [Lebon, p. 191].

38. Unigenitus homo factus est absque peccato non secundum opinionem ⟨tantum⟩ neque secundum phantasiam neque divinitate postea splendente, sed secundum veritatem incarnatus et anima rationali animatus. Factus est particeps imaginis meae, ut imaginem suam liberaret carnemque immortalem efficeret. Foris ergo consistant omnes

---

[1] Ed.: (textus syriaci cum versione latina et commentatione de orationis genuinitate) Lebon Ioseph, in *Le Muséon* 46 (1933) 167-196. Eiusdem orationis prima medietas habetur inter spuria Chrysostomi (PG 59, 707-710) et inter orationes Procli (Or. V: PG 65, 715-722).

[2] Hic numerus allegatur a s. Cyrillo in *Responsione ad obiecta Orientalium*, ad anath. 4: PG 76, 341.

veritatis detractores. Eorum nemo supersit... Non Photinus, Marcellus Galata Paulusque Samosatenus, miseri sectarum inventores, qui [Christum] dicunt esse merum hominem et hominem deificatum... Adventus enim Domini nostri Iesu Christi procellam, quae a ligno exorta erat, rursus per crucem sedavit. At erubesce in longanimitate Domini. [LEBON, p. 192-193].

39. Incomprehensibilem Deum mortalis filia hominis comprehendit, et ex prodigio nequeo dicere quomodo enarrandum sit: descendit enim sicut scit, venit sicut voluit. Nisi me induisset, me non liberavisset a debito illius qui primus formatus est. Itaque nemo difficile esse existimet quod Deus hominem induerit. Non dedecori est architecto, ut eam incolat domum quam ipse exstruxerit. Quod enim formando non contaminatus est, illud induendo non est inquinatus... [LEBON, pp. 193-194].

40. In chirographo condemnationem tenebat diabolus, corpore multis passionibus obnoxio tamquam charta usus. Diabolus tradebat [illud chirographum] morti, mors inferno, et infernus, cum accepisset, damnatus est [... Ps. 143, 5; Ps. 79, 2-3]. Itaque diabolus morte soluta contristatur; luget tyrannus seipsum dicens: Iam non regnabo... Ego mortis [illius] artifex factus sum, nam Iudaeos Deo adversos reddidi; me ab angelorum gloria separavit et latronem verbo iustificavit, paradisi custodem illum constituens... Deum Verbum carne indutum ut configeretur in cruce exaltavi sperans illum esse moriturum, et artificium meum confusione affecit. Mors, virtutem illius videns, non sustinuit... [LEBON, pp. 194-195].

41. Epistola ad Eupsychium [1]. Quid ergo facere oportuit Sapientissimum? Assumptae carnis interventu et Dei Verbi unione cum homine ex Maria nato, fit utrumque, ut qui ex utroque unitus erat Christus, divinitate dispositus, in sua impassibilis naturae maneret dignitate, et carne congrediens cum morte, simul cognatam carnis naturam doceret mortem per mortem contemnere, simul etiam novi Testamenti iura morte confirmaret. [BRIÈRE, p. 409-410].

42. Et quae est causa adventus Dei in carne nisi peccatum quod commisit natura nostra?... Quid enim fecit Deus Verbum qui venit ad nos in carne? [BRIÈRE, p. 415-417].

43. Propheta ex sterili et Deus ex virgine. Miracula ambae effuderunt per portam. Una in utero gestat, ut templum, prophetam; altera

[1] Ed.: (textus syriaci cum versione gallica) BRIÈRE MAURICE, in *Revue de l'Orient chrétien,* 29 (1934) 378-424. Primum fragmentum citatur a Theodoreto in *Eranistes,* dial. II (PG 83, 212) et in concilio Chalcedonensi (SCHWARTZ, ACO, II, 1, p. 474), reliqui vero a Philoxeno de Mabbug (LEBON, *l. c.).*

autem, ut caelum, excipit Deum, ita ut ipse novit qui inhabitat. [BRIÈRE, p. 421].

44. Et propheta per matrem suam Dominum suum vocat cum qui in sinu virginis latebat, et sterilis Deum vocat eum qui in utero virginis erat. [BRIÈRE, p. 422].

45. Fragmentum [1]: Si quem dubium facit Unigeniti incarnatio et Virginis partus et communio passionum et patibulum et mors et passio, is doceatur et sciat haec omnia causas fuisse salutis mundanae, sed ne haec quidem indigna esse divina clementia. Nam si turpe est Deo in virgine habitare, turpius est etiam virginem facere; si vero virginem fingere contumeliam esse non duxit, nec habitare in ea turpitudinem iudicavit. Et si pati malum est, passionibus liberare quantum est? Igitur et mortuus est immortalis morte et mortem morte damnavit et resurrexit, resurrectionem largiens nobis. Et haec omnia sustinet non naturâ deitatis sed assumptione carnis, deitate quidem manens intactus iuxta suam naturam, omnia vero perferens et patiens, ut vitae aeternae nobis dux et auctor exsisteret.

ANTIOCHUS EP. PTOLEMAIDIS († inter 403 et 408)

46. Fragmenta. *Fragmentum a s. Cyrillo allegatum* [2]: Quem hesterno die pro nostra salute immaculato puerperio genitrix vitae, mater pulchritudinis, magnificentiae lucisque parens, spei apportatrix, Deipara, quae novo peperit modo, virgo et mater peperit Maria.

47. *Fragmenta a Gelasio I allegata* [3]: Agatur et qui ex grege haereticorum est. Cur confundis evangelium? Cur temptas Deum et hominem? Quando audieris de Christo aliquid humile et pauper et mediocre et servile, deinde Deo dignum et sublime caelumque contingens, redde quae huius sunt huic et quae huius huic.

48. In festivitate Nativitatis. 'Liber generationis Iesu Christi filii David, filii Abraham'. Habes qui ex Deo est, suscipe qui ex Maria. Neque illum neges, neque hoc confundaris. Habes filium Dei, habes filium Mariae; habes Dominum, habes servum; habes Creatorem, habes interpretem; habes aeternum, habes temporalem; habes de caelo, habes de Bethlehem; habes caelestem, habes terrenum. Quidquid gloriosum, iaculare sursum; quidquid humile, huic coniunge.

[1] Allegatum in concilio Ephesino: SCHWARTZ, ACO, I, 5, pp. 95-96.
[2] In opere *Ad reginas,* or. I: PG 76, 1213.
[3] Inter auctoritates additas tomo *De duabus naturis Christi.* Ed.: SCHWARTZ E., *Publizistische Sammlungen zum Acacianischen Schisma* (München 1934) 101 et 105.

49. Peperit Maria infantem, hoc erat hominis; orta est desuper stella, hoc erat Dei; lacte nutriebatur infans, hoc eius qui secundum nos est; obsecundant ei qui natus est magi, hoc eius qui ante saecula est; iactatur in spelunca, hoc [... *lacuna*] clementiae est.

50. Lucernam intelligo ex Maria hominem: lucernam, quia assumptus ex terra et ex meo luto fictus est, lucernam hominem ignem habentem, Deum. Quando consideras Deum in homine, et vides hunc quidem de terra hunc vero de caelis, quando vides hunc quidem ex Maria hunc autem ex Patre, et utraque in se inseparabiliter copulata, illud intellige, quod Deus noster ignis consumens est.

51. Quum videris qui ex Maria est, perscrutare qui celatus est interius.

52. Noli confundere naturas et circa dispensationem non contremiscas: tene Deum, da Deo decentia; suscipe hominem, da homini decentia. Esuriit iste qui secundum te, pavit ille qui ultra te est, sitivit qui hodie natus est, ambulavit supra mare qui sine tempore splenduit.

AMMONUS EP. ADRIANOPOLEOS

53. Fragmentum ex incerto opere [1]: Quod si is qui Deus secundum naturam est, utpote unigenitus Dei Filius, servili forma assumpta sacraeque Virginis primogenitus appellari non dedignatus, semetipsum redemptionem pro omnibus tradidit... Clare patet in quantam impietatem prolabantur Ariani, qui Deiparam Mariam iis sacrificiis quae pro puerperis ex lege offerri mos erat, opus habuisse asserunt.

NEMESIUS EP. EMESAE

54. De natura hominis [ca 400] [2]: C. 3 ... Verum haec ratio unionis liquidius maximeque ad unionem Verbi Dei et hominis conveniet, quod post unionem neque confusum neque comprehensum ab homine est, neque tamen ad eundem modum quo anima. Haec enim cum multiplicata sit, videtur etiam consentire (συμπάσχειν) et congruere aliquo modo propter societatem cum corpore, et tum ipsum tenere, tum ab ipso teneri. At Deus Verbum, nihil ipsum a societate corporis et animae immutatum, neque illorum imbecillitatis particeps, sed eis suam divinitatem impertiens, unum cum eis fit, et permanet quod erat ante unionem. Novus hic temperationis (κρᾶσις) aut unionis modus est; et temperatur (κιρνᾶται) et manet admistionis omnimode expers (ἄμικτος) et non confusum et incorruptum et immutabile, non una cum illis patitur, sed una tantum agit (οὐ συμπάσχων ἀλλὰ συμπράττων μόνον), neque simul interit aut commutatur, sed cum illa amplificat, tum ab illis non minuitur... [PG 40, 601].

55. Quod si in anima vera est ratio propterea quod est non corpus, longe longeque erit verior de Deo Verbo, quod multo magis non concretum et vere ab omni coagmentatione corporis remotum est. Hoc planissime obturat os iis qui unionem Dei cum homine accusare conantur. Plerique enim graecorum hoc irrident, quod dicant fieri non posse nec probabile nec decorum esse, ut divina essentia (τὸ θεῖον) cum natura mortali temperetur atque uniatur. Nos vero usi eorum testimonio quorum inter illos celebre nomen est, crimen hoc depellimus. [PG 40, 604-605].

56. Dicitur a quibusdam, et maxime ab Eunomianis, unitum esse Deum Verbum corpori non substantia sed utriusque viribus. Non enim esse substantias quae unitae aut temperatae sint, sed vires corporis cum viribus divinis esse commistas. Vires autem corporis... dicunt esse sensus. His ergo divinae vires commistae unionem, illis auctoribus, effecerunt. At nemo, opinor, hoc iis dederit, sensus corporeas vires esse... [PG 40, 605].

57. Quare satius est, ut ante diximus, ex propria natura rerum corpore vacantium, non confuse fieri unionem substantiarum, ita ut quae divinior est nihil mali aut sordium ab humiliore contrahat, sed contra potius quae humilior est a diviniore dumtaxat adiuvetur. Nam natura pure expers corporis penetrat libere omnia et a nulla ipsa penetratur, et quoniam omnia penetrat, uniatur; quoniam a nullo penetratur, expers omnis admistionis et confusionis maneat. [PG 40, 605-608].

58. Non ergo haec unionis ratio Dei libito (εὐδοκία), ut quibusdam claris viris videtur, sed natura nititur. Nam quod corpus quidem induit, merito dixerit quispiam Dei libito factum esse. Quod vero postquam unitum est non confundatur, propria Dei natura fit, non quoniam ita illi est collibitum. [PG 40, 608].

---

[1] SCHWARTZ, ACO, I, 1, P. V, p. 67, in opere s. Cyrilli, *Ad reginas*, or. I, 14; PG 76, 1213.

[2] PG 40, 503-818. In antiqua versione Alfani I episcopi Salernitani 1085 (ed.: BURKHARD CAROLUS, in *Bibliotheca Teubneriana* [Lipsiae 1917], pp. 56-58).

THEOPHILUS EP. ALEXANDRINUS († 412)

59. Epistolae paschales ad totius Aegypti episcopos[1]: *Epistola anni 401:* 3. 1 Neque enim divinitatem eius, quae nullis locorum spatiis circumscribitur, assumptio servilis formae poterat obscurare, nec angustia humani corporis ineffabilem maiestatis terminare virtutem, quem operum magnitudo Dei Filium comprobat... [HILBERG, p. 160. PL 22, 775].

60. 3. 3 Perfectus Deus propria voluntate quidquid humanae fuit et naturae et conditionis assumens absque peccato dumtaxat et malitia, quae nullam habet substantiam, infans nascitur, Emmanuel adoratur, magi de Oriente veniunt, Deum Dei Filium genu posito confitentur; tempore passionis pendens in cruce solis obscurat radios, novo inauditoque miraculo divinitatis suae exprimens magnitudinem, indivisus et inseparabilis nec in duos salvatores quorundam errore seiunctus [... Mt. 23, 8]. 4 ... Non alter et alter sed unus atque idem utrumque subsistens, Deus et homo, dum servus videtur et dominus adoratur, siquidem in humani corporis vilitate ineffabilem celabat Deum, et rursum fragilitatem carnis divinis operibus excedebat [... 1 Tim. 2, 5], quia unus Filius Patris nostrique mediator, nec aequalitatem eius amisit nec a nostro consortio separatus est, invisibilis Deus et visibilis homo... [HILBERG, p. 161. PL 22, 776-777].

61. 5. 2 ... "Ego et Pater unum sumus" [Io. 10, 30], ne quis unum suum Patrisque regnum humanae carnis occasione divideret. Quod si iuxta Origenis insaniam aliquando amissurus est regnum Christus unigenitus Filius Dei, quomodo ipse Apostolis loquebatur: "Ego et Pater unum sumus", non unum postea habiturus imperium, ut scilicet hic habeat gloriam quam ibi depositurus est? Et ubi erit quod semper Filius in Patre et Pater in Filio est, si regnum Filii non erit certum? [HILBERG, pp. 162-163. PL 22, 777].

62. 7. 1 Itaque nulli dubium est, quin qui Deus permanet in aeternum, simul habeat et regnum et super ipsos quoque quos regni possessione donavit rex perpetuus appelletur, congruum habens divinitatis imperium... Si enim iuxta Origenis insaniam post multorum circulos saeculorum Christi regnum est finiendum, consequens impietati eius est dicere, ut et Deus esse aliquando desistat; et qui regni terminos ponit cogitur idem de divinitate sentire, quae perpetuitatem imperii naturaliter possidet. 2 Quod si regnat Sermo Dei, utique Deus est, et hac ratione colligitur, quicumque temptaverit finem regno eius imponere, ad

[1] A s. Hieronymo latinae versae adeoque inter ipsius epistolas servatae (epp. 96 et 98). Ed.: HILBERG ISIDORUS, in CSEL 55, 159-181 et 185-211. PL 22, 773-790. 792-812.

id eum devolvi, ut Christum credere compellatur et Deum esse desinere... [HILBERG, pp. 164-165. PL 22, 778-779].

63. *Epistola anni 402:* 4. 1 ... Errore seductis vivens Sermo Dei in auxilium nostrum venit ad terras... non ut mutaret loca, in quo omnia sunt sed ut propter salutem nostram carnem humanae fragilitatis assumeret [... 2 Cor. 8, 9]. 2 Venitque in terras et de virginali utero, quem sanctificavit, egressus homo, interpretationem nominis sui Emmanuel, id est 'nobiscum Deus', dispensatione confirmans, mirum in modum coepit esse quod nos sumus, et non desivit esse quod fuerat: sic assumens naturam nostram, ut quod erat ipse non perderet. 3 Quamquam enim Ioannes scribat: "Verbum caro factum est", id est aliis verbis 'homo', tamen non est versus in carnem, quia numquam Deus esse cessavit... 4 ... plenam similitudinem nostrae conditionis assumpserat. Ex tantis et talibus assumpsit hominem dumtaxat absque peccato, ex quantis et qualibus nos omnes creati sumus, non ex parte, sed totus [... 1 Tim. 2, 5]. 5 Neque enim inanimam carnem habuit et pro anima rationali ipse in ea Deus Verbum fuit, sicut dormitantes Apollinaris discipuli suspicantur. Nec dicens illud in evangelio: "Nunc anima mea turbata est" [Io. 12, 27], divinitatem suam perturbationi subiacuisse testatur, quod consequens est eos dicere, qui pro anima divinitatem in corpore eius fuisse contendunt... [HILBERG, pp. 187-189. PL 22, 794-795].

64. 7. 2 ... Nec de corpore et sapientia carnis nec de divinitate sua dixerit: "Non derelinques animam meam in inferno", sed vere de nostrae naturae anima, ut perfectam ac rationalem et intelligibilem atque sensibilem ad inferos animam descendisse monstraret... [HILBERG, p. 192. PL 22, 798].

65. 8. 2 Si enim anima Salvatoris, antequam ille humanum corpus assumeret, in caelorum regionibus morabatur et necdum erat anima illius, impiissimum est dicere, ante corpus eam fuisse Domini, agentem aliquid et vigentem et postea in animam illius commutatam... 3 ... Nos Scripturarum normam sequentes, tota cordis audacia praedicemus, quod nec caro illius nec anima fuerant priusquam de Maria nasceretur... nihil enim nostrae conditionis e caelo veniens secum Dominus deportavit... [HILBERG, pp. 192-193. PL 22, 798-799].

IOANNES EPISCOPUS HIEROSOLYMITANUS († 417)

66. Fidei professio [a. 415/6][1]: Confitemur Deum Verbum, Filium aeternum et unigenitum Dei, cum propter salutem generis homi-

[1] Relata a Severo in ep. III ad Iulianum; latina versio ex syriaco habetur apud SANDA ADALBERTUS, *Severi antiiulianistica* (Beryti Phoeniciorum 1931), pp. 64-66. Refertur etiam a Timotheo Aeluro in opere *Refutatio synodi Chalcedonensis*. Cf. CASPARI CAROLUS PAULUS, *Ungedruckte... Quellen zur Geschichte des Taufsymbols...* (Christiania 1866), pp. 161-212.

num ex sancta Maria Virgine et de Spiritu Sancto ex muliere natus esset, ut ait Apostolus, et ex ea carnem sumpsisset nostrae carni vere et non phantastice consubstantialem, in ea vere passiones pro nobis sustinuisse et ex labore viae sicut et nos et non phantastice fatigatum esse [Io. 4, 6], et sicut nos dormivisse [Mt. 8, 24], et sicut nos dolores ex plagis sensisse cum coram Pilato flagellaretur [Mt. 27, 26], et cum genae eius percuterentur passiones tolerasse, et cum manus et pedes eius clavis perfoderentur dolores sensisse.

67. Confitemur eum etiam animam rationalem habuisse, quae ad instar animarum nostrarum passiones pro nobis passa est, eamque veraciter passiones animarum nostrarum passam esse, id est, anxietatem et turbationem et tristitiam [... Mt. 26, 38; Io. 12, 27; Mc. 14, 33]. Et sicut has passiones carnis eius vere et non in phantasia accidisse confitemur, ita etiam passiones animae in veritate et non in phantasia accidisse credimus. Eos autem qui dicunt cum flagellaretur eum non doluisse, vel cum crucifigeretur non passum esse, cum clavis perfoderetur, tamquam haereticos anathematizamus.

68. Confitemur autem eum vere pro peccatis nostris mortuum, corpusque eius sepultum esse dum sine anima maneret, et post tres dies vere ex mortuis eum surrexisse et post resurrectionem suam vere et non in phantasia cum discipulis manducasse et bibisse, et in caelum ascendisse, et in fine mundi venturum esse iudicare vivos et mortuos totumque genus hominum, his corporibus nostris, in quibus homines mortui et sepulti sunt, eandem naturam habentibus, a mortuis sine corruptione suscitaturum esse, sicut ipse quoque idem corpus habuit, cum ex mortuis surrexisset.

S. AMBROSIUS († 397)

1. Epistolae[1]. *Epistola 41, sorori* [a. 388] : 7 ... Redegerat [diabolus] humanum genus in perpetuam captivitatem obnoxiae hereditatis gravi foenore, quod obaeratus auctor ad posteros de foenerata successione transmiserat. Venit Dominus Iesus, mortem suam pro morte omnium obtulit, sanguinem suum pro sanguine fudit universorum... [PL 16, 1162].

2. *Epistola 46, Sabino:* 1 ... [Apollinaris] non potest audire quod Dominus noster Iesus pro nobis servitutem susceperit in istius corporis susceptione... [PL 16, 1195].

[1] PL 16, 913-1342.

3. 3 ... Eo loci ubi dixit Dominus Iesus "Confiteor tibi, Pater" [... Mt. 11, 25], diximus ideo dictum, ut nos intelligamus Patrem Filii esse et Dominum creaturae... Etenim secundum formam servi locutus Dominum vocavit quem Patrem noverat, aequalis in Dei forma, servum secundum carnis substantiam se praedicans; servitus enim carnis, dominatus autem divinitatis est... [PL 16, 1195].

4. 4 ... Eramus enim mortui, et ideo unus pro omnibus servus factus est. Quid dicam servus? Peccatum, opprobrium, maledictum factus est... 5 ... Num potuit ipse vel minui vel augeri?... Quid amisit cui nihil minus est? Non habebat quidem speciem neque decorem, sed habebat plenitudinem divinitatis. Infirmus aestimabatur, sed non destiterat esse Dei virtus... [PL 16, 1195-1196].

5. 9. Cum esset igitur in forma servi, humiliatus usque ad mortem, erat tamen in Dei gloria. Quid igitur ei obfuit servitus? Servus autem factus legitur, quia legitur factus ex Virgine et creatus in carne; omnis enim creatura servit... [PL 16, 1197].

6. *Epistola 48, Sabino* [ca 390] : 4 ... Professio autem fidei sententia est: ... Filium itaque coaeternum Patri suscepisse carnem, natum de Spiritu Sancto et Virgine Maria, aequalem Patri secundum divinitatem in Dei forma, id est, in omni plenitudine divinitatis quae in illo habitat... corporaliter [Col. 2, 9]; qui in persona hominis formam servi accepit et se humiliavit usque ad mortem. 5. Ergo et adversus Photinum haec nobis sententia est, adversus Apollinarem autem legitima circumspectio... [PL 16, 1202].

7. 5 ... Confiteamur sicut in Dei forma nihil ei defuit divinae naturae et plenitudinis, sic in illa forma hominis nihil ei defuisse quo imperfectus homo iudicaretur; qui ideo venit, ut totum hominem salvum faceret. Neque eim decebat ut, qui perfectum opus in aliis consummaverat, hoc imperfectum in se esse pateretur; si enim aliquid ei defuit, non totum redemit; si non totum redemit, fefellit igitur qui dixit ideo se venisse ut totum hominem salvum faceret. Sed quia impossibile est mentiri Deo [Heb. 6, 18], non fefellit; ergo quia ita venit ut totum redimeret et salvum faceret, totum utique suscepit quod erat humanae perfectionis. [PL 16, 1202-1203].

8. *Epistola 72, Constantio:* 8 ... Redempti sumus non corruptibilibus argento et auro, sed pretioso sanguine Domini nostri Iesu Christi [... 1 Pet. 1, 18-19]. Pretium autem nostrae liberationis erat sanguis Domini Iesu, quod necessario solvendum erat ei cui peccatis nostris venditi eramus. [PL 16, 1299].

9. Enarrationes in XII psalmos Davidicos [post 393] [1]. *In psalmum 39:* 8. Quid tam proprium Christi quam advocatum apud Deum Patrem astare populorum, mortem suam offerre pro cunctis? [PETSCHENIG, p. 217. PL 14, 1111].

10. 12. Nonne aperte ostendit hominis carnem, quae omnibus terrenis est communis animantibus, non divinitatem unigeniti Filii Dei obnoxiam futuram sacrae vulneri passionis? [PETSCHENIG, p. 219. PL 14, 1112].

11. 14. Et illum quidem oportebat pro omnibus mori, ut in eius cruce fieret remissio peccatorum et sanguis ipsius mundi inquinamenta lavaret. Sed vae illis qui auctorem salutis propriae negaverunt [... Is. 30, 1]. Et tamen quanta pietas! Abhorrebat quidem a consilio, sed, si converterentur, remedium non negabat. [PETSCHENIG, p. 220. PL 14, 1113].

12. 18. "Ut faciam voluntatem tuam"..., hoc est: divinitatis mihi tecum, Pater, una voluntas est, et quia una voluntas, una substantia est et inseparabilis maiestas et potentia Trinitatis. Sed alia vox carnis, et tamen ad voluntatem Dei et ipsa consensit dicens: "Non quod ego volo, sed quod tu vis" [Mc. 14, 36... Mt. 26, 42]. Etsi caro Christi fortis nec peccato obnoxia, tamen peccata suscepit; infirmitates suscepit, etsi nihil habuit quod doleret... Mediator Dei et hominum homo Christus Iesus. 19. Propterea incorruptibilis suscepit hanc carnem, ut faceret incorruptibilem; et immortalis, ut faceret immortalem. [PETSCHENIG, pp. 223-224. PL 14, 1116].

13. *In psalmum 40:* 13. Suscepit infirmitates omnium in sua carne, erexit se in crucem, et versavit omnium infirmitates in sui corporis infirmitate. Unde dicit Isaias [53, 5]: "Livore eius nos sanati sumus". Habent hoc luctatores, ut se subiciant his quibus congrediuntur atque luctantur ut opprimi posse videantur; et subito, cum superati aestimantur elidi, quadam arte se versant ut effundant superiorem; cadit qui portabatur et is qui portabat superior invenitur ut sternat urgentem. Spiritali itaque palaestra Dominus Iesus onera nostra suscipiens in illa se passionis suae congressione subiecit, et infirmitatis specie, ut eum adversarius hominem parem ceteris iudicaret quem facile posset opprimere, divinitatis arma deposuit, humanitatis tegmen assumpsit. Securus victoriae propius tentator accessit. [PETSCHENIG, pp. 236-237. PL 14, 1124].

14. In Lucam [a. 385-389] [2]. *Ex l. X:* 59. "Transfer a me calicem istum". Quasi homo mortem recusans, quasi Deus sententiam suam servans... 60. "Non mea voluntas sed tua fiat". Suam ad hominem retulit, Patris ad divinitatem; voluntas enim hominis temporalis, voluntas divinitatis aeterna. Non alia voluntas Patris, alia Filii, una enim voluntas ubi una divinitas. Disce tamen Deo esse subiectus, ut non quod ipse vis eligas, sed quod Deo scias esse placiturum... [SCHENKL, p. 478. PL 15, 1911].

[1] Ed.: PETSCHENIG MICHAEL, in CSEL 64 (Vindobonae 1919). PL 14, 963-1238.
[2] Ed.: SCHENKL CAROLUS, in CSEL, 32, p. 4 (Vindobonae 1902). PL 15, 1607-1944.

15. 127. Propterea addidit 'Magna voce'. In quo vel professio gloriosa usque ad mortem se pro nostris descendisse peccatis... vel evidens manifestatio contestantis Dei sucessionem divinitatis et corporis... Clamavit homo divinitatis separatione moriturus. Nam cum divinitas mortis libera sit, utique mors esse non poterat nisi vita discederet; quia vita divinitas est... [SCHENKL, p. 503. PL 15, 1929].

16. De fide ad Gratianum [a. 378/9] [1]. *Ex l. I:* 3. $_{24}$ Deus est qui ungit et Deus qui secundum carnem ungitur Dei Filius. Denique quos habet unctionis suae Christus nisi in carne consortes? Vides igitur quia Deus a Deo unctus, sed in assumptione naturae unctus humanae, Dei Filius designatur... [PL 16, 556].

17. 14. $_{94}$ Si mihi non credunt, credant Apostolo dicenti: "Postquam vero venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum factum ex muliere, factum sub lege". Filium, inquit, suum, non unum de multis, non communem sed suum. Suum cum dicit, generationis aeternae proprietatem significavit. Hunc postea factum ex muliere asseruit, ut factura non divinitati sed assumptioni corporis adscriberetur. Factum ex muliere per carnis susceptionem, factum sub lege per observantiam legis. Generatio autem illa caelestis ante legem, ista post legem... [PL 16, 573].

18. *Ex l. II:* 7. $_{52}$ Una ergo voluntas ubi una operatio; in Deo enim voluntatis series operationis effectus est. Sed alia voluntas hominis, alia Dei. Denique ut scias vitam in voluntate esse hominis quia mortem timemus, passionem autem Christi in voluntate divina, ut pateretur pro nobis, cum Petrus eum vellet a passione revocare, Dominus ait: "Non sapis quae Dei sunt sed quae sunt hominum" [Mt. 16, 23]. $_{53}$ Suscepit ergo voluntatem meam, suscepit tristitiam meam... pro me et in me doluit... $_{54}$ Doles igitur, Domine Iesu, non tua sed mea vulnera... $_{56}$ Ut homo ergo dubitat, ut homo turbatur. Non turbatur eius virtus, non turbatur eius divinitas, sed turbatur anima, turbatur secundum humanae fragilitatis assumptionem. Et ideo quia suscepit animam, suscepit et animae passiones: non enim Deus, eo quod Deus erat, aut turbari aut mori potuisset... $_{58}$ Unde illud quod lectum est 'Dominum maiestatis crucifixum esse' non quasi in maiestate

[1] Ed.: PL 16, 549-726.

sua crucifixum putemus, sed quia idem Deus, idem homo, per divinitatem Deus, per susceptionem carnis homo Iesus Christus, Dominus maiestatis dicitur crucifixus... [PL 16, 593-595].

19. 9. 77 Sileant igitur inanes de sermonibus quaestiones, quia regnum Dei, sicut scriptum est, non in persuasione verbi est sed in ostensione virtutis. Servemus distinctionem divinitatis et carnis. Unus in utraque [1] loquitur Dei Filius, quia in eodem utraque natura est. Et si idem loquitur, non uno semper loquitur modo. Intende in eo nunc gloriam Dei, nunc hominis passiones. Quasi Deus loquitur quae sunt divina, quia Verbum est; quasi homo dicit quae sunt humana, quia in mea substantia loquebatur: "Hic est panis vivus qui de caelo descendit". Panis hic caro est, sicut ipse dixit: "Hic panis quem ego dabo, caro mea est". Hic est qui descendit de caelo; hic est "quem Pater sanctificavit et misit in hunc mundum" [Io. 10, 36]. Nec ipsa littera nos docet sanctificatione divinitatem indiguisse, sed carnem. [PL 16, 600].

20. 11. 93 ... Propter me Christus suscepit meas infirmitates, mei corporis subiit passiones [Ps. 53, 4], pro me peccatum [2 Cor. 5, 21], hoc est pro omni homine, pro me maledictum factus est, pro me atque in me subditus atque subiectus, pro me agnus, pro me vitis, pro me lapis, pro me servus, pro me filius ancillae, pro me diem iudicii ignorans, pro nobis nesciens diem et horam... 96 Sed in ipsis iniuriis cognosce divinitatem. In cruce pendebat et elementa ei omnia serviebant... [PL 16, 604].

21. 11. 97 Unde intelligere te convenit, quia missus non id significat quod alieno sit coactus imperio sed quod voluntario functus sit arbitratu; alioquin contemptum ostendis Patris... Non utique alieni fuit exsecutor imperii, sed voluntarii liber arbitrii. Ubi autem libertas voluntatis, ibi nulla praevaricatio missionis... [PL 16, 604-605].

22. *Ex l. III:* 2. 8 Qui autem idem altissimus, idem homo, nisi mediator Dei et hominum homo Christus Iesus, qui dedit semetipsum redemptionem pro nobis? [1 Tim. 2, 5-6]. Et hoc utique ad incarnationem pertinet; redemptio enim nostra per sanguinem, remissio per potestatem, vita per gratiam. Quasi altissimus donat, quasi homo precatur; aliud creatoris, aliud redemptoris est. Distincta licet, unius tamen auctoris beneficia sunt; decuit enim ut ille nos redimeret qui creavit. 14 ... Nec alius se carnem exuit nisi Dei Filius qui carnem se induit. Ipse ergo significatur Deus, qui opus nostrae resurrectionis operatus est. [PL 16, 615-616].

23. 10. 65 Itaque cum geminam... in Christo substantiam proposuisset, ut utramque intelligas et divinitatis et carnis, hoc loco coepit a

[1] Vel: utroque. Cf. *Rev. d'hist. eccl.,* 40 (1944/5), 171-176.

carne. Est enim Scripturis promiscua consuetudo divinis, ut interdum a divinitate Christi incipiant et ad incarnationis sacramenta descendant, interdum ab humilitate incarnationis exordium sumant et ad gloriam divinitatis assurgant, ut in prophetis et in evangelistis frequenter et in Paulo... [PL 16, 627].

24. *Ex l. V:* 4. 53 Verum cum legerimus quod Maria adoravit eum [Mt. 27, 9], intelligere debemus quod non potest per eandem naturam et adorare quasi servus et adorari quasi Dominus; sed potius quia ut homo inter homines adorare dicitur, et quasi Dominus a famulis adoratur. 54 Multa ergo secundum incarnationis legimus et credimus sacramentum, sed in ipsa naturae humanae affectione maiestatem licet spectare divinam. Fatigatur ex itinere Iesus, ut reficiat fatigatos; petit bibere, sitientibus potum spiritalem daturus; esurit, cibum salutis esurientibus traditurus; moritur, vivificaturus; sepelitur, resurrecturus; tremulo pendet in ligno, confirmaturus trementes; caelum caligine obducit, ut illuminet terras; tremefacit, ut solidet; maria conturbat, ut mitiget; reserat tumulos mortuorum, ut ostendat domicilia esse vivorum; creatur ex Virgine, ut ex Deo natus esse credatur; nescire se simulat, ut scire faciat nescientes; adorare quasi Iudaeus dicitur, ut quasi verus Deus Filius adoretur. [PL 16, 687].

25. 8. 102 Et bene Dominus suum quidem Patrem, caeli autem et terrae Dominum praedicavit, ut tu cum legis et Patrem et Dominum, intelligas Patrem Filii et Dominum creaturae. In alio praerogativa naturae est, in alio auctoritas potestatis; formam enim servi accipiens, eo utique Dominum vocat quo servitutem suscepit; aequalis in Dei forma, servus in corporis; servitus enim carnis, dominatus autem divinitatis est. Unde et Apostolus ait: "Deus Domini nostri Iesu Christi, pater gloriae" [Eph. 1, 17], hoc est, Deum assumptionis humanae asserens, Patrem autem gloriae. Num enim duos filios habuit Deus Christum et gloriam? Minime. Ergo si unus Dei Filius Christus, utique Christus est gloria... 103 ... Itaque ad proprietatem naturae gloria refertur, dominatus autem ad suscepti corporis servitutem. Si enim caro etiam iusti animae subdita est [... 1 Cor. 9, 27], quanto magis subiecta est divinitati... [PL 16, 696-697].

26. **De Spiritu Sancto** [381/2] [1]. *Ex l. III:* 11. 78 ... [Adorate scabellum pedum eius. Ps. 98, 5]... Non mediocris igitur quaestio, et ideo diligentius consideremus quid sit scabellum. Legimus enim alibi: "Caelum mihi thronus, terra autem scabellum pedum meorum [Is. 66, 1]. Sed nec terra adoranda est nobis, quia creatura est Dei. 79 Videamus tamen ne terram illam dicat adorandam propheta quam Dominus Iesus in carnis assumptione suscepit. Itaque per scabellum terra intelligitur,

[1] Ed.: PL 16, 731-850.

per terram autem caro Christi, quam hodieque in mysteriis adoramus et quam apostoli in Domino Iesu... adorarunt. Neque enim divisus est Christus, sed unus, neque cum adoratur tamquam Dei Filius, natus ex Virgine denegatur. Cum igitur incarnationis adorandum sit sacramentum, incarnatio autem opus Spiritus... haud dubie etiam S. Spiritus adorandus est, quando adoratur ille qui secundum carnem natus ex Spiritu Sancto est... 80 Ac ne quis hoc derivet ad Mariam Virginem: Maria erat templum Dei, non Deus templi. Et ideo ille solus adorandus qui operabatur in templo... [PL 16, 828-829].

27. De incarnationis Dominicae sacramento [a. 382] [1]: 5. 35 ... Adversus omnes tamen [haereticos] generalis ista est fides, quia Christus est Dei Filius, et sempiternus ex Patre, et natus ex Maria Virgine... Cum Deus semper esset aeternus, incarnationis sacramenta suscepit, non divisus, sed unus; quia utrumque unus et unus in utroque, hoc est, vel divinitate vel corpore; non enim alter ex Patre, alter ex Virgine, sed idem aliter ex Patre, aliter ex Virgine. 36 Generatio generationi non praeiudicat, nec caro divinitati... 37 Ergo et moriebatur secundum nostrae susceptionem naturae, et non moriebatur secundum aeternae substantiam vitae; et patiebatur secundum corporis susceptionem, ut suscepti corporis veritas crederetur; et non patiebatur secundum Verbi impassibilem divinitatem, quod totius exsors doloris est... 38 ... Quare me dereliquisti? Sed intelligat quod secundum carnem ista dicantur... Quoniam delicta aliena suscepi, etiam delictorum alienorum verba suscepi, ut derelictum me a Patre Deo esse dicam, qui apud Deum semper sum... 40 ...Et corpus quidem eius iacebat in tumulo, ipse autem inter mortuos liber remissionem in inferno positis soluta mortis lege donabat. Erat ergo caro eius in monumento, sed virtus eius operabatur e caelo... [PL 16, 862-863].

28. 6. 54 Ergo ex nobis accepit quod proprium offerret pro nobis, ut nos redimeret ex nostro... De nostro sacrificium, de suo praemium est: multaque in eodem et secundum naturam invenies et ultra naturam. Secundum conditionem etenim corporis in utero fuit, natus est, lactatus est, in praesepio est collocatus, sed supra condicionem virgo concepit, virgo generavit, ut crederes quia Deus erat qui novabat naturam, et homo erat qui secundum naturam nascebatur ex homine. [PL 16, 867].

29. 6. 56 Didicistis igitur quia sacrificium de nostro obtulit. Nam quae erat causa incarnationis, nisi ut caro quae peccaverat per se redimeretur? Quod peccaverat igitur, hoc redemptum est. Non est ergo immolata divinitas Verbi, quia non peccaverat divinitas Verbi, et ideo non est Verbi natura in carnis conversa naturam... Hoc enim in se ob-

[1] Ed.: PL 16, 853-884.

tulit Christus quod induit, et induit quod ante non habuit... carnem assumpsit, ut spolium carnis exueret, atque in semetipso et manubias diaboli crucifigeret, et trophaea virtutis erigeret. [PL 16, 868].

30. 7. 64 Quaero igitur, qua ratione animam putent quidam a Domino Iesu non esse susceptam; an quia metus est ne sensu Christus laberetur humano? Dicunt quippe quia concupiscentia carnis legi mentis repugnat [Rom. 7, 23]... 65 ... Sed quomodo lubricum poterat timere peccati qui peccatum remissurus advenerat? Et ideo cum susceperit carnem hominis, consequens est ut perfectionem incarnationis plenitudinemque susceperit; nihil enim in Christo imperfectum. Suscepit itaque carnem ut resuscitaret; assumpsit animam, sed animam perfectam, rationabilem, humanam assumpsit atque suscepit... [PL 16, 870].

31. 7. 68 Quid autem opus fuit carnem suscipere sine anima, cum utique insensibilis caro et irrationabilis anima nec peccato sit obnoxia nec digna praemio?... 69 Desinant ergo isti misericordes timere, ne Christus carnem suam vel animam perfectam sensumque hominis non potuerit gubernare... Desinant... vereri, ne etiam in ipso concupiscentia carnis legem mentis oppresserit... [PL 16, 871].

32. 7. 72 [Et Iesus proficiebat aetate... Lc. 2, 52]. Quomodo proficiebat Sapientia Dei? Doceat te ordo verborum. Profectus est aetatis, et profectus sapientiae, sed humanae, est. Ideo aetatem ante praemisit, ut secundum hominem crederes dictum. Aetas enim non divinitatis sed corporis est. Ergo si proficiebat aetate hominis, proficiebat sapientia hominis. Sapientia autem sensu proficit, quia a sensu sapientia... Sensus igitur proficiebat humanus; sensum ergo suscepit humanum... [PL 16, 872-873].

33. 7. 77 Nec timeo ne tetrada videar inducere, nos enim vere solam, qui hoc asserimus, colimus Trinitatem. Non enim Christum divido cum carnis eius divinitatisque distinguo substantiam; sed unum Christum cum Patre et Spiritu Dei praedico... [PL 16, 873].

AMBROSIASTER [1]

34. In epistolam ad Romanos [a. 370/5]: In 1, 3 ... Eum qui erat Dei Filius secundum Spiritum Sanctum, id est secundum Deum (quia Deus spiritus est, et sine dubio sanctus est), factum dicit iuxta carnem Dei Filium ex semine David iuxta illud: Et Verbum caro factum est, ut iam unus sit Dei et hominis Filius Christus Iesus, ut sicut

[1] Ed.: PL 17, 47-536.

verus Deus est, verus esset et homo; verus autem non erit nisi sit ex carne et anima, ut sit perfectus. Qui enim ex aeterno Dei Filius erat, ignorabatur a creatura, dum vult autem manifestari pro hominum salute, visibilis debuit et corporeus fieri; quia et cognosci se voluit per virtutem et hominem a peccatis abluere in carne, morte devicta. Et ideo ex semine David fit, ut sicut de Deo rex ante saecula natus est, ita et secundum carnem ex rege ortum regium caperet, factus opere Spiritus Sancti de Virgine, hoc est natus; ut reverentia ei reservata, ex hoc ultra hominem cognosceretur, quia ab humanae legis nativitate distaret, sicut praedictum fuerat ab Isaia propheta: Ecce virgo in utero concipiet, ut cum novum factum videretur ac laude dignum, providentia quaedam Dei circa visitationem humani generis futura dignosceretur. [PL 17, 51-52].

35. In 1, 4... Hic ergo qui incarnatus, quid esset latebat; tunc praedestinatus est secundum spiritum sanctificationis in virtute manifestari Filius Dei, cum resurgit a mortuis... Omnis enim ambiguitas et diffidentia resurrectione eius calcata est et compressa... Ideo autem non dixit ex resurrectione Iesu Christi sed ex resurrectione mortuorum, quia resurrectio Christi generalem tribuit resurrectionem. Haec enim maior videtur virtus in Christo et victoria, ut ea potestate operaretur mortuus qua operatus fuerat et vivus. Quo facto apparuit illusisse mortem, ut redimeret nos; unde Dominum nostrum hunc vocat. [PL 17, 52].

36. In 5, 6-7: ... Ad hoc enim pro nobis mortuus est, ut et vitam et gloriam nobis acquireret... Apud homines ergo... mori visus est; ille enim apud inferos pro salute animarum irreverentes et nequam spiritus iudicabat... Huic ergo tempori Christus mortuus est, dum excessit e corpore. [PL 17, 94].

37. In epistolam ad Philippenses. In 2, 6: ... Christus igitur sciens in forma Dei se esse, aequalem se ostendit Deo; sed ut humilitatis legem doceret, Iudaeis se comprehendentibus non solum non repugnavit, sed semetipsum exinanivit, hoc est, potestatem suam ab opere retraxit, ut humiliatus otiosa virtute infirmari videretur. Formam servi accipiens, dum tenetur et ligatur et verberibus agitur, usque ad crucem factus obediens Patri, cui se aequalem sciebat, non sibi defendit aequalitatem, sed subiecit se... Non enim mihi, sicut quibusdam, videtur sic formam servi accepisse dum homo natus est. Vide enim quid dicat: Hoc sentite in vobis quod et in Christo Iesu, id est Deo et homine. Ante incarnationem enim aut Christus potest dici aut Iesus; quia simul ambo nomina et hominis filium et Dei Filium significant. Nam ante nativitatem quid dicit inter cetera? "Petra autem erat Christus", et "Non tentemus Christum sicut quidam eorum tentaverunt" [1 Cor. 10, 4. 9]. Ubi ergo aut Deum aut hominem vult significare Scriptura, unum e

duobus ponit: aut Iesum aut Christum. Dei enim Filius cum homo natus sit, in forma Dei erat, quia cum homo videretur, opera Dei faciebat, ut in gestis rebus appareret Deus esse, qui tantum homo esse putabatur. Opera enim formam significabant, ut quia opera eius non utique hominis opera sunt, hic qui in opere vel forma Dei erat, Deus intelligeretur. Forma enim Dei quid est nisi exemplum quo Deus apparet, dum mortuos excitat, surdis reddit auditum, leprosos mundat, et alia? Quomodo autem homini similis factus dicitur, si homo tantum erat? et qua ratione habitu repertus ut homo est, si non esset et Deus; nisi quia cum antequam se inclinari permitteret, semper in Dei virtute visus sit, postea infirmatus in habitu hominis repertus est? Nam in monte utique quasi Deus apparuit [Mt. 17, 2], et in mari pedibus ambulans non solum homo sed et Deus visus et intellectus est. Denique qui erant in navi quid dicunt? Vere Filius Dei est hic [Mt. 14, 33]. Ista ergo virtute cessante velut homo visus est; ideo enim dicit quasi, ut illud significet, quia et Deus est. Infirmitatis enim causa Deum dicit similem factum hominibus. Quod in subiectis aperit dicens: Humiliavit semetipsum factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis. Hinc est unde habitu repertus ut homo est, retinens enim virtutem suam ne appareret in eo, ut homo visus est et occisus qui mori nescit. [PL 17, 431-432].

38. In 2, 10-12: ... Nunc videamus quomodo donatum est Christo nomen quod est super omne nomen, quasi eguerit Filius Dei aut imperfectus fuerit; qui enim eget imperfectus est. Si enim in forma Dei erat, par et aequalis Deo, quomodo donatum est illi? Ei enim donatum dicit qui se humiliavit et quasi homo apparuit, exinaniens se, factus obediens usque ad mortem. Si ergo perfectus natus est, quomodo eguit? Perfectum Dei Filium natum de Deo Patre qui negat, Arianus est, nam ante passionem aequalem se Deo Patri ostendit, sicut et supra memoravi. Unde constat hunc natum esse perfectum, in nativitate enim sua omnia consecutus videtur. In plenitudine enim divinitatis est natus ad omnia agenda quae gessit, ut prius donum accepisset quam gereret ad quae agenda natus est. Videtur ergo donum Patris, hoc est, esse Filium, et nomen eius super omne nomen sit, hoc est, esse Deum; nomen enim Dei, sed per naturam non per solam appellationem, super omne nomen est... Quibusdam tamen videtur homini donatum esse nomen quod est super omne nomen; quod nullo genere, nulla ratione convenit. Si enim Christus Dei Filius idem ipse et homo est, non poterat Deus homo factus sed manens Deus his egere quae habebat; aut si secundum quod homo erat his egebat quae Dei sunt, ipse sibi Dei Filius Deus dedisset quae deerant ei iuxta quod homo erat. Quod quidem ab insipientia dicitur. Et quare Pater dicitur dedisse, cum ipse qui homo factus erat nihil dehaberet? aut non poterat Filii divinitas corpori suo et animae praestare quae deerant? Sed forte quia a Deo Patre sunt omnia, ideo ipse dicitur dedisse. Si ergo a Patre omnia, quare non dicatur cuncta

Filio suo per generationem dedisse? Et quamvis aequalem sibi genuerit Filium, ordo tamen exigit ut in nomine Patris agantur omnia. Hoc Pater concessit Filio post crucem, ut omnia in nomine Filii salventur... Hoc ergo natus accepit, ut post crucem manifestaretur quid a Patre, dum generaretur, acceperit. Nomen enim tunc accepit a Patre, cum a creatura coepit sciri; cognoscitur enim quid propter haec quae gessit, antequam gereret, acceperit... Quomodo ergo hoc ad corpus potest referri, ut Dei nomen corpori sit donatum, cum constet Christum hominem esse et Deum, quia nec dignum est ut Deus immutetur in carnem neque caro hoc possit effici quod est Deus. Sed forte ut adoptione Deus esset, et hic color est: incipiet enim ex parte Deus verus esse Christus et ex parte adoptivus, aut duo dii. Sed aliud Scriptura significat: illi enim donatum significat qui se exinanivit, qui formam servi accepit, qui in similitudinem hominis factus est, qui Patri obedivit. Si homo Deo Patri obedivit, quid magnum est quod dixit Apostolus?... Certe nomen quod super omne nomen est, Dei nomen est. Sed si per naturam non constat hoc nomen, non est super omne nomen; appellativum enim nomen in solo vocabulo est, non in nobilitate naturae; et adoptivo Deo non flectit creatura genua, sed vero, non concreaturae. Et quomodo fieri potest ut homo sit in gloria Dei Patris? Etiamsi adoptivus Deus homo, in gloria Dei Patris non potest esse, nam ei hoc competit qui natus est de Deo. [PL 17, 433-434].

39. Quaestiones Veteris et Novi Testamenti[1]: *Q. 49.* Cur Salvator, cum sanctus natus sit et Christus Dominus in ipsa nativitate appellatus, baptizatus est...? 1. Verum et manifestum est Salvatorem baptismo non eguisse, quia Christus non factus sed natus est... Nam Salvator utique, cum de Spiritu Sancto nascitur, purificatum corpus habuit, unctio enim carni eius spiritaliter in utero data est; Spiritus enim Sanctus purificavit quod de Maria Virgine in corpus Salvatoris profecit. Et haec est unctio carnis corporis Salvatoris, quare et natus 'Christus' est appellatus... Incongruum enim erat, ut Dei Filius in corpore peccatis subdito nasceretur. [SOUTER, pp. 95-96. PL 35, 2249].

40. *Q. 78.* Quid sibi vult ut Isaias propheta dicat de Christo: 'Qui peccatum non fecit', contra autem Apostolus: 'Eum qui peccatum, ignoravit, nesciebat, pro nobis peccatum fecit'? 1... Propheta ex persona Christi locutus est: "quia peccatum non fecit nec dolus inventus est in ore eius", Apostolus vero de persona loquitur Dei Patris: "quia eum —id est Christum—, qui peccatum nesciebat, pro nobis peccatum fecit". Quod duplici modo intelligendum est. Primum enim fecit illum peccatum, dum incarnari illum voluit... deinde dum offerret illum pro peccatis, fecit illum peccatum; hostia enim in lege pro peccatis oblata

[1] Ed.: SOUTER ALEXANDER, in CSEL 50 (Vindobonae 1908). PL 35, 2205-2416 (inter opera s. Augustino falso ascripta).

peccatum nuncupabatur. 2. Non ergo Christus peccatum fecit... sed aperte ipse peccatum factus est... Offerre autem Christum pro nobis quid est, nisi dare potestatem volentibus eum occidere? Quod idcirco concessum est, quia profuturum erat, ut esset causa descendendi ad inferos exspoliare tartarum animabus. Superabundans enim et inauditum peccatum est occidisse eum qui non solum nullo genere peccaverat, sed et multis vitam donaverat. Hoc peccato reus factus diabolus contradicendi audaciam perdidit... Cruci figi ergo se permisit, ut passio eius proficeret nobis, ut hinc cum signo eius exeuntes a secunda morte minime teneremur. Metuit enim mors etiam servos eius a quo victa est. [SOUTER, pp. 132-133. PL 35, 2268].

41. *Q. 83.* Si per Christum salus et vera et perfecta cognitio, cur non ante venit...? 2... Tunc venit, quando debuit venire voluntatis suae rationem secutus, non meritorum nostrorum. Nam si merita perpendas, venire non debuit. Venit ergo quando et subveniri debere scivit et futurum gratum beneficium. Si enim ei cui necessitas imminet ante subveniatur, erit quidem gratum, non tamen valde poterit scire quid sibi praestitum est; si autem in ipsa necessitate posito auxilium feras, sciet quale beneficium consecutus sit... 3... Primum enim dimisit genus humanum uti voluntate sua... sed cum... obsolescere coepisset cognitio Dei... eligere dignatus est Abraham... et cum adhuc reverentia segnior esset, postea per Moysen legem litteris dedit... Et quia accepta lege gentes spreverunt... motus Dominus misericordia misit Filium suum, qui se pro illis offerens et mortem destruens data omnibus remissione peccatorum Deo Patri illos iustificatos offerret, non enim posset descendi ad inferos nisi per mortem, nec ordo enim nec ratio poscebat eum qui mortuus non fuisset intrare ianuas tartari. 4. Nonne si quis vult in terra sua barbaros decipere, immutat se in habitu illorum, ut putetur unus ex his, et sic explorat quomodo illos subvertat? ita factum est diabolo. Quoniam malo more hominem subverterat ut in morte remaneret, inventum est remedium, quomodo quos male tenebat amitteret, ut subintraretur ei, et quem putabat se velut hominem occidisse, reperiret illum apud inferos Deum. Quo facto reus inventus omnes quos tenebat amisit et de cetero aperta est ad caelum via. 5... Sed forte e contra dicatur: '... Sine dubio fuerunt qui devotione et reverentia Creatoris vitam suam naturae lege frenarunt; numquid non etiam hi detenti sunt apud inferos expuncti hac vita? Si autem ante venisset post mortem Adae, liberato Adam qui prior peccaverat ceteris ad caelum aperuerat viam, ut, quia bene vixerant, agnito Creatore defuncti reciperentur in caelum. Damnum ergo est, quia non ante venit Christus'. Damnum esse manifestum est, sed quaere iustum an iniustum sit, solent enim damna iusta esse, de quibus queri non licet... 6... Diabolus superato homine triumphavit, hic victus genus suum subiecit peccato. Quam ob rem iniustum erat victori violenter auferre spolia, quia Deus quod facit iuste facit. Praeterea, cum acerbe peccaverit homo... non illi statim

debuit subveniri, quippe cum nec paenituerit. Nec grata enim fuisset misericordia, si non scisset quid mereretur... [SOUTER, pp. 140-143. PL 35, 2276-2278].

42. *Q. 113.* Cur Filius Dei missus sit et non alius. 6 ... Non alium oportuit venire nisi Christum Dominum nostrum, quia non tantum ad comprimendum diabolum venit, sed et manifestare se ipsum omni creaturae, ut reprobata persona diaboli hunc esse cognoscerent, cuius principatum et maiestatem praesumpserat satanas, et de cetero cognita veritate relinquerent errorem pro certo habentes Christum esse Dei Filium, qui solus Deus de Deo sit et caput sive principium eorum omnium quae in caelo sunt sive in terra, quia virtute et potentia qua superavit tyrannum satanam, manifestatus est ipse esse cuius imperium praesumpserat impius diabolus qui est satanas. [SOUTER, p. 301. PL 35, 2341].

43. Fides Isatis ex Iudaeo [1]: Filius Dei non est filius hominis, filius autem hominis Filius Dei est, quia qui Filius Dei est non est filius hominis: unigenitus enim Deus est. Qui vero filius hominis est, primogenitus est, et propter susceptorem suum, unigenitum Deum, et ipse unigenitus dicitur, quia in eo est unigenitus. Denique de primogenito apostolus Paulus sic ait: primogenitus in multis fratribus, quia per eum crediderunt. Non ergo unigeniti natura est primogeniti, sed per societatem unigeniti dicitur unigenitus esse. Primogenitus autem natura est primogenitus, non causa societatis, quia nullus ex mortuis resurrexit ad immortalitatem nisi ipse primus et solus, et exemplum resurrectionis futurae per suam resurrectionem omnibus sequentibus edidit... Quia unigenitus et primogenitus duae naturae sunt, divina et humana, sed una persona... [SOUTER, pp. 7-8].

44. Fidei igitur nostrae non convenit ut Iesus Christus mentiatur, quia ipse est veritas. Cum ergo ita sit, ipse de se dicit: Qui me misit, mecum est, nec me derelinquit; et alio loco: Deus, Deus meus, quare me dereliquisti? quia Deus hominem susceperat et per mortem crucis relinquendus erat a Deo usque ad resurrectionem. Fidei ergo nostrae sic convenit ut homo dicat ad Deum suum: Quare me dereliquisti? unigenitus autem Deus, qui inseparabilis est a Deo Patre, [esse] dicat: Qui me misit mecum est nec me dereliquit. [SOUTER, p. 8].

GAUDENTIUS EP. BRIXIENSIS († ca. 406)

45. Tractatus [2]. *Tractatus 19, ad Paulum diaconum. De eo quod Dominus Iesus dixit apostolis* Quia Pater maior me est: 4 Duplex est in Christo substantia: una propria, alia nostra, iam sua; id est, una Dei, alia hominis. Filius enim Dei, ex quo eum illibata virgo peperit... idem

[1] Ed.: SOUTER ALEXANDER, in *Journal of theological studies*, 31 (1929-1930) 2-8.
[2] Ed.: GLÜCK AMBROSIUS, in CSEL 68 (1936).

coepit esse etiam filius hominis qui in principio erat apud Patrem Filius Dei, utique Deus Verbum. 5 Exinde per incrementa aetatis Creator temporum proficit in virum perfectum [... Lc. 2, 40]. Omnia ergo quaecumque in hac duplici substantia constitutus vel locutus est vel fecit vel pertulit Christus, nunc omnipotentem Dei naturam, nunc infirmam suscepti hominis demonstrabant. 6 Nativitas carnis hominem monstrat, Deum probat inusitatus virginis partus. Angustum praesepis cunabulum et obvolutio consueta pannorum humanam signant infantiam, sed angelorum voces Deum pastoribus annuntiant esse qui natus est... 9 Et qui peccatum non fecit [... Is. 53, 9] ad baptismum Ioannis quasi homo peccator accedit nostra in nostro corpore crimina diluturus, sed ibi statim naturae divinae proprietatem vox Patris eius e caelo intonat... [GLÜCK, pp. 164-166. PL 20, 982-983].

46. 20 Nequissimi ariani... adultera permixtione confundunt, Deo adscribentes ignorantiam, infirmitatem, metum, impossibilitatem, dubitationem, dolorem, esuriem, sitim, lassitudinem ceterasque hominis passiones, quas Filius Dei absque detrimento divinitatis suae ita cum homine suscepit atque portavit, ut proprias quidem computaret contumelias quas patiebatur in carne, divinitas tamen eius, vim naturae suae retinens, impassibilis permaneret. 21 Unde sanctus Apostolus [2 Cor. 13, 4] salvo statu incorruptibilitatis divinae Dominum maiestatis memorat crucifixum... [GLÜCK, p. 169. PL 20, 985-986].

47. 22 Sustinebat ergo ut homo contumelias passionis in carne, et operabatur ut Deus propria auctoritate virtutes... 27 Sese exinanivit (voluntaria scilicet bonitate) humiliando semetipsum. Et adicitur: "Formam servi suscipiens", non utique servus effectus... [GLÜCK, pp. 169-171. PL 20, 986-987].

48. 29 ... Non utique Deo donatur ut Deus sit—nam in principio apud Patrem Filius Deus erat Verbum—, sed homo a Filio assumptus promovetur in Deum, ut Filius Dei qui semper fuerat, Deus esset pariter et cum ea substantia quam sumpsit ex virgine, totus iterum Deus 30 ... ut post passionis mysterium et ascensionis triumphum iam totus Dei Filius cum id quod pro nobis esse dignatus est in gloria Dei Patris (in divinitate scilicet naturae suae manens) ab universis caelestium terrestrium et infernorum virtutibus adoretur. 31 Prius ergo quam... in gloriam divinitatis paternae cum tota qua ex virgine natus fuerat substantia remearet... merito dicebat discipulis... Pater maior me est. Erat enim minor adhuc in carne natus Filius Dei, donec in antiquam gloriam suam suscepti hominis materiam collocaret... [GLÜCK, pp. 171-172. PL 20, 988].

49. 37 ... Cum totus Dominus Iesus—et quod ex Deo Patre est et quod ex virgine matre est—Deus sit unigenitus in gloria Dei Patris: quoniam quidem Deus diminutus non est in homine sed homo proficit in

Deum; ut, sicut Verbum caro factum est et habitavit in nobis, ita caro Deus fieret et habitaret in caelis... 42 Sic vel inclinatus vel humiliatus est Deus in homine, ut permanens Deus esse, quod fuerat, hominem, propter quem se humiliaverat, exaltaret; quia ita Verbum caro factum est, ut habitaret in nobis, et ita rursus homo in Deum conversus est, ut in Deum quidem promotam naturae tamen suae substantiam retineret... [Glück, pp. 175-176. PL 20, 990-991].

BAQUIARIUS

50. Libellus de fide [a. 383/4] [1]: Filium quoque credimus in novissimis diebus natum esse de Virgine et Spiritu Sancto. Carnem naturae humanae et animam suscepisse. In qua carne [et] passum et sepultum et resurrexisse a mortuis credimus et fatemur. Et in eadem ipsa carne [in] qua iacuit in sepulcro post resurrectionem ascendisse in caelum, inde venturum exspectamus ad iudicium vivorum et mortuorum. Virginem quoque ipsam de qua natum scimus, et virginem ante partum et virginem fuisse post partum, ne consortes Helvidiani erroris habeamur. [Madoz, p. 468. PL 20, 1028-1029].

CONSULTATIONES ZACHAEI ET APOLLONII

(ineunte saec. V) [2]

51. *Ex l. I:* 7. Quae necessitas Deo fuit descendendi ad terras... Veniendi ad terras, immo, quia ubique semper est, in homine ut visibiliter appareret, necessitatem quidem, quantum in ipso est, non deprehendes, sed cum ratione fuisse intelleges voluntatem. 8 ... Hoc primum menti tuae trade, quaecumque idem inter homines Deus ostendit suscepit ac pertulit, causa est vel servandi humani generis vel reparandi: in quo ita beneficia sua, quae a principio dederat, semper dilexit, ut plus veniae largiretur indultis, quam ultionibus mali pensaret. Propter hominem volumina scripturae... completa sunt... Cum haec igitur constituta parum proficerent per prophetas, praesentiam sui Salvator indulsit, ut salutis nostrae opus integrum cum praedicatione virtus impleret, nec semper a solo homine castigatio venire putaretur: cum in Christo et doctrina et actibus et signis divinitas eluceret, nosque ad imitationem iustitiae ac sanctitatis non vi cogeret, sed mirabilibus invitaret. Itaque opus tantae dignationis acturus quemadmodum debuit ad terrena descendere, nisi ut illum in suo fragilis hominis materia sustineret, quem erat visura praesentem, docentem auditura, imitatura operantem? [Morin, pp. 12-13. PL 20, 1077-1078].

[1] Ed.: Madoz Ioseph, *Una nueva redacción del "Libellus de fide" de Baquiario*, in *Rev. esp. de teología* 1 (1940/1) 457-488; ed. textus in pp. 463-474. PL 20, 1019-1036 = Flori Franciscus (Romae 1748).

[2] Ed.: Morin Germanus, in *Florilegium Patristicum*, fasc. 39 (Bonnae 1935). PL 20, 1071-1166.

52. 12. Quomodo per aetates diversas Deus creverit... Quando enim verum induisse hominem crederetur, si hos vitae gradus transcurrisset? Sed forte spernere aliquid de homine debuit, qui ad docendam humilitatem et patientiam veniebat? Quanto modestius in se Deum et hominem probans et mira praetulit et infirma non respuit! [Morin, p. 15. PL 20, 1079].

53. 14. Si Christus alios suscitavit, quomodo morte non caruit... Etiam in hoc aestimatio tua fallitur, ut in crucis affixione divinitatem credas iniuriam pertulisse; quae incomprehensibilis et libera nec pati potuit nec teneri: sed quendam de diabolo per assumptum hominem egit triumphum, cum in ligno victoriam carnis imponens, eum sine sui iniuria per hominem superavit, qui hominem cum Dei iniuria egerat in delictum. Homo ergo, non divinitas cruci data est; et qui per lignum peccaverat, fixus in ligno est. Atque haec Deo fuit assumendi hominem praecipua ratio vel voluntas, ut peccatum ab homine contractum per hominem tolleretur, et ab illo fides resurrectionis inciperet quem primum resurgere debuisse constaret: purus enim et ab omni immunis delicto pati pro omnibus voluit, ut non sola potestate sed merito omnibus praeferretur. Vides ergo, quae sit divinae pompa virtutis vitaeque victoria, mortem non meruisse, sed merentibus abstulisse, et vexillo spiritalis triumphi culpam materiae affixisse non propriam; quoniam quicumque alius, dum a peccatis nemo hominum liber est, pro se tantum vitam dedisset, illum oportuit pro omnibus interire, qui pro se noxae nihil debens, cum condemnari non posset, adquieverit et occidi ne nos perpetua mors teneret. [Morin, p. 17. PL 20, 1081].

54. 21. Quare salus hominum tam tarde advenerit... Grandi... dispensatione Dei humanum a principio genus tutatum semper est atque servatum; et, si breviter summa perstringas, videbis ad hoc divinae providentiae ordinem cucurrisse, ne iusto iudicio Dei necesse esset homines aboleri. Potuit enim mortis sententia in prima statim transgressione compleri... et tamen pro ratione paenitentiae vivendi tempus indultum est. Subcrescentibus postea sceleribus terra corrumpitur... Cum vero nihilominus impietas serperet, praedicatio adiungitur prophetarum... Ipse ad extremum caeli terraeque et hominis conditor, velut magnae familiae dominus, fidelibus famulis ante praemissis, potentiae suae largitur adventum, assumptionem terreni corporis pro hominum salute non spernens; atque in ipsum quem induit crucis passionem mortemque convertens et plenitudinem legis exhibuit et salutis. Quaeris cur ante non venerit? Nonne in promptu est, tardari debuisse postrema finemque differri, ut plenitudinem iustitiae plenitudo temporum custodiret, et inter traditionem ac iudicium per prolixitatem abolitio non auferret quod magna Dei dignatio praestitisset? Si enim vel mediis vel quibuscumque ante temporibus Christus venisset, iam non sola abusio fidem, sed cum abusione tulisset et oblivio, nullaque iustitiae cura

hominum corda morderet: quoniam difficilius antiquis credendum esset exemplis, cum vix recentibus fides detur. Ecce adhuc Dominicae crucis ac mortis indicia felicis sepulcri exuviae continent... et a multis Christus aut, quia fuit mortuus, Deus esse non aestimatur, aut, quoniam sit Deus, fuisse mortuus et post mortem resurgere potuisse non creditur, cum praeter cetera et mors hominem probet et resurrectio Deum... [MORIN, pp. 26-27. PL 20, 1089-1090].

55. 34. Quare Deus non angelum misit qui aut hominem restitueret aut diabolum perderet... Prima est quidem causa, qua Christus Dei Filius veniendi ad terras habuit voluntatem, ut vel periturum hominem perire non sineret, vel perditum repararet: sed hoc quoque eius providentiae iunctum est, ut diabolum atque ipsius socios, sicut in homine in primo superavit adventu, ita in homine iudicet in secundo. Nec difficile Deo fuit, per quamlibet caelestis militiae potestatem finem praesenti saeculo mittere et punire praedictos; sed quia memoratus nequitiarum auctor Deum se... voluisset videri, ut coram, qui uterque esset, ab angelis et hominibus nosceretur, manifestari Dei Filium visibiliter oportuit, et praesumptorem comminus confutari; ut nulla deinceps de intellectu unius maiestatis apud utramque creaturam dubitatio linqueretur. His praeterea additur causis, quod hominem sub conditione immortalem antea factum idem restituere in melius debuit qui ante plasmaverat. Etenim indecens erat, si a Deo corruptibilis homo factus ab angelo incorruptibilis redderetur, postea quam hoc fidei probatione meruisset. Quid vero Dei munificentia dignius, quam ut praesentiam suam in summam beatitudinis praestet, et, quod homini negaverat inexperto, indulgeat restituto: ut postremo, quem tantis malorum passionibus sequimur, quem cum saeculi invidia et periculis confitemur et credimus, sicut cupimus, ab his omnibus liberati in sua videamus maiestate regnantem? [MORIN, p. 42. PL 20, 1103-1104].

NICETA DE REMESIANA († post 414)

56. De ratione fidei [1]**:** 6. Sed nec illa fidelem animam scandalizant, quibus Dominus esurisse, dormisse, lacrimasse refertur; tunc, tristis usque ad mortem, crux, passio, sepultura: siquidem ad hoc sunt scripta et facta, ut et tolerantiae exempla praeberentur et vera eius incarnatio nosceretur. Nam in eo quod esurisse Dominus dicitur, veri corporis assumptionem intellige. In eo autem quod quinque panibus et piscibus duobus quinque milia hominum satiat, veram eius divinitatem cognosce. Certe cum dicit: Ego sum panis vivus qui de caelo descendi [Io. 6, 51], non cadit in sensum nostrum ut panis esurire credatur. Sic et de somno intellegendum est: quoniam sicut per somnum corporis veritas cognoscitur, sic per illud quod statim ventis et fluctibus imperat, vera eius divinitas approbatur. Nam quod lacrimas super Lazarum fudit, fantasmatis suspicio tollitur; lacrimae enim veri corporis sunt humores. Quod autem dicit: Lazare, veni foras, et statim ille qui iam fetebat, aperiente se terra, vivus emersit, magnum eius divinitatis indicium est. Nam et illud quod ait: Tristis est anima mea usque ad mortem, ex hac ipsa Lazari resurrectione intellegi potest qualiter debeat accipi: nec enim divinitas mortem metuebat, sed humanum affectum per tristitiam animi indicabat. Crux aeque, passio et sepultura, uno vel altero dicto Domini discutiuntur, quominus ei impotentia vel infirmitas ascribatur. Cum dicit ad Iudaeos: Solvite templum hoc, utique corpus suum dicebat: et ego in triduo suscitabo illud. Et iterum ait: Potestatem habeo ponere animam meam, et potestatem habeo iterum sumere illam. Si corporis sui suscitat templum, si potestas est ponendae animae per passionem et resumendae per resurrectionem, cessat in Christo infirmitatis opinio, ubi tantae potestatis sublimitas declaratur. [BURN, pp. 15-16].

[1] In opere *Competentibus ad baptismum instructionis libelli VI.* Ed.: BURN ANDREW EWBANK, *Niceta of Remesiana* (Cambridge 1905), pp. 6-54. PL 52, 873.

57. 7. Omnia ergo pie intelligenda sunt; omnia honorifice tractanda; utrumque in Domino confitendum est: et forma in qua semper fuit, et forma servi quae accepta est propter servos. Credenda est et passio secundum carnem et impassibilitas secundum divinitatem, ne aut impii aut ingrati iudicemur... [BURN, pp. 16-17].

58. De Spiritu Sancto: 5. Audeo dicere: templum ipsum Domini, id est corpus quod accepit de Virgine, certe ipso Spiritu instructum est. Ut dixit Gabriel angelus ad Mariam: Spiritus Sanctus veniet in te [... Lc. 1, 35; Mt. 1, 20]. Ecce ipsum templum in quo Verbum Dominus habitavit invenimus ab Spiritu sanctificatum. Et licet dicat ipse Dominus de se, Quem Pater sanctificavit et misit in hunc mundum [Io. 10, 36]; et pro illis me ego sanctifico [Io. 17, 19]. Potens est enim Filius Dei et suum corpus et omnia sanctificare; tamen ut virtutem et proprietatem Sancti Spiritus saeculo manifestaret, tempore baptismatis in specie columbae ipse in suum corpus recepit Spiritum Sanctum, ut vere secundum Apostoli dictum omnis in eo habitaret corporaliter plenitudo divinitatis... [BURN, p. 24].

59. De symbolo: 3. Credens ergo in Deum Patrem statim te confiteberis credere et in Filium eius Iesum Christum. Hic est Filius Dei, Iesus Christus. Iesus quidem ex Hebraeorum lingua interpretatus, salvator intelligitur, Christus vero regiae dignitatis appellatio est veluti salvator et rex, unus atque idem Iesus Christus. Hic propter nostram salutem descendit a Patre de caelis et simile nobis corpus accepit. Natus ex Spiritu Sancto et ex Maria Virgine sine ulla viri operatione. Corpus ex corpore Spiritus Sancti virtute generatum est. Manens Deus homo factus est, ut hominibus et visui et doctrinae et saluti esse posset, quia aliter divinitas ab hominibus sustineri non poterat nisi corporis adsumptione visibilis. [BURN, p. 41].

60. 4. Natus ergo ex sancta et incontaminata Virgine ut sanctae nativitatis nobis praestaret initium. Natus est secundum quod ante dictum fuerat per prophetam: Ecce virgo in utero concipiet et pariet filium et vocabis nomen eius Emmanuel, quod est interpretatum nobiscum Deus. Crede ergo hunc qui ex Virgine natus est, nobiscum esse Deum, Deum ante saecula de Patre, hominem ex virgine propter homines, vere incarnatum non putative, sicut quidam erronei haeretici erubescentes mysterium Dei in phantasmate dicunt factam Domini incarnationem... quod absit omnino a Dei veritate! Si enim falsa incarnatio est, falsa erit et salus hominibus. Quod si vera in Christo est, aeque incarnatio est in ipso. Utrumque exsistens: homo quod videbatur, Deus quod non videbatur. Manducans ut homo, et pascens quinque milia hominum quinque panibus quasi Deus. Sitiens ut homo, et aquam vitae tribuens quasi Deus. Dormiens ut homo in navi, sed ventis et mari imperans quasi Deus. Manus cruci affigens velut homo, sed paradisum confitenti se latroni tribuens quasi Deus. Mortem postremo suscipiens, deposito ad modicum corpore ut homo, sed quatridianum mortuum de sepulcro suscitans quasi Deus. [Burn, pp. 41-42].

61. 5. Sequitur ut credas dominicae passioni et passum confitearis Christum crucifixum a Iudaeis secundum praedicta prophetarum. Et vide ne erubescas in passione Domini tui. Si forte aliquid infidelitas Iudaeorum vel stultitia gentium de magnifica Christi cruce blasphemare voluerit, memento semper dicti dominici: Qui me confessus fuerit coram hominibus, et ego confitebor eum coram Patre meo qui est in caelis [Mt. 10, 32]. Nec sane est unde confundaris, si in quo sacramento passus est Christus intelligas. Passus est non divinitate sed carne. Deus enim impassibilis semper est. Passus autem carne est, sicut Apostolus docet, ut eius vulnere salus humano generi proveniret; sicut etiam praedixerat Esaias... [Is. 53, 5]. Pro nostro enim peccato passus est Christus, ut nobis iustitia donaretur... Mortuus est ergo, ut mortis iura dissolveret... 6. Tertia die resurrexit vivus a mortuis... neque enim poterat Christus a morte detineri, qui et mortis et vitae totam obtinet potestatem... [Burn, pp. 43-44].

RUFINUS AQUILEIENSIS († 410)

62. Expositio symboli[1]**:** 9. Vide ergo cooperantem sibi invicem Trinitatem. Spiritus Sanctus venire dicitur super virginem et virtus Altissimi obumbrare ei. Quae est autem virtus Altissimi nisi ipse Christus, qui est Dei virtus et Dei sapientia? Cuius autem haec virtus est? Altissimi, inquit. Adest ergo Altissimus, adest et virtus Altissimi, adest et Spiritus Sanctus... [PL 21, 349-350].

[1] PL 21, 335-386.

63. 13. Sed nec illud quidem absolutione vacare huius quaestionis omittamus, quod substantia Dei, quae omnino est incorporea, inseri corporibus vel capi ab eis principaliter non potest, nisi aliqua sit media substantia spiritualis, quae capax divini spiritus possit esse. Verbi gratia, ut si dicamus lux omnia quidem membra corporis illustrare potest, a nullo tamen eorum nisi a solo oculo capi potest... Et Filius ergo Dei nascitur ex virgine, non principaliter soli carni sociatus, sed anima inter carnem Deumque media generatus. Anima ergo media et in secreta rationabilis spiritus arce Verbum Dei capiente, absque ulla quam suspicaris iniuria Deus est natus ex virgine. Et ideo nihil ibi turpe putandum est, ubi sanctificatio spiritus inerat, et anima, quae erat Dei capax, particeps fiebat etiam carnis... [PL 21, 352].

64. 14. Cum tot species mortis sint... cur ex his omnibus crucis potius species ad mortem delecta sit Salvatoris? Unde sciendum est, quod crux ista triumphus erat. Tropaeum enim insigne: triumphus autem devicti hostis indicium est. Quia ergo adveniens Christus... tria pariter sibi regna subiecit [... Phil. 2, 10] et haec omnia sua morte vincebat, conveniens mysterio mors quaesita est, ut in aere sublimatus et aereas subiugans potestates victoriam de his supernis et caelestibus traderet. Expansas autem manus tota die sanctus propheta dicit eum tenere ad populum qui est in terra, ut et incredulos contestaretur et invitaret credentes. Ea vero parte qua sub terra demergitur, inferni sibi regna subiceret... [PL 21, 353].

65. 16. Sed fortasse terretur aliquis in huiuscemodi doctrina, quod quem paulo ante cum Deo Patre diximus sempiternum ac de eius substantia esse progenitum, quemque regno maiestate aeternitate unum cum Deo Patre esse docuimus, nunc de eius morte tractamus. Sed nolo terrearis, o fidelis auditor: paulo post istum quem audis mortuum, rursum immortalem videbis. Mors enim ab eo mortem spoliatura suscipitur. Nam sacramentum illud susceptae carnis... hanc habet causam, ut divina Filii Dei virtus velut hamus quidam habitu humanae carnis obtectus... principem mundi invitare possit ad agonem: cui ipse carnem suam velut escam tradens, hamo eum divinitas intrinsecus teneret insertum ex profusione immaculati sanguinis... Is qui habebat mortis imperium rapuit quidem in morte corpus Iesu non sentiens in eo hamum divinitatis inclusum; sed ubi devoravit, haesit ipse continuo, et diruptis inferni claustris velut de profundo extractus trahitur, ut esca ceteris fiat... [PL 21, 354-355].

66. 18. Sciendum sane est, quod in Ecclesiae Romanae symbolo non habetur additum 'descendit ad inferna', sed neque in Orientis Ecclesiis habetur hic sermo: vis tamen verbi eadem videtur esse in eo quod sepultus dicitur... [PL 21, 356].

S. HIERONYMUS († 419)

67. Epistolae [1]. *Epistola 65, ad Principiam:* 8 ... Quaeritur autem quomodo pulchrior sit cunctis filiis hominum de quo legimus in Isaia [Is. 53, 2-3]: "Vidimus eum et non habebat speciem neque decorem..." Ibi ignobilitas corporis propter flagella et sputa... commemoratur, hic pulchritudo virtutum in sacro et venerando corpore. Non quo divinitas Christi hominibus comparata formosior sit (haec enim non habet comparationem), sed absque passionibus crucis universis pulchrior est: virgo de virgine, qui non ex voluntate viri sed ex Deo natus est. Nisi enim habuisset et in vultu quiddam oculisque sidereum, numquam eum statim secuti fuissent apostoli, nec qui ad comprehendendum venerant, corruissent... [HILBERG, I, pp. 624-625. PL 22, 627].

68. *Epistola 120, ad Hedibiam* [post 406]: 9. $_{14}$ Gloria Salvatoris patibulum triumphantis est. Crucifigitur ut homo, glorificatur ut Deus... $_{15}$ Haec dicimus, non quod alium Deum et alium hominem esse credamus et duas personas faciamus in uno Filio Dei, sicut nova haeresis calumniatur, sed unus atque idem Filius Dei et filius hominis est, et, quidquid loquitur, aliud referimus ad divinam eius gloriam, aliud ad nostram salutem. [HILBERG, pp. 497-498. PL 22, 996].

69. Homilia de Nativitate Domini [2]: Quoniam vero multa diximus et infantem vagientem in praesepe audivimus et adoravimus, usque hodie adoremus illum. Tollamus illum in brachiis nostris, adoremus illum Dei Filium. Deus magnus qui tanto tempore tonavit in caelo et non salvavit, vagiit et salvavit. Hoc totum quare dixi? Quoniam numquam salvat superbia, sed salvat humilitas. Dei Filius in caelo erat et non adorabatur, in terram descendit et adoratur. Habebat sub se solem et lunam et angelos et non adorabatur, in terra nascitur homo perfectus, homo totus, ut sanaret totum orbem. Quidquid non assumpsit ex homine non salvavit: si autem assumpsit carnem et animam non assumpsit, non salvavit. Salvavit ergo quod minus est et quod maius est non salvavit? Si enim dicunt, Salvavit et animam quam assumpsit: sicut maior est anima a corpore, sic ipsius animae principale sensus est: si autem sensum non salvavit, animam, quod minus est, salvavit. Sed dicis: Propterea non assumpsit humanum sensum, ne vitia humana haberet in corde, hoc est cogitationes malas. Si ergo ipse non potuit vincere quod fecit, mihi indignatur quod non possum vincere quod ipse debuit? [MORIN, pp. 397-398].

[1] Ed.: HILBERG ISIDORUS, in CSEL 54-56 (Vindobonae 1910-1918). PL 22, 325-1224.
[2] Ed.: MORIN GERMANUS, *Anecdota Maredsolana*, t. III, P. 2 (1897), pp. 392-398.

70. Commentarioli in psalmos [1]. *In psalmum 1:* "Et omnia quaecumque fecerit prosperabuntur"... Melius igitur de eo intelligimus homine qui a Salvatore nostro assumptus est atque salvatus: non quo alium assumpsisse alium assumptum esse testemur; sed quo unus atque idem Filius Dei et filius hominis, qui ante saecula Verbum semper fuit, ipse postea et carnem est dignatus assumere... [MORIN, p. 5].

71. *In psalmum 19:* "Exaudiat te Dominus in die tribulationis". Quidam hunc psalmum dictum putant ex voce populi ad Christum loquentis ut ad regem pariter et ad sacerdotem. Mittat tibi auxilium de sancto. Qui formam servi acceperat, recte ei quasi homini imprecatur auxilium. Recordetur omnis victimae tuae. Sacrificium Christi est, sive quod ei omnes offerimus deprecando, sive quod pro omnibus suum ipse sanguinem fudit. [MORIN, pp. 29-30].

72. *In psalmum 67:* Clamantibus contra eum Iudaeis atque dicentibus: "Crucifige, crucifige eum". Qui Iudaei stimulati fuerunt ab inimicis Christi, hoc est, a daemonibus. Ut autem hoc totum fieret, ipsius Salvatoris voluntas fuit, qui haec passus est fieri. [MORIN, p. 56].

73. Tractatus sive homiliae in psalmos [2]. *De psalmo 98:* "Et adorate scabillum pedum eius, quoniam sanctum est"... Legi in cuiusdam libro: "Assumptio, inquit, humani corporis, hoc est, hominem quem Deus de Maria est dignatus assumere, ipsum, inquit, dicit scabillum pedum eius". Licet quidem assumptus sit homo et ad comparationem Dei omnis creatura scabillum pedum eius est, tamen hoc ipsum scabillum sociatum est Deo et sedenti suo. Videte quam rem audeam loqui. Ego ita adoro scabillum quod quondam fuit, sicut thronum. 'Etsi enim noveramus Christum secundum carnem, sed iam non novimus eum secundum carnem'. Habuerit forsitan scabillum ante mortem, ante resurrectionem, quando manducabat, quando bibebat, quando nostros patiebatur affectus. Postquam vero resurrexit et ad caelos victor ascendit, ego non intelligo alium sedentem et alium scabillum, sed totum in Christo thronus est. Quaeris et dicis: Quare vel quare? Quomodo sit nescio, et tamen credo quod sit... Interrogas me quomodo et divinitas et incarnatio unum sit, cum ego nesciam quomodo vivam. [MORIN, p. 154].

74. *De psalmo 108:* Si ergo habuit tristitiam, si habuit dolorem, ergo habuit et sensum: nam sensus dolor est. Si ergo voluerint nobis dicere: Propterea non dicimus eum habuisse sensum, ut non videatur habere peccatum; nos illis respondeamus: Habuit corpus sicut nos aut non habuit? Si dixerint, habuit, respondeamus illis: Ergo habuit et passiones corporis nostri. Intelligit unusquisque quod dico. Si autem negaverint eum habuisse passiones aut libidines corporis, ergo dicimus

[1] Ed.: MORIN G., *o. c.*, t. III, P. 1 (1895), 1-114.
[2] Ed.: MORIN G., *o. c.*, t. III, P. 2 (1897), pp. 1-316.

illis, quod nec corpus habuit. Et nos dicamus illis: Sicut corpus habuit verum sicut et nos et non habuit peccatum corporis, ita et animam veram habuit et peccatum animae non habuit. Nos ergo confiteamur verum corpus eum habuisse ac veram animam. Si enim non suscepit Dominus cuncta quae hominis sunt, non salvavit hominem. Si autem suscepit corpus, animam autem non suscepit, ergo corpus salvavit, animam autem non salvavit. Nos autem volumus magis salvari animam nostram quam corpus... Si ergo dicunt illi quia ideo Dominus non accepit sensum ut non peccaret, et hoc putant quod quicumque sensum habuerit humanum vincere eum non potest, dicant nobis... Petrus habuit sensum aut non habuit, et ceteri sancti apostoli? Si ergo apostoli vicerunt sensum humanum, Dominus timuit accipere sensum ne vinceretur ab illo?... [MORIN, pp. 196-197].

75. *De psalmo 109:* Nobis ergo qui Filius Dei est, ipse est et filius David: non alius filius et alius filius, non facio duas personas in Deo et homine, sed ipse qui Filius Dei est, ipse est et Filius David... "Dixit Dominus Domino meo": huic Domino cui praecipitur ut sedeat. Deus non sedet, assumptio corporis sedet. Huic ergo praecipitur ut sedeat qui homo est, qui assumptus est. Hoc adversus Arrianos dicimus et adversus eos qui dicunt: Maior est Pater qui iubet ut sedeat, quam ille cui iubetur. Omnia evangelia personant de persona hominis, et nunc non necesse est approbatio: quia omnia quaecumque vilia videntur, referuntur ad hominem, referuntur ad carnem. [MORIN, p. 198].

76. Tractatus sive homiliae in psalmos quatuordecim [1]. *In psalmum 93:* Dicitur alibi: "Et adorate scabellum pedum eius, quia sanctus est". Quidam putant de terra dictum, scabellum pedum eius: mihi autem videtur quod ad comparationem divinae maiestatis incarnatio Salvatoris scabellum propter subiectionem humilitatis merito nuncupetur; sed quia Christi est adoratur. Nihil enim deest divinitati: quidquid enim οἰκονομία est in Christo non illi additur sed nobis proficit: ille in gloria assumitur, ut nobis futurae spei gratia demonstretur. [MORIN, p. 86].

77. Commentarii in Isaiam [a. 408-410] [2]: C. 53. Sin autem non habebat speciem neque gloriam, sed forma ipsius erat ignobilis et deficiens prae filiis hominum, sive, ut habetur in Hebraeo, despectus et novissimus virorum, quomodo in Psalmis dicitur: Accingere gladio tuo super femur tuum, potentissime, pulchritudine et decore tuo? Quod facile solvitur. Despectus erat et ignobilis quando pendebat in cruce, et factus pro nobis maledictum peccata nostra portabat, et loquebatur Patri: Deus, Deus meus, quare me dereliquisti? Inclytus autem erat et decorus aspectu, quando ad passionem eius terra contremuit, saxa dirupta sunt, et fugiente sole aeternam noctem elementa timuerunt [... Cant. 5, 10]. Candidus plenitudine ac puritate virtutum, rubicundus in passione. [PL 24, 524-525].

[1] Ed.: MORIN GERMANUS, *o. c.*, t. III, P. 3 (1903), pp. 1-94.
[2] PL 24, 17-704.

78. Quod autem infert:... "Virum dolorum et scientem infirmitatem", verum corpus hominis et veram demonstrat animam, qui sciens ferre infirmitates, omnes eas divinitate superavit. [PL 24, 525].

79. Ille autem vulneratus est propter iniquitates nostras [... Ps. 21, 17], ut suo vulnere vulnera nostra curaret... ut factus pro nobis maledictum, nos liberaret de maledicto... Unde disciplina pacis nostrae super eum est. Quod enim nos pro nostris debebamus sceleribus sustinere, ille pro nobis passus est. [PL 24, 526].

80. Ex quo perspicuum est, sicut corpus flagellatum atque laceratum signa iniuriae in vibicibus ac livore portabat, ita et animam vere doluisse pro nobis, ne ex parte veritas et ex parte mendacium credatur in Christo. [PL 24, 526].

81. "Oblatus est quia ipse voluit". Non enim necessitate crucem sed voluntate sustinuit [... Io. 18, 11; Mt. 16, 23]... Sicut agnus cum ducitur ad victimam non repugnat, sic ille passus est voluntate, ut destrueret eum qui mortis habebat imperium, humilians se usque ad mortem et mortem crucis... qui non solum sanguine suo nos redemit, sed et lanis operuit, ut algentes infidelitate sua veste calefaceret... Iste... iniquitatem non fecit... Quod de nullo penitus hominum intelligi potest, ut nec opere nec sermone peccaverit... nisi de illo qui peccata nostra portavit. [PL 24, 527-529].

82. Commentarii in evangelium Matthaei [a. 398] [1]: In 9, 9. Fulgor ipse et maiestas divinitatis occultae, quae etiam in humana facie relucebat, ex primo ad se videntes trahere poterat aspectu... [PL 26, 57].

83. In 14, 23. Quod autem ascendit solus orare non ad eum referas qui de quinque panibus quinque millia saturavit hominum, exceptis parvulis et mulieribus, sed ad eum qui audita morte Ioannis secessit in solitudinem. Non quod personam Domini separemus, sed quod opera eius inter Deum et hominem divisa sint... [PL 26, 105].

84. In 26, 37. "Coepit contristari et maestus esse". Illud quod supra diximus de passione et propassione, etiam in praesenti capitulo ostenditur, quod Dominus, ut veritatem probaret assumpti hominis, vere quidem contristatus sit; sed ne passio in animo illius dominaretur, per propassionem coeperit contristari. Aliud est enim contristari et aliud incipere contristari. Contristabatur autem non timore patiendi qui ad hoc venerat ut pateretur et Petrum timiditatis arguerat, sed

[1] PL 26, 15-228.

propter infelicissimum Iudam [... Ionae 4, 8]. Si autem tristitiam animi non affectum Salvatoris erga perituros sed passionem haeretici interpretantur, respondeant quomodo exponunt illud quod ex persona Dei per Ezechielem [16, 43] dicitur: "Et in omnibus istis contristabas me". [PL 26, 205].

85. Tractatus in Marci evangelium [1]: "De die autem illo et hora nemo scit, neque angeli in caelo neque Filius nisi Pater... Si Deus est, quomodo ignorat?... Si autem sunt in Christo thesauri sapientiae et scientiae absconditi, debemus inquirere quare sint absconditi. Si sciremus nos homines diem iudicii, verbi causa, quod futura esset dies iudicii post duo milia annorum, et hoc nos sciremus ita futurum, negligentiores hinc essemus. Diceremus enim: quid ad me pertinet, si post duo milia annorum dies ventura est iudicii? Quod ergo dicitur, Filium ignorare diem iudicii, nobis prodest, quia ignoramus diem iudicii quando sit ventura. Denique videte quid sequitur: "Videte et vigilate et orate; nescitis enim quando tempus sit". Non dixit, nescimus, sed nescitis. Videmur hucusque vim facere Scripturae et sensum non exponere. Post resurrectionem interrogant apostoli Dominum Salvatorem: 'Domine, quando restituturus est regnum Israel?... Non est vestrum, inquit, scire tempora quae Pater posuit in sua potestate'. Non dicit hic, Nescio: sed, Non est vestrum scire, non vobis prodest scire diem iudicii... Hoc autem de evangelio diximus, ne cui scandalum resideat in animo, quod ignoraret aliquid ille in quem crediturus esset. [MORIN, pp. 365-366].

Commentarius in evangelium secundum Marcum inter opera s. Hieronymi editus (PL 30, 609-668) medio saeculo V Romae conflatus dicitur. Cf. *Clavis patrum latinorum* (Brugge 1951), n. 632.

86. Commentarii in IV epistolas Paulinas [a. 386-387] [2]. *In epistolam ad Ephesios:* In 4, 9-10. Inferiora autem terrae infernus accipitur, ad quem Dominus noster Salvatorque descendit, ut sanctorum animas, quae ibi tenebantur inclusae, secum ad caelos victor abduceret... "Qui descendit, ipse est qui ascendit super omnes caelos, ut impleret omnia". Numquid corporaliter omnes caelos et universas sublimitates et caelorum circulos, quos philosophi sphaeras vocant, transiens atque transcendens stetit in summo caeli fornice et, ut ipso verbo utar, apside? An certe omnia corporalia contemnens atque despiciens et aeterna contemplans, super caelos, id est, super invisibilia stetisse credendus est? quod ego melius puto. Descendit ergo in inferiora terrae, et ascendit super omnes caelos Filius Dei, ut non tantum legem prophetasque compleret, sed et alias quasdam occultas dispensationes, quas solus ipse novit cum Patre. Neque enim scire possumus quomodo et angelis et

[1] S. Chrysostomo perperam ascripti. Ed.: MORIN GERMANUS, *o. c.*, t. III, P, 2 (1897), pp. 317-370.
[2] PL 26, 331-656.

his qui in inferno erant sanguis Christi profuerit, et tamen quin profuerit nescire non possumus... Hic locus adversum Ebionem et Photinum vel maxime facit. Si enim ipse est ascendens in caelos qui de caelis ante descenderat, quomodo Dominus noster Iesus Christus non ante Mariam est sed post Mariam? Necnon et contra eos qui duos filios insano errore confingunt: Filium videlicet Dei et filium hominis. Ecce hic apertissime dicitur, quod ipse sit ascendens atque descendens. Nec statim ista dicentes locum alteri haeresi damus, quae dimidiatam Christi asserit dispensationem, sed sic unum et Dei et hominis filium confitemur; ne dispensationem assumpti hominis, qua salvati sumus, ex parte credentes, in parte truncemus. [PL 26, 531].

LEPORIUS

87. Libellus emendationis [a. 418] [1]: 2 ... *Dicere verebamur de Maria Deum natum,* nunc constantissime confitemur: tametsi Christum Filium Dei tunc etiam natum de sancta Maria non negaremus... sed... non ipsum Deum hominem natum, sed perfectum cum Deo natum hominem dicebamus: pertimescentes scilicet ne divinitati conditionem assignaremus humanam... Quasi si cum homine Deus nasci non aspernaretur, ipse praeiudicio status sui nasci homo dedignaretur. Aut illud poterat sed hoc forte non poterat? 3. Credo plane Deum hoc unum non posse, quod non vult. Si nasci voluit... certissime credo quia potuit: quoniam status Dei nullum potest periculum sustinere, nec... ut ederetur ex homine indignum habuit, quia nec ipsam hominem facere de qua homo nasceretur duxit indignum. Si ergo... ita *hominem cum Deo natum esse* dicamus, ut seorsum quae Dei sunt soli Deo demus et seorsum quae sunt hominis soli homini deputemus, quartam manifestissime introducimus in Trinitate personam, et de uno Filio Dei non unum, sed facere incipimus duos Christos... [PL 31, 1223-1224].

88. 3 ... Ergo confitemur Dominum ac Deum nostrum Iesum Christum unicum Filium Dei, qui sibi ante saecula natus ex Patre est, nobis a tempore de Spiritu Sancto et Maria semper virgine factum hominem, Deum natum; et confitentes utramque substantiam, carnis et Verbi, unum eundemque Deum atque hominem inseparabilem semper pia fidei credulitate suscipimus; et ex tempore susceptae carnis sic omnia dicimus quae erant Dei transisse in hominem, ut omnia quae erant hominis in Deum venirent: et hac intelligentia Verbum caro factum sit, non ut conversione aut mutabilitate aliqua coeperit esse quod non erat, sed

[1] PL 31, 1221-1230. MANSI, IV, 519-527. Cum longum libelli excerptum insertum inveniatur in Ioannis Cassiani opere *De incarnatione Domini contra Nestorium*, l. I, n. 5, ex huius editione critica (quam curavit Michael Petschenig, in CSEL 17, p. 242-244) textum magna ex parte emendare potuimus usque ad n. 91 inclusive. Verba quae priorem eamque reprobatam Leporii sententiam referunt, litteris italicis edimus.

ut potentia divinae dispensationis Verbum Patris, numquam a Patre discedens, homo proprie fieri dignaretur, incarnatusque sit Unigenitus secreto illo mysterio quo ipse novit; nostrum namque est credere, illius nosse. Ac sic ipse Deus Verbum totum suscipiens quod est hominis, homo sit; et assumptus homo totum accipiendo quod Dei est, aliud quam Deus esse non possit: non tamen quia incarnatus dicitur et immixtus, diminutio eius sit accipienda substantiae. Novit enim Deus sine sui corruptione misceri et tamen in veritate misceri, et ita suscipere, ut nihil ei crescat augmenti, sicut se ipsum totum novit infundere, ut nihil ei accidat detrimenti. [PL 31, 1224].

89. 4. Non ergo ad intelligentiam imbecillitatis nostrae, secundum experimentorum visibilia documenta facientes coniecturam de aequalibus se invicem ingredientibus creaturis, putemus Deum hominemque commixtum et tali confusione carnis et Verbi quasi aliquod corpus effectum. Absit ita credere, ut conflatili quodammodo genere duas naturas in unam redactas arbitremur esse substantiam: huiusmodi enim commixtio partis utriusque corruptio est. Deus enim qui capax est, non capabilis [1]; penetrans, non penetrabilis; implens, non implebilis; qui ubique simul totus est et ubique diffusus est, per infusionem potentiae suae misericorditer naturae est mixtus humanae, non humana natura naturae est mixta divinae. Caro igitur proficit in Verbum, non Verbum profecit in carnem; et tamen verissime Verbum caro factum est... [PL 31, 1224-1225].

90. 5. Nascitur ergo nobis proprie de Spiritu Sancto et Maria semper Virgine Deus homo Iesus Christus Filius Dei; ac sic in alterutrum unum fit Verbum et caro, ut manente in sua perfectione naturaliter utraque substantia, sine sui praeiudicio et humanitati divina communicent et divinitati humana participent. Nec alter Deus, alter homo, sed idem ipse Deus qui et homo, et vicissim homo qui et Deus, Iesus Christus unus Dei Filius nuncupetur et vere sit. Et ideo id agendum nobis semper est et credendum, ut Dominum nostrum Iesum Christum Filium Dei, Deum verum, quem cum Patre semper et aequalem Patri ante saecula confitemur, eumdem a tempore susceptae carnis factum Deum hominem non negemus; nec quasi per gradus et tempora proficientem in Deum, alterius status ante resurrectionem, alterius post resurrectionem fuisse credamus, sed eiusdem semper plenitudinis atque virtutis. [PL 31, 1225].

91. 6. Et quia omnes infirmitates nostras, idest naturae nostrae, portavit, et vere secundum carnem suscepit in se affectus nostros ad probationem veri hominis, currente in eodem nihilominus cursu nostrae mortalitatis, potestate scilicet, non necessitate, aetate et sapientia... profecit, esurivit, sitivit, fatigatus est, flagellatus est, crucifixus est, mortuus est, resurrexit; non ideo a divinitatis natura mutatus est... Sed quia

[1] PETSCHENIG lectionem elegit: qui capabilis, non capax est.

Verbum Dei in hominem dignanter, hominem suscipiendo, descendit, et per susceptionem Dei homo ascendit in Verbum, totus Deus Verbum factus est totus homo. Non enim Deus Pater homo factus est nec Spiritus Sanctus sed Unigenitus Patris. Ideoque una persona accipienda est carnis et Verbi, ut fideliter sine aliqua dubitatione credamus unum eundemque Dei Filium inseparabilem semper, geminae substantiae etiam gigantem nominatum, in diebus carnis suae et vere semper omnia gessisse quae sunt hominis, et vere semper possedisse quae Dei sunt. "Quoniam etsi crucifixus est ex infirmitate, sed vivit ex virtute Dei" [2 Cor. 13, 4]. [PL 31, 1225-1226].

92. 6. Quapropter iam non pertimescimus dicere *ex homine natum Deum et secundum hominem Deum passum, Deum mortuum...* Utique [omni credenti] Dei virtus est in salute secundum hominem credere Deum passum, non credenti autem Dei existimatur infirmitas in perditione Deum secundum carnem non credere crucifixum... In hoc maxime fides nostra consistit, ut credamus unicum Filium Dei, non adoptivum sed proprium, non phantasticum sed verum, non temporarium sed aeternum pro nobis omnia secundum carnem fuisse perpessum, et non sibi agonizasse sed nobis, nec propter se sed propter nos, quia iacebamus, illum ab excelsis misericorditer ad ima venisse [... Phil. 2]. [PL 31, 1226].

93. 7. Quid tam apertum quam ex hoc testimonio mysterium tantae dispensationis agnoscere? In forma enim Dei quis nisi Deus est? Et quomodo, videamus, fons plenitudinis exinanivit semetipsum? Nonne dum forma Dei formam accepit servi: dum principaliter Dominus ea quae sunt famuli dignanter assumit? dumque pro indulgentia et miseratione nostri gerendo inferiora se videlicet vel agendo Verbum caro factum evacuat in persona quod possidet in natura. Et in vero humanitatis habitu factus obediens in homine, illud in se per humilitatem et obedientiam naturae nostrae restituit, quod per inobedientiam perierat in Adam... [PL 31, 1226].

94. 8. De eo autem quod stultissime in epistola illa proposuimus... id est, *aptantes ad Christum laborem, devotionem, meritum, fidem... tamquam qui unicuique sanctorum* (licet hoc numquam habuerimus in corde) *pene Christum similem fecerimus,* et illi qui super omnes est Deus haec quae habet simplex et nuda mortalitas assignantes, inter ceteros quodammodo posuerimus in numero: licet enim dicatur et vere sit Ecclesiae corporis caput atque ex eadem massa qua omne genus hominum descendit secundum carnem, absque peccato, venire noscatur; non tamen qui singularis est inter ceteros computandus est; nec illa ad ipsum referenda sunt quae possunt habere mensuram... Ubi enim plenitudo deitatis est, illic nec mensura nec modus est. Nescit labore, devotione, fide, merito finem apprehendere meritorum qui infinitus et sine terminis agit omnia potestate... [PL 31, 1227].

95. 8... Nutritur, proficit, crescit, adolescit... sed haec omnia non ut unus ex nobis necessitate consummat, sed potestatem habens animam suam ponere et potestatem habens iterum sumere illam, dignanter suscepit voluntate. [PL 31, 1227-1228].

96. 9. Illud etiam minime reticendum censeo, quod in eadem epistola, simili devians errore subiunxi: *Christum Dominum nostrum sic omnia quae erant passionum implesse, ut in nullo, quasi perfectus homo, a divinitatis auxilio iuvaretur:* volens scilicet ita in Christo hominem assignare perfectum, quo et alienum ab his passionibus Verbum Patris assererem, et solum per se hominem egisse haec omnia possibilitate naturae mortalis sine aliquo deitatis adiutorio probare conabar. Vere caecus, qui *susceptum in Deo hominem confitebar et quae erant ipsius hominis nolebam in Deo esse suscepta:* in hoc utique haud dubie in se susceperat totum hominem Deus, ut haec quae nos tamquam Deo putamus indigna, non per se solus homo ageret, iudicio naturali, sed Deus per hominem atque in homine, ipse homo nobis factus, potestate et mysterio divinae dispensationis impleret... [PL 31, 1228].

97. 9.. Clamavit ergo... ["Deus, Deus meus"...] non ut humanam perfectamque in se patientiam demonstraret, quae sine testimonio vocis causis ipsis et rebus evidentibus probaretur, sed ut vere manifesteque Filius Dei secundum carnem se ostenderet moriturum. Et velut carnis ipsius voce utens, ponens praeteritum pro futuro, quia per mortem crucis necessario terrenum corpus erat a Deo pro tempore relinquendum, non solum a Deo verum etiam ab anima sua... Non enim tradito spiritu caro mortua poterat hoc clamare: alioquin mortuum Christum in veritate quis crederet? Deus non in passionibus hominem qui in homine secundum carnem dignatus est pati, sed corpus in morte et iuxta legem excessus humani, divinitas cum unita sibi anima non crucifixum hominem reliquit in poenam sed exanimem carnem deseruit ad tempus... [PL 3, 1228-1229].

98. 10... Tunc dixi... *Dominum nostrum Iesum Christum secundum hominem diem iudicii ignorare.* Sed nunc non solum dicere non praesumo, verum etiam priorem anathematizo prolatam in hac parte sententiam: quia dici non licet, etiam secundum hominem, ignorasse Dominum prophetarum... [PL 31, 1229].

PELAGIUS († p. 417)

99. Expositio in epistolas s. Pauli [1]. *In epistolam ad Romanos:* In 3, 24-25. "Per redemptionem quae est in Christo Iesu". Qua nos redemit sanguine suo de morte, cui per peccatum venditi fueramus, secundum Isaiam dicentem: "Peccatis vestris venundati estis" [Is. 52, 3], quam mortem Christus evicit qui non peccavit. Omnes enim rei eramus mortis, cui se ille indebite tradidit, ut nos suo sanguine redimeret. Unde propheta praedixerat: "Gratis venundati estis, et sine pecunia redimemini", hoc est, quia nihil pro vobis accepistis et Christi estis sanguine redimendi. Simul illud notandum, quia redemit nos, non emit, quia ante per naturam ipsius fueramus, licet simus nostris ab eo alienati delictis. Tunc sane fructuosa erit redemptio nostra, si peccare cessemus. "Quem proposuit Deus". In promptu ante oculos omnium posuit, ut qui redemi vult accedat. "Propitiatorem fidei in sanguine ipsius..." Ut propitietur eis qui credunt se eius sanguine liberandos. "Propter propositum praecedentium delictorum"... Propterea passus est Christus, ut propositum Dei sedaret, qui tandem punire decreverat peccatores... [SOUTER, p. 33].

[1] Ed.: SOUTER ALEXANDER, in *Texts and Studies,* t. IX, fasc. 1-2 (Cambridge 1922-1926).

100. In 8, 3. "Et de peccato damnavit peccatum in carne"... Sicut hostiae quas pro peccato offerebant in lege peccati nomine vocabantur, cum ipsae delicta nescirent... sic et Christi caro quae pro peccatis nostris oblata est, peccati nomen accepit. Quidam sane dicunt quod de peccato Iudaeorum quo Dominum occiderunt, peccatum diaboli quo hominem deceperat, per hominem condemnarit... Sive: De illius carnis substantia quae ante serviebat peccato, vicit numquam peccando peccatum, et in eadem carne damnavit peccatum, ut ostenderet voluntatem esse in crimine, non naturam, quae talis a Deo facta est, ut posset non peccare, si vellet... [SOUTER, p. 61].

101. *In epistolam ad Philippenses:* In 2, 5-9. "Hoc enim sentite in vobis quod et in Christo Iesu"... Multi praeterea hunc locum ita intellegunt, quod secundum divinitatem se humiliaverit Christus, secundum formam videlicet Dei, secundum quam aequalitatem Dei non rapinam usurpaverit quam naturaliter possidebat, et exinaniverit se, non substantiam evacuans, sed honorem inclinans, formam servi, hoc est, naturam hominis induendo, et per omnia ut homo tantummodo apparendo atque humilitatis suae oboedientia nec crucis mortem recusando. Sed quomodo haec expositio Arrii calumniam effugiat videre non possumus, qui nihil magis agit quam ut filium asserat esse minorem, si hic dicatur "secundum divinitatem" exaltatus a Patre et nomen accepisse quod antea non habebat. "Quod et in Christo Iesu". Secundum quod unctus est et 'Iesu' nomen accepit, hoc est, secundum hominem... "Propter quod et Deus illum exaltavit et donavit illi nomen". Quia se ita assumptus homo humiliare dignatus est, divinitas quae humiliari non potest eum qui humiliatus fuerat merito exaltavit. Sed et illi donatum est nomen qui ante non habuit. Unde recte locus hic secundum humanam magis naturam intellegendus est quam divinam... [SOUTER, pp. 396-398].

102. Libellus fidei ad Innocentium papam [1]**:** 2. Credimus... et in Dominum nostrum Iesum Christum... 4. Ipsum autem Dei Filium, qui

[1] Perperam ascriptus tum s. Augustino tum s. Hieronymo. PL 45, 1716-1718.

absque initio aeternitatem cum Patre et Spiritu Sancto possidet, dicimus in fine saeculorum perfectum naturae nostrae hominem suscepisse ex Maria semper Virgine, et Verbum carnem esse factum assumendo hominem, non permutando deitatem, nec, ut quidam sceleratissime opinantur, Spiritum Sanctum dicimus fuisse pro semine, sed potentia ac virtute Creatoris operatum. Sic autem confitemur in Christo unam Filii esse personam, ut dicamus duas esse perfectas atque integras substantias, id est deitatis et humanitatis quae ex anima continetur et corpore... Quem absque sola peccati macula, quae naturalis non est, nobis confitemur fuisse conformem... 5. Nos autem dicimus susceptum ita a Dei Filio passibile nostrum, ut deitas impassibilis permaneret. Passus est enim Dei Filius non putative sed vere omnia quae Scriptura testatur, id est, esuriem, sitim, lassitudinem, dolorem, mortem, et cetera huiusmodi. Secundum illud passus est quod pati poterat, id est, non secundum illam substantiam quae assumpsit, sed secundum illam quae assumpta est. Ipse enim Dei Filius secundum suam deitatem impassibilis est ut Pater, incomprehensibilis ut Pater, inconvertibilis ut Pater: et quamvis propria persona Filii, id est, Dei Verbum suscepit passibilem hominem, ita tamen eius habitatione secundum suam substantiam deitas Verbi nihil passa est, ut tota Trinitas, quam impassibilem confiteri necesse est. Mortuus est ergo Dei Filius secundum Scripturas iuxta illud quod mori poterat, resurrexit tertia die, ascendit in caelum, sedet ad dexteram Dei Patris, manente eadem natura carnis in qua natus et passus est, in qua etiam resurrexit. Non enim exinanita est humanitatis substantia, sed glorificata, et in aeternum cum deitate mansura. Accepta ergo a Patre omnium potestate quae in caelo sunt et in terra venturus est ad iudicium vivorum et mortuorum, ut et iustos remuneret, et puniat peccatores.

CAPREOLUS EP. CARTHAGINENSIS († 437)

103. Rescriptum ad Vitalem et Constantium[1]: 2 Dei Filium, Deum verum et hominem verum, unius prorsus atque inseparabilis esse personae, nec sicut in aliis... praeclarissimis viris habitavit aut habitat

[1] PL 53, 849-858. Vitalis et Constantius, Hispani, data epistola (PL 53, 847-849) hoc nuntiaverunt: "Sunt hic quidam qui dicunt non debere dici Deum natum. Nam et haec est fides eorum, hominem purum natum fuisse de Maria Virgine et post haec Deum habitasse in eo... Sed et hominem purum dicunt pependisse in cruce comprehensum. Aiunt, Recessit Deus ab eo". Ipsi hanc opponebant fidei professionem: "Confitemur itaque Deum fuisse in utero Mariae Virginis, assumpsisse aliquam partem, fabricasse Deum sibi hominem, natum fuisse Deum verum et hominem verum quem assumpsit pro salute generis humani [... Gal. 4, 4; Phil. 2, 5-8; 1 Tim. 2, 5]. Quia mediator nec iam Deus tantum pure sine homine quem assumpsit dici potest, nec homo sine Deo: quia duplex in una persona mediatoris significatio, Deus et homo [... Rom. 1, 2-4; Is. 7, 14; Mt. 1, 23]. Parvitas nostra sic dicit: Numquam Deus recessit ab homine assumpto, nisi quando dixit de cruce: Heli, Heli, Lammasabactani...".

Deus, ita in Christum Iesum divinam illam plenitudinem velut extrinsecus credimus advenisse, sed proprio quodam atque ineffabili modo Filium Dei etiam Filium hominis factum... Et ideo in Christo Iesu separari vel subdividi Dei hominisque nullo modo credimus posse personam, ne non iam in divinitate Trinitas sed quaternitas numeretur. [PL 53, 850-851].

104. 4... Simili modo passus est impassibilis per passibilem quem suscepit, et immortalis mortuus est, et qui numquam moritur resurrexit. Neque enim vel in passione defuit illi homini Deus, alioquin non est Dominus gloriae crucifixus (1 Cor. 2, 8). An dicimus Deum in suscepto homine etiam apud inferos non fuisse? Aut vero metuendum est, ne divinitas ibi quasi poenaliter fuerit, quam nulla qualitas afficit, nulla demensio circumscribit?... Si autem... Filii Dei vox est [Ps. 138, 7-8]... ipse in homine est visitare inferorum dignatus obstrusa, et praepositos mortis praesentia invictae maiestatis exterruit, et propter liberandos quos voluit, inferorum portas reserari praecepit. [PL 53, 851-852].

105. 5... Cui in divinitate nuda sunt omnia creaturarum, etiam in homine suscepto habet claves mortis et inferorum. Tantum igitur abest Deum Dei Filium, incommutabilem atque incomprehensibilem, ab inferis potuisse concludi, ut nec ipsam assumptionis animam credamus aut exitiabiliter susceptam aut tenaciter derelictam. Sed nec carnem eius credimus contagione alicuius corruptionis infectam [... Ps. 15, 10; Ac. 2, 27]... Non itaque mirum, si Deum locus aliquis recipit nec tamen capit... Deus ergo Filium proprium hominem nec in inferis deseruit nec apud inferos dereliquit... Ergo ei nec in cruce, nec in morte, nec in sepulcro, nec in inferis defuit... [PL 53, 852-853].

106. 6. At enim ipse in cruce dixit: "Deus, Deus meus, quare me dereliquisti?" [Ps. 21, 2]. Sed ista suscepti hominis vox est. Attende unde assumpta est, et illic vide quid sequitur: "Longe, inquit, a salute mea verba delictorum". Similis est haec vox etiam illi qua dicitur: "Tristis est anima mea usque ad mortem" [Mt. 26, 38...; Io. 16, 6; 14, 28]. Qualiter creditur contristari magister, nisi ut in homine veri hominis passiones et fluctuationes ostenderet? Qui enim propter nos redimendos, instituendos, confirmandosque venerat, omnia in se infirmitatis nostrae genera sustinebat [... Heb. 4, 15; Mt. 26, 39; Io. 10, 18; Col. 1, 26]. Haec ergo et talia cum dicuntur aut fiunt... veram hominis infirmitatem fragilitatemque demonstrant, nec ideo praesentiam divinae maiestatis evacuant. [PL 53, 853-854].

107. 7. Hic homo, quisquis es, qui putas Deum Christum ab homine Christo passionis tempore separatum, non recordaris eum passuris discipulis suam praesentiam fideliter pollicentem [Mt. 10, 19-20]? Itane... Deus hominem quem ob haec sustinenda nulla compulsus necessitate suscepit, in hac perfunctione destituit?... Se ipsum in crucis pati-

bulo dereliquit? Ipse est enim (quod saepe ac semper est repetendum), nec distingui potest Dei hominisque persona, quamvis sit in eo diversa substantia... [PL 53, 854].

108. 8 ... Quaero etiam quod sit mysterium reconciliationis nostrae? Num aliud quam sacrificium quod per suum sanguinem summus sacerdos obtulit Christus? Videamus ergo utrumnam solus homo perfecerit, quoniam, sicut illi putant, Deus ab eo in passione discessit. Sed huic opinioni Paulus apostolus evidentissime contradicit: "Deus, inquit, erat in Christo... mundum reconcilians sibi... non reputans illis delicta eorum" [2 Cor. 5, 19]. An forte hoc stultis placet, ut per hominem tantum fiat remissio peccatorum?... Ita Deus et homo, unus et verus animarum corporumque salvator, et exteriorem hominem morbo carnali et interiorem peccati onere levavit. Deus ergo erat in Christo mundum reconcilians sibi, nusquam et numquam deserens hominem, quem propria dignatione nulla prorsus necessitate suscepit... [PL 53, 855-856].

109. 11 ... Quaero, qualiter possit Deus Dei Filius conculcari. Videtis etiam hic [Heb. 10, 28-30] quemadmodum nec dubitet nec metuat nec erubescat asserere Dei Filium conculcatum. Sed quoniam si quis sanguinem in quo sanctificatus est immundum existimat, utique Filium Dei conculcat, ideo non discrevit hominis passionem a Dei maiestate, cuius reum vult esse illum qui pro nihilo existimaverit pro se sanguinem fusum. Non enim Filius Dei conculcatur nisi in eo quod mortis, quam in homine sustinuit, beneficium spernitur. [PL 53, 856].

110. 11. Ipse quoque Salvator ac Dominus fidem remuneraturus interrogat... Quem me, inquit, dicunt esse filium hominis? [... Mt. 16, 13, 15]. Me utique filium hominis. Ad haec Petrus... adverte quanta et quam plena integritate responderit: "Tu es Christus Filius Dei vivi". Tu, tu, o ille qui te filium hominis dicis, tu es Christus Filius Dei vivi. Numquid non etiam hic, sive interrogatione Domini seu in responsione Apostoli utriusque substantiae una monstratur ostenditurque persona?... [PL 53, 856-857].

S. AUGUSTINUS († 431)

1. Epistolae [1]. *Epistola 11, Nebridio:* 2 ... Miror te esse commotum, cur non Pater et Filius dicatur hominem suscepisse, sed etiam Spiritus Sanctus. Nam ista Trinitas catholica fide ita inseparabilis commendatur et creditur, ita etiam a paucis sanctis beatisque intelligitur, ut, quidquid ab ea fit, simul fieri sit existimandum, et a Patre et a Filio et ab Spiritu Sancto, nec quidquam Patrem facere, quod non et Filius et Spiritus Sanctus... Ex quo videtur esse consequens, ut hominem Trinitas tota susceperit; nam si Filius suscepit Pater autem et Spiritus Sanctus non susceperunt, aliquid praeter invicem faciunt. Cur ergo in mysteriis et sacris nostris hominis susceptio Filio tributa celebratur?... [GOLDBACHER, I, p. 26. PL 33, 75].

[1] Ed.: GOLDBACHER ALOYSIUS, in CSEL 34, 44, 57, 58 (Vindobonae 1895-1923). PL 33.

2. 3. Nulla natura est... quae non in se habeat haec tria... primo ut sit, deinde ut hoc vel illud sit, tertio ut in eo ipso quod est maneat quantum potest. Primum illud causam ipsam naturae ostentat, ex qua sunt omnia; alterum speciem, per quam fabricantur et quodammodo [... *lacuna*] formanturque omnia; tertium manentiam quandam, ut ita dicam, in qua sunt omnia... 4. Nunc accipe quomodo possit non movere animum illud quod movet. Species, quae proprie Filio tribuitur, ea pertinet etiam ad disciplinam et ad artem quandam... Itaque quoniam per illam susceptionem hominis id actum est ut quaedam nobis disciplina vivendi et exemplum praecepti sub quarundam sententiarum maiestate ac perspicuitate insinuaretur, non sine ratione hoc totum Filio tribuitur. In multis enim rebus... quamvis multa insint, aliquid tamen eminet, et ideo sibi proprietatem quandam non absurde vindicat... Demonstranda igitur prius erat quaedam norma et regula disciplinae, quod factum est per illam suscepti hominis dispensationem, quae proprie Filio tribuenda est, ut esset consequens et ipsius Patris, id est, unius principii ex quo sunt omnia, cognitio per Filium et quaedam interior et ineffabilis suavitas atque dulcedo in ista cognitione permanendi contemnendique omnia mortalia, quod donum et munus proprie Spiritui Sancto tribuitur. Ergo cum agantur omnia summa communione et inseparabilitate, tamen distincte demonstranda erant propter imbecillitatem nostram qui ab unitate in varietatem lapsi sumus. [GOLDBACHER, I, pp. 27-28. PL 33, 76-77].

3. *Epistola 102, compresbytero Deogratias* [a. 408/9]: 8. Si Christus, inquiunt, salutis se viam dicit, gratiam et veritatem in seque solo ponit animis sibi credentibus reditum, quid egerunt tot saeculorum homines ante Christum?... [*Obiectio Porphyrii*]. 11. Cum Christum dicamus Verbum Dei per quod facta sunt omnia, et ideo Filium quia Verbum, nec Verbum dictum atque transactum sed apud incommutabilem Patrem incommutabile ipsum atque incommutabiliter manens, sub cuius regimine universa creatura spiritalis et corporalis pro congruentia temporum locorumque administratur, cuius moderandae et gubernandae quid quando et ubi circa eam fieri oporteat sapientia et scientia penes ipsum est... 12. Itaque ab exordio generis humani quicumque in eum crediderunt eumque utcumque intellexerunt et secundum eius praecepta pie iusteque vixerunt, quandolibet et ubilibet fuerint, per

eum proculdubio salvi facti sunt. Sicut enim nos in eum credimus et apud Patrem manentem et qui in carne iam venerit, sic in eum credebant antiqui et apud Patrem manentem et in carne venturum. [GOLDBACHER, II, 551-554. PL 33, 373-374].

4. 14. Sine praeiudicio etiam aliarum forte causarum quae a prudentibus investigari queunt, hoc solum eis brevitatis gratia in huius quaestionis disputatione dicamus, tunc voluisse hominibus apparere Christum et apud eos praedicari doctrinam suam, quando sciebat et ubi sciebat esse qui in eum fuerant credituri? His enim temporibus et his locis quibus evangelium eius non est praedicatum tales omnes in eius praedicatione futuros esse praesciebat, quales non quidem omnes sed tamen multi in eius corporali praesentia fuerunt, qui in eum nec suscitatis ab eo mortuis credere voluerunt... Quid ergo mirum, si tam infidelibus plenum orbem terrarum Christus prioribus saeculis noverat, ut eis apparere vel praedicari merito nollet, quos nec verbis nec miraculis suis credituros esse praesciebat?... 15. Et tamen ab initio generis humani alias occultius alias evidentius, sicut congruere temporibus divinitus visum est, nec prophetari destitit nec qui in eum crederent defuerunt... [GOLDBACHER, II, 556-557. PL 33, 375-376].

5. *Epistola 137, Volusiano* [a. 412] : 4 ... Primum scire te volo non hoc christianam habere doctrinam, quod ita sit Deus infusus carni qua ex Virgine nasceretur, ut curam gubernandae universitatis vel deseruerit vel amiserit vel ad illud corpusculum quasi contractam collectamque transtulerit. Hominum iste sensus est nihil nisi corpora valentium cogitare... Longe aliud est animae natura quam corporis; quanto magis Dei, qui creator est et animae et corporis! Non sic Deus implere dicitur mundum velut aqua, velut aer... Novit ubique totus esse et nullo contineri loco; novit venire non recedendo ubi erat; novit abire non deserendo quo venerat. [GOLDBACHER, III, pp. 100-101. PL 33, 517].

6. 5. Miratur hoc mens humana et, quia non capit, fortasse nec credit. Seipsam primitus scrutata miretur... et videat ipsa quid sit quae utitur corpore... 6 ... Quid igitur est ipsa anima praeter corporis sensum, id est in mente qua ista considerat?... Et putamus nobis de omnipotentia Dei incredibile aliquid dici, cum dicitur Verbum Dei, per quod facta sunt omnia, sic assumpsisse corpus ex Virgine et sensibus apparuisse mortalibus, ut immortalitatem suam non corruperit, ut aeternitatem non mutaverit, ut potestatem non minuerit, ut administrationem mundi non deseruerit, ut a sinu Patris... non recesserit! [GOLDBACHER, III, pp. 101-105. PL 33, 517-518].

7. 8. Non itaque metuendum est corpusculum infantiae, ne in illo tantus Deus angustias passus esse videatur. Neque enim mole sed virtute magnus est Deus... Ipsa enim magnitudo virtutis eius, quae nullas in angusto sentit angustias, uterum virginalem non adventitio sed indigena puerperio fecundavit; ipsa sibi animam rationalem et per eandem etiam corpus humanum totumque omnino hominem in melius mutandum, nullo modo in deterius mutata, coaptavit: nomen humanitatis ab eo dignanter assumens, divinitatis ei largiter tribuens; ipsa virtus per inviolata matris virginea viscera membra infantis eduxit, quae postea per clausa ostia membra iuvenis introduxit. Hic si ratio quaeritur, non erit mirabile; si exemplum poscitur, non erit singulare. Demus Deum aliquid posse, quod nos fateamur investigare non posse. In talibus rebus tota ratio facti est potentia facientis. [GOLDBACHER, III, pp. 106-107. PL 33, 519].

8. 9. Iam illud quod in somnos solvitur et cibo alitur et omnes humanos sentit affectus, hominem persuadet hominibus, quem non consumpsit utique sed assumpsit. Ecce sic factum est, et tamen quidam haeretici perverse mirando eius laudandoque virtutem naturam humanam in eo prorsus agnoscere noluerunt, ubi est omnis gratiae commendatio, qua salvos facit credentes in se, profundos thesauros sapientiae et scientiae continens et fide imbuens mentes, quas ad aeternam contemplationem veritatis incommutabilis pervehat. Quid si Omnipotens hominem ubicumque formatum non ex materno utero crearet sed repentinum inferret aspectibus? Quid si nullas ex parvulo in iuventam mutaret aetates, nullos cibos, nullos caperet somnos? nonne opinionem confirmaret erroris, nec hominem verum suscepisse ullo modo crederetur et, dum omnia mirabiliter facit, auferret quod misericorditer fecit? Nunc vero ita inter Deum et homines mediator apparuit, ut in unitate personae copulans utramque naturam, et solita sublimaret insolitis et insolita solitis temperaret. [GOLDBACHER, III, pp. 107-108. PL 33, 519].

9. 10 ...Ille igitur sibi sine semine operatus est hominem, qui in rerum natura sine seminibus operatur et semina; ille in suo corpore numeros temporum mensurasque servavit aetatum, qui sine ulla sui mutabilitate mutando contexit ordinem saeculorum. Hoc enim crevit in tempore, quod coepit ex tempore; Verbum autem in principio, per quod facta sunt tempora, tempus elegit quo susciperet carnem, non tempori cessit ut verteretur in carnem; homo quippe Deo accessit, non Deus a se recessit. [GOLDBACHER, III, p. 109. PL 33, 519-520].

10. 11. Sic autem quidam reddi sibi rationem flagitant, quo modo Deus homini permixtus sit ut una fieret persona Christi, cum hoc semel fieri oportuerit; quasi rationem ipsi reddant de re quae quotidie fit, quo modo misceatur anima corpori ut una persona fiat hominis. Nam sicut in unitate personae anima utitur corpore ut homo sit, ita in unitate personae Deus utitur homine ut Christus sit. In illa ergo persona mixtura est animae et corporis, in hac persona mixtura est Dei et hominis, si tamen recedat auditor a consuetudine corporum, qua solent

duo liquores ita misceri ut neutrum servet integritatem suam, quamquam et in ipsis corporibus aeri lux incorrupta misceatur... Cum enim Verbum Dei permixtum est animae habenti corpus, simul et animam suscepit et corpus... Verumtamen duarum rerum incorporearum commixtio facilius credi debuit quam unius incorporeae et alterius corporeae... ac per hoc Verbi Dei et animae credibilior debuit esse permixtio quam animae et corporis... Si tamen non indigne ad ista mixtionis vel mixturae nomen admittitur propter consuetudinem corporalium rerum longe aliter se habentium aliterque naturarum. [GOLDBACHER, III, pp. 109-111. PL 33, 520].

11. 12. Verbum igitur Dei... suscepit hominem seque et illo fecit unum Iesum Christum, mediatorem Dei et hominum, aequalem Patri secundum divinitatem, minorem autem Patre secundum carnem, hoc est secundum hominem; incommutabiliter immortalem secundum aequalem Patri divinitatem, eundemque mutabilem atque mortalem secundum cognatam nobis infirmitatem, in quo Christo... venit hominibus magisterium et adiutorium ad capessendam sempiternam salutem... Maxime vero suae incarnationis exemplo id salubriter persuasit... tam proximum esse Deum pietati hominum, ad quem velut longe positum per interpositas potestates ambiebant, ut hominem suscipere dignaretur et cum illo uniri quodammodo, ut ei sic coaptaretur homo totus, quemadmodum animae corpus, excepta concretione mutabili, in quam non convertitur Deus et quam videmus quod habeat et corpus et anima. [GOLDBACHER, III, pp. 111-113. PL 33, 520-521].

12. *Epistola 169, Evodio:* 4. Nam si propter eos solos Christus mortuus est qui certa intelligentia possunt ista discernere, pene frustra in Ecclesia laboramus. Si autem, quod veritas habet, infirmi populi credentium ad medicum currunt sanandi per Christum et hunc crucifixum... et multi in cruce Christi gloriantes et ab eadem via non recedentes, etiam qui ista quae subtilissime disseruntur ignorant, quia non perit unus pusillus pro quibus mortuus est, ad eandem perveniant aeternitatem... [GOLDBACHER, III, p. 614. PL 33, 744].

13. 8. Proinde quae de Filio Dei verba dicuntur, videndum est secundum quid dicantur. Non enim homine assumpto personarum numerus auctus est, sed eadem Trinitas mansit. Nam sicut in homine quolibet (praeter unum illum qui singulariter susceptus est) anima et corpus una persona est, ita in Christo Verbum et homo una persona est. Et sicut homo, verbi gratia, philosophus non utique nisi secundum animam dicitur, nec ideo tamen absurde sed congruentissima et usitatissima locutione dicimus philosophum caesum, philosophum mortuum, philosophum sepultum, cum totum secundum carnem accidat non secundum illud quod est philosophus: ita Christus Deus, Dei Filius, Dominus gloriae et si quid huiusmodi, secundum Verbum dicitur, et tamen recte dicitur Deus crucifixus, cum hoc eum secundum carnem passum esse, non secundum illud quod Dominus gloriae est, non habeatur incertum. [GOLDBACHER, III, p. 617. PL 33, 745-746].

14. *Epistola 187, Dardano:* 3. Quaeris igitur, mediator Dei et hominum homo Christus Iesus quomodo nunc esse credatur in caelo, cum pendens in ligno iamque moriturus latroni credenti dixerit: "Hodie mecum eris in paradiso" [Lc. 23, 43]... 4. Ubi ego quaero vel potius agnosco, quem ad modum accipias hominem Christum. Non utique sicut quidam haeretici Verbum Dei et carnem, hoc est sine anima humana, ut Verbum esset carni pro anima: vel Verbum Dei et animam et carnem sed sine mente humana, ut Verbum Dei esset animae pro mente humana. Non utique sic accipis hominem Christum, sed sicut superius elocutus es, ubi aisti Christum omnipotentem Deum ea te ratione credulitatis accipere, ut Deum non crederes, nisi perfectum etiam hominem credidisses... [GOLDBACHER, IV, pp. 83-84. PL 33, 833].

15. 5. Si ergo secundum hominem quem Verbum Deus suscepit putamus dictum esse "Hodie mecum eris in paradiso", non ex his verbis in caelo existimandus est esse paradisus; neque enim ipso die in caelo futurus erat homo Christus Iesus, sed in inferno secundum animam, in sepulcro autem secundum carnem [... Ac. 2, 27]. Illud de anima dictum est, quia non ibi est derelicta unde tam cito remeavit; illud de corpore, quod in sepulcro corrumpi celeri resurrectione non potuit... [GOLDBACHER, IV, pp. 84-85. PL 33, 833-834].

16. 6 ... Unde etiam quaeri solet, si nonnisi poenalia recte intelliguntur inferna, quomodo animam Domini Christi pie credamus fuisse in inferno. Sed bene respondetur, ideo descendisse, ut quibus oportuit subveniret [... Ac. 2, 24]. Porro si utraque regio et dolentium et requiescentium, id est ubi dives ille torquebatur et ubi pauper ille lactabatur, in inferno esse credenda est, quis audeat dicere Dominum Iesum ad poenales inferni partes venisse tantummodo, nec fuisse apud eos qui in Abrahae sinu requiescunt?... [GOLDBACHER, IV, p. 86. PL 33, 834].

17. 7. Est autem sensus multo expeditior... si... secundum id quod Deus erat Christus dixisse accipiatur "Hodie mecum eris in paradiso". Homo quippe Christus illo die secundum carnem in sepulcro, secundum animam in inferno futurus erat; Deus vero idem ipse Christus ubique semper est... Ubicumque sit ergo paradisus, quisquis beatorum ibi est, cum illo ibi est qui ubique est. [GOLDBACHER, IV, p. 87. PL 32, 834-835].

18. 8. Cum enim sit Christus Deus et homo—Deus utique unde dicit "Ego et Pater unum sumus" [Io. 10, 30], homo autem unde dicit "Pater maior me est" [Io. 14, 28]—idemque Filius Dei unigenitus a Patre et filius hominis ex semine David secundum carnem; utrumque

in illo observandum est cum loquitur vel cum de illo Scriptura loquitur, et quid secundum quid dicatur intuendum... [GOLDBACHER, IV, p. 87. PL 33, 835].

19. 9. Nec tamen cum Filium Dei Christum dicimus, hominem separamus, aut, cum eundem Christum filium hominis dicimus, separamus Deum. Secundum hominem namque in terra erat, non in caelo ubi nunc est, quando dicebat: "Nemo adscendit in caelum nisi qui de caelo descendit, filius hominis qui est in caelo"; quamvis secundum id quod Filius Dei erat esset in caelo, secundum id vero quod filius hominis erat, adhuc esset in terra nondumque ascendisset in caelum. Similiter cum secundum id quod Filius Dei est sit Dominus gloriae, secundum id autem quod est filius hominis crucifixus sit, ait tamen Apostolus: "Si enim cognovissent, numquam Dominum gloriae crucifixissent"... [GOLDBACHER, IV, p. 88. PL 33, 835].

20. 10. Noli itaque dubitare ibi nunc esse hominem Christum Iesum, unde venturus est... Et sic venturus est... quemadmodum est ire visus in caelum, id est, in eadem forma carnis atque substantia, cui profecto immortalitatem dedit, naturam non abstulit. Secundum hanc formam non est putandus ubique diffusus. Cavendum est enim, ne ita divinitatem adstruamus hominis, ut veritatem corporis auferamus. Non est autem consequens, ut quod in Deo est, ita sit ubique sicut Deus. [GOLDBACHER, IV, p. 89. PL 33, 835-836].

21. 39 ... "In ipso inhabitat omnis plenitudo divinitatis corporaliter" [Col. 2, 9]... aut certe 'corporaliter' dictum est, quia et in Christi corpore, quod assumpsit ex Virgine, tamquam in templo habitat Deus... 40. Quid ergo est? Hoccine interesse arbitramur inter caput et membra cetera, quod in quolibet quamvis praecipuo membro... divinitas habitet, non tamen sicut in capite quod est Christus omnis plenitudo divinitatis?... An etiam... est aliud quod intersit inter illud caput et cuiuslibet membri excellentiam? Est plane, quod singulari quadam susceptione hominis illius una facta est persona cum Verbo... Ut ergo ad personam Verbi unigeniti pertineret, quo pacto per liberum arbitrium communiter omnibus et naturaliter datum una sola anima meruisset, nisi hoc singularis gratia praestitisset? [GOLDBACHER, IV, pp. 116-118. PL 33, 847-848].

22. *Epistola 205, Consentio:* 2. Quaeris utrum nunc corpus Domini ossa et sanguinem habeat aut reliqua carnis lineamenta. Quid si adderes, utrum etiam vestimenta, nonne augeretur quaestio? qua causa nisi quia ea quae in usu vitae huius nostrae corruptibilia novimus, sine corruptione cogitare vix possumus...? Potest utique Deus quorumlibet corporum per quantum voluerit tempus incorruptam protendere qualitatem. Ego proinde Domini corpus ita in caelo esse credo ut erat quando ascendit

in caelum... 3. Nisi forte de sanguine requirendum est, quia, cum dixisset "Palpate et videte quia spiritus carnem et ossa non habet", non addidit sanguinem. Non ergo et nos addamus inquirere quod ille non addidit dicere, et de compendio, si placet, finita est quaestio; fortassis enim accepta occasione sanguinis urgebit nos molestior perscrutator et dicet: Si sanguis, cur non et pituita, cur non et fel flavum et fel nigrum, quibus quatuor humoribus naturam carnis temperari etiam medicinae disciplina testatur? Sed quodlibet quisque addat, corruptionem addere caveat, ne suae fidei sanitatem castitatemque corrumpat. [GOLDBACHER, IV, pp. 324-325. PL 33, 942-943].

23. 9. Constat itaque... corpus Christi, quod licet corruptionem putredinis in sepulcro non viderit... clavis tamen et lancea perrumpi potuit, nunc omnino in incorruptione consistere... et quod erat corpus animale, quoniam ex Adam sumptum est, nunc esse spiritale, quoniam spiritui iam inseparabiliter copulatum est... 10. Quamvis nonnulli arbitrentur tunc fieri corpus spiritale, cum iam et ipsum corpus mutatur in spiritum... Sicut animale corpus non est anima sed corpus, ita et spiritale corpus non spiritum debemus putare sed corpus... [GOLDBACHER, IV, pp. 330-331. PL 33, 945].

24. *Ep. 219, Proculo et Cillenio* [1]*:* 1. Filium nostrum Leporium apud vestram sanctitatem pro sui erroris praesumptione merito idoneeque correptum, cum ad nos, posteaquam exinde exturbatus est, advenisset, salubriter perturbatum corrigendum sanandumque suscepimus. Nam sicut vos obedistis Apostolo ut corriperetis inquietos, ita et nos ut consolaremur pusillanimes et susciperemus infirmos. Cum enim... non recta quaedam saperet nec vera sentiret negans Deum hominem factum, ne videlicet substantiae divinae, qua aequalis est Patri, indigna mutatio vel corruptio sequeretur, nec videns quartam se subintroducere in Trinitate personam, quod a sanitate fidei symbolique catholici veritate prorsus alienum est, eum, sicut potuimus, adiuvante Domino instruximus in spiritu lenitatis... 3. Proinde sicut per suam praesentiam est susceptus a nobis, sic per suam epistolam suscipiatur a vobis, cui quidem epistolae nostra etiam manu subscribendum putavimus ipsius esse testantes. [GOLDBACHER, IV, pp. 428-430].

25. 3 ... Admonitus quippe facile vidit Deum hominem factum, quia Verbum caro factum est et Deus erat Verbum, eumque Apostolus docuit hoc esse factum non perdendo quod erat sed assumendo quod non erat; semetipsum enim exinanivit non formam Dei amittens sed formam servi accipiens. Hoc namque iste metuebat, quando nolebat fateri Deum natum ex femina, Deum crucifixum et alia humana perpessum, ne divinitas in homine commutata vel hominis permixtione corrupta crede-

[1] Haec epistola commendatitia Leporii mutila tantum invenitur in PL 33, 991-992.

retur; pius timor sed incautus error: pie vidit divinitatem non posse mutari, sed incaute praesumpsit filium hominis a Filio Dei posse separari, ut alius iste alius ille sit et ut alter eorum Christus non sit aut Christi duo sint. Sed posteaquam cognovit Dei Verbum, hoc est unigenitum Dei Filium, sic esse factum hominis filium ut neutrum in alterum versum sit, sed utroque in sua substantia permanente sic Deus in homine pateretur humana, ut in seipso integra divina servaret, Christum Deum hominem sine ullo timore confessus est, magisque timuit in Trinitate quartae personae additamentum quam in divinitate illud substantiae detrimentum... [GOLDBACHER, IV, pp. 430-431].

26. Sermones [1]. *Sermo 47* [ante 411]: 21. Quare in medio eorum? Quia Verbum caro factum est, et habitavit in nobis. Princeps in medio eorum. Inde et mediator Dei et hominum; quia Deus cum Patre, quia homo cum hominibus. Non mediator homo praeter deitatem, non mediator Deus praeter humanitatem. Ecce mediator: Divinitas sine humanitate non est mediatrix, humanitas sine divinitate non est mediatrix; sed inter divinitatem solam et humanitatem solam, mediatrix est humana divinitas et divina humanitas Christi [PL 38, 310].

27. *Sermo 64:* 7. Dominum ergo attende confitentem: "Confiteor tibi, Pater..." Laudo te, non accuso me. Quantum autem pertinet ad ipsius hominis susceptionem, tota gratia, singularis gratia, perfecta gratia. Quid meruit homo ille qui Christus est, si tollas gratiam, et tantam gratiam, qua unum oportebat esse Christum, et ipsum esse quem novimus? Tolle gratiam istam, quid Christus nisi homo? quid nisi quod tu? Suscepit animam, suscepit corpus, suscepit plenum hominem: coaptat sibi, unam facit Dominus cum servo personam. Quanta ista gratia? Christus in caelo, Christus in terra: simul Christus et in caelo et in terra: nec duo Christi, sed idem Christus et in caelo et in terra. Christus apud Patrem, Christus in utero Virginis: Christus in cruce, Christus apud inferos subveniens quibusdam, ea autem ipsa die Christus in paradiso cum latrone confitente. [PL 38, 435-436].

28. *Sermo 126:* 5. Fecit ista, et contemptus est a multis... tamquam dicentibus apud se, Ista divina sunt, sed iste homo est. Duo ergo vides, divina et hominem. Si divina non possunt fieri nisi a Deo, vide ne in homine lateat Deus. Attende, inquam, quae vides, crede quae non vides... Parvane signa, parvane indicia sunt Creatoris ipsa creatura? Venit etiam, fecit miracula. Non poteras videre Deum, poteras hominem: Deus factus est homo, ut in uno tibi esset et quod videres et quod crederes. [PL 38, 700].

29. *Sermo 127:* 9 ... "Et potestatem dedit ei et iudicium facere, quoniam filius hominis est" [Io. 5, 28]. Iste Filius Dei filius hominis est. Etenim si Filius Dei Filius Dei maneret et filius hominis non fieret, filios hominum non liberaret. Ipse qui fecerat hominem factus est quod fecit ne periret quod fecit. Sic autem factus est homo, ut maneret Filius Dei. Factus est enim homo suscipiendo quod non erat, non perdendo quod erat: manens Deus factus est homo. Accepit te, non consumptus est in te. Talis ergo ad nos venit, Filius Dei filius hominis, faciens et factus, creator et creatus, creator matris creatus ex matre: talis ad nos venit... De suo Filius Dei, de nostro filius hominis. Quod minus est, a nobis accepit; quod plus est, nobis dedit. Nam et mortuus est ex illo quod Filius hominis est, non secundum illud quod Filius Dei. Mortuus est tamen Filius Dei; sed secundum carnem mortuus, non secundum Verbum quod caro factum est et habitavit in nobis. Ergo quod est mortuus, de nostro mortuus est; quod vivimus, de ipsius vivimus. Nec ille potuit mori de suo, nec nos vivere de nostro... [PL 38, 710].

[1] PL 38-39.

30. *Sermo 152:* 8. "Misit Deus Filium suum in similitudinem carnis peccati" [Rom. 8, 3]: Non in carne peccati. In carne quidem, sed non in carne peccati. Cetera ergo omnium hominum caro, caro peccati; sola illius non caro peccati, quia non eum mater concupiscentia sed gratia concepit: tamen habens similitudinem carnis peccati, unde et nutriri, et esurire, et sitire, et dormire, et fatigari, et mori potuit... [PL 38, 823].

31. 9. "Et de peccato damnavit peccatum in carne"... Quod peccatum? Omne peccatum, omne nostrum peccatum damnavit. Sed de quo peccato? Ipse non habebat peccatum; de illo dictum est, "Qui peccatum non fecit, nec inventus est dolus in ore eius" [1 Pet. 2, 22]. Nullum prorsus, nec trahendo nec addendo; nullum peccatum habuit, nec originis nec propriae iniquitatis. Originem Virgo demonstrat, conversatio vero eius sancta satis ostendit nihil eum fecisse unde dignus esset morte... Et perrexit ad passionem mortis, mortem voluntariam, non necessitatis sed arbitrii... [PL 38, 823-824].

32. 11 ... Prorsus, prorsus Christus Dominus noster, Iesus Salvator noster, Redemptor noster peccatum factus est, ut nos essemus iustitia Dei in ipso. Quomodo? Audite Legem... In Lege peccata vocabantur etiam sacrificia quae pro peccatis offerebantur... Et quod est aliud quam Christus sacrificium pro peccato? "Sicut et Christus, inquit, dilexit vos et tradidit semetipsum pro vobis oblationem et hostiam Deo in odorem suavitatis" [Eph. 5, 2]. Ecce de quo peccato damnavit peccatum: de sacrificio quod factus est pro peccatis, inde damnavit peccatum... [PL 38, 825].

33. *Sermo 174:* 1. "Humanus sermo et omni acceptione dignus" [... 1 Tim. 1, 15]. Quare humanus et non divinus? Procul dubio nisi iste humanus sermo etiam divinus esset, dignus omni acceptione non esset.

Sed sic est sermo iste humanus et divinus, quomodo est ipse Christus et homo et Deus. Si ergo recte intelligimus sermonem istum non solum humanum esse verum etiam divinum, quare Apostolus humanum maluit dicere quam divinum? Procul dubio enim qui non mentiretur si diceret divinum, non sine causa maluit dicere humanum. Hoc ergo elegit per quod Christus in mundum venit. Venit enim per quod homo erat. Nam per quod Deus erat, semper hîc erat... Quia ergo venit per infirmitatem humanam, ideo praedicans adventum eius dixit 'Humanus sermo'. Non liberaretur humanum genus, nisi sermo Dei dignaretur esse humanus. Nam et homo ille dicitur humanus qui se exhibet hominem, et maxime qui hospitio suscipit hominem. Si ergo humanus dicitur qui in domo sua suscipit hominem, quam humanus est qui in seipso suscepit hominem? [PL 38, 940].

34. 2 ... Adtende Evangelium: Venit enim Filius hominis quaerere et salvare quod perierat [Lc. 19, 10]. Si homo non perisset, Filius hominis non venisset. Ergo perierat homo, venit Deus homo, et inventus est homo. Perierat homo per liberam voluntatem, venit Deus homo per gratiam liberatricem... Novimus et tenemus mediatorem Dei et hominum hominem Christum Iesum, in quantum homo erat, eius esse naturae cuius et nos sumus. Non enim alterius naturae caro nostra et caro illius, nec alterius naturae anima nostra et anima illius. Hanc suscepit naturam quam salvandam esse iudicavit. Nihil minus habebat in natura, sed nihil habebat in culpa. Natura pura, sed non sola humana. Ibi erat Deus, ibi erat Verbum Dei. Et sicut tu unus homo anima es et caro, sic et ille unus Christus Deus et homo. Audebit ergo aliquis dicere, quia natura nostra in illo mediatore primum per liberum arbitrium promeruit Deum, et sic suscipi meruit ut esset homo et Deus unus Christus Iesus?... [PL 38, 940-941].

35. 8 ... Quare venit in mundum? "Peccatores salvos facere". Alia causa non fuit quare veniret in mundum. Non eum de caelo ad terram merita nostra bona sed peccata duxerunt... [PL 38, 944].

36. *Sermo 175:* 1 ... Nulla causa fuit veniendi Christo Domino, nisi peccatores salvos facere. Tolle morbos, tolle vulnera, et nulla causa est medicinae... [PL 38, 945].

37. *Sermo 183:* 5 ... Semetipsum exinanivit, ut confiteamur Iesum Christum in carne venisse. Semetipsum exinanivit. Quomodo? Amittendo quod erat, an assumendo quod non erat?... Sic se exinanivit, formam servi accipiens, non formam Dei amittens. Forma servi accessit, non forma Dei discessit... [PL 38, 990].

38. *Sermo 186:* 1 ... Concipiens Virgo, pariens Virgo... Quid miraris haec, o homo? Deum sic nasci oportuit, quando esse dignatus est homo. Talem fecit illam, qui est factus ex illa. Antequam enim fieret, erat, et quia omnipotens erat, fieri potuit manens quod erat. Fecit sibi matrem, cum esset apud Patrem; et cum fieret ex matre, mansit in Patre. Quomodo Deus esse desisteret, cum homo esse coepit, qui genitrici suae praestitit ne desisteret esse virgo cum peperit?... ut quemadmodum homo est anima et caro, sic esset Christus Deus et homo. Idem Deus qui homo, et qui Deus idem homo, non confusione naturae sed unitate personae... 2 ... Dicunt enim [quidam]: Qui filius est hominis, factus est Filius Dei, qui vero Filius est Dei non est factus filius hominis. Hoc ut dicerent... attenderunt... quia humana natura potuit in melius commutari, in deterius autem divina non potuit. Hoc verum est, sed etiam sic, id est, nequaquam in deterius divinitate mutata, Verbum tamen caro factum est... assumptione inferioris, non conversione potioris. [PL 38, 999-1000].

39. *Sermo 214:* 6 ... Per id quod Verbum est, aequalis est Patri; per id quod homo est, maior est Pater. Et simul cum homine Filius Dei est, sed propter Verbum a quo susceptus est homo: et simul cum Verbo filius hominis est, sed propter hominem qui est susceptus a Verbo... Quia sanctum, ideo de Spiritu Sancto; quia nascetur ex te, ideo de Virgine Maria; quia Filius Dei, ideo Verbum caro factum est. 7. Oportebat autem ut in homine assumpto non solum invisibilis videretur, et Patri coaeternus temporaliter nasceretur, verum etiam incontrectabilis teneretur, insuperabilis ligno suspenderetur, inviolabilis clavis configeretur, et vita et immortalis in cruce moreretur, in monumento sepeliretur: hoc totum Dei Filius Dominus noster Iesus Christus... Cum enim sit totus Filius Dei unicus Dominus noster Iesus Christus Verbum et homo atque (ut expressius dicam) Verbum anima et caro, ad totum refertur quod in sola anima tristis fuit usque ad mortem, quia Filius Dei unicus Iesus Christus tristis fuit: ad totum refertur quod in solo homine crucifixus est, quoniam Filius Dei unicus Iesus Christus crucifixus est: ad totum refertur quod in sola carne sepultus est. Ex quo enim coepimus dicere credere nos in Iesum Christum Filium eius unicum Dominum nostrum, ex illo quidquid aliud de illo dicimus, non subauditur nisi Iesus Christus Filius Dei unicus Dominus noster. Nec miremini. Sic enim dicimus Filium Dei unicum Iesum Christum Dominum nostrum sepultum, cum sola caro eius sepulta sit, quemadmodum, verbi gratia, dicimus Apostolum Petrum hodie iacere in sepulcro, cum et illud verissime dicamus, eum in requie cum Christo gaudere. Eundem quippe Apostolum dicimus; non enim duo Apostoli Petri, sed unus est... [PL 38, 1069].

40. 8 ... Ubi nunc sedet ad dexteram Patris: quod fidei oculis prudenter debemus intueri; ne arbitremur in aliqua sede immobiliter fixum, ut ei stare vel ambulare non liceat. Non enim quia Stephanus sanctus eum stantem videre se dixit, ideo vel ille falsum vidit vel symboli huius verba turbavit... Sed illius habitatio in excelsa et ineffabili beatitudine

ita significata est... Dextera vero ipsa Patris non ita dicitur secundum humani corporis situm, tamquam Filio sit ipse ad sinistram... sed ad dexteram Dei dicitur, honoris et felicitatis inenarrabilis celsitudo... [PL 38, 1070].

41. *Sermo 261* [a. 418] [1]: 7... Per hominem Christum tendis ad Deum Christum. Multum est ad te Deus: sed homo factus est Deus. Quod longe erat a te, per hominem factum est iuxta te. Ubi maneas, Deus est; qua eas, homo est. Idem ipse Christus, et qua eas et quo eas... Apparebat homo, et latebat Deus. Occisus est homo, et offensus est Deus; sed resurrexit homo, et inventus est Deus. Cogita ergo quanta fecit ut Deus, quanta passus est ut homo. Occisus est, sed non in divinitate; ipse Christus occisus est. Non enim duo, Deus et homo; ut iam non faciamus vel noverimus Trinitatem sed quaternitatem. Homo quidem homo, et Deus Deus; sed totus Christus homo et Deus: ipse ergo Christus homo et Deus. Quomodo tu homo corpus et animus, sic totus Christus homo et Deus... Idem ipse aliquid dicit quod ad Deum pertinet; aliquid dicit quod ad animam pertinet; aliquid dicit quod ad carnem pertinet: totum ad Christum pertinet... [LAMBOT, p. 92. PL 38, 1206].

42. *Sermo 263* [2]: 1. Glorificatio Domini nostri Iesu Christi resurgendo et ascendendo completa est... Ideo enim resurrexit, ut nobis exemplum resurrectionis ostenderet; et ideo ascendit, ut nos desuper protegeret. Habemus ergo Dominum et Salvatorem nostrum Iesum Christum prius pendentem in ligno, nunc sedentem in caelo. Pretium nostrum dedit cum penderet in ligno, collegit quod emit cum sedet in caelo... Sed si ille non occideretur, mors non moreretur. Trophaeo suo diabolus victus est... Primum hominem seducendo occidit; occidendo novissimum, de laqueis primum perdidit. 2... Et iste agnus occisus morte sua vicit leonem qui quaerit quem devoret [... 1 Pet. 5, 8]. Exultavit diabolus quando mortuus est Christus et in ipsa morte Christi est diabolus victus; tamquam in muscipula escam accepit. Gaudebat ad mortem quasi praepositus mortis: ad quod gaudebat, inde illi tensum est. Muscipula diaboli, crux Domini; esca qua caperetur, mors Domini... [MORIN, pp. 507-508. PL 38, 1209-1210].

43. 3... "Nemo ascendit in caelum nisi qui de caelo descendit". [Io. 3, 13]. Corpus, inquiunt, quod non descendit de caelo, quomodo potuit ascendere in caelum? Quasi ille dixerit, Nihil ascendit in caelum nisi quod de caelo descendit; sed ait, Nemo ascendit nisi qui descendit.

[1] Editio critica: LAMBOT CYRILLUS, O. S. B., *S. Aurelii Augustini sermones selecti duodecim*, in *Stromata patristica et mediaevalia*, fasc. I (Ultraiecti-Bruxellis 1950), pp. 88-94.

[2] Primum fragmentum in collectione Guelferbytana sermo 21. Ed.: MORIN GERMANUS, in *Miscellanea Agostiniana*, t. I (Roma 1930), p. 507-509.

Hoc enim ad personam, non ad personae habitum retulit. Descendit sine corporis indumento, ascendit cum corporis indumento. Nemo tamen nisi qui descendit ascendit. Nam si nos sibimet tamquam sua membra ita coaptavit, ut etiam nobis coniunctis idem ipse sit, quanto magis illud corpus quod de Virgine assumpsit aliam non potest in illo habere personam? Quis enim vel in montem, vel in murum, vel in aliquem superiorem locum dicit non eum solum qui descenderit ascendisse, si cum descendisset exutus, ascendat indutus?... [PL 38, 1211].

44. *Sermo 292:* 3... Dominus Christus Dei Filius unigenitus quare est baptizatus? Inveni quare est natus, et ibi invenies quare sit baptizatus. Ibi quippe invenies humilitatis viam, quam pede superbo non carpis, quam nisi humili pede calcaveris, ad celsitudinem quo perducit pervenire non poteris... Vide ergo, quae maiestas, quae potestas, quae sublimitas, quae cum Patre aequalitas venit propter nos ad indumentum formae servilis: et intellige illam a magistro tanto humilitatis viam; quoniam plus est quod voluit homo fieri, quam quod voluit ab homine baptizari. [PL 38, 1321-1322].

45. *Sermo 293:* 7... Quod in nuptiis humanis homo homini paranymphus est, hoc est Ioannes Christo, et idem Deus Christus sponsus, mediator Dei et hominum, sed in quantum homo. Nam in quantum Deus non mediator sed aequalis Patri, hoc idem quod Pater, cum Patre unus Deus. Quando esset ista sublimitas mediatrix, a qua multum longe disiuncti iacebamus? Ut medius sit, aliquid assumat quod non erat; sed ut perveniamus, maneat quod erat... In hac tanta distantia cum veniendum esset ad Deum, qua venturi eramus? Ipse Deus, Deus manet; accedit homo Deo, et fit una persona, ut sit non semi-deus, quasi parte Dei Deus, et parte hominis homo, sed totus Deus et totus homo: Deus liberator, homo mediator; ut per illum ad illum, non per alium, nec non ad illum; sed per id quod in illo nos sumus, ad illum per quem facti sumus. [PL 38, 1332].

46. *Sermo 294* [a. 413]: 9... "Nemo ascendit in caelum nisi qui de caelo descendit, filius hominis qui est in caelo" [Io. 3, 13]. In terra erat, et in caelo se esse dicebat; et quod est maius, in caelo filium hominis: ut unam demonstraret in utraque natura personam, et in eo quod Dei Filius erat aequalis Patri, Verbum Dei in principio Deus apud Deum, et in eo quod filius hominis erat, assumens animam humanam et carnem humanam, et indutus hominem, exiens ad homines: quia in hoc utroque non duo Christi sunt, nec duo filii Dei, sed una persona, unus Christus Dei Filius, idemque unus Christus, non alius, hominis filius; sed Dei Filius secundum divinitatem, hominis filius secundum carnem. Quis autem nostrum, qui parum advertimus aut parum sapimus, non potius ita vellet distinguere: Filius Dei in caelo et filius hominis in terra? Sed ne sic divideremus et ita dividendo duas personas

induceremus. 'Non ascendit in caelum, inquit, nisi qui de caelo descendit filius hominis'. Filius ergo hominis descendit de caelo. Nonne filius hominis in terra factus est? nonne filius hominis per Mariam factus est? Sed, o homo, noli, inquit, separare quem volo copulare. Parum est quia filius hominis descendit (Christus enim descendit, idemque filius hominis qui filius Dei est); sedet in caelo qui ambulat in terra. In caelo erat, quia ubique est Christus, idemque Christus est et Filius Dei et filius hominis. Propter unitatem personae in terra Filius Dei, propter eandem unitatem personae esse probavimus in caelo filium hominis, ex his verbis Domini: "Filius hominis, inquit, qui est in caelo". Propter unitatem personae nonne in terra constituto atque conspicuo Petrus dicit: "Tu es Christus Filius Dei vivi"? [PL 38, 1340-1341].

47. *Sermo 344:* 4 ... Redemit te a barbaris argentum tuum, redemit te a prima morte pecunia tua, redemit te a secunda morte sanguis Domini tui. Habuit ille sanguinem unde nos redimeret, et ad hoc accepit sanguinem, ut esset quem pro nobis redimendis effunderet. Sanguis Domini tui, si vis, datus est pro te: si nolueris esse, non est datus pro te. Forte enim dicis: Habuit sanguinem Deus meus quo me redimeret, sed iam cum passus est totum dedit; quid illi remansit quod det et pro me? Hoc est magnum, quia semel dedit, et pro omnibus dedit. Sanguis Christi volenti est salus, nolenti supplicium. [PL 39, 1515].

48. Sermones post Maurinos reperti [1]. *Sermo de sacramentis in die Paschae:* 2. Christus ergo Dominus noster qui obtulit patiendo pro nobis quod nascendo accepit ex nobis, princeps sacerdotum factus in aeternum, sacrificandi dedit ordinem quem videtis, corporis utique et sanguinis sui. Nam percussum lancea corpus eius aquam et sanguinem emisit, quo peccata nostra dimisit... Ipse enim Christus et ovis est propter innocentiam simplicis animi et hircus propter similitudinem carnis peccati. [MORIN, p. 19].

49. *Sermo in die primo sancti Paschae:* 4 ... Numquid Verbum in illo mortuum est? Numquid pati aliquid potuit quod in principio erat Verbum...? Et oportebat tamen ut moreretur pro nobis Verbum: et mori non poterat, et ut moreretur oportebat... Si nec mors in Verbo nec sanguis in Verbo, ubi pretium nostrum? Annon pretium nostrum sanguis est eius? Unde ergo daret hoc pretium, si maneret solum Verbum, nisi carnem assumeret Verbum? Carnem autem de anima humana viventem: ut, quoniam Verbum occidi non poterat, occideretur sola caro quae de sua anima vivebat. Neque enim vel anima occidi poterat; quae anima divinitati adhaerendo unus spiritus erat, ipso Domino dumtaxat eam se induente, non ipsa in illo credente, sicut de nobis scriptum est [... 1 Cor. 6, 17]. Illa autem anima adhaesione Dei digna

[1] Editi a MORIN GERMANO, in *Miscellanea Agostiniana,* t. I (Roma 1930).

creata est, cum in personae divinae unitatem nova rudisque assumpta est. Qua unitate ac singularitate duorum spirituum inaequalium discedente caro mortua est, quae de ipsa duorum spirituum unitate novo modo novoque genere vivens, id est, geminam et admirabilem vitam habens, parvo tantummodo tempore derelicta est... [MORIN, pp. 25-26].

50. 6 ... Sed numquid possumus dicere quia Verbum Dei, Deus unigenitus, non est passus pro nobis? Passus est, sed secundum animam et carnem suam passibilem... 7 ... Hominem quando caedis pugnis, quid eius percutis? animam an carnem? Confiteris quia carnem. Et tamen clamat anima: Quid me percutis? quid me caedis? Numquid si dicas animae, Quis te tetigit? ego carnem ferio, non te; nonne quicumque te audierint haec dicentem irridebunt et insipientem vel insanum te iudicabunt? Sic ergo qui carnem Verbi Dei flagellaverunt vel alapis ceciderunt non possunt dicere, Nos carnem flagellavimus vel exalapavimus, non Verbum vel animam Christi; totum enim Christum, id est, Verbum et animam et carnem flagellaverunt vel alapis ceciderunt... Et cum utique neque animam neque ipsam divinitatem eius, quae vera vita est, in cruce occidere potuerunt, totum tamen Christum in corde suo et in mala voluntate sua interficere delectati sunt... Unigenitus autem Dei Christus multo magis totus extingui non potuit... qui in tribus substantiis suis, id est, una aeterna atque divina et in duabus temporalibus, id est humanis, unam solam habuit mortalem, id est carnem suam. [MORIN, pp. 27-29].

51. *De humilitate Domini nostri Iesu Christi:* 1 ... "Et Verbum caro factum est..." Hoc solum si faceret Verbum Deus, ut caro fieret, incredibilis esset humilitas... Verbum Dei factum est faenum, mortuus resurrexit, Deus crucifixus est, incredibilia sunt: quia magnus morbus tuus factus erat, ut de incredibilibus sanaretur... 2 ... Si ad hoc humilareris ut ex homine pecus fieres, non tanto intervallo humilareris quanto intervallo humilatus est Deus... [MORIN, pp. 314-315].

52. *De amore Petri* [1]*:* Ipse est et ovis de qua scriptum est: "Sicut ovis ad immolandum ductus est". Ille semper agnus quia semper sine peccato. Nec miremini sine peccato: In principio erat Verbum... Unde ibi possit esse peccatum? Ad nativitatem humanam respicite. Nasci sine peccato voluit, quem virgo concepit, quem non carnalis concupiscentia desideravit. Conceptio filii, fides matris. Natus est de Spiritu Sancto et virgine Maria, non trahens ex Adam originale peccatum; non trahens, non addens. Innocenter natus, innocenter vivens, innocenter moriens... [LAMBOT, p. 255].

[1] Inter sermones recentius repertos atque editos a LAMBOT CYRILLO: *Nouveaux sermons de saint Augustin,* in *Rev. Bén.,* 49 (1937), 233-278.

53. De Genesi ad litteram [a. 401-415] [1]. *Ex l. X:* 32. Quae [Sap. 8, 19] si de Domino secundum humanam quae a Verbo assumpta est creaturam velimus accipere, sunt quidem in eadem circumstantia lectionis, quae illi excellentiae non conveniant, maxime illud quia... confessus est ex semine viri se in sanguine coagulatum... Sed quia et in psalmis, ubi ait: "Foderunt manus meas..." [Ps. 21, 17-19] quae proprie illi uni congruunt, ibi etiam dixit: "Deus, Deus meus, respice me, ut quid me dereliquisti?..." quae rursus ei non conveniunt, nisi transfiguranti in se corpus humilitatis nostrae, quoniam membra sumus corporis eius, et quia in ipso Evangelio puer proficiebat aetate et sapientia: si possunt etiam ista quae circum hanc sententiam in libro Sapientiae leguntur, propter humilem formam servi et unitatem corporis Ecclesiae cum capite suo, eidem ipsi Domino coaptari, quid ingeniosius illo puero, cuius in annis duodecim seniores sapientiam mirabantur? et quid illa anima melius..., per cuius unius obedientiam... iusti constituuntur multi? Et quid incoinquinatius illo utero Virginis, cuius caro, etiamsi de peccati propagatione venit, non tamen de peccati propagatione concepit, ut ne ipsum quidem corpus Christi ea lex severit in utero Mariae, quae in membris posita corporis mortis repugnat legi mentis?... Proinde corpus Christi, quamvis ex carne feminae assumptum est, quae de illa carnis peccati propagine concepta fuerat, tamen quia non sic in ea conceptum est quomodo fuerat illa concepta, nec ipsa erat caro peccati, sed similitudo carnis peccati... [Zycha, pp. 319-320. PL 34, 421-422].

54. 33. Denique si a me quaeratur unde acceperit animam Iesus Christus, mallem quidem hinc audire meliores atque doctiores; sed tamen pro meo captu libentius responderim 'unde Adam' quam 'de Adam'. Si enim pulvis assumptus ex terra in qua nullus hominum fuerat operatus meruit divinitus animari, quanto magis corpus assumptum ex carne in qua itidem nullus hominum fuerat operatus sortitum est animam bonam, cum illic erigeretur casurus, hic descenderet levaturus! Et fortasse ideo ait: "Sortitus sum animam bonam"... quia solent quae sorte dantur, divinitus dari: aut, quod fidenter dicendum est, ne vel illa anima aliquibus operibus praecedentibus ad tantum apicem subvecta putaretur, ut cum ea Verbum caro fieret et habitaret in nobis, ad auferendam suspicionem praecedentium meritorum sortis nomen accessit. [Zycha, pp. 320-321. PL 34, 422-423].

55. Enarrationes in psalmos [2]. *In Ps. 26,* enarr. II: 2 ... Et solus tunc ungebatur rex et sacerdos: duae istae illo tempore unctae personae. In duabus personis praefigurabatur futurus unus rex et sacerdos, utroque munere unus Christus, et ideo Christus a chrismate. Non solum autem caput nostrum unctum est, sed et corpus eius nos ipsi. Rex autem est,

[1] Ed.: Zycha Joseph, in CSEL 28 (Vindobonae 1894), pp. 1-435. PL 34, 245-486.
[2] PL 36-37.

quia nos regit et ducit; sacerdos, quia pro nobis interpellat. Et quidem solus ille sacerdos talis exstitit, ut ipse esset etiam sacrificium. Sacrificium obtulit Deo non aliud quam seipsum. Non enim inveniret praeter se mundissimam rationalem victimam, tamquam agnus immaculatus fuso sanguine suo redimens nos, concorporans nos sibi, faciens nos membra sua, ut in illo et nos Christus essemus... [PL 36, 199-200].

56. *In Ps. 29,* enarr. II: 1. "Exaltabo te, Domine, quoniam suscepisti me, nec iucundasti inimicos meos super me"... Primo ipsum Dominum consideremus, qui secundum id quod homo esse dignatus est, potuit sibi per praecedentem prophetiam non incongrue verba ista coaptare. Ex quo enim homo, ex hoc et infirmus: ex quo infirmus, ex hoc et orans... Sed quoniam... dicit: Et Verbum caro factum est, et habitavit in nobis, habes maiestatem ad quam ores, habes humanitatem quae pro te oret. Nam hoc dictum est ab Apostolo etiam post resurrectionem Domini nostri Iesu Christi: Qui sedet, inquit, ad dexteram Dei, qui etiam interpellat pro nobis. Quare interpellat pro nobis? Quia mediator esse dignatus est. Quid est mediatorem esse inter Deum et homines? Non inter Patrem et homines, sed inter Deum et homines. Quid est Deus? Pater et Filius et Spiritus Sanctus. Quid sunt homines? Peccatores, impii, mortales. Inter illam Trinitatem et hominum infirmitatem et iniquitatem mediator factus est homo, non iniquus sed tamen infirmus; ut ex eo quod non iniquus, iungeret te Deo, ex eo quod infirmus, propinquaret tibi: atque ita, ut inter hominem et Deum mediator exsisteret, Verbum caro factum est, id est, Verbum homo factum est. [PL 36, 216-217].

57. 2... Noverit Sanctitas Vestra fuisse quandam haeresim vel adhuc fortassis haberi reliquias quorundam qui dicti sunt Apollinaristae. Aliqui enim ipsorum dixerunt hominem quem suscepit Sapientia Dei et in quo expressit personam suam, non sicut in ceteris hominibus sed sicut dictum est in Psalmo 'Unxit te Deus, Deus tuus, oleo exsultationis prae participibus tuis', id est, amplius quam participes tuos: ne putetur sic unctus Christus quomodo ceteri homines, quomodo ceteri iusti, quomodo patriarchae, prophetae, apostoli et martyres et quidquid magnum est in genere humano. Quando quidem nihil maius exstitit in genere humano quam Ioannes Baptista... cui autem Ioannes se dicit non esse dignum corrigiam calceamenti solvere, quid erat ille nisi amplius quam ceteri homines? Etiam in ipso homine amplius quam ceteri homines. Nam secundum Deum et secundum divinitatem... aequalis est Patri. Sed agimus de homine. Forte putet quispiam vestrum, fratres, quia homo ille susceptus a Sapientia Dei aequalis erat ceteris hominibus. Si in tuis membris multum distat inter caput et cetera membra... quanta excellentia est capitis universae Ecclesiae, id est, illius hominis quem voluit Deus mediatorem esse inter Deum et homines?... [PL 36, 217].

58. *In Ps. 34,* sermo II: 1... Non enim tentationes caput hîc pertulit et corpus non perfert: aut vero fuit causa patiendi capiti, nisi ut corpori praeberet exemplum. Dominus enim voluntate passus est, nos necessitate; ille miseratione, nos conditione. Proinde illius voluntaria passio, nostra est necessaria consolatio, ut quando talia forte perpetimur, intueamur caput nostrum, ut eius exemplo commoniti dicamus nobis: Si ille, quid nos? [PL 36, 333].

59. 3... "Misit Deus filium suum in similitudinem carnis peccati" [... Rom. 8, 3]. Non quia peccatum erat, non dico in Verbo Dei, sed nec in ipsa quidem dico anima sancta et mente hominis quem sibi ad unitatem personae Verbum Dei et Sapientia coaptaverat, sed nec in ipso corpore peccatum ullum erat, sed similitudo carnis peccati erat in Domino, quia mors non est nisi de peccato, et utique corpus illud mortale erat. [PL 36, 335].

60. *In Ps. 39:* 5... Christus aliquando loquitur ex se, id est, ex capite nostro. Est enim ipse Salvator corporis, caput nostrum, Filius Dei natus ex Virgine, passus pro nobis, resurgens ad nos iustificandos, sedens ad dexteram Dei ad interpellandum pro nobis, retributurus omnia in iudicio bona bonis, mala malis. Caput nostrum ille, caput dignatus est corporis fieri, carnem assumendo a nobis, in qua moreretur pro nobis, quam etiam resuscitavit propter nos, ut in illa carne resurrectionis nobis praeberet exemplum, ut sperare disceremus quod desperabamus, et haberemus iam pedes in petra, ambularemus in Christo. [PL 36, 436].

61. *In ps. 43:* 16... Vae tali amori tuo, si vel suspicaris aliquid pulchrius quam est ille a quo est omne pulchrum, quod te teneat ne illum cogitare merearis. Dominus in carne erat et apparebat homo hominibus. Qualis apparebat? Iam dixi, homo hominibus. Quid magnum apparebat? Caro carni. Quid magnum apparebat de quo dictum est "Vidimus eum, et non habebat speciem neque decorem?" [Is. 53, 2]. Quis non habebat speciem neque decorem? De quo item dicitur "Speciosus forma prae filiis hominum" [Ps. 44, 3]. Ut homo non habebat speciem neque decorem, sed speciosus forma ex eo quod est prae filiis hominum. Ideo formam illam deformem carnis ostendens oculis intuentium quid ait? "Qui diligit me... diligetur a Patre meo, et ego diligam eum et ostendam illi meipsum" [Io. 14, 21]... Quasi diceret: Videtis formam servi, occulta est forma Dei: per hanc vobis blandior, illam vobis servo: hac vos parvulos nutrio, illa grandes pasco... [PL 36, 488-489].

62. *In Psalmum 93:* 19. Quomodo autem complexus est Dominus ex duabus voluntatibus unam factam in homine quem portabat? Praefigurans in corpore suo, id est in Ecclesia sua, futuros quosdam qui voluntatem suam vellent facere, sed sequerentur postea Dei: quia infirmos quosdam ostendit quod ad ipsum pertineant, et eos praefiguravit in se. Nam ideo et toto corpore sanguinem sudavit, quia in corpore suo, id est in Ecclesia sua, martyrum sanguinem ostendit... Quosdam ergo infirmos in se praefigurans vel in corpore suo, ex persona infirmorum compatiens illis, ait: "Pater, si fieri potest, transeat a me calix iste". [Mt. 26, 39]. Ostendit hominis voluntatem: si in ipsa voluntate permaneret, iam pravum cor videretur ostendere. Sed si compassus est tibi et te liberat in se, imitare quod sequitur dicens: "Verum non quod ego volo, sed quod tu vis, Pater"... [PL 37, 1206-1207].

63. 19... Te praesignavit Dominus in sua infirmitate, non se, non enim timebat Dominus pati, tertio die resurrecturus. Si prorsus quomodo homo pateretur et non quomodo Deus pati veniret, et si sciret se post triduum resurrecturum, nullo modo formidaret moriturus, quod non formidavit apostolus Paulus [... Phil. 1, 23-24; 2 Tim. 4, 7-8]... Sed tristitiam sic assumpsit quomodo carnem. Nolite enim putare quia hoc dicimus, non fuisse tristem Dominum. Si enim hoc dixerimus quia non erat tristis, cum Evangelium dicat "Tristis est anima mea usque ad mortem", ergo et quando dicit Evangelium "Dormivit Iesus" non dormivit Iesus; et quando Evangelium dicit "Manducavit Iesus", non manducavit Iesus: subrepit vermiculus putredinis et nihil sanum relinquit, ut dicatur quia et corpus non erat verum et carnem veram non habuit. Quidquid ergo de illo scriptum est, fratres, factum est, verum est. Ergo tristis fuit? Prorsus tristis, sed voluntate suscipiens tristitiam, quomodo voluntate suscipiens carnem: quomodo voluntate carnem veram, sic voluntate tristitiam veram... [PL 37, 1207-1208].

64. *In Ps. 98:* 9. "Et adorate scabellum pedum eius, quoniam sanctus est"... Ergo terram nos iubet adorare, quia dixit alio loco quod sit scabellum pedum Dei? Et quomodo adorabimus terram...? Anceps factus sum... Fluctuans converto me ad Christum, quia ipsum quaero hîc, et invenio quomodo sine impietate adoretur terra, sine impietate adoretur scabellum pedum eius. Suscepit enim de terra terram; quia caro de terra est, et de carne Mariae carnem accepit. Et quia in ipsa carne hîc ambulavit, et ipsam carnem nobis manducandam ad salutem dedit, nemo autem illam carnem manducat nisi prius adoraverit; inventum est quemadmodum adoretur tale scabellum pedum Domini, et non solum non peccemus adorando, sed peccemus non adorando. Numquid autem caro vivificat?... Ideo et ad terram quamlibet cum te inclinas atque prosternis, non quasi terram intuearis, sed illum Sanctum cuius pedum scabellum est quod adoras; propter ipsum enim adoras: ideo et hîc subiecit: Adorate scabellum pedum eius, quoniam sanctus est. Quis sanctus est? In cuius honore adoras scabellum pedum eius. Et cum adoras illum, ne cogitatione remaneas in carne et ab spiritu non vivificeris; Spiritus est enim, inquit, qui vivificat, caro autem nihil prodest. [PL 37, 1264].

65. *In Ps. 102:* 6 ... Salus tua Christus est: Christum ergo cogita... Redempta est enim vita tua de corruptione, iam securus esto: initus est bonae fidei contractus, nemo fallit redemptorem tuum, nemo circumvenit, nemo premit. Egit hic commercium, iam pretium solvit, sanguinem fudit. Sanguinem, inquam, fudit unicus Filius Dei pro nobis: o anima, erige te, tanti vales... Ostendit exemplo, quod promisit in praemio. Mortuus est propter delicta nostra, et resurrexit propter iustificationem nostram. Sperent membra, quod in Capite demonstratum est... [PL 37, 1321].

66. *In Ps. 109:* 17. "Tu es sacerdos in aeternum secundum ordinem Melchisedech"... Nam secundum id quod natus de Patre Deus apud Deum coaeternus gignenti non sacerdos, sed sacerdos propter carnem assumptam, propter victimam quam pro nobis offerret a nobis acceptam. [PL 37, 1459].

67. *In Psalmum 127:* 8 ... Absens est quodam modo cui desponsati sumus... sponsus ille quod nihil pulchrius, qui quasi foedus apparuit inter manus persequentium, de quo paulo ante dicebat Isaias: "Et vidimus eum et non habebat speciem neque decorem". Ergo sponsus noster foedus est? Absit. Quomodo enim illum virgines amarent quae in terra maritos non quaesierunt? Ergo persequentibus foedus apparuit, et nisi eum foedum putarent, non insilirent, non flagellis caederent, non spinis coronarent, non sputis inhonestarent; sed quia foedus illis apparebat, fecerunt illi ista; non enim habebant oculos unde Christus pulcher videretur. Qualibus oculis Christus pulcher apparuit? Quales oculos quaerebat ipse Christus, quando dicebat Philippo: "Tanto tempore vobiscum sum, et non me vidistis?" Isti oculi mundandi sunt ut possint videre illam lucem... Nam ut noveritis quia pulcher est Christus qui amatur, ait Propheta: "Speciosus forma prae filiis hominum". Omnes homines superat illius pulchritudo. Quam rem amamus in Christo? Membra crucifixa, latus perforatum, an caritatem? Quando audimus quia passus est pro nobis, quid amamus? Caritas amatur. Amavit nos ut redamaremus eum, et ut redamare possemus, visitavit nos Spiritu suo. Pulcher est ille, et absens est... [PL 37, 1681].

68. *In Ps. 129:* 3. Quare autem spes est? Quoniam apud te propitiatio est. Et quae est ista propitiatio nisi sacrificium? Et quod est sacrificium nisi quod pro nobis oblatum est? Sanguis innocens fusus delevit omnia peccata nocentium; pretium tantum datum redemit omnes captivos de manu captivantis inimici. Ergo est apud te propitiatio. Nam... si iudex solum esse velles et misericors esse nolles, observares omnes iniquitates nostras et quaereres eas, quis sustineret? [PL 37, 1697-1698].

69. *In Ps. 132:* 7 ... Quis est sacerdos nisi unus sacerdos qui intravit in sancta sanctorum? Quis est iste sacerdos nisi qui fuit et victima et sacerdos? nisi ille qui, cum in mundo non inveniret mundum quod offerret, seipsum obtulit? In capite ipsius unguentum, quia totus Christus cum Ecclesia; sed a capite venit unguentum. Caput nostrum Christus est, crucifixum et sepultum, resuscitatum ascendit in caelum; et venit Spiritus Sanctus a capite... [PL 37, 1733].

70. *In Ps. 147:* 16 ... Vide commercium emptionis nostrae. Christus pendet in ligno: vide quanto emit, et sic videbis quid emit. Empturus est aliquid, ipsum aliquid nondum scis. Vide, vide quanti, et videbis quid. Sanguinem fudit, sanguine suo emit, sanguine Agni immaculati emit, sanguine unici Filii Dei emit. Quid emptum est sanguine unici Filii Dei?... Magnum pretium video, Christe, videam quid emisti. Commemorabuntur et convertentur ad Dominum universi fines terrae. In uno eodemque psalmo emptorem video et pretium et possessionem. Emptor Christus est, pretium sanguis, possessio orbis terrarum. [PL 37, 1925].

71. De consensu evangelistarum [a. 400] [1]. *Ex l. I:* 6. Cum ergo Matthaeus circa regis, Lucas circa sacerdotis personam gereret intentionem, utique humanitatem Christi maxime commendarunt. Secundum hominem quippe Christus et rex et sacerdos effectus est, cui dedit Deus sedem David patris sui, ut regni eius non esset finis [Lc. 1, 32-33] et esset ad interpellandum pro nobis mediator Dei et hominum homo Christus Iesus. [WEIHRICH, p. 6. PL 34, 1044-1045].

72. *Ex l. II:* 2. "Generationem eius..." Exsequitur ergo humanam generationem Christi Matthaeus ab Abraham generatores commemorans, quos perducit ad Ioseph virum Mariae de qua natus est Iesus [Mt. 1, 16]. Neque enim fas erat ut eum ob hoc a coniugio Mariae separandum putaret, quod non ex eius concubitu sed virgo peperit Christum. Hoc enim exemplo magnifice insinuatur fidelibus coniugatis, etiam servata pari consensu continentia posse permanere vocarique coniugium, non permixto corporis sexu sed custodito mentis affectu. [WEIHRICH, p. 82. PL 34, 1071].

73. In Ioannis evangelium [a. 416-417] [2]. Tr. 2: 13 ... Unicum eundem ipsum quem genuerat [Deus] et per quem cuncta creaverat, misit in hunc mundum, ut non esset unus, sed fratres haberet adoptatos... Ille enim venit Unigenitus solvere peccata, quibus peccatis implicabamur, ne adoptaret nos propter impedimentum eorum: quos sibi fratres facere volebat, ipse solvit et fecit coheredes. [PL 35, 1394].

74. Tr. 2: 15 ... Ut autem homines nascerentur ex Deo, primo ex ipsis natus est Deus, Christus enim Deus, et Christus natus ex hominibus. Non quaesivit quidem nisi matrem in terra, quia iam patrem habe-

[1] Ed.: WEIHRICH FRANCISCUS, in CSEL 43 (Vindobonae 1904). PL 34, 1041-1230.
[2] PL 35, 1379-1976.

bat in caelo: natus ex Deo, per quem efficeremur, et natus ex femina, per quem reficeremur. Noli ergo mirari, o homo, quia efficeris filius per gratiam, quia nasceris ex Deo secundum Verbum eius. Prius ipsum Verbum voluit nasci ex homine, ut tu securus nascereris ex Deo, et diceres tibi: Non sine causa Deus nasci ex homine voluit, nisi quia alicuius momenti me existimavit, ut immortalem me faceret, et pro me mortaliter nasceretur... [PL 35, 1395].

75. Tr. 4: 10 ... Solus ergo [innocens] ille Agnus qui non sic venit. Non enim in iniquitate conceptus est, quia non de mortalitate conceptus est; nec eum in peccatis mater eius in utero aluit, quem virgo concepit, virgo peperit, quia fide concepit et fide suscepit. Ergo ecce Agnus Dei. Non habet iste traducem de Adam; carnem tantum sumpsit de Adam, peccatum non assumpsit... [PL 35, 1410].

76. Tr. 7: 4. Oportebat ergo ut ille baptizaret qui est Filius Dei unicus, non adoptatus. Adoptati filii ministri sunt unici; unicus habet potestatem, adoptati ministerium... [PL 35, 1439].

77. Tr. 19: 15 ... Animas ergo suscitat Deus per Christum Filium Dei, corpora suscitat Deus per eundem Christum filium hominis. Dedit ei potestatem. Hanc potestatem non haberet nisi acciperet, et esset homo sine potestate. Sed ipse est filius hominis qui et Filius Dei. Haerendo enim ad unitatem personae filius hominis Filio Dei facta est una persona, eademque Filius Dei quae et filius hominis. Quid autem propter quid habeat, dignoscendum est. Filius hominis habet animam, habet corpus. Filius Dei, quod est Verbum Dei, habet hominem tamquam anima corpus. Sicut anima habens corpus non facit duas personas sed unum hominem, sic Verbum habens hominem non facit duas personas sed unum Christum. Quid est homo? Anima rationalis habens corpus. Quid est Christus? Verbum Dei habens hominem... [PL 35, 1552-1553].

78. Tr. 23: 6 ... Dicebam autem quia Verbum Christus, et Verbum Dei Christus et Deus Verbum Christus; sed non tantum Verbum Christus, quia Verbum caro factum est, et habitavit in nobis: ergo et Verbum et caro Christus. Cum enim in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse aequalis Deo. Et quid nos in imo, qui non poteramus infirmi et humi repentes attingere Deum, numquid reliquendi eramus? Absit. Semetipsum exinanivit formam servi accipiens. Non ergo formam Dei amittens. Factus est ergo homo qui erat Deus, accipiendo quod non erat, non amittendo quod erat: ita factus est homo Deus. Ibi habes aliquid propter infirmitatem tuam, ibi habes aliud propter perfectionem tuam. Erigat te Christus per id quod homo est, ducat te per id quod Deus homo est, perducat te ad id quod Deus est. Et tota praedicatio dispensatioque per Christum haec est... ut resurgant animae, resurgant et corpora. Utrumque quippe mortuum erat, corpus ex infirmitate, anima ex iniquitate. Quia utrumque mortuum erat, resurgat utrumque...

Per quid ergo anima nisi per Deum Christum? Per quid corpus nisi per hominem Christum? Erat enim et in Christo anima humana, tota anima: non irrationale tantum animae sed etiam rationale quod mens dicitur... Iam dixi animae per quid resurgant, per ipsam substantiam Dei; corpora per quid resurgant, per dispensationem humanam Domini nostri Iesu Christi. [PL 35, 1585-1586].

79. Tr. 25: 2. [Iesus ergo cum cognovisset quia venerant ut raperent eum et facerent eum regem, fugit iterum in montem ipse solus...]. Quid enim? Non erat rex qui timebat fieri rex? Erat omnino, nec talis rex qui ab hominibus fieret sed talis qui hominibus regnum daret... An forte hoc erat rapere eum, praevenire velle tempus regni eius? Etenim venerat modo non iam regnare quomodo regnaturus est in eo quod dicimus 'Adveniat regnum tuum'. Semper quidem ille cum Patre regnat secundum quod est Filius Dei, Verbum Dei, Verbum per quod facta sunt omnia. Praedixerunt autem prophetae regnum eius etiam secundum id quod homo factus est Christus et fecit fideles suos christianos. Erit ergo regnum christianorum, quod modo colligitur, quod modo comparatur, quod modo emitur sanguine Christi; erit aliquando manifestum regnum eius, quando aperta erit claritas sanctorum eius post iudicium ab eo factum: quod iudicium supra ipse dixit quod filius hominis facturus sit. De quo regno etiam Apostolus dixit: "Cum tradiderit regnum Deo et Patri"... [PL 35, 1596-1597].

80. Tr. 25: 11 ... Istum filium hominis nolite sic accipere quasi alios filios hominum, de quibus dictum est "Filii autem hominum in protectione alarum tuarum sperabunt" [Ps. 35, 8]. Iste filius hominis sequestratus quadam gratia Spiritus, et secundum carnem filius hominis, exceptus a numero hominum, filius hominis est. Iste filius hominis et Filius Dei est. Iste homo etiam Deus est... Humiliavit se propter nos, glorificemus illum nos. Non enim filius hominis propter se est, sed propter nos. Ergo erat filius hominis illo modo, cum Verbum caro factum est et habitavit in nobis. Ideo enim hunc Deus Pater signavit [Io. 6, 27]. Signare quid est, nisi proprium aliquid ponere?... Quid est 'signavit'? Proprium quiddam illi dedit, ne ceteris comparetur hominibus. Ideo de illo dictum est: "Unxit te Deus, Deus tuus oleo exsultationis prae participibus tuis" [Ps. 44, 8]. Ergo signare quid est? Exceptum habere; hoc est, prae participibus tuis... Sic enim filius hominis sum, ut non sim unus ex vobis; sic sum filius hominis, ut Pater Deus me signaret. Quid est signaret? Proprium aliquid mihi daret, quo non confunderer cum genere humano, sed per me liberaretur genus humanum. [PL 35, 1601].

81. Tr. 42: 6 ... "Quaeritis me occidere hominem" [Io. 8, 37]. Interim non dico Filium Dei, non dico Deum, non dico Verbum, quia non moritur Verbum: hoc dico quod videtis, quia et quod videtis potestis occidere, et quem non videtis offendere... [PL 35, 1702].

82. Tr. 47: 10. "Potestatem habeo ponendi animam meam" [Io. 10, 18]. Quis ponit animam et iterum sumit eam?... Si enim dixerimus quia Verbum Dei posuit animam suam et iterum sumpsit eam, metuendum est ne subintret prava cogitatio et dicatur nobis: Ergo aliquando anima illa separata est a Verbo, et aliquando Verbum illud ex quo suscepit animam illam fuit sine anima. Video enim fuisse sine anima Verbum, sed cum in principio erat Verbum et Verbum erat apud Deum et Deus erat Verbum. Ex quo enim Verbum caro factum est ut habitaret in nobis et susceptus est a Verbo homo, id est totus homo, anima et caro, quid fecit passio, quid fecit mors, nisi corpus ab anima separavit? Animam vero a Verbo non separavit. Si enim mortuus est Dominus, immo quia mortuus est Dominus... sine dubio caro ipsius exspiravit animam; ad tempus exiguum anima deseruit carnem, sed redeunte anima resurrecturam. A Verbo autem animam separatam esse non dico. Latronis animae dixit "Hodie mecum eris in paradiso", fidelem latronis animam non deserebat, et deserebat suam? Absit. Sed illius ut Dominus custodivit, suam vero inseparabiliter habuit... [PL 35, 1738].

83. Tr. 47: 11... Quando Christus animam posuit? quando Verbum voluit. Principatus enim in Verbo erat: ibi potestas erat quando poneret caro animam et quando sumeret. [PL 35, 1739].

84. Tr. 47: 13. Nemo ergo titubet quando audit Dominum dixisse: "Pono animam meam et iterum sumo eam". Ponit eam caro, sed ex potestate Verbi; sumit eam caro, sed ex potestate Verbi. Et ipse Dominus Christus dictus est sola caro... Audeo dicere, et sola caro Christi dictus est Christus... Sepultum Christum esse non negas, et tamen sola caro sepulta est... Ergo Christus erat etiam sine anima caro, quia non est sepulta nisi caro. Disce hoc etiam in apostolicis verbis... Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse aequalis Deo. Quis nisi Christus Iesus quantum attinet ad id quod est Verbum, Deus apud Deum? Vide autem quod sequitur: Sed semetipsum exinanivit... Et hoc quis, nisi ipse Christus Iesus? Sed hic iam omnia sunt, et Verbum in forma Dei quae accepit formam servi, et anima et caro in forma servi quae accepta est a forma Dei. Humiliavit semetipsum factus obediens usque ad mortem. Iam in morte sola caro est a Iudaeis occisa. Si enim discipulis dixit, Nolite timere eos qui occidunt corpus, animam autem non possunt occidere, numquid in ipso potuerunt plus quam corpus occidere? Et tamen carne occisa Christus occisus est. Ita cum caro animam posuit, Christus animam posuit, et cum caro ut resurgeret animam sumpsit, Christus animam sumpsit. Nec tamen potestate carnis hoc factum est, sed eius qui et animam et carnem, ubi haec adimplerentur, assumpsit. [PL 35, 1740].

85. Tr. 60: 2. "Nunc anima mea turbata est..." [Io 12, 27]. Turbatus est ergo potestatem habens ponendi animam suam et potestatem

habens iterum sumendi eam. Turbatur tam ingens potestas, turbatur petrae firmitas: an potius in eo nostra turbatur infirmitas? Ita vero. Nihil indignum credant servi de Domino suo, sed agnoscant se membra in capite suo. Qui mortuus est pro nobis turbatus est idem ipse pro nobis. Qui ergo potestate mortuus est, potestate turbatus est: qui transfiguravit corpus humilitatis nostrae conforme corpori gloriae suae [Phil. 3, 21], transfiguravit etiam in se affectum infirmitatis nostrae compatiens nobis affectu animae suae. Proinde quando turbatur magnus fortis certus invictus, non ei timeamus quasi deficiat; non perit, sed nos quaerit. Nos, inquam, nos omnino sic quaerit: nos ipsos in illius perturbatione videamus, ut quando turbamur non desperatione pereamus. Quando turbatur qui non turbaretur nisi volens, eum consolatur qui turbatur et nolens. [PL 35, 1797-1798].

86. Tr. 60: 5. Firmissimi quidem sunt christiani, si qui sunt, qui nequaquam morte imminente turbantur; sed numquid Christo firmiores? Quis hoc insanissimus dixerit? Quid est ergo quod ille turbatus est, nisi quia infirmos in suo corpore, hoc est in sua Ecclesia, suae infirmitatis voluntaria similitudine consolatus est: ut si qui suorum adhuc morte imminente turbantur in spiritu, ipsum intueantur, ne hoc ipso se putantes reprobos, peiore desperationis morte sorbeantur? Quantum itaque bonum de participatione divinitatis eius exspectare et sperare debemus, cuius nos et perturbatio tranquillat et infirmitas firmat? Sive ergo isto loco ipsum Iudam pereuntem miserando turbatus est, sive sua morte propinquante turbatus est, non est tamen ullo modo dubitandum, non eum animi infirmitate sed potestate turbatum, ne nobis desperatio salutis oriatur, quando non potestate sed infirmitate turbamur. Carnis quippe ille gerebat infirmitatem, quae infirmitas resurrectione consumpta est. Sed qui non solum homo verum etiam Deus erat, ineffabili distantia universum genus humanum animi fortitudine superabat. Non ergo aliquo est cogente turbatus, sed turbavit semetipsum, quod de illo evidenter expressum est quando Lazarum suscitavit: nam ibi scriptum est quod turbaverit semetipsum [Io. 11, 33], ut hoc intelligatur et ubi non scriptum legitur et tamen eum legitur fuisse turbatum. Affectum quippe humanum quando oportuisse iudicavit in seipso potestate commovit, qui hominem totum potestate suscepit. [PL 35, 1798-1799].

87. Tr. 78: 3... Agnoscamus geminam substantiam Christi, divinam scilicet qua aequalis est Patri, humanam qua maior est Pater. Utrumque autem simul non duo, sed unus est Christus, ne sit quaternitas, non Trinitas Deus. Sicut enim unus est homo anima rationalis et caro, sic unus est Christus Deus et homo: ac per hoc Christus est Deus anima rationalis et caro. Christum in his omnibus, Christum in singulis confitemur. Quis est ergo per quem factus est mundus? Christus Iesus, sed in forma Dei. Quis est sub Pontio Pilato crucifixus?

Christus Iesus, sed in forma servi... Quis non est derelictus in inferno? Christus Iesus, sed in anima sola. Quis resurrecturus triduo iacuit in sepulcro? Cristus Iesus, sed in carne sola. Dicitur ergo et in his singulis Christus. Verum haec omnia non duo, vel tres, sed unus est Christus... [PL 35, 1836].

88. Tr. 79: 2... In quo [Christo] princeps huius mundi... non habebat quidquam, quia neque cum peccato Deus venerat, nec eius carnem de peccati propagine Virgo pepererat. Et tamquam ei diceretur, Cur ergo moreris, si non habes peccatum cui debeatur mortis supplicium? continuo subiecit, Sed ut cognoscat mundus quia diligo Patrem, et sicut mandatum dedit mihi Pater sic facio, surgite, eamus hinc... Quo, nisi ad illum locum unde fuerat tradendus ad mortem qui nullum habebat meritum mortis? Sed habebat ut moreretur mandatum Patris, tamquam ille de quo praedictum erat, Quae non rapui, tunc exsolvebam [Ps. 68, 5], mortem sine debito soluturus, et nos a morte debita redempturus. Rapuerat Adam peccatum... ut incommunicabile nomen inconcessae divinitatis invaderet, quam Filio Dei natura contulerat, non rapina. [PL 35, 1838-1839].

89. Tr. 82: 4... "Maneo in eius dilectione" [Io. 15, 10]... An hoc etiam in ipso Filio ad hominem referendum est? Ita sane. Nam dicendo: "Sicut dilexit me Pater, et ego dilexi vos" [Io. 15, 10], gratiam mediatoris ostendit. Mediator autem Dei et hominum, non in quantum Deus sed in quantum homo, est Christus Iesus. Et profecto secundum id quod homo est, de illo legitur [Lc. 2, 52]: "Et Iesus proficiebat sapientia et aetate et gratia apud Deum et homines. Secundum hoc igitur recte possumus dicere quod, cum ad naturam Dei non pertineat humana natura, ad personam tamen unigeniti Filii Dei per gratiam pertinet humana natura; et tantam gratiam, ut nulla sit maior, nulla prorsus aequalis. Neque enim illam susceptionem hominis ulla merita praecesserunt, sed ab illa susceptione merita eius cuncta coeperunt... [PL 35, 1844].

90. Tr. 98: 3... "Animalis enim homo... non percipit quae sunt Spiritus Dei" [1 Cor. 2, 14], id est, quid gratiae credentibus crux conferat Christi, et putat hoc illa cruce actum esse tantummodo, ut nobis usque ad mortem pro veritate certantibus imitandum praeberetur exemplum. Nam si scirent huiusmodi homines, qui nolunt esse nisi homines, quemadmodum Christus crucifixus factus sit nobis sapientia a Deo, et iustitia, et sanctificatio, et redemptio... procul dubio non gloriarentur in homine... [PL 35, 1881-1882].

91. Tr. 108: 5... "Ut sint et ipsi sanctificati in veritate" [Io. 17, 19]. Quod quid est aliud quam 'in me', secundum id quod veritas est Verbum illud in principio Deus? In quo et ipse filius hominis sanctificatus est ab initio creationis suae, quando Verbum factum est caro; quia una persona facta est Verbum et homo. Tunc ergo sanctificavit se in se, hoc est, hominem se in Verbo se; quia unus Christus Verbum et homo, sanctificans hominem in Verbo... [PL 35, 1916].

92. Tr. 110: 7. Quamquam non desint qui etiam nos angelis praeferant: quia pro nobis, inquiunt, non pro angelis mortuus est Christus. Id quid est aliud quam de impietate velle gloriari? Etenim Christus, sicut ait Apostolus, iuxta tempus pro impiis mortuus est. Hic ergo non meritum nostrum sed Dei misericordia commendatur. Nam quale est ideo se velle laudari, quia vitio suo tam detestabiliter aegrotavit, ut non posset aliter quam medici morte sanari? Non est haec nostrorum gloria meritorum sed medicina morborum. An ideo nos praeferimus angelis, quia, cum et angeli peccaverint, nihil eis tale unde sanarentur impensum est? Quasi aliquid eis vel parvum fuerit impensum et nobis amplius. Quod si et hoc factum esset, adhuc quaeri posset, utrum ideo fuisset factum quod steteramus excellentius, an quod desperatius iacebamus. Cum vero noverimus bonorum omnium Creatorem reparandis angelis malis nihil gratiae contulisse, cur non potius intelligimus, quod tanto damnabilior eorum iudicata sit culpa quanto erat natura sublimior? Tanto enim minus quam nos peccare debuerunt, quanto meliores nobis fuerunt... [PL 35, 1924-1925].

93. Expositio epistolae ad Galatas [a. 393/6] [1]: 24... "Mediator autem unius non est, Deus vero unus est" [3, 20]. Mediatorem Iesum Christum secundum hominem dici, ex illa eiusdem Apostoli sententia fit planius [... 1 Tim. 2, 5]. Mediator ergo inter Deum et Deum esse non posset, quia unus est Deus, mediator autem unius non est, quia inter aliquos medius est. Angeli porro qui non lapsi sunt a conspectu Dei mediatore non opus habent per quem reconcilientur. Item angeli qui nullo suadente spontanea praevaricatione sic lapsi sunt, per mediatorem non reconciliantur. Restat ergo, ut qui mediatore superbo diabolo superbiam persuadente deiectus est, mediatore humili Christo humilitatem persuadente erigatur. Nam si Filius Dei in naturali aequalitate Patris manere vellet nec se exinaniret formam servi accipiens, non esset mediator Dei et hominum... Sic itaque unicus Filius Dei mediator Dei et hominum factus est, cum Verbum Dei Deus apud Deum et maiestatem suam usque ad humana deposuit, et humilitatem humanam usque ad divina subvexit, ut mediator esset inter Deum et homines homo per Deum ultra homines. Ipse est enim "speciosus forma prae filiis hominum" et unctus "oleo exsultationis prae participibus suis". [PL 35, 2122].

94. In Ioannis epistolam ad Parthos tractatus X [a. 416] [2]. Tr. 1: 1... Ergo manifestata est ipsa vita in carne: quia in manifestatione

[1] PL 35, 2105-2148.
[2] PL 35, 1977-2062.

posita est, ut res quae solo corde videri potest, videretur et oculis, ut corda sanaret. Solo enim corde videtur Verbum, caro autem et oculis corporalibus videtur. Erat unde videremus carnem, sed non erat unde videremus Verbum. Factum est Verbum caro quam videre possemus, ut sanaretur in nobis unde Verbum videremus. [PL 35, 1979].

95. Tr. 1: 2 ... Illius sponsi thalamus fuit uterus Virginis, quia in illo utero virginali coniuncti sunt duo, sponsus et sponsa, sponsus Verbum et sponsa caro... Unus videtur loqui, et sponsum se fecit et sponsam se fecit; quia non duo sed una caro: quia Verbum caro factum est, et habitavit in nobis. Illi carni adiungitur Ecclesia, et fit Christus totus, caput et corpus. [PL 35, 1979].

96. De diversis quaestionibus LXXXIII [389/96] [1]: *Quaestio LX:* [De die autem illo et hora nemo scit... Mt. 24, 36]. Sicut scire Deus dicitur etiam cum scientem facit... sic et cum dicitur nescire, aut pro eo dicitur quod non approbat... sicut dictum est "Nescio vos", aut pro eo quod utiliter nescientes facit quod scire inutile est. Ideo bene accipitur id quod dictum est 'solum scire Patrem' sic dictum esse, quia facit Filium scire; et quod dictum est 'nescire Filium' sic dictum esse, quia facit nescire homines, id est, non prodit eis quod inutiliter scirent. [PL 40, 48].

97. *Quaestio LXIV:* [De muliere Samaritana]. 3. Quod autem fatigatus venit ad puteum, infirmitatem carnis significat; quod sedit, humilitatem: quia et imbecillitatem carnis pro nobis suscepit, et homo hominibus tam humiliter apparere dignatus est... [PL 40, 55].

98. *Quaestio LXV:* [De resurrectione Lazari]... Quantum autem intersit inter hominem quem Dei Sapientia gestabat, per quem liberati sumus, et ceteros homines, hinc intelligitur, quod Lazarus nisi exiens de monumento non solvitur, id est, etiam renatâ animâ, nisi resolutione corporis libera ab omni peccato et ignorantia esse non potest, quandiu per speculum et in aenigmate videt Dominum. Illius autem linteamina et sudarium qui peccatum non fecit et nihil ignoravit in monumento inventa sunt. Ipse enim solus in carne non tantum monumento non est oppressus, ut aliquod peccatum in eo inveniretur, sed nec linteis implicatus, ut eum aliquid lateret aut ab itinere retardaret. [PL 40, 60].

99. *Quaestio LXXIII:* [De eo quod scriptum est: "Et habitu inventus ut homo". Phil. 2, 7]. 2. Cum ergo Apostolus de unigenito Dei Filio loqueretur, quantum pertinet ad eius divinitatem... aequalem dixit esse Patri, quod non ei fuit tamquam rapinam... appetere, si semper manens in ea aequalitate nollet homine indui et hominibus ut homo apparere: sed semetipsum exinanivit non formam suam mutans sed for-

[1] PL 40, 11-100.

mam servi accipiens; neque conversus aut transmutatus in hominem amissa incommunicabili stabilitate, sed, quamquam verum hominem suscipiendo, ipse susceptor in similitudinem hominum factus, non sibi sed eis quibus in homine apparuit, habitu inventus est ut homo, id est, habendo hominem inventus est ut homo... Hoc ergo habitus nomine satis significavit Apostolus quemadmodum dixerit 'in similitudinem hominum factus': quia non transfiguratione in hominem sed habitu factus est, cum indutus est homine, quem sibi uniens quodammodo atque conformans, immortalitati aeternitatique sociaret... [PL 40, 85].

100. *Quaestio LXXV:* [De hereditate Dei]. 2. Quod si etiam de Domino Iesu Christo, non secundum Verbum in principio Deum apud Deum sed secundum puerum qui proficiebat aetate ac sapientia, pius intellectus admittit, propria illa susceptione servata quae communis ei cum ceteris hominibus non est, cuius tamquam morte possideat hereditatem, manifestum est. Non enim nos coheredes eius esse possumus, nisi et ipse heres sit. Si autem pietas hoc non admittit, ut primo ex parte videret homo Dominicus [1] deinde ex toto, quamquam in sapientia proficere dictus sit, in corpore suo intelligatur heres, id est Ecclesia, cuius coheredes sumus: quemadmodum filii eius matris dicimur, quamvis ex nobis constet. [PL 40, 87].

101. De catechizandis rudibus [a. 400] [2]: 7. Quae autem maior causa est adventus Domini, nisi ut ostenderet Deus dilectionem suam in nobis, commendans eam vehementer? quia, "cum adhuc inimici essemus, Christus pro nobis mortuus est" [Rom. 5, 6-9]. Hoc autem ideo, quia finis praecepti et plenitudo legis caritas est [1 Tim. 1, 5; Rom. 13, 10], ut et nos invicem diligamus, et quemadmodum ille pro nobis animam suam posuit, sic et nos pro fratribus animam ponamus [1 Io. 3, 16], et ipsum Deum, quoniam prior dilexit nos et Filio suo unico non pepercit sed pro nobis omnibus tradidit eum [1 Io. 4, 10; Rom. 8, 32], si amare pigebat, saltem nunc redamare non pigeat... 8 ... Dominus Iesus Christus, Deus homo, et divinae in nos dilectionis indicium est et humanae apud nos humilitatis exemplum, ut magnus tumor noster maiore contraria medicina sanaretur. Magna est enim miseria, superbus homo; sed maior misericordia, humilis Deus... [PL 40, 314, 316].

102. Confessiones [a. 400] [3]. *Ex l. VII:* 24. Et quaerebam viam comparandi roboris quod esset idoneum ad fruendum te, nec inveniebam,

[1] *Retractationum* l. I, c. 19, n. 8, PL 32, 616-617: Sed non video utrum recte dicatur "homo Dominicus" qui est Mediator Dei et hominum homo Christus Iesus; cum sit utique Dominus. Dominicus autem homo quis in eius sancta familia non potest dici. Et hoc quidem ut dicerem, apud quosdam legi tractatores catholicos divinorum eloquiorum. Sed ubicumque hoc dixi, dixisse me nollem. Postea quippe vidi non esse dicendum; quamvis nonnulla possit ratione defendi.

[2] PL 40, 309-348.

[3] Ed.: KNÖLL PIUS, in CSEL 33 (Vindobonae 1896). PL 32, 659-868.

donec amplecterer mediatorem Dei et hominum hominem Christum Iesum, qui est super omnia Deus benedictus in saecula, vocantem et dicentem: "Ego sum via et veritas et vita" [Io. 14, 6], et cibum, cui capiendo invalidus eram, miscentem carni, quoniam Verbum caro factum est, ut infantiae nostrae lactesceret sapientia tua per quam creasti omnia. Non enim tenebam Deum meum Iesum humilis humilem, nec cuius rei magistra esset eius infirmitas noveram. Verbum enim tuum, aeterna veritas, superioribus creaturae tuae partibus supereminens subditos erigit ad seipsam, in inferioribus autem aedificavit sibi humilem domum de limo nostro, per quam subdendos deprimeret a seipsis et ad se traiceret, sanans tumorem et nutriens amorem, ne fiducia sui progrederentur longius, sed potius infirmarentur videntes ante pedes suos infirmam divinitatem ex participatione tunicae pelliciae nostrae et lassi prosternerentur in eam, illa autem surgens levaret eos. [Knöll, p. 163. PL 32, 745-746].

103. 25. Ego vero aliud putabam, tantumque sentiebam de Domino Christo meo, quantum de excellentis sapientiae viro cui nullus posset aequari, praesertim quia mirabiliter natus ex virgine... Quid autem sacramenti haberet Verbum caro factum, ne suspicari quidem poteram. Tantum cognoveram ex his quae de illo scripta traderentur, quia manducavit et bibit, dormivit, ambulavit, exhilaratus est, contristatus est, sermocinatus est, non haesisse carnem illam Verbo tuo nisi cum anima et mente humana... Quae si falsa de illo scripta essent, etiam omnia periclitarentur mendacio... Totum hominem in Christo agnoscebam... non persona veritatis, sed magna quadam naturae humanae excellentiâ et perfectiore participatione sapientiae praeferri ceteris arbitrabar... [Knöll, p. 164. PL 32, 746].

104. *Ex l. X:* 67. [1 Tim. 2, 5]. Mediator autem inter Deum et homines oportebat ut haberet aliquid simile Deo, aliquid simile hominibus, ne in utroque hominibus similis longe esset a Deo, aut in utroque Deo similis longe esset ab hominibus, atque ita mediator non esset... 68. Verax autem mediator quem secretâ tua misericordiâ demonstrasti hominibus et misisti ut eius exemplo etiam ipsam discerent humilitatem, mediator ille Dei et hominum homo Christus Iesus, inter mortales peccatores et immortalem iustum apparuit, mortalis cum hominibus, iustus cum Deo, ut, quoniam stipendium iustitiae vita et pax est, per iustitiam coniunctam Deo evacuaret mortem iustificatorum impiorum, quam cum illis voluit habere communem. Hic demonstratus est antiquis sanctis, ut ita ipsi per fidem futurae passionis eius, sicut nos per fidem praeteritae, salvi fierent... [Knöll, pp. 277-278. PL 32, 808].

105. De Trinitate [a. 400/416] [1]. *Ex l. I:* 28. Nisi tamen ipse idem esset filius hominis propter formam servi quam accepit, qui est Filius

[1] PL 42, 819-1098.

Dei propter Dei formam in qua est, non diceret Paulus apostolus de principibus huius saeculi: Si enim cognovissent, numquam Dominum gloriae crucifixissent [1 Cor. 2, 8]. Ex forma enim servi crucifixus est, et tamen Dominus gloriae crucifixus est. Talis enim erat illa susceptio, quae Deum hominem faceret et hominem Deum. [PL 42, 840].

106. *Ex l. IV:* 4 [... Io. 1, 14]. Mundandi ergo eramus. Porro iniquorum et superborum una mundatio est sanguis iusti et humilitas Dei: ut ad contemplandum Deum quod naturâ non sumus, per eum mundaremur factum quod naturâ sumus et quod peccato non sumus... Deus itaque factus homo iustus, intercessit Deo pro homine peccatore. Non enim congruit peccator iusto, sed congruit homini homo. Adiungens ergo nobis similitudinem humanitatis suae, abstulit dissimilitudinem iniquitatis nostrae, et factus particeps mortalitatis nostrae, fecit nos participes divinitatis suae. [PL 42, 889].

107. 16... Cum... ea sit poena in morte corporis, ut spiritus, quia volens deseruit Deum, deserat corpus invitus... nec deserat cum voluerit..., demonstravit spiritus Mediatoris quam nullâ poenâ peccati usque ad mortem carnis accesserit, quia non eam deseruit invitus, sed quia voluit, quando voluit, quomodo voluit. Quippe Dei Verbo ad unitatem commixtus hinc ait: Potestatem habeo ponendi animam meam [... Io. 10, 18]. Et hoc maxime mirati sunt, sicut Evangelium loquitur, qui praesentes erant, cum post illam vocem in qua figuram peccati nostri edidit, continuo tradidit spiritum. Longa enim morte cruciabantur ligno suspensi. Unde latronibus, ut iam morerentur et de ligno ante sabbatum deponerentur, crura confracta sunt. Ille autem quia mortuus inventus est, miraculo fuit... [PL 42, 898-899].

108. 17... Ille proinde qui spiritu vivus carnem suam mortuam resuscitavit, verus vitae Mediator, illum spiritu mortuum et mortis mediatorem a spiritibus in se credentium foras misit, ut non regnaret intrinsecus, sed forinsecus oppugnaret, nec tamen expugnaret. Cui se ipse quoque tentandum praebuit, ut ad superandas etiam tentationes eius mediator esset, non solum per adiutorium, verum etiam per exemplum. At ille... permissus est in illud quod ex nobis mortale vivus Mediator acceperat. Et ubi potuit aliquid facere, ibi ex omni parte devictus est, et unde accepit exterius potestatem Dominicae carnis occidendae, inde interior eius potestas qua nos tenebat occisa est... Quam [mortem] propterea Dominus pro nobis indebitam reddidit, ut nobis debita non noceret. Neque enim iure cuiusquam potestatis exutus est carne, sed ipse se exuit... [PL 42, 899].

109. 17... Morte sua quippe uno verissimo sacrificio pro nobis oblato, quidquid culparum erat unde nos principatus et potestates ad luenda supplicia iure detinebant, purgavit, abolevit, exstinxit; et sua resurrectione in novam vitam nos praedestinatos vocavit, vocatos iustificavit,

iustificatos glorificavit [Rom. 8, 30]... Quocirca etiam ipso Domino se credebat diabolus superiorem, in quantum illi Dominus in passionibus cessit; quia et de ipso intellectum est quod in psalmo legitur: "Minuisti eum paulo minus ab angelis" [Ps. 8, 6], ut ab iniquo velut aequo iure adversum nos agente, ipse occisus innocens eum iure aequissimo superaret, atque ita captivitatem propter peccatum factam captivaret [Eph. 4, 8], nosque liberaret a captivitate propter peccatum iusta, suo iusto sanguine iniuste fuso mortis chirographum delens et iustificandos redimens peccatores. [PL 42, 899-900].

110. 19 ... Quis ergo tam iustus et sanctus sacerdos quam unicus Filius Dei, qui non opus haberet per sacrificium sua purgare peccata nec originalia nec ex humana vita quae adduntur? Et quid tam congruenter ab hominibus sumeretur quod pro eis offerretur quam humana caro? Et quid tam aptum huic immolationi quam caro mortalis? Et quid tam mundum pro mundandis vitiis mortalium quam sine ulla contagione carnalis concupiscentiae caro nata in utero et ex utero virginali? Et quid tam grate offerri et suscipi posset quam caro sacrificii nostri, corpus effectum sacerdotis nostri? Ut quoniam quatuor considerantur in omni sacrificio: cui offeratur, a quo offeratur, quid offeratur, pro quibus offeratur, idem ipse unus verusque Mediator, per sacrificium pacis reconcilians nos Deo, unum cum illo maneret cui offerebat, unum in se faceret pro quibus offerebat, unus ipse esset qui offerebat et quod offerebat. [PL 42, 901].

111. *Ex l. XIII:* 13. Eos itaque qui dicunt: Itane defuit Deo modus alius quo liberaret homines a miseria mortalitatis huius, ut unigenitum Filium Deum sibi coaeternum hominem fieri vellet, induendo humanam animam et carnem, mortalemque factum mortem perpeti? parum est sic refellere, ut istum modum, quo nos per Mediatorem Dei et hominum hominem Christum Iesum Deus liberare dignatur, asseramus bonum et divinae congruum dignitati: verum etiam ut ostendamus non alium modum possibilem Deo defuisse, cuius potestati cuncta aequaliter subiacent, sed sanandae nostrae miseriae convenientiorem modum alium non fuisse nec esse oportuisse. [PL 42, 1024].

112. 13 ... Quid enim tam necessarium fuit ad erigendam spem nostram mentesque mortalium... ab immortalitatis desperatione liberandas, quam ut demonstraretur nobis quanti nos penderet Deus quantumque diligeret? Quid vero huius rei tanto isto indicio manifestius atque praeclarius quam ut Dei Filius immutabiliter bonus, in se manens quod erat et a nobis pro nobis accipiens quod non erat, praeter suae naturae detrimentum nostrae dignatus inire consortium, prius sine ullo malo suo merito male nostra perferret; ac sic iam credentibus quantum nos diligat Deus, et quod desperabamus iam sperantibus, dona in nos sua, sine ullis bonis meritis nostris immo praecedentibus et malis meritis nostris, indebita largitate conferret? [PL 42, 1024].

113. 15. Sed quid est 'iustificati in sanguine ipsius'? Quae vis est sanguinis huius, obsecro, ut in eo iustificentur credentes? Et quid est 'reconciliati per mortem Filii eius'? Itane vero, cum irasceretur nobis Deus Pater, vidit mortem Filii sui pro nobis, et placatus est nobis? Numquid ergo Filius eius usque adeo nobis iam placatus erat, ut pro nobis etiam dignaretur mori, Pater vero usque adeo adhuc irascebatur, ut, nisi Filius pro nobis moreretur, non placaretur? [... Rom. 8, 31]. Numquid nisi iam placatus esset Pater, proprio Filio non parcens pro nobis eum traderet?... Omnia ergo simul et Pater et Filius et amborum Spiritus pariter et concorditer operantur: tamen iustificati sumus in Christi sanguine, et reconciliati sumus Deo per mortem Filii eius: et quomodo id factum sit, ut potero, etiam hîc quantum satis videbitur explicabo. [PL 42, 1025].

114. 16. Quadam iustitiâ Dei in potestatem diaboli traditum est genus humanum... parentum primorum debito universos posteros obligante... Quocirca [Eph. 2, 1-3] omnes homines ab origine sub principe sunt potestatis aeris, qui operatur in filiis diffidentiae... Modus autem iste quo traditus est homo in diaboli potestatem non ita debet intelligi tamquam hoc Deus fecerit aut fieri iusserit, sed quod tantum permiserit, iuste tamen... 17. Non autem diabolus potentiâ Dei sed iustitiâ superandus fuit. Nam qui omnipotente potentius... Sed cum diabolus vitio perversitatis suae factus sit amator potentiae et desertor oppugnatorque iustitiae... placuit Deo, ut propter eruendum hominem de diaboli potestate non potentiâ diabolus sed iustitiâ vinceretur, atque ita et homines, imitantes Christum, iustitiâ quaererent diabolum vincere, non potentiâ... 18. Quae est igitur iustitia qua victus est diabolus? Quae, nisi iustitia Iesu Christi? Et quomodo victus est? Quia cum in eo nihil morte dignum inveniret, occidit eum tamen. Et utique iustum est ut debitores quos tenebat liberi dimittantur, in eum credentes quem sine ullo debito occidit. Hoc est quod iustificari dicimur in Christi sanguine. Sic quippe in remissionem peccatorum nostrorum innocens sanguis ille effusus est... Numquid isto iure aequissimo diabolus vinceretur, si potentiâ Christus cum illo agere, non iustitiâ voluisset? Sed postposuit quod potuit, ut prius ageret quod oportuit. Ideo autem illum esse opus erat et hominem et Deum. Nisi enim homo esset, non posset occidi; nisi Deus esset, non crederetur noluisse quod potuit, sed non potuisse quod voluit, nec ab eo iustitiam potentiae praelatam fuisse, sed ei defuisse potentiam putaremus. Nunc vero humana pro nobis passus est, quia homo erat; sed si noluisset, etiam hoc non pati potuisset, quia et Deus erat... 19 ... In hac redemptione tamquam pretium pro nobis datus est sanguis Christi, quo accepto diabolus non ditatus est sed ligatus: ut nos ab eius nexibus solveremur. [PL 42, 1026-1029].

115. 21. Cur ergo non fieret mors Christi? Immo cur non praetermissis aliis innumerabilibus modis quibus ad nos liberandos uti posset

omnipotens, ipsa potissimum eligeretur ut fieret, ubi nec de divinitate eius aliquid imminutum est aut mutatum, et de humanitate suscepta tantum beneficii collatum est hominibus, ut a Dei Filio sempiterno eodemque hominis filio mors temporalis indebita redderetur, qua eos a sempiterna morte debita liberaret?... Tanti valuit sanguis ille, ut neminem Christo indutum in aeterna morte debita [diabolus] detinere debuerit, qui Christum morte indebita vel ad tempus occidit... [PL 42, 1030].

116. 22. Sunt et alia multa quae in Christi incarnatione, quae superbis displicet, salubriter intuenda atque cogitanda sunt. Quorum est unum, quod demonstratum est homini, quem locum haberet in rebus quas condidit Deus: quandoquidem sic Deo coniungi potuit humana natura ut ex duabus substantiis fieret una persona... ut superbi illi maligni spiritus... non ideo se audeant homini praeponi quia non habent carnem; et maxime quia et mori in eadem carne dignatus est Filius Dei, ne... tamquam deos se coli persuadeant, quia videntur esse immortales. Deinde ut gratia Dei nobis sine ullis praecedentibus meritis in homine Christo commendaretur: quia nec ipse ut tanta unitate Deo vero coniunctus una cum illo persona Filius Dei fieret, ullis est praecedentibus meritis assecutus... Etiam illud est, ut superbia hominis quae maxime impedimento est ne inhaereatur Deo, per tantam Dei humilitatem redargui posset atque sanari. Discit quoque homo quam longe recesserit a Deo, et quid illi valeat ad medicinalem dolorem, quando per talem Mediatorem redit, qui hominibus et Deus divinitate subvenit et homo infirmitate convenit. Quod autem maius obedientiae nobis praeberetur exemplum, qui per inobedientiam perieramus, quam Deo Patri Deus Filius obediens usque ad mortem crucis? Quid, praemium ipsius obedientiae ubi ostenderetur melius quam in carne tanti Mediatoris, quae ad vitam surrexit aeternam? Pertinebat etiam ad iustitiam bonitatemque Creatoris, ut per eandem rationalem creaturam superaretur diabolus, quam se superasse gaudebat, et de ipso genere venientem, quod genus origine vitiata per unum tenebat universum. [PL 42, 1031-1032].

117. 23. Poterat enim utique Deus hominem aliunde suscipere in quo esset mediator Dei et hominum..., poterat... quo vellet modo creare unum alium de quo vinceretur victor prioris: sed melius iudicavit, et de ipso quod victum fuerat genere assumere hominem Deus, per quem generis humani vinceret inimicum... Sic vicit natus ex Virgine, quia Deus humiliter, non quomodo alios sanctos regebat illum hominem, sed gerebat. Haec tanta Dei dona, et si qua alia sunt, quae de hac re nobis et quaerere nunc et disserere longum est, nisi Verbum caro fieret, nulla essent. [PL 42, 1032-1033].

118. *Ex l. XV:* 46... Propter hoc et Dominus ipse Iesus Spiritum Sanctum non solum dedit ut Deus sed etiam accepit ut homo; propterea dictus est plenus gratia et Spiritu Sancto [Io. 1, 14]. Et manifestius de illo scriptum est in Actibus Apostolorum: "Quoniam unxit eum Deus Spiritu Sancto" [Ac. 10, 38]. Non utique oleo visibili sed dono gratiae quod visibili significatur unguento quo baptizatos ungit Ecclesia. Nec sane tunc unctus est Christus Spiritu Sancto, quando super eum baptizatum velut columba descendit: tunc enim corpus suum, id est Ecclesiam suam, praefigurare dignatus est, in qua praecipue baptizati accipiunt Spiritum Sanctum; sed ista mystica et invisibili unctione tunc intelligendus est unctus, quando Verbum Dei caro factum est, id est, quando humana natura sine ullis praecedentibus bonorum operum meritis Deo Verbo est in utero Virginis copulata, ita ut cum illo fieret una persona. Ob hoc eum confitemur natum de Spiritu Sancto et virgine Maria... In eo etiam quod de illo scriptum est quod acceperit a Patre promissionem Spiritus Sancti et effuderit [Ac. 2, 33], utraque natura monstrata est, et humana scilicet et divina: accepit quippe ut homo, effudit ut Deus... [PL 42, 1093-1094].

119. **De civitate Dei** [a. 413-426] [1]. *Ex l. IX:* C. 15. 1 Si autem... homines, quandiu mortales sunt, etiam miseri sint necesse est, quaerendus est medius, qui non solum homo verum etiam Deus sit, ut homines ex mortali miseria ad beatam immortalitatem huius medii beata mortalitas interveniendo perducat; quem neque non fieri mortalem oportebat, neque permanere mortalem. Mortalis quippe factus est non infirmata Verbi divinitate, sed carnis infirmitate suscepta; non autem permansit in ipsa carne mortalis quam resuscitavit a mortuis; quoniam ipse est fructus mediationis eius, ut nec ipsi propter quos liberandos mediator effectus est in perpetua vel carnis morte remanerent. Proinde mediatorem inter nos et Deum et mortalitatem habere oportuit transeuntem et beatitudinem permanentem, ut per id quod transit congrueret morituris, et ad id quod permanet transferret ex mortuis... [DOMBART, I, p. 387. PL 41, 268].

120. *Ex l. X:* C. 20. Unde verus ille mediator, in quantum formam servi accipiens mediator effectus est Dei et hominum homo Christus Iesus cum in forma Dei sacrificium cum Patre sumat cum quo et unus Deus est, tamen in forma servi sacrificium maluit esse quam sumere, ne vel hac occasione quisquam existimaret cuilibet sacrificandum esse creaturae. Per hoc et sacerdos est, ipse offerens, ipse et oblatio. Cuius rei sacramentum quotidianum esse voluit Ecclesiae sacrificium... [DOMBART, I, p. 433. PL 41, 298].

121. *Ex l. XI:* C. 2... In qua [fide] ut fidentius ambularet ad veritatem, ipsa Veritas, Deus Dei Filius, homine assumpto, non Deo consumpto, eandem constituit et fundavit fidem, ut ad hominis Deum iter

[1] Ed.: DOMBART BERNARDUS et KALB ALFONSUS, ed. 4 in *Bibliotheca Teubneriana* (Lipsiae 1929), voll. 2. Nunc etiam in CCL 47 et 48. PL 41.

esset homini per hominem Deum. Hic est enim mediator Dei et hominum homo Christus Iesus. Per hoc enim mediator per quod homo, per hoc et via... Sola est autem adversus omnes errores via munitissima, ut idem ipse sit Deus et homo; quo itur Deus, qua itur homo [DOMBART, I, p. 463. PL 41, 318].

122. *Ex l. XIV:* C. 9. 1 ... Apud nos autem... cives sanctae Civitatis Dei in huius vitae peregrinatione secundum Deum viventes, metuunt cupiuntque dolent gaudentque... 3 ... Sed cum rectam rationem sequantur istae affectiones quando ubi oportet adhibentur, quis eas tunc morbos seu vitiosas passiones audeat dicere? Quamobrem etiam ipse Dominus, in forma servi agere vitam dignatus humanam sed nullum habens omnino peccatum, adhibuit eas ubi adhibendas esse iudicavit. Neque enim in quo verum erat hominis corpus et verus hominis animus, falsus erat humanus affectus. Cum ergo eius in Evangelio ista referuntur, quod super duritia cordis Iudaeorum cum ira contristatus sit [Mc. 3, 5], quod dixerit "Gaudeo propter vos, ut credatis" [Io. 11, 15], quod Lazarum suscitaturus etiam lacrimas fuderit, quod concupiverit cum discipulis suis manducare pascha [Lc. 22, 15], quod propinquante passione tristis fuerit anima eius: non falso utique referuntur. Verum ille hos motus certae dispensationis gratia ita cum voluit suscepit animo humano, ut cum voluit factus est homo. 4 Proinde, quod fatendum est, etiam cum rectas et secundum Deum habemus has affectiones, huius vitae sunt, non illius quam futuram speramus, et saepe illis etiam inviti cedimus... Habemus ergo eas ex humanae conditionis infirmitate: non autem ita Dominus Iesus, cuius et infirmitas fuit ex potestate... [DOMBART, II, pp. 20, 22-23. PL 41, 413-415].

123. *Ex l. XVIII:* C. 47 ... Divinitus autem provisum fuisse non dubito, ut ex hoc uno [alienigena Iob] sciremus etiam per alias gentes esse potuisse qui secundum Deum vixerunt eique placuerunt, pertinentes ad spiritalem Ierusalem. Quod nemini concessum fuisse credendum est, nisi cui divinitus revelatus est unus mediator Dei et hominum homo Christus Iesus: qui venturus in carne sic antiquis sanctis praenuntiabatur, quemadmodum nobis venisse nuntiatus est, ut una eademque per ipsum fides omnes in Dei Civitatem, Dei domum, Dei templum praedestinatos perducat ad Deum... [DOMBART, II, p. 331. PL 41, 610].

124. Enchiridion sive De fide spe et caritate [a. 421] [1]: 35. Proinde Christus Iesus Dei Filius est et Deus et homo... Deus, quia Dei Verbum... homo autem, quia in unitatem personae accessit Verbo anima rationalis et caro... Cum enim esset unicus Dei Filius non gratiâ sed naturâ, ut esset etiam plenus gratiâ, factus est et hominis filius idemque ipse utrumque ex utroque unus Christus... non duo filii Dei Deus et homo, sed unus Dei Filius... [SCHEEL, p. 24. PL 40, 249-250].

[1] Ed.: SCHEEL OTTO, ed. 2 (Tübingen 1930). PL 40, 231-290.

125. 36. Hic omnino granditer et evidenter Dei gratia commendatur. Quid enim natura humana in homine Christo meruit, ut in unitatem personae unici Filii Dei singulariter esset assumpta?... [SCHEEL, p. 24. PL 40, 250].

126. 41. Nulla igitur voluptate carnalis concupiscentiae seminatus sive conceptus, et ideo nullum peccatum originaliter trahens; Dei quoque gratiâ Verbo Patris unigenito... in unitate personae modo mirabili et ineffabili adiunctus atque concretus, et ideo nullum peccatum et ipse committens, tamen propter similitudinem carnis peccati in qua venerat dictus est et ipse peccatum, sacrificandus ad diluenda peccata. In veteri quippe lege peccata vocabantur sacrificia pro peccatis; quod vere iste factus est cuius umbrae erant illa... [SCHEEL, p. 28. PL 40, 252-253].

127. 61 ... Non enim pro angelis mortuus est Christus. Sed ideo etiam pro angelis fit quidquid hominum per eius mortem redimitur et liberatur a malo, quoniam cum iis quodammodo redit in gratiam post inimicitias quas inter homines et sanctos angelos peccata fecerunt, et ex ipsa hominum redemptione ruinae illius angelicae detrimenta reparantur. 62 ... Propter hoc ait Apostolus "instaurari omnia in Christo, quae in caelis sunt et quae in terris, in ipso" [Eph. 1, 10]. Instaurantur quippe quae in caelis sunt, cum id quod inde in angelis lapsum est, ex hominibus redditur... Ac sic per illud singulare sacrificium in quo Mediator est immolatus..., pacificantur caelestia cum terrestribus et terrestria cum caelestibus... [SCHEEL, p. 39. PL 40, 261].

128. 108 ... Cum factus est Adam, homo scilicet rectus, mediatore non opus erat. Cum vero genus humanum peccata longe separaverunt a Deo, per Mediatorem, qui solus sine peccato natus est vixit occisus est, reconciliari nos oportebat Deo usque ad carnis resurrectionem in vitam aeternam; ut humana superbia per humilitatem Dei argueretur ac sanaretur, et demonstraretur homini quam longe a Deo recesserat, cum per incarnatum Deum revocaretur, et exemplum obedientiae per hominem Deum contumaci homini praeberetur, et Unigenito suscipiente formam servi quae nihil ante meruerat, fons gratiae panderetur, et carnis etiam resurrectio redemptis promissa in ipso Redemptore praemonstraretur, et per eandem naturam quam se decepisse laetabatur diabolus vinceretur... [SCHEEL, pp. 67-68. PL 40, 282-283].

129. De utilitate credendi [a. 391] [1]: 33. Cum igitur et homo esset imitandus et non in homine spes ponenda, quid potuit indulgentius et liberalius divinitus fieri, quam ut ipsa Dei sincera, aeterna, incommutabilisque Sapientia, cui nos haerere oportet, suscipere hominem dignaretur? Qui non modo illa faceret quibus ad sequendum Deum invi-

[1] Ed.: ZYCHA IOSEPH, in CSEL 25 (Vindobonae 1891), pp. 3-48. PL 42, 65-92.

taremur, sed etiam illa pateretur quibus a sequendo Deo deterrebamur. Nam cum adipisci certissimum ac summum bonum nemo possit nisi id plene perfecteque dilexerit (quod nullo pacto fiet quamdiu mala corporis atque fortuita formidantur), ille nascendo mirabiliter et operando conciliavit caritatem, moriendo autem et resurgendo exclusit timorem. Iam vero talem se in ceteris rebus omnibus praebuit, quas persequi longum est, ut et divina clementia quo porrigi et humana infirmitas quo possit evehi sentiremus. [ZYCHA, p. 42. PL 42, 89].

130. Contra Faustum Manichaeum [a. 400] [1]. *Ex l. XIV:* 3. Illud itaque peccatum quo reus esset mortis non commisit Christus, illud autem alterum, id est mortem quae peccato inflicta est humanae naturae, suscepit pro nobis. Hoc suspendit in ligno, hoc maledictum est per Moysen; ibi mors damnata est ne regnaret, et maledicta est ut periret. Quapropter per Christi tale peccatum damnatum est et nostrum peccatum, ut nos liberaremur, ne regnante peccato nos damnati remaneremus. 4. Quid ergo miratur Faustus maledictum esse peccatum, maledictam esse mortem, maledictam esse mortalitatem carnis sine peccato Christi, ex peccato tamen hominis etiam in Christo factam? Ex Adam quippe corpus assumpsit, quia ex Adam Virgo Maria quae peperit Christum. Dixerat autem Deus in paradiso: "Qua die tetigeritis, morte moriemini" [Gen. 2, 17]. Hoc est maledictum quod pependit in ligno. Ille neget Christum maledictum, qui negat et mortuum... Suscepit autem Christus sine reatu supplicium nostrum, ut inde solveret reatum nostrum et finiret etiam supplicium nostrum. [ZYCHA, pp. 405-406. PL 42, 296-297].

131. Contra sermonem arianorum [418] [2]: 6... "Descendi de caelo non ut faciam voluntatem meam sed voluntatem eius qui me misit" [Io. 6, 38]... Per quem liberandi fueramus, non fecit voluntatem suam sed eius a quo missus est. Ita quippe hoc loco dicitur voluntas sua, ut intelligatur esse propria contra voluntatem Dei... Hanc habuit Adam, ut in illo moreremur; hanc non habuit Christus, ut in illo viveremus... Ceterum quod attinet ad divinitatem Filii, una eademque voluntas est Patris et Filii... Ut autem Mediator Dei et hominum homo Christus Iesus non faceret propriam, quae Deo adversa est, voluntatem, non erat tantum homo, sed Deus et homo, per quam mirabilem singularemque gratiam humana in illo sine peccato ullo posset esse natura. Propter hoc ergo ait: Descendi de caelo, non ut faciam voluntatem meam sed voluntatem eius qui me misit: ut ea causa esset tantae obedientiae, quae omnino sine ullo peccato esset hominis quem gerebat, quia de caelo descenderat; hoc est, non tantum homo, verum etiam Deus erat. Unam quippe ostendit esse personam in utraque natura, hoc est, Dei et hominis, ne si duas faciat, quaternitas incipiat esse, non trinitas. Quoniam itaque

[1] Ed.: ZYCHA IOSEPH, in CSEL 25 (Vindobonae 1891), pp. 251-797. PL 42, 207-518.
[2] PL 42, 683-708.

gemina quidem substantia sed una persona est, propterea quod dictum est 'Descendi de caelo' refertur ad Dei excellentiam; quod vero adiunctum est 'non ut faciam voluntatem meam' propter Adam qui fecit suam, refertur ad hominis obedientiam; utrumque autem Christus, id est Deus et homo; tamen obedientia in illo, quae contraria est inobedientiae primi hominis, secundum id quod homo est commendatur... [PL 42, 687-688].

132. 6... Nec quia dixit 'hominis' separavit Deum qui hominem assumpsit; quia, sicut dixi et valde commendandum est, una persona est. Ipse namque unus Christus et Dei Filius semper natura, et hominis filius qui ex tempore assumptus est gratiâ: nec sic assumptus est ut prius creatus post assumeretur, sed ut ipsa assumptione crearetur. Ac per hoc propter istam unitatem personae in utraque natura intelligendam et Filius hominis dicitur descendisse de caelis, quamvis sit ex ea quae in terra fuerat virgine assumptus; et Filius Dei dicitur crucifixus et sepultus, quamvis haec non in divinitate ipsa... sed in naturae humanae sit infirmitate perpessus... Unigenitum vero Filium Dei crucifixum et sepultum omnes etiam in Symbolo confitemur... Hanc unitatem personae Christi Iesu Domini nostri, sic ex natura utraque constantem, divina scilicet atque humana, ut quaelibet earum vocabulum etiam alteri impertiat, et divina humanae, et humana divinae, beatus ostendit Apostolus... [PL 42, 688].

133. 9... Quod enim voluntati et praecepto Patris obediens est Filius, nec in hominibus demonstrat diversam imparemque naturam, patris praecipientis et filii obedientis. Huc accedit quod Christus non tantum Deus est... sed etiam homo, qua natura maior est Pater, cuius etiam non solum Pater verum et dominus est... Potestatem dedit ei iudicium facere, quoniam filius hominis est. Non ergo quia Filius Dei est; nam secundum hoc coaeterna illi cum Patre et una eademque potestas est; sed quoniam filius hominis est, quod esse coepit ex tempore, ut potestas ei daretur in tempore. Quod non ita dicitur, tamquam eam sibi et ipse non dederit, id est, naturae in se humanae non dederit potestatem illa quae in eo natura divina est: absit hoc credere... Sed honorifice et competenter tribuit Patri quod etiam ipse facit ut Deus, quia de Patre est Deus... [PL 42, 691-692].

134. Ad Orosium contra Priscillianistas et Origenistas [415] [1]: 8. De regno etiam Christi, non secundum id quod in principio Verbum Deus apud Deum, nam illinc nemo unquam dubitavit quod sit rex omnium saeculorum: sed secundum hominis susceptionem et mediatoris sacramentum et ex virgine incarnationem, apertissime dictum est quod finem non sit habiturum, ubi Angelus loquens ad Mariam matrem futuram virginemque mansuram, ait inter cetera:... et regni eius non erit

[1] PL 42, 669-678.

finis. Secundum quid regni eius non erit finis nisi secundum id quod regnabit in domo Iacob? Nam hoc quod ait 'in aeternum', propter ipsam ambiguitatem exposuit addendo 'regni eius non erit finis': ne quisquam aeternum hîc sic acciperet, quemadmodum saeculum finem quandolibet habiturum. Numquid autem regnum in domo Iacob et in sede David intelligi potest nisi in Ecclesia et in eo populo qui est regnum eius? de quo etiam dicit Apostolus: "Cum tradiderit regnum Deo et Patri" [1 Cor. 15, 24], id est, cum perduxerit sanctos suos ad contemplationem Patris; utique et ad suam secundum id quod Deus est aequalis Patri. Non enim sic tradit ut ipse amittat: quia et Pater dedit filio habere vitam in semetipso, nec utique amisit ipse. Ac per hoc si regni eius non erit finis, profecto sancti eius qui sunt regnum eius, cum illo sine fine regnabunt. Quod autem illo loco dicit Apostolus: "Deinde finis cum tradiderit regnum Deo et Patri", ibi finem non consumentem sed perficientem significat: sicut dictum est, "Finis enim legis Christus ad iustitiam omni credenti" [Rom. 10, 4]; quo lex perficiatur, non quo aboleatur. Quod et illic significat, ubi ait: "Non veni legem solvere, sed adimplere" [PL 42, 673-674].

135. De peccatorum meritis et remissione [a. 412] [1]. *Ex l. I:* 39 ... Unde commodius esse arbitror acervatim multa congerere quae occurrere potuerint vel quae sufficere videbuntur, quibus appareat Dominum Iesum Christum non aliam ob causam in carne venisse ac forma servi accepta factum obedientem usque ad mortem crucis, nisi ut hac dispensatione misericordissimae gratiae omnes, quibus tamquam membris in suo corpore constitutis caput est ad capessendum regnum caelorum, vivificaret, salvos faceret, liberaret, redimeret, illuminaret, qui prius fuissent in peccatorum morte, languoribus, servitute, captivitate, tenebris constituti, sub potestate diaboli principis peccatorum; ac sic fieret mediator Dei et hominum, per quem post inimicitias impietatis nostrae illius gratiae pace finitas reconciliaremur Deo in aeternam vitam ab aeterna morte quae talibus impendebat erepti. Hoc enim cum abundantius apparuerit, consequens erit ut ad istam Christi dispensationem, quae per hanc eius humilitatem facta est, pertinere non possint qui vita, salute, liberatione, redemptione, illuminatione non indigent... 40. Haec ratiocinatio tunc erit fortior, cum ea quae promisi testimonia multa congessero. [VRBA, pp. 37-38. PL 44, 131]. *Sequuntur textus S. Scripturae,* nn. 40-52.

136. *Ex l. II:* 47. Quae cum ita sint, ex quo per unum hominem peccatum intravit in hunc mundum... nullo exsistente homine de quo in hac vita constituto veraciter dici possit quod nullum habeat omnino peccatum, excepto uno mediatore qui nos Creatori nostro per remissionem reconciliat peccatorum, idem ipse Dominus noster hanc suam medelam nullis generis humani temporibus ante ultimum futurum adhuc iudicium denegavit eis quos per certissimam praescientiam et iustissimam beneficentiam secum regnaturos in vitam praedestinavit aeternam. Namque ante nativitatem carnis infirmitatemque passionis et virtutem resurrectionis suae earum rerum futurarum fide eos qui tunc fuerant informabat ad hereditatem salutis aeternae... [VRBA, pp. 117-118. PL 44, 179].

137. 48. Idem ipse itaque Salvator est parvulorum atque maiorum [... Lc. 2, 11; Mt. 1, 21]. Qui venit in similitudine carnis peccati, ut evacuaret corpus peccati, in quo infirmissimo nulli usui congruis vel idoneis infantilibus membris anima rationalis miserabili ignorantia praegravatur. Quam plane ignorantiam nullo modo crediderim fuisse in infante illo in quo Verbum caro factum est ut habitaret in nobis, nec illam ipsius animi infirmitatem in Christo parvulo fuerim suspicatus quam videmus in parvulis. Per hanc enim etiam, cum motibus irrationabilibus perturbantur, nulla ratione, nullo imperio, sed dolore aliquando vel doloris terrore cohibentur... Sed quia erat in eo similitudo carnis peccati, mutationes aetatum perpeti voluit ab ipsa exorsus infantia, ut ad mortem videatur etiam senescendo illa caro pervenire potuisse, nisi iuvenis fuisset occisus. Quae tamen mors in carne peccati inobedientiae debita redditur, in similitudine autem carnis peccati obedientiae voluntate suscepta est... 49 ... Nostrum ergo corpus mortuum est propter peccatum, Christi autem corpus solum mortuum est sine peccato, ut, fuso sanguine sine culpa, omnium culparum chirographa delerentur, quibus debitores qui in eum credunt a diabolo antea tenebantur. [VRBA, pp. 118-120. PL 44, 179-181].

138. De natura et gratia [a. 415] [1]: 2. Quod si fieri potuit aut potest [aliquem salvari nulla fide passionis Christi et resurrectionis imbutum], hoc et ego dico quod de lege dixit Apostolus: "Ergo Christus gratis mortuus est" [Gal. 2, 21]. Si enim hoc ille dixit de lege quam accepit gens una Iudaeorum, quanto iustius dicitur de lege naturae quam accepit universum genus humanum: Si per naturam iustitia, ergo Christus gratis mortuus est! Si autem Christus non gratis mortuus est, ergo omnis humana natura iustificari et redimi ab ira Dei iustissima, hoc est a vindicta, nullo modo potest nisi per finem et sacramentum sanguinis Christi. [VRBA, pp. 234-235. PL 44, 249].

139. De gratia Christi et de peccato originali [a. 418] [2]. *Ex l. II:* 28. Sed in causa duorum hominum, quorum per unum venumdati sumus sub peccato, per alterum redimimur a peccatis, per unum praeci-

[1] Ed.: VRBA CAROLUS F. et ZYCHA IOSEPH, in CSEL 60 (Vindobonae 1913), pp. 3-151. PL 44, 109-200.

[1] Ed.: VRBA CAROLUS F. et ZYCHA IOSEPH, in CSEL 60 (Vindobonae 1913), pp. 233-299. PL 44, 247-290.
[2] Ed.: VRBA CAROLUS F. et ZYCHA IOSEPH, in CSEL 42 (Vindobonae 1902), pp. 125-206. PL 44, 359-410.

pitati sumus in mortem, per alterum liberamur ad vitam, quoniam ille nos in se perdidit faciendo voluntatem suam... iste nos in se salvos fecit non faciendo voluntatem suam sed eius a quo missus est [Io. 4, 34; 5, 30]; in horum ergo duorum hominum causa proprie fides christiana consistit. "Unus est enim Deus, et unus mediator Dei et hominum homo Christus Iesus" [1 Tim. 2, 5], quoniam "non est aliud nomen sub caelo datum hominibus, in quo oportet salvos fieri nos" [Ac. 4, 12], et in illo definivit Deus "fidem omnibus, suscitans illum a mortuis" [Ac. 17, 31]. Itaque sine ista fide, hoc est sine fide unius mediatoris Dei et hominum hominis Christi Iesu, sine fide, inquam, resurrectionis eius, quam Deus omnibus definivit, quae utique sine incarnatione eius ac morte non potest veraciter credi; sine fide ergo incarnationis et mortis et resurrectionis Christi nec antiquos iustos, ut iusti essent, a peccatis potuisse mundari et Dei gratia iustificari, veritas christiana non dubitat... [VRBA, pp. 186-187. PL 44, 398-399].

140. 46 ... Mediator angelis fortior infirmus propter homines factus est; sic superbia captivatoris redemptoris humilitate destruitur, ut qui super filios hominis angelica fortitudine gloriatur, a Filio Dei suscepta humana infirmitate vincatur. [VRBA, pp. 204-205. PL 44, 409].

141. Contra duas epistolas Pelagianorum [a. 420] [1]. *Ex l. I:* 12 ... Dicimus vel ante legem vel tempore veteris testamenti a peccatis fuisse liberatos... per sanguinem ipsius redemptoris, qui est "unus mediator Dei et hominum homo Christus Iesus" [1 Tim. 2, 5]. Isti autem inimici gratiae Dei, quae data est pusillis et magnis per Iesum Christum Dominum nostrum, ideo dicunt antiquos homines Dei perfectae fuisse iustitiae, ne Christi incarnatione passione resurrectione, cuius fide salvi facti sunt, credantur eguisse. [VRBA, pp. 432-433. PL 44, 555-556].

142. De correptione et gratia [a. 426/7] [2]: 30 ... Quae potentior [gratia] quam Dei unigenitus Filius, aequalis Patri et coaeternus, pro eis homo factus et sine suo ullo vel originali vel proprio peccato ab hominibus peccatoribus crucifixus? Qui quamvis die tertio resurrexit numquam moriturus ulterius, pertulit tamen pro mortalibus mortem, qui mortuis praestitit vitam, ut redempti eius sanguine, tanto ac tali pignore accepto dicerent: Si Deus pro nobis, quis contra nos? [... Rom. 8, 31]. Deus ergo naturam nostram, id est, animam rationalem carnemque hominis Christi suscepit, susceptione singulariter mirabili et mirabiliter singulari, ut nullis iustitiae suae praecedentibus meritis Filius Dei sic esset ab initio quo esse homo coepisset, ut ipse et Verbum quod sine initio est, una persona esset. Neque enim quisquam tanta rei huius et

[1] Ed.: VRBA CAROLUS F. et ZYCHA IOSEPH, in CSEL 60 (Vindobonae 1913), pp. 423-570. PL 44, 549-638.
[2] PL 44, 915-946.

fidei caecus est ignorantia, ut audeat dicere, quamvis de Spiritu Sancto et Virgine Maria filium hominis natum, per liberum tamen arbitrium bene vivendo et sine peccato bona opera faciendo meruisse ut esset Dei Filius... Non propter opera, quae nondum nati utique nulla sunt... Ista nativitas profecto gratuita coniunxit in unitate personae hominem Deo, carnem Verbo. Istam nativitatem bona opera secuta sunt, non bona opera meruerunt. Neque enim metuendum erat, ne isto ineffabili modo in unitatem personae a Verbo Deo natura humana suscepta per liberum voluntatis peccaret arbitrium, cum ipsa susceptio talis esset, ut natura hominis a Deo ita suscepta nullum in se motum malae voluntatis admitteret... [PL 44, 934-935].

143. De praedestinatione sanctorum [a. 428/9] [1]: 30. Est etiam praeclarissimum lumen praedestinationis et gratia ipse Salvator, ipse Mediator Dei et hominum homo Christus Iesus, qui ut hoc esset, quibus tandem suis vel operum vel fidei praecedentibus meritis natura humana quae in illo est comparavit? Respondeatur, quaeso. Ille homo, ut a Verbo Patri coaeterno in unitatem personae assumptus Filius Dei unigenitus esset, unde hoc meruit? Quod eius bonum qualecumque praecessit? Quid egit ante, quid credidit, quid petivit, ut ad hanc ineffabilem excellentiam perveniret? Nonne faciente ac suscipiente Verbo ipse homo, ex quo esse coepit, Filius Dei unicus esse coepit? Nonne Filium Dei unicum femina illa gratiâ plena concepit? Nonne de Spiritu Sancto et Virgine Maria Dei Filius unicus natus est, non carnis cupidine sed singulari Dei munere? Numquid metuendum fuit, ne accedente aetate homo ille libero peccaret arbitrio? Aut ideo in illo non libera voluntas erat, ac non tanto magis erat quanto magis peccato servire non poterat?... 31. Appareat itaque nobis in nostro capite ipse fons gratiae, unde secundum uniuscuiusque mensuram se per cuncta eius membra diffundit... [PL 44, 981-982].

144. 31 ... Haec se Deus esse facturum profecto praescivit. Ipsa est igitur praedestinatio sanctorum, quae in Sancto sanctorum maxime claruit: quam negare quis potest recte intelligentium eloquia veritatis? Nam et ipsum Dominum gloriae, in quantum homo factus est Dei Filius, praedestinatum esse didicimus. Clamat Doctor gentium in capite epistolarum suarum [... Rom. 1, 1-4]. Praedestinatus est ergo Iesus, ut qui futurus erat secundum carnem filius David, esset tamen in virtute Filius Dei secundum spiritum sanctificationis; quia natus est de Spiritu Sancto et Virgine Maria. Ipsa est illa ineffabiliter facta hominis a Deo Verbo susceptio singularis, ut filius Dei et filius hominis simul, filius hominis propter susceptum hominem et Filius Dei propter suscipientem unigenitum Deum veraciter et proprie diceretur, ne non trinitas sed quaternitas crederetur. Praedestinata est ista naturae humanae tanta et tam celsa et summa subvectio, ut quo attolleretur al-

[1] PL 44, 959-992.

tius non haberet: sicut pro nobis ipsa divinitas quo usque se deponeret humilius non habuit, quam suscepta natura hominis cum infirmitate carnis usque ad mortem crucis. Sicut ergo praedestinatus est ille unus ut caput nostrum esset, ita multi praedestinati sumus ut membra eius essemus. [PL 44, 982-983].

S. CYRILLUS EP. ALEXANDRINUS († 444)

SCRIPTA A NESTORIANO CERTAMINE ALIENA [1]

1. Epistola paschalis V [a. 417] [2]: 7 ... Quod igitur a parente puer ad immolandum duceretur, eius rei symbolum et argumentum est, videlicet quod in crucem Iesus Christus Dominus noster sit actus, non id humanae potestati aut inimicorum improbitati ascribendum, sed Patris (ut sic dicam) voluntati, quae ipsum pro omnibus mortem subire dispensative permisit [... Io. 19, 11]. Nullo modo parenti puerulus adversatur, "humiliavit enim semetipsum", quamvis et ipse Deus esset... [PG 77, 493].

2. 7 ... Esse vero ligna quidem Isaac imposita sed pro ipso arietem interfectum, perspicue indicat, in crucem scilicet ascendisse Dei Verbum atque in pensili templo astitisse, sed mactatum arietem, non ipsum (ad quem nullus dolor aspirare potest) mali aliquid pertulisse. Nec enim Isaaci iugulo machaera adacta est, Verbi nempe quod ex substantia Patris procedit, sed pro ipso aries ad necem ductus, triduanum templum, videlicet illud quod ex sanctae Virginis utero prodiit... Sed mortis tamen obitae titulum, et quidem iure optimo, ipsum sibimet Verbum proprie vindicat: proprium siquidem ipsius erat, non alterius cuiuspiam, corpus quod patiebatur... [PG 77, 496-497].

3. In Isaiam [3]. *Ex l. I.* In 6, 6: Ut igitur carbo natura sua lignum est et nihilominus totus per totum igne repletus est eiusque vim et efficientiam habet, eodem, opinor, modo Dominus noster ipse Iesus Christus merito intelligi poterit. Etenim Verbum caro factum est et habitavit in nobis. Verbum licet homo nostri similis quadam dispensatione videbatur, tamen omnis in eo plenitudo divinitatis habitavit secundum unitionis modum... [PG 70, 181].

[1] Exarata antequam certamen erumperet (exeunte a. 428) exceptis commentariis in evangelia Matthaei et Lucae atque in epistolam ad Romanos. Ulterior ordinatio chronologica incerta peritis videtur.
[2] PG 77, 471-500.
[3] PG 70, 9-1450.

4. In 7, 14: "Vocabis nomen eius Emmanuel". Hoc est, confiteberis Deum in humana forma apparuisse. Cum enim apparuit secundum nos unigenitus Dei Sermo, tunc etiam nobiscum factus est. Qui enim supra omnem creaturam fuit, factus est nobis similis. Observa vero, ut ostendat vere Deum simul et hominem fuisse, quo pacto ei divina et humana tribuat. Nam in carne fuisse vere, conatur certe persuadere cum dicit cibum ei fore parvulis convenientem butyrum et mel. Quod etiam licet caro exstiterit nihilominus futurus esset peccato superior ut Deus, iterum docet, cum mox infert: Antequam sciat puer bonum vel malum, malitiae non obtemperat, ut eligat bonum... Divina autem et suprema natura in sublimitate quadam non nostra sed propria et sibi congruente collata est, ad quam malitia accessum non habet, vitiique omne genus excutit, non tentata aliquando, perturbationibus vacua, immo natura sua et essentia malitiae non obtemperans. Non aliter, credo, quam si quis de luce dicat quod refragetur esse caligo, ut enim lux non sit, ferre non potest... Quod in ipso Christo verum est. Etsi enim genitus fuit secundum carnem per sanctam Virginem, Deus natura et ex Deo natus Verbum, tamen ex vulva erat, et ante ipsam imo et ante omne saeculum sanctus ut Deus, a sua praerogativa non deturbatus propter humanitatem; sed nec humana neglexit propter oeconomiam, ita ut credatur vere nostrae conditionis fuisse et nostram hanc creationem sanctificasse... Nato enim Emmanuele... Ecclesia in bonam spem vocata est, omnesque hostes calcavit, qui invictam illam videntes recesserunt et ut a Deo conservatam reliquerunt... [PG 70, 204-205].

5. *Ex l. II.* In 11, 2: "Requiescet super eum spiritus Dei". Dicimus autem prophetam in hoc praeconio suo artificium sic temperasse, ut non hominem merum nobis inducat Iesum, dein Spiritu afflatum et —quasi nostri ordinis ac conditionis esset—charismatum divinorum participem factum, sed potius Dei Verbum humanam naturam assumpsisse declarat cumulatum bonis omnibus quatenus ad ipsius naturam pertinent, ac etiam una cum humanitate quae ad eam spectant velut sua ac propria sibi vindicans. Proprium namque humanitatis est, ex se et ex propria quasi natura nihil supernorum donorum habere. Dictum enim est ei: "Quid enim habes quod non accepisti?" [1 Cor. 4, 7], at exterius magis et aliunde adscititiis, nimirum a Deo, locupletari donis quae propriam naturam superant. Oportebat igitur unigenitum Dei Verbum, qui se exinanivit et remisit, illius exinanitionis humilitatem non recusare sed propter humanitatem suscipere, non sua causa sed nostra potius, qui omnium bonorum laboramus indigentia. Itaque licet interdum dicatur Spiritum accipere, cum sit tamen ipse subministrator Spiritus et non ex mensura det sed veluti de propria plenitudine illud dignis impertiat, hoc pro mensura et modulo exinanitionis intelligatur accipere... [PG 70, 313].

6. Post [lapsum generis humani] factus est homo unigenitum Dei Verbum, licet Deus esse non desineret, cumque similis nobis esset, irretitus tamen peccatis non est, Spiritusque Sanctus in hominis natura insedit velut in ipso primo et quasi in secundis primitiis generis, ut et in nobis deinceps conquiesceret ac maneret et in credentium mentibus cum voluptate habitaret... Ut enim consortes eramus et heredes malorum quae protoplasto primumque condito homini acciderunt, sic etiam eorum quae per dispensationem exstiterunt secundis nostri generis primitiis, id est Christo, erimus participes. Quod autem non particularem aliquam ei gratiam addiderit—quemadmodum in sanctis conquiescere dicitur Spiritus—, sed quod plenitudo deitatis in sacrosancta carne velut in suo templo commorata fuerit... planum faciet propheta dicens: "Complevit eum spiritus timoris Domini"... [PG 70, 313-316].

7. *Ex l. V.* In 53, 2-3: "Non est species ei neque gloria". Non enim, inquit, in specie fuit et gloria divina. Exinanivit enim sese, in similitudine hominum constitutus et habitu repertus ut homo deiecit seipsum... Vidimus eum, nec habebat speciem nec decorem; decorem, inquam, divinum. Sed species eius inhonorata. Parva enim et abiecta et inhonorata sunt omnino humana... Despectior omnibus hominibus... in humili et abiecto ordine, ita ut aliis hominibus inferior videretur... Alioqui Deus et Dominus et rex universorum cum sit, quo splendore humano indigebat? [PG 70, 1172].

8. Etenim licet natura Deus esset unigenitum Patris Verbum, in quem nec pertubationes nec tristitia nec omnino aliud quidquam eiusmodi cadebat, ad nostram tamen naturam se accommodavit et se insensibilem non esse ostendit ingruente tentatione, per omnia se nostri similem esse declarans... [PG 70, 1172].

9. **In Matthaeum commentarius** [1]. In 11, 18: Factum est homo Dei Verbum nostraque omnia gestavit uno excepto peccato. Sed quod attinet ad physicas corporis commotiones, quomodo eguisset consueto nobis freno, labore nimirum ac ieiunio, quandoquidem Deus suapte natura est et peccato superior suaque gratia in nobis quoque sedat passiones, nostri corporis impetus inhibens, si quando ad absurdas voluptates rapiatur? Videlicet inter nos habitavit Dei Verbum et carnem humanam suam fecit, ut quia hanc aspera peccati lex vexabat... per seipsum vim illam retunderet atque in sua apprime carne eam legem perimens, gratiae huius participationem ad nos transmitteret, qui eiusdem cum eo generis sumus quod attinet ad carnis naturam. Nam primitiae nostrae Christus est... Reformata ergo primum in Christo ad primigeniam sanctitatem natura nostra, nemo dubitet quin ad universum hominum genus reformationis gratia fuerit extensa... Valde igitur absurdum fuisset, si non potius divinitatis virtute in Christi corpore mortificatae

[1] PG 72, 365-474.

fuissent passiones, sed ieiunii opem implorasset, ut tamquam vi ac necessitate carnem debilitaret. Ubinam enim inhabitantis Verbi potentia, si, prout nobis usuvenit, laboribus ac ieiunio passiones sedasset?... [PL 72, 401].

10. In 13, 54: Nam quia Deus simul homoque est, modo quidem quatenus Verbum est de Patre effulgens, totus ceu talis intelligitur cum carne. Vicissim aliquando quatenus caro factus est, etiamsi naturaliter Verbum est et in identitate (ταυτότητι) propriae naturae consistens, intelligi solet ceu si totus homo esset: ita ut divinitatis etiam attributa ipsi naturaliter applicentur tamquam ἀσάρκῳ cum carne; vicissimque humanitatis attributa ipsi assignentur quasi divinae naturae proprietates non habenti, etiamsi revera Deus suapte natura est... [PG 72, 416].

11. In 26, 38: Ut homo contristatur ac corporis propria patitur qui impassibilis est, eo quod propria humanitatis communia sunt ipsi: ut etiam ea quae solum decent divinitatem communia quodammodo facta sunt carni ob ineffabilem et inexplicabilem unionem... Verbi enim cum carne concursus (σύνοδος) patiens quae sibi sunt propria, recte in nobis humanationis mysterium confirmabit. [PG 72, 453].

12. **In Lucam commentarius** [1]. In 2, 52: "Et Iesus proficiebat..." Non ergo quatenus Verbum Deusque est proficere dictus est, sed quia maiorem semper admirationem sui commovens, gratiosior cernentibus ob actus suos videbatur, progrediente magis, ut verius dicendum est, prodigiorum in spectatorum mentibus conceptu, quam ipsomet Iesu ad gratiam crescente, qui perfectus erat utpote Deus. Porro observa, illud quod in re aliqua proficit diversum esse ab ea re in qua proficere dicitur. Si ergo in sapientia profecit, haud ipsa sapientia (id est, Verbum Patris sapientia) profecit, sed humana natura incrementum sapientiae habuit. Cum enim se revelaret quotidie ac manifestaret in ipso deitas, admirabilior spectantibus semper fiebat. Et animadverte non dixisse 'Verbum proficiebat' sed 'Iesus': ne forte de solo cogitares Verbo; sed quia Verbum caro factum est, ideo proficere dicitur postquam proficiendi facultatem acquisivit, id est humanitatem. Est itaque humanitatis proprium, deque ea recte praedicatur vocabulum 'proficiebat'. Sic enim singulae dictiones in ordine suo manebunt, nec ea quae solum Verbum decent ad humanitatem deprimentur, nec humana ad deitatis rationem sese attollent... [PG 72, 509].

13. In 5, 12: Tu vero mecum in hoc admirare divinitus simul corporaliterque operantem Christum. Est enim divinum, ita velle ut ei praesto sint quaecumque velit; humanum autem est, manum extendere. Unus ergo ex duobus intelligitur Christus, quandoquidem Verbum caro factum est... [PG 72, 556].

[1] PG 72, 475-950.

14. In 22, 19: Quomodo ergo oportebat terrae incolam hominem morti subditum ad immortalitatem redire? Oportebat scilicet mortalem carnem vivificae Dei virtutis fieri participem. Virtus autem Dei Patris vivifica unigenitum Verbum est. Hoc ad nos misit, ut salvator esset atque redemptor... Nam nostram sibi carnem induit, ut eam a mortuis suscitans, viam deinde sterneret carni in mortem delapsae redeundi ad immortalitatem... Parvis ab exemplis huiusce rei probationes colligens. Si quando in vinum aut in oleum... panis micam inieceris, comperies eam humidae illorum qualitatis prorsus plenam. Cum igni ferrum admoveris, tunc illius vi repletur et cum sit suapte natura ferrum, nihilominus ignis vim continet... Sciant vero hi potius, aliud esse secundum participationis habitudinem in se habere Filium, aliud autem ipsum Filium carnem omnino esse factum, id est, proprium sibi corpus sumpisse de sancta Virgine. Nam cum intra nos est, non idcirco dicitur factus caro. [PG 72, 908-909].

15. In 22, 42: Certe non erat ei [Christo] involuntaria passio; ceteroqui etiam gravis, propter ignominiam et propter iudaicae synagogae ruinam... Sed quia passionem iam vitare non oportebat, hanc subire decrevit, conspirante secum Deo Patre; ita ut humanae quidem naturae fuerit perturbationis commotio, divinae autem in omnibus constantia. Mortis quidem praesens imago Iesum turbat, sed deitatis virtus commotam illico sedat passionem et in confidentiam transfert. Commota fuit pars Christi humana duas ob causas. Oportebat enim per haec quoque constare eum haud apparenter vel opinabiliter sed potius naturaliter ac vere factum hominem ex muliere, humana omnia perpeti, peccato tantum excepto. Timor autem pavorque connaturales nobis passiones sunt, quae tamen in peccatorum classe collocari nequeunt. Deinde vero commovebantur in Christo humanae passiones, non ut commotae vincerent, sed ut a Verbi potentia praeciderentur, ad meliorem divinioremque statum translata humana natura primum in Christo. Etenim sic et non aliter ad nos ipsos permeare poterat medelae ratio. [PG 72, 921].

16. Etiamsi enim quod accidit haud usquequaque libitum ipsi erat, nihilominus propter universalem salutem ac vitam voluntariam sibi fecit crucis passionem. Sciebat enim quae inde eventura bona erant, et hominis naturam se renovaturum proprioque sanguine redempturum. Nisi enim voluntariam effecisset passionem, a qua magnopere abhorrebat voluntas, quaenam causa cogitari potest orandi his verbis: "Pater, si vis, transfer hunc calicem?" [PG 72, 921-924].

17. Factum est homo Dei Verbum haud aliam ob causam nisi ut omnia sua nostris infirmitatibus miscens quodammodo et contemperans, hominis naturam corroboraret et in suam ipsius firmitatem transmutaret. Cum ergo videtur verbo tenus mortem timere, dicitque 'Transfer calicem', cogita vicissim quod caro quae mortem timebat, cum a Dei Verbo gestaretur, docebatur ab eo pariter timoris passionem omittere. Dicebat ergo Patri: "Non sicut ego volo, sed sicut tu". Profecto mortem haud metuebat quatenus Verbum erat ac Deus, sed incarnationis suae cursui finem imponere festinabat. Haec enim erat voluntas Patris. Porro et non moriendi inerat ei voluntas, quia naturaliter caro mortem recusat. Docens itaque humanitatem non amplius naturalia sibi cogitare sed Dei potius voluntatem sectari, tamquam homo ait: "Non sicut ego volo, sed sicut tu". Idcirco apparet hoc quoque addidisse apud Matthaeum [26, 41]: "Spiritus quidem promptus est, caro autem infirma". Namque humana natura in Christo ipso, quantum in se est, debilis comperitur, sed ab unito illi Verbo ad confidentiam Deo congruam attollitur. [PG 72, 924].

18. In 23, 33: Attamen dedit operam Dominus ut nec universim divinitatem suam manifestaret neque omnino occultaret; illud quidem propter eius temporis homines, hoc autem propter posteros: nimirum ut divinitatis suae necnon et humanitatis perspicuas operationes (ἐνεργείας) ostenderet; ne vel divina virtus obscuraretur, vel humana natura discrederetur... ut persuaderet Deus hominibus se id factum quod nos sumus, manentem nihilominus in eo quod erat, idcirco carnem permisit ea pati quae eiusdem sunt propria. Ostenditque duplicem operationem, patiens ut homo, isdem vero agens ut Deus: non enim est alius et alius, sed aliter atque aliter... [PG 72, 936-937].

19. In Ioannem commentarius [1]. *Ex l. I.* In 1, 14: Verbum carnem factum esse. Idem enim est ac si diceret Verbum factum esse hominem... ex parte totum complexus nomine carnis significat hominem, quod aliter fieri non oportebat... Est igitur homo rationale quidem animal, sed compositum nimirum ex anima et hac fragili atque terrena carne. Cum autem factus sit a Deo... non habens ex natura sua ut sit incorruptibilis et immortalis... obsignatus est vitae spiritu, habitudine ad Deum consecutus bonum quod naturam excedit [... Gn. 2, 7]. Cum autem ob transgressionem punitus fuerit..., gratiâ nudatus est et a terrena carne recessit spiraculum vitae... et animal in mortem per solam carnem incidit, animae immortalitate servata... Oportuit ergo id quod in homine periculo maxime obnoxium erat, quamprimum servari et coniunctione cum naturali vita ad immortalitatem revocari... Decebat (ἔδει) quippe carnem, postquam eius [Verbi] facta esset, immortalitatis ipsius fieri participem. Neque enim consentaneum esset ignem virtutis suae naturalis qualitatem sensibilem imprimere posse materiae atque in se propemodum transmutare ea in quibus est per participationem, existimare autem Dei Verbum... non posse proprium sibi ac naturale bonum, vitam nimirum, carni indere... [PUSEY, I, pp. 138-139. PG 73, 157-160].

[1] Ed.: PUSEY PHILIPPUS EDUARDUS, voll. 3 (Oxonii 1872). PG 73-74.

20. Non autem ait ad carnem Verbum venisse, sed carnem factum esse, ne habitudine, sicut in prophetas aut sanctos alios, ipsum venisse suspiceris; sed revera carnem factum esse, id est, hominem... Quocirca etiam Deus est secundum naturam in carne et cum carne, quippe qui propriam sibi illam habeat, et aliud quid intelligatur ab ipsa, atque adoretur in ipsa et cum ipsa [... Is. 45, 14]. Ecce Deum etiam in ipso esse aiunt, non separantes carnem a Verbo: et rursum confirmant alium non esse Deum praeter ipsum, coniungentes Verbo id quod gestatur (τὸ φορούμενον), ut eius proprium, templum scilicet ex Virgine: unus enim est ex ambobus Christus. "Et habitavit in nobis"... ut cum duo necessario intelligas et eum qui habitat et id in quo habitatur, in carnem ipsum non esse transmutatum existimes, sed habitare potius in carne ut proprio utentem corpore, templo illo nimirum quod est ex sancta Virgine... Quin et in nobis habitasse Verbum utiliter asserit... [PUSEY, I, pp. 140-141. PG 73, 160-161].

21. Cum Verbum carnem factum esse dixerit... integram tamen ei quoque servat... dignitatem et plenum esse Patris proprietate rursus ostendit. Natura quippe divina in se ipsa firma et stabilis est, nec mutationem capit in aliud, sed eodem se modo semper habet, et in suis dotibus (ἐν τοῖς ἰδίοις) constanter manet. Itaque licet Evangelista Verbum carnem factum esse dicat, non tamen ipsum carnis infirmitatibus succubuisse asserit, nec pristina illa sua virtute et gloria excidisse, eo quod infirmum nostrum et inglorium corpus induit. Vidimus enim gloriam eius, inquit, omni gloria sublimiorem et qualem decere Filium ex Deo Patre unigenitum nemo non fateatur. Plenus enim erat gratia et veritate... Tantum autem, licet sit in carne, ad fraternitatem vocatos superabit, quantum homines superat ille qui est Deus secundum naturam, et filios adoptivos superat verus. Porro cum apud beatum Lucam [2, 52] scriptum sit: "Iesus autem proficiebat sapientia et gratia", observandum est hic evangelistam dixisse Filium plenum gratia habere gloriam. At quomodo proficiet id quod plenum est...? Igitur non qua Verbum est ac Deus dictus est proficere, sed cum magis magisque admirationem sui praeberet, ex operibus ipsis gratia in dies augeri spectatoribus videbatur, proficiente potius (ut vere dicam) admirantium habitu, quam ipso ad gratiam, qui, ut Deus, perfectus est. [PUSEY, I, pp. 142-144. PG 73, 164-165].

22. *Ex l. II.* In 1, 32-33: Cum autem homo factum sit Dei Verbum, Spiritum a Patre accipit ut unus e nobis, non sibi aliquid specialiter accipiens (erat enim ipse largitor Spiritus), sed ut acceptum naturae nostrae conservaret ut homo, et rursus radicaret in nobis gratiam quae recesserat is qui peccatum non novit... Avolavit enim ex nobis [Spiritus] propter peccatum, factus autem est velut unus ex nobis qui peccatum non novit, ut assuefieret porro Spiritus manere in nobis, cum discedendi aut subducendi se causam in ipso non haberet. Igitur nobis per seipsum Spiritum accipit et naturae vetus bonum renovat. Sic etiam pauper factus dicitur propter nos... Quemadmodum ergo vita secundum naturam exsistens mortuus est secundum carnem propter nos ut mortem vinceret pro nobis et universam secum naturam conresuscitaret (omnes enim eramus in ipso quatenus homo factus est), sic etiam Spiritum propter nos accipit, ut omnem sanctificet naturam. Non enim in suum commodum venit, sed ut nobis omnibus principium et via et ianua sit bonorum caelestium... [PUSEY, I, pp. 184-185. PG 73, 205-208].

23. In 3, 12: Cum autem Deus Verbum descenderit de caelo, filium hominis descendisse ait, nolens in duas personas (πρόσωπα) post inhumanationem secari, nec ullis permittens dicere alium quidem esse filium (templum nimirum illud quod ex Virgine assumptum est) alium autem Verbum quod ex Deo Patre effulsit, nisi quantum ad naturae divisionem (κατὰ φύσιν διορισμόν) attinet unicuique congruentem. Ut enim est ex Deo Verbum, sic etiam ex muliere homo. Unus autem Christus demum ex ambobus, indivisibilis in filiatione ac in maiestate Deo digna. Nam quae nudo et soli Verbo conveniunt, ea quodammodo ceu propria attribuit templo quod ex beata Virgine est, et vicissim ipse sibi arrogat quae soli carni congruunt: nunc enim descendisse ait de caelo filium hominis; timet autem et pavet et angitur passionis tempore, illique ascribuntur ea quae soli humanitati conveniunt, quasi ipse passus sit... [PUSEY, I, p. 224. PG 73, 249].

24. In 4, 22: "Nos adoramus quod scimus..." Seipsum porro inter adoratores collocat ut homo is qui cum Deo et Patre... adoratur. Quando enim servilem formam assumpsit, conveniens quoque servo ministerium explet, nequaquam desinens esse Deus ac Dominus et adorandus. Manet enim idem licet factus sit homo, et ubique dispensationis cum carne servans rationem... Quomodo in similitudinem hominum factus est... quod hominibus congruit non sit imitatus? Convenientissima vero res est hominibus adoratio, quam nos Deo tamquam debitam deferimus atque rependimus. Itaque adorat quidem ut homo, quandoquidem factus est homo, adoratur vero semper cum Patre, quia Deus est... [PUSEY, I, pp. 276-277. PG 73, 304-305].

25. *Ex l. IV.* In 6, 38-39: Quidnam autem est, quaeso, in Christo voluntarium et non voluntarium? Ludibria per Iudaeos illata, convicia... mors corporis. Haec enim Christus propter nos volens sustinuit, sed si fieri potuisset ut citra passionem ullam opus nostrae salutis impleret, pati certe noluisset; sed quia Iudaei omnino et inevitabiliter ausuri erant quod in eum patrarunt, passionem suscipit et voluntarium facit quod praeter voluntatem erat, propter utilitatem quae ex passione promanatura erat, Deo ac Patre consentiente et omnia libenter pro salute omnium pati comprobante... Vides ut rursum natura hominis in ipso Christo quantum ad eam pertinet viribus defici compe-

riatur, sed per unitum sibi Verbum ad fiduciam Deo dignam et generosam animi vim revocetur. [PUSEY, I, pp. 486-487. PG 73, 529-532].

26. In 6, 52: Morior pro omnibus, ut omnes vivificem per meipsum et redemptionem (ἀντίλυτρον) carnis omnium meam carnem efficiam. Morietur enim mors in morte mea et natura hominum quae corruit, mecum resurget. Factum enim idcirco sum vobis similis... Nec enim aliter unquam destrui poterat is qui mortis habet imperium, adeoque mors ipsa, nisi dedisset seipsum Christus pro nobis unus redemptionem pro omnibus: erat enim supra omnes... Crucifixus autem est pro omnibus et propter omnes, ut uno pro cunctis mortuo omnes vivamus in ipso; nec enim fieri poterat ut morti obnoxia esset aut corruptioni succumberet secundum naturam vita... Quoniam enim vivificum Dei Verbum habitavit in carne, transformavit ipsam in proprium bonum, nempe vitam; et quodam omnino inexplicabili genere unionis cum ea copulatum, vivificam eandem reddidit, quale ipsummet est natura sua. [PUSEY, I, pp. 518-520. PG 73, 564-565].

27. In 6, 54: Expertes enim et vacui plane vitae quae in sanctificatione et felicitate est remanent qui per mysticam eulogiam non susceperunt Filium. Vita enim est secundum naturam in quantum ex vivente Patre genitus est; sed nihilominus etiam sanctum eius corpus coniunctum aliquo modo et Verbo cuncta vivificanti ineffabiliter unitum (συνενηνεγμένον καὶ ἑνωθέν): idcirco eius esse reputatur ac velut unum cum ipso censetur. Indivisum enim est post incarnationem, praeterquam quod Verbum ex Deo Patre exsistens et templum ex Virgine assumptum intelliguntur idem non esse naturâ, non enim consubstantiale est corpus Christi Verbo divino, sed unum congressu et concursu incomprehensibili (συνόδῳ καὶ συνδρομῇ); et quoniam vivifica facta est caro Salvatoris utpote vitae secundum naturam (Verbo nimirum divino) unita, cum illam degustabimus, tunc vitam habebimus in nobis, ei quoque simul uniti, quemadmodum ipsa Verbo inhabitanti. Hanc enim ob causam etiam in suscitandis mortuis non verbis tantum et nutu Deo convenienti Salvatorem operatum esse comperimus, sed carnem suam quasi cooperatricem ad hoc potissimum adhibuisse, ut ostenderet illam vivificare posse ac velut unum quid cum ipso iam factam esse: enimvero proprium eius nec alterius corpus est. Unde cum principis synagogae filiam suscitavit dicens 'Filia, surge', apprehendit manum eius, ut scriptum est, eam nempe omnipotenti suo iussu ut Deus et rursus tactu sanctae carnis vivificando, unam esse et cognatam utriusque demonstrat operationem (μίαν τε καὶ συγγενῆ δι' ἀμφοῖν τὴν ἐνέργειαν)... Neque vero eam ob rem mirari velis aut Iudaeorum more apud te 'Quomodo' quaerere; sed cogita potius aquam natura sua frigidam esse, sed in lebetem infusam, cum igni admota fuerit, tum suae propemodum naturae immemorem in potioris virtutem migrare... [PUSEY, I, pp. 529-531. PG 73, 577-580].

28. *Ex l. VI.* In 9, 37: "Et dixit... Et vidisti eum, et qui loquitur tecum ipse est". Dominus interrogatus in quem credendum sit, seipsum ostendit, et non dicit simpliciter 'Ego sum', sed qui cernitur et loquitur cum Filium Dei esse ait... Iam enim quidam etiam ex illis qui videntur esse christiani non exacte intelligentes scopum incarnationis ausi sunt separare a Verbo Deo templum propter nos ex muliere desumptum, atque in duos filios partiti sunt unum et vere Filium... Quatenus enim est Deus Verbum, alius concipitur et diversus a carne, quatenus vero caro est, alius censetur a Verbo, quatenus autem Verbum ex Deo Patre factum est homo, desinet τό esse alium et alium propter ineffabilem unionem et coniunctionem (ἕνωσιν καὶ σύνοδον). Unus enim ac solus Filius est, et ante coniunctionem cum carne et postquam carni unitus est, sed per carnem integre hominem appellamus, anima, inquam, et corpore constantem. Propter hanc ergo causam rursus admodum provide Dominus interrogatus quis sit Filius Dei non dixit 'Ego'; forte enim quidam stulte existimassent solum Verbum... significari; sed sublata omni dubitatione seipsum prius ostendens his verbis 'et vidisti eum', etiam inhabitans ipsum in carne demonstrat Verbum, illud addendo 'et qui loquitur tecum, ipse est'. Vides ergo quantam Verbum habeat unionem: non enim posuit differentiam, sed se ait ipsum esse qui et corporis oculis subicitur et ex loquela cognoscitur. Igitur summae impietatis est et inscitiae quod nonnulli inconsiderate dicunt 'Homo Christi': Deus enim cum esset, homo factus est, et quidem indivisus, in quantum Deus est et Filius et cum carne. [PUSEY, II, pp. 199-201. PG 73, 1009-1012].

29. *Ex l. IX.* In 14, 20: Quocirca unam quidem veram et generalem incarnationis Unigeniti causam divinus Paulus nobis exponens aiebat: "Placuit enim Deo ac Patri instaurare omnia in Christo" [Eph. 1, 10]. Ubi 'instaurare' significat in pristinum statum revocare quae in diversum plane exitum ceciderant [... *tres modi instaurationis asserti in* Rom. 8, 3-4; Heb. 2, 14-15; Io. 1, 11-13]. Manifestum est igitur et cunctis, ut opinor, liquet eas maxime ob causas Unigenitum, cum Deus sit et ex Deo secundum naturam exsistat, factum esse hominem, nimirum ut damnaret peccatum in carne et morte sua mortem destrueret, nosque Dei filios efficeret ex terrena conditione ad dignitatem supra naturam regeneratos in Spiritu. Hoc enim utique modo licebat instaurare et in pristinum statum revocare genus lapsum, hoc est, humanum... Quaerendum quo pacto intelligendum sit quod damnavit peccatum in carne misso Deus et Pater Filio suo in similitudinem carnis peccati. Eum quippe (tametsi Deus sit secundum naturam et ex eius substantia genitus ac immutabilitatem proprietatis eius naturaliter habeat, proindeque in peccatum labi aut in vitium deflectere prorsus nesciat) descendere fecit volentem in peccatum quod carni subintraverat, ut ipsam carnem suam effectam, ad proprietatem suam transferret, id est, peccati exortem faceret. Nec enim existimabimus, si mens sana nobis sit, Unigenitum factum esse hominem ut solum suo templo id praestaret; quomodo enim eius adventus

ad nos magnificentia et utilitas pateret, si suum dumtaxat corpus servasset? Sed credemus potius Unigenitum factum esse hominem, ut qui naturae universae per seipsum et in se primo velut in primitiis humanitatis vindicaturus esset bona. Quemadmodum enim non mortem solum sed universas carnis passiones secuti sumus... eodem modo, opinor, sequemur omnes Christum servantem multipliciter et sanctificantem carnis naturam in seipso. Idcirco Paulus aiebat: "Et sicut portavimus imaginem terreni, portemus et imaginem caelestis" [1 Cor. 15, 49]... Damnavit igitur peccatum in sua carne Verbum, Deus exsistens secundum naturam, iubens illud cessare et ad Dei voluntatem potius quam suam conformans, atque ita corpus, animale cum esset, effecit illud spiritale... [PUSEY, II, pp. 481-483. PG 74, 274-276].

30. *Ex l. X.* In 14, 24: Cum autem [Christus] ait 'Non est sermo meus', haudquaquam certe nos a sua persona avocat qua Verbum est ac Deus, sed quia servilem formam in se habens et homo sicut nos exsistens haec ait, sermonem suum non vult humanum censeri sed divinum revera et regium, eum necessario ad Patris personam referens, ne, si seipsum divideret, ansam praeberet duos filios intelligendi, cum ante et post incarnationem sit unus Filius. Unus enim est Christus ac non duo, sicuti volunt aliqui. Deus enim ex Patre exsistens Verbum caro factum est... non in carnem transmutatum sed propriam carnem faciens templum sumptum ex Virgine. [PUSEY, II, p. 505. PG 74, 300].

31. In 15, 1: Nam cum Christus potissimum dicat 'Ego suscitabo eum', nequaquam ad carnem suam refert mortuos suscitandi potestatem. Sed cum unum sit cum carne sua qui in ea est Deus Verbum, illud 'ego' ait, idque rectissime. Nec enim Christus in duos filios scinditur, nec alienum esse ab Unigenito corpus eius quisquam putaverit, quemadmodum nempe et a nostra anima nemo, ut reor, alienum corpus eius esse dicet. [PUSEY, II, p. 543. PG 74, 344].

32. *Ex l. XI.* In 17, 11: Observa ubique duarum rerum in unum coniunctionem, humanitatis... Nec in altitudinem prorsus evehitur Deo convenientem, nec in nostram conditionem penitus deducitur. Est enim Deus factus homo arcana quadam et inexplicabili unione (συνόδῳ), medium veluti quendam locum tenens, ut nec verae deitatis terminos excedat, nec in totum humanitatis fines relinquat. Illa quippe ex Deo et Patre ineffabilis generatio, quatenus Verbum est et Unigenitus, eum evehit in substantiam divinam et in gloriam quae ipsum iure consequitur; inanitio vero in nostram conditionem quodammodo deducit... [PUSEY, II, pp. 694. PG 74, 512-513].

33. In 17, 13: Sanctificabatur enim ipsum quoque Domini corpus virtute uniti Verbi; adeo vero efficax ad eulogiam mysticam nobis redditur, ut et suam nobis sanctificationem inserere possit... Hîc [Io. 6, 64] prodesse nihil posse carnem asserit, nempe ad sanctificationem et vivificationem eorum qui illam recipiunt, quantum scilicet ad carnis naturam attinet. At cum eadem intelligatur et credatur templum esse Verbi, omnino sanctificationis et vitae conciliatrix erit; verum non absolute propter seipsam, sed propter unitum sibi Deum, quod sanctum est atque vita... [PUSEY, II, p. 707. PG 74, 528].

34. In 17, 18-19: Cum ergo sanctificare pro consecrare et offerre sumatur, dicimus Filium pro nobis sanctificasse seipsum. Obtulit enim seipsum tamquam sacrificium et sanctam victimam Deo ac Patri, mundum ei reconcilians et in amicitiam revocans quod ea excidit, nempe genus humanum. "Ipse enim est pax nostra"... [Eph. 2, 14]. Nostra vero ad Deum reversio non aliter per Servatorem Christum facta intelligitur quam per participationem Spiritus et sanctificationem... Quoniam igitur non est per sese sancta caro Christi, propterea sanctificata est etiam in Christo, quoniam Verbum quod habitavit in illa, per Spiritum Sanctum proprium templum sanctificavit et in propriae naturae transmutavit efficacitatem. Etenim ideo sanctum et sanctificum Christi corpus intelligitur, quod... templum factum est uniti sibi Verbi corporaliter. [PUSEY, II, pp. 721-722 et 726. PG 74, 544 et 549].

35. In epistolam ad Romanos commentarius [1]. In 8, 3: Dei Verbum beneplacito Dei Patris in similitudinem factum est peccati, ut in carne damnaret peccatum [2 Cor. 5, 21]. Fecit enim se hominem atque ad exinanitionem demisit. Profecto quod corpus eius fuerit consimile et eiusdem naturae ac corpora nostra, quisnam ambiget? Nihilominus ceterorum quidem omnium corpora carnes vocare licet peccati, quia naturaliter aegrotant absurdarum voluptatum scaturigine; sed Christi corpus nemo carnem peccati dicet, absit! sed similitudinem potius carnis peccati; nimirum simile quidem nostris corporibus, haud tamen ita comparatum ut carnali immunditia aegrotare posset: sanctum enim iam inde ab utero templum illud fuit. Et quantum quidem ad cogitationes ac ratiocinia naturalia attinet, nemo certe verebitur affirmare quod, quatenus caro erat, proprios congenitosque motus habuerit; quia tamen illud Verbum quod omnem creaturam sanctificat in eo habitavit, damnata fuit peccati potentia, ut in nos quoque eius beneficii vis transiret... [PUSEY, III, pp. 212-213. PG 74, 817-820].

36. Thesaurus de sancta et consubstantiali Trinitate [2]. Assertio 20: ... Verbum Dei semper est altissimum ut Deus, exaltatur autem ut homo; cumque sit nullius indigus ut Deus, dicitur accipere ut homo; adorabatur semper ut Deus; nunc adorationem suscipit ut homo... Qui humanitatem ipsam subiit, certe reprehendi non possit si etiam ea quae humanitati propria sunt non recuset; proprium autem humanae natu-

[1] Ed.: PUSEY, *o. c.*, t. III, pp. 175-264. PG 74, 773-856. MAI ANGELUS, *Bibliotheca nova patrum*, t. III, p. 1-47.
[2] PG 75, 9-656.

rae est a Deo accipere [... 1 Cor. 4, 7]. Accepit igitur ut homo per gratiam quae ut Deus habuit naturaliter. [PG 75, 332].

37. Si Deus cum esset, factus est homo, non autem homo exsistens factus est Deus, ungitur autem sicut homo ut glorificetur, perspicuum est in hominem gratiam conferri... Christus alicubi ad Patrem loquens, ita ait: "Pro ipsis ego sanctifico meipsum" [Io. 20, 22]. Qui vero seipsum sanctificare potest neque id aliunde petit, certe sanctificationis ipsius dominus est. [PG 75, 333].

38. Assertio 21: ... "Considerate Apostolum..." [2 Tim. 4, 1]. Non naturam Verbi declarans Paulus haec dixit, sed illius incarnationem. Quando enim factus est pontifex confessionis nostrae? quando apostolus? quando fidelis ei qui ipsum fecit? Nonne quando propter nos et pro nobis factus est homo?... tunc factus est pontifex confessionis nostrae offerens confessionem fidei nostrae Patri et corpus suum veluti immaculatam quandam hostiam adducens, ut omnes nos per ipsum mundaret. [PG 75, 362].

39. Assertio 22: At quomodo, inquiunt [haeretici], erit similis Filius Patri secundum essentiam, cum dicat se nescire diem consummationis saeculi?... Facile constabit ipsum et diem et horam novisse ut Deum, tametsi, humanitatem suam ostendens, ignorare se dicat. Si enim omnia quae ante diem illum et horam eventura sunt manifeste explicat, et dicit: Hoc quidem erit, illud vero accidet, et tum erit finis, manifestum est quod, si quae diem illum antecessura sunt novit, ipsum etiam diem cognoscat. Nam post illa quae ab ipso praedicta sunt, subiungit: Tunc erit finis [Mt. 24, 14]; finis autem quidnam aliud sit quam ipse ultimus dies quem ignorare se respectu incarnationis dixit, ordinem humanitati convenientem servans? Humanitatis enim proprium est futura ignorare. [PG 75, 368-369].

40. Assertio 23: ... Si humilia quaedam verba quae carni conveniunt nonnulli divinitati Verbi ascribere conantur, cum viderint Christum per carnem miracula edentem quid dicent? Cum enim ex saliva et terra lutum confecisset, caecum eo curavit... voce etiam per corpus edita Lazarum e monumento evocavit. Haec enim praestita sunt per carnem sed non erant opera carnis. Quemadmodum igitur, si naturam rei aspiciamus, ex divinitatis vi ac virtute operum huiuscemodi eventum aestimamus, tametsi per carnem facta sunt, ita quando propter carnem humanum aliquid dicit, non Deo Verbo id ascribamus, sed cum id a divinitate alienum esse viderimus, ad carnem referamus. [PG 75, 388].

41. Assertio 24: Si a vulgari quopiam homine haec dicta esse existimamus [flevit, anima mea turbata est, etc.], fleat ut homo... si vero Deus in carne erat... quem timeat Deus?... Dei Verbum itaque in se mortem non timuit, sed humanitas quae sua natura mortem reformidat... Qui flevit, inquiunt..., quomodo erit natura Deus?... Qui Lazarum suscitavit e mortuis... et qui dixit 'Ego et Pater unum sumus', quomodo non erit natura Deus?... Si illa vos ad cogitandum et statuendum aliquid humile de Filio Dei abripiunt, cur non haec vos ad magna et sublimia cogitanda erigunt? Nam qui illa humiliter et dixit et pertulit, idem haec sublimi modo, ut Deus, et dixit et fecit... Scopus itaque Verbi incarnati fuit manifeste declarare quod revera carnem assumpserit factusque sit homo, non quidem desinens esse Deus Verbum (aliter enim genus humanus salvari non poterat), sed ne quis audiens quod factus sit caro, transmutatum esse immutabile Dei Verbum suspicetur... utiliter admodum verba homini convenientia interdum profert, interdum etiam edit facta quae soli divinitati debentur... Peccatum enim, utpote qui eius expers est neque illud committere potest, merito aversatur, in corpore vero atque humanitate ea quae naturae ipsi insunt pati non recusat... [PG 75, 389-393].

42. Verbum Dei non aliam ob causam factum est homo, quam ut omnia quae sua sunt nostris infirmitatibus commiscens ac veluti contemperans (ἀναμίξας, συγκεράσας) humanam naturam confirmaret atque ad suum ipsius robur traduceret. Cum igitur videtur mortem formidasse... considera quod caro quae a Verbo gestabatur non bene ad hoc ferendum affecta erat... Exhorrescit autem mortem, quia caro naturaliter ab ea abhorret... Servator morte sua mortem abolevit. Quemadmodum igitur mors abolita non fuisset nisi ipse mortuus esset, ita etiam de singulis affectionibus carnis sentiendum est. [PG 75, 396-397].

43. Assertio 28: ... [in illud: Iesus proficiebat...] Non quatenus est Verbum proficere dicitur, sed quatenus factus est homo et naturam profectus capacem gestavit... Naturalis quaedam lex vetat ne homo maiore prudentia quam corporis aetas ferat sit praeditus, sed una cum incremento corporis concurrit quodammodo in nobis parique passu incedit sapientia... Cum vero naturae nostrae consuetudinem prae se ferre deberet, ne peregrinum quid atque diversum ab ea esse censeretur ut homo, crescente paulatim corpore sapientiorem se in dies audientibus et videntibus ipsum ostendit... Non sapientia ipsa profecit sed humana natura in sapientia profecit. Cum enim revelaretur atque manifestaretur quotidie magis ac magis in ipso divinitas, maiorem quoque in dies sui admirationem in cernentium animis excitabat... Cum itaque proficere carni proprium sit, dicatur proficere utpote incarnatus quique carnis affectiones peccati expertes sibi proprias fecit... et quemadmodum dicimus ipsum passum esse, cum alioqui sola caro passa sit, et tametsi non sit passus ut Deus, corpus tamen quod passum est erat ipsius proprium: ita etiam proficere dicatur, quatenus Deus nequaquam proficere potest, sed ideo id dicitur, quia caro quam assumpsit in ipso profecit... Siquidem et instrumentum erat divinitatis ipsam inhabitantis, paulatim ad illam per opera declarandam inserviens. [PG 424-429].

44. Assertio 32: "Gratia et pax, inquit, vobis a Deo Patre et Domino nostro Iesu Christo" [Ap. 1, 4-5]. Si Christus Deo et Patri annumeratur in divinorum donorum largitione ipseque sanctis ea confert, quomodo non sit Deus qui Dei loco constituitur facileque omnia praestare potest quae Pater? Nemo enim unam esse naturalem operationem statuet Dei et creaturae, ne videlicet id quod creatum est ad divinam essentiam evehamus, neve e contrario divinae naturae excellentiam ad locum creaturis convenientem deprimamus. Nam quorum operatio et vis eadem omnino est, ea etiam speciei unitate conveniunt... [PG 75, 453].

45. De sancta et consubstantiali Trinitate dialogi [1]. *Dialogus V:* Si aliquid susceperit [Verbum] quod eius gloriam et naturam laedat, quo pacto demum intelligetur esse idem (ὁ αὐτός)? Statuendum est itaque Unigenitum in suis bonis perpetuo haerere, tametsi caro factus est et habitavit in nobis... Neque loquendi sublimitatem ad aliquid inglorium convertentes propter carnem et ea quae ad ipsam pertinent, neque ea quae sunt carnis et propter carnem ab humanitate tollentes propter incarnationem, sed immutabilitatem potius Unigenito servantes, eundem esse cognoscemus et antequam carni uniretur et quando factus est caro, licet abiectissima et humilia nonnulla de ipso dicantur propter humanitatem... Divinitatis proprietatibus humanorum notitiam minime assequeris. [PG 75, 937-940].

46. "Pater autem in me manens, ipse facit opera". Non enim in humanitatis conditionem cadere putabat ea quae divinitus fiebant, sed ineffabili et supremae naturae ea tribuebat. Idcirco ait: "Si mihi non creditis, operibus meis credite". Quae enim convenienter Deo et supra quam dici possit eminenter facta sunt, non patiuntur ut eum intra exinanitionis modum contineri putemus ac credamus... [PG 75, 961].

47. An igitur nostri similis cum esset, recte factorum mercedem et obedientiae donum et coronam fortitudinis habuit quod vocatus sit Deus et adorandus sit ab ipsis sanctis angelis nobisque qui in terra degimus et iis qui iam ex hac vita migrarunt?... Igitur... hominum lapsibus ac nostris peccatis maximam habeat gratiam Unigenitus. Sciat vero occasionem sibi fuisse gloriae illius deificae, humanitatis peccata; nisi enim peccassemus, non factus fuisset nostri similis, et nisi factus esset nostri similis, neque crucem sustinuisset, ac nisi mortuus esset, neque nobis et sanctis angelis adorandus esset. Audax quidem oratio, sed probabilitatem habet... [PG 75, 968].

48. Cum igitur de Filio dicantur ea quae minora quidem sunt Dei gloria sed creatam naturam non excedunt, ne continuo ineffabilem et ex Patre seorsim naturam cogites, sed quo spectat contemplationum scopus, eo te secundo cursu conferas, neque divinitatis proprietates humanitatis ascribens conditioni, neque humanitatis vilitatem naturae omnium rerum supremae tribuens, quasi ei proprie insit, sed inconfusam et idoneam in unoquoque scite admodum fieri distinctionem statuens... Necesse erat eum qui natura et veritate Deus est... in conditione inanitionis non haerere, sed ad supernum et pristinum ac proprium suum honorem reverti cum ea forma quae assumpta erat. Audit ergo ut homo... Cum enim plane factus sit homo et ad exinanitionem seipsum demiserit atque ita sub Deo quoque factus sit, necessario et convenienter exinanitionis conditioni conformatur, et Deum appellat nobiscum, naturalem ac verum suum quidem Patrem, Deum autem nostrum... [PG 75, 973-976].

[1] PG 75, 657-1124.

49. *Dialogus VI:* Oportebat igitur, quandoquidem pro insita sibi benignitate lapsum genus in priorem statum reformare volebat Deus, alterum veluti generis principium renasci Christum et in lucem edi per sanctam Virginem, non tamen carnalem patrem accipere, ut et cum ipso Deum habeamus omnes patrem, per ipsum et in ipso ad istius gloriae initia redeuntes. Oportebat postquam homo factus est Spiritum accipere, ut... in ipso demum Spiritus inhabitaret ac requiesceret, tamquam in primitiis generis et radice secunda. [PG 75, 1008].

50. Nulli enim rei creatae aut productae convenit vivificandi facultas et terrenam carnem corruptione liberandi, licet de ipso intelligatur Christo quatenus caro dicitur, sed soli utique deitatis naturae. Filium vero vi et operatione sua templum suum suscitasse... facili certe negotio cuivis videre licet Paulo dicente Patrem ipsum excitasse a mortuis et gloriam ei dedisse. Ad Iudaeos autem ipso Filio: "Solvite templum hoc et in tribus diebus excitabo illud". Mortuus enim est qua homo secundum carnem, licet vita sit secundum naturam qua Deus. Revixit autem ineffabili vi ac virtute usus... [PG 75, 1024].

51. De adoratione in spiritu et veritate [1]. *Ex l. IX.* Arca... imago ac figura Christi est: nam si consideremus qua ratione ille Unigenitus sit homo factus, illud ex Deo Patre Verbum in eo templo quod ex Virgine sumpsit tamquam in arca diversatum fuisse videbimus [... Col. 2, 9]. Ac ligna quidem arcae imputribilia erant, auro etiam purissimo ac probatissimo interius et exterius ornata: incorruptibile namque erat Christi corpus, quod vi atque splendore Verbi inhabitantis et vivificante Sancti Spiritus natura atque efficientia tamquam auro quodam in incorruptione contineretur... Symbolum est igitur aurum ipsum splendidissimae divinitatis qua sanctum illud corpus veluti illitum erat quaeque suum ipsa splendorem et incorruptionem ineffabiliter immittebat... [PG 68, 597].

52. *Ex l. XI:* "Et facies tunicam... hyacinthinam..." Ille namque Unigenitus cum sit secundum naturam Deus, incorruptibile suum corpus

[1] PG 68, 133-1126.

effecit, et, cum illud supernae vitae amictu induisset, prorsus mortis dominatu valentius reddidit. In Christo enim secundum naturam simul et ex participatione incorruptionem ac vitam inesse, hinc quoque intelliges; nam ut qui secundum naturam Deus esset, dixit: "Ego sum resurrectio et vita" [Io. 11, 25]. Idem tamen secundum naturam vivificatus humanam: "Sicut enim Pater, inquit, habet vitam in semetipso, sic dedit et Filio vitam habere in semetipso" [Io. 5, 26]... Igitur cum se a Patre et Deo sanctificatum esse Filius dicit, se tamquam electum esse missumque significat. Sanctificatio igitur Domini, inquit, id est in hunc mundum legatio ac missio, sed ad regnum tamen et gloriam, sic enim consecrat Aaron, dum in eius fronte aureum circulum ponit. Universorum autem Dominus est atque rex Christus, et secundum naturam et secundum participationem. Cum enim Deus per naturam esset, exinanivit semetipsum ac demisit ad servi formam, regnumque accipit, quod ad humanum habitum pertinet, licet iam inde ab initio eiusdem cum Deo et Patre consessus particeps et simul cum eo Dominus omnium ac moderator esset. [PG 68, 745-748].

53. [Ut intelligatur] eius Verbi divinitatem minime assuetam esse servituti, tum ea in natura factum esse quae sub iugo esset, quod ad eius humanitatem attinet... Sacram porro fuisse et in sacrificii morem acceptam Deo ac Patri Emmanuelis mortem, ex eo videre licet, quod sanguis ad altare funditur. [PG 68, 756].

54. *Ex l. XII:* "Sancta sanctorum sunt Domino". Victima igitur pro peccato nulla est alia praeter illum Emmanuel, qui est Agnus verus qui tollit peccatum mundi [Io. 1, 29]. Immolatur autem in loco holocausti: neque enim ex parte et nostro modo Christus est sanctus; non enim peccatum fecit, sed totus odorem suavitatis redolet ac sacer est, ceterisque omnibus sanctitatis suppeditator. Licet enim inter sceleratos reputatus fuerit et inter damnatos ex dispensatione numeratus, at novit tamen sanctam esse ac sacram Filii mortem Pater... Ut enim Filius Deus deorum est, ita Sanctus sanctorum, universamque creaturam suo ipse spiritu sanctificat, qua parte ex Patre exstitit, et est vere Deus [PG 68, 830].

CAELESTINUS I (423-432)

1. Allocutio in concilio romano a. 430 [1]**:** Recordor beatae memoriae Ambrosium in die Natalis Domini nostri Iesu Christi omnem populum fecisse una voce Deo canere: "Veni, Redemptor gentium, ostende

[1] Fragmentum citatum in opere *Conflictus Arnobii catholici cum Serapione Aegyptio,* l. II, 13, in PL 53, 289-290. MANSI, IV, 550-552.

partum Virginis; miretur omne saeculum: talis decet partus Deum". Numquid dixit: Talis decet partus hominem? Ergo sensus fratris nostri Cyrilli, in hoc quod dicit θεοτόκον Mariam, valde concordat: Talis decet partus Deum, Deum partu suo Virgo effudit, ipso potente qui omnipotentia plenus est.

2. Hilarius quoque, vir acris ingenii, scribens ad Constantium imperatorem, de incarnatione Domini sic ait: Filius, inquit, Dei factus est homo: Deus est. Et praeposterans repetit: Deus filius hominis factus est; sed homo non est factus Deus, nec filius hominis factus est filius Dei. Superavit enim magnitudo Domini parvitatem servilis formae, ita ut ipsa forma servilis quam assumpsit cessaret esse servilis per eum Dominum qui eam assumpsit. Si enim qui natura non filii Dei per ipsum efficiuntur filii Dei, quanto magis ipse qui natura filius Dei est, hunc cum quo voluntate sua alvo virginali conceptus et natus est ita sublimavit in Deum, ut in nomine eius omne genu flectatur caelestium terrestrium et infernorum, et omnis lingua confiteatur, quia Dominus Iesus in gloria est Dei Patris?

3. Item praecessor meus Damasus scribens ad Paulinum Antiochenae ecclesiae episcopum, inter cetera ait: Anathematizamus eos qui duos filios Dei asserunt, alterum qui ex Patre ante saecula est genitus et alterum qui ex assumptione carnis natus est ex Virgine.

4. Item ipse apostolicae memoriae vir Damasus in altera epistola ad Paulinum: Anathematizamus eos qui duos in Salvatore filios confitentur, alium ante incarnationem et alium post assumptionem carnis ex Virgine, et non eundem Dei Filium et ante et postea ipsum esse Christum Dominum Dei Filium qui natus est ex Virgine confitentur.

5. Epistolae causam Nestorii respicientes [1]. *Epistola ad Cyrillum* [10 aug. 430] [2]: 1 Tristitiae nostrae sanctitatis tuae litterae missae per filium nostrum Posidonium diaconum laetitiam reddiderunt et gaudium alternavimus cum maerore. Cum enim respicimus et quae dixerat recensemus is qui Optanam perversis praedicationibus turbare conatur ecclesiam, non parvo animus noster dolore concussus diversis cogitationum stimulis vexabatur, qualiter populis possit, ut in fide persisterent, subveniri. Dum vero mentem nostram ad tuae fraternitatis scripta convertimus, paratum iam remedium quo pestifer morbus salubri remedio vitaretur invenimus, puri fontis liquorem tuae caritatis sermone manantem, qui caenum omne male fluentis rivi detergeret et omnibus quid de fide nostra sentiri debeat aperiret. Ut illum ergo reprehendimus et

[1] Sumimus antiquam versionem latinam ex collectione Veronensi, ed. SCHWARTZ E., ACO, I, 2, pp. 5-20; textus graecus ex collectione Vaticana ibidem, I, 1, P. I, pp. 75-89. Omnium Caelestini I epistolarum collectio habetur in PL 50, 417-558.

[2] SCHWARTZ, o. c., I, 1, pp. 75-77 et I, 2, pp. 5-6. PL 50, 459-470.

notamus, ita sanctitatem tuam velut praesentem in litteris suis dominica sumus caritate complexi, cum unum idemque nos sentire de Domino videremus...

6. 3 Adderemus aliquid, frater carissime, si non te eadem sentire quae sentimus omnia videremus et in ipsa assertione fidei defensorem fortissimum probassemus...

7. 7 Auctoritate igitur tecum nostrae sedis adscita, vice nostra usus, hanc exsequeris districto vigore sententiam, ut aut intra decem dies ab huius conventionis die numerandos pravas praedicationes suas scripta professione condemnet et hanc se de nativitate Christi Dei nostri fidem tenere confirmet quam et Romana et tuae sanctitatis ecclesia et universalis devotio tenet, aut, nisi hoc fecerit, mox sanctitas tua illi ecclesiae provisura a nostro eum corpore modis omnibus sciat esse removendum, qui nec in se medentium curam voluit admittere et in perditionem tam suam quam omnium sibi creditorum male pestifer festinavit...

8. *Epistola ad Nestorium* [10 aug. 430] [1]: 4 Legimus ergo epistolarum tenorem et eos libros quos illustri viro filio meo Antiocho reddente suscepimus. In his quidem nobis vestigatus, deprehensus et tentus, quodam multiloquio labebaris: dum vera involvis obscuris, rursus utraque confundens, vel confiteris negata, vel niteris negare confessa; sed in epistolis tuis apertam non tam de fide nostra quam de te tulisti sententiam, volens de Deo Verbo aliter quam fides habet omnium disputare... 7 ... Unde tibi in has quaestiones verba dirigere quas sit blasphemium cogitasse? Unde in populos haec episcopo praedicare, quibus virginei partus reverentia saucietur? Non debent veteris fidei puritatem blasphema in Deum verba turbare. Quis unquam non dignus est anathemate iudicatus vel adiciens vel retrahens fidei? Plene etenim et manifeste tradita ab apostolis nobis nec augmentum nec imminutionem requirit...

9. 9 Itaque quamvis iam frater Cyrillus secundis te epistulis suis asserat esse conventum, intelligas volo post primam et secundam illius et hanc correptionem nostram, quam constat esse iam tertiam, ab universitate collegii et conventu Christianorum te prorsus esse seiunctum, nisi mox quae male dicta sunt corrigantur, nisi in eam viam redeas quam se Christus esse testatur...

10. 17 Alexandrinae ecclesiae sacerdotis fidem et probavimus et probamus, et tu admonitus per eum rursus senti nobiscum, si vis esse nobiscum. Cui fratri si a te praebetur assensus, damnatis omnibus quae hucusque sentisti, statim haec volumus praedices quae ipsum videas praedicare... 18 ... Aperte igitur hanc nostram scias esse sententiam, ut

[1] SCHWARTZ, o. c., I, 1, pp. 77-83 et I, 2, pp. 7-12. PL 50, 469-486.

nisi de Deo Christo nostro ea praedices quae et Romana et Alexandrina et universalis ecclesia catholica tenet, sicut et sacrosancta Cptanae urbis ecclesia ad te usque optime tenuit, et hanc perfidam novitatem, quae hoc quod venerabilis Scriptura coniungit nititur separare, intra decimum diem a primo innotescentis tibi huius conventionis die numerandum aperta et scripta professione damnaveris, noveris ab universalis te ecclesiae catholicae communione deiectum.

11. *Epistola ad clerum et populum Cptanum* [10 aug. 430] [1]: 2 ... Nam Nestorius episcopus de virgineo partu et de divinitate Christi Dei Salvatoris nostri, velut eius reverentiae et communis omnium salutis oblitus, nefanda praedicat, vitanda persuadit, sicut et eius scripta ad nos ab ipso cum propria subscriptione transmissa, sicut etiam relatio sancti fratris et coepiscopi mei Cyrilli per filium meum Posidonium diaconum ad me missa patefecit. Quibus omnibus recensitis magnam vitandamque perversitatem impiae praedicationis invenimus. Humanam enim in Christo nostro discutit divinamque naturam, nunc solum hominem, nunc ei societatem Dei, quotiens tamen dignatur, assignans.

CONCILIUM EPHESINUM (a. 431)

12. Gesta Ephesina [22 iun. 431] [2]: Quo [symbolo Nicaeno] lecto Petrus presbyter Alexandrinae et primicerius notariorum dixit: Habemus prae manibus sanctissimi et reverentissimi Cyrilli archiepiscopi epistolam scriptam ad reverentissimum Nestorium suasionis et ammonitionis plenam utpote non recte sapiente eo... Et lecta est... [SCHWARTZ, I, 1, p. 13 et I, 2, p. 36].

13. Cyrillus episcopus Alexandriae dixit: ... Peto vestram sanctitatem dicere, utrum recte et irreprehensibiliter et consonanter sanctae illi synodo scripserim annon. [SCHWARTZ, I, 1, p. 13 et I, 2, p. 39].

14. Iuvenalis episcopus Hierosolymorum dixit: Perlecta sancta fide quae in Nicaea, et epistola sanctissimi et reverentissimi episcopi Cyrilli, et quae a sancta synodo exposita sunt, consona inveniuntur, et his piis dogmatibus consentio et haec probo [*Sequuntur vota plurimorum concilii patrum epistolam s. Cyrilli probantium, et tandem apponitur animadversio globalis*]: Et omnes qui supra scripti sunt episcopi eadem deponunt et sic credunt sicut patres exposuerunt et epistola sanctissimi archiepiscopi Cyrilli scripta ad Nestorium episcopum manifestat. [SCHWARTZ, I, 1, 13-31 et I, 2, 39-40].

[1] SCHWARTZ, o. c., I, 1, pp. 83-89 et I, 2, pp. 15-20. PL 50, 485-500.
[2] Accipimus antiquam versionem latinam ex collectione Veronensi. Ed.: SCHWARTZ, o. c., I, 2, pp. 27-75. Textus graecus ex collectione Vaticana ibidem I, 1, P. II, pp. 3-64.

15. Palladius episcopus Amasiae dixit: Consequens est et epistolam reverentissimi Nestorii relegi, cuius mentionem fecit in initio religiosissimus presbyter Petrus, ut cognoscamus si et illa consonans est his quae exposita sunt a sanctis patribus in Nicaea. Et relecta est. [SCHWARTZ, I, 1, p. 31 et I, 2, p. 40].

16. Cyrillus episcopus Alexandriae dixit: Quid videtur sanctae huic et magnae synodo de nuper lecta epistola? Putas videtur et ipsa consona esse definitae fidei in synodo sanctorum patrum qui illo tempore congregati sunt in Nicaea urbe, annon? [SCHWARTZ, I, 1, p. 31 et I, 2, 43].

17. Iuvenalis episcopus Hierosolymorum dixit: Nullo modo consona exsistit piae fidei expositae a sanctis patribus qui in Nicaea fuerunt, et anathematizo ita credentes. Aliena enim haec exsistunt ab orthodoxa fide. [*Sequuntur vota plurimorum patrum epistolam reprobantium. Et tandem*]*:* Omnes episcopi simul clamaverunt: Qui non anathematizat Nestorium, anathema sit. Istum recta fides anathematizat, istum synodus anathematizat. Istum sancta synodus anathematizat. Qui communicat Nestorio, anathema sit. Omnes anathematizamus epistolam et dogmata Nestorii. Haereticum Nestorium omnes anathematizamus. Communicantes Nestorio omnes anathematizamus. Impiam fidem Nestorii omnes anathematizamus. Impium dogma Nestorii omnes anathematizamus. Impium Nestorium omnes anathematizamus. Universus mundus anathematizat impiam sectam Nestorii. Qui hunc non anathematizat, anathema sit. Hunc recta fides anathematizat. Hunc sancta synodus anathematizat. Qui communicat Nestorio, anathema sit. [SCHWARTZ, I, 1, pp. 31-36 et I, 2, pp. 43-45].

18. [*Deinde lectae sunt epistolae Caelestini I ad Nestorium et altera Cyrilli. Postea episcopi Theodotus Ancyrae et Acacius Melitenae retulerunt de iis quae Nestorius nuper egerat. Insuper prolatae sunt ss. patrum auctoritates atque lecta sunt quaedam excepta ex quaternionibus Nestorii. Tunc*]*:* Flavianus episcopus Filippensium dixit: Quoniam acerba et blasphema sunt quae a Nestorio dicta sunt et non sufferunt aures nostrae amplius pollui, unaquaeque pars blasphemiae eius inseratur gestis ad accusationem docentis haec. [SCHWARTZ, I, 1, p. 52 et I, 2, 64].

19. [*Exhibita est adhuc epistola episcopi Carthaginiensis qua ratio reddebatur absentiae s. Augustini ad concilium nominatim invitati (qui interea obierat) necnon aliorum episcoporum Africae. Tandem haec lata est in Nestorium sententia*]*:* ... Super alia neque obaudire volentem honorabilem Nestorium nostram vocationem neque quidem a nobis destinatos sanctissimos et reverentissimos episcopos suscipientem necessario accessimus ad discussionem impie ab eo dictorum et comprehendentes eum et ex epistolis eius et ex scriptis quae lecta sunt et de nuper ab eo dictis in hanc metropolim et per testium depositionem impie sapientem et praedicantem, necessario coacti sumus tam ex canonibus quam ex epistola sanctissimi patris nostri et comministri Caelestini episcopi Romanorum ecclesiae, lacrimantes saepius, ad hanc maestam contra eum venire sententiam. Qui blasphematus igitur ab eo est Dominus noster Iesus Christus, definiit per praesentem sanctissimam synodum alienum esse eundem Nestorium ab episcopali dignitate et omni conventu sacerdotali. [SCHWARTZ, I, 1, p. 54 et I, 2, p. 65].

CONCORDIAE FORMULA (a. 433) [1]

20. Confitemur etenim Dominum nostrum Iesum Christum Filium Dei unigenitum, Deum perfectum et hominem perfectum ex anima rationali et corpore, ante saecula quidem ex Patre natum secundum deitatem, in fine vero dierum eundem propter nos et propter nostram salutem de Maria Virgine secundum humanitatem, consubstantialem Patri ⟨eundem⟩ secundum deitatem et consubstantialem nobis secundum humanitatem. Duarum enim naturarum unitio facta est, propter quod unum Christum, unum Filium, unum Dominum confitemur.

21. Secundum hunc inconfusae unitionis intellectum confitemur sanctam Virginem Dei genitricem, propter quod Deus Verbum incarnatus est et homo factus ex ipsa conceptione sibimet uniit templum quod ex ipsa suscepit.

22. Evangelicas vero et apostolicas de Domino voces scimus deiloquos viros quasdam coniungentes (κοινοποιοῦντας) tamquam in una persona, quasdam dividentes (διαιροῦντας) tamquam in duabus naturis, et diviniores quidem atque altiores secundum deitatem Christi, humiliores autem secundum humanitatem eius tradentes.

SIXTUS III (432-440)

23. Epistola ad Cyrillum ante initam concordiam [a. 432] [2]: De Antiocheno autem et reliquis qui cum eo sectatores fieri Nestorii voluerunt et de cunctis qui contra ecclesiasticam disciplinam ecclesias

[1] Inserta epistolae s. Cyrilli ad Ioannem Antiochenum *Laetentur caeli*. Antiqua versio latina in collectione Veronensi. Ed.: SCHWARTZ, *o. c.*, I, 2, p. 105. Textus graecus ex collectione Vaticana ibidem, I, 1, P. IV, p. 17. PG 77, 176-177. Eadem formula absque ultima propositione circa vocum praedicationem exhibita iam fuerat a. 431 imperatori Theodosio a Ioanne Antiocheno eiusque synodo. Textus graecus ibidem, I, 1, 7, p. 70 (in collectione Atheniensi), latinus vero ibidem I, 4, pp. 56-57 et I, 7, p. 363 (in collectionibus Casinensi et Winteriana).

[2] Textus graecus servatur in collectione Atheniensi. Ed.: SCHWARTZ, *o. c.*, I, 1, P. VII, pp. 143-144. Epistolarum Sixti collectio in PL 50, 583-618.

tenere videntur hoc definivimus custodiendum: ut si resipuerint et cum suo duce reiecerint omnia quaecumque sancta synodus nobis confirmantibus reiecit, redeant in sacerdotum consessum... [PL 50, 589].

24. Epistolae gratulatoriae de concordia inita [17 sept. 433] [1]. *Ad Cyrillum:* 1 Magna sumus laetitia alacritatis impleti, postquam... sanctitas tua redintegratum corpus Ecclesiae suis epistolis indicavit... 4 Non se exuli nostro [Nestorio] sanctus frater noster Ioannes addiderat, non eius est blasphema praedicatione deceptus; nam quantum rerum exitus docet, suspendit suam sententiam, non negavit... [PL 50, 602-604].

25. *Ad Ioannem Antiochenum:* 1 ... Hanc ergo sollicitudinem nostram nos evasisse delectat, postquam reo nostrae fidei [Nestorio] tua fuit sanctitas plenitudo. 2 Nunc se vere exulem, nunc se sentit eiectum; abundant ei in deserto spinae, quia deest uva quam colligat; hos habet fructus qui erga vineam Domini nostram noluit exercere culturam. Credo ad dilectionem tuam rerum cursus et ordo pervenerit, qualiter ei voluimus nostra admonitione succurrere: retinuimus in praeceps euntem, qui erat blasphemiorum pondere in profunda mergendus. Si negotii qualitatem iusta lance pensemus, nulli non videbitur Nestorius sero damnatus... [PL 50, 607].

NESTORIUS († ca 450)

1. Epistolae [2]. *Epistola I, ad Caelestinum I* [3]: 2 ... Est enim aegritudo non parva sed affinis putredini Apollinaris et Arrii, Dominicam enim in homine unionem ad cuiusdam contemperationis confusionem passim commiscens, adeo ut... aperte blasphement Deum Verbum Patri homousion, tamquam originis initium de christotoco Virgine sumpsisset et cum templo suo aedificatus esset et carni consepultus, carnemque dicant post resurrectionem non mansisse carnem sed in naturam transisse deitatis. Ut in compendio dicam, deitatem Unigeniti ad originem coniunctae carnis referunt et commortificant carni, carnem vero coniunctam deitati ad deitatem transisse blasphemant ipso verbo deificationis.

2. Sed et Virginem christotocon ausi sunt cum Deo quodam modo tractare divine; hanc enim theotocon vocantes non perhorrescunt... Ferri tamen potest hoc vocabulum propter ipsam considerationem quod solum nominetur de Virgine hoc verbum propter inseparabile templum Dei Verbi ex ipsa, non quia ipsa mater sit Dei Verbi, nemo enim antiquiorem se parit...

3. *Epistola III, ad Caelestinum II:* 2 ... Quandam contemperationis imaginem ⟨de⟩ deitate et humanitate Unigeniti accipientes... corporis passiones audent superfundere deitati Unigeniti et immutabilitatem deitatis ad naturam corporis transisse confingunt et utramque naturam, quae per coniunctionem summam et inconfusam in una persona Unigeniti adoratur, contemperationis mutabilitate confundunt.

4. Caeci, qui nec sanctorum illorum patrum expositionem meminerunt, aperte ad eos reclamantem: credimus in unum Dominum Iesum Christum Filium Dei, incarnatum ex Spiritu Sancto et Maria Virgine... haec enim vox in nomine quod significat utramque naturam, id est Christo, et ⟨deitatem et humanitatem in unam adorationem coniungit, cum deitas sit⟩[1] deitati Patris omousius, humanitas vero posterioribus temporibus nata sit ex sancta Virgine, quae propter coniunctionem deitatis ab angelis et hominibus simul colitur. 3 Eum ergo qui hic propter sectarum puritatem tot laboribus fatigatur, considera quid iterum pati necesse est, si negotium praedictorum virorum nesciat timeatque nimis ne additamentum haereticorum per ignorantiam hic positis faciat...

5. *Epistola V, ad Cyrillum II* [mense iunio 430] [2]: 1 Sanctum namque, ais, et magnum concilium ipsum ex Deo Patre genitum secundum naturam unicum Filium... descendisse, incarnatum esse atque hominem factum, passum, resurrexisse definivit...

6. 3 Credimus, inquiunt illi [patres Nicaeni in symbolo], et in Dominum nostrum Iesum Christum Filium eius unigenitum. Praevides, quomodo Domini et Iesu Christi et unigeniti Filii prius communia deitatis et humanitatis nomina tamquam fundamenta ponentes, tunc suscepti hominis et resurrectionis et passionis superaedificant traditionem et nominibus quibusdam utriusque naturae communibus et significati-

---

[1] Antiqua versio latina in collectione Veronensi. Ed.: SCHWARTZ, o. c., I, 2, pp. 107-110.

[2] Epistolae ceteraeque scriptorum Nestorii reliquiae (excepto *Libro Heraclidae*) diligenter collectae sunt in opere: LOOFS FRIEDRICH, *Nestoriana* (Halle 1905). Quoniam autem plerumque servantur inter monumenta concilii Ephesini, recentius critice editae sunt a SCHWARTZ, in ACO, t. I. Aliquae inveniuntur in PL 48. Secuti sumus ordinem quidem a Loofs indicatum, textum vero a Schwartz restitutum.

[3] Duae priores epistolae ad Caelestinum exaratae sunt certamine vix exorto. Servantur latine tantum in collectione Veronensi. Ed.: SCHWARTZ, o. c., I, 2, pp. 12-15. LOOFS, o. c., pp. 165-172. PL 48, 173-181.

[1] Ita lacunam textus supplendam suspicatur Schwartz.

[2] Epistola quae in concilio Ephesino perlecta est et reprobata. Ed.: SCHWARTZ, o. c., I, 1, P. I, pp. 29-30; LOOFS, pp. 173-180. Damus versionem latinam Marii Mercatoris ex collectione Palatina, ed. SCHWARTZ, I, 5, pp. 46-49. PL 48, 818-827.

vis propositis, neque quae generationis Filii et dominationis dissecentur, neque quae naturarum sunt propria in singularitate nativitatis filii ulla confusionis abolitione periclitentur nomine unionis.

7. 4 In hoc apud illos Paulus doctor est factus, qui, cum divinae incarnationis memoriam faceret, incipiens subiungere quae sunt passionis prius posuit 'Christus' commune, ut paulo ante dixi, nomen naturarum, tunc decentem infert sermonem sive rationem utriusque [... Phil. 2, 5]. Quoniam igitur coeperat [s. Paulus] mortis facere mentionem, ut ne quis hinc Verbum Deum passibilem suspicetur, posuit 'Christus', tamquam impassibilis et passibilis essentiae in singularitate personae significativum vocabulum...

8. 5 In quo [altero capite doctrinae s. Cyrilli] naturarum quidem laudabam factam discretionem secundum deitatis et humanitatis rationem et in una persona consortium necnon et illud quod Deum Verbum secunda nativitate ex muliere minime diceret eguisse ⟨et⟩ quod passionis incapacem profitebatur deitatem... In reliquis vero si aliquam latentem et profundam atque incomprehensibilem rationem legentium auribus afferebas, tuae sit examinatae prudentiae scire. Mihi enim priora destruere videbaris. Cum enim qui in primis impassibilis et secundam non recipere nativitatem fuerat praedicatus, iterum passibilem et noviter creatum nescio quomodo inferebas, tamquam quae Deo Verbo naturaliter inessent consortio templi corrupta sint, aut forsitan paulo minus hominibus putari illud ipsum absque peccato templum inseparabile divinae naturae nativitatem et mortem pro peccatoribus pertulisse...

9. 6 ... Ubique per divinas scripturas quotiens meminerint dominicae dispensationis, non divinitatis Christi sed humanitatis eius passio et nativitas traditur, ut magis secundum liquidissimam rationem convenientius aptiusque sit sanctam Virginem non genitricem Dei, id est theotocon, sed Christi genitricem, id est χριστοτόκον, vocari... 7 † Esse quidem templum divinitatis Filii corpus et templum secundum excellentem quandam et divinam unitum coniunctionem, certissimum est, ita ut ea quae sunt Dei, adsciscere sibi et ad se revocare divinam naturam profiteri sit bonum et dignum evangelica traditione †[1]; huius autem familiaritatis (οἰκειότητος) nomine confricare et coniunctae carnis proprietates, generationem scilicet et passionem et mortalitatem, Deo tribuere, aut errantis gentilitatis, frater, est sensus aut mente capti Apollinaris et Arrii aut reliquarum pestium haereticarum, et harum aliquid peius.

[1] In pericope clausa inter † † textus graecus hunc praebet sensum: "Bonum est et evangelica traditione dignum ut confiteamur templum unitum esse secundum excellentem quandam et divinam coniunctionem, adeo ut quae sunt huius [templi] sibi adsciscant naturam deitatis (ὡς οἰκειοῦσθαι τὰ τούτου τὴν τῆς θεότητος φύσιν).

10. *Epistola VI, ad Caelestinum III*[1]: 1 ... Ego autem ad hanc quidem vocem quae est theotocos, nisi secundum Apollinaris et Arrii furorem ad confusionem naturarum proferatur, volentibus dicere non resisto; nec tamen ambigo quin haec vox theotocos illi voci cedat quae est christotocos, tamquam prolatae ab angelis et evangeliis...

11. Si aestimemus duas sectas contrarias sibi stare et harum altera hanc vocem proferat solam theotocos altera vero illam anthropotocos et utraque secta ad suam confessionem trahat aut, si hoc non impetraverit, periclitetur de ecclesia cadere, necesse erit iactatae huic rei deputatum, habentem pro utraque secta curam, mederi periculo utriusque partis ex voce ab evangeliis tradita, quae utriusque naturae significatrix est. Horum enim, sicut dixi, ⟨evitat⟩ assertionem vox illa quae est christotocos, quia et blasphemium Samosateni removet, quod est dictum de omnium Domino Christo tamquam puro homine, sed et Arrii et Apollinaris malitiam fugat...

12. *Epistola VII, ad Ioannem Antiochenum*[2]: 1 Omni de re facilius contra me ab hominibus putabam moveri posse calumniam potius quam veluti de pietate fidei recta non saperem, qui usque hactenus propter pugnam quam contra universos haereticos habeo multa millia hostilitatum contra me delector insurgere... 4 ... Mox ut venimus huc [Constantinopolim], aliquos hic adversum semet ipsos eorum qui ad ecclesiam pertinent seditiose dissidentes invenimus; quorum quidam quidem sanctam Virginem θεοτόκον tantummodo nominabant alii vero hominis genitricem. Unde ut utramque partem diligenter colligerem... Christi eam vocavimus genitricem, ut haec vox utrumque manifeste signaret, id est Deum et hominem, circa evangelii voces, volentibusque concessi, ut pie genitricem vel partricem Dei Virginem nominarent, id est neque circa Apollinarii neque secundum Arrii sensum... sed propter unitionis rationem, quae facta est ex ipso angeli vocum principio...

13. *Epistola IX, ad Scholasticium eunuchum imperatoris Theodosii*[3]: 2 ... Qui enim dicit id quod nobis consubstantiale est, inseparabili divinitate plenum de Virgine genitum, integerrime totum dominicae dispensationis mysterium praedicat... Quod vero est omnino deterius et maxime nocet et multam Domini Christi indignationem provocat dignumque est mille fulguribus atque fulminibus, mortalem dicere ⟨praesumunt⟩ Unigeniti deitatem et mortuum Deum Verbum et in sepulcro indiguisse solatio et resurrectionem meruisse cum carne...

[1] Latine servata in collectione Palatina, ed. SCHWARTZ, ACO, I, 5, p. 182. LOOFS, pp. 181-182. PL 48, 841-844.

[2] Latine servata in collectione Casinensi, ed. SCHWARTZ, o. c., I, 4, pp. 4-6. LOOFS, pp. 183-186.

[3] In eadem collectione Casinensi, ed. SCHWARTZ, o. c., I, 4, pp. 51-52. LOOFS, pp. 190-194.

14. Sermones [1]. *Sermo II* [2]*:* Vidisti quemadmodum 'Christus' et 'filius' et 'dominus'? quando de Unigenito meminit Scriptura, modo humanitatis, modo divinitatis, modo autem utriusque vult exsistere significativa vocabula. Quid ergo confundis quae sunt inconfusa? Quid Dei nomen deputas morti, quod a divina Scriptura nusquam in mortis commemoratione profertur?... Dominicae itaque humanitatis susceptionem colamus, incarnationis sacramentum hymnis incessabilibus extollamus, susceptricem Dei Virginem, cum de Deo ratiocinamur, cum Deo ad divina non elevemus. Theodochon dico, non theotocon, ch litteram, non cappa exprimi volens... Naturam quae indumentum est Dei cum eo qui ea utitur honoremus tamquam radium deitatis, ut ita dicam; incarnationem formidemus tamquam divinae auctoritatis inseparabile simulacrum, tamquam occulti imaginem vel statuam iudicis. Dividentes naturas coniungamus honorem; confiteamur duplicem et adoremus ut unum. Duplum enim naturarum unum est secundum unitatem.

15. *Sermo habitus 12 decembris 430 Caelestini et Cyrilli litteris acceptis* [3]*:* 2 Omnium Dominus indutus est nostram naturam, numquam spoliabile videlicet deitatis vestimentum, inseparabile indumentum divinae substantiae, speculum Domini omnium... non ad usum temporalem accepit hoc vestimentum sed in sempiternum, ut id etiam suae divinitati faciat considere. Nihil sine isto sua vestimento viventibus donat, non iudicat mortuos sine isto; unum esse novit cum isto deitatis suae regnum.

16. 2 ... In stupore remaneat dentium Paulus Samosatenus, qui nobis Dominicam humanitatem nudam a deitate delirat, qui solam praeter divinitatem fabulatur hanc, quae sempiterno coniuncta est atque connexa, quae eadem ac paria potest quae Deus.

17. 3 ... Donavit enim illi Deus ⟨nomen quod est super⟩ omne nomen, et ut nemo miretur carnis cum divinitate audiens regnum, praemunit per Scripturam Spiritus quod videtur incredulum, in habitaculo habitantem demonstrans, ex quo et unde honor circa id quod videtur et paret adcreverit [... Phil. 2, 9-11].

18. 3 ... Non depretiat, inquit, divinam substantiam circa illud quod visibile est, honor cuncta praecellens, quia demonstratur quemadmodum Filius diligatur a Patre. Unus enim Filius quod visibile est et invisibile, unus Christus et iste qui utitur et id quod utitur; naturae duplices, sed filius singularis.

[1] Sermonum reliquiae diligenter ordinatae sunt a LOOFS, pp. 249-281. Quae procedunt ex collectionibus documentorum concilium ephesinum respicientium, critice editae sunt a SCHWARTZ, ACO, I. Fundus omnium uberrimus est collectio Palatina referens sermones a Mario Mercatore translatos, ed. SCHWARTZ, o. c., I, 5, pp. 29-46. PL 48, 753-864.

[2] SCHWARTZ, o. c., I, 5, pp. 36-37. LOOFS, pp. 271-273. PL 48, 800-801.

[3] Ed.: SCHWARTZ, o. c., I, 5, 39-45. LOOFS, pp. 298-313. PL 48, 848-862.

19. 4 Quid sermonem in calumniam vocas?... 6 ... Non dicit, inquiunt, theotocon, id est genitricem Dei, et hoc est totum quod nostris sensibus ab illis opponitur. Nemo enim, aiunt, rectam fidei gloriam sequens vocem hanc aliquando declinavit. Multa dogmatum ibi experimenta suppeditant, maxime quidem quae sunt Apollinaris sectae et Arrii vel Eunomii... 7 ... Scis hoc Apollinarem dicentem? scis hanc vocem, id est theotocon, apud Arrium plausus maximos excitare? Scis hanc quoque apud Eunomium frequentari? Etiam, inquis; sed non secundum illum hanc vocem enuntio. Laudo infitias tuas; interim argue teipsum in id quod dicis vocem hanc solam esse veritatis tenacem... Ideoque damna eos qui dicunt secundum Apollinaris et Arrii sensum genitricem Dei, et ego una tecum clamo theotocon. Sed sicut dico theotocon, dico et addo et hominis genitricem, hoc est ἀνθρωποτόκον. Hoc enim haereticus non patitur dicere propter eam divisionem quae ex distinctione ⟨naturarum⟩ facta est quoque verborum...

20. 9 ... Hoc enim catholicorum est proprium eorum qui hanc vocem, id est theotocon, emittunt, ut et anthropotocon, id est hominis genitricem pronuntient Virginem sanctam. 10 Genitrix Dei propter unitum Verbum templo... ἀνθρωποτόκος propter templum quod consubstantiale est naturaliter Virgini sanctae. Quamquam et χριστοτόκον, id est Christi genitricem dicere nihil aliud sit quam communem deitatis et humanitatis rem confiteri. Et hoc Paulus docet, qui de una eademque persona clamans, Iesus, inquit, heri et hodie idem ipse in saecula...

21. 17 ... "Et Verbum caro factum est": suscepit, inquit, nostram naturam... non quod de sua essentia decesserit. Propter hoc ergo et adiecit: et habitavit in nobis, ut ostendat susceptae humanitatis inhabitationem...

22. 18 Quoniam autem non demutationem demonstrat dicendo 'factum est', et ex aliis verbis divinae scripturae evangelistae vocem agnoscere possumus. Videatur Apostolus Paulus de Domino vociferari: "Christus nos redemit de maledicto legis, factus pro nobis maledictum" [Gal. 3, 13]. Certe si secundum mutabilitatem dictum esse intelligeretur "quod factum est", non poterat benedictionem donare quod maledictum est... Quid ergo est "quod factum est"? Nobis debitum maledictum in se ipse suscepit. Nobis, inquit, peccatoribus crucis poena debebatur, nos manebat iudiciaria condemnatio, nobis omnis poenae genus debitum erat, nos omnis excessus supplicii exspectabat; sed venit ipse et eam quae nobis poena debebatur innoxia carne suscepit, ut peccatum ipsum tamquam iniuste irruens condemnaret, ad diabolum peccati patrem ista vociferans: latrones tamquam peccati reos cruci tradidisti, me autem quam ob causam cum latronibus patibulo affixisti?"

23. 19 Hoc et Paulus demonstrans... 'Deus, inquit, Filium suum mittens in similitudinem carnis peccati' [Rom. 8, 3]... Deus Filium

suum misit, nomen commune naturarum, hominis scilicet et Dei. Non dixit: Deus Deum Verbum mittens... Filius, o Arriane, mittitur secundum humanitatis naturam, non autem mittitur secundum essentiam deitatis...

24. 20 ... Statim ex imperitia in clamore insiliunt dicentes: Quomodo alterum esse dixit Deum Verbum et alterum filium qui missus est? Non dixit alterum filium aut alterum Deum Verbum, sed dixit Deum Verbum naturaliter alterum et templum naturaliter alium filium coniunctione unum... 22 Missionem a Patre nusquam divina Scriptura divino Verbo consignat, sed Filio, qui est Deus Verbum et homo. Sic et alibi: "Misit Deus Filium suum" [Gal. 4, 4].

25. 23 ... Filius Dei natus est, Deus Verbum et homo. Ergo quae peperit, propter unitatem dicatur genitrix Dei, id est theotocos, propter naturam vero hominis hominis genitrix, hoc est ἀνθρωποτόκος. Quoniam utrumque una locutione dicere refugis, et Deum et hominem, dico christotocon si dixeris, ecce voce distinguor a te tantum, ut cum Dei genitricem, hoc est theotocon vocas, memineris et hominis genitricem, hoc est ἀνθρωποτόκον, vocare, ne dispensationem auferas, quae est caput nostrae salutis.

26. *Textus allegatus in Irinaei Tragoedia* [1]. Non peperit, optime, Maria deitatem, sed peperit hominem divinitatis inseparabile instrumentum. At ille vocem divinitatis immutans fecit: Non peperit, optime, Maria Deum. Hic vero multum differt dicere 'Deum' et dicere 'deitatem'. Nam hoc quidem substantiam divinam incorporeamque significat, carnem vero nequaquam... vox autem qua dicimus 'Deus' et templo divinitatis est apta, quod unitate ad divinam substantiam Dei obtinet dignitatem, non tamen in divinam substantiam permutatum est...

27. Liber Heraclidae [ca 450] [2]. *E parte I, sectione 1: Haereses et schismata.* 56 ... Numquam enim visum est hominem usum esse prosopo Dei in proprio suo prosopo, neque [aliquem] e prophetis neque ex angelis. Sed Dominus noster Christus dixit: Ego et Deus unum sumus [Io. 10, 30]... Nemo alius e prophetis aut ex angelis haec dicere ausus est. [Bedjan, pp. 76-77. Nau, p. 49].

---

[1] Schwartz, *o. c.*, I, 4, p. 26. Loofs, p. 205. Initium citationis legitur in primo ex sermonibus Nestorii a Mario Mercatore translatis, ed. Schwartz, I, 5, p. 30.

[2] Textus graeci iam non exsistunt nisi fragmenta, sed (saltem magna ex parte) habetur versio syriaca operis, quam interpretamur iuxta editionem Pauli Bedjan (Lipsiae-Parisiis 1910). Praeter hanc editionem citamus eius versionem gallicam Francisci Nau (Parisiis 1910), cuius operis divisionem etiam adhibemus, ceterum iam ab interprete syriaco indicatam. Quoad ordinem quoque textuum sequimur Nau, qui, annuente Bedjan, nonnulla transposuit (cf. eius versionem p. XXV). Ceteroquin textus syriacus nonnumquam est obscurus nec semper fideliter reddit originalem (Nau, ibidem).

28. 58 ... Priusquam enim [Verbum] sumpsit carnem in proprio suo prosopo... filius vocabatur propter divinitatem... Ex quo autem factus est caro, assumens carnem, vocatur secundum utramque, sicut est unus in utraque, non [tamen] in natura, sed in altera naturâ, in altera autem per prosopon: per appropriationem et per manifestationem... [Bedjan, p. 79. Nau, p. 51].

29. 58. [Duo Filii] enim non sunt invicem remoti neque actione neque verbo neque essentia. Non sunt distincta amore ea quae sunt separata tamquam super aliud et aliud prosopon; nam concipiuntur in amore et voluntate Dei super eius prosopon, eo quod carnem assumpsit. In hac se manifestavit, in hac docuit, in hac et per hanc egit ut praesens et non ut absens; usus est suo prosopo in carne, quia voluit se esse carnem et carnem esse ipsum, ita ut qui videant carnem, [videant] etiam Deum, sicut proprium eius corpus est in pane, et ii qui vident panem, [vident] etiam corpus eius, quia illud assumpsit pro suo prosopo... [Bedjan, p. 80. Nau, p. 51].

30. 58. Et ideo [ex Phil. 2, 6-9] oportet esse duas naturas... eam quae ipsa se exinanivit usque ad formam servi, et formam servi, quae exaltata est usque ad nomen quod est super omnia nomina. Is enim qui non manet in propria sua essentia, neque potest exinaniri... Hic ex illo et ille ex hoc cognoscitur, adeo ut hic sit per appropriationem id quod ille est naturâ, et ille sit cum hoc in corpore. Idem accidit de rege et domino, qui sumpsit prosopon servi tamquam prosopon suum, dedit prosopon suum servo et notum fecit se ipsum esse illum et illum esse se ipsum. In prosopo quidem servi tolerat opprobria; in prosopo autem domini et regis servus adoratur... [Bedjan, pp. 80-81. Nau, p. 52].

31. 60 ... Sed ipse [Christus] usus est sua natura suoque prosopo [Verbi] quando dixit: Ego quidem et Pater meus unum sumus [Io. 10, 30]. Ipse est id quod ille est in [suo] prosopo, et id quod ille est in [suo] prosopo, ipse est. Non quod fecerit formam suam in alia forma, sed in sua propria forma. Neque in alia forma quae similis erat formae servi, sed in forma naturali illius, ita ut hic factus sit id quod est ille, et ille id quod est hic: dum [nihilominus] manserunt hic et ille. [Bedjan, p. 84. Nau, p. 54].

32. 63. Decebat enim eum, tamquam Dei imaginem, seipsum conservare pro Deo sine labe et sine macula, idque volendo id quod vult Deus, cum prosopon Dei possideat. [Possidere] enim prosopon Dei est velle id quod Deus vult... Et accepit ab ipso [Spiritu Sancto] ut esset sanctus et filius Dei [cf. Lc. 1, 35], 64. ut non esset [talis] sicut ceteri, propter obedientiam in fide et operibus, sed inde a generatione sua... ita ut non esset prius homo, sed Homo-Deus simul in incarnatione Dei... [Bedjan, p. 87. Nau, pp. 56-57].

33. 66 ... accepit formam servi et formam suam dedit formae servi, ut [haec] esset aequalis Deo; ut... nemo ei negaret, propter naturam [eius], adorationem divinitatis [i. e. debitam divinitati]... Quis itaque adorationem negaverit ei [naturae servi], ei quae est Domini omnium et particeps eius prosopi eiusque nominis? [Bedjan, p. 89. Nau, p. 58].

34. 67 ... illa [forma servi] habebat huius [Dei Filii] voluntatem et non suam ipsius, nec [faciebat] quod [ipsa] volebat... ita ut neque sensum neque voluntatem propria haberet, sed... eius cuius habebat prosopon et formam. Et ideo forma Dei assumpsit formam servi, nec quidquam dissimulavit humilitatis formae servi... [Bedjan, p. 90-91. Nau, p. 59].

35. 68 ... decebat eum assumere illud quod culpam contraxit... cum omni dedecore et contemptu huic annexis; etenim, praeter eius prosopon, nihil erat [in eo] sive divinum sive honorabile sive independens. Sicut filius, dum adhuc est parvulus, non habet potestatem ut sit heres aut dominus omnium, nisi per obedientiam, ita etiam forma servi... eam admisit... non ad dominandum, sed ad obediendum... obedientia de qua nominatim nascitur obedientia quae est sine peccato, et revera sine peccatis apparuit... Propterea etiam assumpsit naturam quae peccavit, ne, assumens naturam peccati incapacem, putaretur ex natura hoc ei provenisse ut non peccaret et non ex obedientia. Sed, quamvis haberet omnia haec quae sunt naturae nostrae: iram, concupiscentiam, cogitationem, et haec etiam crescerent progressu et augmento quae sunt uniuscuiusque aetatis propria, nihilominus firmus permansit in sensibus obedientiae... [Bedjan, pp. 91-92. Nau, pp. 59-60].

36. 70. Et propter hoc, quando in omnibus inops fuit et violenter ad opposita tractus, ipse in nulla re aversus est a voluntate Dei, quamvis Satan his omnibus usus esset ut eum removeret a Dei voluntate. Magis quaesivit Satan hoc [facere], quia vidit non esse qui eius curam gereret. Neque enim apparet eum a principio fecisse signa neque rursus potestatem ei fuisse ad docendum, sed ad obediendum tantum et ad observanda omnia praecepta. Dum cum omnibus conversabatur, et ubi omnia praecepta undique [eum] circumdabant ostendebantque potentiam inobedientiae, in medio omnium fortiter egit, quin quidquam esset plus aut diversum in necessaria eius sustentatione. Sed rebus communibus usus est sicut omnes [alii], ne putaretur retentus esse a peccato propter observantiam harum [regularum] et sine eis non potuisse retineri. Ob hanc rationem, quando manducabat et bibebat, omnia observabat praecepta... [Bedjan, p. 93. Nau, pp. 60-61].

37. 71 ...Enimvero talis est obedientia universalis, scilicet ut nihil postularet nihilque exigeret in [commodum] sui proprii prosopi, sed [prosopi] eius cuius habebat prosopon, et faceret eius [Verbi scl.] voluntatem; nam hoc prosopon [Verbi] erat, proprie loquendo, eius et considerabat prosopon eius [Verbi] tamquam suum proprium prosopon; prosopon tamen erat unum... 76. Propter hoc etiam Deus incarnatus est in homine in suo proprio prosopo, et fecit eius prosopon suum ipsius prosopon. Neque exsistit condescensio illi similis, ut [scl.] prosopon illius [hominis] sit eius [Dei] utque ipse det ei [homini] suum prosopon. Ideo eius prosopo usus est, quia sibi id cepit... [Bedjan, pp. 94, 101. Nau, pp. 61, 66].

38. 91. Ob hoc igitur est cum humanitate, tamquam iudex in iudicio et in certamine veri nominis, eam possidens in suo proprio prosopo et subiciens eam sibi in omnibus. Nec ipse est qui pugnat et iudicatur, nisi quia, per appropriationem, humanitatem consociavit propriae suae imagini et non naturae essentiae invincibilis et impassibilis divinitatis. Satan enim respectu Dei iudicium non habebat, quo efficeret ut ei non obediret, sed Deo probare oportebat hominem eius [naturam humanam] ei non obedire; hic [homo], qui in omnibus acceptavit submissionem in dispositionibus perfectis, honorem eius sublimavit sua ipsius imagine, ut ostenderet se esse iudicem iustum. [Bedjan, p. 121. Nau, p. 78].

39. 92 ... Nonne hoc dicunt: quod per deceptionem victus est Satan ab eo qui erat victus, cum hic tamen vinceret illum non propria virtute, sed defensore opus haberet, id est Deo illo qui eum creaverat quique aut aperte pugnabat aut modo abscondito. In eo enim quod, quamvis Satan bellum non fecisset contra Deum, a Deo victus est, ille [Satan] vicit, quia demonstravit omnibus malum esse amorem Dei in hominem et exaltationem humanitatis fuisse veluti in opprobrium omnium et in submissionem atque adorationem omnis auctoritatis omnisque dominationis; et, si [Deus] hoc facere volebat homini, eum etiam absque deceptione hac et fraude potuisse facere: illud [enim] quod dicit, etiam facit... 93 ... Si igitur, quia anima rationalis ad regendum non sufficiebat, opus fuit participatione Dei Verbi, ut esset rector aut corporis aut animae rationalis aut animae animalis, per eum [homo] victoriam reportavit, si victoriam [eius] vocare oportet hanc [quae est] alius naturae separatae quaeque nullatenus est neque similis neque aequalis [aliis] hominibus sociis eius; videtur agere in apparentia (σχῆμα), violenter sibi subicere omnia et cum violentia potestati suae subducere tamquam Deus, adeo ut is [homo] qui victus erat propria electione quique, cladis suae causa, neque fugere poterat neque in sua ipsius natura observare mandata, hoc facere potuerit per Deum Verbum, qui omni tempore victor exsistit... [Bedjan, pp. 122-123. Nau, pp. 79-80].

40. *E parte I, sectione 3: Responsum ad accusationes Cyrilli et comparatio epistularum utriusque.* Equidem dicebam et affirmabam unionem esse in uno prosopo Christi; necessario indicabam Deum Verbum quod incarnatum est, et Deus Verbum erat simul in humanitate, quia in ea Christus incarnatus est. Quapropter cum Patres

nos docerent quis sit Christus, de quo disputabant, [naturas] istas primum statuerunt quae Christum constituunt. Tu vero [Cyrille] contrarium agis, quia vis in duabus naturis Deum Verbum esse prosopon unionis... Sed e concursu unionis divinitatis et humanitatis fuit unus Christus, non vero Deus Verbum, [hoc] enim erat aeternum. Christus igitur est prosopon unionis, Deus Verbum autem non est [illud] unionis sed suae naturae, neque idem est id dicere et intelligere... [Bedjan, pp. 210-211. Nau, p. 127].

41. Quomodo ergo cogitasti statuere unionem hypostaticam? Quaenam est ista unio hypostatica inintelligibilis?... Doce nos... Sin minus, doce totum concilium. Nam neque tu neque concilium sufficitis ad [intelligendum] nomen unionis. Siquidem ego quoque affirmo unionem. Sed tu id quod ego dico, non admittis, quia divido unitatem. Si loquor de his quae sunt unita, quae sunt corpus per essentiam et incorporeum per essentiam: sunt ab invicem distincta: unum quidem tamquam creatum, alterum vero tamquam increatum... Neque enim unio tollit essentias quae sunt unitae, adeo ut [amplius] agnosci nequeant. Tu dicis mihi: "Tu dividis", dum pariter etiam tu [ipse dividis]; etiam in his verbis quae adhibes ad me accusandum. Tu haec dicis: "Diversae quidem sunt naturae quae venerunt ad veram unionem. Unus tamen ex illis duabus Christus et Filius... [cf. *24,* 20]... Tu intelligis illam divisionem naturarum tamquam nomen [diversum] naturarum et tamquam non confusionem. Neque enim in tuo intellectu ulla adest suspicio definitionis naturarum, ut eius ope posses intelligere quod citra confusionem sunt unitae. Sicut unita fuerunt ignis in rubo et rubus in igne, et absque confusione fuerunt. Tu ergo ostendis ea [naturas] sine definitione et sine separatione. Ego econtra definitas et separatas ab invicem. Si igitur unionem hypostaticam affirmas, loquere clare... [Bedjan, pp. 227-228. Nau, pp. 137-138].

42. ... tu [Cyrille] non loqueris de unione hypostatica ad supprimendas naturas, sed ad [adstruendam] unionem naturalem, quae [consistit] in compositione in unam naturam. Sicut anima et corpus [concurrunt] in unam naturam hominis, ita etiam Deus Verbum se univit humanitati, et hoc ipsum tu appellas unionem hypostaticam. Sed etiamsi naturae subsisterent, haberetur unio ad [formandam] naturam passibilem, factam et creatam, siquidem unio naturalis est altera creatio. Id enim quod natura sua non habent, recipiunt in sua natura unione naturali. Sed quae uniuntur in unionem naturalem, uniuntur cum passivitate naturali alterius, neque voluntarie subeunt passiones mutuas; sicut anima et corpus non recipiunt in sua natura mutuas proprietates, sed propter unionem naturalem sunt invicem participes et dant ac recipiunt altera alterius passiones necessitate naturali et in commixtione naturali, adeo ut illud quod ex seipso nihil passum esset, [modo] passurum sit. Nam in unione non est anima in se considerata quae patitur famem et sitim... Rursum neque corpus absque anima ex his rebus quidquam sentit. Propter unionem tamen naturalem naturarum diversarum, passive subeunt haec alterum alterius passiones et earum sunt participes necessitate unionis. Si itaque tu dicis unionem hypostaticam [factam esse] in natura, sicut Ariani asseris eam esse naturalem et non voluntariam eum[que] passum esse passivitate naturali... [Bedjan, pp. 236-237. Nau, pp. 142-143].

43. Ille enim qui est assumptus, habebat essentiam et naturam hominis, sed ille qui assumpsit, aspectu [tantum] inventus est ut homo [cf. Phil. 2, 7], non habens naturam hominis. Non enim assumpsit naturam sibi, sed formam; formam et aspectum hominis, in omnibus iis quae prosopon secum fert [*proprie:* ostendit]; [Apostolus] disserens de humilitate aspectus [eius... ib. 2, 7-8] ut ostenderet [Dominus] in natura humilitatem formae servi et apud homines opprobrium ferret... [Bedjan, p. 241. Nau, pp. 145-146].

44. ... ei vitio verti quod mentitus est de patribus, quoniam dicebat patres vocasse sanctam Virginem Matrem Dei, cum neque mentionem faciant nativitatis... Sed si haec vox [Mater Dei] adhibita est in discussione fidei a patribus Nicaeae, quorum ope me impugnat, legite eam, aut si dicta est ab alio orthodoxorum concilio. Nam ab haereticis provenit... Si enim demonstraretur eam adhibitam esse a concilio orthodoxorum, tunc ego quoque confiterer me esse condemnatum tamquam adversarium; si econtra nemo usus est hac locutione, tu audacter adversus omnes insurrexisti ut in fidem introduceres vocem quae non admittebatur. [Bedjan, pp. 255-256. Nau, p. 154].

45. Propterea me accusat ac si dividerem [Christum] in partes, divinitatem seorsum et humanitatem seorsum, et adhiberem voces "honor" et "aequalitas unius", quasi ad coniungendas amore, et non essentiis res ab invicem remotas. Hoc modo me accusat tam de divinitate quam de humanitate, quod Deus Verbum est quidem caro et homo, sed quod humanitas fuit Filius, Dominus et Deus amore [tantum] et adhaesione. Est haec calumnia eius praecipua... si ita me sentientem inveneritis, me condemnate... Sed ego, loco unionis in natura unum dico prosopon, unam aequalitatem, unum honorem, unam potentiam, unam dominationem; verbo, in omnibus iis in quibus est naturâ prosopon huius et illius, adest etiam unio per unum prosopon; siquidem prosopon naturarum non est natura; est in natura, sed non est natura. Filius enim Dei Patris naturâ consubstantialis est Patri, et id quod Pater est in sua natura, hoc etiam Filius est; sed illud quod est prosopon [quod est] Filius naturâ, hoc non est etiam Pater... Ille qui est in natura Patris et ille qui est naturâ Filius, differunt prosopo... [Bedjan, pp. 142-143. Nau, p. 167].

46. Non autem idem est quoad unionem divinitatis et humanitatis. In omnibus iis quae prosopon est naturâ suâ, in illis habetur unio tamquam unius prosopi, etiam pro altera essentia, nam assumpsit eum [hominem] pro suo prosopo, [sed] non pro essentia, neque pro natura, adeo ut esset consubstantialis Patri, aut alius filius, et iam non esset unus idemque Filius. Namque prosopon divinitatis est humanitas, et prosopon humanitatis divinitas; aliud est in natura et aliud in unione... Si enim dixissem simpliciter "Deum et hominem" et non "duas naturas, unum Christum", vobis daretur locus me reprehendendi quod hominem dixissem Deum et hominem. Cum vero dixerim duas naturas: hominem et Deum, non tribui duas naturas homini, quamquam dicitur Deus propter unionem; neque rursum duas naturas Deo, quamquam dicitur etiam caro in unione... [BEDJAN, pp. 143-144. NAU, pp. 167-168].

47. Dixi unum eundemque Christum, duas naturas: formam servi quam accepit et Deum, absque separatione... [Gregorius] non attribuit duas naturas Deo Verbo et [hoc] non constabat e duabus naturis; neque homo habet duas naturas vel e duabus naturis consistit; sed [in Christo sunt] duae naturae: Deus et homo. Nam [imprimis Gregorius] sumpsit appellationem communem naturarum: Filius et Salvator, et [deinde], citra scissionem, eum vocat Deum et hominem, et hoc duplex [praedicatum] dividit inter duas illas naturas quibus constituitur Salvator noster. Et id quod erat aliud [diversum], [adhuc] aliud dicitur in unione [1]. Ita "Deus qui factus est homo et homo qui factus est Deus" [verba Gregorii], non fuit talis quia divinitas eius est modificata: "is qui incipit, crescit et perficitur, non est Deus, quamvis ita vocetur propter manifestationem eius quae paulatim [locum habuit]". [BEDJAN, pp. 300-301. NAU, pp. 190-191].

48. *E parte II, sectione 1: Refutatio accusationum.* Non est concipienda una essentia sine hypostasi, quasi [essentiae] unitae essent in unam essentiam et adesset unius essentiae unum prosopon. At naturae subsistunt in suis prosopis et in suis naturis et in prosopo unionis. Quod quidem ad naturale prosopon unius attinet, etiam altera eodem utitur vi unionis; et sic unum [est] prosopon duarum naturarum. Unius essentiae prosopon utitur ipso alterius prosopo... [BEDJAN, p. 305. NAU, pp. 193-194].

49. Divinitas itaque utitur prosopo humanitatis et humanitas prosopo divinitatis; et ea ratione unum dicimus prosopon utriusque... [BEDJAN, pp. 333-334. NAU, pp. 212-213].

[1] Iuxta lectionem variantem posset tamen etiam verti: "et per unionem, unum dicitur esse id quod est alterum" Cf. NAU, *l. c.*

SYSTEMATUM CHRISTOLOGICORUM SUMMARIA DESCRIPTIO, DATA A NESTORIO IN LIBRO HERACLIDAE I, 2:

50. *Monophysismus.* VI. Alii econtra confitentur duas naturas in Christo ante unionem, et unamquamque ex naturis esse considerandam in sua natura: Deum Verbum quidem in Patre et in Spiritu Sancto et hominem in carne; sed, post unionem, [iam] non considerantur duae naturae, quia in essentia sunt unitae; e duabus [essentiis] fit una. Ab una natura mutantur in alteram, ita ut idem sit proprie homo et Deus, et Deus se gerat ut homo, moriatur pro nobis ut Deus et propria sua potentia resurgat. [BEDJAN, p. 128. NAU, p. 83].

51. *Ipsius Nestorii doctrina.* VII. Alii autem de incarnatione Domini nostri dicunt [eum sibi univisse] carnem animatam anima intelligenti et rationali, completam in sua natura, in sua potentia suisque operationibus naturalibus, non apparenter neque mutatione essentiae nec rursus ad naturale complementum naturae corporis, animae aut intelligentiae; non [habetur] commixtio duarum naturarum in unam, non mutantur altera in alteram, neque ad complendas operationes naturales, ita ut caro non agat in propria natura; sed [uniuntur] in unum prosopon duarum naturarum, dum utraque earum suas naturales proprietates conservat. [BEDJAN, pp. 128-129. NAU, p. 83].

52. Essentia divinitatis subsistit et non patitur quando est in essentia carnis; similiter caro manet in essentia carnis, quando est in natura et prosopo divinitatis; corpus siquidem [est] unum, et duae naturae [sunt] unus filius. Non enim alius appellatur Deus Verbum in carne, praeter eum qui [est] in carne nostra; neque etiam est caro [separata], sed est in Filio, in Deo Verbo, ut omnino agat in natura hominum, utpote cum sit homo, et resurgat tamquam Deus, cum sit naturâ Deus; ut ille qui fuit sine peccato, postquam servavit [praecepta], morti traderetur, nostrae salutis causa, ut effigiei suae imaginem [1] salvaret. [BEDJAN, p. 129. NAU, p. 83].

53. Ut igitur esset talis, non assumpsit ut formam nomen quod est super omnia nomina [cf. Phil. 2, 9], ita ut exaltaret naturam hominis; namque essentiae quae iam non est hominis sed Dei Verbi, non sunt concessa honor et exaltatio [2]. Natura nostra honorata est in alia natura et non in nostra natura. Etenim elevatio naturae nostrae usque ad illud nomen quod est super omnia nomina, communiter pertinet ad naturam illius qui est [ipsa] elevatio, illius qui subsistit in sua ipsius essentia, quique potest esse id quod hic est in essentia Dei Verbi... [BEDJAN, pp. 129-130. NAU, pp. 83-84].

[1] Varia lectio: "elevationem".
[2] "Id est: Non essentia humana, quamvis unita Verbo, exaltata est". Ita explicat NAU, l. c.

54. Immo iam non habetur humiliatio Dei Verbi... Pariter rex: si fiat unus servorum, dicitur se humiliasse, etiamsi vere est rex, et propter vestimenta servorum quae induit, dicitur se humiliasse, quia exterius permutavit suas [vestes] pro illis [servorum]; adeo ut, sicut illi erant sub lege praepositorum, ita ipse sua voluntate sit sub lege, etsi est rex praepositorum atque eorum dominus... [BEDJAN, p. 130. NAU, p. 84].

55. *S. Cyrilli doctrina.* Ideo ille [Cyrillus] in incarnatione nihil tribuit operationi hominis, sed [omnia] Deo Verbo, eo modo ut usus sit natura humana ad suam propriam operationem... [BEDJAN, p. 131. NAU, p. 85].

56. ... sumunt quaecumque sunt in eius natura [humana] eaque in natura tribuunt Deo Verbo: timorem humanum, proditionem... Omnia humana... ea quae illi non erubescunt tribuere naturae divinae propter unionem in hypostasi naturali. Deus patitur... sitim, famem, paupertatem.... [BEDJAN, pp. 133-134. NAU, p. 86].

57. Auferunt proprietates Dei Verbi easque reddunt humanas... sicut Iudaei eum illudebant vocantes eum Christum et cruci affigentes, ita etiam hi verbis ei concedunt naturam immutabilem, impassibilem atque independentem, sed [deinde] ei attribuunt omnes passiones omnemque indigentiam corporis, et referunt ad Deum Verbum omnia animae et corporis, vi unionis hypostaticae... [BEDJAN, pp. 134-136. NAU, p. 87].

58. Dicunt duas naturas completas divinitatis et humanitatis, et mutationem praedicant naturarum per unionem, nihil tribuentes [ut proprium] neque humanitati neque divinitati, [sed] referentes actus humanitatis ad naturam [unicam] et actus divinitatis ad [hanc eandem] naturam. [BEDJAN, p. 136. NAU, p. 87].

59. Ne ea quidem quae sunt divinitatis per naturam conservant, cum Deum Verbum in natura constituant ope duarum essentiarum, et abscondant hominem et quaecumque sunt eius, etsi pro eo et in eo incarnatio est facta, et per eum liberati sumus a captivitate mortis... [Verbum] usum est humanitate non ut haec ageret et pateretur pro nobis, sed ut Deus Verbum ageret, non ut [ea] uteretur in prosopo, sed in natura, nam unio in prosopo est impassibilis... [BEDJAN, pp. 136-137. NAU, p. 88].

NESTORII DOCTRINA AB ALIIS DESCRIPTA

60. *Contestatio Constantinopoli publice proposita* [1]*:* Paulus Samosatenus ait: Maria Verbum non peperit. Nestorius ab huius sensu non recedens: Heu tu, inquit, bone vir, Maria divinitatem non edidit.

[1] Textus graecus in collectione Vaticana, ed. SCHWARTZ, ACO, I, 1, P. I, pp. 101-102. Antiqua versio latina in collectione Casinensi, ed. SCHWARTZ, o. c., I, 3, pp. 18-19. Sumpsimus versionem ex MANSI, IV, 1009.

61. Addit Paulus: Neque enim erat ante saecula. Nestorius ait: Divinitati quae tempora condidit matrem temporaneam assignant.

62. Rursum Paulus: Maria Verbum suscepit, neque est antiquior Verbo. Nestorius ait: Quî fieri queat, ut Maria ex se genuerit antiquiorem se?

63. Paulus ait: Maria edidit hominem nobis similem. Nestorius dicit: Qui ex Virgine natus est, homo est.

64. Paulus ait: Atqui per omnia nobis praestantior est: nam de Spiritu Sancto est, divinisque editus promissis, et iuxta scripturam gratia illi data est. Nestorius ait: Vidi Spiritum descendentem quasi columbam et manentem super illum, necnon ascensionis vim illi impertientem; quandoquidem praecipiens apostolis quos elegerat, per Spiritum Sanctum assumptus est. Hic igitur ille est qui hanc tantam gloriam Christo impertitus est.

65. Paulus ait: Ut neque is qui genere ex David ducto inunctus est a sapientia alienus sit, neque tantam sapientiam in alio quopiam quanta in ipso exstitisse putemus. Sane fuit illa in prophetis, sed amplior in Moyse, fuit in multis sanctis; at vero in Christo tamquam in Dei templo amplissima exstitit. Idem in alio loco alium docet esse Iesum Christum, alium rursus Deum Verbum. Nestorius ait: Fieri nequit, eum qui ante omnia saecula natus est, denuo nasci idque secundum divinitatem. En manifestus legis transgressor deprehenditur Nestorius, ut qui eum qui ex Patre genitus est, natum ex sacra Virgine neget. En Paulo Samosateno haeretico, qui alium asserit esse Verbum et alium Iesum Christum, neque unum esse, ut orthodoxa profitetur ecclesia, planissime adstipulatur...

66. CASSIANUS, *De incarnatione Christi,* l. I, 2-3, (PL 50, 18-20): In diebus nostris emersisse haeresim venenosam ex maxima Belgarum urbe conspeximus, certi erroris, incerti nominis [1]: quia cum recenti capite ex antiqua Ebionitarum stirpe surrexerit, dubium admodum est antiqua magis dici an recens debeat... Solitarium quippe hominem Dominum nostrum Iesum Christum natum esse blasphemans, hoc quod ad Dei postea honorem potestatemque pervenerit, humani meriti, non divinae asseruit fuisse naturae; ac per hoc eum deitatem ipsam non ex proprietate unitae sibi divinitatis semper habuisse, sed postea pro praemio laboris passionisque meruisse; cum utique Dominum Salvatoremque nostrum non Deum natum sed a Deo blasphemaret assumptum; confinis scilicet huic haeresi quae nunc exstitit, et quasi germana et consangui-

[1] Haec descriptio alterum directe respiciens ad Nestorii doctrinam illustrandam praemittitur. Textus ex editione PETSCHENIG M. in CSEL 17.

nea, quaeque tam Ebionitis quam his recentibus consentanea, tempore quidem fuit inter utrosque media, sed utrisque tamen perversitate coniuncta.

67. Consequens enim existimabant [pelagiani], ut si homo solitarius Iesus Christus sine peccato fuisset, omnes quoque homines sine Dei adiutorio esse possent quidquid ille homo solitarius sine consortio Dei esse potuisset... Quo factum est ut... dicerent Dominum nostrum Iesum Christum in hunc mundum non ad praestandam humano generi redemptionem, sed ad praebenda bonorum actuum exempla venisse. [PL 50, 20-21].

68. THEODORETUS DE CYRO, *Haereticarum fabularum compendium,* l. IV, 12 (PG 83, 436) : Primus autem initae novitatis fuit non oportere sanctam Virginem, quae Dei Verbum peperit, quod ex ea carnem suscepit, Deiparam confiteri sed Christiparam dumtaxat; cum tamen antiquissimi orthodoxae fidei praedicatores iuxta traditionem apostolicam Deiparam docuerint nominare et credere Domini matrem... Christi appellatio, inquit, duas naturas significat: divinitatem Unigeniti et humanitatem, Dei autem vox absolute prolata simplicem et incorpoream Dei Verbi substantiam repraesentat, hominis vero solam humanam naturam ostendit. Propterea Christiparam, inquit, et non Deiparam Virginem fateri necesse esse, ne imprudentes dicamus Deum Verbum initium ex sancta Virgine sumpsisse atque ita antiquiorem matrem eo qui ex ea natus est ex consequenti confiteri cogamur...

69. PROSPER DE AQUITANIA, *Epitaphium nestorianae et pelagianae haereseon* (PL 51, 153-154) :

Nestoriana lues successi pelagianae,
  Quae tamen est utero praegenerata meo.
Infelix miserae genitrix et filia natae,
  Prodivi ex ipso germine quod peperi.
Nam fundare arcem meritis prior orsa superbis
  De capite ad corpus ducere opus volui.
. . . .
Nam Christum pietate operum et mercede volentes
  Esse Deum, in capitis foedere non stetimus;
Sperantesque animi de libertate coronam,
  Perdidimus quam dat gratia iustitiam.
Quique igitur geminae miseraris busta ruinae,
  Ne nostro exitio consociare cave;
Nam si quae Domini data munera sero fatemur,
  Haec homini credis debita, noster eris.

70. *Theodosii II imperatoris decretum adversus Nestorianos* [435, 3 augusti] [1]: Damnato portentuosae superstitionis auctore Nestorio

[1] Relatum in *Codice Theodosiano,* l. XVI, 5, n. 66; ed. MOMMSEN, II, pp. 879-880.

nota congrui nominis inuratur gregalibus, ne Christianorum appellatione abutantur; sed quemadmodum Arriani lege divae memoriae Constantini ob similitudinem impietatis Porfyriani a Porfyrio nuncupantur, sic ubique participes nefariae sectae Nestorii Simoniani vocentur, ut, cuius scelus sunt in deserendo Deo imitati, eius vocabulum iure videantur esse sortiti. Nec vero impios libros nefandi et sacrilegi Nestorii adversus venerabilem orthodoxorum sectam decretaque sanctissimi coetus antistitum Ephesi habiti scriptos habere aut legere aut describere quisquam audeat: quos diligenti studio requiri ac publice comburi decernimus. Ita ut nemo in religionis disputatione alio quam supra dicto nomine faciat mentionem aut quibusdam eorum habendi concilii gratia in aedibus aut villa aut suburbano suo aut alio quolibet loco conventiculum clam aut aperte praebeat, quos omni conventus celebrandi licentia privari statuimus, scientibus universis violatorem huius legis publicatione bonorum esse coercendum.

IOANNES EP. ANTIOCHENUS († 442)

1. Epistolae. *Ad Nestorium* [1]: 4 Ego vero tuam reverentiam non ad derogandam verbi mutationem invito neque ad contrarietatem infantilem, ut ita quis dixerit, sed quoniam a te saepe plurimis dictum est, sicuti didicimus, quia non declinans pium hunc sensum sed solummodo nomen refutas, si autem tibi quidam horum qui in ecclesia sunt insignium etiam hoc imponant, non refutes indubitanter etiam Dei genitricem dicere sanctam Virginem, hac gratia ad tuum te invito, proferre provocans quod didicimus, non falli te sapientem, sed adicere verba rei et nomen a multis patribus et compositum et dictum atque conscriptum et non refutare omnino verbum quod ostendit pium secundum animam intellectum. Hoc namque nomen [θεοτόκος] nullus ecclesiasticorum doctorum refutat. Namque usi sunt eo plurimi et insignes, et qui non usi sunt utentes non reprehenderunt, et inaniter nos, ut videtur, quasi scrupulositatis superfluae causa ad haereticam sectam solummodo respicientis conscientias fratrum pro nulla utilitate percuti despicimus, nomen refutantes cuius intellectum bene optimeque suscipimus.

2. Nam si quod ex eo significatur non suscipiamus, superest circa plurima nos falli, magis autem periclitari circa ineffabilem dispensationem unigeniti Filii Dei. Sequetur enim mox nominis huius peremptio-

[1] Scripta initio certaminis. Ed.: SCHWARTZ, ACO, I, 1, P. I, pp. 93-96. Sumimus antiquam versionem latinam ex collectione Casinensi, ed. SCHWARTZ, *o. c.,* I, 3, pp. 44-47. PG 77, 1449-1458.

nem, aut certe quod ex eo significatur, neque Deum esse eum qui ineffabilem dispensationem pro nobis suscepit, neque Deum Verbum exinanisse semetipsum in servi formam, ineffabilem quandam circa nos ostendisse clementiae magnitudinem, cum sacrae scripturae hinc maxime confirment in nos clementiam, quando ante saecula et coaeternum et unigenitum Dei Filium ad nativitatem ex Virgine impassibiliter ratione deponunt, secundum quod dictum est a divino apostolo: "Misit Deus Filium suum factum ex muliere" [Gal. 4, 4], ostendente palam Unigeniti ex Virgine, sicuti praedixi, ineffabilem nativitatem, ex qua nativitate si appelletur Virgo a patribus, sicut etiam appellatur, hoc nomine, nescio qua causa non-necessariam hanc quaestionem (et mihi ignosce) contra nos et ecclesiasticam pacem, sicuti vides, suscepimus. Periculum enim nullum est eadem dicere et sapere his qui in Dei ecclesia approbati sunt. Quorum nomina superfluum quidem est enumerare; nosti enim eos nullo minus, quoniam esse eorum discipulus et ipse et omnes nos gloriamur.

3. *Epistola ad Cyrillum qua formulam concordiae offert* [anno 433] [1]: 1 ... Quoniam ob hoc maxime cogitare omnes oportebat ut copularentur [ecclesiae] e medio omni ablata discordia, sed etiam Christo amabilibus valde principibus hoc ipsum fieri sancientibus ut unirentur Dei ecclesiae..., dileximus... episcopum Paulum... mandantes ei ut et propter hos et pro nobis et in persona nostra disponeret quidem quae de pace sunt, quod principale est, offerret autem tuae sanctitati expositionem a nobis consone factam de inhumanatione Domini nostri Iesu Christi...

4. 2 De Dei genitrice autem Virgine quomodo et sapimus et dicimus et de modo inhumanationis unigeniti Filii Dei necessario, non in adiectionis parte, sed in satisfactionis specie, sicut olim et ex sanctis scripturis et ex traditione sanctorum patrum percipientes habuimus breviter enarramus, nihil penitus adicientes sanctorum patrum Nicaea convenientium expositae fidei. Sicut enim praevenimus dicentes, ad omnem sufficit et pietatis agnitionem et totius haereticae pravitatis abdicationem. Dicimus autem non praesumentes contra ea quae incomprehensibilia sunt, sed confessione propriae infirmitatis excludentes eos qui insurgere volunt in quibus ea quae sunt ultra hominem cogitamus... [*Sequitur formula concordiae quam dedimus in p. 361*].

5. Qua [formula] suscepta placuit ad abolitionem totius certaminis et ad honorificandum universalem pacem sanctissimis Dei ecclesiis et ut e medio auferantur quae exorta sunt scandala, nos habere Nestorium depositum... et anathematizamus pravas eius et profanas vocum novitates...

[1] Ed.: SCHWARTZ, ACO, I, 1, P. IV, pp. 7-9. Antiquam versionem latinam accipimus ex collectione Casinensi, ed. SCHWARTZ, o. c., I, 3, pp. 185-187. PG 77, 169-174.

ANDREAS DE SAMOSATA

6. Orientalium obiecta contra XII anathematismos s. Cyrilli [1]: [Ad I] 6 Et quis carnem factum Dei Verbum carnaliter natum esse confiteatur? Nam si carnaliter peperit, quomodo iam virgo est?... Alioquin si incuriose et inconsiderate ipsas voces acceperimus, conversionem Verbi et mutationem in carnem factam esse consideramus ac sic et peccatum et maledictionem ipsum factum esse existimabimus, nisi... natum esse Verbum carnaliter inhabitationem in carne accipiamus iuxta evangeliorum sensum... [SCHWARTZ, I, 1, p. 34; I, 5, p. 117. PG 76, 317-320].

7. [Ad III] 20 Rursus ipsum suorum ammonebimus verborum, convincentes ipsum duas substantias (ὑποστάσεις) dixisse in his quae scripsit in primo tomo [2]... Quomodo igitur oblitus suorum in unam substantiam contrahit confundens naturas, divinam enosin 'naturalem' vocans? Et quis umquam accipiat naturalem divinam enosin dispensationis mysterii? Nam si est enosis illa naturalis, ubi est gratia, ubi divinum mysterium? Naturae enim, sicut edocti sumus, semel a Deo constitutae necessariis legibus serviunt... [SCHWARTZ, I, 1, p. 38; I, 5, p. 120. PG 76, 325].

8. [Ad IV] 33 ... Ait [Cyrillus] [3]: "Et si audieris quod proficiebat aetate et sapientia et gratia, ne profectu sapiens Dei Verbum putaveris..." Sed etsi neget Scripturae testimonium docentis quod iuxta visibilem carnem Domini profectus fiebat, non est tamen tempus modo nobis ipsum convincendi... 34 Personis autem duabus vel substantiis duabus vel filiis ⟨duobus⟩ seiungentes enosin sive unum filium, voces aptare non convenit; individua et inseparabilis (ἀδιαίρετος καὶ ἀχώριστος) summa illa enosis et unus est filius omni ratione et omnibus modis. Servata igitur unitate et uno Filio et Christo et Domino demonstrato, uni eidemque Filio ea quae dicuntur oportet aptare; non dividere autem voces evangelicas... furoris ingentis est. Nam si voces non dividamus, quibus oculis inspiciamus Eunomianos vel Arrianos, qui omnia quae dicuntur in unam solent conferre naturam et humiles humanitatis voces ad divinitatis referre fastigium? 35 Vel quomodo intelligamus Domini voces... "Non veni meam voluntatem facere" [... Io. 6, 38; 12, 49; 8, 28; 20, 17]. Cui ascribamus "Ego et Pater unum sumus" [... Io. 10, 30; 5, 19. 21]... 36 ... An magis pietatis intuitu, naturis inconfuse manentibus et unitate indivisa, voces secundum vim coniun-

[1] Servata in collectione Atheniensi. Ed.: SCHWARTZ, ACO, I, 1, P. VII, pp. 33-65. Antiqua versio latina in collectione Palatina, ed. SCHWARTZ, o. c., I, 5, pp. 116-142. PG 76, 315-386.
[2] Id est, Homilia paschalis XVII. Cf. inferius, pp. 404-406.
[3] In praefata Homilia XVII.

ctarum naturarum... imputemus, in unum Filium et Dominum et Christum, non in unam naturam omnia conferentes?... [SCHWARTZ, I, 1, pp. 41-42; I, 5, pp. 122-123. PG 76, 331-336].

9. [Ad VII] $_{55}$ Operatione adiutum a Spiritu Dominum nostrum Iesum Christum ut hominem simpliciter aut ut prophetam aut ut apostolum nemo est qui confiteatur; apostolicas vero voces de ipso dictas propter naturam carnis visibilem nec negare possumus nec delere [... Eph. 1, 19-20; Ac. 2, 24. 33]. Sed licet haec ita dicantur propter id quod apparet, nemo tamen existimet eum ut hominem simpliciter operatione adiuvari... Neque enim diceret [*leg.* dicebat] : Haec dicit Dominus, sed ut Filius legislator: Ego dico vobis. [SCHWARTZ, I, 1, p. 46; I, 5, p. 127. PG 76, 344].

10. [Ad VIII] $_{63}$ Coadorari et conglorificari ut de personis aut substantiis aut filiis duobus non dicimus, tamquam si carni aliter veneratio fiat et Deo Verbo aliter; sed magis unam venerationem et cetera ut uni Filio offeramus... Ad haec [1] igitur hoc dicimus, quod valde docte periteque obiurgavit eos qui cum carne adorare unum eundemque Filium volunt, tamquam si longe diversa sit inter σύν καὶ μετά, quod ipse ita posuit... dicens cum (σύν) carne adorari oportere abnegans vero coadorari carnem cum (μετά) deitate... [SCHWARTZ, I, 1, p. 48; I, 5 p. 128. PG 76, 348].

11. [Ad IX] $_{75}$... At nos Dominum nostrum Iesum Christum et propria virtute et operatione Spiritus implere mirabilia confitemur, nec quia non habeat ipse propriam virtutem, uti virtute etiam Spiritus Sancti. Qui vero non accipit Spiritum, negat sanctas scripturas. Nam et sicubi dicat Scriptura divina mirabilium opera Patrem implere [... Io. 14, 10. 12], Filius est qui facit, omnia enim quae sunt Patris, Filii sunt; et si Spiritum dicat facere [... Mt. 12, 28], Dominus est qui facit in Spiritu. Neque enim alienus est Filius a Patre vel Spiritu, nec divisae nec seorsum positae sunt Trinitatis operationes... Sed non quia non possit Pater omnia facere operatur et Filius... sed ut Trinitatis eandem substantiam, eundem honorem eandemque virtutem Scriptura nobis exprimeret, modo ait a Patre, modo a Filio, modo a Sancto Spiritu esse facta... Quo igitur modo propria est operatio, quorum substantia et virtus et voluntas communis est? Quibus enim ista communia sunt, eorum certe una et operatio... [SCHWARTZ, I, 1, p. 51; I, 5, pp. 130-131. PG 76, 353-356].

12. [Ad X] $_{81}$ Si pontifex est Deus Verbum, cui Deo suo vel quali sacrificium offert? [... Heb. 4, 15]. Quis igitur tentatus est? Deus Verbum natura magis humana, semen David?... Sed ne mens vestra terrea-

[1] Scilicet ad argumenta s. Cyrilli in Homilia paschali XVII.

tur audiens de eo qui passus est ⟨"Et quidem cum esset Filius" [Heb. 5, 8]; non enim duos filios ponimus eum qui passus est et⟩ qui impassibilis mansit; neque enim separatim et seorsum ille qui est ex semine David filius nominatus est, sicut nec divinitas post ἕνωσιν communis est utrisque naturis non separandis a se. Neque enim post ἕνωσιν ulla est insecuta seiunctio, manet autem illa ἕνωσις sempiterna. Similiter in passionibus etiam carnis deitas inseparata sed impassionabilis remanebat, et per carnem implebantur signa divina. Unde unum eundemque Filium confitemur inconfusis manentibus naturis... Pontificem quidem nostrum et apostolum factum esse Dominum nostrum Iesum Christum secundum divinas scripturas nemo est qui non confiteatur; non seiunctum tamen seorsum ex muliere hominem a Dei Patris Verbo, ut esset id quod ex semine David factum est, coniunctum (ἡνωμένον) inconfuse, inseparabiliterque cum Deo Verbo, pontificem tentatum in omnibus absque peccato... offerentem autem non pro se sed tantummodo pro nobis propriam carnem Deo et Patri... [SCHWARTZ, I, 1, pp. 53-54; I, 5, pp. 133-134. PG 76, 360-364].

13. [Ad XI] $_{92}$ Propriam fuisse Verbi carnem Dominicam per ἕνωσιν confitendum est, sciendum tamen ex nobis eam fuisse assumptam. Supervacuum est autem inferre "et non alterius cuiuspiam praeter ipsum", nisi forte neget eam ex nobis fuisse assumptam. Tam enim frequenter 'propriam' dicere, negantis est Dominicam carnem esse nostrae naturae... Quid igitur vult 'propriam' quasi novum aliquid dicens? Nam si intelligit Dominicam carnem ex nostra carne fuisse assumptam ita, ut uniuscuiusque caro eius est propria cuius est, non alterius, quid, quasi novum dicens, propriam fuisse commemorat? $_{93}$ An scilicet per obtentum negat eam ex nostra natura fuisse assumptam? sicut in primo suo tomo evidentius dicit... $_{94}$ Quare autem negat dici oportere "coniunctam ipsi secundum dignitatem et auctoritatem", cum ipse in primo tomo dicat: "Ita enim paupertate ipsius divites facti sumus cum natura humana in ipso sublevata sit in divinam dignitatem?"... Dicimus venerationem et dignitatem uni Filio offerri debere naturis in unitate manentibus inconfusis, ostende quid aliud deest quod possit ἕνωσιν comprobare, et assentiemus et dabimus, sine tamen confusione naturarum... [SCHWARTZ, I, 1, pp. 57-58; I, 5, pp. 136-137. PG 76, 369-372].

14. [Ad XII] $_{106}$ Quomodo is qui carnem parumper deprimi morte concedit et qui mortem destruit utpote vita, non sustinens contra naturam suam aliquid pati, nunc, ut ipse ais, patitur carne? At vero non passus est Deus carni coniunctus, sed caro magis quae erat Deo Verbo coniuncta concessu ipsius patiebatur ea quae sua sunt. Nequaquam enim ipso non concedente aut mors aut passio accidisset; nam si praesente anima mors intervenire non possit, quomodo Deo praesente, nec praesente tantum simpliciter sed coniuncto summa quadam et ipsi soli nota coniunctione inquietare ipsius templum poterat aut mors aut passio nisi

ipsius sane concessu?... 107 Quod vero malitiose posuerit 'Carne passum' et ad simpliciorum deceptionem, hinc potest intelligi. Neque enim servavit impassibilitatem divinae naturae, qui dixerit 'carne passum'. Qui enim ait 'carne passum', id scilicet dicit ipsum passum fuisse cum carne... 108 ... Quomodo servare hominum genus posset, ipsum ⟨in⟩ impassibilitatem transiens, quae divinam etiam impassibilemque naturam in passionem transtulerit?... Quae igitur salus est passibilis? Ut diximus, non impassibilis cum passibili communio, sed passibilis ad impassibile magis migratio, quod fecit etiam Dominus Christus, qui... humanitatem omnem per carnem sanctam in altitudinem sublevavit, et humi iacentem erexit ad caelum, et obnoxiam ante in adoptionem conferre dignatus... [SCHWARTZ, I, 1, pp. 61-62; I, 5, pp. 139-140. PG 76, 377-380].

ALEXANDER DE HIERAPOLI

15. Epistola ad Theodoretum [1]: 2 ... Et quidem ut in festivitatibus sive praeconiis atque doctrinis incircumspecte 'Dei genitrix' sive 'Deum enixa' ab orthodoxis tantummodo sine adiectione diceretur, vel 'deicidae Iudaei' vel quia 'Verbum incrassatum est' et quaecumque sunt talia, quae magis insuspecte dicta ab orthodoxis invenimus, sane nulla accusatione sunt digna, eo quod nec dogmatice sint posita ista et... non maligne sint dicta, quippe non a sordida voluntate, sed nec tali tunc quaestione proposita. At vero post corruptionem totius orbis et ex quo praedicari nunc coepit passibilis Deus ab impiis Cyrilli capitulis, dogmatice poni solam vocem quae enixam pronuntiat Deum, id est theotocon, absque illa quae pronuntiat hominis genetricem, id est anthropotocon, nihil est aliud nisi ea quae Cyrilli sunt praedicari. Universas siquidem passiones ac mortem hoc unum dictum secum pariter introducit, licet multotiens milies altera vox per quoslibet circuitus apponatur, et subtiliter legenti epistolam totam perspicere licet ab eius haeresi nullo modo liberam.

16. Verum si sana conscientia et hi qui offerebant obtulerunt et ille qui suscepit suscepit, quid vetuit ut sanctam Virginem dicerent Christotocon, id est Christum enixam hi qui clare Deum hominemque perfectum consubstantialem nobis praedicabant Dominum Christum? Si vero nec voce hac composita delectantur, cur respuerunt ad vocem quae est theotocos, et anthropotocos adiungere? Absit enim ut unquam quemlibet piorum Dei genetricis nomen pigeat confiteri, si una ponatur et hominis genetricem. Nam sicut est impium refutare anthropotocos vocem cum theotocos, ita et theotocos cum anthropotocos; quando vero utraeque voces ponuntur, et eorum qui Deum passum praedicant haeresim et illorum qui purum dicunt hominem Christum simul abiurant.

[1] Servatur latine in collectione Casinensi. Ed.: SCHWARTZ, ACO, I, 4, pp. 130-131.

IBAS EP. EDESSENUS († 457)

17. Epistola ad Marin Persam [a. 433] [1]: Contentio facta est ex quo hic tua sanctitas fuit, his duobus hominibus, Nestorio et Cyrillo, et conscripserunt adversus se noxios libros qui audientibus fuerunt scandalum. Nestorius enim dixit in suis libris, sicut et sanctitas tua novit, quia beata Maria Dei genitrix non est: ut multi putarent ex haerese Pauli Samosateni hunc esse, qui dixit hominem purum esse Christum. Cyrillus autem volens Nestorii libros destruere lapsus est, et in dogma Apollinaris inventus est incidisse. Conscripsit enim et ipse similiter illi, quia ipse Deus Verbum factus est homo, tamquam non sit differentia inter templum et inhabitantem in eo. Conscripsit enim duodecim capitula, quae puto et tuam cognovisse sanctitatem, quia una natura est deitatis et humanitatis Domini nostri Iesu Christi, et quia, sicut dicit, non oporteat dividere voces dictas, quas vel ipse Dominus de semetipso dixit vel evangelistae de eo. Haec autem omni impietate plena sunt antequam nos dicamus, sicut sanctitas tua novit. Quomodo enim potest accipi "In principio Verbum" de templo nato ex Maria? aut illud: "Minuisti eum paulo minus ab angelis" [Ps. 8, 6] de deitate Unigeniti dici? Ecclesia enim sic dicit, sicut et tua sanctitas novit, et sicut a principio didicit et confirmata est divina doctrina ex libris beatorum patrum, duae naturae, una virtus, una persona, quod est unus Filius Dominus Iesus Christus.

18. Ob hanc contentionem victores et pii imperatores iusserunt primates episcoporum in Ephesinam cogregari civitatem et coram omnibus libros Nestorii et Cyrilli iudicari. Sed antequam omnes episcopi qui congregari iussi fuerant in Ephesum pervenirent, anticipans idem Cyrillus aures omnium pigmento quod excaecat oculos sapientium praeoccupavit. Invenit autem causam ex odio quod erat adversus Nestorium. Et antequam adesset sanctissimus et reverentissimus archiepiscopus Ioannes, de episcopatu Nestorium deposuerunt, iudicio et inquisitione non facta. Post duos autem dies damnationis eius venimus in Ephesum, et cognoscentibus nobis quia in damnatione Nestorii quae facta est ab eis, duodecim capitula quae a Cyrillo conscripta sunt, contraria exsistentia verae fidei, posuerunt et firmaverunt et consenserunt eis tamquam verae fidei consonantibus, omnes orientales episcopi eundem Cyrillum damnaverunt et adversus alios episcopos qui consenserunt eius capitulis excommunicationem decreverunt...

[1] Servatur in versione graeca ex deperdito originali syriaco. Ed.: SCHWARTZ, ACO, t. II, 1, pp. 391-393. Accepimus antiquam versionem latinam quam Facundus de Hermiana inseruit operi *Pro defensione trium capitulorum*, l. VI, 3 in PL 67, 662-665.

19. His ergo malis intercedentibus... Deus noster... principis cor rexit, ut dirigeret... dominum Ioannem ut reconciliaretur Cyrillo... Et... Paulum Emesenum direxit episcopum, scribens per eum veram fidem, et praecipiens ei quia, si huic fidei Cyrillus consenserit et anathematizaverit eos qui dicunt quia deitas passa est, vel dicentes quia una natura est deitatis et humanitatis, ut communicaret ei. Voluit autem Dominus... cor Aegyptii emollire, ut sine fatigatione fidei consentiret, et hanc susciperet, atque omnes qui absque hac crederent anathematizaret. Et communicantibus illis sibi invicem, contentio de medio est ablata et pax in Ecclesia facta est... Et qui seditiose adversus vivos et mortuos irruerant, in confusione sunt, pro suis satisfacientes excessibus, et contraria docent modo his quae ante docuerant. Non enim quisquam audet dicere unam esse naturam divinitatis et humanitatis; sed confitentur in templum et inhabitantem in eo, qui est unus Filius Iesus Christus...

EUTHERIUS DE TYANA († post 434)

20. Confutationes quarundam propositionum[1]**:** I. Adversus eos qui ex sola multitudine veritatem diiudicant. [PG 28, 1340].

21. II. Adversus eos qui nec quaerendum nec loquendum ex Scriptura praecipiunt, sua ipsi fide contenti. [PG 28, 1341].

22. III. Adversus eos qui maligne nobis obiciunt illud 'Verbum caro factum est'... Interpretantur: Verbum in carnem conversum suscepit passionem. Quis non istam verborum horreat vesaniam?... Idem enim qui dixit 'Verbum caro factum est' subiunxit et illud: "Habitavit in nobis", ut duplicia statim agnoscamus significata, Verbum et carnem; illud quod habitat et illud in quo habitatur... Vox autem 'Factum est' ideo scripta est, non ut Verbi divini conversionem cogitaremus, sed ut summam sic unionem (τὴν ἄκραν ἕνωσιν) cognosceremus, quandoquidem et peccatum non quidem fecisse sed factus fuisse dicitur... [PG 28, 1345-1348].

23. IV. Adversus eos qui unam in Christo naturam esse dicunt... [PG 28, 1349].

24. V. Adversus eos qui dicunt carnem confiteri naturam, esse quaternitatem pro Trinitate dicere... [PG 28, 1349].

25. VI. Adversus eos qui dicunt Christum Dominum ut hominem agnoscere esse in hominem spem suam habere... Cum igitur humanitas divinitati ineffabiliter et inseparabiliter unita sit, ita quidem, ut idem

[1] PG 28, 1337-1394 inter opp. S. Athanasii.

et infans videatur et Deus agnoscatur... fasciis circumscribitur, sed nullum circumscriptum terminis imperium in creaturas universas exercet... mortem degustavit, sed eum qui mortis imperium tenebat destruxit: ac in cruce quidem, dum pateretur, corpus eius pendebat, qui vero in illo erat Deus Verbum, is suam nullis passionibus obnoxiam potentiam ubique declarabat... [PG 28, 1353-1356].

26. VII. Adversus eos qui dicunt: Impassibiliter passus est Deus Verbum. [PG 28, 1357].

27. VIII. Adversus eos qui dicunt: Passus est Deus ut voluit. [PG 28, 1360].

28. IX. Adversus eos qui dicunt ita accipiendas esse [Scripturae] voces, ut non consideretur quaenam illis significentur, cum omnium captum excedant. [PG 28, 1364].

29. X. Adversus eos qui dicunt: Passus est Deus Verbum carne... Qui dicit 'Deum Verbum' substantiam simplicem designat, qui vero 'Christum' dicit, is duarum coniunctionem (συνάφειαν) naturarum declarat. Atque ita congruenter explicari haec loquendi formula potest 'Christus est passus', quia vox haec utrumque simul significat, et impatibile Verbum et patibilem carnem, quae et mortem gustavit... [PG 28, 1365-1368].

30. XI. Adversus eos qui quaerunt, qualem poenam Iudaei daturi sint, si non occiderunt Deum... Numquid vero et nunc non videmus eos qui templis Deo saepius consecratis nefarias manus inferunt... licet in ligna dumtaxat et lapides saeviant, perinde tamen puniri ac si contra Deum ipsum audacter se efferant? Nimirum inanimatum templum tam severe vindicatur, templum vero vivum impollutum, templum Deo coniunctum ineffabiliter, indissolubiliter, non multo severius vindicabitur?... [PG 28, 1369-1372].

31. XII. Adversus eos qui dicunt: Iudaeus est qui non confitetur Deum fuisse crucifixum. [PG 28, 1373].

32. XIII. Adversus eos qui dicunt angelos apud Abrahamum edentes, carnis naturam non omnino induisse. [PG 28, 1377].

33. XIV. Adversus eos qui nullum non miraculum imminuunt eo quod carnem negent. [PG 28, 1380].

34. XV. Adversus eos qui damno afficiunt genus nostrum, eo quod negent Salvatorem ex natura nostra sumpsisse primitias... Si solus Deus legem implevit... nulla alia natura praeclari facti est particeps. At si suscepta ex nobis caro in eo qui legem implevit agnoscatur, manifesta fit generis nostri gloria, quod secure mortis stimulum possit conculcare,

quippe cui nihil ultra in eam naturam iuris sit, a cuius primitiis [Christo] iam olim fuit contrita et fracta... Sicut per unum hominem mors, ita per unum hominem resurrectio mortuorum. Per hominem dicit, non ab homine. Quod enim ab homine fieri non poterat, id per hominem Deo copulatum nullo negotio fiebat... [PG 28, 1384-1385].

35. XVI. Adversus eos qui volunt simpliciter iis quae dicta sunt credendum esse, nec considerandum quid conveniat et quid non conveniat. [PG 28, 1385].

36. XVII. Adversus eos qui duarum naturarum discrimen post passionem et ascensionem tollunt... Quomodo supplicat pro nobis Dominus Christus? numquid ut Verbum tantum? Ubi igitur par eius cum Patre honor et maiestas; siquidem is supplicat ut indigentior...? [PG 28, 1392-1393].

PAULUS EP. EMESAE

37. Homiliae coram s. Cyrillo post initam concordiam habitae [1]. *Homilia I:* Hodie puerulus nobis natus est, in quo universa visibilis invisibilisque creatura solidam salutis spem obtinet... Parit itaque Dei genitrix Maria Emmanuelem. Populus acclamavit: Ecce fides haec est, Dei hoc donum est, orthodoxe Cyrille, istud audire quaerebamus. Qui ita non loquitur, anathema sit. Prosecutus est episcopus Paulus:

38. Qui ita non dicit intelligit ac sentit, anathema sit ab Ecclesia. Peperit proinde nobis deipara Maria Emmanuelem: Emmanuelem autem, hoc est, Deum hominem factum. Nam Deus Verbum, qui ante saecula arcano ineffabilique modo ex Patre genitus est, novissimis temporibus natus est ex muliere. Natura namque nostra perfecte assumpta humanitateque ex prima conceptione sibi coniuncta ac nostro corpore sibi in templum fabrefacto, ex deipara Virgine Deus perfectus et homo itidem perfectus prodiit. Nam duarum naturarum perfectarum concursus, humanae scilicet et divinae, unum nobis constituit Filium, unum Christum, unum Dominum... Neque enim nos quaternitatem adoramus sed trinitatem...

39. Qui vero dicunt duos esse filios, eos anathematizamus... Non igitur duos filios asserimus neque merum hominem Emmanuelem qui ex deipara Virgine natus est, neque veluti prophetam aut iustum aliquem gratiam plus aliis consecutum. In ipso enim complacuit omnem divinitatis plenitudinem inhabitare corporaliter [Col. 2, 9], hoc est, veluti in proprio corpore; siquidem corpus nostrum sibi proprium fecit.

[1] Prior quidem 25 decembris 432, altera vero 1 ianuarii 433. Utraque graece exstat in collectione Vaticana, ed. SCHWARTZ, ACO, I, 1, P. IV, pp. 9-11 et 11-14. Alterius homiliae antiqua versio latina servatur in collectione Sichardiana, ed. SCHWARTZ, *o. c.*, I, 5, pp. 307-309. Ambae homiliae in PG 77, 1433-1444.

40. *Homilia II:* 3 Revertamur igitur ad Dei genitricem Mariam et ad genitum ex ea Emmanuel Deum incarnatum... Genuit ergo Maria Emmanuel, secundum divinitatem quidem, sicut praediximus, Patri consubstantialem, secundum humanitatem autem nobis consubstantialem: secundum divinitatem impassibilem, secundum humanitatem passibilem. Etenim vel si proprias fecit sui corporis passiones Deus Verbum et ad se refert, attamen ipse permansit in impassibilitatis finibus... nihil autem perpessum in propria natura aestimes, sed sua facere potius proprii corporis flagella...

41. 4 ... Dicent nobis: Si impassibile Deus Verbum... quemadmodum Verbum factum est caro? Audi, dilectissime. Verbum caro factum est, non translatum in carnem... Quid ergo est "Verbum caro factum est"? Id est, carnem assumpsit, et carnem non simplicem sed cum anima rationabili et intelligentiam habente, quod est perfecta nostra natura...

42. Conspice Ioannem duas naturas praedicantem et unum Filium. Aliud enim est habitaculum et aliud quod habitat; aliud templum et aliud qui inhabitat Deus. Intendite eis quae dicta sunt, rogo: non dixi 'alter et alter' tamquam in duabus personis aut in duobus christis aut in duobus filiis, sed 'aliud et aliud' ut in duabus naturis...

43. 5 Permansit autem Deus Verbum impassibile (rursus namque ad illud venio, intendite in his quae dicuntur) et ea quae divina sunt contulit assumptae naturae, eorum autem quae humana sunt nihil accepit. Ambulavit in mari, sed cum proprio corpore. Imperavit ventis et mari, sed per proprium corpus... Vides quia ea quae divina sunt contulit. Dum autem videris eum esurientem... tunc intellige quia Deus Verbum permansit impassibile, haec autem omnia propria fecit quae fiebant in proprio eius corpore. Ut autem ostenderet, quoniam a suo templo neque in tempore abfuit passionis, quando Iudaei haec adversus Dominum perpetrabant, exstinxit Deus radium solis, tenebris operuit mundum, conscidit velum templi, petras discidit, mortuos suscitavit...

THEODORETUS EP. CYRI († ca 460)

44. Contra anathematismos s. Cyrilli [1]: [Ad I] 10 Nos autem quicumque doctrinas evangelicas sequimur, non carnem naturaliter factum neque in carnem conversum Deum Verbum dicimus... sed assumpsit carnem et inhabitavit in nobis secundum evangelicam vocem. 11 Et hoc explanans sacratissimus Paulus in epistola ad Philippenses [2, 5-8]... Non ipse naturaliter ex Virgine natus est, conceptus... sed

[1] Exstat graece in collectione Vaticana, ed. SCHWARTZ, ACO, I, 1, P. VI, pp. 107-146. Sumimus latinam versionem ex collectione Sichardiana, *o. c.*, I, 5, pp. 252-287. Altera versio in collectione Palatina, ibid., pp. 142-165.

templum sibi in utero virginali fingens erat cum concepto et ficto et formato et nato. 12 Qua gratia et sanctam illam Virginem Dei genitricem appellamus, non tamquam Deum naturaliter generarit, sed tamquam hominem unitum Deo... 18 ... Propterea et natus infans Emmanuel appellatur, neque Deus humana natura separatus neque homo divinitate nudus.

45. [Ad II] 22 Unum quidem Christum confitemur... eundemque propter unitatem et Deum et hominem nominamus; secundum subsistentiam vero unitatem modis omnibus ignoramus tamquam peregrinam et alienigenam a divinis scripturis et patribus... Si autem hoc vult dicere per unitatem secundum subsistentiam qui haec genuit, quia temperamentum (κρᾶσις) carnis et divinitatis est factum, contradicimus omni virtute et redarguimus blasphemiam. Necesse enim est temperamentum sequi confusionem, ingressaque confusio aufert uniuscuiusque proprietatem... Superflua itaque secundum subsistentiam unitas... sufficit autem dicere unitatem, quae et naturarum proprietates ostendit et unum edocet adorari Christum.

46. [Ad III] 28 Tenebrosus quidem sensus caliginosusque dictorum... cui namque incertum est quia copulatio et conventus (συνάφεια, σύνοδος) in nullo differunt?... Natura enim quaedam causa necessitatis est et res sine voluntate, veluti quid dicam? naturaliter esurimus, non voluntate hoc patimur sed necessitate. Si ergo naturalis factus est Dei formae et servi formae conventus, ab aliqua necessitate coactus et non clementia usus Deus Verbum conexus est servi formae... 29 ... Si igitur consilio et voluntate ex nobis assumptae unitus naturae est, superflua videtur 'naturalis' sermonis adiectio. Sufficit enim confiteri unitatem. Unitas enim super divisis accipitur, divisione vero non exstante unitas numquam intelligitur... Quomodo igitur ait non oportere dividere subsistentias sive naturas?... 30 Nam si in uno homine naturas dividimus, et vocamus mortalem quidem corpus, immortalem vero animam, utramque vero hominem, multo potius assumentis Dei et assumpti hominis naturarum proprietates cognoscere rationis est...

47. [Ad IV] 39 ... Dicat igitur... quomodo redarguat haereticorum [Arii et Eunomii] blasphemiam, humiliter et convenienter a servi forma dicta Deo applicans Verbo. Illi enim hoc facientes minorem et creaturam et facturam et servum et ex non exstantibus esse Dei Filium dogmatizant. Cui igitur nos qui... consubstantialem... Patri Filium confitemur... cui apponamus illud: "Deus meus, Deus meus, quare me dereliquisti?"... Quomodo vocetur sapientia, quae passionis habet ignorantiam... Solus enim, inquit, Pater novit diem illam... Si vero novit diem, celare vero volens, ignorare se dicit, vide in quam blasphemiam, quod ex hoc colligitur, transit. Si enim Veritas mentitur, non recte Veritas vocabitur...

48. [Ad V] 51 Communicasse quidem nobis proxime sanguine et carne et anima immortali Deum Verbum propter unitatem ad haec factam dicimus; carnem vero Deum Verbum conversione quadam factum... impietatis inscribimus... Ergo nomine communionis utentes, tamquam unum quidem Filium adoramus assumentem et quod assumptum est; naturarum vero cognoscimus differentiam. Sed et 'deiferum hominem' tamquam a multis sanctis patribus dictum non refutamus, quorum unus magnus Basilius in sermone ad Amphilochium... Vocamus autem deiferum hominem, non velut particularem quandam divinam suscipientem gratiam, sed tamquam omnem unitam habentem Filii divinitatem...

49. [Ad VI] 58 Beatus quidem Paulus quod assumptum est a Deo Verbo formam appellat servi; quia vero ante unitatem assumptio, de assumptione autem beatus disputans Paulus formam servi eam naturam quae assumpta est appellavit, nequaquam locum habet unitate facta servitii nomen... Si enim... Dominus discipulis "Iam non vos voco servos sed amicos" [Io. 15, 15; Gal. 4, 7], multo potius primitiae nostrae naturae, per quas et nos adoptionis filiorum gratiam promeruimus, servi appellatione liberatae sunt. Deum igitur confitemur et servi formam propter unitam ei Dei formam et credimus prophetae et Emmanuelem partum appellanti et natum puerum magni consilii angelum et admirabilem et consiliarium et Deum fortem et potestatem habentem et principem pacis et patrem futuri saeculi. Attamen idem propheta et post unitatem praedicans assumpti naturam servum appellat, qui ex semine Abraham... Quod autem fictum in ventre est non Deus Verbum sed servi forma...

50. [Ad VII] 63 Si mortalis humana natura est, vita vero Deus Verbum et vivificans, suscitavit autem a Iudaeis solutum templum et in caelos evexit, quomodo glorificata non est servi forma per Dei formam?...

51. [Ad VIII] 68 Unam quidem... glorificationem offerimus Domino Christo et eundem Deum simul et hominem confitemur, hoc enim nos ratio docuit unitatis; naturarum vero proprietates dicere non refutamus... Ergo utriusque naturae propria dicentes, Dominum adoramus Christum.

52. [Ad IX] 74 Fictum autem ab Spiritu Sancto et unctum non Verbum Dei dicimus Spiritui consubstantiale et coaeternum, sed in novissimo dierum humanam ab eo assumptam naturam. Proprium autem Spiritum Filii, si quidem eiusdem cum eo naturae et ex Patre procedentem ait, simul confitebimur... Si vero tamquam ex Filio aut per Filium essentiam habentem, blasphemum hoc est et tamquam impium aspernabimur...

53. [Ad X] 81 Quis igitur laboribus est virtutis consummatus et non exsistens natura perfectus? Quis experimento discens obedientiam

et hanc ante experimentum ignorans? Quis cum reverentia vixit et cum voce valida et lacrimis supplicationes obtulit et salvare se non valuit, sed qui poterat eum salvum facere rogavit et mortis absolutionem poposcit [Heb. 5, 1-8]? Non Deus Verbum... sed quod ex semine David assumptum est ab eo, quod mortale, quod passibile, quod timuit mortem, licet hoc ipsum postea mortis destruxerit potestatem propter unitatem ad assumentem Deum... 82 ... Qui ex semine David, qui omni peccato liber exsistit, pontifex noster et sacrificium factus est, ipse semetipsum pro nobis offerens, habens in semetipso videlicet ex Deo Verbum unitum sibi et inseparabiliter conexum...

54. [Ad XI] [1] Nusquam carnis rationabilis meminit nec hominem perfectum qui est assumptus confessus est, sed ubique carnem dicit Apollinaris sequens dogmata. Deinde commixtionis opinionem omnibus eam sententiis inserens adspergit sermonibus. Hic enim aperte inanimam dicit Domini carnem... Nos vero vivificam dicimus animatam et rationabilem Domini carnem propter adunatam vivificam deitatem... Igitur non Deus Verbum in carnis naturam conversum est, sed propriam habet carnem, assumptam naturam et vivificam eam adunatione effecit.

55. [Ad XII] 116 Passiones eius qui est passibilis propriae sunt... Passa est itaque servi forma cohaerente sibi utique Dei forma et permittente quidem pati propter salutem quae ex passionibus nascebatur, proprias vero faciente propter unitatem passiones. Ergo non Deus passus est sed ex nobis homo sumptus a Deo... Occiditur autem non ipsa vita, sed habens mortalem naturam...

56. Adversus Cyrillum libri quinque [2]**:** 2 ... Emmanuel autem et eius qui sumpsit et eius qui assumptus est naturas insinuat. Nobiscum enim Deus interpretatur, hoc est in nostra natura Deus, in homine Deus, Deus et homo, homo factus Deus natura hominis incircumscripte se vestiens, Deus in templo humano, nobiscum Deus propter unitatem eius quem ex nobis accepit... 3 ... Si permixtio aut confusio fieret et una ex utraque substantia redderetur... non convenienter Dominus ait: "Solvite templum hoc..."; oportebat enim ut diceret: "Solvite me et in tribus diebus resurgam"...

57. 4 ... Quid ad haec dicitis qui Veritati passiones proprias praeponentes propter humana certamina Deo praelium passi estis inferri? Cui ista conveniunt? Deo... aut ei templo quod ex semine David sumptum est

[1] In collectione Sichardiana loco obiectionis Theodoreti habetur obiectio Orientalium. Hunc ergo textum in anathematismum XI sumimus ex collectione Palatina, ed. SCHWARTZ, o. c., I, 5, p. 163.

[2] Huius *Pentalogi* pauca fragmenta latine servantur in collectione Palatina, ed. SCHWARTZ, o. c., I, 5, pp. 165-169. PL 48, 1067-1076. Fragmenta in PG 84, 65-88 sub titulo Πενταλόγιον inepte collecta esse dicuntur.

et propter unitatem Dei Verbi haec ipsa promeruit? 5 ... Non itaque Deum Verbum post nativitatem Virginis magnum futurum esse praedixit, sed templum quod ex Virgine sumptum est ⟨et⟩ assumenti unitum et connuncupatum etiam ipsum filium, non ut duos filios adoremus, sed ut in templo visibili Deum invisibilem contuentes, unam illi venerationis gloriam deferamus.

58. 6 Cum inveneris "Iesus autem plenus Spiritu Sancto..." non Deum Verbum cooperatione vel auxilio eguisse Spiritus arbitreris, sed visibile templum variis Spiritus Sancti donationibus fruebatur...

59. 9 Manifestum est, inquit, qui die tertia resurrexit et quis hoc resuscitavit secundum Salvatoris nostri promissionem dicentis "Solvite templum hoc et in triduo reaedificabo illud". Ergo qui die tertia resurrexit, hoc suspenderunt in ligno Iudaei, hoc unxit Deus Spiritu Sancto et virtute [Ac. 10, 38]. Non enim Deus Verbum unctione vel operatione Sancti Spiritus eguit, sed templum quod ex semine David assumens sibimet copulavit credentibusque tribuit omni modo sanitatem. Et hoc evidenter ostendit Apostolus commemorans Nazareth et unctionem quae a Deo facta est, et Sanctum Spiritum a quo unctus est, et virtutem qua fruebatur, et quemadmodum sanitates operatus est, "quoniam Deus, inquit, erat cum eo".

60. 12 ... Magistrum ergo veritatis audite iure praecipientem voces evangelicas apostolicasque dividere et deitati quidem sublimes ascribere, humiles autem humanitati deputare. Tandemque desinite huic piae divisioni resistere nec metu anathematis pavorem simplicioribus inferatis...

61. 17 Quod, inquit, Dominus de viro et uxore ait, ut iam non sint duo sed una caro [Mt. 19, 6], naturis procul dubio constat sub discretione manentibus, et sicut ibi nihil obest duorum numero quod modo una caro dicatur (certum est enim qualiter una dicatur), ita et hic personae unitas nihil obest differentiae naturarum. Denique cum naturas discernimus, Dei Verbi naturam integram dicimus et personam sine dubitatione perfectam (nec enim sine persona fas est asseverare substantiam), perfectam quoque naturam humanam cum sua persona similiter confitemur; cum vero ad coniunctionem respicimus, tunc demum unam personam merito nuncupamus.

62. Epistolae concordiam a. 433 respicientes. *Epistola ad Ioannem Antiochenum* [1]**:** 1 ... In communi enim legentes aegyptias litteras et earum mentem discutientes subtiliter consona nostris ea quae inde sunt

[1] Ed.: SCHWARTZ, ACO, I, 1, P. VII, pp. 163-164 (ex collectione Atheniensi). Latine habetur in collectione Casinensi, ed. SCHWARTZ, o. c., I, 4, pp. 131-132. PG 83, 1483-1486 [ep. 171].

per epistolam scripta, cognovimus et XII capitulis quasi <e> regione contraria contra quae usque ad praesens perstitimus dimicantes. Illa namque habent carnaliter carnem factum ex Deo Verbum, et unitionem secundum substantiam et conventum circa unitionem naturalem et Deum Verbum primogenitum factum ex mortuis; interdicunt vero et vocum quae de Christo sunt divisionem... Quae autem nunc in epistola continentur clare nobilitate evangelica decorantur. Praedicatur namque in eis Deus et homo perfectus Dominus noster Iesus Christus et duae naturae earumque differentia et unitio inconfusa, non quasi per liquidorum in invicem mixtionem coagulamentumve fermenti sed ineffabiliter et Deo decenter effecta, et quae naturarum proprietates integras conservavit, et impassibilis quidem Deus Verbum atque inconvertibilis, templum vero passibile ac morti ad modicum traditum et resuscitatum rursus uniti Dei virtute, Spiritus quoque Sanctus non ex Filio aut per Filium habens subsistentiam sed prodiens quidem a Patre proprius vero <Filii> quod et ei consubstantialis sit nominatus...

63. *Epistola ad Nestorium*[1]*:* Nullus igitur tuae persuadeat sanctitati quod ego praesul esse desiderans clausis oculis velut recta dogmata aegyptia scripta susceperim. Nam per ipsam fateor veritatem, saepius ea revolvens et diligenter examinans, ab haeretica pravitate libera deprehendi, et aliquam eis imponere maculam formida<vi, licet mihi non magis quam aliis illorum pater odi>bilis[2] approbetur velut qui toto mundo causa perturbationis exstiterit, et spero me nullis delictis pro hac re in die iudicii subiacere, quia iudex iustus explorat propositum singulorum. His autem quae contra tuam venerationem iniuste atque inique patrata sunt, nec si mihi utramque manum quis absciderit, potero praebere consensum...

64. *Epistola ad Alexandrum Hierapolitanum*[3]*:* Nullum humanitatis, nullum asperitatis, nullum adhortationis, nullum declamationis genus omisimus, quo apud pientissimum regem et illustre consistorium non sumus usi... ne contemnatur fides quae ab his qui haeretica dogmata suscepere et his subscribere ausi fuere adulteratur, et ut praecipiatur solum exponendam sicut in Nicaea, et abiciendam superinductam haeresim ad damnum et perniciem pietatis, et usque in hodiernum diem nihil efficere valuimus, nunc huc, nunc illuc auditoribus sese ferentibus... Cum iuramento enim pientissimo nostro regi suasimus quod impossibile sit nobis Cyrillum et Memnonem conciliari et quod fieri nequeat ut aliis communicemus qui non antea eiecerint haeretica capitula... De amico autem sciat tua sanctitas quod si quando eius faceremus mentionem... defectionis notabamur; tantae sunt eorum qui intro sunt, erga illum inimicitiae, et... pientissimus rex prae omnibus aliis aversatur nomen, manifeste dicens. "De hoc mihi nullus loquatur, specimen enim semel ipse dedi".

[1] Servatur latine in collectione Palatina, ed. SCHWARTZ, ACO, I, 5, pp. 170-171. Alia versio in collectione Casinensi, *ibid.*, I, 4, pp. 149-150. PG 83, 1485-1486 [ep. 172].

[2] Probabilis lacunae textus emendatio proposita a SCHWARTZ.

[3] Ed.: SCHWARTZ, ACO, I, 1, P. VII, pp. 79-80 (ex collectione Atheniensi). Latine servatur in collectione Casinensi, *ibid.*, I, 4, pp. 69-70. Alia versio (quam hic damus) in collectione Winteriana, *ibid.*, I, 5, pp. 377-378. PG 83, 1473-1476 [ep. 169].

65. Epistolae ad posteriores controversias pertinentes. *Epistola 83, Dioscoro Alexandrino*[1]*:* [Accusatus quod in duos filios divideret Iesum Christum, ita se vindicat] : 5 Sicut unum esse credo Deum Patrem et unum Spiritum Sanctum ex Patre procedentem, ita unum Dominum Iesum Christum Filium Dei unigenitum, ante saecula de Patre natum... propter hominum salutem incarnatum et hominem factum et secundum carnem ex Maria Virgine natum... Propterea enim et Dei genitricem vocamus sanctam Virginem et hanc appellationem respuentes alienos a pietate decernimus. Similiter autem et eos qui in duas personas aut in duos filios aut duos dominos dividunt unum Dominum nostrum Iesum Christum adulteros nominamus et a Christo amabilium consortio removemus... 7... Quia etiam beatissimorum Theophili et Cyrilli conscriptionibus utentes eorum qui praesumunt resistere per haec ora damnamus, ipsae causae testantur. Nam eos qui Dominicae carnis et divinitatis differentiam negant... horum mirabilium virorum medicaminibus curare iugiter festinamus. Clare namque et duarum naturarum nos differentiam docent et immutabilitatem praedicant divinae naturae et Dominicam carnem divinam quidem vocant tamquam Dei carnem factam; in divinitatis vero eam fuisse mutatam naturam tamquam impium vehementer abdicant...

66. *Epistola 113, Leoni papae*[2] [appellatio contra sententiam Dioscori] :... Incidimus namque in illa quae de Dei Salvatorisque nostri incarnatione Sanctitas Vestra scripsit, et admirati sumus exactam operis diligentiam. Utraque enim eadem opera declarabat, et aeternam ex aeterno Patre Unigeniti divinitatem et eiusdem ex Abrahae et Davidis semine humanitatem, ac similem per omnia nobis fuisse assumptam naturam, hoc uno dissimilem, quod peccati expers manserit, quippe quae non ex natura sed ex libera voluntate nascitur... Unum esse unigenitum Dei Filium et impatibilem eius divinitatem, quae nec verti queat nec mutari... ideoque patibilem naturam sumpsisse, quia divina natura passionem non recipiebat, ut per carnis propriae passionem impassibilitatem iis qui in ipsum crederent largiretur... [PG 83, 1313-1316].

[1] PG 83, 1265-1276. Latina versio in collectione Sichardiana, ed. SCHWARTZ, ACO, I, 5, pp. 315-318.

[2] PG 83, 1311-1318.

67. *Epistola 145, monachis Cptanis* [1]:... Ecclesia... et divinitatem perfectam et humanitatem perfectam in Christo Domino considerat. Et quemadmodum corpus sumpsit corpore non egens sed ut corporibus omnibus per illud praestaret immortalitatem, sic et animam sumpsit corpus gubernantem, ut omnis per illam anima immutabilitatem adipisceretur... Cum et animam et corpus sumpsisset unigenitus Dei Filius, haec ab omni labe libera servavit, hostiamque obtulit pro genere universo, ideoque et pontifex noster appellatus est. Pontifex autem non ut Deus sed ut homo vocatus est, et ipse quidem offert ut homo, suscipit autem hostiam cum Patre et cum Sancto Spiritu ut Deus. Etenim si Adami corpus solum peccasset, hoc solum curari oportuisset. Quia vero anima non solum simul peccavit, sed prius etiam peccavit... aequum fuit omnino hanc etiam persanari... [PG 83, 1380-1381].

68. Hi omnes [sancti patres] aperte docuerunt, quod unus sit Filius unigenitus Dei, Filius et Deus ante saecula ex Patre ineffabiliter genitus, et quod post incarnationem etiam filius hominis et homo appelletur; non in hoc conversus (habet enim naturam immutabilem) sed eo assumpto quod nostrum erat; quodque impassibilis ipse et immortalis erat ut Deus et mortalis passibilisque ut homo, post resurrectionem vero etiam secundum hominem impassibilitatem immortalitatemque sortitus est; etsi enim corpus mansit, attamen impassibile est et immortale ac divinum revera corpus et divina gloria glorificatum... Per haec autem secundi adventus modum ostendit, et quod natura assumpta non est incircumscripta (hoc enim solius divinitatis est proprium) divinae tamen gloriae splendores emittet. [PG 83, 1384-1385].

69. Credentes autem unigenitum Dei Filium hominem factum naturam quam assumpsit non negamus sed confitemur... et eam quae assumpsit et eam quae assumpta est. Unio enim ea quae naturarum erant propria non confudit. Etenim si aer omni ex parte lucem excipiens aer esse non desinit neque lucis item naturam corrumpit, sed oculis quidem lucem cernimus tactu vero aerem dignoscimus... extremae sit dementiae confusionem appellare divinitatis humanitatisque unionem. Si enim conservae et tempore aequales et creatae naturae unitae et quodammodo permistae (οἱονεὶ κεραννύμεναι) integrae permanent, et luce recedente manet per sese aeris natura, multo sane est aequius naturam illam quae omnia condidit naturae quam ex nobis sumpsit coniunctam et unitam (συναφθεῖσάν τε καὶ ἑνωθεῖσαν), et ipsam puram permansisse confiteri et quam assumpsit sinceram similiter conservasse. Nam et aurum igni admotum ignis quidem colorem et vim agendi participat, propriam tamen naturam non amittit, sed et aurum manet et ignis more agit. Sic et Dominicum corpus, corpus quidem est, sed impassibile et incorruptibile et immortale et Dominicum et divinum et divina glo-

[1] PG 83, 1375-1380.

ria glorificatum. Non enim separatum est a divinitate neque alterius cuiuspiam est, sed ipsius unigeniti Filii Dei. Nec enim alteram nobis exhibet personam, sed Unigenitum ipsum nostra indutum natura... [PG 83, 1388-1389].

70. *Epistola 146, Ioanni Oeconomo* [1]:... Multi... iactant quod... dicentibus aliis 'Quia te decet gloria et Christum tuum et Sanctum tuum Spiritum'... mandarit sapientissimus archidiaconus non oportere 'Christum' dicere sed 'Unigenitum' glorificare. Quod quidem, si verum est, omnem superat modum impietatis. Aut enim duos in filios dividit unum Dominum nostrum Iesum Christum, et Unigenitum quidem legitimum putat esse Filium et naturalem, Christum vero adoptivum et nothum ac proinde indignum glorificatione, aut insolescentem nunc haeresim stabilire conatur... Etenim nec isti qui unam carnis divinitatisque naturam perverse nunc ecclesiasticis dogmatibus inserunt Christum Dominum laudari vetant... [PG 83, 1389-1392].

71. Quemadmodum unigenitum Filium cum Patre coniungunt veritatis praecones, sic etiam Christi nomen pro Filii nomine usurpantes nunc quidem cum Patre nunc autem cum Spiritu Sancto connumerant: quia nimirum alius non est Christus quam unigenitus Dei Filius... Et alia porro plurima testimonia reperire est, ex quibus proclive sit cognoscere Dominum nostrum Iesum Christum non aliam esse personam quam Filium qui Trinitatem complet. Idem enim ipse ante saecula quidem Filius erat unigenitus et Deus Verbum, post incarnationem vero et Iesus et Christus appellatus est, ex rebus vocabula desumens... [PG 83, 1392-1393].

72. *Epistola 151, ad monachos* [2]:... Nos... Dominum nostrum Iesum Christum verum esse Deum profitemur et verum hominem, ex corpore et anima rationali, ante saecula ex Patre genitum secundum divinitatem, postremis vero diebus propter nos et propter nostram salutem ex Maria Virgine natum asserimus, et consubstantialem nobis secundum humanitatem eum credimus; ex duabus enim naturis unio facta est. Quapropter unum Christum, unum Filium, unum Dominum profitemur, neque unionem solvimus et absque confusione eam factam esse credimus, et Domino in hoc paremus qui Iudaeis ait: "Solvite templum hoc et in tribus diebus excitabo illud" [Io. 2, 19]. Quod si mistio ac confusio facta esset, dicere oportebat: Solvite me et in tribus diebus resurgam... perspicue docens quod non Deus solutioni subiciebatur sed templum... [PG 83, 1420].

73. Atque adeo Deum simul et hominem Iesum Christum profitemur... Nomen vero Emmanuelis Deum simul et hominem significat... in

[1] PG 83, 1389-1410.
[2] PG 83, 1415-1434.

homine Deus, in natura nostra Deus... Quod vero et homo vocetur post incarnationem docet quidem ipsemet Dominus cum Iudaeis disputans et clamans: "Quid me quaeritis interficere, hominem qui veritatem vobis locutus sum?" [Io. 8, 40]... Et propheta Isaias Christi Domini passionem praenuntians quem nuper Deum nominavit, hunc hominem appellat his verbis [Is. 53, 3]: "Vir dolorum et sciens perferre infirmitatem"... [PG 83, 1420-1421].

74. Deum igitur verum et verum hominem esse Dominum nostrum Iesum Christum profitemur, neque in duas personas dividimus eum qui unicus est, sed duas naturas absque confusione unitas fuisse credimus... [PG 83, 1424].

75. Quamobrem humana omnia Christi Domini, famem, inquam, sitim, calorem, somnum, metum, sudorem, orationem, inscitiam (ἄγνοιαν) et alia huiusmodi quae nostra esse dicimus, accipiens divinum Verbum sibi univit nostrae salutis gratia. Cursum vero claudis restitutum, et mortuorum resurrectionem... opera esse divinae potentiae credimus. Quare et pati dico ipsum Christum Dominum et passiones solvere; pati quidem secundum oculorum receptionem, id est, realiter secundum humanitatem, solvere vero passiones secundum divinitatem inexplicabili modo in ipso habitantem... [PG 83, 1425].

76. Sic nos duas admittimus naturas sed unum adoramus Christum et una eum veneramur adoratione, unionem ab ipso conceptu factam fuisse in sancto Virginis utero credimus, quapropter et sanctam Virginem Dei et hominis genitricem (θεοτόκον καὶ ἀνθρωποτόκον) nuncupamus, quoniam et ipsemet Christus Dominus Deus et homo vocatur a Sacra Scriptura, atque Emmanuelis nomen duarum naturarum unionem declarat. Si vero Christum Deum simul et hominem profitemur et dicimus, ecquis erit adeo stupidus ut refugiat vocem ἀνθρωποτόκος ponere cum voce θεοτόκος? Christo Domino duas quidem tribuimus appellationes, quapropter Virgo honore affecta est et gratiae plena vocata; quis igitur animi compos recusabit nominibus Salvatoris Virginem quoque appellare, quae ipsius causa a credentibus exaltatur?... Quod si igitur Deus tantum esset Christus et a Virgine essendi accepisset principium, tunc quidem θεοτόκος tantum Virgo vocanda et appellanda esset... At si Christus Dominus Deus simul et homo est... dogmata utrinque facturus in texendis Virginis appellationibus declaret oportet quae naturae, quae vero unioni conveniant. Si quis vero panegyricas orationes facere voluerit et laudes componere et commendationes proferre, atque honestioribus nominibus necessario utendum arbitratur, minime dogmata enuntians sed panegyricas orationes... faciens, et mysterii amplitudinem ut decet admirans, voti sui sit compos amplissimisque utatur nominibus, laudet etiam et admiretur. Multa enim eiusmodi apud orthodoxos doctores legimus... [PG 83, 1429].

77. Epistolae Iohannis de Aegea et Theodoreti invicem datae [1]: *Ioannes de Aegea ad Theodoretum:* Quae est ergo una hypostasis carnis et divinitatis? Dic mihi: Estne simplex an composita, visibilis an invisibilis, estne eadem in essentia an alia in essentia? An est notum [evidens] quia est composita et est composita e naturis quae non sunt invicem aequales?... Sed propter hoc quidem refugimus a dualitate hypostasum, ne cogamur dicere duo prosopa duosque filios? Superfluus [est] ille timor et illud responsum non est nisi illusio. Si enim, quando duas hypostases confitemur, dualitatem filiorum facimus [introducimus], etiam quando duas naturas praedicamus, necessario eundem numerum filiorum generant.

Theodoreti responsio ad Iohannem: Ii ergo qui duas naturas commemorant et unionem absque confusione, rursus agnoscunt [eas esse] in una hypostasi, [quae non est] neque essentia neque natura sed prosopon... Unam hypostasim posuit sacrum concilium, non quod per hypostasim intellexit naturam, sicut dixi, sed prosopon; hypostasis enim sequitur prosopon.

78. Eranistes [ca 447] [2]. *Dialogus I:* Carnem Domini stolam et pallium aperte nominat... Quando autem Salvatoris latus milites lancea sauciarunt, quid inde manasse dicunt evangeliorum scriptores?... Sanguinem igitur uvae Salvatoris appellavit sanguinem. Si enim Dominus vitis appellatus est et fructus vitis vinum appellatur, sanguinis vero et aquae rivi ex Domini latere profusi per reliquum corpus deorsum manarunt, iure omnino et apposite vaticinatus est patriarcha: "Lavabit in vino stolam suam et in sanguine uvae pallium suum". Sicut enim nos mysticum vitis fructum post sanctificationem sanguinem Dominicum appellamus, sic verae vitis sanguinem uve sanguinem nominavit... In mysteriorum vero institutione panem appellavit corpus et quod mistum erat sanguinem... Salvator autem noster nomina permutavit et corpori quidem id quod erat symboli nomen imposuit, symbolo vero quod erat corporis. Sic qui seipsum vitem nominavit, sanguinis nomen symbolo tribuit... Volebat enim eos qui divinis mysteriis participant non attendere ad naturam eorum quae cernuntur, sed per nominum mutationem mutationi quae ex gratia facta est fidem adhiberi. Qui enim corpus naturale frumentum et panem appellavit et vitem rursus seipsum nominavit, is visibilia symbola appellatione corporis et sanguinis honoravit, non naturam mutans, sed naturae gratiam addens. [PG 83, 52-56].

79. Si ergo proprium est sacerdotum offerre dona, Christus autem secundum humanam naturam sacerdos appellatus est, non aliam vero victimam quam suum corpus obtulit, consequens est Christum habuisse corpus. [PG 83, 57].

---

[1] PO 13, 189-191 (textus syriacus cum versione gallica).
[2] PG 83, 27-318.

80. Si enim nostrae naturae Christus Dominus nihil habuit, falso primitiae nostrae appellatus est; corporis porro natura ex mortuis excitata non est, neque in caelo sedem a dexteris consecuta. Quod si vero nihil horum obtinuit, quomodo nos Deus una resuscitavit et cum Christo sedere fecit, qui nihil ad eum secundum naturam attinemus? [PG 83, 72].

81. Evangelista seipsum interpretatur. Cum enim dixisset: "Verbum caro factum est", subiunxit: "Et habitavit in nobis"; hoc est, fixo in nobis tabernaculo carneque ex nobis assumpta quasi templo quodam utens, caro factum dicitur. Et docens eum immutabile mansisse adiecit: Et vidimus gloriam eius gloriam quasi unigeniti a Patre plenum gratiae et veritatis. Etenim carne amictus paternam nobilitatem prae se ferebat divinitatisque radios spargebat et Dominicae potestatis fulgorem evibrabat, latentem naturam miraculis patefaciens. His similia sunt quae ad Philippenses scripsit divinus Apostolus [Phil. 2, 5-8]... Ambo docent eum, cum Deus esset Deique Filius et Patris gloria ornatus eandemque haberet cum Genitore naturam et potentiam... servi formam assumpsisse; et videbatur quidem hoc solum esse quod cernebatur, erat autem Deus humana natura indutus et hominum reparans salutem... [PG 83, 72-73].

82. *Dialogus II:* Incarnatio enim carnis assumptionem significat, unio vero rerum disiunctarum coniunctionem (συνάφειαν)... Si ergo ne punctum quidem temporis interiectum fuit inter assumptionem carnis et unionem, et assumpta natura non fuit ante assumptionem et unionem... una igitur natura ante unionem seu incarnationem fuit, post unionem vero duas dicere convenit: assumentem et assumptam... [PG 83, 137-140].

83. Quo pacto impium non sit et absurdum dicere animam quidem corpori copulatam nullam confusionis contagionem pati, divinitati vero Domini universorum nec propriam naturam integram conservare potuisse, nec humanam quam assumpsit intra suos terminos retinere, sed quae confundi non possunt confudisse et quae misceri nequeunt permiscuisse?... [PG 83, 148].

84. Ego multa tibi ostendam quae mista non confunduntur sed sincera permanent... Lux oriens totumne aerem implere tibi videtur... et tota per totum aerem lux diffundi... illuminatum vero aerem nonne lucem et videmus et nominamus?... Attamen etiam praesente luce et siccam qualitatem sentimus et humidam... Ferrum igni admotum nonne ignescit... et totam ipsius substantiam penetrat... quomodo ergo non mutat ferri naturam summa unio et per totum permeans mistio?... [PG 83, 156].

85. Igitur manet [etiam post resurrectionem] natura, mutatur autem quod est in ea corruptibile in incorruptionem et quod mortale est in immortalitatem... Dominicum itaque corpus incorruptibile quidem resurrexit et impassibile et immortale et divina gloria glorificatum atque a caelestibus virtutibus adoratur; idem tamen nihilominus est corpus priorem habens circumscriptionem... [PG 83, 161-164].

86. Ecce tibi demonstratum est eum qui primus naturarum confusionis auctor fuit [Apollinarius] ipsum naturarum aperte usum esse distinctione. Hic et stolam corpus et creaturam et instrumentum appellavit; quin etiam servum quoque nuncupavit, quod nemo nostrum dicere unquam est ausus... [PG 83, 217].

87. *Dialogus III:* At diserte nos docuit [Heb. 2, 14-15] divinus Apostolus quod hominum naturam miseratus Conditor, non solum acerbe raptam a morte sed tota vita huius servituti addictam, per corpus corporibus resurrectionem procurarit et per mortalem naturam mortis potentiam destruxerit. Cum enim haberet ipse naturam immortalem, iuste voluit abolere mortis imperium, assumptis ex iis qui morti obnoxii erant primitiis: et has immaculatas servans peccatique expertes, morti quidem permisit ut has quoque abriperet et suam inexplebilem expleret ingluviem; sed propter illius in has iniuriam etiam alios ab iniusta eius tyrannide liberavit. Primitias enim iniuste absorptas resuscitans, ut has totum genus sequatur efficiet... [PG 83, 244-245].

88. Haereticarum fabularum compendium [post 451] [1]. *Ex l. V:* 11 ... Ecclesia enim eundem et Filium et Unigenitum et Deum Verbum et Servatorem Dominum nostrum et Iesum Christum nominat. Sed Filius quidem unigenitus et Deus Verbum et Dominus etiam ante incarnationem appellabatur et post incarnationem similiter vocatur. Iesus vero Christus post incarnationem idem nominatus est ex rebus ipsis sumptis vocabulis... Christus autem appellatus est propter unctionem Spiritus... Unctus autem est non ut Deus sed ut homo... Attamen non alius Deus Verbum et alius Christus. Deus enim Verbum homo factus Christus Iesus nominatus est. Homo autem factus est, ut corruptam a peccato naturam renovaret... Non enim ad divinitatis integumentum naturam corporis assumpsit iuxta delirium Arii et Eunomii... sed voluit ut natura ipsa quae victa fuerat debellaret adversarium... ut universo generi per primitias victoriam praestaret... [PG 83, 489-492].

89. 15. Divinitas autem ab humanitate separata non est, nec in cruce nec in sepulcro, sed, cum sit immortalis et immutabilis, nec mortem nec passionem sustinuit... [PG 83, 504-505].

---

[1] PG 83, 335-556.

90. De incarnatione Domini [a. 431-435] [1]: 10 ... In similitudine carnis peccati damnavit in carne peccatum: humanam quidem naturam assumens, attamen tyranni hominum peccati iugum non subiens, sed huius omnem dominatum respuens, demonstransque fieri posse ut in humana natura peccati tela vitemus. Sic damnavit in carne peccatum, debilitatem eiusdem coarguens, tyrannidem cohibens, atque ita ad victoriam homines erudiens... [PG 75, 1429].

91. 11. Igitur naturam nostram Creator miserans... morti addictam, propriam ultus est imaginem hostesque propulsavit, haud solis deitatis viribus utens neque maiestatis potentia conluctatores profligans... sed tamquam unus de reis oppugnatisque factus, deitatisque magnificentiam vilitate humanitatis celans, visibilem hominem ad pugnam corroboravit et victorem coronavit: et iam inde a pueris virtutem edocuit atque ad iustitiae culmen provexit, invictum servans et peccati telis immunem, permittens simul ut morti succumberet, quo peccati iniustitiam coargueret et mortis potentiam destrueret... [PG 75, 1433].

92. Expositio rectae fidei [2]: 10. Cum Verbum sibi conscium esset sua esse regenda opera ac poenae qua se Adam praevaricando obstrinxit debitum esse solvendum, tum vero e caelis non discedens ad nos descendit... Virgine... intermedia ad incarnationis opus utens huiusque uterum velut divinum quoddam semen subiens format sibi ipse templum, perfectum hominem... Hoc autem induens per summam unionem, Deus simul et homo prodiens, sic suam inter nos oeconomiam implevit... Quatenus homo sine peccato vivit et mortem voluntariam obit, sanctissimo vivendi genere lapsum abolens et indebita morte debitam destruens: quatenus autem Deus et id quod solutum est resuscitat et mortem ipsam penitus dissolvit. Nam quatenus homo solutus est, quatenus Deus resuscitavit. Quum igitur de uno filio diversas voces audiveris, convenienter naturis divide quae dicuntur: si quid enim magnum et divinum naturae divinae attribuens, si quid autem parvum et humanum humanae imputans naturae... [PG 6, 1224-1225].

93. 11. Nec quisquam me de unionis interroget modo. Non enim me pudebit ignorationem fateri... Sed si quantum mens nostra ea de re apprehendit vis discere... nonnulli unionem ut animae cum corpore ita intellexerunt et exposuerunt. Ac congruum quidem exemplum, si minus omni ex parte, saltem aliquatenus. Quemadmodum enim unus est homo ac duas naturas in semetipso diversas habet, ac secundum alteram ratiocinatur, secundum alteram id quod ratione percepit exsequitur... Ita filius unus exsistens et duae naturae, secundum alteram signa operatur, secundum alteram humilia suscipit... Rursus si totum cum toto exemplo conferat, discrimina emergent. Nam homo, etsi duplicem in se ostendit naturam, non duae naturae est sed ex duabus... Christus autem non ex deitate et humanitate perfectus est Christus, quasi aliud esset praeter duo, sed utrumque est, et Deus et homo... [PG 6, 1225-1228].

[1] PG 75, 1419-1478, inter opera s. Cyrilli. Hoc et sequens opus nunc Theodoreto restitui solent.
[2] PG 6, 1207-1240, inter opera s. Iustini. Ed.: DE OTTO, ed. 3 (Jenae 1880), pp. 2-67.

94. 12 ... Finge Verbum esse lucem illam primigeniam quae prima Dei voce per ipsum Verbum facta est, corpus autem solare esse corpus illud humanum cui Verbum arcana ratione unitum est... Una igitur est lux primigenia, sol autem corpus ei factum est, in quo lux quae initio ubique diffusa erat, collecta portatur... Quemadmodum post unionem primigeniae lucis cum solari corpore nemo illa a se invicem divulserit, neque hoc singulariter solem et illud itidem lucem separatim dixerit, sed unus sol lux cum corpore dicitur: ita in vera luce et sancto corpore nemo post unionem separatim Filium dixerit Verbum divinum et itidem Filium hominem, sed utraque unum et eundem intelliget, quemadmodum et lux quae suscepta est et corpus quod eam suscepit una lux et unus sol... In uno Filio Dei unigenito omnem operationem nemo a vera divinitate separaverit, sed cuius naturae proprium sit id quod agitur, ratione cognoscet... [PG 6, 1229-1232].

95. 13. Quomodo Verbum ubique secundum essentiam est et quomodo in proprio templo?... 14 ... Inexplicabilis haec questio, inexplicabilis et illa, ac fides utriusque solutio... 15 ... Credis Verbum manens factum esse; crede etiam illud ubique secundum essentiam adesse et praecipua quadam ratione in proprio templo... 17 ... Dum illud in proprio templo inseparabile dicimus ac veluti plenitudinem divinitatis ibi habitare confitemur, etiam aliis rebus adesse secundum essentiam dicimus, sed non similiter: non enim capit sordidum corpus radios divinitatis. Disce exemplo id quod dico... Communis sol nobis quotidie omnibus propositus est neque huic minus illi plus lucis profundit... sed si quis validos habeat oculos, plus de illius radio accipit... Sic mihi cogita iustitiae solem omnibus aeque secundum essentiam adesse, quippe cum Deus sit: nos autem omnes, veluti infirmos et lippientes sordibus peccatorum oculos, lucis praesentiam non sustinere; proprium autem illius templum veluti purissimum esse oculum et ideo splendorem universae lucis capere, utpote a Spiritu Sancto formatum et a peccato omnino remotum... [PL 6, 1232-1240].

ISIDORUS PELUSIOTA († ca 440) in epistolis 310, 323-324, 370, ad Cyrillum Alexandrinum directis, aversum animum crudis verbis significat: PG 78, 361, 369, 392.

S. CYRILLUS EP. ALEXANDRINUS († 444)

Scripta Nestorianum certamen respicientia

1. Homilia paschalis XVII [a. 429] [1]: 5 Nam cum sit figura ipse et forma Dei Patris Filius... Descendit enim in terras et inanitatem subiit voluntariam... postquam factus est caro et humanam sustinuit generationem, dispensator et artifex saeculorum et factor, non ad temporis quaedam productus initia hominum more, vocem tamen Patris dicentis audit: "Ego hodie genui te". Numquid ergo idcirco eum putabimus aeternitatis gloriam perdidisse? minime... Non enim ideo factus est homo Unigenitus Dei Verbum ut Deus esse cessaret, sed ut in assumptione etiam carnis propriae maiestatis gloriam intueremur. Sic enim et nos sumus paupertate ipsius locupletes effecti, sublata per eum natura humana in divinam quandam dignitatem et in supernis sedibus collocata... [PG 77, 793].

2. 5 ... Ita eum confitemur tam a nobis oportere quam ab angelis adorari non in hominem vilem per dementiam deponentes, sed divinam secuti Scripturam Dei Verbum cum conditione copulantes humana et mortalem divinamque naturam in unum aliquid conferentes: ita tamen ut non homo simpliciter theoforos intelligatur, sed Deus magis incarnatus... 6 ... Nec aliter intelligitur unus Christus et Deus unus, non iam partim in Deum partim in hominem discernendus post arcanam illam ineffabilemque communionem (συμπλοκήν), sed in unum Filium accipiendus, quamvis diversa sit eorum natura quae in eo postea concurrerunt. Quemadmodum enim in gemmis et lapidibus pretiosis aurum quoddam resplendet, et lumen quod interioris naturae declarat imaginem; ac si quis voluerit verbi causa commistionem illam seiungere naturalem, aliud nescio quid conspiciat ipsum per se lapidem aliud vero lumen quod natat in lapide; una tamen atque indiscreta materies intelligitur ex duobus, et divisio huiusmodi ad foeditatem dedecusque convertet ea quae naturali unitate connexa sunt: eodem modo in Christo asserimus quod coierunt arcana quadam ineffabilique ratione in unum deitas et humana conditio, ut in eodem simul et homo intelligatur iuxta nos et Deus supra nos. Ac sic unigenitus et primogenitus editus est quidem ex utero virginali, et erat adhuc parvulus, Deum tamen et in infantia sapiebat [... Is. 7, 16]. Quantum enim spectat ad mortalitatis rationem secundum nostram naturam, nondum ei tempus indulgebat ut sciret et posset rerum discernere qualitatem, sed erat, ut ante dixi, Deus etiam in forma mortali, permittens quidem nostrae naturae per suum morem legemque procedere, reservans tamen cum ea sinceram gloriam deitatis.

[1] Accipimus antiquam versionem latinam ab Arnobio Iuniore adhibitam (non exaratam): PG 77, 789-800. Mai Angelus, *Spicilegium Romanum*, t. V (Romae 1841), pp. 102-118. Quam versionem critice edidit Scharnagl. Vindobonae 1909. Textus graecus cum versione latina in PG 77, 767-790.

Sic ergo intelligatur et natura Deus qui natus est; et Virgo quae peperit mater fuisse dicatur non carnis neque sanguinis simpliciter... sed Dei magis et Domini, quia humanae formae similitudinem est dignatus induere. [PG 77, 793-794].

3. 7 ... Habitavit enim in nobis, cum carne et sanguine, suam naturam divino modo inaestimabilique ratione quasi commiscens. Ipsa quidem Verbi deitas si intelligatur, sola ipsa per se sufficientem habet generationem ex Deo et Patre, sed quoniam descendit in copulationem nostri et secum humanam naturam permiscuit, omnia iuxta suum modum habentem perfecta, ideo sine ulla nota et deminutione deitatis intelligatur facta similis nostri; non ad initia quaedam producta, ut esse inciperet, absit!... sed sapienter mortalitatis legibus per sua iura procedere permittens. Nam sicut ipsius Verbi... fuit propria caro illa pura atque honorabilis quae ex sancta Virgine procreata est, ita omnia quae carni conveniunt absque solo peccato caro subire debuit, et ante omnia ut nasceretur ex matre. 8 Ergo si extra carnem intelligatur deitas ipsa per se erit sine matre... sed si proferamus in medium mysterium secundum Christum, alia erit de eo ratio tenuis sane atque subtilis: arbitrabimur enim... non deitatem nudam sed incarnatum et carne permistum Dei Patris Verbum sanctam Virginem creavisse... et infans erat non iuxta nos, hoc est, non in sola nostri similitudine constitutus, sed erat humana conditione propter carnem, divinus autem utpote supra nos et caelestis... [PG 77, 794-795].

4. 9 ... Ergo divina quidem illa generatio, etsi propter conditionem hominum more agebatur humano. Deus vero vere et naturaliter Emmanuel, qui videbatur more hominum quidem contineri, attamen divino modo caelum et terras, inferiora etiam, sua maiestate utpote Deus implebat et continebat omnia quae per ipsum bene fuerant constituta. Et si audieris quod proficiebat aetate et sapientia, numquam arbitreris processu vel incremento aliquo sapiens factum esse Dei Verbum [... 1 Cor., 1, 24]. Sed nec illud audeas proterve dicere, quod hoc ipsum quod dicitur profecisse aetate et sapientia et gratia homini ascribendum sit; hoc enim est, ut opinor, unum Christum in duo dividere; sed, quemadmodum paulo ante diximus, Filius ante tempora omnia natus extremis tamen temporibus dicitur Filius Dei fuisse; ideoque suae carnis generationem dispensatorie familiarem et propriam (οἰκειούμενος) esse dicebat. Itaque cum sit sui Sapientia Genitoris, proficere sapientia dicitur Deus in omnibus perfectissimus, ideoque quod ea quae sunt propria conditionis humanae propter incarnationem voluntate suscepit. 10 Dicet aliquis: Quomodo potuerit hominis natura maiestatem capere deitatis? [... Ex. 33, 20]. Ego vero... dixerim quidem, supra omnem modum et genus miraculi et supra nostrae mentis cogitationem et sensum dispensationis huius esse rationem, sed tamen agebatur sapienter, Deo suam naturam etiam imbecillitati nostrae tollerabilem faciente [... *exemplum rubi ardentis*]... [PG 77, 796-797].

5. 11 Quemadmodum igitur flamma illa fructici fuit tollerabilis, ita etiam nostra natura capax esse potuit eminentiae deitatis. Et quantum spectat ad rationes et sensus humanos, nequaquam inter se possent convenire deitas et humana conditio; convenerunt tamen in Christo et unus ex ambobus Emmanuel. Qui vero separat et hominem seorsum ponit et filium alium aestimat praeter eum qui est Dei Patris Filius naturalis, is mihi videtur altitudinem nostri mysterii diligenter intelligere et videre non posse. Neque enim hominem colimus et adoramus sanctorum secuti doctrinam, sed Deum magis incarnatum, qui suum corpus et Dei Patris Verbum in unum coniunxit et contulit. Ideoque rursum et regem supra nos ipsum Emmanuel inquimus constitutum [... Is. 32, 1; Ps. 2, 6; Mt. 11, 28]. Quod si est rex dumtaxat et homo merus et nostri similis intelligitur et non magis unigenitum Dei Verbum cum natura nostra convenerit, ergo nec nostra saecula prae antiquis plus aliquid meruerunt, quae inquimus nova effecta et pristinis incomparabiliter meliora, in quibus etiam Christus regnavit... [PG 77, 797-798].

6. 13 Et quam ob causam homo sit factus exponam. Etenim quoniam est Dei Verbum naturaliter vita, ideo proprium fecit corpus corruptibile et caducum, ut, mortalitate victa atque damnata, ad aeternitatem potius transformetur. Et quemadmodum ferri materies cum in medio fornacis aestu conflatur, ignis instar ardescit et in eius speciem vertitur et calorem et candorem ipsius imitatur flammae victricis, ita etiam carnis natura cum aeterno atque incorruptibili Dei Verbo coniuncta destitit esse quod fuerat nec ulterius remansit in peste (φθορᾷ). Et quoniam ipse est lumen mundi, ideo recta atque vera deitatis recognitione atque scientia mentes nostras illuminans universos vocabat ad lucem, partim cum doctrinis venerabilibus uteretur... partim cum virtutes operaretur eximias... Sed non intelligentes Iudaei mysterium... eum... interfecerunt, habentes ad tantum nefas et facinus adiutorem atque socium Satanam... qui gratulatus est quidem a principio omni se fuisse molestia liberatum cum eum talia pati conspiceret, mox vero... se comperit erravisse et vana spe fuisse raptatum, cum cognoverit passionem illam fuisse voluntariam et quod ipse posuerit animam suam, non alicuius impulsu aut violentia sed propria potius voluntate, ut illis qui tenebris coercentur infernis denuntiaret et eis portas reseraret ad vitam... 14 Quoniam ergo ipsius sumus pretio comparati nec sumus nostrae ditionis aut iuris, serviamus Redemptori... [PG 77, 799-800].

7. Epistolae nestoriani certaminis exordia respicientes [1]. *Epistola ad monachos Aegypti* [2]*:* 4 Miratus itaque sum, si omnino quidam

[1] Epistolae s. Cyrilli collectae inveniuntur in PG 77, 9-390. Quae nestorianum certamen respiciunt habentur in pluribus collectionibus actorum concilii Ephesini.
[2] Textus graecus in collectione Vaticana, ed. SCHWARTZ, ACO, I, 1, Pars I, pp. 10-23. Antiqua versio latina in collectione Casinensi, ed. SCHWARTZ, *o. c.*, I, 3, pp. 3-16. PG 77, 9-40 [ep. I].

dubitant utrum Dei genitrix annon dicenda sit sancta Virgo. Si enim est Deus Dominus noster Iesus Christus, quomodo non Dei genitrix quae peperit Virgo?... [SCHWARTZ, p. 4. PG 77, 13].

8. 12 Sed forsitan illud ais: Dic mihi, putasne divinitatis mater facta est Virgo? Et ad haec quoque dicimus, quia natum quidem est indubitanter ex ipsa substantia Dei et Patris vivens atque subsistens eius Verbum et sine principio in tempore exsistentiam habet, semper coexsistens Genitori, et in eo et cum eo et exsistens et intelligendus; in novissimis autem saeculi temporibus, quoniam caro factum est, hoc est, unitum est carni animam habenti rationalem, natum dicitur etiam carnaliter per mulierem. [SCHWARTZ, p. 8. PG 77, 21].

9. 12 ... Assimilatur autem quodam modo nativitati secundum nos sacramentum eius: matres enim terrenorum... habent quidem in vulva coagulatam paulatim carnem... immittit autem animali spiritum Deus... altera vero carnis et altera similiter animae ratio est. Sed licet sint istae solummodo ex terra corporum matres, attamen totum parientes animal... non partem peperisse dicuntur... Tale aliquid gestum percipimus et in generatione Emmanuel. Natum etenim est, sicut dixi, ex Dei Patris substantia unigenitum eius Verbum; quia vero carnem assumens et propriam eam faciens appellatus est etiam filius hominis et factus secundum nos, nihil, reor, absurdum est dicere, magis autem et necessarium confiteri quia natus est secundum carnem per mulierem, sicuti denique et hominis anima cum proprio corpore nascitur et tamquam unum reputatur ad illud, licet altera natura praeter illam intelligatur et sit secundum propriam rationem. Et si voluerit quispiam cuiusdam matrem dicere quia est quidem genitrix carnis non tamen etiam animae genitrix, nimis superflue loquitur, peperit enim, sicut dixi, bona arte compositum ex dissimilibus animal et ex duabus quidem, verumtamen hominem unum manente quidem utroque hoc quod est, concurrentibus autem velut ad unitatem naturalem et quasi contemperantibus ad invicem quidquid velut proprium utriusque est... [SCHWARTZ, pp. 8-9. PG 77, 21].

10. 13 ... Quis igitur est ille qui est in forma Dei et rapinam non arbitratus est esse aequalis Deo? Aut quomodo exinanitus est... 14 Aiunt... inhabitavit in homine nato per mulierem, et hoc est exinanitio et humilitatis causa et in servi formam humiliatum. Ita, o boni viri, habitare solum in homine Dei Verbum sufficit ei ad exinanitionem et cautum est dicere quia ita suscepit servi formam et iste eius erit humilitatis modus? [... Io. 14, 23]. Audis quomodo in eis qui se diligunt, cohabitare sibi et ipsum dixit Deum et Patrem?... Quid autem Spiritus habitans in nobis?... 15 Humiliavit igitur semetipsum illud Verbum... quando factum caro... natum est per mulierem et qui nativitatem habet ex Deo Patre etiam secundum nos sustinuit pati propter nos. [SCHWARTZ, p. 9. PG 77, 24-25].

11. 15 ... Nam doceant ipsi quomodo ex Deo Patre Verbum Christus intelligatur atque dicatur a nobis. Si ab ungendo Christus nominatur, quem unxit Pater oleo exultationis sive Sancto Spiritu?... Si enim unctus est Sancto Spiritu Deus exsistens Verbum, eguisse eum sanctificationem etiam nolentes confitebuntur omni modo secundum superiora adhuc tempora, quibus nondum unctus sine participatione erat adhuc donationis postea ei donatae... Ergo quantum ad propriam naturam non est sanctificatum solitarie ex Patre Verbum. 16 Si quis autem putet eum qui ex sancta Virgine natus est unctum et sanctificatum solum et ideo nominatum Christum, dicat transiens si sufficit unctio ad monstrandum eum qui unctus est, aequae gloriae et aequae sedis Deo qui super omnia... [SCHWARTZ, pp. 9-10. PG 77, 25-28].

12. 17 Et nequaquam dicimus... carnis factum Patrem Deum neque ipsam deitatis naturam natam per mulierem, nondum assumentem humanitatem, copulantes autem magis ad unitatem et ex Deo natum Verbum et ex sancta Virgine perfecte hominem, unum Christum Iesum et Dominum adorabimus... [SCHWARTZ, pp. 10-11. PG 77, 28].

13. 18 Apprehendit igitur semen Abraham et communicavit sanguini et carni Dei Verbum, proprium faciens corpus quod ex muliere est, ut non solum exsistens Deus sed iam et homo factus secundum nos intelligatur propter unitionem. Quocirca ex duabus quidem rebus indubitanter, divinitate et humanitate, Emmanuel est; verumtamen unus dominus Iesus Christus unusque et vere Filius, Deus simul et homo, et non homo Deus factus sub aequalitate horum qui per gratiam, sed Deus potius verus in humana forma apparens propter nos [SCHWARTZ, p. 11. PG 77, 28-29].

14. 20 ... Palam ergo est quia unitatis res assumpta necessarie proprium Filium declaravit Dei id quod ex sancta Virgine est. Corpus enim erat non alterius cuiuspiam secundum nos, sed magis proprium ex Patre exsistentis Verbi, quod est natum ex ea. 21 Si vero puram et solam attribuit aliquis ei instrumenti ministrationem, negabit etiam invitus et esse secundum veritatem Filium... 23 ... Ergo non instrumenti officio assumptum esse dicimus illum ex Virgine templum sed... carnem factum Verbum asseveramus secundum eos qui iam saepius a nobis approbati sunt modos. Sic etiam posuit pro nobis suam animam; quia enim erat mors eius mundo salutaris, sustinuit crucem confusionem contemnens [Heb. 12, 2], cum vita naturaliter exsisteret tamquam Deus... [SCHWARTZ, pp. 13-14. PG 77, 32-36].

15. 24 ... Erat siquidem Verbum tamquam in proprio corpore quod ex muliere est, tradebatque illud morti secundum tempus, patiens quidem nihil in propria ipse natura (vita namque est et vivificator), sed propria faciens (οἰκοιούμενος) quae carnis sunt, ut etiam ipsius passio diceretur et unus omnium compensatione dignus (εἷς ὁ πάντων ἀντάξιος) mortuus pro omnibus redimeret proprio sanguine quicquid sub caelo est, et offerret Deo et Patri eos qui in omni terra consistunt [... Is. 53, 12]. 25 Unus ergo omnium dignior (εἷς ὁ πάντων ἀξιώτερος) suam pro omnibus posuit animam, et permittebat quidem dispensative deponi ad modicum carnem morte, destruxit vero rursus eam sicut vita, pati non ferens contra naturam propriam, ut et in omnium corporibus deficeret corruptio et mortis destrueretur imperium [... 1 Cor. 15, 22]. Si enim non pateretur humane pro nobis, neque operaretur divine quae ad salutem sunt nostram... 26 Sed si est Christus neque filius vere neque naturaliter Deus sed homo purus secundum nos et divinitatis organum, salvati quidem sumus non in Deo quodammodo sed in uno magis secundum nos, moriente pro nobis et virtutibus alienis resuscitato. Quomodo ergo destructa est mors per Christum? [... Io. 10, 18]. Descendit namque nobiscum in mortem per propriam carnem qui mortem nescit, ut nos resurgeremus cum eo ad vitam. Revixit enim depopulatus infernum, non tamquam homo secundum nos sed sicut Deus in carne nobiscum et ultra nos. Ditata est autem natura tamquam in eo et primo illa incorruptione, et mors vitae corpori hostis instar congressa contrita est... [SCHWARTZ, pp. 14-15. PG 77, 36-37].

16. 27 Quando igitur et Deus est vere et rex naturaliter, dictus est autem et Dominus gloriae crucifixus, quomodo dubitabit quispiam Dei genitricem dicere sanctam Virginem? Adora tamquam unum non dividens in duos post unitatem. Tunc ridebit frustra insipiens Iudaeus, tunc dominicida (κυριοκτόνος) erit secundum veritatem, capietur autem delinquens non in unum secundum nos, sed in ipsum omnium salvatorem Deum... [SCHWARTZ, pp. 15-16. PG 77, 40].

17. *Epistola ad Nestorium I* [1]*:* 2 ... Prope enim fuerunt quidam ut iam confiteri minime patiantur quia Deus est Christus, sed potius ὄργανον μᾶλλον δέ καὶ ἐργαλεῖον θεότητος καὶ ἄνθρωπος θεοφόρος καὶ τί γὰρ οὐχὶ τῶν τοιούτων ἐπέκεινα, quae Latini instrumentum, magis autem armamentum vel ferramentum deitatis et homo indutus seu utens Deo vel portans Deum possumus dicere, quid autem non horum et ulterius? Nostrum ergo erat irasci super his quae dixit sive non dixit religio tua; chartulis enim quae circumferuntur, valde non credo... 3 ... Cum igitur harum susurrationum necessitatem et causam tua religio magis intulerit, quomodo nos iure existimas arguendos?... Si in plebe lapsus est sermo, in retractatibus corrigatur; dignare unam locutionem donare offensis auribus, Dei puerperam, id est theotocon pronuntians Virginem sanctam, ut curatis his qui tristitia nubilati sunt, rectam apud omnes de religione gloriam tenentes, in pace et unianimitate coetus plebium celebremus...

[1] Textus graecus in collectione Vaticana, ed. SCHWARTZ, ACO, I, 1, Pars I, pp. 23-25. Latina versio Marii Mercatoris in collectione Palatina, ed. SCHWARTZ, *o. c.*, I, 5, pp. 51-52. PG 77, 39-42 [ep. II].

18. *Epistola ad Nestorium II a concilio Ephesino probata*[1]: 1 Garriunt quidem, sicut audio, quidam de existimatione mea apud religionem tuam... 2 ... Convertar autem nunc ego ad id quod me maxime decet, et commonebo etiam nunc, tamquam fratrem in Christo, de doctrinae ratione et sensu fidei cum omni cautela plebibus praedicandae... Est autem hoc recte faciendum, si sanctorum patrum libros legentes, magni eos momenti esse fateamur et probantes nosmetipsos si sumus in fide, secundum quod scriptum est, illorum dictis et irreprehensibilibus definitis nostros sensus bene atque optime roboremus...

19. 3 Sanctum ergo illud et magnum patrum concilium ipsum de Deo Patre genitum secundum naturam unicum Filium Deum de Deo vero, lumen de lumine, per ⟨quem⟩ omnia creavit Pater, descendisse, incarnatum esse atque hominem factum, resurrexisse tertia die et in caelum ascendisse definivit. Haec etiam nos scita ac rationes sequentes quid significet incarnatum esse illud Dei Verbum de Deo, videamus.

20. 3 ... Neque hoc dicimus quia Dei ⟨Verbi⟩ natura transformata facta sit caro neque quia in totum hominem, qui est ex anima et corpore, commutata est, sed illud potius sentiendum, quod carnem animatam, anima videlicet rationali, uniens sibimet substantialiter vel essentialiter (καθ' ὑπόστασιν) Dei Verbum inenarrabiliter atque inscrutabiliter factus homo appellatus est filius hominis, non tantum secundum voluntatem aut bonum placitum nec sicut in personae tantummodo susceptione, sed quia diversae quidem ad veram unitatem convenere naturae, unus autem ex utraque Christus et Filius, non quasi naturarum earum per unitatem diversitate consumpta, sed magis iisdem naturis perficientibus nobis per ineffabilem et secretum ad unitatem concursum unum Dominum et Christum et Filium deitatis et humanitatis.

21. 4 Sic quamvis ante saecula habeat exsistentiam quia est natus ex Deo Patre, dicitur natus etiam ex muliere secundum carnem, non quod eius divina natura, in qua consubstantivus vel coessentialis, id est homousius, est Patri, in sancta Virgine initium ut esset acceperit, neque ex necessitate propter seipsum secunda eguerit nativitate post Patrem, quod est aeque impium imperitumque... sed quod propter nos et propter nostram salutem substantialiter vel essentialiter unito sibi homine (ἑνώσας ἑαυτῷ καθ' ὑπόστασιν τὸ ἀνθρώπινον) ex muliere processerit, hoc modo dicitur natus esse etiam carnaliter.

22. 4 ... Non enim de sancta Virgine homo est natus aut etiam in illa conceptus atque ita in eum supervenit Verbum Patris, sed ex ipso atque in ipso utero unitus, sustinuisse creditur et dicitur nativitatem carnalem, propriam eiusdem carnis nativitatem sibimet deputans.

[1] Textus graecus, ed. SCHWARTZ, o. c., I, 1, P. I, pp. 25-28; versio latina, o. c., I, 5, pp. 49-51. PG 77, 43-50 [ep. IV].

23. 5 Sic eum dicimus et passum esse et resurrexisse, non quod Verbum Dei in sua natura sit passum aut plagas aut clavorum vim senserit aut cetera vulnerum tormenta pertulerit (impassibilis est quippe divinitas siquidem etiam incorporea), sed quoniam quod eius proprium factum est corpus, est passum haec, ipse pro nobis dicitur passus; erat enim ille qui impassibilis est in eo corpore quod patiebatur.

24. 5 ... Hoc modo et mortuum intelligimus, quamvis immortalis sit secundum naturam et incorruptibilis et vita et vivificator Deus Dei Verbum; sed quoniam iterum proprium eius corpus gratia Dei, sicut dicit Apostolus Paulus [Heb. 2, 9], pro omnibus gustavit mortem, ⟨dicitur pro nobis ipse perferre mortem⟩, non quod ad eius haec pertinebat naturam (namque hoc sentire vel dicere summae dementiae est), sed quia, sicut paulo ante dixi, caro eius gustavit mortem.

25. 5 ... Sic etiam resurgente carne, iterum eius resurrectio dicitur, non quod inciderit in corruptionem, absit, sed quia resurrexit corpus eius.

26. 6 Sic unum Christum et Dominum confitemur, non tamquam coadorantes hominem Verbo Dei, ne unius syllabae occasione, id est con (σύν), sectionis intellectus vel cogitatio nobis obrepat, sed tamquam unum et eundem in utroque adoremus, quia non est alienum corpus a Verbo, cum quo sedet ad dexteram Patris, non iterum tamquam duobus considentibus filiis, sed tamquam uno secundum unitatem cum carne. Si enim illam substantialem unitatem tamquam inordinatam vel impossibilem vel indecentem declinemus, incipimus duos filios confiteri; omnino enim necesse est separare et dicere hominem quidem speciali vocabulo filii honoratum, illud vero Dei Verbum proprie filii nomen re ipsa naturaliter possidere. Non igitur in duos filios dividendus est unus et idem Dominus noster Iesus Christus.

27. 6 ... Nullo enim modo rectam fidei rationem sic se habere sentire adiuvat quemquam, etiamsi personarum diffamandam putaverit unitatem (προσώπων ἕνωσιν), quia non dixit Scriptura quia Dei Verbum hominis sibi personam univit, sed quia factum est caro. Factum autem esse Verbum carnem nihil est aliud nisi quia nobis comparatus, carne quoque et sanguine particeps factus est noster suumque fecit corpus nostrum et processit homo.

28. 6 ... Super hoc legatione fungitur ubique sanae ac liquidissimae fidei ratio; sic invenimus sanctos sapuisse patres; sic fidenter Dei puerperam, id est θεοτόκον pronuntiaverunt Virginem sanctam, non quod natura Verbi Dei vel divinitas eius ex illa ut esset initium sumpserit, sed tamquam ex ipsa sancto ⟨nato⟩ corpore cum ratione animato, cui secundum essentiam unitus Deus Verbum secundum carnem creditur natus...

29. *Epistola ad Caelestinum Romanum pontificem* [1]: 3 Episcopus quidam, Dorotheus nomine... dum frequens esset in ecclesia populus, reverendissimo Nestorio in cathedra Cptanae ecclesiae sedente, surrexit et magna elataque voce inclamare ausus est: Si quis Mariam deiparam dixerit, anathema sit. Mox ingens universi populi clamor et discessio consecuta est... Quin et hoc ipso quoque tempore plebs Cptana... a synaxi abstinet. Abstinent ab eadem omnia pene monasteria eorumque archimandritae. Abstinet et magna quoque pars senatus... 4 Quoniam vero homiliis illius in Aegyptum perlatis leves quosdam homines in errorem abductos, rectene ille sentiret et loqueretur an secus, anxie inter se disquirere cognoveram... ad Aegypti monasteria generalem epistolam scripsi... Verum hoc ipsum Nestorio quoddam irae contra me susceptae fomentum subministravit...

30. 5 ... Se solum Christi mysterium cognovisse opinatur. Atqui quomodo non magis oportuit illud pro certo habere, cum omnes per terrarum orbem sparsi orthodoxi episcopi et laici Christum Deum, Virginem vero quae illum genuit deiparam esse confiteantur, se solum qui hoc inficiatur errare?...

31. 7 Non prius autem illius communionem palam aperteque deserimus quam haec ipsa pietati tuae indicaremus. Digneris proinde quid hic sentias praescribere, quo liquido nobis constet, communicarene nos cum illo oporteat...

32. *Epistola ad Nestorium III* [30 nov. 430] [2]: 1 ... Cum Salvator noster aperte pronuntiet dicens: "Qui diligit patrem aut matrem super me, non est me dignus" [... Mt. 10, 37], quid nos patiemur qui deposcimur a tua religione ut te super Christum Salvatorem omnium diligamus?... 2 Ecce itaque te simul cum sancta synodo quae apud amplam urbem Romam congregata est praesidente sanctissimo et venerantissimo fratre et consacerdote nostro Caelestino episcopo, his scriptis iam tertio convenimus, consilium dantes ut te a tam pravis abstineas distortisque dogmatibus quae et sentire cognosceris et docere... Non autem sufficit tuae religioni solummodo fidei symbolum confiteri... (hoc enim nec intellexisti nec recte interpretatus es, quinimmo perverse, licet sono vocis eadem verba protuleris), sed consequens est et iureiurando fateri te quod anathematizes quidem tua polluta et profana dogmata, sentias autem et doceas quae nos universi sive per Orientem seu per Occidentem episcopi et magistri praesulesque populorum credimus et docemus.

[1] Textus graecus in collectione Vaticana, ed. SCHWARTZ, ACO, I, 1, P. V, pp. 10-12. PG 77, 79-86 [ep. XI].

[2] Textus graecus in collectione Vaticana, ed. SCHWARTZ, o. c., I, 1, P. I, pp. 33-42. Latina versio Dionysii Exigui, *ibid.*, I, 5, pp. 236-244. PG 77, 105-122 [ep. XVII]. Etiam haec epistola perlecta est in concilio ephesino post Nestorium damnatum.

33. 3 ... Profitemur quod ipsum unigenitum Dei Verbum... salutis nostrae causa descendens ad exinanitionem sese dignatus est inclinare, incarnatus autem et homo factus, id est carnem de Virgine sancta suscipiens eamque propriam faciens, nativitatem nostram ex vulva sustinuit, homo de muliere procedens nec quod erat abiciens, nam licet factus sit in assumptione carnis et sanguinis, tamen etiam sic quod erat, Deus natura scl. et veritate, persistens. Nec carnem itaque dicimus in naturam deitatis esse conversam, nec in substantiam carnis ineffabilem Dei Verbi essentiam commutatam... Visus est autem et parvulus, sed positus adhuc in cunabulis et in sinibus genitricis Virginis constitutus universam creaturam replebat...

34. 4 Unitum ergo carni Verbum Dei secundum subsistentiam confitentes, unum adoramus Filium et Dominum Iesum Christum, non seorsum ponentes et determinantes hominem et Deum velut invicem sibi dignitatis et auctoritatis unitate coniunctos (τῇ τῆς ἀξίας καὶ αὐθεντίας ἑνότητι)... nec item Christum specialiter nominantes Deum Verbum quod ex Deo est nec alterum similiter Christum specialiter qui de muliere natus est, sed unum solummodo Christum Dei Patris Verbum cum propria carne cognoscimus. Tunc enim etiam iuxta nos unctus est, quamvis Spiritum dignis ipse contulerit et non ad mensuram, sicut beatus evangelista Ioannes asseruit. Sed nec illud dicimus quod Dei Verbum velut in homine communi qui de sancta Virgine natus est habitarit, ne Deum homo Christus habitatorem possidere credatur. Quamvis enim Verbum habitaverit in nobis et dictum sit in Christo habitare omnem plenitudinem deitatis corporaliter [Col. 2, 9], attamen intelligimus eum quod caro factus, non sicut in sanctis habitare dicatur... unitus iuxta naturam (ἑνωθεὶς κατὰ φύσιν) nec in carnem penitus commutatus, talem sibi fecit habitationem qualem et anima hominis habere creditur ad proprium corpus.

35. 5 Unus igitur est Christus Filius et Dominus, non velut coniunctionem quamlibet (συνάφειαν ἁπλῶς), ut in unitate dignitatis et auctoritatis hominis habentis ad Deum... nec iuxta collationem vel conexionem (κατὰ παράθεσιν) modum coniunctionis advertimus (hoc enim ad unitatem non sufficit naturalem), nec secundum participationis affectum (κατὰ μέθεξιν σχητικήν), sicut nos etiam adhaerentes Domino unus cum eo spiritus sumus, immo potius coniunctionis nomen evitamus, tamquam non exsistens idoneum quod significet unitatis arcanum. Sed neque Deum aut Dominum Christi Verbum Dei Patris asserimus, ne iterum manifestius in duo dividamus unum Christum... unitus quippe... Deus Verbum carni secundum subsistentiam, Deus quidem est omnium et dominatur universitati, verumtamen nec servus est sibi ipse nec dominus... Quamvis enim Deum suum Patrem dixerit, cum Deus sit etiam ipse natura et de illius essentia, tamen nullatenus ignoramus quod manens Deus homo quoque factus sit, qui sub Deo iuxta

debitam legem naturae humanitatis exsisteret... Ergo sicut homo quantum decenter exinanitionis mensurae congruit, sub Deo se nobiscum esse disseruit. Hoc etiam modo sub lege factus est, quamvis ipse promulgaverit legem et legislator ut Deus exstiterit.

36. 6 Cavemus autem de Christo dicere "propter assumentem veneror assumptum et propter invisibilem adoro visibilem". Horrendum vero super hoc etiam illud adicere "is qui susceptus est cum eo qui suscepit connuncupatur Deus"... evidenter enim dividit unitatem, secundum quam non alter cum altero coadoratur et connuncupatur Deus, sed unus intelligitur Christus Iesus Filius Dei unigenitus, una servitute cum propria carne venerandus. Confitemur etiam quod idem ipse qui ex Deo Patre natus est Filius unigenitus Deus, licet iuxta naturam suam expers passionis exstiterit, pro nobis tamen secundum scripturas carne perpessus sit et erat in crucifixo corpore, propriae carnis impassibiliter ad se referens passiones...

37. 7 ... Incruentam celebramus in ecclesiis sacrificii servitutem, sic etiam ad mysticas benedictiones accedimus et sanctificamur, participes sancti corporis et pretiosi sanguinis Christi omnium nostrum redemptoris effecti, non ut communem carnem percipientes, quod absit, nec ut viri sanctificati et Verbo coniuncti secundum dignitatis unitatem aut sicut divinam possidentis habitationem, sed ut vere vivificatricem et ipsius Verbi propriam factam. Vita enim naturaliter ut Deus exsistens, quia propriae carni unitus est, vivificatricem eam esse professus est...

38. 8 Eas autem voces quas Salvator noster in evangelio protulit, non in duabus subsistentiis aut personis omnino partimur. Non enim duplex est unus Christus et solus, quamvis ex duabus diversisque rebus ad unitatem cognoscatur individuam convenisse, sicut homo quoque, ex anima constans et corpore, non duplex potius sed unus est ex utroque. Humanas ergo et divinas insuper voces ab uno Christo dictas animadvertentes recte sentimus. Cum enim Deo dignissime loquitur de seipso [... Io. 14, 9; 10, 30], divinam eius intelligimus ineffabilemque naturam... Cum vero humanae naturae mensuram nullatenus inhonorans Iudaeos alloquitur [... Io. 8, 40], item non minus eum qui in similitudine et aequalitate Patris est, Deum Verbum etiam in mensuris humanitatis eius agnoscimus... Si sermones homini congruentes abicit, iuxta nos hominem fieri quis coegit? Cum vero se propter nos ad exinanitionem spontaneam misericorditer inclinarit, quam ob causam dignos exinanitione sermones effugerit?...

39. 9 Appellatum vero apostolum et pontificem confessionis nostrae tamquam sacrificantem Deo et Patri fidei nostrae confessionem quae a nobis ipsi et per ipsum Deo et Patri incessanter offertur, iterum eum dicimus qui ex Deo est secundum naturam Filius unigenitus, nec homini praeter eum alteri sacerdotii nomen et officium deputamus: factus est enim mediator Dei et hominum et reconciliator ad pacem, semetipsum Deo et Patri pro nobis offerens in odorem suavitatis [... Eph. 5, 2; Heb. 10, 5-7]. Obtulit enim proprium corpus non pro se sed pro nobis in odorem suavitatis. Nam qua pro se oblatione vel sacrificiis indigeret ab omni peccato liber ut Deus exsistens?...

40. 10 De Spiritu quoque cum dicit "ille me glorificabit" [Io. 16, 14], hoc rectissime sentientes unum Christum et Filium, non velut alterius egentem gloria, confitemur ab Spiritu Sancto gloriam consecutum, quia Spiritus eius nec melior nec superior illo est... quemadmodum si quis de hominibus asseveret quod virtus sua vel disciplina quaelibet unumquemque clarificat...

41. 11 Igitur quia Deum carni unitum iuxta subsistentiam sancta Virgo corporaliter peperit, idcirco eam Dei genitricem esse profitemur, non quod Verbi natura exsistendi principium de carne sortita sit... sed quod... iuxta subsistentiam sibimet uniens humanam naturam, nativitatem sustinuerit ex ipsa vulva corpoream, non quod eguerit necessario aut propter suam naturam nativitate ista... sed ut ipsas benediceret substantiae nostrae primitias et dum eum carni unitum mulier edidisset... maledictio... desineret...

42. 12 ... His omnibus etiam tuam religionem concordare et praeter aliquem dolum vel finctionem consentire iam convenit. Quae vero religioni tuae anathematizare necesse est, huic epistolae nostrae subiecta sunt; quod si minime, eisdem subiectam sententiam consequeris.

[XII ANATHEMATISMI]

43. I. Si quis non confitetur Deum esse veraciter Emmanuel, et propter hoc ipsum Dei genitricem sanctam Virginem: peperit enim carnaliter Verbum quod ex Deo est, secundum quod scriptum est "et Verbum caro factum est", anathema sit.

44. II. Si quis non confitetur carni subsistentialiter (καθ' ὑπόστασιν) unitum esse Verbum Patris, unum quoque esse Christum cum propria carne et eundem ipsum sine dubio Deum simul et hominem, anathema sit.

45. III. Si quis in uno Christo dividit substantias post unitionem, sola eas societate coniungens (μόνῃ συνάπτων αὐτὰς συναφείᾳ) ea quae secundum dignitatem est vel etiam auctoritatem aut potestatem, et non magis conventu ad unitatem naturalem (συνόδῳ τῇ καθ' ἕνωσιν φυσικήν), anathema sit.

46. IV. Si quis duabus personis vel subsistentiis decernat eas voces quae tam in evangelicis quam apostolicis litteris continentur, vel etiam eas quae de Christo a sanctis dicuntur vel ab ipso Christo de seipso, et aliquas quidem ex his tamquam homini praeter Dei Verbum 〈qui quasi〉 specialiter (ἰδικῶς) intelligatur applicandas crediderit, aliquas vero tamquam Deo dignas soli Verbo Dei Patris deputaverit, anathema sit.

47. V. Si quis audet dicere Christum ἄνθρωπον θεοφόρον, id est hominem Deo utentem seu portantem et non Deum esse veraciter dixerit, tamquam unicum Filium per naturam, secundum quod Verbum caro factum est 〈et〉 participaverit nobis similiter carne et sanguine, anathema sit.

48. VI. Si quis dicit Deum vel Dominum esse Christi Dei Patris Verbum et non magis eundem ipsum confitetur Deum et hominem simul, propter quod Verbum caro factum est secundum Scripturas, anathema sit.

49. VII. Si quis dicit tamquam in hominem Iesum Deum Verbum fuisse operatum et unigeniti dignitatem tamquam alteri praeter ipsum exsistenti tribuit, anathema sit.

50. VIII. Si quis audet dicere assumptum hominem coadorari cum Deo Verbo oportere et connuncupari Deum, tamquam alterum cum altero (adiectio enim unius syllabae hoc cogit intelligi) et non magis una reverentia veneratur Emmanuelem unamque ei glorificationem dependit iuxta quod Verbum caro factum est, anathema sit.

51. IX. Si quis unum Dominum Iesum Christum glorificatum dicit ab Spiritu Sancto, tamquam ab aliena virtute qua per eum uteretur et ab eo acceperit efficaciam contra immundos spiritus et per eum implesse divina signa, et non magis proprium eius esse Spiritum dicat, sicut et Patris, per quem signa operatus est, anathema sit.

52. X. Pontificem et apostolum confessionis nostrae [Heb. 3, 1] factum esse Christum divina Scriptura commemorat; obtulit enim semetipsum pro nobis Deo Patri in odorem suavitatis [Eph. 5, 2]. Si quis ergo pontificem et apostolum nostrum alium dixerit esse factum praeterquam ipsum Deum Dei Verbum, quando factum est caro et secundum nos homo, sed quasi alterum praeter ipsum specialiter hominem ex muliere, et si quis dicit quia pro se obtulit se ipsum oblationem et non magis pro nobis solis (non enim indiguit oblatione qui peccatum nescivit), anathema sit.

53. XI. Si quis non confitetur carnem Domini vivificatricem esse tamquam propriam ipsius Dei Verbi, sed quasi alterius cuiuspiam praeter ipsum, coniuncti quidem secundum dignitatem aut secundum quod solam divinam inhabitationem habuerit, et non potius, ut diximus, vivificatricem esse, quia facta est propria Verbi Dei cui omnia vivificare possibile est, anathema sit.

54. XII. Si quis non confitetur Deum Verbum carne passum esse, et carne crucifixum, et mortem carne gustasse, factumque primogenitum ex mortuis, secundum quod est et vita et vivificator ut Deus, anathema sit.

55. **Ad Theodosium de recta fide** [a. 429-430] [1]: 17 ... Cur istud praedicare debeant, rationem admodum plausibilem comperisse se autumant [Apollinaristae]. Aiunt enim, quae ad unius perfecti constitutionem per compositionem concurrunt, ea partes esse et imperfectorum rationem obtinere, nam quod perfectum est per se... non opus habet ut ad partialem compositionem veniat... Quin et illud quoque huc adiecturos suspicor, nempe: si ex homine perfecto et Dei Patris Verbo Emmanuelem coaluisse dicamus, in... periculum venturos esse ut vel inviti duos Christos et duos itidem filios tenere et profiteri cogamur. [PG 76, 1157-1160].

56. 17 ... Cedo, quid nos ad haec respondebimus? Apprime indignum esse nos antiquissimam fidei traditionem... propter curiosas quasdam ac supervacaneas rationes ac disceptationes deserere, vel nimiis inquisitionibus humanae mentis captum excedentia subicere... Quanto satius... sapientissimo Deo consiliorum suorum rationes integre permittere... 18. Quare licet templum quod Verbo unitum est anima humana perfectum et informatum certo credamus, non duos tamen filios adoramus nec duos Christos agnoscimus... [PG 76, 1157-1160].

57. 19. Quod si dixerint genus nostrum solo Unigeniti adventu indiguisse, atque ideo illum, quod ab iis qui in terris degunt cerni amiceque cum hominibus conversari et vitae evangelicae viam nobis praemonstrare vellet, dispensatoria quadam ratione solam carnem nobis similem induisse... illi incarnationis scopum se ignorare magnumque illud pietatis mysterium prorsus non intelligere aperte ostendunt... [PG 76, 1160].

58. 20. Annon apertissimum est, obsecro, unigenitum Dei Filium similem nobis, hoc est perfectum hominem, factum esse, quo nimirum terrenum hoc nostrum corpus, vita propria per oeconomicam unionem illi immissa, ab inducta corruptione liberaret; animam rursus humanam, posteaquam illam propriam sibi reddidisset suaeque naturae firmitate ac immutabilitate perinde ac vellus colore imbuisset, peccato superiorem declararet?... Christus... unus proinde positus tamquam radix

[1] Textus graecus in collectione Vaticana, ed. SCHWARTZ, ACO, I, 1, P. I, pp. 42-72. PG 76, 1133-1200.

et initium quoddam cunctorum qui in spiritu ad vitae novitatem instaurantur, et corporis immortalitatem et eam quae ex divinitate proficiscitur securitatem ac firmitatem, secundum quandam gratiae communicationem, in universum humanum genus transmittet... [PG 76, 1161].

59. 21. Totum itaque Dei Verbum toti naturae nostrae humanae unitum asserimus. Nulla enim ratione putandum est, principe nostri parte, hoc est anima, neglecta, peregrinationis suae molestias carni largiri voluisse. Pulchre autem per utramque partem dispensationis sacramentum perfecit. Carne sua tamquam organo ad carnis opera naturalesque aegritudines ac cetera officia vituperationis expertia, anima rursum ad humanas inculpatasque affectiones utebatur. Nam et esuriem et longioris itineris laborem et pavorem ac metum et tristitiam et angorem et ipsam denique in cruce mortem pertulisse traditur... Et quidem carnem suam citra controversiam liberationis pretium pro omnium carne dependit, animam vero iustum pro mortalium omnium animabus pretium exhibuit... Nec enim fas est dicere carnem Verbo unitam aliquando potuisse corrumpi aut divinam illam animam intra inferni portas detineri... [PG 76, 1164].

60. 22 ... Sic quoque anima quae cum illo [Verbo] coniuncta copulataque fuerat ad inferos descendit, divinaque virtute ac potentia utens spiritibus quoque ibidem captivis sese exhibuit... Atque huc mihi magnus ille Petrus respexisse videtur, cum de Dei Verbo eiusdemque secundum dispensatoriam unionem anima hunc in modum concionatur [... 1 Pet. 3, 17-18]. Nec vero dicent divinitatem per se solam ad inferos descendisse spiritibusque ibidem conclusis praedicasse... Nec etiam concedendum est ipsam in apparentem animae speciem transformatam esse... Sed quemadmodum Unigenitus cum iis qui in corporibus suis adhuc degebant versatus est in corpore, ita spiritibus qui apud inferos tenebantur, animam mente et ratione praeditam sibi coniunctam habens, (ἑνωθεῖσαν) concionatus est... [PG 76, 1165].

61. 25. At hic sciscitabitur forte quispiam: Cuiusmodi tandem sacra Virgo peperit, hominemne an Dei Verbum? Cui nos respondemus, istuc exquirere nihil aliud esse quam errare et a vero honestoque abduci. Nemo post unionem divisionem mihi fingat, neque Emmanuelem in hominem seorsum et in Deum seorsum dispescens, duas personas efformet... licet post unionem duo apparere debeant et distincte sit utrumque intelligendum (τὰ δύο φάναι μετὰ τὴν ἕνωσιν καὶ ἀνὰ μέρος ἑκάτερον νοεῖν). Quocirca sciendum considerari quidem ab intellectu quandam naturarum differentiam (neque enim est eadem deitatis et humanitatis natura), sed una cum hac consideratione percipiet utriusque concursum ad unionem. Unus itaque est Christus, qui quidem ex Deo Patre nascitur ut Deus, ex sacra autem Virgine ut homo. Etenim idem illud Verbum quod inexplicabili modo supraque omnem humanae

mentis captum eluxit ex Deo Patre, in humanam naturam descendens et in id quod non erat se dimittens, ex muliere quoque dicitur natum: non quo maneret exinanitum, sed Deus esse crederetur postquam etiam in naturae nostrae forma in terris apparuit; non tamquam is qui hominem inhabitet, sed tamquam is qui homo reipsa exsistat, gloria tamen sua prorsus incolumi et salva... [PG 76, 1168-1169].

62. 26 ... Filius itaque... posteaquam divinitate non amissa sed humanitate assumpta in hominis naturam sese dimisit, meritoque et ex David quoque semine progenitus... praedicatur, quippe cum id quod assumpsit, ab eo nullo modo alienum sed vere illius proprium sit, quare unum censetur cum ipso. Quemadmodum exempli causa in hominis quoque compositione accidere animadvertimus: is etenim ex anima et corpore, partibus utique secundum naturam dissimilibus, constituitur, attamen quod ex utroque concrevit, unus homo reputatur; et quemadmodum a sola carne totum interdum animal denominatur, et anima rursum nominata id quod ex utroque conflatum est non infrequenter intelligitur, ad eundem plane modum, quae de Christo quoque dicuntur accipienda sunt... [PG 76, 1169-1172].

63. 27 ... Arbitror enim Dei Verbum post assumptam semel carnem ab humanae naturae conditionibus non esse penitus excludendum, neque humanitati rursum, si ut in Christo est consideretur, gloriam quae Deum decet denegandam esse. [PG 76, 1173].

64. 30. Idem itaque unigenitus et primogenitus est: unigenitus quidem ut Deus, primogenitus vero quatenus secundum oeconomicam unionem inter nos et inter multos fratres homo versatus est, quo et nos quoque in ipso et per ipsum secundum naturam et gratiam filii Dei efficeremur: secundum naturam quidem ut in ipso et uno, participatione vero et secundum gratiam per ipsum in Spiritu. Quemadmodum igitur Christi humanitati, propterea quod secundum dispensationis copulam Verbo unita est, unigenitum esse et dici proprium effectum est, ita Verbo, eo quod unitum est carni, id proprium factum est, ut inter multos fratres primogenitus sit et appelletur. [PG 76, 1177].

65. 32 ... Unus et solus Dominus Iesus Christus ex humanitate adorante et adoranda divinitate constitutus... Et quemadmodum una est fides... ita plane... una quoque Patris et incarnati Filii et Spiritus Sancti est adoratio. Quamvis enim Unigenitus caro factus inter nos habitarit... hoc tamen nihil impedit quominus cum a nobis tum ab ipsis quoque angelis adorari debeat... Neque enim... dicturi sunt, opinor, quod in Dei Patris Verbum solum carne exutum credamus; neque illud rursum praeteribimus, quod non in unum aliquem nostri similem aut in hominem fide tendamus, sed quod in persona Christi in verum et naturalem Deum... [PG 76, 1180-1181].

66. 37 ... Peccata namque iis qui illi adhaerent condonans, suo mox ungit eos Spiritu, quem quidem ut Dei Patris Verbum ipse immittit et ex propria natura in nos quasi ex fonte quodam transfundit; quin etiam facultate hac propter unionem et incarnationis oeconomiam cum homine communicata, corporaliter quoque ut homo inspirabat... Videre est autem ubi Verbum divinae actionis gloriam propriae carni largiatur; contra rursum ubi quae carnis sunt in se transferat ac propter dispensationis unionem propriae naturae tribuat. [PG 76, 1188-1189].

67. 40 ... Christus... conditor est ut Deus, vivificator vero ut vita, ex proprietatibus humanis et superhumanis in unum quoddam medium coeuntibus constitutus (εἷς ἕν τι τὸ μεταξὺ συγκείμενος), siquidem... Dei et hominum mediator est... 42 ... "Bibebant autem de spirituali consequente eos petra, petra autem erat Christus" [1 Cor. 10, 2-4]. En summam illam antiquitatem quae in Verbo proprie convenit, secundum oeconomicam unionem hic Christo Iesu assignatam esse. An obscurus est hic sermo? Evidenter enim exponit Bethleemitam illum qui ex muliere natus est homo, ab initio saeculi exitum habere... etiamsi in novissimis saeculi temporibus secundum carnem humanamque naturam progenitus et missione in hunc mundum a Deo Patre inunctus sit: neque enim aliunde hoc nomen Christi sortitus est quam ab una hac unctione et functione... [PG 76, 1193-1197].

68. Ad Augustas de fide [a. 429-430] [1]: 12. "Vos adoratis quod nescitis, nos adoramus quod scimus, quia salus ex Iudaeis est" [Io. 4, 22]. Obiecerit fortassis hic quispiam alterum adorare in supremam illam divinamque Verbi naturam minime convenire... Si enim Dei Patris Verbum cum nuda solaque divinitate in mundum apparuisse credimus, nullo modo alterum adorare illi conveniet... Quod si formae quam susceperat humilitatem adorantisque naturae conditiones non aversatum hominis filius effectum est, iam sane adoratio dispensationis ordini exinanitionisque conditioni congruet... [PG 76, 1349].

69. 14 ... Quamvis enim humanitus crucis supplicium pertulit, divinitus tamen resurrexit. Propter resurrectionem autem et verus Deus et verus rursum Dei Filius creditus est. Quod si eum non alterum exsuscitasse sed ipsum resurrexisse credimus, corpus utique quod mortem perpessum est proprium illius dispensatorie exstitisse statuamus oportet... [PG 76, 1352].

70. 17. De die autem illa... Divinorum secretorum ignorationem neque probrosam esse creaturae neque eidem quoque inusitatam... Si ergo Filius, quatenus homo factus est, paululum ab angelis minoratus dicitur... quid mirum si aeque atque angeli Dei secreta ignorare perhibetur, licet is Dei Patris sapientia et virtus sit?... Quare licet ut homo aliquid nescivisse dicatur, ut Deus tamen omnia norat... [PG 76, 1356].

71. 18. Ecquid ergo sibi vult quod ait: "Deus meus, Deus meus, ut quid dereliquisti me?"... Quasi derelictorum unus exsistens, quatenus et ipse similiter nobiscum particeps fuit carnis et sanguinis, dixit: Ut quid dereliquisti me? quae sane vox erat evertentis illam quae nobis acciderat derelictionem, Patremque ob loquentis dignitatem in se flectentis, necnon ad benevolentiam erga nos tamquam erga seipsum et primum provocantis; quandoquidem Christus omnium bonorum largitor et auctor nobis exstitit. Unde etiam si quidpiam ut homo a Patre accepisse dicitur, hoc ipsum totum in nostram naturam erogavit; cum ipse ut Deus plenus, nullius omnino boni indigeat. [PG 76, 1357].

72. 21. Ceterum quod beatus Paulus omnem plenitudinem in ipso inhabitasse asserat, non deerunt fortasse qui hic ita obiciant: En hominem ex muliere ortum Christum alterum per se et secundum se exstitisse indicat, in quo Verbum, hoc est Spiritus, divinitatisque plenitudo corporaliter inhabitarit tamquam alter quidem Christus seorsum ab altero illo. Ad haec sane respondemus Paulum Dei Spiritu afflatum nequaquam duos agnovisse Christos, sed unum annuntiasse [... 2 Cor. 8, 6]. Filium aeternum, in quo omnia et per quem omnia, invisibilis Dei imaginem, universorumque conditorem ac primogenitum inter mortuos, Ecclesiae caput datum praedicat. Quia ergo Dei Verbum suapte natura mortis expers est, non possumus illud vera perfectaque unione cum humana natura coniunctum fuisse non asserere, adeoque unum Christum, qui idem Deus simul sit et homo, nobis non proponere. At in quo igitur omnis divinitatis plenitudo inhabitavit corporaliter? Sane arbitrari in Verbi seorsum per se considerati naturam hoc accidisse, omnino perabsurdum fuerit, perinde namque istud esset ac si Unigenitum in seipso habitare diceremus. Credentes itaque Verbum carnem factum esse, non per aliquam sui transmutationem aut versionem sed per veram templi proprii—hoc est, corporis anima humana perfecti—unionem in nobis habitasse pie recteque asseveramus, dum magnus ille Paulus omnem divinitatis plenitudinem in ipso inhabitasse scribit; non quidem per participationem aut habitudinem aut gratiae communicationem, sed corporaliter, hoc est, essentialiter, per inhabitationem illam aliud nihil insinuare voluisse quam veram Verbi cum sacra carne unionem. Quemadmodum licet hominis spiritus in ipso habitare dicatur, non alius tamen aut diversus ab ipso iudicatur... Oportet igitur locutionum formulas non usque adeo anxie excutere, sed ipsas rerum naturas potius contemplari, earumque ductu ad ipsam veritatem contendere. [PG 76, 1361-1364].

[1] Textus graecus in collectione Vaticana, ed. SCHWARTZ, ACO, I, 1, P. V, pp. 26-61. PG 76, 1335-1420, sub titulo: *Ad reginas oratio altera*. Aliud opus *Ad Dominas* auctoritatibus fere totum consistens invenitur graece apud SCHWARTZ, *l. c.*, pp. 62-118; graece et latine in PG 76, 1201-1336.

73. 22... Cum humana natura ob protoplasti inobedientiam maledicto mortisque sententiae obstricta haereret, oportuit ad antiquum statum illam denuo reduci per inculpatam obedientiae demonstrationem. Atqui istud humanae naturae facultates multis partibus excedebat: neque enim ullus a peccato immunis erat. Nam cum ea... intra propriam carnem nequitiae radicem haberet... quomodo omnem omnino lapsum evaderet... Itaque Deus Pater mira quadam dexteritate omnia per Christum instauraturus... misit Filium suum factum ex muliere, quo nimirum corpus nostro simile sibique proprium factum assumens, tamquam homo in terris appareret qui est omnis peccati ignarus, atque ita Deo Patri per omnia obsecutus, humanam naturam in semetipso iustificaret... Etenim perabsurdum fuerit per inobedientiam prioris Adae... damnationis heredes constitutos nos esse, iustitiae vero posterioris per consummatam illam obedientiam in vitam reducentis exsortes nos manere... [PG 76, 1364-1365].

74. 26... Confessionis nostrae apostolus et pontifex a Deo Patre institutus est Iesus, hoc est, Dei Verbum incarnatum. Tunc enim Iesu nomine per angelum appellatum est. Et quidem sacerdotii et apostolatus nomen et res perexigua sunt si Verbi naturae attribuantur, verumtamen humanae naturae modulo non incongrue adaptantur. Nam filius... non venerat ministrari sed ministrare et dare animam suam redemptionem pro multis... Neque hoc, si dispensationis cum carne rationem spectes, illum dedecet qui se semel ad humana demisit. Vide iam quomodo secundum humanam naturam sacerdotii munus obeat mediatorque inter Deum et homines exsistat, omnis enim sacerdos mediatoris officio fungitur. Verumtamen sacrificii ritum non obit serviliter sacerdotum nostri ordinis more, quasi ipse non sit cui etiam sacrificium offertur; sed sibiipsi quoque sacrificat, et per seipsum et in seipso Deo Patri... [PG 76, 1369].

75. 28... Nam omnia quae Patris sunt, hereditario iure possidet. Postquam vero... carni et sanguini communicavit et nos in ipsum ut in Deum credidimus, ob id factum est ut donationis nomen ei tribuatur. Nam qui ante susceptam carnem imperabat, is etiam carne indutus regnum in nos obtinuit... [PG 76, 1372].

76. 31. Scopus itaque unigenito Dei Filio propositus fuit in carne sua pro nobis pati... Oportuit ut vivificum Dei Verbum natura morti obstricta, hoc est nostra humana, sese indueret; quo mors efferatae cuiusdam belluae instar propriam quoque illius carnem adorsa, a tyrannide quam in nos exercebat, velut a Deo iam debellata, in posterum desisteret... [PG 76, 1376].

77. 33... Si Deus Verbum, deitatem non amittens... homo factus praedicatur, magnum profecto pietatis mysterium hic se offert. Si vero Christus est homo tantum communis sola dignitatis vel auctoritatis societate Deo coniunctus... quomodo manifestatus est in carne?... Quid igitur in Christo aut novum aut inusitatum et admiratione dignum est...? [PG 76, 1377].

78. Adversus obiectiones Theodoreti in XII anathematismos [1]: Ad I... Novimus enim nos quoque quod nec umbram quidem conversionis divina illa excellensque natura perpetiatur et quod Dei Verbum in naturam non commigraverit carnis deitate deposita. Verum quoniam a Dei forma servi formam assumptam esse commemorat, doceat nos si sine substantiis solae et per se ipsae inter se formae convenerint (εἰ δίχα τῶν ὑποστάσεων μόναι καὶ καθ' ἑαυτὰς αἱ μορφαὶ συνῆλθον ἀλλήλαις). At id, opinor, ipse quoque non ita esse confitebitur, neque enim species tantum sine substantiis et formae inter se per ἕνωσιν dispensatoriam convenerunt sed rerum ipsarum sive substantiarum (πραγμάτων αὐτῶν ἢ γοῦν ὑποστάσεων γέγονεν σύνοδος) conventus est factus, ut humanitatis [humanitionis] ratio vere facta esse credatur. Ergo si Dei Verbum carnem factum esse dicamus, non confusionem nec commixtionem nec rursus conversionem aut commutationem ei dicimus contigisse, sed coniunctum esse arcana ineffabilique ratione corpori sancto habenti animam rationalem. Quidquid enim adunari dicitur, non confunditur, sed aliud sibi magis assumit... Ideo et Virgo sancta theotocos est. Supervacuum autem esse opinor eam etiam ἀνθρωποτόκον vocari. Nam si essent quidam adeo mente capti, ut hi dicerent naturam Verbi ex carne tamquam fontem suae originis habuisse et suae substantiae inde initium fuisse sortitam, fortasse non absque aliqua ratione facere viderentur qui eam ἀνθρωποτόκον vocari debere ostenderent; sed quoniam huiusmodi opinio omnibus odiosa est nec aliter potest intelligi theotocos esse Virgo sancta nisi quis prius crediderit quod factum sit caro... Dei Patris Verbum (neque enim divinitatem nudam Virgo peperit), quod nobis ex hac contentione emolumenti parient hi qui certant etiam ἀνθρωποτόκον eam vocari debere?... Sed libenter eum consulerem utrum unitatem Dei Verbi et humanitatis sive sancti corporis rationabiliter animati factam esse vere confiteantur, an ipse quoque nonnullorum exemplo per coniunctionem solam (κατὰ συνάφειαν σχετικήν) servilis et ἀνυποστάταe formae <cum> ἀνυποστάτα forma divina sive alio modo et sola filietatis ὁμωνυμία et aequalitate dignitatis, si tamen iste coniunctionis esse ullus intelligitur modus... [SCHWARTZ, p. 145].

79. Explicatio XII anathematismorum [2]: Ad I. Beati patres qui per tempora in Nicaenam convenerunt civitatem... credi dixerunt... et

[1] Textus graecus in collectione Vaticana, ed. SCHWARTZ, *o. c.*, I, 1, P. VI, pp. 107-146. Latina versio in collectione Palatina, ed. SCHWARTZ, *o. c.*, I, 5, pp. 142-165. PG 76, 386-452.

[2] Textus graecus in collectione Vaticana, ed. SCHWARTZ, ACO, I, 1, P. V, pp. 15-25. Latina versio in collectione Sichardiana, *ibid.*, I, 5, pp. 249-287. PG 76, 293-312.

in unum Dominum Iesum Christum Filium eius... ipsum dicentes ex Deo Patre natum Verbum... incarnatum et hominem factum, passum et resurrexisse. Deus enim exsistens... semen Abraham apprehendit [... Heb. 2, 16. 14] et proxime nobis participatus est sanguine et carne ⟨factus est enim secundum carnem⟩ ex sancta Virgine et homo apparuit secundum nos, non desinens esse Deus, absit, sed exsistens quod erat et permanens in divinitatis natura atque gloria. Dicimus ergo ipsum hominem factum, nec conversionem passum in id quod non fuit, non immutationem (semper enim est idem et conversionis obumbrationem pati non tollerat) sed neque mixturam aut confusionem aut temperamentum (οὐδὲ φυρμόν ἢ ἀνάχυσιν ἢ σύγκρασιν) substantiae eius ad carnem factam definimus. Dicimus autem carni animam habenti rationalem unitum Verbum, sed ultra mentem et ineffabiliter et sicut solus ipse novit. Ergo permansit Deus et in assumptione carnis, et est unus Filius Dei et Patris Dominus noster Iesus Christus, idem ipse et ante omne saeculum et tempus secundum quod intelligitur Verbum et splendor substantiae eius, et in novissimis temporibus dispensative homo propter nos. Quia vero perimunt quidam secundum carnem nativitatem eius... pro hac causa primus noster anathematismus... confitetur, Deum esse dicens vere Emmanuel, et ideo Dei genitricem sanctam Virginem.

80. Ad II ... [Deus manifestatus est in carne]. Hoc est, factum est caro ex Deo Patre Verbum... propriam faciens carnem ex sancta Virgine sumptam, unusque et idem appellatus Filius; ante humanationem quidem sine carne adhuc Verbum, post inhumanationem vero idem incorporatus. Ideoque dicimus eundem esse Deum quem simul et hominem, proprie et particulariter positam in eo contemplationem et in Deum Verbum proprie, ut non duos intelligamus filios... Eos autem qui... determinant vero in filios duos unum et discernunt ab alterutris quae vere unita sunt, dicentesque secundum solam dignitatem sive auctoritatem hominis factam copulationem ad Deum, rectae et immaculatae fidei esse dicimus alienos... Qui enim factus ex nobis est... suscepit potius simul humana mensuris humanitatis propter dispensationem, nec ex hoc propriam nocens naturam vel gloriam...

81. Ad III. Cum... unitum dicimus sancto corpori animam habenti rationalem ex Deo Patre Verbum et unum sic intelligimus Filium, sicuti denique et in nobis ipsis videre licet. Alterius quidem naturae quam corpus est animam esse constat, attamen in unum animal sunt ambo composita. Sed non ita haec habere aestimant aliqui. Cum hominem distinguunt nobis particulariter et proprie, copulatum eum aiunt nato ex Deo Patre Verbo secundum solam dignitatem sive auctoritatem, non secundum unitatem naturalem, hoc est veram (οὐ καθ' ἕνωσιν φυσικήν, τουτέστιν ἀληθῆ) sicuti nos credimus. Sic enim et alicubi dicit scriptura divina: et eramus natura filii irae sicut et ceteri [Eph. 2, 3], naturam pro veritate percipiens. Qui igitur dividunt subsistentias post unitatem et particulariter ponunt utramque... duos modis omnibus statuunt filios, cum Scriptura divinitus inspirata unum dicat Filium atque Dominum. Quocirca post ineffabilem unitatem, sive Deum nomines Emmanuel, incarnatum et hominem factum intelligimus nos ex Deo Patre Verbum; sive hominem dicas, nihilominus illum ipsum in mensuris humanitatis participatum dispensative cognoscimus. Factum vero dicimus palpabilem qui impalpabilis est, visibilem qui invisibilis est; non enim fuit extraneum ei unitum ipsi corpus...

82. Ad IV ... Exinanivit autem semetipsum... et advenit volens ad ea quae nostra sunt... Omnia igitur eius sunt et Deo decibilia et humana. Quo enim adhuc exinanivit semetipsum si humanitatis mensuras erubescebat?... Omnes igitur voces quae in evangeliis sunt, et humanas et Deo decibiles, applicabimus uni personae, quoniam et unum credimus esse filium Christum Iesum, hoc est inhumanatum et incarnatum Dei Verbum. Quocirca vel si aliquid dicit humanorum, humanitatis eius reputabimus hoc mensuris... licet sicut Deus loquatur, Deum esse credentes inhumanatum, rursus tamquam uni Christo et Filio voces quae ultra naturam sunt hominis attribuimus...

83. Ad V ... Nestorius et qui cum eo... velut hominem unum sanctorum in eo qui ex sancta Virgine natus est inhabitare confirmant unigenitum Dei Verbum, ut nequaquam unus in confessione sit Christus et Filius et Dominus et adorandus, sed sicut homo proprie et singulariter intelligendus sola copulatione quae secundum unitatem est dignitatis, honoratus coadoretur et conglorificetur... Qui igitur praesumunt dicere deiferum hominem esse eum et non potius inhumanatum Deum, necessario subcumbunt anathematismo proposito.

84. Ad VI. Dominus noster Iesus Christus unus et solus, vere Filius exsistens Dei et Patris, caro factus est et principat omnium simul cum proprio Genitore [... Phil. 2, 10-11]. Est igitur ipse Dominus quidem omnium... ipse vero suus nec Deus nec Dominus.

85. Ad VII ... Nominatus autem est et Christus eo quod unctus sit humane nobiscum secundum psallentis vocem [... Ps. 44, 8]. Cum exsistat ipse Sancti Spiritus dispensator et non ex mensura det eis qui eo sunt digni... dispensative sicut homo unctus dicitur intelligibiliter, volante super eum Sancto Spiritu, ut et in nobis permaneat...

86. Ad VIII ... Credimus igitur et baptizati sumus in unum... Filium Dominum nostrum Iesum Christum, hoc est incarnatum et inhumanatum ex Deo Patre Verbum unumque exsistentem et Deum vere adorare didicimus... Factus autem est primogenitus qui est unigenitus, quando et homo secundum nos apparuit... Si quis igitur coadorari dicit ut hominem seorsum altero praeter eum exsistenti ex Deo Verbo et non secundum unitatem veram coadunans in unum Christum et Filium et Dominum una adoratione glorificat, virtuti anathematis iuste subdetur.

87. Ad IX. Homo factus unigenitum Dei Verbum permansit et ita Deus, omnia exsistens quaecumque etiam Pater citra hoc solum ut sit Pater, sed et proprium habens ex eo et substantialiter Spiritum Sanctum natura eadem secum, operabatur signa divina. Quocirca et homo factus permansit et ita Deus, tamquam propria virtute per Spiritum complebat miracula. Qui vero dicunt sicut hominem unum secundum nos seu sanctorum glorificatum ipsumque operatione per Spiritum habita non tamquam propria magis sed tamquam extranea et Deo decibili utentem et quasi pro gratiae parte accepisse ab Spiritu in caelos ascensionem, anathematis virtuti iuste subicientur.

88. Ad X. Parva quidem indubitanter nato ex Deo Verbo ea quae sunt humana, tamen non aspernanda propter dispensationem. Cum sit enim Dominus omnium per naturam, deposuit semetipsum in his quae nostra sunt formam servi suscipiens, et appellatus est pontifex noster et apostolus, mensuris humanitatis et in hoc vocantibus eum [... Heb. 10, 14]. Sed nescio quomodo extranea sapientes non eundem ex Deo Verbum hominem factum affirmant appellatumque apostolum et pontificem confessionis nostrae, sed tamquam alterum quendam praeter eum hominem seorsum ex sancta Virgine natum, et aiunt appellatum apostolum atque pontificem et secundum provectum in hoc venisse, et non pro nobis solum sed etiam pro se obtulisse semetipsum in sacrificium Deo et Patri...

89. Ad XI. Sanctam et vivificatricem et sine sanguine immolationem in ecclesiis celebramus, non unius secundum nos hominisque communis corpus quod offertur esse credentes, similiter autem et pretiosum sanguinem, suscipientes autem potius tamquam proprium corpus factum necnon et sanguinem omnia vivificantis Verbi. Communis enim caro vivificare non potest [... Io. 6, 63; 6, 57]. Quia vero Nestorius et qui eius sapiunt sectas, indocte virtutem destruunt sacramenti, idcirco et satis recte anathematismus est factus.

90. Ad XII. Impassibile quidem et immortale est ex Deo Patre Verbum... tamen propriam fecit carnem mortis capabilem, ut per id quod pati solet, pro nobis et propter nos in semetipso passiones assumens omnes nos ex corruptione liberaret et morte, vivificans sicut Deus proprium corpus et primitiae dormientium factus et primogenitus ex mortuis. Non enim homo communis erat seorsum et particulariter intelligendus citra ex Deo Patre Verbum, qui propter nos pretiosam sustinuit crucem et gustavit mortem, sed ipse gloriae Dominus carne passus est...

91. Scholia de incarnatione Unigeniti [post 428] [1]: 4... Virgo sancta peperit templum Verbo unitum, sed e caelo dicitur et recte quidem Emmanuel; desuper enim et ex substantia Dei et Patris natum est Verbum ipsius, descendit vero ad nos tunc cum factus est homo; tamen sic quoque desuper est [... Io. 3, 31; 8, 23; 3, 13]. Descendisse autem dicimus e caelo filium hominis per unitatem dispensatoriam, Verbo tribuente propriae carni gloriae suae et divinae maiestatis claritudinem. [SCHWARTZ, p. 186. PG 75, 1374].

[1] Latina versio in collectione Palatina, ed. SCHWARTZ, ACO, I, 5, pp. 184-215. Fragmenta graeca *ibid.*, pp. 219-231. PG 75, 1369-1412.

92. 8... Quotiens igitur adunatum esse nostrae naturae Dei Verbum dicimus, omni humana cogitatione adunationis eius modus videtur esse superior... Sed si oportet... tam subtiles res et omnem rationem transcendentes coniectare, dicimus... talem esse adunationem Emmanuel qualem quis intelligat et animam hominis ad suum corpus habere. Anima enim omnia quae sunt corporis esse reputat sua, licet per naturam propriam expers sit passionibus corporis et naturalibus et quae extrinsecus accedant. Movetur enim corpus in concupiscentias naturales et consentit anima, nullo quidem modo participans, concupiscentiae tamen exitum delectationem propriam ducit. Et si forte a suo corpore deprimatur aut torqueatur, condolet quidem quod suum corpus patiatur, ipsa vero in suam naturam nullum patitur omnino tormentum. Tamen super haec quoque dicimus esse adunationem quae est in Emmanuel facta. Erat enim necesse cum suo corpore adunatam ei animam dolere, ut dum timeat passiones, subditam cervicem Deo submitteret; de Deo autem Verbo condolere passionibus nefas est dicere. Impassibilis enim Deus est et nostrarum rerum longe dissimilis. Sed adunatus quidem erat carni habenti animam rationabilem, qua patiente ipse impassibilis ea quae animae contingerent cognoscebat; et contundebat quidem ut Deus carnis infirmitates, suas tamen eas tamquam sui corporis esse ducebat. Itaque esuriisse dicitur, fatigatus esse, passus fuisse pro nobis. [SCHWARTZ, pp. 188-189. PG 75, 1376-1377].

93. 8... Ergo Verbi adunatio quae est cum humanitate facta, non irrationabiliter rebus nostris comparetur. Nam sicut corpus alterius est naturae praeter animam, unus tamen ex utroque homo efficitur et vocatur, ita etiam ex perfecta Dei Verbi substantia et ex humanitate perfecta unus est Christus, idem in eodem Deus simul et homo. Et sua quidem ducit Deus Verbum... ea quae sunt carnis propria, quia ipsius est corpus et non alterius; communes autem facit tamquam cum sua carne divinae suae maiestatis operationes, ut posset etiam vivificare mortuos et sanare infirmos. [SCHWARTZ, p. 189. PG 75, 1378].

94. 8... At si convenit exemplis etiam divinae Scripturae quasi per figuram adunationem demonstrare, age dicamus ut possumus. 9... Ceterum tamquam in imagine licet in carbone conspicere adunatum quidem humanitati Dei Verbum, non tamen proiecisse quod fuerat, transformasse autem magis assumptam naturam in suam gloriam et operationem. Quemadmodum enim ignis ligno affixus et in id penetrans comprehendit

quidem ipsum, et, quamvis lignum esse non desinat, in vim tamen suam speciemque transmutat et omnem se confert in lignum et cum ipso iam quasi unum aliquid aestimatur... [SCHWARTZ, p. 189. PG 75, 1378-1379].

95. 10 ... Quemadmodum odor [lilii, cf. Cant. 2, 1] res quidem est incorporea, habet autem quasi proprium corpus id in quo inest, tamen unum ex utroque intelligitur lilium, corrumpetur tamen ratio ipsius unius rei discessu, in subiecto enim corpore odor est... [SCHWARTZ, p. 190. PG 75, 1379].

96. 11 ... Sed lignum quidem [arcae, cf. Ex. 25, 10] imputribile sit figura corporis incorrupti... aurum vero, quasi materies aliis pretiosior, divinae nobis indicat substantiae maiestatem. Attende igitur quam arca tota inaurata sit auro puro extra et intra. Adunatum quidem fuerat sanctae carni Deus Verbum, et id est, ut opinor, arcam fuisse extra inauratam. Quod vero et animam rationabilem, quae corpori inerat, propriam fecerit, ex hoc apparet quod et intra arcam praeceperit inaurari. [SCHWARTZ, p. 190. PG 75, 1381].

97. 12 ... Quemadmodum enim ubicumque lux fuerit, caligo interit tenebrarum, ita etiam immortalitate praesente, omnis certe pestis fugitiva discedet, et praesente eo qui peccatum non novit... cedet omne peccatum. [SCHWARTZ, p. 192. PG 75, 1383].

98. 15 ... Id quoque huius rei figura sit quod Moyseos virga virgas alias devoraverit, quas in terram magi proiecerant. Igitur virga quidem in terra proiecta est, non tamen serpens remansit; resumpta autem iterum fuit quod erat. Nam licet facta sit... in similitudine nostra Patris virga... attamen impleta dispensatione revolavit in caelum et fuit iterum tamquam in manu Patris virga aequitatis ac regni... [SCHWARTZ, p. 196. PG 75, 1390].

99. 16 ... Cerne in sinu quidem Moysei adhuc manum eius occultari et nondum factam leprosam [cf. Ex. 4, 6], prolatam vero et statim leprosam factam, deinde mox illatam et rursus prolatam et de cetero non leprosam... Quandiu quidem erat in sinu Patris Deus Verbum, divinitatis nitore fulgebat; verum quoniam aliquo modo extra fuerat per incarnationem... inter iniquos reputatus est... Sed quoniam iterum in sinu fuerit Patris... adveniet... in sinceritate divinitatis et gloria. [SCHWARTZ, p. 197. PG 75, 1390-1391].

100. 17 ... Homo igitur factus est vere is per quem fecit et saecula Deus et Pater, et non, ut nonnulli existimant, in homine fuit, ut tamquam homo intelligatur a nobis Deum habens inhabitantem. Nam si haec recte se habere vere confidunt, supervacaneus videbitur esse beatus evangelista Ioannes dicens "et Verbum caro factum est". Ubi enim opus est ἐνανθρωπήσεως? Aut quare incarnatum dicitur Deus Verbum, si non factum est caro?... Vis ἐνανθρωπήσεως similem nostri eum factum esse declarat, mansisse tamen sic quoque ipsum supra nos, immo supra universam etiam creaturam. [SCHWARTZ, p. 198. PG 75, 1391-1392].

101. 26 ... Igitur Verbum quidem Deus erat, factum est autem et homo, et quia natum est secundum carnem propter humanitatem, necessario ea quae ipsum peperit, theotocos est. Nam si non peperit Deum, nec dicatur Deus qui est ab ipsa progenitus; sin vero Deum ipsum divinae scripturae nominant ut Deum hominem factum, si quidem homo aliter fieri non posset nisi per generationem ex muliere, quomodo non sit quae ipsum peperit theotocos? [SCHWARTZ, p. 205. PG 75, 1400].

102. Quod unus sit Christus [ante 431] [1]: Sufficitne hoc ad deferendam illi gloriam quae Deo convenit et ad eum ultra creaturarum conditionem evehendum, quod coniunctus ei tantum sit, idque adorabilem eum faciet eum qui non sit Deus? At reperio quendam per psalmistae lyram dicentem: "Conglutinata est anima mea post te" et beatus Paulus ita scribit: "Qui conglutinatus est Domino, unus spiritus est". Anne igitur, obsecro, etiam hos adorabimus respectu Dei utpote ei conglutinatos? Atque conglutinationis nomen maiorem vim atque emphasim habet quam coniunctionis (κόλλησις-συνάφεια). Cur autem reiecto nomine unitatis (ἕνωσις)... coniunctionem potius vocant? Atqui unitas nequaquam confundit ea de quibus praedicatur, sed potius significat concursum in unum (εἰς ἕν τι συνδρομή) eorum quae unita esse intelliguntur. Sed neque in universum dicitur unum solummodo id quod simplex est atque unius speciei, verum etiam ea quae ex duobus aut etiam pluribus etiam diversarum specierum composita sunt... [PG 75, 1285].

103. Neque enim fieri poterat ut alia ratione servitus cum honore commutaretur, nisi id quod servituti convenit proprium ipsius factum fuisset, ut et ipsius gloria illustraretur. Vincit enim semper id quod praestantius est... Idcirco etiam in nos dignitas propagata est... [PG 75, 1288].

104. Erat itaque, aiunt, consubstantiale Trinitati ipsius corpus... Atqui quomodo non id mera sit insania...? Quo pacto enim in una atque eadem essentia consistere possint quae ratione naturae tantopere inter se differunt? Aliud enim est divinitas aliud humanitas, siquidem eorum dicimus factam esse unionem. Neque enim quispiam censuerit unum numero facta esse ea quae unita sunt, sed duo aut his plura. Dividendas igitur esse aiunt has appellationes. Non sunt dividendae, ut dixi, in privatam ac peculiarem diversitatem quae efficiat ut seiunctae a se mutuo et seorsim subsistant, sed potius conferendae sunt in unitatem in-

[1] Textus graecus ed. PUSEY (Oxonii 1877), pp. 334-424. PG 75, 1253-1362.

dissolubilem... Confusae itaque sunt naturae unaque e duabus effecta. At quis ita delirus aut imperitus sit, ut aut divinam naturam mutatam esse in id quod non erat existimet, aut carnem ratione mutationis in naturam Verbi translatam fuisse? Neque enim id ullo modo fieri potest. Unum porro Filium et unam ipsius naturam esse dicimus, tametsi carnem anima intelligente praeditam assumpserit; ipsius enim, ut dixi, facta est humanitas... Non erunt itaque duae naturae Dei et hominis. Aliud quidem est deitas aliud humanitas ratione eius quod cuique inest, ceterum haec inusitato quodam modo atque intellectum nostrum superante in unitatem concurrerunt... [PG 75, 1289-1292].

105. At quomodo ex duobus, divinitate nimirum et humanitate, unus censeatur Christus? Non alio modo censuerim, quam quo duae res inter se coeunt unione inseparabili atque intellectum superante, ut dixi. Exempli gratia? Nonne unum dicimus hominem nostri similem atque unam ipsius naturam, tametsi uniformis et simplex non sit sed potius ex duobus compositus, anima, inquam, et corpore? [PG 75, 1292].

106. Si existimant quia natura humana si cum divina excellentia comparetur nihil plane est, idcirco absorptam atque absumptam esse, ut ipsi volunt, iterum respondebimus: Erratis nescientes Scripturas neque potentiam Dei. Neque enim erat difficile benignissimo Deo gestabilem ac tolerabilem se praebere humanae conditioni... [PG 75, 1292-1293].

107. Ergo per hominem cuncta facta esse dicemus, et qui in novissimis saeculi temporibus ex muliere natus est Creator est caeli et terrae?... Ita sentias oportet... Neque enim Verbum, Deus exsistens, immutatum est... [PG 75, 1304].

108. Si quis vero existimat eo pusillanimitatis devenisse Christum ut summum dolorem ex passionis intollerantia conceperit metu victus atque imbecillitate superatus, incusat ipsum profecto ut non Deum. Frustra vero, ut apparet, ipsum censuerit increpasse Petrum [:.. Mt. 16, 22-23]. Quomodo peccavit discipulus cupiens a magistro suo removere tentationem, si intollerabilis ipsi erat et eo imbecillitatis deiecerat quae animum frangere posset eius qui suis discipulis mandabat mortis terrores superare et pro nihilo putare, si quando ipsum pati cernerent ut Dei voluntas perficeretur? Miror vero quod cum illum Unigenito coniunctum fuisse statuant et in divinarum dignitatum societatem assumptum, timori mortis subiciant ita ut nudus plane instar nostrum cernatur nihilque ex divinarum dignitatum communicatione commodi accepisse... [PG 75, 1324-1325].

109. Non sunt itaque separandae voces aut res allatis in medium evangelicis atque apostolicis testimoniis? Nequaquam, quantum attinet ad personas duas et hypostases duas distinctas inter se... Ergo cum ex itinere defessus fuisse dicitur atque esuriisse somnumque cepisse, venitne ut res adeo minutas ac viles Deo Verbo ascribamus? Nudo quidem et nondum incarnato ac prius quam exinanitionem subiret nequaquam... at vero incarnato atque exinanito quidnam detrimenti hoc ei afferre posse censeas?... Neque mireris si una cum carne etiam carnis imbecillitates sibi ascivisse ipsum dicimus... [PG 75, 1328].

110. Facile fuisset Deo admirabilem quandam etiam infanti sapientiam exhibere, sed hoc monstri simile futurum fuisset et ab incarnationis rationibus alienum. Quippe mysterium ipsum tacite ac sine strepitu gerebatur. Itaque dispensatione quadam permittebat ut in seipso humanitatis praescripta valerent... quae naturae nostrae conveniunt ea sibi propria fecisse, quandoquidem nostri simile est factum... [PG 75, 1332].

111. Ipse Deus Verbum, aiunt, perfecit per passionem auctorem salutis nostrae, hoc est eum qui est ex semine David. Non igitur redempti sumus a Deo... sed potius alieno sanguine, mortuusque est quidam pro nobis supposititius sive succedaneus homo et falsi nominis filius... Salvatorem vero ac redemptorem vocabimus non quidem Unigenitum sed illum potius qui sanguinem suum pro nobis dedit... Decebat enim Deum ac Patrem propter quem omnia et per quem omnia Filium suum, qui exinanitionem subierat atque incarnatus erat forma servi accepta, consummare per passiones, consecrantem atque offerentem suam ipsius carnem in pretium redemptionis vitae omnium. Immolatus enim est pro nobis Christus immaculata hostia, atque unica oblatione consummavit in aeternum sanctificatos, humanam naturam in pristinum statum reformans... [PG 75, 1336-1337].

112. Quo pacto adiutam fuisse censuerimus hominis naturam per mysterium administrationis Unigeniti in carne, nisi Deus exsistens Verbum factum est caro?... nisi corpus factum est vitae id quod interitui obnoxium erat, ut morte atque interitu superius evadat?... Salvavit nos, non legatus, non angelus, sed ipse Dominus, non aliena morte et communi ac vulgari quodam homine intercedente, sed proprio suo sanguine... Neque enim communem ac vulgarem hominem tradidit Deus pro nobis instar mediatoris assumptum et adscititia Filii gloria praeditum et stricta quadam coniunctione decoratum, sed omnem creaturam exsuperans Verbum ex essentia ipsius genitum, nostri similem propter nos factum, ut cerneretur omnium vitae pretio par... Cum autem idcirco pati voluerit is in quem nulla passio cadere potest... idcirco carnem passionis capacem induit, eamque propriam suam declaravit, ita ut ipse diceretur pati... [PG 75, 1340-1341].

113. Non alia ratione vivifica reddi caro poterat, quae ex propriae naturae conditione corruptelae necessitati erat obnoxia, nisi propria fuisset vivificantis omnia Verbi. Hoc enim modo quae ipsius erant operabatur cum vivifica illius virtute copulata. Neque mirum hoc videri debet. Etenim si verum istud est ignem materiae cuipiam admotum eam

natura sua minime calidam nihilominus calidam efficere... cur non multo magis Verbum, cum sit Deus, propriae carni vivificam vim suam et efficientiam immittet, cum eam secum unitam propriamque reddiderit sine ulla confusione et mutatione, quemadmodum novit ipse... [PG 75, 1360-1361].

114. Adversus Nestorium [a. 430] [1]. *Ex l. I:* 1. Dicet... quispiam ex iis qui tecum sentiunt: Si Verbi naturam prolem esse carnis negas et te hoc crimine liberas, quomodo igitur sanctam Virginem peperisse Deum asseris? Sed is a nobis e contrario audiet: Carnem factum esse illud ex Deo Patre Verbum ait Scriptura divinitus inspirata, hoc est, carni sine confusione et secundum hypostasim unitum: neque enim alienum ab eo erat corpus unitum illi et natum ex muliere, sed ut suum cuique nostrum proprium est corpus, eodem modo etiam Unigeniti corpus proprium illi erat et non alterius; sic namque factus est etiam secundum carnem. [PG 76, 20].

115. Praeterea dic mihi quomodo factum est caro, si generatio ex muliere non sit adiuncta?... Erat non impossibile omnipotenti illi Verbo... sibi extrinsecus ac propria virtute corpus formare... sed quia id perfidis hominibus... pro occasione futurum erat... quasi asserant Verbi incarnationem in sola specie factam, ideo necessarium fuit ut per humanae naturae leges pergeret... nisi enim similiter atque nos secundum carnem fuisset natus, nisi similiter participasset iisdem, numquam hominis naturam criminibus in Adam contractis absolvisset neque a nostris corporibus corruptionem repulisset, neque maledictionis illius potestas desiisset quam primae feminae illatam dicimus cui dictum est: "In tristitia paries filios" [Gen. 3, 16]. Sed hominis natura in Adam inobedientiae morbo laboravit, nunc in Christo grata facta est per illam ipsius ad omnia obedientiam... Adquisivit in Christo ut calcare possit mortis laqueos... Facta est maledicta... sed id quoque evacuatum est in Christo... Regnavit in nobis peccatum... sed hominum naturam in Christo, tamquam in secundi generis primitiis, fiduciam ad Deum habere videmus... [PG 76, 20-24].

116. At tu metuere te simulas ne quis e nobis suspicetur illud ex Deo genitum Verbum a carne terrena exsistentiae initium habuisse; ac funditus tollis dispensationis in carne mysterium cum sanctam Virginem Dei genitricem a nobis appellandam esse negas, et eos qui illam Dei genitricem vocant tamquam ad inevitabilem ac necessariam confessionem deducis, ut illis putandum sit Verbum carnis esse fructum. Sed id secus est... Nam si proprium eius corpus intelligitur, quomodo non prorsus proprii corporis nativitatem sibi tamquam suam vindicabit et asseret?... [PG 76, 24].

[1] Textus graecus in collectione Vaticana, ed. SCHWARTZ, ACO, I, 1, P. VI, pp. 13-106. PG 76, 9-248.

117. 3. Mistionis nomen (κρᾶσις) posuerunt nonnulli etiam sancti patres, sed quia metuere te dicis ne qua confusio (ἀνάχυσις) contigisse existimetur, ad instar liquidorum quae inter se mutuo commiscentur, libero te hoc metu. Non sic illi senserunt; minime. Sed ea voce usi sunt, cum summam unionem rerum inter se convenientium ostendere studerent. [PG 76, 33].

118. 4. [*Nestorius:* Ut igitur mulier corpus parit sed Deus animam tribuit, neque ideo dicetur animae genitrix, quia peperit animatum, sed potius hominis genitrix, sic quoque beata Virgo, etsi peperit hominem simul illo pertranseunte Deo Verbo... non ideo est Dei genitrix]... A carne caro procul dubio gignitur et ille rerum omnium Opifex... efficit ut sit animata, sed tamen mulier quae peperit, etsi carnis tantummodo sit origo, totum hominem tamen enixa creditur... quamvis ad exsistentiam animae nihil a se ipsa contulerit; sed tamen qui hominem dixit, animam quoque corpori unitam simul significavit... Quid autem sit Verbum simul cum carne pertransire, ipse fortasse norit et solus... [PG 76, 37-40].

119. *Ex l. II:* [Introductio]. At vero noster hic recentissimae impietatis inventor, quamvis Christum unum se dicere simulet, tamen ubique naturas dividit et seorsim utramque ponit, asseritque illas non vere inter se convenisse... et modum quendam coniunctionis comminiscitur... secundum solam dignitatis aequalitatem... Verbum ex participatione inhabitans facit, ac voces quae sunt in evangeliis ita dividit, ut aliquando certas quasdam soli ac proprie Verbo tribuat, aliquando seorsim illi qui est ex muliere [illegible]ditus. Atqui quomodo non sit omnibus certissimum illum Unigenit[illegible], cum Deus esset natura, esse hominem factum, non simplici coniunctione (συνάφεια), ut ille asserit, extrinsecus excogitata, aut affectiva (σχετική) sed vera unione...? Ita et unus simul et solus intelligetur, et omnia ei dicta convenient, et omnia tamquam ab una persona dicta censebuntur. Nam post unionem una iam intelligitur natura illa ipsius Verbi incarnata, ut procul dubio in nobis ipsis etiam convenienter intelligitur; unus namque homo plane est ex dissimilibus rebus... compositus... Illud quoque haud incommode addiderim, aliam esse carnem a Deo Verbo, quod ad suae naturae rationem attinet, aliamque rursus essentialiter ipsam Verbi naturam; sed quamvis haec differre intelligantur et naturali diversitate esse disiuncta, unus tamen ex utroque Christus intelligitur, dum per veram unitatem deitas simul et humanitas invicem conveniunt... [PG 76, 60-61].

120. 2. Christi nomen et res nullo modo cadere potest in Patris Verbum nudum et per se spectatum ac intellectum a nobis sine carne. Quod si semetipsum exinanisse dicatur et in forma servi descendisse ac nostri similis fuisse carne, vocabitur ipse Christus, quoniam unctus est. Non enim in natura propria unctus est Deus Verbum, sed unctio ipsi potius in humana est facta natura... [PG 76, 69].

121. 6. [*Nestorius*:... Ipse ille unus est duplex: non dignitate sed natura]... Quomodo illum unum et individuum duplicem esse ais, et non dignitate sed natura? Non enim quia Dei Patris Verbum assumpta carne prodiit homo similis nobis ideo duplex est appellandus. Unus est enim et non sine carne, qui secundum propriam naturam extra carnem et sanguinem. Ut enim qui hominem nostri similem occidisset, non utique tamquam duos violasset homines iure accusaretur, sed unum solum... [PG 76, 84-85].

122. 6... Inter humanitatem et divinitatem maximam esse differentiam sive distantiam ego quoque fateor; diversa sunt enim quae his nominibus indicantur quod ad rationem essentiae pertinet (κατὰ τὸν τοῦ πῶς εἶναι λόγον), et nihil inter se similia videntur. At ubi nobis in medium profertur Christi mysterium, unionis ratio cognoscit quidem differentiam, excludit autem divisionem, non confundens aut miscens inter se naturas... [PG 76, 85].

123. 8. [*Nestorius*: Erat quidem ille Deus Verbum etiam antequam homo fieret Filius et Deus... sed... post assumptionem non potest vocari seorsim Filius, ne duos filios dogmatizemus... Ideo etiam Christus appellatur ille Deus Verbum, quia habet perpetuam cum Christo coniunctionem. Neque contingit ut Deus Verbum sine humanitate faciat aliquid; perductus est enim ad summam coniunctionem, non ad deificationem]... Desine dividere naturas post unionem. Nam scire aliud atque aliud esse divinam humanamque naturam non modo convenire prudentibus viris verum etiam necessarium esse censeo; distant enim inter se et quidem inaestimabili differentiarum spatio; in Christo autem... ubi illas coniunxeris in unitatem veram et secundum hypostasim, cave divisionem... Cum igitur dicat illud ex Deo Patre Verbum Christum appellatum esse, quia habeat coniunctionem cum Christo tamquam cum altero, quomodo non temere nugatus est, cum dixit post assumptionem non posse vocari seorsim? siquidem quod alteri cuidam rei secundum habitudinem coniunctum esse dicitur, id non potest a nobis tamquam unum aliquid intelligi... Nos autem post illam unionem sive Deum Verbum nominet quispiam, non sine propria carne illud intelligimus; sive Christum dicat, incarnatum Verbum agnoscimus... [PG 76, 88-93].

124. 8... [*Nestorius*: Non contingit ut Deus Verbum sine humanitate faciat aliquid]. Concordes igitur et consentientes sunt, ut tu existimas, et communi consilio ad singulas res faciendas tendere credemus par illud filiorum a te dictorum; quod si ita est, quomodo non duo christi et filii et domini? At vero corpore tamquam organo ipsum Verbum usum affirmas, ut est consequens. Sed si unum dicis filium et unam hypostasim Verbi incarnatam, non ipsum erit divinitatis organum, sed utetur potius proprio corpore tamquam organo, ut nimirum ipsa hominis anima... [PG 76, 93-96].

125. 9... Miror autem quod quamvis corpus Deo coniunctum dicat idque ineffabiliter, non tamen illud etiam ipsius proprium esse asserat ut cum eo tamquam unum intelligatur... [PG 76, 96].

126. *Ex l. III:* 4... Quomodo etiam paulatim profecit idque, ut tu ais, ad sacerdotii dignitatem?... Quomodo igitur ad illa quae dixisti demonstranda ea afferre non erubescis quae verbis beati Lucae dicta sunt [Lc. 2, 52]: Iesus autem proficiebat aetate et sapientia et gratia? At enim in sapientia factum esse incrementum dicis. Tametsi quomodo id non stultum sit? Credimus enim ex ipso ventre atque utero virgineo ipsum Emmanuel, cum Deus esset, hominem prodiisse, plenum proculdubio sapientia et gratia quae illi naturaliter inerat. Quodnam igitur is incrementum susciperet, in quo sunt omnes thesauri sapientiae, qui supernae gratiae simul cum Deo et Patre largitor est? Quomodo igitur proficere dictus est? Ut ego arbitror, quia Deus Verbum divinorum illorum bonorum quae sibi aderant manifestationem pro incremento et aetate sui corporis admetiebatur. Consideremus enim illum... initio latere studuisse... Ergo nova res et insolita ostensa esset... si adhuc infans divinam sapientiae speciem ostendisset. Sed cum paulatim illam et pro corporeae aetatis ratione amplificaret omnibusque perspicuam faceret, convenienter admodum profecisse dici potest... [PG 76, 153].

127. 6. [*Nestorius*:... Duae sunt enim si naturam spectes; si dignitatem, simplex]... Alia est enim res (χρῆμα) divinitas, alia nostrae similis humanitas, quod ad rationem attinet quae naturis inest, congressu autem secundum veram unionem unus est ex utrisque Christus... Hypostasibus vero, ut tu ais, in duo divisis et seorsim ac privatim exsistere intellectis, quomodo congressus in unam personam fiet, nisi unum alterius esse quodammodo proprium dicatur, ut nimirum humanae animae proprium intelligitur eius corpus, quamvis diversae sit ab ea naturae?... [PG 76, 160].

128. *Ex l. IV:* Introductio... Qui igitur eiusmodi res probe discernere consueverunt... dicunt: "O altitudo divitiarum..." Sed nescio qua de causa iste homo reiectis his rebus quasi impossibiles sint et absurdae, superbe audeat Salvatoris nostri gloriae et excellentiae detrahere, et mensuram illi nostram tribuens et praeterea nihil, glorificatum eum dicat a Spiritu Sancto, eius virtute non ut propria utentem, et divina signa facere sed ad miracula edenda extrinseca et adventitia vi praeditum... [PG 76, 169].

129. 1... Glorificabatur enim sine dubio Spiritu divina efficiente signa, non ut deifer homo ab externa superioreque natura eo munere comparato, ut nobis accidit, sed Spiritu tamquam proprio usus... Quanam igitur de causa, vir egregie, eum qui non ex mensura dat Spiri-

tum in eorum numerum refers qui dimensum illum habent, dum comparatam a Spiritu eius gloriam dicis, et illius efficientiae subiectum potius ut unum e nobis gratiae loco eius cooperationem accepisse...? [PG 76, 172-173].

130. 3 ... Si ipsum ex Deo Patre Verbum unum est cum sua carne, quomodo divinis viribus eum indigere putas, et terribilem daemoniis a Spiritu Sancto factum, ut qui a sua natura id non posset efficere...? [PG 76, 181].

131. *Ex l. V:* 3 ... "Crucifixus est ex infirmitate sed vivit ex virtute Dei" [2 Cor. 13, 4] pie dictum intellige... Infirmari carnem sustinuit et humanitus mori cum sustinuisset, divinitus revixit, cum ipse suum vivificasset templum, utpote virtus Patris... Atqui quonam modo, si quidem bona est Patris voluntas, alteram tamen procul dubio bonam propriam se habere ab illa diversam voluntatem dicit Filius? Nam si minus est bonus, quomodo imago iam et figura eius creditur?... Quanam igitur voluntate relicta, quam suam esse fatetur, Patris voluntatem se fecisse dicit? Propriae carnis morte liberaturus erat mox eos a morte qui illi erant obnoxii, id est nos. Sed hoc ipsum carne mori turpe erat et sibi... insuetum et refugiendum; id quoque nostra causa sustinuit in beneplacito Patris... non ut nobiscum remaneret mortuus, sed ut everso... mortis imperio naturam hominis ad incorruptionem revocaret... [PG 76, 228-229].

132. 6 ... Quomodo ergo suscitatum ipsum a Patre quisquam dicat?... Dedit ergo morti proprium corpus ad modicum tempus [... Heb. 2, 9]. Deinde cum ipse esset illa vivificatrix Dei Patrisque dextra atque potentia, morte atque corruptione valentius illud effecit [... Io. 2, 19]. Intellige ergo quemadmodum suum se templum excitaturum pollicetur, quamvis Deus ac Pater dicatur excitasse; dextra namque, ut dixi, et potentia Patris illa vivificatrix est ipse Filius... [PG 76, 240].

133. Epistolae concordiam a. 433 peractam respicientes. *Epistola Ioanni Antiocheno*[1]*:* $_1$ Exsultent caeli et laetetur terra, solutus est enim medius paries maceriae, et quod contristabat quievit, atque dissensionis modus omnis abscisus est... [*Sequitur fidei professio a Ioanne Antiocheno oblata*, cf. *21*, 20-22]. $_6$ His vestris relectis sacris vocibus atque ita et nos sapere invenientes... glorificavimus omnium salvatorem Deum... $_7$ Quoniam vero comperi quosdam... malignos contra me sermones eructare tamquam e caelo depositum et non ex sancta Virgine sanctum corpus Christi esse confitear, oportere arbitratus sum pauca de hoc contra eos dicere...

[1] Textus graecus in collectione Vaticana, ed. SCHWARTZ, ACO, I, 1, P. IV, pp. 15-20. Latina versio in collectione Casinensi, *ibid.*, I, 3, pp. 187-191. PG 77, 173-183 [ep. XXXIX].

134. $_7$ ... Oportebat sapienter intelligere quoniam nobis paene omne certamen de fide provenit confirmantibus quoniam sancta Virgo Dei genitrix est. Sed si de caelo et non ex ipsa sanctum corpus omnium nostrum salvatoris Christi factum esse diceremus, quomodo iam intelligeretur Dei genitrix? Quem enim omnino peperit, si non est verum quia peperit secundum carnem Emmanuel. $_8$ ... Quando autem dicimus de caelo et de sursum Dominum nostrum Iesum Christum, non quasi de sursum et de caelo deposita eius sancta carne talia dicimus [... 1 Cor. 15, 47; Io. 3, 13].

135. $_8$ ... Qui utique secundum carnem, sicut nuper dixi, ex sancta Virgine natus est. Quoniam vero de sursum et de caelo descendens Deus Verbum exinanivit semetipsum formam servi accipiens et nuncupatus est filius hominis permanens id quod erat, id est Deus... tamen quia iam unus intelligitur cum propria carne, de caelo dicitur descendisse, nuncupatus est autem et homo de caelo, perfectus in deitate exsistens et perfectus in humanitate et ut in una persona intelligendus. Unus enim Dominus Iesus Christus, quamvis non ignoretur differentia naturarum, ex quibus inenarrabilem unitionem factam esse diximus.

136. $_9$ Eos autem qui dicunt quia permixtio vel confusio aut confermentatio Dei Verbi facta est ad carnem, dignetur tua sanctitas obserare. Suspicor enim et hoc de me aliquos divulgare, quasi ita aut sapuerim aut dixerim...

137. $_9$ ... Impassibile autem super haec Dei Verbum omnes confitemur, licet ipse sapientissime disponens mysterium sibimet ipsi impertiens videatur eas quae accesserunt carni propriae passiones.

138. *Epistola ad Acacium ep. Melitenae*[1]*:* $_1$ ... Oportere credidi ecclesiasticae pacis nuntiare modum et singula quemadmodum sunt gesta, narrare... $_3$ ... Cumque Orientalibus sanctio imperialis innotuisset... scribere ad me procuraverunt, quia pactionis modum sive pacis sanctarum ecclesiarum non aliter fieri conveniret nisi secundum quod eis placeret. Erat scilicet haec gravis et onerosa petitio. Volebant enim vacare quidem omnia quae a me scripta sunt et in epistolis et in tomis et libris, soli autem illi consentire fidei quae in Nicaea a sanctis nostris patribus definita est. Ego autem ad haec scripsi, quia expositionem quidem fidei definitae a sanctis patribus in Nicaea civitate sequimur omnes... quae vero conscripsimus contra Nestorii blasphemias, nulla nobis ratio persuadet, quia non bene facta sint, dicere, sed magis oportere eos... facere quidem abdicatum eum qui Salvatoris gloriae repugnavit...

[1] Textus graecus in collectione Vaticana, ed. SCHWARTZ, ACO, I, 1, P. IV, pp. 20-31. Versio latina in collectione Casinensi, *ibid.*, I, 3, pp. 194-203. PG 77, 181-202 [ep. XL].

4 ... Episcopo Paulo dicente paratum se esse anathemare blasphema Nestorii dogmata... respondi dicens oblatam ab eo de hoc chartam sufficere ei et soli, ut oporteret eum promereri omnium nostrum communionem...

139. 5 Sed erat nequaquam dubium quia Nestorii blasphemiarum defensores tabefaceret sanctarum ecclesiarum pax... 6 Contristati enim... accusant satisfactionem sanctorum episcoporum, dico autem Orientalium, deinde... dicunt non dissone hoc factum a Nestorii novitatibus et reprehendunt quoque simul et nos tamquam his quae dudum scripsimus contraria sapientes. Audio autem quoniam et illud dicunt, quia fidei expositionem seu symbolum novum nuper suscepimus, quodam modo antiquum illud et venerabile exhonorantes... 8 ... Ut autem falsas incantationes eorum convincamus, age deducamus ad medium Nestorii verbositates et horum voces... 9 Itaque Nestorius quidem perimens omnino comperitur unigeniti Filii Dei secundum carnem generationem, neque enim natum dicit eum de muliere secundum scripturas... 10 Isti vero Dei genitricem nominant sanctam Virginem, unum quoque esse dicunt Filium et Christum et Dominum perfectum in divinitate, perfectum in humanitate...

140. 12 ... Ea ex quibus est unus et solus Filius et Dominus Iesus Christus tamquam in intellectibus suscipientes, duas quidem naturas unitas dicimus, post unitionem vero, tamquam perempta iam in duos divisione, unam esse credimus Filii naturam tamquam unius, verumtamen inhumanati et incarnati...

141. 13 Sed enim forsan illud dicant adversarii: ecce palam rectae fidei confessionem facientes duas quidem nominant naturas, dividi autem deiloquorum voces proponunt secundum differentiam earum; proinde quomodo non haec sunt contraria tuis? Non enim pateris personis duabus aut subsistentiis voces distribuere.

142. 13 ... Sed, optimi, dicam, scripsi quidem in capitulis: Quisquis personis duabus seu subsistentiis distribuit voces [... cf. *24*, 46]. Vocum autem differentiam nullo modo perimimus, licet abiciendum fecerimus partientem eas tamquam filio singulariter Verbo ex Patre et tamquam homini rursus singulariter filio intelligendo ex muliere. Una enim confesse Verbi natura; novimus autem quia incarnata est et inhumanata...

143. 14 Quo autem modo incarnata sit et inhumanata si quis perscrutetur, contemplabitur utique Deum ex Deo Verbum servi sumentem formam et in similitudine hominum factum, sicut scriptum est, et secundum hoc ipsum et solum intelligetur naturarum seu subsistentiarum differentia; non enim idem est in qualitate naturali divinitas et humanitas... Quando igitur incarnationis discutitur modus, duo quae alterutris ineffabiliter et inconfuse convenerunt per unitionem, contemplatur omnino humana mens, unita vero dividit nequaquam, sed unum ex utroque et Deum et Filium et Christum et Dominum et esse credit et indubitanter suscipit.

144. 15 Altera autem praeter hanc Nestorii penitus mala secta est. Simulat quidem confiteri quia et incarnatus est et inhumanatus Deus exsistens Verbum, incarnationis autem virtutem nesciens duas quidem nominat naturas, separat autem ab alterutris eas... Sed qui secundum Antiochiam fratres, ea quidem ex quibus intelligitur Christus tamquam in puris et solis intellectibus suscipientes naturarum quidem dixerunt differentiam, quia non idem est, sicut dixi, in qualitate naturali divinitas et humanitas; unum autem Filium et Christum et Dominum et tamquam uno exsistente vere, unam eius quoque personam esse dicunt, partiuntur autem nullo modo quae unita sunt, neque vero naturalem suscipiunt divisionem... 16 Dividi autem solas proponunt in Domino voces; decere autem dicunt eas, non alias quidem tamquam Filio singulariter Verbo ex Deo Patre alias autem tamquam alteri rursus Filio ex muliere, sed alias quidem divinitatem eius alias autem eius iterum humanitatem (Deus enim est idem et homo); esse vero dicunt et alias communificatas quodam modo et velut ad utrumque respicientes... quale est quod dico: sunt etenim aliquae vocum maxime Deo decibiles, aliquae vero sic rursus hominem condecentes, aliae autem quendam medium ordinem obtinent ostendentes Filium Deum exsistentem et hominem simul et in idem...

145. 17 ... Ecce Christum Iesum nominans [Paulus], heri et hodie eundem esse dixit et in saecula; et per ipsum fieri omnia; et illum qui secundum carnem ex Iudaeis est, super omnia nominat Deum, insuper et benedictum esse dicit in saecula. Non igitur dividas in his super Domino voces (habent enim in idem quod Deo decibile est et quod humanum), coapta vero magis eas tamquam uni Filio, hoc est Deo Verbo incarnato. Aliud igitur est dividere naturas, et hoc post unitionem... aliud vocum differentiam nosse. 18 In quo ergo Nestorii novitatibus quae sunt illorum conveniunt? Nam licet quibusdam videatur dictionum compositio et verborum prolatio a subtili nimis scrupulositate transcendi, mirum nihil est; valde enim haec ad loquendum difficilia sunt...

146. 19 Aestimo autem oportere etiam causas dicere propter quas ad has tenues fabulas processerunt. Quia enim impietatis Arrii defensores... Verbum ex Deo dicunt quidem factum hominem, non tamen animato corpore usum... propterea metuentes Orientales ne forte aliquo modo Dei Verbi imminueretur gloria et natura ex his quae humane dicta sunt propter dispensationem, discernunt voces, non in duos separantes, sicut dixi, unum Filium et Dominum, sed has quidem divinitati eius attribuentes, has autem humanitati rursus eiusdem, verumtamen omnes unius.

147. *Commonitorium ad Eulogium presbyterum*[1]: 1 Reprehendunt quidam expositionem quam fecerunt Orientales et dicunt: Cur duas naturas nominantibus eis passus est aut etiam laudavit Alexandrinus episcopus? Alii vero qui Nestorii sunt, dicunt et illum sic sapere, subripientes nescientibus subtilitatem. Oportet autem culpantibus illa dicere quia non omnia quaecumque dicunt haeretici fugere et refutare decet... Licet dicat [Nestorius] duas naturas differentiam significans carnis et Dei Verbi... sed tamen nequaquam unitionem confitetur nobiscum. Nos enim unientes haec unum Christum, unum Filium, eundem unum Dominum confitemur et deinceps unam Filii naturam incarnatam.

148. 1 ... Quale est etiam in communi dicere homine; est etenim ex diversis naturis, ex corpore videlicet et anima, et ratio quidem et contemplatio novit differentiam, unientes autem tunc unam facimus hominis naturam. Quapropter nosse naturarum differentiam non est incidere in duo unum Christum.

149. 2 Quia vero omnes ex Oriente putant nos, qui sumus orthodoxi, Apollinarii sectam sequi... concessimus non eos in duos dividere unum Filium, absit, sed confiteri solum quia nec confusio facta est neque temperamentum... 3 ... Si igitur dicimus unitionem, confitemur quia carnis animatae intelligibiliter et Verbi, et qui duas dicunt naturas sic intelligunt...

150. *Epistola ad Successum I*[2]: 4 ... A divina Scriptura et a sanctis patribus sumus edocti unum Filium, unum Christum et Dominum confiteri, id est ex Deo Patre Sermonem, genitum quidem ex ipso ante saecula Deo decenter et ineffabiliter, in novissimis vero temporibus saeculi eundem propter nos genitum secundum carnem ex sancta Virgine, et quia Deum inhumanatum et incarnatum genuit, idcirco eam et Dei genitricem nominamus.

151. 4 ... Unus est igitur Filius, unus Dominus Iesus Christus et ante incarnationem et post incarnationem. Non enim alter est Filius ille ex Deo Patre Sermo, alter vero rursus hic ex sancta Virgine; sed ipse ille qui ante saecula, etiam secundum carnem ex muliere genitus creditur, non tamquam divinitas eius initium quo esset acceperit vel certe ad subsistendi principium per sanctam Virginem sit vocata, sed quia potius, sicut dixi, ante saecula exsistens Verbum ex ipsa secundum carnem natus esse dicatur. Propria namque eius caro, sicut certe et uniuscuiusque

[1] Textus graecus in collectione Vaticana, ed. SCHWARTZ, ACO, I, 1, P. IV, pp. 35-37. Latina versio in collectione Casinensi, *ibid.*, I, 3, pp. 193-194. PG 77, 223-228 [ep. XLIV].

[2] Duarum epistolarum ad Successum textus graecus in collectione Vaticana, ed. SCHWARTZ, *o. c.*, I, 1, P. VI, pp. 151-157 et 157-162. Latina versio in collectione Casinensi, *ibid.*, I, 4, pp. 232-236 et 236-239 (alia versio Dionysii Exigui, *ibid.*, I, 5, pp. 295-299 et 299-302). PG 77, 227-238 et 237-246 [epp. XLV et XLVI].

nostrum eius proprium corpus. 5 ... Repellentes calumniam [apollinarismi] dicimus quia Sermo qui ex Deo Patre est, inaestimabiliter atque ineffabiliter univit sibi corpus animatum anima intellectus capaci et processit homo ex Virgine, non permutatione naturae secundum nos factus, sed magis dispensativa benevolentia...

152. 6 Adunantes igitur nos sanctae carni habenti animam intellectualem ineffabiliter ac super intellectum ex Deo Patre Verbum inconfuse inconvertibiliter incommutabiliter, unum Filium et Christum et Dominum confitemur, eundem Deum et hominem, non alterum et alterum, sed unum et eundem hoc et illud exsistentem et intelligendum.

153. 6 ... Igitur aliquando quidem ut homo dispensative humane loquitur, aliquando vero ut Deus facit cum potestate Deo decente sermones...

154. 6 ... Advertentes igitur, ut dixi, inhumanationis modum, videmus quia duae naturae ad invicem convenerunt unitione indirrumpibili inconfuse atque inconvertibiliter, caro enim caro est et non deitas, etsi Dei facta est caro, similiter vero et Verbum Deus est et non caro, etsi carnem dispensative propriam fecit. Quando igitur intelligimus hoc, nihil nocemus eum qui est in unitate concursum ex duabus naturis factum fuisse dicentes; verumtamen post unitionem non dividimus naturas ab invicem nec in duos incidimus ⟨filios eum qui est unus et indivisus, sed unum dicimus Filium et⟩ Christum et, ut patres dixerunt, unam naturam Verbi incarnatam.

155. 7 Igitur quod quidem pertinet ad intellectum et ad solum animae oculorum visum quomodo inhumanatus ⟨est Unigenitus⟩, duas naturas dicimus esse unitas, unum vero Christum et Filium et Dominum, Dei Verbum inhumanatum et incarnatum...

156. 8 Quoniam vero in ipso ypomnistico talem sermonis inveni sententiam, quod post resurrectionem sanctum corpus Salvatoris omnium nostrum Christi in ⟨divinitatis naturam mutatum est ita ut esset⟩ totum sola divinitas, oportere arbitratus sum et ad hoc respondere... 9 Dicimus igitur, quoniam ex transgressione in Adam corruptionem pertulit humana natura... ⟨necesse fuit...⟩ ut humanam carnem corruptioni subiectam et voluptatis amore languentem propriam faceret [Verbum] et, quoniam vita est et vivificans, destrueret quidem corruptionem quae in ea est, increparet vero in natura insitis motibus... Sic enim congruebat in ea mortificari peccatum [... Rom. 7, 23. 25]. Igitur quoniam caro humana propria Verbi est facta, quievit quidem corruptionem sufferre et, quia peccatum nescit ut Deus, ipse eam faciens propriam et suam, sicuti dixi, monstrans, desiit et voluptatis amore languere. Et non sibimet ipsi id impetravit Sermo unigenitus Dei (est enim quod est, semper), sed utique nobis...

157. 9 ... Ergo factus est homo, non hominem recepit, ut videtur Nestorio, et ut factus homo crederetur... ob hoc et esurire dicitur, et laborare ex itinere, sustinere vero et somnum et perturbationem atque tristitiam et alias irreprehensibiles passiones. Ut autem rursus satisfaceret videntibus se quia homo simul erat et verus Deus, divina operabatur signa... Sustinuit vero crucem, ut carne patiens mortem et non divinitatis natura, fieret primogenitus ex mortuis et iter perveniendi ad incorruptionem panderet humanae naturae et infernum spolians misereretur animabus quae illic tenebantur obstrusae. 10 Post resurrectionem vero idem quidem ⟨erat⟩ corpus id quod paulo ante pertulerat, verumtamen non habebat in sese infirmitates humanas... sed de cetero incorruptibile, et non hoc tantum sed et vivificum; vitae siquidem corpus est, id est Unigeniti, effulsit vero et Deo decentissima gloria et intelligitur Dei corpus. Igitur et si quis dixerit id divinum, sicut et hominis humanum, a rationis decore non deviat; unde arbitror et sapientissimum Paulum dixisse: "Si vero et cognovimus secundum carnem Christum, sed nunc iam non cognoscimus" [2 Cor. 5, 16]. Dei enim, sicut dixi, corpus exsistens proprium, omnia humana transcendit...

158. *Epistola ad Successum II:* 3 ... Si enim et unus dicatur a nobis unigenitus Filius Dei incarnatus et inhumanatus, non ob hoc, ut illis videtur, fermenti modo commixtus est... sed in proprietate quae est secundum naturam (ἐν ἰδιότητι τῇ κατὰ φύσιν) utroque manente atque intelligendo secundum hanc quae a nobis nuper est reddita rationem ineffabilis et inenarrabilis unitio unam nobis ostendit Filii naturam, verumtamen, ut dixi, incarnatam. Non enim in solis simplicibus secundum naturam unum vere dicitur, sed in illis quoque quae compositione collecta sunt, qualis quaedam res est homo ex anima et corpore...

159. *Epistola ad Valerianum* [1]*:* 2 ... Cum dicitur 'natus ex muliere' necessario secundum carnem simul infertur, ne a sancta Virgine subsistendi initium accepisse quispiam putet... Quod ex carne prodiit id citra omnem controversiam caro est, et quod ex Deo Deus; est autem simul ambo Christus... Deus namque est incarnatus; quare etiam Dei Genitrix vocatur sancta Virgo... [PG 77, 257].

160. 4 ... Itaque unigenitum Dei Verbum non hominem assumens prodiit homo, sed... templo per Spiritum Sanctum... constructo homo factum est. Unus proinde intelligitur, etiamsi corpus quod assumpsit ipsa rationis contemplatione diversae sit ab ipso naturae... 5 ... Porro dicere illum in quo habitarit deificatum esse (ἀποτεθεῶσθαι), ut ipsi asserunt (id enim nos prorsus respuendum censemus), quomodo non summae stultitiae significationem habet?... 6 ... Hominem quendam deificatum esse contendunt, ita ut iam christiani nulla re ab iis differant qui praetermisso Creatore adorant creaturam... [PG 77, 260-261].

[1] Textus graecus in collectione Vaticana, ed. SCHWARTZ, I, 1, P. III, pp. 90-101. PG 77, 255-278 [ep. L].

161. 6 ... Nobis autem ad pietatem satis est ut cogitemus et intelligamus carnem, quae Dei omnia vivificantis facta est, vivificam ipsius Verbi virtutem et operationem obtinere, gloriamque ineffabilem et inaccessibilem consecutam esse... [PG 77, 261].

162. 11 Audivi quosdam qui, cum reditus illius in caelum causam exponerent dicebant: abiisse illum in locum tutum nullique violentiae expositum; tum ea quoque dignitate et praerogativa potitum ut cum Patre consideret, ubi, ait, naturae nostrae adversarius proprius ad ipsum accedere insidiisque eundem rursus impetere non potest. Ergo caelum factum est illi pro munimine, et recessus ille a nobis, de quo gloriamur, non assumptio fuit sed potius fuga?... Quis, obsecro, ab huiusmodi sordibus quam longissime non abscedat?... Etenim cum Christus nostrae conditionis dispensationem consummasset Satanamque protrivisset... ac mortis imperium destruxisset, novam viventemque nobis viam instauravit, in caelum ascendens ut vultui Dei et Patris... pro nobis appareat. Considetque cum ipso etiam cum carne, non ut homo seorsum consideratus, neque ut alius Filius ab ipsius Verbo diversus, neque ut qui ipsum Verbum inhabitatorem habeat, sed ut vere Filius unus et solus etiam tum cum factus est homo... [PG 77, 265-268].

163. 15 Quando ergo... carnem etiam indutus natura et veritate Deus esse creditus est, tunc illud nomen quod est super omne nomen accepisse intelligitur, non quasi id velut auctarii loco consecutus fuerit... sed quod Deus et Pater mentes omnium illustrarit et incarnatum Verbum esse secundum naturam Deum ignorari non permiserit... [PG 77, 272].

IOANNES CASSIANUS († 435)

1. De incarnatione Christi [a. 430/1] [1]. *Ex l. I:* 3. 1 ... Consequens enim existimabant [pelagiani], ut si homo solitarius Iesus Christus sine peccato fuisset, omnes quoque homines sine Dei adiutorio esse possent quidquid ille homo solitarius sine consortio Dei esse potuisset... 2 Quo factum est ut... dicerent Dominum nostrum Iesum Christum in hunc mundum non ad praestandam humano generi redemptionem, sed ad praebenda bonorum actuum exempla venisse... [PL 50, 21-23].

2. *Ex l. II:* 2. 1 ... Christum Deum et Mariam matrem Dei divinis testibus approbemus... 3 ... Spiritus Sanctus Virginis interiora sanctifi-

[1] Ed.: PETSCHENIG MICHAEL, in CSEL 17 (1888), pp. 233-391. PL 50, 9-272.

cans et in his potentiam divinitatis suae spirans, humanae se inseruit miscuitque naturae atque id quod alienum a se fuerat, suum fecit, virtute id sua scilicet ac maiestate praesumens. ₄ Ac ne ad introitum divinitatis humana fortasse infirmitas non subsisteret, venerandam omnibus Virginem virtus Altissimi roboravit, ut corpoream imbecillitatem circumfusa umbrae suae protectione firmaret, et ad consummandum conceptus sacri inenarrabile sacramentum humana infirmitas non deficeret quam divina obumbratio sustineret... Si nasciturus itaque de sancta Virgine homo tantummodo solitarius erat, quid tanto agebatur sacri adventus nuntio?... ₇ Bene addidit 'ideo', ut ostenderet scilicet ideo haec secutura, quia fuerant illa praemissa; et quia Deus supervenisset in conceptione, ideo Deus futurus esset in partu... [PL 50, 35-36].

3. 3. ₈ ... "Si affiget homo Deum suum, quia vos affigitis me" [Mal. 3, 8]... Nonne tibi, quaeso, dixisse hoc Dominus Deus noster quasi ad crucem ductus videtur? Cur, quaeso, Redemptorem vestrum me non agnoscitis? Cur Deum indutum pro vobis carnem nescitis?... Deus vester sum quem suspenditis, Deus vester quem crucifigitis... ₉ ... Vides quomodo testimonia sacra natum in carne Dominum Iesum Christum ab ipsis quodammodo incunabulis usque ad crucem quam pertulit prosecuta sint?... [PL 50, 40].

4. 4. ₇ Omne hoc quod audis, plurale est nuncupatione sed unum est potestate. Quia cum et Salvator Deus sit, et Iesus Deus, et Christus Deus, intelligere apertum est quod omnia haec distinguuntur appellatione sed maiestate iunguntur. Et cum evidentissime audias quod unus in singulis nuncupatur Deus, intelligere utique aperte potes quod est in omnibus unus Deus. Ac sic non licet tibi iam ex dissimilitudine Dominicae nuncupationis quaerere discrepantiam potestatis, et pro varietate appellationis diversitatem facere personae... [PL 50, 42].

5. 5. ₅ "Gratia Domini nostri Iesu Christi vobiscum" [1 Cor. 16, 23]. Qui scilicet saepius iam docuerat eundem Deum esse quem Christum cunctamque in illo maiestatem deitatis esse et omnem in eo corporaliter plenitudinem divinitatis habitare, recte utique iam sine adiectione nominis Dei solam precatur gratiam Christi... quia in gratia Christi omnem scit Dei gratiam contineri... [PL 50, 43].

6. 6. ₅ Ac per hoc intelligis quod Domini Salvatorisque nostri inde est origo unde conceptus, et cum descendente in Virginem totius divinitatis plenitudine natus sit, filius hominis esse non potuerat, nisi prius Dei Filius fuisset... ₆ Dei ergo Filius Iesus Christus, quia et a divinitate genitus et a divinitate conceptus. Si autem Dei Filius, ergo indubitanter Deus; si autem Deus, ergo gratia Dei non carens, neque enim ea re umquam caruit quam ipse fecit... [PL 50, 46-47].

7. 7. ₁ Omnis ergo in eo gratia, omnis virtus, omnis potentia, omnis divinitas, omnis denique divinitatis ac maiestatis ipsius plenitudo cum eo atque in eo semper fuerunt, sive in caelo sive in terra, sive in utero sive in ortu nihil umquam Deo de Deo defuit... ₂ Idem ergo in terris fuit qui et in caelis; idem in humilibus qui in excelsis; idem in hominis exiguitate qui in Dei maiestate... Quia Christus totum erat quod Deus, omnis in ipsa statim hominis conceptione Dei virtus... omnis divinitatis venerat plenitudo. Inde enim illi omnis divinitatis perfectio unde et origo. Neque enim unquam homo ille sine Deo fuerat, qui utique hoc ipsum quod erat, a Deo ceperat... [PL 50, 48-49].

8. *Ex l. III:* 3 ... "Et si cognovimus secundum carnem Christum..." ₃ ... Videlicet, quia prius eum et hominem scimus et Deum, nunc tantum Deum. Cessante enim infirmitate carnis nihil in eo iam novimus nisi virtutem divinitatis, quia totum in eo virtus est maiestatis divinae, ubi esse desiit infirmitas imbecillitatis humanae... ₄ ... Cognitio illa carnis ad significationem pertinet hominis, ignoratio autem ad honorem divinitatis. Hoc est enim dicere 'cognovimus Christum secundum carnem' quandiu quod secundum carnem agnosceretur fuit; nunc iam non novimus, postquam esse desivit. ₅ Natura enim carnis in spiritalem est translata substantiam, et illud quod fuerat quondam hominis, factum est totum Dei. Et ideo non novimus Christum secundum carnem, quia absorpta per divinam maiestatem infirmitate corporea, nihil sacro resedit corpori ex quo imbecillitas in eo carnis possit agnosci. Ac per hoc quidquid fuerat prius substantiae duplicis, factum est virtutis unius. Cum utique non sit dubium Christum qui crucifixus est ex infirmitate nostra, totum vivere ex maiestate divina... [PL 50, 52-53].

9. 5. ₁ ... Sciens Dominum Iesum Christum sicut verum Deum ita et verum hominem praedicandum, ita semper maiestatem divinitatis in eo praedicat, ut incarnationis confessionem penitus non relinquat... ₂ ... Verum scilicet incarnati Dei corpus suscitatum a mortuis docens... ₃ Hoc enim se in eo nosse dicit secundum carnem, quod sit a mortuis suscitatus, in eo vero se eum iam non nosse secundum carnem, quod cessante carnis fragilitate in sola eum noverit Dei esse virtute... [PL 50, 55-56].

10. 6. ₈ ... "An experimentum quaeritis eius qui in me loquitur Christus?" [2 Cor. 13, 3]. 7. ₁ ... Vides itaque nihil esse hic iam quod dici queat, nec disiunctionem aut divisionem aliquam inter Christum fieri et Deum posse, quia totus in Christo Deus et totus in Deo Christus. ₂ Nulla hic recipi disparatio potest, nulla discissio. Una tantum est simplex, una tantum pia, una tantum sana confessio: adorare, amare, colere Christum Deum... ₃ ... Ubi vides inseparabilem Christi ac Dei esse substantiam, inseparabilem quoque agnosce esse personam... [PL 50, 58-59].

11. 8. ₂ Non ergo subtilitate aliqua aut circuitione verborum usus est [Apostolus in 1 Cor. 1, 24] nec in praedicando Domini evangelio crucis Christi nomen erubuit. Et licet hoc scandalum esset Iudaeis et stultitia gentibus Deum audire natum, Deum audire corporeum, Deum audire passum, Deum audire crucifixum, non tamen ille propter iudaici scandali impietatem virtutem pietatis suae enervavit, aut propter alienae stultitiae infidelitatem fidei suae robur imminuit, sed palam constanter fortiter eum quem mater ediderat, homines occiderant, lancea perforarat, crux distenderat, virtutem Dei et sapientiam praedicabat... [PL 50, 61-62].

12. 9. ₁ Dic mihi... cur Pauli Apostoli praedicatio aut paganis stultitia aut Iudaeis scandalum fuit? numquid potuerat offendere homines si Christum, ut tu asseris, solitarium esse hominem etiam ipse docuisset? cui enim nativitas illius, cui passio, cui crux, cui peremptio incredibilis aut gravis esse potuisset?... ₂ Sed illud utique erat quod gentilis stultitia non recipiebat... quod Christum... Apostolus Deum esse dicebat. Hoc erat utique quod impiorum sensus refutabat... in homine Iesu Christo Dei praedicari nativitatem, Dei asseri passionem, Dei annuntiari crucem. Hoc utique erat grave... quod inauditum fuerat divinae contigisse naturae. ₃ Itaque securus es tali affirmatione atque doctrina quod numquam praedicatio tua aut gentibus stultitia aut Iudaeis scandalum erit... [PL 50, 62-63].

13. 16. ₃ ... "Hic est Filius meus dilectus..." Sed tentabis forsitan dicere... de Verbo hoc, non de Christo, dictum fuisse. Dic mihi ergo, quis erat qui baptizabatur?... ₄ Homo ergo ille ex homine ac Deo natus, Spiritu Sancto in Virginem descendente et virtute Altissimi obumbrante conceptus, ac sic hominis et Dei filius, ille utique... baptizatus est... [PL 50, 74].

14. *Ex l. IV:* 2. ₂ Ubi ergo illud... argumentum: Nemo anteriorem se parit? Numquid enim non antiquior Mariâ Dominus? numquid non antiquior filiae hominis Dei Filius? numquid non antiquior denique homine ipso Deus?... Vides ergo quod non solum antiquiorem se Maria peperit... sed auctorem sui... [PL 50, 77].

15. 6. ₅ ... Verbum Dei quod descendisse de caelo dixit, etiam tunc cum in terra loquitur, in caelo esse testatur [Scriptura]. "Nemo enim, inquit, ascendit, in caelum nisi qui de caelo descendit, Filius hominis qui est in caelo". ₆ Quis, quaeso, est qui haec loquitur? Christus utique. Ubi autem tunc erat cum loqueretur? In terra scilicet. Et quomodo se et de caelo cum natus est descendisse, et cum loquitur in caelo esse testatur, et eundem se filium hominis esse dicit, cum utique et e caelo nisi Deus descendere non potuerit, et cum in terra loquitur in caelo utique nisi per Dei infinitatem esse non possit?... ₇ ... Descendit ergo de caelo Verbum Dei, ascendit autem filius hominis: ipsum autem ascendisse dicit quem descendisse. Ergo vides quod idem est filius hominis qui Verbum Dei. [PL 50, 83-84].

16. *Ex l. VI:* 13. ₁ ... Impietatis tuae argumento uteris...: Homousios parienti debet esse nativitas... Ego Dominum Iesum Christum homousion fuisse dico et Patri pariter et matri. ₂ Pro personarum enim diversitate reddidit parenti unicuique similitudinem suam. Secundum divinitatem enim homousios Patri, secundum carnem autem homousios matri fuit. Non quod alter qui homousios Patri, alter qui homousios matri, sed quia idem Dominus Iesus Christus, et homo nascens et Deus, utriusque in se parentis habuit proprietatem... [PL 50, 171].

17. 19. ₁ Hoc enim quod in carne atque ex carne venit, ortus eius fuit, non imminutio, et natus tantum est, non demutatus; quia licet in forma Dei manens formam servi assumpserit, infirmitas tamen habitus humani non infirmavit naturam Dei, sed incolumi utique atque integra divinitatis virtute in carne hominis, totum quod actum est, profectus fuit hominis, non defectio maiestatis... [PL 50, 181].

18. 22. ₁ Quomodo ergo cum ipsa confessione nostra ante Virginis partum atque conceptum Dominicus homo omnino non fuerit, Christus tamen... Deus scriptis sacris sine exordio praedicatur et tanta hominis ac Dei unitas legitur, ut et homo Deo semper antea coaeternus et postea homini Deus compassus esse videatur, cum utique nec ininitiabilis homo nec passibilis Deus esse credendus sit? ₂ Illud est utique... quod unitus homini, id est suo corpori, Deus nullam fieri patitur inter hominem ac Deum humana opinione distantiam... sed ita... Dominicum hominem connectit Deo atque concorporat, ut nec in tempore admodum hominem quis a Deo nec in passione possit Deum ab homine discernere. [PL 50, 184-186].

19. *Ex libro VII:* 8. ₁ Ne Dominum Iesum quasi unum de plebe redderes, dedisti ei aliquid dignitatis tribuens ei honorem ut sancto homini, non divinitatem... Quid enim dicis?... Theodochon formam honoremus cum Deo... ₂ Subtili quippe impietatis arte honorandum cum Deo dicis, ne Deum esse fatearis... Nam... ei tribuis divinae vicinitatis coniunctionem, ut deitatis auferas veritatem... ₃ ... Honoremus, inquis, sicut divinae voluntatis inseparabilem statuam, sicut imaginem latentis Dei... 9. ₂ Latuisse ergo in eo ac latere tu Deum dicis? At non hoc prophetae, non patriarchae, non denique lex universa praedixit. Non dicebant enim latitaturum qui venturum omnibus praedicebant... [PL 50, 215-218].

20. 11. ₁ Diabolus denique ipse... ₃ ... Licet hominem extrinsecus in Iesu videret, Filium Dei investigabat dicens: Sn Filius Dei es, dic ut lapi-

des isti panes fiant [Mt. 4, 3]. Numquid diabolo contemplatio hominis suspicionem divinitatis eripuit, ut per hoc quod hominem videbat crederet Deum esse non posse? Non utique... 13. $_2$ Callidus utique hostis inter ipsas quoque corporeas passiones signa divinitatis aspiciens, etiamsi esse eum malebat hominem, suspicari tamen compellebatur Deum; quia licet hoc mallet credere quod volebat, cogebatur tamen ad id certis rerum indiciis quod timebat. Nec mirum; quamvis enim eum et consputatum et flagellatum et contumeliis affectum et in crucem actum videret, cernebat tamen inter ipsas iniuriarum indignitates divinas exabundare virtutes, dum velum templi scinditur, dum sol refugit... $_3$ ... Sensit utique Dominum Deum nostrum passione corporis redemptionem humanae salutis operari, simulque per eam et se destrui ac subiugari et nos redimi atque salvari... [PL 50, 224-231].

21. 17. $_2$ Omnis ergo in his blasphemia tua haec est, ut nihil Christus per se habuerit, sed nec ipse, ut tu ais, solitarius homo aliquid a Verbo, id est, a Filio Dei ceperit, sed totum in eo donum Spiritus fuerit. Si ergo omne id quod tu ad Spiritum refers, esse ipsius demonstrabimus, quid reliquum est, nisi ut quem tu ideo hominem vis intelligi, quia... totum habuerit alienum, nos ideo probemus Deum, quia totum habuerit suum?... $_3$ Primum ergo quod ais, quia humanitatem eius Spiritus Sanctus crearit, possemus id nos simpliciter intelligere, si agnosceremus te id non infideliter protulisse. Neque enim nos conceptam ex Spiritu Sancto Domini carnem negamus, sed ita tamen conceptum corpus cooperante Spiritu dicimus, ut creatum tamen sibi a Filio Dei hominem suum esse dicamus, dicente ipso... "Sapientia aedificavit sibi domum" [Prov. 9, 1]. $_4$ Vides ergo quod id quod conceptum est a Spiritu Sancto aedificatum a Filio Dei atque perfectum est: Non quia aliud opus Filii Dei, aliud Spiritus Sancti sit, sed quia per unitatem divinitatis ac maiestatis, et operatio Spiritus aedificatio Filii Dei sit et aedificatio Filii Dei cooperatio Spiritus Sancti... Praesertim cum virtus Sancti Spiritus virtus eius sit, et ita unita sibi atque inseparabilis divinitas sit Trinitatis atque maiestas, ut nihil omnino in una deitatis persona possit intelligi quod a plenitudine divinitatis valeat separari... $_7$ Atque ideo et illud quod ais, quia Spiritu iustificatus sit et quod metuendum eum daemonibus Spiritus Sanctus fecerit, et quod caro eius a Spiritu facta sit templum, et quod a Spiritu sit elevatus in caelum, sacrilega et furiosa sunt omnia: non quia in his omnibus quae ipse fecit unitas et cooperatio Spiritus defuisse credenda sit, utpote cum numquam deitas a se desit, et in operibus Salvatoris semper virtus fuerit Trinitatis, sed quia tu Domino Iesu Christo quasi inopi et imbecillo opitulatum vis Spiritum Sanctum, qui ea utique illi tribuerit quae praestare sibi ipsi non quiverit... [PL 50, 236-238].

MARIUS MERCATOR († post 431)

22. Theodori Mopsuesteni symbolum impugnatum [1]: ... Vis igitur hoc ex isto sensu conficere (quod sane tuo luas capite) natum iam Christum ex Virgine per Spiritum Sanctum adhaesisse vel coniunctum esse (ut saepissime garris) Verbo Dei Deo atque ex illius societate meritum et vocabulum conquisisse; vocabulo autem tantum, non natura apellandum esse filium Dei, et cetera habere privilegia non genuina sed per gratiam praestita, dissimulans quod scriptum est: Verbum caro factum est et habitavit in nobis. Quod cum audis ab obicientibus tibi, calumniaris tamquam Deum in carnem versum esse sentientibus. Quod absit, ut vel quisquam hoc dementissimus dicat et sentiat. Factus est enim homo, quod non erat, Filius Dei Deus Verbum, non deponens quod erat sed manens Deus in divinitatis cum Patre et Spiritu Sancto substantia vel natura. Numquid enim anima saltem hominis cuiuslibet mixta et conexa corpori amittit vel immortalitatem naturae suae vel quod invisibilis, quod incorporea est? Non utique...

23. Quis ergo ferat ista garrientem et audiat duos Dei filios eum verbis tantummodo ad decipiendos simplices protestari non dicere, apertis vero sententiis duos palam ostendere diversi meriti, diversae dignitatis, diversi status, diversae naturae? Fallit autem ac decipit, ut diximus, imperitos. Quomodo enim dicit duos se non dicere filios neque sentire, dividens unum ab altero, unum temporalem alterum vero ab aeterno secundum essentiam et naturam, et illum temporalem participatione et tantum vocabulo honorandum non autem et natura esse Filium Dei et Deum? [... Rom. 9, 3-5; Is. 9, 6-7; Bar. 3, 36-38].

24. Quis iste est qui postmodum in terris visus est et inter homines conversatus est? Utique Verbum Dei, Deus homo et homo Deus, Iesus Christus Filius unigenitus Patris, qui cum in terris in carne constitutus esset et in ipsa visibilis conversaretur inter homines, ab hominibus in ipsa passus, crucifixus in ipsa, mortuus in ipsa, resurrexit tertia die cum ipsa, iudex venturus totus. Hic natura Filius Dei est, ex Deo Verbo et homine cum anima rationali et carne solida atque perfecta, et hae tres substantiae una iam substantia, una quoque persona. Substantialiter enim Deus hominem, indemutabiliter caro factus, suscepit et gessit, nec deposuit nec depositurus est unquam conregnantem et condominantem, venturus iudicare vivos et mortuos. Quid hîc dualitas naturarum? Quid substantiarum diversitas in uno Domino Christo magna et impia loquacitate nobis affertur? Nempe ut duos christos et duos diversos esse Dei filios audiamus. Et certe homo communis ex anima et corpore constitutus, ex diversis sine dubio substantiis et naturis... con-

[1] Ed.: SCHWARTZ, ACO, I, 5, pp. 25-28. PL 48, 1045-1050 = GARNIER, Parisiis 1673.

venit in unum [... 1 Cor. 15, 47; Ps. 48, 13; Gn. 46, 6, 27; Ez. 18, 4; Ps. 145, 2; Ps. 34, 10; Gn. 6, 3; Ps. 15, 9; Lc. 3, 6]. Quandiu utrumque sibi conexum et cohaerens est, non in dualitate sed in unitate enuntiatur et significatur natura [... Mt. 10, 28].

25. Quid opus est testimonia plura congerere... quibus probetur non novella hunc sed vetere partim Pauli Samosateni, partim Ebionis, partim Marcelli Galatae et Photini esse cum impietate distortum? Unum tamen pro innumerabilibus evangelicum sibi audiat trabalem: Nemo ascendit in caelum nisi qui descendit de caelo filius hominis qui est in caelo. Et certe adhuc crucifigendus Christus ista dicebat, qui descendit de caelo, inquit, et qui est in caelo filius hominis. Ita ergo Verbum Deus homo et homo Deus Verbum, et sicut in gloria et maiestate Dei unum, ita et his quae ima sunt secundum hominem unum et unus Dominus Iesus Christus ex utero, qui substantialiter Filius Dei, unum cum Patre et Spiritu Sancto, Deus unus in Trinitate, semper et in saecula.

25.* In Collectione Palatina sequitur: *Cyrilli et Nestorii capitula cum Collectoris disputatione.* Primo ponuntur Cyrilli capitula, sc. anathematismi, "quae Romana ecclesia approbavit vero iudicio", postea contraanathematismi Nestorio ascripti, tandem breves animadversiones in Nestorii dicta. SCHWARTZ, ACO, I, 5, pp. 71-85. PL 48, 909-932.

PROCLUS EP. CPTANUS († 446)

26. Homilia habita a. 429 [1]**:** 2 ... Attamen qui ex Virgine nascitur nec solum Deus est nec purus rursum homo... 3. Hic enim solus salutis antidotum nobis attulit; nam si ex muliere natus non esset, mortem utique non oppetivisset. Quod si mortuus non esset, neque illum quoque per mortem destruxisset qui mortis habebat imperium...

27. 4. Qui itaque secundum propriam naturam impatibilis est, is propter meram erga nos misericordiam pluribus perpessionibus obnoxius factus est. Neque Christus per succedentia virtutum incrementa factus est Deus, absit; verum... Deus misericordia permotus factus est homo. Neque hominem deificatum praedicamus, sed Deum incarnatum confitemur...

28. 5 ... Humana natura propter peccata multis obstricta debitis tenebatur, neque quod debebat ulla ratione dependere poterat. Per Adamum namque omnes peccato quasi chirographum dederamus, omnesque diabolus in servitutem redegerat. Etenim corpore nostro permultis passionibus subiecto veluti charta usus, nostrae venditionis pretia ostentabat... Erat itaque alterutrum duorum necessarium: aut ut omnes condemnati praecipites abirent in mortem... aut certe ut tale redemptionis pretium daretur, quod omnibus iustitiae numeris sufficeret ad liberationem. Atqui homo, quod peccati debito subiaceret, salvare non poterat; angelus vero, quod tantum redemptionis pretium ipsi non suppeteret, humanum genus redimere nequibat. Supererat igitur ut Deus pro omnium peccatis moreretur, qui nulli peccato obnoxius erat... 6 ... Dum nimirum ex Virgine modo quem solus ipse novit... humanam naturam assumit assumptamque in mortem contradit... Immortalitatem quam ipse habebat, per suam mortem aliis conciliat. Eiusmodi nullus unquam fuit nec est nec erit quam unus et solus ille qui ex Virgine natus est Deus simul et homo, non solum id pretium habens quod reorum multitudini redimendae par esset, sed eiusmodi quod multis partibus excelleret. Nam ut Filius est, nulla variatione affectam cum Patre unionem retinet; ut vero rerum opifex, nullius virtutis indiget; ut autem misericors, immensa inexhaustaque misericordia atque sympathia pollentem se manifestavit; denique ut pontifex, dignissimus est qui apud Patrem intercedat...

[1] Textus graecus in collectione Vaticana, ed. SCHWARTZ, ACO, I, 1, P. I, pp. 103-107. PG 65, 679-692. Latina versio ex MANSI, IV, 578-587.

29. 7 ... Ille igitur qui suapte natura rex est humanam naturam tyrannide oppressam non despexit, neque permisit misericors Deus ut perpetuo obligata diabolo teneretur... propriumque sanguinem nostri causa in redemptionis pretium profundens... 8 ... Nisi enim me induisset, me non salvasset...

30. 8 ... Si alius est Christus et alius Dei Verbum, iam non trinitas in divinis erit, sed quaternitas. Noli dispensationis tunicam desuper contextam scindere... Coierunt naturae et unitas mansit inconfusa.

31. Tomus ad Armenios [1]**:** ₈ ... Credimus enim quod Deus Verbum impassibiliter incarnatus est, et pie credimus; haec enim credulitas salutis nostrae fundamentum esse cognoscitur. Idcirco eum qui propter nos suscepit formam servi diligimus, qui nec naturae suae ullam mutabilitatem sustinuit nec augmentum Trinitati arcessivit...

32. ₁₂ Cum diabolus in naturae desaeviret exitium, utpote cum lex naturalis obsoleta sordesceret et scripta praevaricatione torperet, prophetae quoque... ab imminente pernicie liberare non possent, Deus forma carens, sine initio, incircumscriptus et omnipotens Verbum in carne veniens (adest enim illi posse quod vult), sumpsit formam servi, caro factus ex Virgine, volens ubique monstrare quia secundum veritatem fieri homo dignatus est. Naturam siquidem corpoream et exordia et habitus passionesque necessario subsequuntur. Non enim dicit evangelista quod in hominem perfectum Deus ingressus est, sed quia factus est caro, naturae nostrae primordia ipsa contingens.

[1] Textus graecus ed. SCHWARTZ, ACO, IV, 2, pp. 187-195. Versio latina Dionysii Exigui, *ibid.*, pp. 197-205. PG 65, 855-874 [ep. II].

33. $_{14}$ Utrisque ergo divinae Scripturae utentes vocibus dicimus quia et caro factus est et formam servi accepit, et utraque pie intellecta semina nobis salutis exsistunt. Per id enim quod Verbum caro factum est individuum summae ipsius adunationis (τὸ ἀδιαίρετον τῆς ἄκρας ἑνώσεως) evangelista declarat. Sicut enim singularitas in duas singularitates dirimi non potest... ita quod unum est iuxta summam adunationem, nequaquam in duo poterit ulla ratione partiri. Per id autem quod formam servi assumpsit, naturae divinae incommutabilitas intimatur...

34. $_{15}$ Deus ergo Verbum factus est homo perfectus non immutata natura deitatis; adstipulantes miraculo quod intelligentiam nostrae mentis excedit, id ipsum percipimus fide, non inquisitione colligimus. Et factus homo cognato secundum carnem generi salutem tribuit per similitudinem passionum, peccati quidem debitum solvens dum quae sunt hominis perpessus pro omnibus moritur, destruens autem eum qui habebat mortis imperium, id est diabolum, sicut aequissimus Deus. Legis etiam quod erat impossibile fecit esse possibile omnem implendo iustitiam et substantiae nostrae pristinam nobilitatem claritatemque restituit per hoc quod homo factus honoravit eum quem ipse de terra formaverat...

35. $_{17}$ Non igitur alter est Christus et alter Deus Verbum, quod absit; duos enim filios natura divina non novit... Si alter est Christus praeter Deum Verbum, necesse est ut purus homo sit Christus; et quomodo eum ultra naturae meritum caelestia venerantur et ei qui minor est genu flectunt? Quomodo etiam propheticis attendamus oraculis clamantibus, quoniam Deus noster in terris visus est et cum hominibus conversatus est?...

36. $_{18}$ Quod si forte cuiquam scandali causam commovent infantiae rudimenta et in praesepe reclinatio atque in tempore secundum carnem profectus necnon et quod dormierit in navi, quod ex itinere fatigatus est, quod post ieiunia esurierit et illa omnia quae secundum veritatem facto homini contigerunt, noverint qui ista reprehendunt quod humanam negent in Christo naturam, negantes autem naturam dispensationi minime credant, non credentes vero dispensationi salutis damna persentient...

37. $_{19}$ Admiror et eorum dementiam qui nova deceptionis itinera gradiuntur. Ego namque unum Filium, sicut edoctus sum, pie cognoscens, unam Dei Verbi incarnati substantiam esse profiteor: uno autem exsistente eo qui passiones pertulit atque miracula operatus est, qua ratione diviniora reticentes humilioribus derogant? Ut enim fidem faceret Deus Verbum ⟨quia⟩ manens quod erat factus est caro, id est homo perfectus, tanto sacramento nulla conversione violato, idem ipse

perficiebat miracula et iniurias sustinebat, per signa quidem divina mansisse id quod erat insinuans, per passiones autem factum quod formaverat manifestans...

THEODOTUS EP. ANCYRAE († ante 446)

38. Homiliae Ephesi habitae [1]**:** *In festo s. Ioannis* [2]*:* $_{1}$... Qua enim ratione quispiam ei medeatur qui ita comparatus est, ut Deo humanae naturae conditiones probro vertat, beneficiumque contumeliae loco ducat? $_{2}$ Quid dicis? responde. Deum, inquit, passum non dico. Sane si ad deitatis naturam spectes, non erras, sin vero perpessionem simpliciter illi adimas, dispensationem pernegas. Ne ergo perpessiones Deo improperes, sed perpessionum utilitatem inspicias...

39. $_{3}$... Quid ergo? Numquid mea tarditas Deum pulcherrimae huius possessionis quae homo est iactura afficiet? Absit; nequaquam enim id universorum Deus est passus. Nefas enim erat, ut invidia gratiam Domini superaret; sed neque decebat, ut Dei donum insidiis diaboli devictum cederet. Quid igitur Dominus facit? Venit ad fugitivum, servus enim ad ipsum venire non poterat. Accedit ad servum non maiestate herili... sed ita accedit, ut fugitivum capiat propriamque possessionem recuperet... Efficitur conservus, ut dominus declareris...

40. $_{4}$ "Hoc sentite in vobis, quod et in Christo Iesu" [Phil. 2, 5]... Ubi est qui Christum dividit, qui nostrum hoc mysterium ad homonymiam redegit? utpote unum Christum nominans, reipsa autem duos ponens: alterum servum, alterum dominum; alterum patibilem, alterum impatibilem? Quid proficit una appellatio ubi duae res ponuntur?... $_{5}$ Explana mihi Unigeniti exinanitionem. Quomodo enim se exinanivit, si humana non est perpessus? Verumtamen cum Deum passum dicimus, semper naturam illius a passione eximimus...

41. *In Nativitatem Domini homilia I* [3]*:* $_{1}$... Virgo paradiso gloriosior facta est: ille enim Dei cultura factus est, haec autem secundum carnem Deum fructificavit eligentem hominis copulari naturae. Vides quomodo factum est inopinabile sacramentum transcendens naturae ra-

[1] Trium homiliarum christologicarum textus graecus habetur in collectione Vaticana, ed. SCHWARTZ, ACO, I, 1, P. II, pp. 71-73 (in festo s. Ioannis), pp. 73-80 (in Nativitatem Domini), pp. 80-90 (altera in Nativitatem Domini). Duarum homiliarum in Nativitatem habetur antiqua versio latina in collectione Casinensi ordine tamen inverso, *ibid.*, I, 3, pp. 152-161 et 161-168. PG 77, 1349-1370, 1369-1386, 1385-1390 exhibet duas homilias in Nativitatem Domini ordine collectionis Casinensis et tertio loco homiliam in festo s. Ioannis. Hic primo afferimus homiliam in festo s. Ioannis, deinde duas homilias in Nativitatem Domini ordine collectionis Casinensis.

[2] Ed.: SCHWARTZ, *o. c.*, I, 1, P. II, pp. 71-73. PG 77, 1385-1390.

[3] Ed.: SCHWARTZ, *o. c.*, I, 1, P. II, pp. 80-90; I, 3, pp. 152-161. PG 77, 1349-1370.

tionem. Quia enim est Verbum Dei, palam est ex eo quod virginitatem non solvit... Quia natus est carne Verbum Deus, custodit virginitatem seipsum ostendens per hoc Verbum... 2 Paritur ergo unigenitus Filius Dei... non principium ut sit Verbum ex partu percipiens, sed ut fieret homo principium partum faciens...

42. 2 ... Miraculum tibi dico. Noli movere ratiocinationes; Deum natum tibi dico eligentem partum, non inchoantem divinitatem... Deus exsistens proprium fecit partum, non partus eum Deum constituit... Hoc ergo per dispensationem volens fieri quod non erat, elegit partum tamquam dispensationis initium. Factus homo est non mutata divinitate...

43. 3 ... Aestimantibus [gentilibus] iniuriam Deo fieri, qui fecit proprias passiones ut quod erat passibile liberaret. Non enim intentionem respiciunt impletam salutarem exsistentem et bonitatem Deo decibilem, sed solum quia Deus sibi copulavit passiones, dicunt, non considerantes ex hoc salutis humanae restitutionem. Nihil autem horum quae salvant hominem iniuriam Deo facit, quae ostendunt eum non passibilem sed clementem.

44. 4 Sed hominis, inquit, passiones non praesumo Deo coniungere. Ergo neque sanare eum passionibus hominem dicis, neque cruce spoliasse virtute diabolum... Si enim non fecit Deus proprias passiones, unde passionibus Christi tantarum correctionum sunt factae virtutes? Quomodo perempta est morte mors, nisi Deus propriam eam fecisset? Sed istae passiones propriae factae Dei virtutem quidem tantarum correctionum ex divinitate perceperunt tamquam Dei propriae factae, substantiae vero divinitatis non nocuerunt...

45. 5 ... Factus homo est manens et Deus et Verbum; incorporeus exsistens natura impermutabilis factus est caro. Quomodo et quemadmodum? Non sicut tu cogitare potes, sed sicut ille miracula facere sufficiens est...

46. 5 ... Factus autem est quod ego, ut nostram elevaret naturam ad dignitatem suam. Unitio enim hoc facit, alteri quae alterius sunt coniungens. Propterea ergo cum Deus esset homo factus est ut homo fieret Deus, hac copulatione ad divinam gloriam elevatus, ut unus idemque sit et divine glorificatus et quae sunt humana perpessus.

47. 5 ... Et hoc nobiscum confitebuntur omnes qui unitionem confitentur divinitatis et humanitatis. Quod enim unitum est, nequaquam iam duo sed unum nominatur, mente autem rursus dividis et unumquodque seorsum contemplaris. Ergo solvis unitionem; impossibile enim simul et servare ⟨unitionem⟩ et utrumque seorsum considerare... 6 Sed

intellectu solo separo, inquit. Ergo hac mente unitatem solvisti; secundum quodlibet enim si disiunxeris ab altero alterum, circa hoc etiam copulationem incidisti...

48. 6 ... Sed quomodo, inquit, Unigenitus servus factus est manens quod erat et factus quod non erat? Vis ergo hoc cognoscere, quia factus est? Quomodo enim factus sit, miraculorum opifex novit. Non enim tu mihi dicere poteris, quomodo Aegyptiorum fluvius sanguis est factus... lumen in Aegypto factae sunt tenebrae... 7 Babylonia quoque flamma quomodo ros tribus facta est pueris?...

49. 9 ... Quomodo iste pauper factus est propter nos? dicant nobis ii qui a Dei Verbo separant hominem et quod unitum est separantes memoria naturarum, qui duo quaedam dicunt esse Christum et mentem solummodo ad satisfactionem ferentes. Quis ergo cum esset dives, dicito mihi, mea paupertate pauper est factus? Putasne qui apparuit homo quem tu separas a divinitate? Sed numquam iste factus est dives, sed pauper ex pauperibus progenitoribus natus... Propterea et Apostolus coaptans gloriam divinitatis humanis passionibus, neque opinione dividere, neque sermone separare quae unita sunt volens, eundem ait divitem divinitate et pauperem passionibus factum...

50. 11 ... Numquid nocet deorsum Unigeniti ad parvum tempus abiectio quae tantas divitias contulit orbi terrarum?... Cur mortem indignam dicis Dei, qua Deus nequitiam daemonis triumphavit?... Cur autem vocas vilia quae Deus propter hominum salutem amplexus est?... Et noli mihi membra Virginis ad opprobrium divinitatis efferre... Nam si essent turpia per naturam, non haec Deus propriis manibus formasset... Nihil ergo horum quae a Deo facta sunt, per naturam propriam malum, neque turpe fecit... Si ergo cum format Deus membra mulieris non accusatur, neque cum inhabitat in eis iniuriam patitur. In sua quippe creatura Deus non indigne inhabitat...

51. *In Nativitatem Domini homilia II*[1]: 1 ... Causa vero festivitatis apparitio Dei est apud homines, adventus eius qui semper praesens est, aspectus eius qui cuncta videt, praesentia illius qui complet universa [... et mundus eum non cognovit": Io. 1, 11, 10]. Sed non hominum culpa est haec ignorantia. Nam propter divinitatem naturae incomprehensibilis humanis rationibus Deus est; non enim potest mens hominum conspicere Deum. Fugit enim humanum sensum divina natura, celsior nostrarum est rationum. Fraudabamur itaque ex natura meliori ad cognitionem Dei; quod ne fieret, suscepit naturam visibilem Invisibilis... Unigenitus Dei Filius fit cognatus servorum, ne lateret hominum cognitionem natura quae hominem transcendit.

[1] Ed.: SCHWARTZ, ACO, I, 1, P. II, pp. 73-80; I, 3, pp. 161-168. PG 77, 1369-1386.

52. 3 ... Quia enim, cum Deus esset, homo fieri voluit propter clementiam circa nos, ut nos iudicem velut cognatum amplecteremur, et ut haberemus praesumptionem qui ex propriis operibus fiduciam non habebamus...

53. 4 Quomodo possibile est Deum Verbum fieri hominem requiris et modum Dei miraculorum nos exigis? Si comprehensibile nobis esset quod incomprehensibile est ratione, miraculum non erat sed causa naturae, si vero miraculum et signum est quod factum est, cede rationem Deo miracula facienti... 4 ... Noli ergo in infirmitatem humanae naturae cadere; noli dicere: quomodo hominis natura cepit Deum, quomodo Deus factus est homo... sed quia factum est crede, modum vero et rationem cede Creatori...

54. 12 ... Pro qua itaque causa suas passiones hominum fecit? Quoniam volebat passione adimere passionem et morte mortem destruere et per similia similia proposuit expugnare, suificat crucem, suas facit palmas, vincula sua facit, ut Dei factae passiones contra passiones acciperent potestatem. Non enim natura Dei laesa est; neque enim mutatione sua suscepit passiones, et ideo fortitudinem a Deo passiones contra similia perceperunt. Iam enim mors tamquam Dei facta destruit mortem, et moriens solvit tyrannidem mortis, quoniam et Deus et homo erat. Non enim purum hominem crucifixerunt Iudaei, neque visibilem solummodo naturam transfixerunt, sed ei qui inerat Deo intulerunt praesumptiones, qui visibilis naturae fecit proprias passiones. 13 ... Pone enim principem loqui sermonem et hunc formari per litteras in charta aliqua quae dicitur sacra et dirigi civitatibus... suscipiat aliquis inobediens et... chartam disrumpat. Quid ruptum est hic, charta solummodo an etiam sermo regalis?...

ACACIUS EP. MELITENAE († post 438)

55. Homilia in synodo Ephesina habita [1]**:** Unus est nobis Dominus Iesus Christus, unigenitus Dei Filius, Deus Verbum: idem ante omnia saecula ex solo Patre, idem rursum in novissimis diebus in servi forma: solus ex solo superne, solus rursum ex sola inferne: utrumque autem divine, humanitus vero quod in nostra carne et infantia genitus sit: idem impassibilis divinitate, pro nobis vero sponte passus carne, non involuntarie dispensationem suscipiens, sed seipsum voluntarie exinaniens suscepta servi forma. Sed cur suscepta? ut suae te gloriae conformem consortemque redderet [... Phil. 3, 20-21].

[1] Textus graecus in collectione Vaticana, ed. SCHWARTZ, ACO, I, 1, P. II, pp. 90-92. PG 77, 1467-1472.

56. Qui igitur servile corpus sponte assumpsit neque carni uniri ullatenus recusavit, quomodo is serviles detrectasset passiones? Quod si detrectavit, quorsum patibilem servi formam suscepit? Sed ideo non recusavit, quia suscepta servi forma obediens fit: is qui est in caelo dominator, in terris factus est subditus; qui superne erat Filius, inferne factus est puer [... Is. 9, 6].

57. Cuius imperium factum est super humerum eius. Et quodnam incarnati Dei Verbi imperium est? Ecclesia. Quid autem ipse? Caput corporis Ecclesiae. At quomodo illud super humerum portat? Quod contritum conquassatumque fuerat, id humeris impositum baiulat.

58. Nimirum ille superne dominator, inferne subditus; superne Filius, puerulus in terris; superne admirabilis consiliarius, inferne homo; superne Deus fortis, in terris homo qui colaphis caeditur, ignominia afficitur, cruci affigitur, mortemque per illam perpetitur. Nam haec omnia ad servi formam pertinentia nullo modo Deus qui illam susceperat detrectavit, ut per quodlibet iam dictorum ea demoliretur quae salutis viam nobis obstruebant, dignamque tanta exinanitione beneficentiam in nos transfunderet.

59. Equidem Dei gratiam non abicio. Ea quae mea causa perferre dignatus est, in medium depromere non vereor. Nam impassibilis corpori patibili semetipsum coniungens passiones non recusavit, sed salutis meae gratia sustinuit. Deiparam Virginem eo honore non privo, quem dispensationis ministerium gratuito ipsi impertivit. Etenim, carissimi, absurdum fuerit crucem ignominiosam quae Christum portavit cum altaribus Christi conglorificari atque in fronte Ecclesiae splendentem apparere, eam vero quae ad tantum beneficium deitatem suscepit Deiparae honore privari. Deipara igitur est sancta Virgo. Deus enim est qui ex ea natus est, non quod initium ut esset ex ea sumpserit, sed quod ut homo fieret principia inde hauserit.

ERECHTHIUS EP. ANTIOCHIAE PISIDIAE († inter 431 et 448)

60. Homilia de Nativitate Domini [1]**:** Virgo gratia plena, numquam cessabo te vocare Dei ipsius Matrem. Ecce enim, Deus ex te natus est... Pro vita et salute hominum, sese humiliavit et integre factus est homo; neque tamen a primo suo honore discessit aut divinitatis suae gloria est privatus. Deus cum esset, non fallacem reddidit formam servi quam sumpsit; sed mansit in eo quod erat et factus est quod voluit...

[1] Ed. (textus syriaci cum versione gallica) in PO 13, 171-180. Teste Ephraem Antiocheno auctor tamquam Eutychianus a multis habebatur.

Concede mihi ne adorem alium in alio, Deum et hominem, sed unum tantum: regem et Filium unicum, Deum immortalem qui apud homines apparuit tamquam homo... [p. 171].

61. Haeretici autem adhuc interrogant: "Quomodo Deus infinitus limitibus conclusus est in sinu Virginis? Aut quomodo divinitas tremenda mansit in carne Virginis, et Virgo nihil passa est? Respondeo eis: Quomodo mansit Deus in rubo, et ignis in rubo ardebat et rubus non consumebatur? Iterumque haereticus dicit: "Si vos dicitis Verbum factum esse carnem, numquid natura eius mutata est?" Nos igitur respondemus ei: Quomodo flumen Aegyptiorum erat sanguis, quamvis aquae natura non esset mutata? siquidem Aegyptiis erat sanguis et non poterant inde bibere, sed pro Hebraeis propriam naturam conservabat... [p. 175].

62. Nos vestigia sequimur beatorum 318 Patrum, et praedicamus unum Filium, Christum, Dominum et Deum; Verbum ex Deo Patre, quod corpus assumpsit et factum est homo absque mutatione, ex Maria, Virgine sancta. Corpus itaque assumpsit quia voluit sicuti novit, pro vita et salute hominum. Et voluntate sua dolores hominum pertulit, excepto peccato. Idem Deus est et simul etiam homo; ii enim qui fuerunt spectatores et ministri verbi [Lc. 1, 2], non reliquerunt nobis traditionem alterius et alterius [i. e. duorum distinctorum], sed unius eiusdemque. Neque etiam duas naturas tradiderunt nobis in doctrina sua Patres beati. In libris divinis quoque nullibi invenimus duas naturas, sed unum Filium unigenitum, Deum Verbum, qui ex Patre natus est ante omnia saecula. Et in fine temporum, sicut dixit beatus Paulus, quando venit plenitudo temporum, misit Deus Filium suum et factus est ex muliere [Gal. 4, 4]. Et invisibilis factus est visibilis propter nos, ut nos salvaret; non alius et alius, sed unus idemque; non sicuti asserunt doctores aetatis nostrae, Deum [scilicet] perfectum habitasse in homine perfecto; sed Deus perfectus, voluntate sua, factus est homo perfectus sine mutatione... Non itaque sibi adiunxit hominem, quemadmodum dicunt nostri temporis haeretici, sed quando vere factus est homo, nihil mutatum est in eo quod erat. Nam, sua natura cum esset Deus, factus est homo et passus est se concipi et nasci de Virgine, ut in alia forma regeneraret eos qui nati erant in ordine suae ipsorum naturae. Et sponte sua dolores eorum portavit [Is. 53, 4], ut passione sua evacuaret passiones ipsorum. Voluntate suae crucem acceptavit, ut eos qui erant mortui vivificaret et resuscitaret. Subiectus fuit morti, ut eos qui morti erant subiecti morte sua vivificaret. Et quando mors putavit se eum percussisse, ipsa est percussa, Deo descendente ad ipsam. Ob hoc nos eam non timemus, propter pignus vitae quod dedit nobis Deus in resurrectione sua. Non enim corpus alienum pro nobis tradidit hic unicus [Filius], Deus Verbum, sed corpus suum proprium; hostiam immaculatam obtulit pro nobis Deo Patri suo [p. 177-179].

63. Et nolumus accipere aliam fidem nisi illam quam sancti Patres nostri scripserunt; ea quae praedicat "unum esse Dominum Iesum Christum, Filium Dei unicum, per quem omnia creata sunt, qui est Filius Patri suo consubstantialis". Nos nihil [in ea] mutamus, nihil [ei] addimus, cum ipsa ad doctrinam integram divinamque sufficiat. Et anathematizamus quicumque duas naturas tribuit Filio Dei, et quicumque affirmat corpus Domini nostri venisse de caelo eumque non sumpsisse corpus de Maria... [pp. 179-180].

64. Homilia in sancta Epiphania[1]: Ex magno propheta Isaia audivimus, cum ait: Puer natus est nobis [... Is. 9, 6]. Ne igitur aliquis iudaicus surculus vos decipiat (sic enim appellandi sunt qui haereticos sectantur), quasi alius sit qui natus est et alius qui in eo habitavit Deus, et quasi duae sint eius qui natus est naturae. Si quis enim hoc de Emmanuele dicere ausus fuerit, oppone ei hoc solum nomen, et memoria huius nominis erit ei frenum silentii. Non enim duas naturas sed Deum incarnatum Virgo mystice peperit, cum Spiritus Sanctus in eam supervenisset. Etenim si Christus esset fetus seminis humani, concederem fructum secundum naturam imitari radicem. Sin vero est ex Spiritu Sancto secundum vocem Archangeli, Deus est qui natus est, quia Deus est causa ortus.

S. LEO MAGNUS (440-461)

1. Epistolae haeresim Eutychis spectantes[2]. *Tomus ad Flavianum*[3]: 2... Fidelium universitas profitetur credere se in Deum Patrem omnipotentem, et in Christum Iesum filium eius unicum Dominum nostrum, qui natus est de Spiritu Sancto et Maria Virgine. Quibus tribus sententiis omnium fere haereticorum machinae destruuntur. Cum enim Deus et omnipotens Pater creditur, consempiternus eidem Filius demonstratur; in nullo a Patre differens... Idem vero sempiterni Genitoris Unigenitus sempiternus natus est de Spiritu Sancto et Maria Virgine.

2. 2... Quae nativitas temporalis illi nativitati divinae et sempiternae nihil minuit, nihil contulit, sed totam se reparando homini qui erat

[1] Fragmentum editum ab A. MAI, in *Scriptorum veterum nova collectio*, t. VII, 165; PG 86, 2, 3321-3322.

[2] Seorsim critice edidit SILVA-TAROUCA CAROLUS, S. I., in *Pontif. Universitas Gregoriana. Textus et documenta... Series theologica*, fasc. 9, 15, 20. Integra epistolarum collectio in PL 54, 581-1218 = BALLERINI.

[3] SCHWARTZ, ACO, II, 2, pp. 24-33. SILVA-TAROUCA, *o. c.*, fasc. 9, pp. 20-33. PL 54, 755-782 [ep. XXVIII].

deceptus impedit, ut et mortem vinceret, et diabolum, qui mortis habebat imperium, sua virtute destrueret. Non enim superare possemus peccati et mortis auctorem, nisi naturam nostram ille susciperet et suam faceret, quem nec peccatum contaminare nec mors potuit detinere. Conceptus quippe est de Spiritu Sancto intra uterum Virginis Matris, quae illum ita salva virginitate edidit quemadmodum salva virginitate concepit...

[*Sequuntur textus Scripturae pro veritate carnis humanae Christi:* Mt. 1, 1; Rom. 1, 1-3; Gen. 22, 18; Gal. 3, 16; Is. 7, 4; 9, 6].

3. 2 ... An forte ideo putavit Dominum nostrum Iesum Christum non nostrae esse naturae, quia missus ad beatam Mariam Angelus ait: "Spiritus Sanctus superveniet in te et virtus Altissimi obumbrabit tibi, ideoque quod nascetur ex te sanctum vocabitur Filius Dei, ut, quia conceptus Virginis divini fuit operis, non de natura concipientis fuerit caro concepti?

4. 2 ... Sed non ita intelligenda est illa generatio singulariter mirabilis et mirabiliter singularis, ut per novitatem creationis proprietas remota sit generis, fecunditatem Virgini Spiritus Sanctus dedit, veritas autem corporis sumpta de corpore est, et aedificante sibi Sapientia domum, Verbum caro factum est et habitavit in nobis, hoc est in ea carne quam sumpsit ex homine et quam spiritus vitae rationalis animavit.

5. 3. Salva igitur proprietate utriusque naturae, et in unam coeunte personam, suscepta est a maiestate humilitas, a virtute infirmitas, ab aeternitate mortalitas, et ad resolvendum conditionis nostrae debitum, natura inviolabilis naturae est unita passibili; ut quod nostris remediis congruebat, unus atque idem mediator Dei et hominum homo Christus Iesus et mori posset ex uno et mori non posset ex altero. In integra ergo veri hominis perfectaque natura verus natus est Deus, totus in suis, totus in nostris. Nostra autem dicimus quae in nobis ab initio Creator condidit et quae reparanda suscepit; nam illa quae deceptor intulit et homo deceptus admisit, nullum habuerunt in Salvatore vestigium. Nec quia communionem humanarum subiit infirmitatum, ideo nostrorum fuit particeps delictorum. Assumpsit formam servi sine sorde peccati, humana augens, divina non minuens, quia exinanitio illa qua se invisibilis visibilem praebuit et creator ac dominus omnium rerum unus voluit esse mortalium, inclinatio fuit miserationis, non defectio potestatis. Proinde qui manens in forma Dei fecit hominem, in forma servi factus est homo; tenet enim sine defectu proprietatem suam utraque natura, et sicut formam servi Dei forma non adimit, ita formam Dei servi forma non minuit. Nam quia gloriabatur diabolus hominem sua fraude deceptum divinis caruisse muneribus, et immortalitatis dote nudatum duram mortis subisse sententiam seque in malis suis quoddam de praevaricatoris consortio invenisse solatium, Deum quoque iustitiae exigente ratione erga hominem, quem tanto honore condiderat, pro-

priam mutasse sententiam, opus fuit secreti dispensatione consilii, ut incommutabilis Deus, cuius voluntas non potest sua benignitate privari, primam erga nos pietatis suae dispositionem sacramento occultiore compleret, et homo diabolicae iniquitatis versutia actus in culpam, contra Dei propositum non periret.

6. 4. Ingreditur ergo haec mundi infima Filius Dei, de caelesti sede descendens et a paterna gloria non recedens, novo ordine, nova nativitate generatus. Novo ordine: quia invisibilis in suis, visibilis est factus in nostris, incomprehensibilis voluit comprehendi, ante tempora manens esse coepit ex tempore, universitatis Dominus servilem formam obumbrata maiestatis suae immensitate suscepit, impassibilis Deus non dedignatus est homo esse passibilis et immortalis mortis legibus subiacere. Nova autem nativitate generatus: quia inviolata virginitas concupiscentiam nescivit, carnis materiam ministravit. Assumpta est de matre Domini natura, non culpa; nec in Domino Iesu Christo ex utero virginis genito, quia nativitas est mirabilis, ideo nostri est natura dissimilis. Qui enim verus est Deus idem verus est homo, et nullum est in hac unitate mendacium, dum in invicem sunt et humilitas hominis et altitudo deitatis. Sicut enim Deus non mutatur miseratione, ita homo non consumitur dignitate. Agit enim utraque forma cum alterius communione quod proprium est, Verbo scilicet operante quod Verbi est, et carne exsequente quod carnis est. Unum horum coruscat miraculis, aliud succumbit iniuriis. Et sicut Verbum ab aequalitate paternae gloriae non recedit, ita caro naturam nostri generis non relinquit.

7. 4 ... Unus enim idemque est... vere Dei Filius et vere hominis filius: Deus per id quod "in principio erat Verbum et Verbum erat apud Deum et Deus erat Verbum" [Io. 1, 1], homo per id quod "Verbum caro factum est et habitavit in nobis" [Io. 1, 14]; Deus per id quod "omnia per ipsum facta sunt et sine ipso factum est nihil" [Io. 1, 3], homo per id quod "factus est ex muliere factus sub lege" [Gal. 4, 4].

8. 4 ... Nativitas carnis manifestatio est humanae naturae, partus virginis divinae est virtutis indicium. Infantia parvuli ostenditur humilitate cunarum, magnitudo Altissimi declaratur vocibus angelorum... Esurire sitire lassescere atque dormire evidenter humanum est, sed quinque panibus quinque milia hominum satiare et largiri Samaritanae aquam vivam... sine ambiguitate divinum est. Sicut ergo... non eiusdem naturae est flere miserationis affectu amicum mortuum et eundem remoto quatriduanae aggere sepulturae ad vocis imperium excitare redivivum, aut in ligno pendere et in noctem luce conversa omnia elementa tremefacere, aut clavis transfixum esse et paradisi portas fidei latronis aperire; ita non eiusdem naturae est dicere "Ego et Pater unum sumus" [Io. 10, 30] et dicere "Pater maior me est" [Io. 14, 28]. Quamvis enim in Domino Iesu Christo Dei et hominis una persona sit, aliud tamen est

unde in utroque communis est contumelia, aliud unde communis est gloria. De nostro enim illi est minor Patre humanitas, de Patre illi est aequalis cum Patre divinitas.

9. 5. Propter hanc ergo unitatem personae in utraque natura intelligendam, et filius hominis legitur descendisse de caelo, cum Filius Dei carnem de ea Virgine de qua est natus assumpserit, et rursum Filius Dei crucifixus dicitur ac sepultus, cum haec non in divinitate ipsa... sed in naturae humanae sit infirmitate perpessus. Unde unigenitum Filium Dei crucifixum et sepultum omnes etiam in symbolo confitemur, secundum illud Apostoli: "Si enim cognovissent, numquam Dominum maiestatis crucifixissent" [1 Cor. 2, 8].

10. 5 ... Cum autem ipse Dominus noster atque Salvator fidem discipulorum suis interrogationibus erudiret... "vos, ait, quem me dicitis" esse, me utique qui sum filius hominis et quem in forma servi atque in veritate carnis aspicitis, quem esse me dicitis? Ubi beatus Petrus divinitus inspiratus et confessione sua omnibus gentibus profuturus, "Tu es, inquit, Christus Filius Dei vivi" [Mt. 16, 16]. Nec immerito beatus est pronuntiatus a Domino et a principali petra soliditatem et virtutis traxit et nominis, qui per revelationem Patris eundem et Dei Filium est confessus et Christum, quia unum horum sine alio receptum non proderat ad salutem, et aequalis erat periculi Dominum Iesum Christum aut Deum tantummodo sine homine aut sine Deo solum hominem credidisse.

11. 5 ... Post resurrectionem vero Domini (quae utique veri corporis fuit, quia non alter est resuscitatus quam qui fuerat crucifixus et mortuus) quid aliud quadraginta dierum mora gestum est, quam ut fidei nostrae integritas ab omni caligine mundaretur? Colloquens enim cum discipulis suis et cohabitans atque convescens et pertractari se diligenti curiosoque contactu ab eis quos dubietas perstringebat admittens, ideo et clausis ad discipulos ianuis introibat et flatu suo dabat Spiritum Sanctum, et donato intelligentiae lumine sanctarum Scripturarum occulta pandebat; et rursus idem vulnus lateris fixuras clavorum et omnia recentissimae passionis signa monstrabat [... Lc. 24, 39]; ut agnosceretur in eo proprietas divinae humanaeque naturae individua permanere; et ita sciremus Verbum non hoc esse quod carnem, ut unum Dei Filium et Verbum confiteremur et carnem.

12. 5 ... Quo fidei sacramento Eutyches iste nimium aestimandus est vacuus, qui naturam nostram in Unigenito Dei nec per humilitatem mortalitatis nec per gloriam resurrectionis agnovit; nec sententiam beati Apostoli et Evangelistae Ioannis expavit dicentis: "Omnis spiritus qui confitetur Iesum Christum in carne venisse ex Deo est, et omnis spiritus qui solvit Iesum ex Deo non est et hic est Antichristus [1 Io. 4, 2-3]. Quid autem est solvere Iesum nisi humanam ab eo separare naturam?... Si crucem Domini non putat falsam et susceptum pro mundi salute supplicium verum fuisse non dubitat, cuius credit mortem agnoscat et carnem, nec diffiteatur nostri corporis hominem quem cognoscit fuisse passibilem; quoniam negatio verae carnis negatio est etiam corporeae passionis [... 1 Pet. 1, 2. 18-19; 1 Io. 1, 7; 5, 4-8].

13. 6. Cum autem ad interlocutionem examinis vestri Eutyches responderit dicens: "Confiteor ex duabus naturis fuisse Dominum nostrum ante adunationem, post vero adunationem unam naturam confiteor", miror tam absurdam tamque perversam professionem nulla iudicantium increpatione reprehensam, et sermonem nimis insipientem ita omissum, quasi nihil quod offenderet esset auditum; cum tam impie duarum naturarum ante incarnationem unigenitus Dei Filius fuisse dicatur, quam nefarie postquam Verbum caro factum est natura in eo singularis asseritur...

14. *Epistola ad Iulianum ep. Choensium* [13 iun. 449] [1]: 1 ... Qua [carnis veritate] utique non recepta, non solum quod secundum carnem atque animam rationalem, qui erat in forma Dei manens idem in forma servi homo natus denegatur, sed etiam quod crucifixus est et mortuus ac sepultus... abmitur, quia haec redemptionis nostrae sacramenta vacuantur, si Christus veram veri hominis totamque naturam suscepisse non creditur.

15. 2. An quia manifesta erant signa divina, falsa dicentur documenta corporea, et testimonia utriusque naturae valebunt ut Creator intelligatur, non valebunt ut creatura salvetur? Quod deitatis est caro non minuit, quod carnis est deitas non perimit. Idem enim et sempiternus ex Patre et temporalis ex matre; in sua virtute inviolabilis, in nostra infirmitate passibilis; in deitate Trinitatis cum Patre et Spiritu Sancto unius eiusdemque naturae, in susceptione autem hominis, non unius substantiae sed unius eiusdemque personae: ut idem esset dives in paupertate, omnipotens in abiectione, impassibilis in supplicio, immortalis in morte. Nec enim Verbum aut in carnem aut in animam aliqua sui parte conversum est, cum simplex et incommutabilis natura deitatis tota in sua sit semper essentia, nec damnum sui recipiens nec augmentum, et sic assumptam naturam beatificans, ut glorificata in glorificante permaneat.

16. 2 ... Cur autem inconveniens aut impossibile videatur, ut Verbum et caro atque anima unus Iesus Christus et unus Dei hominisque sit filius, si caro et anima, quae dissimilium naturarum sunt, unam faciunt etiam sine Verbi incarnatione personam, cum multo facilius sit ut hanc unitatem sui atque hominis deitatis praestet potestas, quam ut eam in substantiis obtineat solius humanitatis infirmitas.

[1] SILVA-TAROUCA, in *Textus et documenta*, fasc. 15, pp. 13-17. PL 54, 803-810 [ep. XXXV].

17. Nec Verbum igitur in carnem, nec in Verbum caro mutata est, sed utrumque in uno manet et unus in utroque est, non diversitate divisus, non permixtione confusus, nec alter ex Patre alter ex matre, sed idem aliter ex Patre ante omne principium, aliter de matre in fine saeculorum...

18. 3 ... Natura quippe nostra non sic assumpta est, ut prius creata post assumeretur, sed ut ipsa assumptione crearetur. Unde quod in Origene merito damnatum est, qui animarum antequam corporibus insererentur non solum vitas sed et diversas fuisse asseruit actiones, necesse est ut etiam in isto, nisi maluerit sententiam abdicare, plectatur.

19. 3 ... Nativitas enim Domini secundum carnem, quamvis habeat quaedam propria quibus humanae conditionis initia transcendat, sive quod solus ab inviolata Virgine sine concupiscentia est conceptus et natus, sive quod ita visceribus matris est editus ut et fecunditas pareret et virginitas permaneret, non alterius tamen naturae erat eius caro quam nostrae, nec alio illi quam ceteris hominibus anima est inspirata principio, quae excelleret non diversitate generis sed sublimitate virtutis. Nihil enim carnis suae habebat adversum, nec discordia desideriorum gignebat compugnantiam voluntatum, sensus corporei vigebant sine lege peccati, et veritas affectionum sub moderamine deitatis et mentis; nec tentabatur illecebris, nec cedebat iniuriis.

20. 3 ... Verus homo vero unitus est Deo, nec secundum exsistentem prius animam deductus ex caelo, nec secundum carnem creatus ex nihilo, eandem gerens in Verbi deitate personam, et tenens communem nobiscum in corpore animaque naturam. Non enim esset Dei hominumque mediator, nisi idem Deus idemque homo in utroque et unus esset et verus.

21. *Epistola Anatholio ep. Cptano* [13 april. 451] [1]: 2 ... Aliter enim in Ecclesia Dei, quae corpus est Christi, nec rata sunt sacerdotia nec vera sacrificia, nisi in nostrae proprietate naturae verus nos Pontifex reconciliat, verus immaculati agni sanguis emundat. Qui licet in Patris sit dextera constitutus, in eadem tamen carne quam sumpsit ex Virgine sacramentum propitiationis exsequitur, dicente Apostolo: "Christus Iesus, qui mortuus est immo qui et resurrexit, qui est in dextera Dei, qui etiam interpellat pro nobis" [Rom. 8, 34].

22. *Epistola Leoni Augusto* [17 aug. 458] [2]: 4 ... Sicut enim negari non potest, evangelista dicente, quod "Verbum caro factum est et habitavit in nobis", ita negari non potest, beato Paulo Apostolo praedicante, quod "Deus erat in Christo mundum reconcilians sibi" [2 Cor. 5, 19]. Quae autem reconciliatio esse posset qua humano generi repropitiaretur Deus, nisi omnium causam mediator Dei hominumque susciperet? Qua vero ratione veritatem mediatoris impleret, nisi qui in forma Dei aequalis est Patri in forma servi particeps esset et nostri, ut mortis vinculum unius praevaricatione contractum, unius morte, qui solus morti nihil debuit, solveretur. Effusio enim pro iniustis sanguinis Christi tam dives fuit ad pretium, ut, si universitas captivorum in Redemptorem suum crederet, nullum diaboli vincla retinerent [... Rom. 5, 20]...

[1] SILVA-TAROUCA, in *Textus et documenta*, fasc. 15, pp. 60-63. PL 54, 913-915 [ep. LXXX].
[2] SILVA-TAROUCA, *o. c.*, fasc. 9, pp. 44-58. PL 54, 1155-1174 [ep. CLXV].

23. 5 ... Quod unquam sacrificium sacratius fuit, quam quod verus et aeternus Pontifex altari crucis per immolationem suae carnis imposuit?

24. 6. Licet ergo in uno Domino Iesu Christo vero Dei atque hominis Filio Verbi et carnis una persona sit, quae inseparabiliter atque indivise communes habeant actiones, intelligendae tamen sunt ipsorum operum qualitates, et sincera fidei contemplatione cernendum est ad quae provehatur humilitas carnis et ad quae inclinetur altitudo deitatis: quid sit quod caro sine Verbo non agit, et quid sit quod Verbum sine carne non efficit. Sine Verbi enim potentia nec conciperet virgo nec pareret, et sine veritate carnis obvoluta pannis infantia non iaceret... Quamvis itaque ab illo initio quo in utero Virginis Verbum caro factum est nihil unquam inter utramque formam divisionis exstiterit, et per omnia incrementa corporea unius personae fuerint totius temporis actiones, ea ipsa tamen quae inseparabiliter facta sunt, nulla permixtione confundimus, sed quid cuius formae sit ex operum qualitate sentimus.

25. 8. Cum ergo unus sit Dominus Iesus Christus et verae deitatis veraeque humanitatis in ipso una prorsus eademque persona sit, exaltationem tamen qua illum... exaltavit Deus... ad eandem intelligimus pertinere formam quae ditanda erat tantae glorificationis augmento. In forma quippe Dei aequalis erat Filius Patri... Forma autem servi, per quam impassibilis deitas sacramentum magnae pietatis implevit, humana humilitas est, quae in gloriam divinae potestatis evecta est, in tantam unitatem ab ipso conceptu virginis deitate et humanitate conserta, ut nec sine homine divina nec sine Deo agerentur humana. Propter quod sicut Dominus maiestatis dicitur crucifixus, ita qui ex sempiternitate aequalis est Deo dicitur exaltatus; quia inseparabiliter, manente unitate personae, unus atque idem est et totus hominis filius propter carnem et totus Dei Filius propter unam cum Patre deitatem...

CONCILIUM CHALCEDONENSE A. 451

26. Fidei definitio [1]: [34] Sufficeret quidem ad plenam cognitionem pietatis et confirmationem sapiens hoc et salutare divinae gratiae symbolum [Nicaenum et Cptanum]; de Patre enim et Filio et Spiritu Sancto perfectionem docet et Domini inhumanationem fideliter accipientibus repraesentat. Sed quoniam hi qui veritatis reprobare praedicationem conantur per proprias haereses novas voces genuerunt: et hi quidem mysterium dispensationis Domini, quae propter nos facta est, corrumpere praesumentes et vocem denegantes qua Theotocos de Virgine praedicatur, alii autem confusionem et temperamentum introducentes et unam naturam esse carnis et divinitatis stulte confingentes et passibilem Unigeniti divinam naturam per confusionem prodigiose dicentes: propter hoc illis omnem machinationem contra veritatem volens claudere praesens nunc sancta et magna et universalis synodus, praedicationem hanc ab initio immobilem docens, decrevit ante omnia fidem irrecusabilem permanere trecentorum decem et octo sanctorum patrum, et doctrinam confirmat quae de substantia Spiritus Sancti a patribus centum quinquaginta postea congregatis in regia civitate tradita est propter illos qui Spiritui Sancto repugnabant...

27. [34] ... Propter illos autem qui dispensationis corrumpere conantur mysterium et purum hominem esse illum genitum ex sancta Virgine Maria impudenter delirant, epistolas synodicas beati Cyrilli quondam Alexandrinae ecclesiae praesulis ad Nestorium et ad Orientales congrue habentes suscepit, ad convincendas Nestorii vesanias, interpretationem vero eorum qui salutaris symboli mentem pio zelo nosse desiderant; quibus etiam epistolam maximae et senioris urbis Romae praesulis beatissimi et sanctissimi archiepiscopi Leonis quae scripta est ad sanctae memoriae archiepiscopum Flavianum ad perimendam Eutychis malam intelligentiam consequentissime coaptavit utpote et magni illius Petri confessioni congruentem et communem quandam columnam nobis adversum prava dogmata exsistentem, ad confirmationem rectorum dogmatum. His namque qui in duos filios dispensationis divinae mysterium discerpere nituntur obsistit, et illos qui passibilem deitatem Unigeniti ausi sunt dicere a sacro coetu expellit, et his qui in duabus naturis Christi temperamentum aut confusionem exquirunt resistit, et eos qui caelestem aut alterius alicuius esse substantiae dicunt quam ex nobis assumpsit servi formam ut dementes abigit, et qui duas quidem ante unitionem naturas Domini fabulantur unam vero post unitionem confingunt anathematizat.

[1] Lata in actione V. Ed. SCHWARTZ, ACO, II, 1, P. II, pp. 128-130. Latina versio a Rustico edita, *ibid.*, II, 3, P. II, pp. 136-138.

28. [34] ... Sequentes igitur sanctos patres, unum eundemque confiteri Filium Dominum nostrum Iesum Christum consonanter omnes docemus, eundem perfectum in deitate, eundem perfectum in humanitate, Deum vere et hominem vere eundem ex anima rationali et corpore, consubstantialem Patri secundum deitatem et consubstantialem nobis eundem secundum humanitatem, per omnia nobis similem absque peccato; ante saecula quidem de Patre genitum secundum deitatem, in novissimis autem diebus eundem propter nos et propter salutem nostram ex Maria Virgine Dei genitrice secundum humanitatem: unum eundemque Christum Filium Dominum unigenitum, in duabus naturis (ἐν δύο φύσεσι) inconfuse immutabiliter indivise inseparabiliter agnoscendum, nusquam sublata differentia naturarum propter unitionem magisque salva proprietate utriusque naturae, et in unam personam atque subsistentiam concurrente, non in duas personas partitum sive divisum (εἰς ἓν πρόσωπον καὶ μίαν ὑπόστασιν συντρεχούσης, οὐκ εἰς δύο πρόσωπα μεριζόμενον ἢ διαιρούμενον), sed unum et eundem Filium unigenitum Deum Verbum Dominum Iesum Christum: sicut ante prophetae de eo et ipse nos Iesus Christus erudivit et patrum nobis symbolum tradidit.

29. His igitur cum omni undique scrupulositate et diligentia a nobis dispositis, definivit sancta et universalis synodus alteram fidem nulli licere proferre vel conscribere aut componere aut sentire aut docere aliter. Eos autem qui ausi sunt aut componere fidem alteram aut certe proferre aut docere aut tradere alterum symbolum volentibus vel ex gentilitate ad agnitionem veritatis vel ex Iudaeis vel ex haeresi quacumque converti, hos, si episcopi fuerint aut clerici, alienos esse episcopos ab episcopatu et clericos a clero, si vero monachi aut laici fuerint, anathematizari.

30. Episcoporum responsa imperatori Leoni consulenti de Chalcedonensi concilio recipiendo [a. 457] [1]. *Responsum episcoporum Isauriae sub metropolita Basilio de Seleucia:* Dicimus quia Chalcedonensis concilii intentio est valde firmissima... Quia enim stultitiam sectantes Eutychis veram naturam dominicae carnis a pietatis praedicatione subripiebant extraneum eum omnino facientes a nobis qui ex nobis est, Dominum Iesum Christum, nihil eum de matre sua secundum carnem beata virgine Maria assumpsisse confitentes, simulabant autem se patrum Nicaea convenientium dogmata sequi necnon et Cyrilli amplecti nimis et honorare decreta, cum sint valde callidi et patrum nostrorum concordiam et amicitias se habere mentiantur, quando volue-

[1] Responsorum collectio latine versa habetur in Collectione Sangermanensi: ed. SCHWARTZ, ACO, II, 5, pp. 22-98; cf. pp. XII-XVI. Duo responsa a nobis extracta exstant in pp. 46-50 et 58-60. De hac re EVAGRIUS *(Hist. eccl.* II, 10: PG 86, 2531) scribit: "Solus Amphilochius episcopus Sidae in epistola quam scripsit ad imperatorem Timothei quidem ordinationem graviter reprehendit, Chalcedonensem autem synodum non admisit".

rint eorum filiis fraudes ingerere, moti patres operatione Sancti Spiritus piissimam beati Cyrilli linguam ad accusationem vesaniae istorum evocare crediderunt, qui olim dum Alexandrinam gubernaret ecclesiam et aperte contra Nestorii vesaniam dimicaret et beato Caelestino incolumis ecclesiae Romanorum pastori particeps esset adversus Nestorii impietatem, in priori patrum Ephesi concilio pro veritatis defensione maximus propugnator emicuit, quando uno fonte et iisdem syllabis a se conscriptis et impietatem Nestorii perculit et contra zizania pravae sectae Euthychis, quae iam quidem tunc germinabant nondum tamen videbantur aperte, falcem sectionis apertissime praeparavit.

31. Propterea namque epistolam ab illo sapientissimo patre conscriptam patres illi ad medium deduxerunt, in qua omni subtilitate nos docuit dispensationis dominicae sacramentum, quoniam et incarnatus unigenitus Filius permansit filius unus exsistens, demonstrans in eo et humanae naturae quam assumpsit ex Virgine inconvertibilem servari proprietatem et paternae substantiae gloriam sine aliquo temperamento consistere, nequaquam ⟨per⟩ assumptam a Domino carnem alterum filium in glorificatione Trinitatis introducens, quod Nestorius noviter asserebat, sed exsistentem ante saecula filium invisibilem in novissimis diebus revelatum nobis, neque secundum Eutychis vanitatem carnem Domini cognationem docens hominum declinare, propter quod Deus Verbum incarnatus homo factus est, apprehendens, sicut Paulus ait, semen Abrahae et particeps proxime nobis factus sanguinis et carnis et formam servi suscipiens totius dominus creaturae et per omnia similis factus nobis absque peccato, qui est impermutabilis per figuram paternae substantiae.

32. Huic autem etiam illam epistolam quae a patribus Orientalis ecclesiae scripta dignoscitur patres sanctissimi coniunxerunt studentes undique celsam et tutissimam itineri regio pietatis circumferre maceriam, ne forsan agentis inter pusillos cuiusdam sensus circumventione conclusi aut in foveam Nestorii ruerent aut in alterius praecipitii profunditatem inciderent, quam Eutyches postea suffodivit, quam tamen iam prius effossam et a diligentibus cultoribus coopertam ipse denuo in interitum suae animae rursus aperuit.

33. Miramur igitur quomodo hi qui vestrae pietati preces pro Timotheo porrexerunt confitentur cognoscere et amplecti synodum patrum qui Ephesi contra Nestorium convenerunt, homines qui pro ea quae gesserunt etiam illam Chalcedonensem penitus denegarunt. Nam litterae eiusdem epistolae ad impium Nestorium a Cyrillo conscriptae in concilio utroque florentes, in Ephesio quidem blasphemantem Nestorium arguerunt, ⟨in⟩ Chalcedonensi vero Eutychis vesaniam destruxerunt, et propter easdem syllabas in illo quidem concilio omnium laudibus Cyrillus coronatus est sapiens Alexandrinorum pater et rursus in isto concilio post mortem quasi praeceptor praedicatus est pietatis; nihil amplius ex epistolis beatissimi Cyrilli his ⟨qui⟩ Chalcedone convenerunt ad medium deducentibus nisi illas litteras quas Deo amabilis Leo Romanae pater ecclesiae ad sanctae memoriae Flavianum contra Eutychis vesaniam constituens destinavit, in quibus et ipse vocibus beatissimi Cyrilli concordare dinoscitur. Et has quidem synodus deduxit ad medium non quasi validiores eas symbolo patrum Nicaea convenientium esse decernens, nullus hoc putet, sed aperte volens per ipsas arguere eos qui simulant se quidem symbolum Nicaenorum patrum amplecti, dum autem nullum volunt proferre sermonem quo veritas carnis dominicae designatur, pessima semina Manichaeorum latenter simpliciorum inserunt animabus, a quibus maiore custodia opus est quam ab impia calliditate Nestorii. Ille siquidem aperte unum Christum in duos dividens filios patrum symbolo semetipsum pandit inimicum, isti vero unum quidem eundemque se venerari colere et adorare dicentes, sicut symbolum docet, unitarum vero naturarum proprietates perimentes et neque passibilitatem carnis dominicae neque impassibilitatem divinitatis eius esse confitentes dubiam circa incautos habentes sententiam maximas laesiones eis inspirare moliuntur; nam aut conversionem factam suspicari concedunt circa dispensationis sacramentum aut aliquid putativum aut fantasiam aut confusionem aut transitum false per Virginem figuratum et non gestam vere nativitatem Domini dicunt...

34. Quisquis laudat Chalcedonense concilium, et Ephesium et Nicaenum valde miratur; qui autem hoc respuit, neque illorum legibus adquiescit sed simulat tantummodo se colere pietatem...

35. *Responsum episcoporum Pamphiliae sub metropolita Epiphanio episcopo Pergensi:* Sicut enim iamdudum Christianissimis vestris auribus indicavi, nulla alia doctrina tradita est a nobis accedentibus ad salutare sanctumque baptisma nisi quae a sancto Nicaeno concilio gratia spiritali prolata est... Nos enim et Nicaenam synodum debito honore veneramur et Chalcedonensem quoque ⟨definitionem⟩ suscipimus veluti scutum eam contra haereticos opponentes et non mathema fidei exsistentem. Non enim ad populum a papa Leone et a sancto Chalcedonensi concilio scripta est, ut ex hoc debeant scandalum sustinere, sed tantummodo sacerdotibus, ut habeant quo possint repugnare contrariis. Duarum namque naturarum sive substantiarum unitatem in uno Christo declaratam invenimus a plurimis apud nos consistentibus sanctis et gloriosissimis patribus, et nequaquam velut mathema aut symbolum his qui baptizantur hoc tradimus, sed ad bella hostium reservamus.

36. Si vero propter medelam eorum qui per simplicitatem scandalizari noscuntur placuerit vestrae potentiae, Christo amabilis imperator, sanctissimo Leoni Romanae civitatis episcopo... ⟨scribatur⟩ quatenus idem sanctissimus vir... declaret quia non est symbolum neque mathema epistola quae tunc ab eo ad... Flavianum directa est et quod a sancto

concilio dictum est, sed haereticae pravitatis potius increpatio; simul et illud quod ab eis est dictum in duabus naturis, quod forte eis dubium esse dinoscitur, dum a patre prolatum sit propter eos qui veram Dei Verbi incarnationem negant, his scilicet sermonibus apertius indicatum, ita tamen ut in nullo sanctae synodi fiat iniuria. Nihil enim differt sive duarum naturarum unitas inconfusa dicatur sive ex duabus eodem modo referatur. Sed neque si una dicatur Verbi natura, inferatur autem incarnata, aliud quid significat, sed idem honestiori sermone declarat; nam et invenimus saepius hoc dixisse sanctos patres apud vestrae pietatis imperium quod significat...

FLAVIANUS EP. CPTANUS († 449)

37. Epistolae causam Eutychis respicientes. *Ad Leonem papam* [1]*:* Sunt quidam veste sua oves significantes, interius raptores lupi... Talis nobis Eutyches emersit, quondam presbyter et archimandrites, qui quasi nostrae religionis sectam sapiebat et hanc praeferebat, Nestorii autem impietatem confirmabat, et succingebatur pro Nestorio militare in pugna quae contra Nestorium parabatur; trecentorum autem decem et octo sanctorum patrum de fide expositionem factam et sanctae memoriae Cyrilli epistolam scriptam ad Nestorium vel ad similes eius, cui omnes assenserunt, tentavit evellere, antiquam impii Valentini et Apollinaris reparans sectam... Verecundiam autem omnem abiecit, et quam gerebat infidelitatis pellem excussit; in sancta synodo asserebat instanter dicens Dominum nostrum Iesum Christum non oportere confiteri de duabus naturis post humanam susceptionem, cum a nobis unius substantiae et unius personae cognoscatur; neque carnem Domini coessentivam nobis subsistere tamquam ex nobis susceptam et coadunatam Deo Verbo secundum substantiam. Sed dicebat: Virginem quidem quae eum genuit secundum carnem coessentivam nobis esse, ipsum autem Dominum non suscepisse ex illa carnem coessentivam nobis, sed corpus Domini non esse quidem corpus hominis, humanum vero corpus esse quod est ex Virgine; omnium patrum expositionibus contraria sentiens. Sed ne multa dicens longam faciam epistolam, olim quidquid egimus, misimus ad beatitudinem vestram, in quibus litteris docuimus et presbyterio illum esse nudatum, quia sic captus est, et iussimus eum cum monasteriis nullam habere rationem, et exclusimus eum a communione nostra...

38. *Epistola ad imperatorem Theodosium* [2]*:* Nihil ita convenit sacerdoti Dei... quam paratum esse ad satisfactionem omni poscenti eum

[1] Textus graecus ed. SCHWARTZ, ACO, II, 1, P. I, pp. 36-37. Latina versio in collectione Novariensi, *ibid.*, II, 2, P. I, pp. 21-22.

[2] Textus graecus ed. SCHWARTZ, *o. c.*, II, 1, P. I, pp. 35-36. Latina versio in epistolarum ante gesta collectione, *ibid.*, II, 3, P. I, p. 5.

rationem de spe quae in nobis est et gratia... Quia igitur et nos misericordia regis omnium Christi Dei sacerdotium tale evangelii sortiti sumus, sapimus recte atque inculpabiliter, semper scripturas divinas sequentes et expositiones sanctorum patrum qui Nicaea convenerunt, et centum quinquaginta qui hîc congregati sunt, et qui in Epheso sub sanctae memoriae Cyrillo, qui fuit Alexandrinus episcopus: et praedicamus Dominum nostrum Iesum Christum [... *sequitur Formula concordiae*, cf. *22*, 20].

EUTYCHES

1. Libellus synodo Cptanae a. 448 oblatus [1]**:** Testor vos coram Deo qui cuncta vivificat et Christo Iesu qui sub Pontio Pilato testificatus ⟨est⟩ optimam illam confessionem, ne quid ad gratiam faciatis. Ego enim iam inde a maioribus meis ita sensi et a pueritia mea ita illuminatus sum, quemadmodum sancta et ex universo orbe terrarum apud Nicaeam habita synodus 318 beatissimorum episcoporum fidem constituit et quam confirmavit ac definivit denuo obtinere solam sancta synodus Ephesi collecta, et numquam aliter sensi quam quemadmodum praecepit recte et sola vera fides orthodoxa. Et cunctis quaecumque super eadem fidem ⟨a⟩ sancta eadem synodo constituta Ephesi assentior; cuius synodi dux et princeps fuit beatae ac sanctae recordationis episcopus Cyrillus Alexandrinorum, et praedicationis ac fidei sanctorum et electorum Dei Gregorii Maioris, ⟨Gregorii⟩ et item Gregorii, Basilii, Athanasii, Attici, Proculi socius et particeps sum et omnes eos orthodoxos et fideles habui et honoravi tamquam sanctos et magistros meos existimavi. Anathema dico Nestorio et Apollinari et omnibus haereticis usque ad Simonem, et quicumque dicunt carnem Domini nostri Iesu Christi e caelo descendisse; ipse enim qui est Verbum Dei descendit de caelis sine carne et factus est caro in utero sanctae Virginis ex ipsa carne Virginis incommutabiliter et inconvertibiliter, sicut ipse novit et voluit; et factus est quidem semper Deus perfectus ante saecula idem et homo perfectus in extremo dierum propter nos et nostram salutem...

2. Contestatio [448/9] [2]: Catholico et amatori Christi populo Cptano Eutyches presbyter. Factionem quidem et calumniam quam perpessus sum, aestimo nullum ignorare... Notum ⟨autem⟩ facio omni populo christiano non dicens aliter neque corde aliud sentiens... me hanc

[1] SCHWARTZ, ACO, II, 4, pp. 145 (ex collectione Casinensi epistolarum s. Leonis). Libellus eidem synodo ab accusatore Eusebio de Dorylaea oblatus, ibid., II, 2, p. 3; cf. inferius, p. 477.

[2] SCHWARTZ, ACO, II, 2, p. 35.

fidem a parentibus suscepisse et usque in praesentem diem inviolabilem et integram custodisse quae instituta est a sancta synodo Nicaena, quam etiam confirmavit et constituit Ephesina synodus solam tenere et nulli licere aliam fidem proferre aut conscribere ⟨aut⟩ componere... Anathematizans eos qui dicunt carnem Domini nostri Iesu Christi de caelo descendisse et non ex Maria Virgine et ex Spiritu Sancto incarnatum, et omnem haeresim usque ad Simonem Magum...

Sequuntur patrum auctoritates:

Iulius (= Apollinaris), *Ad Dionysium* [supra: *9*, 72-74].
Iulius (= Apollinaris, *De fide et incarnatione)* [*9*, 65-69].
Athanasius (= Apollinaris), *Ad Iovianum* [*9*, 70-71].
Gregorius M. (= Apollinaris, ἡ κατὰ μέρος πίστις) [*9*, 1-5].
Gregorius Nazianzenus, *Ep. ad Cledonium* [*14*, 12-17].
Iulius (= apollinaristicum *Encyclion)* [Lietzmann, p. 292].
Iulius (= Timotheus), *Ad Prosdocium* [*9*, 85-87].
Petrus Alexandrinus, *De deitate* [*11*, 1-3].
Felix (= apollinaristicum opus citatum in Ephesino) [*9*, 96].
Synodus Romana, *Ep. ad episcopos Illiriae* [PG 67, 1349-1354].
Caelestinus, *Ep. ad Nestorium* [*21*, 10].
Synodus Ephesina, *Symbolum fidei.*

3. Oretenus dicta coram synodi legatis [1]. *Testimonium presbyteri Ioannis:* [Eum arcessentibus nomine synodi respondit]: Paratum enim se esse asserebat expositioni sanctorum patrum qui in Nicaea et in Epheso congregati sunt consentire... si vero aliquid contigit eos in aliquibus dictis aut falli aut errasse, hoc neque reprehendere neque suscipere; solas autem scripturas scrutari tamquam firmiores sanctorum patrum expositionibus. Post incarnationem vero Dei Verbi, hoc est, post nativitatem Domini nostri Iesu Christi unam naturam adorare, et hanc Dei incarnati et inhumanati. Et librum aliquem huiusmodi proferens perlegebat. Adiciebat vero derogationes aliquas adversus se ab aliquibus dictas, quasi quod dixerit quia Deus Verbum carnem secum de caelo deduxerit; se innoxium ab huiusmodi derogatione esse; ex duabus autem naturis unitis secundum subsistentiam factum fuisse Dominum nostrum Iesum Christum. Neque didicisse in expositionibus sanctorum patrum neque suscipere si contigerit ab aliquo ei tale aliquid legi, quia divinae scripturae, ut dicebat, meliores sunt a patrum doctrina. Et haec dicens confitebatur perfectum Deum esse et perfectum hominem qui natus est de Virgine Maria, non habentem consubstantialem nobis carnem.

4. *Testimonium presbyteri Theophili:* [Eutyches coepit dicere]: In qua scriptura iacent duae naturae? Deinde vero qui sanctorum patrum exposuit Deum Verbum habere duas naturas? Ad haec nobis respondentibus: Et tu ostende nobis ubi continetur omousion aut quae scriptura haec dicit, respondit idem reverentissimus Eutyches: Non continetur in scripturis, in expositione vero patrum iacet. Ad haec reverentissimus presbyter Mamas respondens dixit: Eo modo sicut omousion in sanctis scripturis non iacet sed a sanctis patribus expositum est, ita et de duabus naturis idem sancti patres exposuerunt. Dixi ad haec et ego: Perfectus est Deus Verbum aut non? Dixit idem presbyter: Perfectus. Dixi ego: Perfectus et homo incarnatus an non? Dixit idem presbyter: Perfectus. Dixi: Si ergo Deus perfectus et homo perfectus, duo perfecta unum perficiunt Filium; quid igitur prohibet nobis dicere ex duabus naturis unum filium? Et ad haec respondit reverentissimus presbyter et archimandrita Eutyches: Absit a me dicere ex duabus naturis esse Christum, aut de natura loqui seu disputare Dei mei. Si ergo volunt deponere me aut si desiderant facere aliquid adversus me, secundum permissum Dei faciant. Ego enim in fide quam accepi, in ipsa steti et consummari desidero...

[1] Textus graecus ed. Schwartz, ACO, II, 1, P. I, p. 124 et 135-137. Latina versio, *ibid.*, II, 3, P. I, pp. 104-105 et 117-119.

5. *Testimonium presbyteri Mamae:* Dicebat enim, quia Deus Verbum incarnatus humanam naturam quae ceciderat venit erigere. Statim respondens dixi: Qualem? Dixit iterum ille, quia humanam naturam. Dico ego: Fige in memoriam quia humanam naturam: et a qua natura haec suscepta est? Dicebat: Quia ego a sanctis scripturis non didici de duabus naturis. Dixi ego: Quia neque de homousion a sanctis scripturis edocti sumus, sed a sanctis patribus qui scripturas et pie intellexerunt et exposuerunt fideliter: sic ergo accepimus et de homousion et de ex duabus naturis esse Christum filium Dei. Ait ad haec: Quia ego deitatem non possum asserere naturam, neque dico duas naturas, absit; et hic sum, et si damnatus fuero, sepulcrum mihi sit monasterium, et si permiserit Deus pati me aliquid, libenter patior; ego tamen duas naturas non confiteor.

6. Eutychis excussio in synodo [1]: Flavianus sanctissimus episcopus dixit: Audisti, presbyter Eutyches, quid accusator tuus [Eusebius de Dorylaea] dicit; edicito nunc, si ex duabus naturis unitionem confiteris. Eutyches presbyter dixit: Etiam, ex duabus naturis.

7. Eusebius episcopus dixit: Confiteris duas naturas, domne archimandrita, post incarnationem et consubstantialem nobis esse Christum dicis secundum carnem aut non?... Eutyches presbyter dixit: Ego non veni disputare, sed veni satisfacere sanctitati vestrae quomodo sapiam. Scriptum est autem in hac chartula quomodo sentio... Sic credo, adorans Patrem cum Filio et Filium cum Patre et Sanctum Spiritum una cum Patre et Filio. Confiteor autem factam eius in carne praesentiam ex

[1] Textus graecus ed. Schwartz, ACO, II, 1, P. I, pp. 140-145. Latina versio, *ibid.*, II, 3, P. I, pp. 123-128.

carne sanctae Virginis et incorporatum eum perfecte propter nostram salutem. Sic confiteor coram Patre et Filio et Sancto Spiritu et vestra sanctitate.

8. Sanctissimus ARCHIEPISCOPUS dixit: Confiteris consubstantialem Patri secundum deitatem et consubstantialem matri secundum humanitatem eundem ipsum unum filium Dominum nostrum Iesum Christum? EUTYCHES presbyter dixit: Ego quoniam commendavi me sanctitati vestrae, dixi quomodo sentiam de ipso Patre et Filio et Spiritu Sancto; nihil ulterius a me exquiratis.

9. Sanctissimus ARCHIEPISCOPUS dixit: Nunc confiteris ex duabus naturis? EUTYCHES presbyter dixit: Quoniam confiteor Deum meum et dominum meum dominum caeli et terrae, hactenus de eius naturis disputare non mihi persuadeo; consubstantialem autem nobis non dixi antehac nunc usque, confiteor.

10. Sanctissimus ARCHIEPISCOPUS dixit: Non dicis consubstantialem Patri secundum deitatem et consubstantialem nobis eundem secundum humanitatem? EUTYCHES presbyter dixit: Usque hodiernum diem non dixi corpus Domini et Dei nostri consubstantiale nobis, sanctam autem Virginem confiteor nobis esse consubstantialem, et quoniam ex ipsa incarnatus est Deus noster.

11. Sanctissimus ARCHIEPISCOPUS dixit: Consubstantialis ergo nobis est Virgo ex qua incarnatus est dominator Christus? EUTYCHES presbyter dixit: Dixi quia Virgo consubstantialis est nobis.

12. BASILIUS reverendus episcopus dixit: Si mater est nobis consubstantialis, et ipse; quoniam filius hominis vocatus est. Si ergo mater eius consubstantialis est nobis, et ipse secundum carnem consubstantialis est nobis. EUTYCHES presbyter dixit: Quoniam modo dicitis, omnibus consentio.

13. FLORENTIUS patricius dixit: Cum mater nobis consubstantialis sit, et filius omnimodis consubstantialis est nobis. EUTYCHES presbyter dixit: Hactenus non dixi; quoniam corpus Dei illud confiteor (animadvertis?), non dixi corpus hominis esse illud Dei corpus, humanum vero ipsum corpus et quoniam ex ipsa Virgine incarnatus est Dominus. Et si oportet ut dicatur ex Virgine et consubstantiale nobis, et hoc dico, domne; tamen Filium Dei unigenitum dominum caeli et terrae, condominantem et conregnantem Patri, cum quo et considet et collaudatur. Neque enim dico consubstantialem negans quod ipse sit Filius Dei. Ante quidem non dicebam, dico autem tibi quia sic aestimo, quia a principio non dicebam, nunc autem quia vestra hoc dixit sanctitas, dico.

14. Sanctissimus ARCHIEPISCOPUS dixit: Ergo per necessitatem, non per voluntatem, veram fidem confiteris? EUTYCHES presbyter dixit: Nunc, domne, ita habe; usque ad hanc horam metuebam dicere, quoniam scio Dominum Deum nostrum et de eius natura disputare mihi non permittebam; quoniam autem vestra sanctitas permittit et docet, dico...

15. Patricius FLORENTIUS dixit: Consubstantialem et ex duabus naturis post incarnationem Dominum nostrum ex Virgine dicis aut non? EUTYCHES presbyter dixit: Confiteor ex duabus naturis fuisse Dominum nostrum ante adunationem, post vero adunationem unam naturam confiteor...

16. SANCTA SYNODUS dixit: Oportet te clare confiteri et anathematizare omne quod adversatur doctrinis quae nunc lectae sunt. EUTYCHES presbyter dixit: Dixi sanctitati vestrae, quoniam ante hoc non dicebam, nunc autem, quoniam hoc docet sanctitas vestra, dico et sequor patres. Neque autem in scripturis inveni manifeste hoc neque omnes patres dixerunt. Si vero anathemavero, vae mihi est, quod patres meos anathematizo.

17. Exsurgens SANCTA SYNODUS adclamavit dicens: Anathema ipsi... EUTYCHES presbyter dixit: Dico quidem ista, quoniam et vos nunc iussistis, non autem anathematizo. Quod enim dico, cum veritate dico...

18. Patricius FLORENTIUS dixit: Duas naturas dicis et consubstantialem nobis? dic. EUTYCHES presbyter dixit: Ego legi beati Cyrilli et sanctorum patrum et sancti Athanasii quoniam ex duabus quidem naturis dixerunt ante adunationem, post autem adunationem et incarnationem non iam duas naturas sed unam naturam dixerunt...

19. Patricius FLORENTIUS dixit: Confiteris duas naturas post adunationem? dic. Si non dixeris, damnaberis. EUTYCHES presbyter dixit: Legi iubete sancti Athanasii scripta, ut advertatis quoniam nihil tale dicit.

20. BASILIUS Deo amicissimus episcopus dixit: Si non duas naturas post adunationem dixeris, commixtionem et confusionem dicis.

21. NOTA. — In conciliabulo Ephesino, in quo praedominante Dioscoro propositum erat ut Eutyches orthodoxus declararetur Flavianus autem ob iniustam sententiam damnaretur, hanc assertionem Basilius ita reformavit: Hanc vocem quam dicunt me dixisse ego non dixi his verbis neque scio ista. Dicente vero monacho [Eutyche]: "Ex duabus naturis dico Dominum Iesum Christum, post vero adunationem unam naturam" et non addente "incarnatam et inhumanatam", scio dixisse: Quia si dixeris "ex duabus naturis, post vero adunationem unam" et non addideris "incarnatam et inhumanatam", putaberis confusionem dicere et commixtionem; si autem addideris "incarnatam et inhumanatam",

similia patrum nostrorum dicis, manifeste quia secundum expositionem patrum, quia aliud quidem est divinitas eius, id est unius Domini Iesu Christi, et aliud caro eius quae ex matre est. [Cf. SCHWARTZ, ACO, II, 2, p. 55].

In praefato conciliabulo excussis iisdem testibus qui in synodo endemousa incertum apparuit num Eutyches vere negasset Christi carnem nostrae consubstantialem mansisse.

22. Libellus appellationis ad Leonem M. [1]: ... Respondentem me ipsis verbis eam fidem quae Nicaeae exposita est a sancta synodo confirmata vero apud Ephesum, expetebar duas naturas fateri et anathemare eos qui hoc negarent. Ego autem metuens definitionem a synodo, ⟨constitutam et iubentem⟩ nec adimere nec addere verbum contra expositam fidem a sancto synodo Nicaena, sciens vero sanctos et beatos patres nostros Iulium Felicem Athanasium Gregorium sanctos episcopos refutantes duarum naturarum vocabulum, et non audens de natura tractare Dei Verbi (qui in carnem venit ultimis diebus in uterum sanctae Virginis Mariae immutabiliter quomodo voluit, ut sit in veritate, non in phantasmate homo factus) aut anathemare supradictos patres nostros, rogabam ut innotescerent ista sanctitati vestrae, et quod vobis videretur iudicaretis...

23. Eutychis cum Eusebio de Dorylaea dialogus a Nestorio relatus [2]: EUSEBIUS autem dixit ei... Non enim propterea quod dixit duas naturas, eum impugnavi aut concilium eum in hoc reprehendit; sed quia [naturas] separabat et seiunctim ponebat: Deum separatim et hominem similiter separatim, qui honore tantum et aequalitate [i. e. aequalitate honoris] relationem habebant et simul [esse] dicebantur. Hoc modo dicit duos filios, et B. Virgo non est Mater Dei, quia Deus suam fecerat nativitatem carnis suae.

24. EUTYCHES dixit: Tu mentiris de eo; nam idem cogitatis quod ille et asseveratis vos non sentire sicut ipse. Nam sexcenties clamavit: Non dico duos filios, dico unum [tantum]; dico duas naturas et non duos filios, quia Filius Dei duplex est quantum ad naturas; ob hanc rationem [B. Virgo] non peperit Filium Dei: peperit econtra humanitatem eam quae est filius propter Filium ei unitum. Et iterum: Cum Deus non sit separatus ab eo qui videtur, quomodo ergo possem separare honorem eius qui non est separatus? Non igitur quia simpliciter dicebat duos filios, neque quia dicebat naturas non esse unitas, nam [inquiebat] confiteor equidem [filium] duplicem, duos adoro in uno propter unionem; sed quia, etiam post unionem, duas dicebat naturas et [dicebat] Filium esse duplicem in naturis, et unionem fieri in unum prosopon et non in unam naturam...

[1] SCHWARTZ, ACO, II, 4, pp. 143-144 (ex collectione Casinensi epistolarum s. Leonis).
[2] In *Libro Heraclidae* II, 2; ed. BEDJAN, pp. 463-464; NAU, p. 297.

25. Equidem igitur post unionem non agnosco essentiam alienam in Domino nostro, immo neque considero de Domino nostro quod est nobis consubstantialis, is qui est Dominus et Deus noster; sed est consubstantialis Patri in divinitate.

26. EUSEBIUS dixit ei:... Quoad carnem, quae nobis est consubstantialis, dico te eam aut tollere, aut mutare in naturam divinitatis...

EUTYCHIS DOCTRINA AB ALIIS DECLARATA

27. EUSEBIUS DE DORYLAEA, *Libellus synodo Cptanae a. 448 oblatus* [1]: Optaveram non ita capi morbo aut ebrietate mentis suae vel inconstantia laborare Eutychim presbyterum et abbatem... ut auderet contra ipsum omnium nostrum Salvatorem Christum blasphemam linguam movere et patres nostros qui numerantur inter sanctos et beatos haereticos nominare et nos qui eorum aemulati sumus fidem. Sed quoniam non desinit... me haereticum dicere, qui non solum numquam in suspicionem venerim haereticorum, verum etiam pugnaverim semper contra haereticos... et perseveraverim in fide sanctorum patrum 318 episcoporum qui in Nicaena synodo congregati sunt et omnibus his quae in Ephesena synodo statuta sunt, semper⟨que permanserim in⟩ sensibus et tractatibus Cyrilli Alexandrini et Athanasii et maioris Gregorii et Gregorii et Gregorii et Attici et Procli sanctorum episcoporum, rogo et deprecor vestram sanctitatem ne renuatis hanc supplicationem meam, sed iubeatis Eutychen presbyterum et abbatem adesse sancto concilio vestro, ut mihi respondeat de his quae a me ei intenduntur, quia paratus sum convincere eum fictum nomen habere catholici, penitus autem alienum esse a fide catholicorum...

28. LEO PAPA, *Tomus ad Flavianum* [a. 449] [2]: 1 Quibus [scandalis contra integritatem fidei] Eutyches, qui presbyterii nomine honorabilis videbatur, multum imprudens et nimis imperitus ostenditur... 6 Cum autem ad interlocutionem examinis vestri Eutyches responderit, dicens: Confiteor ex duabus naturis fuisse Dominum nostrum ante adunationem, post vero adunationem unam naturam confiteor: miror tam absurdam tamque perversam professionem nulla iudicantium increpatione reprehensam, et sermonem nimis insipientem ita omissum, quasi nihil quod offenderet esset auditum, cum tam impie duarum naturarum ante incarnationem unigenitus Dei Filius fuisse dicatur, quam nefarie postquam Verbum caro factum est natura in eo singularis asseritur.

29. THEODORETUS DE CYRO, *Haereticarum fabularum compendium*, l. IV, 13: Dicebat Deum Verbum nihil humanum ex virgine sumpsisse,

[1] SCHWARTZ, ACO, II, 2, p. 3.
[2] Ibidem, pp. 24 et 32.

sed ipsum immutabiliter conversum et carnem factum... per virginem tantummodo traiecisse crucique affixam et appensam fuisse incircumscriptam, interminatam, incomprehensam Unigeniti divinitatem eandemque tumulo mandatam resurrexisse. [PG 83, 437].

30. Timotheus Aelurus, *Historia:* Sed Eutyches non credebat Emmanuelem esse in carne consubstantialem beatissimae virgini et matri Dei quae Emmanuelem peperit, sicuti nunc testantur de eo sequaces eorum qui erant eius discipuli... [PO 13, 206].

31. Philoxenus de Mabbug, *Tractatus de Trinitate et Incarnatione:* Non enim dicimus... [Verbum] in virgine sed non ex ea incorporatum esse, aut, si ex ea, nobis non esse consubstantiale, sicut Eutyches stultus et asseclae eius intellexerunt... [CSCO, Syri, ser. II, 27, p. 46].

32. Incipit sancti Ioannis Tomitanae civitatis episcopi provinciae Scythiae *de duabus haeresibus Nestorianorum et Eutychianistarum* nuper exortis post obitum beatae memoriae Augustini episcopi brevissima utilissimaque instructio [1].

33. Nestoriani a Nestorio quondam Cptanae urbis episcopo dicti sunt, qui asserebat sanctam Virginem Mariam theodochon, non theotocon, hoc est, susceptricem Dei esse, non genitricem. Non enim unum atque eundem Deum et hominem Christum Dei Filium credit; sed alterum ex Deo Patre asserit natum, alterum ex matre virgine separat procreatum. Indignum namque existimat confiteri quod ipse Dei Filius in utero beatae Virginis conceptus et incarnatus sit, sed hominem tantummodo formatum in utero et postmodum Deo coniunctum Christum editum esse pronuntiat. Quem Nestorium sancta synodus Epheso congregata ab episcopatus honore deposuit atque in exilio relegavit, ibi suae perfidiae poenas meritas luiturum.

34. Eutychianistae ab Eutychete sunt appellati, quae haeresis licet sit posterior ceteris, sed ad decipiendas fidelium mentes nebulisque suae perfidiae obvolvendas longe cunctas exsuperat: nulla namque pestis sic adversus ecclesiam Christi praevaluit ut ista nunc usque superstitio exsecrabilis invalescit. Nam Apollinaris obstinatissimi haeretici tertium [2] dogma consectans ita interpretatur illud evangelistae quod ait Verbum caro factum est et habitavit in nobis, quasi Verbi essentia sit in carne conversa. Dum enim timet ne si duas in Christo confitetur naturas quartam introducat in Trinitate personam, impia confusione

[1] Ed. Morin G., in *Journ. Theol. St.* 7 (1905/6) 75-76. Esse videtur documentum in *Collectione Palatina* nuntiatum (Schwartz, ACO, I, 5, 181). De auctore nihil aliud scitur. Morin putavit eum dioecesim Tomitanam rexisse inter 431 et 449, quo in casu magnus scripti valor neminem fugit. Schwartz vero, textum editum ignorans, auctorem identificavit cum Ioanne Maxentio monacho scytha.

[2] Probabilis allusio ad Augustinum, *De dono perseverantiae,* n. 67: PL 45, 1034.

ipsum Dei Filium a deitatis suae natura pronuntiat demutatum, ita ut inconvertibilem dicat ⟨passibilem⟩[1] et passionibus subdat, immortalemque morti subiciat, et eum qui non cecidit (nec enim fas erat Deum in sua divinitate posse occidi) resurrexisse contendat. Alii autem eiusdem perfidiae sectatores dicunt quod Filius Dei non de Mariae virginis carne, hoc est nostrae naturae, sed [passibilem] unde voluit sibi assumpsit. Alii de caelestibus eum et spiritalibus coaeternam habuisse existimant, ac per uterum Mariae virginis veluti aquam per fistulam nihil ex ea carnis assumens transisse contendunt. Omnes tamen hi Verbum et carnem unius esse naturae impia permixtione confusioneque confirmant.

S. LEO MAGNUS († 461)

1. Sermones [2]. *Sermo 21, in Nativitate Domini I:* 1 ... Una cunctis laetitiae communis est ratio, quia Dominus noster peccati mortisque destructor sicut nullum a reatu liberum reperit, ita liberandis omnibus venit... Dei namque Filius secundum plenitudinem temporis, quam divini consilii inscrutabilis altitudo disposuit, reconciliandam auctori suo naturam generis assumpsit humani, ut inventor mortis diabolus per ipsam quam vicerat vinceretur. In quo conflictu pro nobis inito, magno et mirabili aequitatis iure certatum est, dum omnipotens Dominus cum saevissimo hoste non in sua maiestate sed in nostra congreditur humilitate, obiciens ei eandem formam eandemque naturam, mortalitatis quidem nostrae participem sed peccati totius expertem... [PL 54, 191].

2. 2. Verbum igitur Dei Deus... propter liberandum ab aeterna morte hominem factus est homo: ita se ad susceptionem humilitatis nostrae sine diminutione suae maiestatis inclinans, ut manens quod erat assumensque quod non erat veram servi formam ei formae in qua Deo Patri est aequalis uniret, et tanto foedere naturam utramque consereret, ut nec inferiorem consumeret glorificatio nec superiorem minueret assumptio. Salva igitur proprietate utriusque substantiae et in unam coeunte personam suscipitur a maiestate humilitas... [PL 54, 191-192].

3. *Sermo 22, in Nativitate Domini II:* 3. Hoc ipsum autem, dilectissimi, quod Christus nasci elegit ex virgine nonne apparet altissimae fuisse rationis? Ut scilicet natam humano generi salutem diabolus igno-

[1] Vox "passibilem" hic deesse, inferius vero superfluere videtur. Anne codicis scriptor illam transposuit?

[2] PL 54, 141-468.

raret... Verax namque misericordia Dei cum ad reparandum humanum genus ineffabiliter ei multa suppeterent, hanc potissimum consulendi viam elegit qua ad destruendum opus diaboli non virtute uteretur potentiae sed ratione iustitiae. Nam superbia hostis antiqui non immerito sibi in omnes homines ius tyrannicum vindicabat nec indebito dominatu premebat quos a mandato Dei spontaneos in obsequium suae voluntatis illexerat. Non itaque iuste amitteret originalem humani generis servitutem, nisi de eo quod subegerat vinceretur. Quod ut fieret, sine virili semine conceptus est Christus ex virgine... [PL 54, 196].

4. 4. Cum igitur misericors omnipotensque Salvator ita susceptionis humanae moderaretur exordia, ut virtutem inseparabilis a suo homine deitatis per velamen nostrae infirmitatis absconderet, illusa est securi hostis astutia, qui nativitatem pueri in salutem generis humani procreati non aliter sibi quam omnium nascentium putavit obnoxiam... Perstitit ergo improbus praedo et avarus exactor in eum qui nihil ipsius habebat insurgere, et dum vitiatae originis praeiudicium generale persequitur, chirographum quo nitebatur excedit, ab illo iniquitatis exigens poenam in quo nullam reperit culpam. Solvitur itaque lethiferae pactionis malesuasa conscriptio, et per iniustitiam plus petendi totius debiti summa vacuatur... [PL 54, 197].

5. *Sermo 23, in Nativitate Domini III:* 1 ... Hic enim mirabilis sacrae virginis partus vere humanam vereque divinam unam edidit prole personam, quia non ita proprietates suas tenuit utraque substantia, ut personarum in eis possit esse discretio, nec sic creatura in societatem sui Creatoris est assumpta, ut ille habitator et illa esset habitaculum, sed ita ut naturae alteri altera misceretur. Et quamvis alia sit quae suscipitur alia vero quae suscipit, in tantam tamen unitatem convenit utriusque diversitas, ut unus idemque sit Filius, qui se et secundum quod verus est homo Patre dicit minorem et secundum quod verus est Deus Patri profitetur aequalem. 2 ... Tenet enim sine defectu proprietatem suam utraque natura, et sicut formam servi forma Dei non adimit, ita formam Dei servi forma non minuit... [PL 54, 200-201].

6. 4. Cessent igitur illorum querelae qui impio murmure divinis dispensationibus obloquentes de Dominicae nativitatis tarditate causantur, tamquam praeteritis temporibus non sit impensum quod in ultima aetate sit gestum. Verbi enim incarnatio hoc contulit faciendum quod factum, et sacramentum salutis humanae nulla umquam antiquitate cessavit. Quod praedicaverunt apostoli, hoc annuntiaverunt prophetae; nec sero est impletum quod semper est creditum... Non itaque novo consilio Deus rebus humanis nec sera miseratione consuluit, sed a constitutione mundi unam eandemque omnibus causam salutis instituit. Gratia enim Dei, qua semper est universitas iustificata sanctorum, aucta est Christo nascente, non coepta... [PL 54, 202].

7. *Sermo 28, in Nativitate Domini VIII:* 2. Celebrantes igitur, dilectissimi, natalem diem Domini Salvatoris partum beatae virginis integre cogitemus, ut carni animaeque conceptae virtutem Verbi nullo temporis puncto defuisse credamus, nec prius formatum atque animatum templum corporis Christi, quod sibi superveniens vindicaret habitator, sed per ipsum et in ipso novo homini datum esse principium... [PL 54, 222].

8. 3 ... Quia non ita in primum hominem diabolus violentus exstiterat ut eum in partes suas sine liberi arbitrii consensione transferret, sic destruendum peccatum fuit... ut dono gratiae non obesset norma iustitiae... [PL 54, 223].

9. *Sermo 54, de Passione Domini III:* 1 ... Hoc catholica fides tradit, hoc exigit, ut in Redemptorem nostrum duas noverimus convenisse naturas, et manentibus proprietatibus suis tantam factam unitatem utriusque substantiae, ut... nec Deum illum sine hoc quod homo est nec hominem sine hoc liceat cogitare quod Deus est. Exprimit quidem sub distinctis actionibus veritatem suam utraque natura, sed neutra se ab alterius connexione disiungit. Nihil ibi ab invicem vacat, tota est in maiestate humilitas, tota in humilitate maiestas, nec infert unitas confusionem nec dirimit proprietas unitatem. Aliud est passibile aliud inviolabile, et tamen eiusdem est contumelia cuius et gloria. Ipse est in infirmitate qui et in virtute, idem mortis capax et idem victor est mortis. Suscepit ergo totum hominem Deus, et ita se illi atque illum sibi misericordiae et potestatis ratione conseruit, ut utraque alteri natura inesset et neutra in alteram a sua proprietate transiret. [PL 54, 319].

10. *Sermo 56, de Passione Domini V:* 1. Creator et Dominus omnium rerum Christus post inusitatum sacrae virginis partum, post adorata magorum confessione cunabula, et post multiplicem doctrinam caelestis eloquii et variarum curationum medelas imperio verbi potentis effectas, dispensationem omnium sacramentorum omniumque virtutum salutifera passione consummat. Christianae igitur spei, dilectissimi, vera ratio et principalis causa crux Christi est... [PL 54, 326].

11. *Sermo 64, de Passione Domini XIII:* 2 ... In hac autem ineffabili unitate Trinitatis, cuius in omnibus communia sunt opera atque iudicia, reparationem humani generis proprie Filii persona suscepit, ut, quoniam ipse est "per quem omnia facta sunt et sine quo factum est nihil" [Io. 1, 3] quique plasmatum de limo terrae hominem flatu vitae rationalis animavit, idem naturam nostram ab aeternitatis arce deiectam amissae restitueret dignitati, et cuius erat conditor esset etiam reformator: sic consilium suum dirigens in effectum, ut ad dominationem diaboli destruendam magis uteretur iustitia rationis quam potestate virtutis... [PL 54, 358].

12. 4. Cum ergo in uno Domino nostro Iesu Christo vero Dei atque hominis Filio confitemur divinam de Patre naturam, humanam de matre substantiam, licet Dei Verbi et carnis una persona sit et utraque essentia communes habeat actiones, intelligendae tamen sunt ipsorum operum qualitates, et sincerae fidei contemplatione cernendum est ad quae provehatur humilitas infirmitatis, et ad quae inclinetur altitudo virtutis... [PL 54, 360].

13. *Sermo 71, de Resurrectione Domini I:* 2 ... Resurrectio igitur Salvatoris nec animam in inferno nec carnem diu morata est in sepulcro, et tam velox incorruptae carnis vivificatio fuit, ut maior ibi esset soporis similitudo quam mortis: quoniam deitas quae ab utraque suscepti hominis substantia non recessit, quod potestate divisit, potestate coniunxit... [PL 54, 387-388].

14. 4 ... Resurrectio enim Domini non finis carnis sed commutatio fuit, nec virtutis augmento consumpta substantia est. Qualitas transiit, non natura defecit... Et merito dicitur caro Christi in eo statu quo fuerat nota nesciri; quia nihil in ea passibile, nihil remansit infirmum, ut et ipsa sit per essentiam et non sit ipsa per gloriam... [PL 54, 388].

BASILIUS EP. SELEUCIAE († ca 459)

15. Orationes [1]. *Oratio 25, in illud: "Quem me dicunt homines esse Filium hominis":* 3 ... Recte 'Filium hominis', quandoquidem Deus erat Filius et cum Patre creaturae fabricator olim is exstiterat, qui per hominum misericordiam ex hominibus humanitatem induit, quo uniformis naturae spectaculo ad propriae naturae notitiam perducantur. Dum vero videntibus probat eiusdem esse cum hominibus naturae quod videtur, humanis modis agit humanitatem, indiscrete quidem habitans, divine autem gubernans (οἰκῶν μὲν ἀχωρίστως, οἰκονομῶν δὲ θεοπρεπῶς), et quae fiunt absque passione sibi vindicans. Qui enim videbant cibum capientem et incedentem et tristitia correptum, naturam cum eventibus commensi, quod in oculos incurrebat cognoscebant, qui vero miraculis percellebantur, in varias suspiciones scindebantur... [PG 85, 293].

16. 4... 'Tu es Christus', ab incarnatione nomen sortitus. Nam qui se in unctam servi formam induit, pariter etiam rei gestatae nactus est appellationem. 'Tu es Christus Filius Dei vivi', quod eandem cum Patre naturam feras; Christus vero quod stolam gestes a Spiritu unctam. Illa quidem appellatio naturam repraesentat, haec vero una cum gestante quod gestatur assumit. Non tamen natura creata secundum essentiam confunditur cum increato, neque ingenerabilis natura secundum naturam componitur cum generabili. Increatus Filius creaturam pro templo habet; increatus Filius ex dispensatione fert carnem, purpuram gestatam, indivisam, completam. Neque enim quod gestatur gestantis membrum aut pars est; Numen enim partis est expers neque cum natura generabili participat... [PG 85, 297].

[1] PG 85, 27-474.

17. *Oratio 32, in illud 'Pater, si possibile est, transeat a me calix iste':* 1 ... Verum Christus passione sua legis maledicto nos exsolvit. Arius vero et Eunomius... salubre medicamentum in perniciem evertere summa contentione allaborarunt... Sicubi vero voces compererit incarnationis occasione positas, quarum primus quidem aspectus quid humile prae se fert ob necessitatem, in penetralibus vero quid excelsum ac reconditum habet (quas equidem voces ut amoris in hominem plenissimas suspicere oportuit) ex ipsa humanitate criminationis occasionem captant... Cogita tecum quid mittatur. Quod mittitur loco circumscribitur, regione continetur, Filius autem, cum sit Deus, incircumscriptus est. Carnis igitur est circumscriptio, non divinitatis... Ex amore generis humani, ex benignitate orta est incarnatio: oeconomiam, non essentiam respiciunt istae voces. Non ergo tanti amoris magnitudo vertat in naturae detrimentum; nec ei qui salutem dedit, de salute crimen affingamus... [PG 85, 349-352].

18. 2 ... Nobis ingerunt [adversarii] sequentia: 'Attamen non mea voluntas sed tua fiat'. Alia iterum voluntatis divisio, ut non natura solum habeat discrimen sed et voluntas suum adversarium... Quod si invite suscepta passio, resurrectio quoque non ab eius voluntate profecta est. Si praeter animi sententiam crux, gratia vi nobiscum communicata est... [PG 85, 353].

19. 3 ... Verum dicat aliquis: Cur ergo contra pericula discipuli pro Christo alacres armantur et rerum adversitate laetantur? cur Christus cum animi angustia crucem admittit et pavor passionem antecedit? Cur? Quia Christus expeditionem suscipit in mortem adhuc viventem, congrediturque nondum dissecta tyrannide... Christus morte contrucidata eam velut enectam post futuris tradidit ad certamen. Ideo ipse velut in viventem parans impressionem pro rei veritate se gerit, apostoli vero morte devicta et veluti iugulata et extremum spirante bene multum animati eam invadunt... [PG 85, 357].

GENNADIUS EP. CPTANUS (458-71)

20. Encomium in Tomum S. Leonis [1]**:** Ista quidem sunt quae dicit papa Leo. Sed ego, qui omnes laudo orthodoxae fidei interpretes,

[1] Inter annos 450-458. Ed.: DIEKAMP, *Analecta patristica,* in: *Orientalia christiana analecta,* num. 117 (Roma 1938) 77-78 et 95-96.

non habeo quomodo hunc digne admirer, videns eum tantam scientiam a Spiritu Sancto accepisse secretorum, ut et clare intellegere, et, posteaquam intellexit, manifestare potuerit mysterium incarnationis Unigeniti.

21. Quid enim ei eorum quae ibi scripta sunt non contendit ad refutationem erroris, incrementum autem veritatis? Nonne sublimem proferens theologiam de Patre et Filio, obmutescere fecit Sabellianos, Arianos et Eunomianos? Nonne eo quod dixit Filium aeternum Patris aeterni e Spiritu Sancto et Maria virgine generatum esse iuxta Scripturas, eos redarguit qui eum alium et alium dicere audebant? Nonne eo quod carnem Domini digne Deo et in veritate ex virgine formatam demonstravit et spiritu vitae rationalis ab eo [Spiritu S.] animatam, firmavit praeconium evangelicum et propheticum, et omnem apparentiam eius et phantasiam fugavit? Nonne utriusque naturae proprietatem servari praedicans inconfusam in uno prosopo Filii, eos convicit qui eum passum esse destructionem vel mutationem effutiebant? Nonne, quamvis mortem esse Unigeniti concederet, diserte proclamavit impassibilem huius naturam divinam? Nonne clare nos docuit inexplicabile donum Filii erga nos, per inhumanationem eius, condescensionis? Nonne per omnia Evangelii eloquia monstravit Christum esse Deum verum et hominem verum? Nonne praepositos nostros docuit delinquentibus iustam poenae mensuram adhibere? Nonne eos hortatus est ut indulgentiam largam ac divitem concederent resipiscentibus? Nonne Verbum per omnia Dei esse ostenditur?

22. At vero eum neque fuisse novorum nominum inventorem, sed ipsum quoque fidelem mansisse iisdem [nominibus] quae antea a Patribus orthodoxis [inducta] inerant, praeiacentes eorum dictiones ei testantur, sicuti dixerunt "Verbum carnem esse factum"; eum sumpsisse; eum praeterea sumpsisse; eum assumpsisse; eum apprehendisse [cf. Hebr. 2, 16]; eum coepisse habere (ἔσχεν); eum participasse [Heb. 2, 14]; eum unitum esse; eum coniunctum esse; eum gestasse; eum induisse; eum se vestivisse; se texisse; se abscondisse; inhabitasse; tabernaculum fixisse [Io. 1, 14]; eum sibi fecisse corpus, templum, organum; Christum esse Deum verum et hominem verum, in eo esse naturam cum divinam tum humanam; eum esse aeternum et in tempore; impassibilem et passibilem; invisibilem et visibilem; increatum et creatum; incircumscriptum et circumscriptum; eum fuisse formam Dei et factum esse formam servi [cf. Phil. 2, 6-7]; eum esse Filium aeternum Patris aeterni et filium in tempore matris quae est in tempore; consubstantialem Deo et Patri, consubstantialem virgini matri; connaturalem; contribulem; congenerem; principium; fermentum; caput; primogenitum, fratrem [Rom. 8, 29]; factorem, facturam; suscitatum, suscitantem; habentem, accipientem; dominantem, subditum; mittentem, eum qui [iam] venit, venturum; virum [Act. 17, 31], hominem; potestatem habentem, qui mandatum accepit [Ioh. 10, 18; 12, 49]; aequalem Deo et minorem angelis [cf. Ps. 8, 6]; salvantem et qui salvatur; inhabitantem et qui inhabitatur; exaudientem et qui exauditur; sanctificantem et qui sanctificatur; nutrientem et esurientem; laborantes refocillantem et [ipsum] laborantem; confortantem et qui confortatur [Lc. 22, 43]; Dominum; dominatorem; Salvatorem; Christum; "Deum super omnia benedictum in saecula saeculorum. Amen" [Rom. 9, 5].

S. PETRUS CHRYSOLOGUS († ca 450)

23. Epistola ad Eutychem[1]**:** Tristis legi tristes litteras tuas et scripta maesta maerore debito percucurri: quia sicut nos pax ecclesiarum, sacerdotum concordia, tranquillitas plebis gaudere facit gaudio caelesti, ita nos affligit et deicit fraterna dissensio, praesertim cum talibus oriatur ex causis. Triginta annis humanae leges humanas adimunt quaestiones: Christi generatio, quae divina lege scribitur inenarrabilis, post tot saecula disputatione temeraria ventilatur. Quid Origenes principiorum scrutator incurrerit, quomodo Nestorius lapsus sit disputans de naturis, non latet prudentiam tuam. Magi Iesum in cunabulis Deum mysticis muneribus confitentur, et sacerdotes qui sit qui virginali partu de Spiritu Sancto natus est dolenda interrogatione disquirunt. Cum vagitus daret Iesus in cunis, "gloria in excelsis Deo" caelestis clamat exercitus, et modo, quando "in nomine Iesu omne genu flectitur caelestium terrestrium et infernorum", originis eius quaestio commovetur.

24. Nos, frater carissime, una cum Apostolo dicimus: "Etsi novimus Iesum secundum carnem, sed nunc iam non novimus" [2 Cor. 5, 16], nec possumus iniuriosa perscrutari qui iubemur honorem dare, timorem reddere, et exspectandum non perscrutandum iudicem confitemur... In omnibus autem hortamur te, frater honorabilis, ut his quae a beatissimo papa Romanae civitatis scripta sunt obedienter attendas, quoniam beatus Petrus, qui in propria sede et vivit et praesidet, praestat quaerentibus fidei veritatem. Nos enim pro studio pacis et fidei extra consensum Romanae civitatis episcopi causas audire non possumus.

25. Sermones[2]. *Sermo 11:* ... Homo, Deus in te ieiunat, in te esurit, immo ieiunat tibi, tibi esurit, qui sibi sicut nescit manducare, sic non potest esurire... "Et cum ieiunasset quadraginta diebus et quadraginta noctibus, postea esuriit" [Mt. 4, 2]. Hoc non est infirmitatis signum sed est insigne virtutis, quia cum dicit 'postea esuriit', quadraginta diebus et quadraginta noctibus probat in illo esuriem non fuisse. Esuriem sentire et vincere est laboris humani, divinae virtutis est esuriem non habere. Ergo Christus non ieiunio lassescit, non esurit fame,

[1] Ed.: SCHWARTZ, ACO, II, 3, P. 1, p. 6. PL 54, 739-744.
[2] PL 52, 183-666.

sed esurivit Christus ut tentandi materiam diabolus inveniret, quia ad ieiunum non audebat accedere, quia sic ieiunantem Deum non hominem sentiebat... [PL 52, 221].

26. *Sermo 15:* ... Quare ad servum in servo venerit Christus, quare ad hominem in homine venerit Deus; utique ut levaret iacentes, elisos erigeret, solveret compeditos, et eos quos iam nemo nec afferre nec offerre poterat, ipse operis sui vector clementissimus baiularet... [PL 52, 236].

27. *Sermo 37:* ... Nonne Dominus ut hominis faciem praeferret et formam, faciem formamque propriae deitatis aufugit? Apostolo sic dicente: "Qui cum in forma Dei esset" [... Phil. 2, 6-7]. Formam suscepit servi Dominus ut lateret mundum, ut diabolum praeveniret, in hominem se fugat ipsum... Deus qui ubique est, quo seipsum fugiet non est, sed Christus non ut loco sed sicut specie faciem deitatis aufugeret, totum nostrae servitutis confugit ad vultum... [PL 52, 304].

28. *Sermo 40:* ... Pastor pro ovibus morti quae ovibus imminebat occurrit, ut auctorem mortis diabolum novo ordine captus caperet, victus vinceret, puniret occisus, et ovibus moriendo viam vincendae mortis aperiret. Nam et diabolus dum in hominem tendit, prosilivit in Deum; dum in reum saevit, incurrit in iudicem; invenit supplicium, dum ingerit poenam; ipse accipit, dum dat sententiam; et vivens mortalium pastu mors moritur, dum devorat vitam; absorbens reos mors absorbetur, innocentiae dum deglutit auctorem; et perit mors ipsa quae perdebat omnes, dum omnium perimere vult salutem... [PL 52, 313-314].

29. *Sermo 50:* ... Christus venit suscipere infirmitates nostras et suas nobis conferre virtutes; humana quaerere, praestare divina; accipere iniurias, reddere dignitates; ferre taedia, referre sanitates: quia medicus qui non fert infirmitates, infirmitates curare nescit, et qui non fuerit cum infirmo infirmatus, infirmo non potest conferre sanitatem. Christus ergo si in suis mansisset virtutibus, commune cum hominibus nihil haberet, et nisi implesset carnis ordinem, carnis in illo esset otiosa conceptio. Sustinuit ergo has necessitates, ut homo verus hominis necessitatibus probaretur... [PL 52, 340].

30. *Sermo 59:* ... Deus unus constat in Christo: quia quidquid est, et deitate et humanitate Deus unus est. Desiit in Christo substantiarum diversitas, ubi caro coepit esse quod spiritus, quod homo Deus, quod nostri corporis et deitatis una maiestas. Qui natus est de Spiritu Sancto ex Maria Virgine. Quid terrenum nascitur, ubi auctore spiritu virgo vocatur in partu? Quis non divinum credat, quando quae peperit nihil sensit humanum?... [PL 52, 364].

31. *Sermo 60:* ... Cum dicis ergo 'in Iesum Filium eius' confiteris Iesum qui natus est de Maria Dei esse Filium. Cave ergo ne amplius sentias in Christo quod homo fuit, sed semper quod Deus sit confitere, Apostolo sic dicente: "Et si novimus Christum secundum carnem, sed iam non novimus"... [PL 52, 367].

32. *Sermo 63:* ... Et erat locus ubi non erat Christus? Et quomodo non erat ibi unde mortuum Lazarum discipulis nuntiabat? Fratres, erat ibi Christus Deus, sed ibi non erat homo Christus; erat ibi Christus Deus cum moreretur Lazarus, sed nunc ad mortuum venturus erat Christus, quando erat mortem Christus Dominus subiturus. Dicebat itaque: Quoniam non eram ibi; hoc est, in morte, in sepulcro, in inferno, ubi per me et meam mortem potestas tota mortis est subruenda... [PL 52, 377].

33. *Sermo 82:* ... Nemo putet Christum sua resurrectione sui vultus effigiem commutasse, ut qui in vulnere erat ipse, alter esset in vultu; sed mutatur effigies, dum efficitur ex mortali immortalis, et ex corruptibili incorruptibilis; ut hoc sit mutasse substantiam, non mutasse personam et acquisivisse vultus gloriam, non vultus notitiam perdidisse... [PL 52, 432].

34. *Sermo 83:* ... Qui crediderit... quia Christus... veniet, non loco, qui ubique est ad movendum, neque ut mundum suum teneat, qui totum possidet mundum, sed ut mundus iam semper visionem sui mereatur auctoris... [PL 52, 435].

35. *Sermo 108:* ... "Popule meus, quid feci tibi aut quid contristavi te?" [Mich. 6, 3]. Nonne dicit: Si divinitas ignota est, vel caro sit nota? Videte, videte in me corpus vestrum, membra vestra, vestra viscera, ossa vestra, vestrum sanguinem. Et si quod Dei est timetis, quare vel quod vestrum est non amatis?... Nolite timere. Crux haec non meus sed mortis est aculeus. Clavi isti non mihi infigunt dolorem sed vestram mihi infigunt altius caritatem. Vulnera haec non educunt gemitus meos sed magis vos meis visceribus introducunt. Extensio corporis mei vos dilatat in gremium, non meam crescit in poenam. Sanguis meus non mihi deperit sed vestrum prorogatur in pretium... [PL 52, 499-500].

36. Fratres, hoc sacrificium Christi descendit ex forma, qui corpus suum pro vita saeculi vitaliter immolavit: et vere corpus suum fecit hostiam vivam, quia vivit occisus. In tali ergo victima mors expenditur, hostia permanet; vivit hostia, mors punitur... [PL 52, 500].

37. *Sermo 144:* ... "Dabit illi Dominus Deus" [Lc. 1, 32]. Quis dat, aut cui dat? utique Deus homini dat, divinitas carni. "Dabit illi Dominus Deus". Quis Deus? utique Verbum quod erat in principio semper Deus. Cui dat? quod caro factum est et habitavit in nobis. Audi Apostolum

dicentem: "Deus erat in Christo mundum reconcilians sibi" (2 Cor. 5, 19). Sibi utique, non alii. Hic ergo Deus, qui in Christo erat, regnum sibi dabat in Christo, et conferebat suscepto corpori quod semper sua divinitate possederat, sicut ex ipso Angeli probatur eloquio: "Dabit illi Dominus Deus sedem David patris sui". Vides, quia quando accipit David filius dicitur, quando dat Dei filius nuncupatur... [PL 52, 587].

38. Fatemur quia accepit, sed iste qui natus est, qui suscepit carnem, qui suscepit infantiam, qui cunabula pertulit, qui suscepit aetates, qui laborem sustinuit, qui famem sensit, qui sitim passus est... huic quod accepit ascribe. An putas quod honorem a Deo dedignatur accipere, qui ab hominibus tantas accepit iniurias?... Qui in caelo semper consedit Patri, nunc sedem David accepit in terra; qui regnabit sibi semper, modo nobis in domo Iacob regnum sortitus est in aeternum... [PL 52, 587].

39. *Sermo 147:* Ergo Deum quem sciebat agnoscebat sentiebat, quia videre non poterat creatura, ferebatur servitute dura, triste exhibebat obsequium pro invisibili maiestate... Videns ergo Deus mundum labefactari timore, continuo agit ut cum amore revocet... Hinc est quod inveteratam malis terram abluit ulciscente diluvio... Hinc est quod Abraham vocat de gentibus... Hinc est quod Iacob fugientem solatur in somnis... Hinc est quod Moysen patria voce vocat... Sed per haec quae memoravimus, ubi humana corda flamma divinae caritatis accendit... saucia mente coeperunt Deum carnalibus velle oculis intueri... Amor quod amat non potest non videre: hinc est quod omnes sancti omnia quae meruerant parva duxerunt si Dominum non viderent... Sciens ergo Deus visendi se desiderio cruciari lassarique mortales, unde se visibilem faceret hoc elegit quod esset et terrenis magnum et non minimum supernis... Si de caelo sumpsisset angelum, nihilominus invisibilis haberetur. Si de terra minus homine, et divinitatis esset iniuria et deiecisset hominem, non levasset. Nemo ergo, carissimi, Dei credat iniuriam si Deus ad homines per hominem venit, et assumpsit ex nobis ut videretur a nobis; qui vivit et regnat Deus nunc et per omnia saecula saeculorum. Amen. [PL 52, 594-596].

S. MAXIMUS EP. TAURINENSIS († p. 465)

40. Homiliae [1]. *Homilia IV, ante Natale Domini I* [2]*:* Et vestimenta eius facta sunt fulgentia [... Mc. 9, 2]. Laudatur igitur Christi vestimentum, quia nitebat, non textura, sed gratia: laudatur indumentum, non quod staminum subtilitate densatum est, sed quod corporis integritate conceptum: laudatur vestimentum, non quod mulierum manus texuit, sed quod Mariae virginitas procreavit... [PL 57, 234].

[1] Deficiente editione critica sumimus homilias qui Maximo ascribuntur in PL 57 = BRUNO BRUNI, Romae, 1784, etsi plures genuinae non sunt. In infimis paginis indicamus quae *Clavis patrum latinorum* de singularum auctoribus animadvertit.

[2] De genuinitate iam dubitavit Mabillon.

41. *Homilia V, ante Natale Domini II* [1]*:* In ortu Christi oportet magis ortum saeculi nos vocare. In hac enim die ad salvanda omnia oritur. Oritur enim die hac lux mundo, defunctis resurrectio, vita mortalibus, ac propterea hodie non tam Salvatoris natalis est quam salutis... Videte miraculum matris Dominicae... Dignum enim erat ut Deo nascente meritum cresceret castitatis... Natus igitur puer ponitur in praesepio, et haec sunt Dei prima cunabula: nec regnator caeli has indignatur angustias, cui habitaculum fuit virgineus venter. Idoneum plane Maria Christo habitaculum, non pro habitu corporis sed pro gratia originali... Quidquid in saeculo profuturum erat, id totum de eius ventre: Deus, sacerdos et hostia; Deus resurrectionis, sacerdos oblationis. Hoc autem totum in Christo agnoscimus. Deus enim est, quod ad Patrem redit; pontifex, quod se obtulit; victima, quod pro nobis occisus est. Mariae ergo uterum, non uterum dixerim fuisse sed templum... [PL 57, 235-236].

42. *Homilia XIV, in Nativitate Domini IX* [2]*:* Hodie... secundum carnem natus est Christus incipiens quidem esse quod non erat sed non desinens esse quod erat. Nec enim nativitas hominis imminuere aut separare indiscretae maiestatis poterat unitatem. Quod Deus de Deo Patre processit, ineffabilis ac permanentis est secretum virtutis; quod homo est natus ex femina, nostrae salutis est gratia... Stupet enim omnis creatura tam grande miraculum, quod unus idemque et Deus regnat in caelo et homo nutritur in terra... [PL 57, 251-252].

43. *Homilia XXI, in Epiphania Domini V* [3]*:* Sibi enim Dominus crescit aetate, nobis proficit sanctitate. Non quo proficiat Christi sanctitas, quae sempiterna est atque perfecta, sed proficere dicitur, cum in nobis facit credulitatis augmentum... [PL 57, 266-267].

44. *Homilia L, de cruce Domini II* [4]*:* Diximus hesterna die quod crux Domini salutem generi contulerit humano; et verum est. Passio enim illius nostra redemptio est, mors eius vita nostra est; ideo autem mala haec cuncta sustinuit, ut nos bona omnia sentiremus; ideo crudelitatem in se exerceri maluit, ut nobis misericordiam largiretur; bonus ideo in nos ita esse voluit, ut ante in se esset immitis: auferens

[1] Est secunda inter *Homilias Toletanas,* quae servantur Londini in Musaeo Britannico, ms. Add. 30853. Earum collectio originem fortasse ducit ab Ildefonso aut Iuliano Toletano.

[2] Spuria et posterioris aetatis.

[3] De genuinitate dubitavit Mabillon.

[4] Genuina.

enim per crucem humani generis iniurias, omnes eas in sua passione consumpsit, ut ulterius non esset homini quod noceret... [PL 57, 341].

45. *Homilia 83, de traditione symboli* [1]*:* Nam cum Unigenitum Dei fieri hominem redemptionis nostrae necessitas flagitaret, hoc nativitati suae privilegium propriae divinitatis invexit, ut de virgine nasceretur. Qui enim veniebat inveteratam peccatis hominum revocare naturam, novam legem voluit habere nascendi. Unigenitus igitur Dei factus est filius hominis, ut qui Creator mundi erat fieret et Redemptor... Sicut enim sempiternus Dei Filius non sibi sed nobis est natus, ita immaculatus Dei Agnus non sibi sed nobis est passus. Quis autem non mirificum advertat esse mysterium ubi ipse homo praedicatur qui Deus est; et ubi idem Dominus annuntiatur qui asseritur crucifixus? Nec incogitata ei quod peremptus est, aut improvisa res accidit qui divinitatis suae consilio idcirco suscepit hominem ut pro homine posset occidi. Supplicium autem crucis elegit, ut sublimiorem victoriam pareret poena deterior; et qui universitatis bono patiebatur, quasi in conspectu mundi in altum sublevatus occumberet, simul ut qui crucifixum videbant, mirabilia cernerent crucifixi... Sepultus est autem, quia consequens erat ut qui mortuus fuerat acciperet sepulturam. Sepultus est Dominus ut ad consolationem sepultorum benedictionem corporis eius et terra susciperet... [PL 57, 434].

GELASIUS I (492-496)

1. Tomus de duabus naturis in Christo [2]**:** 2. Nam cum pari blasphemia utraque pestis [Nestorii et Eutychis] insaniat, in conceptu scilicet Virginis sacrae atque ipso primordiali vel initiali Domini Salvatoris exortu, qui in visceribus intactae matris, cessante terreni patris officio, divina sumpsit operatione principium materiam conditionis humanae de substantia genitricis instituens et unitionem divinae potentiae dignatione suae maiestatis impertiens, ut utriusque naturae ineffabiliter unitio ab ipso suae conceptionis exortu mirabiliter ac potenter exsisteret, nec in sanctae Mariae prorsus internis istius sacramenti quicquam vel praecesserit vel post secutum fuerit institutum, sed huius magis simul effectu mysterii conceptus ipse provenerit, nec illic aliqua praeveniente substantia perfectio unitionis accesserit, sed ab unitione perfecta potius utriusque substantiae fuerit inchoatum. Sicut an-

[1] Spuria.
[2] Ed.: SCHWARTZ EDWARD, *Publizistische Sammlungen zum Acacianischen Schisma* (München, 1934), pp. 85-106. THIEL ANDREAS, *Epistolae Romanorum Pontificum...* (Brunsbergae 1868), pp. 530-557. Hanc editionem respiciunt numeri adhibiti.

gelus dicenti venerandae Virgini cum de gloriosa sobole futura cognosceret: Quomodo fiet istud, quia virum non cognosco, respondit: "Spiritus Sanctus superveniet in te et virtus Altissimi obumbrabit tibi, propterea quod ex te nascetur sanctum vocabitur Filius Dei" [Lc. 1, 34-35]. Et "ex te nascetur", ait, ut proprietatem de matre sumendam nostrae conditionis exprimeret; et "sanctum", quoniam sine contagione carnalis concupiscentiae gigneretur; et "vocabitur Filius Dei", ut simul humanae divinaeque naturae hac ipsa conceptione, sicut dictum est, mirabiliter uniendum proderet sacramentum, secundum quod scriptum: "Et Verbum caro factum est et habitavit in nobis", malens Spiritus Dei dicere Verbum carnem factum, cum in carnem Verbum non fuerit omnino conversum, dummodo principalis unitionis naturaliter in eodem divinitatis humanitatisque significaret pressius veritatem, cum scilicet appareret ipsum Verbum in utero Matris Virginis operans ex eadem susceptae sibimet uniendo substantiae fecunditatis illius excitasse conceptum.

2. 3. Cum, inquam, hac de Domini nostri conceptione, quae licet nullatenus valeat explicari pie tamen hac confessione credenda sit, Eutychiani dicunt unam esse naturam, id est divinam, at Nestorius nihilominus memoret singularem, id est humanam: si contra Eutychianos duae a nobis asserendae sunt, quia unam depromunt, consequens est ut etiam contra Nestorium unam dicentem non unam sed duas potius ab exordio sui unitas exstitisse procul dubio praedicemus: contra Eutychen, qui una, id est solam divinam conatur asserere, humanam competenter addentes, ut duas ex quibus illud sacramentum singulare constat illic permanere monstremus; contra Nestorium vero, qui similiter unam dicit, id est humanam, divinam nihilominus subrogantes: ut pari modo duas contra eius 'unam' in huius mysterii plenitudine primordialibus suae unitionis effectibus exstitisse veraci definitione teneamus, atque utrosque diverso modo 'singulas' garrientes, non eorum quemquam de una tantummodo, sed ambos de duarum naturarum, humanae scilicet et divinae, a sui principio sine confusione qualibet atque defectu unita proprietate permanente vincamus...

3. 8 ... Quis audeat non minus sacrilegarum mentium quam imperitarum blasphemias mortiferamque dementiam <secutus> unam dicere post adunationem factam fuisse naturam? Cum totius Scripturae salutaribus eruditionibus instruamur et duas unitas fuisse conceptu et sub una eademque persona unius Domini nostri Iesu Christi totius Dei hominis et totius hominis Dei duas in suis proprietatibus incontaminata generatione prolatas, et easdem proprie permanentes in conversatione mundana fuisse manifestas et in omnibus... sine defectu alterius utramque persistere et in utraque unum eundemque Dominum Iesum Christum totum Deum hominem et totum hominem Deum, sine sui confusione, sine ulla divisione, quam vel suspicio possit quaecumque perstringere, sine privatione

vel defectione cuiusquam ex iis proprie vel in iis veraciter permanere, ex quibus vel in quibus unus et perfectus et verus est Christus, et sine quibus vel sine qualibet ex iis, id est, sine humanitate seu deitate, nec perfectus nec unus nec verus est Christus...

4. 9. Adhuc autem etiam illud adiciunt: ut sicut ⟨dum⟩ ex duabus rebus constat homo, id est, ex anima et corpore, quamvis utriusque rei sit diversa natura, sicut dubium non habetur, plerumque tamen usus loquendi singulariter pronuntiet, simul utrumque complectens, ut humanam dicat naturam non humanas naturas, sic putent etiam in Christi mysterio et unitione divinitatis atque humanitatis unam dici vel debere vel posse naturam, non considerantes quia, cum una natura dicatur humana... principaliter illa causa est, quia nec initialiter anima alibi possit exsistere quam in corpore, nec corpus valeat constare sine anima; et merito quae alterutro sibi sint causa exsistendi pariter unam abusive dici posse naturam quae sibi invicem causam praebeant ut ex alterutro natura subsistat humana, salva proprietate dumtaxat... Nam et deitas absque susceptione humana permanet esse quod deitas est, et humanitas etiam sine adsumptione divina in sua... permanet esse natura, atque ita et sine sui adunatione possunt in suis proprietatibus permanere. Ex quo autem earum facta processit unitio, propter servandam plenitudinem sacramenti perfectionemque mysterii has easdem necessarium est proferri sub una eademque persona sic indiscretas atque inseparabiles illa unitione constare, ut permaneant esse quod sunt.

5. 9 ... Nam et in hoc mysterio, cum nulla necessitas impugnationis emergit, simpliciter unam rem frequenter pro utraque proferimus, ut dicamus 'Filius hominis' et "Quid me quaeritis occidere hominem qui veritatem locutus sum vobis". [Io. 8, 40... Tit. 3, 4; Rom. 9, 5]. Aliud est quod usitato loquendi compendio saepe de qualibet re partem dicimus et totum quod est sine dubio profitemur, aliud cum prorumpit humanae temeritatis audacia, quae sic aliquam partem nuncupare contendit, ut quod totum est negare moliatur, et necesse sit pro veritate certantes illos qui partem suscipiunt partemque contemnunt etiam de toto convincere....

6. 10 ... Nam et cum dicunt 'unam fuisse naturam incarnatam' volentes hoc modo velut ostendere singularem, nullatenus evadunt significationem duarum. Dum enim dicitur unam divinitatis naturam fuisse incarnatam, remotis ambiguitatibus, altera erit quae incarnata est, altera qua incarnata perhibetur...

7. 14 ... Certe sacramenta quae sumimus corporis et sanguinis Christi, divina res est, propter quod et per eadem divinae efficimur consortes naturae [2 Pet. 1, 4], et tamen esse non desinit substantia vel natura panis et vini. Et certe imago et similitudo corporis et sanguinis Christi

in actione mystica celebrantur. Satis ergo nobis evidenter ostenditur hoc nobis in ipso Christo Domino sentiendum quod in eius imagine profitemur celebramus et sumimus, ut sicut haec licet in divinam transeant Sancto Spiritu perficiente substantiam, permanent tamen in suae proprietate naturae, sic illud ipsum mysterium principale, cuius nobis efficientiam virtutemque efficaciter repraesentant, ex quibus constat proprie permanentibus, unum Christum, quia integrum verumque, permanere demonstrant.

8. 15. Sed Apostolus, inquiunt, dixit de Iudaeis: "Si cognovissent, numquam Dominum maiestatis crucifixissent" [1 Cor. 2, 8]... Plane hoc dicimus, hoc sentimus salva impassibilitate deitatis, deitas enim impassibilis semper sine ambiguitate persistit. Sicut enim legitur 'Dominus maiestatis' Christus, sic utique legitur etiam 'hominis filius'. Itaque et Dominus maiestatis filius hominis est et ⟨Deus⟩ homo est, et filius hominis Dominus est maiestatis et homo Deus est, et quidquid deitatis est habet filius hominis, et quidquid humanitatis est habet Dominus maiestatis.

9. 15 ... Beatum Petrum audiamus dicentem: Christo igitur carne passo omnes eadem fide armamini [1 Pet. 4, 1]. Carne passum dixit, non deitate, cum tamen ipsa deitas totum suum faciat quidquid caro perpessa est, sicut et filius hominis suum habet totum quidquid est Dei; sub una persona merito unus atque idem dicitur pati quidquid ut Deus homo patitur, non infirmitate et conditione passibili sed dignatione suam faciens passionis iniuriam, adunatione particeps sed sine passibilitate compatiens, sicut unus idemque virtutes operatur quidquid ut homo Deus operatur.

ANASTASIUS II (496-498)

10. Epistola ad Laurentium de Lignido [a. 497] [1]: ₃. Confitemur ergo Dominum nostrum Iesum Christum Filium Dei unigenitum ante omnia quidem saecula sine principio ex Patre natum secundum deitatem, in novissimis autem diebus de sancta Virgine Maria eundem incarnatum et perfectum hominem ex anima rationali et corporis susceptione, homousion Patri secundum deitatem et homousion nobis secundum humanitatem. Duarum enim naturarum perfectarum unitas facta est ineffabiliter, ₄ propter quod unum Christum eundem Filium Dei et hominis unigenitum a Patre et primogenitum ex mortuis confitemur, scientes quod quidem coaeternus suo Patri secundum divinitatem, secundum quam opifex est omnium, et dignatus est post consensionem sanctae Virginis [... Lc. 1, 38] ineffabiliter sibi ex ipsa aedificari tem-

[1] Ed.: GUENTHER OTTO in CSEL 35, pp. 225-229 (collectio Avellana). THIEL ANDREAS, *Epistolae Romanorum Pontificum*, pp. 624-627.

plum, et istud sibi univit, quod non coaeternum de sua substantia e caelo detulit corpus, sed ex massa nostrae substantiae, hoc est ex Virgine.

11. $_5$ Hoc accipiens et sibi uniens, non Deus Verbum in carne versus est neque ut phantasma apparens, sed inconvertibiliter et incommutabiliter suam conservavit essentiam, primitias naturae nostrae sibi univit. Nam principium Deus Verbum has nostrae naturae primitias per multam sibi bonitatem unire dignatus est, qui non permixtus, sed in utrisque substantiis unus et ipse visus, secundum quod scriptum est: "Solvite templum istud et in tribus diebus resuscitabo illud" [Io. 2, 19]. Solvitur enim Christus Iesus secundum meam substantiam quam suscepit, et solutum suscitat proprium templum, hoc ipse secundum divinam substantiam secundum quam et omnium artifex est. Numquam autem post resurrectionem unitionis nostrae naturae discessit a proprio templo nec discedere potest, propter ineffabilem suam benignitatem.

12. $_5$ ... Sed est ipse Dominus Iesus Christus et passibilis et impassibilis, passibilis secundum humanitatem impassibilis secundum divinitatem. $_6$ Suscitavit igitur suum templum Deus Verbum et in se naturae nostrae resurrectionem et renovationem operatus est. Et hanc Dominus Christus postquam resurrexit a mortuis, discipulis suis ostendebat dicens: Palpate me et videte, quoniam spiritus carnem et ossa non habet quemadmodum me videtis habere [Lc. 24, 39]. Non dixit: quemadmodum me dicitis 'esse', sed 'habere', ut et qui habet et qui habetur considerans, non permixtionem, non conversionem, non mutationem, sed unitatem factam respicias. Propterea et fixuras clavorum et punctionem lanceae demonstravit et cum discipulis manducavit, ut per omnia resurrectionem nostrae naturae in se renovatam doceret, et quia secundum beatam divinitatis substantiam inconvertibilis, incommutabilis, impassibilis, immortalis, nullius indigens, perficiens omnes passiones, et permisit proprio inferri templo, quod virtute propria suscitavit, et per propriam perfectionem templi sui renovationem nostrae naturae operatus est.

13. $_7$ Qui autem dicunt subtilem hominem Christum, aut passibilem Deum, aut in carne versum aut non counitum habuisse corpus, aut de caelo hoc detulisse, aut phantasma esse, aut mortalem dicentes Deum Verbum indiguisse ut a Patre resuscitaretur, aut sine anima corpus, aut sine sensu hominem suscepisse, aut duas substantias Christi secundum permixtionem confusas unam factam fuisse substantiam, et non confitentes Dominum nostrum Iesum Christum duas esse naturas inconfusas, unam autem personam secundum quod unus Christus, unus idem Filius: istos anathematizat catholica et apostolica Ecclesia.

HORMISDA (514-523)

14. Indiculus cui revertentes ex Acaciano schismate subscribere iussi sunt [ab a. 515] [1]: Prima salus est rectae fidei regulam custodire et a constitutis patrum nullatenus deviare. Et quia non potest Domini nostri Iesu Christi praetermitti sententia dicentis: "Tu es Petrus et super hanc petram aedificabo ecclesiam meam", etc. Haec, quae dicta sunt, rerum probantur effectibus, quia in Sede Apostolica citra maculam semper est catholica servata religio. De qua spe et fide minime separari cupientes et patrum sequentes constituta, anathematizamus omnes haereses, praecipue Nestorium haereticum, qui quondam Constantinopolitanae fuit urbis episcopus, damnatum in concilio Ephesino a beato Caelestino papa urbis Romae et a venerabili viro Cyrillo Alexandrinae civitatis antistite. Similiter anathematizantes et Eutychen et Dioscorum Alexandrinum in sancta Synodo, quam sequimur et amplectimur, Chalcedonensi damnatos, quae secuta s. concilium Nicaenum fidem apostolicam praedicavit, detestamur et Timotheum parricidam, Aelurum cognomento, discipulum quoque ipsius et sequacem in omnibus Petrum Alexandrinum. Condemnamus etiam et anathematizamus Acacium Constantinopolitanum quondam episcopum ab Apostolica Sede damnatum, eorum complicem et sequacem, vel qui in eorum communionis societate permanserint: quia Acacius quorum se communioni miscuit, ipsorum similem iure meruit in damnatione sententiam. Petrum nihilominus Antiochenum damnamus cum sequacibus suis et omnium suprascriptorum.

15. Suscipimus autem et probamus epistolas beati Leonis papae universas quas de christiana religione conscripsit, sicut praediximus, sequentes in omnibus Apostolicam Sedem et praedicantes eius omnia constituta. Et ideo spero, ut in una communione vobiscum, quam Sedes Apostolica praedicat, esse merear, in qua est integra et verax christianae religionis et perfecta soliditas: promittens in sequenti tempore sequestratos a communione Ecclesiae catholicae, id est non consentientes Sedi Apostolicae, eorum nomina inter sacra non recitanda esse mysteria...

16. Epistola ad Possessorem in causa monachorum Scytharum [a. 520] [2]: $_5$ ... Ubi non variae tentationis aculei? Quales super hunc fere iugem annum quorundam Scytharum, qui monachos praeferebant spe-

[1] THIEL, pp. 795-796. PL 63, 460. Textus invenitur additus epistolae *Inter ea quae* ad episcopos Hispaniae, 2 april. 517. Alii textus parum divergentes collati habentur in HAACKE WALTER, *Die Glaubensformel des Papstes Hormisdas im Acacianischen Schisma: Analecta Gregoriana*, fasc. 20 (Roma 1939). Suscriptio Cptani episcopi Ioannis [a. 519] in PL 63, 443-445.

[2] Ed.: SCHWARTZ, ACO, IV, 2, pp. 44-46. THIEL, *o. c.*, pp. 926-931. PL 63, 490-493.

cie non veritate, professione non opere, subtili tectas calliditate versutias et sub religionis obtentu famulantia odiis suis venena pertulimus, studentes eos ab interno vulnere medicabilis patientiae moderatione sanare... ₇ Sed quando virus quod viscera penetrarit evellitur?... ₈ Numquam apud eos caritas novo commendata praecepto, numquam pax dominico relicta discessu; una pertinacis cura propositi rationi velle imperare, non cedere; contemptores auctoritatum veterum, novarum cupidi quaestionum; solam putantes scientiae rectam viam qualibet conceptam facilitate sententiam; eousque tumoris elati, ut ad arbitrium suum utriusque orbis putent inclinandum esse iudicium, nec in numero fidelium deputantes sequacem traditionis paternae, si suae viderint credere nolle sententiae...

17. ₉ Non illos potuimus monitis, non mansuetudine, non auctoritate comprimere. In publicum usque prodiere conventum, ad concussionem quietis circa regum etiam statuas inclamantes; et, nisi fidelis populi constantia restitisset, per diabolicae semina nefanda zizaniae apud illos dissipationem et discordiam commovissent, per quos adiutorio Dei de regionibus eorum est pulsa dissensio...

18. Epistola "Inter ea" ad Iustinum imperatorem qua formula Unus de Trinitate crucifixus est ut importuna reicitur [25 mart. 521] [1]: ₃ ... Pene omnes impietates cum inventoribus tam nefandorum dogmatum convenientia in unum synodica decreta presserunt, nec ulterius remansit locus ullus tam diris perfidiae seminibus amputatis, aut Christum Dominum nostrum credere sine carnis fuisse veritate, aut eundem non et Deum et hominem de materni uteri intemerata fecunditate prodiisse... ₆ ... Quid ergo est post illum fontem fidelium statutorum quod amplius... quamlibet curiosus scrutator inquirat? Non opus aut adiectione plenis aut institutione perfectis: nisi forte mavult quispiam dubitare quam credere, certare quam nosse, sequi dubia quam servare decreta...

19. ₁₉ ... Sed quum in manibus omnium sint et synodica constituta et beati papae Leonis dogmata, perstrinxisse potius pauca quam evolvere credidi convenientius universa. Nunc vero agnoscere satis est et cavere, ita proprietatem et essentiam cogitandam, ut sciatur quid personae, quid nos oporteat deferre substantiae...

IOANNES II (532-535)

20. Epistola "Olim quidem" ad senatores Cptanos circa formulam Unus de Trinitate passus est [a. 534] [2]. ₂ Iustinianus imperator filius noster... de his tribus quaestionibus orta certamina fuisse significavit: Utrum unus ex Trinitate Christus et Deus noster dici possit, hoc est una de tribus personis Sanctae Trinitatis sancta persona; an Deus Christus carne pertulerit impassibilis deitate; an proprie et veraciter ⟨Dei genitrix materque Dei Verbi ex ea incarnati⟩ mater Domini nostri Iesu Christi Maria semper virgo debeat appellari... Ita esse propheticis et apostolicis vel patrum exemplis evidenter ostendimus.

[1] Ex collectione Avellana, CSEL 35, pp. 716-722. THIEL, pp. 959-965.
[2] Ed.: SCHWARTZ, E., ACO, IV, 2, pp. 206-210.

21. ₃ Unum enim ex Sancta Trinitate Christum esse, hoc est unam de tribus Sanctae Trinitatis personis sanctam esse personam sive subsistentiam, quam graeci ὑπόστασιν dicunt, in his exemplis evidenter ostendimus [Gn. 3, 22; 1 Cor. 8, 6; symbolum Nicaenum, etc.].

22. ₁₃ ... Deum vero carne passum his nihilominus probamus exemplis [Dt. 28, 66; Io. 14, 6; Mal. 3, 8; Act. 3, 15; 20, 28; 1 Cor. 2, 8; Cyrilli anath. 12; Leo ad Flavianum, etc.].

23. ₂₅ ... Gloriosam vero sanctam semper virginem Mariam et proprie et veraciter Dei genitricem matremque Dei Verbi ex ea incarnati ab omnibus catholicis confiteri recte docemus. Proprie namque et veraciter idem ipse ultimis temporibus incarnatus ex sancta et gloriosa Virgine matre nasci dignatus est. Propterea ergo, quia proprie et veraciter Dei Filius ex ea incarnatus et natus est, ideo proprie et veraciter matrem Dei ex ea incarnati et nati esse confitemur, et ⟨proprie quidem⟩, ne Dominus Iesus per honorificentiam vel gratiam nomen Dei accepisse credatur, sicut Nestorius sentit insulsus, veraciter autem ideo, ne phantasmate aut aliquo modo non veram sumpsisse carnem credatur ex Virgine, sicut asseruit impius Eutyches...

VIGILIUS (537-554) [1]

1. Iudicatum [11 april. 548]. *Fragmenta ab ipso Vigilio citata* [2]: Cum apud non manifesta ratione perclareat, quicumque in contumeliam antefatae synodi [Chalcedonensis] aliquid tentat agere, sibi potius nosciturum.

2. Sed si evidenter nobis fuisset ostensum in ipsis gestis potius contineri, nullus auderet tantae praesumptionis auctor exsistere, ut aliquid quod in illud sanctissimum iudicium perductum est velut dubium iudicaret cum credendum sit illos tunc praesentes a praesenti rerum memoria diligentius, etiam praeter scriptum, aliqua requirere et definire

[1] Vigilii epistolae et decreta collecta habentur in PL 69, 15-328, interiectis nonnullis Iustiniani scriptis. Nonnulla ex his recentius edita sunt, quae suis locis notantur.
[2] In decreto *Constitutum*, CSEL 35, pp. 316-317. PL 69, 112.

certius potuisse, quod nobis nunc post tanta tempora velut ignota causa videtur ambiguum; cum et hoc deferatur reverentiae synodorum, ut et quae minus intelliguntur eorum cedatur auctoritati.

3. Salvis omnibus atque in sua perpetua firmitate durantibus quae in Nicaeno, Cptano, Epheseno primo atque Chalcedonensi venerandis conciliis constant definita et decessorum nostraque auctoritate firmata, et cunctis qui in memoratis sanctis conciliis addicti sunt sine dubitatione damnatis, et his nihilominus absolutis de quorum ab iisdem synodis absolutione decretum est.

4. Anathematis sententiae eum quoque subdentes ⟨qui⟩, quisquis ille, contra praedictam synodum Chalcedonensem vel praesentia vel quaelibet in hac causa sive a nobis sive a quibuscumque gesta scripta inveniuntur, pro aliqua susceperit firmitate; et sancta Chalcedonensis synodus, cuius magna et inconcussa est firmitas, perpetua et veneranda, sicut Nicaena, Cptana et Ephesena prima habent, suam teneat firmitatem.

5. Anathematizamus et eum quoque quicumque sanctam Nicaenam, Cptanam, Ephesenam primam et Chalcedonensem sanctissimas synodos in una et immaculata fide Apostolis consonantes et ab apostolicae sedis praesulibus roboratas, non et fideliter sequitur et aequaliter veneratur; vel qui ea quae in ipsis sanctis conciliis, quae praefati sumus, gesta sunt, vult quasi prave dicta corrigere aut velut imperfecta supplere.

6. *Fragmentum a Iustiniano citatum* [1]: Et quoniam his verbis quae nobis de nomine Theodori Mopsuesteni scripta porrecta sunt multa contraria rectae fidei relegruntur, nos monita Pauli sequentes Apostoli dicentis: Omnia probate; quod bonum est retinete; ideoque anathematizamus Theodorum qui fuit Mopsuestiae episcopus cum omnibus suis impiis scriptis, et qui vindicant eum. Anathematizamus et impiam epistolam quae ad Marim Persam scripta esse ab Iba dicitur, tamquam contrariam rectae christianorum fidei, et omnes qui eam vindicant vel rectam esse dicunt. Anathematizamus et scripta Theodoreti quae contra rectam fidem et duodecim capitula sancti Cyrilli scripta sunt.

7. Encyclica ad universam Ecclesiam [5 febr. 552] [2]: Sciant igitur universi nos illam fidem praedicare tenere atque defendere quam ab apostolis traditam et per successores eorum inviolabiliter custoditam reverenda Nicaena synodus... ac deinde tres aliae sanctae synodi... prout diversarum haeresum damnanda exigebat adversitas, eandem fidem uno eodemque sensu atque spiritu declarantes latissime ediderunt... dum in unitate personae, servata geminae proprietate naturae, homo idemque

[1] In epistola *Semper studium fuit*, PL 69, 34.
[2] Ed.: SCHWARTZ, *Vigiliusbriefe*, in *Sitzungsberichte... Akademie...* (München 1940), pp. 1-10. PL 69, 53-59.

Deus esset, quod ex matre semper Virgine sumpsit in tempore et quod natus ex Patre est ante saecula permaneret. Inconfuse autem et indivise atque inconvertibiliter et subsistentialiter uniens sibi carnem Deus Verbum Emmanuel noster... totus in suis, totus in nostris, assumens ex vulva carnem cum anima rationali et intellectuali, et... aedificans sibi domum tamquam sponsus procedens e thalamo suo ineffabili salutarique mysterio, qui in principio erat Verbum... incarnatus Deus Dei Filius ex Spiritu Sancto et ex beata Maria semper Virgine humanitatis sumpsit initium, ut nos aeternitatis suae faceret coheredes; nostrae consors dignatus est esse naturae... omnia quae nostra sunt evacuato noxarum nostrarum chirographo condonavit... Id peragens tam inscrutabilis mysterii et dispensationis arcano, ut mediator Dei et hominum homo Christus Iesus maledicto quo primus homo terrenus mortis vinculis tenebatur, astrictus, secundus homo caelestis, dum mortem morte calcaret, absolveret. Passus carne est pro nobis Dei Filius, crucifixus carne est, mortuus carne est, et die tertio resurrexit, ut divina impassibili permanente natura et carnis nostrae veritate servata unius eiusdemque Domini Dei nostri Iesu Christi et passiones et miracula fateamur, ut glorificationem capitis nostri totius Ecclesiae corpus aspiciens, quales primitias in capite nostro... intueretur ex mortuis, tales in his qui eius membra sunt in futurae gloriae praestoletur adventum. Ipse igitur Redemptor noster sedet ad dexteram Patris, unus idemque sine confusione utriusque naturae, sine divisione personae, et ex duabus atque in duabus creditus permanensque naturis, inde venturus iudicare vivos et mortuos... [SCHWARTZ, pp. 5-8. PL 69, 56-57].

8. Constitutum [14 maii 533] [1]: [Anathemate pronuntiato in sexaginta propositiones Theodoro Mopsuesteno impositas, sequitur]:
202 His igitur competenter et per orthodoxae fidei rectitudinem apostolicae sententiae auctoritate damnatis constituimus, ut ex omnibus istis quae nos patrum statutis atque traditionibus inhaerentes apostolica auctoritate damnavimus, nulla iniuriandi praecedentes patres vel doctores Ecclesiae... praebeatur occasio... [GUENTHER, p. 286. PL 69, 99].

9. 203 Et quoniam praefata dogmata, quae secundum intellectum de his expositum anathemati atque damnationi subiecimus... sub Theodori Mopsuesteni episcopi perhibentur nomine praenotata... admovimus ut si quid ⟨de⟩ persona vel nomine memorati Theodori apud patres quaesitum sit, vel si qua super eius nomine ab eis regulariter fuerint constituta sive disposita, diligentissima indagatione quaerere curaremus.
206 Claret beatum Cyrillum... noluisse nomen eius, ne monumentis quidem synodalibus, propter regulam quae de mortuis in sacerdotio servanda est, contineri... [GUENTHER, pp. 286-287. PL 69, 99-100].

[1] Habetur in collectione Avellana, ed. GUENTHER OTTO, in CSEL 35, pp. 230-320. PL 69, 67-114.

10. 219 Quibus omnibus diligenter inspectis... 220 cum nostra non audemus condemnare sententia sed nec ab alio quopiam condemnari concedimus; absit tamen ut suprascripta capitula dogmatum quae secundum subiectos intelligentiae sensus a nobis constat esse damnata, vel quaecumque dicta cuiuslibet sint nomine praenotata, evangelicis tamen et apostolicis ac quatuor synodorum... et apostolicae sedis non congruentia consonaque doctrinis, non solum sensu sed vel aure patiamur admittere. [GUENTHER, pp. 292-293. PL 69, 102].

11. 221 De scriptis vero quae velut sub viri venerabilis Theodoreti quondam episcopi nomine proferuntur, miramur primum, cur necesse sit eius sacerdotis nomine in obtrectationem quidquam cuiuslibet studio devocari... 222 Patres [concilii Chalcedonensis]... nihil aliud ab eodem exegisse noscuntur, nisi ut statim Nestorium eiusque impia dogmata anathematizaret atque damnaret, hoc sibi tantummodo sufficere iudicantes, quod ille coram universo concilio faciens, Nestorium cum dogmatibus suis... clara voce damnavit... 223 Ex quo evidenter apparet, quia, quidquid sit vel fuerit sub cuiuslibet prolatum nomine quod impii Nestorii videatur concordare dogmatibus, hoc tunc in illo sancto concilio a viro venerabili Theodoreto fuerit sine dubitatione damnatum... 225 Nec illud arbitrandum est, quia sanctae memoriae Cyrilli iniurias per duodecim capitulorum eius reprehensionem a viro venerabili Theodoreto (ut putatur) ingestas beatissimi patres nostri in sancta synodo Chalcedonensi neglexerint; sed aut... Theodoretum episcopum nil tale fecisse probaverunt, aut exemplum ipsius sanctae memoriae Cyrilli iudicaverunt esse sequendum, qui post multa et gravia contra se ab Orientalibus apud Ephesum scripto gesta, tempore quo cum ipsis in concordiam remeavit, tamquam si acta non fuissent, pacis amore, silentio dereliquit... 226 ... Doctrinam s. Cyrilli ex epistolis eius in eadem synodo reseratis atque receptis memoratus episcopus Theodoretus ita devota mente suscepit, ut... plenissime satisfecisse videretur illius venerabiliter amplectendo fidem, cuius false fuerat suspicatus errorem... 227 Hac ergo rerum veritate perpensa statuimus atque decernimus, nihil <in> iniuriam... Theodoreti episcopi Cyri sub taxatione nominis eius a quoquam fieri vel proferri... [GUENTHER, pp. 293-295. PL 69, 102-103].

228 ... Rursus tamen etiam hoc specialiter dicimus:

12. 229 I. Ut si quis servata inconvertibilitate naturae divinae non confitetur Verbum carnem factum et ex ipsa conceptione de utero Virginis humanae naturae sibi secundum subsistentiam unisse principia, sed tamquam cum exsistenti iam homine fuerit Deus Verbum, ut per hoc non sancta Virgo vere Dei Genitrix esse credatur sed verbo tenus appelletur, AS.

13. 230 II. Si quis secundum subsistentiam unitatem naturarum in Christo factam esse denegat, sed seorsum exsistenti homini tamquam uni iustorum inhabitare Deum Verbum et non ita confitetur naturarum secundum subsistentiam unitatem, ut Deus Verbum cum assumpta carne una permanserit permaneatque subsistentia sive persona, AS.

14. 231 III. Si quis voces evangelicas et apostolicas in uno Christo ita dividit, ut etiam naturarum in ipso unitarum divisionem introducat, AS.

15. 232 IV. Si quis unum Iesum Christum verum Dei et eundem ipsum verum hominis filium futurorum ignorantiam aut diei ultimi iudicii habuisse dicit, et tanta scire potuisse quanta ei deitas quasi alteri cuidam inhabitans revelabat, AS.

16. 233 V. Si quis illud Apostoli quod est in epistola ad Hebraeos dictum, quod experimento cognovit obedientiam et cum clamore forti et lacrimis preces supplicationesque obtulit ad eum qui salvum illum posset a morte facere, tamquam nudo deitate Christo deputans, qui laboribus virtutis perfectus sit, ut ex hoc duos introducere christos vel duos filios videatur, et non unum eundemque credit Christum Dei et hominis Filium ex duabus et in duabus naturis inseparabilibus indivisisque confitendum atque adorandum, AS. [GUENTHER, pp. 295-296. PL 69, 104].

17. 236 De epistola quoque venerabilis viri Ibae... 255 ... advertimus, quod ab his qui in eadem sancta Chalcedonensi synodo locum beatissimi prodecessoris nostri papae Leonis tenuisse noscuntur dictum sit: Relecta eius epistola agnovimus eum esse catholicum... 269 Illa vero quae in ipsa Ibae sacerdotis epistola in iniuriis beatae recordationis Cyrilli per errorem intelligentiae dicta sunt, patres... nullatenus receperunt, quippe quas etiam ipse venerabilis episcopus intellectu capitulorum eius meliore recepto multimode refutavit... 283 Praesentis sententiae nostrae auctoritate statuimus atque decernimus, cum in omnibus tum etiam in saepius memorata venerabilis Ibae epistola intemeratum patrum in Chalcedone residentium manere iudicium... [GUENTHER, pp. 296, 302, 305, 310. PL 69, 105-108].

18. 284 Pari ratione decernimus, ne quisquam epistolae beati Cyrilli cui duodecim sunt subiecta capitula vel ipsis capitulis adversus Nestorii perfidiam promulgatis existimet derogandum... [GUENTHER, p. 310. PL 69, 108].

19. 306 Si quid vero de iisdem tribus capitulis contra haec quae hic asseruimus vel statuimus nomine cuiuscumque ad ordines et dignitates ecclesiasticas pertinentis factum dictum atque conscriptum est vel fuerit et a quolibet ubicumque repertum, hoc modis omnibus ex auctoritate sedis apostolicae, cui per Dei gratiam praesidemus, effetamus. [GUENTHER, p. 318. PL 69, 112].

CANONES ADVERSUS ORIGENEM[1]

20. Can. 2. Si quis dicit aut sentit Domini animam prius exstitisse atque unitam fuisse Deo Verbo ante incarnationem et generationem ex Virgine, AS.

21. Can. 3. Si quis dicit aut sentit primum formatum esse corpus Domini nostri Iesu Christi in utero beatae Virginis ac postea unitum ei esse Deum Verbum et animam, utpote quae ante fuisset, AS.

22. Can. 4. Si quis dicit aut sentit omnibus caelestibus ordinibus assimilatum esse Deum Verbum, cherubimque factum esse ipsis cherubim, et seraphim ipsis seraphim, ac omnibus plane supernis virtutibus similem esse factum, AS.

23. Can. 7. Si quis dicit aut sentit Dominum Christum in futuro saeculo crucifixum iri pro daemonibus sicuti et pro hominibus, AS.

CONCILII CPTANI II ANNI 553 ANATHEMATISMI DE TRIBUS CAPITULIS[2]

24. Can. 2. Si quis non confitetur Dei Verbi duas esse nativitates, unam quidem ante saecula ex Patre sine tempore incorporaliter, alteram vero in ultimis diebus eiusdem ipsius qui de caelis descendit et incarnatus de sancta gloriosa Dei Genitrice et semper Virgine Maria natus est ex ipsa, talis AS.

25. Can. 3. Si quis dicit alium esse Deum Verbum qui miracula fecit et alium Christum qui passus est, vel Deum Verbum cum Christo esse nascente de muliere, vel in ipso esse ut alterum in altero, et non unum eundemque Dominum nostrum Iesum Christum, Dei Verbum incarnatum et hominem factum, et eiusdem ipsius miracula et passiones quas voluntarie carne sustinuit, talis AS.

26. Can. 4. Si quis dicit secundum gratiam vel secundum operationem vel secundum dignitatem vel secundum aequalitatem honoris vel secundum auctoritatem aut relationem aut affectum aut virtutem unitionem (ἕνωσιν) Dei Verbi ad hominem factam esse, vel secundum bonam voluntatem, quasi quod placuit Deo Verbo homo eo quod bene visum est ei de ipso, sicut Theodorus [insaniens] dicit: vel secundum homonymiam, per quam Nestoriani Deum Verbum Filium et Christum vocantes, et hominem separatim Christum et Filium nominantes, et duas personas evidenter dicentes, per solam nominationem et honorem et dignitatem et adorationem unam personam, unum Filium et unum Christum confingunt dicere: sed non confitetur unitatem Dei Verbi ad carnem animatam anima rationabili et intellectuali secundum compositionem sive secundum subsistentiam (κατὰ σύνθεσιν ἤγουν καθ' ὑπόστασιν) factam esse, sicut sancti patres docuerunt, et ideo unam eius subsistentiam compositam (μίαν αὐτοῦ τὴν ὑπόστασιν), qui est Dominus noster Iesus Christus, unus de Sancta Trinitate, talis AS. Cum enim multis modis unitas intelligatur, qui impietatem Apollinarii et Eutychetis sequuntur, interemptionem eorum quae convenerunt colentes, unitionem secundum confusionem (τὴν κατὰ σύγχυσιν τὴν ἕνωσιν) dicunt. Theodori autem et Nestorii sequaces divisione gaudentes affectualem unitatem (σχετικὴν τὴν ἕνωσιν) introducunt. Sancta Dei Ecclesia utriusque perfidiae impietatem reiciens, unitionem Dei Verbi ad carnem secundum compositionem (τὴν ἕνωσιν κατὰ σύνθεσιν) confitetur, quod est secundum subsistentiam (καθ' ὑπόστασιν). Unitio enim per compositionem in mysterio Christi non solum inconfuse ea quae convenerunt conservat, sed nec divisionem suscipit.

[1] Lati in synodo endemousa (a. 543) et a Papa Vigilio approbati. MANSI 9, 533-534. PL 69, 221.

[2] MANSI, IX, 375-388.

27. Can. 5. Si quis unam subsistentiam Domini nostri Iesu Christi sic intelligit tamquam suscipientem plurimarum subsistentiarum significationem, et per hoc introducere conatur in mysterio Christi duas subsistentias seu duas personas (δύο ὑποστάσεις ἤτοι δύο πρόσωπα) et duarum personarum quas introducit unam personam dicit secundum dignitatem et honorem et adorationem, sicut Theodorus et Nestorius insanientes conscripserunt, et calumniantur sanctam Chalcedonensem synodum tamquam secundum istum impium intellectum unius subsistentiae utentem vocabulo, sed non confitetur Dei Verbum carni secundum subsistentiam unitum esse (καθ' ὑπόστασιν ἑνωθῆναι) et propter hoc unam eius subsistentiam seu unam personam, et sic et sanctum Chalcedonense concilium unam subsistentiam Domini nostri Iesu Christi confessum esse, talis AS. Nec enim adiectionem personae vel subsistentiae suscepit sancta Trinitas ex incarnato uno de sancta Trinitate Deo Verbo.

28. Can. 6. Si quis abusive et non vere Dei genitricem dicit sanctam gloriosam semper Virginem Mariam vel secundum relationem quasi homine puro nato, sed non Deo Verbo incarnato et nato ex ipsa, referenda autem, sicut illi dicunt, hominis nativitate ad Deum Verbum, eo quod cum homine erat nascente, et calumniatur sanctam Chalcedonensem synodum tamquam secundum istum impium intellectum, quem Theodorus exsecrandus adinvenit, Dei genitricem Virginem dicentem, vel qui hominis genitricem vocat aut Christotocon, id est, Christi genitricem, tamquam si Christus Deus non esset, et non proprie et vere Dei genitricem ipsam confitetur, eo quod ipse qui ante saecula ex Patre natus est Deus

Verbum, in ultimis diebus ex ipsa incarnatus et natus est, et sic pie et sanctam Chalcedonensem synodum Dei genitricem eam esse confessam, talis AS.

29. Can. 7. Si quis in duabus naturis (ἐν δύο φύσεσι) dicens, non ut in deitate et humanitate unum Dominum nostrum Iesum Christum cognosci confitetur, ut per hoc significet differentiam naturarum in quibus inconfuse ineffabilis unitio facta est, neque Deo Verbo in carnis naturam transmutato, neque carne in Verbi naturam transducta (manet enim utrumque hoc quod est natura, etiam facta unitate secundum subsistentiam), sed pro divisione per partem, talem excipit vocem in mysterio Christi, vel numerum naturarum confitendo in eodem Domino nostro Iesu Christo Deo Verbo incarnato, non intellectu tantummodo differentiam excipit earum ex quibus et compositus est, non interemptam propter unitatem (unus enim ex utroque et per unum utraque), sed in hoc numero utitur ut separatim unaquaque natura suam habente subsistentiam, talis AS.

30. Can. 8. Si quis ex duabus naturis deitatis et humanitatis confitens unitatem factam esse, vel unam naturam Dei Verbi incarnatam dicens, non sic ea excipit sicut patres docuerunt, quod ex divina natura et humana, unitione secundum subsistentiam facta, unus Christus effectus est, sed ex talibus vocibus unam naturam sive substantiam deitatis et carnis Christi introducere conatur (μίαν φύσιν ἤτοι οὐσίαν θεότητος καὶ σαρκός), talis AS. Secundum subsistentiam enim dicentes unigenitum Deum Verbum carni unitum esse, non confusionem aliquam naturarum in se invicem factam esse dicimus, sed magis permanente utraque hoc quod est, unitum esse carni Deum Verbum intelligimus. Propter quod et unus est Christus, Deus et homo, idem ipse consubstantialis Patri secundum deitatem et consubstantialis nobis idem ipse secundum humanitatem. Aequaliter enim et eos qui per partem dividunt vel incidunt et eos qui confundunt divinae dispensationis mysterium Christi reicit et anathematizat Dei Ecclesia.

31. Can. 9. Si quis in duabus naturis adorari dicit Christum, ex quo duas adorationes introducunt, separatim Deo Verbo et separatim homini: vel si quis ad interemptionem carnis vel ad confusionem deitatis et humanitatis unam naturam sive substantiam eorum quae convenerunt introducens, sic Christum adorat, sed non una adoratione Deum Verbum incarnatum cum propria ipsius carne adorat, sicut ab initio Dei Ecclesiae traditum est, talis AS.

32. Can. 10. Si quis non confitetur Dominum nostrum Iesum Christum, qui crucifixus est carne, Deum esse verum et Dominum gloriae et unum de Sancta Trinitate, talis AS.

33. Can. 12. Si quis defendit impium Theodorum Mopsuestenum, qui dixit alium esse Deum Verbum et alium Christum a passionibus animae et desideriis carnis molestias patientem et a deterioribus paulatim recedentem et sic ex profectu operum melioratum et a conversatione immaculatum factum et tamquam purum hominem baptizatum esse in nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti et per baptisma Sancti Spiritus gratiam accepisse et filiationem meruisse et ad similitudinem imperialis imaginis in persona Dei Verbi adorari et post resurrectionem immutabilem cogitationibus et impeccabilem omnino factum fuisse. Et iterum dixit idem impius Theodorus talem factam esse unitionem Dei Verbi ad Christum qualem dixit Apostolus de viro et muliere: "Erunt duo in carne una" [Gn. 2, 24]. Et super alias innumerabiles blasphemias ausus est dicere quod post resurrectionem, cum insufflasset Dominus discipulis et dixisset: "Accipite Spiritum Sanctum" [Io. 20, 22], non dedit eis Spiritum Sanctum, sed figuratim tantummodo insufflavit. Iste enim et confessionem quam fecit Thomas cum palpasset manus et latus Domini post resurrectionem dicens: "Dominus meus et Deus meus" [Io. 20, 29], inquit non esse dictam a Thoma de Christo (nec enim dicit Theodorus Deum esse Christum), sed ad miraculum resurrectionis stupefactum Thomam glorificasse Deum qui Christum resuscitavit.

34. Et, quod peius est, etiam in interpretatione quam in Actus Apostolorum scripsit Theodorus similem fecit Christum Platoni et Manichaeo et Epicuro et Marcioni dicens: Quod sicut illorum unusquisque ex dogmate quod invenit suos discipulos fecit vocari platonicos et manichaeos et epicureos et marcionistas, simili modo et cum Christus dogma invenisset, ex ipso christianos vocari. Si quis igitur defendit praedictum impium Theodorum et impia eius conscripta in quibus tam praedictas quam alias innumerabiles blasphemias effudit contra magnum Deum et Salvatorem Iesum Christum, et non anathematizat eum et impia eius conscripta, et omnes qui suscipiunt vel defendunt eum et dicunt orthodoxe eum exposuisse, et qui scripserunt pro eo et eadem illi sapuerunt vel scribunt pro eo vel impiis eius conscriptis et eos qui similia illi sapiunt vel aliquando sapuerunt et usque ad mortem permanserunt vel permanent in tali impietate, talis AS.

35. Can. 13. Si quis defendit impia Theodoriti conscripta quae contra rectam fidem et contra primam Ephesinam sanctam synodum et sanctum Cyrillum et duodecim eius capitula exposuit, et omnia quae conscripsit pro Theodoro et Nestorio impiis et pro aliis qui eadem praedictis Theodoro et Nestorio sapuerunt, defendens eos et eorum impietatem, et propter hoc impios vocans doctores Ecclesiae qui unitatem secundum subsistentiam Dei Verbi ad carnem confitentur, et non anathematizat ea et eos qui similia eis sapuerunt vel sapiunt, insuper autem et omnes qui scripserunt contra rectam fidem et sanctum Cyrillum et duodecim eius capitula et usque ad mortem in tali impietate permanserunt, talis AS.

36. Can. 14. Si quis defendit epistolam quam dicitur Ibas ad Marin Persam haereticum scripsisse, quae abnegat quidem Deum Verbum de sancta Dei Genitrice semper Virgine Maria incarnatum hominem factum esse, dicit autem purum hominem ex ipsa natum esse, quem templum vocat, ut alius sit Deus Verbum et alius homo, et sanctum Cyrillum qui rectam fidem christianorum praedicavit tamquam haereticum et similiter Apollinario impio scripsisse criminatur, et inculpat primam Ephesinam sanctam synodum tamquam sine examinatione et quaestione Nestorium condemnantem, et duodecim capitula sancti Cyrilli impia et contraria rectae fidei vocat eâdem impia epistola, et defendit Theodorum et Nestorium et impia eorum dogmata et conscripta. Si quis igitur memoratam impiam epistolam defendit et non anathematizat eam et defensores eius et eos qui dicunt eam rectam esse vel partem eius et eos qui scripserunt vel scribunt pro ea vel pro impietate quae in ea continetur et praesumunt eam defendere vel insertam ei impietatem nomine sanctorum patrum vel sancti Chalcedonensis concilii et in his usque ad mortem permanent, talis AS.

PELAGIUS I (554-560)

37. Professio fidei[1]: Ex hac autem sancta et beatissima atque consubstantiali Trinitate credo atque confiteor unam personam, id est Filium Dei, pro salute humani generis novissimis temporibus descendisse de caelo nec paternam sedem nec mundi gubernacula relinquentem; et superveniente in beata Virgine Maria Sancto Spiritu atque obumbrante ei virtute Altissimi eundem Verbum ac Filium Dei in utero eiusdem sanctae Virginis Mariae clementer ingressum et de carne eius sibi unisse carnem anima rationali et intellectuali animatam; nec ante creatam esse carnem et postea supervenisse Filium Dei, sed, sicut scriptum est, 'Sapientia aedificante sibi domum' [Prov. 9, 1], mox carnem in utero Virginis, mox Verbi Dei carnem factam exindeque sine ulla permutatione aut conversione Verbi carnisque naturae Verbum ac Filium Dei factum hominem, unum in utraque natura, divina scilicet et humana, Christum Iesum Deum verum eundemque verum hominem processisse, id est natum esse, servata integritate maternae virginitatis; quia sic eum virgo permanens genuit, quemadmodum virgo concepit. Propter quod eandem beatam Virginem Mariam Dei Genitricem verissime confitemur: peperit enim incarnatum Dei Verbum.

38. Est ergo unus atque idem Iesus Christus verus Filius Dei et idem ipse verus filius hominis, perfectus in deitate et idem ipse perfectus in humanitate, utpote totus in suis et idem ipse totus in nostris;

[1] In epistola *Humani generis* ad Childebertum, a. 557. Servata in collectione Arelatensi, ed. GUNDLACH GULIELMUS, in *Monumenta Germaniae historica, Epistolae*, vol. III (Berolini 1892), pp. 77-80. PL 69, 408-410.

sic per secundam nativitatem sumens ex homine Matre quod non erat, ut non desisteret esse quod per primam, qua ex Patre natus est, erat. Propter quod eum ex duabus et in duabus manentibus indivisis inconfusisque credimus esse naturis. Indivisis quidem, quia et post assumptionem naturae nostrae unus Christus Filius Dei permansit et permanet; inconfusis autem, quia sic in unam personam atque subsistentiam adunatas credimus esse naturas, ut utriusque proprietate servata neutra converteretur in alteram. Ac propterea, sicut saepe diximus, unum eundemque Christum esse verum Filium Dei et eundem ipsum verum filium hominis confitemur, consubstantialem Patri secundum deitatem, consubstantialem nobis eundem secundum humanitatem, per omnia nobis similem absque peccato; passibilem carne, eundem ipsum impassibilem deitate.

GREGORIUS MAGNUS (590-604)

39. Epistolae[1]. *Ex l. I, epistola 25, ad Ioannem patriarcham Cptanum ceterosque patriarchas* [Febr. 591][2]: Praeterea. Quia "corde creditur ad iustitiam ore autem confessio fit ad salutem" [Rom. 10, 10], sicut sancti evangelii quatuor libros, sic quatuor concilia suscipere et venerari me fateor... Quintum quoque concilium pariter veneror, in quo epistola quae Ibae dicitur erroris plena reprobatur, Theodorus personam Mediatoris Dei et hominum in duabus subsistentiis separans ad impietatis perfidiam cecidisse convincitur, scripta quoque Theodoriti per quae beati Cyrilli fides reprehenditur ausu dementiae prolata refutantur. Cunctas vero quas praefata veneranda concilia personas respuunt respuo, quas venerantur amplector, quia, dum universali sunt consensu constituta, se et non illa destruit quisquis praesumit aut solvere quos religant aut ligare quos solvunt. Quisquis ergo aliud sapit, anathema sit. Quisquis vero praedictarum synodorum fidem tenet, pax ei sit a Deo Patre per Iesum Christum Filium eius... [EWALD, I, pp. 36-37. PL 77, 478-479].

40. *Ex l. X, epistola 39 ad Eulogium patriarcham Alexandrinum.* [Aug. 600][3]: ... De doctrina vestra contra haereticos qui dicuntur Agnoitae fuit valde quod admiraremur, quod autem displiceret non fuit... Nam hoc quod de ficulnea dixistis, in eo sensu proprie beatus Augustinus loquitur, quia... aperte cognoscitur, quod per ficum Dominus fructum in synagoga quaesierat, quae folia legis habuit sed fructum operis non habebat...

[1] Ed.: PAULUS EWALD et LUDOVICUS M. HARTMANN, in *Monumenta Germaniae historica, Epistolae*, voll. I-II (Berolini 1887-1890). PL 77, 441-1352. Epistolarum numeri adhibentur ut in PL.

[2] EWALD, I, pp. 28-37. PL 77, 468-479.

[3] HARTMANN, II, pp. 256-258. PL 77, 1096-1099.

41. De eo vero quod scriptum est, quia "diem et horam neque Filius neque angeli sciunt" [Mc. 13, 32], omnino recte vestra sanctitas sensit, quoniam non ad eundem Filium iuxta hoc quod caput est, sed iuxta corpus eius quod nos sumus, est certissime referendum... Sicut nos diem laetum dicimus, non quia ipse dies laetus est sed quia nos laetos facit, ita et omnipotens Filius nescire se dicit diem quem nescire facit; non quod ipse nesciat, sed quia hunc scire minime permittat. Unde et Pater solus dicitur scire, quia consubstantialis ei Filius ex eius natura qua est super angelos habet ut hoc sciat quod angeli ignorant. Unde et hoc intelligi subtilius potest, quia incarnatus Unigenitus factusque pro nobis homo perfectus in natura quidem humanitatis novit diem et horam iudicii, sed tamen hunc non ex natura humanitatis novit [... Io. 2, 4; 19, 27]. Diem ergo et horam iudicii scit Deus et homo, sed ideo quia Deus est homo. Res autem valde manifesta est, quia, quisquis Nestorianus non est, Agnoita esse nullatenus potest. Nam qui ipsam Dei Sapientiam fatetur incarnatam, qua mente valet dicere esse aliquid quod Dei Sapientia ignoret?

42. Scriptum est: In principio erat Verbum... omnia per ipsum facta sunt. Si omnia, procul dubio etiam iudicii dies et hora. Quis ergo ita desipiat, ut dicere praesumat, quia Verbum Patris fecit quod ignorat? Scriptum quoque est: Sciens Iesus quia omnia dedit ei Pater in manus [Io. 13, 3]. Si omnia, profecto et iudicii diem et horam. Quis ergo ita stultus est, ut dicat quia accepit Filius in manibus quod nescit?... Quid si obiciatur mihi, quia sicut immortalis mori dignatus est ut nos liberaret a morte, et aeternus ante tempora fieri voluit temporalis, ita Dei Sapientia ignorantiam nostram suscipere dignata est ut nos ab ignorantia liberaret. Sed ad haec ei [Anatolio obiectionem proponenti] necdum respondi, quia gravi nunc usque infirmitate detentus sum.

43. *Ex l. XI, epistola 67, ad episcopos Hiberiae* [a. 601][1]: Non autem prius in utero Virginis caro concepta est et postmodum divinitas venit in carne, sed mox Verbum venit in utero, mox Verbum servata propriae virtute naturae factum est caro... Nec ante conceptus et postmodum unctus est, sed hoc ipsum de Spiritu Sancto ex carne Virginis concipi a Sancto Spiritu ungeri fuit.

SYMBOLA ET FORMULAE FIDEI[2]

1. Symbolum "Quicumque" seu Athanasianum: Sed necessarium est ad aeternam salutem, ut incarnationem quoque Domini nostri

[1] HARTMANN, II, pp. 325-327. PL 77, 1204-1208.
[2] Collecta inveniuntur in opere: KÜNSTLE KARL, *Antipriscilliana* (Freiburg 1905).

Iesu Christi fideliter credat. Est ergo fides recta, ut credamus et confiteamur, quia Dominus noster Iesus Christus Dei Filius Deus et homo est. Deus est ex substantia Patris ante saecula genitus, et homo est ex substantia matris in saeculo natus: perfectus Deus, perfectus homo ex anima rationali et humana carne subsistens. Aequalis Patri secundum divinitatem, minor Patri secundum humanitatem. Qui licet Deus sit et homo, non duo tamen sed unus est Christus. Unus autem non conversione divinitatis in carnem, sed assumptione humanitatis in Deum. Unus omnino non confusione substantiae, sed unitate personae. Nam sicut anima rationalis et caro unus est homo, ita Deus et homo unus est Christus. Qui passus est pro salute nostra, descendit ad inferos, tertia die resurrexit a mortuis, ascendit ad caelos, sedet ad dexteram Dei Patris omnipotentis, inde venturus iudicare vivos et mortuos. [KÜNSTLE, p. 233].

2. Formula "Fides Damasi" nuncupata: ... Filius ultimo tempore ad nos salvandos et ad implendas scripturas descendit a Patre, qui numquam desiit esse cum Patre, et conceptus est de Spiritu Sancto, et natus ex Maria Virgine, carnem animam et sensum, hoc est perfectum suscepit hominem, nec amisit quod erat, sed coepit esse quod non erat, ita tamen ut perfectus in suis sit et verus in nostris. Nam qui Deus erat homo natus est, et qui homo natus est operatur ut Deus, et qui operatur ut Deus ut homo moritur, et qui ut homo moritur ut Deus resurgit. Qui devicto mortis imperio, cum ea carne qua natus et passus et mortuus fuerat resurrexit tertia die, ascendit ad Patrem, sedetque ad dextram eius in gloria quam semper habuit habetque. In huius morte et sanguine credimus emundatos nos ab eo resuscitandos... [KÜNSTLE, p. 48].

3. Formula "Clemens Trinitas": ... Hoc enim fidei nostrae secundum evangelicam et apostolicam doctrinam principale est, Dominum nostrum Iesum Christum et Dei Filium a Patre nec honoris confusione nec virtutis potestate nec substantia divinitatis nec intervallo temporis separare. Et ideo si quis Filium, qui sicut vere Deus ita vere homo absque peccato dumtaxat, unde humanitate aliquid vel deitate minus dicit habuisse, profanus et alienus ab Ecclesia catholica atque apostolica iudicandus est. [KÜNSTLE, pp. 65-66].

4. Pastoris [?] libellus in modum Symboli: Credimus... Hunc igitur Filium Dei, Deum natum a Patre ante omne omnino principium, sanctificasse uterum Mariae Virginis, atque ex ea verum hominem sine virili generatum semine suscepisse, duabus dumtaxat naturis, id est deitatis et carnis, in unam convenientibus omnino personam, id est Dominum nostrum Iesum Christum; nec imaginarium corpus aut phantasmatis alicuius in eo fuisse, sed solidum atque verum; hunc et esurisse et sitisse et doluisse et flevisse et omnes corporis iniurias pertulisse;

postremo a Iudaeis crucifixum mortuum et sepultum et tertia die resurrexisse, conversatum postmodum cum discipulis suis, quadragesima die post resurrectionem ad caelum ascendisse; hunc filium hominis etiam Dei Filium, Deum omnis creaturae appellari...

V. Si quis dixerit vel crediderit carnem tantum sine anima a Filio Dei fuisse susceptam, anathema sit.

VI. Si quis dixerit vel crediderit Christum innascibilem esse, AS...

VIII. Si quis dixerit vel crediderit deitatem Christi convertibilem fuisse aut passibilem, AS...

XIV. Si quis dixerit vel crediderit deitatis et carnis unam in Christo esse naturam, AS. [Künstle, p. 43-45].

5. Statuta Ecclesiae antiqua[1]: Qui episcopus ordinandus est, ante examinetur... si incarnationem divinam non in Patre neque in Spiritu Sancto factam sed in Filio tantum credat, ut qui erat in divinitate Dei Patris Filius, ipse fieret in homine hominis matris filius, Deus verus ex Patre, et homo verus ex matre, carnem ex matris visceribus habens et animam humanam rationalem; simul in eo ambae naturae, id est homo et Deus; una persona, unus Filius, unus Christus, unus Dominus, creator omnium quae sunt, et auctor et dominus et rector cum Patre et Spiritu Sancto omnium creaturarum; qui passus est vera carnis passione, mortuus vera corporis morte, resurrexit vera carnis resurrectione et vera animae resumptione, in qua veniet iudicare vivos et mortuos.

6. Collatio Catholicorum cum Severianis anno 533 habita[2]: 10 Episcopus (Hipatius): ... Dicite nobis, qualem opinionem de Eutychen habetis? Orientales (Severiani): Tamquam haereticum, magis autem principem haeresis.

7. 11 Episcopus: De Dioscoro vero et secundo in Epheso concilio quod ab ipso congregatum est, qualem? Orientales: Tamquam orthodoxorum.

8. 20 ... Episcopus: Ostensum vobis est quia iuste est congregatum Chalcedonense concilium. Contradicentes: Iuste convenit, si et iustum finem suscepisset.

9. 21 Episcopus: Quid enim reprehenditis illud peccasse concilium... Contradicentes: Ante omnia duarum naturarum novitatem. Beato enim Cyrillo et antecessoribus eius ex duabus naturis unam naturam Dei Verbi incarnatam post unitionem praedicantibus, illi in duabus naturis innovare praesumpserunt.

---

[1] Edita in Gallia saeculo V exeunte (Caesario Arelatensi falso ascripta). Ed.: Morin Germanus, *Sancti Caesarii episcopi Arelatensis opera omnia, II* (Maretioli) 1942, pp. 90-92. PL 56, 879-889.

[2] Ed.: Schwartz, ACO, IV, 2, pp. 169-184.

10. Episcopus: Omnis quidem novitas peregrina est, non tamen omnis [ob]noxia. Ipsi ergo secundum quam rationem dicitis 'innovan‹tes' damnan›dos illos, secundum peregrinam vocem an secundum noxiam? 22 Contradicentes: Secundum utraque: beato enim Cyrillo et beato Athanasio Alexandrinae civitatis episcopis, Felice etiam et Iulio Romanae ecclesiae, Gregorio quin etiam mirabilium factore et Dionysio Areopagita unam naturam Dei Verbi decernentibus post unitionem, hos omnes transgressi illi, praesumpserunt duas naturas post unitionem praedicare.

11. 23 Episcopus: In tantum falsae sunt epistolae sive testificationes illae quas dicitis, ut neque unam ex illis beatus Cyrillus voluerit recordari... 24 Sed et hoc dicimus, quia duodecim gloriosorum patrum testimonia adversus Nestorii blasphemias in Epheso beatus Cyrillus proferens... nullum testimonium eorum de una natura protulit... 26 Quod autem prius dici debuit, hoc in ultimo dicimus: illa enim testimonia quae vos beati Dionysii Areopagitae dicitis, unde potestis ostendere vera esse, sicut suspicamini? Si enim eius erant, non potuissent latere beatum Cyrillum... 28 Contradicentes: Si haec falsa dicitis esse testimonia, ‹epistolam› duodecim capitulorum quae inserta est in Epheseno sancto concilio, quam neque vos potestis denegare synodicam esse, cur non recepit Chalcedonense concilium? Episcopus: Si omnes formas et definitiones fidei in Epheso adversus Nestorium facti concilii suscepit et confirmavit Chalcedonense concilium, quemadmodum hanc habuit refellere? Sed quia adversus Nestorii blasphemias, quae duas naturas in duas personas et duas subsistentias dividunt, unam personam et unam ‹subsistentiam› volebant definire, illa autem epistola duarum subsistentiarum intulit mentionem, propterea eam proprie nominare distulerunt, ut non invenirentur aut illi aut sibi esse contrarii, sed magis illam alteram epistolam eius praeposuerunt, quae super consensu symboli Nicaeni concilii laudata est, et eam quae ad Orientales scripta est.

12. 29 Contradicentes: In epistola duodecim capitulorum duas subsistentias pro duabus naturis dicit. Episcopus: Antiqui patres et maxime Romani pro substantia et natura 'subsistentiam' nuncupabant; unde sicut unam naturam et unam substantiam ita et unam subsistentiam sanctae Trinitatis esse dicebant. Orientalibus vero sanctis patribus pro persona suscipientibus subsistentiam, et sicut tres personas ita et tres subsistentias in sancta Trinitate dicentibus, per multa tempora dissidium factum est inter Orientales et Occidentales sanctas ecclesias... Quam divisionem per sanctum Athanasium Deus univit... 31 Si audetis igitur ‹dicere› quoniam indifferenter beatus Cyrillus idem dicebat esse subsistentiam quod naturam vel substantiam et ideo in illis duodecim capitulis suis pro duabus substantiis vel naturis duas subsistentias posuit, ostendite nobis et in sancta Trinitate ita indifferenter eum dicere et pro tribus personis vel subsistentiis unam personam secundum

Sabellium confiteri et unam subsistentiam in sancta Trinitate glorificantem, et pro una trium personarum substantia vel natura tres in eadem Trinitate naturas atque substantias secundum imitationem Arii praedicantem, et ⟨quia⟩ ita et vos confitemini vel potestis glorificare, et tunc credemus vobis quia pro duabus naturis duas docuit dici subsistentias...

13. 36 CONTRADICENTES: Nos... beati Cyrilli proferimus epistolas in quibus duas subsistentes naturas confiteri post unitionem abdicat. EPISCOPUS: Nos ea quae epistolis eius synodicis consentiunt suscipimus, quae autem non consentiunt neque damnamus neque velut legem ecclesiasticam sequimur. Synodicas autem eius dico... epistolas quae a sanctis conciliis et susceptae et confirmatae sunt, id est, tam eam quae ad Nestorium quam eam quae ad Orientales scriptae sunt...

14. 45 ... EPISCOPUS: A superioribus et ex ipsis paene principiis nobis epistola ista [ad Eulogium] opitulatur; et si in quibusdam locis falsata est, tamen... hoc capitulum sufficiebat omnem contradictionem compescere: 46 si enim ⟨dicit quia⟩ unitio "non unius rei conventum declarat sed duarum vel plurium dissimilium secundum naturam" et quia qui "dicunt duas naturas ita confitentur", admiramur quemadmodum habentes haec ac relegentes, a nobis quaeritis suaderi, qui etiam alios ex his orthodoxam esse duarum naturarum confessionem suadere potestis vel debetis. 49 ... "Nestorius duos dicit filios et dominos et christos... Orientales autem fratres nil tale dixerunt, sed tantummodo voces dividunt. Dividunt autem secundum hunc modum dicentes: eo quod quaedam ex his Deo dignae sunt quaedam vero homine, quae autem communiter prolatae sunt tamquam habentes tam dignationem divinam quam humanitatem, sed tamen ab uno eodemque prolatas, et non sicut Nestorius, qui quasdam quidem Deo Verbo proprie assignat quasdam vero nato ex muliere quasi alteri filio. Aliud autem est vocum scire diversitatem aliud dividere in duabus personis tamquam alteri et alteri". Qui enim superius illa inferius autem dixit haec, numquid in medio loco poterat semetipsum convellere? absit; sed contrarii sermones synodicis eius epistolis ab haereticis, sicut apparet, falsati sunt...

15. 51 CONTRADICENTES: Ecce ubique renuit beatus Cyrillus duas dici naturas post unitionem. EPISCOPUS: Nullo praeiudicio habito... orthodoxae fidei, etiamsi demus Cyrilli esse nuper relectam epistolam [II ad Successum], multo magis duabus naturis exsistentibus advocationem praebuit post unitionem quam uni Dei Verbi incarnatae, ex eo quod dicit: "Vestitus vero etiam nostra natura, etiamsi non est consubstantiale ex Deo Patre procedenti Verbo corpus quod univit sibi". Si ergo non est consubstantiale Verbo corpus quo circumdata est Dei Verbi natura, alia modis omnibus atque alia pro certo natura est. 52 Sed et illud quod ait "carne eum passum et non deitate" aliam iterum atque aliam

ostendit naturam... 53 Sed et quod ait: "Non est confusum, sicut illis placet, ⟨neque in carnis naturam transiit Verbi natura⟩ sed nec carnis in eius; sed in proprietate secundum naturam utrasque tam intelligi quam permanere"... 54 Sed et quod ait "non minuatam neque subreptam humanam naturam"... 55 Sed et quod ait: "Recte et nimis prudenter tua perfectio de salutari passione sermonem protulit, non illum unigenitum Dei Filium secundum quod intelligitur et est Deus, passum in propria natura ea quae sunt corporis confitendo, sed magis passum eum natura terrena"... 56 Sed et in fine epistolae suae illud quod ait: "Quid enim est humana natura nisi caro animata sensibiliter? sed et passum carne dicimus Dominum". Ecce in ipsa quae a vobis prolata est epistola, licet falsata est, non totiens de una natura quantum de duabus naturis fidei rectae tribuit advocationem, non solum post unitionem... sed et post passionem et resurrectionem...

16. 68 CONTRADICENTES: Ibas ergo et Theodoretus sicut rectae fidei suscepti sunt a synodo et sicut rectae fidei in divinis diptycis recitantur. EPISCOPUS: Utrique Nestorium anathematizantes suscepti sunt in sancto concilio...

NESTORIANORUM ACTA SYNODALIA

1. Synodus nestoriana anni 486 [1]**:** Can. 2. Porro fides nostra de incarnatione Christi etiam debet esse in confessione duarum naturarum divinitatis et humanitatis. Nemo nostrum audeat introducere mixturam, commixtionem aut confusionem inter diversitates utriusque istius naturae; sed divinitate manente et perseverante in suis [proprietatibus], humanitate quoque in suis, coniungimus in una maiestate et in una adoratione diversitates naturarum propter perfectam et indissolubilem divinitatis cum humanitate cohaesionem. Quod si quis [ipse] sentit aut docet alios passionem vel mutationem inhaerere divinitati Domini nostri neque conservat quoad unitatem personae Salvatoris nostri confessionem Dei perfecti et hominis perfecti, hic anathema sit! [CHABOT, p. 55 et 302].

2. Symbolum compositum a Mar Yesuyahb I [2]**:** ... profectus est [Deus Verbum] de sinu Patris sui sponte et absque mutatione. Venit in mundum, quando fuit in mundo [Io. 1, 10]... Qui erat absconditus, sese manifestavit in carne [... Io. 1, 14]. [Verbum caro] factum est, sed non est mutatum. Ille qui erat Deo aequalis, ipse se humiliavit similitu-

[1] Ex Collectione synodorum nestorianarum edita ab IOANNE BAPT. CHABOT, in *Notices et extraits des mss. de la Bibliothèque nationale,* t. 37, Paris 1902.
[2] Insertum actis synodi a. 585 sub eodem patriarcha habitae.

dinemque servi accepit [Phil. 2, 7]. Accepit, neque [tamen] addidit, quia, sive cum factus est [caro] sive cum accepit [similitudinem], essentia eius mansit sine mutatione et sine augmento. Iesus Christus, Filius Dei, Deus Verbum, lumen de lumine, descendit, corpore indutus est et homo factus secundum dispensationem, supra [omnem] conversionem aut mutationem. Dominus noster et Deus Iesus Christus, is qui genitus est ex Patre ante omnes mundos in sua divinitate, natus est in carne de Maria semper virgine novissimis temporibus, idem sed non in eadem [natura, scl. divina]. Verbum caro factum est unione indissolubili et habitavit in nobis... [CHABOT, pp. 194-195 et 454].

3. ... Iesu Christi Filii Dei, "Dei super omnia" [Rom. 9, 5], in sua divinitate ex Patre geniti sine matre ab aeterno; idem, sed non in eadem [natura], in sua humanitate ex matre genitus sine patre, novissimis temporibus. Passus est in carne, crucifixus est, mortuus et sepultus diebus Pontii Pilati, et resurrexit a mortuis tertia die. Christus Filius Dei, idem, passus est quidem in carne, sed in natura sua divina supra passiones erat Christus Filius Dei: impassibilis et passibilis Iesus Christus, creator mundorum et suscipiens dolores; is qui propter nos "factus est pauper quando erat dives" [2 Cor. 8, 9]. Suscepit autem Deus Verbum humiliationem passionum in templo corporis sui, secundum dispensationem, in unione suprema et indissolubili, quin tamen in natura sua divina pateretur... Ipse autem Dominus noster monstrat introductionem [1] unitatis in prosopo, in unione absque confusione [... Io. 3, 13]. Christus scilicet, ille qui sine mutatione in sua divinitate de caelo descendit, quando corpus non habebat, quique adhuc erat in infinitate divinitatis suae in caelo, ipse in humanitate sua elevatus est in caelum. Siquidem non destruxit naturam suam visibilem [... Act. 1, 11]. Christus unicus [est] et unitus, unicus Patri, unitus et indissolubilis [unione] divinitatis suae immortalis indestructibilis immutabilisque, et humanitatis suae quae non est sublata neque abscondita neque absorpta... [CHABOT, pp. 195 et 454-455].

NARSES († ca 502)

4. Doctrinae capita ex homiliis et carminibus excerpta [2]: 1.° Naturae distinctae sunt in suis personis inconfuse, in una voluntate, in uno parsopa unicae filiationis... Dominus noster est in duabus naturis, duabus personis, in uno parsopa divinitatis et humanitatis. Haec docet universa Ecclesia orthodoxa et sic docuerunt doctores Ecclesiae illustrissimi: Diodorus, Theodorus et Mar Nestorius.

[1] Fortasse textus syriacus leviter est corrigendus et vertendum: "excellentiam". Cf. CHABOT, p. 455.

[2] Ab editore Alphonso Mingana. Cf. *Narsai doctoris Syri homiliae et carmina* (Mausilii 1905), pp. 10-11.

5. 2.° Christus completus est quoad humanitatem, animam et corpus habens mortalium... Duo, Verbum et homo, inter se cohaeserunt, unum habentes amorem et voluntatem.

6. 3.° Impossibile est Deum (invisibilem) uniri corpori nisi per amorem, neque hominem (visibilem) uniri Deo nisi nominaliter. Nominaliter tantum ambos unum in essentia dicere fas est, differentiasque utriusque lector caveat ne commisceat vel praetereat. Idcirco ambos dixi unum per amorem, Filium Dei et filium hominis unum parsopa.

7. 4.° Locus excellens et nomen quae sibi comparavit Christus, hunc clamant unum esse ex mortalibus, qui per gratiam Dei factus est heres et Dominus caeli et terrae. Gratiâ Dei humilitatem suam et indigentias perfecit, et genus humanum, genus utique suum, thesaurorum Spiritus Sancti particeps fecit... Spiritus meus gratias agit indivisas, et vestem regalem deosculor propter regem.

8. 5.° Verbum Dei sponte sua descendit virtusque eius habitavit in corpore immaculato ex Maria genito. Non in sua essentia utique se humiliavit et genitus est; caritas eius in alio habitavit, cui communicavit nomen suum. Equidem Maria nullo modo genuit essentiam quae a nemine attingi potest sed hominem adaequate similem generis humani. Maria est mulier una ex humanitate et posteritate Adam et filium peperit sibi similem spiritualiter et corporaliter.

9. 6.° Caveat auditor ne ex eo quod Christum hominem dixerim, putet duos me dixisse filios, ut contendunt haeretici. Unicus est Filius, et hic Filius Dei consubstantialis Patri. Absit ergo quin unquam duos filios cogitarim; unum credo, Verbum Dei simul et corpus nostrum.

10. 7.° Christum hominem dico propter corpus et Deum ob eminentem locum; unum credo, hominem scilicet et Filium Dei; unum per essentiam quae numquam disiungitur divisione. Disiunxi naturas, non vero filios. Christum pariter et Filium eum dico, ob duplicem causam, id est ex eo quod Spiritus Sanctus unxerit eum, et quod factus sit per amorem unum Filium cum Verbo.

11. 8.° Si admittis Verbum sibi formasse corpus, factum esse carnem, quanam ratione non ipsum carnem suam unxit sed Spiritus? Si aequalis exsistit Patri, virtute et amore, cur hic ei nomen indidit ex gratuita benevolentia? Quid si Christus spiritus est et connaturalis Patri et Spiritui Sancto, quomodo fit quod nonnisi postquam unus descendit et alter testimonium perhibuit magnificatus sit?

BABAI MAGNUS († ca 628)

12. Liber de unione [1]. *Ex tr. II:* C. 8 ... Filius Deus Verbum, coaeternus Patri et Spiritui Sancto, propter nos homines et propter salutem nostram descendit immobiliter, nam caelum et terram infinitate naturae eius plena sunt, et, cum voluntate Patris et Spiritus Sancti, per humilitatem mirabilem et stupendam, quae aequalem non habet, incarnatus est et inhumanatus per Spiritum Sanctum et ex Maria Virgine, id est, sumpsit ex ea hominem completum, qui de Spiritu Sancto uniter et sine coitu conceptus est, et secundum ordinem naturae suae humanae formatus est, et anima rationali animatus est post quadraginta dies in ipsa unione, et expletis novem mensibus, sicut omnes pueri, e beata Maria natus est; e natura quidem eius sed supernaturaliter, nam destructa non sunt signa virginitatis eius...; quem in ipsa unione Deus Verbum qui in ea erat induit; et ipse est templum et domicilium et habitaculum Verbi in una adhaesione in aeternum... Non enim suscitatus est et deinde assumptus et unitus, sed cum initio formationis eius fuit assumptio eius a Deo Verbo qui in eo habitavit sicut in templo uniter, et fecit eum secum unum Filium in una gloria et adoratione, in una adhaesione ineffabili unius personae Christi, Filii Dei, in aeternum. [pp. 47-48].

13. Nec naturae confusae sunt propter unionem, nec admixtae, nec mixtae in suis hypostasibus per proprietates suas distinctis, nec ordines naturales mutati sunt, sed, dum uniti, distincti sunt, et, dum distincti, uniti sunt in una persona in aeternum; et natura Dei Verbi servatur sine mutatione in hypostasi sua sicut Pater et sicut Spiritus Sanctus. Ita et homo, quem assumpsit ad personam suam uniter, formatus est et membris coagmentatus et anima praeditus et natus est secundum naturam suam in unione, et adoratus est a Magis in unione propter Deum Verbum qui in eo habitat ab initio formationis eius. Deus adoratus est et adoratur in templo suo, et templum eius adoratum est et adoratur propter divinitatem quae in eo est, in una adoratione, in una dignitate in aeternum. [p. 48].

14. Verumtamen, summatim, cum circumcisus est secundum legem gentis suae, et cum proficiebat in statura sua et sapientia sua et gratia secundum verbum Lucae evangelistae [Lc. 2, 40], imo et cum esurivit... et cum mortuus est, et Deus qui in eo est eum suscitavit, divinitas quae in eo est non passa est sed eum perficiebat passionibus eius... [p. 48].

15. In omnibus his mutationibus... divinitas quae in eo est nullo modo passa est... sed... humanitatem eius unitam gradatim perficiebat in

[1] Ed.: VASCHALDE ARTHURUS (textus syriacus et versio latina), in CSCO, *Scriptores Syri,* ser. II, t. 61.

omnibus rebus sublimibus. Et ita servatis absque confusione proprietatibus duarum naturarum uniter in hypostasibus earum, in una adhaesione divinitatis et humanitatis Christi in una persona unita filiationis, haec oeconomia adoranda perfecta est... [pp. 48-49].

16. Et conveniens fuit ut ille per quem omnia sunt et propter quem omnia, qui est Deus Verbum, passionibus perficeret caput vitae hominum, quod est templum ipsius rationale, id est formam servi, hominem Iesum quem assumpsit ad personam suam, ut in eo iunctim revelaretur et iste esset in omnibus praestantibus. Et quamvis homo Domini nostri Filius esset ab utero in una unitate filiationis cum Deo Verbo qui eum sumpsit in una dignitate in aeternum, ex timore et passionibus quas tulit didicit obedientiam... [p. 49].

17. Et unus est Christus in una persona filiationis divinitatis et humanitatis suae: Iesus Christus heri et hodie ipse et in aeternum. Illud 'heri et hodie' humanitatis Christi est; illud 'in aeternum' divinitatis Christi in una adhaesione filiationis, in una persona in aeternum... [p. 50].

18. Deus Verbum sublimia sua homini suo dedit et non assumpsit humilia eius. Et quemadmodum ignis ferro unitus ei confert omnia sua, calorem et lucem, dum ignis nihil de nigrore ferri sumit sed illud purificat et splendere facit, sic propter unionem Dei Verbi cum humanitate sua proprietates naturae eius non mutatae sunt nec ipse passus est in passionibus eius nec participavit in passionibus eius, sed perfecit humanitatem suam per passionem dum ipse non passus est... [p. 50].

19. Ipse per unionem ei dedit omnia sua, excepta natura sua, id est, gloriam, virtutem, dominationem, potestatem, honorem, nomen filiationis, quia assumpsit eum ad personam suam, ut in eo revelaretur, et omnia quae ad oeconomiam spectant per virtutes in eo faceret, non vero ut pateretur in passionibus eius [p. 50].

20. Unio igitur non est cum distantia naturarum; neque sicut Paulus gerebat personam Christi secundum distantiam [2 Cor. 2, 10] ita et hic...; sed hic naturae mutuam personam sumunt in una unione, in una adhaesione, in uno nomine communi, quod sibi mutuo communicant in ipsa unione. "Filius hominis qui est in caelo"; nomen quidem 'Filius hominis' ad naturam eius humanam pertinet, ob unionem tamen pertinet etiam ad Deum Verbum assumptive... Quod proprie ad Verbum pertinet, pertinet ad hominem Verbi assumptive propter unionem. [pp. 53-54].

21. *Ex tr. VII:* Ille qui scripsit 'Verbum caro factum est' verba sua adiunctis eorum explicavit, quia dixit: "Et habitavit in nobis", id est alius in alio. Ecce ergo duae naturae et duae hypostases, id est, Deus Verbum qui erat in principio et ab aeterno apud Deum Patrem, et caro

quae facta est, id est, quam assumpsit ut in nobis habitaret: ita ut τό fieri intelligendum sit de carne quae non fuit a principio, haec autem 'habitavit in nobis' intelligenda sint de Deo Verbo quem dixit in principio fuisse. Ergo si Deus Verbum erat in principio, non incepit per τό fieri; quod si factus est, incepit aut mutatus est. [p. 205].

22. Ergo homo Domini nostri, etsi unitus est et est in ordine divinitatis et adorandus in una adhaesione cum Deo Verbo qui eum ad personam suam assumpsit et fecit secum unum Filium, attamen in natura sua humana unitive natus est ex beata Maria, et est hypostasis de hypostasi eius sicut David et Abraham ex quibus est, et est homo completus in omnibus suis, hoc excepto quod natus est absque concubitu et est unitus et in ordine divinitatis. [p. 219].

23. Ergo beata Maria bene et valde congruenter appellata est mater Christi, quae appellatio denotat unam personam unionis, quae secundum naturam suam humanam est ex natura eius, secundum autem divinitatem suam non est ex natura eius, verumtamen in initio formationis hominis Domini nostri ex ea Deus Verbum in eo habitavit sicut in templo et unitive et fecit eum secum unum filium in aeternum... Dicimus quidem Mariam esse matrem Dei et matrem hominis; ...matrem Dei autem quia Deus unitus est homini suo ab initio formationis eius et homo est ei templum in aeternum et Deus et homo sunt propter unionem unus filius unus christus. Dicimus eam peperisse Christum qui est persona unionis, sed non dicimus Deum Verbum initium exsistentiae ex illa accepisse... Sed non debemus dicere beatam Mariam peperisse hominem simplicem, ne simus Pauliniani, qui negant divinitatem eius unitam cum humanitate eius ad unam personam oeconomiae. Item dicere non debemus eam peperisse Deum nude, id est, non indutum corpore suo ab utero... ne simus Manichaei, qui negant humanitatem eius. [pp. 219-220].

IMPERATORUM ACTA CONTRA CONCILIUM CHALCEDONENSE [1]

1. Basilisci litterae "Encyclicae" [a. 475] [2]: ... Sancimus ut basim ac firmamentum felicitatis humanae symbolum videlicet trecentorum decem et octo sanctorum patrum qui... Nicaeae congregati sunt... ita tamen ut suum robur ac vigorem obtineant etiam ea quae in hac regia urbe a centum quinquaginta sanctis patribus gesta sunt... adversus eos qui in Spiritum Sanctum blasphemabant; ea insuper quae in Ephesiorum metropoli contra impium Nestorium acta sunt et contra eos qui eius errorem postea sunt secuti. Ea vero quae sanctarum Dei ecclesiarum consensum ac tranquillitatem et totius orbis pacem disruperunt, tomum scilicet Leonis et cuncta quae Chalcedone in definitione fidei aut expositione symbolorum, docendi vel interpretandi vel disputandi causa, ad innovationem (καινοτομίαν) supra memorati sacri symboli trecentorum decem et octo sanctorum patrum dicta et gesta sunt, hic et ubique per singulas ecclesias ab universis sanctissimis episcopis anathematizari decernimus et, ubicumque reperta fuerint, flammis absumi... Anathematizari quoque decernimus haeresim eorum qui Filium Dei unigenitum ex Sancto Spiritu de Maria semper Virgine ac Deipara incarnatum vere et hominem factum esse negant, sed aut ex caelo aut phantastice ac putative carnem sumpsisse fabulantur...

2. Eiusdem Basilisci litterae "Antencyclicae" [a. 476] [1]: ... Cuncta quae fidei vel disciplinae ecclesiasticae causa sub principatu nostro facta sunt, sive encyclicas sive alias epistolas sive aliud quodlibet, irrita et cassa esse praecipimus; Nestorio simul et Eutyche et cunctis aliis haeresibus necnon et iis qui idem cum illis sentiunt anathemate damnatis.

3. Zenonis "Henotikon" [a. 482] [2]: Quapropter scire vos volumus nec nos nec eas quae ubique sunt ecclesias aliud symbolum vel mathema aliamve definitionem fidei aut fidem praeter supra memoratum sanctum symbolum trecentorum decem et octo sanctorum patrum, quod iam a dictis centum quinquaginta sanctis patribus confirmatum est, habuisse... Idem etiam secuti sancti patres qui Ephesi convenerunt et qui impium Nestorium... deposuerunt. Quem quidem nos simul cum Eutyche... anathematizamus, suscipientes etiam duodecim capitula quae a sanctae memoriae Cyrillo... dictata sunt. Confitemur autem unigenitum Dei Filium et Deum vere hominem factum Dominum nostrum Iesum Christum, consubstantialem Patri secundum deitatem eundemque nobis consubstantialem quoad humanitatem: qui descendit et incarnatus est ex Spiritu Sancto de Maria Virgine ac Dei Genitrice, unum esse, non duos. Unius enim esse dicimus tum miracula tum passiones quas sponte sua in carne sustinuit. Eos vero qui dividunt aut confundunt aut phantasiam introducunt nullatenus suscipimus. Siquidem vera illa et peccati expers incarnatio ex Dei Genitrice accessionem alterius Fi-

[1] Basilisci et Zenonis edicta nobis transmissa sunt in EVAGRII *Historia ecclesiastica;* ed. (textus graeci): BIDEZ IOSEPH et PARMENTIER LEO (London 1898). PG 86, 2415-2886.
[2] L. III, c. 4, ed. BIDEZ, pp. 101-104. PG 86, 2599-2604.

[1] L. III, c. 7, ed. BIDEZ, pp. 107. PG 86, 2609-2612.
[2] L. III, c. 14, ed. BIDEZ, pp. 111-114. PG 86. 2619-2626.

lii non effecit; Trinitas enim semper mansit Trinitas, etiamsi unus ex Trinitate, scilicet Deus Verbum, incarnatus sit... Quicumque vero aliter sensit aut sentit, vel nunc vel quandocumque alias, sive Chalcedone sive in alia qualibet synodo, eum anathematizamus.

4. **Anastasii I "Typus"** [a. 509] [1].

Ex epistola Anastasii religiosi principis contra haereticos, quae erat post (41?) annum Chalcedonis synodi.

Una est regula fidei, quam accipimus, 318 sanctorum patrum, qui = Nicaeae convenerunt, illa, quae declarat, quod unus est e Sancta Trinitate Dominus noster Iesus Christus, Verbum Dei, ille qui incarnatus-est e sancta et Deipara Virgine Maria, et homo-factus-est. Eandem regulam tenuerunt 150 sancti patres, qui = Constantinopoli convenerunt, de Sancto Spiritu. Item et beata synodus, qui Ephesi convenerunt et damnarunt Nestorium haereticum et omnes, qui cum eo sentiunt et credunt. Sicut epistola, quae vocatur henaticon, Zenonis orthodoxi principis, pariter et epistola Ioannis archiepiscopi Alexandriae illa, quae declarat sic, in-qua damnat tomum Leonis et [eos-] qui recesserunt ab eadem regula et duas naturas post unionem definierunt = super uno Christo. Nos, sicut accepimus a sanctis patribus, non dicimus duas naturas, sed unam naturam = incarnat[am] Deum Verbum profitemur, et damnamus synodum Chalcedonis, cum ipsa et Leonem et tomum ipsius, et illos, qui dicunt Christum duos filios, unum qui prius quam tempora, et alterum qui in fine temporis. Et [eos-]qui dicunt, post confessionem unionis, duas naturas et duas personas, vel duas formas, vel duas proprietates et differentias, vel [proprium-]utriusque naturae opus, spernimus et damnamus, propterea quod contra beati Cyrilli 12 capitula manifestatur.

---

[1] Anastasii *Typum* nobis transmiserunt duo florilegia armena: *Sigillum fidei* et *Liber epistolarum*. Florilegium *Sigillum fidei* exaratum est tempore catholici COMITAS (612-628) et quidem, ut putant, occasione concilii celebrandi ca 616, collectore Ioanne Mayrogomiensi, qui christologiam iulianisticam sequebatur. Nuper typis armenicis editum est a KARAPET TER-MEKERTTSCHIAN (Etschmiadsin 1914). De qua editione cf. LEBON IOSEPH, *Les citations patristiques grecques du "Sceau de la foi"*, in *Rev. hist. eccl.*, 25 (1929) 5-32. Aliud florilegium *Liber epistolarum* armenice typis editus est Tiflis a. 1901. Cuius index datur in *Theologische Revue*, 2 (1903) 225-229.

Textum et apparatum criticum ex *Sigillo fidei* nobis in latinum benigne transtulit R. P. Iosephus Smith, S. I., Romae in Instituto Biblico professor. Ipse suae versionis rationem explicat his verbis: "Latini sermonis proprietatem servandam minime curabam sed maxime reproducendum textum Armenum, cuius ordinem et dispositionem omnino servavi, ita quidem ut, quo facilius inveniretur locus Armenus qui responderet cuilibet versionis elemento, si quando uni verbo Armeno respondebant bina Latina, haec lineola - unirem, si e contrario binis Armenis unum Latinum, loco prioris ex illis signum = scriberem. Uncinis [ ] quadratis includebam si quid ipse praeter id quod Armene expressum erat iungebam.

TIMOTHEUS AELURUS († ca 477)

5. Refutatio synodi Chalcedonensis [1]**:** 9. Nemo hominum qui habeat cor sanum in fide, docet aut credit duas naturas, neque ante neque post unionem. Cum enim Verbum incarneum Dei Patris conceptum est in utero beatae Virginis, tum assumpsit corpus ex ipsa carne B. Virginis, modo quem ipse solus novit, dum manebat sine mutatione vel modificatione inquantum Deus et unus erat cum carne sua. Nam caro eius hypostasi aut essentia carebat ante conceptionem Dei Verbi, ut separatim et in se etiam natura vocari posset. Etenim natura non [exsistit] absque hypostasi neque hypostasis absque prosopo. Si itaque habentur duae naturae, necessario etiam habentur duo prosopa; sed si habentur duo prosopa, habentur etiam duo Christi... [PO 13, 228-229].

6. Contra eos qui dicunt duas naturas [2]**:** 1 ... admittimus unam naturam Dei Verbi incarnati... Is enim qui missus est in mundum... apud Patrem possidebat gloriam illam quae competit Deo; sed etiam factus est ex muliere et sub lege [Gal. 4, 4], ille qui ut Deus facit legem, ut assimilaretur fratribus suis per omnia, absque peccato [cf. Hebr. 4, 15]; ille qui est in forma Dei... etiam quando Verbum factum est caro. [LEBON, p. 4].

7. 2. Sed quia caro Dei Verbi neutiquam habuit hypostasim aut motum ullum in utero virginali Matris Dei Virginis independenter a conceptione Dei Verbi, quod sponte seipsum exinanivit misericordia motus et sicut nos participavit carni et sanguini [Hebr. 2, 14]; et [quia] nequaquam homo quilibet est formatus, separatim et per seipsum [exsistens,] sicut unusquisque nostrum constituitur animal rationale ex anima et corpore, sed Deus Verbum vere dispensatione factus est caro, id est homo, manens Deus immutatus in natura, ob has rationes non vocatur natura humana communis aut essentia corpus animatum et immaculatum Emmanuelis; sed vocatur corpus Dei Verbi, quia nequaquam per se [separatim] substitit... [LEBON, p. 5].

8. 3. Neque homo factus est in natura... et deinceps communicatione unitus est cum Deo Verbo. De humanitate enim communi, id est natura et essentia hominum, absque mutatione et absque confusione Verbum Dei est incarnatum et dispensatione homo factum est. Quapropter etiam creatura appellatur et cognatus et consubstantialis hominibus et frater in carne... Corpus autem eius pretiosum non vocatur natura neque essentia hominis cuiuslibet... quia infans nequaquam [antea] separatim exstitit, ut postea ita communicatione uniretur Deo Verbo. Est siquidem haec opinio Nestorii eorumque qui dicunt duas naturas... [LEBON, pp. 5-6].

---

[1] Ed.: NAU FRANCISCUS, in PO 13, 218-236. Textus syriacus cum versione gallica.

[2] Textus item syriacus apud LEBON IOSEPH, *Le monophysisme sévérien* (Lovanii 1909), in appendice, pp. 4-8.

9. ... anathematizamus eos qui dicunt duas naturas vel duas essentias Christi. Nequaquam enim natura Christi vocatur corpus eius, quod secundum oeconomiam ineffabiliter ei est unitum, [sumptum] e beata Virgine, propter nostram redemptionem; sed dicitur, creditur et est reapse corpus pretiosum Dei Verbi. Corpus enim humanum dispensatione factum est eius, absque peccato. Attamen fieri nequit ut caro vivifica Domini nostri vocetur altera natura Dei Verbi aut [altera] eius essentia. Enimvero scriptum est [1 Petr. 4, 1; 1 Cor. 2, 8] in carne sua passum esse eum qui fuit crucifixus, Dominum gloriae. Nemo tamen dicere potest Dominum gloriae passum esse in sua natura aut essentia. Sed si Deus Verbum suam fecit aliam naturam, id est si hominem perfectum sibi univit, et si Christus est duae naturae, quemadmodum videtur iis qui dicunt duas naturas, fit ut ii dicant eum in sua natura passum esse... et dicant naturam divinam esse passibilem. Natura enim Christi est tantummodo divinitas, ea [inquam] quae etiam, citra mutationem, incarnata est ad nostram salutem, ut appareret quoque in carne et pateretur... Christus econtra, ut is qui est naturâ Deus, dicitur passus esse in carne; idem enim erat [simul] impassibilis quidem ut Deus naturâ, sed passibilis dispensatione, quia Verbum factum est caro et mansit Deus... Beati patres nostri... constanter distinguunt divina et humana, nullatenus tamen eum dividentes in duas naturas. Neque proprietates et ea quae conveniunt unicuique naturae separant post unionem hypostaticam... [LEBON, pp. 6-8].

PHILOXENUS DE MABBUG († ca 523)

10. Tractatus de Trinitate et incarnatione[1]**:** Et forsan facilius est illam supernam nativitatem [qua Verbum procedit a Patre] enarrare... quam hanc enarrare quae hic apud nos mystice facta est. Etenim nativitas eius e Patre putatur ordini naturae congruens, Deus enim Deum genuit; hic vero mulier Deum absque mutatione peperit hominem... [VASCHALDE, pp. 32-33].

11. Et si opus est exemplo... sicut lux oculo, sicut verbum voci, sicut cogitationes animae, sicut doctrina menti, sicut ignis auro, sicut radii [solis] aeri, sicut elementa sibi invicem, sicut virtutes radicibus, sicut vires efficaces frugibus, sicut odores fructibus, sicut anima membris... [VASCHALDE, pp. 35-36].

12. Quando Verbum naturae nostrae se univit, una cum carne sumpsit nomina ei convenientia, ita ut quocumque nomine nominetur, sive Verbo sive carne, sive Deo sive Christo, idem agnoscatur. Quia

[1] Ed.: VASCHALDE ARTHURUS, in CSCO, Syri, ser. II, t. 27 (Romae-Parisiis 1907). Textus syriacus cum versione latina.

inhumanatum est, potuit etiam ungi et exinde nuncupari Christus... ut homo... unctum est.... Verumtamen etiam ut Deus incarnatus unctum est..., nec in una natura agnitum est Verbum et in altera caro, nec illae res quae ad naturas [diversas] existimantur pertinere, miracula nempe et passiones, duobus ascribendae sunt; sed quemadmodum incorporatio ad Verbum pertinet, ita etiam passiones et necessitates et omnia humana. [VASCHALDE, p. 38-39].

13. Nos igitur unum confitemur Filium Dei et ante et post incorporationem... Et eo quod in infirmitate redemptionem suam ostendit, agnitus est praesertim potens; quia vero per inhumanationem suam nos fecit Dei filios immutabilitatem suam actis revelavit. [VASCHALDE, p. 39].

14. Profundum quidem est mysterium inhumanationis, neque scientia humana neque, ut opinor, fide explorari potest. Fides enim non accepit virtutem comprehendi sed tantum credendi... Si crescere in scientia cupis, exerce te in aliis, non autem in investigatione de fide. [VASCHALDE, pp. 39-41].

15. [Forma Dei et forma hominis] non sunt duae formae, quia non sunt duo prosopa. Una enim est persona Christi et eius natura et eius forma et eius prosopon, quia unus est Filius quoad utramque nativitatem... [VASCHALDE, p. 41].

16. Verbum... olim quidem incorporeum, incompositum, invisibile et intactile, nunc vero corporeum, carnale, visibile et tactile, salva apud unumquodque horum sua immutabilitate... [VASCHALDE, p. 44].

17. "Iesus autem dicebat de templo corporis sui" [Io. 2, 21], templum vocavit non alium hominem extra se agnitum, sed corpus suum, quod existimatur ad eum unice pertinere... quemadmodum etiam omne corpus ad animam, quae in eo habitat, pertinet. [VASCHALDE, p. 47].

18. Et quemadmodum, etsi spiritalitas in eo qui ex baptismo nascitur a corporalitate differt, non licet tamen dicere has in eo duas naturas esse; ita nec Christus, qui inhumanatus est et natus ex Virgine, est hanc ob causam duae naturae, quamvis in eo divinitas ab humanitate diversa sit; nam differentia naturarum, quam in Christo confiteri debemus, non numerum indicat, sed praedicat nullam confusionem per unionem factam esse. [VASCHALDE, p. 111].

19. Ipse, cum praesertim vellet se humiliare et ad extremum omnis exinanitionis venire, a carne incepit, id est, primum incarnatus est, sicque formam servi sibi assumpsit; et postea informatus est anima et factus est... in similitudinem hominum et habitu inventus ut homo [Phil. 2, 7]. Quia suscepit se hominem fieri, ut sic hominem denuo crearet, non recusavit fieri etiam secundum ordinem quo unusquisque nostrum fit. [VASCHALDE, pp. 136-137].

20. Itaque si ille qui factus est, homo est qui... non exsistebat antequam fieret, tum ille, sicut homo quilibet, sibi, non aliis, factus est... Si dicunt Deum hunc creasse ut per eum alios redimeret, tum ille propter nos factus est nec nos per eum denuo creati sumus. Et si... salute non indiguissemus, ipse exsistentiam numquam accepisset... si non peccavissemus, forsan Christus creatus non fuisset... Et quemadmodum causa nostri factus est, ita etiam propter nos glorificatus est... Illum igitur decet nobis gratias agere... nec nos pro his nostris ei gratiam reddere debemus. [VASCHALDE, pp. 154-155].

21. Quod si inveniuntur quidam ex patribus qui passim usi fuerint his verbis 'Deus adhaesit homini' vel 'assumpsit hominem' vel 'habitavit in homine' vel aliis eiusdem generis, de natura humana locuti sunt, non vero de persona cuiusdam hominis. [VASCHALDE, p. 179].

22. Fidei professio [1]**:** Nunc igitur per mysterium exinanitionis una ex personis huius Trinitatis descendit et de sancta Virgine factus est homo. Inquantum ille erat Deus, eius natura mutata non est in suo esse nec aliquid eius personae additum est, sed mansit Unigenitus etiam post corporis assumptionem. Actus enim quo incepit esse nullatenus introduxit in Unigenito alterum primogenitum, sed demonstravit primogenitum Virginis esse Patris unigenitum; nam ille qui erat unigenitus per nativitatem ab Aeterno, ipse factus est primogenitus per nativitatem ex Virgine. Et quia Deus Verbum, qui est de Virgine, est unigenitus, et praeterea quia ille qui factus est homo de Virgine est primogenitus, unigenitus est primogenitus et primogenitus est unigenitus. Et cum ipse sit Deus, est Filius Dei filius hominis, et filius hominis Deus; Filius Aeterni filius Virginis; Filius Virginis Filius Aeterni; absconditus est revelatus et revelatus est absconditus; ens spirituale corporale et ens corporale spirituale; finita infinitas; qui erat supra thronum et erat in utero; qui erat in utero et erat supra thronum; Filius Dei filius hominis; filius hominis Filius Dei; visibilis invisibilis; absconditus et invisibilis visibilis; passibilis impassibilis; impassibilis passibilis, mortuus vivens et vivens mortuus; qui dum erat in caelo erat etiam in inferno, et dum erat in inferno erat etiam in caelo. Unigenitus est unicus, cui non est similis sive inter caelestes sive inter terrestres; nam attributa unigeniti pertinent ad unigenitum et non ad alios sicut errantes dicunt. Nonne alta sunt exaltatorum et infima humilium? et qualitates divinae Dei? et attributa humana? Attamen ad illum exaltatum qui humiliatus est pertinent humilia; de illo Deo qui factus est homo credenda sunt humana; de illo abscondito qui factus est revelatus credenda sunt omnia contemptibilia; ad illum infinitum Deum qui propria voluntate factus est homo mortalis etsi in eius natura mansit Deus immortalis, pertinent tribulationes et mors. Unus ex Trinitate factus est unigenitus

[1] Ed.: WALLIS BUDGE ERNESTUS, in introductione ad opus *The discourses of Philoxenus,* voll. 2 (London 1894), p. XXXII s.

Patris, Deus Verbum factus est filius hominis ex Virgine per assumptionem corporis nostrae naturae, Verbi tamen natura nullo modo mutata; et ille ipse, unus Deus, qui erat Dei pro nobis passus et mortuus est. Et quia factus est Filius hominis et remansit in sua vita et etiam in sua morte, etiam quando ipse perseverabat in suo esse immutabili et aeterno, erat etiam homo in suo esse.

23. Anathematismi in concilium Chalcedonense [1]**:** Anathematizamus concilium Chalcedonense etiam eo quod in uno Domino Iesu Christo unigenito Filio Patris distinxit naturas et attributa et functiones et qualitates terrestres ac caelestes atque proprietates divinas et humanas. Et illum consideravit duo, et introduxit ideam quaternarii, et adoravit hominem communem, et omni ex parte posuit illum esse creaturam, sicut faciunt iudaei et gentiles, et consentiit impio Nestorio, qui est maledictus et damnatus perditioni.

24. Adversus Nestorianos [2]**:** Si exstat natura attributa individualia habens quae illius persona non habet, aut si exstat persona attributa individualia habens quae eius natura non habet; tunc attributa naturae pertinent ad eius personam et attributa personae pertinent ad eius naturam. Si exstet persona cuius attributa non pertinent eius naturae, tunc eius natura exsistere nequit; et iterum si exstet natura cuius attributa non pertinent ad eius personam, tunc eius persona exsistere nequit. Quod si attributa personae pertinent ad naturam et attributa naturae pertinent ad eius personam, quomodo dicere potest Christum esse duas naturas? Non habetur natura sine persona neque persona sine natura. Etenim si duae exstant naturae, tunc etiam exstare debent duae personae et duo filii; nam si persona est una, tunc una est natura, sicut persona est una.

SERGIUS GRAMMATICUS

25. Epistolae ad Severum [3]. *Epistola I:* Capitulum autem omnium [quae ipse scripserat] erat: "Non duas naturas dicimus post ineffabilem unionem neque duas proprietates". At istud... correctum est a vobis in hunc modum: "Non duas proprietates divisas dicimus"... Quid ergo? Duas proprietates dicemus ut puerilem synousiastarum sententiam tollamus, carne ut carne intellecta et divinitate non demissa ad confusionem? Atqui hoc est substantias, non tantum proprietates, servare. Etenim Deus et caro substantiae sunt, proprietates vero apud Deum quidem aeterno esse, carnis autem fieri et corrumpi. Si vero dicamus

[1] Ed.: WALLIS BUDGE, o. c., p. XXXV s.
[2] Ed.: WALLIS BUDGE, o. c., p. XLI s.
[3] Ed.: LEBON IOSEPH, in CSCO, scriptores Syri, ser. 4, t. VII (Lovanii 1949). Textus syriacus cum versione latina.

proprietates permanere, quomodo res ipsas inquirentes invenimus eas? Dei enim omnino proprietas est quod non videatur neque contrectetur. Atqui Deus visibiliter venit [... Baruch 3, 38; Is. 53, 2-3; 1 Io. 1, 1]. Sed et proprietas carnis est quod ex duobus genitoribus gignatur et semel genita etiam corrumpatur: ubinam autem haec apud carnem Vitae? Pater enim Christi nullus homo, nam incombusto rubo et signata porta incorporatus exivit Dominus. Unde, quia non secundum proprietatem carnis natus est, neque caro eius vidit corruptionem [Act. 2, 31]. Omnis autem proprietas est naturae subiacentis, et si duas dicimus proprietates, duas quoque naturas dicere cogimur. [LEBON, pp. 51-52].

26. Si vero individuas (ἀδιαίρετος) proprietates esse censeamus, neque isti [Chalcedonenses] naturas dividunt, sed individuas naturas sursum deorsum nobis clamant... Quomodo ergo a tali dementia fugiemus, qui unam naturam Verbi incarnatam post unionem docemus, nisi, quemadmodum ex duabus naturis unam naturam Christum esse putamus, ita et unam ex duabus Dei incarnati proprietatem admittamus? Quia ipse ut videretur quidem tulit propter benignitatem, humanam autem proprietatem per summam unionem transgressus est: ambulabat ergo super aquas quin traheretur pondere carnis in profundum maris et, cum signarent sepulchrum, non detinebatur et portae clausae ingressum eius impedire non poterant. [LEBON, pp. 52-53].

27. Itaque nulla iam proprietas neque Dei secundum suam propriam rationem concipitur, neque carnis videtur, totus autem dispensationis modus ad unam proprietatem spectat, quae apud Deum incarnatum reperitur. Quemadmodum enim risibilitas est proprietas hominis, nullumque ex ceteris animalibus per eam simile est illi, ita et una est proprietas Christi, quam nemo ex invisibilibus et visibilibus participat: solus enim ipse Deus incarnatus ex Virgine natus et omnia fecit et passus est pro nobis et, unde descendit, illuc rursum ascendit carne praeditus. [LEBON, p. 53].

28. *Epistola II:* Naturas disco non iuxtaponi sed prorsus intime misceri in unum characterem et unam hypostasim, ita ut, compositione ita accurate concepta, substantia divinae Trinitatis minime augeatur... Si ergo naturae, e quibus Christus, inconfuse non sint inter se mixtae, quomodo ea quae sic non inter se mixta permanserunt, unita esse hypostatice dicam? Quomodo vere rationem compositionis servabo, servatis naturis sicut se habebant?... Quomodo intelligam... naturas inter se non misceri, arduum est mihi. [LEBON, pp. 73-74].

29. *Epistola III:* Sic etiam animatam carnem quae Verbo unitur... humanam quidem agnosco nobisque consubstantialem, sed, qua compositam ad Deum, praecellentias prae carne nostra stabilientem, peccatum enim e transgressionibus ortum non tulit: quae ad esuriendum, sitiendum et dormiendum non erat coacta, sed conversatura cum Verbo ipsi unito, illa propter dispensationis confirmationem pati voluit. Igitur hoc non est substantiam mutare, sed mysterium diligenter admirari, quod ad carnem crassam cum Verbum secundum unionem ad ipsam compositum est, eam prorsus gloriosam effecerit. [LEBON, pp. 117-118].

30. Oratio apologetica: Ratio compositorum duo quaedam aut plura coniungit, unam autem animalis naturam absolvit; uniuscuiusque ex illis proprietatem apparere concedit, verum non divisam sed simul cognitam, quemadmodum apud hominis naturam investigare possumus. Secari quidem proprietas est corporis, sed ictum percipere est animati corporis, attamen non in una quidem natura sectionem accipit in altera vero perceptionem ostendit, sed in una eademque natura composita apparet tum secabilitas corporis tum sensualitas animae; gaudet homo et risu significat animae laetitiam; contristatur et lacrima tristitiam denuntiavit. Ita etiam apud unam Christi naturam compositam Verbum videbimus natum quidem, sed ex matre virgine: non in una natura contigit illi ut nasceretur, in altera autem illud insolitum operatus est, ut deliravit Leo..., sed una natura, quae nata est et miraculose generationem fecit, esuriit, sitivit, non coacta sed volens; ambulavit, sed mare pedibus eius calcabile fuit, tandemque mortuus est, non postquam necessitatem mortis exspectavit, sed quando decuit ipse solvit mortem, nam "potestatem habeo ponendi animam meam et iterum sumendi eam", et horum verborum veritatem per resurrectionem demonstravit. Vides quomodo non dissecentur quaedam naturae aut, seorsum agnitae, non accipiant suas proprietates et operationes, sed simul appareant divinitas et humanitas Verbi incarnati. Ostendant mihi quid humanum tantum factum sit post incarnationem. Ne lacrimam quidem dicam; divinitus enim evenit... [LEBON, p. 140].

IACOBUS SARUGENSIS († 521)

31. Epistolae. *Epistola I ad monachos conventus Mar Bassi*[1]*:* Eos rursum qui computant et ordinant naturas post unionem, qui dicunt et agnoscunt propria earum et singularia, eos quoque [Ecclesia] pariter extra suam communionem esse declarat, quippe cum Christus non sit in duos dividendus [*vel:* divisus]. Est enim unus: Deus in veritate, qui factus est homo [similiter] in veritate... Ipse operatus est mirabilia et ipse sponte sua dolores sustinuit. Eius sunt sublimia eiusque sunt [etiam] humilia, sicut sublimia... [OLINDER, pp. 61, 14-22. MARTIN, p. 226].

[1] Huius epistolae et sequentis textum syriacum citamus iuxta editionem OLINDER GUNNAR, in CSCO, ser. 2, t. 45. Parisiis 1937. Praeterea citamus utriusque epistolae versionem gallicam quam, praemisso textu syriaco, dedit MARTIN PAULINUS, in *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft* 30 (1876) 224-226 et 246-257.

32. *Epistola II ad eosdem:* Anathematizo... eos qui, post unionem, dividunt, agnoscunt aut computant in uno Christo naturas cum earum proprietatibus, particularitatibus et operationibus, ut dent Deo quae sunt Dei et homini quae sunt hominis. Christus enim unus est, qui est Deus factus homo, Verbum factum caro, absconditus factus manifestus, invisibilis factus visibilis in carne, et qui [nihilominus semper] est Deus... [Queritur de controversiis ortis e variis "tomis"]. cum tomo Leonis, qui fuit Romae episcopus, [tomo] qui est famosus conviciis [quae continet] et proprietatibus naturarum, cum notis particularibus propriisque et operationibus earum, quae asseruntur. Statuitur etiam ordo personarum in Christo et iniuria committitur in Patrem [attribuendo ei] duos filios, qui quidem, duo cum sint, vocantur unus... [OLINDER, pp. 70, 14-71, 13. MARTIN, pp. 250-251].

33. *Epistola ad abbatem Samuelem*[1]*:* Hoc autem, [scl.] proprietates naturarum conservari, unaquaque earum suas [habente], id sibi vult naturam Dei [in Christo] esse invisibilem, non concipi in utero, non habitare in muliere, non generari ut hominem, pannis non involvi... Rursus, si naturae humanae servandae sunt suae [proprietates], non concipitur absque opere coniugali, non conducit stellae apparitione Magos cum muneribus eorum ad ipsum adorandum, aquam non mutat in vinum, super maris fluctus non graditur, non vocat mortuum postquam putruit et facit eum exire de barathro interitus. Sed explicite Deo servandae sunt eius proprietates et homini eius... [ABBELOOS, pp. 177-178].

IULIANUS DE HALICARNASSO

34. Epistolae ad Severum[2]. *Epistola I:* 1. Apparuerunt hic qui Domini nostri corpus corruptibile dicunt testimoniis usi ex s. Cyrillo... et ab eo ostendere volunt id ante resurrectionem corruptibile fuisse, utpote nobis consubstantiale, post resurrectionem vero incorruptibilitatem recepisse... Et ego quidem id errorem scribendi esse putavi... [SANDA, pp. 18-19].

35. *Epistola II:* Puto in omnibus quae scripsi me incorporationem de nobis factam revera confessum esse, et operam dedisse ut patres inter se consensisse ostenderem. Ut enim corruptibile et incorruptibile idem credamus et opinemur fieri posse non puto. Et licet eum qui verberibus suis omnes sanavit [Is. 53, 5] passibilem confiteamur, sed eum etiam passionibus praestantiorem atque altiorem esse cognovimus, et,

[1] Textus syriacus cum versione latina (diversa a nostra) apud ABBELOOS IOANNES B., *De vita et scriptis s. Jacobi, Batnarum Sarugi in Mesopotamia episcopi*, Lovanii 1867.

[2] Ed.: SANDA ADALBERTUS, *Severi antiiulianistica* (Beryti Phoeniciorum 1931).

si mortalem, sed eum etiam mortem conculcasse et per mortem suam vitam mortalibus dedisse confitemur... Ipse enim infirmitates nostras sponte sua portavit, idque non necessitate naturae, et peccata nostra in corpore suo in lignum sursum tulit, eo quod nostro peccato mortuus est. [SANDA, pp. 20-21].

36. Ex "Tomo" loci a Severo citati: Quomodo non aliquis credet passibili corpori Domini nostri etiam dum pro aliis voluntarie patiebatur, continuo incorruptibilitatem infuisse? Quomodo etiam illud s. Cyrilli: abhinc incorruptibile intelliges? Non ac si antea corruptibile fuisset sed quod solum putabatur fuisse ante resurrectionem corruptibile, post resurrectionem vero fuisse incorruptibile mere ostensum est. Quod natura vulgari corruptibile est et non aliter (nam ex corruptibili sumptum est) per unionem cum Verbo incorruptibile esse ostensum est, ad nullam prorsus corruptionem se demittens, non in conceptione neque in morte, utpote a vulgaritate naturae nostrae immune, sicut etiam Gregorius Nyssenus in *Oratione catechetica* dicit... [SANDA, pp. 109-110].

37. Si ab incorruptione nativitas Christi secundum carnem initium sumpsit et in incorruptionem transiit, omnino concedere cogimur etiam quae in medio fuerunt sine corruptione processisse. [SANDA, p. 136].

38. Si quis videlicet credit rubum, cum esset mera materia, arsisse et combustum non esse, dum etiam ipse ignis cum materia concretus esset, quomodo talis non credet voluntarie pro aliis patiente corpore passibili Domini nostri incorruptibilitatem continuo in eo exstitisse? Secus consequenter neque rubum credat durante ardore incombustibilitatem simul possedisse. [SANDA, p. 167].

39. Passiones non vocantur corruptio [apud Paulum] sed neque inter sapientes extraneos. [SANDA, pp. 205-206].

40. Cum enim mulier insanabili fluxu sanguinis laboraret, tactu fimbriae vestimenti Dominici quod quaerebat subripuit. Dominus vero dixit: ... tetigit me aliquis, nam ego novi non immunditiam ad me accessisse sed virtutem de me exiisse [Lc. 8, 46], potius dedi et non accepi, operatus sum et non ad operandum motus sum, nam omne alienum quod ad me appropinquat procul corrumpitur, et si est affine non superadditur, plenitudo enim de qua omnes acceperunt, augmentum non recipit. Sin autem ad fimbriam pallii corruptela non appropinquat, quid dicendum de ipso corpore incorruptibili? Si enim corruptelam reciperet, aliquis dicere posset etiam ad motus concupiscentiae illud se demisisse. [SANDA, pp. 224-225].

41. Propositiones a Severo tamquam haereticales notatae: Prop. I. Quod affirmandum est Dominum ex nobis participasse carni

et sanguini et animae rationali et intellectuali absque peccato et corruptione nobisque consubstantialem evasisse... eumque non per resurrectionem incorruptibilitatem vel aliquid aliud eorum quae Deum decent assumpsisse, ac si non etiam ante resurrectionem ea habuisset. [SANDA, p. 231].

42. Prop. II. Quod nullo modo aut tempore corpus Domini nostri corruptibile dicendum sed inde ab inexplicabili et vera unione in omnibus incorruptibile et sacrum et vivificans propter unionem cum ipso confitendum. [SANDA, p. 235].

43. Prop. III. Quod non est dicendum ante mandati praevaricationem mortem et corruptionem naturaliter fuisse [... Sap. 1, 13], sed eam praeter naturam propter peccatum in nos intrasse post mandati praevaricationem. [SANDA, pp. 237-238].

44. Prop. IV. Quod corpus Domini nostri passibile et mortale ex violentia et eo ipso corruptibile et necessitatibus naturalibus obnoxium non est dicendum, sed confitendum eum voluntarie secundum veritatem passiones salutares pro nobis mortemque vivificantem sustinuisse, his ab impassibilitate sua et immortalitate non recedendo, nobis tamen per haec impassibilitatem et immortalitatem attulisse. [SANDA, p. 238].

45. Prop. V. Quod non est dicendum dimidiam sententiam fuisse condemnationem, videlicet in corpus tantum, quae dicit: Quia pulvis es et in pulverem reverteris, sed confitendum respectu totius hominis ex anima et corpore compositi hoc dictum esse. [SANDA, p. 241].

46. Prop. VI. Quod passiones Domini nostri non sunt dicendae corruptionem operantes neque mors eius corruptionem causans, sed passiones salutares confitendae morsque vivificans. [SANDA, p. 241].

47. Prop. VII. Quod non est dicendum corpus Domini nostri corruptionem sive totaliter sive partialiter subiisse, sed confitendum illud inde ab unione tale fuisse quale post resurrectionem—sicuti enim nobis mortuus est etiam nobis resurrexit, nullum incrementum ex resurrectione accipiens—sed ex quo cum Verbo Deo unitum est, et incorruptibile esse et sanctum et vivificum. [SANDA, p. 242].

48. Prop. VIII. Quod non est dicendum corpus Domini nostri devictum esse et necessitate naturali passionum et mortis violentiae ad instar corporum nostrorum subiacuisse, aut sub quocumque respectu debitis obnoxium fuisse, sed quod passiones et mors iuxta sanctos patres confitendae sunt. [SANDA, p. 244].

SENTENTIAE APHTHARTODOCETICAE A QUIBUSDAM ORTHODOXIS PROPUGNATAE [1]

49. Non impassibile natura corpus factum esse dicimus sed unione cum Verbo... [*Duae huius asserti interpretationes:* 1.ª] Corpore Virginis mutato et a propria natura virtute Verbi alienato, naturam nostram sic ex ipso utero aliter habentem ei [Verbo] unitam esse. [2.ª] Manente Virgine in proprietatibus naturae, principiis vero primis, sanguinis scilicet virginalis, transmutatis, carnem incorruptibilem generatam esse [PG 86, 1325].

50. Sic de carne Christi confitemur, quod secundum principium conceptus simul ac virginalia viscera attigit et quod assumptum est in incorruptibilitatem mutatum est: quomodo enim fieri poterat ut naturam corruptibilem non deponeret quod Verbo immortali unitum erat? [PG 86, 1328-1329].

51. Passus est, sed non necessitate naturae verum ratione oeconomiae, permittente Verbo ut pateretur... [Secus] non patiebatur caro volente Verbo, sed naturae legibus subiecta... et exciderunt gloriationes quibus gloriabamur tamquam ipsa propter nos passa fuisset... Haec mihi videntur, sic tamen ut passiones ratione miraculi acciderent, non posse autem pati et immortalitas in naturae legibus indissolubilibus niteretur. [PG 86, 1329-1333].

52. Patet non esse idem corruptibile atque passibile, siquidem illa [damnatorum corpora] patiuntur sed non corrumpuntur. [PG 86, 1337].

53. Christum quidem passum esse in divina Scriptura audivimus... et passibilem esse secundum carnem Christum magnus Paulus praedicat, corruptibilem tamen esse Christum nulla Scriptura sic explanate et nuda voce tradidit. [PG 86, 1344].

54. Incorruptibilis autem erat protoplastus antequam peccaret; incorruptibile igitur fuit etiam corpus Domini, siquidem sine peccato perseveravit semper. [PG 86, 1348].

SEVERUS ANTIOCHENUS († 538)

55. Philalethes [2]: Necessarium ducimus pauca praemittere, quibus clarum reddatur legentibus, quaenam sit differentia inter id, ut unam naturam Dei Verbi incarnatam dicamus, et id, ut duas naturas

[1] Iuxta LEONTIUM, *C. Nestorianos et Eutychianos.* PG 86, 1273-1358.
[2] Ed.: SANDA ADALBERTUS (Beryti Phoeniciorum 1928).

asseramus... Caro est nobis connaturalis, anima rationali et intellectuali animata, cum haec non substiterit ante Dei Verbi in uterum Virginis descensum... Sin autem verum est Verbum incarnatum esse, patet non abfuisse a conceptione Deum... Ipsam hypostasim Dei Verbi... credimus in Virginem inscrutabiliter... descendisse. Propterea et conceptus esse dicitur et in carne natus, eo quod sibi corpus univit, quale et concipi et nasci naturaliter aptum est... Non ac si in complementum hypostasis suae corpus assumpsisset, erat enim tamquam Deus indefectibiliter et in omnibus perfectus. Et qui in forma, hoc est in essentia Dei est et Patri aequalis, manensque immutabiliter in iis quae erat, corpus ex muliere assumpsit. Et haec est unio illa hypostatica. [SANDA, pp. 10-11].

56. Ex quo igitur Verbum in Virginem descenderat et nostram naturam sibi univerat... eamque secundum dispensationem sibi appropriaverat, non potest inveniri tempus quo caro a Verbo separata fuisset. Non enim in se subsistebat nexu cum Deo Verbo privata. Illi igitur [Deo Verbo] sine separatione afformata est. Dum enim formabatur, caro illa creata in exsistentiam advenit Verbo, quod ante saecula et increatum nascebatur, ita ut operationes humanas distinguamus et duas naturas uni Christo esse dicamus. Videlicet repraesentat quidem sibi mens diversitatem naturalem eorum quae in unionem convenerant, divinitatis nempe et humanitatis. Quando autem cum hoc idea unionis introducitur, iam non sinit dicere duos eum qui ex duabus realitatibus in unionem indivisibilem connexus est. Abhinc id necessarium est et consequens ac congruum mysterio divinae incarnationis, ut unam naturam Dei Verbi incarnatam confiteamur. Hoc enim et unionem indivisibilem esse et carnem mansisse id quod est neque in naturam Verbi transiisse neque viceversa Verbum in carnem mutatum esse, sed vere et immutabiliter et sine phantasia incarnationem factam esse indicat... Unio naturarum dualitatem et divisionem cessare facit, sed non extinguit differentiam naturarum, ex quibus unus est Christus. Mansit enim caro caro et Deus Verbum Deus, quamquam suam fecit carnem quam assumpserat, quam sibi univerat. Aliud est enim divisio et aliud differentia. [SANDA, pp. 11-12. 37].

57. Ipsum Verbum, quod est sapientia et virtus Patris, carnem factum esse... et in omnibus... quod perfectum est eum habere et per augmentum carnale aetatis paulatim modo proportionato divinitatem sibi immanentem ostendere... [SANDA, pp. 27-28].

58. Contra impium Grammaticum[1]. *Oratio I:* 4 ... Considera utrum non ubique tum contemperationem, tum mixtionem, tum mutationem, tum confusionem substantiarum, imo suspicionem earum... expulerint. [LEBON, IV, p. 17].

[1] Ed.: LEBON IOSEPH, in CSCO, Syri, ser. 4, tt. 4-6 (Lovanii 1929-1938). Textus syriacus cum versione latina.

59. 5 ... Nisi enim τό 'natura et hypostasi unum' malitiose sentires idem esse τῷ 'substantia unum', inanem non inureres maculam iis qui recte confitentur, dum illam absque mutatione compositionem in simplex ex confusione ortum transfers. [LEBON, IV, p. 20].

60. *Oratio II:* 1 ... Idem... etiam nomen 'exsistentia'. Etenim inter ens et subsistens et exsistens (ὢν-ὑφεστώς-ὑπάρχων) nulla est differentia... Igitur quoad hoc [rationem essendi] quidem communio inter substantiam et hypostasim et exsistentiam habetur, quoad aliud autem magna est longinquitas et distantia atque differentia. Nam substantia quidem etiam significativa est generis et notionis comprehendentis multas species; hypostasis autem limitatio quaedam est significativa unius formae, id est personae, cum ad homogenea secundum proprietatem communionem non habet et distincto charactere subiectum (τὸ ὑποκείμενον) includit; exsistentiam autem modo quidem de genere communique notione, sicut substantiam, sumptam reperimus, modo autem de distincta definitaque unius cuiusdam notione, sicut hypostasim... Nomen 'homo' generis et τοῦ κοινοῦ totius humanae naturae est indicativum... Si quis autem forsitan nominet Hiob aut Helcanam, patrem Samuelis, proprietas appellationis, ut ita dicam, digito indicat unum hominem, hunc vel illum, unamque eius hypostasim... Hypostasis enim simul et exsistentiae identitatem ad homogeneum ponit, et distinctis atque inconfusis characteribus eum qui indicatur separat ab iis qui genus et substantiam cum ipso participant... Exsistentia, cum absque determinatione quidem dicitur, genericam indicationem efficit minimeque distinguitur a substantia, cum autem coniungitur distinctioni propriae vim hypostasis obtinet... 2 ... Nomen autem 'natura' modo quidem huius quod commune est atque generis significativum est, sicut 'substantia', modo autem speciei uniusque subiecti... [LEBON, IV, pp. 45-53].

61. 4. Hypostasim autem... vocatam esse 'personam' novimus... Sumptum est autem nomen 'persona' quoad Trinitatem ad accuratam significationem indolis distinctae minimeque confusae aut permixtae trium hypostasium... Hypostasis signat personam propriam quando in distincta subsistentia subsistit, sive simplex sit sive composita... Itaque, cum anima et corpus, ex quibus unus homo habetur, inconfusam suam hypostasim servent—neutrum enim in alterum mutatum est, quia in compositione non autem in singulari subsistentia subsistunt—propria quidem persona illis non ascribitur; id autem quod ex illis absolvitur, unam hypostasim ostendit unamque personam. Sic etiam Emmanuel... Igitur hypostases, ubi separatim quidem subsistunt, separantur etiam in duas personas... ubi autem inter se per naturalem unionem congregantur, eam quidem quae ex suffusione est, mixtionem non patiuntur, unam autem ex utraque hypostasim et personam unam absolvunt. [LEBON, pp. 58-63].

62. 14... Hic est character eorum qui in cogitatione dividunt, ut ea quae in cogitatione subtilique contemplatione seu phantasia intellectus duo apparuerunt, iam non dicant duo post unionis cogitationem. Etenim clare audisti Cyrillum dixisse: "ita ut illae duae naturae non iam sint duo, sed utrâque unum animal absolvatur". Si vero permaneas 'duas naturas' dicens, seorsum ponis naturas et sectionem absolute non autem... sola contemplatione recipis, illamque unam hypostasim, quam per simulationem dicis, duas hypostases effecisti... Sed dicis: "Ego hypostaticam unionem confiteor". Igitur ostende effectum huius unionis, ita ut illas duas naturas iam non dicas duo, sed utraque unum absolutum iuxta verbum sapientis Cyrilli. At non consentis... [Lebon, IV, pp. 96-97].

63. 17. Dicit iste sophistes... se in duabus naturis unitis dicere atque confiteri unum Christum, intelligendo naturas non ut hypostases sed ut substantias, ita ut Christus agnoscatur in duabus substantiis, id est, in significationibus genericis, in divinitate collectiva et in communi entitate totius humanitatis... [Refutatio]. Si substantiarum unionem nobis inducis, o egregie, ipsas autem substantias a te intelligi dixisti id quod communiter omnibus apparet... id autem quod communiter in omnibus apparet quoad S. Trinitatem quidem est divinitas... quoad ⟨nos⟩ autem caro rationabiliter animata..., si insuper deiferi mystagogi Ecclesiae unionem dicunt esse coniunctionem carnis... ad Deum Verbum... quatenus Deus Verbum, una hypostasis, unam particularemque carnem... ex deipara Maria ortam sibi hypostatice univit... atque tandem si cuius est incarnatio et inhumanatio atque compositio, illius evidenter est etiam unio: igitur non substantiarum facta est unio, sed unius hypostasis Dei Verbi ad carnem particularem... ex Virgine deipara ortam. [Lebon, IV, pp. 112-115].

64. 22... En manifeste ostendimus... unam Dei Verbi hypostasim, quae secundum contemplationem tantum separatur, unamque hypostasim carnis rationaliter animatae et ex deipara Virgine assumptae, in compositione absque mutatione intelligi, et id quidem permansisse quod erant, minime vero in propria subsistentia... sed per concursum in unum, unam naturam et hypostasim Verbi incarnatam atque unam personam absolvisse. 23. Hypostasim enim in propria subsistentia et separate subsistentium id proprium esse, quod duae personae illis tribuantur. [Lebon, IV, pp. 146-147].

65. 31. Nam quia in cogitatione tantum et quasi in subtili contemplatione separamus ea ex quibus est Christus, et naturalem coniunctionem duorum quorundam, divinitatis et humanitatis, videmus, simul ingreditur etiam unionis cogitatio et quasi clamat: Scito, tu, differentiam secundum naturam et praeterea iam noli remanere in illa. Etenim abolita est, post unionis cogitationem, sectio in duo, manentibus quidem absque imminutione et immutabiliter iis ex quibus unio facta est, in compositione vero subsistentibus et non in singularibus proprietatibus secundum subsistentiam, ita ut etiam duo numerentur; unam autem ex duobus naturam et hypostasim, nempe Verbi incarnatam naturam et hypostasim, absolvunt. Unum enim non solummodo de simplicibus praedicatur, sed etiam de iis quae secundum compositionem coniuncta sunt. Quod unum secundum compositionem in contemplatione tantum separari solet, ita ut agnoscantur ea e quibus compositum est, secundum hypostasim quidem non separatur, neque in duo iam solvitur desinendo unum esse. [Lebon, IV, pp. 185-186].

66. Ad epistolam I Sergii Grammatici[1]**:** Itaque ex istis manifestum factum est Tuae Castitati diversitatem naturarum eorum quae in unionem convenerunt, esse proprietatem atque differentiam veluti in qualitate naturali (ἐν ποιότητι φυσικῇ): id enim est increatum, illud autem creatum, et id quidem intactile, illud autem sub tactum cadit; verumtamen ea differentia atque proprietate naturarum, e quibus unus est Christus, absque confusione manente, Verbum vitae visum et tactum esse dicitur... non quod demutatum sit Verbum a natura sua invisibili et carnis experte, sed quia unitum est visibili et corpori solido tactumque non deneganti... Consideremus divinitatem et humanitatem non tantum omnino differre sed et distare a se mutuo atque separari; ubi vero unio ex utraque proclamatur, differentia rursus in qualitate naturarum, ex quibus unus est Christus, non perit, sed per coniunctionem secundum hypostasim divisio eicitur. [Lebon, pp. 55-57].

67. Ex iis ergo quae apposita sunt, manifesto confirmatum est qualitatem naturalem esse rationem modi essendi (ὁ λόγος τοῦ πῶς εἶναι)... Itaque confitemur et differentiam et proprietatem et diversitatem naturarum ex quibus est Christus... proprietatem autem eam quae habetur velut in qualitate naturali, non autem id quod utraque partitim subsistat et seorsum reperiatur... Proclamata vero hypostatica unione—cuius effectus est ex duobus inconfuse unum esse Christum, unam personam, unam hypostasim, una naturam Verbi incarnatam—per proprietates carnis Verbum cognoscetur, et proprietates humanitatis fient proprietates divinitatis Verbi, rursus autem proprietates quoque Verbi etiam proprietates carnis proclamabuntur, idemque erit per has et per illas visus, tractabilis et non tractabilis, visibilis et invisibilis, in tempore factus et temporibus antiquior, omnisque naturae proprietates divise non attribuemus... Nunc vero dicentes ex duabus naturis et unum agnoscentes Deum incarnatum et inhumanatum immutabiliter et unionem inconfusam esse factam, necessario agnoscimus proprietates naturarum, ex quibus est Emmanuel. Et hanc dicimus proprietatem atque nominamus, quae habetur secundum differentiam qualitatis naturalis. [Lebon, pp. 57-59].

[1] Ed.: Lebon, *o. c.*, t. VII. Cf. p. 525.

68. Basilius... adversus Eunomium [PG 29, 689] scripsit aliud esse eum qui operatur et aliud operationem et aliud opus, illaque a se mutuo valde distare. Qui enim operatur is est qui ad aliquid operandum movetur; operatio autem est quasi motus operativus et impetus... opera sunt ea quae ab ipso operante perficiuntur et exstant... Hominis ergo nostri similis opera quaedam quidem sunt intelligibilia, quaedam autem sensibilia et corporalia... et unus quidem est homo ex anima et corpore constans, unaque operatio (unus enim motus operativus qui est impetus ipsius voluntatis) opera autem diversa: nam hoc quidem intelligibile est, illud autem sensibile et corporale. [LEBON, pp. 59-60].

69. Ita etiam de Emmanuele videre est: nam unus quidem est operans, id est Verbum Dei incarnatum, et una est operatio, diversa autem opera, id est res operatione perfectae. Exempli gratia: corporaliter super terram ambulare et iter facere est humanum opus; eos autem qui claudicant et plantis pedum uti nequeunt... erigere atque iubere currere, super omnia Deo convenit. Attamen unum est Verbum incarnatum, unaque eius operatio, quae est motus operativus, qui hoc et illud effecit, neque quia diversa sunt opera, ideo duas naturas operantes dicimus... Et sicut nemo dividet Verbum a carne, ita neque operationes dividere vel separare possibile est. [LEBON, pp. 60-61].

70. Nam vocum quoque novimus differentias: quaedam enim Deum decent, quaedam vero sunt humanae; unum autem Verbum incarnatum has et illas loquitur: sunt enim voces quae simul Emmanuelis divinam dignitatem et humanitatem manifestant, ut: "unus Dominus Iesus Christus per quem omnia" [1 Cor. 8, 6] et: "Ex quibus Christus secundum carnem, qui est Deus super omnia benedictus in saeculum" [Rom. 9, 5]; et haec nemo, nisi desipuerit, inter duos dividere aut separare audebit, quae confirmant eundem indivisibiliter esse et ex Israel secundum carnem et Deum in saecula benedictum... Simile autem istis vocibus est id quoque... quod Salvator noster de morte Lazari dixit: "Lazarus amicus noster dormit, sed vado ut a somno excitem eum" [Io. 11, 11]. Etenim Deo conveniebat ut eum, qui quatriduanus iam... putruerat in corpore, diceret se suscitaturum tamquam dormientem... humanum autem erat dicere: "Vado et suscitabo eum": poterat enim, ut Deus, etiam procul constitutus id facere. At utrumque miscuit, confirmando se indivisibilem esse unum eundemque Filium et Verbum propter nos immutabiliter hominem factum, Deum decenti et humano modo locutum. [LEBON, p. 61].

71. Ita etiam in operibus saepissime videre est misceri quod divinae dignitatis est simul et quod humanum. Nam ambulationem super elementum humidum quomodo quis dividet? Etenim a natura humana alienum est currere supra mare, divinae autem naturae non proprium pedibus corporalibus uti. Itaque Verbi incarnati profecto est istud opus, quod divinam dignitatem simul et indolem humanam indissecabilem gerit. [LEBON, pp. 61-62].

72. Ad epistolam II Sergii Grammatici: Compositio nostra neque mixtio neque iuxtapositio est... Numquid ergo conversa est hominis anima ut fieret caro, aut viceversa caro ut fieret anima? Haec enim proprietas mixtionis. Aut, sicut apud corpora quae inter se agglutinantur vel adhaerent intelligitur congermanitas, ita et unio animae rationabilis ad proprium corpus? Minime! Etenim conventum naturalem esse fidenter dicimus; nam dicere modum secundum quem anima humana cum proprio corpore componitur, transgreditur apprehensionem nostram. [LEBON, p. 78].

73. Quia vero vocem μίξις sursum deorsum iactas tamquam a Gregorio Theologo dictam, scito ipsum... hac voce usum esse confusionis et commixtionis periculum minime veritum, quod solet quoad humida et fluida corpora accidere: quorum nihil accidet naturae divinitatis quamdiu manebit Deus. [LEBON, p. 84].

74. Illud autem 'deificatum est' intelligitur et dicitur, quia gloria quae Deum decet... caro resplenduit, non autem in divinitatis naturam incidit. [LEBON, p. 87].

75. Duplicem autem dixerunt Christum esse, quia duplex est contemplatio (θεωρία) de Christo, et alia quidem humanitus alia autem ut Deum decet de illa scripta sunt. [LEBON, p. 88].

76. Etenim differentia qualitatis naturalis firma et inconvertibilis stat; unionis autem ratio eas quae secundum naturam carnis proprietates sunt propter dispensationem Verbi proprietates dici permittit, et similiter eas quae secundum substantiam proprietates Verbi sunt carnis proprietates ut dicerentur effecit... Si enim unius substantiae Verbum incarnatum factum est uniusque qualitatis... et unius proprietatis, ex compositione ad id quod simplex est... redigitur, et erravit sapiens Cyrillus, qui Eum, qui ita se habet, adhuc et nunc compositum appellavit. [LEBON, p. 91].

77. Emmanuel... in unum quendam, qui ex duobus, eximie compositus, permittebat carni, ut dispensationem decet, etiam quandoque sua propria pati. [LEBON, p. 92].

78. Ad epistolam III Sergii Grammatici: Nullus... ausus est dicere unam substantiam vel qualitatem esse Verbum postquam compositum est cum carne nobis consubstantiali... Ab illis doctoribus instituimur ad agnoscendam substantiae et hypostasis differentiam, et audimus s. Basilium ad Amphilochium scribentem sicque dicentem [PG 32, 884]: "Substantiam inter et hypostasim haec habetur differentia, quae inter id quod commune idque quod singulare est habetur". [LEBON, pp. 125 et 127].

79. Epistola III ad Iulianum [1]: Nam ego quoque incorruptibilitatis corporis Christi defensor sum, tamen certo quodam sensu et non indiscriminatim vel quolibet modo... 'Incorruptibile' enim suppositionem et significationem in suo sensu non unam tantum habet, sed quod corruptioni ex peccato distinctim opponitur, impeccantia esse intelligitur, quod autem distinctim opponitur passionibus irreprehensibilibus, id est, fami, siti, fatigationi ex labore viae, vulneribus fissurae clavorum, cicatricibus, morti per crucem, impassibilitatem et immortalitatem indicat. Iam vero incorruptibilitatem impeccantiae omnes aequaliter in corpore inde ab ipsa unione cum Verbo inveniri confitemur [... 1 Pet. 2, 22; Is. 7, 15-16] Emmanuel vero, quia naturaliter Deus est, licet homo sicut nos vere factus sit, essentialiter impeccabilitatem possidebat, neque quoad hoc discretionem exspectabat. Incorruptio autem quae passionibus irreprehensibilibus et morti distinctim opponitur, evidenter est impassibilitas et immortalitas, circa quam tota tractatio de hac quaestione in medio posita extenditur. Si igitur Pietas Tua carnem Redemptoris nostri Christi impassibilem et immortalem ante crucem et voluntarias passiones asserit, clarius hoc dicat. Nos enim neminem prorsus eorum qui in ecclesiis recte docuerunt usque hodie dixisse invenimus Emmanuelem in carne immortali et impassibili passum et mortuum esse [... 1 Pet. 3, 18; 4, 1; Cyrillus: PG 75, 1407]. Nemo autem simul, id est, secundum carnem eum passionibus passibilem et impassibilem professus est, sed secundum carnem passibilem, secundum divinitatem vero supra passiones... [SANDA, pp. 41-44].

80. Hoc discimus [Cyrillus: PG 74, 105-706], quod passiones voluntarias et irreprehensibiles permittente Deo Verbo iuxta legem naturae corpus toleravit, quod porro miracula mediante eodem corpore supra legem naturae patrabantur et fiebant... [SANDA, p. 48].

81. Et si quis dixerit: Quomodo caro alios vivificans et sanans usque ad mortem crucis mortalis mansit..., explicatio est haec, quod Emmanuel non per virtutem Deo congruam violenter, sed iuxta rationem iustitiae per corpus humanum et passibile et mortale cladem nostram nova pugna evacuare voluit... [p. 50].

82. Pluries utique probatos illos mysteriorum doctores invenimus dicentes per carnalem nativitatem Salvatoris nostri Christi mortem solutam et diabolum foras eiectum esse hisque similia et analoga, sed talibus nullo modo turbamur neque omnia confundimus. Etenim ab iis qui haec affirmaverunt discimus respectu habito finalis effectus per redemptionem mortis et resurrectionis adducendi haec ab eis dicta esse. Nam cum fundamento incarnationis, quae est nativitas Emmanuelis secundum carnem, etiam consummatio totius dispensationis perfecta erat,

[1] Ed.: SANDA ADALBERTUS, *Severi Antiiulianistica* (Beryti Phoeniciorum 1928).

idest crux, mors, resurrectio, ascensio in caelum, praedicatio apostolorum, conversio gentium, et initium tamquam radicem naturaliter etiam fructus secuturi erant. [SANDA, pp. 67-68].

83. Fidei interpretes Verbum Dei... unum Christum sine scissione et divisione esse praedicant... eum ex virtute perfectionem assecutum esse negantes. Absit haec blasphemia! Per quid enim perficiendus erat, qui essentialiter iustitia est et sapientia et sanctitas...? Quoniam vero carne incarnatus est, quae apta erat per aetatem crescere et nutriri... ideo eum in carne nutritum esse et crevisse et... ad perfectionem viri profecisse dicunt... Non est igitur ei ignominiae quod mediante carne sua nobis consubstantiali ad nos se demisit et in nostris mensuris nobiscum constitutus est... Quomodo igitur non est stultissimum... deminorationem vel etiam progressum et profectum virtutis de eo enuntiare? [SANDA, p. 144].

84. Cur de immunditia et motibus concupiscentiae loqueris, cum nemo his contradicat, sed omnes concedant corpus Dei et Salvatoris nostri Christi sanctum et sine peccato et sub hoc aspectu semper incorruptibile et sanctitatis et omnimodae sanationis esse largitorem? [SANDA, p. 225].

THEMISTIUS

85. Fragmenta [1]. *Antirrheticus contra tomum Theodosii:* Sancti patres unam absolute dixerunt Christi esse operationem, et non secundum istum hanc concludunt in Deo decibili tantummodo, alteram vero humanam insinuant, sed ut ab uno eodemque Christo omnia acta sunt quae secundum dispensationem sunt Deo decibilia et humana, et unam semel et absolute, sicut dixi, Christi asserunt operationem. [MANSI, XI, 441].

86. Una itaque scientia in Christo quemadmodum et operatio, etenim unus erat qui sciebat sicut profecto et qui operabatur. — Sed non eiusdem duas scientias aut duas operationes asserimus. Una quippe est iuxta veritatem incarnati Verbi operatio atque scientia et unius Christi scimus, quamquam quaedam Deo decenter scit et operatur per propriam carnem, quaedam vero humane. Nec enim idcirco quod et sacer Athanasius duas volitiones (θελήματα) ait Christum monstrare tempore passionis, iam et duas voluntates (θελήσεις) ei reputabimus, et has reluctantes invicem secundum hos tuos syllogismos; sed cognoscemus pie unam, sicut unius, voluntatem Emmanuelis nunc quidem humane moveri, nunc vero Deo decenter. [MANSI, XI, 441 et 440].

[1] Pauca tantum servantur fragmenta a monothelismi adversariis collecta, puta in concilio Lateranensi sub Martino I et in Cptano III (MANSI, X et XI) necnon apud s. Maximum PG 91, 172) et in *Doctrina patrum,* ed. DIEKAMP, p. 314.

87. Nos autem bono sensu perstantes... et rectam professionem tenentes non duas naturas esse credimus Emmanuel vel si est ex duabus compositus, nec in duabus naturis, divisivum enim utrumque, sed unam naturam Dei Verbi incarnatam, unam subsistentiam, et personam unam, consequenter autem unius personae unam scimus et operationem. Similiter autem et unam scientiam, sicut saepius diximus. [Mansi, XI, 441-444].

88. *Sermo III, adv. Coluthum, c. 52:* Unam dico Emmanuelis notitiam et operationem sicuti et voluntatem. Attende igitur: sic invertibilis ut Deus et omnium passionum superior, humana dignatione motus secundum voluntatem securat passionem. Iterum autem divina dignatione ad passionem confidit, et per carnem horum utrumque. [Mansi, X, 1117].

89. *Epistola pro Salamitanis:* Una quidem erat notitia in Christo sicuti et voluntas et operatio, quoniam unus erat cognoscens sicuti volens et operans. [Mansi, X, 1117].

90. *Sermo ad Charisium monachum:* Christi namque, utpote unius, unam dicimus notitiam et operationem. [Mansi, X, 1117].

91. *Ad eos qui dicunt... Omnium habuit scientiam humanitas eius:* Una exsistente simpliciter operatione in Christo, qualis quandoquidem aut erit Deo decibilis aut humanitatis digna? Nam unus erat qui operabatur in omnibus, incarnatum videlicet Dei Verbum. [Mansi, X, 1120].

92. *Ad Marcellum presbyterum et Stephanum diaconum:* Petivimus vestram Sanctitatem minime molestari contra nos, quoniam diximus unam Christum eandemque habere scientiam seu operationem. [Mansi, X, 1120-1121].

CORPUS DIONYSIANUM[1] (inter 462 et 528)

93. De caelesti hierarchia: C. 4, § 4. Divinum etiam humanitatis Iesu mysterium angelis primum patefactum esse video, per quos deinde ad nos quoque cognitionis eius gratia pervenit. Ita divinissimus ille Gabriel Zachariam quidem pontificem docuit quod puer ex ipso praeter spem divina gratia nasciturus propheta foret humanae Iesu divinae-operationis (τῆς ἀνδρικῆς τοῦ Ἰησοῦ θεουργίας) benigne simul ac salubriter mundo appariturae: Mariam vero erudivit quomodo in ipsa divinum illud ineffabilis deiformationis (θεοπλαστίας) mysterium consummaretur... [PG 3, 181].

[1] PG 3-4 = Corderius Balthasar, *S. Dionysii Areopagitae opera omnia quae exstant et commentarii quibus illustrantur,* voll. 2 (Venetiis 1755). Circa auctorem qui Areopagitae nomine se abdidit multae factae sunt coniecturae. Nuper Ernestus Honigmann proponebat Petrum Iberum, ex Georgiae principe monachum et episcopum monophysitam civitatis Maiuma († 491). Idem existimat Hierotheum, qui tamquam Dionysii praeceptor inducitur, esse Ioannem Eunuchum (vero nomine Mithradatem de Lazico) Petri Iberi amicum et in vita monastica socium. Cf. *La nouvelle Clio,* 4 (1952) 308-313.

94. De ecclesiastica hierarchia: C. 3, § 11. Verum Dei principalis bonitatis infinita benignitas benevole per se nostri curam gerere non destitit [post lapsum], sed nostrorum omnium vere facta particeps absque peccato humilitatique nostrae unita (ἑνοποιηθεῖσα), salvo proprietatum suarum statu eoque prorsus inconfuso et inviolato, cuius etiam nobis utpote congeneis consortium dedit, nosque bonorum suorum participes declaravit, profligato nimirum apostaticae turbae imperio quod adversum nos habebat iuxta traditionem arcanam, non viribus ceu praevalens, sed secundum mysticum eloquium in iudicio et iustitia. Nostrum vero statum e diverso clementer mutavit, nam mentis quidem nostrae obscuritatem beato divinoque lumine replevit... commonstrata nobis supermundiali anagoge ac divinae vitae norma, per quam ad sacras eius similitudines, in quantum fieri potest, evehamur. [PG 3, 441].

95. C. 3, § 12. Unicum enim illud ac simplex arcanumque Iesu Verbum divinissimum per assumptionem humanitatis nostrae in compositionem simul et aspectum, sine ulla sui immutatione, pro sua bonitate benignitateque processit nostrique secum unificam communionem benefice excogitavit, ea quae in nobis humilia sunt divinissimis suis uniens excellentiis, ut et nos ipsi tamquam membra corpori per eiusdem immaculatae ac divinae vitae identitatem congruamus... [PG 3, 444].

96. C. 4, § 10. Nequaquam igitur divinissimus caelestium essentiarum ordo ignorabat Iesum divinissimum sanctificationis ergo descendisse, verum sciebat ipsum propter divinam et ineffabilem bonitatem suam sancte se ad nostra demisisse, et ab ipsomet Patre Spirituque humano more sanctificatum cernens, proprium agnoscebat principium in iis quae divinitus agebat secundum essentiam invariatum. Quare traditio sacrorum symbolorum, dum divinum unguentum consecratur, seraphim appponit, ut Christum denotet ac describat in universa naturae humanae nostrae assumptione in se immutatum permansisse... Mentalibus oculis sub aspectum ponit, ut ad mortem usque Iesus in cruce pro divina nostra regeneratione demersus, divino illo et insuperabili descensu in morte sua baptizatos secundum oraculum arcanum, ex antiqua mortis corruptibilis deiectione benigne vindicarit et ad divinum aeternumque statum innovarit. [PG 3, 484].

97. C. 4, § 12. Etenim si Iesus, qui est altare nostrum divinissimum, divina est divinarum mentium consecratio, in quo... sanctificati et mystice in morem holocausti concremati accessum obtinemus, supra-

mundanis oculis divinissimum illud altare intueamur... ipsomet unguento divinissimo initiatum; sanctificat enim semetipsum pro nobis sanctissimus ille Iesus nosque omni replet sanctitate, dum ea quae in eo geruntur per dispensationem, ad nos, veluti a Deo genitos, benefice dimanant. [PG 3, 484-485].

98. De divinis nominibus: C. 2, § 9. Quin etiam id quod est omnium quae de Deo dicuntur clarissimum, divina ipsius Iesu e nostra natura formatio (ἡ καθ' ἡμᾶς Ἰησοῦ θεοπλαστία), et ineffabilis est sermoni omni, nullique intelligentiae nota, etiam ipsi antiquissimorum angelorum primati. Atque eum quidem viri substantiam assumpsisse (τὸ ἀνδρικῶς οὐσιωθῆναι) mystice accepimus; sed ignoratur quomodo ex Virginis sanguine alia quam naturae lege sit efformatus, quove pacto siccis pedibus (qui corporis molem et materiae pondus haberent) liquidam perambulaverit fluxamque substantiam, aliaque perfecerit quae supernaturalem Iesu naturam (ὑπερφυοῦς φυσιολογίας) indicant... [PG 3, 648].

99. Epistola III, ad Caium: Repente est quod praeter spem et ex eo quod hucusque obscurum erat profertur in lucem. In Christi autem benignitate arbitror sermonem divinum hoc etiam voluisse insinuare, supersubstantialem illum ex abdito in conspectum nostrum humanitus substantiatum (ἀνθρωπικῶς οὐσιωθέντα) prodiisse. Attamen occultus etiam est post ipsam manifestationem aut... in ipsa manifestatione. Etenim hoc Iesu mysterium occultum est, nec ullo sermone vel intellectu expressum; quinimo dum profertur, arcanum, et dum intelligitur, ignotum manet. [PG 3, 1069].

100. Epistola IV, ad Caium: Quomodo, inquis, Iesus, cum sit omnibus superior, ceteris hominibus substantialiter aggregatus est? Non utique ut auctor hominum hoc loco homo dicitur, sed in quantum est revera homo secundum totam hominis substantiam. Nos autem Iesum non humanitus definimus, neque enim ille homo tantum est (quia nequaquam supersubstantialis exsisteret si foret solus homo), sed revera homo praecipuo quodam hominum amore captus supra homines et secundum homines ex hominum substantia, cum supra substantiam exsisteret, substantiam assumpsit. Verumtamen suprasubstantialitate supra modum plenus est, ut qui semper supra substantiam sit abundantia quadam suprasubstantialitatis; etiam ad substantiam vere veniens supra substantiam substantiatus est et supra hominum conditionem gessit ea quae sunt hominis. Quod declarat et Virgo quae supra naturam parit, et aqua profluens, quae pedum... gravitatem sustinet neque cedit, sed virtute supernaturali sine diffusione subsistit.

101. Quid vero cetera... quis memoret? In quae si divinus quispiam intueatur, supra mentem etiam cognoscet ea quae de benignitate Iesu affirmantur, excellentis quoque negationis virtutem continere. Nam... ne homo quidem erat; non quod non esset homo, sed quod ex hominibus natus, homines longe superaret et supra hominem vere homo factus sit. Ceterum divina non qua Deus patrabat, neque humana qua homo, sed, cum esset Deus homo factus (ἀνδρωθέντος θεοῦ), novam quandam nobiscum conversando dei-virilem operationem (θεανδρικὴν ἐνέργειαν) exhibebat. [PG 3, 1071-1074].

HIEROTHEUS

102. Ex "Theologicis elementis" [1]**:** Causa omnium et quae omnia implet est Iesu divinitas, quae servat partes toti consentientes; et neque pars neque totum est, et est et totum et pars, quatenus omne et totum et partem in seipsa comprehendit, et suprahabet, et antehabet... *Sequuntur divinitatis attributa; postea vero:* Unde quoniam ad nostram usque naturam ex humani generis amore se demisit, nostramque substantiam vere assumpsit (καὶ ἀληθῶς οὐσιώθη), summusque ille Deus appellatus est homo (propitiationis profecto illa sunt omnem intellectum rationemque superantis quae modo praedicamus), in his quoque naturam substantiamque superat, quod non tantum sine immutatione et sine confusione nobis sese communicarit, nihil in exuberanti sua plenitudine ex ineffabili exinanitione perpessus, verum etiam... in iis quae naturae nostrae sunt super naturam exstitit et in iis quae nostrae sunt essentiae superessentialis fuit, nostra omnia ex nobis et supra nos excellenter habens. [PG 3, 648-649].

IOANNES PHILOPONUS († ca 566)

103. Diaitetes [2]**:** 3... Existimatur concorditer... [quod] natura divina Verbi et humana unitis unus Christus ex duabus evasit... Ea ratio quae apud nos est corporis respectu animae illud regentis, quae vires eius internas movet, talis ratio etiam respectu Domini nostri Christi toti composito humano competit, quod ex parte divinitatis sibi unitae motum accipit sicuti ipsa vult, eo quod anima rationalis propter unionem cum

---

[1] Fragmentum allegatum a Ps. Dionysio in opere *De divinis nominibus*, c. 2, § 10: PG 3, 648-649. Fragmento haec praemittitur commendatio: "Verum haec... ab inclyto praeceptore nostro supra naturae modum valde celebrata sunt in ipsius *Theologicis elementis*, quae ille partim a theologis sanctis accepit, partim etiam ex solerti Scripturarum indagatione longo exercitio ac tempore comprehendit, partim etiam diviniore quadam inspiratione hausit, ista non discendo tantum verum etiam divina patiendo assecutus, necnon eorum (si dictu fas sit) compassione, ad illam quae doceri nequit fidem mysticam atque unionem informatus".

[2] Ed.: SANDA ADALBERTUS, *Opuscula monophysitica Ioannis Philoponi* (versio syriaca et inde latina), Beryti Phoeniciorum (1930), pp. 35-88.

divinitate, ut ita dicam, a Deo mota erat et quod omnes suas facultates motivas rationales ad modum organi subiciebat operationibus divinis Verbi cum ea uniti... ita ut exinde vi totius compositionis una sit operatio, quae principaliter quidem a divinitate Christi Domini nostri excitatur, ad modum organi vero per animam rationalem cum eo unitam procedat et in facultate motiva divini corporis peragatur. [SANDA, pp. 37-38].

104. 4. Aliquid plus accidit in Domino Christo, plus eo quod composito nostro contingit... Divinitate omnipotente ad omnem effectum trahente nulla prorsus exinde facultas motiva naturalis neque animae neque corporis simpliciter secundum rationem naturae tantum se habebat, sed a divinitate ipsi unita dirigebatur, re ita accidente sicuti illi [divinitati] placebat... Quoniam tota virtus naturalis, animae scilicet et corporis vel compositi... a divinitate ipsi unita coercebatur eiusque nutibus obsequebatur, iam non est possibile in eo dividere aliquam ex operationibus eorum ex quibus compositum constabat... 5. Passiones autem naturaliter propter fragilitatem naturalem animae et corpori accidentes, quas Christus voluntarie... suscepit, rursus ratione unionis habita... non praeter voluntatem Verbi fiebant. [SANDA, pp. 38-40].

105. Epitome libri Diaitetes [1]: 7 ... Quid sit natura et quid hypostasis. Dupliciter enim quamlibet naturam dicimus: Uno quidem modo cum rationem universalem cuiusvis naturae seorsim sine individuis consideramus... altero autem particularitatem rationis essentiae [exsistentis] quae in unoquoque individuo reperitur, eo quod duarum naturarum coadunationem in Christo fuisse dicimus... cum non universitas divinitatis neque universitas humanitatis unitae sint, sed hic et nunc naturam propriam divinitatis eam quae solummodo in hypostasi Verbi cognoscitur naturam vocamus; eodem modo etiam naturam particularem [exsistentis] essentiae humanitatis, quam solam ex omnibus Verbum sibi univit naturam appellamus. Hoc autem idem est ac dicere quod naturae significatio inest ei quod etiam hypostasim vocare consuevimus. Et ut paucis dicam, quae Peripatetici individua appellaverunt, quibus ultima divisio generum et specierum absolvitur, haec nos hypostases vocamus. Illi nempe individua ea appellaverunt, quia, dum dividuntur, suam naturam abhinc non servant, nos vero hypostases talia appellamus, quia per ea genera et species essentiam [tamquam exsistentem] assumunt, cum extra eas non subsistant, licet vox propria ei [essentiae] sit τὸ τί ἦν εἶναι... Ita nempe tres personas seu hypostases de sancta Trinitate praedicamus... 8. His igitur praemissis omnino exigitur, ut tam de naturis quam de personis aequali aestimatione unionem profiteamur... et ideo aut omni modo duas hypostases aut unam naturam propter unionem factam esse admittamus. [SANDA, pp. 93-94].

[1] *Ibidem*, pp. 89-103.

106. 19. Dicunt [orthodoxi] :... Si propter unionem una natura est, cur non et una proprietas propter ipsam unionem? Quia in quovis eorum quae sunt proprietates naturales plures esse posse dicimus, sicut... in aere est humiditas, luciditas, subtilitas ac defectus coloris, tamen nihil omnino horum seorsum natura aeris est, sed quod ex his omnibus resultat... Ita igitur, licet plurium naturarum proprietates in Christo appareant, animae, inquam, et corporis et divinitatis, tamen nihil horum seorsum naturam Christi facit, sed quod ex iis omnibus efficitur... [SANDA, p. 100].

MAXENTIUS († post 520)

1. Fidei professio [1]: ... Verbum Dei, unigenitus Deus, consubstantialis Patri, manens in propria subsistentia Deus, in novissimis diebus ex visceribus B. V. Mariae naturam suscepit humanam et sibi carnem coadunans homo factus est, habens animam rationalem vel intellectualem. Quamobrem fatendum est Deum natum ex femina, non secundum divinitatem sed secundum humanitatem; Deum in cunis iacuisse, pannorum sordibus involutum, crevisse et profecisse aetate et sapientia secundum humanitatem non secundum divinitatem... Rursus profitendum est Iesum Christum, filium hominis sive hominem, ante saecula de Patre natum, unum ex Trinitate, et per eum facta omnia visibilia et invisibilia, et sine ipso factum esse nihil, non tamen secundum humanitatem sed secundum divinitatem; hunc eundem hominem esse vitam aeternam, sapientiam et virtutem Patris... figuram substantiae sive imaginem Patris et emanationem claritatis Dei, non tamen secundum humanitatem sed secundum divinitatem. Rursus dicendum est eum qui est vita aeterna, sapientia et virtus Patris natum secundum carnem ex femina; vitam aeternam, sapientiam et virtutem Patris pannis involutum in cunis iacuisse; vitam aeternam, sapientiam et virtutem Patris passum, crucifixum, mortuum secundum carnem. Quae cum ita sint, nemo potest esse catholicus nisi qui in Verbo Dei, Filio unigenito, duas fuerit professus post adunationem semper indissolubiliter manere naturas, id est Verbi et carnis, Dei et hominis, divinitatis et humanitatis. Quia sicut unus de Trinitate est et in principio Verbum Deus est, ita etiam idem ipse ex nobis est, homo perfectus et verus. Qui enim ex lumbis Abrahae et ex semine David puer datus est nobis, Deus caeli est et princeps pacis, et ideo non duae sed una Christi persona est, quia nemo ascendit in caelum nisi qui de caelo descendit, filius hominis qui est in caelo, et Iesus Christus heri et hodie ipse et in saecula.

[1] Ed.: SCHWARTZ, ACO, IV, 2, p. 11. PG 86, 89-90.

2. **Adunationis Verbi Dei ad propriam carnem ratio** [1]: ... Naturalis, non socialis adunatio sive unitio in Christo rectissime dicitur, quia non carni formatae aut animatae, quod iam hominis cuiuslibet potest demonstrare personam, semet persona <Verbi> univit in utero Virginis, sed ex ipsis eius visceribus Sapientia aedificavit sibi domum. Alioqui si formatae aut animatae carni semet Verbum Dei inseruit in utero virginali, non iam naturalis sed socialis haec potius unitio sive adunatio dicenda est nec persona Verbi ad naturam carnis sed ad personam alicuius hominis concurrisse credenda est; sed hoc qui dicunt errore Nestorii traducuntur...

3. **Contra acephalos libellus** [2]: $_6$ Quaeramus tamen quid sibi vult adiectio illa significare, cum dicunt 'post adunationem'... Si ante adunationem unam [naturam] fuisse dicunt, superfluum omnino est 'post adunationem' dicere, quia semper una secundum ipsos constat fuisse et esse in Christo natura... Si autem duas ante adunationem fuisse naturas in Christo dixerint, duas etiam sine dubio ante adunationem dicere convincuntur in Christo fuisse personas, quia secundum ipsos non est natura sine persona.

4. $_8$ Sed duas, inquiunt, ideo non debere dici in Christo post adunationem fatemur esse naturas, quia duo numerus esse non potest indivisus... $_9$ ... Restat ut iam non omnia quae secundum cognitionem numerantes discernimus, etiam rebus ipsis nefarie dividamus. Quia nec cum carnis et animae duas pronuntiamus diversasque naturas, unum hominem in duo dividimus, quem non rebus sed cognitione discernimus. Alioquin, dividant primo, si possunt, non solum intellectu sed etiam rebus a splendore colorem et calorem a sole, et tunc eorum poterit haec stulta sententia stabiliri. Quod si hoc facere nequeunt, cedant veritati, et duas nobiscum in Christo profiteantur esse naturas, qui eas non rebus ipsis dividimus, sed cognitione tantum discernimus et probamus.

5. $_{10}$ Si vero dixerint: Sicut ex anima et carne una humana natura conficitur, quae singulari, non plurali numero pronuntiatur, ita ex divinitate et humanitate una facta est Christi natura. Primo quidem hoc exemplum Filio Dei minime existimo convenire, cui subsistendi causa caro non fuit. Quippe qui ante saecula a Patre natus in propria persona incommutabiliter subsistit, sed ut Verbum caro fieret, misericordiae fuit. Animam autem humanam ante carnem alicubi subsistere et postmodum carni inseri, nemo ausus est affirmare. $_{11}$ Sane quia nulla res sive natura est quae non proprio appelletur nomine, unius naturae quam ex divinitate et humanitate factam esse contendunt, nomen doceant...

[1] SCHWARTZ, *o. c.*, pp. 11-12. PG 86, 89-92.
[2] SCHWARTZ, *o. c.*, pp. 12-14. PG 86, 111-116.

6. **Contra Nestorianos** [1]. *Ex dialogo I:* 5 ... CATHOLICUS... Si igitur Deus Verbum ex maternis visceribus carnem assumens semetipsum formavit hominem, non alterius sine dubio natura humanitatis assumpta ex Virgine nisi illius facta est, qui se ex ipsa formavit hominem, et idcirco vere et proprie secundum carnem sancta Virgo Dei Genitrix creditur, quia non Deus in carnis naturam conversus est, ut non esset Deus qui natus est, sed manens Deus, homo factus et natus est. [SCHWARTZ, p. 18. PG 86, 121].

7. 11 ... NESTORIANUS: Cum ergo subsistere Deum Verbum et hominem dicis, cur unam et non duas subsistentias profiteris? CATHOLICUS: Quia non homini iam in propria manenti subsistentia Deum Verbum credo unitum, aut saltem carni formatae vel animatae, per quam cuiuslibet hominis intelligitur esse persona, sed subsistentiam sive personam Dei Verbi naturam suscepisse humanam, quae numquam velut communis praeter Deum Verbum subsistit, sed per ipsum orta et ab ipso suscepta, ipsius proprie facta natura est, manetque non in sua, sed in ea a qua suscepta est, hoc est Dei Verbi subsistentia sive persona: et ideo non sunt duae subsistentiae, sed duarum naturarum, Verbi videlicet et carnis, una subsistentia sive persona est. [SCHWARTZ, p. 22. PG 127].

8. 12. NESTORIANUS: ... An propter susceptum ab eo hominem factum Deum hominem praedicas? CATHOLICUS: Ego a Deo susceptum hominem nullatenus dicere audeo, sed Deum sine imminutione deitatis suae factum hominem fateor. Ne si susceptum a Deo hominem dixero, duas videar in Filio Dei praedicare personas, quia et susceptor sanctorum atque fidelium Deus dicitur [... Ex. 15, 2]. Melius ergo est susceptam a Deo naturam humanam quam susceptum hominem dicere. [SCHWARTZ, p. 22. PG 86, 127].

9. 12 ... NESTORIANUS: Stupenda quaedam meis a te auribus ingeruntur, quasi diversum et non idipsum sit dicere hominem sive naturam humanam, cum homo non sit aliud nisi humana natura. CATHOLICUS: Nimirum haec erroris vestri et non alia causa est. Nam dum non valetis discernere quid inter personam sit et naturam... vocabula personae naturarumque confunditis, et duas omnino personas sicut duas naturas unius Filii Dei sine dubio praedicatis... 14 ... Natura humana, quamvis tota in personas singulas derivetur, non tamen quaelibet una persona aut unus homo, id est individuus, tota probatur humanitas... Discernitur ergo a natura persona, quia persona unam rem individuam naturae significat, natura vero communem cognoscitur declarare materiam ex qua plurimae possent personae subsistere... [SCHWARTZ, pp. 22-23. PG 86. 127-128].

[1] SCHWARTZ, *o. c.*, pp. 14-44. PG 86, 115-158.

10. 14 ... Naturae qualitas quae in multas personas individuosque diffunditur, non tibi insubstantialis esse videatur, ut nihil sit... Idcirco autem natura, quae communis materiei vim rationemque continet, insubstantialis a crassioribus mentibus aestimatur, eo quod minus attendunt alteram personae nondum apparentis materiam alteram esse personam: quam, ut dixi, nondum ad lucem prolatam, naturalis potentia perfectam in cunctis membrorum quodammodo lineamentis ostendit... Cum autem nutu Dei per seriem generationum vis seminis in femina fuerit vulva transfusa, tunc quod latebat in membris extenditur et in persona propria declaratur. Huic igitur humanae naturae, quae generalis et communis est omnibus hominibus, sine qua nulla potest... persona subsistere, in sanctae Virginis utero, quae fide plena Deum concipere meruit, semetipsum Deus Verbum unire dignatus est, et ex materia viscerum eius absque ullo viri semine propria potentia et virtute semetipsum sine ulla status sui diminutione creat secundum carnem, proficit in membris, fit homo... Idcirco vere et proprie... eadem sancta virgo Dei genitrix creditur... [SCHWARTZ, pp. 23-24. PG 86, 129-130].

11. *Ex dialogo II:* 2 ... Si ergo anima, quae non est corpus sed spiritus, carni secundum compositionem unita nullam contractionem in minore nullam extensionem in maiore patitur membro, sed sine sui confusione tota in maiore, tota esse creditur in minore: quo pacto divinitas Dei Verbi secundum compositionem propriae carni unita contractionem aut extensionem sive confusionem sustinuisse credenda est? Exemplo enim animae ad carnem factae unitionis, quam secundum compositionem fieri non negasti [Nestorianus], omnes doctores Ecclesiae et illustres viri Dei Verbi ad propriam carnem unitionem factam docere monstrantur... [SCHWARTZ, p. 28. PG 86, 136].

12. 2 ... Non est imperfectus Deus Verbum, quia non ut perficeretur assumptione carnis indiguit, sed ut caro perficeretur in melius commutata, carni se uniens compositus factus est qui ante erat sine dubio summe simplex et incompositus [... Ps. 15, 2]. Nihil enim illi contulit aut detraxit assumpta pro nostra salute humana natura, quam unitione sua ipse potius ineffabiliter glorificavit. Neque minor est Deus Verbum Christo, quia ipse est Christus... [SCHWARTZ, p. 29. PG 86, 136].

13. 19 ... Non dividimus Homousion cum Christum unum ex Trinitate esse veraciter confitemur. Neque enim omnia quae numerantur, etiam rebus pariter dividuntur, quamvis omnia quae dividuntur rebus, simul etiam numerentur. Numeramus ergo cum dicimus duas efficacias soli, splendorem videlicet et calorem, nec tamen eas rebus dividimus, quia tantummodo eas cognitione percipimus. Similiter etiam numeramus cum dicimus Christum Dominum nostrum in duabus naturis unitis, sed non ideo rebus easdem naturas dividimus, quas sola tantum cognitione discernimus... [SCHWARTZ, p. 40. PG 86, 152].

EUSTATHIUS MONACHUS

14. Epistola de duabus naturis adversus Severum, ad Timotheum Scholasticum[1]**:** Num tibi non videtur [Severus] post compositionem vel unionem duas naturas et agnoscere et vocare in Christo, et has quidem subsistentes? Quas distinguit ubi vult ut duas, et rursus in unam coniungit, quasi potestatem haberet et dicendi et faciendi. Per omnia sibimet repugnat, omnia consulto perturbat. Per ea quibus unam naturam stabiliendam suscipit, duas probat naturas; ad eam ipsam doctrinam deducit, ut ita dixeris, quam defendere recusat. Cui soli et non alteri, propter suam in terrena sapientia prudentiam, data est illa gratia ut, quando voluerit, una natura evanescat et duae appareant, et, duabus visis, rursus in unam coeant et contrahantur... [PG 86, 908].

15. Dignus est etiam admiratione quando declarat: "Impossibile est duo non in duabus personis apparere". Ut omnia concedamus, ubique duas naturas dum dicit se in Christo cogitare, duas omnino personas asserit in illo, iuxta hoc effatum. Quod si imaginarias in Christo admittit naturas, sane et imaginarias confitebitur personas; si autem substantiales et veras naturas, vere subsistentes profitetur et personas... Nos vero... ex duabus naturis dicimus esse Christum, sicut ex multis membris et partibus unum corpus; non autem ex duabus personis. Longe absit. Quae enim propria substantia numquam substiterunt, propriam personam non assument, uti ipse Severus fatetur... [PG 86, 909-912].

16. Si duae naturae, divinitas nempe et humanitas, unam naturam effecerunt, dicat quo eam nomine vocet: unum enim sit oportet, quod unam naturam designat. Nequit enim unam dicere naturam et illam utriusque nominibus vocare, ne rursus unam naturam in illas solvat e quibus constat, quod abhorret. Aut nomina sola manent naturarum constituentium, effectus vero anonymus: aut tale invenies nomen quo et Deipara Virgo gloriari possit. Non ignoro fautores eius hac de causa dicere Christum, qua Christus est, nemini esse consubstantialem, ac neque Deum esse neque hominem. Si autem hoc verum, non Deus est Christus, neque Deipara Virgo sed Christipara... De operationibus autem et proprietatibus quam diversa sentiat multiformis Severus, nunc eos damnans qui illas dicunt, nunc illas ipse confitens, cognoscunt qui scripta eius veritatis studio legunt... [PG 86, 912-913].

[1] PG 86, 901-942.

17. Si assumpta humana natura cetera omnia retinuit ut nominetur humanitas, anima corpus caro, unum vero hoc amisit quod dicatur natura, proh absurda conditio a Docetarum fautoribus inventa! Nos autem illud contendimus: ut cetera omnia retinentur et dicuntur in assumptione et propter unionem propria nomina non deponunt, ita ipsa natura dicitur propter unionem neque contracta neque deleta. Permanet enim utraque natura non solum quod est vi naturae, sed illud retinens quod nomen habet naturae... [PG 86, 916].

18. At manifestum est... humiles quosque sermones et actus in corpus Domini esse referendos, illustres vero ad ipsam Verbi divinitatem. Quod si esuriit postquam ieiunasset, corpus sane defecit; quando vero ex quinque panibus quinque millia virorum exceptis mulieribus saturavit... divinitatis hoc Verbi opus... Decebat enim Verbum corpore suscepto ea etiam exhibere quae corporis sunt, ne impii Manichaei phantasma vinceret. Decebat iterum illud, corpore apparente, non omnino latere quae divinitatis erant; at non utraque simul conspiciebantur, sed pro temporum et rerum ratione convenienter et vicissim... [PG 86, 925].

19. Quod si autem propter ambulationem super aquas naturalem corporis proprietatem deficere contendit Severus, iterum instabimus. In deambulatione super terram deficitne naturalis proprietas Dei Verbi? Nulla enim ratione Deo digni pedes terram calcantes. Ita et quando esuriit velut homo, postquam ieiunasset, non transmutatis in panes lapidibus; ita quando fatigatus est ex itinere, toris et nervis intentis; ita quando maestus fuit et contristatus et anxius, quod in his nil apparet quod superam vim divinamque indicet; ita etiam quando a Iudaeis captus est nedum eorum de medio invisibilis evolare voluerit, nonne sine defectu divina natura proprietatem suam retinuit? Abeat humana Severi sapientia! Sane carnem suam super aquam carnis legibus incedere non prohibuit Deus Verbum, ut probat pedum ambulatio; at super aquam incedere non tollit corporis proprietatem, sed ex divina operatione humanae addita perficitur. Corpus igitur perficiebat quae corporis erant, et Verbum quae Verbi, uti miraculum manifestius declarat... [PG 86, 928-929].

20. Severus vero dum a magistris suis abhorrens corpus Christi nobis consubstantiale profitetur et duas in Christo naturas agnoscit et has vel post unionem differentes et diversas et inconfusas, animamque in mortis momento secessisse, hoc est, totum fuisse divisum putat (nam recessit tantummodo anima e corpore, nam divinitas utrique erat substantialiter unita), dum talia docet, discernat aequus iudex an merito unam hic defendat naturam virosque damnet duas naturas confessos... [PG 86, 936].

EPHRAEM EP. ANTIOCHENUS († 545)

21. Apologia pro synodo Chalcedonensi[1]**:** Fuitne tempus post factam humanationem quo incarnatum Verbum Deus exsistens propriam animatam perfectamque carnem non habuerit? An cum pedibus super maris undas ambulavit, haud servabant pedes humanae naturae proprietatem? Atqui, o optime, in humana natura ea quae supra naturam sunt faciebat Christus Deus noster haud perempta vel destructa humana carne sua: namque ipsius operationis species confiteri suadet carnem in propria mansisse natura. Nam pedestrem ambulare, pedibus ingredi, nisi id phantastice fiat, manifeste demonstrat pedum operationem nostrae esse naturae. Quamobrem ipsa operationis species clamat carnis in primitivo suo modulo conservationem, nemoque est qui ambulationem huiusmodi corporalem sensibilemque non dicat. Super mare ambulatio a divinitate fiebat per humanam carnem operante. Certe si nos diceremus carne tantummodo factam illam operationem, incertum esset ratiocinium, sicuti etiam si uni divinitati ambulationem imputaremus, morem gradiendi illi tribuentes et eam reapse pedibus incedere confitentes. Nunc vero cum incarnatum Verbum hanc operationem peragere fateamur, quod secundarium est a carnis natura effectum dicimus, cetera vero a supernaturali deitatis natura: ita ut hic quoque duas operationes spectemus. Non ideo tamen quod operatio Deo digna esset, Deo Verbo suam hypostaticam significante unionem, idcirco audendum est dicere carnem non fuisse proprietatibus suis undique perfectam, sed defectivam potius et imperfectam. Id enim dicere, malum fatuumque prorsus est... [PG 86, 2104-2105].

22. Oratio in Apostoli verba "Omnia expertus absque solo peccato": Exinde patres unanimi voce venerantur perfectum Christum sicut in divinitate sic et in humanitate, quippe consubstantialem nobis omni modo praeter solum peccatum. Et sicut una erat et indivisa Sinaitidis rubi substantia omni ex parte igne circumdata, neque arbusti cespite virtus ignis obscuraretur, neque ipsa vis flammae quidquam arbusto noceret, ita igitur in unica persona Christi manifeste divinam humanamque proprietatem intelligo... [PG 86, 2108].

23. Quapropter similitudo et prototypus Filii in puerorum camino praefigurata sunt. Quemadmodum enim humana horum puerorum natura prope tota coniuncta cum virtute et natura flammae, corporis robore cum motu et deambulatione sese habebat, et spiritali voluntate psallebat, neque ullis nocebat ignis corporis aut animae proprietatibus, sed perfectus erat Azarias in igne et in humanitate, ita nobis de Emmanuele reputandum est divinitatis eius ignem sicut quendam vitae spiri-

[1] Pauca quae supersunt fragmenta ex illius operibus inveniuntur in PG 86, 2103-2110.

tum cum anima et corpore coniuncto, ea quidem sanctificavit, non autem quidquam imminuit secundum essentiam animae et corporis. [PG 86, 2108].

24. Sermo in margaritam: Perfectam habet duplicem naturam Christus, ne utramque amittat; nec semideus apparuit in terra neque semihomo ascendit in caelos. Sed obicient forte veritatis impugnatores, quod Cyrillus in epistola ad Nestorium dixerit non esse duplicem unum et unicum Christum, itemque in secundo tomo contra Nestorium affirmaverit non esse duplicem. Qui vero talia effutiunt, nonne manifeste convincuntur sanctos patres inter se et cum aliis ideo conferre ut dissensionem ex concordibus extorqueant...? Nos vero non sic... imo vero iuxta Gregorium et reliquos patres cum Cyrillo dicimus Christum duplicem quidem esse secundum naturam, iuxta vero eandem Cyrilli sententiam non duplicem esse quoad characteristicam hypostasim, siquidem et post incarnationem unus permansit Deus Verbum. [PG 86, 2108].

IOANNES DE SCYTHOPOLI (fl. inter 512-532)

25. Scholia in opera Ps. Dionysii Areopagitae [1]. In "De caelesti hierarchia: 4, § 4. Humana divina-operatio aut Christi humanatio, in qua, Deus exsistens, divina in carne operabatur. Considera autem quomodo postquam dixerit hoc loco 'humanam Iesu divinam-operationem' (ἀνδρικὴν θεουργίαν)—et quidem dicendo ἀνδρικήν declarat quod perfectus homo fuerit, per vocem vero θεουργίαν quod sit Deus et homo, idem ipse deitatis signa (θεοσημείας) operatus—paulo post dicat quod 'immutabilis' mansit; mansit enim semper etiam quod erat. Illudque rursus vide quomodo dicat in sancta Deipara Maria fuisse ineffabilis Dei effictionis sacramentum, quod a Deo principium ducit. θεοπλαστίαν autem dixit, declarans quod Deus effictus fuerit secundum quod fuit homo, sicut illud Scripturae: 'Verbum caro factum est'. Θεαρχικόν autem, quia, Deo causa et principio exsistente illorum qui dicuntur dii—angelorum et iustorum hominum—mysterium incarnationis fiebat, quod Iesum Deum praenominavit... Nota contra Nestorianos et Acephalos, quod Iesum 'superessentialem causam' dicat, tamquam creatorem omnium, quod etiam dicat eum immutabiliter fuisse nobis similem: non sunt autem haec una et eadem natura, etsi idem ipse sit duo seu utrumque; et quod idem sit legislator et legi subiectus; et quod idem ut homo per angelos dirigebatur cum in secessu in Aegyptum tum in reditu ex eadem; et quod idem ipse sit angelorum conditor, ita ut unus et idem Christus in naturis duabus magnum dispensationis peregerit

[1] Haec scholia permixta exstant cum scholiis s. Maximi Confessoris (sub uno Maximi nomine) in PG 4, 15-432 = CORDERIUS BALTHASAR, *S. Dionysii Areopagitae opera omnia...* 2 (Venetiis, 1755). Cf. HANS URS VON BALTHASAR, in *Scholastik* 15 (1940) 16-38.

sacramentum. Dictum siquidem est: "Qui cum in forma Dei esset...". Ecce duas formas. Quod enim hic dicit, non refugit, id est, non rapinam arbitratus est, hoc est, non dedignatus est ut homo obedire angelis... Nam et alibi dicit Evangelium post tentationes: "Accedentes angeli ministrabant ei", et quod fatigatus sit ex itinere et quod esurierit. Haec enim omnia ostendunt eum perfectum hominem cum suis passionibus assumpsisse. Verum dicet aliquis: Ubi necessitas fuit angelo, deitate praesente? Dicimus igitur Deum plurima per angelos miracula operari... [PG 4, 57-60].

26. In De divinis nominibus: 1, § 4. Dispensationem [incarnationem] recte hoc loco exponit, unum Trinitatis passum. Nota unam personarum nobiscum integre communicasse; quodque dixerit ipsum Dominum nostrum Iesum Christum simplicem, deinde compositum, humanam extremitatem ad seipsum revocantem. Bene igitur dicimus unum SS. Trinitatis fuisse in cruce... [PG 4, 196].

27. 2, § 6. Hoc loco iterum de dispensatione tractans, Deo Verbo attribuit [passiones] sine ulla Patris et Spiritus Sancti communicatione, nisi per solam voluntatem. Nota vero accuratam dispensationis enarrationem. Deum Verbum, quod omnem superat essentiam, sine ulla mutatione substantiam accepisse, quoniam permansit Deus et sicuti nos ex nobis substantiam omnino accepit, id est, corpus et animam rationalem vere habuit, et Deum Verbum [vere] esse eum qui passus est, scilicet carne, humanamque ipsius divinam-operationem vocari, ea omnia quae in dispensatione acciderunt, neque Patrem neque Spiritum Sanctum in his aliquid participasse nisi beneplacito et voluntate incarnationis atque una cum Deo Filio divina signa operando. Nota vero haec maxime contra Nestorianos et Acephalos atque Phantasiastas... [PG 4, 221-224].

28. In epistolam IV ad Caium: 'Non qua Deus divina patrabat'. Dicit autem Christum non qua Deum divina perficere, quia cum carne et non sola divinitate. Quemadmodum igitur divina, sic nec humana secundum hominem, quoniam in potestate divina quando volebat, dando nihilominus tempus carni propria operandi, igitur humana. Illud autem ἀνδρωθέντος idem significat quod incarnatus. Theandrica autem operatio designat divinam simul et humanam. Sic enim nobis sive propter nos, in terra nimirum conversatus, uti propositum est, divina et humana gessit. Adverte autem admirabilem et inexplicabilem Domini unionem: quoniam non ut Deus divina gessit (erat enim homo) nec ut homo humana (erat enim Deus). Unde mirabiliter divus Gregorius Theologus ait, naturis quodammodo permistis, denominationes quoque propter mutuas circumincessiones cognatas esse. Quomodo vero non ut Deus divina opera patrarit, declarat id quod corporeis pedibus supra mare ambularit. Dei enim est aquam consolidare, non Dei autem corporeis pedibus ambulare... Rursus pedibus incedere est hominis, at supra aquam non est hominis, qualis enim homo hoc fecit? [PG 4, 533].

29. 'Novam quandam'. Nemo in stultiloquium erumpens dicat Dominum Iesum θεανδρίτην appellasse: non enim θεανδριτικήν a θεανδρίτης efformando, sed θεανδρικήν operationem dixit, quasi a Deo ac viro compositam. Unde etiam Deum vocat ἀνδρωθέντα, id est Deum virum factum. Nunc autem solam illam mixtam operationem theandricam appellavit; siquidem ut Deus tantum operabatur quando absens Centurionis filium sanabat, in quantum vero homo tantum (etsi etiam Deus erat) quando comedebat et tristabatur. Mistim autem operabatur miracula, caecis oculos illiniendo restituens, haemorrhousae fluxum solo tactu sistens... [PG 4, 536].

LEONTIUS BYZANTINUS († ca 543)

30. Adversus Nestorianos et Eutychianos [1]. *Ex l. I:* Non est idem ὑπόστασις et ἐνυπόστατον, sicut aliud est οὐσία et ἐνούσιον; siquidem hypostasis aliquem unum declarat, enypostaton autem substantiam; et hypostasis quidem personam separat proprietatibus distinctivis, enypostaton significat illud non esse accidens, quod in alio habet ut sit et in se non cernitur. Eiusmodi sunt omnes qualitates, sive quae substantiales vocantur sive quae substantiae adiunguntur, quarum neutra est substantia, id est res per se exsistens (πρᾶγμα ὑφεστώς), sed quae semper circa substantiam cernitur, ut color in corpore et scientia in anima. Qui igitur dicit: Non est natura sine hypostasi (ἀνυπόστατος), verum dicit, non tamen recte concludit, idem faciens τό non esse anypostaton et τό esse hypostasim. Ut si quis dicat corpus non carere figura, quod verum est, deinde non recte concludat figuram esse corpus et non potius cerni in corpore. Igitur natura, id est substantia, numquam esse poterit anypostatos, inde autem non sequitur naturam esse hypostasim; non enim convertitur. Nam hypostasis est etiam natura, natura vero non ideo etiam hypostasis. Natura enim excipit rationem essendi (τὸν τοῦ εἶναι λόγον), hypostasis vero etiam per se essendi (τοῦ καθ' ἑαυτόν εἶναι). Prior quidem continet rationem speciei, altera vero declarat aliquem unum. Prior quidem ostendit characterem rei universalis, altera proprium a communi secernit. Et ut in summa dicam, unius naturae proprie dicuntur consubstantialia et quorum communis est ratio essendi, hypostasis vero definitio haec est: Quae secundum naturam idem sunt, numero autem differunt; aut: Quae ex naturis diversis constant, obtinent autem essendi communionem simul et inter se. Communionem essendi, aio, non quasi complentia substantiam alterutrius (quod quidem videre est in substantiis et in iis quae substantialiter de ipsis praedicantur, quae dicuntur qualitates), sed tamquam alterutrius natura et substantia quae non cernatur per se, sed cum composita et

[1] PG 86, 1267-1396.

coinsita. Quod quidem et in aliis rebus reperitur; haud minimum in anima et corpore, quorum communis quidem hypostasis, propria vero [cuiusque] natura et differens ratio [PG 86, 1277-1280].

31. Non tamen recte faciunt qui vim adhibent ut sic se habeat exemplum ut prototypum; non enim esset iam exemplum nisi haberet aliquid dissimile. Nos enim non sumpsimus hominem exempli causa quia prius essent partes, neque quia simul, neque quia imperfectae... sed ad declarandum Verbum corpori ex nobis sumpto unitum esse ipsa substantia et numquam sine eo cerni, quamvis servet etiam in unione differentiam, sicut etiam servat communis homo. In neutro enim cernuntur confusae proprietates. Nec enim anima nostra ex invisibili et immortali facta est visibilis et mortalis; neque Verbum factum est visibile et mortale, quamvis in corpore visibili et mortali... [PG 86, 1280-1281].

32. At inquiunt defensores divisionis: Corpore circumscribitur anima et passiones recipit et dolores sustinet; quare si sic Verbum unitum est animae, licet tibi ipsum etiam eisdem subicere et facere Verbum patibile et circumscriptum. Quid? nonne vos potius hoc facitis? Obiciam enim quae nobis in crimine ponitis. Siquidem formidastis unire Verbum carni et toti homini, quasi necesse esset sic circumscribi et pati. Si igitur Verbum natura pati potest aut circumscriptionem loci recipit, erunt haec in ipso propter ipsum et non propter unionem cum corpore patibili et circumscripto; atque erit ita patibile et circumscriptibile quamvis non passum sit neque circumscriptum; quod si natura est immutabile et incircumscriptum et impatibile, licet sit in corpore, servabit proprietatem impassibilitatis et rationem immutabilitatis... Et quid mirum? siquidem et anima hominis non simpliciter quia ipsa est in corpore haec patitur, sed quia natura ei inest ut haec patiatur, etiam ut a corpore separata est; alioquin sub aspectum cadet et morietur et alia eiusmodi quae corporis sunt patietur... [PG 86, 1284].

33. Si volebatis vocare partes nomine totius, oportebat profecto ut totum etiam nominatione partium declararetis, atque ita nulla vobis invidia esset. Carnem autem vel hominem vocantes potius Dominum, totum ex parte significaretis, sed non duas naturas vocantes unam. Saepe enim non proprie loqui discrepantiam dogmatis efficit. Unde nos secundum Scripturas et speculationes a patribus traditas saepe totum ex parte et partem nomine totius afficimus, cum Verbum filium hominis nominamus et Dominum gloriae crucifixum confitemur. Sed non propterea communicatione (ἀντιδόσει) idiomatum tollimus propriam rationem proprietatis alterutrius in eodem. Deinde haec etiam nobis per propria nomina declarantur, cum communicationem quidem idiomatum in una hypostasi contemplamur, proprietatem vero quae est in communitate in differentia naturarum agnoscimus. [PG 86, 1289].

34. Sicut tradunt qui regulas disserendi discernunt, particularia quidem communicant universalibus, universalia vero praedicantur de particularibus; et communicatio quidem individuorum ad speciem relata, est secundum naturam, universalium vero communicatio ad particularia est secundum appellationem. Idcirco non recusamus... appellatione totius appellare partem, quia una natura totum speciei humanae repraesentat, quia nihil eorum quae sub eadem specie numerantur est diversae substantiae: unde convenienter et apte nomine communis particulare nominatur; non enim reperiri potest aliquis homo qui ad hominem universalem se habeat tamquam diversae speciei. In Christo autem huiusmodi ordo habitudinis non reperitur, cum non sit species christorum sicut est species hominum, ut ex his christis unus tamquam proprie quodammodo propter universalem et communem christum christus ipse nominatus, una natura dicatur ad illos et ab illis; ut ipsum et unam naturam et duas vocemus; unam quidem habentem propter id quod commune est, duas vero propter partes, ut in nobis cernitur. [PG 86, 1289-1292].

35. *Ex l. II:* Propterea... novus beneficii modus inductus est post crebram et multiplicem providentiam... ut iam solum hoc salutis remedium reliquum esset. Nullum enim remedium valentius ad convertendum ad melius reperiemus quam mysterium incarnationis. Hac via et ratione qui solus sapiens est medicus animarum passiones hominum in se recipiens, omnium infirmitatem in se ipso curavit... Igitur sicut si cum animam sumpsit non meam animam assumpsisset, si autem et meam non tamen per omnia secundum substantiam sicut mea fuisset, aliud plane praeter animam meam esset illud quod factum est salvum... Ad eundem modum... si carnem sumpsisset non meam, si vero meam tamen aliquanto differentem, essetque differentia si non esset similiter passibilis et per omnia cum iis quae carnis nostrae sunt conveniens: necessario illius carnis salus esset cui carnem sibi unitam assimilare voluisset. [PG 86, 1324-1325].

36. Quomodo naturam habebat superiorem quam ut pati posset et rursus sinebatur praeter naturam quae carnis sunt pati? Si enim unio Verbi carni impassibilitatem dedisset, numquam eam privasset dono quod semel tribuisset... Si sustinuit Verbum ut cum patiente congrederetur, sustineret etiam ut corpori passibili uniretur. [PG 86, 1329].

37. Ecquis hoc diceret, quod non volente Verbo quidquam eorum quae naturaliter accidunt carni eveniret, ac non magis ipso permittente ut quae naturalia erant sine peccato caro pateretur quae ad patiendum naturâ apta erat. Non enim si secundum naturam erat supra quam ut pati posset, apta ad patiendum per Verbum facta esset. Contra potius, aliquando passiones caro superabat tribuente ei Verbo, ut plurimum, dominatum in passiones, ut naturalis coagmentatio naturae Verbi cum carne inseparabilis esset et semper indissolubilis passiones vero non participare non semper corpori liceret. Non enim ex unione habuit non pati sed ex voluntate uniti, qui opportuno tempore et ad aliquam utilitatem hoc disponebat. Nisi enim hoc verum esset, alterum duorum confiteri necesse esset, aut non passam esse quidquam penitus quae erat propter unionem natura impassibilis, aut, si passa est, ab unione penitus divulsam esse. [PG 86, 1332].

38. Propter nos pati carnem Domini... dupliciter dicitur: et quod permittente Verbo passio circa ipsam accidit, quia scilicet cum prohibere posset non prohibuit... et quod superior omni peccato cum esset, non debebat propter se mortem, siquidem principio mors propter peccatum irrupit... Et hoc aperte licet ex Domino docente audire, cum ait: Venit princeps huius mundi et in me nihil invenit. Cum dixit 'in me' et 'nihil', plane significavit se solum ab omni peccato etiam cogitationis liberum fuisse. Quamobrem damnatio peccati, cum nullum locum in eo reperisset, substitit et circumscripta est et a reis deinceps recessit. Mortua enim mors est, cum carnem quae non peccaverat degustavit. Existimare autem quod caro naturâ passionis expers et immortalis sponte admiserit quod naturae eius non inerat, primum quidem hoc est ignorare quod velle et non velle non est proprium carnis sed animae rationalis in qua potestas liberi arbitrii... cernitur. Deinde faciunt eam ream, quod voluerit id quod praeter naturam erat, et elegerit id ad quod nata non erat. [PG 86, 1332-1333].

39. Lex naturae non est quod rarum est sed quod semper vel ut plurimum cernitur et permanet. Dominus igitur noster totis triginta tribus annis nobiscum secundum carnem versatus, non abhorrendo ullo modo a nostra consuetudine, humanitatem honoravit cibo et potu et somno utens et alia omnia naturaliter adhibens quae veritatem assumpti corporis demonstrabant, et miracula non prius quam triginta annos natus facere coepit. Ne enim mihi ullus miracula Domini puerilia ex puerili sensu proferat... Ad ostensionem vero divinitatis, quae nondum declarata erat, raro quoad totam vitae seriem miracula circa corpus fecit... Idcirco super mare ambulans non deprimitur, et in monte transfiguratur, totis quadraginta diebus ieiunus naturalis necessitatis oblitus est... Et ut breviter dicamus, miracula divina et arcana quae faciebat notae et indicia divinitatis erant, passiones vero et ante eas conceptus et partus et fasciae et accretio aetatis... hominem verum nobisque consubstantialem demonstrabant... Sicut Dominus omnia sua cum carne communicans non recessit a se manetque fixus ac stabilis in statu suo naturali, sic etiam eius humanitas perseverans in iis quae naturae eius sunt et habens naturales corporis facultates et actiones atque numquam deserens communes irreprehensibilesque passiones, possidens etiam definitionem perfectionis nostrae secundum substantiam: omnia bona ex Verbo par-

ticipavit, quin potius ipsum habens bonorum fontem, scilicet Verbum, emittit e se omnia quae Verbi sunt, propter Verbum. [PG 86, 1333-1337].

40. Ne enim existimemus magnum aliquid de carne Domini dicere si ei tribuamus quod nec ipsam honoravit et quod honorem nostrum abstulit. Nec enim Verbi erat privare eam nostris proprietatibus manentem alioquin nobiscum; nec erat humanitatis affinitatem nobiscum habentis delere similitudinem patiendi, nisi velimus excidere ab eius imitatione et similitudine. Nec vero ea quae communiter iusti et iniusti post resurrectionem habebunt, immortalitatem dico, et non posse interitum capere, et imprimis non esurire, non sitire, non expetere somnum, tamquam grande aliquid carni Christi proiciamus. Hîc enim vere dici potest: Gloria in confusione eorum, qui per honorem et nos et carnem Domini inhonorant. Carnem quidem Domini, cum eam iis quae nostrae sunt privant; nos vero, cum faciunt ut ab iis quae carnis Domini sunt excidamus. Non enim glorificabit non compatiens, quae per passionem glorificat... [PG 86, 1337].

41. Non igitur [anima Christi] propter naturam suam (hanc enim similem ceteris omnibus animis habebat) sed propter divinitatem Verbi, cum qua ad inferos descendit, non solum ne teneri posset libera fuit, sed eorum qui illic tenebantur et crediderunt ei vincula solvit... Similia... de carne Domini intelligere licet, quod scilicet quantum attinet ad similitudinem carnis eius cum reliquorum hominum corporibus, sicut mortuus est, sic etiam corrumpi potuit. Non fuisse autem corruptum, non demonstrat mutationem naturae sed omnipotentem et efficacem virtutem divini nutus et voluntatis. [PG 86, 1341].

42. Oportebat [Christum] passiones nostras gustare usque ad experientiam mortis, non tamen in corruptione manere actu; quinimmo sicut in omnibus habuit quod nostrum est et quod supra nos est, sic in morte ipsa: mortuum enim esse nostrum est et curatio nostrae mortalitatis, non esse autem corruptum valentioris potestatis Verbi erat. Verbum enim experientiam prohibuit... ut primitiae immortalitatis ab ipso in nos etiam transeant. [PG 86, 1348].

43. Talem carnem Deus sibi univit secundum hypostasim qualem habuit Adam post peccatum damnatus et nos omnes ex eadem massa. Non enim venit Dominus ut salvaret a peccato vacuum, ut eius similis fieret, sed peccato irretitum et iam lapsum, ut eum miseratus consuscitaret. Alioquin quomodo debitum pro nobis solvisset? aut ruinam resarcisset? aut norma virtutis factus esset? et omnibus optimae vitae regulam in se vitam perfectissimam proposuisset? [PG 86, 1348].

44. [Si Verbum ab initio corpori dedit incorruptibilitatem], erit quidem incarnatus propter nos et propter nostram inde incorruptibilitatem; versatus vero in vita et passus ac suscitatus nescio quare... Sicut enim si primo remedio integra sanitas aegris restituatur, supervacua est postea opera medicorum... sic si ex ipsa unione cum carne bonum incorruptibilitatis nobis immisit, omnis reliqua circuitio et ambitus mysterii superfluus est. Sed existimo evenire vobis, ut sic putetis, quod ignoratis aliam quidem esse rationem formationis corporis, alium vero modum unionis. Atque illud quidem ex praesentia et adventu Spiritus Sancti exstitisse qui illud ut effector formavit; unionem vero non ex operatione [ἐνέργεια] Verbi sed ex tota et substantiali unione. Virtus enim Spiritus Sancti fecunditatem Virgini suppeditavit... et formatio substantiae corporis ex Spiritu Sancto est secundum operationem eius effectricem constituta, materia autem ex Virgine sumpta est. Verbum autem templum a Spiritu Sancto sibi fabricatum in ipsa prima formatione inhabitat non exspectata... consummatione templi, sed primo initio ineffabilis oeconomiae, in ipsa naturae officina coniunctum, totum aedificium sibi circumdedit. Non enim facto corpore, sic foris advenit, sed seipsum circuminduens illud quod est nostrum ornat. Proprietas igitur corporis non potest ex unione Verbi cognosci, sed ex virtute Spiritus Sancti formante ipsum corpus sine primis instrumentis naturae: vacationem vero a peccato et totam sanctitatem totamque unionem ac commixtionem cum toto assumente et τό unum esse atque vocari Filium atque τό apparere clarissima signa totius proprietatis Filii: haec operabatur congenita unio Verbi (συμφυὴς ἕνωσις); a quibus beatitudo divelli non potest, quia et unio est inseparabilis. Itaque constitutionem et proprietatem corporis ex operatione Spiritus Sancti profectam esse cognovimus, unionem vero non ex nuda operatione Verbi, sed ipsius Verbi substantiali commixtione. [PG 86, 1352-1353].

45. Adversus argumenta Severi [1]**:** Quod autem nonnulli dicunt, idcirco unam hypostasim amborum facere quia humanitas Christi non fuit prius formata neque prius in se habuit subsistentiam neque perfecta assumpta fuit sed in Verbo substitit: ex parte verum est, ex parte non. Etenim non habuisse prius in se subsistentiam neque prius formatam esse, nos etiam dabimus; fieri vero propter hoc unam hypostasim amborum tamquam non posset aliter fieri neque possent Deus et perfectus homo sic uniri, hoc non dabimus. Quid enim amplius erit Deo ad unionem <cum> sic aut alio modo se habente? Nec enim unionis tempus unum Christum fecit. Non igitur propter impossibile sed quia non decebat Domini humanitatem unquam esse nudam et sine divinitate, ideo reicimus anteformationem... [PG 86, 1944].

46. Hypostasis non simpliciter neque praecipue τό perfectum declarat, sed τό per se exsistens, secundario autem τό perfectum; natura vero nullatenus declarat τό per se exsistens sed proprie τό perfectum.

[1] PG 86, 1915-1946.

Siquidem proprietates quae ad rationem hypostasis sumuntur faciunt esse aliquem distinctum ab aliquibus, quae vero sumuntur ad rationem naturae non faciunt esse aliquem sed aliquid [distinctum] ab aliquo. Igitur quae unum respiciunt (τὰ τοῦ μόνου) etiam faciunt esse unum, quae vero communiter exsistunt, nihil magis universale universalibus dicuntur, quamvis comprehenderint omnes sub eadem specie contentos... Ea quae naturam signant, constituunt substantiam, quae autem signant hypostasim, veluti accidentium rationem habent, sive sint separabilia sive inseparabilia, et in utrisque (substantiis scilicet et hypostasibus) simplicium proprietates sunt simplices, compositorum compositae. Sicut in homine et in illius definitione substantiam quidem eius signant animal, rationale, mortale, contrariorum susceptivum per partes... hypostasim vero signant figura, color, magnitudo, tempus, locus, parentes, educatio, institutio vitae, et quaecumque sunt his consentanea, quorum collectionem dicunt in nullo alio verificari posse... et proprietates naturae illa proprie participant quae sunt eiusdem substantiae, proprietates vero hypostasis illa etiam participant quorum ratio diversa est, postquam in unionem alicuius et coagmentationem naturalem (ἕνωσιν καὶ συμφυΐαν) assumpta sunt. Sic igitur fit in Emmanuele. Una quidem hypostasis divinitatis et humanitatis est, et idcirco quae praedicantur tamquam proprietates naturae communia sunt in utraque [*in textu latino:* et idcirco quae praedicantur tamquam de hypostasi communia sunt uniusque naturae non autem est una natura, ac proinde neque proprietates tamquam naturae]. Etsi enim omnia dicuntur de eodem tamquam de uno, non tamen secundum idem neque tamquam de una natura. Ut idem est visibilis et invisibilis, mortalis et immortalis, tactilis et non tactilis, non secundum idem nec eadem ratione. Quia igitur est unus et idem, omnia dicuntur tamquam de uno, sed tamen secundum aliud et aliud. Ob hanc causam non tamquam de una et simplici natura haec dicuntur, sed de diversis et compositis et servantibus in unione naturalem proprietatem. [PG 86, 1945].

IUSTINIANUS IMPERATOR († 565)

47. Professiones fidei insertae in Codice Iustiniano [1], l. I, 1, n. 5: Confitemur autem in ultimis diebus unigenitum Dei Filium, Deum de Deo, ante saecula et sine tempore ex Patre natum, coaeternum Patri, eum ex quo omnia et per quem omnia sunt, descendisse de caelis, incarnatum esse ex Spiritu Sancto et sancta semper virgine et Dei genitrice Maria, et hominem factum esse, cruci affixum, sepultum esse et resurrexisse tertio die: unius eiusdemque miracula et passiones quas sponte

[1] Ed.: KRUEGER PAULUS, in *Corpus iuris civilis*, editio stereotypa decima (Berolini 1929), vol. II.

carne sustinuit agnoscentes. Non enim alium Deum Verbum novimus et alium Christum, sed unum atque eundem consubstantialem Patri secundum divinitatem et consubstantialem nobis eundem secundum humanitatem. Trinitas enim mansit Trinitas etiam incarnato uno ex Trinitate Deo Verbo: neque enim quartae personae adiectionem sancta Trinitas admittit. Quae cum ita sint, damnamus omnem haeresim, praesertim vero Nestorium hominis adoratorem, qui dividit unum Dominum nostrum Iesum Christum Filium Dei et Deum nostrum et negat proprie et vere sanctam gloriosam semper virginem Mariam Dei genitricem esse, sed alium dicit Deum Verbum ex Patre esse, alium qui ex sancta semper virgine Maria natus est, hunc autem gratia et necessitudine, quae ei cum Deo Verbo est, Deum factum esse, [*in sequenti professione fidei (n. 6) quae est anni 433 hic additur:* recusantes et negantes Dominum nostrum Iesum Christum Filium Dei et Deum nostrum incarnatum et cruci affixum unum esse sanctae et consubstantialis Trinitatis: hic enim solus est coadorandus et conglorificandus Patri et Sancto Spiritui] : nec non Eutychetem mente captum, qui visionem (φαντασίαν) inducit et negat veram ex sancta semper virgine et Dei genitrice Maria incarnationem, hoc est nostram salutem, neque admittit eum omnino consubstantialem Patri esse secundum divinitatem et consubstantialem nobis eundem secundum humanitatem: item Apollinarium animae exterminatorem, qui Dominum nostrum Iesum Christum Filium Dei et Deum nostrum anima carere dicit et confusionem seu perturbationem superducit incarnationi unigeniti Filii Dei, omnesque qui cum eo senserunt vel sentiunt... [KRUEGER, pp. 6-8].

48. Epistola Ioanni II, Romano pontifici [a. 433] [1]: Manifestum igitur facimus Vestrae Sanctitati quod pauci quidam infideles et alieni sanctae Dei catholicae atque apostolicae Ecclesiae contradicere iudaice ausi sunt adversus ea quae ab omnibus sacerdotibus secundum vestram doctrinam recte tenentur et glorificantur atque praedicantur; denegantes Dominum nostrum Iesum Christum unigenitum Filium Dei et Deum nostrum incarnatum ex Sancto Spiritu et sancta atque gloriosa virgine et Dei genitrice Maria hominem factum atque crucifixum unum esse sanctae et consubstantialis Trinitatis, coadorandum et conglorificandum Patri et Spiritui Sancto, consubstantialem Patri secundum divinitatem et consubstantialem nobis eundem ipsum secundum humanitatem, passibilem carne eundem ipsum impassibilem deitate. Recusantes enim Dominum nostrum Iesum Christum unigenitum Filium Dei et Deum nostrum fateri unum esse sanctae et consubstantialis Trinitatis videntur Nestorii malam sequentes doctrinam, secundum gratiam dicentes eum Filium Dei, et alium dicentes Deum Verbum et alium Christum. [*Sequitur commendatio quatuor conciliorum*].

[1] PL 66, 14-17. Inserta in *Codice Iustiniano,* l. I, 1, n. 8, ubi alia epistola eiusdem fere tenoris missa dicitur Epiphanio episcopo Cptano.

49. Confessio rectae fidei [1]: Confitemur autem ipsum unigenitum Filium Dei Deum Verbum... in ultimis diebus propter nos et propter nostram salutem descendisse de caelis... qui est Dominus Iesus Christus, unus de sancta Trinitate, consubstantialis Deo Patri secundum deitatem et consubstantialis nobis idem ipse secundum humanitatem, passibilis carne, impassibilis idem ipse deitate. Non enim alius quidam est praeter Deum Verbum qui passionem et mortem suscepit... Non enim homo aliquis pro nobis semetipsum dedit, sed ipse Deus Verbum suum corpus pro nobis dedit, ne in hominem fides et spes sit nostra, sed in ipsum Deum Verbum nostram fidem habeamus... Idem ipse patitur et salvos facit... idem ipse Deus, idem ipse homo, utrumque tamquam unum, utrumque tamquam solum. Unde ex utraque natura... unum Christum compositum dicentes, confusionem unitioni non introducimus. Et in utraque autem natura... unum Dominum nostrum Iesum Christum Dei Verbum incarnatum et hominem factum cognoscentes, divisionem quidem per partes vel incisionem (διαίρεσιν-τομήν) non inferimus uni eius subsistentiae, differentiam autem naturarum ex quibus et compositus est significamus, non interemptam propter unitatem, quoniam utraque natura in ipso est. Cum enim compositionem dicamus, necesse est confiteri et partes in toto esse et totum in partibus cognosci... Utraque in proprietate et ratione suae naturae manente facta est unitas secundum subsistentiam. Unitas autem secundum subsistentiam significat quod Deus Verbum... non ante plasmato homini unitus est, sed in utero sanctae Virginis creavit sibi ex ipsa in sua subsistentia carnem animatam anima rationabili et intellectuali, quod est natura humana [... Phil. 2, 5]. Nec enim dixit, quod eum qui in forma servi erat, accepit... Ideo proprie et vere Dei genitricem sanctam gloriosam et semper virginem Mariam confitemur... [SCHWARTZ, pp. 73-77. PG 86, 995-999].

50. Haec ita confitentes super alias s. Cyrilli de fide recta doctrinas et hoc quod dictum est ab ipso 'unam naturam Dei Verbi incarnatam' suscipientes confitemur quod ex divina natura et humana unus Christus effectus est, et non una natura, prout quidam male intelligentes dictionem conantur dicere. Unde et ipse pater quotiens unam naturam dixit Verbi incarnatam, in hoc naturae nomine pro subsistentia usus est. Et in quibus libris dixit hanc dictionem, in sequentibus saepius intulit est quando Filium, est quando Verbum aut Unigenitum [2], quae non naturam sed subsistentiam seu personam significant. Subsistentia igitur Verbi incarnata non unam naturam, sed unum Christum compositum effecit, eundem ipsum Deum et hominem. [SCHWARTZ, pp. 78-79. PG 86, 999-1002].

51. Quoniam autem et alio modo quidam ostendere conantur unam esse naturam deitatis et humanitatis Christi exemplum hominis proponentes, et dicentes quod sicut ex diversis naturis, anima et corpore, consistens homo una natura dicitur, sic et ex duabus naturis deitatis et humanitatis Christum dicentes debemus unam ipsius dicere naturam, illud ad eos dicemus: Quod homo quidem licet ex diversis constet, id est anima et corpore, tamen ideo una natura dicitur, quoniam in omnibus subsistentiis sive personis quae sub eadem specie referuntur communiter praedicatur. Licet enim unaquaeque subsistentia sive persona, sicut Petrus et Paulus, proprietatibus a se invicem separentur, sed tamen non natura dividuntur, ambo enim homines. Et iterum nec anima sine corpore nec corpus sine anima homo est, sed ex eo quod non erat ad hoc quod est, ex anima et corpore creatus est; unaquaeque autem creatura licet ex diversis constet, sed tamen unam illam habere dicitur naturam secundum quam a Deo creata est. Christus autem non sic; nec enim unam naturam sive substantiam significat quae communiter in plurimis subsistentiis sive personis praedicatur sicut homo... Sed neque ab initio ex deitate et humanitate sicut homo ex anima et corpore Christus creatus est, ut hoc sit natura Christi; sed cum Deus esset ante saecula Dei Verbum... in ultimis diebus hominis naturam secundum subsistentiam sibi uniens factus est homo manens Deus... Quidam sanctorum patrum hominis exemplo in mysterio Christi usi sunt; sed illi quidem ut ostenderent quod sicut homo ex anima et corpore unus efficitur et non duo homines, sic et Christus ex deitate et humanitate compositus unus est, non in duos christos vel in duos filios dividendus, isti autem hominis exemplo utuntur, ut unam naturam sive substantiam deitatis et humanitatis Christi introducerent. [SCHWARTZ, pp. 80-83. PG 86, 1004-1006].

52. Sciant igitur quod numerus quando in diversis personis sive subsistentiis dicitur, rerum ipsarum per partes habet divisionem, sicut in duobus vel etiam pluribus hominibus; quando autem in rebus unitis, tunc verbo solo et intellectu (λόγῳ καὶ θεωρίᾳ) non tamen ipsarum rerum habet divisionem, sicut in una subsistentia hominis ex anima et corpore constituta. Duae enim et hic naturae intelliguntur, altera animae et altera corporis, et tamen non propter hoc in duos homines dividitur, sed unum scimus hominem esse et unam eius subsistentiam. Et in mysterio igitur Christi facta unitione, licet diversa intelligantur quae unita sunt, sed non ipsa re et per partes a se invicem separantur ea ex quibus Dominus noster Iesus Christus compositus est, differentiam tamen considerantes et hanc significare volentes numerum assumimus et duas in Christo naturas esse dicimus, nec ideo unus Christus in duos christos vel in duos filios dividitur... [SCHWARTZ, pp. 82-83. PG 86, 1006].

53. Omnes enim sancti patres consonanter nos docent aliud esse naturam sive substantiam et formam et aliud subsistentiam sive personam, et naturam quidem vel substantiam et formam hoc quod est com-

[1] Ed.: SCHWARTZ Ed., *Drei dogmatische Schriften Justinians*, in *Abhandlungen der Bayerischen Akademie...* (München 1939), pp. 72-101. PG 86, 993-1036.
[2] Graece: ἐπήγαγεν ποτὲ μὲν υἱόν, ποτὲ δὲ λόγον...

mune significare, subsistentiam autem sive personam hoc quod est speciale. [SCHWARTZ, pp. 86-87. PG 86, 1009].

54. Ideo igitur secundum rectam rationem duarum naturarum dicimus unitatem et unam subsistentiam, quoniam Dei Filius cum est secundum subsistentiam alter praeter Patrem eandem autem naturam habet Patris, in sua subsistentia plasmavit sibi carnem animatam anima rationabili et intellectuali, quod significat humanae naturae unitum esse Deum Verbum et non subsistentiae seu personae cuiusdam... Et ideo recte dicat aliquis unam subsistentiam Dei Verbi compositam potius quam unam naturam compositam; quoniam cum per se absolute natura dicitur non adiecta ei speciali cuiusdam persona, infinitum et non subsistens aliquid significat, infinitum autem ad nihil potest componi... Neque enim humana Christi natura per se absolute unquam dicitur, sed nec suam subsistentiam seu personam habuit; sed in subsistentia Dei Verbi natura humana initium ut esset habuit. Unde ipsum Deum Verbum immutabiliter hominem factum esse confitemur et non in hominem quendam venisse et eiusdem Dei Verbi incarnati esse nativitatem ex Virgine et propter hoc Dei genitricem sanctam gloriosam semper Virginem Mariam esse. [SCHWARTZ, pp. 86-89. PG 86, 1011].

55. Contra monophysitas [1]: ₈ Confitemur autem Filium unigenitum Verbumque Dei... non dereliquisse hominem diaboli invidiae amaritudinique peccati, Deo illum misericorditer liberante; sed ut nostram salutem operetur, ad imaginem suam venit, ob carnem nostram incarnatur, obque animam nostram animae spirituali commiscetur, simile simili purificans, per omnia homo fit absque peccato... Divinitas ergo humanae naturae infusa (συμπλακεῖσα) hoc fit et illud est, ut mihi toti salutem donaret, tota damnatione peccati soluta. [SCHWARTZ, p. 8. PG 86, 1105-1107].

56. Epistola ad Zoilum [2]: Unus est ergo Christus, non sublata naturarum differentia per ineffabilem unionem, Verbum creditus homoque visus. Nec autem unio commistionem exclusit, nec differentia substantiarum in eo scissionem aut divisionem admittit. Miracula enim Christi videntes, illius divinitatem praedicamus, infirmitates vero inspicientes, humanitatem eius non diffitemur; nec miracula sine carne nec absque divinitate infirmitates. Mirabile autem est eundem esse qui passus est et qui passus non est. Passus quidem est, quia proprium eius corpus patiebatur, atque in eius corpore inerat qui non patiebatur, scilicet qui natura Deus est; nam Verbum erat impassibile. Et ipse incorporeus erat in corpore passibili, corpusque eius habebat impassibile Verbum infirmitates ipsius corporis protegens, unaquaeque enim forma operatur cum alterius communione quod proprium habet, Verbo operante quod Verbi est, corpore autem quod est corporis perficiente...

[1] Ed.: SCHWARTZ Ed., *o. c.*, pp. 1-43 (graece). PG 86, 1103-1146.
[2] PG 86, 1145-1150.

THEODORUS DE RAITHU (fl. ca 600)

57. Praeparatio... quomodo facta sit incarnatio divina [1]: Ecclesia catholica non simpliciter profitetur unam naturam in Christo... sed potius unam naturam Verbi incarnatam... Ecclesiasticum dogma non probat ut dicamus simpliciter duas naturas in Christo... sed duas naturas substantialiter (οὐσιωδῶς) unitas... [DIEKAMP, pp. 190-191. PG 91, 1489-1492].

58. Haec autem definitio dogmatis cum dicit 'duas naturas' significat diversam substantiam duarum naturarum quae convenerunt, divinitatis scilicet quae assumpsit et humanitatis quae assumpta est. Cum dicit 'substantialiter unitas' significat non esse intelligendam unionem duarum naturarum secundum benevolum affectum aut aliam quandam notionem habitudinis sed ipsa substantia et subiecto ac re consubsistere et coniunctas esse (αὐτῇ οὐσίᾳ καὶ ὑποκειμένῳ καὶ πράγματι συνυφεστάναι καὶ συντεθεῖσθαι). Cum dicit 'unione secundum hypostasim' significat non prius fuisse formatam humanitatem et sic in eam ingressam esse divinitatem, sed unitam esse divinitati tum primum subsistendo. Cum adiungit 'inseparabiliter et inconfuse' significat naturas quae coierunt nihil novasse per unionem, quin potius semper et eodem modo servatam esse eorum unionem et utramque naturam manere sine ulla imminutione in substantiali sua definitione et ratione... [DIEKAMP, p. 191. PG 91, 1492].

59. Haec definitio [Una natura Verbi incarnata] evidenter ostendit quod numquam in universum humanitas Christi in hypostasi cognita fuisset nisi natura divina Verbi Dei in uterum virginalem ingressa ex ipso hanc naturam modo inexplicabili sibi formasset et fecisset, ita ut natura assumpta nec ipsa prima animicae formationis principia habuisset sine substantiali et naturali Verbi Dei assumentis habitatione. Et quid dico animicae formationis? siquidem nec ipsa beata Virgo virtutem fecunditatis supra naturae leges ad procreandum filium accepisset nisi per adventum Verbi ad hoc impulsa esset. Quomodo igitur haec in Christo humanitas, cum numquam per se in propria hypostasi fuerit sed in Verbo Dei eam assumente τό esse et subsistere sortita sit, hypostasis dici unquam queat? aut personam habeat per se subsistentem et privatim notam?... Quare si quis legitime et ecclesiastice duas naturas in Christo confiteri vult, unam etiam naturam Verbi incarnatam obviis manibus et toto corde amplectatur... [DIEKAMP, p. 192. PG 91, 1492-1493].

[1] Ed.: DIEKAMP FRANZ, *Analecta patristica*, in *Orientalia christiana analecta*, fasc. 117 (Romae 1938), pp. 173-222. PG 91, 1483-1504.

60. Dicam clarius. Cum dicitur 'una natura Verbi incarnata', incarnata, inquam, potest adiungi uni naturae et alteram quidem naturam non inducere, mutationem vero quandam sive conversionem eius significare, sicut dicimus glaciem esse naturam aquae congelatam. Etenim scientes unam naturam aquae esse et adiungentes huic 'congelatam' alteram naturam per hanc significationem non apponimus, solam autem congelationem in ea natura factam intelleximus ex hac voce 'congelatam'. Ad haec dicimus, quod in eiusmodi effectis eiusmodi voces non duplicantur; duplicatio enim hic significationem alterius naturae efficit. Verbi gratia, non possumus dicere naturam aquae congelatam glaciem, quia statim significaremus aliud esse naturam aquae et aliud naturam glaciei, sicut cum dicimus lignum auratum auro, duplicatione facta intelligimus aliud esse lignum et aliud aurum. Sic igitur hic cum dicimus 'unam naturam Verbi incarnatam' et addimus 'carne', naturam carnis significavimus et quod divinitas non est mutata in carnem sed quod manens quod erat, per velamen, id est per carnem assumptam, nobis apparuit... [Diekamp, p. 193. PG 91, 1493].

61. Altera definitio quae Christum in duabus naturis agnoscit et profitetur... aperte clamat proprietatem utriusque naturae firmam et immutabilem in unione mansisse, ut facile discerni possit quid proprium habeat unumquodque coeuntium, et quid proprium communicet alterutrum cum eo quod secum compositum et unitum est, et quid vicissim ab eo recipiat. Hoc autem est proprium unionis revera inconfusae et purissimae, ut in ea cernantur quae sunt communia ambarum naturarum et quod proprium cuiusque earum... Sic ergo mihi considera: Proprium est naturae Dei Verbi assumentis esse Filium Dei, proprium naturae humanae assumptae esse filium hominis. His igitur naturis in unum compositis (κιρναμένων) et ratione cognitionis et unionis inter se coeuntibus (περιχωρουσῶν εἰς ἀλλήλας) similiter nominationes inter se coeunt et vicissim communicantur, et fiunt ambae unus Filius Dei simul et hominis, id est Dei Patris et virginis matris [... Mt. 16, 16; Gal. 4, 4]... [Diekamp, p. 194. PG 91, 1493-1496].

62. Ex eo tempore [quo Iulianum de Halicarnasso impugnavit] factus est Severus sibi et mendacio suo contrarius et nec ex toto verax nec ex toto mendax sed, ut ita dicam, pseudalethes, similis naturae compositae quam excogitavit... Medium aliquid novum praeter veritatem conatus est invenire... Cum enim Severus ipse diceret esse Christum unam naturam et differentiam in Christo reciperet... Non differt hoc ab aenigmate et monstro... [Diekamp, pp. 197-198. PG 91, 1500-1501].

PAMPHILUS (post 560 = ante 630)

63. Panoplia dogmatica [1]: Q. 1. 1 Hypostasis, prout vult s. Basilius [ep. 38, 6], est proprietatum ad singula concursus. Ut vero nonnulli dixerunt, substantia quaedam est singillatim cunctas in proprio individuo proprietates complectens. Alii denique aiunt eam substantiam cum proprietatibus. Et hi quidem recte, etenim proprietatum singillatim adunatio, si ad communem substantiam accedit, ea demum uniuscuiusque hypostasim efficit... Vocatur autem a nonnullis hypostasis etiam individuum et persona: individuum quidem, quia non potest in aliud subdividi... persona autem dicitur, quatenus ea characteristica est, et certum aliquem denotat... [Mai, pp. 597-598].

64. Q. 2. 2 Substantia (οὐσία) est... omne id quod propria subsistentia constat, neque in alio exsistentiam habet. Hoc autem dicitur ob distinguendum ab accidentibus omnibus separabilibus et inseparabilibus, qualitatibus essentialibus et non essentialibus... 5 Iam ad naturam quod attinet... eandem dicentes substantiam atque naturam. Alio tamen accuratiore sensu de his loquentes... naturae nomen comperimus abusive adhibitum tum de insubsistentibus tum de his quae in substantia atque hypostasi propria spectantur, at vero substantiae nomen de enhypostatis tantum... [Mai, pp. 601-604].

65. Q. 3. 1 ... Idem ille ante saecula Filius ac Verbum Dei... postremis temporibus virginalem uterum subiens, ineffabiliter et invisibiliter, quasi divinum semen sibi in ipsius hypostasi sine ulla corruptela formavit templum, perfectum hominem sumens, id est, animam et corpus, non autem hominis partem, quae fuit Apollinaris dementia. 2 Nam quidquid erat homo, id veniens Unigenitus assumpsit, ut in suo perfecto homine totum salutis nostrae negotium operaretur, nihil hominis proprium omittens, ne pars relicta fieret diaboli pabulum... Neque in hoc fuit praeexsistentia aliqua: simul enim fuit caro et simul Dei Verbi caro. Atque ut quasi hamo caperet... diabolum [... Iob. 40, 20]. Porro erat hamus deitas, esca corpus... [Mai, pp. 607-608].

66. Q. 3. 3 Neque dicendum est, quoniam Virginis conceptus fuit divinae creationis opus, habuisse quidem hominis formam illum quem nobis peperit Virgo Christum, non tamen corpus de matre revera sumptum. Nam proprie vereque ex ipsa sumptum fuit corpus Dominicum, matris virginitate inviolata manente; etenim vim genitivam Virgini Spiritus Sanctus attribuit, carnisque materiam immaculata Virgo suppeditavit concupiscentiae nescia. Sapientia videlicet sibi domum aedificante, quo

[1] Ed.: Angelus Mai, *Nova patrum bibliotheca*, t. II (Romae 1844), pp. 597-662.

tempore salutatio angeli ad Virginem facta est. Nam verba 'Dominus tecum'... significant ipsum genitum in eius utero et carnem factum... [MAI, p. 609].

67. Q. 4. Deus Verbum naturaliter (κατὰ φύσιν) carni propriae unitus mediante anima intellectuali, cuncta quae sunt hominis propria adscivit atque in se recepit. In hoc enim et ipsius exinanitio consistit. Operatio quippe fuit beatae huius unionis ut Deus fieret is qui assumptus est, et homo vicissim appellaretur is qui assumpsit. Quoniam itaque homo Dominicus vere ex Virgine est, Verbum nativitatem sustinuisse dicitur, utpote quod ea quae hominis sunt propria adscivit... ideoque proprie vereque deipara Virgo est, non christipara... Nequaquam enim homo se ipsum pro nobis tradidit, ne fides nostra et spes erga hominem esset, sed ipse Deus Verbum factus homo proprium tradidit corpus pro nobis... [MAI, pp. 610-611].

68. Q. 5. 2 ... Cum dicimus 'ex duabus naturis unum Christum' intelligi volumus substantiales solasque differentias, deitatis, inquam, et eiusdem Christi humanitatis, ex quibus salutaris constructio confecta est magni Dei ac Salvatoris nostri Iesu Christi: dum eius oeconomica et uniformis hypostasis aliter quidem significat physicam naturarum in eo concurrentium inconvertibilem et inconfusam differentiam, aliter autem demonstrat unam et individuam et inseparabilem personae unius compositam hypostasim. Ac propterea in eodem conspicitur naturalis et hypostatica unio: et alio atque alio sensu naturaliter et hypostatice Verbum unitum est proprio assumpto... [MAI, pp. 613-614].

69. Q. 6. 1 ... Ecce homo composita res est, anima et corpore constans, substantialiter his unitis, neque tamen unica natura est, neque enim eadem substantia est animae et corporis... Igitur Christi quoque hypostasis, cum sit composita, non unicam naturam habet... 2 Age vero has duas naturas non divisas vel in duplici hypostasi contemplamur, sicuti Nestorii asseclae perverse nituntur opinari, sed in una hypostasi et in uno solitario individuo, natura utraque cum naturali sua proprietate a nobis intellecta, atque ita manente etiam in unione... Porro miror Acephalos, quod unam naturam Dei Verbi incarnatam nobiscum confitentes, negant nihilominus duarum naturarum veritatem. Nam theophora caro vel... naturam habet vel naturae est expers. Quod si habet, cur non etiam connumeratur?... [MAI, pp. 614-616].

[?] THEODORUS

70. De sectis [1]. *Ex actione I:* 1. Sciendum ergo substantiam et naturam apud ipsos [patres] idem esse, ac rursus idem hypostasim et personam. Substantia sive natura est apud eos quod philosophi speciem vocant. Et species est quae de pluribus ac numero diversis dicuntur. Hypostasim vero sive personam vocant quod philosophi individuam substantiam dicunt. Ac recte quidem adiecimus 'individuam substantiam', nam ecclesiastici scriptores accidentium individua nec personam vocant nec hypostasim. [PG 86, 1193].

[1] PG 86, 1193-1268.

71. *Ex actione IV:* 2. Hoc dogma suum [Apollinarius] non aliquo Scripturae dicto sed ratiocinando probabat. Quippe mentem aiebat esse quiddam peccato pollutum, absurdum vero prorsus de Dei Sermone cogitare copulatum fuisse cum re peccato contaminata. Nos autem respondemus e contrario potius existimandum obnoxiae peccato rei propterea fuisse copulatum, quod ea salutis indigeret. Nam illi salutem adquisivit cui coniunctus fuit... [PG 86, 1220].

72. 3. [Diodorus de Tarso et Theodorus de Mopsuestia] cum distribuere vellent sacrarum litterarum voces, alias ad divinitatem alias ad humanitatem relatas, deprehensum est eos duas Christi hypostases et divisionem quandam introducere. Quam ob causam Cyrillus adversus ipsos scribere coactus fuit confirmante dogma suum ex eis Nestorio. Vivis quidem ipsis cur nemo contradixerit, factum ideo quod pugnandi contra sectas maiores necessitas eiusmodi dogmata tegeret... [PG 86, 1221].

73. *Ex actione VII:* 1. Si duas naturas in Christo dicitis, omnino duas etiam hypostases traditis... [Solutio] 2 ... Sciendum igitur enhypostaton et hypostasim duo significare. Nam et significat id quod simpliciter exsistit (iuxta quam significationem dicimus etiam accidentia esse enhypostata, licet suum esse in aliis habeant); significat etiam id quod per se exsistit (τὸ καθ' ἑαυτὸ ὄν), qualia sunt individua substantiarum... Item anhypostaton duplex est; nam anhypostaton dicitur quod prorsus non exsistit, ut tragelaphus et hippocentaurus; rursus anhypostaton dicitur... quod hypostasim habet in alio ac non per se subsistit, qualia sunt accidentia... Si dixerint accipere se de eo quod significet rem simpliciter existentem, fatebimur duas nos Christi naturas... Sin dixerint enhypostaton accipere de eo quod per se subsistit, inferemus nos ea ratione duas Christi naturas non enhypostatas esse, sed anhypostatas. [PG 86, 1240-1241].

74. 3. Si duas naturas dicitis, divisionem introducitis, quippe numerum introducitis, numerus autem discretae quantitatis est... Ad hoc respondere licet, quod et superius dictum fuit: Vobis eamdem absurditatem colligi. Quippe si Christum duabus ex naturis esse dicitis, cum vox 'duarum' numerum introducat et numerus ad quantitatem discretam referatur, reprehendimini divisionem introducere. Ut autem philosophice, quemadmodum et ipsi faciunt, argumentemur, sciendum ne quidem omnis discretae quantitatis dumtaxat esse numerum, sed eum

reperiri de continuis quoque dictum... ut Aristoteles tradit tempus esse numerum motus... Nimirum de quantitate discreta numerus hic accipi debet. Etenim discretum non omnino dicitur id quod prorsus est separatum, sed etiam coniunctum et unitum, quod tamen suam quandam rationem qua secernitur retinet... [PG 86, 1241-1244].

75. 4. At quia nonnullis omnino discreti nomen audire molestum est, age, omissa solutione hac ceteroquin bona, subiciamus aliam. Sciendum ergo pluribus modis unum dici. Quippe dicitur unum numero ut Socrates, et unum specie ut homo, et unum genere ut animal... Cum duo de Christo dicimus non eum duo dicimus esse numero, sed unum numero, specie duo. Quod autem ita loqui possimus, etiam ipse ostendit Aristoteles aperte de materia et forma dicens, esse illa unum quidem numero sed specie duo. Itemque sanctus ille Gregorius de Christo dicens: Utraque natura copulata unum quid est, non tamen natura, sed coitione. [PG 86, 1244].

76. *Ex actione X:* 2. Sciendum vero proferri ab eis [Gaianitis] quasdam patrum auctoritates quae incorruptibile corpus Christi dicunt; sicut et Cyrillum allegant his verbis: Nihil corruptibile suscepit caro Sermonis. Sed quoties huiusmodi auctoritates proferunt, considerandum venit aequivocum esse corruptionis vocabulum. Nam corruptio dicitur plena dissolutio corporis in elementa de quibus compositum fuit. Itidem corruptionem vocamus passiones illas humanas, ut esurire, sitire, et id genus alia. Cum ergo patrum aliquis dixerit Christi corpus non sustinuisse corruptionem, hoc nimirum dicit, non prorsus fuisse dissolutum... [PG 86, 1261].

77. 3. Agnoetae vero confitentes omnia quae Theodosiani, discrepant in hoc quod Christi humanitatem ignorare Theodosiani negant, illi vero ignorare affirmant. Aiunt enim per omnia Christum nobis assimilari; quod si nos ignoremus, et ipsum ignorasse. Quin et in Evangeliis ipsummet ita loqui, ut neminem dicat illum diem et horam nosse, ne Filium quidem, nisi solum Patrem [Mc. 13, 32]. Et rursus: Ubi Lazarum posuistis? [Io. 11, 34]. Haec omnia verba, inquiunt, ignorationem significant. Verum alii respondent ea Christum consilio quodam sic pronuntiasse, ut ab se discipulos averteret, qui horam consummationis avebant ex ipso cognoscere. Nempe, dicunt, in resurrectione rursus ab eis interrogatus non amplius respondebat, Ne Filius quidem, sed: Nemo vestrum. Nos autem dicimus non adeo de his subtiliter inquirendum, nec synodus ipsa curiosius de hoc dogmate sollicita fuit. Sciendum tamen complures ex patribus ac propemodum universos videri dicere quod ignoret. Nam cum per omnia nobis consubstantialis dicatur, et nos ignoremus, manifestum quod ignorabat et ipse. Quin et ipsa Scriptura dicit [Lc. 2, 32] eum profecisse tam statura quam sapientia, discentem scilicet id quod ignorabat... [PG 86, 1261-1264].

LEONTIUS HIEROSOLYMITANUS

78. Adversus Nestorianos libri septem [1]. *Ex l. I:* 11. [Obiectio] Omnis una natura vel etiam hypostasis, ex diversae essentiae partibus composita, quasdam habet operationes, quas neutrum eorum quibus constat potest per se et sine alterius operatione ullo modo unquam perficere. Sicut anima et corpus invicem opus habent ad construendam navim [2]... [Responsio]... Sed nos structuram vestram breviter destruemus. Omnis enim operatio est ex potentia, omnis autem potentia [est] compositorum, sive ex partibus inter se sive ex ipsa compositione eis inest. Si itaque una quidem pars huius hypostaseos compositae est ipse Deus Verbum, alterius autem partis, quae est cum eo, et ipsius [Verbi] cum hac compositionis ipsum est causa, omnis autem causa est maior causatis suis quod ad potentiam et operationes: quomodo illud in Christo, quod quis posset dicere esse compositum, maiorem habebit quandam operationem quam illud quod est quidem in ipso, sed est rursus causa partis, scilicet quam Deus Verbum?... Nam, dicite nobis: Qua ratione aut Deus sine carne corporalis per uterum incorruptum aut corpus non divinizatum per corporis incorrupti uterum unquam transibit?... Quis autem dixerit Deum vere corporaliter super aquam pede ambulasse unquam? Aut humanam sine Deo naturam non submersis vestigiis per terga marina incedere? Hisque similia prodigia, quorum nec natura divina unquam aliquid corporaliter perfecit, nec humana omnino miraculo operata est. [PG 86, 1445-1448].

79. 14. [Obiectio] Si Deus Verbum unitum est carni animatae ex nobis [assumptae], quemadmodum nostro corpori anima rationalis est unita, Deus Verbum ad libitum carnis animatae e nobis assumptae impeditur non volens a propriis operationibus, sicut anima necessario operari cessat, quando corpus in somnum incidit... [Responsio] Estne, o sapientes, ita necessarium illud, quod secundum aliquid ad similitudinem alicuius assumitur, etiam secundum totam suam rationem exemplari esse simile?... non igitur propter hoc a nobis postulabitis ut omnia quoque, quae unita sunt compositis in huiusmodi unione, de Verbo etiam affirmemus. Sic enim [dicendum] esset etiam Verbum, patiente carne, dolere, crescente simul crescere aliquo modo... Diceretis quoque [Verbum] ab alio et non a semetipso [carni] unitum esse... Primum quidem iterum vobis dicemus: Date nobis, inter ea quae exsistunt, naturam aliquam cui in omnibus similis est Verbi divini natura, et nos quoque dabimus compositionem quae est ipsius compositioni in omnibus similis... Sicut igitur aliquis, nec si vellet, posset per aliquod organum non uni-

[1] PG 86, 1400-1768 *i*.

[2] Textus graecus Migne habet πλεῖον = plus. Sed videtur legendum πλοῖον = navis.

tum ei secundum naturam, ipse loqui vel ridere et disputare, ita neque Deus, secundum naturam propriae carni non unitus, posset operationes Dei maxime proprias per carnem exhibere. Sed reapse sola divina potestas mediante proprio corpore de terra carnales oculos [caeci nati, Io. 9, 6-7] plasmavit, vivificavit atque illuminavit, quae etiam mediante proprio corpore de terra ad vitam revocavit hominem et mortis potentiam confregit. Neque enim alius haec operari potuit, quae Deus Verbum ad demonstrationem suae unionis per carnem est operatus et per quae nobis est revelatus. [PG 86, 1452-1460].

80. 18. Nos aperte atque audacter hoc vobis simpliciter clamamus, non propter aliquod beneficium ad eam tendens naturam divinam nostrae uniri esse dignatam... sed solummodo propter maximum beneficium ex ea ad nos [deveniens], inhumanationem eius locum habuisse. Adeo ut Homini dominico quidem tamquam primitiis massae humanae, primogenito multorum fratrum et capiti corporis Ecclesiae, primario, principaliter atque immediate—per eius [divinitatis] unionem hypostaticam, qua cum ipso [homine] commixta est, cum ipsius [hominis] natura propria—obvenerint deificationis divitiae, propter eius cum Deo cohaesionem (συμφυΐα). In reliquam autem humanitatis massam et in ceteros fratres ex semine Abraham et in corpus Ecclesiae secundario, participatione ac mediate transierunt fructus beneficii per unionem in natura cum Homine dominico, qui primus e nobis beneficium accepit, tamquam ex eadem massa, etsi primitiae, tamquam frater unigenitus, etsi primogenitus, et [tamquam] eiusdem corporis, etsi caput; ille qui mediatorem agit pro nobis, qui est unus mediator Dei et hominum homo Christus Iesus Dominus noster. [PG 86, 1468].

81. 18. Si autem... et aliter suggesseritis cur beneficium quod nobis et Homini dominico obvenit non sine eius cum Verbo unione transire posset in nos, cum Deo Salvatore nostro respondebimus: dicemusque nostram renovationem omnino necessariam fuisse et necessario fieri debuisse per unionem cum ipso [Verbo]. Quemadmodum enim, si quis aliquo anulo signatorio sigillum in pura cera impresserit hocque in terram cadens deinde pulvere coopertum fuerit, et [ille] videns invenerit propter pulverem de terra adhaerentem imaginem sigilli anuli modo cerae impressam iam esse valde obfuscatam nec esse amplius agnoscibilem, et voluerit iterum clarum reddere ac renovare sigillum antea impressum... [quemadmodum, dico, is] iterum anulum ipsum, quo etiam prius imago impressa fuerat, cerae superimponit accommodatque et validius denuo infigit in eadem cera imaginem antea impressam... ita etiam Deus humanitatem ad imaginem ipsius creatam, sed quae, rebus terrestribus obvoluta, divinae imaginis pulchritudinem obscuraverat, per novam abundantiorem et efficaciorem suiipsius communicationem reformavit ad antiquam eius pulchritudinem ab ipso [acceptam], quae est pulchritudo divinae similitudinis. Divinam cum ipso coniunctionem (συμπλοκήν) largitus est eis qui vesti terrenae adhaerebant, et spiritualem sui unionem (ἕνωσιν) operatus est iis qui commixtioni cum carne erant obnoxii... [PG 86, 1469-1472].

82. 20. Hypostasin autem hypostasi uniri, non nos sed vos dicitis, unde et vos asseritis hypostasium compositionem (σύνθεσιν). Nos enim, sicut [dicimus] ferrum in camino ignitum non auferre hypostasin quandam partialem ab ignis specie, sed naturam tantum in propria hypostasi assumere (manet enim, etiam postquam ferrum factum est ignitum, aeque perfecta hypostasis ignis in camino), ita dicimus Verbum e nostra natura in propriam hypostasin assumpsisse naturam quandam particularem. Secundum hypostasin ergo naturis [accidit] compositio sive unio alterius cum altera, neque tamen ex hisce orta est natura composita. Non enim per confusionem compositae sunt neque hypostasis [est] composita, quia non [orta est] ex hypostasibus. Sed magis incompositum factum est id quod est proprium (ἰδίωμα) hypostaseos Verbi, cum plures simplices proprietates (ἰδιώματα) post incarnationem in ea sint accumulata; id quod neque compositam neque mutatam ostendit sive naturam sive hypostasin eius. [PG 86, 1485].

83. *Ex l. II:* 20. In Christo igitur etiam hoc supra naturam nostram credimus esse provisum, ut simul et esset caro eius et esset animata et esset caro Verbi divini animata anima rationali et intelligenti. Non enim tempore indiget Omnipotens ad exsecutionem eorum quae sunt beneplaciti eius... [PG 86, 1580-1581].

84. 22. Si, inquit, propterea quod natura Christi humana nihil minus habet quam natura uniuscuiusque hominis, ipsam quoque divinitatis naturae adnumeratis, curnam ergo, cum etiam hypostasis eius humana nihil minus habeat quam hypostasis uniuscuiusque hominum, non adnumeratis et illam hypostasi Verbi et duas dicitis hypostases quoque Verbi? Prompte quidem respondemus ipsi deesse distinctionem ab omni alia hypostasi; haec enim et [haec] sola est hypostaseon indicium. Quod autem res ita se habet, hoc modo est considerandum. Revera, si mulier aliqua massam quandam carnis informem... ediderit... hunc fetum dicimus esse hypostasin quandam corporis, licet inanimati, quasi sit secundum naturam corpus huius abortivi partus. Nunc, si alicui eorum, quae iuxta naturam sunt, corporum vel hypostasium iam olim progenitarum oriatur excrescentia [ei] unita... aequalis quantitate et similis quoad formam, colorem et cetera carni abortus, tamen non dicimus etiam hanc habere propriam hypostasin, sed unam computamus hypostasin corporis quod supercrescere facit carnem quae est ei praeter naturam et hypostasin excrescentiae ipsius. Quandoquidem igitur etiam in Christo numquam per se [independenter] exstiterunt, sed in ipsa praeexsistente hypostasi Verbi substiterunt omnia eius humana, quae erant ei [hypostasi Verbi] praeter naturam, [humana eius] qui ipse

sibi a principio carnem Verbi formavit, tamquam e materia, e sancta Virgine: ubi possemus videre distinctionem Verbi et carnis eius ac dicere duas esse hypostases sicut etiam naturas? hae enim [naturae] differentia (διαφορᾷ), illae vero [hypostases] distinctione (διορισμῷ) necessario in duas non scinduntur. [PG 86, 1584].

85. *Ex l. III:* 5 ... Una enim naturarum quae sunt in eo, Deus et Filius Dei est et vocatur essentiali verbo. Altera autem gratiâ vere et gratuito divino honore et denominatione digna habita est, sed [haec denominatio] non est simpliciter nudum nomen, non habens rem quae ei subsit et proprie hoc nomine sit denominata... sed per unionem eius hypostaticam cum eo qui est Deus naturâ, ei communicatur honor nominis Filii Dei et Dei. Sic enim realiter dona, honor et denominatio magna deificati ex parte illius qui vere eum deificavit, Dei veri, in donatione suiipsius demonstrantur, siquidem non falso vocatus est nomine proprio "donans" (χαριζόμενος)... [PG 86, 1613-1616].

86. 8 ... Sicut enim in commixtionem unio commixtionem facit, veluti poscae commixtio; sicut in conventum quendam unio conventum facit, ut conventus chori; sicut in iuxtapositionem unio iuxtapositionem facit, quemadmodum iuxtapositio domus; et sicut in naturam quandam unio naturam facit, ut unio corporis ex elementis: ita etiam in prosopon unio novum aliquod aut modo novo ostendet prosopon. Non certo unio in prosopon consistit in hoc, uti vos dicitis, quod prosopon loco sui exhibet aliquem alium, [ergo] in manifestatione alterius prosopi ignoti, sed est econtra occultatio prosopi in prosopon oppositum (ἀντιπρόσωπον), et nominis dumtaxat manifestatio... [PG 86, 1636].

87. 9-10. [Obiectio]. Si, inquit, diceremus duos filios secundum naturam esse ex Deo aut ambos secundum gratiam, revera iure contra nos deduceretis quod duos dicimus Dei filios... Si autem hic quidem adoptione, ille vero naturâ est [filius], et Christus est unius naturâ, alterius autem adoptione Filius, liquet locum non habere duorum filiorum connumerationem. [PG 86, 1641].

ANASTASIUS EP. ANTIOCHENUS († 599)

88. **Orationes quinque** [1]. *Oratio III, de incarnatione:* 6. Quantum igitur nobis modum unionis Verbi cum carne coniectura consequi licet, aliam imaginem et similitudinem non poterimus reperire quam animae cum proprio corpore, ex quibus unum animal homo exsistit, neque partibus in compositione inter se mutatis, nec una earum alterutram ex se faciente, sed potius coeuntibus duobus diversis illud exsistit quod post compositionem est et nominatur... [PG 89, 1338].

[1] PG 89, 1309-1398 (versio latina tantum).

89. 8. Et hoc est in hoc mysterio admirabile, quod utrumque eorum quae coierunt proprietatem naturalem servat perinde ac si per se solum exsisteret non facta alterius cum altero unione, cum alioqui una sit hypostasis. Christus igitur est quod ex unione harum naturarum exsistit, non habitudo sed id ipsum quod ex his substantiis constat; immo ipsae substantiae, et non divina absque humana, neque rursus humana absque divina, sed utriusque inseparabilis unio... Quod ex hac compositione constat, nihil aliud est quam naturae unitae... [PG 89, 1339].

90. 9. Hae enim sunt naturae ex quibus compositus est. Naturas vero nunc dicimus non principia, ut quidam dicunt... dicentes naturas ex quibus facta est unio esse Deum Patrem et Virginem matrem, qui tecte et inumbrate dicunt illud 'ex quibus', ut nihil assumptionis in Christo confiteantur. Nos vero spectantes unionem naturarum secundum hypostasim Christi, qui non solum ex Deo et homine constat sed idem Deus et homo est, salvis substantiis in unione quae per compositionem compositam hypostasim quam Christum vocamus reddunt... [PG 89, 1339-1340].

91. 10. Idcirco Christum Dei virtutem et Dei sapientiam esse docet, unum ex caelo et ex terra Deum et servi forma indutum, ut lateret Deus principem saeculi huius cum quo erat ei certamen, et non defugeret luctam tamquam non cum Deo certaturus; fortasse vero ut per simile servaret simile. Non ferebat igitur aliquid externum et alienum praeter id quod nos sumus, sed totam nostram massam in uno relicto nobis semine assumpsit, factus primitiae naturae nostrae. Hac autem ratione dicitur primitiae. 11. Etenim quia totum quod ceciderat excitare propositum erat ei, ceciderat autem totum genus, se totum toti Adae immiscuit... [PG 89, 1340].

92. 17. Idcirco doctores Ecclesiae proprie loquentes commune quidem vocaverunt substantiam, particulare vero sive speciale hypostasim: ut homo commune est, aliquis homo particulare; hoc est hypostasis, illud substantia: nec enim aliquis homo non est homo, sed est quidem ἐνούσιος, id est, in substantia; non autem secundum substantiam particularem et separatam a communi, sed secundum eandem secundum quam singuli omnes sub eadem specie sortiti sunt substantiam: unusquisque enim eandem cum reliquis rationem recipit: homo enim est communis homo, et aliquis homo, et neuter est plus aut minus homo... [PG 89, 1343].

93. 22. Nemo autem est tantopere sensu mentis puer, ut suspicetur eum qui vere Deus est, proprie dici posse habere Deum; nec eum qui homo tantum sit, Patrem vocare proprie Deum suum. Sed quia hoc et illud est in eodem, Deus simul et homo, utrumque proprie esse cernitur: Filius enim est et servus; idcirco proprie vocat Deum, simul

Deum et Patrem: Patrem quidem ut Patrem Dei, Deum vero ut Deum hominis. Non enim potest quis separare quae separari non possunt, dum Christus est qui ex his compositus est. [PG 89, 1346].

94. *Oratio IV:* 3. Non erat igitur qui posset negotium suscipere et redimere genus; nullus humani generis liber erat; vix enim quis pro se moriens propria obligatione liberatur, qui minime potest vel unum secum liberare: quod si ne unum quidem potest, qui poterat totum mundum servitute liberare? Etsi enim, ut hoc ponamus, unusquisque idoneus fuisset ad liberationem suam, tamen non decebat ut omnes morerentur et omnes sub potestate mortis remanerent. Cuius ergo erat tam excellens officium? scilicet alicuius qui peccare non potuisset. Quis autem ex omnibus erat qui peccare nequiret nisi solus Deus? Igitur quia Dei erat hoc opus, idque sine morte et sine passionibus quae morti antecedunt perfici non poterat, Deus autem penitus non est capax mortis, assumpsit naturam nostrae consubstantialem et per omnia similem quae passiones et mortem capere posset; praebens simul occasionem morti oppugnandi carnem, et ipsam mortem per naturam morti subiectam decertando expugnaturus, ut neque mors dicere posset se non ab homine sed a Deo superatam esse, neque nos molles efficeremur ad certamen, cum tempus vocaret, siquidem exemplum haberemus in carne eiusdem naturae ac substantiae, in qua peccatum damnatum fuisset, quod locum nullum in ea reperisset... [PG 89, 1350].

95. 4. Ne quis divise sed potius coniuncte omnia de ipso dici putet, idcirco et humana et divina communiter de ipso praedicantur, mente distinguente quae utramque naturam condecent... [PG 89, 1351].

96. 5. Cum igitur natura divina substantialiter sit expers passionis et praedicetur passio et crux quibus salvi facti sumus [... 1 Cor. 2, 2], necessario sequitur passionem proprie quidem et primo esse naturae assumptae, minime vero separata natura assumente sed unita secundum hypostasim unione indissolubili, ita ut omnia sint unius Christi, tum divina tum humana, non confundente ea cogitatione nostra cum vult discernere quid est divinum et quid rursum humanum. Quin potius de uno et eodem oportet utraque praedicare... [PG 89, 1351].

97. 12. At quia universa creatura hoc patiente commota est, facta est praedicatrix iis qui aures audiendi habent, vere fuisse Filium Dei ac Deum, non adoptatum filium aut secundum gratiam Deum sed natura Filium et natura Deum et Genitori consubstantialem, ex quo ante luciferum genitus est [Ps. 109, 3]. Deus incorporeus qui postea semen Abrahae apprehendit et per unionem cum eo factus est homo, qui carnem et sanguinem sicut pueri participavit [Heb. 2, 14-16]. Hanc carnem in qua Deus erat, de cruce depositam posuerunt in sepulcro et sindone munda involverunt... [PG 89, 1356].

98. *Oratio V:* 5. Descendit enim in inferiores partes terrae [Eph. 4, 9] et in cor eius venit, tanto tempore illic commoratus quanto oportuit ut gratiam suam et utilitatem iis qui in inferno tenebantur impartiret: non enim frustra illuc descendit, quia nihil incassum facit Deus, sed ut eos qui in carcere erant educeret et reduceret praeeundo ante eos ut pastor ante oves... [PG 89, 1358].

99. 7. Quod autem corpus Domini spirituale surrexit, quid opus est dicere?... Quod quidem corpus vere mansit, caro vero minime, non quidem quod substantia subiecta interierit, sed quod facta fuerit gloriosior. Substantia enim contrarias qualitates capere potest, etsi non omnes simul, neque efficitur alia sed varia, id est, aliis qualitatibus affecta quam quibus prius affecta erat... [PG 89, 1359-1360].

STEPHANUS EP. HIERAPOLITANUS (exeunte s. VI)

100. Contra Agnoetas [1]**:** Nemo igitur ignorantiam tribuat sive divinitati Christi ad modum Arianorum sive humanitati eius ad instar sequacium Pauli [Samosateni] aut Nestorii. Unus enim cum sit atque idem prosopo et hypostasi, claram habet scientiam talis diei et horae ac sancti sui Patris et Spiritus vivificantis, cum quibus benedicit, sanctificat et illuminat omnem hominem qui [antea] venit vel [nunc] venit in mundum [Io. 1, 9], cum omni plenitudine Ecclesiae, nunc et semper et in saecula saeculorum. Amen.

EULOGIUS EP. ALEXANDRINUS († 607)

101. Contra Agnoetas oratio [2]**:** Monachos autem quosdam, ait [Eulogius] ex Palaestina solitudine excitasse [pravum] dogma, qui Domino nostro Iesu Christo ignorantiam ex iis quae ipse dixit assignare conati sunt: "Ubi posuistis Lazarum?" [Io. 11, 34], et: "Nemo novit horam aut diem illum neque Filius hominis" [Mc. 13, 32], atque item ex aliis hoc genus verbis. Sanctus autem Eulogius iste Christum Iesum Dominum nostrum neque secundum humanitatem quidem, multo minus vero secundum divinitatem, ignorasse sepulcrum Lazari neque etiam illum ultimum diem contendit. Neque enim humanitas Christi in unam inaccessibilis et substantialis Sapientiae hypostasim admissa quidquam velut rerum praesentium ita futurarum poterit ignorare, neque falsum esse potest quod dixit: "Omnia quaecumque habet Pater mea sunt" [Io. 16, 15], nisi et Patri, nihil non audentes, ignorantiam ascri-

[1] Ed.: DIEKAMP FRANZ, *Analecta patristica*, in *Orientalia christiana analecta*, 117. (Romae 1938), p. 156.
[2] Apud PHOTIUM, PG 103, 1079-1084.

bent. Enimvero hoc quod dixit Salvator 'Ubi posuistis Lazarum' eo dixisse ait, ut id praesentes Iudaei scirent illorumque memoriam firmaret. Imo non hoc solum sed et alia quaedam id genus fecisse affirmat, ut illud "Solvite eum, et sinite abire" [Io. 11, 35], ut ex iis quae speciatim viderant et quae audierant, fidem oculorum testatam et indubitatam faceret, memoriae vero illorum factum numquam oblitterandum infigeretur.

102. Docet etiam, alia de Christo dicta per figuram, alia secundum rei veritatem. Figurate dicitur illum pro nobis peccatum et maledictum factum esse; neque enim fuit quidquam horum, sed veluti sibi caput vindicat ea quae sunt reliqui corporis, ita Christus ea quae corporis sunt sibi assignat. Secundum rei veritatem autem dicitur homo factus et esuriisse et sitivisse, et hoc genus similia. Quod si ergo quis velit dicere eum figurate et anaphorice aliquid ignorare eo quod corpus non sit extra ignorantiam, aut humana vox cuius ipse caput est, is non absurde loquetur, neque interim Patris Sapientiam ignorasse aliquid docebit. Sed si illa verba 'Ubi posuistis eum?' ad Christi ipsius ignorantiam, imperiti homines referunt, quomodo non eandem ignorantiam in Patrem reicient, quando interrogat et dicit ad Adamum 'Ubi es' [Gn. 3, 9; 4, 9; 18, 20; Mc. 5, 9; Mt. 20, 32; Lc. 10, 19].

103. Illud autem quod de extremo iudicii die dictum... id quidam ob eam rationem dictum existimant, ut discipuli, arbitrati quotidie diem ultimum imminere, semper vigilarent. Sed nihil obstat quominus et hoc figurate dictum interpretemur, quemadmodum et illud 'Tu scis insipientiam meam' et illud 'Deus, Deus meus, ut quid me dereliquisti' [Ps. 68, 6; 21, 2].

104. Sunt qui censeant illum dixisse quod ignoraret ultimum diem, ut humanae naturae signum proprium quod illi inest, declararet et ostenderet; non quod ipse ignoraret, absit! Quicumque enim vel divinitati ipsius vel humanitati ignorantiam ascribet, numquam certissimae temeritatis crimen effugiet. Sed cum, ut beatus Cyrillus docet, subtili mentis conceptu et animi imaginibus per contemplationem rem a re dividimus, tum videmus proprias naturae utriusque notas et proprietates. Aut, ut Gregorius Theologus tradit, quando naturae ratione distinguuntur, etiam nomina naturarum simul dividuntur. Sed nudae puraeque humanitatis signum proprium est ignorantia. Hac ratione ergo Christi humanitati, ut simplici et purae humanitatis naturae consideratae, ascribi poterit ignorantia. Et hoc est quod Theologus explicavit quando dixit: "Scit quidem ut Deus, nescit vero ut homo".

105. Quibus dictis addit quod, si qui ex patribus ignorantiam in Salvatore ex parte humanitatis admiserunt, id tamen non ut dogma sanxerunt, sed Arianorum insaniam repressuri (qui omnia humana ad Unigeniti divinitatem transtulerunt, ut increatum Dei Verbum creaturam ostenderent), rectius haec de humanitate dici posse existimarunt, quam humana ab illis [Arianis] ad divinitatem trahi. Etsi forte qui dixerit etiam patres figurate seu anaphorice locutos esse, religiosius videbitur iudicasse.

ARNOBIUS IUNIOR († ca 450)

1. Arnobii catholici et Serapionis conflictus[1]. *Ex l. II (De duabus in Christo substantiis in unitate personae):* 2 ... Homo per Deum qui eum assumpsit factus est Deus, non Deus per hominem quem assumpsit factus est homo... Duae sunt substantiae in uno Filio Dei... [PL 53, 274].

2. 4 ... Ego dico unum Dei Filium quasi ignem in massam auri candentis. Nihil in eo vides nisi ignem dum ignitum fuerit, et simul aurum purum putaveris, manus ipsa tangendo flammatur. Ita et dum in isto homine miseris manum infidelitatis tuae ut solum hominem aestimes, incendio aeterno consumeris. Item si aurum negaveris, ignem vero qui in eo venit ut esset visibilis, cum sit invisibilis, denegaveris... [PL 53, 276].

3. 7 ... Filius de sinu Patris egressus, virginea integritas ita illum suscepit, ut potest massa auri ignem suscipere; et ex ipsa massa produxit hominem perfectum ex semine David secundum carnem, in quo toto quasi aureo metallo ipse ignis incomprehensibilis comprehensibilis fieret, impassibilis passibilis fieret, impalpabilis palpabilis fieret, ut dixi prius, unum quod exurit incredulos, aliud quod omnes credentes illustrat. Itaque per duas istas substantias, auri, quod corpus est, et ignis, quod corpus non est, una persona, quam cernimus aut ferri, aut aeris, aut argenti, aut auri, una subsistit species, habens duas substantias auri veri et ignis veri... [PL 53, 278].

4. 8 ... Invisibilis Filius Dei visibili filio hominis mixtus unum Filium Dei fecit, ut in ipso esset visibilis, sicut ignis, qui invisibilis fuit, in massa auri aut cuiuscumque metalli factus visibilis, non amisit... [Filius Dei] non solum non deseruit eum [filium hominis] in cruce positum, verum etiam non eum dereliquit euntem in infernum, et non dedit sanctum suum videre corruptionem... [Dealitas in hominem quem assumpsit advenit] ex qua hora Gabriel angelus verbum eiecit, et illa credendo concepit... Dum conciperetur verbo homo in utero, qui eum fabricaverat et adhuc fabricabat, ut in eo maneret, et ibi erat is qui initium numquam habuit, in eo qui initium essentiae suae in utero Virginis assumebat. [PL 53, 279].

[1] PL 53, 239-322.

5. 8 ... [Maria] per hominem de Spiritu Sancto conceptum et natum meruit etiam eius mater fieri, qui ita fuit semper, ut et non fuerit tempus quando non fuit... [Maria] et θεοτόκος est et χριστοτόκος... Unius filii mater est... Filius Dei omnipotens... voluit ut unus cum eo fieret Filius Dei iste filius hominis... [PL 53, 280-281].

6. 8 ... Blasphemum est ita credere [mixtam esse divinitatem et humanitatem] ut quasi conflantibus opere duas naturas in unam credamus redactam esse substantiam. Evidens est enim utriusque partis corruptio; nam qui capax, non capabilis... per omnipotentiam ita se naturae infudit humanae, ut caro perficeretur in Verbo, non Verbum in carne perficeretur... [PL 53, 281].

7. 8 ... Ita homo cum Deo natus est, ut Deus qui semper est et sine initio voluntate sua qua potest omnia quae vult facere... hoc illi placuit ut, salva et integra deitate sua, fieret filius hominis. Dic mihi, Serapion, potuit hoc facere et noluit, an voluit et non potuit? Invisibilis huic homini quem assumpsit ut unum secum esset, salva sua substantia divina, salva eius substantia humana, fieret?... [PL 53, 282].

8. 8 ... Impia est ista credulitas [ut seorsim quae Dei sunt soli Deo demus, et seorsim quae sunt hominis soli homini reputemus], quae quartam admittit in divina Trinitate personam, duo enim Christi, duo erunt filii, aut certe unus Christus erit, non tamen filius Dei... [PL 53, 282].

9. 8 ... Qui sicut ante saecula natus est ex Patre, nobis ex Maria Virgine semper confitemur, totum accipiendo quod Dei est homo, totum suscipiendo Deus quod est hominis, aliud quam Deus est esse non potest. Pars enim una omnipotentia plena partem illam in se suscipiens quae omnipotentiam non habebat, tanta in illa se suavitate infudit, ut, salva utriusque partis substantia, unus nobis Dei Filius nasceretur ex Virgine... [PL 53, 282].

10. 8 ... Non solum a statu suo non est exclusa humana substantia, sed in statu suo magis est roborata... ita, inquam, est fortior factus, ut quidquid per praevaricationem Adae fragilitatis incurrerat, per assumptionem Dei penitus non haberet, et firmius suae integritatem substantiae possideret, quam ipse Adam ante suam praevaricationem possedit. [PL 53, 283].

11. 10. Ego numquam χριστοτόκον sine θεοτόκον dico... 11 ... Si non esset filius hominis Filius Dei factus, Maria mater Dei esse non poterat. Per filium ergo suum facta est mater Filii Dei, per formam servi quam assumpsit Dominus facta est mater Domini, nec poterat esse θεοτόκος nisi χριστοτόκος fieri meruisset... [PL 53, 284-285].

12. 12. Sicut [Filius Dei] natus est ex tempore, cum sit ante tempora genitus, et tamen filius hominis est, ita et cum sit vere impassibilis, vere passus est, et cum sit vere immortalis, vere mortuus est cum passibili suo [... 2 Cor. 13, 4]. Humana enim passibilitas ab eo qui impassibilis permanet ita suscepta est, ut cum ipso esset quando conceptus, quando natus... quando crucifixus est et mortuus et sepultus... [PL 53, 288].

13. 21. Inde est quod dictum est ab Apostolo: "Et si cognovimus Dominum Iesum secundum carnem, sed nunc iam non novimus" [2 Cor. 5, 16]. Quasi quis dicat: Et si cognovimus lanam priusquam ad mixtionem conchylii fieret purpura, sed iam non novimus lanam, sed purpuram, qua inter homines omnes nullus uti possit nisi Augusti fuerit praeditus dignitate. Impingitur hoc loco: Ergo vilis lana fuit prius Iesus et dealitas superveniens fecit eum purpuram? Non ita dicimus, sed antequam Spiritus veniret super Mariam et virtus Altissimi obumbraret eam et hoc conciperet quod sanctum vocaretur Filius Dei, ante hoc ipse uterus Mariae, quamvis mundus esset a peccato et sanctus, tamen vilitate humilitatis erat ut lana optima et incomparabilis universis quae erant sub caelo virginibus; eratque talis ac tanta, quae decenter et in se dealitatem Filii Dei, sicut conchylii lana sanguinem susceperit, et ipsa lana esse cessaret lana, sed vera purpura per sanguinem fieret memoratum. Non enim lana, sed pretiosa, est huius sanguinis capax. Quod si sanguis hic lanam tanta maiestate sublimat per suam admixtionem, ut nulli hac liceat uti nisi huic qui regia fuerit praeditus dignitate, quanto magis quando Spiritus Sanctus venit in Mariam et virtus Altissimi obumbravit eam, hoc quod natum est ex ea de semine David secundum carnem, secum fecit Filium Dei, ut sic esset Maria θεοτόκος sicut χριστοτόκος... [PL 53, 301-302].

FAUSTUS REGIENSIS († post 485)

14. **De Spiritu Sancto** [1]. *Ex l. II:* 1 ... In illo dominici hominis corpore ex Maria matre suscepto... [ENGELBRECHT, p. 133. PL 62, 26].

15. 2. Sed dicitur: Si Spiritus Sanctus in corpore et anima Redemptoris habitavit, ergo et ipse Spiritus incarnationem videbitur suscepisse. Non ita est. Nam ante creationis initia a Spiritu Sancto sacrum Mariae corpus impletur et inter initia creationis filius Virginis Spiritu Sancto cooperante concipitur, sed a persona specialiter Filii novem mensibus possidendus et cum eodem in lucem progressurus infunditur, cuius utique temporis societatem intra secretum uteri virginalis Spiri-

[1] Opus Paschasio perperam ascriptum. Ed.: ENGELBRECHT AUGUSTUS, in CSEL 21 (Viennae 1891), pp. 99-157. PL 62, 9-40.

tus Sancti persona non recepit. Hominem ergo, quem Filius Dei inter ipsa suscepit exordia, Spiritus Sanctus non susceptor sed sanctificator intravit, intra quem, sicut se Christi consortem gessit, ita Christus auctorem. Ille enim nascitur, hic infunditur. De filio Virginis anima vel caro Filii Dei personaliter et specialiter dici potest, Spiritus vero Sancti anima vel caro nullo modo. In quo Filius Dei, id est Deus gloriae dicitur crucifixus, pertulisse in eo nullo modo dici potest Spiritus Sanctus. [ENGELBRECHT, p. 134. PL 62, 26-27].

16. 4 ... Quando Verbum transit in carnem et hominis habitum Deus induit et fit in circuitu eius tabernaculum eius et splendorem suum tenebris nostrae fragilitatis involvit et ponit tenebras latibulum suum, Dei quidem et hominis duplex substantia sed tamen una persona est. Quam ob rem? Quia dum formam servi accipiens famulo Deus iungitur, minoris humilitas intra reverentiam maioris absconditur, et superioris lumine exinanita consumitur ac sic proprietatem personae humanitas divinitate obumbrante vel eminente non obtinet. Ibi ergo esse potest personarum parilitas, ubi meritorum ac dignitatum consistit aequalitas, et ideo Spiritum Sanctum cum Patre et Filio unum maiestatis noveris possidere privilegium, quem personae vides obtinere ius proprium. [ENGELBRECHT, pp. 138-139. PL 62, 29].

17. 4 ... Quod si aliquis opponat et dicat: Si in Christo Deo pariter et homine duas substantias dicimus, quare non duas credamus simili ratione personas; non ita est. Nam qui duas personas in Christo facit, impietatem quaternitatis inducit, quam penitus rerum natura non recipit. De duabus rationabilibus diversisque substantiis, praesertim de Dei et hominis, de Creatoris et creaturae, una fieri non potest, de duabus vero personis una fieri potest, sicut legimus caput et corpus, Christum et Ecclesiam, unam tenere personam: Erunt enim, inquit, duo in carne una. Et sicut apud nos homines filius patris familias iuxta patrem vel servus iuxta dominum personae propriae locum non habet, ita in Deo et homine gemina quidem substantia sed non gemina persona est, quia persona personam consumere potest, substantia vero substantiam non potest, si quidem persona res iuris est, substantia res naturae. [ENGELBRECHT, p. 139. PL 62, 29].

18. 4 ... Hoc loco necessarium videtur, ut in Christo Deo pariter et homine unam personam et duas substantias testimoniis adseramus. Da unam in Redemptore Dei et hominis personam, quam personam Apostolus dicit: Si enim cognovissent sapientiam Dei, numquam Dominum gloriae crucifixissent. Si requiras, quomodo potuerit inviolabilis pati et incomprehensibilis crucifigi, personae unitas facit, ut, quod homo pertulit, Deus pertulisse credatur. Item cum Evangelista commemorat: Nemo ascendit in caelum nisi qui de caelo descendit filius hominis qui est in caelo, quomodo hic filium hominis ante passionem vel resurrectionem sive ascensionis diem et de caelo asserit descendisse et in caelestibus permanere, nisi hoc per unitatem personae ratione veritatis absolvatur? Sicut et alio loco capitis et corporis sociatur persona, cum legitur: "Esurivi et dedistis mihi manducare, sitivi et dedistis mihi bibere". Quid hic agit personae unitas? Homo pascitur et Deus reficitur, pes confovetur et caput se fomentum sentire testatur. Dicit ergo: "Numquam Dominum gloriae crucifixissent", et e diverso: "Nemo ascendit in caelum nisi qui de caelo descendit filius hominis qui est in caelo". Vide quomodo pro unitate personae humana divinis et humanis divina miscentur. Deus crucifigitur et homo de caelo descendere et in caelo permanere memoratur. [ENGELBRECHT, pp. 139-140. PL 62, 29-30].

GENNADIUS MASSILIENSIS († ca 496)

19. De ecclesiasticis dogmatibus[1]: 2. Non Pater carnem assumpsit neque Spiritus Sanctus, sed Filius tantum; ut qui erat in divinitate Dei Filius ipse fieret in homine hominis filius, ne filii nomen ad alterum transiret qui non erat nativitate filius. Dei ergo Filius hominis factus est filius, natus secundum veritatem naturae ex Deo Dei Filius, et secundum veritatem naturae ex homine hominis filius; ut veritas geniti non adoptione, non appellatione, sed in utraque nativitate filii nomen nascendo haberet, et esset verus Deus et verus homo unus filius. Non ergo duos Christos neque duos filios, sed Deum et hominem unum filium, quem propterea [et] unigenitum dicimus, manentem in duabus substantiis, sicut ei naturae veritas contulit, non confusis naturis neque immixtis, sicut Timothiani volunt, sed societate unitis. Deus ergo hominem assumpsit, homo in Deum transivit, non naturae versibilitate sed Dei dignatione; ut nec Deus mutaretur in humanam substantiam assumendo hominem, nec homo in divinam glorificatus in Deum; quia mutatio vel versibilitas naturae et deminutionem et abolitionem substantiae facit. Natus ergo Dei Filius ex homine, non per hominem, id est non ex viri coitu, sicut Ebion dicit, sed ex virgine; carnem ex virginis corpore trahens, et non de caelo secum afferens, sicut Marcion et Eutyches affirmant; neque in phantasia, id est absque carne, sicut Valentinus dicit, neque δοκήσει, id est putative imaginatum, sed corpus verum; non tamen [tantum] carnem ex carne, sicut Marcianus, sed verus Deus ex divinitate et verus homo ex carne. Unus Filius, in divinitate Verbum Patris et Deus, in homine anima et caro: anima non absque sensu et ratione, ut Apollinaris, neque caro absque anima, ut Anomoeus, sed anima cum ratione sua et corpus cum sensibus suis, per quos sensus veros in passione et ante passionem carnis suae dolores sustinuit.

[1] Ed.: CUTHBERTUS H. TURNER, in *Journal theol. stud.*, 7 (1906) 89-99; altera recensio ibidem, 8 (1907) 107-109. PL 58, 979-1000.

VIGILIUS THAPSENSIS († post 484)

20. Contra Eutycheten[1]. *Ex l. I:* 4. [Fidei summa]: Nos unum Deum eundemque Filium Dei et hominis filium, non duos, profitemur; et ita Verbum intra virginei uteri secreta carnis sibi initia consevisse, id est incarnatum fuisse, ut tamen Verbi natura non mutaretur in carnem. Itemque carnis naturam ita per suscipientis commixtionem in Verbi transisse personam, ut non tamen fuerit in Verbo consumpta. Manet enim utraque, id est Verbi carnisque natura et ex his duabus hodieque manentibus unus est Christus unaque persona. [PL 62, 97].

21. 7. Sepultum Dei Filium omnes legimus... Quid eius potuerit sepeliri, utrum Verbum, an anima, an corpus, an simul omnia... Verbum Dei exsequiarum officio non eguit; anima sepeliri non potuit; sola igitur caro sepulturae officium habuit. Et tamen Dominum Iesum Christum apostolica auctoritas docuit. Cernis ergo esse aliquid proprium carnis quod Verbi esse non possit, sed ideo etiam Verbi esse, quia Verbi est illa caro cui possunt haec omnia aptius convenire. [PL 62, 99].

22. 9. Si natura Dei... per se atque in se aliquibus passionum generibus subderetur, nulla esset profecto humanum corpus suscipiendi necessitas... Quia vero mors... morte perimenda erat... necesse habuit Dei Filius... ut... corpus susciperet, in quo iniuriis et passionibus eousque afficeretur, ut usque ad mortis dispendium... perveniens, mortem in suis sedibus perimeret, et cuncta inferni iura victrici congressionis triumpho compilans, ad superos repedaret. Vides ergo... esse aliquid proprium Christo quod divinitati, aliud quod humanitati conveniat, licet propter unitatem personae et mors ad divinitatem et immortalitas ad eiusdem Dei referatur humanitatem. [PL 62, 100].

23. *Ex l. II:* 9 ... Passus est Deus in unione personae, non est passus in proprietate naturae. Siquidem passionis iniurias etiam divinitas pertulit, sed passionem sola eius caro persensit. Sicuti solis radium vel flammae corpulentiam recte dicimus posse quidem gladio secari non posse tamen dirimi, ita Verbum Dei iure dicimus passionis iniurias pertulisse, non tamen passionem ullo modo sensisse... Confixa est divinitas clavis, sed ipsa penetrari non potuit siquidem vulneri locum caro patefacta aperuit; nam deitas indivisibilis atque impenetrabilis mansit. Ita ergo suscipiendo passiones et earum non cedendo effectibus, apparet Deum Verbum impassibiliter passum. Sed quia caro eius haec omnia non solum pertulit sed et sensit et cessit, merito ac iure dicimus Deum his omnibus passionum conditionibus sensibiliter affectum in carne sua sine sensu vel mutatione divinitatis suae. Ergo perferre passionem, naturae est utriusque, sed cedere passioni, non est utriusque naturae, cum sit unius eiusdemque personae. [PL 62, 109].

[1] PL 62, 95-154.

24. 10. Haec multi orthodoxorum minus attendentes... ut id quod eodem modo sentiunt, eodem modo pronuntiare formident... Nam plerique orthodoxi cum sensum utrarumque naturarum catholice exponant, catholice retineant, ideo tamen duas nolunt dicere naturas, ne secundum Nestorium duas putentur fateri personas... Rursus alii timentes ne Apollinaris et Eutychetis dogma incurrant, nolunt dicere Dominum passum et mortuum, cum unam eius credant esse personam et hunc eundemque Deum fateantur et hominem. [PL 62, 110].

25. *Ex l. IV:* 14. Si Verbi et carnis una natura est, quomodo cum Verbum ubique sit, non ubique inveniatur et caro? Nam quando in terra fuit, non erat utique in caelo. Et nunc quia in caelo est, non est utique in terra, et in tantum non est, ut secundum ipsam Christum spectemus esse venturum de caelo, quem secundum Verbum nobiscum esse credimus in terra. [PL 62, 126].

26. Contra Felicianum Arianum[1]: 11 ... Nos sic nativitatem utramque defendimus, ut neutram alterius affirmatione tollamus: nam nec temporalem primae illius perpetuitate damnamus nec aeternam huius temporalis brevitate concludimus; scientes veri Dei inseparabilem prolem, et huius verae prolis postea verissimam carnem; non tunc fatentes Christi divinitatem coepisse cum virgo concepit, nec tunc coepisse carnem cum ineffabili quodam partu monas illa sine intercapedine medii temporis in nullo differentem monadem, nisi quod monas docetur esse, genuit. Non infirmitatem voluntariam Christi omnipotens eius maiestas exhorruit, non omnipotentiam infirmitas corporalis exstinxit. Scio ad inferos divinitatem Filii Dei descendisse proprietate carnis, scio ad caelum ascendisse carnem merito deitatis. Non est Dei proprium quod famem sensit, sed Dei proprium est quod paucis panibus tot millia hominum satiavit... Unus tamen atque idem Christus est, qui et iniurias toties pertulit et actus in profundo non mersit. Ex hoc pacto in Mediatore Dei et hominum iniuria assumpti corporis affectam fatemur deitatem, sicut maiestate deitatis glorificatam novimus carnem. Ergo Christus mortuus est qui et resurrexit: nec ideo tamen utrumque ex uno sed ex singulis singula, in utroque tamen perfectus ipse complevit, dum unus atque inseparabilis tam diversa complevit: uno mortem gustavit, altero mortuos suscitavit: sicque se Deum et hominem utriusque verus Mediator, nec geminata persona nec substantia confusa monstravit. Ingressus est virginis uterum Dei Filius, ut iterum nasceretur ante iam genitus: suscepit totum hominem qui iam habebat a Patre plenissimam

[1] Opus olim s. Augustino falso ascriptum, Vigilio Thapsensi non improbabiliter restitutum: PL 42, 1157-1172.

deitatem... idem tamen et aeternus in suo et moriturus in nostro, dum utrumque continet ex seipso et neutrum perdit ex altero. Sicque ex Deo et homine non imperfectus sed in diversa proprietate plenissimus natus est Christus, sicut ex anima et corpore unusquisque hominum docetur esse perfectus... Sicut in uno homine aliud animus aliud corpus, sic in Mediatore Dei et hominum aliud Dei Filius aliud hominis fuit, unus tamen ex utroque Christus Dominus fuit. Aliud, inquam, pro discretione substantiae, non alius pro unitate personae. [PL 42, 1165-1166].

27. 14. Absit, absit a fidelibus ista suspicio, ut sic Christus senserit mortem nostram, ut quantum in se est vita perderet vitam... Sensit igitur mortem divinitas Christi participatione humani affectus quem sponte sua susceperat, non naturae suae potentiam perdidit per quam cuncta vivificat. Sic in sepulcro carnem suam commoriendo non deseruit, sicut in utero virginis connascendo formavit: et sic in utroque et nasci et mori non coactus ab altero sed sponte Dominus voluit, ut hoc eum constet pertulisse quod fecit: nec ideo non patientem quia ipse faciebat, nec ideo non facientem quia non alius tolerabat. Nam si Dominicae incarnationis mysterium salva individuae Trinitatis cooperatione consideres, idem sibi in hac humilitate auctor et opus est: idem auctor qui sponte nascitur, sponte patitur; idem opus, quia utrumque licet non alio cogente solus tamen ipse perpetitur... Sic ergo mortuus est non discedente vita, sicut passus est non pereunte potentia... [PL 42, 1169].

28. 14 ... Non ergo ad Mariam locali motu divinitas venit sed ineffabili potentiae suae manifestatione, et uterum matris gignendus implevit: et quod totum est substantiae suae plenitudine non privavit... Erat ergo uno atque eodem tempore ipse totus etiam in inferno, totus in caelo... vere mortuus, vere vivus... Quotiescumque ergo haec quae a Christo humiliter sunt tolerata consideras, ipsum auctorem voluntariae passionis agnoscas. Ita fiet ut dum humilitas patienti, facienti virtus ascribitur, idem Christus uno atque eodem tempore cum patitur infirmus cum facit omnipotens doceatur... [PL 42, 1170].

29. 15 ... "Hodie mecum eris in paradiso" (Lc. 23, 43)... Anima igitur est cui Dominus hoc promisit et praestitit. Si igitur mortuo corpore ad paradisum anima mox vocatur, quemquamne adhuc tam impium credimus, qui dicere audeat quoniam anima Salvatoris nostri triduo illo corporeae mortis apud inferos custodiae mancipetur?... Non initium maeroris mors ista, sed finis... 17. Non ergo, inquis, apud inferos Christi anima, non divinitas fuit. Fuit, inquam: neque aliter eum video potuisse resuscitare carnem suam, si apud inferos praedicem velut absentis Dei non fuisse potentiam. Nec tamen ideo localem nos Dei credat aliquis praesentiam praedicare, de quo ista propter manifestationem certi operis dicimus, quia alicubi fuit qui ubique non defuit. Iacebat quantum ad carnem mortuus in sepulcro, mortuos resuscitans in inferno, vitam tribuens universis in caelo... [PL 42, 1171-1172].

S. AVITUS EP. VIENNENSIS († 518)

30. Contra Eutychianam haeresim libri duo [1]. *Ex l. I:* Neque nos nitimur, ut inviolabilis divinitas dolores corporeos perpessa credatur, cum omnis cunctorum corporum dolor secuturam mortem naturali quodam praecedat officio. Unde sicut et ipsa caro nostra resurrectionis dono impassibilis futura post mortem est: sic Deus, qui sentire obitum non potest, suscepto corpori, cui unitus adhaeserat, sine patiendi acerbitate compatiens nec defuit in salutis nostrae glorioso agone nec doluit... [PEIPER, p. 16. PL 59, 204].

31. "Postquam autem venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum natum ex muliere" (Gal. 4, 4). Quod mater peperit, Pater misit. Hoc est nasci corporeum, quod venire divinum. Noluit Deus latere, quem destinat: capiat mundus Dominici adventus indicia. Quem Pater sine matre genuit, genitrix sine Patre concepit, aeque Dei Filius ut hominis erit... [PEIPER, p. 17. PL 59, 205].

32. "Deus erat in Christo mundum reconcilians sibi" [2 Cor. 5, 19]. Eligat hic doctor adversus, quis mundum, inter ipsa paene sui exordii rudimenta benignissimo Creatori peccato primi parentis offensum, sibimet ipsi in saeculorum fine conciliet. Si solus Deus, quid excuset sibimet quod sufficit remisisse? Si autem solus homo, quo effectu sibi mortalis reconciliat, quod divinitas non relaxat? Unus est ergo Deus et homo, qui sibi mundum ipse commendet, qui pro saeculi vita sibi Patris Filio supplicet filius matris. Unde non dixit Apostolus mundum reconcilians Deo, sed sibi: ne forte pro redemptione humani generis solum hominem orasse sentires, qui utique, nisi in divinitatis naturam transiret assumptus, non solum obnoxietatem humani generis nulla intercessione dissolveret, sed et ipse communis debiti sarcinam parentali chirographo sustineret... Offendit quidem mentes carnalitate depressas et coniecturis humanae consuetudinis hebetatas tantae disparilitatis in unum coacta proprietas, ut scilicet divina plenitudo et humana condicio, ut servi humilitas Dominique maiestas, ut Creatoris virtus et servitus creaturae unam ex his omnibus videantur reddidisse personam... [PEIPER, pp. 18-19. PL 59, 206-207].

33. Liceat, rogo, quod facti sumus in melius provehi, liceat compactam luto materiam supernorum honore sustolli. Quid tantum contra te, homo, niteris, ne in Deum transire posse credaris? Vocat te ad participationem sui superna maiestas... Si caput nostrum est Christus, in sublimatione sument quantulaecumque sublimitatis consortium membra de vertice... [PEIPER, p. 20. PL 59, 208].

[1] Ed.: PEIPER RUDOLFUS, in *Monumenta Germaniae historica: Auctorum antiquissimorum,* t. VI, P. II (Berolini 1883), pp. 15-29. PL 59, 202-219 [epp. II-III].

34. *Ex l. II:* Vos modo perpendite amentiam totius haeresis in unius reprobatione sermonis [sc. Qui crucifixus es pro nobis, miserere nobis]. In quo parum est quidem quod auribus putetur ablatum, sed totus cum verbo illo catholicae veritatis sensus excluditur. Nolunt enim a nobis ei qui crucifixus est supplicari, ut videatur tam nihil posse praestare persona hominis, quam nihil poenae pati potuit substantia maiestatis. Quod quid est aliud quam odium pro dilectione rependere et convicia pro beneficiis repensare? Inserta est namque humano corpori dignitas supernorum. Deus quidem non subiacet cruciatui, sed divinitas interest passioni... Non adquiescunt Eutychiani doctores ei qui propter nos crucifixus est supplicare: ista [mulier Cananaea, Mt. 15, 22] in cruce figendam et divinitatem praedicat quae non poterat mori, et humanitatem quae poterat suscitari; 'Fili David' carnem resonat, 'miserere mei' Deum declarat... [Peiper, p. 23. PL 59, 212-213].

35. At cum omne quod spei est in solo redemptionis nostrae mysterio collocemus, nec sit aliud nostrum reviviscere quam Domini necem pertulisse, falsum est quod incarnatione sua nos salvat, si et hoc in dubium venit, quod tolerandum pro nobis in carne susceperat... [Peiper, p. 26. PL 59, 215].

BOETHIUS († 526)

36. Liber contra Eutychen et Nestorium [1]**:** 1. Natura igitur aut de solis corporibus dici potest aut de solis substantiis... aut de omnibus rebus quae quocumque modo esse dicuntur... Si de omnibus rebus naturam dici placet, talis definitio dabitur:... "Natura est earum rerum quae, cum sint, quoquo modo intellectu capi possunt"... Sin vero de solis substantiis natura dicitur... dabimus definitionem: ... "Natura est vel quod facere vel quod pati possit"... Quod si naturae nomen... ad corporales usque contrahitur...' est autem eius definitio hoc modo: "Natura est motus principium per se non per accidens". Est etiam alia significatio naturae per quam dicimus diversam esse naturam auri atque argenti, in hoc proprietatem rerum monstrare cupientes, quae significatio naturae definietur hoc modo: "Natura est unam quamque rem informans specifica differentia"... [Stewart, pp. 76-80. PL 64, 1341].

37. 2. Sed de persona maxime dubitari potest, quaenam ei definitio possit aptari... Illud quidem manifestum est personae subiectam esse naturam nec praeter naturam personam posse praedicari... Videmus personam in accidentibus non posse constitui... Relinquitur ergo ut personam in substantiis dici conveniat. Sed substantiarum aliae sunt corporeae, aliae incorporeae. Corporearum vero aliae sunt viventes, aliae minime; viventium aliae sunt sensibiles, aliae minime; sensibilium aliae rationales, aliae irrationales... Rationalium vero alia est immutabilis atque impassibilis per naturam ut Deus, alia per creationem mutabilis atque passibilis... At hominis dicimus esse personam, dicimus Dei, dicimus angeli. Rursus substantiarum aliae sunt universales, aliae particulares... Nusquam in universalibus persona dici potest, sed in singularibus tantum atque in individuis... 3. Quocirca... reperta personae est definitio: "Naturae rationabilis individua substantia"... [Stewart, pp. 80-84. PL 64, 1342-1343].

[1] Opusculum saepe titulum ducit: *De duabus naturis et una persona Christi*. E.: Stewart H. F. et Rand Edward K., ed. 3 (Cambridge 1936), pp. 72-126. PL 64, 1337-1354.

38. 3... [Graeci] naturae rationabilis individuam subsistentiam ὑποστάσεως nomine vocaverunt, nos vero per inopiam significantium vocum translatitiam retinuimus nuncupationem, eam quam illi ὑπόστασιν dicunt personam vocantes... 4 ... Hoc interim constet quod inter naturam personamque differre praediximus, quoniam natura est cuiuslibet substantiae specificata proprietas, persona vero rationabilis naturae individua substantia. Hanc in Christo Nestorius duplicem esse constituit, eo scilicet traductus errore, quod putaverit in omnibus naturis dici posse personam. Hoc enim praesumpto, quoniam in Christo duplicem naturam esse censebat, duplicem quoque personam esse confessus est. [Stewart, p. 86-92. PL 64, 1344-1345].

39. 4 ... Qua in re cum falsum esse cum definitio superius dicta convincat, tum haec argumentatio evidenter eius declaravit errorem. Si enim non est Christi una persona duasque naturas esse manifestum est, hominis scilicet atque Dei... sequitur ut duae videantur esse personae... Quae est igitur facta hominis Deique coniunctio? Num ita quasi cum duo corpora sibimet apponuntur, ut tantum locis iuncta sint et nihil in alterum ex alterius qualitate perveniat?... Sed si ita humanitas divinitati coniuncta est, nihil horum ex utrisque confectum est, ac per hoc nihil est Christus... Quod enim non est unum, nec esse omnino potest... Sed esse Christum manifeste ac veraciter confitemur; unum igitur esse dicimus Christum. Quod si ita est, unam quoque Christi sine dubitatione personam esse necesse est... [Stewart, pp. 92-94. PL 64, 1345-1346].

40. 4 ... Quid vero novi per adventum Salvatoris effectum est? Nam catholicis et fidei veritas et raritas miraculi constat. Quam enim magnum est quamque novum... ut eius qui solus est Deus natura cum humana... conveniret, atque ita ex distantibus naturis una fieret copulatione persona! Secundum Nestorii vero sententiam quid contingit novi? "Servant, inquit, proprias humanitas divinitasque personas"... Sed fortasse Iesum, id est personam hominis, idcirco Christum vocet, quoniam per eam mira quaedam sit operata divinitas. Esto. Deum vero ipsum Christi appellatione cur vocet?... Nihil enim intererit, cur non sanctos

quoque viros eadem appellatione dignetur, si in assumptione humanitatis non est una ex coniunctione persona... Non est igitur salvatum genus humanum, nulla in nos salus Christi generatione processit... Eundem quippe salvum fecit quem creditur assumpsisse; nulla vero intelligi assumptio potest, si manet aeque naturae personaeque discretio. Igitur qui assumi manente persona non potuit, iure non videbitur per Christi generationem potuisse salvari... [Stewart, pp. 94-98. PL 64, 1346-1347].

41. 5. Transeundum quippe est ad Eutychen, qui... in contrarium cucurrit errorem asserens... ita quippe esse assumptum hominem, ut ea sit adunatio facta cum Deo, ut natura humana non manserit. Huius error ex eodem quo Nestorii fonte prolabitur... Ait duas se confiteri in Christo naturas ante adunationem, unam vero post adunationem. Quae sententia non aperte quod vult eloquitur. Ut tamen eius dementiam perscrutemur, adunatio haec aut tempore generationis facta est aut tempore resurrectionis. Sed si tempore generationis facta est, videtur putare et ante generationem fuisse humanam carnem non a Maria sumptam sed aliquo modo alio praeparatam... Quod si hanc adunationem non putat generatione sed resurrectione factam... Ego quippe ne in homine quidem non stulte fieri puto quod inutiliter factum est. Ad quam vero utilitatem facta probabitur tanta humilitas divinitatis, si homo qui periit generatione ac passione Christi salvatus non est, quoniam negatur assumptus?... [Stewart, pp. 100-106. PL 64, 1347-1349].

42. 7. Restat ut, quemadmodum catholica fides dicat, et in utrisque naturis Christum et ex utrisque consistere doceamus. Ex utrisque naturis aliquid consistere duo significat: unum quidem, cum ita dicimus aliquid ex duabus naturis iungi sicut ex melle atque aqua; id autem est ut ex quolibet modo confusis, vel si una vertatur in alteram vel si utraeque in se invicem misceantur, nullo modo tamen utraeque permaneant; secundum hunc modum Eutyches ait ex utrisque naturis Christum consistere. Alter vero modus est ex utrisque consistendi quod ita ex duabus iunctum est, ut illa tamen ex quibus iunctum esse dicitur maneant nec in alterutra vertantur, ut cum dicimus coronam ex auro gemmisque compositam... Cum igitur utrasque manere naturas in Christo fides catholica confiteatur perfectasque easdem persistere nec alteram in alteram transmutari, iure dicit et in utrisque naturis Christum et ex utrisque consistere: in utrisque quidem, quia manent utraeque, ex utrisque vero, quia utrarumque adunatione manentium una persona fit Christi... [Stewart, pp. 114-116. PL 64, 1351].

43. 7. Hoc igitur expedito aequivocationis atque ambiguitatis modo nihil est ultra quod possit opponi, quin id sit quod firma veraque fides catholica continet; eundem Christum hominem esse perfectum, eundem Deum eundemque qui homo sit perfectus atque Deus... ut cum humanitas passa sit, Deus tamen passus esse dicatur, non quod ipsa deitas humanitas facta sit, sed quod a deitate fuerit assumpta. Item qui homo est, Dei Filius appellatur non substantia divinitatis sed humanitatis, quae tamen divinitati naturali unitate coniuncta est. Et cum haec ita intelligentia discernantur permisceanturque, tamen unus idemque et homo sit perfectus et Deus... Qui homo, Deus eo quod a Deo fuerit assumptus, et qui Deus, homo quoniam vestitus homine sit. Cumque in eadem persona aliud sit divinitas quae suscepit, aliud quam suscepit humanitas, idem tamen Deus atque homo est... [Stewart, pp. 116-118. PL 64, 1352].

44. 8. Verumtamen est etiam nunc et alia quaestio... Aiunt enim: si ex homine sumptum est corpus, homo vero omnis ex prima praevaricatione non solum peccato et morte tenebatur, verum etiam affectibus peccatorum erat implicitus, eaque illi fuit poena peccati, ut, cum morte teneretur obstrictus, tamen esset reus etiam voluntate peccandi, cur in Christo neque peccatum fuit neque voluntas ulla peccandi?... Sin vero talem hominem assumpsit qualis Adam fuit ante peccatum, integram quidem videtur humanam assumpsisse naturam, sed tamen quae medicina penitus non egebat... [Stewart, pp. 120-122. PL 64, 1353].

45. 8 ... Ex his igitur tribus statibus Christus corporeae naturae singulas quodam modo indidit causas; nam quod mortale corpus assumpsit ut mortem a genere humano fugaret, in eo statu ponendum est quod post Adae praevaricationem poenaliter inflictum est. Quod vero non fuit in eo voluntas ulla peccati, ex eo sumptum est statu qui esse potuisset, nisi voluntatem insidiantis fraudibus applicasset. Restat igitur tertius status, id est medius, ille scilicet qui eo tempore fuit, cum nec mors aderat et adesse poterat delinquendi voluntas. In hoc igitur Adam talis fuit ut manducaret ac biberet, ut accepta digereret... humana quidem sed concessa et quae nullam poenam mortis inferrent. Quae omnia habuisse Christum dubium non est; nam et manducavit et bibit et humani corporis officio functus est. Neque enim tanta indigentia in Adam fuisse credenda est ut nisi manducasset vivere non potuisset... Quam indigentiam fuisse in Christo nullus ignorat, sed potestate non necessitate... [Stewart, pp. 124-126. PL 64, 1354].

S. CAESARIUS EP. ARELATENSIS († 542)

46. Sermones [1]. [?] *Sermo XI. Quare Dominus Iesus Christus genus humanum per duram passionem, non per potentiam liberarit:* 2. Potuerat sine dubio Dominus noster auctoritate divina diabolum triumphare, et hominem ab eius dominatione liberare. Potuerat quidem:

[1] Ed.: Morin Germanus, *S. Caesarii opera omnia* t. I (Maredsous 1937); nunc in CCL, tt. 103-104. PL 67, 1041-1090 (multi inter spurios s. Augustini, PL 39).

sed ratio resistebat, iustitia non sinebat, quae maiora sunt apud Deum quam omnis virtus totaque potentia... Si enim maiestate et potentia sua diabolum perculisset et hominem de eius faucibus eruisset, erat quidem potentia sed non erat iustitia... [MORIN, p. 54].

47. 3. Ut... omnia Dei gesta iustitia ac ratione constarent, venit virtus illa de caelo, venit non per potentiam hominem a diabolo divellere, sed servata in omnibus aequitate... Pro hac ergo causa Dominus et Salvator noster venit in similitudinem carnis peccati, sicut docet Apostolus, et sustinuit omnia sine peccato; ut sic impleta iustitia damnaret in carne peccatum, dum de substantia peccatrice caro suscipitur sine peccato... Prima ergo victoria est expertem delicti carnem praestare sumptam ex gente peccatrice: ut in ipsa damnaretur peccatum, in qua regnare posse se crediderat; immo ipsa nunc vinceret, quae victa fuerat aliquando: quia si divinitas sola vicisset, nec diabolo fuisset magna confusio, et corporeis hominibus vincendi fiduciam non dedisset... [MORIN, p. 55].

48. 4. Iam videamus quid sibi velit crux, quomodo in ipsa solvitur mundi peccatum, quomodo mors destruitur, et diabolus triumphatur. Crux certe non est debita, quantum ad iustitiae formam pertinet, nisi peccatoribus... Circumcursante igitur diabolo, operante per Iudam, per reges terrae, per principes Iudaeorum... damnatur Christus ad mortem... Suscepit patienter et contumelias et colaphos, coronam spineam et vestem coccineam... Suscepit hoc absque ulla culpa, ut saginatus patientia, ut tamquam ovis ad victimam veniret ad crucem... Implet mysterium crucis propter quod et venerat in hunc mundum; ut per illud peccati chirographum solveretur, et inimica potestas velut hamo crucis inescata caperetur, et salva iustitia atque ratione praedam diabolus quam tenebat amitteret. [MORIN, pp. 55-56].

49. 5. Christus... sine peccato innocens crucifigitur. Fit reus diabolus innocuo moriente; fit reus diabolus crucem iusto indebite inferendo. Mors Christi profecit homini. Quod debebat Adam Deo, Christus mortem suscipiendo persolvit, factus utique sacrificium pro crimine hominum eorumque progenie [... Eph. 5, 2]. Nec enim facile dimitti poterat illud originale peccatum, nisi oblata fuisset hostia pro delicto, nisi propitiationis sanguis ille sacer fuisset effusus... Dum erogatur sanguis pro sanguine, mors pro morte, hostia pro delicto, sic diabolus quod tenebat amisit. Cui recte iam dicitur: "Non habes unde, inimice, causeris... Nec sane potentia victus es, sed iustitia; nec dominatione, sed potius aequitate". Sic vomuit quod obsorbuerat inimicus, et iuste ei tollitur quod tenebat, quia iniuste invadere ausus est quod ad se nullo ordine pertinebat. [MORIN, p. 56].

50. *Sermo 188, ante Natale Domini:* 2. In natale enim Domini, fratres dilectissimi, quasi in nuptiis spiritalibus sponsae suae ecclesiae Christus adiunctus est: tunc... processit sponsus de thalamo suo, hoc est, Verbum Dei de utero virginali. Processit enim cum sponsa sua, id est, humanam carnem suscepit... [MORIN, p. 727].

51. *Sermo 190, de Nativitate Domini*[1]*:* 2. Ad hoc homo factus est, ne periret homo quem fecerat; ad hoc supplicia indigna sustinuit, ut indignos dignis de suppliciis liberaret; ad hoc pependit in ligno mortis, ut culpam, quae a ligno sumpta fuerat per transgressionem expiaret; ad hoc mortuus est et ad inferna descendit, ut exinde mortuos qui in inferno peccati chirographo tenebantur educeret, et devicta morte revertens viva spolia, hoc est, mortuorum vitam ad superos revocaret: non contentus ut deceptus homo hoc solum per resurrectionem suam reciperet, quod per transgressionem venenosa serpentis inspiratione perdiderat. Neque enim fas erat, ut hoc solum redemptor Deus morte sua redemptis daret, quod invidia deceptoris inimici arte perdiderat. Expulit ille de patria, hic reduxit: tulit ille paradisum, hic reddidit caelum... [MORIN, p. 736].

52. 3. Longius me a festivitate praesenti divinae misericordiae latitudo seduxit; quae ita sibi connexa est, ut nec nativitas sine passione, nec passio possit sine nativitatis gloria praedicari: quia propterea natus est, ut pateretur; propterea passus est, ut moreretur; propterea mortuus est, ut ad inferna descenderet; propterea descendit, ut mortuos liberaret: quia cum esset impassibilis Deus, per unitam hominis divinitatisque substantiam ita se humiliavit, ut Deus in hominem nasceretur, et homo in Deum triumphata morte resurgeret... 4. Unde, fratres carissimi, amemus pretium nostrum... [MORIN, p. 736].

S. FULGENTIUS DE RUSPE († 533)

53. Epistolae[2]. *Ad Ferrandum:* 15. Quaestio 2: Utrum Deus Dei Filius sicut dicitur natus passus mortuus crucifixus, ita eius divinitatem confirmare nos oporteat natam passam mortuam crucifixam; quamvis sive Deus sive divinitas nominetur, sola caro intelligatur mutabilis atque passibilis, secundum quam Deus aut divinitas pati potuit, quod in sua natura non potuit. Responsio. 16. His tuis verbis breviter respondeo, quidquid horum dicatur nihil praeiudicare fidei, qua veraciter Ecclesia catholica credit et praedicat divinitatem Filii Dei impassibilem atque incommutabilem naturaliter permanere [... 1 Cor. 1, 23; Rom. 1, 20]. Si ergo virtus Christi secundum carnem crucifixa non indigne dicitur, cur eodem modo etiam crucifixa secundum carnem divinitas non dicatur? Quando enim additur 'secundum carnem', ostenditur utique non eius divinitatem passioni subiacuisse sed carnem. [PL 65, 405].

[1] Verus auctor est SEDATUS, ep. Nemausensis (ca 500).
[2] PL 65, 303-498.

54. 23. Quia vero in unoquoque homine invenimus carnem non hoc esse quod animam nec utramque unius esse naturae quamvis ex utraque perficiatur et constet humana natura, quae tamen in unoquoque homine unam inveniuntur habere personam, proinde in istis duabus naturis... simile aliquid inquiramus, ut cum hic invenerimus aliquid fieri animae carnisque communi opere quod tamen aut ad solius animae aut ad solius carnis inveniatur pertinere substantiam, inde coniciamus, et quantum ipsa tribuit Trinitas intelligamus, potuisse aliquid ab eisdem tribus personis uno simul opere fieri quod sic tota quidem Trinitas inseparabiliter faceret, ut ad unam ex Trinitate personam illud quod factum est pertineret. Nempe quando cibos sumimus, carni utique et non animae providemus, et in ipsa tamen acceptione ciborum... anima cum carne pariter operatur... Communis est itaque operatio, sed non est communis acceptio; nec comedentem carnem anima in opere deserit, quae tamen sic operationis suae cum carne miscet officium, ut eadem communione operis sola caro accipiat vitale subsidium... Ecce duae naturae propter unam personam inseparabiliter operantur, sed propter suas proprietates una plerumque accipit quod non sola facit, imo quod sine altera nullatenus facit... Etiam in ipso Redemptore nostro huius rei manifesta nobis atque indubitata probetur agnitio... In quo sic mansit personalis unitas, ut tamen naturalis nec dividi possit nec confundi proprietas. Proinde sic in uno Christo communia naturae utriusque inveniuntur officia, ut cum non dividatur in virtutibus atque infirmitatibus Christus, sit tamen aliquid quod in uno naturae utriusque opere non sit naturae utriusque commune... [PL 65, 413].

55. 25. Quaestio 3. Utrum anima Christi susceptricis deitatis plenam habeat omnino notitiam, et quemadmodum se invicem norunt Pater et Filius et Spiritus Sanctus, ita idem Filius seipsum per id quod homo est in eo quod Deus noverit, ex utraque atque in utraque substantia totum capiens Patrem. An forte sicut oculis corporalibus Deum spiritum minime videt, ne non homini dignitas addita sed natura credatur penitus commutata, sic rationalis animae quamvis pio intellectu et corde mundissimo non videri neque comprehendi omnem divinitatis essentiam, ne quaelibet creatura inveniatur capere Creatorem. Responsio. 26. Haec in tuis litteris verba, frater carissime, cum legissem, magnis me fateor angustiis coarctatum, quia compellimur dicere quod sufficienter ac digne non possumus cogitare... Anima quippe illa cum Verbo unus est Christus... unus est unigenitus Deus; et quia unigenitus Deus aequalis est Patri nec potest totum nosse Filium qui totum non noverit Patrem, caveamus ne, cum anima Christi totum Patrem nosse non creditur, ipsi uni Christo ex aliqua parte non solum Patris sed etiam sui et Spiritus Sancti cognitio denegetur. Perquam vero perdurum est et a sanitate fidei penitus alienum, ut dicamus animam Christi non plenam suae deitatis habere notitiam, cum qua naturaliter unam creditur habere personam. [PL 65, 415-416].

56. 27 ... Ambrosius evidenter atque indubitanter ostendit animae Christi plenam totius divinitatis inesse notitiam... Hoc autem ut diceret, illum sermonem beati Ioannis attendit, quo ait, cum de ipso Filio loqueretur: Non enim ad mensuram dat Deus Spiritum [Io. 3, 34]. Quod beatus quoque Augustinus eadem Sancti Spiritus illuminatione percipiens atque intelligens, in sola persona Christi accipi debere confirmat. [PL 65, 417].

57. 29 ... Quod si ei aliquid huius plenitudinis demitur, consequens est ut ad mensuram accepisse Spiritum praedicetur [... Io. 1, 16; Col. 1, 19; 2, 9]. Non ergo existimo illi animae in aliquo plenam divinitatis deesse notitiam cuius una est persona cum Verbo; quam sic sapientia suscepit, ut eadem sapientia ipsa sit; quae rerum omnium in tantum facta est domina, ut cum ipsa divinitate sua una sit in Trinitate persona, id est Christus crucifixus, quem Dei virtutem Deique sapientiam Paulus Apostolus praedicat [1 Cor. 1, 24]. 30. Quod si anima Christi minorem habet in aliquo deitatis suae notitiam, non in se habet totam sapientiam totamque virtutem. Participium ergo habet Christi, non ipsa est Christus, si partem habet notitiae divinitatis suae... [PL 65, 419].

58. 31. Possumus plane dicere animam Christi habere plenam notitiam deitatis suae; nescio tamen utrum debeamus dicere, quod anima Christi sic suam deitatem noverit quemadmodum se ipsa deitas novit, an hoc potius dicendum est, quia novit quantum illa sed non sicut illa. Ipsa enim deitas sic se novit, ut hoc se naturaliter inveniat esse quod novit, anima autem illa sic totam deitatem suam novit, ut ipsa tamen deitas non sit... 32. Unde nescio quomodo accipiamus Unigenitum a Patre plenum gratiae et veritatis, si vel illi plenitudini veritatis aliquid plenitudinis gratiae deesse dicimus, vel illi plenitudini gratiae non totam inesse veritatis plenitudinem aestimemus... 33. Non autem tota plenitudo veritatis habetur, quando ipsius veritatis aliquid ignoratur, quod absit ut de Christo aliquatenus sentiamus... Sic est ergo Christus plenus gratiae et veritatis, ut sicut est in divinitate eius plena humanitatis acceptio, sic in humanitate eius plena sit divinitatis agnitio. Nec metuamus asserere quod Christi anima totam deitatem suam novit, ne ex hoc dicatur cum ipsa deitate unius esse naturae. Cum utique si hoc ratiocinatio vera deposcit, ut in plenitudine cognitionis continuo sit unitas naturalis, ipse primitus Deus, quia omnia quae fecit plene utique novit, eius dicetur esse naturae cuius sunt illa quae fecit et novit. [PL 65, 420-422].

59. *Ad Reginum:* 1. Utrum caro Christi corruptibilis an incorruptibilis fuerit... 5 ... Hac itaque discretione retenta, dum corruptionem voluntariam a corruptione poenali discernimus, ipsiusque poenalis corruptionis unam partem cum peccato alteram sine peccato inesse hominibus invenitur... facillime invenimus quam partem corruptionis suscepit

Christus in corpore. Nam quamvis carnem pro nobis susceperit, tamen accepit immunem ab omni peccato originali et actuali. Ipsam tamen carnem non solum infirmam sed etiam veraciter cognoscitur accepisse mortalem. Procul dubio in quantum corpori eius inerat suscepta mortalitas, in tantum ei potuit inesse corruptionis infirmitas, illius scilicet corruptionis quae abest ab omni peccato. 6. Ad talem corruptionem pertinet fames et sitis... 7 ... Fuit quippe in corruptione mortis, sed non in corruptione putredinis, quando caro Christi sic est mortua, ut nulla fuisset membrorum putredo vel dissolutio subsecuta... Christus ergo non vidit corruptionem, quia nullam sensit caro eius putredinem. Hoc autem non eiusdem carnis incorruptibilitas sed resurrectionis celeritas fecit... 8 ... Quocirca apparet Christum ante passionem... mortale atque animale corpus habuisse, et pro nobis in eodem corpore veram famem veram sitim fatigationemque sensisse, vera clavorum ac lanceae percepisse vulnera, et ex hoc verum dolorem non necessitate sed voluntate sensisse, veraeque mortis acceptatione pro nobis animam suam propria potestate posuisse... [PL 65, 495-496].

60. Ad Trasimundum [1]. *Ex l. I:* 8. Si anima vel intellectus naturae in Christo defuisse credatur humanae, quid in infante bonum malumque dicitur ignorasse [Is. 7, 14-16]? An illam divinam Filii Dei naturam ignorantiae boni malique subicimus, ut humanam in Christo animam denegemus? Itane credendus est homo susceptus a Deo quae Dei sunt aliquatenus potuisse sapere, in quo ipsa Sapientia cognitione boni malique dicitur caruisse? Anima igitur humana... bonum malumque in infante Christo nescisse dicitur, quae secundum evangelicam veritatem in puero Iesu sapientia et gratia profecisse narratur [... Lc. 2, 40. 52]. Nam sicut carnis est aetate proficere, sic est animae sapientia et gratia profecisse, quae tamen in sapientia nullatenus proficeret, si naturalem intelligentiam... non haberet. Non quia hoc susceptor Deus eguit, sed quia hoc pro remedio nostrae salutis effectus piae susceptionis exegit, ut dum caro et anima rationalis a Deo suscipitur, utraque pariter salvaretur. Nam nec caro ipsa fuit a Dei Filio suscipienda nisi divina fuisset susceptione salvanda. Quod si Deus carne non eguit sed ut eam salvaret accepit, ita nec anima rationali Deus eguit, sed eam salvandam cum carne suscepit. [PL 65, 231-232].

61. 10. Cum error iste [arianorum] animae simul intelligatur et corporis, si Dei Filius absque anima rationali solam accepit hominis carnem, inferiorem partem illius ovis domum retulit, meliorem vero (quod absit) errori perpetuo dereliquit. Nam manifestum est, quoniam hoc revocavit quod propriis humeris reportavit... Tunc est hominis credenda redemptio, si in Filio Dei susceptionis humanae... non defuit plenitudo. Hoc enim Deus in nobis salvavit quod pro nobis accepit... Quia vero naturae primitias suscipiens Dominus, sicut in suo corpore cunctorum fidelium corpus, sic in sua anima universorum fidelium animas per naturae unitatem et gratiam iustificationis accepit... Quomodo ergo anima Ecclesiae poterit salvari, si defuit anima Salvatori? vel qualis effectus liberationis credetur secuturus in corpore qui non praecessit in capite?... [PL 65, 233-234].

[1] PL 65, 223-304.

62. 11. Nec illud est aliquatenus omittendum quod cum magno praedicationis miraculo Petrus commendat in Christo, quia peccatum non fecit nec inventus est dolus in ore eius [... 1 Pet. 2, 22]. Nam si Dei Filius animam humanam in carnis susceptione non habuit, et hoc beatus Petrus de eius creditur divinitate dixisse, quid est quod pro magno in laudem dicitur Christi, quia divinitas eius immunis esse potuit a labe peccati, cum Dei sit proprium non solum non peccare sed etiam a peccato salvare. Qui propterea solus potest donare indulgentiam, quia solus admittere non potest culpam; ideo solus est vulneratorum medicus, quia divina natura numquam in se recipit vulnus? Si autem hoc ad Christi carnem creditur referendum, quomodo ab animabus nostris servari iustitia poterit, quibus exemplum apostolice memoratum susceptio Christi non dabit? Sed ut ostenderet beatus Petrus et in anima simul et in carne Christi praecessisse iustitiam quam nobis imperat imitandam, secutus adiunxit: Qui cum malediceretur non remaledicebat. Quod proprie ad animae patientiam pertinet. [PL 65, 235].

63. 12 ... Unus igitur idemque mediator Dei et hominum homo Christus Iesus, ipse pastor et ovis, ipse sponsus et sponsa, ipse sacerdos et victima, unus idemque et oblator muneris et munus factus est oblatoris, ut nec oblator a muneris qualitate descisceret, nec munus oblatoris merito discreparet. Qui si minus aliquid habuit humanae naturae, nec personam sumere pontificis nec offerri potuit pro peccatis. In lege enim sacerdotio fungi non poterat, si quis homo minus aliquid habuisset in se... Pontificem vero nostrum Iesum Christum esse quis ambigat? [PL 65, 236].

64. 18. Propterea utique mediator Dei et hominum homo Christus Iesus ab Apostolo praedicatur; nam quia Deus erat Verbum, in eo quod Deus totum hominem suscepit pro nobis. Verbum caro factum est et habitavit in nobis. Verbum utique caro factum est in eo quod est una in Christo Dei hominisque persona; habitavit autem in nobis, quia in Christo vera totaque permanet divina humanaque substantia. Verbum enim habitans in homine non est mutatum in hominem. Ubi autem maxime Verbum potuit habitare quam in illa substantia quam ad suam imaginem fecit, hoc est, in anima illius hominis quem suscepit? [PL 65, 241].

65. 20 ... Dei Filius de Patris substantia genitus nec sempiternitatem divinae naturae perdidit, dum hoc quod erat temporale pro tempo-

ralium aeterna salute suscepit, nec dominio naturalis ac verae divinitatis caruit, qui veritatem formae servilis acceptam interminabili et inamissibili dominio sublimavit; nec vera virtus, cum nostram infirmitatem susciperet, infirmari potuit, quae vitium infirmitatis ab infirmo submovit; nec imperfectus esse potuit, qui perfectionem imperfecto concessit, nec localiter ad infernum divinitas Christi descendit, quae sine mole sic ubique tota consistit, ut licet ea carere nullus locus possit, localiter tamen eam locus ullus continere non possit. [PL 65, 244].

66. *Ex l. II:* 17 ... Filius ergo Dei tam auctoritate divina quam sanctorum patrum fideli veracique sententia secundum divinam naturam infinitus immensusque probatur, ubique praesens, omnia replens... Quia vero idem Filius Dei, verus Deus... verus homo factus est pro nobis ex homine... quae fuerunt verae divinitatis non amisit et quae sunt verae humanitatis accepit. Unus idemque secundum carnem de matre temporaliter natus qui secundum divinitatem de Patre permanet sempiternus; unus idemque homo localis ex homine qui est Deus immensus ex Patre; unus idemque secundum humanam substantiam absens caelo cum esset in terra et derelinquens terram cum ascendisset in caelum, secundum divinam vero immensamque substantiam nec caelum dimittens cum de caelo descendit nec terram deserens cum ad caelum adscendit... Non quia humana Christi substantia fuisset ubique diffusa, sed quoniam unus idemque Dei Filius atque hominis filius verus Deus ex Patre sicut homo verus ex homine, licet secundum veram humanitatem suam localiter tunc esset in terra, secundum divinitatem tamen... caelum totus impleret et terram... 18 ... Cum ergo caro Christi localis absque dubitatione monstretur, divinitas tamen eius ubique semper esse, Paulo testante, cognoscitur. [PL 65, 264-266].

67. *Ex l. III:* 5. Hic verus Deus et vita aeterna cum in forma Dei esset, non rapinam... semetipsum exinanivit... Etiam quando formam servi accipiens semetipsum exinanivit, plenus gratiae veritatisque permansit... Quae est igitur illa Unigeniti exinanitio nisi accepta passibilis et mortalis humanitas Christi? [PL 65, 272].

68. 16. Ab ipso namque conceptionis virginalis exordio sic in Christo personalis unitas mansit et utriusque naturae inconfusa veritas perduravit, ut nec homo a Deo divelli, nec Deus a suscepto posset homine separari; nec tamen Deus hominem consumeret nec homo Deum in aliquo permutaret; et licet in Christi morte carnem morientem fuisset anima desertura, divinitas tamen Christi nec ab anima nec a carne posset separari suscepta. Igitur quia totum hominem Deus ille suscepit, ideo totius hominis in se passiones in veritate monstravit, et animam quidem rationalem habens, quidquid fuit infirmitatis animae sine peccato et suscepit et pertulit, ut dum humanae animae passiones in anima quam accepit vinceret, nostras quoque animas ab infirmitatibus liberaret. Carnem quoque humanam accipiens, in eiusdem veritate carnis veritatem voluntariae habuit passionis, ut in carne mortuus, totam in se hominis occideret mortem, et in aeternam vitam immortalis resurgens, aeternae nobis vitae gratiam condonaret. [PL 65, 280].

69. 18. Non autem tunc nata est Christi divinitas in se cum nata est pro nobis in carne. Fuit infans Verbum secundum carnem et fandi non habuit facultatem, sed idem Verbum Deus nullo unquam potuit coerceri silentio, quia ipse est Patris sempiterna locutio. Crescebat puer aetatis accessu, sed quia in Deo nulla est aetas, in puero crescente non crescebat divina maiestas. Sapientia quoque novimus Christum secundum animam profecisse, sed sapientia Christus non potuit cum anima proficiente proficere... Idem etiam secundum susceptam animam Deus tristis fuit, sed qui in anima tristitiam sensit, cum anima tristitiam sentire non potuit... Passus est Deus in homine, quia una est Dei hominisque persona; non est compassus Deus homini, quia in uno Christo non est confusa Dei hominisque substantia... [PL 65, 282].

70. 23. Illa ergo vox qua dictum est: Potestatem habeo ponendi anima meam, totius hominis esse credenda est. Sicut enim totus semetipsum tradidit [... Eph. 5, 2] ita totus homo animam suam posuit, cum anima in cruce carne moriente discessit, quam tamen carnem nec in morte divinitas deseruit [... Ps. 15, 10]... Ideo autem ille homo potestatem ponendae animae habuit, quia eum divina potestas in unitatem personae suscepit... [PL 65, 287].

71. 25 ... Non corpus Iesu sed Iesum dicit in monumento positum. Sciebat enim quod ille susceptor pleni hominis Deus totus esset cum carne sua in sepulcro, totus cum anima sua in inferno, totus in mundo, totus in caelo, totus per unitatem naturae in Patre de quo exstitit, totus per omnipotentiam divinitatis suae in tota creatura quam fecit... [PL 65, 290].

72. 29 ... Propterea utique etiam Christi humanitas sine peccato permansit, quia eam in unitate personae divinitas accepit, quae naturaliter peccare non novit. Homo ergo Christus, quoniam peccata non habuit propria, portare dignatus est aliena; illorum autem a se voluit peccata portari, cum quibus tenebatur consortio naturali. [PL 65, 293].

73. 30. Restabat tamen ad plenum nostrae redemptionis effectum, ut illuc usque homo sine peccato a Deo susceptus descenderet, quousque homo separatus a Deo peccati merito cecidisset, id est ad infernum, ubi solebat peccatoris anima torqueri, et ad sepulcrum ubi consueverat peccatoris caro corrumpi, sic tamen ut nec Christi caro in sepulcro corrumperetur nec inferni doloribus anima torqueretur, quoniam anima

immunis a peccato non erat subdenda supplicio et carnem sine peccato non debuit vitiare corruptio... ut per morientem temporaliter carnem iusti donaretur vita aeterna carni, et per descendentem ad infernum animam iusti dolores solverentur inferni... Idem homo Christus est qui pro nobis et pontifex factus est dum semetipsum passioni obtulit, et hostia factus est dum passionem ipse suscepit. Huic dicitur: Tu es sacerdos in aeternum secundum ordinem Melchisedech [Ps. 109, 4]. Et sacerdos tamen et hostia humanae naturae tam officia cognoscuntur esse quam nomina... In natura ergo humana pontifex ille veritatem sustinens passionis, in ea utique novit compati membris suis. [PL 65, 294-295].

74. 33. In resurrectione quoque eius invenitur operis aequalitas, quia una est Patris Filiique maiestas. De Patre quippe sic beatus loquitur Petrus: "Vobis primum Deus suscitans Filium suum, misit eum benedicentem vobis" [Ac. 3, 25]. De seipso vero sic Dei Filius loquitur ad Iudaeos: "Solvite templum hoc et in tribus diebus suscitabo illud" [Io. 2, 19]... Colossensibus quoque Paulus loquens [Col. 2, 8-15], ipsum Dei Filium humanitatem suam his verbis significat suscitasse. [PL 65, 297-298].

75. De incarnatione Filii Dei, ad Scarilam [1]: 4 ... Quoniam ergo hoc in se habet naturalis illa unitas Trinitatis, ut natum esse soli sit proprium Filio, ille qui solus in se habet veram nativitatem humanitatis ex Virgine; huius etenim fuit secundum carnem veram habere naturaliter matrem, qui secundum divinitatem verum habet naturaliter Patrem... 13 ... Et quia solus natus est de Patre, solus nasci potuit et de Virgine... 15. Magnae absurditatis est illum ex tempore genitum suspicari, cui ex aeternitate non natum esse sed genuisse sit proprium. [PL 65, 575-582].

76. 21. Illam utique servi formam tota Trinitas fecit, quam tamen in personam suam Filius solus accepit. Ipse enim solus est Verbum, et Evangelista veraciter dicit: Verbum caro factum est, cui tamen ut caro fieret, non aliquo alio verbo mandavit Pater. Unum enim Verbum habet Pater per quod omnia fecit et facit, per quod omnia dixit et dicit. Hoc Verbum a Patre missum est, quando Verbum caro factum est; sed ut mitteretur non ei aliquibus transeuntibus verbis locutus est Pater. Aeternum quippe Verbum de Patre natum, hoc est aeternum a Patre mandatum, quia aeterna Filii generatio, ipsa est Patris aeterna locutio... [PL 65, 585].

[1] PL 65, 573-602.

FERRANDUS († ante 547)

77. Epistolae [1]. *Epistola III, ad Anatolium:* 4. Caro itaque Christi de matre sumpta est, ideo amplius vera est, sed plane sancta est, quia divinitatis adunatione mundata est. In carne Christi natura est nostrae carnis, sed non reperitur culpa naturae. Sic caro Christi carni Mariae et similis est et dissimilis... Similis, quoniam, licet voluntarias, tamen veras sensit infirmitates; dissimilis, quoniam nullas penitus neque per voluntatem neque per ignorantiam commisit iniquitates. Similis, quia passibilis et mortalis; dissimilis, quia incoinquinabilis et vivificatrix etiam mortuorum... Manifeste scimus non necessitate sed voluntate pro nobis mortuum fuisse... Unde mors, quamvis voluntaria subintroivit, nisi quia eum sine peccato nasci divina fecit potentia, sine peccato autem mori divina fecit misericordia?... Gratia illi, qui carnis humanae suscipiendo naturam sine culpa non tamen sine poena, culpam removit, poenam finivit et naturam sanavit, ut quia nobiscum est ei natura communis. Oportebat namque eum, sicut sacerdotem, quod pro nobis offerret, a nobis accipere... Quomodo fungi potuit sempiterni munere sacerdotis? Sacerdoti nostro nos oportuit immolandam Deo victimam dare; Filius autem Dei Patris unigenitus, in carne mortali sacerdos noster effectus, non aurum non argentum non hircorum sanguinem sed corpus obtulit proprium. Victima ergo nostra corpus est eius... Consubstantialis etiam matri, etiam nobis diabolum vicit, ideo de captivitatis profundo totum genus hominum misericors elevavit. [PL 67, 892-893].

78. 5. Diabolus enim nisi videret in Christo Salvatore verum corpus et matri consubstantiale, nec tentare auderet nec occidere... Quam [naturam nostram] velut sibi aliquid deberet, antiquus ille peccati fenerator invasit crucifixit occidit, et per indebitam exactionem quidquid ei debebatur amisit, iuste victus et iuste punitus, quia ea caro vicit in Christo quae victa fuerat in Adam. Haec namque fuit iustitia Dei... mortuus est Christus, et quia non peccaverat, omnes peccatores a mortis dominio liberavit... Oportebat autem per iustitiam vinci. [PL 67, 893].

79. 8. Filius vero suscipiens carnem, id est hominis plenam perfectamque naturam, sic eam suscipere dignatus est, ut una persona fieret carnis et Verbi, non tamen una natura. Deus homo factus naturam sibi adunavit humanam, sed in unitatem personae quam non habet cum Patre communem, non in unitatem substantiae quam habet cum Patre communem... Propter unitatem personae divinitas Filii dicitur passa quidquid pertulit caro... [PL 67, 897].

[1] PL 67, 887-950.

80. 9. Et si hanc unius mediatoris unam naturam praedicare voluerit, non interim requiro quali nomine naturali dumtaxat censeat vocitandam; ut quomodo ex naturis duabus, anima et carne, facta est una natura cui nomen est homo sic ostendere valeat ex duabus naturis, divinitate scilicet et humanitate, si una facta est natura, quid vocari naturaliter debeat. Christus quippe nomen est officii, Emmanuel nomen est utrasque substantias, quas adunatas contestatur, insinuans... [PL 67, 897-898].

81. 11. Suscipiendae carnis nulla remaneret causa probabilis, si potuisset per seipsam passioni subiacere divinitas. [PL 67, 900].

82. 15. Nec mihi quispiam velit opponere: Si dicimus unum de Trinitate, dicamus unum de humanitate, sicut dicimus Deum et rursum dicimus hominem. Deum quippe cum dicimus, recte etiam hominem dicimus, quia et Deus et homo nomina substantiarum sunt. Unus autem quia proprie personam significat, unus et unus nequaquam cogitemus dicere, ne duas videamur asseverare personas. Ideo plane unum de Trinitate confitemur et non unum de humanitate, quia Deus venit ad uterum Virginis et... humanam sibi naturam potenter atque ineffabiliter adunavit, tanto vinculo unitatis, ut persona Verbi fieret persona carnis, et deinceps una Verbi persona esset et carnis. Ideo dicere nullatenus possumus unum de Trinitate et unum de humanitate... quia in Christo Iesu personam propriam separatim non habet humanitas, sed persona Verbi Dei a quo suscepta est ipsa illi facta est propria. [PL 67, 904].

83. 17. Ita igitur proprie sicut veraciter Maria divinitatem Filii genuit, sed incarnatam... Divina substantia secundum humanam substantiam proprie nata est, quia non separatim nata est, nec humanitatem proprie natam sibi divinitas adunavit, sed adunando eam sibi proprie nata est... Proprie est nata de Patre divinitas pura, proprie est nata de matre eadem incarnata divinitas... Si enim dixero... Maria semper Virgo proprie genuit humanitatem, non proprie genuit divinitatem, videbitur sub aliquo modo hominem purum genuisse, quem nullo modo ita genuit, quia Verbum carnem factum proprie genuit. [PL 67, 906].

84. 18. Dicturus beatam Mariam vere et proprie Deum genuisse, prius illa omnia confitens, divinitatem Filii Dei iam de Patre natam nec nasci nec proprie nasci asserat potuisse, nisi carnem nostri generis et animae rationalis substantiam, id est plenum hominem, suscepisset; neque initium divinitati per nativitatem temporalem datam fuisse, sed carni, cuius initium vel conceptio non fuit nisi susceptio divinitatis. [PL 67, 908].

85. *Epistola V, ad Severum:* 3. Principaliter enim fides nostra Christum Dei Filium sic praedicat hominis filium, ut unum dicat Dei et hominis filium... omnino qui Deus, ipse homo, et propter hoc qui homo, ipse etiam Deus Iesus Christus Dominus noster. Manens enim Deus Filius, una in Trinitate persona, venit ad Virginem, nec sibi aliam de ea personam assumpsit, sed aliam sic unitatem personae suae suscepit, ut persona quae semper erat naturam susciperet carnis, haberetque duas una Christi persona naturas. Nec ambigere oportet quomodo credatur humana natura ex initio sui Dei Verbi habuisse personam, scientes quia non hominem formatum neque conceptum neque vita sua quadam vel in matris utero vivere iam incipientem Deus assumpsit, sed omnino antequam aliquid Maria conciperet, ante omnem formati formandive hominis causam, Deus volens homo fieri, virginalis palatium ventris intravit et virtute divinitatis munus largiens fecunditatis assumpsit ex ea quam habere voluit matrem nostri generis veram carnem. Et ipsa assumptione conceptus et natus, non utique personam aliam suscepit, quia non hominem paratum invenit, sed naturam potius humanam, in qua ipse Deus homo nasceretur, accepit. [PL 67, 912].

86. 8. Si una est natura Christi, aut ubique diffusa est aut localis. Si ubique diffusa, quare verba symboli sic recitamus: Tertia die a mortuis resurrexit, ascendit in caelos, sedet ad dexteram Patris? Qui respondebit mihi, si ubique diffusa est natura Christi, quomodo ascendit in caelos? si ubique diffusa est, quomodo specialiter de ea dicitur: Sedet ad dexteram Patris? Sed si localis est, certe sapientia Dei, quae est Christus [1 Cor. 1, 24], attingit a fine usque ad finem fortiter et disponit omnia suaviter [Sap. 8, 1]. Et ubi est quod recedens a discipulis suis secundum praesentiam carnis: Ecce ego, ait, vobiscum sum usque ad consummationem saeculi [Mt. 28, 20]? Erubescamus ergo duas negare naturas, ut in uno Christo appareat quae natura sit... ubique diffusa, quae localis... Totus ergo Christus ubique est secundum Verbum sed non totum ubique est, quia non est ubique anima rationalis et caro cum quibus est totum. Totus Christus apud inferos fuit secundum animam rationalem, sed non totum, quia caro ibi non fuit cum qua est totum. Totus Christus in sepulcro fuit secundum carnem, sed non totum, quia anima rationalis ibi non fuit, cum qua est totum. Verbum tamen Dei et cum anima sua apud inferos et cum carne sua in sepulcro fuit, quia naturaliter ubique diffusum, nec animae suae nec carni suae aliquando defuit. [PL 67, 918].

FACUNDUS HERMIANUS († 571)

87. Pro defensione trium Capitulorum [1]. *Ex l. I:* 3. Sane tacendum non arbitror quod sint etiam catholici qui... superflue contra de verbo contendant, quia videtur eis quod dici non debeat unum de Trinitate pro nobis crucifixum, sed potius unam de Trinitate personam... Recte

[1] PL 67, 527-852.

dicitur unus ex Trinitate crucifixus et una ex Trinitate persona. Sed unam dicere personam Nestorianorum nova subterfugia minus excludit: quia convicti innumeris testimoniis patrum quod Deus Verbum et assumptus homo una persona sit, pro auctoritatis dignitate ab eis hoc vel existimant dictum vel existimare se fingunt, ut sic homo Iesus Christus dicatur Verbi gessisse personam sicut etiam gessit Apostolus [... 2 Cor. 2, 10], non ut unus idemque esset Deus et homo. [PL 67, 534-537].

88. 4 ... Hanc quoque confessionem qua beatam Mariam vere et proprie dicimus matrem Dei quidam etiam communicantes Ecclesiae putent non debere suscipi, cum Nestorium fateantur propter quod eam matrem Dei negabat debuisse damnari. Quibus... respondendum puto... quod omnino stultum ac turpe sit, et condemnationem probare Nestorii et beatam Mariam negare quod vere et proprie sit mater Dei... Qui ergo concedunt quia Deum Virgo genuit (quod incapabile est) et unius singulariter matris, cur eam negant vere et proprie genuisse, quod commune omnibus matribus et nullius dignum est quaestionis? Et audent insuper hoc quod dicimus beatam Mariam vere et proprie matrem Dei Eutychiano dogmati deputare... [PL 67, 540-541].

89. 4 ... Quemadmodum nihil ex hoc metuendum est, ne cum dicitur Deus vere et proprie Pater Filii crucifixi, sequi videatur quod illa humanitas a Verbo Dei suscepta et crucifixa in deitatem conversa sit, et natura humana, quae composita est, simplici naturae Patris consubstantialis effecta, ita non sequitur, cum dicimus vere et proprie matrem Dei Mariam, ut deitas Verbi conversa videatur in carnem et natura divina, quae simplex est, compositae naturae matris consubstantialis effecta. [PL 67, 543-544].

90. 5 ... Nec dici patimur unam eius ex divinitate et humanitate compositam esse naturam, ne Patri cuius simplex natura est consubstantialis non sit, et sicut alterius est personae quam Pater, ita etiam alterius... dicatur esse naturae. Verum neque nobis erit consubstantialis, nisi eius duae naturae sint. [PL 67, 548].

91. 6 ... Nulla causa est cur etiam unusquisque homo in duabus negetur esse naturis, in carne scilicet atque anima. Quae tamen quia et una ex duabus composita, recte hominis naturam dici certissimum est; potuit enim hominis anima in unam naturam cum sua carne componi. De Christi vero divinitate inconvertibiliter simplici non sine ingenti blasphemia dicitur quod in unam naturam cum suscepta humanitate componi potuerit. Deinde considerent, quod sive anima sive caro adunationis suae causa exstiterunt et non hunc habent naturae finem singulariter ac separatim consistere, sed ad sui coniunctionem tendunt et invicem sibi debent quodammodo ut exsistant. Nam sicut caro animae facta est, ita et anima carni, et ipse naturalis earum intentioni est finis

pariter esse... Nam et cum morte a suis corporibus animae separantur, ad sui tamen coniunctionem similiter tendunt. Et propterea unam naturam humanam efficiunt. Quod de Verbi Dei natura nefas est credere, quoniam aliquando non sola substiterit sed humanae naturae adunatio causa ei fuerit exsistendi, ut ipsa sibi adunata quiesceret naturalis eius intentio. Verum neque de humana natura dici potest quod non possit sine Dei Verbi in unam naturam compositione subsistere, quam videmus specie sua contentam non in aliquid tendere cui sic naturaliter adhaerescat, ut unam cum illo naturam efficiat. Nihil igitur Eutychiani humanae naturae adiuvantur exemplo ut unam asserant Christi esse naturam... Ad personae vero unitatem, praecedente auctoritate divina, convenientius hoc refertur exemplum, ad quam et a sanctis patribus relatum esse cognoscimus... [PL 67, 556-557].

RUSTICUS DIACONUS (fl. medio saec. VI)

92. Contra acephalos disputatio[1]: HAERETICUS. Causas assigna cur non Deo soli omnia per carnem dispensata deputentur... RUSTICUS. Quia nec verum est, nec decet, imo insuper nocet. Non est verum, quia nihil horum non incarnato Deo neque secundum quod Deus est tantummodo accessisse vel ipsi dicere praesumetis. Non decet autem Deum tamquam carnem Patre minorem neque mortalem neque ante Mariam non fuisse, neque initium exsistentiae ab ipsa sumpsisse, neque per mortem duabus partitum partibus Deum, id est, cum corpore quam anima separatim. Si enim cuncta quae carnis sunt illi incarnato collidimus, vel quae adsunt tamquam sint, vel quae desunt veluti non adsint, invenitur Deus Verbum nec aequalis, nec consubstantialis, nec indifferens, nec coaeternus Patri, nec immutabilis ante resurrectionem, sed ex substantia et ex substantia Virginis, quae altera est ab illa quae Patris est. Invenietur vero et homo et caro praedicari et per haec quod caro sit incarnata et inhumanatus sit homo. Si vero et ea quae Verbi sunt, carnis esse alterne dicamus, concluditur quia homo quidem consubstantialis et aequalis est Deo et Patri, Deus autem minor a Patre. Et ex his de cetero, quia Verbo melior caro, et minus est Verbum carni propriae comparatum... [PL 67, 1171-1172].

93. HAERETICUS. Ergo nihil quod carnis est, Dei est, neque quod Dei est, carnis est!... RUSTICUS... Non dixi nihil omnino eorum quae Verbi sunt de carne dicere nos debere, nec e converso, sed quia non debent omnia... Si ergo modis omnibus sic Verbum sempiternum est sicut Pater, impassibilisque idem Dei Sermo et invertibilis sicut Pater, non voce tantum simile sed eadem voce simul et re ista dicantur. Invertibile enim dici-

---

[1] PL 67, 1167-1254.

tur quod aliter se habere non potest... Similiter ergo quod quomodolibet patitur, secundum hoc est passibile, et quod vertitur vertibile. [PL 67, 1172].

94. Si igitur Adam victus a diabolo corruptionem nostro intulit generi, oportebat per hominem rursus diabolum vinci, ut possemus nos incorruptibilitatis participatione frui. Sed hoc, sicut infirma et subiecta servituti atque corruptioni, nostra natura per semetipsam non valebat explere, et a Domino hanc oportebat assumi, sic rursum sine nostra natura id fieri nec decebat utique nec voluit Deus. Non enim per violentiam proposuerat superare diabolum, alias, hoc egisset modis omnibus purus, sed devicto homini voluit praestare victoriam: quod decibilius quam per hanc pulcherrimam unitionem evenire non poterat, si tamen in tanto mysterio illud impletum credimus quod aut solum fieri poterat aut pulchrius celebrari non poterat. Quod igitur sine Deo non posset impleri, hoc idem sine homine nec debuit exerceri, nec Deus voluit qui non vult esse nisi quae debent esse; et ideo quae huiusmodi sunt omnia, Dei solius, tamquam non fuerit ipse etiam homo, dici non licet. Omnia igitur talia unius eiusdemque personae Dei et hominis confitenda sunt, aut ita Dei dicenda quaedam talium, ut tamen non auferamus ea et de homine dici. [PL 67, 1173].

95. 'Idem' aut personam significat aut naturam. Igitur 'eundem' quidem dicimus esse Deum et hominem Christum, non 'idem' vero est natura. Unus est igitur Christus, non unum, sicut simpliciter dicimus; unum vero persona, non simpliciter unum est. Igitur unus quidem, non vero unum. Aliud et aliud, non alius vero et alius, absit. [PL 67, 1178].

96. Vides igitur dixisse nos quia Dominus Christus, qui alteram naturam praeter communem sibi uniri dignatus est, unus est quia una persona est, non unum vero quia non una natura. Sic nos dicere ergo intellige, quotiescumque dixerimus unus et unum, aliud et alius. [PL 67, 1179-1180].

97. Haereticus. In Domino Christo genera quidem discrepant, naturae vero minime. Rusticus. Non est verum quod dixisti. Anima namque et corpus non tam secundum genus quam potius secundum speciem distant. Genus enim tam animae quam corporis 'substantia susceptibilis contrariorum'; etenim et anima susceptiva virtutis et vitii est et corpus salutis atque languoris. Sed nec simpliciter specie differt corpus ab anima, una enim species humanitatis est, sed forsan iis quae sunt media inter haec: hoc enim mortale illud vero est immortale, et aliis talibus differentiis. [PL 67, 1180].

98. Anima rationalis et corpus hominis identitatem naturae circa unitionem suscipiunt, eo quod et unum genus et eandem speciem teneant; sunt vero etiam diversae naturae, quia et sub diversa specie ac definitione nonnumquam ponuntur. At vero deitas et humanitas Christi sub una specie non ponuntur. [PL 67, 1182].

99. Humanitatis Christi natura mortis tempore in duas est separata et in duo quaedam facta est una natura, quorum tamen neutrum fuit perfecta natura... Sed non sic habet perfectissimarum in eo unitio naturarum; sine corruptione siquidem et sine imminutione unaquaeque unitarum naturarum in speciei perfectione subsistit. [PL 67, 1183].

100. 'Res' et personam significat et naturam. Et una igitur res Christus et duae; et magis vero ipse quidem res una est, quippe ut una persona; in duabus vero naturis agnoscitur... Sed non modis omnibus sequitur unam rem et substantivam unam quoque esse substantiam. [PL 67, 1183-1184].

101. Haereticus. Nonne omnes doctores Ecclesiae catholicae exemplo hoc usi sunt, inquientes, sicut unus est homo anima et corpus, sic unus est Christus Deus perfectus et homo perfectus?... Rusticus. Regula est universorum rationalium communissima ut exempla a parte sumantur, non vero a totietate. Usi sunt igitur patres hoc exemplo... ut ostenderent unum Filium, unum Christum, unum Dominum et eius unam personam substantialem... [PL 67, 1188].

102. Verbum a consubstantialibus non natura neque substantia sed sola persona discretus est: unusquisque autem nostrum praeter communem habet et propriam substantiam individuam et naturam; idcirco enim et multi homines nominantur. Rursus anima compatitur corpori, Deus autem Verbum nequaquam. Anima nullatenus foris a corpore suo habet operationis principium. Deus autem Verbum et in humanitate exsistens, in caelo et ubique consuetas operationes implevit, licet quasdam et inaestimabiles etiam per corpus. Quid enim differebat ad operationes eius quae sunt ab initio, utrum non haberet an haberet humanitatem, dum per humanitatem non plueret, non tonaret, non astra moveret et, si licet simpliciter dicere, nihil amplius per eam sit operatus nisi sola quae noviter propter nostram sunt facta salvationem, pro qua et inhumanatus est? [PL 67, 1191].

103. Subsistentia unum quidem nomen est, res vero diversas significat, ad quas responsio una non convenit. Interdum namque personam significat, nonnumquam vero substantiam. [PL 67, 1191].

104. Haereticus. Utrum communes duas naturas Christi dicitis esse an ut individuas sicut individuas dicitis, omni necessitate consequitur vos duas quoque subsistentias dicere? Omnis enim substantia et individua natura subsistentia est... Rusticus. Duas enim Domini Christi

naturas dicentes, nec communes dicimus utrasque neque individuas duas, sed divinam quidem communem, humanam vero individuam. Nec duas vero subsistentias dicimus absolute Domini, sed unam subsistentiam dicimus, ut revera unam subsistentem vere personam, duas vero cum interpretatione dicere non abominamur, quoties pro natura ponitur is sermo. [PL 67, 1195].

105. Haereticus. Omnis individua et rationalis natura persona est... Rusticus... Non enim illic [in Deo] persona est individua natura neque communis, sed individuum naturae communis. Etsi in reliquis rationalibus creaturis substantia individua persona est, sed non in Domino Christo... alioquin iam non erit incongruum dicere Verbum hominis sibi unisse personam, quod in Epheso exclusum est communi sententia. [PL 67, 1196].

106. Haereticus. Irrationabile mihi nimis videtur esse quod dicitur, quia in omnibus quidem verum est, in Christo vero haec regula nequaquam vera est... Rusticus. Si quidem hoc solum inaestimabile atque insuetum esset in Christo, equidem neque tunc te diffidere huiusce miraculis oportere convenerat. Si vero et multa, imo universa, in illo inaestimabilia, hoc magis esse irrationabile vel tarde iam respice, quia cum tanta miranda atque inaestimabilia fide percipias, ad unum horum dubius es... Verum quia valde me cogis... aggrediar disquirere imperscrutabilem rem. Dico autem quoniam, si fides accommodanda est exemplis, omnia quidem sine exceptione habet nostrae naturae Christus, non omnia vero humanae personae. Videmus enim unamquamque huiusmodi subsistentiarum omne quod suum est esse in semetipsa habentem, praeter ceteras alias sequestratam; nec enim mea anima alterius corpus per semetipsam vel primo gubernat... Igitur si omnis individua natura persona est, sed illa omnis quae non ad hoc creatur ut alteri inseparabiliter unita permaneat; nam et humanum corpus non est alterius personae ab anima sua. [PL 67, 1197-1198].

107. Perimit igitur [Nazianzenus, Ad Cledonium] ne dicatur simpliciter secundum gratiam Deum coniunctum et secundum illam gratiae mensuram circa quam in prophetis est operatus; probat vero secundum substantiam coniunctum. Et neque unitum dixit, sed coniunctum, coniunctio vero eorum est quae non immediabiliter sunt unita. Quid vero sit quod dicere volo, nitar clarius dicere. Non Deus Verbum divinam naturam, sed divina natura per Dei Verbi personam unita dicitur carni. Si enim tota Trinitas incarnari voluisset, tunc forsan iuste ipsa per semetipsam fuerat incarnata natura, omnia enim quae illi naturae secundum se et propter semetipsam adsunt, communia Trinitatis et non propria unius soliusque personae sunt. Inhumanatio autem non Trinitatis communis, sed propria est solius subsistentiae Verbi. Incarnatus est igitur et Deus Verbum et natura eius, sed ille quidem per semet-

ipsum et secundum quod est ipse, illa vero non ita sed per personam. Igitur Deus Verbum secundum semetipsum quidem unitus est carni, una enim persona et una subsistentia est facta cum carne; secundum naturam vero coniunctus est potius quam unitus, duae enim mansere naturae, et per comparationem Verbum potius unitum carni est quam natura eius; et ob hoc istud potius quam illud unitio est. Illud igitur magis coniunctio est, licet sit et unitio; hoc vero magis unitio est quam coniunctio, nam quaecumque omnino coniunctio nominatur, illic pene semper servatur et numerus coniunctorum seu etiam quantitas... [PL 67, 1208-1209].

108. Haereticus. Quomodo Deus complasmatus est, quomodo occisus?... Haec sunt quae me prae omnibus movent vehementerque perturbant. Rusticus. Arbitror quod pariter fateamur, quod Filius Dei Deus Verbum et consubstantialis exsistens et indifferens secundum naturam a proprio Patre, identidem est impassibilis sicut ille, non tamen ob hoc omnino ab eo aliena sunt quae eius acciderunt propriae carni: dico autem circa unitionem. Quia igitur plasmata quidem est caro, non deitas Verbi sempiterna persistens, erat vero inseparabiliter carni unitum Dei Verbum ea quae propria carnis sunt propria faciens, dispensative complasmari dicitur carni, ut propriae carnis impassibiliter significans plasmationem. Sicut enim genita ex Virgine sacrosancta eius carne ipse dicitur genitus qui omnibus ad id ut sint praestat genesim, sic plasmata eius carne ipse dicitur complasmatus... [PL 67, 1213-1214].

109. Si enim semel Deus ea quae carnis sunt in semetipsum propter nostram salutem refert, non inconsequenter, sicut complasmari dicitur carni ipse qui propriam carnem plasmavit ut Deus, sic illi qui eius occiderunt carnem non ⟨in⟩consequenter, arbitror, deicidae vocantur; non quia purum et sine carne occiderunt Deum, sed quia ille homo quem occiderunt Deus est: non enim purus erat homo sed perfectus tam in deitate quam etiam in humanitate idem ipse. Si vero hoc tibi probabile non est, suscipe vel aliam expositionem. Crimen apud iustum iudicem non a poena sustinentis deputatur sed ab intentione facientis [... Mt. 21, 38]. Sic voluerant perimere Filium Dei, ut nec resurgeret ulterius, neque vero esset omnino divinitas eius, licet nullus eum potuisset exstinguere. Ii vero qui hoc ipsum quod est impossibile, intentione tamen propria ut facerent instituerunt, iuste utique deicidae vocantur, non a fine eventus... sed ab ipso impetus sive instantiae crimine... [PL 67, 1214].

110. Omnia nostra suscepit excepto peccato. Assumpsit igitur cum substantia nostrae naturae perfectae etiam quantitatem, pro qua eum unum hominem vocat Apostolus [1 Cor. 15, 21; 1 Tim. 2, 5...]. Haec igitur perfectae nostrae naturae integra unitas, integrae divinitatis unitati concurrens, dualitatem naturarum rationabiliter coadimplet... [PL 67, 1219-1220].

111. HAERETICUS. Quid igitur a persona minus habet humanitas? animae aliquid rationalis, an carnis, an quantitatis? RUSTICUS... Natura quidem communem... speciem repraesentet, persona vero sit concursus eorum quae describunt subsistentiam rationalem, individuam vero subsistentiam esse circa proportionem velut fundamentum in quo incumbunt quae circa sunt reliqua, sicut ipsum nomen ostendit, et tamquam maxime propriam causam in qua universa quae accidentia nominantur —ut color, ut mores, ut habitus et dispositiones et quae iis sunt similia—et proprietates confluunt ipsae. Interempto enim primo subiecto eorum quae circa sunt individuorum nihil ultra esse possibile est. A maxima vero causa ut sit unumquodque—id vero est in quo incumbit ipsa totietas—nominatur, id est, ab illo subiecto quod tamquam fundamentum est iis quae circa sunt, tota consistentia, subsistentia nominatur. [PL 67, 1238].

112. HAERETICUS. Cur perfectus homo personam habeat non perfectam?... RUSTICUS... Causa... Verbum Deus est carnis assumptae, in quo quasi in fundamento illa assumpta natura... incumbit: ad hoc assumpta, ut Filius Dei... pro nostra salute homo in diebus ultimis fieret. Nec enim homo de Virgine originem habere potuisset, nisi nos per eum Deus ineffabiliter secundum subsistentiam sibi unitam redimere complaceret: unitum vero, ex quo eius quodlibet subsistere inchoavit in unam personam unamque subsistentiam... Igitur etsi in imaginatione mentis sive speculatione tenuissima intellecta humanitas Domini Christi videtur et substantia esse et persona (nec enim habet aliquid minus praeter alias subsistentias rationales et individuas), sed tamen intellecta per semetipsam hoc esse videtur, sed non iam sicuti unita Sermoni. Igitur non veritas rei sed mentis hoc cogit putari defectus, quasi oblivio unitionis exsistens. Quando vero id quod humanum est, non quasi in semetipso manens sed per unitionem proprium factum subsistentiae Dei Verbi recommemorata mens fuerit, non potest id pro persona suscipere; quoniam neque proprie subsistentia nominatur cuius altera circa intellectum res subsistendi causa, id est Verbum, est quid sempiternum. Nam si homo subsistentia esset, non oportebat ut eum solus Deus Verbum in semetipso susciperet et quod nostrum est (ut ita dixerim) in semetipso fundaret, sed potius ut aut praeexsistens homo proprium faceret Deum Verbum et stabiliret atque fundaret sibimetipsi quod Dei est, aut magis ut praeexsistens uterque ad invicem conveniret, et unus Christus, unus Filius, unus Dominus unaque persona et subsistentia, et praeexsistente apud se puro unoquoque, non fieret. Nunc autem e diverso factum est. Non ergo habet personam quod nostrum est. [PL 67, 1238-1239].

113. HAERETICUS. Ergo si haec unita non essent, omnimodo duae possent esse personae... RUSTICUS. Etsi omnis homo individuus persona est, non tamen haec causa est ut persona sit itidem, quae est ut homo sit. Sed ut sit quidem, haec causa est quod sit animal rationale de terra; ut autem sit persona, haec causa est eo quod sit subsistentia rationalis individua. Sed, ut diximus, illa humanitas non in semetipsa <sed> in Verbo habet subsistentiae rem; nec enim propter hoc ut sua ipsius separatim esset, sicut nos, sed ut Verbo uniretur et eius esset proprium indumentum et inaestimabile... instrumentum, et ut Deus esset homo creata est nostrae causa salutis. Illa igitur causa magis in subiecto est quam subiectum. Sicut igitur v. gr. in homine puro subsistendi carnem causa est anima immortalis, qua seiuncta, caro in sua non manet essentia sed ad non esse properat incessanter, quippe quod omnino exterminari quolibet corrumpatur modo necesse est. Et rursus nunc animae hominum defunctorum absque corpore sunt. [PL 67, 1239].

114. Sicut extra corpus, etsi non est animal perfectum secundum naturam, tamen rationalis animae persona perfecta est, et rursus postquam corpus resurrectione receperit nihilominus perfecta hominis est persona: sic quodammodo in Christo ante inhumanationem quidem perfecta erat Dei Verbi persona, et post hoc perfecta Christi persona est et una persona Deus simul et homo, et causa ut sit illa humanitas est Deus Verbum, et haec comparatione Verbi non est ut subiectum sed ut accidens, sicut enim instrumentum per quod nostram salutem fieri oporteret et sicut superincumbens ei quod utitur illo... Humanitatis subiectum, iis comparatum quae sibi omnino specialiter accidunt, proportionem subsistentiae ostendit, Deo autem Verbo collatum, sicut aliquid eorum quae insunt subsistentiae, non secundum personalem subsistentiam, reperitur... Circa ea quae acciderunt naturae nostrae et humanitas illa subsistentia esse videtur, secundum vero summam subsistentiae proprietatem solum Verbum (a quo de reliquo una et sola subsistentia vere totus est Christus) seu certe ea quae in Christo sunt nominatur. [PL 67, 1240-1241].

115. HAERETICUS. Memini te dixisse quod illa humanitas Deo comparata sit magis ut accidens quam subiecta substantia... RUSTICUS. Hoc non de substantia sed de subsistentia dixi. Ad divinam vero substantiam sive naturam caro collata nihilominus substantia et natura est. [PL 67, 1249].

116. HAERETICUS. Quid ad illud dicere poteris, quia maior unitio Dei ad humanitatem facta est quam sit carnis ad animam in homine quocumque communi? Per mortem siquidem anima separatur a corpore, Deus vero ab anima illa et illo incontaminato corpore inseparabilis est in perpetuum. Si igitur ex minore unitione una natura fit... multo amplius igitur divinitatis et humanitatis una natura est. RUSTICUS... Tecum confiteor quia et maior unitio est in Domino Christo et quae multo maius effecit, et unam tamen naturam minime fecit. Tanto enim unitio deitatis et humanitatis quae in Domino Christo facta est et ipse effectus unitionis illam quae fit in homine superexcellit, quanto longius a se

distantia univit. Multum namque et quantum dici non potest superat ut deitatis et humanitatis vel solum una possit esse persona quam ut ex anima et carne non solum una persona sit sed et fiat una quoque natura... Verumtamen et illud inquio: quia non necesse est a maiore unitione maius aliquid effici, alioquin quanto amplius aliqua uniuntur tanto potentiore vi uniuntur; sed ea quae confunduntur ultra quae minime confunduntur amplius uniuntur, ut humentia. Rursus anima quia minime confunditur corpori, non tamen maior est eorum quae confunduntur unitio unitione rationalium animarum ad propria corpora; hanc enim solus facit Deus, illac vero subiacent etiam nobis... [PL 67, 1249-1250].

AGNELLUS EP. RAVENNAE († a. 566)

117. Epistola de ratione fidei, ad Armenium [1]**:** Restat ut hoc quaeratur ab haeretico, cum formam servi suscepisset Filius et venisset in mundum, si deseruit Patrem. Ad hoc respondendum est: Si verbum quod exierit de ore meo et introierit in aurem tuam et per aurem tuam in corde tuo coeperit manere, dic mihi, numquid quia in tuo pectore manet, iam in meo pectore non est? Si ergo interim sermo per meum os egressus, in tuam mentem ingressus, meam non deserit animam, quanto magis ex Patre Deo egressus Sermo, Patris pectus deserere non potuit... [PL 68, 384].

118. Item de passibilitate aget tecum haereticus: Utrum Deus ibi fuit quando passus est Dominus. Si dixeris, simul passus est Deus indivisus, patripassionem incurris. Si negas simul ibi fuisse divinitatem, haeresim facis. Cum ergo non negas ibi in cruce fuisse Deum simul in Christo mundum conciliantem [2 Cor. 5, 19], compelleris docere, utrum simul crucifixus sit Deus. Ad haec afferes ipsum priorem verbera suscepisse sed impassibilem permansisse. Nam splendor solis in arbore manens eo tempore quo arbor inciditur, prior securis ictum accipit, sed impassibilis permanens, integer perseverat, arbor vero inciditur. Si ergo creatura luminis hanc obtinet virtutem ut, cum sit in ligno verberata simul cum ligno, lignum passioni derelinquat ipsa vero evadat iniuriam, quanto magis ipse Creator omnipotens, vera lux, impassibilis perseverabit in Christo? [PL 68, 385].

S. GREGORIUS MAGNUS († 604)

119. Moralia in Iob [578-595] [2]. *Ex l. VIII:* 38. 61 ... Redemptor quippe humani generis, mediator Dei et hominis per carnem factus, quia

[1] PL 68, 381-386.
[2] PL 75, 509-1162; 76, 1-782.

iustus in hominibus solus apparuit, et tamen ad poenam culpae etiam sine culpa pervenit, et hominem arguit ne delinqueret, et Deo obstitit ne feriret, exempla innocentiae praebuit, poenam malitiae suscepit. Patiendo ergo utrumque arguit qui et culpam hominis iustitiam aspirando corripuit, et iram iudicis moriendo temperavit; atque in utrisque manum posuit, quia et exempla hominibus quae imitarentur praebuit, et Deo in se opera quibus erga homines placaretur ostendit. Nullus quippe ante hunc exstitit qui sic pro alienis reatibus intercederet, ut proprios non haberet. Aeternae igitur morti tanto quis in aliis obviare non poterat, quanto hunc reatus de propriis astringebat. Venit itaque novus homo ad homines, contradictor ad culpam, amicus ad poenam; mira monstravit, crudelia pertulit. Manum ergo suam in ambobus posuit, quia unde reum recta docuit, inde iratum iudicem placavit. Qui hoc quoque ipsis suis miraculis mirabilius praebuit, quia corda delinquentium mansuetudine potius quam terrore correxit... [PL 75, 893-894].

120. *Ex l. XVIII:* 52. 85 Huic se sapientiae quasi quoddam topazium de Aethiopia aequari voluit [Iob 28, 19], cum quidam haeresiarches dixit: Non invideo Christo Deo facto, quoniam, si volo, et ipse possum fieri. Qui Iesum Christum Dominum nostrum non per mysterium conceptionis sed per profectum gratiae Deum putavit... Aliud est enim natos homines gratiam adoptionis accipere, aliud unum singulariter per divinitatis potentiam Deum ex ipso conceptu prodiisse. Nec aequari potest gloriae Unigeniti habitae per naturam alia accepta per gratiam. Mediator quippe Dei atque hominum homo Christus Iesus non, sicut iste haereticus desipit, alter in humanitate alter in deitate est. Non purus homo conceptus atque editus, post per meritum ut Deus esset accepit, sed nuntiante angelo et adveniente Spiritu mox Verbum in utero, mox intra uterum Verbum caro, et manente incommutabili essentia... assumpsit intra virginea viscera unde et impassibilis pati et immortalis mori et aeternus ante saecula temporalis posset esse in fine saeculorum, ut per ineffabile sacramentum, conceptu sancto et partu inviolabili, secundum veritatem utriusque naturae, eadem Virgo et ancilla Domini esset et mater... Et quamvis ipse aliud ex Patre aliud ex Virgine, non tamen alius ex Patre alius ex Virgine; sed ipse est aeternus ex Patre, ipse temporalis ex matre; ipse qui fecit, ipse qui factus est; ipse speciosus forma prae filiis hominum per divinitatem et ipse de quo dictum est: Vidimus eum et non erat aspectus et non est species ei neque decor per humanitatem; ipse ante saecula de Patre sine matre, ipse in fine saeculorum de matre sine patre; ipse templum, ipse conditor templi; ipse auctor operis, ipse opus auctoris: manens unus ex utraque et in utraque natura, nec naturarum copulatione confusus, nec naturarum distinctione geminatum. [PL 76, 89-90].

121. *Ex l. XXIV:* 2. 2 ... Mos medicinae est, ut aliquando similia similibus aliquando contraria contrariis curet... Veniens ergo ad nos

desuper medicus noster tantisque nos inveniens languoribus pressos, quiddam nobis simile et quiddam contrarium apposuit. Ad homines quippe homo venit, sed ad peccatores iustus. Concordavit nobis veritate naturae, sed discrepavit a nobis vigore iustitiae. Vitiosus enim homo corrigi non poterat nisi per Deum, videri autem debuit qui corrigebat, ut praebendo imitationis formam, anteactae malitiae mutaret vitam. Sed videri ab homine non poterat Deus; ergo homo factus est ut videri potuisset. Iustus igitur atque invisibilis Deus apparuit similis nobis homo visibilis, ut dum videtur ex simili curaret ex iusto, et dum veritate generis concordat conditioni virtute artis obviaret aegritudini. [PL 76, 287].

122. 2. $_3$ Quia ergo in carne veniens Dominus non culpam nostram ex vitio non poenam ex necessitate suscepit (nulla enim labe peccati pollutus, reatus nostri teneri conditione non potuit, atque ideo mortem nostram, omni necessitate calcata, cum voluit, sponte suscepit), recte dicitur [Iob 33, 23] quod pro tentato homine iste angelus unum de similibus loquitur, quia nec ita natus ut reliqui, nec ita mortuus, nec ita resuscitatus... Rursum nos omnes cum nolumus morimur, quia ad solvendae poenae debitum culpae nostrae conditione coarctamur, ille autem, quia nulli admistus est culpae, nulli ex necessitate succubuit poenae, sed quia culpam nostram dominando subdidit, poenam nostram miserando suscepit. [PL 76, 287-288].

123. 2. $_4$ ... Nullusque erat qui apud Deum pro peccatoribus loquens a peccato liber appareret... Proinde venit ad nos Unigenitus Patris, assumpsit ex nobis naturam non perpetrans culpam. Sine peccato quippe esse debuit qui pro peccatoribus intervenire potuisset, quia nimirum alienae pollutionis contagia non tergeret, si propria sustineret. Bene ergo dicitur, quia in eo quod similis nobis apparuit, aequitatem hominibus annuntiavit. Intercedens enim pro peccatoribus, semetipsum iustum hominem qui pro aliis indulgentiam mereretur ostendit. [PL 76, 289].

124. 3. $_6$ Et bene pro redempto homine isto loquens angelus dicit: "Inveni in quo propitier ei" [Iob 33, 24]. Ac si aperte Mediator Dei et hominum dicat: Quia nullus hominum fuit qui coram Deo intercessor iustus pro hominibus appareret, memetipsum ad propitiandum hominibus hominem feci, et dum me hominem exhibui, in quo iuste hominibus propitiarer inveni. Et quia infirmitatem suscipiens Dominus, dum poenam nostram moriendo toleravit, corruptionem nostram resurgendo mutavit, bene iste angelus mortalitatis nostrae flagella subiungit eorumque miseretur dicens: "Consumpta est caro eius a suppliciis..." [PL 76, 290].

125. *Ex l. XXXIII:* 7. $_{14}$ ... Quis nesciat quod in hamo esca ostenditur, aculeus occultatur? Esca enim provocat, ut aculeus pungat. Dominus itaque noster ad humani generis redemptionem veniens velut quendam de se in necem diaboli hamum fecit. Assumpsit enim corpus, ut in eo Behemoth iste quasi escam suam mortem carnis appeteret. Quam mortem dum in illo iniuste appetit, nos quos quasi iuste tenebat, amisit. In hamo ergo eius incarnationis captus est; quia dum in illo appetit escam corporis, transfixus est aculeo divinitatis... Et quidem Behemoth iste Filium Dei incarnatum noverat, sed redemptionis nostrae ordinem nesciebat. Sciebat enim quod pro redemptione nostra incarnatus Dei Filius fuerat, sed omnino quod idem redemptor noster illum moriendo transfigeret, nesciebat. Unde et bene dicitur: "In oculis eius quasi hamo capiet eum" [Iob 40, 19]. In oculis quippe habere dicimus quod coram nobis positum videmus. Antiquus vero hostis humani generis redemptorem ante se positum vidit, quem cognoscendo confessus, confitendo pertimuit, dicens: "Quid nobis et tibi, Fili Dei? venisti ante tempus torquere nos" [Mt. 8, 29]. In oculis itaque suis hamo captus est, quia et novit et momordit; et cognovit prius quem pertimesceret, et tamen post non timuit, cum in illo quasi escam propriam mortem carnis esuriret... [PL 76, 680].

126. In Ezechielem [1]. *Homilia VII:* 19. Potest autem firmamenti nomine ipse per figuram noster Redemptor intelligi, verus Deus super omnia et factus inter omnia homo perfectus, in quo nostra natura apud Patrem confirmata est... Humana etenim natura priusquam a Creatore omnium susciperetur, terra erat [... Gn. 3, 19], at postquam assumpta est ab Auctore omnium atque in caelis sublevata et super angelos ducta, firmamentum facta est quae terra fuit... Corpus autem Redemptoris nostri, quia usque ad mortem passionibus subiacuit, aquae simile iuxta aliquid fuit, quia nascendo, crescendo, lassescendo, esuriendo, sitiendo, moriendo, usque ad passionem suam per momenta temporum mobiliter decucurrit... Sed quia per resurrectionis suae gloriam ex ipsa sua corruptione in incorruptionis virtutem convaluit, quasi crystalli more ex aqua duruit. [PL 76, 849-850].

127. *Homilia XXIX:* 5... Illo etenim revertebatur ubi erat, et inde redibat ubi remanebat; quia cum per humanitatem ascenderet in caelum, per divinitatem suam et terram pariter continebat et caelum. [PL 76, 1216-1217].

[1] PL 76, 785-1072.

HONORIUS I (625-638)

1. Epistolae ad Sergium[1]. *Epistola I:* Scripta fraternitatis vestrae suscepimus, per quae contentiones quasdam et novas vocum quaestiones cognovimus introductas per Sophronium... adversus fratrem nostrum Cyrum Alexandriae antistitem, unam operationem Domini nostri Iesu Christi conversis ex haeresi praedicantem... Intuentes satis provide circumspecteque fraternitatem vestram scripsisse, laudamus novitatem vocabuli auferentem, quod posset scandalum simplicibus generare.

2. Enimvero duce Deo perveniemus ad mensuram rectae fidei... confitentes: Dominum Iesum Christum, mediatorem Dei et hominum, operatum divina media humanitate Verbo Deo naturaliter unita, eundemque operatum humana ineffabiliter atque singulariter assumpta carne discrete inconfuse atque inconvertibiliter plena divinitate, et qui coruscavit in carne plena divinis miraculis, ipse est et carneus effectus plene Deus et homo. Passiones et opprobria patitur unus mediator Dei et hominum in utrisque naturis, Verbum caro factum et habitavit in nobis, ipse Filius hominis de caelo descendens, unus atque idem... crucifixus Dominus maiestatis, dum constet divinitatem nullas posse perpeti humanas passiones, et non de caelo sed de sancta est assumpta caro Dei Genitrice. Nam per se Veritas in evangelio ita inquit: Nullus adscendit in caelum nisi qui de caelo descendit, filius hominis qui est in caelo [Io. 3, 13]; profecto nos instruens, quod divinitati unita est caro passibilis ineffabiliter atque singulariter, ut discrete atque inconfuse, sic indivise videretur coniungi...

3. Dum profecto divinitas nec crucifigi potuit nec passiones humanas experiri vel perpeti, sed propter ineffabilem coniunctionem humanae divinaeque naturae, idcirco et ubique Deus dicitur pati et humanitas ex caelo cum divinitate descendisse. Unde et unam voluntatem fatemur Domini nostri Iesu Christi, quia profecto a divinitate assumpta est nostra natura, non culpa, illa profecto quae ante peccatum creata est, non quae post praevaricationem vitiata. Christus enim Dominus in similitudine carnis peccati veniens, peccatum mundi abstulit... quia sine peccato conceptus de Spiritu Sancto... nullum experiens contagium vitiatae naturae...

4. Nam lex alia in membris aut voluntas diversa non fuit vel contraria Salvatori, quia super legem natus est humanae conditionis. Et si quidem scriptum est: Non veni facere voluntatem meam, sed eius qui

[1] MANSI, XI, 537-544 et 579-582 (fragmenta). PL 80, 470-474 et 474-476. Retroversio interpretationis graecae, quae sane accurata dici nequit.

misit me, Patris; et: Non quod ego volo sed quod tu vis, Pater, et alia huiusmodi; non sunt haec diversae voluntatis sed dispensationis humanitatis assumptae...

5. Non oportet ad dogmata haec ecclesiastica retorquere, quae neque synodales apices super hoc examinantes neque auctoritates canonicae visae sunt explanasse, ut unam vel duas energias aliquis praesumat Christi Dei praedicare, quas neque evangelicae vel apostolicae litterae neque synodalis examinatio super his habita visae sunt terminasse...

6. Nam quia Dominus Iesus Christus... ipse sit unus operator divinitatis atque humanitatis, plenae sunt sacrae litterae luculentius demonstrantes. Utrum autem propter opera divinitatis et humanitatis una an geminae operationes debeant derivatae dici vel intelligi, ad nos ista pertinere non debent, relinquentes ea grammaticis, qui solent parvulis exquisita derivando nomina venditare. Nos enim non unam operationem vel duas Dominum Iesum Christum eiusque Sanctum Spiritum sacris litteris percepimus, sed multiformiter cognovimus operatum... Si enim in aliis, id est in membris suis, Spiritus Christi multiformiter operatur... quanto magis per semetipsum Mediatorem Dei et hominum plene ac perfecte multisque modis et ineffabilibus confiteri nos communione utriusque naturae condecet operatum?

7. Et nos quidem... illa videlicet refutantes, quae quidem novae voces noscuntur sanctis Dei ecclesiis scandala generare; ne parvuli aut duarum operationum vocabulo offensi, sectantes Nestorianos nos vesana sapere arbitrentur, aut certe, si rursus unam operationem Domini nostri Iesu Christi fatendam esse censuerimus, stultam Eutychianistarum... dementiam fateri putemur...

8. *Epistola II:* ... Quantum ad dogma ecclesiasticum pertinet, quae tenere vel praedicare debemus propter simplicitatem hominum et amputandas inextricabiles quaestionum ambages... non unam vel duas operationes in Mediatore Dei et hominum definire, sed utrasque naturas in uno Christo unitate naturali copulatas cum alterius communione operantes atque operatrices confiteri debemus, et divinam quidem quae Dei sunt operantem, et humanam quae carnis sunt exsequentem: non divise neque confuse aut convertibiliter, Dei naturam in hominem et humanam in Deum conversam edocentes... Auferentes ergo... scandalum novellae adinventionis, non nos oportet unam vel duas operationes definientes praedicare; sed pro una, quam quidam dicunt, operatione oportet nos unum operatorem Christum Dominum in utrisque naturis veridice confiteri: et pro duabus operationibus, ablato geminae operationis vocabulo, ipsas potius duas naturas, id est divinitatis et carnis assumptae, in una persona Unigeniti Dei Patris inconfuse, indivise, atque inconvertibiliter nobiscum praedicare propria operantes...

IOANNES IV (640-642)

9. Epistola "Dominus qui dixit", ad Constantinum imperatorem [1]: Unus et solus est sine peccato Mediator Dei et hominum homo Christus Iesus, qui in mortuis liber conceptus et natus est. In dispensatione itaque sanctae carnis suae duas numquam habuit contrarias voluntates nec repugnavit voluntati mentis eius voluntas carnis ipsius... Unde scientes quod nullum in eo, cum nasceretur et conversaretur, esset omnino peccatum, decenter dicimus et veraciter confitemur, unam voluntatem in sanctae ipsius dispensationis humanitate, et non duas contrarias mentis et carnis praedicamus, secundum quod quidam haeretici velut in puro homine delirare noscuntur. Secundum hunc igitur modum iam dictus decessor noster [Honorius] praenominato Sergio patriarchae percontanti scripsisse dignoscitur, quia in Salvatore nostro duae voluntates contrariae, id est in membris ipsius, penitus non consistunt, quoniam nihil vitii traxit ex praevaricatione primi hominis...

10. Sed ne quis nonnumquam minus intelligens reprehendat quamobrem de humana tantum natura et non etiam de divina natura docere sciatur:... debet qui super hoc ambigit scire quoniam ad hoc facta est responsio ad iam dicti patriarchae interrogationem. Praeterea et hoc fieri solet, ut scilicet ubi est vulnus, ibi medicinale occurrat auxilium. Nam et beatus Apostolus hoc saepe fecisse dignoscitur, se secundum auditorum consuetudinem praeparans; et aliquando quidem de suprema natura docens de humana penitus tacet, aliquando vero de humana dispensatione disputans mysterium divinitatis eius non tangit...

11. Praedictus ergo decessor meus docens de mysterio incarnationis Christi dicebat non fuisse in eo, sicut in nobis peccatoribus, mentis et carnis contrarias voluntates: quod quidam ad proprium sensum convertentes, divinitatis eius et humanitatis unam eum voluntatem docuisse suspicati sunt; quod veritati omnimodis est contrarium.

MARTINUS I (649-653)

12. Epistola encyclica "Gratia vobis" [2]: Subintroierunt quidam homines... Theodorus quondam episcopus Pharanitanus, Cyrus Alexandriae, Sergius Cptanus vel eius successores Pyrrhus et Paulus, magni Dei et Salvatoris nostri dispensationem in haereticam novitatem retorquentes et eum qui emit eos Christum Dominum denegantes ex hoc quod in scripto asserunt minime eum habere secundum formam servi vel se-

[1] Seu *Apologia pro Honorio papa:* PL 80, 602-607.
[2] PL 87, 120-136.

cundum quod propter nos factus est homo voluntatem aut operationem naturalem, sed sine substantia (ἀνούσιον) eum sive natura et non solum sine anima et irrationabilem et insensibilem secundum eos exsistere; quia, sicut nos gloriosi Ecclesiae patres docuerunt, quidquid absque voluntate consistit et operatione, ab omni caret substantiali natura: pro qua re ipsum gloriae Deum et Dominum nostrum Iesum Christum per utramque ex quibus consistit naturis atque appertinentibus eisdem naturalibus proprietatibus perfectum esse in omnibus, absque tantummodo peccato, praedicarunt. Si ergo perfectum in omnibus, quomodo non et in voluntate et operatione secundum nostram naturam? [PL 87, 121-124].

13. Certum est enim quia proprietas naturalis nostrae substantiae consistit essentialis eius operatio et voluntas; qua proprietate amputata, utique et ipsa natura cum illa perimitur, quia iam cognosci natura nullo modo potest per essentialem designantem eam naturalem proprietatem. Propterea et pari numero unitis substantialiter ei naturis, eiusdem voluntates et operationes sapere nobis tradiderunt, hoc est, increatam et creatam, divinam et humanam, cohaerenter unitas... [PL 87, 124].

14. Addere peccata super peccata properaverunt, humanitatem Salvatoris atque deitatem eius blasphemare ac denegare per impiissimum *Typum*... definientes... nec unam nec duas voluntates aut operationes, hoc est, neque divinam neque humanam voluntatem et operationem in ipso Salvatore nostro quempiam omnino confiteri. Haec autem praedicaverunt, ut non solum in humana eius natura sed etiam in utraque omnino eum sine voluntate et operatione, hoc est, absque natura et essentia esse denuntient, quatenus cum perfidis haereticis et orthodoxos patres abiciant, et cum scelerosorum vocibus, hoc est una voluntate et operatione, pariter denegari faciant orthodoxorum doctrinas, id est duas eiusdem Christi voluntates et operationes... [PL 87, 125].

15. Ne condemnemur utpote imperfectos atque inefficaces habentes intellectus animae ad discernendum malum et bonum, prompti secundum gratiam Dei convenisse dignoscimur in hac Romana christianissima civitate, ad confirmationem quidem piissimarum Ecclesiae praedicationum, condemnationem autem impiissimorum novitatis dogmatum, per similitudinem decessorum nostrorum sanctorum patrum... Quae enim ex sacra concursione, hoc est spiritali consonantia sanctorum patrum, exsequuntur validiorem habent contra adversarios et inexpugnabilem virtutem... [PL 87, 125-128].

16. Concilii Lateranensis sub Martino I canones [1]: Can. 2. Si quis secundum sanctos patres non confitetur proprie et secundum veri-

[1] MANSI, X, 1151-1160.

tatem [1] ipsum unum sanctae et consubstantialis et venerandae Trinitatis Deum Verbum e caelo descendisse et incarnatum ex Spiritu Sancto et Maria semper virgine et hominem factum, crucifixum carne, propter nos sponte passum sepultumque, et resurrexisse tertia die, et ascendisse in caelos, atque sedentem in dextera Patris et venturum iterum cum gloria paterna cum assumpta ab eo atque animata intellectualiter carne eius iudicare vivos et mortuos, condemnatus sit.

17. Can. 3. ... Dei Genitricem sanctam semperque virginem et immaculatam Mariam, utpote ipsum Deum Verbum specialiter et veraciter, qui a Deo Patre ante omnia saecula natus est, in ultimis saeculorum absque semine concepisse ex Spiritu Sancto et incorruptibiliter eam genuisse, indissolubili permanente et post partum eiusdem virginitate, C. S.

18. Can. 4. ... ipsius et unius Domini nostri et Dei Iesu Christi duas nativitates, tam ante saecula ex Deo et Patre incorporaliter et sempiternaliter, quamque de sancta Virgine semper Dei genitrice Maria corporaliter in ultimis saeculorum, atque unum eundemque Dominum nostrum et Deum Iesum Christum consubstantialem Deo et Patri secundum deitatem et consubstantialem homini et matri secundum humanitatem, atque eundem passibilem carne et impassibilem deitate, circumscriptum corpore, incircumscriptum deitate, eundem inconditum et conditum, terrenum et caelestem, visibilem et intelligibilem, capabilem et incapabilem: ut toto homine eodemque et Deo totus homo reformaretur qui sub peccato cecidit, C. S.

19. Can. 5. ... unam naturam Dei Verbi incarnatam, per hoc quod incarnata dicitur nostra substantia perfecte in Christo Deo et indiminute, absque tantummodo peccato significata, C. S.

20. Can. 6. ... ex duabus et in duabus naturis substantialiter unitis inconfuse et indivise unum eundemque esse Dominum et Deum Iesum Christum, C. S.

21. Can. 7. ... substantialem differentiam naturarum inconfuse et indivise in eo salvatam, C. S.

22. Can. 8. ... naturarum substantialem unitionem indivise et inconfuse in eo cognitam, C. S.

23. Can. 9. ... naturales proprietates deitatis eius et humanitatis indiminute in eo et sine deminoratione salvatas, C. S.

[1] Eadem verba "Si quis-veritatem" praeponuntur canonibus sequentibus; ea tribus punctis substituimus.

24. Can. 10. ... duas unius eiusdemque Christi Dei nostri voluntates cohaerenter unitas, divinam et humanam, ex hoc quod per utramque eius naturam voluntarius [θελητικός] naturaliter idem consistit nostrae salutis, C. S.

25. Can. 11. ... duas unius eiusdemque Christi Dei nostri operationes cohaerenter unitas, divinam et humanam, ab eo quod per utramque eius naturam operator naturaliter idem exsistit nostrae salutis, C. S.

26. Can. 12. Si quis secundum scelerosos haereticos unam Christi Dei nostri voluntatem confitetur et unam operationem, in peremptionem sanctorum patrum confessionis et abnegationem eiusdem Salvatoris nostri dispensationis, C. S.

27. Can. 13. Si quis secundum scelerosos haereticos in Christo Deo in unitate substantialiter salvatis et a sanctis patribus nostris pie praedicatis duabus voluntatibus et duabus operationibus, divina et humana, contra doctrinam patrum, et unam voluntatem atque unam operationem confitetur, C. S.

28. Can. 14. Si quis secundum scelerosos haereticos cum una voluntate et una operatione, quae ab haereticis impie confitetur, et duas voluntates pariterque et operationes, hoc est divinam et humanam, quae in ipso Christo Deo in unitate salvantur et a sanctis patribus orthodoxe in ipso praedicantur, denegat et respuit, C. S.

29. Can. 15. Si quis secundum scelerosos haereticos deivirilem operationem, quod graeci dicunt θεανδρικήν, unam operationem insipienter suscipit, non autem duplicem esse confitetur secundum sanctos patres, hoc est divinam et humanam, aut ipsam deivirilis, quae posita est, novam vocabuli dictionem unius esse designativam, sed non utriusque mirificae et gloriosae unitionis demonstrativam, C. S.

30. Can. 16. Si quis secundum scelerosos haereticos in peremptione salvatis in Christo Deo essentialiter in unitione et [a] sanctis patribus pie praedicatis duabus voluntatibus et duabus operationibus, hoc est divina et humana, dissensiones et divisiones insipienter mysterio dispensationis eius innectit, et propterea evangelicas et apostolicas de eodem Salvatore voces non uni eidemque personae et essentialiter tribuit eidem ipsi Domino et Deo nostro Iesu Christo secundum beatum Cyrillum, ut ostendatur Deus esse et homo idem naturaliter, C. S.

31. Can. 18. [Enumeratis pluribus haereticis, prosequitur]: Theodorum quondam episcopum Pharanitanum, Cyrum Alexandrinum, Sergium Constantinopolitanum vel eius successores Pyrrhum et Paulum in sua perfidia permanentes, et omnia impia illorum conscripta, et eos qui similia cum illis usque in finem obstinate sapuerunt aut sapiunt vel sa-

pere sperantur, hoc est, unam voluntatem et unam operationem deitatis et humanitatis Christi, et super haec impiissimam Ecthesim, quae persuasione eiusdem Sergii facta est ab Heraclio quondam imperatore adversus orthodoxam fidem, unam Christi Dei voluntatem et unam ex concinnatione definientem operationem venerari... et cum illis denuo scelerosum Typum, qui ex suasione praedicti Pauli nuper factus est a serenissimo principe Constantino imperatore contra catholicam Ecclesiam, utpote duas naturales voluntates et operationes, divinam et humanam, quae a sanctis patribus in ipso Christo Deo vero et Salvatore nostro pie praedicantur, cum una voluntate et operatione quae ab haereticis impie in eo veneratur, pariter denegare et taciturnitate constringi promulgantem, et propterea cum sanctis patribus et scelerosos haereticos ab omni reprehensione et condemnatione iniuste liberari definientem, in amputationem catholicae Ecclesiae definitionum seu regulae. Si quis igitur... denominatos haereticos non respuit et anathematizat... condemnatus sit.

S. AGATHO (678-682)

32. Epistola dogmatica "Omnium bonorum spes", ad imperatores [1]: Confitemur autem unum eiusdem sanctae coessentialis Trinitatis Deum Verbum, qui ante saecula de Patre natus est, in ultimis saeculorum temporibus pro nobis nostraque salute descendisse de caelis, et incarnatum de Spiritu Sancto et sancta immaculata semperque virgine gloriosa Maria domina nostra vere et proprie Dei genitrice... Unum quippe eundemque Dominum nostrum Iesum Christum Filium Dei unigenitum ex duabus et in duabus substantiis inconfuse, incommutabiliter, indivise, inseparabiliter subsistere cognoscimus, nusquam sublata differentia naturarum propter unitionem sed potius salva proprietate utriusque naturae et in unam personam unamque subsistentiam concurrente, non in dualitatem personarum dispertitum vel diversum neque in unam compositam naturam confusum: sed unum eundemque Filium unigenitum, Deum Verbum, Dominum nostrum Iesum Christum, neque alium in alio, neque alium et alium, sed eundem ipsum in duabus naturis, id est, in deitate et humanitate, et post subsistentialem adunationem cognoscimus: quia neque Verbum in carnis naturam conversum est, neque caro in Verbi naturam transformata est: permansit enim utrumque quod naturaliter erat: differentiam quippe adunatarum in eo naturarum sola contemplatione discernimus, ex quibus inconfuse, inseparabiliter et incommunicabiliter est compositus: unus enim ex utrisque et per unum utraque, quia simul sunt et altitudo deitatis et humilitas carnis, servante utraque natura etiam post adunationem sine defectu proprietatem suam, et operante utraque forma cum alterius com-

[1] PL 87, 1216-1230 [ep. III].

munione quod proprium habet: Verbo operante quod Verbi est, et carne exsequente quod carnis est: quorum unum coruscat miraculis, aliud succumbit iniuriis [PL 87, 1220-1221].

33. Unde consequenter sicut duas naturas sive substantias, id est deitatem et humanitatem, inconfuse, indivise, incommutabiliter eum habere veraciter confitemur, ita quoque et duas naturales voluntates et duas naturales operationes habere, utpote perfectum Deum et perfectum hominem, unum eundemque ipsum Dominum Iesum Christum pietatis nos regula instruit, quia hoc nos apostolica atque evangelica traditio sanctorumque patrum magisterium, quos sancta apostolica atque catholica Ecclesia et venerabiles synodi suscipiunt, instituisse monstratur... [PL 87, 1221].

34. Hanc igitur merae catholicae atque apostolicae confessionis regulam et sanctum concilium quod in hanc Romanam urbem servilem vestri christianissimi imperii sub apostolicae memoriae Martino papa convenit praedicasse synodice ac constanter defendisse omnes nos, quisquis ubique est, humillimi ecclesiarum Christi antistites cognoscimus, in qua et nostrae parvitatis praedecessores convenientes, apostolicam confessionem quam a principio perceperunt etiam synodali praeconio praedicarunt... [PL 87, 1224].

35. Qui vero haec confiteri noluerint, ut infestos catholicae atque apostolicae confessioni perpetuae condemnationis reos esse censemus... [PL 87, 1228].

36. Epistola "Consideranti mihi", ad imperatores: in concilio Cptano III acclamata [1]: Cum vero de uno earundem trium personarum ipsius sanctae Trinitatis, Filio Dei Deo Verbo, et de mysterio adorandae eius secundum carnem dispensationis confitemur, omnia duplicia unius eiusdemque Domini Salvatoris nostri Iesu Christi secundum evangelicam traditionem asserimus, id est, duas eius naturas praedicamus, divinam scilicet et humanam, ex quibus et in quibus etiam post admirabilem atque inseparabilem unitionem subsistit. Et unamquamque eius naturam proprietatem naturalem habere confitemur, et habere divinam omnia quae divina sunt, absque ullo peccato. Et utrasque unius eiusdem Dei Verbi incarnati, id est humanati, inconfuse inseparabiliter immutabiliter esse cognoscimus, sola intelligentia quae unita sunt discernente propter confusionis dumtaxat errorem. Aequaliter enim et divisionis et commistionis detestamur blasphemiam. [PL 87, 1165-1168].

[1] MANSI, XI, 233-286. PL 87, 1161-1214 [ep. I].

37. Cum duas autem naturas duasque naturales voluntates et duas naturales operationes confitemur in uno Domino nostro Iesu Christo, non contrarias eas nec adversas ad alterutram dicimus (sicut a via veritatis errantes apostolicam traditionem accusant, absit haec impietas a fidelium cordibus) nec tamquam separatas in duabus personis vel subsistentiis, sed duas dicimus eundemque Dominum nostrum Iesum Christum sicut naturas ita et naturales in se voluntates et operationes habere, divinam scilicet et humanam: divinam quidem voluntatem et operationem habere ex aeterno cum coessentiali Patre communem, humanam temporaliter ex nobis cum nostra natura susceptam... [PL 87, 1168].

38. Porro apostolica Christi Ecclesia... ex proprietatibus naturalibus unamquamque harum Christi naturarum perfectam esse cognoscit, et quidquid ad proprietates naturarum pertinet duplicia omnia confitetur, quia ipse idem Dominus noster Iesus Christus et Deus perfectus est et homo perfectus est et ex duabus et in duabus naturis... Consequenter itaque iuxta regulam sanctae... Ecclesiae duas etiam naturales voluntates in eo et duas naturales operationes esse confitetur et praedicat. Nam si personalem quisquam intelligat voluntatem, dum tres personae in sancta Trinitate dicuntur necesse est ut et tres voluntates personales et tres personales operationes... dicerentur. Sin autem, quod fidei christianae veritas continet, naturalis voluntas est, ubi una haec natura dicitur sanctae et inseparabilis Trinitatis, consequenter et una naturalis voluntas et una naturalis operatio intelligenda est; ubi vero in una persona Domini nostri Iesu Christi mediatoris Dei et hominum duas naturas... confitemur, in quibus et post admirabilem adunationem consistit, sicut duas unius eiusdemque naturas, ita et duas naturales voluntates duasque naturales operationes eius regulariter confitemur. [PL 87, 1172-1173].

CONCILIUM CPTANUM III

39. In monothelismi coriphaeos lata damnatio[1]**:** Retractantes dogmaticas epistolas quae tamquam a Sergio quondam patriarcha huius a Deo conservandae regiae urbis scriptae sunt tam ad Cyrum, qui tunc fuerat episcopus Phasidis, quam ad Honorium quondam papam antiquae Romae, similiter autem et epistolam ab illo, id est Honorio, rescriptam ad eundem Sergium, hasque invenientes omnino alienas exsistere ab apostolicis dogmatibus et a definitionibus sanctorum conciliorum et cunctorum probabilium patrum, sequi vero falsas doctrinas haereticorum, eas omnimodo abicimus et tamquam animae noxias exsecramur.

40. Quorum autem, id est eorundem, impia exsecramur dogmata, horum et nomina a sancta Dei Ecclesia proici iudicavimus, id est Sergii... Cyri... Pyrrhi, Petri et Pauli... et Theodori... Cum his vero simul proici a sancta Dei catholica Ecclesia simulque anathematizari praevidimus et Honorium, qui fuerat papa antiquae Romae, eo quod invenimus per scripta quae ab eo facta sunt ad Sergium, quia in omnibus eius mentem secutus est et impia dogmata confirmavit.

[1] Lata in actione XIII. MANSI, XI, 553-556.

41. Fidei definitio[1]**:** Quae praesens sancta et universalis synodus fideliter suscipiens et expansis manibus amplectens tam suggestionem quae a sanctissimo ac beatissimo Agathone papa antiquae Romae facta est ad Constantinum piissimum atque fidelissimum nostrum imperatorem, quae nominatim abiecit eos qui docuerunt vel praedicaverunt... unam voluntatem et unam operationem in incarnationis dispensatione Domini nostri Iesu Christi veri Dei nostri, adaeque amplexa est et alteram synodalem suggestionem quae missa est a sacro concilio quod est sub eodem sanctissimo papa centum viginti quinque Deo amabilium episcoporum... utpote consonantes sancto Chalcedonensi concilio et tomo sacerrimi ac beatissimi papae eiusdem antiquae Romae Leonis... Ad haec et synodicis epistolis quae scriptae sunt a beato Cyrillo adversus impium Nestorium et ad Orientales episcopos; assecuti quoque sancta quinque universalia concilia et sanctos atque probabiles patres, consonanterque confiteri definientes D. N. Iesum Christum verum Deum nostrum, unum de sancta et consubstantiali et vitae originem praebente Trinitate, perfectum in deitate et perfectum eundem in humanitate, Deum vere et hominem vere, eundem ex anima rationali et corpore, consubstantialem Patri secundum deitatem, et consubstantialem nobis secundum humanitatem, per omnia similem nobis absque peccato [Heb. 4, 15], ante saecula quidem ex Patre genitum secundum deitatem, in ultimis diebus autem eundem propter nos et propter nostram salutem de Spiritu Sancto et Maria Virgine proprie et veraciter Dei genitrice secundum humanitatem, unum eundemque Christum Filium Dei unigenitum in duabus naturis inconfuse, inconvertibiliter, inseparabiliter, indivise cognoscendum, nusquam exstincta harum naturarum differentia propter unitionem salvataque magis proprietate utriusque naturae, et in unam personam et in unam subsistentiam concurrente, non in duas personas partitum vel divisum, sed unum eundemque unigenitum Filium Deum Verbum Dominum Iesum Christum, iuxta quod olim prophetae de eo et ipse nos Dominus Iesus Christus erudivit et sanctorum patrum nobis tradidit symbolum.

42. Et duas naturales voluntates in eo et duas naturales operationes indivise, inconvertibiliter, inseparabiliter, inconfuse secundum sanctorum patrum doctrinam adaeque praedicamus; et duas naturales voluntates non contrarias, absit, iuxta quod impii asseruerunt haeretici, sed sequentem eius humanam voluntatem et non resistentem vel relu-

[1] Lata in actione XVIII. MANSI, XI, 635-640.

ctantem, sed potius et subiectam divinae eius atque omnipotenti voluntati. Oportebat enim carnis voluntatem moveri, subici vero voluntati divinae, iuxta sapientissimum Athanasium. Sicut enim eius caro caro Dei Verbi dicitur et est, ita et naturalis carnis eius voluntas propria Dei Verbi dicitur et est, sicut ipse ait: Quia descendi de caelo non ut faciam voluntatem meam sed eius qui misit me Patris [Io. 6, 38], suam propriam dicens voluntatem quae erat carnis eius. Nam et caro propria eius facta est. Quemadmodum enim sanctissima atque immaculata animata eius caro deificata non est perempta sed in proprio sui statu et ratione permansit: ita et humana eius voluntas deificata non est perempta, salvata est autem magis, secundum deiloquum Gregorium dicentem: "Nam illius velle quod in Salvatore intelligitur non est contrarium Deo, deificatum totum".

43. Duas vero naturales operationes indivise, inconvertibiliter, inconfuse, inseparabiliter in eodem D. N. Iesu Christo vero Deo nostro glorificamus, hoc est divinam operationem et humanam operationem, secundum divinum praedicatorem Leonem apertissime asserentem: "Agit enim utraque forma cum alterius communione quod proprium est, Verbo scilicet operante quod Verbi est et carne exsequente quod carnis est". Nec enim in quoquam unam dabimus naturalem operationem Dei et creaturae, ut neque quod creatum est in divinam educamus essentiam, neque quod eximium est divinae naturae ad competentem creaturis locum deiciamus. Unius enim eiusdemque tam miracula quamque passiones cognoscimus, secundum aliud et aliud earum ex quibus est naturarum et in quibus habet esse, sicut admirabilis inquit Cyrillus. Undique igitur inconfusum atque indivisum conservantes, brevi voce cuncta proferimus: unum sanctae Trinitatis et post incarnationem D. N. Iesum Christum verum Deum nostrum esse credentes, asserimus duas eius esse naturas in una eius radiantes subsistentia, in qua tam miracula quamque passiones per omnem sui dispensativam conversationem, non per phantasiam sed veraciter demonstravit, ob naturalem differentiam in eadem una subsistentia cognoscendam, dum cum alterius communione utraque natura indivise et inconfuse propria vellet atque operaretur: iuxta quam rationem et duas naturales voluntates et operationes confitemur ad salutem humani generis convenienter in eo concurrentes.

44. Constantini Apameensis presbyteri excussio et damnatio[1]: CONSTANTINUS: Ego duas naturas dico, sicut dictum est in Chalcedone, et duas proprietates, et de operationibus contentionem non habeo si ut proprietates eas dicitis, voluntatem vero unam dico personae Dei Verbi ipsius subsistentiae. Nam si volueritis ediscere veritatem bene quid sit hypostasis, id est subsistentia, graece nescio, voluntatem vero dico esse personae Dei Verbi et post incarnationem. Patris quippe, Filii et

[1] In actione XVI. MANSI, XI, 617-620.

Spiritus Sancti una est voluntas. IUDICES: Ipsa una voluntas quam dicis in dispensatione incarnationis Domini nostri Iesu Christi, divinae eius naturae est an humanae eius naturae? CONSTANTINUS: Divinitatis dico esse voluntatem. IUDICES: Humana natura Domini nostri Iesu Christi habuit voluntatem annon? CONSTANTINUS: Naturalem etiam habuit; habuit namque ab utero usque ad crucem, et proprietatem hanc dico, et proprietas est. IUDICES: Quid ergo? Ab ipsa cruce naturam humanam deseruit Christus? CONSTANTINUS: Non mansit cum eo humana voluntas sed mansit cum sanguine et carne: quia non indiget neque comedere neque bibere neque dormire neque ambulare. IUDICES: Ante hoc effatus es quod unam voluntatem habuit persona Dei Verbi et post hoc dixisti quia naturalem habuit voluntatem humanitas eius; unde secundum sermones tuos unam habuit personalem voluntatem et unam naturalem, et quomodo tu unam voluntatem sentis in Christo? CONSTANTINUS: Christus deseruit et exuit eam cum carne et, sanguine. IUDICES: Ubi itaque remansit ipsa caro et sanguis? CONSTANTINUS: Exuit eam. IUDICES: Quis exuit carnem? CONSTANTINUS: Christus. IUDICES: Et humanam voluntatem simul exuit cum carne? CONSTANTINUS: Etiam, domine, voluntatem illam. IUDICES: Macarius, qui fuit patriarcha Antiochiae, sic credebat ut dicis? CONSTANTINUS: Etiam, domine, sicut ego dico unam voluntatem ita et Macarius dicebat; sic namque et ex eo audivi. IUDICES: Ita sentis et ita perseveras usque ad finem in hac secta? CONSTANTINUS: Etiam, domine, sic sentio et sic credo, et non est possibile aliter. SYNODUS: ... Anathema illi cum dogmatibus suis...

LEO II (682-683)

45. Epistolae[1]. *Epistola "Regi regum", ad Constantinum imperatorem:* Pariterque anathematizamus novi erroris inventores, id est, Theodorum Pharanitarum episcopum, Cyrum Alexandrinum, Sergium, Pyrrhum, Paulum, Petrum, Cptanae Ecclesiae subsessores magis quam praesules, necnon et Honorium qui hanc apostolicam Ecclesiam non apostolicae traditionis doctrina lustravit, sed persana proditione immaculatam fidem subvertere conatus est[2]. [PL 96, 408].

46. *Epistola "Cum diversa sint", ad episcopos Hispaniae:* Qui vero adversum apostolicae traditionis puritatem perduelliones exstiterant, abeuntes quidem aeterna condemnatione mulctati sunt, id est, Theodorus Pharanitanus, Cyrus Alexandrinus, Sergius, Pyrrhus, Paulus, Petrus Cptani, cum Honorio qui flammam haeretici dogmatis non, ut decuit apostolicam auctoritatem, incipientem exstinxit, sed negligendo confovit. [PL 96, 414].

[1] PL 96, 399-420.
[2] Graece: τῇ βεβήλῳ προδοσίᾳ μιανθῆναι τὴν ἄσπιλον παρεχώρησε.

47. *Epistola "Cum unus", ad Ervigium regem Hispaniae:* Omnesque haereticae assertionis auctores, venerando censente concilio, condemnati, de catholicae Ecclesiae adunatione proiecti sunt, id est, Theodorus Pharanitanus episcopus, Cyrus Alexandrinus, Sergius, Paulus, Pyrrhus et Petrus quondam Cptani praesules, et una cum eis Honorius Romanus, qui immaculatam apostolicae traditionis regulam quam a praedecessoribus accepit, maculari consensit. [PL 96, 419].

ACTA IN CONTROVERSIA DE CULTU IMAGINUM

48. Gregorii II epistola I ad Leonem Isaurum [ca 729] [1]: Verum nostrarum generationum aetate in novissimis temporibus manifestum seipsum [Deum] et posteriora simul et anteriora perfecte nobis ostendit. Cum vero genus hominum in perpetuum perire vidisset Deus, figmenti sui misertus, Filium suum ante saecula genitum misit, et de caelis descendens... atque in omnem terram exivit sonus eius et in fines orbis terrae verba eius. Coeperunt ab universo terrarum orbe homines velut aquilae advolantes Hierosolymam venire... Qui Dominum cum vidissent, prout viderant spectandum ipsum proponentes depinxerunt... cum Stephanum protomartyrem vidissent, prout viderant spectandum ipsum proponentes depinxerunt... Et his conspectis deinceps in toto terrarum orbe homines diaboli adorationibus derelictis has exhibuerunt, non latria sed habitudine... [PL 89, 514].

49. [*Post legendam Abgari Edessae regis*]*:* Cur tandem Patrem Domini Iesu Christi non oculis subicimus ac pingimus? quoniam quis sit non novimus, Deique natura spectanda proponi non potest ac pingi. Quod si eum intuiti essemus ac novissemus prout Filium eius, illum quoque spectandum proponere potuissemus ac pingere, ut et illius imaginem idolum appellares... Et dicis nos lapides et parietes ac tabellas adorare. Non ita est ut dicis, imperator, sed ut memoria nostra excitetur et ut stolida et imperita crassaque mens nostra erigatur... et non tamquam deos, ut tu inquis, absit, non enim spem in illis habemus... [PL 89, 515].

50. Concilii Nicaeni II definitio [2]: Et ut compendiose fateamur, omnes ecclesiasticas sive scripto sive sine scripto sancitas nobis traditiones illibate servamus: quarum una est etiam imaginalis picturae formatio, quae historiae evangelicae praedicationis concinit, ad certitudinem verae et non secundum phantasiam Dei Verbi inhumanationis effectae et ad similem nobis utilitatem commode proficiens. Quae namque se mutuo indicant, incunctanter etiam mutuas habent significationes.

[1] PL 89, 511-521 [ep. XII].
[2] Lata in actione VII. MANSI, XIII, 377-380.

51. His ita se habentibus, regiae quasi continuati semitae sequentesque divinitus inspiratum sanctorum patrum nostrorum magisterium et catholicae traditionem Ecclesiae... definimus in omni certitudine ac diligentia, sicut figuram pretiosae ac vivificae crucis, ita venerabiles ac sanctas imagines proponendas... tam videlicet imaginem Domini Dei et Salvatoris nostri Iesu Christi quam intemeratae dominae nostrae sanctae Dei genitricis honorabiliumque angelorum et omnium sanctorum simul et almorum virorum. Quanto enim frequentius per imaginalem formationem videntur, tanto qui has contemplantur alacrius eriguntur ad primitivorum earum memoriam et desiderium, ad osculum et ad honorariam his adorationem tribuendam, non tamen ad veram latriam, quae secundum fidem est quaeque solam divinam naturam decet, impartiendam: ita ut istis, sicuti figurae pretiosae ac vivificae crucis et sanctis evangeliis et reliquis sacris monumentis, incensorum et luminum oblatio ad harum honorem efficiendum exhibeatur, quemadmodum et antiquis piae consuetudinis erat. Imaginis enim honor ad primitivum transit, et qui adorat imaginem adorata in ea depicti subsistentiam.

52. *Acclamationes in fine concilii* [1]*:* Credentes in unum Deum in Trinitate collaudatum, honorabiles eius imagines salutamus. Qui sic non habent anathema sint... Si quis Christum Deum nostrum circumscriptum non confitetur secundum humanitatem, anathema...

53. Professio fidei concilii Toletani IV a. 633 [2]: ... Ipsum autem Dominum nostrum Iesum Christum Filium Dei et creatorem omnium, ex substantia Patris ante saecula genitum, descendisse ultimo tempore pro redemptione mundi a Patre, qui numquam desiit esse cum Patre; incarnatus est enim ex Spiritu Sancto et sancta gloriosa Dei Genitrice Virgine Maria et natus ex ipsa solus; idem Christus Dominus Iesus, unus de sancta Trinitate, anima et carne perfectum sine peccato suscipiens hominem, manens quod erat, assumens quod non erat, aequalis Patri secundum divinitatem, minor Patri secundum humanitatem, habens in una persona duarum naturarum proprietates; naturae enim in illo duae, Deus et homo, non autem duo filii et dii duo, sed idem una persona in utraque natura; perferens passionem et mortem pro nostra salute, non in virtute divinitatis sed in infirmitate humanitatis...

54. Professio fidei concilii Toletani VI a. 638 [3]: ... Ex his igitur tribus divinitatis personis solum Filium fatemur ad redemptionem humani generis propter culparum debita, quae per inobedientiam Adae originaliter et nostro libero arbitrio contraxeramus, resolvenda a se-

[1] In actione VIII. MANSI, XIII, 416.
[2] Ed.: MADOZ IOSEPH, *Le symbole du IV concile de Tolède,* in *Rev. hist. eccl.,* 34 (1938), pp. 7-8.
[3] Ed.: MADOZ IOSEPH, *El simbolo del VI concilio de Toledo,* in *Gregorianum,* 19 (1938) 165-166.

creto Patris arcanoque prodiisse, et hominem sine peccato de sancta semper Virgine Maria assumpsisse, ut idem Filius Dei Patris esset filius hominis, Deus perfectus et homo perfectus, ut homo et Deus esset unus Christus naturis in duabus, in persona unus, ne quaternitas Trinitati accederet, si in Christo persona geminata esset. Ergo a Patre et Spiritu Sancto inseparabiliter discretus est personâ, ab homine autem assumpto naturâ; item cum eodem homine unus exstat personâ, cum Patre et Spiritu Sancto naturâ; ac sicut diximus, ex duabus naturis et una persona unus est Dominus noster Iesus Christus, in forma divinitatis aequalis Patri, in forma servi minor Patre: hinc enim est vox eius in psalmo: De ventre matris meae Deus meus es tu [Ps. 21, 11].

55. Natus itaque a Deo sine matre, natus a Virgine sine patre, solus Verbum caro factum est et habitavit in nobis, et, cum tota cooperata sit Trinitas formationem suscepti hominis, quoniam inseparabilia sunt opera Trinitatis, solus tamen accepit hominem in singularitate personae, non in unitate divinae naturae, in id quod est proprium Filii non quod commune Trinitati: nam si naturam hominis Deique alteram in altera confudisset, tota Trinitas corpus assumpsisset, quoniam constat naturam Trinitatis esse unam, non tamen personam.

56. Hic igitur Dominus Iesus Christus, missus a Patre, suscipiens quod non erat nec amittens quod erat, inviolabilis de suo, mortalis de nostro, venit in hunc mundum peccatores salvos facere et credentes iustificare faciensque mirabilia...

57. Expositio fidei edita in concilio Toletano XI a. 675[1]**:** 36 De his tribus personis solam Filii personam pro liberatione humani generis hominem verum sine peccato de sancta et immaculata Maria Virgine credimus assumpsisse; de qua novo ordine novaque nativitate est genitus: novo ordine, quia invisibilis divinitate visibilis monstratur in carne; nova autem nativitate est genitus, quia intacta virginitas et virilem coitum nescivit et fecundata per Spiritum Sanctum carnis materiam ministravit... 38 Nec tamen Spiritus Sanctus pater esse credendus est Filii pro eo quod Maria eodem Sancto Spiritu obumbrante concepit: ne duos patres Filii videamur asserere, quod utique nefas est dici.

58. 39 In quo mirabili conceptu, aedificante sibi Sapientia domum, Verbum caro factum est et habitavit in nobis. Nec tamen Verbum ipsum ita in carne conversum atque mutatum est ut desisteret Deus esse qui homo esse voluisset; sed ita Verbum caro factum est, ut non tantum

---

[1] Ed.: MADOZ IOSEPH, *Le symbole du XIe concile de Tolède*, in: *Spicilegium sacrum Lovaniense*, fasc. 19 (Louvain 1938), pp. 16-26. Textus a nobis excerptus invenitur in pp. 22-26.

ibi sit Verbum Dei et hominis caro, sed etiam rationalis hominis anima; atque hoc totum et Deus dicatur propter Deum et homo propter hominem.

59. 40 In quo Dei Filio duas credimus esse naturas, unam divinitatis, alteram humanitatis, quas ita in se una Christi persona univit, ut nec divinitas ab humanitate nec humanitas a divinitate possit aliquando seiungi. 41 Unde perfectus Deus, perfectus et homo in unitate personae unus est Christus; nec tamen, quia duas diximus in Filio esse naturas, duas causabimus in eo esse personas, ne Trinitati, quod absit, accidere videatur quaternitas. 42 Deus enim Verbum non accepit personam hominis sed naturam, et in aeternam personam divinitatis temporalem accepit substantiam carnis.

60. 43 Item cum unius substantiae credamus esse Patrem et Filium et Spiritum Sanctum, non tamen dicimus ut huius Trinitatis unitatem Maria Virgo genuerit, sed tantummodo Filium, qui solus naturam nostram in unitate personae suae assumpsit. 44 Incarnationem quoque huius Filii Dei tota Trinitas operasse credenda est, quia inseparabilia sunt opera Trinitatis. Solus tamen Filius formam servi accepit in singularitate personae, non in unitate divinae naturae, in id quod est proprium Filii, non quod commune Trinitati: 45 quae forma illi ad unitatem personae coaptata est, id est ut Filius Dei et Filius hominis unus sit Christus. Item idem Christus in his duabus naturis tribus exstat substantiis: Verbi, quod ad solius Dei essentiam referendum est, corporis et animae, quod ad verum hominem pertinet.

61. 46 Habet igitur in se geminam substantiam divinitatis suae et humanitatis nostrae. 47 Hic tamen per hoc quod de Deo Patre sine initio prodiit, natus tantum, nam neque factus neque praedestinatus accipitur; per hoc tamen quod de Maria Virgine natus est, et natus et factus et praedestinatus esse credendus est. 48 Ambae tamen in illo generationes mirabiles, quia et de Patre ante saecula sine matre est genitus, et in fine saeculorum de matre sine patre est generatus; qui tamen secundum quod Deus est creavit Mariam, secundum quod homo creatus est a Maria: ipse et pater Mariae matris et filius.

62. 49 Item per hoc quod Deus est, et aequalis Patri, per hoc quod homo, minor est Patre. 50 Item et maior et minor seipso esse credendus est: in forma enim Dei etiam ipse Filius seipso maior est propter humanitatem assumptam qua divinitas maior est, in forma autem servi seipso minor est, id est, humanitate quae minor divinitate accipitur. 51 Nam sicut per assumptam carnem non tantum a Patre sed a seipso minor accipitur, ita secundum divinitatem, quae aequalis est Patri, et ipse et Pater maior est homine, quem sola Filii persona assumpsit. 52 Item in eo quod quaeritur, utrum posset Filius sic aequalis et minor esse

Spiritu Sancto, sicut Patri nunc aequalis nunc minor creditur esse, respondemus: Secundum formam Dei aequalis est Patri et Sancto Spiritui, secundum formam servi minor est et a Patre et ab Spiritu Sancto, quia nec Spiritus Sanctus nec Deus Pater sed sola Filii persona suscepit carnem, per quam minor esse creditur illis personis duabus.

63. 53 Item hic Filius a Deo Patre et Spiritu Sancto inseparabiliter discretus creditur esse persona, ab homine autem assumpto natura. Item cum homine unus exstat persona, cum Patre vero et Spiritu Sancto natura divinitatis sive substantia. 54 Missus tamen Filius non solum a Patre sed a Spiritu Sancto missus esse credendus est, in eo quod ipse per prophetam dicit: Et nunc Dominus misit me et Spiritus eius [Is. 48, 16]. 55 A seipso quoque missus accipitur, pro eo quod inseparabilis non solum voluntas sed operatio totius Trinitatis agnoscitur. 56 Hic enim qui ante saecula unigenitus est vocatus, temporaliter primogenitus factus est; unigenitus propter deitatis substantiam, primogenitus propter assumptae carnis naturam.

64. 57 In qua suscepta hominis forma iuxta evangelicam veritatem, sine peccato conceptus, sine peccato natus, sine peccato mortuus creditur, qui solus pro nobis peccatum est factus [2 Cor. 5, 21], id est, sacrificium pro peccatis nostris. 58 Et tamen passionem ipsam, salva divinitate sua, pro delictis nostris sustinuit, mortique adiudicatus et cruci, veram carnis mortem excepit, tertio quoque die virtute propria suscitatus e sepulcro surrexit...

65. Fidei expositio edita in concilio Toletano XVI a. 693 [1]**:** 16 Unde licet inseparabilia sint opera Trinitatis, tamen fideliter profitemur... quod non tota Trinitas susceperit carnem sed solus Filius Dei... 18 Cuius nempe angeli oraculum [in Lc. 1, 28-35]... eiusdem Filii carni totam Trinitatem cooperatricem esse monstravit... 21 ... Ac si diceret [Baptista in Io. 1, 27] :... Quomodo in virginali utero cooperatum est Verbum, quomodo etiam idem Verbum caro factum animatum exsistat, nequaquam investigare sufficio... 22 Ipse vero Dei Filius... perfectum hominem de sancta et inviolata Maria semper Virgine assumpsisse est manifestus.

66. 23 Cui etiam sicut hominis perfectionem ascribimus, ita duas ei voluntates inesse, unam divinitatis suae aliam humanitatis nostrae, nihilominus credimus... 26 Proinde in hoc quod ait, "Non sicut ego volo sed sicut tu", patule ostendit non velle id fieri quod voluntate humani loquebatur affectus, sed propter quod ad terras paterna voluntate descenderat, cuius tamen Patris voluntas nequaquam contraria Filii voluntati

[1] Ed.: MADOZ JOSÉ, *El símbolo del concilio XVI de Toledo*, in: *Estudios Onienses*, ser. I, vol. III (Madrid 1946), 128 p.

exsistit, quia quibus est divinitas una non potest esse voluntas diversa, et ubi in natura nihil potest diversitatis accidere ibi nihilominus enumerantur generaliter aliqua numerosa... 31 Quocirca idem Dei Filius, qui dum esset dives semetipsum exinanivit formam servi accipiens, in impassibilitate deitatis consistente natura, spontanee in hominis suscepti est passus substantia, ac pro nobis primae mortis sustinuit dura exitia, et qui nullius peccati noxae obnoxius mansit, pro nostris peccatis crucis patibulum sponte moriturus ascendit. 32 Quique carnis et sanguinis nullum contagium habuit... effusione sui cruoris totum mundum a paedoribus abluit...

67. Fidei professio concilii Mediolanensis a. 680 [1]**:** ... Credimus autem ipsum Dei Verbum, hoc est Filium Patris sine initio genitum, eundem unum ex tribus subsistentiis de sancta Trinitate aeternum Filium, pro dispensatione facta pro nobis et nostra salute descendisse de caelis, incarnatum Verbum Dei et hominem factum intra Virginis uterum. Uniens sibi nostrae naturae veritatem ex sancta et gloriosa Dei genitrice Maria Virgine, perfectus Deus et perfectus homo, in duabus naturis, divinitatis scilicet atque humanitatis, consubstantialis Deo Patri secundum divinitatem et consubstantialis idem ipse nobis secundum humanitatem, non in duobus filiis divisus sed unus et idem Dei et hominis filius, in veritate duarum naturarum, in una subsistentia sive persona, divinitatis videlicet et humanitatis unitione facta, ut ex duabus perfectis naturis non duo filii sed unus idem Dei et hominis filius, permanens quod erat, coepit esse quod non erat, dum sine initio aeterni Patris Filius factus est hominis filius. Ideo et unus est Dominus noster Iesus Christus, habens in semetipso perfectionem divinae naturae et perfectionem humanae naturae, et est unigenitus quidem ex Verbo utpote ex Deo Patre natus, et primogenitus in multis fratribus, Filius enim Dei filius hominis factus est.

68. Unde et duas nativitates eiusmodi ipsius unigeniti Dei Verbi confitemur: ante saecula quidem ex Patre incomparabiliter natum, in ultimis autem diebus eiusdem ipsius incarnationem de sancta gloriosa Dei genitrice et semper Virgine Maria; qui de Patre splenduit supra intellectum, de matre ortus est supra rationem et, cum Deus vere esset, factus [est] vere homo. Ideo proprie et vere Dei genitricem sanctam et gloriosam et semper Virginem Mariam confitemur, non quia Deus Verbum initium ex ipsa accepit, sed quod in ultimis diebus unigenitus Deus Verbum, qui ante saecula erat, incarnatus ex ipsa immutabiliter homo factus est, et, cum invisibilis in suis esset, visibilis factus est in nostris, et, cum impassibilis Deus esset, non dedignatus est passibilis homo esse et immortalis mortis legibus subiacere.

[1] Addita epistolae Mansueti ep. Mediolanensis ad Constantinum Pogonatum. MANSI, XI, 206-208. Prima pars est antiqua formula in PL 13, 651-654.

69. Ipsum autem Deum et Dominum, qui ex Bethlehem secundum carnem natus est et similis factus est hominibus absque peccato et crucifixus est pro hominibus sub Pontio Pilato, ipsum confitemur Deum, ipsum hominem; ipsum Filium Dei, ipsum filium hominis; ipsum de caelo, ipsum de terra; ipsum impassibilem, ipsum passibilem. Deum enim verum qui natus est ex Deo Patre ineffabiliter inenarrabiliter incomprehensibiliter, ipse in tempore natus est de sancta Virgine Maria, idem ipse Dominus noster Iesus Christus, unus in sancta Trinitate, conglorificatus Patri et Sancto Spiritui; nec enim quartae personae adiectionem suscepit sancta Trinitas. Duas autem naturas in una subsistentia divinitatis et humanitatis inconfuse incommutabiliter Dominum nostrum Iesum Christum habere veraciter confitemur. Ita quoque et duas naturales voluntates et duas naturales operationes habere, utpote perfectum Deum et perfectum hominem, unum eundemque ipsum Dominum nostrum Iesum Christum pietatis nos regula perstruit, ipsum natum, ipsum passum, ipsum crucifixum, ipsum sepultum, eundem ipsum resurgentem et in caelos ascendentem, ad dexteram Patris sedentem et ad vivos et mortuos iudicandos venturum, cuius regni non erit finis.

IMPERATORUM ACTA PRO MONOTHELISMO

1. Heraclii "Ecthesis" [a. 638] [1]: Expositio orthodoxae fidei facta a... Heraclio propter emersam ab aliquibus altercationem pro requisitione operationis...

Credimus... unum sanctae Trinitatis... in extremis diebus propter nos et propter nostram salutem descendere de caelis dignarique in intacto utero sanctissimae Dei genitricis et semper virginis Mariae habitare et ex ea conglomerantem sibi carnem in una substantia [hypostasi] animam habentem rationalem atque intellectualem natum esse ab ea et semper manentem perfectum Deum eundemque fieri perfectum hominem inconfuse atque indivise... Unde et duas nativitates eiusdem unigeniti Dei Verbi confitemur... Quapropter sanctam et nimis laudabilem semper Virginem Mariam recte et veraciter Dei genitricem praedicamus, non quia Dei Verbum initium ab ea accepit ut esset, sed in extremis diebus incarnatus ex ea immutabiliter homo factus est, et passionem pro nobis spontaneam carne sustinuit. Compositum autem Christum glorificamus... Pro enim mysterio quod in Christo est, per compositionem unitio, et confusionem et divisionem eicit. Et servat quidem utraque natura

[1] MANSI, X, 991-998. Inter acta concilii Lateranensis sub Martino I.

proprietatem, unam autem substantiam [hypostasim] et unam personam Dei Verbi cum animata intellectualiter eius carne ostendit, neque quaternitate nobis pro sancta Trinitate introducta, absit, nec enim quartae personae additamentum sancta Trinitas suscepit et incarnato uno ex ea Dei Verbo.

2. Neque autem alter erat qui miracula operabatur sicut Deus, alter autem quam ipse qui passiones sustinuit... Unde ex duabus naturis unum Christum confitemur, unum filium, unum Dominum, unam personam, unam substantiam compositam et unam naturam Dei Verbi incarnatam corpore animato intellectualiter, sicut Cyrillus magnus sapuit et docuit, et in duabus naturis eundem esse glorificantes, ut in deitate et humanitate unum Dominum nostrum Iesum Christum verum Deum cognitum esse confitemur... Unius eiusdemque miracula et passiones praedicamus, et omnem divinam et humanam operationem uni eidemque incarnato Deo Verbo tribuimus, et unam ei offerimus venerationem...

3. Nullo modo concedentes alicui ex omnibus unam vel duas dicere sive docere operationes in divina Domini incarnatione, sed magis sicut sanctae et universales tradiderunt synodi, unum eundemque Filium unigenitum Dominum nostrum Iesum Christum verum Deum confiteri, operari divina et humana, et omnem Deo congruam et homini operationem ex uno eodemque incarnato Deo Verbo indivise et inconfuse procedere, et in unum eundemque sortiri, eo quod unius quidem operationis vox licet ab aliquibus patribus dicta sit, tamen turbat, extraneat quorumdam aures, arbitrantium in interitum eandem prolatam esse duarum naturarum, quae in una subsistentia unitae sunt in Christo Deo nostro. Similiter autem et duarum operationum vocem multos scandalizare, utpote a nemine dictam sanctorum et praecipuorum patrum. Sed et sequi in eo ut duas confiteamur voluntates contrarie adinvicem venientes, Deo quidem Verbo volente saluberrimam passionem explere, incarnationem autem in eo factam obviam euntem ipsius voluntati et oppugnantem, et exinde duo contraria volentes introduci, quod impium est et extraneum Christianici dogmatis.

4. Si enim insanus Nestorius, licet dividens divinam Domini nostri humanitatem et introducens filios duos, voluntates istorum dicere non ausus est, e contrario autem consonantem voluntatem in eo formatis duabus personis confessus est, quomodo possibile est orthodoxam confitentes fidem et unum Filium Dominum nostrum Iesum Christum verum Deum glorificantes, duas et has contrarias voluntates in eo suscipere? Unde sanctos patres in omnibus et in hoc sequentes unam voluntatem Domini nostri Iesu Christi verissimi Dei confitemur, utpote in nullo tempore animati intellectualiter eius corporis separatim et ex proprio

impetu contrarie mutui uniti ei Dei Verbi in una substantia naturalem eius producere motionem, sed quando et qualem et quantam ipse Deus Verbum voluerat.

5. Constantis II "Typus" [a. 648] [1]: Consuetudinem habentes de omnibus curam gerere et intendere quae respiciunt ad utilitatem christianissimae nostrae reipublicae... cognovimus in multa perturbatione esse nostrum orthodoxum populum, utpote dicentibus quibusdam unam voluntatem in dispensatione magni Dei et Salvatoris nostri Iesu Christi et eundem ipsum operari divina et humana. Aliis autem dogmatizantibus duas voluntates et duas operationes in eadem dispensatione incarnati Verbi. Et illis quidem in satisfactione propter unam personam esse Dominum nostrum Iesum Christum in duabus naturis inconfuse et indivise volentem et operantem divina et humana. Aliis autem propter convenientes naturas indivise in ipsa una persona, et ut salvetur et maneat earum differentia secundum naturas, eundem ipsum unum Christum naturaliter operari divina et humana. Et ex hoc in multam dissensionem et contentionem nostram christianissimam rempublicam produci, ut discordantes invicem non convenirent, et ex hoc secundum multos modos eam laedi oportere...

6. Quapropter sancimus nobis subiectos... non habere licentiam invicem a praesenti de una voluntate aut una operatione aut duarum voluntatum aut duarum operationum qualemcumque proferre altercationem aut contentionem aut rixam.

CYRUS EP. ALEXANDRINUS

7. Doctrinae capita cum monophysitis concordata [a. 633] [2]: II. Si quis non confitetur unum sanctae Trinitatis Deum Verbum... incarnatum esse ex Spiritu Sancto et domina nostra sancta gloriosa Dei genitrice semperque virgine Maria et humanatum, passum esse propria carne et mortuum et sepultum... AS.

8. III. Si quis non confitetur unius eiusdem domini nostri Iesu Christi veri Dei nostri tam passiones quam miracula, sed alterius et alterius, AS.

9. IV. Si quis non confitetur ex ipsa summa unitione Deum Verbum in utero... Mariae constituisse sibi per unitionem carnem ex ipsa sancta Dei genitrice nobis consubstantialem... unitione naturali atque secundum subsistentiam, et sic processisse ab ea unum exsistentem et inconfusum atque indivisum, AS.

[1] MANSI, X, 1029-1032. Etiam inter acta concilii Lateranensis a. 649.
[2] MANSI, XI, 563-568.

10. V. Si quis non confitetur sanctam dominam nostram semperque virginem Mariam proprie et secundum veritatem θεοτόκον..., utpote quae Deum Verbum incarnatum concepit et genuit, AS.

11. VI. Si quis non confitetur ex duabus naturis... unum Christum, unum Filium, unam Dei Verbi naturam incarnatam, secundum sanctum Cyrillum, inconfuse inconvertibiliter immutabiliter, sive unam subsistentiam compositam, quod est ipse Dominus noster Iesus Christus, qui unus est de sancta consubstantiali Trinitate, talis AS.

12. VII. Si quis unum Dominum nostrum Iesum Christum in duabus considerari dicens naturis non eundem unum de Trinitate confiteatur, sempiterne quidem ex Patre genitum Deum Verbum, novissimis autem saeculi temporibus eundem incarnatum atque genitum ex sanctissima et intemerata Domina nostra Dei genitrice semperque Virgine Maria, sed alterum hunc noscit et alterum, et non unum eundemque, secundum sapientissimum Cyrillum, in deitate perfectum et in humanitate eundem perfectum, ex hocque solo in duabus contemplandum naturis, eundem passum et non passum secundum aliud et aliud, sicut idem s. Cyrillus ait, et patientem quidem humanitus carne secundum quod homo est, permanentem vero impassibilem ut Deum, in passionibus propriae carnis, eundemque unum Christum et Filium operantem Deo decibilia et humana una deivirili operatione, secundum s. Dionysium, sola contemplatione discernens ea ex quibus unitio facta est, et haec intellectu considerans, inconvertibilia et inconfusa post eorum naturalem et secundum subsistentiam unitionem manentia, in hisque indivise atque inseparabiliter unum eundemque Christum et Filium recognoscens, iuxta quod duo ad invicem inconfuse convenientia considerat intellectu causativam eorum contemplationem faciens et non phantasia mendaci atque inanibus mentis figmentis, nullatenus vero disiungit quasi perempta iam illa quae in duo est sectione propter ineffabilem et inconfusam et inexcogitabilem unitionem, dicens secundum s. Athanasium: Simul enim caro, simul Dei Verbi caro, simul caro animata rationalis; sed ad divisionem per partes huiusmodi assumit vocem, AS.

SERGIUS EP. CPTANUS († 638)

13. Epistola ad Honorium [a. 634] [1]: ... Confestim ea pro quibus hoc scribimus enarramus. Ante aliquod tempus... unus ex principibus impiae partis Severi exsecrabilis, nomine Paulus, in illis locis [Armeniae] ad eius pietatem [imperatorem Heraclium] accessit, sermonem

[1] MANSI, XI, 529-538.

pro sua errabunda haeresi proferens, et hoc profecto dumtaxat satisfaciendo in quibus piissima eius ac regalis magnanimitas... dum redarguisset... unius operationis Christi veri Dei nostri mentionem fecit. Post aliquod vero tempus idem a Deo confirmatus imperator in provinciam Lazorum adveniens, recordatus est disputationis, quam... fecerat ad Paulum illum haereticum, in praesentia Cyri... nunc magnam Alexandriam regentis. Praedictus igitur sanctissimus vir, his auditis, eius serenitati respondit, nescire subtiliter, utrum unam an duas operationes Christi veri Dei nostri adstruere necesse sit.

14. Ergo per iussionem eius pietatis per litteras proprias interrogavit nos praedictus sanctissimus vir, utrum unam operationem an duas in Salvatore nostro Christo necesse sit dicere, et si quosdam noscamus sanctorum ac beatissimorum patrum unam dicentes operationem. Unde nos... ei significavimus dirigentes etiam sermonem acclamatorium Mennae... porrectum ab eo hic praesenti Vigilio... habentem et diversa testimonia paterna de una operatione et una voluntate Salvatoris nostri Christi veri Dei nostri. Nihil tamen proprium penitus... promulgavimus... Et silentium quidem ex illo tempore huiusmodi suscepit capitulum.

15. Quia igitur ante parvum tempus... Cyrus... adhortatus est eos qui in magna civitate Alexandrina Eutychetis et Dioscori Severi quoque et Iuliani Deo odibilium haeresi languerent ad catholicam ecclesiam accedere. Et post multas disputationes... facta sunt inter utrasque partes dogmatica quaedam capitula... nunc autem... unum labium facti sunt omnes, una vox, et in unitate spiritus recta Ecclesiae dogmata confitentur. Ex his autem quae dicta sunt atque stabilita, unum exsistit capitulum de una operatione Christi magni Dei et Salvatoris nostri.

16. His ita provenientibus, Sophronius, venerabilis monachus, qui... Hierosolymorum praesul est ordinatus... adversatus est et contradixit ad unius operationis capitulum, duas omnino operationes Christi Dei nostri dignum inquiens censeri. Praenominato autem sanctissimo papa [Cyro] praesertim testimonia ei quorundam sanctorum patrum nostrorum proferente... unam operationem asserentium; ad haec quoque et ex abundanti inquiente, quod multoties sancti patres nostri, ut lucrarentur plurimarum animarum salutem, dum talia emergerent capitula, Deo gratis dispensationibus ac placitis usi fuisse videntur, nihil de subtilitate rectorum Ecclesiae dogmatum exagitantes; et dicente, quod oporteat utique etiam in praesenti, dum tantorum millium populorum salus prae manibus ponitur, nihil de hoc per contentionem altercari, idcirco quod... etiam a quibusdam sacris patribus vox huiusmodi dicta est nihilque de hoc laedatur rectae fidei ratio, memoratus Deo amabilis Sophronius talem dispensationem nullatenus accepto tulit...

17. Necessarium iudicavimus omne studium ponere ad sedandum atque amputandum talem superfluum verborum conflictum et ad saepedictum sanctissimum Alexandriae patriarcham scripsimus, ut, postquam unitatem cum his qui pridem separabantur Deo auxiliante composuit, de cetero nullum permitteret unam aut duas proferre operationes in Christo Deo nostro, magis autem... confiteri unum eundemque Filium unigenitum Dominum nostrum Iesum Christum verum Deum operatum tam divina quam humana, et omnem Deo decibilem et homine dignam operationem indivise procedere ex uno eodemque incarnato Deo Verbo, et ad unum eundemque redigi, eo quod unius quidem operationis vox, quamquam a quibusdam sanctis dicta est patribus, tamen peregrina videatur et perturbare aures quorundam, suspicantium ad peremptionem hanc proferri inconfuse atque secundum subsistentiam unitarum in Christo Deo nostro duarum naturarum, quod non est unquam nec fiat. Similiter autem et duarum operationum dictio multos scandalizet, utpote a nullo sanctorum et probabilium Ecclesiae institutorum edita.

18. Insuper et consequens ei sit praedicare duas voluntates, contrarietates circa invicem habentes, tamquam Deo quidem Verbo salutarem volente adimpleri passionem, humanitate vero eius obsistente eius voluntati et resistente, et perinde duo contraria volentes introducantur, quod impium est. Impossibile quippe est in uno eodemque subiacenti duas simul et erga hoc ipsum contrarias subsistere voluntates; nam salutaris Deum gerentium patrum doctrina manifeste instruit, quod numquam caro Domini intellectualiter animata separatim et ex appetitu proprio contrario nutui uniti sibi secundum subsistentiam Dei Verbi naturalem motum suum effecit, sed quando et qualem et quantam ipse Deus Verbum volebat. Et, ut planius dicatur, quemadmodum corpus nostrum regitur et ornatur et disponitur ab intellectuali et rationali anima nostra, ita et in Domino nostro tota humana eius conspersio ab ipsius Verbi deitate semper in omnibus mota, deimobilis erat... Operatur quippe vere deitas per corpus quod circa ipsam est omnium salutem, ut sit carnis quidem passio, Dei autem operatio...

19. Nos autem quae dudum mota sunt memoria retinentes et tumultum qui ex huiuscemodi motione coepit scientes, suggessimus eius piissimae serenitati... quod non oporteat de huiusmodi inquisitione perscrutari, sed permanere in attrita patrum doctrina quam omnes consonanter confitentur de huiusmodi quaestione, et confiteri unigenitum Filium Dei, qui veraciter Deus simul et homo est, eundem operari divina et humana et ex eo uno eodemque incarnato Deo Verbo... inseparabiliter atque indivise omnem divinam atque humanam operationem procedere. Hoc namque nos Leo Dei portitor instruit manifeste perhibens: Agit enim utraque forma cum alterius communione quod proprium habet.

PAULUS EP. CPTANUS († 654)

20. Epistola ad Theodorum romanum pontificem [647] [1]: ... Unius autem eiusdemque Dei Verbi incarnati tam miracula praedicamus quam passiones agnoscimus quas carne pro nobis sustinuit. Unde et Deus dicitur passus et filius hominis de caelo descendisse, propter illam inseparabilem et secundum subsistentiam duarum naturarum unitionem. Propterea et unam voluntatem Domini nostri Iesu Christi intelligimus, ne adversitatem vel differentiam voluntatum in una eademque persona Domini nostri Iesu Christi adnectamus, aut eum sibi reluctantem doceamus, aut duos volentes introducamus, non pro commixtione prorsus vel confusione duarum naturarum quae in eo considerantur huiusmodi unius voluntatis vocem proferentes et ob peremptionem alterius solam alteram esse pronuntiantes, sed per huiusmodi vocem insinuantes, quod eius rationaliter ac intellectualiter animata caro ex ipsa summa unitione ineffabiliter divinis locupletata, eam sibi unientis secundum subsistentiam Verbi divinam possidebat, et non differentem voluntatem...

THEODORUS EP. PHARANITANUS

21. De operationibus Christi, ad Sergium ep. Arsenoitam [2]: Omne quidquid describitur seu locutus sive operatus Dominus per mentem et sensum atque sensoria, et dixit et operatus est; et sic eius tamquam totius et unici una operatio Verbi, mentis, sensibilis et organici corporis cuncta dicantur.

22. Quoniam quidem primordialiter propter quandam divinam et sapientissimam dispensationem somnum et fastidium esuriem et sitim admisit, quando voluit, maxime vero etiam in his motum horum et quietem ad illam omnipotentiam ac sanctissimam Verbi operationem applicamus, et ex hoc unam unius eiusdemque Christi operationem appellamus.

23. Affatim, ut opinor, nobis sermo discutiendo monstravit, quia omnia quaecumque scripta sunt de Domino Christo, sive Dei seu animae seu corporis seu utriusque, animae inquam atque corporis, singulariter simul et inseparabiliter agebantur, incipientia quidem et... effluentia ex Verbi sapientia et benignitate atque virtute mediante vero intellectuali anima et corpore procedentia; et ideo una operatio totius...

[1] MANSI, X, 1019-1026. Textus excerptus invenitur in col. 1024.

[2] Excerpta quae lecta sunt in concilio Cptano III, actione XIII, MANSI, XI, 567-571.

24. Divina vero voluntas, quae est ipsius Christi, ipsius enim voluntas una est et haec divina.

25. Per haec igitur absque ulla ambiguitate instruimur, quod omnia salutaris dispensationis, seu divina sive humana, quae de Salvatore nostro Iesu Christo descripta sunt, principaliter quidem... ex divinitate facultatem originemque accipiebant, mediante tamen intellectuali atque rationali anima per corpus gerebantur, sive mirificam quandam virtutem dixeris, sive etiam naturalem alteram hominis motionem, ut est cibi appetitus, somnus, fastidium, et dolorum susceptio, tristitia, anxietas, quae etiam per inusitationem nominum ex consuetudine passiones appellantur, proprie vero naturales sunt motiones per animatum ac sensuale animal; et ipsa vero quae revera sunt et dicuntur passiones, crux mortificatio, plagae, cicatrix, acclavationes, consputiones, alapae: omnia haec recte utique et iuste vocanda sunt una eiusdemque unius Christi operatio.

26. Nostra quidem anima non habet insitum talis esse virtutis, ut et naturales corporis proprietates ab eo et a semet expellat; sed neque dominari in tantum apparuit rationalis anima ipsius proprii corporis, ut etiam quae circa hoc sunt huicque sunt insita, id est molem fluxumque et colorem, contineat atque extra haec unquam constituat. Quae omnia in dispensatione Christi Salvatoris nostri et conscripta et facta sunt in illo divino et vivifico corpore. Etenim absque mole et, ut ita dicatur, incorporaliter absque diremptione de vulva processit, et sepulcro etiam et per fores, ut et tamquam super pavimentum supra mare ambularet.

27. Opportunum quidem est nos ita sentire et dicere omnia quaeque in humanatione de Salvatore Christo esse scribuntur, unam cognoscere operationem, huius autem opificem et creatorem ipsum Deum Verbum, instrumentum vero humanitatem. Quaeque igitur tamquam Deo et quaeque humanitati congruentia de eo dicta sunt, omnia ipsius deitatis Verbi est operatio.

MACARIUS EP. ANTIOCHENUS

28. Fidei professio concilio Cptano III oblata [1]: Confitemur autem unum sanctae Trinitatis... incarnatum esse de Spiritu Sancto et sancta immaculataque domina nostra Dei genitrice semperque virgine Maria et humanatum esse, hoc est veram carnem accepisse de ea... et hanc nullo modo ante hoc subsistentem mirabiliter in seipso formasse et hanc propriam per unionem dispensativam fecisse... Nec enim carnem

[1] In actione VIII. MANSI, XI, 349-360.

dicimus in divinitatis transire naturam neque iterum in naturam carnis ineffabilem Dei Verbi derivari naturam, sicut Apollinarius, Eutyches et Severus impudenter asseruerunt. Nusquam enim propter unitionem differentia naturarum evanescit, salvatur autem magis proprietas utriusque naturae in una persona unaque subsistentia...

29. Neque illum quidem operatum fuisse miracula hunc vero passum fuisse quae humana sunt, sicut dividentes Theodorus et Nestorius dicunt, sed unum eundemque confitemur Deum et hominem perfectum... eiusdem miracula et passiones et omnem simul Deo decibilem atque homini condecentem operationem ex eodem uno Christo Deo nostro nova ratione processisse credimus. Neque enim quae divina sunt, secundum Deum; neque rursus quae sunt hominis, secundum hominem; sed humanatus Deus Verbum novam quandam deivirilem operationem et hanc totam vivificatricem demonstrat; tametsi novum videtur et perturbat aliquorum auditus suspicantium in peremptionem hanc nos proferre earum quae in Christo Deo nostro sunt inconfuse et secundum subsistentiam adunatarum naturarum; quod non est unquam, nec fiat.

30. Unum igitur eundemque operatum fuisse dicimus, id est mire operatum esse salutem nostram, eundemque passum propria carne et omnes vere sustinuisse salutares passiones idem est dicere ac miracula, ut sit quidem carnis pati, non separatae videlicet a divinitate, quamvis non divinitatis fuit pati ipsius autem Dei operatio quamvis per humanitatem eius, hoc est totam nostram conspersionem hanc adimpleverit una et singulari voluntate divina, utpote non exsistente in eo et alia voluntate sive obsistente et adversante divinae eius et potenti illi voluntati. Impossibile enim est in uno eodemque Christo Deo nostro duas simul et ad invicem contrarias seu similes exsistere voluntates.

31. Salutaris vero a Deo instructorum patrum doctrina manifeste instruit, quia numquam intellectualiter animata Domini caro divise atque ex proprio appetitu contra nutum uniti sibi subsistentialiter Dei Verbi naturalem sui fecisset motionem, sed quando et quantam et qualem idem Deus Verbum volebat, et, ut clarius dicatur, quemadmodum nostrum corpus regitur et ornatur atque ordinatur ab intellectuali et rationali anima nostra, ita et in Domino Christo tota humana eius conspersio ab eiusdem Verbi divinitate semper et in omnibus mota Deo mobilis erat...

32. Operatur enim vere divinitas per corpus quod circa eam est omnium salutem, ut corporis quidem sint passiones, Dei vero operatio per quam et salvati sumus; et huiusmodi saluti nullam introducimus divisionem. Semel enim moriens et multorum abluens peccata redemptionem et salutem ex seipso nobis qui in peccatis sumus acquirens, resurrexit et consuscitavit et vivificavit nos, pacem perpetuam donans...

33. Necessarie vero et illud adiciemus, asserentes quippe mortem quoad carnem unigeniti Filii Dei, id est Iesu Christi, et ex mortuis ascensum et in caelos assumptionem confitentes citra sanguinem coeremonias in ecclesiis celebramus. Ita quippe accedimus ad benedictiones arcanas et sanctificamur participes effecti tam sanctae carnis quam pretiosi sanguinis Christi omnium nostrum Salvatoris. Et non ut communem carnem suscipiamus, absit, neque iterum ut viri sanctificati et copulati Verbo per unitatem dignitatis sive ut divinam inhabitationem habentis, sed sicut vere vivificatricem et propriam eiusdem Verbi...

34. Ceterum voces Salvatoris nostri quae in evangeliis sunt neque subsistentiis duabus neque personis dividi patimur, sed tam humanas ad haec et divinas ab uno dictas putabimus recte sentientes. Uni igitur personae universas voces quae sunt in evangelio deputare oportet, uni subsistentiae Verbi incarnati.

S. SOPHRONIUS EP. HIEROSOLYMITANUS († 638)

1. Epistola synodica ad Sergium [a. 634] [1]: ... Deus Verbum... miserationem induens et humanitatis misericordiam circa humanum nostrum lapsum spontanea voluntate et Dei gignentis consilio et divino complacito Spiritus non separatus a gremio generantis ad nos humiles descendit... Homo enim fieri voluit, ut simili consimilem mundificaret et cognato cognatum salvificaret et connaturali connaturale illustraret...

2. Incarnatur ergo Verbum Deus, quod nostrum est, non praefactae carni copulatus praeformatove atque in sese praesubsistenti aliquando corpori conlinitus vel animae praeexsistenti coniunctus, sed tunc his ad subsistendum venientibus, quando eis ipsum Verbum et Deus copulatus est...

3. Nos... secundum subsistentiam Verbi ad carnem... convenientiam praedicamus, et unum Christum et Filium incarnatum Verbum obsecramus, et unam eius subsistentiam compositam dicimus, et in duabus eum annuntiamus naturis... et unam Dei Verbi naturam in eo incarnatam glorificamus, et non sicut Apollinaris Eutychesque et Dioscorus dicunt, sed sicut sapiens nobis tradidit Cyrillus, et quae sunt naturarum salvari dicimus propria, et unitorum differentiam recitamus, quae ut in naturali quidem dicitur et est qualitate, in essentiali vero intelligitur et est quantitate...

[1] Inserta in actis concilii Cptani III, actione XI. MANSI, XI, 461-510. Pars excerpta incipit in col. 471.

4. Unde idem ipse unus manens Christus et Filius et Unigenitus, inseparatus in utrisque naturis conspicitur, et quae sunt utriusque substantiae, naturaliter operabatur secundum insitam unicuique essentialem qualitatem sive naturalem proprietatem. Quod si naturam haberet singularem et inconiunctam, sicut et subsistentiam atque personam, non ageret utique, neque unus idemque Filius et Christus perfecte efficeret quae utriusque erant naturae. Quando enim deitas expers corporis naturaliter operata est? vel quomodo corpus deitate frustratum actiones operatum est quae essentialiter deitatis esse noscuntur? Verum Emmanuel, dum unus est, in eo ipso utraque, id est Deus et homo, quae naturae utriusque sunt, veraciter gessit, secundum aliud et aliud quae gesta sunt operans... in utrisque habuit potestatem inconfusam necnon et impartibilem.

5. Secundum quod Deus ergo sempiternus idem ipse exsistebat, patrabat miracula, secundum quod homo vero idem ipse modernus agnoscebatur, faciebat humilia et humana. Sicut enim in Christo utraque natura indiminute proprietatem suam custodit, ita et operatur utraque forma cum alterius communione quod proprium habuit... Neque enim divise operabantur propria... Quamquam duas formas quae communiter operantur edocemus... sed unum eundemque Filium et Christum qui et sublimia et humilia naturaliter operatur secundum uniuscuiusque duarum eius naturarum naturalem et essentialem qualitatem asserimus...

6. Sicut unum eundemque Christum et Filium operari utraque dicimus... ita nec utramque formam cum alterius communione operari propria disserentes... ullam penitus consideramus divisionem... Utriusque naturae utramque novimus operationem, essentialem dico, naturalem et congruam, indivise de unaquaque procedentem essentia et natura iuxta insitam ei naturalem atque essentialem qualitatem et inseparabilem simulque inconfusam alterutrius essentiae una secum cooperationem adducentem...

7. Etenim Deus Verbum Deus Verbum est et non caro... ipsa vero caro caro est... et non Verbum... et ideo neque eandem habent indifferenter operationem ad invicem... neque unam solam earum operationem dicimus... Utramque naturalem confitemur operationem, ne naturas... confundamus; siquidem ex operationibus tantum... naturae noscuntur, et essentiarum semper differentiam ex differentia operationum est insitum comprehendere.

8. Ita et omnem vocem et operationem seu divina quaedam sit et caelestis sive humana atque terrena, ex uno eodemque Christo et Filio edocemus procedere ex unaque eius composita et singulari subsistentia, qui incarnatus Deus Verbum exstabat, qui et utramque inseparabiliter et inconfuse operationem secundum naturas suas a seipso naturaliter proferebat... Deinde partu nostro natus lacte nutritur et crescit et corporales aetates discurrit... Faciebat quippe et incedendi similiter nobiscum operationem... Unde et ex loco sicut nos ad locum commigrabat, quia et veraciter factus est homo et naturam nostram habuit indiminute, et circumscriptionem carnis suscepit et habitum nobis competentem indutus est. Corporalis enim... et forma ipsius habitus exsistit, iuxta quam in utero conceptus formabatur et quam semper servavit et in saeculum indivise conservabit. Idcirco esuriens cibabatur, ideo sitiens potabatur... sed et dum caederetur dolebat et verberatus patiebatur et dolores sustinuit corporis, manus et pedes in cruce transfixus. Dabat itaque cum volebat humanae naturae tempus operari et pati quae sua sunt, ne forte phantasia quaedam et visio inanis nominabilis eius iudicaretur incarnatio.

9. Neque enim involuntarie haec vel necessitate suscipiebat, vel si naturaliter ea et humane admittebat et humanis motionibus actitabat atque operabatur... Deus namque erat qui haec pati carnaliter acquiescebat uti nos propriis passionibus salvaret et per haec nobis immunitatem impartiret, quando pati agereque et operari humanitus idem ipse volebat et considerantibus prodesse decernebat propter quos et homo veraciter factus; et non cum naturales motus atque carnales moveri naturaliter ad operandum volebant, et dum insidiatores insidias audacter delectabantur perficere. Corpus enim se passibile et mortale atque corruptibile induit, et naturalibus nostris atque irreprehensibilibus subiectum aegrimoniis, et huic quae naturae suae decenter conveniebant pati atque patrare indulsit usque ad resurrectionem ex mortuis. Ibidem quippe et passibile nostrum et mortale atque corruptibile dissolvit, et horum nobis libertatem donavit.

10. Quaeque igitur humilia et humana sunt ita sponte simul et naturaliter, manens etiam in his Deus, demonstrabat. Erat namque ipse sibi dispensator (ταμίας) passionum humanarum et actionum, et non solum dispensator sed et arbiter, quamquam natura passibilis erat qua naturaliter incarnatus erat. Et ideo erant humana eius ultra hominem, haud quidem quod natura humana non fuerat, sed quia sponte factus est homo, et homo factus sponte haec recipiebat et non tyrannice vel necessitate (ut nos plerumque) et involuntarie, sed quando et quantum volebat et permittebat ipse tam iis qui afflictiones ingerebant quam ipsis passionibus quae secundum naturam agebantur annuebat.

11. Verum illa divina praeclaraque et sublimia et nimirum nostram vilitatem superantia... divinae Dei Verbi essentiae atque naturae profecto exsistebant indicia, etsi per carnem agebantur et corpus...

12. Unus filius cognoscebatur qui omnem ex se proferebat operationem: divinam et humanam, exiguam et immanem, humilem atque caelestem... Unus itaque idemque cum sit secundum subsistentiam filius

indivisus et duarum naturarum idem ipse noscatur, secundum aliam quidem divina signacula operabatur, secundum aliam vero humilia recipiebat...

13. Huius vero asserimus esse virtutis etiam illam quae dicitur nova et deivirilis operatio, non unam exsistentem sed diversi generis ac differentem, quam... asseruit Dionysius, utpote Deo decibile in hoc ipso et humanum habentem perque alacrem atque compositam dictionem uniuscuiusque substantiae atque naturae unamquamque perfecte significantem operationem...

14. Ex quibus secundum subsistentiam naturis est declaratus, in ipsis inseparabilis mansit, omnia sapienter et vere nostra gerens opera et passiones naturales atque irreprehensibiles, quae procul a macula atque pollutione sunt et in quibus cuiuspiam peccati vestigium non reperitur. Peccatum namque non fecit nec quilibet dolus in ore eius prorsus inventus est...

15. Perfectus quippe Deus noscebatur... ad spontaneam passionem ascendit et ultro iudaeis est proditus, imo ipse seipsum illis ob salutem hominum sponte prodidit.

16. Sermo in Ramos Palmarum [1]: 7... Subsistens illud Verbum Patris, terrenae matris unitum substantiae, cum obrutam olim peccato imaginem renovare vellet, factus est homo, servato in abiecta hominis conditione divinitatis fastigio; non mutata in passionem deitatis impatibilitate, nec assumpto peccato ex peccatrice natura, ne quod nobis esset saluti, ei fieret dehonestamentum... Haudquaquam mortuus deitate... Non nudo corpore crucifixus... Maledictus enim, inquit Scriptura, omnis qui pendet in ligno ac quisquis spem habet in puro homine [Deut. 21, 23]. Homo nos salvare non poterat... omnes peccato obnoxii erant, proinde necessum fuit impeccabilem Deum incarnari ac mortem carne pro nobis suscipere. Ideoque ipse carnis expers incarnatur, ut quod non potest per divinitatem id possit per humanitatem. [PG 86, 2924-2925].

17. 8. Patitur et non patitur. Noli primum Verbo tribuere; secundum ne carnis Verbi putes, at nec carnem a Verbo separes. Non enim separo, sed quod utriusque naturae proprium est designo. Coniunctum (συμμένοντα) manere Verbum dico, sed non compatientem; simul pendere, haud tamen clavos in naturam suam suscepisse; consepultum, sed non commortuum; una clausum, sed non pariter definitum; animam a corpore separatam, Verbum tamen a neutro recessisse. Quamobrem spoliatus quidem fuit infernus cum divina anima illuc descendisset, profectus enim etiam positis in inferno spiritibus praedicavit, at in sepulcro sanctum eius corpus corruptionem non vidit. Nullo enim tempore Verbum separari potuit a sua carne, ut eam nudam ac solam aut sine Deo vel quasi corpus unum nostris simile habentem relinqueret. Ceterum licet rationalis nostra natura unita sit Verbo secundum hypostasim, haud tamen est ei adaequata (οὐκ ἐσώθη)... Quomodo enim simile sit quod habet initium ei quod principio caret? Idcirco etiam vides hodie pullo insidentem, sed ut hominem. Duplex enim erat... Non enim incarnatus Deus Verbum inculpatas naturae nostrae renuit passiones; alioquin priorem illis ipsam renuisset. Non dormit in navigio Deus Verbum... sed dormit caro nostra quam Dei Verbum induit. Non esurit nec fatiscit ex itinere divina natura... Quomodo ergo esurit? Carne quam sumpsit ex nobis... Quomodo terram concutit? Divinitate quam habet a Patre... [PG 86, 2925].

[1] Eulogio Alexandrino falso ascriptus. PG 86, 2913-2938.

18. 9... Non concedis carnem naturam nominari? At illic trepidas timore ubi non erat timor... Ergone Verbum precatur? Quomodo autem cum Deus sit precatur Deum?... Plane precatur haud deitate sed qua est homo... Tu quidem metuere videris ne, cum Dei corpus passum aliquid audis, nudam creaturam adores eique communices; at ego illud reformido, ne deitatem passam atque mortuam dicam... [PG 86, 2928-2929].

19. 10... Pensa, fidelis auditor, quomodo Sma Virgo Filium suum Deum appellarit. Utique, inquit, Deus meus secundum divinam eius substantiam, filius meus secundum eam substantiam quam sibi de me assumpsit. Non enim mundo peperi purum hominem, sed Deum incarnatum... Ne dedecores, o homo, quam ex me Deus sumpsit vestem, ne ei qui illam induit contumeliam irroges. Ne iniuria afficias tabernaculum... [PG 86, 2933].

S. MAXIMUS CONFESSOR († 662)

20. Quaestiones et dubia [1]. Responsum ad interrogationem 66: Si igitur in sanctis prophetis gratiâ dignoscebantur quae erant procul et non sunt nostrae facultatis, quomodo non magis omnia sciebat Filius Dei, et per eum humanitas [eius], non naturâ, sed unione cum Verbo? Quemadmodum enim ferrum ignitum omnes habet proprietates ignis (quippe cum luceat uratque), tametsi naturâ non ignis, sed ferrum exsistit, ita etiam humanitas Domini, inquantum Verbo erat unita, cuncta noverat, et huiusmodi Deo convenientia in se exhibebat. Inquantum autem humana natura in eo non uniebatur [Verbo], dicitur ignorare. [PG 90, 840].

[1] PG 90, 785-856.

21. Opuscula theologica et polemica [1]. *Ad Marinum:* Non posse dici in Christo unam voluntatem, sive illa voluntas naturalis dicatur sive electionis, ut nonnullis placuit [2]... Si enim hanc Christi voluntatem naturalem dicant, indidem Manichaeorum phantasia eos laborare patebit... Voluntas enim naturalis naturam insignit ut eius propria nota... Sin autem [voluntatem] electionis [in Christo ponunt], quam gnomicam vocant, [haec] aut omnino iuxta naturam erit... aut contra naturam... Ac quidem si Christi electio sit secundum naturam, non modo de iisdem iterum eos accusabimus, quippe qui aliam Christi naturam, divinitatis et creaturae intermediam, temere fingant; sed etiam tamquam delirantes deridebimus, cum, sicut Nestorius, Christum ut purum hominem contrariorum secundum electionem naturâ capacem faciant. Si autem contra naturam [Christi electio], blasphemiam silentio praetereo... Affirmantes enim in Christo voluntatem electionis, hypostasin Christi omnino exhibuerunt ut quae posset secundum naturam moveri et contra naturam. Tale enim quid, ut antea dicebam, est electio. Quodsi [haec] hypostaseos Christi est nota characteristica, eum separaverunt, secundum ipsam hanc voluntatem, a Patre ac Spiritu utpote diversae voluntatis ac sententiae. Quod enim in Filio secundum hypostasin tamquam eius proprium intelligitur, Patri et Spiritui secundum hypostasin nullatenus potest esse commune. Quotquot itaque sanctorum Patrum in Christi humanitate electionis meminerunt, naturae potentiam appetitivam (idem autem est dicere: naturalem volitionem) essentialiter, aut nostram ipsorum electionem per appropriationem in Deo incarnato exsistere significaverunt. [PG 91, 28-29].

22. Non igitur nostrae facultatis actio est deificatio, cuius per naturam facultatem non habemus; sed solius potentiae divinae, non iustorum operum erga sanctos retributio exsistens, sed eius qui fecit munificentiae demonstratio... Non igitur eorum qui hoc experientur naturalem sustuli operationem... sed solam ostendi deificationis effectricem esse supersubstantialem potentiam, deificatorum factam per gratiam. Et nemo suspicabitur hisce praedicari unam esse Christi operationem. Non enim Christum praedicamus hominem deificatum, sed Deum perfecte inhumanatum, qui propriae ineffabilis divinitatis infinitam... potentiam per carnem naturâ operativam et intellectualiter animatam fecerit ma-

[1] PG 91, 9-285.

[2] En aliqui termini quos auctor noster saepius adhibet, cum vocibus latinis quibus in nostra versione redduntur:

θέλημα	φυσικόν	= voluntas naturalis
»	προαιρετικόν	= " electionis
»	γνωμικόν	= " gnomica
γνώμη		= sententia

Nota tamen ultimum terminum a Maximo technice adhiberi pro sententia *voluntatis*, non intellectus. Significat autem volitionem prout determinatam obiecto electo prae aliis obiectis; econtra voluntas naturalis significat voluntatem (etiam liberam) prout insignitam proprietatibus naturae humanae.

nifestam. Deum totum eundem atque hominem vere; utrumque naturâ eundem perfectum ac plenissimum... Quarum enim naturarum ipse hypostasis erat, earum quoque essentiales naturaliter assumebat rationes. Si autem eorum quorum hypostasis erat, essentiales assumebat rationes, merito etiam naturalem animatamque carnis operationem habebat, cuius essentialis ratio naturae [humanae] est inserta. Si autem naturalem, ut homo, operationem habebat, cuius ratio naturae [humanae] erat constitutiva, etiam ut Deus manifesto naturalem habebat operationem, quam ratio supersubstantialis divinitatis significat. Deus enim cum esset perfectus et homo idem perfectus, secundum utrumque quorum erat hypostasis, naturaliter operabatur indivisus. [PG 91, 33-36].

23. Nemo tamen sermonem reprehendat, qui dualitatem voluntatum gnomicarum [in Christo] affirmare prohibeat... Nec rursus, sicut Severus, ideo piam mentem ad unam voluntatem transferat, ne malum malo succedere faciat, divisioni, inquam, confusionem. Non enim divi Patres numerum voluntatum gnomicarum in Christo dixerunt, sed naturalium... Sed non est idem habere naturalem volendi facultatem et velle, sicut neque habere naturalem loquendi facultatem et loqui... Habebat ergo Verbum incarnatum ut homo naturalem facultatem volendi, quae divina eius voluntate movebatur atque informabatur (τυπούμενον). "Huius namque velle", inquit magnus Gregorius, "nihil Deo contrarium, totum deificatum". Quodsi erat deificatum, tale manifesto erat deificantis cohaesione (συμφυΐα). Quod autem deificat et quod deificatur, duo plane et non unum et naturâ idem. Siquidem et quod deificat et quod deificatur ad ea pertinent quae sunt "ad aliquid" [scl. relativa]. Quae autem sunt "ad aliquid", naturaliter invicem se inferunt et alterum cum altero simul intelligitur... [PG 91, 45-48].

24. Igitur Salvator quatenus homo, ut cui naturâ conveniebat, mortis quoque metum ac fugam cum reliquis passionibus, carnis [i. e. hominum] more velle significatur, dispensationem ostendens omni fictione puram et naturam a passionibus, tamquam poena peccati ei inflictis, redimens... Idcirco ait: "Pater, si fieri potest, transeat a me calix iste: veruntamen non mea, sed tua voluntas fiat" [cf. Mt. 26, 39; Mc. 14, 36; Lc. 22, 42]. Ostendit, simul cum metu et fuga, appetitionem humanae voluntatis, in coniunctione cum divina, pro naturalis rationis cum dispensationis modo complexione, informari et fieri... Habebat igitur voluntatem naturalem ut homo Salvator, quae divina eius voluntate informabatur, non ei adversabatur... Quomodo autem vere factum est homo Verbum incarnatum, si eo caruit quod maxime naturam ut rationalem insignit?... [PG 91, 48-49].

25. Memini enim me, cum in insula Creta morabar ortaque disputatione inter me et quosdam pseudo-episcopos sectae Severi, audivisse [eos dicentes]: "Nos ideo duas, iuxta tomum Leonis, operationes non confitemur in Christo, quod eas consequuntur [duae] voluntates, qui-

bus necessario dualitas simul inducitur prosoporum. Sed nec rursus unam [operationem profitemur], quae ut simplex intelligi non possit; sed unam voluntatem, et omnem divinam humanamque operationem ex uno eodemque Deo Verbo incarnato, ut Severus docet, prodire affirmamus"... [PG 91, 49-52].

26. Si autem, o optime, unam Christi voluntatem asseris, quomodo et qualem illam esse dicis? Si quidem [eam asseris] tamquam Christi naturalem, naturâ a Patre ac Matre alienum eum statuisti, quippe qui neutri per essentiam uniatur. Sin autem [voluntatem] gnomicam [in Christo affirmas], eius hypostaseos dumtaxat insigne erit. [Voluntas] enim gnomica prosopon discernit. Et clare monstrabitur esse eius voluntatem, iuxta te, aliam et oppositam Patri ac Spiritui. Porro si [dicis voluntatem esse] solius divinitatis eius, passionibus obnoxia erit divinitas, quae contra naturam tangatur appetitu cibi et potus. Sin autem solius eius humanitatis, non erit naturâ efficax... Si vero amborum naturâ communem [dicis], quomodo erit voluntas naturâ communis eis quorum natura est diversa? Adhuc, si tamquam totius compositam (praeterquam quod est nova fabula et fictio: quae est enim voluntatis compositio?), rursus eum a Patre alienum fecisti, cum voluntate composita solam hypostasin compositam designaveris... [PG 91, 53-56].

27. ... Patres... naturalium, sed non gnomicarum, in Christo voluntatum distinctionem clare professi sunt. Numquam enim distinctionem voluntatum gnomicarum in Christo affirmassent, ne eum duplicis sententiae (δίγνωμον) ac volitionis (δίβουλον) et, ut ita dicam, secum ipsum pugnantem ratiocinationum dissidio, et propterea duplicis personae (διπρόσωπον) praedicarent. Quippe qui non ignorarent per solam istam voluntatum gnomicarum diversitatem in vita factum esse tum peccati ingressum tum nostram a Deo separationem... [PG 91, 56].

28. *Adversus eos qui dicunt dicendam unam Christi operationem secundum victoriam, eo quod divina operatio eius tamquam efficacior praevaleat humanae.* Sic est respondendum: Primum quidem duas operationes vos quoque conceditis, unam quae vincat... et unam quae vincatur... Deinde autem, si operationem dicitis secundum victoriam, tamquam humana [operatione], eo quod sit victa, sublata, eis [operationibus] extenuationem inducitis. Quod enim vincit, ipsum quoque omnino pertinet ad ea quae patiuntur; nam et ipsum subicitur ab eo quod vincitur. Etsi enim minus, omnino tamen subicitur. Sicut aurum vincit quidem argentum, verbi gratia, vel aes quae ei commiscentur, vincitur tamen et ipsum, licet minus, nimirum pro quantitate quae admiscetur. [PG 91, 64].

29. *Adversus eos qui dicunt quod, sicut instrumenti et moventis una est operatio, sic quoque divinitatis et humanitatis una operatio est.* Si quidem naturale instrumentum dicitis, erit Verbum, opinione vestra, coaevum carni aut caro Verbo coaeterna... Si autem instrumentum artificiale asseritis, inanime illud inducitis, seorsum stans, divisum et quod non semper movetur, sed [tantummodo] quando artifici placebit illud in manus sumere et operari. Et deinceps demonstrabimini aut dementi Nestorio consentientes, qui dividit ac separat duas Christi Dei naturas in unam hypostasin unumque prosopon convenientes; aut impii Apollinarii discipuli, corpus Christi anima menteque carere dicentis. [PG 91, 64].

30. *Adversus eos qui unam dicunt Christi operationem compositam.* Composita operatio prorsus naturae compositae est. Omnis autem natura composita [partium] ortum contemporaneum habet et non voluntarium; est enim creata, loco mundoque proprio circumscripta et multa complectens individua... [PG 91, 64-65].

31. *Epistola ad Nicandrum:* Quapropter nos, qui Christi Dei naturas confitemur... ad certam earum exsistentiae fidem [adstruendam]... omnino quoque naturales earum pari numero voluntates venerari oportet, et totidem essentiales operationes confiteri. Et nihil prorsus ipsarum, sub praetextu videlicet divinae in hypostasi unionis, minuere aut negare debemus, scientes quod unio in hypostasi nulli rerum naturalium, sicut neque naturis ipsis, officere; tametsi eas per seipsam, propter unicam hypostasin, in unum coniungit nec tamen ullatenus facit ut non sint duae naturali ratione. Ita porro etiam ipsas, dico, naturales proprietates, mutua cohaesione, omnino rursus unit et neutram separatim ab altera aut extra alterius cum altera communionem, secundum doctrinam clarissimi Romanorum papae Leonis, considerari ullo modo sinit, attamen essentialem earum et naturalem distinctionem nullatenus tollit, sed perfecte conservat. Servando enim servatur [unio hypostatica]... [PG 91, 96-97].

32. At non propterea (absit!) Patrum a Deo inspiratorum [locutiones] unicas [1] de eis, operationibus dico, repudiamus, sive illam dicti theologi sancti Dionysii: "theandricam operationem", sive illam sapientis Cyrilli: "unam atque congenitam per utrumque ostensam operationem" (μίαν τε καὶ συγγενῆ δι' ἀμφοῖν ἐπιδεδειγμένην ἐνέργειαν). Ipsae siquidem [locutiones] propter unionem et mutuam perfectamque naturalium operationum cohaesionem, pie ab eis praedicabantur; sicut etiam duplices [locutiones, scl. pro divinis et humanis operationibus], propter essentialem et naturalem earum distinctionem. Vox enim "theandrica" est divinae simul et humanae operationis complexio... tamquam neutra exsistente separatim ab altera; sed altera in altera et per alteram simul (συμφυῶς) cognoscuntur propter indissolubilem unionem. Et unica voce ambas comprehendens, [Dionysius] periphrastice praedicavit. [PG 91, 100].

[1] Scilicet ad indicandam simul divinam et humanam operationem.

33. *Tomus dogmaticus ad Marinum:* Romanae ecclesiae autem papam Honorium non reprobare arbitror dualitatem innatarum in Christo voluntatum in epistola scripta ad Sergium, eo quod unam asserit voluntatem, sed potius approbare eamque [dualitatem] merito adstruere; neque eum illud dicere ad tollendam humanam et naturalem Salvatoris voluntatem, sed quia eius sine semine conceptui atque incorrupto partui nullatenus praeivit voluntas carnis aut libidinosa cogitatio... Nam postquam dixit propter ineffabilem naturae humanae ac divinae unionem Deum dici passum esse et humanitatem simul cum divinitate de caelo descendisse, atque ita ostendit eorum, quae naturaliter insunt utrique naturae unius Christi et Filii, summam communicationem mutuam (ἀντίδοσιν) quae fit permutatione (κατ' ἐπαλλαγήν), adiungit dicens: "Unde et unam voluntatem confitemur Domini nostri Iesu Christi". Quomodo, inquit? "Quia manifesto a deitate assumpta est natura nostra, non peccatum"... [PG 91, 237-240].

34. Disputatio cum Pyrrho [1]**:** PYRRHUS. Si igitur unus est Christus, tamquam unus omnino etiam volebat. Si autem tamquam unus volebat, una prorsus est et eius voluntas, non duae... MAXIMUS. Deus igitur naturâ et homo cum esset Christus, volebatne ille idem ut Deus et homo an ut Christus tantum? Si autem principaliter ut Deus et homo volebat Christus, patet eum duplici ratione, et non una, quamvis esset unus idemque, velle. Si enim nihil aliud est Christus praeter suas naturas, ex quibus et in quibus exsistit, evidenter, unus idemque cum esset, volebat et operabatur modo congruente ipsius naturis, id est, ut cuique naturaliter conveniebat; neutra quippe earum voluntate caret aut operatione. Quodsi... duae erant eius naturae, duae erant omnino etiam eius naturales voluntates parique his numero essentiales operationes. Quemadmodum enim eiusdem et unius Christi naturarum numerus... Christum non dividit, sed incolumem, etiam in unione, ostendit naturarum differentiam: ita etiam numerus... voluntatum et operationum... divisionem non inducit... [PG 91, 289].

35. PYRRHUS. Non potest fieri, quin una cum voluntatibus etiam volentes inducantur... Fieri non potest ut in uno prosopo duae invicem coexsistant voluntates absque contrarietate. MAXIMUS. Si fieri non potest ut absque contrarietate sint duae voluntates in uno eodemque prosopo, ergo, sententiâ tuâ, fieri potest cum contrarietate. Si autem hoc [admittis], interim concessisti duas esse [voluntates], et non dissentis quoad numerum, sed solum quoad contrarietatem. Igitur restat quaerere causam pugnae efficientem. Qualem ergo esse illam dicis? Volitionem naturalem an peccatum? Sed si naturalem volitionem dixeris... erit Deus pugnae auctor. Sin vero peccatum, peccatum autem non fecit [Christus], neque qualemcumque contrarietatem habebat Deus incarnatus in suis naturalibus voluntatibus. [PG 91, 289-292].

[1] PG 91, 288-353.

36. ... Non enim idem est volentis voluntas et volitum, sicut neque potentia visiva videntis et id quod videtur. Altera siquidem essentialiter ei inest, alterum autem extra invenitur... Non est idem velle ac tali modo velle... Velle etenim, sicut etiam videre, naturae est et omnibus inest quae sunt eiusdem naturae et eiusdem generis. Sed tali modo velle... modus est utendi voluntate... inest soli utenti ipsumque ab aliis seiungit... [PG 91, 292-293].

37. PYRRHUS. Possumus tamen, sicut e duabus naturis unum quoddam compositum dicimus, ita etiam e duabus naturalibus voluntatibus unum aliquid compositum dicere. [Idque] ne sive ii qui, propter naturarum in Christo naturalem distinctionem, duas voluntates affirmant, sive ii qui unam asserunt propter summam unionem, amplius ob nudas locutiones invicem dissideant. Siquidem, inquit magnus in theologia Gregorius, "non in nominibus nobis stat veritas, sed in rebus". [PG 91, 296].

38. MAXIMUS. Vides vos ex eo errare quod omnino ignoratis compositiones esse eorum quae sunt in hypostasi et non eorum quae considerantur in alia, non in propria ratione... Quodsi voluntatum compositionem affirmatis, cogemini et aliorum naturalium compositionem admittere... scilicet creati et increati, infiniti et finiti... Quomodo autem id quod est ex voluntatibus [conflatum], voluntas vocabitur?... Vel ita etiam illud quod est e naturis [compositum], natura appellabitur. [PG 91, 296].

39. PYRRHUS. Ergo, sicut naturae, etiam quae earum naturalia erant, nihil commune habebant?... Quid igitur Patres... Nonne tum gloriam tum contumeliam dixerunt communem?... MAXIMUS. Propter mutuae communicationis (ἀντιδόσεως) modum illud dictum est a sanctis Patribus. Manifestum est autem communicationem mutuam non esse unius, sed duorum et inaequalium. Permutatione (κατ' ἐπαλλαγήν) ea, quae naturaliter insunt utrique parti Christi, unione ineffabili facta sunt [etiam] aliorum, absque alterius partis in alteram, secundum rationem naturalem, mutatione aut commixtione. Si igitur, per mutuae communicationis modum, communem dicis voluntatem, non unam, sed duas affirmabis voluntates... [PG 91, 296-297].

40. PYRRHUS. Quid ergo? Nonne ad nutum Verbi cum ea uniti caro movebatur? MAXIMUS. Nos... dicimus quod ipse Deus universorum, sine mutatione homo factus, non solum ut Deus idem conformiter suae divinitati volebat, sed etiam ut homo idem conformiter suae humanitati. [PG 91, 297].

41. Est... timor tum iuxta naturam tum contra naturam... Timorem igitur contra naturam Dominus... omnino non admisit, eum vero qui est iuxta naturam... sponte sua propter nos tamquam bonus as-

sumpsit. Non enim in Domino, sicut in nobis, antevertunt volitionem naturalia. Sed sicut, cum esuriebat vere et sitiebat, non modo quo nos esuriit et sitivit, sed modo nobis superiore, utpote sponte, ita quoque vere timens, non sicut nos, sed modo altiore timuit. Et ut universe dicam, quidquid est in Christo naturale, cum propria ratione coniunctum habet etiam modum supra naturam; ut et natura per rationem comprobaretur et dispensatio per modum. [PG 91, 297-300].

42. PYRRHUS. Igitur ut hanc subtilem et vulgo captu difficilem tractationem systematicam fugiamus, Deum perfectum eundem atque hominem perfectum confiteamur, cetera omnia declinantes, cum perfectum unâ secum naturalia indicet. MAXIMUS. Si dicere naturas absque ea quae cuique insit proprietate, aut Deum perfectum et hominem perfectum Christum absque perfectionis notis, consummatae est pietatis, ut tu existimas, anathemate plectantur synodi et, ante eas, Patres. Hi enim sanxerunt ut nos confiteremur non solum naturas, sed etiam cuiusque naturae proprietatem; et non solum eundem Deum perfectum et hominem perfectum, sed et perfectionis notas. Dixerunt videlicet eundem unumque visibilem et invisibilem, mortalem et immortalem, corruptibilem et incorruptibilem, tangibilem et intangibilem, creatum et increatum. Et secundum ipsum pietatis sensum, duas quoque voluntates eiusdem atque unius pie docuere, non modo per determinatum numerum duorum, verum etiam per pronomen "aliam et aliam", et per proportionem, dicendo "humanam et divinam". [PG 91, 300].

43. Si igitur naturâ inest intelligentibus motus liber, ergo omne intelligens etiam naturâ volendi est capax... Quod si... Deus Verbum factus est caro vere anima rationali et intelligenti animata, ergo etiam inquantum homo, essentialiter idem erat volendi facultate praeditus. [PG 91, 301].

44. PYRRHUS. Mihi quidem iam in praecedentibus persuasum est, naturales esse quae in Christo sunt voluntates... qui ut Deus quidem decerneret, ut homo autem obediret... Byzantini autem, adhuc voluntatibus naturalibus adversantes, aiunt Patres dixisse Dominum habere voluntatem humanam per appropriationem (κατ' οἰκείωσιν). MAXIMUS... Per qualem appropriationem hoc dicunt? Utrum per substantialem, per quam unusquisque, ea quae naturaliter [ei] insunt possidens, propter naturam [ea] ut propria habet; an per accidentalem, qua amice alter quae sunt alterius nobis appropriamus ac toleramus, quamvis nihil eorum ipsi aut patiamur aut operemur? [PG 91, 301-304].

45. Si homo naturâ volendi facultate praeditus est... et, ut hi sentiunt Christus voluntatem humanam habebat [dumtaxat] per appropriationem quae in mera necessitudine consistit, necesse est eos [Byzantinos]... affirmare etiam reliqua nobis cum ea naturalia (cum naturali dico voluntate) secundum nudam appropriationem [tantum]. Et

totius dispensationis considerationem ac doctrinam tamquam fictionem invenientur accipere. Deinde, si sententia Sergii non eos qui aliquo modo, sed eos qui simpliciter duas voluntates dixerunt, anathematizavit, hi autem asserunt duas, etsi falso, per appropriationem: ergo qui hanc tuentur, anathemati contra eos lato consentiunt. Ac rursus, si... una cum voluntatibus prosopa inducuntur, igitur cum duas dicant voluntates... per appropriationem..., etiam prosopa quae simul cum eis inducantur... admittent. [PG 91, 304-305].

46. Quoniam idem totus erat Deus cum humanitate totusque idem homo cum divinitate, ipse, ut homo, in seipso et per seipsum humanam [voluntatem] subiecit Deo et Patri, seipsum nobis formam optimam atque exemplum praebens ad imitandum, ut nos quoque, ad eum tamquam salutis nostrae auctorem respicientes, nostra [voluntate] sponte Deo adhaereremus, eo quod iam non velimus praeterquam quod ipse vult. [PG 91, 305].

47. PYRRHUS. Illi [Patres] non pravo proposito neque malitia aliqua istud dixerunt [scl. Christum nostram in se formasse voluntatem], sed quia volebant summam ostendere unionem. MAXIMUS. Si hoc Severianis concedatur, nonne logice deinceps... ipsi quoque dicent: "Non pravo proposito aut malitia aliqua unam dicimus naturam, sed quia volumus... summam unionem per eam demonstrare"? [PG 91, 305-308].

48. Veritatem dico. Nihil tantopere me alienavit a praedecessore tuo [Sergio] quam eius instabilitas, quod scilicet modo in unam modo in aliam transibat sententiam neque in ullo sensu persistebat. Aliquando quidem iis, qui hanc unicam voluntatem divinam dicebant, assentiens, inferebat eum qui incarnatus esset, esse Deum solum. Aliquando econtra [assentiens] illis qui ipsam [voluntatem] deliberativam (βουλευτικόν) vocabant, inferebat eum esse purum hominem, qui, more nostro, consilio regeretur nihilque a Pyrrho et Maximo differret. Alias ipsam dicens hypostaticam, simul cum hypostasium differentia introducebat etiam differentiam voluntatum in iis quae sunt consubstantialia. Quandoque vero eis calculum adiciens qui independentem (ἐξουσιαστικόν) ipsam dicebant, unionem inferebat esse accidentalem (σχετικήν); independentia enim et auctoritas et alia huiusmodi manifesto sententiae, non vero naturae sunt motus. Aliquando autem eos sibi assumens qui electivam et gnomicam (προαιρετικὸν καὶ γνωμικόν) eam asserebant... non solum purum hominem Dominum inferebat, sed etiam mutabilem et peccatorem; siquidem sententia (γνώμη) iudicat de contrariis, investigat ignota, de incertis deliberat. Interdum e contrario, eos [sequens] qui "oeconomicam" eam profitebantur, deducebat eum ante dispensationem [i. e. incarnationem] fuisse voluntatis expertem, et si quid aliud absoni ex [illa] doctrina consequitur. Atque in alias innumeras devolutus est opinationes absurdas... [PG 91, 329-332].

49. Si... una est, tamquam totius, operatio, totum autem est eius hypostasis, ergo una haec operatio hypostatica erit. Et ostendetur esse alterius operationis, sicut et hypostaseos, ac Pater et Mater, siquidem neutrum eorum est Christus. [PG 91, 333-336].

50. PYRRHUS. Cur igitur Cyrillus... contraria docuit, cum dixit (Christum nimirum) "unam cognatam per ambo exhibuisse operationem"? [1] MAXIMUS. Textus hic nullatenus pugnat cum duabus operationibus, sed, e contrario, eas etiam adstruit. Non enim unam naturalem operationem dixit divinitatis Christi eiusque humanitatis. Alioquin non diceret alibi: "Factoris et facturae unam esse operationem, nemo sanae mentis concesserit". Sed ostendere voluit deitatis, sive sine carne sive cum ea, unam esse operationem. Utputa si quis, volens ostendere unam esse operationem ignis cum ligno et sine ligno, diceret ignem ardere et sine et cum ligno. Ita etiam Pater [Cyrillus] non dixit unam esse duarum naturarum operationem, sed unam esse dixit operationem divinam et paternam, substantialiter exsistentem in Deo Verbo incarnato, per quam non solo iussu, omnium creatore, miracula incorporaliter perficiebat... sed etiam propriae carnis contactu illa corporaliter ostendebat... Per utrumque enim horum, iussu inquam et tactu, divina operatio rebus ipsis manifestabatur, nihil omnino laedens humanam, nostrae similem, et patientem naturalem carnis operationem, sed econtra eam conservans ad semetipsum manifestandum. Sicut nempe etiam anima veluti per instrumentum proprii corporis perque eius naturalem operationem, quae sua sunt suamque secundum naturam profert operationem. Nam extensio manus, tactus, apprehensio, quod ea [manu] lutum miscuit et panem fregit: verbo, omne id quod manu aut alio membro aut parte corporis peragebatur, ad naturalem humanitatis Christi operationem pertinebat. Per hanc, ut homo, ipse agens erat, [ipse] qui erat naturâ Deus et divina naturaliter operabatur; ut, per utraque, utraque secundum naturam comprobaret, Deum perfectum et hominem perfectum... se esse in veritate ostendens. Non igitur ignoravit Pater [Cyrillus] cuiusque naturae singularem proprietatem, quae ceteras naturales proprietates complectitur: [potentiam] dico creativam et ex anima corpori eius inditam vitalem operationem. Has in seipso servans Deus Verbum incarnatum, eas probe distinctas nihilque confusas ostendit... [PG 91, 344-345].

51. Alius actionis alius est effectus et non unus [idemque], sicut in gladio ignito ostensum est. Etsi enim invicem sunt unitae operatio ignis et operatio gladii, tamen videmus effectum ignis esse ustionem et effectum ferri sectionem; quamvis inter se non sint divisae in sectione usta aut in ustione secta; sicut etiam alius [est effectus] caeli, alius terrae, alius solis. Non potest igitur dici unus effectus, nisi etiam una et

[1] *In Iohannem*, l. II; cf. superius, *20*, 27. De eodem textu agit Maximus in epistola ad Nicandrum, supra, n. 32.

[unum] solum sit actio. Si itaque, ad effectum operum a Christo factorum respicientes, unam operationem docuistis, aut unam actionem quoque docete aut, propter infinitas actiones, infinitas etiam operationes. Ceterum, de operibus [1] nobis est quaestio. Non enim sermo nobis est de iis quae sunt extra Christum, sed de iis quae sunt in ipso Christo, idest de ratione naturali essentiarum Christi, utrum [scl.] ex unione manca an perfecta remanserit. Et si manca, fierine possit ut natura manca habeat exsistentiam; sin autem perfecta, utrum in ipsa... operatio intelligatur an sit ex iis quae sunt extra. Verumtamen, naturalem operationem non esse ex iis quae sunt extra, ex eo patet quod natura potest quidem esse sine operibus, sed sine naturali operatione natura neque esse neque cognosci potest. [PG 91, 341].

52. Quando unam operationem docuistis a vobis hirco-cervi instar confictam, non respicientes ad opus, sed ad rationem naturalem essentiarum unitarum, etiam huius rei fuit argumentum securum, [scl.] capitula a Cyro quidem esse statuta, a vobis autem libenter et magno cum gaudio accepta. In quibus etiam unam [operationem] docens, eâdem dixit [Christum] esse operatum cum divina tum humana; non solum S. Scripturae sanctisque Patribus contradicens, sed ipsi quoque naturae eorum quae facta sunt. Nihil enim eorum quae sunt, in iis manens quae sunt iuxta naturam, naturaliter potest contraria facere. Non enim calefacit ignis et frigidum reddit... Si igitur in nulla re eorum quae sunt, istud cernitur, quomodo non timetis dicere Verbum incarnatum et substantialiter hominem factum una operatione perfecisse tam miracula quam passiones naturae ratione inter se differentia? [PG 91, 341-344].

53. PYRRHUS. Nec [operatio] theandrica unam [operationem] dicit? MAXIMUS. Minime. Econtra enim vox periphrastice per naturas, quae numerantur, earum tradidit operationes; quandoquidem, negatis extremis, nihil est medium in Christo. Si autem unam [operationem] significat, Christus ut Deus aliam ac Pater habebit operationem. Erit ergo Filius diversae a Patre operationis, siquidem Patris operatio non est theandrica; praeterquam quod [operatio theandrica Filii] etiam naturam theandricam insignit constituitque. Operatio enim, cum sit naturalis, est naturae constitutivus atque insitus character. [PG 91, 348].

54. PYRRHUS. Non ut humanam tollamus, unam dicimus operationem, sed quia, inquantum divinae contradistinguitur operationi, secundum hoc passio vocatur... Nonne Patres, distinguendo ab operatione divina [humanam], motum humanum appellavere passionem? MAXIMUS. Absit... Si enim idcirco quia operatio est motus divinus, humanus est passio, sane etiam idcirco quod bona est natura divina, mala erit humana. [PG 91, 349].

[1] Graece: πλὴν περὶ τῶν ἔργων κ. τ. λ., quod in Migne vertitur: "Ceterum non... de operibus" etc. Haec versio, contextui conformis, fortasse est recta.

55. Disputatio cum Theodosio, ep. Caesareae Bithyniae [a. 656] [1]: 5. THEODOSIUS. Quid enimvero mali confitemur, ut a nostra te communione separaveris? MAXIMUS. Quia, unam operationem affirmantes divinitatis et humanitatis Dei et Salvatoris nostri Iesu Christi, doctrinam de Deo pariter et de incarnatione confunditis. Si enim credere oportet sanctis Patribus, qui dicebant: "Quorum operatio est una, eorum et substantia est una", quaternitatem facitis sanctam Trinitatem, cum caro eius [Christi] eiusdem ac Verbum naturae sit facta, et iam non sit nobiscum et cum sua Genitrice eiusdem naturâ generis. 6. Et rursus: Operationes tollentes et unam statuentes volitionem divinitatis eiusdem et humanitatis, aufertis ab eo bonorum distributionem. Enimvero si nullam habeat operationem... perspicuum est eum, etsi velit, misereri non posse, sublata ei facultate bona operandi; quippe cum, extra hanc facultatem, nihil eorum quae sunt, naturaliter possit operari aut agere. 7. Praeterea vero etiam voluntate carnem creatricem facitis omnium saeculorum et eorum quae in eis sunt, una cum Patre, Filio et Spiritu. Ex altera parte autem [eam facitis] creatam, aut, ut verius dicam, initium volitionis non habentem... attamen naturâ recentem, id quod non modo omnem dementiam, verum etiam impietatem excedit. Non solum enim simpliciter dicitis unam voluntatem, sed hanc insuper divinam. Divinae porro volitionis nemo potest principium cogitare in tempore vel finem... 8. Rursus autem aliam novitatem inducitis et prorsus aufertis omnes notas insignientes et constitutivas deitatis atque humanitatis Christi, legibus et decretis statuentes ut neque una neque duae volitiones aut operationes ei attribuantur; quod est rei non exsistentis. Nihil enim eorum quae exsistunt, si intelligens est, privatum est potentia volitiva et operatione; si est sentiens, operatione sensitiva... Si proinde nihil eorum quae sunt, omni prorsus naturali operatione caret, sed Dominus noster et Deus (propitius esto, Domine!) nullam habet naturalem volitionem aut operationem in utroque eorum ex quibus, in quibus et quae est: quomodo religiosi aut esse potestis aut vocari, qui dicitis illum qui a vobis colitur, nullatenus esse volendi aut operandi capacem? [PG 90, 141-144].

56. 14. THEODOSIUS. Unam operationem Christi hypostaticam debemus asserere. MAXIMUS. Consideremus malum quod inde oritur et vocem hanc peregrinam fugiamus; nam est haereticorum dumtaxat plures deos introducentium. Si enim unicam Christi operationem hypostaticam vocamus, Filius autem secundum hypostasin non convenit cum Patre et Spiritu, liquet eum neque secundum operationem hypostaticam [cum ipsis convenire]. Et cogimur, ut Filio, ita etiam Patri et Spiritui hypostaticas operationes tribuere. Et, vestra opinione, quattuor operationes habebit beata Divinitas: tres distinguentes prosopa in quibus est, et unam communem, quae naturalem trium hypostasium communitatem

[1] PG 90, 136-172.

significat... Naturae enim, non hypostaseos esse omnem operationem [Patres] statuunt... Omnis quippe homo inquantum est aliquid naturâ, non inquantum est aliquis hypostasi, naturalem habet facultatem operandi... [PG 90, 149-152].

57. 21. THEODOSIUS. Quid igitur propter unionem factum est, si nihil horum propter eam factum est? MAXIMUS. Vere incarnatum esse ostendit ipsum Deum, naturâ carnis expertem... non naturae mutatione aut alicuius eorum quae sunt naturae diminutione, sed vera carnis intellectualiter animatae assumptione... Et ratione permutationis (ἐπαλλαγή)... [ostendit] Deum totum in humanis, dum idem integre manet in suis; hominem totum in divinis, dum integre manet absque ulla propriorum iactura. Mutua enim circumincessio (περιχώρησις εἰς ἀλλήλας) naturarum eorumque quae his naturaliter insunt... non transformatio (μεταχώρησις) aut diminutio propter unionem accidit... [PG 90, 157].

ANASTASIUS MONACHUS S. MAXIMI DISCIPULUS

58. Epistola ad commune monachorum apud Calarim constitutorum collegium [1]: ... Hi qui alterius sunt partis diffinitione immobili ut est et propriae maxime professionis constitui paternam non malunt doctrinam, sed alternis impelluntur opinionibus, quas et dinumerare operosum de cetero duco. Modo ergo ab inexsistentia ad inconvenientiam translati sunt, id est, ex eo quod neque unam neque duas dicunt ad praedicandum duas et unam, id est tres, in uno eodemque Christo voluntates et operationes traducti...

59. Si enim diversae, ex diversis compositum substantiis characterizant naturaliter proprietates—utpote nullatenus adempta naturarum diversitate propter unitionem, sed salva potius proprietate utriusque naturae et in unam personam et unam subsistentiam concurrente, quemadmodum sancta Chalcedonensis synodus ait—... quomodo possibile est unam eandemque personam, id est unum eundemque Christum Dominum nostrum et Deum, super duas etiam alia secundum ipsos proprietate naturaliter figurari, ad certitudinem eorum ex quibus et in quibus et quae est? Si enim eaedem creduntur etiam per aliam, id est per tertiam, quae et per dualitatem, voluntates et operationes eius quae secundum naturam sunt: necesse est ut identitate exhibitionis indissimilitas cognoscatur exsistentiae, et sit idem duabus una, id est alterutris tres, sive naturales sive substantiales [*l.* subsistentiales]. Verum naturales quidem non, sed secundum illos subsistentiales: aggregentque ob hoc aut adversus eum iam aut tres substantias aut totidem subsisten-

[1] PG 90, 133-136.

tias, et secundum ipsum aequi numeri proprietates, increatam videlicet et creatam et neutram, id est inexsistentem. Inexsistens enim est quod neutrius per naturam participatur, ita ut etiam identitate quae ad eam (id est tertiam) est secundum illos inexsistentes sint et duae naturae et naturales ipsius voluntates et operationes. At vero si non eadem sed alia, exceptis his ex quibus est credendus in eo per tertiam aiunt, eundem secundum eandem, rursus proferunt inexsistentiam, velut is qui medius inter utramque neutra harum exsistat; increatam scilicet naturâ suâ et creatam substantiam atque virtutem. Aut enim subsistentialem volunt hanc esse, aut compositam, aut deivirilem, aut unitoriam propter adunationem. Nam non solum, ut diximus, hanc non exsistentem introducunt, quod secundum nihil eorum ex quibus est natura hunc characterizet, verum etiam a naturali cognatione quam habet cum Deo et Patre reddunt externum. Minus enim dicendum, quia perhibent eam etiam a congenita proprietate quam habet ad intemeratam Matrem et Virginem alienum: quasi secundum neutrum horum habeat compositam aut subsistentialem aut deivirilem aut unitoriam propriam voluntatem et operationem. Verum Patris quidem incompositam sine principio habet et substantialem atque divinam, matris creatam atque humanam.

60. Deinde etiam divisas naturas ex quibus est inferunt, quas per operationem et non per subsistentiam sibi unitas innotescat, si propter unitatem unam operationem dogmatizant. Quod hi qui in divisione corrupti sunt dicunt, affectuosam hanc esse operationem fabulose fingentes. Sic autem et confusioni locum tribuentes et deivirilem secundum Severum male interpretantur unam hanc sed non duas secundum unitionem divinam naturam et virilem significare contendentes: et hac, Dei-viri quandam naturam sed non virum factum Deum sibimet subinducunt. Praesertim cum hoc praevidens etiam vere deiphantor Dionysius non 'unam' vocaverit hanc, sed 'nova' quadam deivirili nobis eum dixerit operatione conversatum: ostendens non alteram ab altera disiunctam, sed ambas per alterutras et alterutris connaturaliter adunatas in eorum ex quibus est et in quibus et quae erat certitudinem proferendas. Et ut paterne dicamus, cum alterius communione horum utrumque. Ita ut mirabiles quidem passiones, compassibilia vero procul dubio miracula cognoscantur, per omnimodam coaptationem eorum quae ab eo naturaliter gesta sunt. Dupla enim omnia et unita omnia praedicant in eo qui duplici est naturâ ea quae secundum naturam sunt Dei praecones et patres nostri.

ANASTASIUS SINAITA († 700)

61. Viae dux[1]**:** 1... Fieri enim potest ut quis pie et impie duas in Christo naturas asserat, similiter et duas voluntates et operationes...

[1] PG 89, 35-310.

Apud simpliciores scandalum facillime paritur, cum audiunt duo in Christo naturalia: hoc et illud; sed divino timore... explicet quomodo naturae vocabulum in Christo accipiat, videlicet pro ipsa rei veritate (τὸ ἀληθὲς πρᾶγμα), non pro natura hypostatica vel personali neque pro naturali carnis particula, sed pro duabus veris rebus secundum hypostasim unitis... [PG 89, 41-44].

62. Dicito nos minime affirmare in Christo duas voluntates sibi mutuo... repugnantes et adversantes, neque voluntatem carnalem, vel passionibus obnoxiam, vel pravam: hoc enim neque daemones de Christo asserere ausint; sed cum perfectum hominem assumpserit ut totum salvaret, perfectus et ipse homo est in humanitate. Cuius gratia divinam quidem voluntatem in Christo appellamus vim et arbitrium illud quo velut Dominus mandata dat et praecepta figit, per humanam vero voluntatem in Christo intelligimus volendi facultatem qua pollet anima rationis capax, quaeque, secundum imaginem et similitudinem Dei a Deo concessa et inspirata, eo fine creata est, ut per ipsam facultatem divinam voluntatem divinaque mandata expleat et perficiat. Quod si anima Christi potentiâ cogitandi, volendi, consiliandi privata est, sequitur eam neque ad similitudinem Dei conditam, neque animabus nostris consubstantialem esse... [PG 89, 44].

63. Igitur Christus, qui in forma Dei est, habet secundum divinam naturam voluntatem supremo Domino consentaneam, communem cum Patre et Sancto ipsius Spiritu. Habet itidem, ut qui formam servi assumpserit, voluntatem intellectuali et immaculatae eius animae competentem, conditam ad imaginem et similitudinem Dei, quae Domini voluntatem exsequitur. Si ergo tollitur voluntas ex sancta et intellectuali anima Christi, necesse erit ut secundum divinitatem instar servi subiciatur Patrisque voluntatem impleat... Si vero anima Christi rationali voluntate caruit, manifestum evadit, quod involuntarie, instar rei ratione expertis divino Verbo subiecta fuerit. Sed apage ista. Nam si secundum divinitatem perfectus fuit, similiter perfectus nobisque consubstantialis secundum humanitatem censeri debet. Quemadmodum divinas sic et nostras, hoc est, humanas proprietates perfectas obtinet... [PG 89, 44-45].

64. Pari modo de duabus operationibus in Christo cogitandum et ratiocinandum est. Nam rerum mirabilium et prodigiosarum effectiones, maxime illas quae absque attactu sanctissimae carnis Christi factae sunt (eiusmodi erant, quando ad preces Chananaeae mulieris filiae ad Christum non profectae et puero Centurionis sanitatem contulit, quando velum templi scissum est...) ascribere oportet ipsi divini Verbi divinae operationi, quae sola haec opera patravit. Rursus humanam in Christo operationem appellamus puram illam, sanctam, inculpatam, a Deo datam et creatam vitalemque et vivificam actionem a sacrosancta Chri-

sti anima manantem, qua tempore passionis separata et ex corpore educta, corpus derepente exanime mansit, divina operatione minime ab illo seiuncta. Ceterum quod corpus efficiatur vivum per ipsam operationem vitalis et intellectualis animae, testatur Scriptura [... Gen. 2, 7]. Quod si adversarius obiciat Verbum divinum vivificasse corpus, necessario concedere debebit corpus Christi mortuum esse seiunctione et separatione Verbi divini a corpore. Quod si ita est, quod ergo opus erat ut animam vitalem et rationalem assumeret aut haberet? Quidam dicunt omnem accretionem aut secretionem aut ablationem aut indigentiam sanctissimae carnis Christi quae naturaliter in ipsa divinitate nec re nec consideratione insit, operationem humanam Christi appellari posse. Theandricam vero operationem illam intelligimus, quae a Christo communiter quodammodo exercetur et percipitur, qualis erat caeci per lutum curatio, et excitatio filiae archisynagogi attactu sacrosanctae manus Christi peracta... Haeretici in hanc Christi operationem communem et theandricam intendentes, abnuunt in illo divinam quandam confiteri et similiter vitalem humanam operationem... Monophysitae ταυτοβουλίαν et ταυτοπραξίαν commenti sunt... [PG 89, 45-48].

65. 2 ... Quidquid essentiae alicuius particeps est, illud etiam particeps est operationis, cuius interventu innotescit. Recta enim ratio docet naturarum definitiones esse ipsasmet earum veras germanasque operationes, ut intellectualium, intellectionem; sensilium, sensum... Sublata intellectione, tollitur itidem pars animae quae intelligendi et ratiocinandi potestate exornata est. Propterea duas in Christo statuimus voluntates et operationes, ne corpus inanime et animam rationis expertem in illo constituamus... [PG 89, 65].

66. 3 ... Capita quae orthodoxus reicere et anathematizare debet ante colloquium, ubi cum Theodosianis aut Gaianitis de fide verba est facturus. In primis Nestorius eiusque fides anathematizanda est, atque hoc ordine deinceps: Qui sanctam Virginem Mariam naturaliter et supernaturaliter Deiparam non agnoscat. Qui in Christo asserat duas personas aut duas hypostases aut duas naturas hypostasi separatas. Qui in Christo unionem in hypostasi non suscipiat. Qui sententiam admittat quae solam Dei Verbi naturam incarnatam dicat, quomodo eam divus Cyrillus est interpretatus. Qui in Christo duas naturas maris ac feminae dicat aut cogitatione deformet. Qui divinitatem Christi e corpore seiunctam dicat in cruce seu monumento seu alio quovis loco... Prae omnibus vero et ante omnia anathematizandus est qui novam fidem aut sententiam praedicet vel teneat diversam a fide 318 sanctorum patrum Nicaeae, 150 Constantinopoli, 200 Ephesi primitus. Similiter et qui inveniat aut suscipiat ex concilio Chalcedonensi novam fidem praeter mentem sanctorum patrum Dionysii, Irenaei... [PG 89, 92-93].

67. 6 ... Sciendum autem omnes illos qui unam aiunt in Christo esse divinitatis et humanitatis naturam, ex Aristotele et ex aliis graecanicis

disciplinis hausisse hoc, ut assererent naturam esse personam et similiter personam naturam... Severus docuit: ex duabus particularibus essentiis (ἐκ δύο μερικῶν οὐσιῶν) et hypostasibus dimidiatis (ὑποστάσεων ἡμιτόμων) unam Christi naturam constitutam esse. [PG 89, 108].

68. 8 ... Evangelica natura definit naturam esse ipsam rem aptam natam et in veritate subsistentem (τὸ πρᾶγμα τὸ πεφυκὸς καὶ ὑπάρχον ἐν ἀληθείᾳ)... [PG 89, 140].

69. 12 ... Quemadmodum enim ea quae Dei sunt praedicantur de carne propter ineffabilem et indivisam cum Verbo unionem, sic et quae hominis sunt, ut pati, mori, saepe tribuuntur Verbo divino, quod haec et similia carnis propria per dispensationem et condescensionem assumpsit, manens in se naturaliter et vere tamquam Deus omnis passionis et interitus expers. Et quemadmodum si arrepto gladio ingressus in fornacem in qua erant tres illi pueri Azariam percussisses, nihil damni ignis naturae intulisses neque ignem a corpore separasses, sic et carne Christi passa Verbum, quod in carne illa habitabat, mansit separationis et passionis expers... [PG 89, 200-201].

70. 13 ... Adducunt quoddam dictum Gregorii Nazianzeni de Dominico corpore dicentis "ipsum deificatione Deum esse", et beati Cyrilli Dei crucem, Dei passionem, Dei mortem, Dei resurrectionem praedicantis, et id genus quamplura. Sed miseri et indocti non advertunt haec et similia non esse dicta de natura divina sed ob unionem et deificationem. Neque enim asseruit divus Gregorius corpus natura Deum esse, sed perinde est ac si quis diceret ferrum ob coniunctionem cum igne fulgescens, ignescendo ignem esse, non utique natura cum ferri naturam non exuerit. Sic et sapientissimus Cyrillus non ait mortem divinitatis esse, neque divinitatis passionem, sic enim plenitudinem divinitatis fecisset passibilem et mortalem, sed Dei passionem dixit. Potest enim recto pioque sensu etiam 'Dominicus homo' vocari Deus propter summam illam unionem... Non potest autem sacratissimum Christi corpus nominari divinitas, ne videamur sacrosanctae Trinitatis divinitatem consubstantialem statuere creaturae. Hinc totum illud quod Christus appellatur crebro vocamus Deum, idque propter summam unionem, at non vocamus divinitatem sed divinitatem et humanitatem simul, propter diversitatem naturarum... [PG 89, 204-205].

71. 13 ... Quod si adversariorum quispiam ad haec respondeat etiam ex sanctorum patrum numero quosdam, nominatim Nyssenum, affirmare carnem Domini non amplius subiectam esse proprietatibus humanis... sic accipe. Humanam illam naturam a Christo assumptam non amplius subiacere illis molestiis quae corpori nostro ex peccato evenerunt, sed per unionem cum divinitate et per resurrectionem post triduum factam

sanctissimum Christi corpus in melius commutatum ac reformatum esse neque iam prioribus corporis conditionibus et affectionibus subdi... materiale evasit immateriale, carnale spirituale, patibile impatibile... non tamen incircumscriptum, non expers figurae, non immobile, non intactile, non inaspectabile, non increatum, non absque principio; haec enim solius divinitatis proprietates sunt. Igitur sancti patres pie et orthodoxe Christi corpus illis proprietatibus carere tradunt quae ex peccato exstiterunt, non illis quas initio creationis suae habuit Adamus a Deo conditus... Quantum igitur fieri poterat et corporis natura ferebat, mutatum est ex hypostatica cum divinitate unione, ut unitatem personae disceremus; in quorundam vero communionem non est admissum, ut diversitatem naturae inde cognosceremus... [PG 89, 212].

72. 13 ... [Corpus Christi] cum Deo subsistens, divinum quiddam per divinitatis participationem evasit. Quo fit ut humana non habuerit nude hominum instar, sed Dei simul et hominum more, theandrice quidem, hoc est, divino simul ac humano modo et indivulse in una singulari Christi persona subsistentia, at nihilominus utriusque naturae proprietatem inconfusam conservantia... [PG 89, 216].

73. 13 ... Igitur si Christus loquitur ut Deus loquiturque ut homo et si loquitur ut utraque natura constans, hoc est theandrice, plane sequitur omnia ista esse res quasdam et operationes ipsi consentaneas. Et alia quidem faciebat secundum divinitatem, alia secundum humanitatem, alia communiter secundum totam personae rationem... [PG 89, 221].

74. 14 ... [Gaianitae] quasi impuram et detestandam carnis nostrae substantiam aversati, nullo modo adduci queunt ut confiteantur Christum habuisse eiusdem substantiae nobiscum corpus iisdemque molestiis obnoxium, proferentes et ipsi naturales carnis imbecillitates in quas ex transgressione incurrimus... sudoris defluxum, stridorem dentium... dicentes indignam esse eiusmodi corporis naturam quae vel Deum tangat. Nec attendunt insipientissimi divinum Verbum, ignem illum caelestem et consumentem, humanam naturam non aliam ob causam assumpsisse nisi propter huiusmodi affectiones, ut illis sibi unitis, in propria intellectualis ignis, divinitatis videlicet natura, tamquam in conflatorio hominem expurgaret ac restitueret in eum quo sub primum ortum praeditus fuerat... statum... [PG 89, 253].

GERMANUS EP. CPTANUS († ca 733)

75. **De haeresibus et synodis** [1]**:** 41 ... Domini autem nostri Iesu Christi imaginem ad humanum typum conformatam, nempe ad eam formam in qua visibiliter Deus apparuit, admittimus, ob retinendam perpetuo memoriam eius in carne conversationis, passionis mortisque salutaris, atque illius quam hinc mundus nactus est salutis: namque ex hac ipsa imagine sublimitatem humilitatis divini Verbi cognoscimus. [PG 98, 80].

[1] PG 98, 39-88.

76. 44 ... Sextae synodi radix... fundamentum ac firma basis ipsa quarta est. Cum enim quarta perfectum in humanitate unum Dominum esse definivisset, egregie sexta, quae sciret perfectam inesse homini et voluntatem et operationem, utramque hanc physice haberi in homine Christo definivit. Pariter cum perfectum Deum esse Christum definitum sit, utique nec voluntate nec operatione caret Deus. [PG 98, 81].

77. 45 ... Sic igitur etiam duas volendi facultates seu voluntates in Christo credimus, non quod eas cum personarum divisione aut mentalium motuum contradictione fieri intelligamus, sed quia Christus in utraque natura idem vult salutis nostrae causa, et quia perfectio humanae in eo rationalis naturae ex volendi facultate cognoscitur; est enim hic proprius intellectualis naturae motus. Atque ita nos et opinari et dicere veritatis doctrina erudit, atque illius assertor vel potius magister vir apostolicus Leo. [PG 98, 84].

78. **Epistola ad Armenios** [1]**:** 12. Deinceps vero oportet ut de operationibus quoque et voluntatibus (Christi) dicamus... Duas ergo dicimus in Christo Iesu operationes fuisse; nempe ipsum et qua Deum et qua hominem egisse intelligimus: qua Deum res divinas, qua hominem res humanas, sed tamen ambas operationes perfecisse coniunctim, non seorsum separatimque... [PG 98, 141].

79. 16 ... Haud enim inconsiderate vel absque examine duarum voluntatum locutionem admisimus... Revera haud alienum a trita patrum via est duas voluntates dicere et deinde affirmare unum, id est, primum atque praecipuum humanum actum in intellectu ac voluntate fieri. Iam cum nostram naturam divinum Verbum assumpserit ut eam sanitati restitueret atque instauraret, necesse fuit ut prae ceteris illam partem assumeret quae prima peccati vitio infecta universum hominem pessumdedit. Etenim Deus quidem initio Adamum naturaliter innocentem creaverat et libera cum voluntate. Quapropter inclytus Athanasius dixit naturas duas ab ipsa voluntate in uno Domino nostro Iesu Christo denotari. Etsi enim is voluntatem secundum humanum intellectum assumpserat, ipsam tamen haud habuit contrariam sed Deo prorsus conformem et ad peccatum nullatenus pronam, quia numquam divina voluntas abs naturali aberat; immo haec talis prorsus apparebat, qualem in illo fore dixit propheta: "Antequam puer malum bonumve sciat,

[1] PG 98, 135-146.

malum respuet bonumque eliget" (cf. Is. 7, 16). Ecce enim salutis nostrae causa sponte ad necem accessit, quamquam ei naturale erat nolle mori, quia vi congenita repugnat morti natura, prout Creator initio constituit... [PG 98, 143-144].

80. 17 ... Nam etsi is maestus fuit, ignoravit, et passioni repugnantiam prae se tulit, haec tamen omnia cum Verbi consensu ac beneplacito in carne habitantis et ob illius voluntatem corpori accidebant: quia Verbum quatenus sibi libitum erat, corpori concedebat ut naturaliter ageret, sicut scriptum invenimus. Quippe natura comparatum est ut homo mori nolit... Iam vero Domini quoque anima a morte abhorrebat, sed ob oeconomiae rationem, id quoque spontaneum erat ac liberum [... Lc. 22, 15; Io. 18, 11; Lc. 12, 50]. Ex his ergo discimus, ut doctus Cyrillus opinatur, quod Iesu Christi natura nostrae similis naturalem repugnantiam sibi spontaneam fecerit, prout Deo conveniebat. [PG 98, 144].

81. 18. Atque ut summam praedictorum faciamus paucisque rem concludamus, dicimus Deum factum esse hominem, non autem assumptum ab eo hominem... Obiit corpore, a neutra tamen humanitatis eius parte discessit deitas, quae tota inerat corpori exanimi in monumento iacenti, totaque simul perseverabat in eius anima ad inferas terrae partes descendente... [PG 98, 144-145].

S. IOANNES DAMASCENUS († ca 749)

82. De fide orthodoxa [1]. *Ex l. III:* 1 ... Quoniam mors per peccatum introierat in mundum... oportebat vero eum qui Redemptoris munere functurus erat a peccato prorsus alienum esse... insuper roborari instaurarique naturam et opere ipso erudiri edocerique virtutis viam... Ac quoniam hostis spe divinitatis hominem pellexerat, ipse vicissim obiecta carne velut esca capitur, simulque divinae cum bonitatis et sapientiae tum iustitiae et potentiae specimen editur... Iustitiae item, quod victo homine, non per alium tyranno victoriam extorquet, nec vi hominem a morte eripit, sed quem mors olim propter peccatum servituti suae addixerat, hunc bonus ille iustusque victorem rursus fecit... [PG 94, 981-984].

83. 2. Quomodo conceptum sit Verbum... Dei Filius... divini seminis instar exque castis purissimisque illius sanguinibus carnem anima rationali et intelligente animatam... ipse sibi compegit... Conditoris more, per Spiritum Sanctum; non ut paulatim per additamenta figura corporis absolveretur, sed uno eodemque momento perficeretur ab ipso Verbo... Neque enim Verbum carni in propria hypostasi iam seorsim exstanti unitum est, sed... carnem... substare fecit... Quamobrem simul atque caro exstitit, simul quoque Dei Verbi exstitit caro, simul caro animata rationis particeps et intelligentiae. Quo fit ut non hominem deitate donatum, sed Deum hominem factum dicamus. [PG 94, 984-988].

[1] PG 94, 789-1228.

84. 3 ... Verbum porro, quia ipsius sunt quae sanctae eius carnis sunt, ea quae humanitati conveniunt sibi vindicat, et vicissim carni quae sua sunt impertit, illo nimirum alternae communicationis modo, ob mutuam inter se partium commeationem (περιχώρησιν) unionemque hypostaticam; et qua unus idemque erat qui et divina et humana in utraque forma cum alterius communione ageret. Eo porro nomine Dominus ipse gloriae crucifixus dicitur, quamvis alioquin divina ipsius natura minime passa sit; et rursum Filius hominis ante passionem in caelo esse dictus est, veluti Dominus ipse asseruit... 4 ... Divinitatem itaque nominantes, ea quae humanitati propria sunt ipsi minime assignamus, non enim passibilem aut creatam deitatem dicimus. Nec rursus carni sive humanitati ea tribuimus quae deitati proprie conveniunt, neque enim carnem sive humanitatem increatam dicimus. At vero cum de persona sermo est, sive ab utraque parte simul sive ab altera tantum eam appellemus, utriusque naturae proprietates ipsi imponimus. Etenim Christus (quae vox utrumque complectitur) et Deus et homo dicitur, et creatus et increatus, et passibilis et impassibilis. Cum iam ab una parte Filius Dei et Deus nuncupatur, proprietates recipit tum naturae coniunctae et unâ subsistentis, hoc est carnis, ut et Deus nominetur passibilis et Dominus gloriae crucifixus dicatur, non qua Deus est, sed qua idem ipse simul est homo. Eodemque modo cum homo et filius hominis appellatur, divinae essentiae proprietates et ornamenta suscipit; puer enim omni aevo antiquior dicitur et homo initii expers, non id quidem qua ratione puer et homo est, sed qua Deus saeculis anterior cum esset, ad extremum factus est puer... [PG 94, 993-1000].

85. 6 ... In incarnatione unius ex sanctae Trinitatis personis Dei Verbi totam et integram divinitatis naturam in una suarum personarum cum tota natura humana unitam fuisse dicimus, ac non partem cum parte [... Col. 2, 9]. Nec Pater nec Spiritus Sanctus ulla omnino ratione incarnationi Dei Verbi communicarunt nisi benignissima voluntate. Verum toti humanae naturae totam deitatis substantiam unitam fuisse asserimus... Omnia assumpsit, puta corpus et animam intelligentem rationabilemque cum eorum proprietatibus. Vivens enim qui alterutrius est expers, homo non est. Totum quippe me totus assumpsit, ac totus toti unitus est, ut toti salutem afferret. Nam alioqui non potuit sanari quod assumptum non fuit. Ergo Dei Verbum per intermediam mentem carni unitum est, interiectam scilicet inter Dei puritatem et carnis crassitiem. Mens etenim corporis et animae principatum gerit, quin ipsa pars est animae purissima: at mentis quoque principatum tenet Deus; ceterum Christi mens ubi a praestantiore finitur (παραχω-

ρεῖται), principatus sui praebet argumenta. Verum superatur obsequiturque illi quod praestantius est, et ea agit quae vult divina voluntas... [PG 94, 1004-1008].

86. 7 ... Quamvis Domini nostri naturas se mutuo permeare dicamus, attamen huiusmodi permeationem a natura divina fieri constat, quippe quae pro libitu suo omnia pervadit, nihil ipsam pervadente. Quin suas quidem dotes carni impertit, cum ipsa interim impassibilis et carnis affectionum exsors maneat. Cum enim sol multiplicis virtutis suae nos participes faciat, ut tamen in rerum nostrarum partem minime veniat, quanto minus solis opifex et Dominus! [PG 94, 1012].

87. 8 ... Unus igitur Christus est, Deus perfectus et homo perfectus, quem adoramus cum Patre et Spiritu unica adoratione cum eius immaculata carne, nequaquam carni ipsius adorationem denegantes; adoratur enim in una Verbi hypostasi, quae hypostasis ei facta est. Neque tamen hoc agentes creaturae servimus; non enim velut nudam carnem adoramus, sed ut divinitati coniunctam et quatenus in unam personam unamque hypostasim Dei Verbi duae illius naturae reducuntur. Timeo carbonem tangere propter ignem qui cum ligno coniunctus est. Adoro utrumque quod est Christi propter divinitatem carni copulatam. Non enim quartam aliquam personam in Trinitatem infero: absit! [PG 94, 1013-1016].

88. 9. Quamvis non sit natura ulla quae non subsistat (ἀνυπόστατος) neque ulla substantia personae expers (οὐσία ἀπρόσωπος) quippe cum et substantia et natura in hypostasibus considerentur et personis, non tamen necesse est naturas inter se sec. hypostasim copulatas propriam obtinere singulas hypostasim. Fieri enim potest ut in unam personam convenientes, nec substantia careant nec rursus separatam ac propriam subsistentiam habeant, sed ambae unam et eandem. Eadem quippe Verbi hypostasis ambarum facta naturarum hypostasis, neque subsistentiae quampiam illarum expertem esse sinit, neque tamen diversa ab se invicem hypostasi patitur subsistere... [PG 94, 1016-1017].

89. 14 ... At vero sententiam et electionem (γνώμην καὶ προαίρεσιν) in Domino dicere non possumus, si quidem proprie loqui studeamus. Sententia enim est post ignotae rei investigationem et deliberationem consiliumve et iudicium affectio et dispositio in id quod decretum fuit, quam quidem affectionem sequitur electio, quae alterum prae altero eligit et amplectitur. Atqui Dominus cum purus homo non esset verum etiam Deus omniaque perspecta haberet, nec consideratione nec inquisitione nec deliberatione egebat neque etiam iudicio; quamobrem naturâ comparatus erat ut necessitudine quadam bono adhaereret (πρὸς τὸ καλὸν εἶχεν οἰκέιωσιν) ac rursus a malo averteretur (πρὸς τὸ κακὸν ἀλλοτρίωσιν)... "Antequam sciat puer..." Haec vox 'antequam' hoc indicat, quod non more nostro ex investigatione et deliberatione praevia, sed ut qui Deus esset divinoque modo subsistentiam carni tribueret. [PG 94, 1044-1045].

90. 15. Porro duas etiam in Domino nostro Iesu Christo operationes dicimus; nam uti Deus Patrique consubstantialis divinam peraeque operationem habebat et ut factus homo et consubstantialis nobis humanae quoque naturae operationem. Atqui sciendum est aliud esse operationem (ἐνέργεια), aliud autem id quod operosum est (ἐνεργετικόν), aliud vero operatum (ἐνέργημα), aliud denique operantem (ὁ ἐνεργῶν)... In Domino nostro Iesu Christo virtus miraculorum erat divinitatis ipsius operatio, at opera manuum et velle ac dicere "Volo, mundare" erat humanitatis ipsius actio, opus autem (ἀποτέλεσμα) humanae quidem naturae panum fractio et quod leprosus audierit "Volo", divinae vero panum multiplicatio et leprosi mundatio. Utraque enim actione, hoc est animae et corporis, unam divinam operationem ostendebat et eam cognatam et aequalem (συγγενῆ καὶ ἴσην). [PG 94, 1045-1052].

91. 15 ... In candenti gladio, sicut tum ignis tum ferri naturae servantur, ita et duae actiones et earum effecta (ἐνέργειαι, ἀποτελέσματα). Nam et ferrum secandi et ignis urendi vim habent, ut sectio quidem opus sit actionis ferri ustio autem ignis, ac discrimen tum in ferri ardenti sectione tum in secta ustione servatur, tametsi post huiusmodi unionem nec ustio citra sectionem sit nec sectio sine ustione, nec quia duplex est naturalis actio duos proinde candentes gladios dicimus, nec rursus quia unus dumtaxat est incensus gladius ob eam causam substantialem horum distinctionem confundimus... [PG 94, 1053-1056].

92. 15 ... Iam si omnis operatio ita definitur ut sit naturae cuiuspiam essentialis motus... ubinam tandem aliquis naturam immobilem aut operationis expertem novit aut operationem invenit quae non esset potentiae naturalis motus? Unam porro naturalem operationem Dei et creaturae nemo prudens concesserit auctore beato Cyrillo [1]. Nec enim humana natura Lazarum a mortuis excitat nec rursus lacrimatur divina potentia... sunt tamen utraque his communia, quia una eademque est hypostasis... Et quidem claritas (δόξα) naturaliter ex divinitate prodiens utriusque communis effecta est ob hypostaseos identitatem, et rursus utriusque communia effecta sunt humilia ex carne prodeuntia... Etenim divina signa divinitas edebat at non sine carne, humilia vero edebat caro at non seorsim a divinitate... [PG 94, 1057].

93. 15 ... Itaque divinitas quidem praerogativas suas (οἰκεία αὐχήματα) corpori impertiebat cum interim ipsa dolorum corporis immunis maneret; non enim quemadmodum Verbi divinitas per carnem ope-

[1] *Thesaurus*, assertum 32. Cf. supra *20*, 44.

ratur ita etiam caro ipsius per divinitatem patitur. Caro enim fuit organum divinitatis (ὄργανον ἡ σάρξ τῆς θεότητος ἐχρημάτισεν)... Quocirca Christus secundum utramque naturam suam operatur ac in eo utraque natura operatur cum alterius communione: Verbo nimirum quae Verbi sunt efficiente cum auctoritate et potentia deitatis... corpore autem [quae sunt corporis exsequente] ad arbitrium Verbi sibi uniti, cuius etiam proprium factum est; neque enim suapte nutu (ἀφ' ἑαυτοῦ) ad naturales affectus prosiliebat nec rursus molesta refugiebat aut ea quae externe ingruebant patiebatur, sed movebatur secundum naturae conditionem (κατὰ τὴν ἀκολουθίαν τὴν φύσεως) Verbo volente et propter dispensationem (οἰκονομικῶς) permittente ipsum pati et agere quod proprium erat, ut per opera veritati naturae fides astrueretur... [PG 94, 1057-1060].

94. 20 ... Quocirca naturales nostrae passiones et secundum naturam et supra naturam in Christo fuerunt. Secundum naturam enim in ipso commovebantur, quando carni permittebat ut quae sunt eius propria pateretur. Supra naturam vero quoniam non antecedebant in Domino quae naturalia erant illius voluntatem. Nam nihil coactum in eo consideratur, sed voluntaria omnia. Itaque volens esuriit, volens sitivit, volens timuit, volens est mortuus. [PG 94, 1084].

95. 21. Nosse oportet Christum ignorantem et servam naturam assumpsisse. Hominis quippe natura Dei conditoris sui serva est, nec futurorum pollet scientia... Verum ob personae identitatem atque indivulsam unionem Domini anima futurorum cognitione ut et reliquis mirabilibus locupletata est... Illud quoque sciendum est, eum ne servum quidem dicere nos posse; servitutis enim et dominationis vocabula non naturas sed quae ad aliquid referuntur indicant, ut paternitatis et filiationis voces. Haec enim non essentiam sed relationem declarant. Sicut ergo de ignorantia a nobis dictum est, si exilibus cogitationibus, hoc est subtilibus animi considerationibus, id quod creatum est ab increato seiunxeris, servilis est caro, nisi Deo Verbo copulata esset; at cum semel secundum hypostasim unita sit, quonam pacto serva erit? Cum enim Christus unus sit, suiipsius profecto et servus et dominus esse non potest... Ex quo patet eum appellatione sola dici servum, cum hoc minime sit, verum nostri causa servi formam susceperit, servusque nobiscum sit vocatus; nam cum ab omni passione immunis esset, nostri causa passionibus servivit, salutisque nostrae ministerio perfunctus est. Illi autem qui servum eum dicunt, unum Christum ad instar Nestorii in duos dividunt. [PG 94, 1084-1085].

96. 22 ... Qui in ea progressum habuisse dicunt ipsum, tamquam ad illas aliqua facta sit accessio, non a primo exsistendi initio unitionem carnis esse factam arbitrantur nec eandem unitionem hypostaticam statuunt... Nam si vere caro est coniuncta Deo Verbo ab ipso exstandi primordio, vel potius in ipso exstitit et hypostaticam cum illo identitatem habuit, quî fieri potuit ut non perfecte omni sapientia et gratia locupletata sit? Non ut ipsa gratiam participaret neque ut ex gratia in communionem admitteretur eorum quae ad Verbum pertinent, sed ea potius ratione, quod praeter unitionem hypostaticam humanis ac divinis omnibus unius Christi propriis factis (quandoquidem Deus idem et homo simul erat), illa ipsa caro gratiam et sapientiam plenamque bonorum omnium copiam in mundum fontis instar exundaverit. [PG 94, 1088].

97. *Ex l. IV:* 3 ... Carnem ex suapte natura si subtilibus considerationibus id quod videtur ab eo separes quod intelligitur, non adorabilem esse utpote creatam, verum qua Deo est unita Verbo, propter ipsum et in ipso adorari... [PG 94, 1106].

98. 4 ... Hanc porro Dei Filius ut homo fieret causam habuit, ut id rursus homini beneficium afferret, cuius gratia illum a principio condiderat... Quoniam autem per mandati violationem... praestantius illud quod nobis impertitus erat minime custodivimus, idcirco eius quod deterius est, nostrae scilicet naturae, particeps ipse fit, ut per se quidem et in se imaginis similitudinisque decorem instauret, nos vero virtutibus ornatam agendae vitae rationem, per se nobis facile ad eam iter muniens, edoceat, ac per vitae communicationem ab interitu vindicet, factus ipse primitiae nostrae resurrectionis, atque innovato vase quod obtritum et inutile redditum fuerat, nos demum ad sui cognitionem, vocante Deo, a diaboli tyrannide ereptos, corroboret, et per patientiam et humilitatem ad debellandum vincendumque tyrannum erudiat... Haec omnia per crucem cruciatusque ac mortem gesta sunt... [PG 94, 1108-1109].

99. 5. Dei Verbi persona ante carnem assumptam simplex erat nec composita, corporis expers et increata. Ex quo autem carnem suscepit, carni quoque persona facta est, compositaque evasit ex divinitate, quam numquam non habuit, et ex carne, quam assumpsit; geritque adeo duplicis naturae proprietates ut quae in duabus naturis noscatur. Quo fit ut una eademque persona et divinitatis ratione increata sit, et ratione humanitatis creata... [PG 94, 1109].

100. 6. Non, quemadmodum quidam falso praedicant, mens ante carnem ex Virgine assumptam Deo Verbo copulata est, et iam tum Christi nomen accepit. Commentum enim hoc inter Origenis deliramenta recensetur, qui animas corporibus esse vetustiores docuerit. Nos vero Filium Deique Verbum tum demum fuisse Christum vocatumque esse dicimus, cum sanctae semperque Virginis uterum inhabitando, caro citra mutationem ullam factus est, unctaque caro fuit divinitate. Haec namque humanitatis unctio exstitit, ut ait Gregorius Theologus... [PG 94, 1112].

101. De natura composita [1]: 1. Ex diversis naturis una composita exsurgit, quando post naturarum coniunctionem diversum quid ab unitis naturis efficitur, atque id quod efficitur neque hoc proprie est et dicitur neque istud, verum aliud quidpiam. V. gr., ex quatuor elementis... inter se coniunctis permixtisque corpus conflatur, corpusque illud quod efficitur neque ignis est aut dicitur, neque aer, neque aqua, neque terra, sed ex his aliud quiddam ac diversum... At vero Dominus noster Iesus Christus, quandoquidem ex divinitate et humanitate constat atque in deitate est et in humanitate, Deus proinde perfectus est ac dicitur, itemque perfectus homo, totusque Deus et totus homo... [PG 95, 112-113].

102. 3. Quia vero unum ex ss. Athanasio et Cyrillo locum proferunt, quo unam Dei Verbi naturam incarnatam aiunt, respondemus eandem esse horum verborum intelligentiam ac istorum quae apud s. Gregorium Theologum habentur: "Quorum hoc quidem deificat, istud vero deificatum est". Quemadmodum enim vox ista 'ignescens' non eius rei quae ignem concipit conversionem significat sed solam cum igne coniunctionem, eodem modo 'deificatio' coniunctionem cum deitate et 'incarnatio' coniunctionem cum carne. Unam igitur agnoscimus naturam Dei Verbi, hoc est divinitatis ipsius, incarnatam sive carni unitam, ut et unam Verbi Dei naturam deificatam, hoc est cum deitate coniunctam. Ex quo conficitur ut duae naturae simul unitae sint. Nam si unam Verbi Dei naturam dumtaxat dixisset nec subiunxisset 'incarnatam', sine controversia uterque locus naturam unam indicaret; sed cum 'unam Dei Verbi naturam' dicendo adiecerit 'incarnatam', hoc ipso quod incarnatam dixit, carnis substantiam declaravit... [PG 95, 116-117].

103. 5 ... Nos nullam quidem essentiam anhypostaticam esse dicimus nullamque naturam impersonalem, natura quippe et essentia in hypostasibus et personis consideratur; at essentia ipsa nullatenus est hypostasis neque natura est persona... 6 ... Necessarium non est ut τὸ ἐνυπόστατον hypostasis dicatur... Hypostasis enim simplicem exsistentiam quandoque significat, atque hoc sensu non solum essentiam simpliciter dictam sed et ipsummet accidens designat; quandoque vero individuum significat, hoc est personam, quae quidem seorsim sumpta hypostasis dicitur, ut Petrus, Paulus, hic equus et similia; enhypostaticum vero interdum essentiam significat ut in hypostasi consideratam et per se exsistentem, interdum etiam quodlibet eorum quae ad hypostasis cuiuslibet compositionem concurrunt, uti anima et corpus. Itaque cum deitas tum humanitas Christi ἐνυπόστασις est, habet enim utraque communem unam hypostasim compositam: deitas nimirum ante saecula et aeterna, caro autem animata et intelligens... in ipsa exsistens ipsamque [ut] hypostasim habens... [PG 95, 120].

[1] PG 95, 111-126.

104. De duabus voluntatibus [1]: 4. Natura quidem secundum ss. patres commune quiddam est et indefinitum, sive species specialissima, puta homo, bellua, volucre... hypostasis autem quiddam est singulare per se consistens, nimirum substantia cum accidentibus quae actu et reipsa sortita est exsistentiam per se proprie ac seorsim a ceteris hypostasibus; ut ratione naturae quidem communionem habeat cum individuis eiusdem naturae, quibusdam vero accidentibus et proprietatibus ipsum insignientibus (χαρακτηριστικοῖς ἰδιώμασι) ab individuis eiusdem naturae et speciei differat. Quin etiam, ut uno verbo dicam, natura est illud quod commune est, ut humanitas... hypostasis vero quod est singulare, ut hic et ille... [PG 95, 132-133].

105. 5. Naturae quidem proprietas est id quod constituit naturam... speciemque a specie secernit, hoc est naturam unam ab alia natura, quod item in qualibet eiusdem speciei hypostasi perspicitur, ut rationale... 6. Hypostatica autem proprietas est quod hypostasim ab hypostasi alia secernit, ut puta simitas, candor, atror, calvitium, et huiusmodi... 8 ... Exsistendi autem modus et cuiusque discreta seorsim ac propria per se subsistentia et compactio diversusque naturalium usus discretas ostendit hypostases, et facit ut multi homines dicantur... His itaque statutis, videamus num in Christo duae sint naturae, tuncque sciemus num duplices habeat naturae proprietates, natura enim sine suis naturalibus ac constituentibus proprietatibus constare non potest. [PG 94, 133-136].

106. 9 ... Ut enim gladius igne candens postquam ignem recepit unus et idem est, sic potiore ratione Christus unus est et una hypostasis post ipsammet incarnationem. Ac quemadmodum gladium igneum tangere vereor non propter ferri naturam sed propter uniti ei naturam ignis, sic Deum incarnatum adoro unaque carnem veneror non propter carnis naturam sed propter unitum ipsi Deum Verbum. Regem cum purpura adoro ac propter regem purpurae honorem habeo. Atqui regis et vestis nec unio hypostatica est nec indivulsa nec perpetua, in Christo autem Deo nostro hypostatica unio est indivulsaque ac sempiterna; quamobrem tamquam unum de Trinitate una cum Patre et Spiritu Sancto Christum incarnatum Dei Filium et Deum adoro. [PG 95, 140].

107. 21. Voluntatis nomen ambiguum est. Quandoque enim eam vim significat qua volumus, interdum id quod volumus quodque volendi facultati subiectum est, hoc est rem ipsam quam aliquis vult. Aliud est autem vis qua volumus, aliud res quam volumus... Videamus modo cuius sit voluntas: naturae an personae. 22 ... Liquet sane universos homines facultate qua velint praeditos esse et omnes habere τό velle... Non omnis autem homo vult eodem modo, sed alius bene alius improbe

[1] PG 95, 127-186.

pro suo quisque arbitratu. Itaque voluntas quidem (id est vis qua volumus et velle absolutum) haec naturae sunt, quod vero sub voluntatem cadit (seu velle hoc modo) hoc arbitrii est ac hypostaseos. 24 ... Facultas qua volumus necnon velle simpliciter ad naturam pertinet... velle sic, bene aut male, aut velle aliquid, hoc vel illud, non est naturae sed arbitrii ac hypostaseos... 25 ... Est igitur volitio (θέλησις) naturalis appetitio (sive rationalis sive animalis) ex solis naturalibus pendens... Voluntates autem naturales sunt: imprimis divinae legi subdi... deinde quae naturam insigniunt (τὰ φύσεως ὑποστατικά), ut fames, sitis, somnus et similia. Volitio vero hypostatica et gnomica est appetitio ex libidine et arbitrio personae utentis, non secundum divinam legem, necnon modus utendi naturali vi voluntatis secundum arbitrium personae utentis. Itaque personarum discretio differentem facit sententiam. 26 ... Itaque in Domino nostro Iesu Christo quoniam duae sunt naturae, duae quoque sunt naturales voluntates, ut sit tum perfectus Deus tum perfectus homo nec ei ulla divinitatis ullave humanitatis proprietas desit; pro duplicis vero ratione voluntatis dupliciter dicimus eum velle ac velle differenter secundum naturae discrimen: nimirum divine et omnipotenter... et non omnipotenter sed infirme et patiendo..., atque aliud est naturale volitum humanum et aliud naturale volitum divinum... humana enim natura naturaliter vult et appetit cibum potum somnum ac similia, sed deitas haec minime appetit. 27. Sunt ergo in Domino nostro Iesu Christo pro naturarum diversitate duae voluntates, non contrariae, non enim humana naturalis voluntas divinae adversatur, nec naturalis volendi facultas, nec quae ei natura subiecta sunt, nec naturalis facultatis usus quippe naturalium omnium divina voluntas creatrix est; ea autem divinae voluntati repugnant quae sunt praeter naturam, nempe appetitio criminalium voluptatum pro suo arbitrio, hoc est peccatum; hoc autem Dominus minime assumpsit [... Is. 53, 29]. Quia autem una est Christi persona et unus Christus, unus est qui utraque natura vult: ut Deus, probans et gratum habens (εὐδοκῶν), ut homo, factus obediens. Gratum habens uti Deus cum Patre et Spiritu Sancto divina paternaque voluntate, ut homo vero divinae ac Patris voluntati humana ac nostra voluntate obediens factus... Volebat igitur et vult divina ut Deus, volebat et vult humana ut homo, non sententiae repugnantia sed naturarum proprietate. Volebat enim et vult humana quando et quae probabat divina eius voluntas, humanam voluntatem libere subiectam habens divinae suae voluntati. [PG 95, 152-160].

108. 28 ... Si itaque non assumpsit humanam voluntatem, quanam voluntate obediens factus est Patri?... remedium ei non attulit quod primum sauciatum erat... Num non assumpsit voluntatem humanam si angelorum admisit auxilium... si passus est derelictionem?... Si illi qui unam in Christo naturam profitentur compositam ac duas negant naturarum admittunt differentias, quomodo vos... unam in eo voluntatem immani mendacio confingitis? Ast inquit: Voluntas non naturae est sed personae. Quam vero dicitis voluntatem? Num vim eam qua volumus ac velle simpliciter ac naturale volitum, an modum utendi voluntate, hoc est, τό sic velle atque quod pro nostro arbitratu ac libidine volumus? Verum si vim voluntatis ac velle simpliciter ad personam dicatis pertinere, falsum decernitis, omnis quippe homo habet vim volendi et τό simpliciter velle (quae autem in singulis eiusdem speciei hypostasibus perspiciuntur ad naturam spectant non ad hypostasim) at non universi homines id ipsum aut eadem ratione volunt. [PG 95, 161-165].

109. 34. Quod autem diximus de voluntate, idem dicimus de operatione... Quomodo ergo Dominus non habebit naturalem operationem humanae naturae? nam inexsistentia naturalis cuiusque potentiae est inexsistentia naturae. Si ergo naturalem non habuit humanam operationem, neque humanam naturam habuit... 35. Aliud itaque est operandi vis [potentia], aliud operari, aliud operari aliquid vel aliquo modo, aliud operatum, aliud habens operandi facultatem, aliud operans (ἡ ἐνέργεια -τό ἐνεργεῖν - τὸ τί.καὶ πῶς ἐνεργεῖν - τὸ ἐνεργητόν seu ἐνέργημα - τὸ ἐνεργητικὸν - ὁ ἐνεργῶν)... Quamobrem in Domino nostro Iesu Christo, quia duplex est natura, duplex quoque est operatio naturalis... Aliud naturale operatum divinae naturae et aliud humanae... nam natura humana minime creat, neque manducat natura divina... quamquam divina operatio operatur per operationem humanam. Unus porro est qui haec et illa operatur, quia una hypostasis est. Si enim non assumpsit humanam operationem, non vixit ut homo, non intellexit, non cogitavit, non comedit, non bibit, non cibum gustavit, non ambulavit... atque adeo ne homo quidem fuit. [PG 95, 169-173].

110. 42 ... Utraque tamen in Christo natura cum alterius communione illud volebat et agebat quod sibi proprium erat, cum humana eius tum voluntas tum agendi facultas divinae ipsius voluntati atque operationi ministraret. Sicut enim per corporis ipsius operationem divina eius voluntas operabatur [... Lc. 7, 54], sic per humanam ipsius voluntatem divina eius voluntas agebat... Et ut uno verbo dicam, quaecumque humana voluntate voluit egitque mundi salus fuerunt; non enim divino prorsus more divina agebat... neque humano more agebat humana. Non enim purus homo salutem attulisset mundo, sed cum Deus esset et factus esset homo, novam quandam et inauditam edidit operationem theandricam, divinam quidem sed per humanam operantem; humanam item sed quae divinae ministraret ac coniunctae sibi deitatis signa ederet. [PG 95, 181-184].

111. 43. Quemadmodum enim ignis ac ferri diversa est natura aliaeque et aliae amborum operationes... cum autem coniuncta ea fuerint coniuncte et indivise suum munus utrumque exsequitur, simul enim cum sectione exsistit ustio et per ferrum ignis incendit et illuminat; at non una est naturalis operatio, sed duae, una ignis qua urit, altera ferri

qua secat, et effectus proprius est alterutrius, ustio quidem ignis sectio autem ferri, etsi sectio est ustiva ustio vero secativa: sic in Domino nostro Iesu Christo unaquaeque natura operatur quae propria sunt cum alterius communione; cum tamen nec una duae essent nec duarum unum esset operatum, sed humanae eius naturae esset divinae voluntati libere parere ac ministrare atque propria voluntate manum porrigere ac tangere puellam divinae obsequendo voluntati, deitatis autem per contactum operantis suscitatio puellae. 44. Quocirca nec magnus Dionysius theandricam operationem 'unam' dixit, sed absolute 'novam' sive 'inusitatam'; utraque enim erat inusitata atque theandrica; illud enim dixit non numerum exprimens sed modum inconsuetum. [PG 95, 184].

112. Adversus Nestorianos [1]**:** 2. Verbum igitur incarnatum est non per mutationem naturae neque per imaginariam fictamque incarnationem, sed, cum una ex divinis personis esset, ex intacta Virgine carnem... subsistentia sua substentando et eidem reddita hypostasi. Sicut enim gladius ex ferro confectus est una ex hypostasibus naturae ferri, igni vero admotus erit una ex hypostasibus naturae ignis, et accedens gladius accensus est quin assumpserit praeexsistentem hypostasim ignis sed quibusdam naturae ignis veluti primitiis acceptis iisdem factus est hypostasis; et gladius, qui prius erat hypostasis simplex solius naturae ferri, evasit hypostasis composita, facta hypostasis etiam naturae ferri, habetque naturam ferri inalteratam necnon ignis naturam ab ipso susceptam indiminutam; pari modo Christus, cum esset una ex tribus deitatis hypostasibus, omnem in se deitatis naturam integram habens, assumpsit ex sancta Virgine carnem enhypostaton, non hypostasim, sed potius in ipso subsistentem, primitias nostrae naturae; et quae prius erat simplex, postea facta est composita, non natura composita sed hypostasis composita ex divinitate quae in ipsa praeexsistebat et ex carne... postae assumpta. [PG 95, 189].

113. 3. Si vero dicitis quod sicut factus est peccatum et maledictum sic factus est caro, dicamus igitur quod sicut ad tollendum peccatum et maledictum factus est peccatum et maledictum sic ad tollendam carnem factus est caro, vel sicut ad constitutionem et renovationem carnis factus est caro, sic ad constitutionem et renovationem peccati et maledicti peccatum et maledictum factum est. At peccatum et maledictum non est substantia neque creatura, caro autem creatura Dei est... [PG 95, 189].

114. 43. Non enim confitemur hominem deitate donatum sed Deum incarnatum et hominem factum... totum Deum et totum hominem cum divinissima ipsius deitate, ac Verbi Dei naturam unam incarnatam docemus... [PG 95, 224].

[1] PG 95, 187-224. Alterum opusculum contra Nestorianos edidit FRANCISCUS DIEKAMP in *Theologische Quartalschrift*, 83 (1901) 560-583.

115. Contra Acephalos seu Iacobitas [1]**:** 11. Hypostasis enim declarat quempiam vel hoc quod intento digito indicatur, enhypostatum vero declarat substantiam. Atque hypostasis quidem personam definit per proprietates quibus sigillatur, enhypostatum vero illud non esse accidens quod in altero exsistentiam habet... [PG 94, 1441].

116. 12... In inenarrabili quaeque mentem exsuperat incarnatione Domini hypostasim dicimus ἐνούσιον, sive prout exsistit in substantiis ex quibus composita est, unamquamque vero substantiarum eius ἐνυπόστατον esse; habent enim communem unam illius hypostasim, ut divinitas quidem Filii hypostasim aeterne habeat... caro vero eius... seu, quod idem est, humanitas ipsius recenter in ea subsistat eamque sibi nacta sit hypostasim. Quo fit ut neutra ex Christi naturis hypostasi careat, nec quaelibet earum per semet subsistat, sed ambae unam eandemque hypostasim habeant... [PG 94, 1441-1444].

117. 35. Si una Christi natura est, eius nomen nobis dicitote. Nam id quod est, etiam nominetur oportet, et proprie nominetur, uti natura Dei deitas et natura hominis humanitas. Quo igitur nomine Christi naturam efferamus? an Christitatis (χριστότητα)? at nemo eorum qui divino afflatu locuti sunt tale quid pronuntiavit. An divino-humanitatis (θεοτητοανθρωπότητα)? minime vero istud. Ecquid ergo naturam nullius nominis introducitis? Sin reponitis, innovari naturas et novo mysterio novum aliquid et peregrinum effici; at vero nihil sublimius et quod minus comprehendi possit quam natura Dei, et tamen illud unum solumque quod comprehendi nequeat a nobis nominari voluit. Vel igitur naturam quam obtrudistis altiorem et meliorem deitate esse dicite, satisque nobis erit, vel nomen illius proferte, vel cum veritatis praedicatoribus divinitatem et humanitatem Christi naturas esse pronuntiate, non naturam... [PG 94, 1453].

118. 52. Unam naturam Verbi incarnatam confitemur, et nobis vobisque communis haec sententia est, quippe cum hoc patrum effatum sit. Sed si duas naturas eo declarare vultis, frustra bellum cum veritate geritis. Sin autem hoc, tamquam unam simpliciter naturam exprimat, veritati contradicendo adversus duas naturas opponitis, prospere vobis non cedit interiecta vox 'incarnatam'. Sin vero neque unam absolute neque duas unitas repraesentat, quaecumque pars adiecta inter unam et duas assumatur, hanc declarabit illud 'incarnatam', sive dupla pars sit sive dimidia quantitas, penes vestrum arbitrium erit. Beati siquidem Athanasius et Cyrillus per abusionem et non proprie naturae nomine tamquam generaliore hypostasim istic significarunt. Praedicantur enim quae universaliora sunt de particularibus, nec idem omnibus modis sunt, quia natura hypostasis non est, non enim universale est hypostasis, et tametsi recipiat nomen et definitionem universalis, non tamen vi-

[1] PG 94, 1435-1502.

ceversa. Nam hypostasis individuumve naturae natura est, nec natura solum sed cum proprietate, natura vero non est hypostasis sive individuum. Sic per abusionem, non proprie, naturae nomine hypostasim significarunt, ut perinde sit ista locutio ac si dixissent unam hypostasim divini Verbi incarnatam... [PG 94, 1460-1461].

119. 52... Quapropter unionem naturarum secundum hypostasim incarnationem Verbi et carnis deificationem confitemur. Nam incarnatio est participatio carnis. Incarnatur itaque ἐνούσιος hypostasis Verbi, id est Deus Verbum, et crassescit atque fit carni hypostasis. Qui ante Deus erat postmodum fit caro, id est homo, vocaturque una duarum naturarum hypostasis composita, naturis ambabus, divinitate et humanitate, in ipsa per incarnationem unitis et in se mutuo circuminsedentibus (περιχωροῦσιν ἐν ἀλλήλαις). Circuminsessio divinitate fit, nam ipsa communicat gloriam suam et splendorem cum carne, quin participet passiones carnis. Quocirca natura quidem carnis deificatur, at non item carnem facit (οὐ σαρκοῖ) naturam Verbi. Deificat quidem id quod assumit, non autem carnificatur. Locupletatur enim quod deterius est ab excellentiore, nec quod excellentius est a deteriore laeditur... Quamobrem facta non est una natura composita. Igitur dicere ἐνούσιον hypostasim perinde est ac Dei Verbi naturam... [PG 94, 1461].

120. 80. Unus est ergo, ut idem hypostasi sit, extremorum tamen proprietatibus characteristicis discretus. Nam etsi eius sancta caro proprietatum characteristicarum expers non fuit, harum nihilominus collectio et carnis consistentia constitutioque minime peracta est in se (καθ' αὑτήν) sed in hypostasi Verbi, et hanc hypostasim, non suam propriam, habuit. Ideo neque fuit ἀνυπόστατος [1], neque propriam habuit hypostasim... [PG 94, 1477].

121. 81. Quamobrem cum ex duabus naturis perfectis unionem esse factam dicimus... unionem substantivam et secundum hypostasim orthodoxe praedicamus; non ut duae substantiae unam substantiam compositam perfecerint, sed ut unitae inter se fuerint secundum veritatem in unam Dei Filii compositam hypostasim, earumque adeo substantialem differentiam sartam tectam servari definimus. Mansit enimvero creatum quod creatum erat, et non creatum quod creatum non erat... Unum quidem coruscat miraculis, aliud succumbit iniuriis. Etsi enim unus est qui haec patitur et alia mirabiliter operatur, ut utraque communia unius fuerint, aliud tamen illud est ex quo contumeliosa communia erant, et aliud id ex quo communia praecelsa quaeque. Ceterum aliud et aliud ratione et modo differentiae, communia vero utriusque utraque modo mutuae communicationis (τῷ τρόπῳ τῆς ἀντιδόσεως) propter circuminsessionem partium in se invicem et propter unionem secundum hypostasim. Agit enim utraque forma cum alterius communione quod proprium habet, quo fit ut Dominus gloriae crucifixus dicatur, non deitate sed carne una cum illa subsistente (τῇ συνυφεστηκυίᾳ σαρκί)... [PG 94, 1480].

[1] In PG: ἐνυπόστατος.

122. 83... Totus Deus etiam cum sua carne et totus homo cum supersubstantiali deitate sua. Sed et addimus hoc Gregorium Theologum locutum esse: "Ex quibus [naturis] illa quidem deificavit, haec autem deificata est, quin et dicere ausim simul Deus facta est" [1]. Nam sicut incarnationem citra conversionem Verbi demutationemque novimus, sic et deificationem. Ipsum quippe Verbum caro factum est, ex Virgine quidem prognatum, procedens vero Deus cum assumpta carne quae iam ab ipso deificata fuerit simul atque esse incepit. Quo evenit, ut tria simul gesta fuerint: assumptio et exsistentia ac deificatio hominis. Simul prodigiose patratae sunt assumptio et exsistentia, Verbi quidem assumptio, carnis vero exsistentia in ipso Verbo; ipsius utique matris Dei opera, quae modo naturam superante praestitit ut effictor effingeretur, homoque fieret Deus ac opifex universi, qui deificat id quod assumpsit, unione servante quae unita sunt qualia unita fuere... [PG 94, 1481].

123. Pro sacris imaginibus orationes tres [2]. *Oratio I:* 4... Creaturae non servio potius quam Creatori; verum ipsi Creatori, qui instar mei creatus factus est atque citra sui depressionem ac deiectionem ad creaturam descendit ut naturam meam cohonestaret divinaeque naturae me consortem faceret. Simul cum Rege ac Deo, corporis, ut ita loquar, purpuram adoro, non tamen quatenus indumentum, neque ut quartam personam, sed ut quae pariter exsistat Deus idemque absque immutatione facta fuerit cum eo quod eam inunxit... Quamobrem invisibilis Dei imaginem efformare non dubito, non qua invisibilis est, sed qua propter nos carni et sanguini participando factus est visibilis. Imagine non deitatem sed conspectam carnem exprimo... [PG 94, 1236].

124. 16. Deum olim, ut corporis et figurae expertem, imago nulla referebat. Nunc vero posteaquam in carne visus est Deus et cum hominibus conversatus est, qua parte conspiciendum se praebuit, Dei imaginem efformo. Non materiam sed materiae auctorem adoro, qui propter me materia factus est et in materia habitare voluit, quo per materiam salutem meam operaretur. Nec materiam per quam salus parta mihi est colere desinam, non tamen ut ipsam tamquam Deum colam... Quamquam alioquin ipsum Dei corpus Deus est ob unionem secundum hypostasim, cum sine demutatione illud factum sit a quo inunctum fuit, idque permanserit quod suapte natura erat, nempe caro animata anima mente rationeque praedita, quae quidem initium habuit ac neutiquam increata est. Residuam vero materiam quae ad salutem meam contulit colo ac veneror, quippe quam efficacitate et gratia implevit. Annon materia

[1] Cf. supra, *14*, 27.
[2] PG 94, 1231-1420.

erat lignum crucis fortunatissimum illud beatissimumque ab omnibus praedicandum? Nonne materia mons sanctus ac venerandus ille Calvariae locus?... Quin etiam, quod omnibus istis antecellit, numquid materia non sunt corpus ac sanguis Christi? Horum omnium cultum adorationemque e medio tolle, aut... sine ut Dei et eorum qui amicorum Dei sanctissimo nomine decorantur... imagines adorentur... [PG 94, 1245].

HADRIANUS I (772-795)

1. Acta adversus adoptianos. *Epistola "Institutio universalis" ad episcopos Hispaniae* [a. 785-791] [1]: ... [Egila] erroribus quidam Mingentii magistri sui sequens, extra catholicam disciplinam, ut fertur, conatur docere... Porro et de partibus vestris pervenit ad nos lugubre capitulum, quod quidam episcopi ibidem degentes, videlicet Eliphandus et Ascaricus cum aliis eorum consentaneis, Filium Dei adoptivum confiteri non erubescunt, quod nullus quamlibet haeresiarcha talem blasphemiam ausus est oblatrare nisi perfidus ille Nestorius, qui purum hominem Dei confessus est Filium... [GUNDLACH, p. 637. PL 98, 376].

2. *Epistola "Si tamen licet", ad episcopos Galliae et Hispaniae* [a. 793] [2]: ... Cumque perlectus et sagacius exploratus fuisset epistolae [Caroli Magni] textus, reperta sunt in eodem pseudosyllabo perquam plurima cum auctore suo Elipando Toletanae sedis archiepiscopo redarguenda... Materia autem causalis perfidiae, inter cetera reicienda, de adoptione Iesu Christi Filii Dei secundum carnem falsis argumentationibus digesta, perfidorum verborum ibi stramina incomposito calamo legebantur... [VERMINGHOFF, pp. 122-123].

3. Numquidnam dixit Petrus [Mt. 16, 16]: Tu es Christus qui propter nos factus es filius hominis et per adoptionem factus es Filius Dei? Absit. Hoc nec Petrus confessus est nec sancta Ecclesia... confitetur... sed una voce cum Petro Christum Dei Filium confitetur, quia unus est Christus Dei hominisque Filius, non per gratiam adoptionis sed propria Filii dignitate... [VERMINGHOFF, p. 124].

4. Adoptivum eum filium, quasi purum hominem, calamitatis humanae subiectum et, quod pudet dicere, servum eum, impii et ingrati tantis beneficiis, liberatorem nostrum non pertimescitis venenosa fauce susurrare... Tales gratiarum actiones infelices ei refertis, ut qui vos honorifice liberos pretio sanguinis fecit, vos eum iniuriose adoptivum et servum caninis non confundamini linguis latrare. Nam etsi in umbra prophetiae dictus est servus, propter servilis formae conditionem quam sumpsit ex virgine [... Iob 1, 8], numquid propterea servi ei nomen imponere debemus, quia sub persona Iob Scriptura eum typice designabat?... [VERMINGHOFF, p. 126].

5. Postquam autem cessavit umbra veritatis et ipsa in prompto manifestata est veritas quae sub allegoriae silva latebat, nusquam eum a Patre servum vocatum legimus, sed Filium, et dilectum suum; nec Filium eum dominum suum appellasse sed Patrem. Nam Deus et homo erat qui secundum Deum dicebat 'Ego et Pater unum sumus', et secundum hominem 'Pater maior me est', et tamen non ait 'Pater dominus meus est' sed 'maior'. Enimvero etiam in ipso articulo passionis, in quo servilis forma pati parata erat, ubi omnis humanae conditionis infirmitas monstrabatur, non eum dominum appellavit sed Patrem [... Mt. 26, 39]; nullus unquam evangelistarum, nemo apostolorum servum eum commemorat sed dominum et salvatorem [... Io. 20, 29; 13, 6; Lc. 17, 5]. Nam etsi propter servi formam et iniuriam passionis paulo minus est ab angelis minoratus, propter triumphum tamen victoriae et gaudium resurrectionis gloria et honore est coronatus. Constituisti eum, ait psalmista, super opera manuum tuarum: omnia subiecisti sub pedibus eius [Ps. 8, 7-8]. Omnia namque post gloriam resurrectionis subiecta sunt ei; haud dubio angeli et omnis creatura. Dominum igitur angelorum omnisque creaturae; cuius sub pedibus cuncta subiecta sunt, vos dicitis servum et adoptivum?... [VERMINGHOFF, pp. 126-127].

6. De primis actis in Adoptianos testimonium abbatis Eginhardi [1]: Orgellis est civitas in Pyrinei montis iugo sita, cuius episcopus nomine Felix, natione Hispanus, ab Elipando Toleti episcopo per litteras consultus quid de humanitate Salvatoris Dei et Domini nostri Iesu Christi sentire deberet, utrum secundum id quod homo est proprius an adoptivus Dei filius credendus esset ac dicendus, valde incaute atque inconsiderate et contra antiquam catholicae Ecclesiae doctrinam adoptivum non solum pronuntiavit sed etiam scriptis ad memoratum episcopum libris quanta potuit pertinacia pravitatem intentionis suae defendere curavit. Huius rei causa ductus ad palatium regis—nam is tunc apud Reginum Baioariae civitatem, in qua hiemaverat, residebat—ubi congregato episcoporum concilio auditus est, et errasse convictus, ad praesentiam Hadriani pontificis Romam missus, ibi etiam coram ipso in basilica beati Petri apostoli haeresim suam damnavit atque abdicavit. Quo facto, ad civitatem suam reversus est.

[1] Ed.: GUNDLACH GULIELMUS, in: *Monumenta Germaniae historica: Epistolae*, t. III, pp. 636-643. PL 98, 374-386.

[2] Ed.: VERMINGHOFF ALBERTUS, in: *Monum. Germ. hist.: Concilia*, t. II, pp. 122-130. Ex hoc volumine sumuntur pleraque acta conciliaria adoptianismum respicientia, quae in sequentibus excerpimus.

[1] *Annales*, ad annum 792; PL 104, 441.

7. Episcoporum Italiae libellus contra Elipandum [a. 794][1]: 3 ... Adstruunt igitur sed falsis assertionibus irretiti Dominum nostrum Iesum Christum adoptivum Dei filium de virgine natum: quod divinis nequeunt approbare documentis. [VERMINGHOFF, p. 132. PL 99, 155].

8. 3 ... Haec igitur dicentes aut in utero virginis eum suspicantur adoptatum, quod dici nefas est, quia de beata virgine inenarrabiliter sumpsit, non adoptavit carnem, aut certe purum eum hominem sine Deo natum, quod cogitare impium est, necesse est fateantur, ac per hoc postea, quasi eguerit adoptionem, a Patre in filium sit adoptatus: cum nihil Deus eguerit, qui erat in eo non per gratiam, quemadmodum in ceteris sanctis purisque hominibus, sed essentialiter per naturam [... 2 Cor. 5, 19]. Quo igitur pacto nobis adoptionem filiorum tribuit si ipse necessarium eguit ut sibi haberet?... [VERMINGHOFF, p. 133. PL 99, 155].

9. 4 ... Sed ne quislibet scrupulus ambiguitatis remaneret quia de incarnationis eius mysterio dixerit, statim post pauca subinfert: "Dabit ei Dominus Deus sedem David patris eius" [Lc. 1, 32]. Secundum carnem videlicet David filius dictus est, non secundum divinitatem. Habes igitur quoniam de quo supra dixerat 'Quod enim ex te nascetur sanctum vocabitur Filius Dei', non adoptivus sed verus, non alienus sed proprius, de eo subiecit: "Dabit ei Dominus Deus sedem David patris eius". [VERMINGHOFF, p. 133. PL 99, 156].

10. Nam quis eum in filium adoptasse credatur, cum tota sancta Trinitas hominem Christum in utero virginis operata sit? [... Gn. 1, 26]. Ait enim: "Spiritus Sanctus superveniet in te": habes Spiritus Sancti tertiam de Trinitate personam; "et virtus Altissimi obumbrabit tibi": in virtute namque Altissimi Filii persona demonstratur, quia ipse est Dei virtus Deique sapientia; in Altissimi nomine Patris nihilominus persona accipienda est. Dicant ergo, si valent, haeretici... quis de his tribus personis adoptaverit eum, cum tota eum Trinitas in utero immaculatae operata sit virginis. [VERMINGHOFF, pp. 133-134. PL 99, 156].

11. 5. Porro adoptivus dici non potest nisi is qui alienus est ab eo a quo dicitur adoptatus, et gratis ei adoptio tribuitur, quoniam non ex debito sed ex indulgentia tantummodo adoptio praestatur. Sicut nos aliquando cum essemus peccando filii irae, alieni eramus a Deo; per proprium et verum Filium eius, qui non eguit adoptionem, adoptio nobis filiorum donata est, Paulo attestante [... Gal. 4, 4; Rom. 8, 32]. [VERMINGHOFF, p. 134. PL 99, 156].

12. 5 ... "Propter quod et Deus exaltavit illum, et donavit illi nomen quod est super omne nomen" [Phil. 2, 9]. Si igitur iuxta haereticos adoptivo nomine censetur, ut nos puri et ingrati homines, quo ergo pacto Apostolus eum nomen perhibet super omne nomen habere? Adoptivum etenim nomen non est super omne nomen, sed commune et infra nominum tenetur mensuram. [VERMINGHOFF, p. 134. PL 99, 157].

[1] Ed.: VERMINGHOFF, *o. c.*, pp. 130-142. PL 99, 151-166.

13. 7 ... Dicitis enim quod Ioannes scribat in epistola sua: "Habemus advocatum apud Patrem Iesum Christum" [1 Io. 2, 1], et hoc sit advocatus quod et adoptatus, cum longe aliud sit advocatus et aliud adoptatus. Nam advocatus mihi ille est qui pro me iudicem interpellat... adoptivus vero dicitur cum nihil a patre adoptante debetur sed gratis indulgendo conceditur... [VERMINGHOFF, p. 135. PL 99, 158].

14. 8. Sancta autem catholica atque apostolica Ecclesia... confitetur... In una persona Christi Deus verus et homo permanet verus; non duo filii Deus et homo sed unus Filius Deus et homo; non alius filius hominis et alius Dei, sed unus idemque Dei hominisque filius. Unde et eos valde exsecramur qui eum adoptivum impio grunniunt ore: quia, sicut praefati sumus, adoptivus dici non potest nisi is qui prius est alienus ab eo a quo adoptari desiderat... Paulo attestante, qui ait: "Si enim cognovissent, numquam Dominum gloriae crucifixissent" [1 Cor. 2, 8]. Dominus gloriae dicitur crucifixus, cum sola caro sit crucifixa; sed quia Dominus gloriae idem ipse erat qui et hominis filius qui crucifigebatur et numquam hominem deseruit... quem assumpsit, ideo dicitur Dominus gloriae crucifixus. [VERMINGHOFF, pp. 136-137. PL 99, 159-160].

15. 9. Sunt etiam plerique qui astruunt ex tribus substantiis unam Mediatoris personam: Verbi carnis et animae. Cum in causa fidei non videatur necessarium sophistica disputatione saecularium litterarum calculos syllogistica spargere manu... [VERMINGHOFF, p. 137. PL 99, 160].

16. Concilii Francofurtensis a. 794 epistola synodica[1]: 3 ... Invenimus enim in libelli vestri principio scriptum quod posuistis vos: "Confitemur et credimus Deum Dei Filium ante omnia tempora sine initio ex Patre genitum, coaeternum et consubstantialem, non adoptione sed genere". Item post pauca eodem loco legebatur: "Confitemur et credimus eum factum ex muliere, factum sub lege [Gal. 4, 4], non genere esse Filium Dei sed adoptione, non natura sed gratia". Ecce serpens inter pomifera paradisi latitans ligna ut incautos quosque decipiat... [VERMINGHOFF, p. 144].

17. 3 ... Quod autem exempli gratia posuistis 'Pater maior me est', non propter adoptionem sed propter formam servi dixit, in qua minor est Patre... [VERMINGHOFF, p. 144].

[1] Ed.: VERMINGHOFF, *o. c.*, pp. 143-157. PL 101, 1331-1346.

18. 8. Quod autem dicitis in epistola fidei vestrae: "Ex Patre unigenitum sine adoptione, primogenitum vero in fine temporis, verum hominem assumendo de virgine in carnis adoptione, unigenitum in natura, primogenitum in adoptione et gratia". Scimus enim Deum Dei Filium ex utraque natura et unigenitum esse et primogenitum: unigenitus, quia solus sine initio ex Deo Patre genitus et solus ex initio temporis ex matre virgine genitus... et primogenitus, quia omnis unigenitus primogenitus est [... Col. 1, 12-18; 2, 9]. [VERMINGHOFF, p. 146].

19. 14. Quod etiam in sequentibus adiunxistis, in professione Nicaeni symboli non invenimus dictum in Christo duas naturas et tres substantias, et homo deificus et Deus humanatus. Quid est natura hominis nisi anima et corpus? vel quid est inter naturam et substantiam, ut tres substantias necesse sit nobis dicere, et non magis simpliciter, sicut sancti patres dixerunt, confiteri Dominum nostrum Iesum Christum Deum verum et verum hominem in una persona? Mansit vero persona Filii in sancta Trinitate, cui personae humana accessit natura, ut esset una persona, Deus et homo, non homo deificus et humanatus Deus, sed Deus homo et homo Deus: propter unitatem personae unus Dei Filius et idem hominis filius, perfectus Deus, perfectus homo... [VERMINGHOFF, p. 149].

20. 22. Dicis enim: Cur times adoptivum Christum Dominum nominare? Dico tibi, quia nec apostoli eum sic nominaverunt, nec sancta Dei et catholica Ecclesia consuetudinem habuit sic eum appellare, immo nec credere eum adoptivum esse sed proprium Filium... Plurimae vero sunt in sanctis scripturis appellationes Domini nostri Iesu Christi, sicut leo agnus lapis vermis et multa alia, quae omnia certas habent et mysticas significationes cur ita dicantur. Adoptivus siquidem non habet aliam significationem nisi ut Iesus Christus non sit proprius Filius Dei nec ex virgine ei in Filium genitus sed nescio ex quo servo adoptatus in filietatem, ut vos dicitis... [VERMINGHOFF, pp. 153-154].

21. 22 ... Quod vero eum dicitis 'leprosum' nominari, videtur vos minus intendisse quomodo propheta hoc nomen posuit [... Is. 53, 4-5]. 'Quasi leprosum' dixit, non leprosum. Item 'putavimus' dixit, id est, ut beatus Hieronymus in tractatu eiusdem prophetae exposuit: Nos putavimus eum propria sustinere peccata, sed, ut verius intelleximus, pro nostris vulneratus est iniquitatibus. Nullatenus morbo leprae percussus est in corpore, nec lepra peccati vulneratus est in anima... [VERMINGHOFF, p. 154].

22. 23. Nonne olim eadem haeresis vestra in Nestorio ab universali sancta Ecclesia refutata est etiam et damnata?... Videtur enim Nestorium dicere copulationem quod vos dicitis adoptionem. Quid est adoptio nisi caritatis copulatio qua pater adoptione sibi copulat filium quem proprium non habet?... Nonne tunc duo filii erunt Deo Patri, unus proprius et alter adoptivus, quod nullus catholicus audet dicere? Quid est aliud dicere eandem virginem adoptivum vel servum genuisse nisi negare Deum illam genuisse? Si Deus generatus est, nequaquam adoptivus sed filius, quia alia persona est proprii filii, alia adoptivi filii vel servi... [VERMINGHOFF, p. 154].

23. 26 ... Desinite, fratres, illum praedicare servum, quem regem et redemptorem habemus, cui data est omnis potestas in caelo et in terra. Cessate eum adoptivum nominare, qui verus Deus et verus Dei Filius, in cuius nomine omne genu flectatur caelestium terrestrium et infernorum, et omnis lingua confiteatur quia Iesus Christus in gloria est Dei Patris... Considerate quale est hoc scandalum inter paganas gentes, ut dicatur Deum christianorum servum esse vel adoptivum. Nos per illum adoptivi sumus, non ille nobiscum adoptivus: nos per illum a servitute liberati, non ille nobiscum servus. Cur eum servum nominare debemus, qui nos amicos maluit nominare quam servos [... Io. 15, 15]. Attendite qua caritate nos nominavit amicos; ea caritate nominemus eum Deum Dei Filium, et diligamus ex toto corde, quia ipse prior dilexit nos et tradidit semetipsum pro nobis... Credamus eum dominum et non servum, ipso dicente: Vos vocatis me Dominus et Magister, et bene dicitis, sum etenim [Io. 13, 13]. Et verum Deum verumque Dei Filium confiteamur in utraque natura, divina scilicet et humana. Credamus eum omnia velle quae meliora sunt et omnia posse quae vult, sicut dictum est: Omnia quaecumque voluit Dominus fecit in caelo et in terra [Ps. 134, 6]. Quis negat meliorem esse proprietatem in filio quam adoptionem? Et dum omnipotens Dei Filius nostrae fragilitatis naturam in unitatem suae personae assumere voluit... cur non debuit ex meliore filiorum dignitate et multo excellentiore nostram sibi in unitatem personae associare humanitatem, quatenus ex sua gloriosa et propria nobilitate nostrae servitutis redimeret ignobilitatem?... Non simus ingrati tantorum beneficiorum Domini nostri Iesu Christi, per quem conditi sumus et a quo iterum redempti sumus et in gloriam filiorum Dei adoptati. Praedicemus eum Deum verum et vivum et vere Filium Dei, ut ad eius beatissimam visionem pervenire mereamur, in qua est aeterna beatitudo et beata aeternitas. Cui laus et gloria in omnes aeternitates. Amen. [VERMINGHOFF, pp. 156-157].

24. Concilii Foroiuliensis a. 796-7 symbolum fidei [1]: ... Non putativus Dei filius sed verus, non adoptivus sed proprius, quia numquam fuit propter hominem quem assumpsit a Patre alienus. Solus enim sine peccato natus est homo, quoniam solus est incarnatus de Spiritu Sancto et immaculata Virgine novus homo. Consubstantialis Deo Patri in sua, id est divina, consubstantialis etiam matri sine sorde peccati in nostra, id est humana. Et ideo in utraque natura proprium eum et non

[1] In fine orationis Paulini ep. Aquileiensis. Ed.: VERMINGHOFF, o. c., pp. 179-189. PL 99, 283-296.

adoptivum Dei Filium confitemur, quia inconfusibiliter et inseparabiliter assumpto homine unus idemque est Dei et hominis filius.

25. Naturaliter Patri secundum divinitatem, naturaliter matri secundum humanitatem, proprius tamen Patri in utroque, quoniam, sicut dictum est, non sunt duo filii, alter Dei alter hominis, sed unus Christus Iesus propter unam personam Dei et hominis filius, Deus verus et homo verus, in anima rationali et vera carne. Perfectus homo secundum humanitatem perfectus Deus secundum divinitatem.

26. Qui in eadem natura... quam sumpsit ex virgine, humanas pertulit infirmitates, non fragilitatem peccandi, sed in eadem dignatus est crescere per incrementa temporis, esurire, sitire, fatigari, contumelias et opprobria sustinere... Divina autem illa ineffabilis natura... impassibilis, immutabilis, inconvertibilis, ubique praesens, semperque omnipotens, inviolata permanens.

LEO III (795-816)

27. Acta in concilio Romano a. 799[1]. *Ex actione I:* Leo sanctissimus... dixit... De peste illa quae per miserum Felicem ex episcopo de nomine adoptionis in Christo Dei Filio orta est concilium facere atque tractare pariter deberemus. Et olim quidem a praedecessore nostro bonae memoriae domno Hadriano papa et ex auctoritate sedis apostolicae eiusdem regis magni iussione synodali tramite sub anathematis vinculo putabatur esse exstincta, nunc magis ac magis crescendo pullulat. *Et paulo post:* Et ut nobis visum est, peiores haereses vel maiores blasphemias quam ante in eius scriptis vel dictis unquam audissemus, ibidem cognovimus. Asserens autem Christum Iesum Dominum nostrum nec Filium Dei verum nec etiam verum Deum, sed nuncupativum.

28. *Ex actione II:* Leo episcopus dixit: Quis non videat miserrimum illum et infelicem haereticum, quia non solum haeresiarcha dudum de adoptione in Filio Dei latrans factus est, sed etiam et semel et bis et tertio periuratus effectus est? In primis namque in Ratisbonnensi concilio... confessus est se ex ipsa haeresi male dixisse, et in ipso conscripsit concilio anathematizans qui ausus fuerit dicere Filium Dei Dominum nostrum Iesum Christum adoptivum secundum carnem esse. Et iterum sub... Hadriano papa directus a domno Carolo praefulgido magno rege ipse miserrimus haereticus infelix episcopus, doctus ab eodem almo praesule, fecit illum orthodoxum in vinculis libellum anathematizans et confirmans inter cetera nequaquam Filium Dei adoptivum esse, sicut dixerat, sed proprium et verum Dominum nostrum Iesum Christum Filium Dei confiteor. Unde et ipsum orthodoxum suum libellum super sacrosancta Dei mysteria in nostro patriarchio ponens iuravit sic tenere et confiteri. Et iterum in confessione super corpus beati Petri Apostoli ipsum ponens orthodoxum suum libellum, similiter et illic iuravit nequaquam se dicere audere adoptivum sed proprium et dilectum Filium Dei teneo et confiteor. Et postmodum transgressus legem Dei excelsi fugiens apud paganos consentaneos periuratus effectus est. Sed nec illud metuit almum et orthodoxum concilium quod in conspectu domni Caroli praefulgidi et orthodoxi magni regis pro huiusmodi re gestum est, satis rectae fidei continere et anathematis vinculis iaculantes eundem Felicem si in errore persisteret cum sequacibus suis condemnaverunt. Et ut audivit vestrum concilium, in suum vomitum ut canis reversus est in volutabro luti, ut audistis per suum blasphemum libellum, quem ad venerabilem virum Albinum abbatem monasterii sancti Martini emisit, in peiorem latrationem devenit quam antea. Et flebilis est miser ille, quia si non ex sua iniqua haerese reversus fuerit in veram et catholicam sacrosanctam olitanam fidem, semetipsum anathematizavit.

[1] MANSI, XIII, 1031-1032.

29. *Ex actione III:* Felici Orgellitanae ecclesiae episcopo, si noluerit declinare ab haeretico dogmate suo, in quo ausus est Filium Dei adoptivum asserere, anathema sit...

30. Confessio fidei Felici Urgellitano in concilio Aquisgranensi a. 799 iniuncta[1]: Profitentes nos deinceps adoptionem carnis in Filio Dei sive nuncupationem in humanitate nullo modo credere vel praedicare, sed... eundem Dominum nostrum Iesum Christum in utraque natura, deitatis videlicet et humanitatis, proprium ac verum Filium profitentes, Unigenitum videlicet Patris, unicum Filium eius: salvas tamen utriusque naturae proprietates, ita dumtaxat ut nec divinitas Verbi Dei in natura credatur humana conversa vel humana a Verbo assumpta invidiâ mutata; sed utraque, id est divina atque humana, ab ipso conceptu in utero Virginis ita in singularitate personae sibimet connexae atque coniunctae sunt, ut unicus Filius Patri et verus Deus ex ipso utero gloriosae Virginis absque ulla corruptione editus prodiretur.

31. Non ita homo assumptus a Verbo de substantia Patris sicut ipsumque Verbum a fidelibus genitus credatur, cum sit ex substantia matris, sed quia, ut dictum est, in ipsa vulva sanctae Virginis ab ipso conceptu ab eo qui secundum divinitatem verus et proprius Dei Filius exsistit, in singularitate personae suae susceptus est atque conceptus, verus et proprius Dei Filius ex eadem sancta Virgine natus est. Non alius Dei Filius et alius hominis Filius, sed Deus et homo, unicus Dei Patris verus ac proprius Filius, non adoptione, non appellatione <seu> nuncupatione, sed in utraque natura, ut dictum est, unus Dei Patris secundum Apostolum verus ac proprius Dei Filius credatur.

[1] MANSI, XIII, 1035-1036. PL 96, 882-884.

ELIPANDUS

1. Epistolae[1]. *Epistola I, ad Migetium* [ante 782]: 7. Personam vero Filii non eam esse quam tu asseris Patri et Spiritui Sancto aequalem esse quae facta est ex semine David secundum carnem in novissimo tempore, sed eam quae genita est a Deo Patre sine initio temporis, quae ante assumptionem carnis dixit per prophetam: "Ante colles ego parturiebar"... post assumptionem vero carnis non eam quam tu asseris secundum carnem, de qua ipse dicit: Pater maior me est; sed eam de qua ipse dicit: "Ego et Pater unum sumus"... [PL 96, 863-864].

2. *Epistola III, ad Carolum M.* [a. 793-4]: 2 ... Nefandus presbyter et pseudo propheta [Beatus] asseverat Dei Filium in forma servi deitate exinanita nequaquam ex utero Virginis carnis assumpsisse adoptionem. Contra cuius vesaniam nos... epistolam... vestris sacris obtutibus praesentandam direximus... 3 ... Dei Filium veram de Virgine, praeter peccatum, carnem nostrae similem assumpsisse denegat. [PL 96, 868-869].

3. *Epistola IV, ad Albinum:* 2. Quod vero asseris nullam carnis adoptionem in Filio Dei secundum formam servi de gloriosa Dei Virgine suscepisse, non vera prosequeris. [PL 96, 870].

4. 3 ... Inimicus et defensor esse dignosceris, quia dum deitatem Filii Dei vindicare ostenderis ante saecula ex Patre geniti, humanitatem eius de utero Virginis susceptam in fine temporis negare videris. [PL 96, 871].

5. 5 ... Ecce ipse Filius Dei secundum formam servi quam assumpsit ex Virgine, in qua minor est Patre, et non est genere sed adoptione, adoptivus Dei primogenitus in multis fratribus secundum Apostolum. Quare non dicatur adoptivus qui ita totus est in nostris sicut totus est in suis praeter delictum? [PL 96, 871].

6. 9 ... Filium ergo Dei crucifixum fatemur, non ex virtute divinitatis sed ex infirmitate humanitatis... Ipse unus idemque Deus et homo in duabus naturis et una persona salva divinitate exitium sustulit mortis. [PL 96, 873].

7. 17 ... Reperi ibidem [in epistola Albini] quod nos Dominum Dei Filium ex Virgine natum negaremus nequaquam esse essentialiter Deum... Ego quidem non Deum Dei Filium ante saecula ex Patre genitum... quem credo adoptione non esse sed genere, neque gratia sed natura, Deum esse negavi. [PL 96, 879-880].

[1] PL 96, 859-882.

8. Symbolum fidei[1]: Quem [Filium] sacra Scriptura testatur pro salute humani generis deitate exinanita hominem factum, circumcisum, baptizatum, flagellatum, crucifixum, mortuum, sepultum, servum, captivum, peregrinum, leprosum, despectum et, quod est deterius, non solum ab angelis sed etiam ab hominibus minoratum, vermem esse dictum, ex persona Scripturae eius dicente: "Ego sum vermis et non homo, opprobrium hominum et abiectio plebis" [Ps. 21, 7]. Cuius gloriam secundum divinitatem stupent caelestia et magnitudinem contremiscunt terrena. Et qui dicit gloriam meam alteri non dabo [Is. 42, 8], homo interior [inter nos] in una eademque Dei et hominis persona agglomeratus atque carnis vestimento indutus. Quia non per illum qui natus est de Virgine visibilia condidit, sed per illum qui non est adoptione sed genere, neque gratia sed natura.

9. Et per istum Dei simul et hominis filium, adoptivum humanitate et nequaquam adoptivum divinitate, mundum redemit. Qui est Deus inter deos: qui utrum comedisset an bibisset ei cognitum manet cui nonnulla actionis suae mysteria nescire voluit [noluit]. Quia si conformes sunt omnes sancti huic Filio Dei secundum gratiam, profecto et cum adoptivo adoptivi, et cum advocato advocati, et cum Christo christi, et cum parvulo parvuli, et cum servo servi.

10. Credo etiam inter ipsa Sancti Spiritus charismata gratiarum Spiritum Sanctum esse adoptivum, in quo clamamus Abba Pater [Rom. 8, 15], in quo Spiritu non nego hominem Christum esse adoptivum. Credimus enim quia in resurrectione similes ei erimus, non divinitate sed carnis humanitate, videlicet carnis assumptione quam accepit de Virgine...

11. Episcoporum Hispaniae ad episcopos Galliae, Aquitaniae et Austrasiae epistola [a. 793-4][2]: 1. Ad notionem nostram pervenit lugubris et funesta opinio... quod antiphrasii Beati... dogmatis sermo vipereus... arcana pectoris vestri usquequaque foedaverit ob illud, quod carnis adoptio in Filio Dei secundum humanae servitutis formam nequaquam fuisse asserit, nec veram ex Virgine visibilem formam susceperit. [VERMINGHOFF, p. 111. PL 101, 1322].

12. 2. Nos igitur e contrario secundum sanctorum venerabilium patrum Hilarii, Ambrosii, Augustini, Hieronymi, Fulgentii, Isidori, Eugenii, Ildephonsi, Iuliani et ceterorum orthodoxorum atque catholicorum dogmata confitemur et credimus Deum Dei Filium ante omnia tempora sine initio ex Patre genitum, coaeternum et consimilem et consubstantialem, non adoptione sed genere, neque gratia sed natura: idipsum

[1] Allegatum a BEATO et HETERIO, PL 96, 917.
[2] Ed.: VERMINGHOFF, o. c., pp. 111-119. PL 101, 1321-1331.

eodem Filio attestante: "Ego et Pater unum sumus" [Io. 10, 30], et cetera quae de divinitate sua idem verus Deus et verus homo nobis locutus est; pro salute vero humani generis in fine temporis ex illa intima et ineffabili Patris substantia egrediens et a Patre non recedens, huius mundi infima petens, ad publicum humani generis apparens, invisibilis visibile corpus assumens de Virgine ineffabiliter per integra virginalia matris enixus est. Secundum traditionem patrum confitemur et credimus eum factum ex muliere factum sub lege, non genere esse Filium Dei sed adoptione, neque natura sed gratia; idipsum eodem Domino attestante, qui ait: "Pater maior me est" [Io. 14, 28: ... Lc. 1, 80; Io. 1, 14]. [VERMINGHOFF, pp. 111-112. PL 101, 1322-1323].

13. 9. Credimus igitur et confitemur Deum Dei Filium... ex Patre unigenitum sine adoptione, primogenitum vero in fine temporis verum hominem assumendo de Virgine in carnis adoptione; unigenitum in natura, primogenitum in adoptione et gratia [... Rom. 8, 29; Ps. 21, 23]. Unde fratres nisi de sola carnis adoptione per quod fratres habere dignatus est? [... Ps. 44, 8; 1 Io. 3, 2]. Similes utique in carnis adoptione, non similes ei in divinitate. Unctio vero illa Spiritus Sancti, in qua maxime in Filio Dei secundum humanitatem plus quam in electis eius facta est per septiformem spiritalium charismata gratiarum, illam esse credimus quam Isaias loquitur [... Is. 11, 2-3]. Hanc plenitudinem unctionis in solo Filio Dei adoptivo et primogenito credimus esse, in ceteris vero sanctis ad mensuram data est huiusmodi gratia unctionis... [VERMINGHOFF, p. 113. PL 101, 1324-1325].

14. 10. His praemissis sanctorum patrum sententiis assertionibus nostris roboratis, in commune decrevimus ab eorum decretis nullo modo deviare vestigiis, sed studiose custodire praecepta, ita ut in uno eodemque Dei et hominis Filio in una persona duabus quoque esse naturis plenis atque perfectis, Dei et hominis, Domini et servi, visibilis et invisibilis; tribus quoque substantiis, Verbi scilicet animae et carnis, ut credatur esse in una eademque Dei et hominis persona et homo deificus et humanatus Deus... [VERMINGHOFF, p. 114. PL 101, 1326].

15. 11. Has igitur tanti doctoris sententias ideo in nostra defensione protulimus, ut unigenitum Dei Filium sine tempore ex Patre genitum credamus non adoptione sed genere, neque gratia sed natura, in finem vero temporis pro salute humani generis in formam servi carnem assumendo de Virgine secundum Apostolum primogenitum inter fratres in una eademque Dei et hominis persona non genere sed adoptione, neque natura sed gratia, in ea forma qua aequalis matri, non in ea qua aequalis est Patri: quia in forma servi servus, ideo adoptivus; in forma autem Domini dominus servi... [VERMINGHOFF, p. 116. PL 101, 1327].

16. 12 ... Cur dicere, quisquis ille est, paveat adoptivum quem sermo propheticus non formidat dicere servum? Numquid honoratius est nomen servi potius quam filii adoptivi?... [VERMINGHOFF, p. 116. PL 101, 1328].

17. 15 ... Superest ut quisquis ille adoptionem... esse denegat, sine dubio verum hominem ex matre natum nequaquam affirmet fuisse... Si contrarium est aut blasphemum dicere Filium Dei secundum formam servi adoptivum, procul dubio... et illud blasphemum erit quod aliquando leo, aliquando catulus leonis, aliquando vitulus, aliquando ovis sive agnus, victima, hostia, sacrificium, holocaustum, pro diversa varietate causarum princeps et sacerdos, homo et propheta, virga et flos et radix, iudex et rex, iustus et iustitia, apostolus et episcopus, brachium, servus, unguentum, pastor, puer, primogenitus, ostium, angelus, sagitta, aquila, vultur, lapis angularis, petra, et cetera huiusmodi in Christo Filio Dei nomina pro salvatione humani generis ab eo suscepta... [VERMINGHOFF, p. 118. PL 101, 1329].

FELIX EP. URGELLITANUS († 813)

18. Apologia ad Carolum Magnum. Fragmenta ab Alcuino extracta et improbata[1]**:** Novus homo novum nomen habere debet. [l. II, n. 2, col. 147].

19. In illa scilicet in qua iuxta carnis materiam universi fideles eius membra ipsius sunt; non in illa, hoc est in divinitate eius, in qua non membra habet sed templum. [l. II, n. 4, col. 149].

20. Quid hoc nomen [adoptionis] reicis? Quid praestantius, quid honorificentius quidve sanctius humanae naturae a Deo conferri potest quam hoc donum, per quod eadem creatura post praevaricationem hominis a Deo reconciliata cognoscitur? [l. II, n. 11, col. 154].

21. Quod si idem Redemptor noster in carne sua, quam ex utero Virginis ab ipso videlicet conceptu suscepit, adoptivus apud Patrem non est sed verus et proprius Filius, quid superest nisi ut eadem caro eius non de massa humani generis neque de carne matris sit creata et facta sed de substantia Patris sicut et divinitatis eius generata? [l. II, n. 12, col. 155].

22. Necesse est membra adoptiva adoptivum habere caput. [l. II, n. 14, col. 156].

[1] In opere *Contra Felicem Urgellitanum episcopum libri septem*, PL 101, 119-230.

23. ... Qui est secundus Adam accepit has geminas generationes: primam videlicet quae secundum carnem est, secundam vero spiritalem quae per adoptionem fit; idemque Redemptor noster secundum hominem complexus in semetipso continet: primam videlicet quam suscepit ex Virgine nascendo, secundam vero quam initiavit in lavacro a mortuis resurgendo. [l. II, n. 16, col. 157-158].

24. Si quis vero hanc spiritalem generationem quae per adoptionem fit a Christo secundum hominem abdicare vult, prius necesse est ut illam quae secundum carnem est ab eo funditus abscindat. [l. II, n. 19, col. 160].

25. Certe enim idem Redemptor noster in forma humanitatis, ut sacra eloquia testantur, filius David est et filius Dei. Quod utrumque verum est: quod tamen non absurde quaerendum est, quomodo in eum utrumque conveniat. Neque enim fieri potest ut unus filius naturaliter duos patres habere possit, unum tamen per naturam alium autem per adoptionem prorsus potest. [l. III, n. 1, col. 161; cf. l. I, n. 12, col. 137].

26. Quid potuit ex ancilla nasci nisi servus? [l. III, n. 3, col. 164].

27. Quia nullo modo credendum est, ut omnipotens Deus Pater, qui spiritus est, de semetipso carnem generet. [l. III, n. 7, col. 166].

28. Igitur si adoptionis nomen in Christo Domino secundum carnem claro apertoque sermone in utroque Testamento, ut vos contenditis, reperire nequimus, cetera tamen omnia quae adoptionis verbo conveniunt in divinis libris perspicue atque manifeste multis modis reperiuntur. Nam quid, quaeso, est cuilibet filio adoptio nisi electio, nisi gratia, nisi voluntas, nisi assumptio, nisi susceptio, nisi placitum seu applicatio? Quae universa nullo modo proprio ac vero filio convenire queunt. Si quis vero in Christi humanitatem adoptionis gratiam negare vult, simul cuncta quae dicta sunt cum eadem adoptione in eo negare studeat. [l. III, n. 8, col. 167].

29. Ut propter nomen servi sit quoque adoptivus. [l. III, n. 9, col. 168].

30. Quisquis unumquodlibet denegare decreverit, quia unum absque alio stare nequit: quin potius quicumque ille est, rationis veritate convictus, velit nolit, negaturus est eum verum hominem. [l. III, n. 11, col. 169].

31. Quod nomen adoptionis electae creaturae sit, et non reprobae. [l. III, n. 12, col. 169].

32. Christus veritas est, iustitia est, aequitas est, pietas est, misericordia est; non vult de se credere vel praedicare quam id quod est. [l. III, n. 13, col. 169].

33. Sicut ea quae de illo celsa atque gloriosa sunt credimus et collaudamus, ita humilitatem eius et omnia indigna quae propter nos misericorditer suscipere voluit despicere nullo modo debemus. [l. III, n. 16, col. 171].

34. Hae sunt sententiae credulitatis vestrae de geminis in Christo naturis, quas ita in singularitatem personae confunditis, ut inter Deum et hominem, inter Verbum et carnem, inter Creatorem et creaturam, inter suscipientem et susceptum nullam esse differentiam astruatis. [l. III, n. 17, col. 171-172].

35. Secundo autem modo nuncupative Deus dicitur, sicut superius dictum est de sanctis praedicatoribus [... Io. 10, 35]... In hoc quippe ordine Dei Filius Dominus et Redemptor noster iuxta humanitatem sicut in natura ita et in nomine, quamvis excellentius cunctis electus, verissime tamen cum illis communicat, sicut et in ceteris omnibus, id est, in praedestinatione, in electione, in gratia, in susceptione, in assumptione nominis servi atque applicatione, seu cetera his similia, ut idem qui essentialiter cum Patre et Spiritu Sancto in unitate deitatis verus est Deus, ipse in forma humanitatis cum electis suis per adoptionis gratiam deificatus fieret et nuncupative Deus. [l. IV, n. 2, col. 173].

36. Dei Filius ex Deo substantialiter natus, essentialiter habuit omnem potestatem cum Patre et Spiritu Sancto, sed haec potestas data est filio virginis. [l. IV, n. 5, col. 178].

37. Qua auctoritate idem homo Dominicus ex utero matris verus Deus conceptus et verus Deus natus a nobis praedicatur, cum sit natura verus homo et per omnia subditus Deo? [l. IV, n. 12, col. 186].

38. Qui illum sibi ex utero matris, scilicet ab ipso conceptu, in singularitate suae personae ita univit atque conseruit, ut Dei Filius esset hominis filius, non mutabilitate naturae sed dignatione: similiter et hominis filius esset Dei Filius, non versibilitate substantiae sed in Dei Filio esset verus Filius. [l. V, n. 1, col. 188].

39. Ipsum credimus verum et proprium Dei Filium ac verum Deum, qui secundum formam Dei bis genitus est, primo videlicet de Patre sine carne absque matre, secundo vero ex matre cum carne sine Patre. Illum verum Deum ex utroque parente ineffabiliter genitum credimus, cui Pater per David loquitur: Ex utero ante luciferum genui te. [l. V, n. 2, col. 189].

40. Et licet ex Deo Deus et homo ex homine in singularitate personae unus atque idem sit Christus Dei; sicut quicumque homo ex anima de nihilo creata et carne ex utroque parente formata unus est utrisque parentibus, patris sui videlicet et matris, filius. [l. V, n. 3, col. 189].

41. [In Mt. 16, 16] Singulariter namque beatus Petrus apostolus in eo simul duas naturas in una persona... confessus ait: Tu es Christus, Filius Dei vivi. In eo enim quod ait 'Tu es Christus' ad humanitatem eius pertinet, in qua [i]unctus est. Id quod addidit 'Filius Dei vivi' ad divinitatem ipsius, in qua essentialiter verus Filius Dei est, convenit. [l. V, n. 4, col. 190].

42. [In Ac. 10, 38] Si secundum veram professionem Deus verus esset homo ille susceptus a Verbo, nequaquam tantus Apostolus auderet dicere 'Deus erat cum illo' sed potius 'Deus erat ipse'. [l. V, n. 4, col. 190].

43. [In 2 Cor. 5, 19] Quoniam Deus erat in Christo mundum reconcilians sibi. Non ait 'Deus erat Christus' sed 'Deus erat in Christo', non quod Christus, homo videlicet assumptus, Deus non sit, sed quia non natura sed gratia atque nuncupatione sit Deus. [l. V, n. 4, col. 191].

44. Ipse est enim qui secundum praescientiam deitatis diem iudicii per prophetam praedixit [... Is. 63, 4]; ipse nihilominus est propter humanitatis naturam qui in evangelio secundum Marcum protestatur: De die autem illa et hora nemo scit, neque angeli caelorum, neque Filius, nisi Pater. [l. V, n. 9, col. 196].

45. [In Lc. 18, 19] Ipse enim qui essentialiter cum Patre et Spiritu Sancto solus est bonus, est Deus, ipse in hominem licet sit bonus, non tamen naturaliter a semetipso fit bonus. [l. V, n. 10, col. 198].

46. Impassibilis in suo, passibilis in alieno. [l. V, n. 11, col. 199].

47. Illum propter ignobilitatem beatae Virginis, quae se ancillam Dei humili voce protestatur, servum esse conditionalem. [l. VI, n. 3, col. 202].

48. Numquid qui verus est Deus fieri potest ut conditione servus Dei sit, sicut Christus Dominus in forma servi, qui multis modis multisque documentis non tantum propter obedientiam, ut plerique volunt, sed etiam et per naturam servus Patris et filius ancillae eius verissime edocetur? [l. VI, n. 4, col. 203].

49. Vel in qua forma erit in aeternum Patri subditus [1 Cor. 15, 28], si inter divinitatem eius et humanitatem nulla differentia nullaque inaequalitas fore credatur? [l. VI, n. 5, col. 204].

50. Hae sunt sententiae praefati egregiique doctoris Augustini, non de humanitate Filii Dei, in qua extrinsecus factus est, non de substantia Patris subsistens, sed ex carne matris et natus est. [l. VI, n. 7, col. 208].

51. Si enim idem Redemptor noster in forma servi, ut vos vultis, verus est Filius Dei. — Secundum Domini mandatum gestabat divinitatem et habitator est templi sui. [l. VII, n. 2, col. 213-214].

52. Qui susceptus est cum eo qui suscepit connuncupatur Deus. [l. VII, n. 3 col. 215].

53. Si quis nos a nostra professione declinare vult, proferat aeque idoneos testes qui affirment quod ex utero matris verus Deus sit conceptus et verus sit Filius Dei. [l. VII, n. 14, col. 227].

54. Filium Dei pro se sicut pro nobis orasse. [l. VII, n. 15, col. 228].

55. Apologiae eiusdem fragmenta a Paulino Aquileiensi extracta et improbata[1]**:** Confitetur [Felix] se Dominum Iesum Christum verum Deum verumque credere hominem... unum eundemque Dei hominisque Filium... non duos filios nec duos deos, et his similia. [l. I, c. 9, col. 361].

56. Si autem, ut vos vultis, homo assumptus a Filio Dei mox a conceptione virginalis uteri conceptus est Deus et verus natus est Deus, quomodo ipse Filius prophetice de semetipso ait [Is. 49, 5]: Et nunc haec dicit Dominus formans ex utero servum sibi? [l. I, c. 9, col. 361].

57. Qua auctoritate homo Dominicus ex utero matris verus Deus conceptus et verus Deus natus a vobis praedicatur, cum sit natura verus homo et per omnia subditus Deo? [l. I, c. 9, col. 361].

58. Personas non divido, naturas prorsus distinguo. [l. I, c. 9, col. 361].

59. Qui negat eum adoptivum secundum hominem filium Dei, neget necesse est eum verum fuisse hominem. [l. I, c. 27, col. 379].

60. Non posse quidquam membra habere nisi hoc quod praecesserit in capite. [l. I, c. 28, col. 379].

61. Aliquando ea quae ad solam Dei divinitatem, non ad humanitatem eius, pertinere certum est, referuntur ad eandem humanitatem, sicut est illud in evangelio Ioannis: Nemo ascendit in caelum... Cum liquide pateat non filium hominis descendisse de caelo, neque ibi fuisse priusquam nasceretur in terra. [l. II, c. 6, col. 426].

62. Observatum esse in toto evangelii corpore, hominis semper filium traditum, non Dei. [l. II, c. 12, col. 432].

---

[1] In opere *Contra Felicem Urgellitanum libri tres*, PL 99, 343-468.

63. Haereticus iste cum sequacibus suis astruit eum diem nescire iudicii, quia homo fieri dignatus est; affirmat non esse essentialiter bonum; derogat non eum venisse suam facere voluntatem; autumat non esse suum, regnum praestare caelorum, et his similia. [l. III, c. 3, col. 435].

64. Iuxta humanitatis vero substantiam non venit voluntatem suam facere, sed eius qui misit illum; qui et in Passione sua Patrem efflagitans ait: Pater, si fieri potest, transeat a me calix iste. [l. III, c. 4, col. 436].

65. Ex scripto postumo sententiae ab Agobardo extractae et impugnatae[1]**:** 9. Deus Pater omnipotens voluntate genuit Filium an necessitate? Quantum ad divinitatis eius essentiam pertinet, neque voluntate neque necessitate sed natura. In vero quippe Filio de substantia Patris genito voluntas nativitatem praeire non potest ubi natura praecedit. Sed neque necessitate quae in Deo utique non est. Quantum vero ad humanitatis eius substantiam convenit, eundem Filium suum, quia non ex semetipso genuit sed de substantia matris virginis creavit et nasci voluit, ob hoc voluntate propter redemptionem nostram, non qualibet necessitate, eius Filius creditur... [PL 104, 40].

66. 13. Utrum Maria Virgo Deum et hominem sicut pariter ita et similiter genuit, an aliter genitrix deitatis et aliter humanitatis esse credatur?... Licet eadem gloriosa virgo Dei et hominis genitrix fideliter credatur, aliter tamen Dei genitrix et aliter hominis recte profitetur... 14... Naturâ quippe humanitatis assumptae propriam eam esse genitricem, Dei vero matrem gratiâ et dignatione divinitatis factam... [PL 104, 42-43].

67. 16... Utrum Christus Dominus in utraque natura similiter sit Filius Dei an dissimiliter? Non similiter sed dissimiliter... Quia sicut in se continet duas naturas, id est divinitatis suae et humanitatis nostrae, ita duobus modis unus creditur Dei Filius... 17... Secundum divinitatis essentiam naturâ veritate proprietate genere nativitate atque substantiâ, iuxta humanitatem vero non naturâ sed gratiâ electione voluntate placito praedestinatione assumptione, et cetera his similia... [PL 104, 44].

68. 19. Christus Dominus ac Redemptor noster sicut in divinitate creditur verus et proprius Filius Dei ita et in humanitate, an aliter?... Verus et proprius Filius ille veraciter creditur qui de substantia Patris est genitus, non aliunde assumptus, cui generatio dat nomen Filii, non electio vel gratia sive adoptio aut voluntas... Unus tamen in utroque, non duo. [PL 104, 45].

[1] Allegata in opere Agobardi *Adversum dogma Felicis Urgellensis*, PL 104, 29-70.

69. 28. Quid differt inter propria naturaliaque nomina divinitatis in uno Filio Dei atque accedentia humanitatis eius? Hoc differt, quod in divinitate sicut verus est Filius Dei, ita et verus Deus, in humanitate vero sicut verus est homo ita verus est filius hominis... In illa Deus super omnia, in ista vero homo intra omnia, et ut brevi compendio plurima concludam, in illa, id est in essentia divinitatis, Deus Dominus, Patris Verbum, Patris veritas sapientia virtus imago Patris... Accedentia vero illi sunt homo infans puer adolescens iuvenis minister legis servus Patris minor Patre subiectus frater electorum... mediator Dei et hominum propheta evangelista apostolus sacerdos pontifex. Haec omnia et his similia accedentia sunt illi secundum dispensationem carnis, non propria secundum potestatem deitatis. [PL 104, 55-56].

70. 33. Recurrunt propria nomina ad accidentia seu accidentia ad propria, annon? Recurrunt... Propter singularitatem personae, in qua divinitas Filii Dei cum humanitate sua communes habent actiones: qua ex causa aliquando ea quae divina sunt referuntur ad humana et ea quae humana fiunt interdum ascribuntur ad divina, et hoc ordine aliquando Dei Filius in hominis filio filius hominis appellari dignatur et hominis filius in Dei Filio Filius Dei nuncupatur. [PL 104, 59].

71. 35... Nemo ascendit in caelum [... Io. 3, 13]. Certe quando haec loquebatur nondum erat filius hominis in caelo per naturam in suscipiente se, hoc est, in Filio Dei... [PL 104, 60].

72. 36. Certe catholica fides credit quod non proprius Dei Filius, qui de substantia Patris genitus est et per omnia Patri similis, pro nobis traditus sit, sed homo assumptus ab eo... [PL 104, 60].

73. 37. Ita divina Scriptura loquitur, ut ea quae capitis sunt, id est Christi, referantur ad corpus, id est Ecclesiam, et ea quae corporis sunt ascribantur capiti... Nihil enim habere potest Ecclesia quod ad vitam et pietatem pertineat nisi quod a capite suo, id est Christo, acceperit, Apostolo teste [... Eph. 1, 3-5]. [PL 104, 62].

74. Activitas doctrinalis ab Agobardo enarrata[1]**:** 5... Coepit aliquando... quosdam docere ut crederent Dominum nostrum Iesum Christum secundum carnem veraciter nescisse sepulcrum Lazari [... Io. 11, 34], et veraciter ignorare diem iudicii, veraciter etiam ignorasse quid conferretur a duobus discipulis ambulantibus in via... Hoc ut cognovi, accessi ad eum coram ipsis quibus ista suadebat et interrogavi eum utrum ita prorsus sentiret. Quod cum confirmare tentaret, obiurgavi eum... Promisit se omnis emendationis diligentiam sibimet adhibiturum... [PL 104, 37-38].

[1] In opere citato.

75. 6. Post mortem vero eius cognovi per quosdam fideles fratres qui ab illo audierant, quod dixerit Deum Dei Patris Filium nullatenus dici debere passum aut crucifixum sed ab eo hominem assumptum; confirmare hoc nitens exemplo Isaac, qui a patre ductus ad immolandum, non ipse sed aries pro eo est immolatus; tanquam in Isaac figuratus sit Filius Dei et in ariete filius hominis... [PL 104, 38].

76. 6 ... Nullatenus acquiescebat sentire... ut crederet in uno Domino nostro Iesu Christo duarum naturarum unitionem substantialiter factam et Deum Verbum secundum subsistentiam carni unitum... Timens enim permixtionem Eutychetis incurrere, corruit in divisionem Nestorii... [PL 104, 38].

77. 8 ... Felix frequenter gaudet dicere hominem assumptum vel formam servi. Quamquam enim et pie dici possit sicut et frequentissime dictum a sanctis patribus invenitur, tamen considerandum est quod etiam impie dici possit, secundum quod in Nestorio haec verba nostris displicuerunt... [PL 104, 40].

78. Liber de variis quaestionibus... ex utroque Testamento collectus [1]**:** 18. $_1$ De eo quod Redemptor noster Christus Iesus secundum divinitatem verus sit Filius Dei de substantia Patris genitus, iuxta humanitatem vero verus sit hominis filius ex substantia matris creatus et natus; unus tamen idemque ipse in utraque substantia Christus Dei Filius, unus videlicet propter singularitatem personae, non confusis vel immixtis naturis sed tantum unitis atque consertis. [p. 50].

79. 19. $_1$ De eo quod idem Filius Dei et dominus David secundum divinitatem et filius eius iuxta humanitatem verissime appelletur, et quia ita est filius David secundum carnem, ut tamen Filius Dei sit in utraque substantia unus... $_3$ Filius quippe David veraciter Christus secundum carnem... praedicatur et creditur; Filius vero Dei in eadem carne non substantialiter sed per eum qui illum in unitate personae suae suscepit atque univit, id est illum qui verus filius est substantialiter, et ipse filius eius est, non divisa persona sed unita atque singulari, gemina vero substantia, deitatis videlicet atque humanitatis [pp. 53-55].

80. 20. $_1$ De eo quod idem Christus Dominus ac Redemptor noster Deus sit et homo, excelsus pariter atque humilis, Filius Dei et filius hominis; aequalis Patri secundum divinitatem, minor ei erga humanitatem; similis Patri in divinitate, consimilis nobis in humanitate; Dominus omnium cum Patre secundum divinitatem, servus vero Patris in assumpta humanitate; duplici videlicet substantia simplici vero persona... $_4$ Ipse unus atque idem est qui in forma divinitatis Dominus est ut Pater et Spiritus Sanctus, in forma vero humanitatis servus est Patri atque subiectus, quamvis praelatus sit omni creaturae in caelo et in terra... $_5$ Duas quippe in singularitate personae continet naturas... duas etiam formas duasque voluntates atque operationes. [pp. 56-56].

[1] Opus sine auctoris nomine transmissum quod Felici Urgellitano restituendum ostendit IOSEPH MADOZ, in *Estudios eclesiásticos*, 23 (1949) 147-168. Ed.: VEGA ANGEL et ANSPACH EDUARDUS (Escorial 1940), qui tamen opus S. Isidoro Hispalensi adiudicarunt.

81. 21. $_1$ De eo quod idem Redemptor noster Dei Filius Deus sit et Dominus. Et quia a Patre ob reparationem generis quod in Adam peccando perierat in hunc mundum missus est. Et quod verum hominem quem ex utero Mariae Virginis in unitatem personae suae assumpsit in hunc mundum visibiliter gestavit... $_6$ Ipse est Dominus Deus, qui per mortem carnis assumptae salvos fecit credentes in se... $_9$ Ipse est Deus Dei Filius terra carnis nostrae, quam ex utero Virginis in unitatem personae sibi coniunxit atque conseruit... $_{18}$ Ipse enim est Dei Filius, unigenitus in natura, primogenitus in gratia; unigenitus in essentia divinitatis quia sine fratribus, primogenitus vero in humanitate in qua electos suos fratres habere dignoscitur... $_{20}$ Ipse est Deus Dei Filius in assumpto homine, de quo beatus Paulus... ait: "Quoniam quidem Deus erat in Christo mundum reconcilians sibi", ut subaudiatur divinitas in homine assumpto. [pp. 57-64].

82. 22. $_1$ De eo quod idem Filius Dei Dominus et Salvator noster ob delicta humani generis, salva divinitatis suae potentia... in forma servi quam ex nobis assumere dignatus est a Iudaeis et gentibus tempore passionis suae comprehensus... mortuus et sepultus et die tertio per virtutem Patris et suam a mortuis excitatus et in caelesti regno sublimatus... [p. 65].

83. 23. $_1$ De eo quod Salvator noster post mortem carnis ad infernum descendit et quia die tertia a mortuis resurrexit atque per virtutem Patris in caelum sit elevatus... $_5$ Solus quippe Filius Dei dicitur descendisse et ascendisse, quia homo ab eo assumptus neque descendit de caelo ubi priusquam nasceretur non erat, neque propria virtute ascendit sed a suo susceptore levatus est... [pp. 67-69].

84. 47. $_1$ De eo quod Dominus noster Iesus Christus Dei Filius ob id quod secundum carnem de genere David nasci dignatus est nunc David nunc filius eius nuncupatur... $_6$ Filius itaque David veraciter dicitur, quia ex Maria Virgine... nasci dignatus est. In qua carne et filius David veraciter nuncupatur et servus Patris appellatur: servus utique in forma servi, filius vero per electionem et gratiam. [pp. 132-135].

85. 52. $_1$ Recapitulatio duarum generationum quas Dei Filius in forma humanitatis in semetipso absque omni delicto complexus est... $_4$ Has geminas generationes duo illi evangelistae... in ipso Christo Domino mirabiliter copulant. Ex quibus primus, Matthaeus, seriem generationis

quae secundum carnem est... usque ad Christum perducit... 5 ... Lucas vero ordinem generationis quae per adoptionem fit... a baptismo in quo baptizatus est Christus... perducit ad Deum ... 8 Quae generatio spiritalis, quae per adoptionis gratiam de filiis irae Dei filios efficit, a nullo alio exordium habere potest nisi a Christo Domino et Redemptore nostro... ut quemadmodum ille qui in essentia divinitatis non gratia sed natura, non adoptione sed genere, verus est Filius Dei, propter nos vero gratia suscepit hominem in quo fieret verus filius hominis... [pp. 156-158].

S. ISIDORUS EP. HISPALENSIS († 636)

1. Etymologiarum[1], l. VII, c. 2: 1. Multis etiam modis Christus appellari in Scripturis invenitur divinis. Nam ipse Dei Patris unigenitus Filius, dum esset aequalis Patri, propter salutem nostram formam servi accepit. Proinde quaedam nomina in illo ex divinitatis substantia, quaedam ex dispensatione susceptae humanitatis assumpta sunt. [PL 82, 264].

2. 13. Unigenitus autem vocatur secundum divinitatis excellentiam quia sine fratribus, primogenitus secundum susceptionem hominis, in qua per adoptionem gratiae fratres habere dignatus est quibus esset primogenitus. [PL 82, 265].

3. 47. Homines autem minus intelligentes quid pro quo dicatur, ea quae propter formam servi dicta sunt volunt transferre ad formam Dei; et rursus ea quae dicta sunt ut ad se invicem personae referantur, volunt nomina esse naturae atque substantiae, et faciunt errorem in fide. [PL 82, 267].

4. 48. Sic autem Dei Filio coniuncta est humana natura, ut ex duabus substantiis fieret una persona. Solus igitur homo pertulit crucem, sed propter unitatem personae et Deus dicitur pertulisse. [PL 82, 267].

5. Sententiarum[2], l. I, c. 14: 3. Christus et in forma servi servus et in forma servi non servus. In forma quippe servi Domini servus; in forma servi omnium Dominus. Christus in forma servi propter conceptionis excellentiam Dominus est omnium, quia, etsi suscepit carnem, non tamen ex carnis libidinosa contagione. [PL 83, 565].

[1] Ed.: LINDSAY WALLACE MARTIN, in *Scriptorum classicorum bibliotheca Oxoniensis*, tt. 2 (Oxonii 1911). PL 82, 73-728 = FAUSTINUS ARÉVALO, *S. Isidori Hispalensis opera omnia* (Romae 1797).

[2] PL 83, 537-738.

6. 4. Mediator Dei et hominum Christus Iesus nequaquam alter in humanitate alter in deitate est, sed in utraque natura idem unus est. Nec purus homo conceptus est, nec purus homo editus est, nec postea meritum ut Deus esse accepit; sed Deus Verbum, manente incommutabili essentia quae illi cum Patre et Spiritu Sancto est coaeterna, assumpsit carnem pro salute humana, in qua et impassibilis pati, immortalis mori, et aeternus ante saecula temporalis posset ostendi. [PL 83, 565].

7. 6. Ideo Deus in homine venit, quia per seipsum ab hominibus cognosci non potuit. Sed unde nobis consuluit, inde despectionem tulit, quia infirmitatem quam pro nobis suscepit, homo superbus despexit. [PL 83, 566].

8. 10. Quamvis ordinem nostrae liberationis nescierit diabolus, scivit tamen quod pro salutatione hominum Christus advenit, sed quod sua idem nos morte redimeret, ignoravit; unde et eum occidit. Nam si ille Christum per mortem redimere humanum genus scisset, non eum utique peremisset. [PL 83, 567].

9. 12. Christus sicut peccatum quod poena dignum est non admisit, ita poenam peccati nostri suscepit, ut per indebitam poenam suam debitam aboleret culpam nostram, ut per hoc amitteret diabolus quos reos tenebat, dum unum interfecit qui nihil peccati admiserat, ideoque quos quasi iuste tenuit amisit, quia iniuste Redemptorem nostrum occidit. 13. Illusus est diabolus morte Domini quasi avis. Nam ostensa Christus suae carnis mortalitate quam interimendam ille appetebat, abscondit divinitatem ut laqueum quo eum velut avem improvidam prudenti irretiret decipula. Nam si innox Christus non occideretur, homo diabolo addictus per praevaricationem non absolveretur. [PL 83, 567].

10. 15. Idcirco Dominus in inferno descendit, ut his qui ab eo non poenaliter detinebantur viam aperiret revertendi ad caelos, secundum testimonium Isaiae dicentis [51, 10]: "Posuisti profundum maris viam, ut transirent liberati". Viam quippe Christus in profundum maris posuit, quando in infernum descendens sanctis iter ad caelos revertendi monstravit. [PL 83, 568].

11. Differentiarum[1], l. II: 8. 23 Inter nativitatem Christi et nostram hoc interest... Nos ex una generatione subsistimus, ille autem ex duabus, divinitatis et humanitatis. 24 Ex prima nativitatem sumpsit, ex altera creationem. Natus enim divina generatione, factus humana. Primum fuit sine tempore, secundum in plenitudine temporis. Nos ex duabus subsistimus substantiis, corporis videlicet atque animae, ille vero ex tribus, Verbi corporis et animae. Inde est quod perfectus praedicatur Deus et homo, habens in se geminam substantiam, et divinitatis suae et humanitatis nostrae. [PL 83, 73-74].

[1] PL 83, 9-98.

12. De ecclesiasticis officiis [1], l. I: 26. 1 ... Susceptae carnis causa haec est. Postquam enim invidia diaboli parens ille primus spe seductus inani cecidit, confestim exsul et perditus in omni genere suo radicem malitiae et peccati transduxit... 2 Volens ergo Deus terminare peccatum, consuluit verbo lege prophetis signis plagis et prodigiis. Sed cum nec sic quidem errores suos admonitus agnosceret mundus, misit Deus Filium suum ut carne indueretur et hominibus appareret et peccatores sanaret. Qui ideo in homine venit, quia per seipsum ab hominibus cognosci non potuit. Ut autem videretur, Verbum caro factum est assumendo carnem, non mutatum in carnem. Assumpsit enim humanitatem, non amisit divinitatem. Ita idem Deus et idem homo. [PL 83, 762].

13. 30. 2 ... Tripertita autem ratio Dominicae passionis ostenditur. Prima itaque causa est, ut Christus pro reatus mundi redemptione daretur et hostis antiquus velut hamo crucis caperetur, scilicet ut quos obsorbuerat evomeret, et praedam quam tenebat amitteret, non potentia victus sed iustitia, non dominatione sed ratione. 3 Secunda causa est, ut secuturis hominibus vitae magisterium praeberetur. Ascendit enim in crucem Christus ut nobis passionis et resurrectionis praeberet exemplum: passionis ad confirmandum patientiam, resurrectionis ad excitandam spem; ut duas vitas nobis ostenderet in carne, unam laboriosam, alteram beatam, laboriosam quam tolerare debemus, beatam quam sperare debemus. 4 Tertia causa est susceptae crucis, ut superba saeculi et inflata sapientia per crucis stultam (ut putatur) praedicationem humiliata corrueret. [PL 83, 765] [2].

S. ILDEFONSUS EP. TOLETANUS († 667)

14. De virginitate B. Mariae [3]: 6 ... Vaticiniorum omnium ad hoc summa porrecta est: ut de Spiritu Sancto et Maria semper Virgine fieret hoc Verbum caro, fieret Deus homo, fieret humanum quod erat divinum, non diminutione deitatis, non interitu aeternitatis, non commutatione incommutabilis veritatis, sed assumptione carnis, sed participatione hominis, sed societate humanitatis. Sicque in unione personae idem sit Verbum qui caro, idem sit homo qui Deus, idem sit et qui divinitas et qui humanitas est. Ac per hoc iuxta Ieremiam [Bar. 3, 36-38] ipse unus Christus sit Deus qui invenit omnem viam prudentiae, qui et

[1] PL 83, 737-826.
[2] In concilio Hispalensi II a. 619, Isidoro praeside, prolata est collectio auctoritatum ex S. Scriptura et patribus, sub titulo: *De duabus in Christo naturis et una persona,* quae habetur in PL 84, 598-607. Cf. MADOZ JOSÉ, in *Miscellanea Isidoriana* (Roma 1936), pp. 177-220.
[3] Ed.: BLANCO GARCÍA VICENTE, in *Textos latinos de la edad media española* (Madrid 1937). PL 96, 53-110.

cum hominibus conversatus est homo... Audisti quid egerit adveniens Deus in utero Virginis?... Audisti quia cum aliud sit Deus et aliud homo, non tamen est alter Deus et alter homo, sed unus est Dominus meus Iesus Christus, idem Deus et homo? [BLANCO, pp. 97-99. PL 96, 75-76].

S. IULIANUS EP. TOLETANUS († 690)

15. De tribus capitulis liber apologeticus [1]: 4. Ad secundum quoque retractandum capitulum transeuntes, quo idem Papa incaute nos dixisse putavit 'tres substantias in Christo Dei Filio profiteri': sicut nos non pudebit quae sunt vera defendere, ita forsitan quosdam pudebit quae vera sunt ignorare. Quis enim nesciat unumquemque hominem duabus constare substantiis, animae scilicet et corporis? de quibus Apostolus specialiter loquitur dicens: "Et si exterior homo noster corrumpitur, sed interior renovatur de die in diem" [2 Cor. 4, 16], sicut et ille sitiens Deum clamabat in psalmo: "Sitit te, inquit, anima mea, quam multipliciter et caro mea" [Ps. 62, 2], necnon et alia multa quae hominem duabus substantiis constare pronuntiant. [PL 96, 528-529].

16. 5. Contra quam regulam invenimus item in Scripturis aut carne plerumque nominata totum hominem posse intelligi, aut anima sola interdum nominata totius hominis perfectionem agnosci. Quapropter natura divina humanae sociata naturae possunt et tres proprie et duae tropice appellari substantiae. Sed aliud est cum per proprietatem totus homo exprimitur, aliud cum a parte totus intelligitur... [PL 96, 529].

17. 12. Haec igitur sanctis patribus nos docentibus et utramque locutionis regulam nobis insinuantibus videant iam tandem et sentiant qui sine favore partium iudicant, quae pars plus potest esse tutissima, licet in neutram partem possit cadere culpa... In illa enim parte quae a parte totum hominem intelligi volet potest haereticorum dolus latere, ut unamquamque ex his substantiam nominans aliam supprimat, sicque quod ore non profitetur nec corde confiteatur, sicut Apollinaris qui negat Dominum Iesum humanam naturam habuisse vel Manichaeus negans in Christo assumpti corporis veritatem. In hac vero nostra professione, ubi praemissa Verbi substantia specialiter duas hominis in una Christi persona substantias profitemur, nullus potest accidere vel suspicari fraudulentiae dolus, quando evidenter in Deo assumptus praedicetur homo totus. Tutior ergo pars est quae totum dicit quam quae aliquid supprimit, et plus claret quod proprie dicitur quam quod arcta tropice locutione firmatur... [PL 96, 533-534].

[1] PL 96, 525-536. Responsio ad accusationem latam a Benedicto II; suscepta est a concilio Toletano XV a. 688 et a Sergio papa bene accepta.

18. Fragmentum s. Iuliano falso ascriptum [1]: Excellentissimum est testimonium veridicis excrutare non temeritatis arbitrio opinare. Sed quod sanctum evangelium enarrat de anima Christi, sicut ipse dixit: "Potestatem habeo ponendi animam meam, et iterum assumendi eam". Et "tristis est anima mea usque ad mortem". Et "inclinato capite emisit spiritum" [Io. 10, 18; Mt. 26, 38; Io. 19, 30]. Unde et beatus Esydorus in *Differentiarum* libro exposuit dicens: "Omnis anima spiritus et non omnis spiritus anima" [l. II, c. 30; PL 83, 84]. Quia et angeli spiritus sunt et non animae. Nam et animam quam Christus dixit ponere, confirmat evangelista sicut in passione dicit: "Inclinato capite emisit spiritum.

19. Absit tamen ut ipsam divinitatem emisisse dicamus, sed spiritum et animam rationalem. Quia Deus per naturam in homine quem creavit numquam recedit. Qui subtus omnia est, et infra omnia est, et extra... et super... Subtus omnia per substentationem, infra omnia per vivificationem, extra omnia per complexationem, super omnia per dominationem. Iterum: Subtus omnia sed non curvus, infra omnia sed non elongatus. Non ascendit divinitas neque descendit per naturam, quia ubique est, sicut dicit psalmista: "Si ascendero in caelum, tu ibi es, et si descendero in infernum, ades". Naturaliter Deus per divinitatem neque ascendit neque descendit.

20. Descendit per humanitatem, ascendit cum humanitate. Quod ad terram pertinet, accipit refectionem; quod ad animam pertinet, tristitiam, sicut dicit ipsa veritas: "Tristis est anima mea usque ad mortem". Terra terram obtinuit et anima ad animas descendit. Anima animas redemit. Nam et caro Christi in sepulcro iacens, ad unionem personae, Deus est. Divinitas numquam ab humanitate sua discessit, neque humanitas a divinitate sua recessit. Ad unionem personae Deus mortuus est. Sicut in Apocalypsim dicit: "Ego sum primus et novissimus, et fui mortuus et ecce sum vivens in saecula saeculorum" [Ap. 1, 17-18]. Nam et psalmista dicit: "Per humanitatem domini mors et domini exitus" [Ps. 67, 21]. Ad unionem personae anima Christi creatrix est et non creatura: et caro Christi ad unionem personae creatrix est et non creatura. Ad distinctionem naturae divinitas exors mansit a passione. Ad unionem personae totus Christus mortuus est et resurrexit. Naturae enim in Christo duae, Deus et homo. Sicut Apostolus dicit: "Fratres, hoc sentite in vobis quod et in Domino Iesu Christo". Id est, animam et corpus. Nos quidem ex duabus substantiis, ille ex tribus, id est, Verbi, corporis...

[1] Fragmentum detexit ediditque ZACARÍAS GARCÍA VILLADA, S. I., *Historia eclesiástica de España*, t. II P. I (Madrid 1932), pp. 334-335. Argumentis internis iudicavit illud pertinere ad primum *Apologeticum*, quod amplius non exstat. Hanc opinionem evertit IOSEPH MADOZ, S. I., in *Gregorianum*, 33 (1952) 414.

BEATUS DE LIEBANA ET HETERIUS EP. OSMAE
(† 798 et ca 800)

1. Epistola ad Elipandum [a. 785-6] [1], l. I: 8. Quis est Dei Filius nisi Iesus quem Virgo peperit Maria?... Potuerat et filius dicere: Sic dilexit Deus mundum, ut Filium suum adoptivum daret in mundo, ut omnis qui crediderit in eum non pereat. Et utique missio eius homo est. Et nihil aliud potuerunt in eo videre increduli qui eum crucifixerunt nisi tantum hominem. Et cum hominem crucifixerunt, Filium Dei crucifixerunt, Deum crucifixerunt. Pro me passus est Deus meus, pro me crucifixus est Deus meus... [PL 96, 898].

2. 9 ... Servus dictus est Patris quia semetipsum exinanivit, id est, semetipsum mundo visibilem ostendit... Et ideo Patris est servus qui cum Patre est unus Dominus et unus Deus. Verumtamen ipse sibi nec dominus nec servus est. Solius Patris est servus [... Io. 6, 38]. Non hoc loco dixit voluntatem Dei facere, sed Patris. Quamvis enim Deum suum Patrem dixerit, cum Deus sit etiam ipsa natura et de illius essentia, tamen nullatenus ignoramus quod manens homo quoque factus sit, qui sub Deo iuxta debitam legem naturae humanitatis exsisteret... [PL 96, 899].

3. 12 ... Sed ista mystica et invisibili unctione tunc intelligendus est unctus, quando Verbum Dei caro factum est, id est, quando humana natura sine ullis praecedentibus bonorum operum meritis Deo Verbo est in utero Virginis copulata, ita ut cum illo fieret una persona... [PL 96, 901].

4. 13 ... Una pars episcoporum dicit quod Iesus Christus adoptivus est humanitate et nequaquam adoptivus divinitate. Altera pars dicit: Nisi ex utraque natura unicus est Dei Patris Filius proprius, non adoptivus, in tantum proprius, ut ipse sit Dei Filius Deus verus et ipse adoretur et colatur qui sub Pontio Pilato est crucifixus. Haec pars nos sumus, id est Heterius et Beatus, cum ceteris ita credentibus... [PL 96, 902].

5. 20 ... Multum enim praecedit fides intellectum... Ergo in divinis rebus fides tantummodo adsit et nulla quaestio remanebit. Quod si discutere volueris et rationem de Deo et homine facere praesumpseris, continuo in laqueo perditionis immergeris. 21. Nos ergo debemus dicere: Illum Deum et istum hominem unum habemus et adoramus Deum, cum

[1] PL 96, 893-1030.

Patre et Spiritu Sancto unum Deum, non hominem, quartam introducentes personam, sed cum ipsa carne propria unum adoramus Christum Filium Dei Deum, iuxta Ephesini concilii verae fidei documentum, quae ait: "Caveamus autem de Christo dicere: Propter assumentem veneror assumptum et propter invisibilem adoro visibilem". Horrendum vero super hoc etiam illud dicere: "Is qui susceptus est cum eo qui suscepit connuncupatur Deus"... [PL 96, 905-906].

6. 57 ... Quod nullus ei hominum, in quo homo est, similis habeatur. Notandum nobis est quod sanctus Iob, ut longe distare a Christo angelos demonstraret dixit: "Non dabitur aurum obryzum pro ea" [Iob. 28, 15], id est, pro ea sapientia quae Christus est... 58 ... "Non adaequabitur ei topazium de Aethiopia" [Iob. 28, 19]. Ac si patenter insinuet dicens: Hi qui in peccatis concepti et in peccatis nati ad conversionem veniunt, aequari homini Deo non possunt, quamvis multis colorum virtutibus resplendere videantur... 59. Hoc totum quare dicimus? nisi ut nemo se praesumat christianorum Christo comparari, ut Elipandus facit, qui dicit: "Et ille Christus, et nos christi; et ille servus, et nos servi"... Sed non secundum eandem rationem unus ex nobis intelligendus est, quia ille singulariter dictus et nos pluraliter... [PL 96, 928-929].

7. 59 ... Nam iste homo singulariter Deus est. Si nominas hominem, Deus est verus. Quemadmodum si ponas ante oculos quemlibet hominem et nominas eum carnem, ipse tamen et anima est. Si nominas animam, ipse vero et caro est: et ex utroque, id est anima et carne qua constat homo, una persona est, et unum illi nomen est, carnis et animae, ut puta Petrus. Et cum sapienter loquitur ipse, caro eius videtur, sapientia eius tantum auditur, non videtur, et tamen ipsa sapientia in anima est, quae per carnem foris auditur. Sic et Christus: caro eius videbatur et divinitas eius non videbatur. Et sapientia eius quae per carnem foris videbatur, de divinitatis eius erat apparatu. [PL 96, 929].

8. 60 ... Christus tres habet substantias: una aeterna quae cum Patre est illi aequalis... Duas vero substantias habet temporales quae de nostro sunt, id est animam rationalem et carnem. De nostro habet aeternus unde temporalis est... Quamobrem et sola caro mortua quae in sepulcro iacuit Christus Filius Dei est. Et sola anima qua ad inferna descendit Christus Filius Dei est. Et Verbum Patris qui semper aequalis exstitit Patris Christus Filius Dei est. Haec tria non tres Christi filii Dei sunt sed unus Christus Filius Dei est... Agit persona quaeque substantia totum una persona. Naturale est illi venire in hoc mundo solus minoratus paulo minus ab angelis. Naturale est illi ubique esse cum Patre... Naturale est illi solus Filius mori. Solum Filium dico mori, quia solus Filius se exinanivit. Exinanitio eius adventus eius est. Adventus eius humanitas eius est... [PL 96, 930].

9. 83 ... Cum caro mortua est sola, Dei Filius solus mortuus est, quia solus in hoc mundo venit, et adventus eius ipsa caro est. Et ipsa caro exanimis iacebat mortua, sed Verbum caro factum non fuerat mortuum, quia cum carne ipsum Verbum immortale et inseparabile erat carni suae in sepulcro sicut et Verbum caro factum in utero... [PL 96, 944].

10. 119 ... Si Deus servus est, ergo totius Trinitatis servus est, quia Trinitas ipse est Deus. Si Trinitatis servus est, ubi habet Filium Dei qui natus est de Virgine [... Lc. 1, 31]? Ecce Iesum Filium altissimi Patris, non filium Spiritus Sancti, non filium Filii, quomodo est tecum servus? [PL 96, 969].

11. 122 ... Utrasque naturas ipse sibi proprio ore manifestavit. Dicit pro divina: "Ego sum". Dicit pro humana: "Ego sum". Nonnumquam dicit: "Ego et Pater unum sumus" [Io. 10, 30]; divina est. Cum vero dicit: "Ego sum via", et: "Ego in nomine Patris mei veni et non me recepistis" [Io. 14, 6; Io. 1, 11]; humana est. Et in illa de se dixit. Sic et cum dixit: "Qui me misit mecum est neque me dereliquit" [Io. 8, 29]. Et alio loco: "Deus, Deus meus, quare dereliquisti me?" [Mt. 27, 46]. In ambas naturas me et me. Nam cum dicit "me dereliquisti", humana est. Quia Deus hominem susceperat, et ipse homo mori habebat. Et divinitas quae vita erat exsul erat a morte. Ideo per mortem crucis relinquendus erat usque ad resurrectionem ipsius. Non quod divinitas relinqueret carnem suam, sed quod non moritura erat cum carne sua. Quia sic in sepulcro carnem suam commanendo <non> deseruit, sicut in utero Virginis connascendo formavit... [PL 96, 971].

12. 123. Et cum ex utroque unus sit Filius, cavendum est ne aliquis dicat: Homo mortuus et Deus eum excitavit. Hoc illi dicunt qui secundum carnem eum praedicant adoptivum et secundum divinitatem proprium. Sed ipse Dominus mendaces eos redarguit, cum Iudaeis dixit: "Solvite templum hoc et in triduo suscitabo illud" [Io. 11, 19]. Non dixit 'Solvite templum quod Pater suscitet', sed: "Ego suscitabo illud"... [PL 96, 971].

13. **Epistola ad Elipandum,** l. II: 50. Dominus noster Iesus Christus mons montium est, non unus de montibus, ut haereticus asserit Elipandus. Nam cum singulariter mons dicitur, aut singulariter Dominus, aut singulariter Christus, aut singulariter pontifex, aut singulariter sacerdos, aut singulariter hostia, aut singulariter agnus, aut singulariter lapis, aut singulariter petra, et cetera huiusmodi similia, aut certe singulariter servus, aut singulariter pauper: solus ipse in sua persona intelligendus est, ut in ipsa humilitate quae a nobis figuraliter praedicatur, nullus ei similis praedicetur. Nam et homines sancti multi

sunt qui ei credendo efficiuntur sancti. Ab eo dicuntur dii, ab eo domini, ab eo christi, ab eo pontifices, ab eo sacerdotes, ab eo hostiae, ab eo agni, ab eo lapides vivi, ab eo fortes petrae. Propter hoc ille factus est Patris servus, ut nos de multis dominis liberaret, id est, de multis idolis; et ipsum solum haberemus Dominum qui propter nos factus est servus; et essemus liberi per ipsum qui solus inter mortuos est liber et nos ad hanc ingenuitatem perduxit. Et sine dubio summa ingenuitas creditur in quo Christi servitus comprobatur. Propter nos factus est pauper, ut nos eius paupertate efficeremur divites. Et quid est eius paupertas nisi eius humanitas? Et quid sunt nostrae divitiae nisi eius humanitas? Quod infirmum est Dei fortius est hominibus [1 Cor. 1, 25]. Ubi ille descendit, illic nos ascendimus. Ubi se ille inclinavit, ibi nos erexit. Ubi ille poenam perpessus est, ibi nos a poena liberavit... Ubi Pater eum exaltavit et donavit illi nomen, et nos cum illo exaltavit et cum illo nobis omnia donavit [Rom. 8, 32]: quia et ipsum nobis Pater dedit et nos illi donavit; et illum a parte dexterae suae collocavit et nos corpus eius cum capite sedere fecit... [PL 96, 1006-1007].

14. 51. Et cum sit caput et corpus una substantia, tamen multum distat inter caput et corpus, cum tantum unum sensum habeant communem et ceteros quatuor solum sibi vindicat caput. Multum ergo distat inter Christum hominem et omnem omnino sanctorum multitudinem qui de Adam ducit originem cum omnibus virtutibus soli homini Christo non poterit comparari aut aequari totus ille exercitus. Solus Christus sine illis poterat esse, toti illi sine Christo nec vivere possunt nec esse. [PL 96, 1007].

15. 69. Per hominem enim Christus huius viri factus est caput. Cui homini Christo a Virgine assumpto tota divinitas caput est. Et hoc totum in uno Christo est, quia et in eo est omnis plenitudo divinitatis corporaliter et ipse est caput totius Ecclesiae... [PL 96, 1014].

16. 75 ... Quia Verbum caro factum est et habitavit in nobis, id est, in carne nostra habitavit. Quia in nobis habitat quando in carne nostra habitat. Et ipsa caro nostra in qua habitat ipse est qui habitat. Fecit sibi domum in qua habitat, et ipsa domus ipse est. 76. Denique carpentarius quislibet facit sibi domum in qua habitat, sed ipsa domus non est ipse qui habitat. Et fortasse cum a persecutore ipsa domus dissipatur aut incenditur, habitator surgit ne simul pereat, et relinquit vacuam domum, quia ipsa domus quam habitabat non erat ipse. Non sic Deus homo factus habitavit in nobis, id est in carne nostra. Non sic Verbum Patris ut alter sit habitator et altera caro nostra quam habitat. Ut quia a Iudaeis carne occideretur, fugisset Verbum habitator. Absit hoc a fide catholica... [PL 96, 1017].

BASILISCUS

17. Ex scripto contra Elipandum [1]: Adicit quis: Deus Pater carnem non genuit. Fateor ipse quia carnem non genuit, sed Filium cuius caro est genuit. Nec quis homo in filium animam generat, sed carnem cuius est anima generat. Ibi enim Deus Pater spiritus spiritum, non carnem generat. Et hic quis homo pater caro carnem, non spiritum generat. Ibi Deus Pater et naturam et personam, hic homo pater tantum naturam: non personam. Ibi antequam naturam hominis susciperet, subsistens divina persona amplius augmenti ut Dei Filius fateatur, divina generatio obtinuit. Hic ut quis filius hominis fateatur, multo minus habuit, qui sine persona tantum a patre naturam carnis suscepit. Unde omnino quis aut dividat omnem hominis filium aut Christum ex utroque praedicet unum. Omnis enim ad Dei imaginem conditus, per quem imago Dei descendit, non nisi dissimiliter genitus ex utroque parente exsistit. Primo natus a Patre, incognitus manet pro tempore. Demum nascitur a matre et videtur in homine. Pater tantum sine persona naturam, mater vero ut naturam generat, et personam. Sed in una persona utramque substantiam: unam e visceribus propriis gignendo in fratrum transmisit, aliam non a visceribus proditam cum genita parturivit. Unde in gignentibus caro tantum de carne nata, anima vero a Deo noscitur propagata. Quapropter si uterque parens e proprio in Filio animam non genuit, ergo adoptivus illi in anima exstitit. Quamobrem si cui placet naturarum distinctionem in proprio et adoptivo filio dividere Christum, dividat hominem omnino hominis filium. Sed quia ratio veritatis repugnat, ex utroque Deo Patri, ex utroque in utroque parenti proprius Filius agnoscatur: quia in utroque non nisi unus personaliter aut Dei, aut hominis Filius demonstratur.

VINCENTIUS

18. Fragmentum servatum ab Alvaro de Corduba [2]: Ipse Verbum Patris per quem condidit saecula Pater, qui postea pro nobis siluit ante iudicem, ad aeternam remunerationem in sorte sanctorum coronandum exsuscitet. Illa dextera quae caelum fecit et terram et post

---

[1] Fragmentum allegatum a Paulo Alvaro de Corduba in ep. IV, n. 28 (ed. MADOZ J., *Epistolario de Alvaro de Córdoba*, in *Monumenta Hispaniae sacra*. Series patristica, fasc. 1 [Matriti 1947], p. 139-140. In epistolis huius auctoris († ca 860) auditur quasi ultima echo controversiae adoptianismi. Deficientibus notitiis biographicis de auctore mens sponte fertur ad Basiliscum illum qui a. 798 ad Carolum M. legatus Hildefonsi II Asturiae regis missus est. Cf. MADOZ, p. 140, nota.

[2] In epistola I, n. 13. MADOZ, 97. Quidam Vincentius a Beato de Liébana ad Alcuinum missus est. Cf. *Rev. Esp. Teol.* 1 (1940-1941).

a Pilato male iudicata vinculis est vincta, ipsa vos tempore iudicii in conspectu sanctorum amplexu proprio iubeat copulari. Illa facies quam post meridiem colonus paradisi ferre non sustinens fugit, et post pro illius et stirpis eius transgressione sputis ab infidelibus sordidata est, ipsa vobis, dum in igne venerit iudicare saeculum, in tranquillitatis et pacis specie sese iubeat demonstrare.

ALCUINUS († 804)

19. Adversus haeresim Felicis [a. 794-9] [1]: 36. Interrogo te, profani assertor erroris: anima rationalis quae in te est et totum corpus tuum vivificat vegetat et movet et, ut sancti patres volunt, corporis origine ⟨non⟩ seminatur sed ex nihilo creata aliunde corpori immittitur, annon sit patri tuo adoptiva filia et caro tantummodo propria filia? An tu totus, anima et corpore, unus et proprius patri tuo sis filius? Quod si homo ex ea substantia quae non ex se generatur corpori coniuncta proprium et verum poterit habere filium, cur Deum impotentem putas quod proprium non possit et verum de Spiritu Sancto ex Maria Virgine natum habere Filium?... In caelo voluit ex sua substantia aeternaliter habere Filium aequalem per omnia sibi: in terra ex virginali utero proprium quoque, licet in forma servi minorem, in forma divinitatis aequalem, non potuit?... In adoptione tibi aequalem esse asseris qui te adoptivum fecit?... Si una persona est et unus filius Deus et homo, et homo est adoptivus filius, necesse est ut Deus quoque sit adoptivus. Nonne multo elegantius esset ex dominante natura in filii proprietatem, subiectam esse glorificatam? [PL 101, 101-102].

20. 69. Videtur enim huius haeresis esse causam in animo errantium, quod putant hi qui asserunt Christum adoptivum esse, unum esse assumpsisse aliquid et adoptasse... et unum aestimant gratiam et adoptionem, cum legitur Apostolum dicere: Gratia Dei pro omnibus gustavit mortem [Heb. 2, 9]. Tamen non dixit Apostolus adoptione pro omnibus gustavit mortem, quia longe aliud est gratia multis in locis et adoptio... [PL 101, 116].

[1] Alcuini scripta in causa adoptianismi collecta habentur in PL 101, 87-304 hoc ordine: 87-120: *Liber contra haeresim Felicis*. 127-230: *Contra Felicem Urgellitanum libri septem*. 243-300: *Adversus Elipandum Toletanum*. Huius operis libri III-IV inscribuntur: *De incarnatione Christi et de duabus in eo naturis libelli duo necnon de veritate unius personae*. Quibus operibus interseruntur epistolae ad eandem causam spectantes: ad Felicem haereticum (119-125), ad Carolum Magnum (126-127), duae ad Laidradum et Nefridium episcopos et Benedictum abbatem (231-233 et 234-235), ad Elipandum Toletanum episcopum (235-244), ad filiam in Christo (299-304). Epistolarum editionem criticam curavit DUEMMLER ERNESTUS, in *Mon. Germ. hist.: Epistolae Karolini aevi*, t. II (Berolini 1895). Alia recens detecta epistola ad Beatum habetur in *Rev. Esp. Teol.* 1 (1940-1) 418-433.

21. 70... Quare unicum [Filium] si adoptivus est sicut et nos? Utique quia maiore proprietate Filius est Dei quam nos qui sumus praeveniente gratia adoptivi filii Dei... Veritas quippe ipsa unigenitus Dei Filius non gratia sed natura. Gratia suscipit hominem tanta unitate personae, ut idem ipse esset etiam hominis filius... [PL 101, 117].

22. 71. Igitur si Sanctus Spiritus... Dei donum est et de hoc dono ex Maria Virgine natus est Dominus noster Iesus Christus, quem Apostolus gratiam Dei non dubitavit nominare, unde hic adoptio potest accedere, dum ille conceptus de Deo in Deum proficiebat?... Nec aliquid ante fuit homo ille antequam Deus ut adoptari possit in Dei Filium, veluti nos ante fuimus filii irae... sed iste statim Dei Filius conceptus est in utraque natura... ut certissime intelligatur non omnia adoptari in Filium quae per gratiam adveniant, nec idem esse gratiam et adoptionem per omnia. Nam quilibet homo duos habens filios unum potest per gratiam sibi facere heredem, non tamen adoptivum potest eum facere in filium qui naturalis est ei filius... [PL 101, 118].

23. Contra Felicem Urgellitanum episcopum libri septem [a. 794-9] [1]. *Ex l. I:* 9... Potuitne [Deus] de carne Virginis proprium sibi procreare Filium an non potuit? Si non potuit, non est omnipotens; si vero potuit et noluit, vos habetis dare rationem quare noluisset; et si hoc poteritis enarrare, ergo voluntas Dei altissimi comprehensibilis est humano animo... Numquid non maior est dignitas in proprio filio quam in adoptivo?... [PL 101, 134].

24. 10. Revocate ad vosmetipsos oculos cordis vestri et intelligite huius solidissimi symboli consequentiam: de uno unigenito Filio Dei semper dicit et de duabus naturis in uno Filio Dei, eundemque dicit natum de Patre, Deum de Deo; eundem dicit natum de Spiritu Sancto et Maria Virgine, passum et sepultum et resurgentem die tertia. Quid est quod eum dividis in duos filios unum de Spiritu Sancto et Maria Virgine natum quem adoptivum asseris, alterum de Deo Patre quem verum dicis?... [PL 101, 135].

25. 11... Si Christus est proprius Filius Dei Patris et adoptivus, ergo est alter et alter. Similiter si in divinitate Deus verus est et in humanitate Deus nuncupativus, alter ⟨et alter⟩ est, et nullatenus sic sentientes potestis vobis evitare impietatem Nestorianae doctrinae: quia quem ille in duas personas dividit propter duas naturas, hunc vos dividitis in duos filios et in duos deos per adoptionis nomen et nuncupationis... [PL 101, 136].

26. 13... Et quomodo sancta Dei Ecclesia beatam Virginem genitricem Dei appellare solet, nisi quia ille ipse qui natus est ex eius carne pro-

[1] PL 101, 119-230.

prius est Filius Dei, et qui natus est ex substantia Dei Patris proprius est filius Virginis? Et in utraque generatione sit proprietas, non adoptio; veritas, non appellatio... [PL 101, 138].

27. *Ex l. II:* 3 ... Dom. Iesum Christum qui ex Maria virgine natus est hominis tantum filium an etiam Dei Filium dicas? Sed hoc superfluum est a te quaerere quod perspicuum est te sentire et multis verbis licet inaniter confirmare: hominis esse tantum filium qui ex Virgine natus est et non Dei nisi per adoptionem... [PL 101, 148].

28. 11 ... Nobis maxima est dignitas adoptivos Dei filios nominari, sed per illum qui verus est Filius Dei. In nobis itaque hoc nomen honorabile est valde, sed in Christo vile, quia maior dignitas est verum esse Filium Dei quam adoptivum... [PL 101, 154].

29. 12 ... Si ille homo quem assumpsit Filius Dei adoptivus est, adoptivus est ille qui eum assumpsit, quia una persona est in homine et in Deo, et est omnino unus filius, non duo filii. Unus autem filius quomodo potest esse proprius et adoptivus unius patris?... Sed quamquam duas habuisset post nativitatem ex Virgine naturas, tamen unam proprietatem in Filii persona firmiter tenuit. Accessit humanitas in unitatem personae Filii Dei, et mansit eadem proprietas in duabus naturis in filii nomine, quae ante fuit in una substantia. In assumptione namque carnis a Deo persona perit hominis, non natura... [PL 101, 155-156].

30. 18. Quam aperta est haec blasphemia, ut dicat Christum secunda indiguisse generatione? Et quem saepius sine peccato affirmat esse, nunc subito quasi peccatorem regeneratione indiguisse contendit; et qui Deum paulo ante asseruit et ex utero virginali natum esse, nunc subito quasi hominem purum lavacri emundatione purgandum esse pronuntiat, et ad similitudinem nostram adoptari in Filium Dei qui fuit Filius Dei conceptus et natus... [PL 101, 159].

31. *Ex l. III:* 2. Dicis itaque quod unus homo duos patres naturales non possit habere, unum vero possit naturalem habere et alterum adoptivum. Dicam et ego quod nullus pater unum filium potest habere utrumque et naturalem sibi et adoptivum, quia ille unus filius non potest dividi, ut sit unus patris et naturalis et adoptivus: vel quaedam pars filii sit adoptiva et altera naturalis in filii dignitate, velut si una manus sit adoptiva et altera propria, vel anima sit adoptiva et caro in proprietate filii. Quamvis enim anima non sit ex patris semine sicut est caro, tamen unus est filius patris anima et carne, totus vel adoptivus vel proprius, prout conditio nominis vel naturae sibi attulerit. Potest vero in una persona esse passibilis et impassibilis, mortalis et immortalis, veluti homo immortalis est anima, mortalis carne: sic etiam et Christus impassibilis divinitate, passibilis carne; tamen totus unus idemque est Deus et homo... [PL 101, 163].

32. 9 ... Non intelligens apud priorem populum qui dura legis servitute subiectus est, propter magnum humilitatis sacramentum dispensationemque verae humanitatis servum a prophetis nominari Christum... Inter filios siquidem gratiae, id est, in novo populo, Filius ubique nominatur... [PL 101, 168].

33. 13 ... Decuit itaque et vere decuit, ut in Dei Filio proprietatis esset nobilitas veritas et dignitas, non adoptionis communio cum ceteris vel nuncupationis fragilitas inter ceteros: quia nullum figmentum appellationis in Christo, qui est veritas et in quo omnis est plenitudo divinitatis, fieri potuit. [PL 101, 169-170].

34. 14 ... Hoc ergo a te audire desidero, si illum qui crucifixus est et mortuus est et die tertio resurrexit, Deum adorare volunt? Si adorandum eum esse dicis, utique consequenter Deum esse quem adoraveris ut fatearis necesse est [... Mc. 8, 33]. Si autem non adorandum Deum aestimes qui crucifixus est, ergo culpandae sunt angelicae potestates, qui eundem in throno paternae maiestatis sedentem adorare probantur [... Heb. 1, 6]. [PL 101, 170].

35. *Ex l. IV:* 5. Intellige, o indocta temeritas... Nam si duas personas in uno Christo propter apertam blasphemiam timeas fateri, tamen omnia quae duabus personis inesse necesse est in tua confessione confirmare non metuis. Nonne duo sunt qui verus est Deus et qui nuncupativus Deus?... Omnis itaque qui evangelicam legit historiam intelligere potest quod 'Iesus' et 'Christus' nomina sunt humanitatis in Filio Dei. Et si Iesus Christus qui natus est ex Virgine non est verus Deus, quomodo universalis Ecclesia... dicere solet: Per Iesum Christum Dominum nostrum, qui tecum vivit...? [PL 101, 177-178].

36. 5 ... "Data est mihi omnis potestas in caelo et in terra" [Mt. 28, 18]. Cui data potestas nisi illi qui de Virgine natus est?... Quidquid vero miraculorum Christus gessit in mundo... propria virtute fecit ut potens et verus Deus... Quid est autem quod ipse cuius potestati derogas discipulis ait: In nomine meo daemonia eicite?... 6. Quis est vero qui iudicaturus est mundum, homo tantum solitarius vel Deus filius hominis? [PL 101, 178-179].

37. 9. Iste etiam Felix hunc conditionalem servum saepius solet affirmare, non intelligens quod divinae dispensationis sacramento servus nominaretur: scilicet non conditione, ut superius diximus, debitae servitutis sed implendae paternae voluntatis in salute humana voluntaria obedientia. Nam in Christo quidquid gestum est totum voluntatis fuit, non necessitatis [... Phil. 2, 8]. Alia est namque voluntaria humilitas, alia servilis necessitas. Quaedam enim de Christo per proprietatem na-

turae dicuntur, ut est via veritas et vita, quaedam per significationem rerum per illum gerendarum a prophetis de eo praedicata sunt. Quo genere locutionis servum nominari a prophetis Christum credendum est... [PL 101, 182].

38. *Ex l. V:* 3 ... Ex hac certe radice totius infidelitatis tuae spinae, ut videtur, succreverunt, quod tuo sensu impossibile videtur filium aliter posse esse proprium nisi ex natura parentum totus nascatur... [PL 101, 190].

39. *Ex l. VI:* 4 ... Catholica veritas credit et confitetur secundum veram substantiam carnis omnes eiusdem carnis quas suscepit infirmitates voluntarias habere Christum, cum voluisset. Voluntariam namque et veram famem, cum esuriens ad ficulneam veniret; voluntariam et veram lassitudinem, cum fatigatus ab itinere super puteum sederet; voluntarium et verum vulnus, cum militis lancea percuteretur in latere; voluntariam et veram mortem, cum inclinato capite spiritum emisisset in cruce; voluntariam et veram sepulturam cum eum depositum de ligno Ioseph et Nicodemus ponerent in sepulcro. Has enim carnis omnes infirmitates voluntarias quidem sed veras Christus habuit, quia carnis humanae naturam non in phantasia sed in veritate suscepit. Quas passiones propterea in carne voluntarias habuit, ut in veritate carnis divina potentia, quae nec pati potuit aliquando nec mori, infirmitatem mortemque devinceret, et carnem suam in vitam virtutemque perpetuam suscitaret: quem tu aeternae subiectionis servitio opprimere niteris. [PL 101, 204].

40. *Ex l. VII:* 2 ... [S. Cyrillus, ep. III ad Nestorium]. Unicus igitur est Christus Filius Dominus noster, non velut coniunctione qualibet et unitate dignitatis et auctoritate hominis habentis ad Deum, quem tu soles coniunctum Deo sive adoptatum vocitare, divinitatem quoque gestare et, nescio quo insolito verbo usus, divinitatem *liniare* dicis. Liniare enim vulgo dicitur de pingendis vel sculpendis imaginibus vel cuiusque operis figuris exprimendis. Sed hoc quid ad Filii Dei divinitatem vel humanitatem pertineat non intelligo [PL 101, 214].

41. 11 ... Sicut anima compatitur corporis doloribus, quamvis anima immortalis permaneat, tamen corpus sine animae compassione non patitur, quia anima et corpus unus est homo, et communes sunt animae et corporis vel dolentis vel laetantis affectus, quia unus homo est qui simul dolet vel gaudet: ita Dei Filius sua propria carne passus est, non alter in corpore passibilis et alter in divinitate impassibilis, sed unus in utroque... [PL 101, 223].

PAULINUS EP. AQUILEIENSIS († 802)

42. Contra Felicem Urgellitanum episcopum libri tres [a. 794-9] [1]. *Ex l. I:* 11. In duobus igitur vocabulis, proprii scilicet et adoptivi, verique et nuncupativi Dei unicum eundemque Dei Filium dividere fronte impudentissima non formidat. [PL 99, 362].

43. 15 ... In nomine igitur Christi Iesu persona Unigeniti, in forma autem Dei formaque servi utrarumque proprietas describitur naturarum. Nam si non infra virginca viscera, ut iste dissipit haereticus, unigenitus Dei Filius, sempiternus ex Patre, temporalis ex matre, aedificavit sibi domum, hoc est, humana se verissime natura vestivit... et ipsa venerabilis Virgo non genuit verum Deum verumque hominem in singularitate unius personae, ita ut non sit alter Christus Deus et alter Christus homo... et non est ipse templum ipse et habitator templi, ut senex iste exinanita furiosius delerare canitie non ambigitur, aut non est partus Virginis divini nominis gloriosum, quod Apostolus magnum pietatis commemorat sacramentum [1 Tim. 3, 16]; quo ergo pacto catholica Ecclesia una in toto orbe terrarum diffusa beatam Virginem Mariam dulce mihi et venerabile nomen Theotocon, hoc est Dei genitricem, libera publicaque voce confiteri non cessat?... Fateantur necesse est haeretici eam nuncupativam genitricem si nuncupativae ab eis putabitur genitrix prolis... [PL 99, 366-367].

44. 22. Non, ut tibi videtur, hoc est adoptivus quod et assumptus seu applicatus vel cetera huiusmodi, quae tuo strematico digesta stylo leguntur. Interrogo praeterea, si unum est assumptus et advocatus, quomodo accipi potest, quod evangelista diabolum Dominum assumpsisse in sanctam civitatem vel in montem perhibet excelsum [Mt. 2, 5-8]?... [PL 99, 375].

45. 23 ... Advocatus, ais, idem est quod et mediator; et ideo refellitur a te verus credi non posse Deus... Advocatus igitur non est idem quod mediator. Mediator namque hoc est quod et reconciliator... Quid tibi ergo videtur de Spiritu Sancto, qui incarnatus non creditur et tamen ab ipso paracletus, hoc est advocatus, appellatus est?... [PL 99, 376].

46. 30 ... Porro si sibi vel pro se oravit, sibi et pro se est natus et passus et mortuus et sepultus; pro se etiam proprium sanguinem fudit. Nihil ergo habuit amplius quam purus homo, si pro se necessitate cogente oravit... 31. Solus igitur pro omnibus pernoctans in oratione Deum orabat [Lc. 6, 12], quia solus pro omnibus venerat mori... Qui essentialiter susceptus a Verbo caro factum, homo permanens verus, sic exaltari meruit in Deum, quatenus ex virtute divinitatis naturaliter ei comparabilis permaneret gloriae altitudo numquam omnino posse peccare

[1] PL 99, 343-468.

[... 1 Pet. 2, 22]. Sed nec pati vel mori, licet fuerit posse illi quia voluit, non tamen aliter vel aliquando posse habuit, sed qualiter et quando et ex potestate propria placuit, pati vel mori dignatus est... [PL 99, 382-383].

47. *Ex l. II:* 1 ... "Ante promiserat... de Filio suo... qui praedestinatus est Filius Dei..." [Rom. 1, 4]. Per adoptionem putasne praedestinatus est Verbum caro factum Filius Dei, veluti quilibet electorum, de massa tamen propagatus perditionis, ipsius quoque praeveniente gratia per lavacrum regenerationis effici filius lucis: an potius, quemadmodum excellentius singularis nativitatis eius gloria praedicatur, ita filii dignitas singulariter modo mirabili perdocetur? Praedestinatus est, ais [S. Paulus], Filius Dei. Per quod, expressius, oro, declara. Forte per adoptionem? Absit. Nequaquam per adoptionem, hoc enim haeretici usurpatius non metuunt susurrare. Praedestinatus itaque Filius Dei in virtute secundum Spiritum sanctificationis ex resurrectione mortuorum Iesu Christi Domini nostri... Quoniam virtus Altissimi beatae obumbravit Virgini, et Spiritus Sanctus inviolabilia materna viscera fecundans sanctificavit: ideoque et quod natum est ex ea Sanctum vocatus est Filius Dei. Ideo quia Spiritus Sanctus replevit uterum Virginis et virtus Altissimi obumbravit ei, Verbumque caro factum est, non communi adoptionis vocabulo sed singulariter Altissimi proprietatis nomine vocatus est Filius... [PL 99, 417-418].

48. 2 ... Neque nuncupativum Deum, sicut ipse dissipit haereticus, sed verum et super omnia benedictum in magnitudine revelationis contemplatus es Deum [... Rom. 9, 5]. [PL 99, 420].

49. 3 ... "Deus erat in Christo mundum reconcilians sibi" [2 Cor. 5, 19]. Ex hoc haereticus iste capitulo, impietatis munitus armis, idcirco contradicere Christum Deum verum falsissima non cessat assertione, quoniam dixisse te infamando coniectat 'Deus erat in Christo', et non dixeris 'Deus erat Christus'... Deus, inquis, erat in Christo, quia Christus essentialiter erat Deus et homo, quoniam in ipso complacuit omnem plenitudinem divinitatis habitare corporaliter hoc est, ut expressius dixerim, dealiter. Quoniam propter suscipientem Deum et susceptum hominem Christus Iesus et verus permansit Deus et verus naturaliter factus est homo... [PL 99, 421].

50. 4 ... Quod si interrogem Apostolum, quis est qui semetipsum exinanivit formam servi suscipiens? Christus, ait, Iesus, qui non rapinam arbitratus est esse aequalis Deo. Potestate ergo vel voluntate Christus Iesus, non necessitate coactus, in forma Dei permanens, semetipsum exinanivit, formam servi suscepit. Potestate etiam in forma servi dignatus est minor fieri Patre. Ipse etenim et non alius Christus Iesus, verus Dei Filius, qui et in forma servi minor et in forma Dei Patri permanet aequalis... [PL 99, 422].

51. 7 ... "Nemo ascendit in caelum..." [Io. 3, 13]. Evidentissima veritatis manifestatione innotuit filium hominis ipsum esse qui descendit de caelo Filius Dei. Alterius certe generis formam, hoc est naturam, suscepit ex Virgine, non alterius filii personam... Natura namque altera, hoc est hominis, erat in terra tantummodo, altera ubique in caelo et in terra, hoc est divina. Potuit ergo quod duo erant, divinum scilicet et humanum, aliud in caelo et ubique esse, et aliud in terra solummodo. Non tamen potuit ille qui unus erat, Filius videlicet Dei et hominis, non totus ubique esse, in caelo pariter et in terra. Ubique sane totus, quia unus est et omnipotens Deus, unus idemque omnipotentis Dei et hominis Filius. Humana namque natura non descendit de caelo nec fuit ibi priusquam in Deum assumpta ascenderet corporaliter in caelum... [PL 99, 427-428].

52. 10 ... Qua ratione, si adoptivus filius est, qui non manducat carnem filii hominis et non bibit eius sanguinem non habet vitam aeternam? [... Io. 6, 55-6]. Resuscitandi in novissimo potestas nulli alio nisi vero permanet Deo. Caro namque et sanguis ad humanam, per quam filius hominis est, non ad divinam referri potest naturam. Et tamen si ille filius hominis cui haec caro et sanguis est, pro eo quod unus idemque sit Dei et hominis filius, si Deus verus non esset, caro eius et sanguis manducantibus et bibentibus se nullo modo vitam praestaret aeternam... [PL 99, 431].

53. *Ex l. III:* 4. [In passione non pro se oravit]... Licet haereticus iste detrahat ei, quia homo erat, timoris causa calicem passionis a se orasse transferri, et secundum quod homo erat et nuncupativus Deus non fuisse voluntatis eius pati vel mori sed Patris tantummodo... Si vero iuxta haereticam pravitatem voluntariam non pertulit passionem, ubi est quod longe ante per prophetam Patri voverat dicens: Voluntarie sacrificabo tibi [Ps. 53, 8]; et illud: Ut facerem voluntatem tuam [Ps. 39, 9]?... Oblatus est quia ipse voluit [Is. 53, 7... Eph. 5, 2; Gal. 2, 20]. [PL 99, 436-437].

54. 5 ... Quo igitur pacto non voluntarie pertulit, quod dudum tam impensissime opportunius esse discipulis commendarat? Vel qua ratione hoc ipsum nolle convenientius exercuisse accipi potest, quod nolente discipulo animadversionis obiurgatione redarguisse cognoscitur, ut eum etiam ob hoc Satanae vocabuli plecti sententia demonstraret? [... Mt. 16, 22-23; 26, 54; Io. 10, 17-18; 18, 11]. Utique qui potestate animam suam ponit et resumit, non est timoris vel nolentis, sed volentis ac potestatis est clementissimus dispensator. Naturam namque... humanam ideo suscipere Dei non abhorruit Filius, ut ex humano tangi benignus non dedignaretur affectu. Quod autem tristatur, maeret, pavet, et taedet, et humanae apertius demonstratur veritas carnis et nostrae per id praestatur infirmitatis quantocius fortitudo. Non enim infirmari coacte potuit inviolabilis virtus nisi in quantum praestabilius voluntaria potestate

illi pro nobis placuit infirmari. Non est profecto ab eius alienus voluntate. Consempiternus propriusque est Filius. Cuique unum communeque cum Patre semper fuit consilium, ut pro mundi crucifigeretur salute. [PG 99, 438].

55. 5 ... Sed in verbis et in exemplo ac doctrina suis dignatus est consubstantialis fieri. Nam et orationis regulam tempore Passionis ideo taliter informare voluit, ut membra sua, hoc est electi sui, quorum ipse principale est caput, inter angustias positi, et in oratione strenui et in Dei voluntate per subiectionem concordes et fortes robore in agone certaminis permanerent... Hinc est quod idem Redemptor noster, qui nullo modo alieno indigebat auxilio, in ipso, ut ita loquar, traditionis momento factus in agonia dum prolixius oraret, angelos se pro nostra consolatione permisit confortare, nulla prorsus exigente causa necessitatis, sed ut hoc exemplo omnia membra eius sanctique sui informati martyres in tribulatione quacumque constituti, interque carnificum manus derelicti, omni prorsus humano destituti solatio, quasi in agonia facti, tenacius devotiusque in Dei solius suspensi sperantes auxilio perdurarent. Unde et pro sudoris rore de corpore unici eiusdemque nostri Consolatoris guttas sanguinis... non frustratorie ab Evangelista refertur in terram usque distillasse... [PL 99, 438-439].

56. 7. Non possum ergo cum his etiam convenisse qui dicunt te, iuxta quod homo etiam fieri dignatus es, alienum a paternae quocumque modo unitate exsistere voluntatis... Cum una ergo persona sis Deus et homo, non invenio quo pacto non sis unius cum Patre et voluntatis, salva scilicet proprietate utrarumque naturalium voluntatum. Sed quia non tibi nec pro te sed nobis et pro nobis descendisti de caelo et es de Virgine natus per carnis dispensationem... et quia tu es Dei omnipotentis Patris sapientia, in eo quod dixisti non tuam facere sed Patris voluntatem... apertius personarum declarasti discretionem... [PL 99, 440-441].

57. 10 ... Quis ergo tam insani capitis amens exsistens, quatenus non credat, iuxta id etiam quod homo es, quia rationalis animae et mentis benignae mitis es et humilis corde, tuae procul dubio fuisse voluntatis, omne quod tibi dedit Pater, quinimo quod ad te traxerit, salvare et resuscitare illum in novissimo die? [PL 99, 442].

AGOBARDUS EP. LUGDUNENSIS († 840)

58. Adversus dogma Felicis Urgellitani [a. 813] [1]: 14 ... Quomodo aliter Dei genitrix et aliter hominis [Maria] esse potuit? Certe Deum genuit incarnatum, cui uni uno est modo genitrix, non duobus, eo scilicet quo Deus in illa et ex illa factus et natus est homo. Nec est usus catholicus hominis eam genitricem nominare sed semper Dei genitricem... [PL 104, 42].

[1] PL 104, 29-70.

59. 19 ... Dicendo namque 'Verus et proprius Filius ille veraciter creditur qui de substantia Patris est genitus, non aliunde assumptus' duos se filios credere prodit, unum genitum alterum assumptum, unum cui generatio dat nomen filii, alterum cui electio vel gratia sive adoptio. Forte dicat aliquis favens partibus illius: Non sensit Felix duos, ut tu dicis, qui statim subiunxit 'Unus tamen in utroque, non duo'. Cui ego respondeo, non esse morem dicendi unquam 'ille' et 'cui', sicut in hoc loco Felix scripsit, nisi cum agitur de personis; et quem ita divisum in corde tenebat, bene unire verbis supervacuis non poterat... [PL 104, 45].

60. 20. Sed esto, consentiamus ei qui conatur asserere unum Filium Felicem sapuisse, non duos. Quid ergo est quod unum eundemque dicit verum et non verum, proprium et non proprium, nativitate et adoptione, genere et electione, substantia et assumptione? Certe talis unitas non est unitas sed dualitas; sic coniungere, dividere est... Penset diligenter quis et quid aut quare assumpsit, suscepit. Suscepit certe Verbum Dei coaeternum Patri substantiam nostram; sed non ideo ut ipse sibi filius esset; non ideo ut Deo Patri alio modo inciperet esse filius quam erat ante incarnationem; non ideo ut filiationis modos et nomina multiplicaret: quia nec se ipsum dualitatis copulatione duplicavit. Non enim alter est suscipiens et alter susceptus; non est alter pro nobis pauper factus nisi qui erat dives et ante susceptionem paupertatis: non est alter pro nobis peccatum factus nisi qui erat antea nesciens peccatum: ut, sicut Apostolus exponit, caelestis medicus ex nobis acciperet per quod contraria medicamenta nobis adhiberet, scilicet ut, salva impassibilitate sua immortalitate et incommutabilitate, sua nos morte vivificaret, sua paupertate ditaret, suis contumeliis honoraret, suis vulneribus sanaret, et cetera huiusmodi... [PL 104, 46-47].

61. 29 ... Felix aperte testatur haec nomina secundum dispensationem carnis non esse propria secundum potestatem deitatis. Si caro ipsa propria dicitur et est Verbi, quare carnis nomina non erunt propria ei cuius est caro propria? Ut mihi videtur, intellexit Felix quod ista nomina, id est homo infans puer apostolus et pontifex, non essent Domini et Salvatoris nostri nisi incarnaretur; quod utique verum est. Non tamen intellexit quod postquam incarnatus est propria facta sint Dei, quia Deus ipse factus est haec, id est, Deus Verbum factus est homo infans et puer, ipse factus est apostolus, ipse factus est pontifex... Bene potuit dicere Felix quod ipsa nomina non sint in Domino ex na-

tura divinitatis sed ex humanitatis, non tamen bene dixit quod non sint propria; quia propria facta sunt propter carnem propriam quam assumpsit. [PL 104, 56].

62. 31. Felix in sola humanitate dicit Dominum apostolum et pontificem fuisse. Beatus autem Cyrillus contra hoc ita docet... 32. Felix soli divinitati tribuit vivificationem, dicens Dominum secundum divinitatem vivificare quos vult, et non recordans quod et caro vivificatoris Verbi vivificatrix credenda est, beato Cyrillo docente... [PL 104, 57-58].

63. 36 ... Ita enim catholica fides credit, quod ipse qui Filius Dei Patris omnipotentis est, et natus est de Spiritu Sancto et Virgine, ipse sit pro nobis traditus, ipse passus, ipse crucifixus, mortuus et sepultus... [PL 104, 60].

64. 37 ... Hoc ex parte verum esse potest [ea quae Christi capitis sunt aliquando referri ad Ecclesiam ipsius corpus]. Sed verius diceret si dixisset: Aliquando ex voce corporis loquitur caput, sicut est illud "Saule, Saule, quid me persequeris" [Ac. 9, 4]; et: "Esurivi, et dedisti mihi manducare" [Mt. 25, 35], et cetera huiusmodi. Ceterum ea quae proprie excellentiae capitis sunt, non sic referuntur ad corpus, ut iste dicit: quoniam ista communio capitis et corporis magis est in vocibus Scripturarum quam in actibus et rebus; sicut est illud in psalmo [21, 2]: "Longe a salute mea verba delictorum meorum". Et [68, 6]: "Deus, tu scis insipientiam meam, et delicta mea a te non sunt abscondita". In quibus Dominus pro corpore suo solam vocem suscepit, non actum aut rem. Iste autem, ut mihi videtur, propterea elaborat in tantum coniungere caput et corpus, ut etiam unam haec personam dicat, et ex hoc confirmari videatur sensum eius, quo Dominum secundum humanitatem eisdem tantummodo modis credat Filium Dei Patris, quibus et ceteri sancti fiunt filii Dei, id est, gratia adoptione electione praedestinatione et ceteris, ut ipse superius aperte de Domino dixit. Propter quod apparet in verbis eius, quod plus quodammodo coniungat corpus Salvatoris Ecclesiae quam Sanctae Trinitati... Verum est omnino quod Christus et Ecclesia caput et corpus dicuntur ab Apostolo frequenter. Et ideo una persona sunt: quia et corpus capitis corpus dicitur, et caput corporis utique caput. Non enim ad se dicitur caput sed ad corpus. Sed tamen modus et discretio tenenda est qualiter dicantur una persona. Neque enim eodem modo quo in Filio Dei Verbum et carnem unam credimus omnino esse personam, non coniunctam ex duabus personis sed ex duabus substantiis, eodem etiam modo creduntur Christus et Ecclesia una esse persona... [PL 104, 62-63].

RELIQUIAE LITURGICAE SAECULO V VETUSTIORES

1. Hippolyti [?] Oratio eucharistica [saec. III] [1]: Gratias tibi referimus, Deus, per dilectum puerum tuum Iesum Christum, quem in ultimis temporibus misisti nobis salvatorem et redemptorem et angelum voluntatis tuae; qui est verbum inseparabilem *(sic)*, per quem omnia fecisti et bene placitum tibi fuit; misisti de caelo in matricem Virginis, quique in utero habitus incarnatus est et filius tibi ostensus est ex Spiritu Sancto et Virgine natus; qui voluntatem tuam complens et populum sanctum tibi adquirens extendit manus, cum pateretur, ut a passione liberaret eos qui in te crediderunt; qui cumque traderetur voluntariae passioni ut mortem solvat et vincula diaboli dirumpat et infernum calcet et iustos illuminet et terminum figat et resurrectionem manifestet... [Funk, pp. 99-100; Hauler, pp. 106-107].

2. Didascalia apostolorum [saec. III] [2]: L. II, 59. $_2$ Nolite ergo vosmetipsos, cum sitis membra Christi, spargere ab Ecclesia, cum non coadunamini; Christum enim caput habentes secundum promissionem ipsius praesentem et communicantem vobis, nolite ipsi vos negligere nec alienare salvatorem a membris suis... [Funk, p. 170].

3. L. V, 6. $_9$ ... Dixit enim Dominus noster salvator: "Non est discipulus super magistrum; sed perfectus sit omnis sicut magister eius [Lc. 6, 40]. Dominus noster ergo omnes has passiones in se suscepit ut nos salvaret, et consensit tolerare plagas et conviciis affici et in facie conspui ac bibere acetum et fel et postremo sustinuit in crucem affigi. $_{10}$ Nos igitur, qui eius discipuli sumus, et imitatores ipsius fiamus. Si enim ipse omnia sustinuit ac passus est nostra causa usque ad tormenta nos vero propter nos ipsos, quanto magis nos debemus sustinere patientes? [Funk, p. 248].

4. L. V, 7. $_{11}$ Nos vero credere didicimus per Domini nostri resurrectionem a mortuis et nostram certam esse resurrectionem quam nobis repromisit ipse qui non fallit Deus. Nam et ipse salvator pignus resurrectionis nostrae fuit, cum primus resurrexerit... [Funk, pp. 252-254].

[1] Servatur inter *Constitutiones ecclesiae Aegyptiacae.* Quae sane iuxta plures auctores substantialiter referunt Hippolyti opus Ἀποστολικὴ παράδοσις. Iuxta alios sunt quidem primae medietatis saeculi III, non tamen Hippolyti nec alicuius auctoris occidentalis. Editae sunt graece et latine a Funk Fr. X., *Didascalia et Constitutiones Apostolorum,* t. II (Paderborn 1906), pp. 97-122. Exscripsimus textum latinum antiquae versionis asservatae in codice rescripto Veronensi, quem edidit Hauler Edmundus, *Didascaliae Apostolorum fragmenta Veronensia latina; accedunt Canones qui dicuntur Apostolorum et Aegyptiorum reliquiae* (Lipsiae 1900).

[2] Ed.: Funk Fr. X., *o. c.,* t. I, pp. 2-384.

5. L. VI, 23. 8 ... per doctrinam Iesu Christi Nazareni, qui crucifixus est sub Pontio Pilato, et dormivit ut evangelizaret Abraham et Isaac et Iacob et sanctis suis universis tam finem saeculi quam resurrectionem quae erit mortuorum, et exsurrexit a mortuis ut ostendat et det notis suis pignus resurrectionis, et in caelis susceptus per virtutem Dei et Spiritus eius, et sedentis ad dexteram sedis omnipotentis Dei super Cherubim, qui veniet cum virtute et gloria iudicare vivos et mortuos... [FUNK, pp. 382-384].

6. Constitutiones apostolorum [ca 400?] [1], l. VII: 25. 1 ... et de eucharistia quidem ita dicite: 2 Gratias agimus tibi, Pater noster, pro vita quam manifestasti nobis per Iesum puerum tuum, per quem tum omnia creasti tum universis provides, quem et misisti ut ad salutem nostram homo fieret, quem etiam permisisti pati et mori, quem et resuscitans glorificare voluisti et sedere fecisti ad dexteram tuam, per quem et promisisti nobis resurrectionem mortuorum... 4 Adhuc gratias agimus, Pater noster, pro pretioso sanguine Iesu Christi effuso nostra causa et pro pretioso corpore cuius et haec antitypa celebramus, cum ipse nobis constituerit mortem illius annuntiare; per ipsum enim tibi gloria in saecula. Amen. [FUNK, pp. 410-413].

7. 26. 1 Post communionem vero sic gratias agite: 2 Gratias agimus tibi, Deus et Pater Iesu salvatoris nostri, pro sancto nomine tuo quod habitare fecisti in nobis, et pro cognitione et fide et caritate et immortalitate quae dedisti nobis per Iesum puerum tuum. 3 ... qui misisti in terram Iesum Christum tuum, ut cum hominibus conversaretur tamquam homo, cum sit et Deus Verbum et homo, utque errorem radicitus evelleret. 4 Ipse et nunc per eum memento huiusce sanctae ecclesiae tuae, quam adquisiisti pretioso sanguine Christi tui... [FUNK, pp. 413-415].

8. 36. 6 Supra quae omnia [sabbati encomia] eminet dominicus dies, utpote qui repraesentet ipsum mediatorem, provisorem, legislatorem, auctorem resurrectionis, primogenitum omnis creaturae, Deum Verbum ac hominem, ex Maria natum solum sine viro, sancte in vita versatum, crucifixum sub Pontio Pilato ac mortuum et a mortuis excitatum.... [FUNK, pp. 435-437].

9. L. VIII, 12 [2]: 28 Et pontifex postea dicat: 29 Sanctus enim vere est ac sanctissimus, altissimus et superexaltatus in saecula. 30 Sanctus quoque unigenitus tuus Filius, Dominus noster et Deus, Iesus Christus, qui ad omnia tibi, Deo suo et Patri, cum in varia creatione tum in providentia convenienti ministrans non despexit genus humanum quod peribat, sed post naturalem legem, post legalem admonitionem, post propheticas reprehensiones et angelorum praefecturas... ex sententia tua ipse elegit creator hominis homo fieri, legislator sub legibus, pontifex hostia, pastor ovis; 31 et te suum Deum ac Patrem placavit atque mundo reconciliavit cunctosque ab imminente ira liberavit, factus ex virgine, factus in carne Deus Verbum, dilectus Filius, primogenitus omnis creaturae, et secundum prophetias ab ipso de se praedictas ortus ex semine David et Abraham ac de tribu Iudae; et factus est in utero virginis formator omnium qui gignuntur; et incarnatus est qui carnis expers; qui sine tempore genitus in tempore natus est. 32 Vixit sancte et legitime docuit, omnem morbum et omnem infirmitatem ab hominibus expulit, signa et prodigia in populo edidit; cibum et potum et somnum cepit qui cunctos alimento indigentes nutrit omneque animal implet beneplacito; manifestavit nomen tuum iis qui illud ignorabant; fugavit ignorantiam, pietatem exsuscitavit; voluntatem tuam implevit, opus quod ei dedisti consummavit. 33 Atque his omnibus feliciter gestis per proditionem illius qui malitiae morbo languebat comprehensus est manibus flagitiosorum, nempe falso nomine gaudentium sacerdotum ac pontificum, et populi iniqui, a quibus cum multa passus esset et omnem ignominiam sustinuisset permissu tuo, traditus est Pilato praesidi, iudicatus iudex, condemnatus salvator, cruci affixus qui pati non potest, mortuus natura immortalis, sepultus vitae effector, ut illos propter quos advenerat a passione solveret et a morte eriperet ac diaboli vincula rumperet illiusque ex fallacia liberaret homines. 34 Et resurrexit de mortuis tertia die et quadraginta diebus commoratus cum discipulis assumptus est in caelos et ad dexteram assidet tibi, Deo ac Patri suo. 35 Memores igitur eorum quae propter nos pertulit, gratias agimus, Deus omnipotens... [FUNK, pp. 506-509].

[1] Ed.: FUNK FR. X., o. c., t. I, pp. 3-595.
[2] Ex anaphora liturgiae Clementinae.

LITURGIA S. IACOBI [1]

10. *Invocationes Christi Iesu:* Domine Iesu Christe... qui voluntarie teipsum sacrificium irreprehensum in cruce Deo et Patri obtulisti, duplicis naturae carbo... purifica nos... ut offeramus tibi sacrificium laudis... Tu enim es solus sanctus, sanctificans et sanctificatus; offerens et oblatus et fidelibus distributus, et te decet gloria cum tuo Patre... [p. 163].

11. Qui factus es pontifex secundum ordinem Melchisedech, Domine Deus noster, offerens et oblatus et sacrificia accipiens... [p. 171].

12. Sileat omnis caro mortalis... Rex enim regnantium, Christus Deus noster, prodit ut mactetur deturque in escam Fidelibus... [p. 177].

[1] Ed.: MERCIER BASILIUS CH. (graece et latine) in PO, t. XXVI (Paris 1946), pp. 160-249.

13. Rex gloriae... propter tuam immensam philanthropiam sine conversione nec mutatione homo factus es et pontificis nostri nomen adeptus es et liturgici et incruenti sacrificii actionem sacram nobis tradidisti ut Dominus omnium. Tu enim, Domine, dominaris in caelestia et terrestria et infera, vehens throno cherubim, Domine seraphim et rex Israel, qui solus es sanctus et requiescens in sanctis... Tu es enim offerens et oblatus et accipiens, Christe Deus noster, et tibi gloriam mittimus cum Patre tuo... [pp. 179-181].

LITURGIA ROMANA

14. *In Nativitate Domini*[1]*:* Vere dignum [... Mt. 1, 23; Io. 1, 14; Is. 9, 6-7] in quibus omnibus evidenter Deum hominemque cognoscimus, qui suscipiendo quod nostrum est dignatus est nobis conferre quod suum est. [FELTOE, pp. 160. PL 55, 147].

15. Grata tibi sit, Domine, hodiernae festivitatis oblatio, ut tua gratia largiente per haec sacrosancta commercia in illius inveniamur forma in quo tecum est nostra substantia. [FELTOE, p. 161. PL 55, 148].

16. Vere dignum. Quoniam magnificum nostrae commercium reparationis effulsit, cum de homine veteri homo novus exsisteret curatus mortalitate mortalitas, cum humana conditio de ipsius humanae conditionis confecta medicatione sanatur et de obnoxia generatione peccato totius peccati nescia proles exoritur, ac non solum nostra ⟨a⟩ Verbo tuo suscepta fragilitas perpetui fit honoris, sed nos quoque mirando consortio reddis aeternos... [FELTOE, pp. 162-163. PL 55, 149].

17. Oblatio tibi sit, Domine, hodiernae festivitatis accepta, qua et nostrae reconciliationis processit perfecta placatio, et divini cultus nobis est indita plenitudo, et via veritatis et vita regni caelestis apparuit. [FELTOE, p. 163. PL 55, 149-150].

18. Praesenti sacrificio, Domine, tua generaliter exultet ecclesia, quo infirmitatis eius sunt assumptae primitiae, ut divinae particeps fieret ipsa potentiae. [FELTOE, p. 164. PL 55, 150].

19. *In Theophania*[2]*:* Vere dignum. Quia cum Unigenitus tuus in substantia nostrae mortalitatis ⟨apparuit, in novam nos immortalitatis suae⟩ lucem reparavit. [WILSON, p. 10].

[1] Ex *Sacramentario Leoniano.* Ed.: FELTOE CHARLES LETT (Cambridge 1896). PL 55, 21-156 = BALLERINI PETRUS et HIERONYMUS (Venetiis 1753-1757).
[2] Ex *Sacramentario Gelasiano.* Ed.: WILSON HENRY AUSTIN (Oxford 1894). Textus a die 1 ianuarii usque ad mensem aprilem exclusive desunt in *Sacramentario Leoniano,* quia unus codex hucusque notus mutilus est.

20. Communicantes et diem sacratissimum celebrantes, quo Unigenitus tuus in tua tecum gloria sempiternus in veritate nostrae carnis natus, Magis de longinquo venientibus visibilis et corporalis apparuit. [WILSON, pp. 11-12].

21. *In nocte Paschae*[1]*:* Vere dignum. Te quidem omni tempore, sed in hac potissimum nocte gloriosius praedicare, cum Pascha nostrum immolatus est Christus. Ipse enim verus est Agnus, qui abstulit peccata mundi; qui mortem nostram moriendo destruxit, et vitam resurgendo reparavit... [WILSON, p. 89].

22. *Dominicum Paschae*[2]*:* Vere dignum. Te quidem... Per quem in aeternam vitam filii lucis oriuntur, fidelibus regni caelestis atria reserantur, et beati lege commercii divinis humana mutantur. Quia nostrorum omnium mors cruce Christi redempta est, et in resurrectione eius omnium vita resurrexit. Quem in susceptione mortalitatis Deum agnoscimus, et in divinitatis gloria Deum et hominem confitemur. Qui mortem nostram moriendo destruxit et vitam resurgendo restituit... [WILSON, p. 90].

23. *In Ascensa Domini*[3]*:* Omnipotens sempiterne Deus, tribue nobis munere festivitatis hodiernae, ut illuc filiorum tuorum dirigatur intentio, quo in tuo Unigenito tecum est nostra substantia. [FELTOE, p. 20. PL 55, 37; WILSON, p. 108].

24. Exaudi nos, Deus salutaris noster, ut [quia?] per haec sacrosancta mysteria in totius ecclesiae confidimus corpore faciendum quod eius praecessit in capite. [FELTOE, p. 20. PL 55, 37].

25. Vere dignum. Iusta enim nobis exsultatione laetandum est inter gaudia festivitatis hodiernae, quia in caelos ascensio Mediatoris Dei et hominum hominis Iesu Christi a nostra non est humilitate discessio, dum et in ea gloria quam tecum semper habuit et in ea natura est quam suam fecit ex nobis, ac sic homo dignatus exsistere est, ut et nos divinitatis suae tribueret esse participes... [FELTOE, p. 21. PL 55, 37].

26. Vere dignum. In hac die qua Iesus Christus Filius tuus Dominus noster divini consummato fine mysterii dispositionis antiquae munus explevit, ut scilicet et diabolum caelestis operis inimicum per hominem quem subiugarat elideret, et humanam reduceret ad superna dona substantiam. [FELTOE, p. 22. PL 55, 38; WILSON, p. 108].

27. Communicantes et diem sacratissimum celebrantes, quo Dominus noster unigenitus Filius tuus unitum sibi hominem nostrae substantiae in gloriae tuae dextera collocavit... [FELTOE, p. 22. PL 55, 38; WILSON, p. 107].

[1] Ex eodem *Sacramentario Gelasiano.*
[2] Ex eodem *Sacramentario Gelasiano.*
[3] Partim ex *Sacramentario Leoniano* et partim ex *Gelasiano* aut ex utroque.

28. Vere dignum... Qui saluti humanae subvenire dignatus est, nascendo etenim nobis donavit gloriam, patiendo diabolum vicit, resurgendo a mortuis vitae aeternae aditus praestitit, ascendendo ad Patrem caelestes ianuas reseravit... [Wilson, p. 107].

LITURGIA AMBROSIANA

29. Praefationes [1]. *Dominica III de Adventu:* Per Christum Dominum nostrum: Cuius praestolamur adventum. Qui causa salutis humanae sic est dignatus uterum Virginis introire, ut et nobis viam salutis tribueret, et a tuae maiestate Deitatis numquam deesset... [Paredi, p. 117].

30. *Dominica VI de Adventu:* Aequum et salutare. Nos beatae semperque Virginis Mariae solemnia celebrare: Quae parvo utero Dominum caeli portavit, et Redemptorem mundi, Angelo praenuntiante, Verbum carne mortali edidit Salvatorem, quem castis concepit visceribus, clausa ingrediens, et clausa relinquens... [Paredi, p. 117].

31. *Dominica VI de Adventu:* Aequum et salutare... et cum tuae invocatione virtutis beatae Mariae Virginis festa celebrare. De cuius ventre fructus effloruit, qui panis angelici munere nos replevit. Quod Eva voravit in crimine, Maria restituit in salute. Distat opus serpentis, et Virginis. Inde fusa sunt venena discriminis, hinc egressa mysteria Salvatoris. Inde se praebuit tentantis iniquitas, hinc Redemptoris est opitulata maiestas. Inde partus occubuit, hinc conditor resurrexit, a quo humana natura non iam captiva sed libera restituitur. Quod Adam perdidit in parente, Christo recepit auctore... [Paredi, p. 119].

32. *In Nativitate Domini:* Quem beata Maria sine detrimento virginitatis et sine virili actione mater et virgo concepit intacta... Gaudeat itaque universus orbis, quia ex membris virginalibus egressus est Deus... [Paredi, p. 123].

33. *Feria V in autentica (= in Cena Domini):* Per Christum Dominum nostrum: Qui cum Deus esset in caelis, ad delenda hominum peccata descendit in terras: et qui humanum genus venerat liberare, tamquam obnoxius debitor, illicito pretio Dominus a servo distrahitur: et qui angelos iudicat, in hominis est iudicio constitutus: ut hominem quem ipse fecerat, de morte liberaret. [Paredi, p. 145].

34. *In die sancto Paschae:* Aeterne Deus. Et pro humani generis mirabili reparatione, exsultantibus te gaudiis hac die laudare. Quae omnibus diebus temporibusque praecellens, et suae crucis interitu, et beatae resurrectionis est clara primatu. In hac enim Unigenitus tuus, ut primogenitus esset ex mortuis, ad glorificandam in se carnis nostrae animaeque naturam, qua potestate occubuit, eadem resurrexit... [Paredi, p. 148].

[1] Ed.: Paredi Angelo, *Prefazi Ambrosiani* (Milano 1937).

35. O solemnitatum omnium honoranda solemnitas! In qua, ut servos redimeret, mortalibus se praebuit occidendum. Quam utique beata mors, quae mortis nodos resolvit! Iam nunc sentiat se tartareus princeps attritum: et nos de profundi labe eductos, ad caeleste regnum conscendisse gratulemur... [Paredi, p. 148-149].

36. *Feria IV in albis:* Aeterne Deus. Quia refulsit in aeternum dies nostrae resurrectionis, et gloriae Domini nostri Iesu Christi. Qui idem sacerdos et hostia dignanter exstitit; non solum qui sanctificet populum, sed ipsos quoque dicatos maiestati tuae commendet... [Paredi, p. 150].

LITURGIA GALLICANA

Ex Missali Gothico [1]

37. *In vigilia Natalis Domini. Immolatio missae:* [f. 2v] Dignum et iustum... In quo invisibilis ex substantia tua, visibilis per carnem apparuit in nostra tecumque unus, non tempore genitus, non natura inferior, ad nos venit ex tem[f. 3r]pore natus. Per cuius nativitatem indulgentia criminum conceditur... [PL 72, 225].

38. *In die Nativitatis. Praefatio missae:...* [f. 7v]. In hoc [die] omnipo[f. 8r]tentem Deum, qui terrenam fragilemque materiam causa nostrae redemptionis assumpsit, fratres dilectissimi, supplices deprecemur, uti nos, quos ortu corporis visitavit, societate conversationis edocuit, praecepto praedicationis instituit, degustatione mortis redemit, participatione mortis amplexus est, divini Spiritus infusione ditavit, sub perpetua devotione custodiat... [PL 72, 227].

39. *Eadem die. Post secreta:* [f. 12v] Credimus, Domine, adventum tuum; recolimus passionem tuam: Corpus tuum in peccatorum nostrorum remissione confractum, sanguis sanctus tuus in pretium nostrae redemptionis effusus est... [PL 72, 228].

[1] Hoc *Sacramentarium Gallicanum* invenitur in Bibliotheca Vaticana, ms. Regin. lat. 317 (saec. VII-VIII) et luce expressum est opera Mohlberg Cunibert, O. S. B. (Ausburg 1929). Inventur in PL 72, 225-382 una cum *Missali Francorum et Missali Gallicano* = Mabillon Ioannes, O. S. B., *De liturgia Gallicana libri tres* (Parisiis 1685).

40. *In Circumcisione Domini. Immolatio:* [f. 42v] Dignum et iustum... Qui sicut mortalitatem nostram assumpsit ut mortem consumeret, ita et iugum legis in sua carne suscepit ut iugum diaboli a nostra cervice discuteret. Circumcisus est in carne corporis nostri [f. 43r] ut nos per verbum Spiritus sui in corde purgati, sine carnis vulnere circumcideremur in spiritu; ut utrique sexui proficeret circumcisio spiritalis, quia pro universitate generis humani Salvator advenerat... [PL 72, 236-237].

41. *Feria IV Paschae. Contestatio:* [f. 179r] Per Iesum Christum...: Qui sicut ovis ad occisionem pro nobis ductus est, et ut agnus coram tondente se sine voce, sic non aperuit os suum. Hic enim est Agnus Dei, Unigenitus Filius tuus, qui tollit peccatum mundi; qui se pro nobis offerendo non desinit, nosque apud te perpetua advocatione defendit; quia numquam moritur immolatus, sed semper vivit occisus... [PL 72, 281].

42. *Missa clausum Paschae. Immolatio:* Dignum et iustum est... [f. 186v]... redemptionis nostrae perferre praeconia: dum hominum genus mancipatum morte infernorum sedibus tenebrarum vincla restringerent, spiritale Verbum, per quod in principio omnia fuerant constituta, descendit in Mariam; quae dum partum suum virgo miratur, inclusum hominem edidit Deum. Quae tamen tuum esse, summe omnipotens Deus, antequam nasceretur cognoverat, quippe quae sciebat mundi esse principium. Is namque crucem spontanea [f. 187r] voluntate propter redemptionem humani generis de inimico tyranno triumphaturus ascendit; et relicto paulisper corporis templo, inferorum claustra confringens, pristinae, ut ante fuerat, vitae restituit. Nec suffecerat solum hominem emendasse peccatum, sed per ablutionem caelestem renatus redivivo ac novo nativitatis genere, remeans ad originem suam, nos ad caelestia regna perduxit... [PL 72, 284-285].

MISSAE IN CODICE AUGIENSI 253 [1]

43. *Missa II. Contestatio:...* per Iesum Christum Filium tuum: Qui cum Deus esset aeternus, homo fieri pro nostra salute dignatus est. O unice singulare et multiplex Salvatoris nostri mysterium. Nam unus idemque et Deus summus et homo perfectus, et pontifex maximus et sacrificii sacratissimum, secundum divinam potentiam creavit omnia, secundum humanam conditionem liberavit hominem, secundum vim sacrificii expiavit conmaculatos, secundum ius sacerdotii reconciliavit offensos... [PL 138, 866].

[1] Codex saeculi VII servatur in Bibliotheca nat. civitatis Karlsruhe. Missae leguntur in PL 138, 863-882 = MONE FRANZ IOSEPH, *Lateinische und griechische Messen* (Frankfurt a. Main 1850).

44. *Missa III. Contestatio:...* Tu autem clemens et conditor condolens tuo homini praevaluisse culpam peccati, ut iacens potuisset erigi, ad illum inclinata potentia descendisti. In hoc enim persona unigeniti Filii humanae carnis absolvit, et quod omnipotens dedit per pietatem humilis reformavit formis... [PL 138, 868].

LITURGIA VISIGOTICA ET MOZARABICA

45. Liber ordinum [1]. *Feria VI in Parasceve. Sermo:* Carissimi. Hodie Dominus Deus noster in statera crucis pretium nostrae salutis appendit, et humana morte universum mundum redemit. Sicut omnium conditor, ita hominum reparator absolvit. Denique inter redemptum et redimentem dispensatio fuit, compensatio non fuit. Plus enim valuit quod dedit, quam valuit quod redemit. Dedit enim sanguinem innoium, et deremit hominem peccati obnoxium. Qui ergo non habebat peccata propria, digne tulit aliena. Et quidem, si quis hominum in amicitia Dei sanguinis effusione praeelectus est, carnis suae iacturam ac vitae temporalis expensam in salutem suam tantum contulit atque in propria lucra consumpsit. Solus Christus victima pro omnibus cecidit, ut omnes relevaret; et qui debitum solus non habuit, recte pretium sui sanguinis pro debitoribus erogavit. Perpendite ergo, fratres, qui talem pro nobis dedit pecuniam, qualem a nobis sit exacturus usuram. Hodie itaque fidelis propheticae annuntiationis vox impleta est, dicentis: "Corpus meum dedi percutientibus et genas meas vellentibus. Faciem meam non averti a foeditate sputorum". Suscepit mala nostra, ut tribueret bona sua. Agnosce ergo, homo, quantum valeas et quantum debeas; et dum tantam redemptionis tuae prospicis dignitatem, ipse tibi indicito peccandi pudorem. Ecce pro impio pietas flagellatur, pro stulto sapientia illuditur, pro mendacio veritas abnegatur. Damnatur iustitia pro iniquo, cruciatur innocentia pro reo, moritur vita pro mortuo. Nam quid de pietate illius loquar, qui, ut nemo desperare deberet, latronem iam morientem et se confitentem in paradiso suscepit?... [FÉROTIN, col. 200-201].

46. *Sabbato Sancto. In benedictione cerei:...* Quid dignius quidve sublimius, quam ut tibi [Christe Deus] vigilet in spe aeternitatis resuscitata mortalitas? cui totum ex origine, totum debet ex munere, vel quod formatur ex nihilo, vel quod reparatur ex perdito. Tu, vas quod pronum culpa dederat in ruinam, figuli miserantis affectu de favillis cineribusque collectum ⟨per⟩ Spiritum vivificantem salvasti: ut faceres ex adoptione liberos, quos retineri videras ex praevaricatione captivos. Tu novellae vitis germina fecunda plantasti, ut antiquorum tabesceret suavitas amara pomorum. Nunc de cibo sumitur, vita non labitur. Solvit gratia quos vincit illecebra. De arbore creata nox criminis, sed

[1] Ed.: FÉROTIN MARIUS, O. S. B. (Paris 1904).

de ligno genita lux salutis. Vetuisti opera manuum tuarum, clemens operator, interfici perpetuae mortis excidio. Paradisi ianuam, quam piaculum letale damnaverat, dextra mysterii caelestis aperuit: id perfectae indicans esse pietatis, ut quibus ad vitam fueras largitus introitum, tribueres et regressum. Mortificantur ex lapsu qui vivificantur ex pretio: redempti clementius quam creati. Namque ibi Deus operatus est ut faceret, hic passus est ut prodesset. Induit carnem, sed non exuit maiestatem: nostram substantiam expetens, sed propriam non relinquens. Cum corpore editus, sed intemerato pudore conceptus; temporalis ex Virgine, sed coaeternus ex Patre; humilians divina, ut possit elevare terrestria. Cui tanti fuit salvatio, ut ne nos perderemus caelum, ille pateretur infernum. Suscepit mors quem tenere non potuit: amplificata sucessu, sed evacuata spolio: exsultavit in raptu, sed occidit in trophaeo. In se refusa defecit extremitas, postquam vitae appetere tentavit auctorem: et dum ambit illicita, perdidit adquisita... [FÉROTIN, col. 212-213].

47. Liber sacramentorum [1]. *Missa de Nativitate Domini. Post nomina...* Hostia enim immaculata vivit et vivens iugiter immolatur; hostia quae sola Deum placare praevalet, quia Deus est. Hanc tibi, summe Pater, offerimus pro sancta Ecclesia tua, pro satisfactione saeculi delinquentis, pro emendatione animarum nostrarum... [FÉROTIN, col. 55].

48. *Missa de Cena Domini per titulos. Illatio:* Dignum et iustum est nos tibi gratias agere, Pater aeterne, omnipotens Deus: quia ab illa super caelos eminentium dignitate caelorum in hac Filium tuum mittere dignatus es humilium utilitate terrarum. Ipsum nobis redemptionem, ipsum faciens redemptorem, in eo nobis summum et satisfactionis reparans et salutis: <in> ipso tibi sacerdotium, in ipso statuens holocaustum. Ipsum eligens quod offerat offerendus; per eum sanctificationem, per eum sanciens sanctitatem, eum volens virtutum esse virtutem, in earum admiratione et materia futurus et opera. Qui per adoptionem nativitatis suae, dum suo non indulgit corpori, nostro demum non pepercit. Qui per patientiam venalitatis suae diabolum dum locupletat, evacuat. Qui dum proditioni quaestus cupiditatis impendit, proditori pondus mortis imponit... O admirabile tuum, Christe, commercium! Cuius dextera et ultionis stateram temperans et salutis, eo suspendit tempore diabolum, quo et metallum... [FÉROTIN, col. 237-238].

49. *Missa in Vigilia Paschae dicenda. Illatio:...* Ille verus Agnus qui abstulit peccatum mundi, qui non in figura venturi alio offerente mactatus est, sed in corpore veritatis adveniens adimplevit figuras carnalium sacrificiorum; approbavit et prophetias oraculorum caelestium, seque vivam et veram hostiam novissimis saeculorum temporibus idem sacerdos et sacer agnus exhibuit. Elevatisque in cruce manibus, et sacrificium vespertinum pependit in ligno, et beneficium matutinum surgens praebuit e sepulcro... [FÉROTIN, col. 249-250].

[1] Ed.: FÉROTIN MARIUS, O. S. B. (Paris 1912).

50. *Missa in hilaria Paschae dicenda:...* Affixus Deus hominem sic redemit, sed quantum ad immutabilitatem Maiestatis spectat, munere non labore. Quia cum perditionis nostrae miseratione consulens doluisset, non ad hoc corporeae imaginem vilitatis assumpsit, quasi contra degeneris adversarii tyrannidem suis non posset aliter subvenire. Sed praeiit quod eisdem prophetarum vaticinia erant complenda miraculis. Eo magis ut liberandis esset indubitata cognitio, quod in primi transgressoris offensa mors operata est, non imbecillitate artificii, sed iniquitate peccati: quod male utenti pereundi causa non fuit fragilitas sed voluntas... *Post Sanctus:* Vere sanctus, vere benedictus Dominus noster Iesus Christus Filius tuus: quem die tertia deflevimus mortuum et hodie gaudemus virtute propria ab inferis suscitatum. Qui per mortem suam diabolum non virtute sed iustitia vicit, et per gloriam resurrectionis suae viam revertendi ad caelum peccatoribus patefecit... [FÉROTIN, col. 253-257].

51. *Missa quotidiana VI. Illatio:* Dignum et iustum est nos tibi gratias agere...: qui labentem animam et antiquo ulceris dolore confectam non solum ad amissam revocas dignitatem et in pristino nitore restauras, sed etiam in partem gloriae caelestis admittis, donando culpam praevaricationis et remittendo perpetuae iniuriam mortis. Qui ut ista praestares, non te nostrae parvitas officiositatis sed illa ingenitae bonitatis consuetudo commovit. Tu igitur vinctum afflictumque hominem captivitate depulsa libertati donasti et obnoxium lege moriendi vicario munere redemisti: mittendo unicum Filium tuum Dominum nostrum, qui compensatione commercii dum nos liberare contendit, suum sanguinem fudit. Ita caelestis dignitas dum nos indignos prospicit, contumeliis addicta subiacuit omnique se iniuriae subdidit, dummodo hominem quem in nascendo susceperat moriendo servaret... [FÉROTIN, col. 527].

52. *In XII° Dominico de quotidiano. Illatio:* Aequum satis et iustum est, omnipotens Pater, ut tibi plebs tua deferat laudem, quam unici Filii tui redemisti ex sanguine. Ut enim opus tuum usquequaque non teneretur captivum, eundem Unicum tuum dedisti vicarium: ut crucis perpessus iniuriam, perditum hominem repararet ad vitam... [FÉROTIN, col. 634].

53. Liber orationum [ante 711] [1]. *Tertio sabbato Adventus Benedictio:* Dominus Iesus Christus, qui venit de incorruptae matris carne corporis veritatem assumere, eruat vos ab humanae passionibus corruptelae. Qui veritatem hominis sine peccato hominis suscipere venit, vos ab omni delicto humanae conluvionis emundet. Ut quidquid humiliatus Deus in natura hominis pro vobis sustulit, totum in naturae vestrae salvatione miseratus adcumulet. [p. 7].

[1] Ed.: VIVES IOSEPH, *Oracional visigótico* (Barcelona 1946).

54. *In die Nativitatis Domini ad Matutinum de psalmo III:* Tibi semper gloria, cuius gloriam in assumpto homine vidimus quasi gloriam unigeniti a patre... [pp. 92 et 120].

55. Domine omnipotens Pater, ecce agnus tuus, ecce qui tollit peccatum mundi, ut sacrificium singulare tibi oblatus, ipse expiaret mundum qui esset solus utique mundus: sit ergo protector assiduus pro quibus mediator exstitit gloriosus, ut in eo sit gaudium liberatorum qui factus est pretium captivorum [p. 93].

56. *Benedictiones Nativitatis Domini ad Matutinum:* Unigenitus Filius Dei, qui se humanitati miserendo permiscuit, vos remunerando suae divinitati conectat... Vos in plenitudine miserationum assumat, sicut in veritate humilitatis propter vos semetipsum inclinat [p. 104].

57. *Oratio dicenda in Parasceven:* Ingeniti Patris unigenite Christe, qui pro nobis impiis hodie occideris innocens, tui sanguinis reminiscere pretium, et totius populi dele peccatum: quique pro nobis perferre dignatus es sputa, probra... nobis miseris, pro quibus haec passus es, caelestis regni tribue beatitudinem infinitam... [p. 268].

58. Textus ab Elipando pro adoptianismo allegati [1]. *In missa de Coena Domini:* Qui per adoptivi hominis passionem, dum suo non indulget corpori, nostro demum, i. e. iterum, non pepercit. *In missa de Feria III Paschae:* Respice, Domine, tuorum fidelium multitudinem, quam per adoptionis gratiam Filio tuo facere dignatus es coheredem. *In missa de Feria V Paschae:* Praecessit quidem in adoptione donum, sed adhuc restat in conversatione iudicium... Dignum et iustum est... gratias agere... tibi, omnipotens Pater, et Iesu Christo Filio tuo Domino nostro, qui pietati tuae per adoptivi hominis passionem quasi quasdam in praesentis populi adquisitione manubias, cum non exierit e caelo, exhibuerit e triumpho. *In missa de Ascensione Domini:* Hodie Salvator noster per adoptionem carnis sedem repetiit deitatis; hodie hominem suum intulit Patri quem obtulit passioni, hunc exaltans in caelis quem humiliaverat in infernis, is visurus gloriam qui viderat sepulturam. *In missa s. Sperati:* Ingeniti Patris unigenite... qui ab arce sedis aethereae huius mundi infima petens adoptivi hominis non horruisti vestimentum sumere carnis, et ad liberationem fidelium non es dedignatus in forma servi, salva divinitate, in statera appendere crucis et perferre exitium sustulit mortis. *In missa Defunctorum:* Domine Iesu Christe, qui vera es vita credentium, tibi pro defunctis fidelibus sacrificium istud offerimus, obsecrantes ut regenerationis fonte purgatos et tentationibus mundi exemptos, beatorum numero digneris inserere, et quos fecisti adoptionis participes, iubeas hereditatis tuae esse consortes.

[1] In epistola IV, ad Albinum: PL 96, 874-875.

MAGISTERII ACTA ANTIQUIORIS MEDII AEVI

1. De redemptionis universalitate decreta concilii Carisiacensis et Valentini. *Concilium Carisiacense* [a. 853] [1]: ... Christus Iesus Dominus noster sicut nullus homo est fuit vel erit cuius natura in illo assumpta non fuerit, ita nullus est fuit vel erit homo pro quo passus non fuerit, licet non omnes passionis eius mysterio redimantur. Quod vero omnes passionis eius mysterio non redimuntur non respicit ad magnitudinem et pretii copiositatem sed ad infidelium et ad non credentium ea fide quae per dilectionem operatur [Gal. 5, 6] respicit partem; quia poculum humanae salutis, quod confectum est infirmitate nostra et virtute divina, habet quidem in se ut omnibus prosit, sed si non bibitur non medetur.

2. *Concilium Valentinum* [a. 855] [2]: ... Item de redemptione sanguinis Christi propter nimium errorem qui de hac causa exortus est, ita ut quidam... etiam pro illis impiis qui a mundi exordio usque ad passionem Domini in sua impietate mortui aeterna damnatione puniti sunt effusum eum definiant, contra illud propheticum: Ero mors tua, o mors, ero morsus tuus, inferne [Ose. 13, 14]: illud nobis simpliciter et fideliter tenendum ac docendum placet... quod pro illis hoc datum pretium teneamus, de quibus ipse Dominus noster dicit: Sicut Moyses exaltavit serpentem in deserto, ita exaltari oportet Filium hominis, ut omnis qui credit in ipso non pereat... [Io. 3, 14-16; Heb. 9, 28].

3. Leonis IX symbolum fidei [3]: ... Credo quoque ipsum Dei Patris Filium Verbum Dei aeternaliter natum ante omnia tempora de Patre, consubstantialem, coomnipotentem et coaequalem Patri per omnia in divinitate, temporaliter natum de Spiritu Sancto ex Maria semper virgine, cum anima rationali: duas habentem nativitates, unam ex Patre aeternam, alteram ex matre temporalem: duas voluntates et operationes habentem: Deum verum et hominem verum: proprium in utraque natura atque perfectum: non commixtionem atque divisionem passum, non adoptivum, neque phantasticum: unicum et unum Deum, Filium Dei in duabus naturis sed in unius personae singularitate: impassibilem et immortalem divinitate, sed in humanitate pro nobis et pro nostra salute passum vera carnis passione et sepultum, ac resurrexisse a mortuis

[1] MANSI, XIV, 920-921.
[2] MANSI, XV, 3-5.
[3] Propositum in epistola *Congratulamur vehementer* ad Petrum ep. Antiochenum, 13 april. 1053. MANSI, XIX, 660-663 (662). PL 143, 769-773 (771-772). Idem symbolum, paucis mutatis, propositum est Michaeli Palaeologo a Clemente IV a. 1267, et pluries alias. Cf. DENZINGER, 461.

die tertia vera carnis resurrectione: propter quam confirmandam cum discipulis nulla indigentia cibi sed sola voluntate et potestate comedisse: die quadragesimo post resurrectionem cum carne qua surrexit et anima ascendisse in caelum et sedere in dextera Patris, inde decimo die misisse Spiritum Sanctum, et inde, sicut ascendit, venturum iudicare vivos et mortuos, et redditurum unicuique secundum opera sua.

4. Errores Petro Abaelardo obiecti in concilio Senonensi a. 1140 [1]: 4. Quod Christus non assumpsit carnem ut nos a iugo diaboli liberaret.

5. 5. Quod nec Deus et homo neque haec persona quae Christus est sit tertia persona in Trinitate.

6. 10. Quod non peccaverunt qui Christum ignorantes crucifixerunt, et quod non culpae ascribendum est quidquid fit per ignorantiam.

7. 11. Quod in Christo non fuerit spiritus timoris Domini.

8. 18. Quod anima Christi per se non descendit ad inferos sed per potentiam tantum.

ACTA IN CONTROVERSIA SAECULI XII CIRCA RATIONEM UNIONIS HYPOSTATICAE

9. Tres opiniones a Petro Lombardo descriptae [2]: Ex praemissis autem emergit quaestio plurimum continens utilitatis sed nimium difficultatis atque perplexitatis. Cum enim constet ex praedictis et aliis pluribus testimoniis omnesque catholici unanimiter fateantur Deum esse factum hominem et Christum verum Deum esse et verum hominem; quaeritur, an his locutionibus 'Deus factus est homo, Filius Dei factus est filius hominis; Deus est homo et homo est Deus' dicatur Deus factus esse aliquid vel esse aliquid vel aliquid dicatur esse Deus; et an ita conveniat dici 'homo factus est Deus et filius hominis factus est Filius Dei', sicut e converso dicitur; et si his locutionibus non dicitur Deus factus esse aliquid vel esse aliquid, quae sit intelligentia harum locutionum et similium. In huius profunditatis reseratione et scrupulosae quaestionis expositione plurimum differre inveniuntur sapientes.

10. [Opinio I: Gerhohi] Alii enim dicunt, in ipsa Verbi incarnatione hominem quendam ex anima rationali et humana carne constitutum, ex quibus duobus omnis verus homo constituitur; et ille homo coepit

[1] MANSI, XXI, 568-570.
[2] *Sententiarum* l. III, dist. 6 (ad Claras Aquas 1916), pp. 573-579.

esse Deus, non quidem natura Dei sed persona Verbi; et Deus coepit esse homo ille. Concedunt etiam hominem illum assumptum a Verbo et unitum Verbo, et tamen esse Verbum; et ea ratione tradunt dictum esse: Deum factum hominem, vel esse hominem, quia Deus factus est, id est, coepit esse quaedam substantia ex anima rationali et humana carne subsistens; et illa substantia facta est, id est, coepit esse Deus. Non tamen demigratione naturae in naturam sed utriusque naturae servata proprietate factum est ut Deus esset illa substantia et illa substantia esset Deus. Unde vere dicitur: Deus factus homo, et homo factus Deus; et Deus esse homo, et homo Deus; et Filius Dei filius hominis, et e converso. Cumque dicant illum hominem ex anima rationali et humana carne subsistere, non tamen fatentur ex duabus naturis esse compositum, divina scilicet et humana; nec illius partes esse duas naturas, sed animam tantum et carnem.

11. [... *Sequuntur auctoritates Augustini et Hilarii*]. His aliisque auctoritatibus utuntur qui hominem quendam ex anima rationali et carne compositum Deum factum dicunt, sed gratia, non natura. Sola enim gratia habuit ille homo, non meritis vel natura, ut esset Deus sive Dei Filius, ut haberet omnem scientiam et potentiam quam habet Verbum, cum quo est una persona. Nec tantum in superioribus legitur quod homo ille sit una persona cum Verbo et sit ipsum Verbum, sed etiam quod anima rationalis et caro eadem persona sit et Christus sit et Deus.

12. [Opinio II: communior]. Sunt autem et alii qui istis in parte consentiunt, sed dicunt hominem illum non ex anima rationali et carne tantum sed ex humana et divina natura, id est, ex tribus substantiis, divinitate carne et anima, constare, et hunc Christum fatentur. Et unam personam tantum esse, ante incarnationem solummodo simplicem sed in incarnatione factam compositam ex divinitate et humanitate. Nec est ideo alia persona quam prius, sed cum prius esset Dei tantum persona, in incarnatione facta est etiam hominis persona; non ut duae essent personae, sed ut una et eadem esset persona Dei et hominis. Persona ergo quae prius erat simplex et in una tantum natura exsistens, in duabus et ex duabus subsistit naturis; et persona quae tantum Deus erat, facta est etiam verus homo, subsistens non tantum ex anima et carne, sed etiam ex divinitate; nec tamen persona illa debet dici facta persona, quamvis dicatur facta persona hominis. Facta est igitur illa persona, ut quibusdam placet, quoddam subsistens ex anima et carne, sed non est facta persona vel substantia vel natura. Et in quantum est illud subsistens, composita est; in quantum autem Verbum est, simplex est [... *Sequuntur auctoritates Augustini et Damasceni*].

13. His aliisque pluribus se muniunt auctoritatibus qui dicunt personam Christi compositam esse vel factam sive constantem ex duabus naturis sive ex tribus substantiis.

14. [Opinio III: scholae Petri Abaelardi]. Sunt etiam et alii qui in incarnatione Verbi non solum personam ex naturis compositam negant verum etiam hominem aliquem sive etiam aliquam substantiam ibi ex anima et carne compositam vel factam diffitentur, sed sic illa duo, scilicet animam et carnem, Verbi personae vel naturae unita esse aiunt, ut non ex illis duobus vel ex his tribus aliqua substantia vel persona fieret sive componeretur, sed illis duobus velut indumento Verbum Dei vestiretur, ut mortalium oculis congruenter appareret. Qui ideo dicitur factus verus homo, quia veritatem carnis et animae accepit. Quae duo etiam in singularitatem vel unitatem suae personae accepisse legitur, non quia illa duo vel aliqua res ex illis composita sit una persona cum Verbo vel sit Verbum, sed quia illis duobus accedentibus Verbo non est personarum numerus auctus, ut fieret quaternitas in Trinitate, et quia ipsa persona Verbi, quae erat prius sine indumento, assumptione indumenti non est divisa vel mutata, sed una eademque immutata permansit. Qui secundum habitum Deum hominem factum dicunt. Accipiendo enim hominem dictus est Deus factus homo, et propter acceptum hominem dicitur Deus verus esse homo, et propter assumentem Deum dicitur homo esse Deus. Nam si essentialiter, inquiunt illi, Deus esse homo vel homo esse Deus intelligeretur, tunc si Deus hominem assumpsisset in sexu muliebri, et mulier essentialiter Deus esset et e converso; at potuit Deus assumpsisse hominem in sexu muliebri: potuit igitur mulier esse Deus, et e converso [... *Sequuntur auctoritates Augustini, Fulgentii, Hilarii*].

15. Alexandri III epistolae [1]: *Epistola 242, ad Eberhardum archiepiscopum Salzburgensem* [a. 1164]: Cum dilectus filius noster magister Gerhohus praepositus de Richersperge suas nobis litteras destinasset, in quibus capitula quaedam continebantur quae, eo et aliis decertantibus, in quaestionis scrupulum devenerunt, nil certi super eisdem capitulis duximus respondendum, quia nisi eum et alios coram positos audiremus, non fuit visum nobis super eis tam facile proferre sententiam et cuiusvis partis tantum rationibus allegatis aliam inauditam et indefensam praecipiti iudicio condemnare. Verum quoniam nullas utilitates cognoscimus ex huiusmodi disceptationibus provenire, et potius possent inducere simplices in errorem quam aliquid emolumenti conferre, qui utique pascendi sunt velut asinae iuxta boves, praeposito praedicto consuluimus et modis omnibus persuasimus, ut super huiusmodi disputationibus quae de fide sunt tam ipse quam altera pars de cetero nulla ratione procedant, sed profanas novitates verborum modis omnibus evitantes secundum simplicem veritatem a beato Athanasio ab Ecclesia generali receptam et iuxta aliorum assertiones patrum in doctrina catholicae fidei ambulent, et his contenti terminis quos posuerunt patres nostri nihil ultra citraque progredi praesumant. Quocirca fraternitati tuae

[1] PL 200. Duae sequentes litterae datae sunt eadem die XI kal. aprilis 1164.

per apostolica scripta mandamus, quatenus praedictum praepositum et ceteros ab huiusmodi ulterius disputationibus, praesertim in publicis conventibus, abstinere instanter ex tua et nostra parte moneas et omni cum districtione compellas. [PL 200, 288-289].

16. *Epistola 243, ad Gerhohum praepositum Reicherspergensem* [a. 1164]: ... Sane super illis capitulis quae te et aliis decertantibus in quaestionis scrupulum devenerunt, quae utique nobis tuis litteris innuisti, nil certi duximus respondendum, *et cetera ut supra in litteris scriptis ad archiepiscopum*. Nos enim venerabili fratri nostro Salzburgensi archiepiscopo dedimus in mandatis ut te et illos ab huiusmodi ulterius disputationibus... abstinere moneat... [PL 200, 289].

17. *Epistola 744, ad Guillelmum Senonensem archiepiscopum* [a. 1170]: Cum in nostra olim esses praesentia constitutus, tibi viva voce iniunximus ut, suffraganeis tuis Parisiis tibi ascitis, abrogationem pravae doctrinae Petri quondam Parisiensis episcopi, qua dicitur quod Christus secundum quod est homo non est aliquid, omnino intenderes et efficacem operam adhiberes. Inde siquidem est quod fraternitati tuae per apostolica scripta mandamus, quatenus, quod tibi cum praesens esses praecepimus, suffraganeos tuos Parisios convoces et una cum illis et aliis viris religiosis et prudentibus praescriptam doctrinam studeas penitus abrogare, et a magistris et scholaribus ibidem in theologia studentibus Christum sicut perfectum Deum sic et perfectum hominem ac verum hominem ex anima et corpore consistentem praecipias edoceri: universis firmiter et distincte iniungens quod doctrinam illam de cetero nequaquam docere praesumant sed ipsam penitus detestentur. [PL 200, 685].

18. *Epistola 1273, ad Guillelmum Remensem episcopum* [a. 1177] [1]: Cum Christus perfectus Deus et perfectus sit homo, mirum est qua temeritate quisquam audet dicere quod Christus non sit aliquid secundum quod homo. Ne autem tanta possit in Ecclesia Dei suboriri abusio vel error induci, fraternitati vestrae per apostolica scripta mandamus, quatenus convocatis magistris Parisiensium et Remensium et aliarum circumpositarum civitatum, auctoritate nostra sub anathemate interdicas, ne quis de cetero audeat dicere, Christum non esse aliquid secundum quod homo, quia, sicut Christus verus est Deus, ita verus est homo ex anima rationali et humana carne subsistens.

19. Annales Reicherspergenses [2] **ad annum 1164:** Ipso anno (1164) cum per totam Franciam multae et variae sententiae haberentur de fide inter magistros francigenas, Alexander papa convocatis in unum (Senonis) scholasticis et quibusque litteratis in ipsa vigilia Nativitatis

[1] Decretum hoc insertum est in *Corpus Iuris Canonici* inter Decretales Gregorii IX, l. V, tit. VII, c. 7; ed. FRIEDBERG, II, 779. A coaevis tamquam definitio dogmatica habebatur.

[2] *Monumenta Germaniae historica*. Scriptores, t. XVII (1861), p. 471.

Domini usque ad tria, ut fertur, millia vel ultra, cum assentientibus sibi domnis cardinalibus condemnavit et omnino interdixit omnes tropos et indisciplinatas quaestiones in theologia, Parisiensique episcopo sub obedientia praecepit, ut per totam Franciam eas compesceret. Sententia autem de gloria hominis in Deum assumpti et in Deum nati approbata est ibi coram papa ac roborata conscriptis inde centum quinquaginta et eo amplius auctoritatibus.

20. Ioannes Cornubiensis de actis Alexandri III[1]**:** In Turonensi concilio quod dudum, convocatis plerisque omnibus tam Anglicanae quam Gallicanae praelatis Ecclesiae auctoritate vestra celebratum est et praesentia illustratum, dogma quorumdam asserentium quod Christus non est aliquis homo et quod Christus secundum quod homo non est quid, disputando ventilari coepit. Utra vero pars disputantium in pugna verborum praevaluerit, nescio, sed tam iniquam et fidei christianae inimicam falsitatem in tali ac tanto Christi auditorio nullis, credo, fuisse veritatis aut victoriae titulis insignitam. Noluit tamen tam dives et copiosa mansuetudinis vestrae clementia assertionem illam statim canonica ferire censura... Ex eadem vero mansuetudine vestra multo postmodum temporis sustentationis elapso etiam quadam epistola decretali, quae super arrogationem pravae illius doctrinae ad venerabilem Guillelmum tunc Senonensem hodie Remensem archiepiscopum legitur directa, nequaquam exprimitur anathemate perculsos vel etiam percellendos esse qui errorem illum tenere seu docere praesumerent. Quoniam itaque infiniti scholares hoc calice debriati et in furorem versi usque in hodiernum diem patientia vestra contumaciter abutuntur, qui nequaquam misericordiae vestrae piam dispensationem laudant sed impium dogma velut catholicum praedicant...

MAGISTERII DOCUMENTA POSTERIORIS MEDII AEVI

21. Professio fidei Valdensibus ab Innocentio III praescripta[2]**:** Incarnationem divinitatis non in Patre neque in Spiritu Sancto factam sed in Filio tantum, corde credimus et ore confitemur; ut qui erat in divinitate Dei Patris Filius, Deus verus ex Patre, esset in humanitate hominis filius, homo verus ex matre, veram carnem habens ex visceribus matris et animam humanam rationabilem, simul utriusque naturae, id est Deus et homo, una persona, unus Filius, unus Christus, unus Deus cum Patre et Spiritu Sancto, omnium auctor et rector, natus

[1] *Eulogium ad Alexandrum III papam,* in epistola nuncupatoria ad Alexandrum III, PL 199, 1043-1044.
[2] In epistola *Eius exemplo,* ad archiepiscopum Tarraconensem, 19 dec. 1208, PL 215, 1510-1511. Concordat, quibusdam mutatis, cum *Statutis Ecclesiae antiquis,* supra *31,* 5.

ex Virgine Maria vera carnis nativitate; manducavit et bibit, dormivit et fatigatus ex itinere quievit, passus vera carnis suae passione, mortuus vera corporis sui morte, et resurrexit vera carnis suae resurrectione et vera animae ad corpus resumptione; in qua postquam manducavit et bibit, ascendit in caelum, sedet ad dexteram Patris et in eadem venturus est iudicare vivos et mortuos.

22. Concilii Lateranensis IV (a. 1215) professio fidei in capite "Firmiter"[1]**:** Et tandem unigenitus Dei Filius Iesus Christus, a tota Trinitate communiter incarnatus, ex Maria semper Virgine Spiritus Sancti cooperatione conceptus, verus homo factus, ex anima rationali et humana carne compositus, una in duabus naturis persona, viam vitae manifestius demonstravit. Qui cum secundum divinitatem sit immortalis et impassibilis, idem ipse secundum humanitatem factus est passibilis et mortalis: qui etiam pro salute humani generis in ligno crucis passus et mortuus descendit ad inferos, resurrexit a mortuis, et ascendit in caelum; sed descendit in anima et resurrexit in carne, ascenditque pariter in utroque, venturus in fine saeculi, iudicaturus vivos et mortuos et redditurus singulis secundum opera sua, tam reprobis quam electis.

23. Concilii Viennensis a. 1312 sententia contra errores Petri Ioannis Olivi[2]**:** Confitemur unigenitum Dei Filium in his omnibus in quibus Deus Pater exsistit una cum Patre aeternaliter subsistentem, partes nostrae naturae simul unitas, ex quibus ipse in se verus Deus exsistens fieret verus homo, humanum videlicet corpus passibile et animam intellectivam seu rationalem, ipsum corpus vere per se et essentialiter informantem, assumpsisse ex tempore in virginali thalamo ad unitatem suae hypostasis et personae. Et quod in hac assumpta natura ipsum Dei Verbum pro omnium operanda salute non solum affigi cruci et in ea mori voluit, sed etiam emisso iam spiritu perforari lancea sustinuit latus suum, ut exinde profluentibus undis aquae et sanguinis formaretur unica et immaculata ac virgo sancta mater Ecclesia, coniux Christi... Haec est, inquam, veritas illius praegrandis aquilae vallata testimonio... beati Ioannis videlicet... qui... dixit: "Ad Iesum autem..." [Io. 19, 33-35]. Nos igitur ad tam praeclarum testimonium ac sanctorum patrum et doctorum communem sententiam apostolicae considerationis, ad quam dumtaxat haec declarare pertinet, aciem convertentes, sacro approbante concilio, declaramus praedictum apostolum et evangelistam Ioannem rectum in praemissis factae rei ordinem tenuisse, narrando quod Christo iam mortuo unus militum lancea latus eius aperuit.

[1] Inter Decretales Gregorii IX, l. I, tit. I, c. 1; *Corpus Iuris Canonici,* ed. FRIEDBERG, II, 5.
[2] Constitutio *De summa Trinitate et fide catholica,* inserta in *Corpus Iuris Canonici* inter Clementinas, l. I, tit. I, ed. FRIEDBERG, II, 1133.

24. Ioannis XXII sententia de paupertate Christi[1]**:** Cum inter nonnullos viros scholasticos saepe contingat in dubium revocari, utrum pertinaciter affirmare Redemptorem nostrum ac Dominum Iesum Christum eiusque apostolos in speciali non habuisse aliqua nec in communi etiam, haereticum sit censendum... Nos... deinceps erroneam fore censendam et haereticam, de fratrum nostrorum consilio hoc perpetuo declaramus edicto. Rursus in posterum pertinaciter affirmare, quod Redemptori nostro praedicto eiusque apostolis iis quae ipsos habuisse Scriptura sacra testatur nequaquam ius ipsis utendi competierit, nec illa vendendi seu donandi ius habuerint aut ex ipsis alia acquirendi, quae tamen ipsos de praemissis fecisse Scriptura sacra testatur seu ipsos potuisse facere supponit expresse, cum talis assertio ipsorum usum et gesta evidenter includat in praemissis non iusta: quod utique de usu, gestis seu factis Redemptoris nostri Dei Filii sentire nefas est, sacrae Scripturae contrarium et doctrinae catholicae inimicum: assertionem ipsam pertinacem de fratrum nostrorum consilio deinceps erroneam fore censendam merito ac haereticam declaramus.

25. Marsilii Patavini et Ioannis de Ianduno errores damnati a Ioanne XXII[2]**:** Articulos praedictos, videlicet: Quod illud quod de Christo legitur in evangelio beati Matthaei, quod ipse solvit tributum Caesari, quando staterem sumptum ex ore piscis [Mt. 17, 26] illis qui petebant didrachma iussit dari, hoc fecit non condescensive et liberalitate suae pietatis sed necessitate coactus... velut sacrae Scripturae contrarios et fidei catholicae inimicos, haereticos seu haereticales et erroneos, necnon et praedictos Marsilium et Ioannem haereticos, immo haeresiarchas fore manifestos et notorios, sententialiter declaramus.

26. Clementis VI sententia de satisfactione Christi[3]**:** Unigenitus Dei Filius... factus nobis a Deo sapientia, iustitia, sanctificatio et redemptio [1 Cor. 1, 30], non per sanguinem hircorum aut vitulorum, sed per proprium sanguinem introivit semel in sancta, aeterna redemptione inventa [Heb. 9, 12]. Non enim corruptibilibus auro et argento sed sui ipsius agni incontaminati et immaculati pretioso sanguine nos redemit [1 Pet. 1, 18 s.], quem in ara crucis innocens immolatus non guttam sanguinis modicam, quae tamen propter unionem ad Verbum pro redemptione totius humani generis suffecisset, sed copiose velut quoddam profluvium noscitur effudisse ita ut a planta pedis usque ad verticem capitis nulla sanitas [Is. 1, 6] inveniretur in ipso. Quantum ergo exinde, ut nec supervacua, inanis aut superflua tantae effusionis

[1] Constitutio *Cum inter nonnullos* a. 1323. Inserta ibidem, inter Extravagantes Iohannis XXII, tit. XIV, ed. FRIEDBERG, II, 1229-1230.

[2] Constitutio *Licet iuxta doctrinam,* a. 1327; ed. DU PLESSIS D'ARGENTRÉ CAROLUS, *Collectio iudiciorum...* (Lutetiae Parisiorum 1728), t. I, pp. 304-311 (311).

[3] Bulla iubilaei a. 1343 *Unigenitus Dei Filius,* inserta in *Corpus Iuris Canonici,* inter Extravagantes communes, l. V, tit. IX, c. 2; ed. FRIEDBERG, II, 1304-1306.

miseratio redderetur, thesaurum militanti Ecclesiae acquisivit, volens suis thesaurizare filiis pius Pater, ut sic sit infinitus thesaurus hominibus, quo qui usi sunt, Dei amicitiae participes sunt effecti...

27. Ioannis Hus error damnatus in concilio Constantiensi[1]**:** Duae naturae, divinitas et humanitas, sunt unus Christus.

28. Concilii Florentini decretum pro Iacobitis[2]**:** ... Firmiter credit, profitetur et praedicat unam ex Trinitate personam, verum Deum, Dei Filium ex Patre genitum, Patri consubstantialem et coaeternum, in plenitudine temporis quam divini consilii inscrutabilis altitudo disposuit, propter salutem humani generis veram hominis integramque naturam ex immaculato utero Mariae Virginis assumpsisse et sibi in unitatem personae copulasse tanta unitate, ut quidquid ibi Dei est non sit ab homine separatum, et quidquid est hominis non sit a deitate divisum, sitque unus et idem indivisus, utraque natura in suis proprietatibus permanente, Deus et homo, Dei Filius et hominis filius, aequalis Patri secundum divinitatem, minor Patre secundum humanitatem: immortalis et aeternus ex natura divinitatis, passibilis et temporalis ex conditione assumptae humanitatis.

29. Firmiter credit, profitetur et praedicat Dei Filium in assumpta humanitate ex Virgine vere natum, vere passum, vere mortuum et sepultum, vere ex mortuis resurrexisse, in caelum ascendisse, sedereque ad dexteram Patris et venturum in fine saeculorum ad vivos mortuosque iudicandos.

30. Anathematizat... Apollinarem... Theodorum Mopsuestenum atque Nestorium... Eutychen... Macarium Antiochenum...

31. Firmiter credit, profitetur et docet neminem unquam ex viro feminaque conceptum a diaboli dominatione fuisse liberatum nisi per meritum mediatoris Dei et hominum Iesu Christi Domini nostri: qui sine peccato conceptus, natus et mortuus, humani generis hostem, peccata nostra delendo, solus sua morte prostravit: et regni caelestis introitum, quem primus homo peccato proprio cum omni successione perdiderat, reseravit: quem aliquando venturum omnia Veteris Testamenti sacra, sacrificia, sacramenta, caeremoniae praesignarunt...

[1] Est quartus in serie triginta errorum, quos concilium in sessione XV, 6 iulii 1415, sequenti percullt censura: Haec sacrosancta synodus Constantiensis... per hanc definitivam sententiam... decernit et declarat, dictum Ioannem Hus fuisse et esse verum et manifestum haereticum, ipsumque errores et haereses ab Ecclesia Dei dudum damnatas et plurima scandalosa, piarum aurium offensiva, temeraria et seditiosa dogmatizasse. Damnatio renovata est a Martino V in bulla *Inter cunctas,* 22 febr. 1418, et iterum in bulla *In eminentis,* 13 febr. 1420. Apud MANSI, XXVII, 754, 1209, 1219.

[2] In bulla *Cantate Domino,* a 1442, qua Eugenius IV doctrinae capita signavit quae Iacobitae profiteri debebant ut in communionem ecclesiae Romanae acciperentur. Apud MANSI, XXXI, 1735-1740.

32. Augustini de Roma propositiones in concilio Basileensi reprobatae[1]: Humana natura in Christo vere est Christus. Humana natura in Christo est persona Christi. Ratio suppositalis determinans humanam naturam in Christo non realiter distinguitur ab ipsa natura determinata. Natura humana in Christo procul dubio est persona Verbi: et Verbum in Christo natura assumpta est realiter persona assumens. Natura humana assumpta a Verbo ex unione personali est veraciter Deus naturalis et proprius.

33. Christus secundum voluntatem creatam tantum diligit naturam humanam unitam personae Verbi quantum diligit naturam divinam. Sicut duae personae in divinis sunt aequaliter diligibiles, ita duae naturae in Christo, humana et divina, sunt aequaliter diligibiles propter personam communem. Anima Christi videt Deum tam clare et intense quantum clare et intense Deus videt seipsum.

34. Propositiones quarum patrocinium in concilio Basileensi egit Ioannes de Turrecremata[2]: I. Omnes nos cum capite nostro, quod est Christus Iesus, sumus unus homo. II. Christus caput nostrum et nos corpus eius sumus una persona. III. Totus integer Christus, caput et corpus, cum Christo capite non faciunt numerum. IV. Neque nos, cum sumus Christus, cum nostro capite facimus numerum.

ACTA IN CONTROVERSIA DE SANGUINE CHRISTI

35. Propositio de mandato Clementis VI damnata[3]: Dominus Clemens VI informatus per fratrem Nicolaum Roselli, ordinis fratrum

[1] In sess. XXII, a. 1435: MANSI, XXIX, 109. Notum est concilium Basileense dogmatica auctoritate carere.

[2] MANSI, 30, 979-1034. Ad hanc audaciorem enuntiationem unitatis Christi et Ecclesiae pertinet propositio a concilio, ubi supra, damnata: "Christus quotidie peccat et ex quo fuit Christus quotidie peccavit".

[3] EYMERIC NICOLAUS, *Directorium inquisitorum,* P. II, q. 10, ed. Romae, 1587, pp. 262/3. Quae damnatio Pio II pontifice a dominicanis allegata sed a franciscanis in dubium vocata est. Tunc in illius genuinitatem iuridica inquisitio instituta est, quin sententia de illius valore daretur. De hac damnatione alia exstat narratio apud LUCAM WADDING, *Annales Minorum,* t. VIII, ad a. 1351, num. 13: "Dum enim aliqui in praedicta civitate [Barchinonensi] assererent et publice praedicarent sanguinem Christi in passione effusum a divinitate fuisse separatum et proinde non esse in triduo mortis adorandum cultu latriae, atque idipsum ex rostris in suo monasterio doceret frater Franciscus Baiuli, Minoritarum guardianus, feria VI Parasceves die XVII aprilis, Nicolaus Rosselli, tunc in regno Aragoniae inquisitor, per suas litteras monuit Ioannem Morlandinum... ad cardinalatum... assumptum. Hic rescripsit se vivae vocis oraculo accepisse in mandatis a Pontifice, die XX iulii, ut ad palinodiam cogerentur qui ita praedicaverant, iudicatumque fuisse omnino hanc opinionem pro haeretica censendam. Compacto processu, Nicolaus inquisitor solis litteris Ioannis cardinalis innixus, severe contra guardianum egit atque ut revocaret quae circa quaestionem hanc praedicaverat, in curia et praesentia episcopi Barcinonensis effecit".

Praedicatorum, inquisitorem in partibus Aragoniae et Cataloniae... quod in Catalonia in civitate Barchinonae publice praedicabatur quod in sanguine Christi sparso in Parasceve non remanserat divinitas nec sanguis ille erat deificatus, habito solemni concilio magistrorum et aliorum peritorum virorum, mandavit per suas patentes litteras dicto inquisitori, quatenus dictum articulum ut haereticalem et erroneum faceret publice revocari ac solemniter condemnaret. Et sic ipse inquisitor fecit in ecclesia cathedrali publice Barchinone, dictum articulum ut vere haereticalem publice condemnando.

36. Controversiae coram Pio II habitae (a. 1463) narratio Ioannis Gobelino[1]: Apud Brixiam... Iacobus Marchianus, ordinis Minorum professor, divi Bernardini Senensis quondam socius... aetate iam decrepita, in die sancto paschae cum sermonem... haberet ad plebem... pretiosum Christi sanguinem in triduo passionis dum iacuit in terra sparsus indignum fuisse latriae cultu asseveravit, quoniam fusus et a corpore Dominico separatus hypostaticam Verbi unionem protinus amisisset. Publicatus sermo ad aures inquisitoris haereticae pravitatis, ordinis Praedicatorum, pervenit, qui... illico damnatam haeresim praedicatam dixit mandavitque Iacobo ut revocaret errorem; nisi quamprimum pareret, responsuro de fide diem dixit; et nihilominus unum ex confratribus in sermone quod post meridiem habitus est contrariam sententiam iussit divulgari... Interposuit episcopus loci vices suas, neque sedare tumultum potuit... Res ad apostolicam sedem remittitur.

37. Pius consulente senatu utrique parti silentium imponit, praefectisque ordinum mandat in termino, qui saepe prorogatus est, doctissimos theologos ad curiam mittant. Convenere frequentes Romae in festo Natalis Domini anni 1463, cum iam Pius ex Thuscia rediisset. Vocantur in apostolico palatio cardinales, episcopi ac divini ac humani iuris doctores... Iubentur Praedicatores et Minores bis ternos eligere... Inter Praedicatores praecipuae disputandi partes Gabrieli Cathalano [Cassafages] sunt attributae, inter Minores Francisco Saonensi [postea Sixto IV]... Disputatio de sanguine tribus diebus... agitata est.

38. Praedicatores conclusionem quam defendere vellent in hunc modum proposuere: Pretiosum Domini Iesu sanguinem in passione fusum quod demum ad glorificatum corpus rediit hypostatica Verbi unione numquam fuisse privatum... Additum quoque a Praedicatoribus est, quod non totum Christi sanguinem in passione fusum resurrexisse cum Christo asserturi essent, quae res altius indaganda videretur. Idque factum est ne litteris Pii adversari viderentur, in quibus declaraverat, Tibure manens, assertionem, quae aliquid de Christi sanguine in terris proderet remansisse, religioni christianae non esse contrariam...

[1] IOANNES GOBELINUS, *Commentarii de rebus gestis Pii II summi pontificis,* l. XI, codex ms. cum notis autographis Pii II in Bibliotheca Vaticana, ms. Reginen. lat. 1995, ff. 487 r°-505 v°; ed. Francofurti, 1614, pp. 278-292.

39. Pontifex auditorium dissolvit, deinde cum cardinalibus plerisque diebus rem tractavit. Maior pars sententiam Praedicatorum approbavit, pauci cum Minoribus sensere. Pius quoque cum maiori parte fuit, sed non est visum eo tempore decretum fieri declarationis, ne multitudo Minorum, cuius erat contra Turcos praedicatio necessaria, offenderentur, placuit ad aliud tempus decisionem differre.

40. Pii II bulla ad abbatem monasterii sanctae Mariae Xantonensis [1]**:** Nos igitur... attendentes quod veritati fidei nullatenus repugnat affirmare Redemptorem nostrum de sanguine praefato, ob ipsius passionis memoriam, aliquam partem in terris reliquisse...

41. Pii II litterae ad Iacobum de Marchia, O. Min. [2]**:** Scripsisti te valde anxiari propter materiam illam sanguinis effusi Domini et Salvatoris nostri, quae in nonnullis locis vulgari dicitur tamquam decisa et determinata a nobis contra tuam sententiam et praedicationes. Miramur de hoc, nec scimus unde talis fama surrexerit. Nos enim materiam ipsam hucusque non determinavimus nec propter varias occupationes determinare potuimus, sed Deo dante id facere intendimus, cum primum opportunior aderit occasio nec tot occupationibus erimus distenti.

42. Pii II bulla "Ineffabilis" [3]**:** Sane cum dudum inter dilectos filios Praedicatorum et Minorum ordinum fratres (satore zizaniae operante) super eo quod eorum aliqui in ipsorum praedicationibus pretiosum sanguinem Domini nostri Iesu Christi in triduo passionis eiusdem separatum fuisse ab ipsius sanctissima divinitate asseverabant alii vero fore contrarium tenebant, dissensionis materia exorta foret, ex qua ad tantam inter eos altercationem, ut accepimus, deventum exstitit, ut facile mentibus fidelium posset scandalum generari: et licet alias nos ad obviandum praedictis, auditis iis quae circa praemissa utraque pars dicebat et allegabat, silentium imposuerimus ac materiam ipsam indiscussam pro tunc reliquerimus, ac mandavimus de huiusmodi dubietate amplius disceptationem aliquam fieri non debere... Ut igitur in Ecclesia Dei orthodoxae fidei unitas praeservetur et de cetero tollatur occasio in huiusmodi controversias incidendi, auctoritate apostolica, tenore praesentium statuimus et ordinamus quod nulli fratrum praedictorum deinceps liceat de supradicta dubietate disputare, praedicare, vel publice aut private verbum facere seu aliis suadere: quod videlicet haereticum vel peccatum sit tenere vel credere sanguinem ipsum sacratissimum, ut praemittitur, triduo passionis eiusdem Domini nostri Iesu Christi ab ipsa divinitate quomodolibet fuisse vel non fuisse divisum vel separatum;

[1] Ante a. 1463. Apud WADDING, *Annales Minorum*, vol. VIII, ad a. 1351, n. 18.
[2] Die 28 aprilis 1464. Editae ex autographo apud WADDING, *l. c.*, 16.
[3] Die 1 augusti 1464. *Bullarium Romanum*, ed. Taurinensis, t. V (1860), pp. 180-182.

donec super dubietatis huiusmodi decisione quid tenendum sit, fuerit per nos et sedem apostolicam definitum. Mandantes... sub excommunicationis latae sententiae poena...

MAGISTERII DOCUMENTA AETATE MODERNA

1. Concilii Tridentini asserta dogmatica [1]. *Decretum de peccato originali* [2]*:* 3. Si quis hoc Adae peccatum, quod origine unum est, et propagatione, non imitatione, transfusum omnibus inest unicuique proprium, vel per humanae naturae vires, vel per aliud remedium asserit tolli, quam per meritum unius mediatoris Domini nostri Iesu Christi, qui nos Deo reconciliavit in sanguine suo, factus nobis iustitia, sanctificatio et redemptio [1 Cor. 1, 30], aut negat ipsum Christi Iesu meritum per baptismi sacramentum in forma Ecclesiae rite collatum tam adultis quam parvulis applicari: AS. Quia "non est aliud nomen sub caelo datum hominibus, in quo oporteat nos salvos fieri" [Act. 4, 12]. Unde illa vox: "Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi" [Io. 1, 29], et illa: "Quicumque baptizati estis, Christum induistis" [Gal. 3, 27].

2. *Decretum de iustificatione* [3]*:* Cap. 2. Quo factum est ut caelestis Pater... Christum Iesum Filium suum... ad homines miserit, ut et Iudaeos qui sub lege erant redimeret, et gentes quae non sectabantur iustitiam, iustitiam apprehenderent [Rom. 9, 30] atque omnes adoptionem filiorum reciperent. Hunc proposuit Deus propitiatorem per fidem in sanguine ipsius pro peccatis nostris [Rom. 3, 25], non solum autem pro nostris, sed etiam pro totius mundi. Cap. 3. Verum, etsi ille pro omnibus mortuus est [2 Cor. 5, 15], non omnes tamen mortis eius beneficium recipiunt, sed ii dumtaxat quibus meritum passionis communicatur...

3. Cap. 7... Huius iustificationis causae sunt: finalis quidem gloria Dei et Christi... meritoria autem dilectissimus Unigenitus suus Dominus noster Iesus Christus, qui, cum essemus inimici [Rom. 5, 10], propter nimiam caritatem qua dilexit nos [Eph. 2, 4] sua sanctissima passione in ligno crucis nobis iustificationem meruit et pro nobis Deo Patri satisfecit.

4. Cap. 9. Quamvis autem necessarium sit credere neque remitti neque remissa unquam fuisse peccata nisi gratis divina misericordia propter Christum...

[1] Concilii documenta edidit Societas Goerresiana (Friburgi 1901-1938).
[2] Latum in sessione V, 17 iunii 1546; ed. Goerresiana, t. V, p. 239.
[3] Latum in sessione VI, 13 ian. 1547; *ibid.*, t. V, pp. 790-799.

5. Cap. 16... Cum enim ille ipse Christus Iesus tamquam caput in membra [Eph. 4, 15] et tamquam vitis in palmites [Io. 15, 5] in ipsos iustificatos iugiter virtutem influat...

6. Can. 21. Si quis dixerit Christum Iesum a Deo hominibus datum fuisse ut redemptorem cui fidant, non etiam ut legislatorem cui obediant, AS.

7. *Doctrina de sacrificio Missae*[1]: ... Is igitur Deus et Dominus noster, etsi semel se ipsum in ara crucis morte intercedente Deo Patri oblaturus erat ut aeternam illic redemptionem operaretur, quia tamen per mortem sacerdotium eius exstinguendum non erat [Heb. 7, 24]...

8. *Decretum de ... sacris imaginibus*[2]: Imagines porro Christi, Deiparae Virginis et aliorum sanctorum in templis praesertim habendas et retinendas eisque debitum honorem et venerationem impertiendam... quoniam honos qui eis exhibetur refertur ad prototypa quae illae repraesentant, ita ut per imagines quas osculamur et coram quibus caput aperimus et procumbimus, Christum adoremus et sanctos quorum illae similitudinem gerunt veneremur...

9. Pauli IV constitutio "Cum quorundam" contra Socinianos[3]: ... omnes et singulos qui hactenus asseruerunt... Dominum nostrum Iesum Christum non esse verum Deum eiusdem substantiae per omnia cum Patre et Spiritu Sancto, aut eundem secundum carnem non esse conceptum in utero beatissimae semperque Virginis Mariae de Spiritu Sancto, sed sicut ceteros homines ex semine Ioseph, aut eundem Dominum ac Deum nostrum Iesum Christum non subiisse acerbissimam crucis mortem ut nos a peccatis et ab aeterna morte redimeret et Patri ad vitam aeternam reconciliaret, aut eandem beatissimam Virginem Mariam non esse veram Dei matrem... apostolica auctoritate requirimus et monemus...

10. Baii errores a s. Pio V damnati[4]: 19. Opera iustitiae et temperantiae quae Christus fecit, ex dignitate personae operantis non traxerunt maiorem valorem.

11. Iansenii propositiones ab Innocentio X damnatae[5] 5. Semipelagianum est dicere Christum pro omnibus omnino hominibus mortuum esse aut sanguinem fudisse. Declarata et damnata uti falsa, temeraria, scandalosa et intellecta eo sensu ut Christus pro salute dumtaxat praedestinatorum mortuus sit, impia, blasphema, contumeliosa, divinae pietati derogans et haeretica.

[1] Latum in sessione XXII, 17 sept. 1562; *ibid.*, t. VIII, pp. 959-962.
[2] Latum in sessione XV, 3-4 dec. 1563; *ibid.*, t. IX, p. 1078.
[3] 7 aug. 1555; *Bullarium Romanum*, ed. Taurinensis, t. VI, pp. 500-502.
[4] In bulla *Ex omnibus afflictionibus*, 1 oct. 1567; Du Plessis d'Argentré Carolus, *Collectio iudiciorum*, t. III, P. II, pp. 109-112.
[5] In constitutione *Cum occasione*, 31 maii 1653; *Bullarium Romanum*, ed. Taurinensis, t. XV, pp. 720-721.

12. Professio fidei Maronitis a Benedicto XIV praescripta[1]: [*Recoluntur antiquorum conciliorum definitiones. Chalcedonensi autem definitioni additur*]: Per quam definitionem damnatur impia haeresis illorum qui Trisagio ab angelis tradito et in praefata Chalcedonensi synodo decantato: Sanctus Deus, sanctus fortis, sanctus immortalis, miserere nobis, addebant: qui crucifixus es pro nobis, atque adeo divinam naturam trium personarum passibilem asserebant et mortalem.

13. Propositiones sub Alexandro VIII a S. Officio damnatae a. 1690[2]: Oblatio in templo, quae fiebat a beata virgine Maria in die purificationis suae per duos pullos columbarum, unum in holocaustum et alterum pro peccatis, sufficienter testatur quod indiguerit purificatione et quod filius (qui offerebatur) etiam macula matris maculatus esset, secundum verba legis. [prop. 24].

14. Acta in causa Iosephi Berruyer: Anno 1734, 17 maii in Indicem librorum prohibitorum refertur opus *Histoire du peuple de Dieu*, (pars prior) *Jusqu' à la naissance du Messie*. Anno 1755, 14 aprilis damnatur pars posterior: *Depuis la naissance du Messie*. Anno 1757, 18 februarii damnatur versio itala primae partis. Anno 1758, 17 februarii Benedictus XIV litteris apostolicis opus damnat[3]. In memoriam nempe revocata prohibitione operis *Histoire du peuple de Dieu*, queritur illud italice versum et illius apologiam editam esse; ideo opus et versionem atque apologiam damnat "propterea quod in illo et in illis continentur propositiones respective falsae, temerariae, scandalosae, faventes haeresi, atque haeresi proximae, et a communi et unanimi sanctorum patrum et Ecclesiae sensu in divinarum Scripturarum interpretatione alienae". Easdem censuras renovavit Clemens XIII, litteris apostolicis 2 dec. 1758, contra tertiam partem eiusdem operis[4].

15. Pius VI obvium sensum prophetiae de Emmanuele tuetur[5]: Maxima vero se prodidit catholicorum offensio, cum praedicari audierunt propheticum oraculum de divino Emmanuelis ortu ex Virgi-

[1] In constitutione *Nuper ad nos*, 16 martii 1743; *Benedicti XIV bullarium*, ed. Prati, t. I (Operum omnium, t. XV), pp. 282-286.
[2] Du Plessis d'Argentré Carolus, *Collectio iudiciorum...*, t. III, P. II, p. 372.
[3] *Benedicti XIV bullarium*, ed. Prati, t. III, P. II, pp. 488-490.
[4] *Bullarii Romani continuatio*, ed. Prati, t. IV-1, pp. 67-68.
[5] Breve *Divina Christi Domini* (1779, 20 sept.), quo damnatur opus: Ioannes Laurentius Isenbiehl, *Neuer Versuch über die Weissagung vom Emmanuel*. *Bullarii Romani continuatio*, ed. Prati, t. VI-1, pp. 621-624.

ne non ad virgineum Deiparae partum, quem prophetae omnes annuntiaverunt, non ad verum Emmanuelem Christum Dominum ullo sensu sive litterali sive typico pertinere: cumque s. Matthaeus insigne istud vaticinium in illo mirabili pietatis sacramento adimpletum expressis verbis testetur, hoc tamen ipsum non ut oraculi adimplementum, sed ut adnotationem meram vel allusionem a sancto evangelista memorari. Qua in re horruerunt piae aures Scripturam simul et traditionem, qualis perpetuo ex unanimi patrum consensu ad nos pervenit, per summam impudentiam labefactari... Nos itaque pro apostolico munere... antedictum librum... tamquam continentem doctrinam et propositiones respective falsas, temerarias, scandalosas, perniciosas, erroneas, haeresi faventes et haereticas, damnamus...

16. Conciliabuli Pistoriensis propositiones a Pio VI damnatae[1]: Propositio quae asserit, 'adorare directe humanitatem Christi, magis vero aliquam eius partem, fore semper honorem divinum datum creaturae'; quatenus per hoc verbum 'directe' intendat reprobare adorationis cultum quem fideles dirigunt ad humanitatem Christi, perinde ac si talis adoratio qua humanitas ipsaque caro vivifica Christi adoratur, non quidem propter se et tanquam nuda caro sed prout unita divinitati, foret honor divinus impertitus creaturae et non potius una eademque adoratio qua Verbum incarnatum cum propria ipsius carne adoratur: falsa, captiosa, pio ac debito cultui humanitati Christi a fidelibus praestito ac praestando detrahens et iniuriosa. [prop. 61].

17. Doctrina quae devotionem erga sacratissimum Cor Iesu reicit inter devotiones quas notat velut novas, erroneas aut saltem periculosas; intellecta de hac devotione qualis est ab Apostolica Sede probata: falsa, temeraria, perniciosa, piarum aurium offensiva, in Apostolicam Sedem iniuriosa. [prop. 62].

18. Item, in eo quod cultores Cordis Iesu hoc etiam nomine arguit, quod non advertant sanctissimam carnem Christi aut eius partem aliquam aut etiam humanitatem totam cum separatione aut praecisione a divinitate adorari non posse cultu latriae; quasi fideles Cor Iesu adorarent cum separatione vel praecisione a divinitate, dum illud adorant ut est cor Iesu, cor nempe personae Verbi cui inseparabiliter unitum est, ad eum modum quo exsangue corpus Christi in triduo mortis sine separatione aut praecisione a divinitate adorabile fuit in sepulcro: captiosa, in fideles Cordis Christi cultores iniuriosa. [prop. 63].

---

[1] Bulla *Auctorem fidei*, 28 aug. 1794. *Bullarii Romani continuatio*; ed. Prati, t. VI, pp. 2704-2726.

1. Antonii Guenther doctrina de Verbo incarnato a Pio IX falsa notatur[1]: Hinc rebus omnibus a Nobis etiam perpensis eadem Congregatio [Indicis] decretum illud suprema Nostra auctoritate probatum Tibique notissimum edidit [8 ian. 1857] quo guntheriana opera prohibentur et interdicuntur... Sed vehementer errant qui generalis eiusdem prohibitionis causam inde profectam esse arbitrantur, quod ipsa Congregatio nullas singillatim guntherianorum operum sententias nullasque praecise opiniones censura dignas deprehenderit. Etenim non sine dolore apprime noscimus in iisdem operibus erroneum ac perniciosissimum et ab apostolica Sede saepe damnatum rationalismi systema ampliter dominari; itemque noscimus in iisdem libris ea inter alia non pauca legi, quae a catholica fide sinceraque explicatione de unitate divinae substantiae in tribus distinctis sempiternisque personis non minimum aberrant. In compertis pariter habemus neque meliora neque accuratiora esse quae traduntur de sacramento Verbi Incarnati deque unitate divinae Verbi personae in duabus naturis divina et humana...

2. Antonii Rosmini propositiones sub Leone XIII a S. Officio reprobatae[2]: 27. In humanitate Christi humana voluntas fuit ita rapta a Spiritu Sancto ad adhaerendum Esse obiectivo, id est Verbo, ut illa ipsi integre tradiderit regimen hominis et Verbum illud personaliter assumpserit, ita sibi uniens naturam humanam. Hinc voluntas humana desiit esse personalis in homine, et, cum sit persona in aliis hominibus, in Christo remansit natura.

3. De paternitate s. Ioseph falsa doctrina reprobatur[3]: S. Inquisitio 26 febr. 1907 damnavit opus *El inmaculado San José*, auctore Iosepho M. Corbatò, "praesertim quod spectat ad doctrinam ab auctore expositam et propugnatam de divina paternitate S. Iosephi reali et proprie dicta". Articulus Raffaelis Petrone quo doctrina similis tradebatur proscriptus est a S. Officio a. 1928[4].

4. Modernistarum propositiones decreto S. Officii "Lamentabili" reprobatae[5]: 27. Divinitas Iesu Christi ex evangeliis non probatur, sed est dogma quod conscientia christiana e notione Messiae deduxit.

---

[1] Breve *Eximiam tuam* ad Archiepiscopum Coloniensem, 15 iun. 1857; ASS, t. 8 (1874), pp. 445-446.

[2] Decretum 14 dec. 1887; ASS, 20 (1887), 398-410. Decreti auctoritatem ipse Leo XIII extulit litteris ad archiepiscopum Mediolanensem, 1 iun. 1889; ASS, 21 (1888-9), 709-710.

[3] ASS, 41 (1908) 43.

[4] Cf. *Divus Thomas* (Placentiae), ser. III, 5 (1928) 29-49 et 359.

[5] 3 iulii 1907; ASS, 40 (1907) 470-478.

5. 28. Iesus, cum ministerium suum exercebat, non in eum finem loquebatur ut doceret se esse Messiam, neque eius miracula eo spectabant ut id demonstraret.

6. 29. Concedere licet Christum quem exhibet historia multo inferiorem esse Christo qui est obiectum fidei.

7. 30. In omnibus textibus evangelicis nomen Filius Dei aequivalet tantum nomini Messias, minime vero significat Christum esse verum et naturalem Dei Filium.

8. 31. Doctrina de Christo quam tradunt Paulus, Ioannes et concilia Nicaenum, Ephesinum, Chalcedonense, non est ea quam Iesus docuit, sed quam de Iesu concepit conscientia christiana.

9. 32. Conciliari nequit sensus naturalis textuum evangelicorum cum eo quod nostri theologi docent de conscientia et scientia infallibili Iesu Christi.

10. 33. Evidens est cuique qui praeconceptis non ducitur opinionibus, Iesum aut errorem de proximo messianico adventu fuisse professum aut maiorem partem ipsius doctrinae in evangeliis synopticis contentae authenticitate carere.

11. 34. Criticus nequit asserere Christo scientiam nullo circumscriptam limite nisi facta hyposthesi, quae historice haud concipi potest quaeque sensui morali repugnat, nempe Christum uti hominem habuisse scientiam Dei et nihilominus noluisse notitiam tot rerum communicare cum discipulis ac posteritate.

12. 35. Christus non semper habuit conscientiam suae dignitatis messianicae.

13. 36. Resurrectio Salvatoris non est proprie factum ordinis historici sed factum ordinis mere supernaturalis nec demonstratum nec demonstrabile, quod conscientia christiana sensim ex aliis derivavit.

14. 37. Fides in resurrectionem Christi ab initio fuit non tam de facto ipso resurrectionis quam de vita Christi immortali apud Deum.

15. Doctrina de morte piaculari Christi non est evangelica sed tantum paulina.

16. S. Pii X encyclica "Pascendi" de modernistarum doctrinis [1]: In persona Christi, aiunt, scientia atque historia nil praeter hominem offendunt. Ergo vi primi canonis ex agnosticismo deducti ex eius historia quidquid divinum redolet delendum est. Porro vi alterius canonis Christi persona historica transfigurata est a fide: ergo subducendum ab ea quidquid ipsam evehit supra conditiones historicas. Demum vi tertii canonis eadem persona Christi a fide defigurata est: ergo removenda sunt ab illa sermones, acta, quidquid (uno verbo) ingenio, statui, educationi eius, loco ac tempori quibus vixit, minime respondet... [p. 600].

17. Quibus si qui forte obiciant quaedam in aspectabili occurrere natura rerum quae ad fidem etiam pertineant, uti humanam Christi vitam, negabunt. Nam etsi haec phaenomenis accensentur, tamen quatenus vita fidei imbuuntur et a fide (quo supra dictum est modo) transfigurata ac defigurata fuerunt, a sensibili mundo sunt abrepta et in divini materiam translata. Quamobrem poscenti ulterius, an Christus vera patrarit miracula vereque futura praesenserit, an vere revixerit atque in caelum conscenderit; scientia agnostica abnuet, fides affirmabit; ex hoc tamen nulla erit inter utramque pugna. Nam abnuet alter ut philosophus philosophos alloquens, Christum scilicet contemplatus secundum realitatem historicam; affirmabit alter ut credens cum credentibus locutus, Christi vitam spectans prout iterum vivitur a fide et in fide. [pp. 606-607].

18. Permittunt, immo vero asserunt, Christum ipsum in indicando tempore adventus regni Dei manifeste errasse: neque id mirum, inquiunt, videri debet; nam et ipse vitae legibus tenebatur. [p. 629].

19. De scientia animae Christi propositiones a S. Officio reprobatae [1]: Proposito a Sacra Congregatione de Seminariis et de Studiorum Universitatibus dubio: Utrum tuto doceri possint sequentes propositiones:

20. I. Non constat fuisse in anima Christi inter homines degentis scientiam quam habent beati seu comprehensores.

21. II. Nec certa dici potest sententia, quae statuit animam Christi nihil ignoravisse, sed ab initio cognovisse in Verbo omnia, praeterita praesentia et futura, seu omnia quae Deus scit scientia visionis.

22. III. Placitum quorundam recentiorum de scientia animae Christi limitata non est minus recipiendum in scholis catholicis quam veterum sententia de scientia universali.

23. Emmi ac Rmi DD. Cardinales in rebus fidei et morum Generales Inquisitores, praehabito voto DD. Consultorum, respondendum decreverunt: *Negative.*

[1] 8 sept. 1907; ASS, 40 (1907) 593-650.

[1] 5 iunii 1919; AAS, 10 (1918) 282.

1. Leonis XIII litterae encyclicae "Annum Sacrum" de hominibus Sacratissimo Cordi Iesu devovendis [1]: Atque amplissimum istud maximumque obsequii et pietatis testimonium omnino convenit Iesu Christo, quia ipse princeps est ac dominus summus. Videlicet imperium eius non est tantummodo in gentes catholici nominis, aut in eos solum qui sacro baptismate rite abluti utique ad Ecclesiam, si spectetur ius, pertinent, quamvis vel error opinionum devios agat, vel dissensio a caritate seiungat: sed complectitur etiam quotquot numerantur christianae fidei expertes, ita ut verissime in potestate Iesu Christi sit universitas generis humani. [p. 647].

2. Nam qui Dei Patris Unigenitus est, eamdemque habet cum ipso substantiam, splendor gloriae et figura substantiae eius [Heb. 1, 3], huic omnia cum Patre communia esse necesse est, proptereaque quoque rerum omnium summum imperium. Ob eam rem Dei Filius de se ipse apud Prophetam, "Ego autem, effatur, constitutus sum rex super Sion montem sanctum eius. Dominus dixit ad me: Filius meus es tu, ego hodie genui te. Postula a me, et dabo Tibi gentes hereditatem tuam et possessionem tuam terminos terrae" [Ps. 2, 7-8]. Quibus declarat, se potestatem a Deo accepisse cum in omnem Ecclesiam, quae per Sion montem intelligitur, tum in reliquum terrarum orbem, qua eius late termini proferuntur. Quo autem summa ista potestas fundamento nitatur, satis illa docent, Filius meus es tu. Hoc enim ipso quod omnium Regis est Filius, universae potestatis est heres: ex quo illa, dabo Tibi gentes hereditatem tuam. Quorum sunt ea similia quae habet Paulus apostolus: Quem constituit heredem universorum [Heb. 1, 2]. [p. 647].

3. Illud autem considerandum maxime, quid affirmaverit de imperio suo Iesus Christus non iam per apostolos aut prophetas sed suis ipse verbis. Quaerenti enim Romano praesidi: ergo rex es tu? sine ulla dubitatione respondit: tu dicis quia rex sum ego [Io. 18, 37]. Atque huius magnitudinem potestatis et infinitatem regni illa ad apostolos apertius confirmant: Data est mihi omnis potestas in caelo et in terra [Mt. 28, 18]. Si Christo data potestas omnis, necessario consequitur, imperium eius summum esse oportere, absolutum, arbitrio nullius obnoxium, nihil ut ei sit nec par nec simile: cumque data sit in caelo et in terra, debet sibi habere caelum terrasque parentia. Re autem vera ius istud singulare sibique proprium exercuit, iussis nimirum apostolis evulgare doctrinam suam, congregare homines in unum corpus Ecclesiae per lavacrum salutis, leges denique imponere quas recusare sine salutis sempiternae discrimine nemo potest. [pp. 647-648].

4. Neque tamen sunt in hoc omnia. Imperat Christus non iure tantum nativo, quippe Dei Unigenitus, sed etiam quaesito. Ipse enim eripuit nos de potestate tenebrarum [Col. 1, 13], idemque dedit redemptionem

[1] 25 maii 1899; ASS, 31 (1898-1899), 646-651.

semetipsum pro omnibus [1 Tim. 2, 6]. Ei ergo facti sunt populus acquisitionis [1 Pet. 2, 9] non solum et catholici et quotque christianum baptisma rite accepere, sed homines singuli et universi. Quam in rem apte Augustinus: "Quaeritis, inquit, quid emerit? Videte quid dederit, et invenietis quid emerit. Sanguis Christi pretium est. Tanti quid valet? quid, nisi totus mundus? quid, nisi omnes gentes? Pro toto dedit quantum dedit" [1]. [p. 648].

5. Cur autem ipsi infideles potestate dominatuque Iesu Christi teneantur, causam sanctus Thomas rationemque, edisserendo, docet. Cum enim de iudiciali eius potestate quaesisset, num ad homines porrigatur universos, affirmassetque, "iudiciaria potestas consequitur potestatem regiam", plane concludit: "Christo omnia sunt subiecta quantum ad potestatem, etsi nondum sunt ei subiecta quantum ad exsecutionem potestatis" [2]. Quae Christi potestas et imperium in homines exercetur per veritatem, per iustitiam, maxime per caritatem... [p. 648].

6. Verum ad istud potestatis dominationisque suae fundamentum duplex benigne ipse sinit ut accedat a nobis, si libet, devotio voluntaria. Porro Iesus Christus, Deus idem ac Redemptor, omnium est rerum cumulata perfectaque possessione locuples: nos autem adeo inopes atque egentes ut, quo eum munerari liceat, de nostro quidem suppetat nihil. Sed tamen pro summa bonitate et caritate sua minime recusat quin sibi, quod suum est, perinde demus addicamus ac iuris nostri foret: nec solum non recusat sed expetit ac rogat: Fili, praebe cor tuum mihi. Ergo gratificari illi utique possumus voluntate atque affectione animi. Nam ipsi devovendo nos, non modo et agnoscimus et accipimus imperium eius aperte ac libenter, sed re ipsa testamur, si nostrum id esset quod dono damus, summa nos voluntate daturos; ac petere ab eo ut id ipsum, etsi plane suum, tamen accipere a nobis ne gravetur. Haec vis rei est, de qua agimus, haec Nostris subiecta verbis sententia. [pp. 648-649].

7. Quoniamque inest in Sacro Corde symbolum atque expressa imago infinitae Iesu Christi caritatis, quae movet ipsa nos ad amandum mutuo, ideo consentaneum est dicare se Cordi eius augustissimo: quod tamen nihil est aliud quam dedere atque obligare se Iesu Christo, quia quidquid honoris obsequii pietatis divino Cordi tribuitur, vere et proprie Christo tribuitur ipsi. [p. 649].

8. Leonis XIII epistola encyclica "Tametsi futura" de Iesu Christo redemptore [3]: Iesum Christum nullo unquam tempore nullaque ratione novisse, summa infelicitas est, vacat tamen pervicacia atque ingrati animi vitio: repudiare aut oblivisci iam cognitum, id vero sce-

[1] S. AUGUSTINUS, *Enarratio in ps. 95*, n. 5; PL 37, 1231.
[2] *Summa theologica*, III, q. 59, a. 4.
[3] 1 nov. 1900; ASS, 33 (1900) 273-285.

lus est adeo tetrum atque insanum, ut in hominem cadere vix posse videatur. Principium enim atque origo ille est omnium bonorum: humanumque genus, quemadmodum sine Christi beneficio liberari nequiverat, ita nec conservari sine eius virtute potest [... Ac. 4, 12]. [p. 274].

9. Eum quidem victorem domitoremque serpentis futurum, Deus ipse in primo mundi ortu spoponderat: inde in adventum eius intueri acri cum exspectatione desiderii saecula consequentia... Sane cum divini venisset maturitas consilii, unigenitus Filius Dei factus homo violato Patris numini cumulatissime pro hominibus uberrimeque satisfecit de sanguine suo, tantoque redemptum pretio vindicavit sibi genus humanum [... 1 Pet. 1, 18-19]. Ita omnes in universum homines potestati iam imperioque suo subiectos, quod cunctorum ipse et conditor est et conservator, vere proprieque redimendo rursus fecit iuris sui. Non estis vestri: empti enim estis pretio magno [1 Cor. 6, 19-20]. Hinc a Deo instaurata in Christo omnia [... Eph. 1, 9-10]. [p. 275].

10. Cum delesset Iesus chirographum decreti quod erat contrarium nobis affigens illud cruci, continuo quievere caelestes irae; conturbato errantique hominum generi antiquae servitutis liberata nexa, Dei reconciliata voluntas, reddita gratia, reclusus aeternae beatitudinis aditus, eiusque potiundae et ius restitutum et instrumenta praebita. Tum velut excitatus e veterno quodam diuturno ac mortifero dispexit homo lumen veritatis concupitum per tot saecula quaesitumque frustra.... [pp. 275-6].

11. Remoti ob vetustatem sumus ab originibus primordiisque restitutae salutis: quid tamen istuc referat, quando redemptionis perpetua virtus est perenniaque et immortalia manent beneficia? Qui naturam peccato perditam reparavit semel, servat idem servabitque in perpetuum. Dedit redemptionem semetipsum pro omnibus [1 Tim. 2, 6]. In Christo omnes vivificabuntur [1 Cor. 15, 22]... Itaque ex aeterno Dei consilio omnis est in Christo Iesu cum singulorum tum universorum posita salus: eum qui deserunt hoc ipso exitium sibi privatim caeco furore consciscunt eodemque tempore committunt, quantum est in se, ut quam malorum calamitatumque molem pro pietate sua Redemptor depulerat, ad eam ipsam convictus humanus magna iactatus tempestate relabatur.... [p. 276].

12. Omnino finis homini Deus... Iamvero via nobis Christus est... Nemo venit ad Patrem, nisi per me [Io. 14, 6]. Quo modo nisi per eum? Nempe in primis et maxime nisi per gratiam eius, quae tamen vacua in homine foret neglectis praeceptis eius et legibus [... Mt. 28, 19-20; Io. 14, 15]. Ex quo intelligi debet, illud esse in professione christiana praecipuum planeque necessarium, praebere se ad Iesu Christi praecepta docilem, eique ut domino ac regi summo obnoxiam ac devotam penitus gerere voluntatem... [p. 277].

13. Quae autem privatorum hominum, eadem fere est causa imperiorum: haec enim ipsa in exitus perniciosos incurrere necesse est si digrediantur de via. Humanae procreator idemque redemptor naturae, Filius Dei, rex et dominus est orbis terrarum, potestatemque summam in homines obtinet cum singulos tum iure sociatos [... Dan. 7, 14; Ps. 2, 8]. Debet ergo in convictu humano et societate lex valere Christi, ita ut non privatae tantum ea sit sed et publicae dux et magistra vitae... [pp. 279-280].

14. Quo pacto miserum et calamitosum aberrare de via, simillime deserere veritatem. Prima autem et absoluta et essentialis veritas Christus est, utpote Verbum Dei, consubstantiale et coaeternum Patri, unum ipse et Pater. Ego sum via et veritas. Itaque si verum quaeritur, pareat primum omnium Iesu Christo in eiusque magisterio secura conquiescat humana ratio, propterea quod Christi voce loquitur ipsa veritas... [p. 280].

15. Porro flectenda mens demisse et obnoxie in obsequium Christi, usque adeo ut eius numine imperioque velut captiva teneatur: In captivitatem redigentes omnem intellectum in obsequium Christi [2 Cor. 10, 5]. Tale prorsus obsequium est quod Christus sibi tributum vult; et iure vult, Deus est enim, propterea que sicut voluntatis in homine ita et intelligentiae unus habet summum imperium. Serviens autem intelligentiâ Christo Domino nequaquam facit serviliter, sed maxime convenienter tum rationi tum nativae excellentiae suae... [p. 281].

16. Vitam esse, solius est Dei. Ceterae naturae omnes participes vitae sunt, vita non sunt. Ex omni autem aeternitate ac suapte natura vita Christus est, quo modo est veritas, quia Deus de Deo. Ab ipso ut ab ultimo augustissimoque principio vita omnis in mundum influxit perpetuoque influet [... Io. 1, 3]. Id quidem in vita naturae: sed multo meliorem vitam multoque potiorem satis iam tetigimus supra, Christi ipsius beneficio partam, nempe vitam gratiae, cuius beatissimus est exitus vita gloriae... Itaque sator et parens et altor fidei Iesus Christus, ipse est qui vitam in nobis moralem conservat ac sustentat: idque potissimum Ecclesiae ministerio... [p. 282].

17. Quotquot ubique sunt christianos obtestamur dare velint operam, quoad quisque potest, Redemptorem suum ut noscant qualis est: in quem ut quis intuebitur mente sincera iudicioque integro, ita perspicue cernet nec eius lege fieri quicquam posse salubrius, nec doctrinâ divinius... Insculpere populorum in animis germanam notionem ac prope imaginem Iesu Christi, eiusque caritatem, beneficia, instituta illustrare litteris, sermone, in scholis puerilibus, in gymnasiis, in concione, ubicumque se det occasio, partes officii vestri praecipuas putatote... [p. 284-285].

18. Pii XI litterae encyclicae "Quas primas" de Christi principatu[1]**:** Verum, ut rem pressius ingrediamur, nemo non videt nomen potestatemque regis propria quidem verbi significatione Christo homini vindicari oportere; nam nisi quatenus homo est, a Patre "potestatem et honorem et regnum" [Dan. 7, 13-14] accepisse dici nequit, quandoquidem Dei Verbum, cui eadem est cum Patre substantia, non potest omnia cum Patre non habere communia, proptereaque ipsum in res creatas universas summum atque absolutissimum imperium... [p. 596].

19. Quo autem haec Domini nostri dignitas et potestas fundamento consistat, apte Cyrillus Alexandrinus animadvertit: "Omnium, ut verbo dicam, creaturarum dominatum obtinet, non per vim extortum nec aliunde invectum sed essentia sua et natura"[2]; scilicet eius principatus illa nititur unione mirabili quam hypostaticam appellant. Unde consequitur, non modo ut Christus ab angelis et hominibus Deus sit adorandus, sed etiam ut eius imperio Hominis angeli et homines pareant et subiecti sint: nempe ut vel solo hypostaticae unionis nomine Christus potestatem in universas creaturas obtineat. At vero quid possit iucundius nobis suaviusque ad cogitandum accidere, quam Christum nobis iure non tantum nativo sed etiam quaesito, scilicet redemptionis, imperare? Servatori enim nostro quanti steterimus obliviosi utinam homines recolant omnes: "Non corruptibilibus auro et argento redempti estis... sed pretioso sanguine quasi agni immaculati Christi et incontaminati" [1 Pet. 1, 18-19]. Iam nostri non sumus, cum Christus pretio magno [1 Cor. 6, 20] nos emerit; corpora ipsa nostra membra sunt Christi [1 Cor. 6, 15]. [pp. 598-599].

20. Iamvero, ut huius vim et naturam principatus paucis declaremus, dicere vix attinet triplici eum potestate contineri, qua si caruerit, principatus vix intelligitur. Idipsum deprompta atque allata ex sacris Litteris de universali Redemptoris nostri imperio testimonia plus quam satis significant, atque est catholica fide credendum, Christum Iesum hominibus datum esse utique Redemptorem cui fidant, at una simul legislatorem cui obediant. Ipsum autem evangelia non tam leges condidisse narrant quam leges condentem inducunt... Iudiciariam vero potestatem sibi a Patre attributam ipse Iesus... denuntiat [... Io. 5, 22]. In quo id etiam comprehenditur... ut praemia et poenas hominibus adhuc viventibus iure suo deferat. At praeterea potestas illa quam exsecutionis vocant Christo adiudicanda est, utpote cuius imperio parere omnes necesse sit, et ea quidem denuntiata contumacibus irrogatione suppliciorum quae nemo possit effugere. [p. 599].

[1] 11 dec. 1925; AAS, 17 (1925) 593-610.
[2] CYRILLUS ALEXANDRINUS, *In Ioannis evangelium* [18, 37-38], l. XII, PG 74, 622.

21. Veruntamen eiusmodi regnum praecipuo quodam modo et spirituale esse et ad spiritualia pertinere, cum ea quae ex Bibliis supra protulimus verba planissime ostendunt, tum Christus Dominus sua agendi ratione confirmat... Cum autem Christus et Ecclesiam Redemptor sanguine suo acquisiverit et Sacerdos se ipse pro peccatis hostiam obtulerit perpetuoque offerat, cui non videatur regium ipsum munus utriusque illius naturam muneris induere ac participare? [p. 600].

22. Turpiter ceteroquin erret, qui a Christo homine rerum civilium quarumlibet imperium abiudicet, cum is a Patre ius in res creatas absolutissimum sic obtineat, ut omnia in suo arbitrio sint posita. At tamen, quoad in terris vitam traduxit, ab eiusmodi dominatu exercendo se prorsus abstinuit atque, ut humanarum rerum possessionem procurationemque olim contempsit, ita eas possessoribus et tum permisit et hodie permittit. In quo perbelle illud: "Non eripit mortalia, qui regna dat caelestia" [*Off. Epiph.*]. Itaque principatus Redemptoris nostri universos complectitur homines. Quam ad rem verba immortalis memoriae decessoris Nostri Leonis XIII Nostra libenter facimus: "Videlicet imperium eius non est tantummodo in gentes catholici nominis, aut in eos solum qui sacro baptismate abluti utique ad Ecclesiam, si spectetur ius, pertinent, quamvis vel error opinionum devios agat vel dissensio a caritate seiungat: sed complectitur etiam quotquot numerantur christianae fidei expertes, ita ut verissime in potestate Iesu Christi sit universitas generis humani"[1]. Nec quicquam inter singulos hac in re et convictiones domesticas civilesque interest, quia homines societate coniuncti nihilo sunt minus in potestate Christi quam singuli. Idem profecto fons privatae ac communis salutis: "Et non est in alio aliquo salus, nec aliud nomen est sub caelo datum hominibus in quo oporteat nos salvos fieri" [Ac. 4, 12]... Nationum igitur rectores imperio Christi publicum reverentiae obtemperationisque officium per se ipsi et per populum praestare ne recusent, si quidem velint, sua incolumi auctoritate, patriae provehere atque augere fortunam.

23. Pii XI litterae encyclicae "Lux veritatis" de oecumenica Ephesina synodo quindecim ante saeculis celebrata[2]**:** Nos non latet, venerabiles fratres, ex iis nonnullos qui, nostra praesertim aetate, historiae pervestigationibus dant operam, totos esse non modo in Nestorio de haereseos labe purgando, sed etiam in sanctissimo illo Alexandrino episcopo Cyrillo idcirco iniquae simultatis accusando, quod Nestorium sibi invisum calumniatus sit atque ob ea quae non docuisset ad eiusdem damnationem provocandam omnibus prorsus viribus contenderit. Quam quidem criminationem, sane gravissimam, iidem Constantinopolitani episcopi defensores beatissimo ipsi decessori Nostro Caelesti-

[1] Encyclica *Annum sacrum;* cf. superius, 47, 1-7.
[2] 25 dec. 1931; AAS, 23 (1931) 493-517.

no, cuius imperitia Cyrillus abusus esset, ac vel ipsi sacrosanctae Ephesinae synodo non verentur inurere. Verumtamen inani huiusmodi auso atque temerario universa reprobando reclamat Ecclesia, quae et nullo non tempore Nestorii damnationem agnovit iure meritoque prolatam, et Cyrilli doctrinam orthodoxam tenuit, et Ephesinum concilium in oecumenicis synodis, Spiritu Sancto afflante, celebratis semper habuit atque numquam non est venerata... [pp. 503-504].

24. Etenim sacro edocemur eloquio divinaque traditione, Dei Patris Verbum non cuidam homini, in se iam subsistenti, se coniunxisse, at unum eundemque Christum Dei Verbum esse, in Patris sinu aevo sempiterno perfruens, atque hominem in tempore factum. Siquidem divinitatem humanitatemque in Christo Iesu, humani generis Redemptore, mirabili illa vinciri unione, quae hypostatica iure meritoque dicitur, ex eo luculentissime evincitur, quod in sacris Litteris idem unus Christus non modo Deus et homo vocatur, sed etiam ut Deus itidemque homo operari, ac denique qua homo mori, qua Deus e mortuis resurgere praeclare perhibetur. Scilicet, qui in sinu Virginis Spiritus Sancti opera conceptus, nascitur, iacet in praesepio, filium hominis se nominat, patitur, crucique affixus moritur, idem prorsus est qui ab Aeterno Patre "Filius meus dilectus" prodigiali sollemnique modo appellatus, cum admissorum veniam divina potestate condonat, tum aegrotos propria virtute sua ad sanitatem ac mortuos revocat ad vitam. Quae quidem omnia ut luculenter ostendunt duas esse in Christo naturas, e quibus et humana et divina eliciuntur opera, ita haud minus luculenter testantur unum esse Christum, Deum hominemque simul, ob illam divinae personae unitatem, qua 'Theanthropos' vocatur... [pp. 506-507].

25. Hanc praeterea doctrinam perpetuo ab Ecclesia traditam per humanae Redemptionis dogma comprobari atque confirmari nemo est qui non videat. Enimvero quomodo poterat Christus 'primogenitus in multis fratribus' vocari, vulnerari propter iniquitates nostras, nosque a peccati servitute redimere, nisi humana, aeque ac nos, frueretur natura? Atque itidem, quo pacto poterat ipse Caelestis Patris omnino placare iustitiam ab humano genere violatam, nisi immensa polleret, ex divina persona sua, atque infinita dignitate?... [p. 507].

26. Quo veritatis dogmate in tuto posito, facile inde colligi potest universam hominum rerumque mundanarum concretionem ea dignitate per mysterium incarnationis adauctam esse, qua maior intellegi profecto nequeat, eâ sane grandiore ad quam per creationis opus provecta fuerit. Ita enim in Adae subole unus habetur, nempe Christus, qui sempiternam omnino attingit infinitamque divinitatem, cum eademque arcano arctissimoque modo coniungitur; Christum dicimus, fratrem quidem nostrum, humanaque natura praeditum, at Deum etiam nobiscum, seu Emmanuelem, qui sua nos gratia suisque promeritis cum ad divinum omnes reducit Auctorem, tum ad eam revocat caelestem beatitatem, e qua per originale peccatum misere delapsi sumus. Gratum igitur eidem habeamus animum, eius sequamur praecepta, imitemur exempla. Ita enim eius divinitatis consortes erimus, "qui humanitatis nostrae fieri dignatus est particeps" [*Ordo Missae*]. [pp. 508-9].

27. [In Ecclesia Romana] Christus integra perfectaque fide creditur, sincero adorationis cultu colitur, atque perpetua incensae caritatis flamma diligitur. [p. 510].

28. Enimvero, si Filius B. Mariae Virginis Deus est, illa pro certo quae eum genuit Dei Mater iure est meritoque appellanda; si una est Iesu Christi persona eaque divina, procul dubio Maria non Christi hominis genitrix tantummodo sed Deipara seu Theotocos vocari ab omnibus debet. Quae igitur ab Elisabeth, cognata sua, "Mater Domini mei" salutatur, quae ab Ignatio martyre Deum peperisse dicitur [1], et ex qua Tertullianus Deum natum esse profitetur [2], illam utique omnes almam Dei Parentem veneremur, cui plenam contulit aeternum Numen gratiam, tantaque adauxit dignitate. [p. 512].

29. Ac porro, hanc a prima Ecclesiae aetate traditam veritatem non quispiam ex eo reiicere poterit, quod B. Virgo Maria corpus quidem Iesu Christo praebuerit, non caelestis Patris generaverit Verbum; siquidem, ut suo iam tempore Cyrillus recte dilucideque respondet [3], quemadmodum ceterae omnes, in quorum sinu terrena nostra concretio non anima procreatur humana, matres revera dicuntur ac sunt, ita ipsa itidem ex una Filii sui persona divinam adepta est maternitatem. [p. 512].

30. Pii XII litterae encyclicae "Mystici Corporis" de mystico Iesu Christi corpore deque nostra in eo cum Christo coniunctione [4]: Divinus enim Redemptor mystici Ecclesiae templi aedificationem tum inchoavit cum concionando sua tradidit praecepta; tum consummavit, cum clarificatus e Cruce pependit; ac tum denique manifestavit promulgavitque, cum adspectabili modo Paraclitum Spiritum in discipulos misit... [p. 204].

31. Opus autem suum in crucis patibulo consummavisse, haud interrupta Sanctorum Patrum testimonia asseverant, qui quidem animadvertunt in cruce Ecclesiam e latere Salvatoris esse natam instar novae Evae, matris omnium viventium. "Et nunc, ita magnus Ambrosius de latere Christi perforato agens [5], aedificatur, et nunc formatur, et nunc... figuratur, et nunc creatur... Nunc domus spiritalis surgit in sacerdotium sanctum" [p. 205].

[1] S. IGNATIUS, *Ad Ephesios,* 7, 18-20. Cf. supra, *3,* 8-9.
[2] TERTULLIANUS, *De carne Christi,* 17; PL 2, 781. Cf. supra, *6,* 15.
[3] CYRILLUS ALEX., *Ep. ad monachos Aegypti;* PG 77, 22. Cf. supra *24,* 9.
[4] 29 iunii 1943: AAS, 35 (1943) 193-248.
[5] S. AMBROSIUS, *In Lucam,* l. II, 87; PL 15, 1667.

32. Quam venerandam doctrinam qui religiose perscrutatus fuerit, haud difficulter rationes quibus eadem innititur cernere poterit. Et primo quidem Redemptoris morte... Lex Christi... sancita est Iesu Christi sanguine. Nam dum Divinus Salvator in angusto territorio concionabatur... simul currebant Lex et Evangelium; in suae autem mortis patibulo Iesus Legem cum decretis suis evacuavit, chirographum Antiqui Testamenti cruci affixit, in sanguine suo pro universo humano genere profuso Novum Testamentum constituit... E crucis virtute Servator noster, etsi iam in utero Virginis Caput totius humanae familiae constitutus, ipsum Capitis munus in Ecclesia sua plenissime exercet. Per crucis enim victoriam... meruit potestatem et dominium super gentes... per eandem in immensum nobis auxit thesaurum illum gratiarum quas gloriosus regnans in caelo membris suis mortalibus nulla intermissione elargitur; per sanguinem in cruce profusum id effecit, ut divinae irae remoto obice, omnia caelestia dona... effluere possent; in arbore crucis denique sibi suam adquisivit Ecclesiam... Tunc... factum est, ut ros charismatum Paracliti... universam terram, catholicam scilicet Ecclesiam irrigaret... Sicut igitur primo incarnationis momento, Aeterni Patris Filius humanam naturam sibi substantialiter unitam Sancti Spiritus plenitudine ornavit, ut aptum divinitatis instrumentum esset in cruento redemptionis opere... Christus Iesus e cruce pendens Ecclesiae suae divinorum munerum fontem aperuit... [pp. 205-207].

33. Perspicuum est Dei beataeque Virginis Filium peculiarissima quadam excellentiae ratione Ecclesiae Caput esse vocandum. [p. 208].

34. Caput enim in sublimi locatum est. Quis autem est altiore loco locatus quam Christus Deus, qui utpote Aeterni Patris Verbum "primogenitus omnis creaturae" haberi debet? Quisnam elatiore in vertice positus quam Christus homo qui... ex triumphata morte surrexit, "primogenitus mortuorum" exsistit? Quisnam denique excelsiore in culmine collocatus quam ille qui utpote "unus... mediator Dei et hominum" mirando prorsus modo terram cum caelo coniungit...? [pp. 208-209].

35. Quia vero Christus tam sublimem occupat locum, iure meritoque ipse solummodo est, qui Ecclesiam regit atque gubernat; propterea que hac quoque de causa capiti adsimulari debet... Ac quandoquidem hominum coetum regere nihil est aliud nisi utili eos providentia, idoneis opibus rectisque rationibus ad assignatum finem perducere, facile cernere est Servatorem nostrum, qui bonorum Pastorum forma et exemplar exsistit, haec omnia mirando prorsus exercere modo... [p. 209].

36. Nec tamen putandum est Christum Caput... opem non requirere corporis... Idque primo quidem quatenus Iesu Christi persona a Summo geritur Pontifice... Ac praeterea Servator noster... a mystici vult sui Corporis membris adiuvari in exsequendo redemptionis opere. Quod tamen non ex eius indigentia debilitateque accidit sed ex eo potius quod ipsemet ad maiorem intemeratae suae Sponsae honorem rem ita disposuit. Dum enim in cruce emoriens immensum redemptionis thesaurum Ecclesiae suae, nihil ea conferente, dilargitus est, ubi de eiusmodi thesauro distribuendo agitur, id efficiendae sanctitatis opus non modo cum intaminata sua Sponsa communicat, sed ex eius etiam opera vult quodammodo oriri... [pp. 212-213].

37. Tres aliae [rationes] adiciendae sunt, quae et ipsae intimis nexibus devinciuntur. Initium sumimus ex invicem conformata ratione quam inter caput et corpus intercedere videmus, cum eiusdem naturae exsistant... Nec solum naturam nostram apprehendit Christus, sed in fragili etiam, patibili mortalique corpore consanguineus noster factus est... [pp. 213-214].

38. Ac praeterea idcirco Ecclesiae Caput habendus est Christus, quod supernorum munerum plenitudine perfectioneque cum praestet, ex eiusmodi plenitudine mysticum eius Corpus haurit... Quae in societate christiana virtutes sunt, quae dona, quae charismata, ea omnia in eius Capite Christo perfectissime renident [... Col. 1, 19]. Eum superna ea munera exornant quae hypostaticam unionem comitantur: siquidem in eo Spiritus Sanctus habitat cum tali gratiarum plenitudine, ut maior intelligi nequeat. Ei data est "potestas omnis carnis" [Io. 17, 2]; uberrimi in eo sunt "omnes thesauri sapientiae et scientiae" [Col. 2, 3]. Eaque etiam quam visionis scientiam vocant ita in eo viget, ut tam ambitu quam claritate beatam id genus scientiam prorsus exsuperet sanctorum omnium caelitum. Ac denique tam ipse est plenus gratiae et veritatis, ut de inexhausta plenitudine eius nos omnes accipiamus". [p. 215].

39. Haec... verba... ad extremam edisserendam rationem Nos movent, e qua quidem peculiari quodam modo evincitur Christum Dominum mystici sui Corporis Caput esse asseverandum. Sicut scilicet nervi in omnes nostri corporis artus e capite diffunduntur iisdemque sentiendi seseque movendi facultatem impertiunt, ita Servator noster vim virtutemque suam in Ecclesiam immittit, qua fit ut res divinae et illustrius a christifidelibus cognoscantur et appetantur avidius. Ex eo profluit in Ecclesiae corpus omnis lux qua credentes divinitus illustrantur, omnisque gratia qua sancti fiunt sicut ipse sanctus est... [pp. 215-216].

40. Pii XII litterae encyclicae "Sempiternus rex" de oecumenica Chalcedonensi synodo quindecim abhinc saeculis celebrata [1]: Quodsi quaeratur, quanam ex ratione id contingat, ut in oppugnando errore tanto nitore tantaque efficacitate Chalcedonensis concilii elocutiones praepolleant, inde remur potissimum hoc provenire, quod ibidem, qualibet amota ambiguitate, propriissima nomina adhibentur. Etenim in Chalcedonensi fidei definitione vocibus personae et hypostasis (πρό-

[1] 8 sept. 1951; AAS, 43 (1951), 625-644.

σωπον-ὑπόστασις) eadem notio subicitur; nomini autem naturae (φύσις) alia vis inest neque unquam eius significatio pro illis nominibus sumitur. [pp. 635-636].

41. Quapropter falso olim Nestoriani et Eutychiani opinabantur et aliqui nunc temporis rerum gestarum scriptores dictitant Chalcedonensem synodum id quod in Ephesina statutum erat emendasse. Quin imo altera alteram perficit, ita ut praecipuae doctrinae christologicae synthesis seu compositio in oecumenicis synodis Constantinopoli secundo ac tertio celebratis vigentior liqueat... [p. 636].

42. Contra Chalcedonensem fidei professionem vehementer pugnat etiam, extra catholicae religionis saepta latius diffusum, opinionis commentum, cui locus quidam epistulae Pauli Apostoli ad Philippenses [2, 7] temere et perperam intellectus ansam et speciem praebuit—kenotica doctrina vocatum—ex quo in Christo Verbi divinitatis ademptio confingitur: nefandum quidem inventum, quod, aeque atque ei oppositus docetismus reprobandum, integrum Incarnationis et Redemptionis mysterium in exsanguia et vana spectra traducit... [pp. 637-638].

43. Quamvis nihil prohibeat quominus humanitas Christi etiam psychologica via ac ratione altius investigetur, tamen in arduis huius generis studiis non desunt qui plus aequo vetera linquant, ut nova astruant et auctoritate ac definitione Chalcedonensis concilii perperam utantur, ut a se elucubrata suffulciant. [p. 638].

44. Hi humanae Christi naturae statum et conditionem ita provehunt, ut eadem reputari videatur subiectum quoddam sui iuris, quasi in ipsius Verbi persona non subsistat. At Chalcedonense concilium, Ephesino prorsus congruens, lucide asserit utramque Redemptoris nostri naturam "in unam personam atque subsistentiam" convenire vetatque duo in Christo poni individua, ita ut aliquis "homo assumptus", integrae autonomiae compos, penes Verbum collocetur... [p. 638].

45. Re quidem vera, Ecclesia a priscis temporibus et scriptis documentis et sermonibus et liturgicis precibus aperte absoluteque profitetur Unigenitum ex substantia Patris Dei Filium, Dominum nostrum Iesum Christum, Verbum incarnatum, in terris natum esse et passum, crucis stipiti adfixum atque, postquam e sepulcro resurrexerat, ad caelos ascendisse. Praeter haec, Sacrarum Scripturarum eloquia uni Christo, Filio Dei, humana eidemque, Filio hominis, tribuunt divina... [pp. 638-639].

46. Tantummodo igitur si sancta et indemni fide credatur unam in Christo esse personam, Verbi scilicet, in quam duae naturae, prorsus invicem distinctae, divina et humana, diversae quoque proprietatibus et operationibus, confluunt, redemptionis nostrae magnificentia et pietas apparent numquam satis enarrandae... [p. 640].

47. Pii XII litterae encyclicae "Haurietis aquas" de cultu sacratissimi Cordis Iesu [1]: Quamquam Ecclesia Sacratissimi Cordis Iesu cultum tanta semper in aestimatione habuit et habet, ut eum ubique gentium vigere et in populos christianos quovis modo propagari curet, itemque adversus Naturalismi et Sentimentalismi, ut aiunt, commenta omni ope eum tutari enitatur, nihilo secius valde dolendum est, praeteritis temporibus ac nostra quoque aetate nobilissimum hunc cultum non in eodem honoris aestimationisque loco esse apud christianos nonnullos atque interdum apud eos etiam qui se catholicae religionis adipiscendaeque sanctitatis studio animatos esse profiteantur... [p. 311].

48. Oportet omnino perspectam habeant causam illam qua Ecclesia cultum latriae tribuit Divini Redemptoris Cordi. Iamvero vobis profecto exploratum est, Venerabiles Fratres, eiusmodi causam duplicem esse. Altera nempe, quae ad cetera quoque pertinet sacrosancta Iesu Christi corporis membra, eo principio innititur quo novimus eius Cor, utpote nobilissimam humanae naturae partem, divini Verbi personae hypostatice coniungi; ideoque ei tribuendum esse eundem adorationis cultum quo Ecclesia personam ipsius Filii Dei incarnati honorat. De veritate agitur catholica fide retinenda, cum iam in oecumenicis conciliis Ephesino et Cptano II sollemniter sancita fuerit [p. 316].

49. Altera vero, quae peculiari modo ad divini Redemptoris Cor pertinet ac peculiari itidem ratione postulat latriae cultum eidem tribuendum, ex eo oritur quod Cor eius, magis quam cetera omnia eius corporis membra, immensae eius caritatis erga hominum genus naturalis index seu symbolus est [p. 316].

50. Divinae redemptionis mysterium primaria ac naturali ratione mysterium amoris est: hoc est iusti amoris Christi erga caelestem Patrem, cui sacrificium Crucis, amanti obedientique animo oblatum, uberrimam infinitamque satisfactionem defert ob culpas humani generis debitam... Est praeterea mysterium misericordis amoris augustae Trinitatis divinique Redemptoris erga homines universos, qui quidem cum ad sua expianda scelera satis nullo modo valerent, Christus per haud investigabiles meritorum divitias, quas pretiosissimo suo effuso sanguine nobis acquisivit, illud amicitiae pactum inter Deum hominesque redintegrare ac perficere potuit, quod primum in terrestri Paradiso ob miserandum Adae casum deinde vero ob innumera populi electi peccata violatum fuerat [pp. 321-322].

51. Animadvertere oportet eius amorem non tantummodo spiritualem fuisse ut Deum addecet... Qui spirat ex Evangelio, ex Apostolorum

[1] 15 maii 1956; AAS, 48 (1956) 309-353. De eiusdem sacratissimi Cordis Iesu cultu habentur Pii XI litterae encyclicae *Miserentissimus Redemptor*, 8 maii 1928; AAS, 20 (1928) 165-178.

litteris et ex Apocalypsis paginis amor, quae quidem Cordis Iesu Christi amorem describunt, non divinam solummodo caritatem, sed humanos etiam dilectionis sensus significat... Quapropter cum nullo modo dubitari possit Iesum Christum verum adeptum esse corpus omnibus qui eidem proprii sunt affectibus pollens... nullum pari modo dubium esse potest eum physico nostroque simili corde praeditum esse... Quamobrem Iesu Christi Cor, divinae Verbi personae hypostatice unitum, ob amorem etiam et ob ceteras affectuum impulsiones procul dubio palpitavit, quae tamen et cum humana voluntate divinae caritatis plena et cum ipso infinito amore, quem Filius cum Patre et cum Spiritu Sancto communicat, ita congruebant omnino et consonabant, ut numquam hos inter tres amores aliquid esse contrarium vel dissonans. [pp. 322-324].

INDEX DOCTRINARUM

Textus numerantur iuxta normam datam in p. 22. Iidem colliguntur sequentibus capitulis:

		Pag.
I.	— Vera deitas atque humanitas	767
II.	— Humanitas integra nostraeque consubstantialis	767
III.	— Dei et Hominis identitas ac distinctio	768
IV.	— Deitatis et humanitatis invariatio	770
V.	— Incarnatio enuntiata ut Verbi effectio	771
VI.	— Incarnatio enuntiata ut Verbi descensus, adventus	771
VII.	— Incarnatio enuntiata ut Verbi habitudo ad humana	771
VIII.	— Incarnatio enuntiata ut Verbi habitudo ad hominem concretum	772
IX.	— Incarnatio enuntiata ut humanitatis habitudo ad Verbum.	773
X.	— Incarnatio enuntiata ut reciproca habitudo	773
XI.	— Unionis ratio, gradus, qualitates	774
XII.	— Unionis consectaria in Christi constitutione	775
XIII.	— Terminorum personae, naturae... usus	777
XIV.	— Personae, naturae... ontologicae rationes	780
XV.	— Voces, analogiae, exempla unionem illustrantia	781
XVI.	— Idiomatum communicatio	782
XVII.	— Christi constitutio reverberata in proprietatibus	783
XVIII.	— Christi constitutio reverberata in volitionibus	783
XIX.	— Christi constitutio reverberata in operationibus	784

Pag.

XX. — Christi constitutio reverberata in relationibus 786
XXI. — Humanitatis ornamenta 787
XXII. — Humanitatis defectus suscepti 788
XXIII. — Passionum et defectuum subiectum 789
XXIV. — Humanitatis perfectiones singillatim 790
XXV. — Mysteria vitae 791
XXVI. — Nostrae salutis auctor et causa 793
XXVII. — Instaurandae salutis ratio 794
XXVIII. — Redemptionis excellentia 795
XXIX. — Incarnationis et operum fructus 796
XXX. — Munera 798
XXXI. — Cultus exhibendus 799
XXXII. — Incarnationis motivum 800

I. — Vera deitas atque humanitas

Christus est Deus, Verbum Dei, Sapientia *1,* 1. 2; *2,* 7; *3,* 3. 11. 24. 29; *4,* 2. 3. 5. 6. 9. 13. 16. 25; *7,* 1. 2. 3... *45,* 9.

Christus dicitur esse homo solus, nudus, purus, solitarius, communis, unus de plebe *2,* 6. 7; *4,* 24; *5,* 44. 45. 46; *6,* 41. 43; *8,* 26. 62. 63. 64. 68; *10,* 80; *11,* 22; *12,* 31; *22,* 66; *25,* 1. 12. 19. 21.

Christus dicitur esse Verbum sed Deo inferius *8,* 27. 36. 48. 53.

Christus dicitur esse virtus divina sed non persona divina *12,* 31.

Christus dicitur e terra ortus, exsistendi initium habens ex Maria *8,* 26. 62. 65. 67.

Christus dicitur ex homine factus Deus, negatur ex Deo factus homo *8,* 63. 65.

Christus est verus homo, humana vere habuit, impugnatur docetismus *3,* 6. 8. 14. 15. 18. 19. 22. 24. 30; *4,* 1. 9. 21. 23. 26. 27; *5,* 12. 27. 36. 49. 62; *6,* 4; *8,* 72. 82; *10,* 70. 80.

Christus negatur veram carnem habere *2,* 1. 2. 4. 5; *3,* 24; *5,* 44.

Verbum non assumpsit naturam sed formam et aspectum hominis *22,* 43. 46.

II. — Humanitas integra nostraeque consubstantialis

Christus habet etiam animam atque spiritum seu mentem, est homo perfectus *3,* 4. 6. 19; *4,* 8. 27. 28. 30; *5,* 14. 10. 18. 22. 30. 31. 33. 35. 40. 44*. 68; *6,* 12. 21. 23. 29; *7,* 4. 5. 6. 7. 8. 11. 13; *9,* 76. 77; *10,* 71. 75. 76. 80; *11,* 33. 34. 41; *12,* 2. 27. 28. 31. 32. 33. 34; *14,* 4. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 24. 27. 31. 32. 37. 38. 56. 57. 65; *15,* 16. 17. 22. 34. 39. 40. 41. 42. 52. 54. 55. 67. 72. 73. 79; *16,* 18; *17,* 20. 37. 54. 63. 67...

Christus negatur habere animam humanam vel mentem *6,* 16; *8,* 40. 41. 49. 51. 53; *9,* 10. 11. 12. 13. 14. 19. 20. 77. 78. 90. 95.

Negantes Christo humanam animam vel mentem accusantur *5,* 33. 44*; *7,* 5. 6. 8.

Verbum dicitur vitam corpori tribuere *13,* 8.

Adhibetur binomium Verbum-caro *3,* 6; *4,* 1. 11; *5,* 3. 15. 27. 46. 47. 56. 62. 69; *6,* 9. 12. 17. 19. 20. 25. 28. 36. 40. 42. 43. 46; *8,* 58; *9,* 1...; *10,* 8. 26; *11,* 22. 23; *12,* 7...

Adhibetur binomium Verbum-corpus *5,* 32. 48. 63; *6,* 29. 41; *8,* 2. 5. 7. 15. 16. 60; *10,* 16; *12,* 10; *13,* 4. 5. 7...; *32,* 9.

Adhibetur binomium Verbum-humanitas *8,* 1. 6. 7. 8.

In binomio Verbum-caro vox carnis animam includit *5,* 32; *6,* 12. 20. 29; *7,* 8. 9; *11,* 20; *20,* 19. 21.

Binomium Verbum-caro reprehenditur *23,* 54.

De Christo sermo fit ac si non haberet animam *10,* 6; *11,* 15. 16. 19. 42. 43. 44. 45. 46. 56; *13,* 31.

Spiritus et caelestis mens significant in Christo divinitatem *6,* 9. 20. 21; *15,* 74.

Christus carnem habet ex hominibus assumptam, nostrae consubstantialem *4,* 14. 27. 30. 33. 34; *5,* 27. 54. 62; *6,* 31; *9,* 5. 65. 87. 94; *10,* 70. 71. 75. 78; *13,* 4. 32; *14,* 13; *15,* 17. 49; *19,* 34...; *26,* 4. 6.

Pro integritate et consubstantialitate humanitatis argumenta *4,* 27. 30. 37; *5,* 54. 62; *6,* 12; *7,* 5. 7. 13...; *38,* 85.

Contra animae vel mentis assumptionem argumenta *8,* 41; *9,* 10. 20-63. 66. 77. 78; *10,* 75.

Quod non est assumptum non est sanatum *14,* 13; *18,* 7. 69; *34,* 35; *35,* 64; *38,* 85.

Natura assumpta deficit a consubstantialitate *25,* 64; *26,* 3. 12. 30. 31. 37; *27,* 3. 9. 10. 12. 13. 20. 25. 26. 30. 31; *34,* 16; *40,* 9.

Caro aliunde quam ex Virgine Maria *27,* 29. 34.

Unio cum carne fit mediante unione cum anima *14,* 17; *15,* 19; *18,* 63; *34,* 67.

Verbum primo incarnatum est et postea informatum est anima *33,* 19.

Verbum animam sibi univit ab initio rerum, ea mediante postea assumpsit corpus *5,* 30; *30,* 20.

Partes nostrae naturae assumuntur simul unitae; anima corpus vere et per se atque essentialiter informans *44,* 23.

Anima et corpus seorsim assumuntur *44,* 14.

Verbum animam sibi univisse ab initio rerum reprobatur *13,* 32; *17,* 65; *34,* 5; *38,* 100.

Verbum sibi univit ipsum Adam *5,* 57; *6,* 32*.

Verbum assumpsit carnem et animam (naturam) universalem, totam massam *16,* 5; *34,* 10. 91.

III. — Dei et Hominis identitas ac distinctio

Unus idemque Deus Verbum est homo natus ex Maria *4,* 14. 18. 19. 22. 25. 28; *5,* 1. 2. 22. 27. 29. 33. 35. 44. 47. 57; *6,* 9. 11. 20. 23. 29. 30. 31. 41. 45; *7,* 6. 8. 11; *8,* 4. 12. 23. 25. 61. 70. 72. 73. 74. 77; *9,* 1. 3. 5. 6. 9. 70. 76. 85; *10,* 77. 78; *11,* 8. 9; *12,* 2. 3. 19. 20. 32. 34; *13,* 7. 18. 19. 20. 33. 34; *14,* 12. 40. 41. 53; *15,* 2. 3. 7. 10. 21. 56. 65; *16,* 4. 17. 18; *17,* 22. 25. 27. 28. 30. 60. 64; *18,* 87. 88. 90. 92. 110; *19,* 73...; *23,* 94; *24,* 44...; *26,* 7; *33,* 22; *34,* 1; *36,* 2; *40,* 6; *44,* 28; *47,* 24. 45.

Christus unus idemque divina habet atque humana et ea inter se distincta ac opposita *2,* 7; *3,* 6. 9. 11. 28. 30; *4,* 2. 7. 13. 16; *5,* 23. 24. 28. 38. 41. 46. 47. 49. 69; *6,* 44; *8,* 6. 8. 10. 42. 43. 46. 62; *12,* 21. 22. 32. 35; *13,* 30; *14,* 12.

25. 28. 29; *15,* 13; *16,* 8; *19,* 39. 41; *23,* 25; *25,* 11. 37. 40...; *26,* 6. 10. 15. 28; *35,* 120; *36,* 18. 67; *43,* 9; *44,* 22.

Deus Verbum subiectum humanorum aeque ac divinorum *1,* 1. 2; *4,* 15. 16. 26. 28; *5,* 3. 5. 15. 29. 30. 39. 40. 47. 50. 63. 66; *6,* 1. 4. 7. 9. 15. 24. 25. 27. 29. 30. 32. 34. 36. 47; *7,* 1. 2. 3; *9,* 1. 5. 6; *10,* 70; *11,* 5. 7. 8. 18. 21. 49. 50. 52. 53. 58; *12,* 1. 3; *13,* 22. 34; *14,* 5. 6. 8. 13. 26. 28; *15,* 78. 84. 87. 88. 97; *16,* 13; *17,* 23. 30...; *36,* 2. 3.

Humanorum subiectum est totus Christus, ergo Deus Verbum *19,* 50.

Ipse Deus Verbum natus, passus, mortuus est *9,* 1. 30. 33; *10,* 79; *15,* 42; *16,* 12. 13; *17,* 6; *18,* 60; *19,* 24. 25. 29. 74; *20,* 2; *21,* 1; *22,* 56. 57; *23,* 2. 6. 15; *23,* 38. 40; *24,* 1. 23. 24...; *25,* 7. 15. 25. 38. 54; *34,* 1; *43,* 32; *44,* 21. 29.

Christus est unus de Trinitate, una de Trinitate persona *29,* 20. 21; *30,* 26. 27. 32; *33,* 4. 22; *34,* 1. 13. 26. 47. 48. 49; *35,* 60. 82. 85. 87; *36,* 16. 36. 41. 43. 53. 65. 67; *37,* 1. 7. 11. 28; *38,* 85. 106. 112; *44,* 28.

Christus esse unus de Trinitate negatur *44,* 5.

Deus humanorum subiectum sed in carne, per corpus; passus impassibiliter, natus carnaliter *5,* 5. 15. 28. 30. 33; *6,* 24. 28. 41; *7,* 2. 8; *8,* 10; *9,* 12. 71; *10,* 70. 71. 72; *15,* 7. 48; *23,* 14. 26. 29; *24,* 21. 22.

Deus et homo distinguuntur in ratione subiecti *5,* 35. 38. 39. 40. 42. 43; *6,* 21. 27. 43. 46; *8,* 5. 11. 13. 19. 20. 21. 22. 62. 69; *9,* 8. 15; *10,* 1-26; *14,* 47; *23,* 52. 53. 57...; *47,* 44.

Christus non est unus idemque nisi quatenus hinc quidem est Deus hinc vero est homo *10,* 31. 41. 53.

Deus Verbum non est humanorum subiectum, sed homo assumptus ab eo *10,* 5. 7. 8. 10. 12. 30. 36. 37. 52. 55; *11,* 24. 25. 28. 29. 30. 32. 41. 46; *15,* 92; *16,* 15; *18,* 87. 103; *22,* 7. 9. 13. 26. 60; *40,* 72. 75.

Deus et homo distinguuntur in ratione subiecti operum divinorum et humanorum *4,* 14; *6,* 20. 21; *7,* 13; *10,* 1...

Divinitas non est humanorum subiectum *15,* 43. 56. 57; *18,* 53.

Utraque natura est propriorum subiectum *12,* 22; *13,* 28.

Individuum humanum integrae autonomiae compos reprobatur *47,* 44.

Deus Verbum non ipsum gignitur, sed est in homine qui nascitur et patitur, ideo sua facit quae homo agit et patitur *14,* 67.

Divina sunt Christi ut est Deus, humana sunt Christi ut est homo *14,* 47.

Inter Deum et hominem necessaria moderatione distinguimus *16,* 7

Deus et homo non sunt alter et alter, non duo filii, non duo christi *10,* 70; *14,* 13. 44; *15,* 59. 60. 64. 65. 72; *17,* 60; *18,* 68. 70. 75. 86. 96; *19,* 124; *22,* 18. 24; *23,* 39. 65. 70; *24,* 26...; *25,* 16. 23. 35; *26,* 27; *27,* 24; *39,* 14; *40,* 9; *42,* 16.

Deus et homo sunt alter et alter *10,* 21. 41; *11,* 20. 27. 41; *12,* 31; *17,* 47. 48. 49. 50. 51; *40,* 8. 51. 52.

Deus et homo non sunt alter et alter sed aliud et aliud vel unus aliter et aliter vel alia et alia res *14,* 13; *18,* 27; *20,* 15; *23,* 42; *24,* 104. 123. 127; *26,* 8; *27,* 20; *35,* 26. 95. 120.

Deus et homo non sunt alter et alter nisi quantum ad naturae divisionem *20,* 23.

Deus et homo non sunt duo filii sed utique distincta subiecta *10,* 15. 20. 38. 68. 69; *14,* 44; *23,* 12; *34,* 87.

Filius Dei est imago Patris, homo vero est imago Filii *11,* 27.

Homo natus ex Maria est lucerna ignem habens Deum *17,* 50.

Quaternitas vitanda *9,* 4; *14,* 66; *15,* 72; *18,* 33. 87. 108; *19,* 13. 24. 25. 41. 87. 131. 144; *23,* 24. 38; *25,* 30. 31; *26,* 31; *27,* 34; *30,* 27; *33,* 3. 33. *34,* 47; *35,* 8. 17; *36,* 54. 59. 69; *37,* 1; *38,* 87; *42,* 5; *44,* 14.

IV. — Deitatis et humanitatis invariatio

Deus in incarnatione non mutatur, non transfiguratur, non confunditur, non convertitur, detrimentum non patitur nec augmentum *5,* 19. 27. 40. 50. 51 52. 65. 66; *6,* 7. 19. 20. 24; *7,* 2. 8; *8,* 64; *9,* 1. 2. 4. 68. 76. 95. 97; *10,* 10. 70. 73. 74. 75; *11,* 16. 17. 32. 53. 54; *12,* 13. 23; *13,* 15. 32. 33; *14,* 28. 39. 45. 67; *15,* 7. 39. 48. 60. 61; *17,* 55...; *20,* 21...; *24,* 1...

Substantia Dei nihil patitur *12,* 13. 15.

Verbum incarnatione non amittit sua et nostra adquirit; factus homo mansit Deus *9,* 68; *12,* 5; *15,* 12; *25,* 22. 60...; *28,* 2.

Verbum non desinit esse Deus, a paterna sede non recedit *9,* 31; *11,* 1. 5; *12,* 19; *15,* 1. 13. 39; *16,* 10; *26,* 6; *35,* 117.

Non totum Verbum est caro sed eam induit *13,* 18.

Deus in incarnatione mutari dicitur *3,* 30; *4,* 2. 7; *5,* 24. 59; *6,* 3. 23. 32*. 36; *8,* 32. 35. 40. 81; *10,* 79; *12,* 31; *27,* 34; *30,* 22.

Deus et homo non fiunt tertium quid *10,* 73.

Verbum implicari dicitur in operationibus et passionibus humanis *8,* 50. 51.

Verbum non implicatur in humanis, natura Verbi non patitur *11,* 34. 42. 44. 45. 47. 48; *13,* 8. 23. 25; *16,* 16. 19; *26,* 27; *35,* 72. 118; *36,* 2; *38,* 17.

Verbum incarnatione dicitur imperfectum reddi, dignitates adquirere *8,* 15. 63. 64; *10,* 70.

Verbum humanitate non circumscribitur *5,* 33. 35. 67; *6,* 23; *8,* 81; *10,* 64; *11,* 17. 31; *13,* 8; *15,* 9; *17,* 59; *18,* 105; *19,* 5. 7; *23,* 25. 95; *24,* 4. 33; *28,* 32. 34; *34,* 32; *35,* 26. 28. 68. 69.

Verbum humanitate circumscribitur, continetur, capitur *5,* 29. 57. 63; *6,* 23.

Humanitas assumpta non convertitur, non consumitur, non adquirit divina attributa, non evadit Deo consubstantialis *9,* 65. 76. 77. 83. 84. 90. 91. 92. 94; *15,* 66. 68. 70. 72; *19,* 8. 25; *20,* 44; *23,* 65; *24,* 33...; *26,* 6; *34,* 58; *38,* 17.

Humanitas non mutatur quia Deus Verbum suam naturam humanae capacitati tollerabilem gestabilem fecit *24,* 4. 106.

Caro assumpta deificatur non naturâ sed unione *9,* 90; *38,* 70.

Caro assumpta deificatur divina attributa adquirens, evasit Deo consubstantialis *9,* 66. 68. 76. 80. 82. 87. 88. 90.

Deificatio reprobatur *22,* 1; *24,* 160.

Medium veluti locum tenet, ut nec verae deitatis terminos excedat nec in totum humanitatis fines relinquat; proprietatibus humanis et superhumanis in unum quoddam medium coeuntibus *20,* 32; *24,* 67.

V. — Incarnatio enuntiata ut Verbi effectio

Verbum factum est caro, incarnatum est *3,* 30; *4,* 22. 24. 28. 30. 33; *5,* 33. 46; *6,* 19. 24. 29. 42. 44; *7,* 12; *9,* 3...; *11,* 1. 2. 3. 6; *12,* 23.

Verbum factum est homo, inhumanatum est *4,* 2. 5. 6. 7. 9. 23. 24. 28. 29. 31. 33. 37; *5,* 27. 29. 44*. 47. 56. 57. 60. 62; *6,* 29. 30. 31. 48. 49. 50; *7,* 11. 12. 13; *8,* 25. 53; *9,* 4; *10,* 33. 34. 70; *11,* 4; *15,* 25; *24,* 13; *33,* 99. 100. 102. 103.

Verbum factum est caro sed non homo *8,* 40.

Verbum factum est in carne *15,* 41.

Verbum incorporatum est *27,* 7. 31.

Verbum factum est quod non erat *5,* 52; *6,* 7.

Verbum factum est quod eramus nos *4,* 23. 24. 27. 30. 34; *6,* 29.

Verbum factum est filius hominis *4,* 20. 21. 24; *6,* 44. 45; *9,* 3; *13,* 21.

Filius hominis Filius Dei a Verbo factus est *6,* 44. 45.

Verbum factum est caro sed non transmutatur in carnem *20,* 20.

Verbum factum non est caro naturaliter, carnaliter, sed carnem assumpsit et habitavit in nobis *23,* 6. 44. 62. 81. 82.

Verbum factum non est homo, servus, filius David; solummodo apparuit ut homo *10,* 4. 19.

Verbum carnem fieri idem est ac carnem assumere et fieri hominem, carne et sanguine participem fieri, nostrum corpus suum fecisse et hominem processisse *13,* 32; *23,* 41; *24,* 27.

Verbum carnem fieri idem est ac habitare in natura humana, inter homines *10,* 43; *15,* 91; *22,* 21. 22; *23,* 6. 22; *32,* 21.

VI. — Incarnatio enuntiata ut Verbi descensus, adventus

Verbum Dei descendit, advenit, missus est *5,* 33. 52. 56. 59. 61; *6,* 6. 32. 36. 42. 45; *7,* 1. 2. 3; *11,* 5. 7. 8. 12; *13,* 1. 7.

Verbum in Virginem ingressus est, se insinuavit *5,* 29; *6,* 15; *11,* 8; *35,* 26.

Verbum venit in carne, ingressus est in corpus *8,* 44; *13,* 12.

Se intulit in carnem, in animam, ad hominem *5,* 57. 60; *6,* 42. 44; *14,* 67.

Verbum non venit ad carnem sed factum est caro *20,* 20.

Verbum a Patre non discessit *5,* 33.

Verbum manifestatur, apparet *4,* 23; *5,* 1. 63; *6,* 27. 29. 30. 31. 41; *20,* 4; *24,* 13.

Verbum non absconditur in carne, non latet *25,* 19. 20.

VII. — Incarnatio enuntiata ut Verbi habitudo ad humana

Verbum assumpsit, accepit, suscepit naturam humanam, carnem, corpus, propria hominum *4,* 37; *5,* 2. 27. 28. 30. 32. 33. 44. 54. 56. 62. 69; *6,* 16. 17.

29. 31. 32*. 40. 42. 43; *7*, 8. 12; *8*, 10. 44. 45. 54. 55. 56. 63; *9*, 1. 3; *10*, 30. 33; *11*, 8. 10; *12*, 10. 18. 23. 27; *13*, 4. 5. 12. 16. 17. 21. 22; *14*, 43; *15*, 7; *16*, 22. 23; *17*, 4. 10. 40. 45. 63. 66; *18*, 29. 54. 65. 101. 102; *19*, 6. 21...; *23*, 66. 90; *28*, 1. 38; *29*, 11; *33*, 22. 96. 101; *34*, 1; *35*, 79. 89. 94; *36*, 62; *39*, 23. 26...; *41*, 18; *42*, 17; *43*, 38; *44*, 28.

Verbum induit humana, corpus *5*, 14. 53. 54. 56. 59; *6*, 7. 12. 14. 19. 25. 36. 43; *8*, 8; *10*, 26. 28. 29...; *13*, 7. 15. 18; *15*, 5. 7. 28; *17*, 58; *18*, 58. 59. 75; *20*, 14; *23*, 81.

Verbum habitat in, est in, est cum humanitate, carne, anima *5*, 9. 26. 30. 32. 48. 64; *6*, 15. 40. 41. 44; *7*, 6. 8; *8*, 2. 16. 17; *10*, 43; *11*, 22; *13*, 8. 9. 22. 31; *16*, 6; *20*, 20; *24*, 23; *34*, 56.

Verbum carni conformatur, commetitur, alligatur, in homine coaptatur *4*, 31; *5*, 2. 3. 14. 22. 23. 48; *16*, 12.

Verbum humana, carnem gestavit, portavit, tulit *5*, 56. 62; *6*, 13. 31; *8*, 8; *9*, 90; *11*, 5; *13*, 26; *14*, 27; *20*, 20.

Verbum corpus incorporaliter attigit *11*, 16.

Verbum humanitatem sibi appropriat, suam facit *6*, 14. 31. 47; *8*, 18; *13*, 4. 21. 22. 26. 30; *15*, 67. 68. 72; *17*, 34; *20*, 2. 9. 20. 27. 29. 30; *23*, 39. 65. 69. 95; *24*, 3. 4. 6. 9...; *25*, 62; *29*, 9; *33*, 17. 56; *34*, 56; *35*, 108; *36*, 42; *37*, 33.

Verbum humanitatem sibi appropriat sicut anima corpus *24*, 114.

Verbum carnis affectiones sibi appropriat, suas facit, ad se transfert, quin hae attingant divinitatem *13*, 23. 24; *14*, 67; *18*, 46; *23*, 40; *24*, 15; *25*, 42. 44. 54; *26*, 5.

Verbum, divina virtus, humanitatem penetrat, permeat, circumincessio, communicatio *14*, 67; *17*, 57; *34*, 28; *38*, 33. 39. 57. 84. 86. 119. 121.

Appropriatio sensu lato *22*, 9. 28. 30. 33. 15. 37. 38; *23*, 13. 54.

Appropriatio sensu lato seu nuda non sufficit *38*, 45.

VIII. — Incarnatio enuntiata ut Verbi habitudo ad hominem concretum

Verbum assumpsit, suscepit, induit hominem *4*, 22; *5*, 22; *6*, 43. 45; *7*, 24. 56; *8*, 50. 56. 61. 68; *9*, 76. 77; *10*, 20. 28. 29...; *11*, 7. 20; *12*, 5. 23; *13*, 38; *14*, 12; *16*, 4. 5. 7. 9. 16. 22. 27; *17*, 39. 63; *18*, 6. 12. 17. 44. 48. 52. 53...; *19*, 1. 2. 8...; *22*, 6; *23*, 54. 55; *25*, 24; *28*, 10. 45; *31*, 2. 4; *32*, 12. 16; *34*, 25. 65; *35*, 1. 4. 5. 7. 15. 32. 41. 63. 87; *36*, 54. 55. 57. 63. 66; *39*, 14. 18...; *41*, 17; *42*, 11...; *44*, 10. 19; *47*, 44.

Divina substantia suscepit hominem *8*, 68.

Verbum habitat in homine; portat, gestat, gerit, agit, sibi affingit hominem *8*, 66; *9*, 95; *10*, 20. 29. 66...; *11*, 24. 27. 41; *12*, 20; *14*, 40. 43; *16*, 15; *19*, 131.

Verbum factum est homo in homine *8*, 6; *15*, 54.

Non solum habitat in homine sed est homo *24*, 61; *25*, 62.

Aliae Verbi relationes terminantes in homine *4*, 22; *5*, 9. 22. 26. 27. 29. 39. 64. 65; *6*, 15. 21. 31. 44. 65; *10*, 20; *17*, 41. 54; *41*, 7; *43*, 27.

Locutio Hominem assumere reprobatur *9*, 86. 96; *15*, 60. 63; *24*, 157. 160; *25*, 62; *27*, 33; *33*, 21; *34*, 8; *35*, 85. 112; *38*, 81; *40*, 77; *47*, 44.

Deus non supervenit in hominem *24*, 22.

Verbum non descendit in hominem *10*, 70; *13*, 22.

Conferuntur locutiones Hominem fieri et Hominem assumere, carnis unitio et hominis susceptio, incarnatio et inhumanatio *9*, 96; *14*, 64; *35*, 84.

Assumit carnem et animam humanam, induit hominem; homo idem atque caro et anima *16*, 15; *19*, 46.

Cum esset Deus factus est homo; falso dicitur: homo exsistens factus est Deus *20*, 38.

IX. — Incarnatio enuntiata ut humanitatis habitudo ad Verbum

Humanitas, caro Verbum suscipit, capit *5*, 30. 57; *6*, 44. 45; *18*, 63; *25*, 53.

Humanitas, caro, homo Verbum gerit, fert *6*, 42; *8*, 9; *13*, 31; *14*, 4. 8.

Homo habitat in Verbo, Verbi personam gerit, sustinet *10*, 61. 80.

Humanitas, homo, caro deificatur *8*, 25; *14*, 13. 24; *38*, 102. 119. 122.

Humanitas, homo, caro Verbo conformatur, contemperatur *5*, 22. 30; *7*, 2; *17*, 54.

Humanitas, homo, caro repletur Verbo, divinitate *5*, 33; *13*, 34; *36*, 2.

Humanitas Verbo afformatur, coaptatur, adiungitur *10*, 10. 24; *11*, 35; *19*, 11. 27. 126; *33*, 56; *36*, 60.

Humanitas in Verbo est, Verbo insita est *5*, 26. 30. 32; *6*, 40; *14*, 5.

Humanitas cum Verbo communionem habet *8*, 59; *24*, 2.

Humanitas inhaeret, adhaeret, cohaeret Verbo, commoratur cum Verbo *4*, 22; *5*, 30. 35; *6*, 45; *11*, 34; *23*, 56; *25*, 22; *33*, 1.

Corpus, homo induit Deum *13*, 13; *14*, 13; *15*, 90.

Anima rationalis et caro accessit Verbo in unitatem personae *19*, 124.

Templum inseparabili divinitate plenum *22*, 13.

Concorporare *25*, 18.

X. — Incarnatio enuntiata ut reciproca habitudo

Verbum-divinitas et homo-humanitas uniuntur *4*, 22; *5*, 58. 65; *6*, 25; *7*, 2; *8*, 54. 55. 62; *12*, 23...; *20*, 27; *21*, 21; *23*, 69; *24*, 78...

Coniunguntur, copulantur, communicantur *5*, 33. 54; *6*, 20. 42. 45; *8*, 1. 7; *9*, 1; *10*, 22. 28. 38...; *13*, 33; *15*, 61; *17*, 50; *19*, 142; *20*, 27; *23*, 46; *25*, 41; *32*, 1; *35*, 16; *39*, 30.

Coniunctio et copulatio reprobantur *9*, 4. 60. 63.

Cohaeret Verbum homini per naturam *16*, 15.

Sociare, conectere, confibulare, foederare, concordare, conserere *5*, 33. 69; *6*, 42. 44. 45; *9*, 97; *25*, 18. 22; *28*, 2; *35*, 19; *39*, 30; *40*, 78.

Congredi, concurrere, coexsistere *6*, 3. 4; *8*, 13. 14; *15*, 45; *20*, 27. 32.

Congenerari *8*, 1.

Converti *6*, 7.

Conversio reprobatur *7*, 2; *18*, 88; *24*, 78; *26*, 15; *27*, 34.

Componi, coire *5*, 35; *8*, 16. 25. 32; *9*, 55; *10*, 78; *24*, 2; *33*, 30. 72; *34*, 61. 82; *38*, 17.

Compositio respuitur *8*, 18; *10*, 16.

Commisceri *4*, 23; *5*, 30. 57. 58. 66; *6*, 4. 25. 41. 45. 46; *9*, 2. 6. 11. 30; *11*, 9. 39. 66; *12*, 17; *14*, 13. 19. 25. 27. 28. 31. 32. 43. 51. 55; *15*, 6. 62. 80; *16*, 11; *19*, 107; *24*, 117; *28*, 5. 28; *34*, 44. 56. 80; *35*, 4; *43*, 56.

Mixtio respuitur *6*, 19; *8*, 18; *10*, 11. 78; *17*, 31. 54. 57; *18*, 45; *23*, 54. 56. 62. 72. 83; *24*, 3. 78. 136. 158; *26*, 17; *27*, 20. 35; *29*, 11. 12. 13; *32*, 1. 13; *33*, 72. 73; *36*, 36; *40*, 78.

Mixtio accipitur cum restrictione *18*, 88. 89; *19*, 10; *34*, 28; *35*, 6.

Fundi *14*, 27.

Confusio respuitur *15*, 20. 21. 70; *17*, 11. 20. 54. 57; *19*, 38; *21*, 21; *22*, 1. 10; *23*, 45. 56. 86; *24*, 78. 102. 104. 117. 136. 149; *26*, 17. 26. 27. 28; *27*, 20. 35; *28*, 16; *30*, 26; *32*, 13; *33*, 1. 18. 28; *35*, 19; *40*, 78.

Iuxtapositio respuitur *33*, 28.

XI. — Unionis ratio, gradus, qualitates

Unio substantialis, essentialis *8*, 1. 2. 3. 7. 15. 16. 18; *24*, 26; *34*, 57; *35*, 107; *36*, 22.

Verbum est in humanitate substantialiter praesens, operans *5*, 32. 33; *14*, 13.

Unio non substantialis sed secundum qualitatem, per participationem *8*, 1. 3. 7. 14. 16. 17. 18. 21. 24; *22*, 42.

Verbum est in humanitate non substantialiter praesens sed sicut in nobis homo interior, sicut spiritale in corpore, sicut ab extra operans, sicut alius in alio, sicut iudex in certamine *8*, 1. 2. 17. 60; *22*, 38.

Illum hominem non regebat quomodo alios sanctos, sed gerebat *19*, 117.

Utraque natura alteri inest et neutra in alteram a sua proprietate transit *28*, 9.

Unio summa *22*, 3; *23*, 14. 22. 92; *25*, 33; *32*, 3.

Unio maior quam animae et corporis *35*, 116.

Unio inseparabilis, indissolubilis *13*, 37; *15*, 18. 72. 80; *17*, 50; *18*, 88. 103; *20*, 27. 28; *22*, 2. 15...; *23*, 12. 25; *32*, 3; *35*, 71; *36*, 59.

Unio ab ipsa conceptione *22*, 12. 32; *23*, 82; *24*, 22; *26*, 18. 20; *28*, 7; *29*, 1. 2; *30*, 12. 21. 37; *32*, 12. 13; *33*, 7; *34*, 59. 65. 83; *35*, 4. 71. 85. 91; *37*, 9. 28; *38*, 2. 96. 122; *39*, 31; *42*, 22.

Unio arcana, ineffabilis, inexplicabilis, soli Deo nota, Deo digna *20*, 26. 32; *23*, 14. 25. 62. 93; *24*, 2...; *25*, 34. 45. 48. 53; *29*, 1. 2.

Supernaturalis *10*, 49; *20*, 19; *23*, 7.

Gratuita *19*, 21. 27. 54. 89. 116. 118. 125. 132. 142. 143; *42*, 3; *44*, 11.

Inconfusa *21*, 21; *23*, 12. 62. 69. 72. 83. 84.

Unio per modum habitus *44*, 14.

Unio per conformationem voluntatis reprobatur *46*, 2.

Unio socialis reprobatur *34*, 2.

Natura assumpta incumbit in Verbo quasi in fundamento *35*, 112.

Humanitas Christi nihil habet minus quam ceterae naturae rationales individuae *35*, 112.

Humanitas Christi hypostasis non est, quia non praeexsistit unioni adeoque non in sua sed in Verbi subsistentia creata est *33*, 56; *34*, 7. 15. 49. 54. 58. 59. 65. 84; *37*, 9; *38*, 2. 83. 122.

Si humanitas praeformata esset, poterat quidem hypostatice assumi, non tamen decuisset *34*, 45.

Humanitas Christi non est persona, quia non manet in semetipsa sed facta est subsistentiae Verbi propria *35*, 112.

Humanitas Christi comparatione Verbi non est ut subiectum sed ut accidens *35*, 114.

Humanitas assumpta rationem personae non obtinet, quia eius humilitas divinitatis lumine exinanita consumitur *35*, 16.

Unio est substantialis, quia duae naturae consubsistunt et coniunguntur ipsa substantia et subiecto et re *34*, 58.

Verbum Dei in humanitate habitat non sola operatione, non per gratiam, sed essentialiter per naturam *11*, 19; *39*, 8.

Verbum Dei in humanitate habitat non substantia neque operatione sed beneplacito *10*, 64.

Verbum Dei in humanitate habitat vice interioris hominis *10*, 75; *15*, 74.

Verbum non est in Christo sicut in prophetis et sanctis sed alia ratione essentialiter diversa *5*, 33; *7*, 2. 12; *8*, 62; *9*, 35. 85; *10*, 70. 80; *11*, 19; *13*, 22. 34; *14*, 13; *19*, 49. 100; *22*, 27; *23*, 39; *24*, 34; *35*, 107; *39*, 8; *42*, 21.

Verbum est in Christo sicut in prophetis et sanctis, modo tantum excellentiore *8*, 3. 11. 12. 17; *10*, 21. 66; *18*, 94; *19*, 103; *40*, 13. 35.

Unio non fit viribus tantum commixtis sed substantiis unitis *17*, 56.

Persona Verbi humanitati unita est per seipsam, natura divina coniuncta est per personam Verbi *35*, 107.

XII. — Unionis consectaria in Christi constitutione

Verbum et homo facti sunt unum; unione et coniunctione *5*, 35; *8*, 2. 13. 16. 25; *14*, 57; *17*, 11; *24*, 102.

Verbum fit pars in Christo *8*, 14. 16.

Verbum et homo facti sunt unum in resurrectione *5*, 24.

Verbum substantiatur in corpore *8*, 7. 18.

Verbum et homo unum vivens *9*, 26.

Homo revera factus est Deus et Deus revera factus est homo *15*, 78; *19*, 105.

Filius Dei habet hominem sicut anima corpus *19*, 77; *20*, 31; *24*, 34.

Unio non nititur in benevolentia sed in natura *17*, 58.

Unitas personae est fructus unionis *19*, 10. 11. 21. 27. 45. 116; *25*, 24.

Christus est unus utrumque *12*, 19; *15*, 60. 75.

Christus est unus, non unum, quia non una natura *35*, 95. 96.

Christus est unum in utraque natura *30,* 37.
Christus est una res et duae *35,* 99.
Christus est compositus *37,* 1.
Christus non est compositus ex duabus naturis *44,* 10.
Christus est duplex *15,* 25.
Christus non est duplex *24,* 38. 121.
Christus est duplex sed adorandus ut unum *22,* 14.
Unus ex utrisque et per unum utraque *36,* 32.
Christus est quod ex unione naturarum exsistit *34,* 89.
Christus non solum constat ex Deo et homine, sed idem est Deus et homo *34,* 90.
Christus secundum quod est homo non est aliquid *44,* 17. 18. 20.
Humanitas assumpta non est proprietas interior sed exterior accessio *12,* 11.
Totus Christus Filius Dei *8,* 5.
Totus homo simul ac Deus *14,* 12; *38,* 46. 57.
Totus in Christo Deus et totus in Deo Christus *25,* 10; *38,* 114.
Totus in suis, totus in nostris; perfectus in suis, perfectus in nostris *26,* 5; *28,* 9; *30,* 7. 38; *31,* 2; *38,* 122.
Unus idemque in utraque natura, utrumque perfectus Deus et perfectus homo *18,* 18. 19. 27. 34. 60; *19,* 84. 87. 91; *21,* 20; *34,* 49.
Totum Verbum toti naturae humanae unitur *24,* 59.
Tota divinitatis natura cum tota natura humana unita est, non pars cum parte *38,* 85.
Non partim Deus, partim homo *24,* 2. 19. 34.
Deus et homo simul *24,* 48.
Deus homo et homo Deus *25,* 24; *44,* 10.
In Christo omnia dupla et unita *38,* 60.
Duae naturae fiunt unum *14,* 13. 25. 27.
Duae naturae concurrunt in unum *14,* 25. 54.
Duae naturae ineffabiliter unitae et inconfusae *15,* 94.
Ambo, assumens et assumptum, Deus sunt *14,* 25.
Naturae innovantur *14,* 28.
Communia fiunt utriusque utraque *14,* 45.
Qui unus est per essentiam fit duo per commixtionem *15,* 6.
Christus unus est absque divisione *15,* 7. 24; *18,* 26. 27. 33; *19,* 19; *24,* 34. 35.
Unum dividendum non est propter differentiam humanorum et divinorum *14,* 50.
Filius Dei factus est homo natura *15,* 76.
Filius Dei factus est filius hominis, filius hominis non est factus Filius Dei *21,* 2.
Unigenitus est primogenitus et primogenitus est unigenitus, Filius Dei filius hominis et filius hominis Filius Dei *33,* 22.
Filius Dei non est filius hominis, filius autem hominis Filius Dei est; humana natura in melius commutatur, in deterius autem divina non potuit *18,* 43. 89; *19,* 9. 38.

Filius hominis dicitur Unigenitus quia in eo est Unigenitus; per societatem Unigeniti dicitur Unigenitus esse *18,* 43.
Non semi-deus, quasi parte Dei Deus et parte hominis homo, sed totus Deus et totus homo; non Deus-vir *19,* 45; *34,* 24; *38,* 60.
Haerendo ad unitatem personae filius hominis Filio Dei facta est una persona *19,* 77.
Quatenus est Deus Verbum alius concipitur et diversus a carne, quatenus vero caro est alius censetur a Verbo, quatenus autem Verbum factum est homo, desinit esse alium et alium propter ineffabilem unionem et coniunctionem *20,* 28.
Postquam divina et humana unum facta sunt manet inconfusa contemplatio quando utraque in seipsis spectantur *8,* 25; *14,* 45. 48. 50; *15,* 24; *20,* 48; *24,* 2. 3. 9. 61. 140. 143. 144. 148. 155; *33,* 56. 62. 64. 65. 75; *34,* 4. 13. 52. 61. 95. 96. 104; *35,* 112; *36,* 32. 36; *37,* 12; *38,* 95. 97.
Separata contemplatio divinorum et humanorum reprobatur *25,* 47. 49; *28,* 9.
Cuius naturae proprium sit id quod agitur, ratione cognoscitur *23,* 94.
Voces de Christo Domino non sunt dividendae *24,* 4. 38. 46. 63. 82. 109. 119. 144; *30,* 14; *31,* 14; *34,* 72; *35,* 8; *37,* 12. 34.
Voces quaedam quidem uniuntur tamquam in una persona, quaedam vero dividuntur tamquam in duabus naturis *21,* 22; *22,* 19; *23,* 8. 60. 62. 92; *31,* 14; *38,* 73.
Voces diversa significant *24,* 142. 145.
Voces diversa significant attamen dividendae non sunt *33,* 70.
Voces Christi, Filii Dei, Dei et Domini, Salvatoris, Emmanuelis sunt appellationes communes utriusque naturae; de ipsis praedicantur divina et humana sed secundum aliud et aliud *22,* 4. 6. 7. 14. 23. 26. 47; *23,* 29. 56. 73.
Corpus Christi creatura dici nequit, sed particeps est nominis Increati; factum est quid unum cum divinitate *9,* 6. 97.
"Ego" in Christo *9,* 60; *10,* 45. 48. 49; *11,* 37; *12,* 5; *13,* 31; *15,* 63. 64; *16,* 27; *17,* 4*; *18,* 110; *19,* 91; *20,* 28; *22,* 27; *24,* 38; *42,* 11.
Caro assumpta est instrumentum Verbi, ita sane compositum ut divinis consiliis quadret *9,* 63. 74; *11,* 21. 28; *13,* 4. 8. 12. 13. 22; *15,* 41. 52; *20,* 43; *35,* 113. 114; *38,* 93.
Verbum carnem moderans eique dominans; humana impedimento non erant Verbo *9,* 4. 17. 18. 90; *15,* 41. 52. 53; *28,* 15.
Caro non est assumpta ut merum instrumentum Verbi *24,* 14. 15. 17. 124.
Verbum corpus movebat instar animae *11,* 22.
Una operatio Dei et instrumenti, non carnis propria sed Dei *8,* 60; *9,* 63. 75; *10,* 75; *38,* 50.
Verbum miracula edebat per proprium corpus *13,* 22. 26.
Miracula edebantur a Verbo; potestas thaumaturgica ipsius erat *11,* 26; *19,* 83. 84.
Caro inserviebat divinis operibus quia erat Dei corpus *13,* 22; *15,* 85; *34,* 79.

Solus Deus Verbum incarnatus est; cur neque Pater neque Spiritus Sanctus *19,* 1. 2; *28,* 11; *35,* 15. 19. 54. 75. 76. 107; *36,* 53. 54. 55. 57. 60. 62; *38,* 85; *42,* 8. 9; *44,* 21.

Contra ubiquismum *19,* 20; *23,* 68. 85; *35,* 25. 69. 86; *36,* 52; *38,* 71.

Filius Dei in quantum homo est praedestinatus *19,* 144; *36,* 61; *40,* 67; *42,* 47.

XIII. — Terminorum personae, naturae... usus

Una persona, unum prosopon *9,* 3. 5. 6. 67. 73. 90. 95. 96; *10,* 30. 31. 42. 78. 80; *18,* 43. 68. 91. 102. 103. 107; *19,* 8. 38. 46...; *22,* 19; *23,* 17...; *24,* 144; *25,* 24; *26,* 5. 8. 15. 24. 28. 37; *28,* 5; *29,* 3. 4. 13; *30,* 13. 37. 38; *31,* 5. 11; *33,* 15. 64. 87; *34,* 1; *35,* 3; *36,* 41; *40,* 14...; *47,* 44. 46.

Una persona divina *22,* 40; *34,* 59; *35,* 82; *36,* 59; *39,* 19; *44,* 12.

Una persona inseparabilis, indivisibilis *25,* 10; *30,* 7. 39.

Una persona composita *38,* 99; *44,* 12.

Una persona reprobatur *17,* 1; *30,* 27.

Christi corpus non habet propriam personam *19,* 43.

Duae personae *11,* 36. 37; *12,* 5; *15,* 47; *32,* 4.

Loqui ex persona Dei et ex persona hominis vel ex persona Christi *18,* 6. 40. 75. 84.

Duae personae reprobantur *9,* 4. 5. 73. 74. 86; *19,* 46; *20,* 23; *23,* 69. 71. 74; *24,* 61; *26,* 28; *30,* 27; *31,* 11; *33,* 4.

Personarum nulla divisio *15,* 79; *18,* 83.

In Christo prosopon Dei, prosopon hominis, prosopon unionis. Haec alterum alteri communicantur *22,* 27. 28. 30. 31. 33. 34. 35. 37. 38. 40. 43. 45. 48.

Solius personae susceptio reprobatur *24,* 20.

Duae personae unitae *23,* 61. 74.

Una hypostasis, subsistentia *9,* 3. 65. 67. 69. 84; *10,* 78; *26,* 28. 37; *30,* 13. 38; *31,* 11; *33,* 28. 65...; *33,* 87; *34,* 33. 59.

Duae hypostases *10,* 30. 31. 38...; *23,* 7; *31,* 12; *32,* 15. 21.

Duae hypostases reprobantur *24,* 81; *26,* 28; *30,* 27. 39; *31,* 11.

Una hypostasis Verbi incarnata *24,* 124; *38,* 118.

Una hypostasis composita *22,* 41. 42; *30,* 26. 54. 68. 69. 90; *38,* 3. 8. 103. 112.

Una hypostasis (sive persona) composita reprobatur *34,* 82; *44,* 14.

Duae substantiae (essentiae), gemina substantia *15,* 36; *17,* 34; *18,* 23. 45. 88. 90. 102. 107; *19,* 87. 131; *26,* 15; *28,* 2. 5. 7; *33,* 63; *35,* 1; *36,* 61; *41,* 4.

Tres substantiae in Christo *19,* 50; *25,* 24; *36,* 60; *39,* 15. 19; *40,* 14; *41,* 11. 15. 16. 17; *42,* 8; *44,* 12.

Substantia duplex *25,* 8.

Substantia inseparabilis *25,* 10.

Substantiae differentes reprobantur *25,* 24; *33,* 9. 25.

Una substantia (essentia) Verbi incarnati *25,* 37; *27,* 25; *31,* 12.

Una substantia composita *37,* 2.

Una substantia (essentia) reprobatur *33,* 78.

Desiit in Christo substantiarum diversitas *28,* 30. 31; *29,* 13.

Duae naturae differentes *12,* 9. 21. 29; *14,* 13; *15,* 6. 24. 94; *16,* 19; *17,* 31. 33. 34. 41. 52; *18,* 16. 19. 43; *19,* 8. 46...; *22,* 30; *23,* 17; *24,* 119. 122. 135. 147. 148. 160. 167; *26* 5. 28; *27,* 3. 23. 24; *28,* 9; *29,* 2. 13; *31,* 5. 10. 15; *32,* 1. 15. 21; *34,* 1. 4. 24. 33...; *36,* 41; *37,* 28; *47,* 45.

Duae naturae reprobantur *24,* 104; *25,* 24. 62. 63. 64; *27,* 4. 5. 6. 22. 34; *31,* 9. 13; *33,* 4; *33,* 5. 9. 18. 23. 25. 31. 32. 62; *34,* 57; *39,* 19.

Una natura *9,* 67. 73. 74; *23,* 17. 19. 23; *24,* 104; *29,* 2; *33,* 15. 65.

Una natura reprobatur *26,* 26; *31,* 4; *34,* 16. 17. 50. 51.

Una natura Verbi incarnata (incarnati) *9,* 6. 80. 81; *24,* 119. 154. 158; *26,* 36; *27,* 3. 20; *29,* 6; *30,* 31; *31,* 9; *33,* 6. 26. 56. 67. 87; *34,* 50. 57. 58. 59. 60. 69; *36,* 19; *37,* 2. 11; *38,* 3. 66. 102. 114. 118.

Una natura Verbi incarnata reprobatur *34,* 33.

Si ex divinitate et humanitate una fieret natura, haec proprium nomen haberet *34,* 5. 16; *35,* 80; *38,* 117.

Una natura composita, unus Christus compositus *9,* 6. 80. 81; *33,* 30; *34,* 49. 50.

Duae naturae divisae reprobantur *33,* 25; *36,* 41.

Una natura incarnata quasi composita reprobatur *9,* 80. 81; *34,* 54. 62. 82; *35,* 90; *36,* 32; *38,* 102. 112. 119. 121.

Duae naturae uniuntur *21,* 20.

Duae naturae concurrunt in unam personam et subsistentiam *26,* 9; *36,* 41.

Una persona in se univit duas naturas *36,* 59.

Unio vera *24,* 72. 78. 119. 123.

Unio fit secundum naturam, non secundum hypostasim *15,* 72.

Unio hypostatica, secundum hypostasim, subsistentialis *15,* 7; *24,* 21. 34. 41. 44. 114. 123; *27,* 3; *30,* 7. 12. 13. 26. 27. 30. 35; *33,* 28. 62; *34,* 43. 49. 90; *36,* 32.

Unio rerum ipsarum sive hypostaseon *24,* 78.

Unio hypostatica reprobatur *22,* 41. 42; *23,* 45; *40,* 76.

Unio fit in persona tantum (in amore, in adoratione...) *32,* 3. 4. 6. 8. 10. 12. 13. 16. 17. 20. 23.

Unio hypostatica et secundum compositionem idem sunt *30,* 26.

Non uniuntur personae (hypostases) sed naturae in unam hypostasim *34,* 2. 82.

Unio naturalis, secundum naturam *22,* 14; *24,* 45; *33,* 61; *34,* 2; *35,* 43.

Unio naturalis et hypostatica idem sunt, coexsistunt *24,* 34; *34,* 68.

Unio naturalis et unio vera idem sunt *24,* 81. 86.

Unio naturalis reprobatur *22,* 42. 45. 46. 48; *23,* 7. 46.

Unio personarum, subsistentium non sufficit *24,* 27; *27,* 24; *35,* 112.

Duae naturae non sunt dividendae *12,* 123; *26,* 17. 28.

Duae naturae (substantiae) unitae una natura sunt, una natura ex duabus *18,* 29; *22,* 50; *25,* 24; *27,* 18. 20; *29,* 3. 4.

Ex duabus et in duabus naturis *30,* 7. 16. 30. 38; *31,* 9; *35,* 42. 120; *36,* 20. 32. 36. 38...

Una natura (substantia) ex duabus reprobatur *14,* 51; *23,* 56. 93; *26,* 13. 27; *27,* 28.
Duae naturae coeunt in unam personam *17,* 34; *26,* 5; *28,* 2.
Duae naturae coeunt in unum, conveniunt in veram unitatem *23,* 38. 42; *14,* 20. 102; *25,* 30.
Humanitas in unam inaccessibilis Sapientiae hypostasim admissa *34,* 101; *38,* 112. 116.
Naturarum diversitas unione non consumitur *24,* 20. 61; *33,* 56; *34,* 23.
Divisio reprobatur *27,* 23. 33; *28,* 15. 16; *29,* 3. 4; *30,* 26. 38; *31,* 1. 3; *33,* 3. 56; *34,* 13. 49. 52. 56; *36,* 36.
Non sufficiunt: coniunctio (synapheia), unio dignitatis et auctoritatis, habitatio in, conexio (parathesis), affectus participationis (methexis schetike) *24,* 34. 35. 45. 53. 78. 80. 81. 102. 119; *25,* 40; *30,* 26; *42,* 40.
Hypostasis (persona) et natura (substantia, forma) re differunt *34,* 9. 30. 53; *38,* 103. 118; *47,* 40.
Hypostasis et natura (essentia) re non differunt, non exsistit natura absque hypostasi *22,* 42. 49; *23,* 46; *31,* 11. 12; *33,* 5; *38,* 67.
Natura et persona non sunt indiscriminatim adhibendae *44,* 27. 32.

XIV. — Personae, naturae... ontologicae rationes

Essentiae, substantiae, naturae, hypostasis, personae rationes ontologicae *14,* 1. 2; *23,* 77; *33,* 24. 60. 106; *34,* 30; *35,* 36.
'Res' significat et personam et naturam *35,* 99.
Naturae ratio advenit cum aliquid habet exsistentiam *33,* 8. 56.
Persona res iuris est, substantia res naturae *35,* 17.
Hypostasis aliquando significat simplicem exsistentiam, aliquando vero individuum seu personam *32,* 103.
Persona (prosopon) est extra ordinem ontologicum utpote surgens ratione coniunctionis, connuncupationis, participationis, manifestationis, honoris *10,* 31. 45. 61. 65. 66...; *22,* 3. 8. 15. 28. 30. 45.
Duae naturae sensu nestoriano *22,* 8. 41; *30,* 29.
In assumptione carnis perit persona hominis, non natura *42,* 29.
Cum propria hypostasi Verbi simul amplectens esse hominem et quidquid est homo *15,* 39.
Verbum formam servi accepit non destitutam exsistentia *15,* 77.
Humanitas prout consideratur ante unionem non est neque natura neque hypostasis quia qua talis non habet exsistentiam; naturae unitas non est ex unione *33,* 5. 7. 8. 9. 55. 56.
Humanitatis assumptae naturalis intentio quiescit adunatione, quia adunatio illi est tota causa exsistendi *35,* 91. 113.
Hypostasis et persona idem sunt *17,* 1; *26,* 28; *31,* 12; *33,* 5. 61; *34,* 70; *47,* 40.
Natura et substantia idem sunt *34,* 70.

Natura et persona sunt inseparabiles, natura potest esse in aliena hypostasi *33,* 24; *34,* 3. 15; *38,* 88.
Subsistentia interdum significat personam, nonnumquam vero substantiam *35,* 102.
Natura dicit rationem specificam, persona vero rationes individuales *14,* 1. 2; *33,* 60. 63. 78. 106; *34,* 9. 24. 30. 34. 46. 53. 63. 70. 75. 92; *35,* 40. 111; *38,* 104. 105. 115.
Hypostasis dicit rationem essendi per se *34,* 30. 46. 73.
Naturae numerantur differentiâ, hypostases distinctione *34,* 85.
Persona non dicit naturam mere individuam sed eam quae habeat in sese suum esse et sit ab aliis sequestrata; natura individua ad hoc creata ut alteri inseparabiliter uniatur non est persona *35,* 105. 106. 112.
Hypostaseos indicium est distinctio ab omni alia hypostasi *34,* 84; *38,* 105.
Subsistentia est fundamentum quo confluunt proprietates et accidentia *35,* 111. 112.
Accidentium collectio in Christo facta non est seorsim in carne sed in hypostasi Verbi *38,* 120.

XV. — Voces, analogiae, exempla unionem illustrantia

Dei genitrix, Theotokos sensu proprio *6,* 22. 22*; *8,* 43. 52; *9,* 67. 95; *11,* 3. 5. 12; *13,* 24. 38; *14,* 13; *15,* 10. 39. 62. 66. 72; *17,* 35. 46. 53; *21,* 1. 21; *22,* 2. 9. 10. 11. 12. 14. 19. 44. 68; *23,* 1. 4. 17. 38. 40. 65; *24,* 2. 7. 16. 17. 28. 29. 30. 41. 43. 78. 116. 134. 139. 150. 159; *25,* 2. 59. 60; *26,* 16; *27,* 23. 33; *29,* 20. 23; *30,* 12. 24. 36; *31,* 37; *33,* 1; *34,* 6; *35,* 5. 11. 13. 88. 89; *36,* 17...; *42,* 43...; *47,* 28.
Dei genitrix, Theotocos lato sensu *10,* 22; *22,* 10. 19. 20. 25; *23,* 15. 44. 76.
Hominis genitrix, Anthropotocos *10,* 22; *22,* 11. 12. 19. 20. 25; *23,* 15. 16. 76; *24,* 78; *30,* 28; *32,* 23.
Christi genitrix, Christotokos *22,* 1. 2. 9. 10. 11. 12. 20. 25. 68; *23,* 16; *30,* 28; *32,* 23; *35,* 5. 11. 13.
Dei susceptrix, Theodochos *22,* 14; *27,* 33.
Mater carnis *8,* 43.
Deicidae, Dominicidae *23,* 15. 30; *24,* 16; *35,* 109.
Homo deifer, theophoros; caro deifera *9,* 90; *11,* 40; *14,* 4. 8; *23,* 48; *24,* 2. 17. 47. 83. 129; *34,* 69.
Homo divinus *10,* 73.
Homo dominicus *13,* 38; *14,* 12; *15,* 43; *19,* 100; *25,* 18; *34,* 67. 81; *35,* 14; *38,* 70; *40,* 37. 57.
Homo deificatus, deificus *25,* 27; *39,* 19; *40,* 14.
Homo indutus Deo *24,* 17.
Homo Christi, Domini, Filii Dei *20,* 28; *25,* 21; *28,* 4; *32,* 16. 18. 22. 23; *43,* 58.
Verbum Deus et Dominus Christi *24,* 35.
Anthropos entheos *9,* 8.

Deus ensarkos *9,* 72. 87.
Theanthropos *47,* 24.
Templum *5,* 43; *8,* 2; *10,* 5. 8. 9. 52...; *11,* 7. 24. 25. 26. 32; *13,* 9. 34. 38; *15,* 37. 86. 91; *17,* 4. 31. 34; *18,* 56. 58; *20,* 2. 6. 20. 23...; *21,* 21; *22,* 2. 8. 9...; *23,* 14. 17. 30. 38. 43...; *24,* 14...; *30,* 36.
Vestis, tunica, indumentum, linteum, habitus, stola, pallium *5,* 54; *6,* 25. 28. 43; *8,* 2; *9,* 91; *13,* 34; *15,* 8. 27. 48; *17,* 3; *22,* 14. 15; *23,* 78; *28,* 26; *35,* 113; *44,* 14.
Tegumentum, velum *8,* 40; *9,* 91; *16,* 12; *18,* 13; *23,* 88; *28,* 4.
Habitaculum *17,* 11.
Vas *5,* 32; *11,* 17.
Exemplum animae et corporis adhibetur *8,* 14. 41; *9,* 6. 73. 95; *10,* 67. 78; *19,* 77; *23,* 46; *24,* 38. 62. 81. 92. 93. 105; *25,* 22; *26,* 16; *29,* 4; *33,* 104; *34,* 11. 69. 88; *40,* 40; *42,* 17. 19. 41; *47,* 29.
Exemplum animae et corporis attenuatur *17,* 54; *19,* 11. 13. 34. 38; *23,* 93; *34,* 5. 31. 32. 51. 79; *35,* 91. 98. 101. 103.
Exemplum animae et corporis reprobatur *8,* 14; *22,* 42.
Exemplum sponsi et sponsae seu viri et uxoris *5,* 30; *6,* 25. 42; *8,* 44; *10,* 38; *19,* 95; *35,* 17. 50.
Exemplum unionis rerum incorporalium *17,* 57.
Exemplum Eucharistiae neglecta transubstantiatione *22,* 29; *23,* 78; *29,* 7.
Ferrum aurum ignitum *5,* 32; *14,* 5; *20,* 14; *23,* 69. 84; *24,* 6; *34,* 82; *35,* 2. 3. 4; *38,* 20. 70. 111.
Gladius ignitus *38,* 51. 91. 106. 112.
Carbo accensus *20,* 3; *24,* 94; *38,* 87.
Lux primigenia in sole collecta et ab eodem portata *23,* 94.
Lumen corpora attingens *11,* 16; *13,* 8; *14,* 61.
Aer lucem excipiens *23,* 69. 84; *24,* 9.
Aceti gutta vasto mari admixta *14,* 46. 51. 66.
Aqua calefacta *20,* 27.
Arca ex lignis imputribilibus et auro interius exteriusque illita *20,* 51; *24,* 96.
Rubus ignitus *22,* 41; *24,* 5; *25,* 61; *32,* 18; *34,* 22.
Sol omnibus praesens cuius tamen lux diversimode capitur *23,* 95.
Gemma in qua lumen interioris naturae resplendet *24,* 2.
Vellus colore imbutum; lana ad mixtionem conchilii facta purpura *24,* 58; *35,* 13.
Lilii odor *24,* 95.
Virga Moysis reliquas virgas devorans *24,* 98.
Manus Moysis leprosa facta et iterum non leprosa *24,* 99.
Aqua Nili in sanguinem conversa *25,* 61.

XVI. — Idiomatum communicatio

Idiomata communicanda *14,* 45. 52. 60; *15,* 62; *19,* 13. 132; *34,* 61. 96. *35,* 22; *38,* 69; *39,* 14.

Nomina divina communicantur humanitati non nuda denominatione sed per unionem hypostaticam, propter personae unitatem *34,* 85; *35,* 79; *41,* 4.
Communicatio idiomatum qua Verbum sua facit quae sunt carnis eaque ad se transfert *13,* 24. 31; *35,* 108. 109.
Idiomata communicanda quia omnia humana Verbi propria evaserunt *20,* 43; *42,* 61.
Nomen Dei communicatur per naturam, non per solam appellationem *18,* 38.
Idiomata communicantur terminis concretis sed non terminis abstractis *38,* 70. 84; *41,* 3.
Communicatio idiomatum non fundatur in natura sed in gratia *10,* 13. 14.
Communicatio idiomatum propter arctam coniunctionem *10,* 36. 62.
Communicatio idiomatum est locutio abusiva seu lato sensu, sive nominum attributio, imputatio, assumptio *10,* 14; *11,* 45. 66; *13,* 2; *15,* 43. 57; *20,* 23; *32,* 20; *40,* 61. 70.
Non omnia quae Verbi sunt de carne dici debent nec e converso *35,* 93.
Dei et hominis denominationes permiscentur quando agitur de opere redemptionis *10,* 13.
Scripturae quandoque a divinitate incipiunt et descendunt ad incarnationem, quandoque e converso *18,* 23.
De Christo aliquando praedicantur divina ac si esset totus Deus, aliquando humana ac si esset totus homo *20,* 10. 12.
Communicatio idiomatum differentiam proprietatum non aufert *34,* 33.
Verbum sicut humana sumpsit ita et nomina *33,* 12.
Verbum nomen humanitatis assumit, divinitatis largitur *19,* 7.

XVII. — Christi constitutio reverberata in proprietatibus

Una proprietas Verbi incarnati qua utraque proprietas apparebat, verum non divisa sed simul cognita *33,* 27. 30. 66. 67.
Proprietates humanitatis Christi a nostris differebant *37,* 26.
Caro assumpta a defectibus immunis erat sed Christus pati voluit; patiebatur quando volebat *33,* 29. 34. 35-54; *37,* 22.
Humana sponte simul et naturaliter patiebatur; eorum erat arbiter, patiebatur quando et quantum volebat *38,* 10; *42,* 46.

XVIII. — Christi constitutio reverberata in volitionibus

Duae voluntates naturales cohaerenter unitae et non separatae *13,* 38; *14,* 63; *15,* 94; *16,* 27. 29; *17,* 1; *18,* 14. 18; *19,* 131. 139; *24,* 131; *28,* 18; *36,* 24. 33. 37. 38. 42. 43. 66. 69; *42,* 56; *44,* 3.
Duae voluntates, una divina et altera deificata sed non perempta *9,* 78. 79; *14,* 22; *36,* 42; *38,* 23. 44.
Duae voluntates, quia duae sunt naturae Christi naturalibus proprietatibus perfectae *36,* 12; *37,* 5; *38,* 42. 43.

Nulla voluntatum contrarietas; voluntates contrariae reprobantur *28,* 18; *33,* 86; *36,* 9. 30. 37. 42; *37,* 3. 4. 18. 30; *38,* 24. 33. 35. 62. 77. 79. 107; *42,* 56. 57.

Voluntas humana omnipotenti voluntati divinae subiecta *36,* 42.

Necesse est voluntatem congruere naturae; voluntas [id est, potentia et velle absolutum] est naturalis non personalis *17,* 63; *36,* 13. 38; *38,* 34. 55. 56. 107. 108.

Voluntas gnomica est characteristica hypostaseos, adeoque una tantum; aliud est velle, aliud tali modo velle *38,* 21. 23. 26. 27. 107.

Si deesset humana voluntas, humanitas Verbo subiecta esset instar rei ratione expertis *38,* 63.

Una voluntas *8,* 34; *15,* 79; *22,* 34. 37; *32,* 4. 5; *33,* 85-89; *36,* 3; *37,* 4. 14. 30.

Una voluntas et haec divina *37,* 24.

Una voluntas reprobatur *36,* 26. 27. 31. 41; *38,* 26. 108.

Una voluntas, non tamen simplex *38,* 25. 37. 38.

Una volitio sed duo volita *33,* 86.

Una voluntas, quia a Christo assumpta est nostra natura sed non culpa *36,* 3. 4. 9. 11; *37,* 20; *38,* 33. 107.

Una voluntas, quia nulla erat Christo secundum formam servi *36,* 12. 44.

Una virtus Dei et hominis *23,* 17.

Una voluntas, quia humanitas non producebat motionem separatim et ex proprio impetu, sed quando et qualem et quantam Verbum volebat *37,* 4. 18. 31.

Una voluntas, quia humanitas Verbi deitate in omnibus movebatur *37,* 18.

Una voluntas, quia caro divinis locupletata possidebat divinam Verbi voluntatem *37,* 20.

Una voluntas, non pro commixtione vel confusione duarum naturarum vel pro interemptione alterius voluntatis *37,* 20.

Christus in utraque natura idem vult; voluntas humana libere se subiciebat divinae *38,* 77.

XIX. — Christi constitutio reverberata in operationibus

Duae operationes naturales cohaerenter unitae, non separatae *15,* 94; *20,* 15; *22,* 51; *23,* 94; *34,* 21; *36,* 12. 13. 25. 33. 38. 42. 43. 67; *37,* 16; *38,* 6. 7. 22. 23. 34. 90. 91. 109; *44,* 3; *47,* 46.

Duae operationes reprobantur *33,* 23. 32. 56.

Duae operationes contrariae reprobantur *36,* 30.

Unaquaeque natura exprimebat suos affectus *15,* 6; *20,* 35.

Dei et creaturae non est una naturalis operatio; utraque servat proprias qualitates *20,* 44; *26,* 24.

Opera Christi inter Deum et hominem divisa sunt *18,* 83; *23,* 93.

Utraque natura agit quae sua sunt cum alterius communione *26,* 6; *28,* 9; *34,* 19. 56; *36,* 8. 32. 43; *37,* 19; *38,* 5. 6. 84. 92. 93. 110. 111. 121.

Utraque essentia communes habet actiones, sed distinguendae sunt operum qualitates *28,* 12; *38,* 92.

Ex dualitate operationum innotescit naturarum dualitas *38,* 7. 31. 51. 55. 65. 109.

Unus operans indivise et inseparabiliter *26,* 24. 25; *28,* 9; *29,* 9; *30,* 25; *33,* 31. 69. 89; *36,* 2. 6. 8. 30. 43; *37,* 2. 3. 17. 29; *38,* 8. 12. 109.

Christus qua Deus divina operabatur et qua homo humana sed coniunctim non seorsum *38,* 78. 91.

Distinctae actiones exprimunt veritatem utriusque naturae *28,* 9.

Unus operans et una operatio plura tamen operata; multiformiter operabatur communione utriusque naturae *33,* 69; *36,* 6; *38,* 25. 109.

Non duo operata sed unum idque theandricum *37,* 29.

Unus Christus quae sunt utriusque naturae naturaliter operabatur secundum insitam unicuique naturalem proprietatem *38,* 4. 6.

Una operatio; unus Christus naturaliter operatur divina et humana *9,* 67; *33,* 4. 26. 68. 85-92; *37,* 5. 11. 14. 15. 17. 21. 22.

Verbi et hominis operatio una et cognata *20,* 27; *34,* 28; *38,* 32. 50.

Una operatio composita, hirco-cervi instar conficta *38,* 30. 52.

Una operatio hypostatica *38,* 56.

Sicut una operatio ita una scientia *33,* 86-92.

Una operatio reprobatur *23,* 11; *36,* 26. 27. 31. 41. 43; *38,* 55.

Incertum utrum una an duae sint operationes *34,* 16; *37,* 13.

Una operatio theandrica, humana theurgia, operatio mixta *33,* 94. 103; *34,* 25. 27. 28. 29; *36,* 29; *37,* 12. 29; *38,* 32.

Operatio theandrica est divinae et humanae complexio *38,* 13. 32. 53. 60. 64. 110. 111.

Asserendae non sunt neque una neque duae voluntates vel operationes *36,* 5. 6. 7. 8. 31; *37,* 3. 6. 17. 19.

Nolentes asserere neque unam neque duas voluntates vel operationes Christum utrâque privant *36,* 14; *38,* 55.

Verbum consuetas operationes implevit independenter ab humanitate; per hanc operabatur quae pro nostra salute fiebant *35,* 101.

Christi aliquae operationes divinae, aliae humanae, aliae mixtae *34,* 29.

Verbum omnia operabatur; nulla operatio solius humanitatis *9,* 60. 97; *22,* 54; *23,* 94; *33,* 56; *37,* 19.

Mira Christi opera non sunt hominis sed Dei *13,* 12.

Verbum etiam divina operabatur per carnem *20,* 27. 40; *23,* 43; *34,* 28; *36,* 2.

Christi una est operatio, quia perimitur sectio in duo propter ineffabilem et inconfusam unionem *37,* 12.

Christi una operatio, quia etiam passiones humanae pendebant ab omnipotenti Verbi operatione; naturalia non antecedebant Christi voluntatem *37,* 22; *38,* 28. 93. 94.

Christi una est operatio, quia omnia inseparabiliter et singulariter effluebant ex Verbi virtute, utique mediante humanitate; omnium Verbum est auctor, humanitas vero instrumentum *33,* 105; *37,* 23. 25. 27. 29; *38,* 29.

Una Christi operatio differentiam naturarum non perimit *37,* 29.

Christi una est operatio eaque divina, quia humana operatio potius dicenda est passio *37*, 54.

Christus nec humana operabatur sine divinitate neque divina sine corpore; utraque coniunctim *13*, 30; *26*, 24. 25; *34*, 28.

Christus in suis operationibus admiscet sua et nostra, divina et humana *12*, 5. 7. 9; *33*, 71; *34*, 19.

Christus communes facit tamquam cum sua carne divinae suae maiestatis operationes, ut miracula facere possit; ipsius caro plena divinis miraculis *24*, 93; *36*, 2.

Caro Christi quae ipsius erant operabatur cum vivifica virtute Verbi copulata *24*, 113.

Verbum et homo idem operabantur ratione concordiae et consensus *24*, 124.

In singularitate personae divinitas Filii Dei cum humanitate sua communes habent actiones *40*, 70.

Christus ut homo in seipso et per seipsum humanam voluntatem subiecit Deo et Patri *38*, 46. 62.

Corpus ministrabat, Deus per illud efficientiam dabat *15*, 85; *26*, 6; *38*, 110.

Christus ut Deus agebat, ut homo patiebatur; operatio erat Verbi, passiones vero erant humanitatis *20*, 15; *24*, 15; *31*, 2; *37*, 32.

Divinitas nullas perpeti potest humanas passiones *36*, 2. 3.

Deus Verbum una cum humanitate agit sed non patitur cum ea *17*, 54.

Deus Verbum utebatur et carne et anima ad opera quae unicuique sunt propria *24*, 59.

Deus Verbum divinae actionis gloriam aliquando propriae carni largiebatur, aliquando quae carnis sunt ad se transferebat et propriae naturae tribuebat *24*, 66.

Deus Verbum transformavit naturam assumptam in suam gloriam et operationem *24*, 94.

XX. — Christi constitutio reverberata in relationibus

Christus in utraque natura est Filius Dei proprius eadem filiatione Verbi; secus essent duae personae *18*, 92; *24*, 27; *39*, 3. 9; *42*, 35. 59. 60.

Christus ut homo est verae filiationis consors; filii adoptionem prae aliis participavit; filii denominationem et honorem accepit *10*, 23. 43. 45. 49. 50.

Filius est solius Patris, non Filii nec Spiritus Sancti *42*, 10. 60.

Non est filius adoptivus et putativus vel nuncupativus, sed proprius et verus *18*, 38. 92; *19*, 76; *20*, 21; *34*, 97; *39*, 1. 2. 4. 8. 10. 11. 12. 14. 20. 22. 23. 27. 28. 29. 30. 31; *42*, 1. 4. 19. 21. 24. 25. 26. 27...; *44*, 3.

Assumptio et adoptio *42*, 20. 40. 44; *43*, 48. 58.

Christus ut homo est Filius Dei non natura sed gratia, non genere sed adoptione; est Deus nuncupative *10*, 15. 16. 49. 50. 58; *39*, 1. 6. 7. 8. 13. 16. 18; *40*, 5. 8. 9. 10. 12. 15. 16. 20. 35. 70. 79; *42*, 5. 42.

Filius Dei ex Virgine assumpsit carnis adoptionem, secus veram carnem non assumpsisset *40*, 2. 3. 4. 10. 11. 13. 17. 21. 24. 42. 43. 59.

Quemadmodum naturae sunt differentes, ita etiam filiationes *40*, 67.

In Christo est unus filius natura et alter secundum adoptionem *10*, 72; *34*, 87.

Filius hominis per Dei Filium est Filius Dei in Dei Filio *16*, 22.

Christus effectus non est servus *18*, 47; *23*, 49. 86; *38*, 95; *39*, 4. 5. 22. 23; *42*, 10.

Christus in V. T. servus nominatur, non vero in N. T. *42*, 32. 37.

Christus servus quatenus nostras infirmitates nostri causa suscepit *14*, 19; *18*, 2. 3. 4. 5. 20. 25; *28*, 26; *34*, 93; *35*, 16; *42*, 2. 13. 37.

Christus dicitur servus, quia sub Deo iuxta legem naturae humanitatis exsisteret *42*, 3.

Christus Patri subicitur subiectione non diminutiva sed religiosa *16*, 9.

In Christo ipsa forma servilis cessavit esse servilis per eum Dominum qui eam assumpsit *21*, 2.

Christus ministerium assumpsit servo conveniens *20*, 24.

In forma servi fuit servus, servus conditionalis, non propter obedientiam sed per naturam *40*, 15. 16. 26. 47. 48; *42*, 37.

In forma servi et servus et non servus sed Dominus omnium *41*, 5.

Sibiipsi nec servus nec dominus est *42*, 2.

Pro se oravit sicut pro nobis *40*, 54; *42*, 46.

XXI. — Humanitatis ornamenta

Christus virtutibus prae omnibus excellens, omnia nostra ex nobis sed eminentius quam nos habens *4*, 4; *5*, 10. 23; *11*, 37; *19*, 89. 98; *20*, 21; *24*, 15; *33*, 103; *38*, 86. 93; *42*, 6. 14; *43*, 3; *47*, 6. 38.

Christi humanitas unione cum Verbo, ab ipso Verbo, sanctificata et perfectissima effecta; excelsa dona hypostaticam unionem comitantur *4*, 31; *5*, 6. 9. 20. 22. 29. 30. 32. 33. 41. 42. 57. 60; *6*, 14. 17. 31. 45; *8*, 3; *9*, 7; *11*, 17. 24. 53; *13*, 8. 9. 10. 33. 34; *14*, 13. 17. 61; *15*, 61. 65; *16*, 19. 22. 58; *19*, 91; *20*, 19. 33. 38...; *24*, 58. 103. 161; *33*, 83; *34*, 12. 80; *35*, 77; *47*, 38.

Christi humanitas deificatur, divina redditur, fit Verbi particeps, divinae naturae contemperatur; transformatur ad id quod divinum est, capit divinam maiestatem, beatificatur *13*, 5. 15; *14*, 17. 40. 41. 42. 44. 46. 51; *20*, 18. 19. 26; *23*, 43; *24*, 1. 2. 4. 91; *26*, 15; *28*, 2; *31*, 15; *33*, 29. 94; *34*, 39; *35*, 120; *38*, 96. 119. 122.

Christi corpus omnia humana transcendit quia est Dei proprium *24*, 157.

Ipse Deus Verbum seipsum sanctificabat *17*, 26.

Humanitas Christi naturae proprietates habebat actione Spiritus Sancti, supernaturalia vero ornamenta ab ipso Verbo *34*, 44.

Christus totus divina luce resplendet *16*, 11; *23*, 95; *33*, 74.

Deus Verbum non fit animae et corporis particeps sed eisdem suam divinitatem impertit; suas dotes carni impertit *17*, 54. 57; *38*, 86. 93.

Homo proficit in Deum et non e converso; homo factus est Deus *18,* 48. 49; *35,* 1. 6.

Christus humanas passiones divinitate superavit; tamquam in conflatorio expurgavit *18,* 78. 96; *20,* 25; *34,* 37; *38,* 74.

Incorruptibile erat Christi corpus utpote veluti illitum auro splendidissimae divinitatis *20,* 51.

Inter ipsas corporeas passiones signa divinitatis aspiciebantur *25,* 20.

Proprietates divinae et humanae in unum coactae unam reddunt personam *35,* 32.

Incarnatio est unctio Christi Iesu *5,* 33; *10,* 29; *13,* 16. 17. 24; *14,* 24; *15,* 20. 64. 77; *18,* 16. 38; *19,* 55. 118; *24,* 120; *38,* 100.

Unctio humanitatis est mors *16,* 16.

Mortali naturae vivifica virtus admiscetur; caro vivifica redditur *14,* 43; *20,* 14. 18. 19. 26. 27. 33; *23,* 54; *24,* 37. 53. 89; *34,* 39; *35,* 77; *37,* 33; *42,* 52. 62.

Filii divinitas humanitati praestare poterat quae huic deessent *18,* 39.

Ipsa susceptio talis erat ut natura hominis ita a Deo suscepta nullum in se motum malae voluntatis admitteret et peccato servire non posset *19,* 142. 143.

Christi humanitas unione cum Verbo a suis defectibus liberatur *13,* 24. 31; *16,* 17.

Verbum omnia quae sua sunt nostris infirmitatibus commiscens ac contemperans humanam naturam confirmat atque ad suum ipsius robur traducit *20,* 42; *25,* 54.

Eximiae virtutes humanitatis causa sunt praesentiae Verbi *2,* 1. 2. 6; *3,* 27.

Ut Verbo uniretur, humanitas Christi fuit virtutibus exornata, a Spiritu Sancto sanctificata *3,* 27; *5,* 58. 59; *6,* 25; *10,* 49; *14,* 27; *18,* 39. 58; *19,* 80; *23,* 95; *25,* 2; *35,* 13.

Christi humanitas a Spiritu Sancto sanctificatur, perficitur, superveniente gratia *4,* 20; *5,* 6; *10,* 4. 29. 36; *19,* 118; *20,* 5. 6. 22. 34. 49; *22,* 32. 64; *23,* 9. 11. 58. 59; *24,* 40. 51. 85. 87. 128. 129. 130; *25,* 21. 22; *35,* 15; *40,* 10; *42,* 30.

Summa perfectio humanitati Christi non convenit ab initio incarnationis sed postea supervenit *5,* 6. 19. 23. 35; *10,* 23. 32. 33. 39. 56...; *11,* 38. 39. 40; *22,* 35. 36; *23,* 53; *24,* 126; *30,* 15. 16; *32,* 11; *40,* 23.

Summa perfectio Christo confertur non ratione unionis sed ratione meriti *22,* 66. 69; *25,* 1; *32,* 7; *35,* 120.

Summa perfectio Christo resurgenti collata quaedam reditio est ad Deum, quaedam unitas cum Deo *12,* 23; *15,* 45. 48. 51; *18,* 48; *25,* 8.

Verbi et hominis unitas affirmatur propter conformationem *5,* 22. 30.

Perfectio humanitati collata minor est quam divinitatis *10,* 40. 41.

Peculiaris excellentia Christo denegatur *46,* 4-18.

Nihil in Christo imperfectum; nulla mensura in ipsius perfectionibus *18,* 30. 38. 94; *34,* 21.

XXII. — Humanitatis defectus suscepti

Defectus, labores, passiones humanae naturae vere suscepit *4,* 27. 37; *5,* 22. 31. 37. 38; *6,* 3. 5. 11; *8,* 74. 79; *10,* 75; *11,* 18; *12,* 1. 3; *13,* 23. 24; *14,* 3; *15,* 25. 34; *18,* 74. 91; *19,* 30. 86. 122; *24,* 157; *25,* 32. 36. 44. 56; *28,* 29. 38; *31,* 4; *34,* 35. 39. 40; *42,* 39; *47,* 37.

Defectus nostros suscepit excepto peccato, excepta vitiositate, exceptis damnis peccati Adae *6,* 29; *7,* 2; *14,* 4. 24; *15,* 41. 42. 52. 79; *16,* 24; *17,* 16. 60. 63; *19,* 122; *24,* 3; *26,* 5. 6; *33,* 95; *35,* 10. 77; *39,* 26; *41,* 5.

Defectus suscepit sine divinitatis contumelia, salva dignitate *8,* 78; *12,* 6; *20,* 21. 45; *24,* 74. 80; *25,* 36. 43. 50. 54; *38,* 16; *43,* 46.

Defectus suscepit divina maiestate obumbrata *26,* 6.

Humilia nostra divinis suis excellentiis univit *33,* 96.

Defectus vitiosi divinitate indigni essent *14,* 4.

Defectus quos Christus revera habuit sunt Deo indigni *8,* 48. 49.

Christus naturam assumpsit qualem Adam habuit post peccatum *34,* 43.

Humilia Christi rationabiliter extolluntur *17,* 1. 3.

Defectus non contraxit sed voluntarie suscepit; ideo non sunt infirmitatis indicium *12,* 3. 20; *15,* 76; *18,* 56. 95; *19,* 63. 85; *23,* 14; *26,* 5; *34,* 37. 38; *35,* 62; *38,* 9; *42,* 37. 39. 53. 54. 55; *43,* 3.

Dei Filius ad nostram infirmitatem se demisit; etiam vilia nostrae naturae suscepit; haec vilia non sunt despicienda *14,* 9; *15,* 50; *16,* 4; *17,* 16; *24,* 109; *40,* 33.

Affectiones suscepit quae sunt carni naturales, necessariae, inevitabiles; suscepit humana mensuris humanitatis *14,* 6; *15,* 78; *17,* 14; *24,* 59. 80; *34,* 39.

Corporis necessitates suscepit rationi convenientes ac suae divinitati consentaneas *15,* 41. 45. 52. 54.

Permisit ut caro quae ipsius propria sunt pateretur *14,* 6; *20,* 15. 41; *23,* 14. 56. 87; *24,* 2. 3. 110; *33,* 77; *34,* 28. 37. 38; *38,* 8. 80. 93.

Affectiones humanae cum propria ratione coniunctum habebant modum supra naturam; deitate moderabantur *26,* 19; *38,* 41.

Passionum et doloris causae vere se exerebant in carne, sed nullus doloris sensus *12,* 3. 6. 7. 26. 29; *28,* 25. 34; *35,* 23. 30.

Affectiones non corporales, ut timere et maereri, Christus pati non potuit *5,* 12; *12,* 13. 15. 30; *18,* 12.

Christus assumpsit affectiones animae, ut timorem ac maerorem *14,* 4; *15,* 23. 67. 74; *17,* 66. 67; *18,* 18. 80; *19,* 63; *20,* 16. 41; *24,* 59; *28,* 19; *34,* 19; *35,* 72; *38,* 8. 24. 41. 80; *42,* 54.

Immoderatas passiones, duas contrarias voluntates, Christo tribuens eum accusat ut non Deum *24,* 108; *30,* 33; *36,* 9; *38,* 21.

Nudus homo cernitur nihil ex divinarum dignitatum communicatione commodi accipiens *24,* 108.

Deus Verbum sublimia sua homini suo dedit et non assumpsit humilia eius *32,* 18. 19.

Christus fuit a morbis immunis *13,* 10.

Christi corpus fuit mortale quidem sed a corruptione immune *13,* 9. 28; *14,* 31; *19,* 22. 23; *20,* 51. 52...

Humanitas Christi in morte timuit se non iturum ad Patrem; pavit non solum quasi homo sed quasi peccator *16,* 25.

Gloria Christo numquam defuit *18,* 5.
In Christo etiam infirmitas fuit ex potestate *19,* 122.
Ipse ut Deus sibi ut homini dedit potestatem *19,* 133.
Humanitus crucis supplicium pertulit, divinitus tamen resurrexit *24,* 69.
Christi humanitas exempta a defectibus reprehensibilibus non vero a corruptibilitate seu passibilitate ceterisque defectibus irreprehensibilibus *33,* 79. 80; *34,* 36. 38. 39. 44. 76; *35,* 62; *38,* 9.
Homo Iesus contraxit omnes defectus hominis lapsi cum omni dedecore et contemptu huic annexis *22,* 35. 36.
Durante vita terrena praeter prosopon nihil erat sive divinum sive honorabile sive independens *22,* 35.
Assumpta est natura peccati capax, ut peccati absentia non ascriberetur naturae sed obedientiae *22,* 35.
Etsi sentiebat iram, concupiscentiam et huiusmodi, nihilominus firmus permansit in sensibus obedientiae *22,* 36.

XXIII. — Passionum et defectuum subiectum

Deus Verbum mortem aliasque humanas affectiones sibi merito vindicat quia proprium ipsius erat corpus quod patiebatur *20,* 2. 5; *35,* 21.
Deus Verbum dolores aliaque humana pati in divinitate non poterat, quemadmodum lux ut lux non sit ferre non potest *20,* 4.
Verbum se exinanivit *4,* 14. 32; *5,* 24. 26. 27. 29. 38. 40; *6,* 1. 2. 8. 34. 38; *9,* 49; *10,* 33. 34. 37. 54. 57; *12,* 2. 11. 19. 22. 23; *14,* 11. 25. 32; *16,* 4; *17,* 20. 29. 37; *18,* 37. 38. 47. 93. 101; *19,* 25. 37. 77; *20,* 5. 7. 32; *22,* 30. 34. 53. 54; *23,* 2; *24,* 1. 10. 61. 82. 135; *25,* 40; *26,* 6; *34,* 67; *35,* 70; *40,* 2; *42,* 2. 50.
Exinanitio non infert Verbo diminutionem; dissimulata interim maiestate, dignitate interim seposita *8,* 16; *16,* 10. 11.
Exinanitio infert Verbo diminutionem *8,* 38. 51.
Evacuatio formae Dei suscepta servi forma; non aboletur forma Dei *12,* 11. 12.
Verbum excessit ex strato aeternae suae beatitudinis *12,* 12.
Incarnatio non est Verbo ignominiosa sed gloriosa *13,* 15. 36.
Theoria kenotica reprobatur *47,* 42.
Gratia et virtutes sunt propriae divinitatis, defectus humanitatis *13,* 26. 30.
Virtutes, gratia, resurrectio probant et manifestant divinitatem, defectus suscepti humanitatem *4,* 14; *5,* 46. 47; *6,* 1. 11. 41. 42. 47; *8,* 25; *11,* 9. 50; *12,* 21; *13,* 7. 26. 30; *14,* 5. 41; *15,* 13. 25. 97; *17,* 33. 60; *18,* 20. 24. 28. 37. 45. 47. 51. 52. 56. 60. 91. 106; *20,* 15. 41; *25,* 37. 41; *26,* 6. 8. 15; *28,* 15; *34,* 18. 39. 56; *35,* 26.
Salus datur a divinitate, passiones in sua humanitate *15,* 43.
Divinitas apparuit resurrectione *18,* 35. 54.
Naturae Christi servant suas cuiusque proprietates *23,* 45. 46. 48. 51. 61. 62. 65; *25,* 16; *26,* 5. 11. 15. 28. 31. 33; *28,* 2. 5. 9. 21; *29,* 2. 37; *30,* 7.

38; *31,* 15; *32,* 13. 15; *33,* 76; *34,* 21. 22. 31. 33. 46. 61. 82. 89; *35,* 26; *36,* 23. 32. 36. 41. 53; *37,* 1. 28; *38,* 5. 42. 59. 84. 99. 105. 121; *39,* 30; *42,* 43; *44,* 10. 28; *47,* 46.
Verbi et carnis proprietates sunt plane distinctae et inconfusae *14,* 45; *17,* 31; *20,* 48; *34,* 19.
Verbi et carnis proprietates non distinguuntur *33,* 4. 9. 23. 25. 26. 27. 32. 33.
Incertum utrum una sit an duplex proprietas *34,* 16.
Unio servat quae uniuntur qualia fuerant unita *38,* 122.
Naturae innotescunt ex proprietatibus *36,* 38.
Humanam naturam servari innotescit ex operationibus *34,* 21.
Defectus in humanitate suscepti non transeunt in Deum, non attingunt Deum *14,* 4. 5. 33.
Infirma divinitas ex participatione tunicae pelliciae nostrae *19,* 102.
Communis tum contumelia tum gloria *26,* 8.
Verbum ignominiâ afficitur sed non afficitur cruci *15,* 81; *19,* 81; *35,* 23.

XXIV. — Humanitatis perfectiones singillatim

Sapientia, omniscientia *5,* 6. 12. 16; *11,* 12; *12,* 14. 24; *35,* 58-61; *38,* 89; *44,* 11.
Ignorantia et scientia in Christo *5,* 19; *11,* 35; *12,* 24; *13,* 27. 29; *14,* 3. 23; *17,* 2. 8; *18,* 20. 24. 85. 98; *19,* 96. 137; *20,* 37; *23,* 47. 75; *24,* 70. 110; *30,* 15. 40. 41. 42; *34,* 77. 100. 101-105; *38,* 20. 80. 95; *40,* 44. 63. 74; *46,* 9-12. 18-22.
Aequalitas humanitatis et divinitatis quoad scientiam et dilectionem reprobatur *44,* 33.
Anima Christi novit quantum divinitas sed non sicut divinitas *35,* 61.
Profectus in scientia et virtute *10,* 17; *15,* 40. 55; *18,* 32; *19,* 89. 100; *20,* 12. 21. 43; *23,* 8; *24,* 4. 126; *28,* 43; *32,* 14. 15; *33,* 57. 83; *34,* 77; *35,* 63. 72.
Qui realem profectum Christo imponant, hypostaticam unionem negant *38,* 96.
Christus Iesus ornatur sanctitatis plenitudine prae omnibus creaturis *5,* 32. 33. 36. 38. 43; *9,* 4. 5. 6; *15,* 49. 52; *19,* 57; *25,* 5. 6. 7; *43,* 10; *47,* 38.
Christi sanctitas in homines dimanat *13,* 16.
Christus immunis ab omni peccato, penitus impeccabilis *3,* 23. 27; *4,* 30. 37; *5,* 4. 23. 31. 32. 33. 40; *6,* 6. 14; *7,* 6; *9,* 63; *10,* 38; *13,* 5. 8; *14,* 4; *15,* 76. 79; *17,* 23; *19,* 31. 52. 59...; *20,* 4...; *23,* 65. 90; *24,* 39; *26,* 2. 31...; *36,* 9. 63; *38,* 14.
Nullum in Christo dissidium inter mentem et carnem, nulla mortificationis indigentia, nullum certamen, nullae illecebrae *9,* 44. 45; *10,* 76; *15,* 41. 50; *18,* 31; *19,* 142. 143; *20,* 9; *24,* 156; *26,* 19; *33,* 40. 84; *34,* 38; *36,* 4. 9; *37,* 18; *38,* 62. 79.
Christus moralium imperfectionum incapax *15,* 76.
Sacrificio non indiguit *24,* 52. 88.
Nullum incrementum in virtute, gratia excellentissima *15,* 75; *19,* 27.
Immunitas a peccato requirit carnis unionem cum Deo *9,* 95.

Potentia *5,* 18; *6,* 23. 27; *10,* 47; *11,* 12; *14,* 9; *22,* 16. 36.
Virtutes morales *4,* 19. 21. 27. 31; *5,* 2. 50; *6,* 1. 35. 37. 38. 39; *8,* 46; *14,* 6. 9; *35,* 65; *44,* 7.
Humani dilectionis sensus ac ceterae affectuum impulsiones *47,* 51.
Propassiones potius quam passiones *18,* 84.
Immoderatum timorem mortis minime habuit *24,* 108.
Immoderatas passiones Christo tribuens accusat illum ut non Deum *24,* 108.
Libertas cum impeccabilitate *5,* 31. 32. 33; *19,* 143; *38,* 89.
Meritum *4,* 21; *5,* 12.
Opera Christi e dignitate personae maiorem valorem trahebant *45,* 10.
Voluntas Christi in bono firmata absque consilii exercitio, ante usum liberi arbitrii *9,* 22. 58. 59. 95; *38,* 89.
Corporis pulchritudo vel foeditas *4,* 10. 25; *5,* 2. 10. 11. 13. 41; *6,* 2. 11. 26; *11,* 24; *17,* 7; *18,* 4. 67. 77. 82; *19,* 61. 67; *20,* 7; *35,* 120.

XXV. — Mysteria vitae

Incarnatio opus amoris, benevolentiae, longanimitatis, misericordiae, humilitatis *15,* 60; *16,* 10. 13; *17,* 27. 37. 38; *19,* 8. 51. 92. 101; *20,* 49; *23,* 2; *26,* 5.
Incarnatio ex obedientia erga Patrem *3,* 26; *4,* 11. 12; *11,* 12; *12,* 12. 17. 23; *18,* 21; *19,* 116; *20,* 35.
Incarnatio (et mors) voluntaria *5,* 34. 37. 43. 50. 52; *6,* 1; *10,* 47; *11,* 40. 56; *12,* 26; *15,* 32. 33; *17,* 33; *18,* 21; *20,* 16. 17...; *23,* 92; *24,* 1; *25,* 62; *43,* 1.
Christi conceptio virginalis *1,* 1. 2; *2,* 6; *3,* 9; *4,* 1. 4. 12. 13. 18. 23. 25; *5,* 57; *6,* 15; *7,* 1. 2. 3...; *45,* 15; *46,* 3.
Conceptio virginalis necessaria in Verbi incarnatione *4,* 4; *6,* 16.
Conceptio virginalis negatur *2,* 1. 2; *45,* 9.
Conceptio virginalis sensu docetico affirmata *2,* 4. 5; *14,* 13.
Maria sacrificiis pro puerperis non indiguit *18,* 62; *45,* 12.
In incarnationem tota Trinitas operatur *18,* 62; *25,* 21; *35,* 76; *36,* 55. 60. 63; *39,* 10; *44,* 22.
Spiritus Sanctus conceptionis Christi principium *6,* 47...; *34,* 44; *36,* 57. 58.
Verbum suae generationis humanae principium *9,* 5. 7. 97; *14,* 67; *15,* 39. 54; *16,* 11; *23,* 44. 92; *24,* 34; *25,* 21; *28,* 7; *29,* 1. 10; *30,* 7; *34,* 2. 49. 58. 79. 84; *35,* 85; *37,* 9. 28; *38,* 83.
Verbi adventus foecunditatem Virgini Mariae intulit *34,* 59; *35,* 85.
Incarnationem nulla hominum merita praecesserunt *18,* 41; *19,* 34. 35.
Maria Mater Dei fieri meruit *35,* 5.
Incarnationis tempus et locus *4,* 17. 35; *6,* 31. 47; *18,* 41. 54; *19,* 3. 4; *28,* 6.
Humanitatis creatio simul cum susceptione Verbi *9,* 6; *19,* 10. 132. 142.
Christus factus est legi subditus *8,* 15; *42,* 3; *43,* 9. 40.
Christus factus non est legi subditus *24,* 35.

Christus Mariae et Ioseph necnon publicis potestatibus subditus ex condescensione *15,* 21.
Christus ius proprietatis vere habuit *44,* 24.
Mors Christi opus amoris, misericordiae, benignitatis, dignationis, sapientiae *5,* 12. 14. 17. 51; *6,* 8. 28. 32. 34; *12,* 18; *13,* 1. 4. 19. 27; *14,* 28; *15,* 21. 33; *25,* 27. 52; *35,* 77; *43,* 45; *47,* 50.
Mors Christi (et incarnatio) ex permissione, consensu et mandato Patris *3,* 26; *4,* 11. 12; *5,* 17. 26. 37; *6,* 18. 21. 27. 28. 31. 32. 35; *19,* 88. 133; *20,* 1. 25; *23,* 14; *24,* 131; *35,* 122; *43,* 6. 9.
Mors a Christo suscepta ex obedientia ad Patrem *20,* 1; *24,* 115; *43,* 1; *47,* 50.
Ipse Christus se ad mortem tradidit, se carne exuit, dedit potestatem volentibus eum occidere, permisit ut morti succumberet *5,* 17; *18,* 40. 72; *19,* 108; *23,* 91; *24,* 14. 15. 131; *29,* 12; *34,* 67; *35,* 77; *38,* 15; *43,* 3.
Infernae potestates mortem Christi provocaverunt *5,* 17; *18,* 72; *24,* 6.
Passio, crucifixio, mors *1,* 1. 2; *3,* 14; *7,* 1. 2. 3.
Mortis in cruce convenientia *4,* 23; *5,* 3. 61. 64; *11,* 10. 11; *13,* 10. 11; *18,* 64. 68; *28,* 45.
Christus omnes transcurrit naturae nostrae contumelias *8,* 74. 79; *12,* 17.
Christus omnia passus est salva dignitate maiestatis suae *12,* 6; *43,* 3.
Mors Deo in corpore manenti requies fuit *12,* 13.
Descensus in infernum in triduo mortis *3,* 2; *4,* 32; *6,* 23; *8,* 47; *11,* 15. 21. 65; *15,* 4. 26. 44. 67; *16,* 8; *17,* 64; *18,* 36. 66. 86. 104; *19,* 15. 16; *24,* 6. 64; *34,* 98; *35,* 51. 56. 68; *38,* 17; *41,* 10; *43,* 5; *44,* 8.
In triduo mortis Verbum non secessit ab humanitate, a corpore et anima *6,* 23; *9,* 97; *10,* 33; *14,* 21. 31. 39. 58. 67; *15,* 80. 82. 97; *17,* 27; *18,* 104. 105. 107. 108; *23,* 89; *28,* 13; *34,* 20. 41. 97; *35,* 21. 26. 27. 71. 73. 74. 86; *38,* 17. 66; *39,* 14; *41,* 21; *42,* 9. 11.
In passione Verbum non secessit ab humanitate *11,* 31; *16,* 15; *23,* 43; *38,* 64.
In triduo mortis Verbum secessit ab humanitate *6,* 43; *10,* 6; *11,* 15. 42. 43. 45. 56; *12,* 16; *13,* 28; *15,* 8; *18,* 15. 27. 44; *19,* 44; *43,* 42.
In triduo mortis Verbum non secessit ab anima *15,* 47. 48. 56. 58; *18,* 97; *19,* 82; *24,* 60.
In triduo mortis divinitas non secessit a sanguine *44,* 35-42.
In triduo mortis caro Christi erat corruptibilis sed corrupta non est celeritate resurrectionis *34,* 41; *35,* 62.
In triduo mortis anima gloria fruebatur *35,* 29. 56.
Resurrectio vera affirmatur *1,* 1. 2; *3,* 24; *7,* 1. 2. 3...
In resurrectione humanitas Christi eadem servatur, retinet suam substantiam *3,* 19; *6,* 2. 14. 17. 42. 43. 49. 50; *7,* 8; *9,* 97; *10,* 80; *15,* 95; *18,* 49. 50. 102; *19,* 20. 22. 23; *23,* 36. 68. 85; *24,* 157; *26,* 11. 21; *28,* 14. 33; *29,* 12; *34,* 41. 98; *38,* 71; *44,* 3.
Transformatur, transit in naturam divinam, absorbetur a Verbo *11,* 17. 31; *15,* 45. 48. 54; *18,* 49.
Non mansit in propriis mensuris ac proprietatibus *14,* 42. 45. 51. 66; *24,* 156; *25,* 8.

Non servat humilia, puta ungues, capillos, figuram, molem corporis *14*, 69.
Per omnes pervagatur creaturarum terminos *14*, 70.
Post resurrectionem manet idem corpus *17*, 68.
Christus non manet carneus nec incorporeus, sed divinius corpus habet *14*, 29; *38*, 72.
Deus iterum evadit Deus, humanitatis cum divinitate unitas perficitur *11*, 17; *15*, 45. 48. 51; *18*, 73; *34*, 99.
Resurrectionis auctor Deus Pater *3*, 14. 21; *12*, 21...
Resurrectionis auctor Deus Verbum, virtus suae divinitatis *5*, 47; *9*, 3; *11*, 17; *12*, 21; *13*, 10; *14*, 59. 68; *19*, 108; *20*, 50; *22*, 50; *24*, 15. 132; *29*, 12; *34*, 42; *35*, 26; *36*, 64; *37*, 32.
Resurrectio non est ex gratia *15*, 20.
Ascensio *1*, 1. 2; *4*, 32; *7*, 1. 2. 3; *18*, 86; *24*, 162.
Sessio ad dexteram Patris *1*, 1. 2; *5*, 4; *7*, 1. 2. 3; *19*, 40.
Alter adventus *1*, 1. 2; *4*, 10; *5*, 49; *7*, 1. 2. 3.
Regni Christi non erit finis *7*, 2. 3; *8*, 63; *9*, 97; *11*, 19; *14*, 13. 20; *15*, 21; *16*, 9; *17*, 12. 61. 62; *19*, 134; *25*, 24.
Regni (et humanitatis) Christi erit finis *8*, 57. 58. 59.

XXVI. — Nostrae salutis auctor et causa

Christus redimere nos potuit, decuit, quia erat Deus *3*, 29; *4*, 17. 22. 24; *8*, 40; *13*, 3. 9. 21; *14*, 4. 7; *17*, 12; *18*, 22. 108; *24*, 15. 111: *34*, 49. 94; *43*, 47.
Christus redimere nos potuit quia erat etiam homo; ex deitate habebat virtutem redemptivam, ex humanitate moriendi possibilitatem *4*, 22. 23; *5*, 64; *13*, 5; *15*, 16. 76; *19*, 29. 33. 41. 49. 78. 114; *25*, 26. 28. 29. 32; *26*, 5. 10. 22; *28*, 1; *34*, 94; *35*, 22. 32. 81. 94. 121; *38*, 16. 110; *42*, 39; *47*, 25.
Christus redimere nos potuit quia erat a peccato immunis *5*, 23; *6*, 51; *17*, 16; *19*, 55; *19*, 131; *24*, 73; *26*, 2; *28*, 1. 3; *34*, 38. 94; *35*, 55. 65. 119. 123. 124; *36*, 3; *38*, 82; *43*, 45.
Nos redemit homo, non Deus *10*, 9. 58; *17*, 4*; *22*, 32. 39; *23*, 34. 91. 92.
Christus nos redemit non qua homo sed qua Deus *33*, 20; *34*, 67.
Christus nos redemit quia peccatum non habens occisus est a diabolo *10*, 35. 48. 49; *12*, 8; *18*, 53; *22*, 22; *34*, 38; *35*, 49; *41*, 9.
Nos salvavit Deus Pater per Christum *16*, 1.
Christi humanitas virtutem nos salvandi habet *19*, 8.
Nostra salus causata passionibus et morte Christi *3*, 1. 2. 3. 5. 7. 8. 13. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 23. 24. 27. 29; *4*, 6. 10; *5*, 5. 28. 34. 37. 40; *6*, 4. 24; *8*, 20; *9*, 2. 30. 71; *11*, 11. 18; *14*, 39; *15*, 14. 78; *28*, 10. 44; *33*, 82; *43*, 1. 21. 22; *45*, 9; *47*, 31. 32.
Nostra salus causata aliis mysteriis vitae Christi, imprimis incarnatione et resurrectione *3*, 9. 14. 17. 18. 27. 30; *4*, 1. 5. 6. 16. 22. 28. 29. 31. 33; *5*, 1. 7. 18. 19. 54. 55. 56; *6*, 5. 23. 31. 34. 36; *8*, 19; *9*, 1. 2. 30; *11*, 28. 66; *13*, 16.

28. 29. 41; *15*, 39. 67. 78; *20*, 4; *23*, 37; *24*, 41; *25*, 34; *28*, 45; *33*, 82; *34*, 41; *35*, 51; *43*, 4. 22. 28. 37. 38.
Non carnem suscepisse sed mortuum esse abolet mortem *17*, 18; *34*, 44; *35*, 35.

XXVII. — Instaurandae salutis ratio

Per renovatam humanitatem in ipso Iesu *4*, 22. 23. 30. 31. 33. 34. 35; *5*, 8. 21. 28. 54. 55. 56. 59. 61. 63. 64. 66. 69; *6*, 12. 15. 17. 25. 31. 34. 44; *7*, 13; *8*, 79; *12*, 17. 18; *14*, 14. 17. 18. 27; *16*, 24; *20*, 9. 16; *23*, 13.
Christus Iesus nostrae primitiae, fermentum, per quae massa sanctificatur *8*, 80; *10*, 58; *11*, 5. 17. 29; *12*, 8; *13*, 9; *14*, 23. 38. 40. 51; *17*, 4*. 5. 18; *20*, 6. 9. 49; *23*, 34. 49. 80. 87; *24*, 15. 41. 115; *29*, 11; *30*, 7; *34*, 80. 91; *35*, 64. 126; *38*, 98; *43*, 18.
Per communionem, commixtionem, participationem Verbi cum hominibus, cum humana natura *4*, 24; *8*, 58; *10*, 48; *11*, 59. 66; *12*, 18; *14*, 59. 68; *19*, 8. 106; *20*, 26; *23*, 80; *25*, 34; *34*, 80; *35*, 55; *38*, 1; *43*, 16. 19. 23. 24. 25. 27.
Per divinitatis praesentiam, per unionem cum Verbo *14*, 5. 28; *23*, 53.
Per recirculationem *11*, 66; *15*, 30; *43*, 31. 46.
Per satisfactionem; vicario munere *43*, 48. 51. 52; *47*, 9. 50.
Nos redemit non solum sanguine sed etiam cogitatione mentis *15*, 75.
Per virtutum exercitium, per meritum, per vitae innocentiam *4*, 23; *5*, 42. 56; *18*, 53. 100; *19*, 139; *23*, 34. 91. 92; *24*, 73. 111; *35*, 119; *45*, 3; *47*, 32.
Per exemplum datum, per magisterium, per imitationem *5*, 32. 53. 56. 64; *6*, 4. 31. 32; *11*, 8. 9. 10. 13. 14. 15. 51; *13*, 7. 12. 14; *14*, 10; *19*, 2. 11. 58. 60. 102. 104. 108. 116. 128; *24*, 57; *34*, 43. 94; *35*, 121; *38*, 98; *41*, 13; *43*, 3.
Non solum per exemplum *19*, 90.
Per gubernationem *13*, 12.
Per intercessionem *11*, 61; *19*, 106; *25*, 28; *35*, 123. 124.
Per redemptionem, expiationem, pretii solutionem, permutationem, contractum initum, compensationem *3*, 26; *4*, 10. 12. 17. 23. 28. 29; *5*, 7. 8. 18. 20. 25. 68; *11*, 18; *12*, 8; *13*, 10; *14*, 4. 7. 8. 34. 41; *15*, 88; *16*, 13; *18*, 99; *19*, 42. 49. 65. 70. 114; *20*, 26; *24*, 6. 15. 59; *25*, 28. 29; *35*, 51; *39*, 4; *41*, 13; *43*, 51. 57; *47*, 50.
Non per pretium sed tamquam peccatorum remissio *5*, 68.
Per susceptionem nostrorum peccatorum, nostrarum infirmitatum, poenae nobis infligendae *3*, 23; *4*, 12. 17. 28; *5*, 59; *6*, 18; *17*, 5; *18*, 13. 79; *22*, 22; *35*, 71. 77. 114; *41*, 9.
Per propitiationem *14*, 8; *18*, 99; *19*, 68; *35*, 119. 124; *45*, 2.
Per sacrificium *5*, 5. 14. 15. 69; *6*, 1. 2. 33. 48; *11*, 16. 57; *12*, 4; *13*, 4. 5. 7. 9. 10. 21. 31; *15*, 5. 46; *17*, 19; *18*, 28. 29. 71. 100. 108; *19*, 32. 48. 68. 109. 110. 127; *20*, 34. 53. 54; *23*, 12. 67. 69; *24*, 39. 74; *25*, 62; *26*, 23; *35*, 77; *43*, 10. 21; *45*, 7; *47*, 50.
Per passionem et mortem acceptam pro hominibus, per susceptum nostrum peccatum, nostram maledictionem *13*, 9. 11. 17.

Per suiipsius donationem *16,* 1; *18,* 22; *20,* 20.
Mors Christi piacularis esse negatur *46,* 15.
Per victoriam super diabolum, peccatum, mortem *4,* 6. 7. 21. 22. 23; *5,* 2. 61. 63. 64. 66; *6,* 18. 48. 50. 51; *14,* 30; *19,* 116. 117. 140; *20,* 26; *23,* 90; *24,* 76. 162; *26,* 2.
Per pretium diabolo solutum *5,* 18. 34; *18,* 8.
Negatur pretium diabolo solutum *5,* 68; *14,* 30.
Per diaboli deceptionem *5,* 18; *6,* 51; *14,* 28; *15,* 4. 30. 35. 47. 79; *16,* 14; *17,* 40; *18,* 13. 35. 40. 41. 65; *19,* 42. 108. 114; *22,* 39; *24,* 6; *25,* 62; *28,* 4. 28; *34,* 65. 91; *35,* 48. 78. 125; *38,* 82; *41,* 8. 9. 13; *43,* 46. 48.
Non per potentiam sed servata iustitia *4,* 22; *5,* 59; *13,* 20; *14,* 34; *18,* 41. 53; *19,* 109. 114. 115. 116; *23,* 87. 91; *28,* 1. 3. 8. 11; *33,* 81. 95; *34,* 94; *35,* 46. 47. 49. 78. 94. 125; *38,* 82; *41,* 9. 13; *43,* 50.
Per operationem actioni magicae similem *5,* 34.
Manubias diaboli in semetipso crucifigens et trophaea virtutum erigens *18,* 29.
Nos a iugo diaboli per Christum liberari negamur *44.* 4.

XXVIII. — Redemptionis excellentia

Redemptio excellit ob magnum ipsius pretium *3,* 29; *4,* 10; *5,* 14. 15. 18. 23; *6,* 8. 18; *14,* 35; *15,* 31. 32. 33; *18,* 8; *19,* 115. 142; *24,* 111; *25,* 28; *26,* 22; *43,* 6. 45; *44,* 26; *47,* 4. 9. 50.
Redemptio excellit quia Redemptor est Deus *15,* 31; *44,* 26.
Redemptio excellit propter virtutes exercitas *15,* 35.
Redemptionis pretium est superabundans, clementius redempti sumus quam creati *15,* 33; *17,* 15; *19,* 68. 70; *25,* 28; *43,* 45. 46.
Homo redimitur totus et quoad omnia *7,* 5. 7. 12; *13,* 32; *18,* 7.
Neque vestigium neque umbra mortis apparet *17,* 15.
Multo maior gratia nobis datur quam quae ad peccatum exstinguendum requiritur; non solum restauratur pristinus nitor, sed etiam in partem gloriae admittimur *17,* 15; *43,* 51; *44,* 26; *47,* 26.
Redemptio oblata est pro universo genere humano et pro singulis hominibus *3,* 1; *4,* 12; *5,* 14. 15. 23. 25. 26. 34. 37. 40. 42. 59. 67; *6,* 2. 9. 44. 48; *9,* 2. 5; *13,* 9; *14,* 62; *15,* 31. 32; *16,* 13; *19,* 47. 68. 70. 136. 137; *20,* 26; *24,* 111; *25,* 28; *26,* 22; *28,* 1...; *43,* 40. 45; *44,* 1; *45,* 2; *47,* 9.
Redemptio oblata non est pro omnibus hominibus *9,* 16; *19,* 12; *44,* 2; *45,* 11.
Victima omnibus salvandis par erat, sed non profuit nisi credentibus *17,* 19; *44,* 1; *45,* 2.
Nemo salvatur nisi per Christum; etiam antiqui salvabantur fide in ipsum Christum *19,* 3. 104. 123. 138. 139. 141; *28,* 6; *44,* 31; *45,* 1. 4; *47,* 11.
Etiam angelis profuit sanguis Christi *18,* 86; *19,* 127.
Angeli non reconciliantur per Iesum, qui pro eis mortuus non est *19,* 93. 127.

XXIX. — Incarnationis et operum fructus

Mortem destruere, dissolvere, evacuare, vincere, domire, spoliare *3,* 9; *4,* 21. 23. 33. 35; *5,* 28; *9,* 4; *11,* 7. 10; *13,* 5; *14,* 4. 58; *18,* 40. 65; *19,* 88. 130; *43,* 1.
Solvere maledictionem, damnationem, passionem nostram, nostrum reatum, debitum mortis, mortis iura *14,* 14; *15,* 14; *17,* 10. 26; *18,* 60; *19,* 130; *43,* 9.
Peccata abolere, occidere, abluere, abstergere, inquinamenta purgare *3,* 9. 24; *4,* 15. 21; *5,* 15. 25; *6,* 32; *11,* 16; *13,* 21; *14,* 43; *15,* 38; *16,* 24; *18,* 11; *19,* 109.
Peccata tegere, remittere, condonare *4,* 17; *6,* 36; *13,* 6; *18,* 41; *24,* 66.
Peccati legem auferre, solvere *12,* 20.
Mortis legem consumere *16,* 13.
Ruinam resarcire *34,* 43.
Ignorantiam solvere *3,* 9. 24.
Passiones, voluptates virtute privare *5,* 63. 66.
A difficultate carnem domandi liberare *17,* 16.
Diabolum vincere, cruciare, delere; ipsius regnum labefactare *3,* 9; *4,* 6. 7. 26; *5,* 3. 42. 55. 64; *8,* 56. 57; *10,* 48. 80; *11,* 8. 15. 16; *12,* 8; *15,* 14; *20,* 4; *43,* 1. 9. 26.
Diabolum in servitutem redigere, eius conatus irritos reddere *4,* 21; *5,* 17; *13,* 9. 17; *14,* 9.
Serpentis morsus exstinguere, inferni ianuas cludere *11,* 65; *13,* 21.
Liberare, redimere, manumittere a servitute diaboli, peccati, mortis, a lege, a debito, a corruptione *3,* 26. 30; *4,* 13. 26. 28. 29. 33; *5,* 1. 3. 5. 7. 8. 18. 25. 52. 63. 64; *6,* 18. 34. 48; *7,* 9. 13; *10,* 80; *11,* 10. 65; *13,* 9. 17; *14,* 32. 33; *15,* 38; *16,* 3; *43,* 9. 46.
Vincula, captivitatem solvere; a supplicio liberare *4,* 35; *5,* 3. 55; *11,* 65; *14,* 32; *15,* 31; *17,* 15; *43,* 1. 9.
Salutem dare, salvos facere *4,* 19. 21. 22. 23. 26. 27; *14,* 29. 38; *15,* 32.
Peccatores sanare, vulnera curare *4,* 12; *5,* 51; *12,* 10; *14,* 68.
Infirmos solvere *4,* 21.
Medicinam, antidotum parare *4,* 9; *14,* 32; *15,* 27; *17,* 15; *19,* 92; *25,* 26; *44,* 1.
Hominem a pravis viis convertere; revocare a lapsu *5,* 54; *14,* 10.
Hominem, carnem renovare, reformare, reparare, purificare, regenerare, mundare *5.* 51. 57. 62; *6,* 15. 31. 32. 34; *10,* 9. 80; *14,* 12; *17,* 4. 15; *19,* 106; *26,* 2.
Hominem erigere *4,* 35; *6,* 34; *10,* 80.
Hominem fortificare, ei securitatem ac firmitatem transmittere *5,* 58. 59. 64; *24,* 58.
Hominem in certamine adiuvare, auxilium ferre *5,* 2; *15,* 90; *17,* 12. 63; *19,* 11.
In homine Dei Christi imaginem reficere; suam imaginem liberare *4,* 29. 31; *5.* 69; *13,* 6. 9; *17,* 38.

Hominem terrestrem in caelestem mutare, mortem in vitam *5,* 55.
Bona primaevae conditionis, incorruptionem, nobilitatem restituere *5,* 66; *6,* 13; *9,* 1; *13,* 4. 21; *14,* 28; *15,* 89; *18,* 93; *25,* 34.
Homini bona conferre, hominem bonis replere, saturare, saginare *5,* 1. 2. 51; *6,* 31.
Hominem laetitia implere, consolari *5,* 5; *19,* 58. 86.
Hominem vivificare, ad vitam excitare et transmittere ac revocare *4,* 12. 23; *5,* 1. 55; *6,* 34. 39; *7,* 13; *8,* 20; *12,* 10; *13,* 15; *14,* 32; *17,* 30.
Efficere ut gratia non sit extrinsecus accepta sed corpori conexa *13,* 20.
Humanam substantiam ad superna dona reducere *43,* 26.
Ad caelum erigere *23,* 14.
Homines sanctificare, iustificare, ungere *3,* 24; *4,* 17. 23. 35; *5,* 8.
Baptisma sanctificare *15,* 30.
Homini sigillum regale dare ut in fronte ferat *15,* 28.
Hominem docere ut mortem contemnat *17,* 41.
Lumen largire, erudire, illuminare *3,* 29; *15,* 29. 31; *33,* 95; *43,* 1.
Fidem excitare *13,* 7. 9.
Spem erigere *19,* 112; *20,* 4; *43,* 46.
Homines stabilire in caritate *3,* 18.
Fontem gratiae pandere *19,* 128.
Hominem cum Deo, cum ipso Verbo, reconciliare, Patri reddere, ad Deum traducere *4,* 19. 22. 29; *11,* 61. 65; *13,* 7; *14,* 59; *19,* 113.
Homines reducere ad Dei familiaritatem *14,* 5. 10.
Deum hominibus reconciliare, propitiare, Dei iram dissolvere *14,* 7. 8; *15,* 31. 33; *43,* 9; *47,* 10.
Amicitiae pactum inter Deum hominesque redintegrare ac perficere *47,* 50.
Habitatione Dei homines dignos facere eosdemque constituere templum Dei *12,* 12; *13,* 15.
Humana divinis mutare *43,* 22.
Homines Verbo, Deo adunire, assimilare, conformare, copulare, coaptare, concorporare, commiscere cum eo *4,* 22. 23. 24. 28. 29. 30. 33. 35; *5,* 7; *6,* 4; *9,* 4. 63. 95; *13,* 21. 24; *14,* 4; *16,* 3; *19,* 43. 55. 99.
Hominem ad virtutem Christi commetire, retemperare ad divinitatem *5,* 14; *14,* 38; *19,* 106.
Homines affines reddere humanitati in Christo sanctificatae *15,* 72.
Efficere ut coniungamur tamquam membra Christo capiti, ut transeamus in carnem Christi *17,* 15; *33,* 96.
Humanam naturam vivificare, sanctificare, instaurare in Christo *14,* 4; *15,* 67. 78; *19,* 91. 139; *35,* 126.
Homines vestire suis, eisdem conferre quod suum est *13,* 31; *43,* 14. 15. 16.
Homines participes reddere filiationis, resurrectionis ac ceterorum bonorum Christi; iisdem adoptionem filiorum largiri *4,* 22. 24; *8,* 42; *10,* 48. 49. 58; *13,* 31; *14,* 10. 29; *16,* 3; *20,* 26; *33,* 95.

Fratres, coheredes, concorporeos Christi nos facere *17,* 15.
Spiritum Sanctum communicare et ut illum accipiant homines dignos reddere *4,* 28. 29. 33; *13,* 16; *16,* 17; *20,* 6. 22.
Spem resurrectionis reddere, eiusdemque pignus dare *11,* 65; *43,* 4. 5.
Resurrectionem ostendere, parare, largire *4,* 35; *14,* 35; *17,* 45; *18,* 43; *19,* 42. 128; *43,* 1.
Immortalitatem donare; immortalitatis heredes nos instituere *4,* 34; *5,* 51. 54; *8,* 74. 75; *13,* 9. 14. 28. 31; *17,* 38; *18,* 12; *19,* 73.
Viam aperire ab inferis ad caelum *15,* 1; *18,* 41; *43,* 50; *47,* 10.
Ad aeternam beatitudinem restituere et instrumenta praebere *47,* 10.
Homines collocare in supernis sedibus *24,* 1.
Caeli atria reserare *43,* 22.
Caelestem rerum statum in vitam nostram invehere *17,* 4.
Pandere iter ad incorruptionem *24,* 157. 162.
Consortes gloriae facere *33,* 95.
Homines deificare, deos et filios Dei facere *6,* 32; *8,* 42; *9,* 63. 95; *14,* 29; *17,* 6. 9; *19,* 90; *24,* 64.
Populum sanctum parare, Ecclesiae membra colligere, Ecclesiam adquirere *3,* 24; *8,* 44; *43,* 1. 36; *47,* 32.
Gentes congregare *15,* 28.
Caelestia cum terrestribus et terrestria cum caelestibus pacificare *19,* 127.
Similitudo nostra non est cum Deo sed cum Christo homine *40,* 10. 13. 22. 60.
Iter homini ad Deum per hominem Deum *19,* 121.
Animae resurgunt per ipsam substantiam Dei, corpora vero per dispositionem humanam Christi Domini *19,* 78.

XXX. — Munera

Nominum Christi collectanea *4,* 7; *5,* 21; *7,* 9; *11,* 62. 63; *14,* 9; *16,* 10; *18,* 20; *28,* 22; *35,* 66; *39,* 20; *40,* 8. 17; *43,* 8. 9.
Magister *3,* 23. 27; *4,* 3. 21. 28; *5,* 1. 2. 4. 6. 7. 11. 31. 37. 39; *7,* 9; *47,* 14.
Medicus *5,* 39; *15,* 28; *19,* 12.
Sacerdos, hostia, agnus, altare *5,* 5. 15. 21; *6,* 2. 33; *7,* 9; *11,* 62; *12,* 4; *13,* 5; *14,* 58; *15,* 46; *18,* 40; *19,* 48. 52. 55. 71. 75; *20,* 39. 54; *24,* 88...; *35,* 56. 77.
Sacerdos Christus ex nobis accepit quod obtulit *18,* 28. 29; *19,* 48. 66. 69. 110. 120; *23,* 19; *24,* 39. 52. 54; *26,* 21; *28,* 36. 41; *33,* 98; *43,* 9. 11. 13. 21. 36. 41. 43. 47. 48. 49.
Mediator, advocatus *4,* 22; *5,* 2. 9. 21; *6,* 17. 44. 48; *7,* 9; *9,* 52; *10,* 80; *12,* 19; *16,* 13; *17,* 5. 21; *18,* 9. 22; *19,* 8. 14. 26. 34. 45. 56. 89. 92. 102. 104. 119. 120. 121; *24,* 39; *26,* 20. 22; *30,* 7; *34,* 80; *35,* 26. 66. 67. 119; *41,* 6; *42,* 45; *47,* 34.
Via ad Deum Patrem *3,* 28; *6,* 39.
Salvator *4,* 7. 18; *5,* 2. 43. 44. 47; *18,* 59. 110; *19,* 32.

Reconciliator 5, 21; 24, 39.
Rex et omnium Dominus 3, 21. 24. 27; 5, 22. 51; 6, 23. 30; 7, 2. 9; 9, 69; 14, 20. 42; 18, 34. 59. 105; 19, 55. 71. 79. 134; 20, 7. 52; 24, 5; 28, 37. 38; 43, 12. 13; 47, 1-5. 12. 15. 18-22. 32. 35.
Rex constitutus per incarnationem 8, 56. 57.
Pastor 5, 20; 7, 9; 28, 8; 47, 35.
Legislator 3, 27; 45, 6; 47, 3.
Iudex vivorum et mortuorum 3, 21. 24. 29; 4, 16. 22. 25; 47, 5.
Caput 3, 16. 18; 5, 11. 20; 10, 80; 17, 15; 18, 42. 94; 19, 21. 53. 55. 58. 60. 135; 24, 72; 25, 57; 30, 7; 34, 80; 40, 73; 42, 14. 15. 64; 43, 2; 44, 34; 45, 6; 47, 32-39.
Vita in qua nos vivimus, corpus Christi est fons vitae, fons gratiae 3, 5. 10. 14. 23; 5, 2; 15, 5; 19, 143; 47, 16. 39.
Christus totus est caput et corpus 19, 95.
Lux Sol 5, 20; 16, 13.
Spes nostra 3, 13. 23; 6, 9.
Angelus voluntatis Dei 43, 1.
Primogenitus omnis creaturae ratione dispensationis 8, 55.
Primogenitus omnis creaturae ut homo tantum 10, 30.
Christi munera erga angelos 3, 27; 5, 42; 8, 56; 9, 69.
Munerum subiectum (divinitas an humanitas?) 5, 23; 19, 26. 56. 66. 79. 89. 93. 121; 20, 39. 52; 22, 15; 23, 19. 67; 24, 5. 39. 52; 28, 37; 32, 16; 33, 12; 35, 56; 38, 18; 40, 69; 42, 62; 43, 43.
Christus est nomen deitatis, conveniens ante incarnationem 4, 7. 11; 18, 37.
Christus est nomen humanitatis, conveniens ex incarnatione 4, 11; 5, 1. 22. 30; 15, 77; 23, 52. 59. 88; 28, 16; 38, 100; 40, 41; 42, 3. 35.

XXXI. — Cultus exhibendus

Adoratio Christo Iesu exhibenda 3, 2. 10. 13. 17. 21. 23. 29; 4, 3. 9. 24; 5, 2; 13, 35. 37. 38; 14, 13, 17. 41. 60. 66; 15, 5. 19. 27. 37. 68; 17, 12. 36; 18, 24. 26. 69. 73. 76; 19, 64; 20, 24. 36. 47; 22, 3. 4. 14. 15. 33; 23, 10. 45. 48. 51. 57. 70. 76; 24, 2. 5. 12. 16. 26. 34. 36. 49. 50. 65. 68. 86; 25, 10. 19. 60; 30, 26. 31; 32, 7. 13. 22; 34, 48; 37, 2; 38, 18. 87. 97. 106. 123. 124; 42, 5. 34; 43, 10; 45, 16; 47, 6. 8. 13. 17. 27.
Una adoratio Verbi et carnis 9, 3. 4. 26. 62. 63. 70. 72. 74. 94.
Diversa adoratio Verbi et carnis 10, 21.
Adorationis terminus est principaliter Deus, secundario autem corpus Deum ferens; Homo coadoratur 8, 9. 41; 10, 6. 33. 37...
Cultus Smo Cordi Iesu exhibendus 45, 17. 18; 47, 47. 48. 49.
Christi imagines colendae 36, 48. 49. 51; 38, 75. 123. 124; 45, 8.
Peccata in Christum Hominem minus grave quam peccata in Deum 10, 11.
Incarnatio Verbi est magnum mysterium 3, 9; 5, 3. 29. 49. 53; 6, 9. 23. 44. 49; 7, 5; 12, 19. 20; 13, 22. 34; 14, 8. 9. 41; 17, 11. 22. 25. 27. 39. 43; 18, 88. 89. 93; 19, 7. 8. 10; 24, 4. 57. 128; 25, 12. 34. 41; 28, 42; 30, 7; 33, 14. 72. 99. 100; 35, 106; 43, 43.
Susceptio singulariter mirabilis et mirabiliter singularis 19, 142.

XXXII. — Incarnationis motivum

Verbum incarnatum est propter nos, venit ut pro nobis pateretur 3, 9. 20. 28; 4, 1. 3. 6. 7. 8. 17. 18. 24. 33. 34. 35; 5, 32. 40. 51. 56. 61. 62. 63; 6, 1. 8. 10.-13. 28. 30. 32. 32*. 34. 44. 48; 7, 1-5. 11. 10, 9. 26-29; 11, 15. 35; 12, 17; 13, 1. 9. 18; 14, 14. 32. 33. 38; 15, 28; 16, 18; 17, 26. 42; 18, 29. 51. 53; 19, 29. 74; 20, 29; 23, 92; 24, 57. 73; 25, 55. 59; 26, 2. 5; 27, 5. 7; 28, 1...; 41, 12; 43, 6. 9. 29.
Verbum incarnatum est quia Adam peccavit; si non peccasset, Verbum incarnatum non esset 4, 26. 30; 5, 15. 20. 58. 59; 6, 13; 10, 26; 13, 1; 19, 34. 35. 36. 128. 135; 20, 47; 33, 20.
Verbum incarnatum est aliis de causis quam propter redimendum peccatum 4, 9. 28. 33; 5, 30. 53.
Deus Verbum incarnatus est ut invisibilis in carne videretur; ut nobiscum conversaretur 14, 14; 18, 34. 59; 19, 94; 24, 57; 25, 51; 28, 39; 35, 121; 41, 7. 12; 42, 2; 43, 7.
Christus non se humiliasset nisi nos exaltaturus fuisset 17, 6. 18.
Si fieri potuisset ut citra passionem opus nostrae salutis implesset, pati noluisset 20, 25.
Christus opus non habebat ut resurgeret nisi propter nos 17, 18.

INDEX NOMINUM[1]

Abaelardus *v.* Petrus A.
Abbeloos I. 528.
Acacianum schima 490. 495.
Acacius de Melitene 360. 437. *456-457.*
Acephali 546. 552. 605-612. 677 *v.* Iacobitae.
Achelis I. 72.
Adoptiani XX.
Adoratio Christi XXXII.
Aetius *95-96.*
Agnellus de Ravenna *612.*
Agnoetae 507. 508. 570. 577. XXIV.
Agobardus Lugdunensis 696. 697. *718-720.*
Alcuinus (Albinus) 687. 688. 691. 709. *710-714.*
Alexander Alexandrinus *156.*
— de Hierapoli *384.*
— Hierosolymitanus 394.
Alfanus I Salernitanus 260.
Ambrosiaster *271-274.*
Ambrosius (S.) 86. 88. 121. *264-271.* 356. 595. 689. 759.
Ammonus de Adrianopoli *260.*
Amphilochius de Iconio *255-256.*
— Sidae 467.
Anastasius Antiochenus *574-577.*
— Apocrysarius 75.
— Monachus *659-660.*
— Sinaita 35. 96. *660-664.*
Anatolius Cptanus 464.
Andreas de Samosata *381-384.*
Andronicus Kamateros 42.
Anomoei 583.
Anspach E. 698.
Antiochus de Ptolemaida 259.
Apelles Gnosticus *25.*
Aphraates *171-173.*
Aphthartodocetae 531. XXII *v.* Iulianus de H.
Apollinarius (Apollinaristae) 85. 88. 89. *109-121.* 123. 124. 127. 147-151. 155. 210-216. 228-231. 233-237. 264. 362. 364. 365. 367. 385. 392. 401. 440. 470-472. 478. 503. 506. 561. 567 569. 583. 642. 643. 651. 703. II
— de Hierapoli 57.
Appropriatio VII.
Archambault G. 34. 35.
Arévalo F. 700.
Arius (Ariani) 57. 87. *95.* 99-101. 148. 187. 227. 228. 231-233. 253. 286. 293. 362-367. 381. 390. 401. 439. 577. 578. 596.
Aristides *32.*
Arnobius Iunior 404. *579-581.*
Artemas (Artemon) *26,* 94.
Ascaricus 680.
Assumpta caro, Assumptus homo VII, VIII.

[1] Numeri arabici indicant paginas, romani vero capita indicis doctrinarum.

Athanasius (S.) 57. 81. 95. 103. 104. 123. 127. 149. 156. *183-195*. 471. 475. 477. 511. 626. 637. 665. 672. 677.
— (Ps.) 115. 119. 127. 151. *231-237*. 386. 476.
Atticus Cptanus *257-259*. 471. 477.
Augustinus (S.) 23. 153. 293. *296-340*. 360. 478. 507. 595. 689. 735. 736. 753.
— (Ps.) 585. 591.
— de Roma 742.
Autonomia psychologica, Ego XII.
Avitus Viennensis *587-588*.

Babai Magnus *516-518*.
Baeherens W. A. 45. 46.
Baiulus F. 742.
Baius M. 746.
Ballerini P. et H. 459. 724.
Baluzius St. 75.
Baquiarius *278*.
Bardy G. 89. 93-95.
Barnabas (Ps.) *30*.
Basiliscus *709*.
Basilius Caesariensis (S.) 104. *195-199*. 391. 471. 536. 537. 567.
— de Seleucia 474. 475. *482-483*.
Beatus de Liébana 689. *705-708*. 709.
Bedjan P. 153. 368.
Bernardinus Senensis (S.) 743.
Berruyer I. 747.
Beryllus de Philadelphia 57.
Bickell G. 219.
Bidez I. 518.
Binomium Verbum-caro II.
Blanco García V. 702.
Bonwetsch G. N. 60-63. 71.
Brandt S. 157-159.
Brière M. 129. 152. 258. 259.
Bruni B. 488.
Burkhard C. 260.
Burn A. 280-282.

Caesarius Arelatensis (S.) 510. *591-593*.
Campbell B. 35.
Canisius H. 97.
Capelle B. 98.
Cappadoces 123.
Capreolus Carthaginensis *294-296*. 360.
Carpocrates Gnosticus *24*. 25.
Casey R. 183.
Caspari C. 263.
Cassafages G. 743.
Celsus 53-56.
Cerdon Gnosticus *25*. 109.
Cerinthus Iudaizans *24*. 25. 26.
Chabot I.
Clemens Alexandrinus *42-45*. 57.
— Romanus (Ps.) *31-32*.
Comitas 520.
Concilia oecumenica:
Chalcedonense 81-84. 255. 258. *466-467*. 761. 762.
Eiusdem concilii auctoritas 467-469. 470. 495. 497. 498. 500. 501. 503. 506. 507. 510. 511. 519-521. 525. 551. 603. 625. 626. 662.
Cptanum I 87.
Cptanum II 129. *502-506*.
Eiusdem concilii auctoritas 507. 762. 763.
Cptanum III 121. 138. 539. *624-627*. 640. 643.
Constantiense 741.
Ephesinum 89. 128. 148. 155. 255. 259. *359-361*.
Florentinum *741*.
Lateranense IV *739*.
Nicaenum I *81*.
Nicaenum II *628-629*.
Tridentinum *745-746*.
Viennense *739*.
Concilia particularia:
Alexandrinum a. 362 *87*.
Antiochenum a. 267-268 89.
Aquisgranense a. 799 *687*.
Bracarense a. 563 *109*.
Carisiacense a. 853 *733*.
Cptanum a. 382 87.
Cptanum a. 448 (Synodus endemousa) 471-476.
Foroiuliense a. 796-797 *685-686*.
Francofurtense a. 794 *683-685*.
Hispalense a. 619 702.
Lateranense a. 649 256. 539. *619-622*. 634. 636. 649.
Mediolanense a. 680 *633-634*.
Romanum a. 382 86.
Romanum a. 799 686-687.
Senonense a. 1140 734.

Sirmiense 103.
Toletanum IV a. 633 *629*.
Toletanum VI a. 638 *629*.
Toletanum XI a. 675 *630-632*.
Toletanum XV a. 688 703.
Toletanum XVI a. 693 *632-633*.
Conciliabula:
Antiochenum (semiarianorum) a. 345 103.
Basileense a. 1431 ss. 742.
Ephesinum a. 449 (Latrocinium) 475. 510.
Pistoriense a. 1794 748.
Concordia a. 433 *361*, 380. 393.
Connolly R. H. 74.
Constantinus Appameensis 626-627.
Constantius Hispanus 294.
Constitutiones Apostolorum 722-723.
— *ecclesiae Aegyptiacae* 721.
Consultationes Zachaei et Apollonii 278-280.
Contestatio in Nestorium *376-377*.
Cor Christi XXXI.
Corbatò I. 749.
Corderius B. 540. 552.
Cyprianus (S.) *75-77*.
Cyrillus Alexandrinus (S.) 100. 121. 129. 193. 255. 257. 259. 260. *340-356*. 357-366. 371. 372. 376. 380-385. 388. 389. 392. 395. 402. 403. *404-443*. 450. 466-471. 477. 495. 498-501. 505-507. 510-513. 519. 520. 528. 529. 534. 537. 538. 552. 562. 569. 570. 578. 625. 626. 637. 643. 656. 663. 669. 672. 677. 714. 720. 756-759.
— Hierosolymitanus (S.) 83. *221-224*.
Cyrus Alexandrinus 616. 618. 621. 624. 627. 628. *636-637*. 638. 639. 657.

Deificatio humanitatis Christi IV. XXI, XXIV.
Demetrius Diaconus 42.
De Otto 402.
Devreesse R. 134. 138-140.
Dialogus Adamantius 64.
Didascalia Apostolorum 721-722.
Didymus *219-221*.
Diekamp F. 237-240. 483. 549. 565. 577. 676.
Diobouniotis C. 71.
Diodorus de Tarso 110. 123. *129-134*. 152. 514. 569.
Dioscorus Alexandrinus 395. 495. 510. 638. 643.
Dionysius Alexandrinus *57-59*. 94.
— — (Ps.) 89.
— Areopagita (Ps.) 511. *540-543*. 552-554. 637. 651. 662. 676.
— Exiguus 412. 440. 451.
Docetae 550. I. XXV.
Doctrina Patrum 89. 95. 97. 98.
Dombart B. 331.
Duemmler E. 710.
Duncker L. 74.
Du Plessis d'Argentré C. 740. 746.

Ebionitae *25*. 26. 86. 105. 164. 377. 378. 450. 583.
Egila 680.
Eginhardus 681.
Elipandus Toletanus 680-682. *688-689*. 705-707. 709. 732.
Engelbrecht A. 581.
Ephraem Antiochenus 457. *551-552*.
— Syrus (S.) *212-219*.
Epiphanius Pergensis 469.
— de Salamina (S.) 82. 100. 104. 122. 149. 193. *224-231*.
Epistola ad Diognetum 35-36.
Erechthius Antiochenus *457-459*.
Eudoxius Cptanus *97*.
Eulogius Alexandrinus 507. 577. 646.
— presbyter 440.
Eunomius Arianus (Eunomiani) 88. *97*, 100. 148. 199. 206-210. 367. 381. 390. 401.
Eusebius Caesariensis 26. 57. 81. 94. 100-102. 159. *160-164*.
— de Dorylaea 89. 471. 476. 477.
— Emesenus *168-171*.
Eustathius Antiochenus *165-168*.
— Monachus *549-550*.
Eustratius Cptanus 167.
Eutherius de Tyana 133. *386-388*
Eutropius *245-247*.
Eutyches (Eutychiani) 463. 466. 468-470. *471-479*. 485. 490. 491. 495. 497. 503. 510. 519. 554. 561. 583-585. 588. 590. 638. 642. 643. 762.

Evagrius 467. 518.
Ewald P. 507.
Eymerich N. 742.
Exinanitio XXIII.

Facundus de Hermiana 145. 148. 167. 385. *603-605*.
Fausset W. Y. 77-79.
Faustus Regiensis 581.
Felix Romanus (Ps.) 128. 472. 476. 511.
— Urgellitanus 681. 686. 687. *691-700*. 711-720.
Feltoe Ch. 59. 724.
Férotin M. 729-730.
Ferrandus *601-603*.
Ficker G. 255-256.
Fields Fr. 249.
Firmicus Maternus *173-174*.
Flavianus Cptanus 466. 469. *470-471*. 473-475.
— Filippensium 360.
Florentius patricius 474. 475.
Flori Fr. 278.
Friedberg Aem. 737. 739. 740.
Fulgentius de Ruspe (S.) *593-600*. 689. 736.
Funk Fr. X. 27-31. 35. 36. 721.

Gaianitae 662. 664.
Galtier P. 86.
García Villada Z. 704.
Gaudentius Brixiensis *276-278*.
Gelasius Caesariensis 167. *237-240*.
— Cyzicenus 95.
Gennadius Cptanus *483-485*.
— Massiliensis *583*.
Gerhohus de Reichersberg 734. 736. 737.
Germanus Cptanus *664-666*.
Glück A. 276-278.
Goldbacher A. 296. 304.
Gregorius Illiberitanus *244-245*.
— Nazianzenus (S.) 150. *199-204*. 471. 472. 477. 537. 552. 553. 570. 578. 608. 626. 649. 663. 671. 672. 679.
— Nyssenus 97. 110. 150. 151. *204-216*. 471. 477. 529. 663.
Gregorius Thaumaturgus (S.) *59-60*. 109. 155. 471. 476. 477. 511.
Grumel V. 95-96.
Guenther A. 749.
Guenther O. 493. 499.
Gundlach G. 506. 580.

Haacke W. 495.
Hahn A. 23. 24.
Hartel G. 75-77.
Hartmann L. 507. 508.
Harvey W. W. 24. 25. 36. 39-41.
Hauler E. 721.
Haussleiter I. 79.
Hefele-Leclercq 86. 87.
Heikel I. 159-162.
Heinemann M. 95.
Hermas *30-31*.
Heterius de Osma 689. *705-708*. 709.
Hieronymus (S.) 262. *284-289* 293. 684. 689.
Hierotheus *543*.
Hilarius Pictaviensis (S.) 78. 81. 99. 103. *174-183*. 357. 689. 735. 736.
Hilberg I. 262. 263. 284.
Hipatius Ephesinus *510-513*.
Hippolytus (S.) *71-75*. *721*.
Holl C. 82. 122. 193. 224-231. 255.
Homonius Apollinarista 124.
Honigmann E. 540.

Iacobus de Marchia 743. 744.
— de Sarug *527-528*.
Ibas de Edessa *385-386*. 498. 501. 506. 513.
Idiomatum communicatio XVI.
Ignatius Antiochenus (S.) *27-29*. 759.
Ildefonsus Toletanus (S.) 489. 689. *702-703*.
Ildefonsus II Asturiae rex 709.
Imperatores:
Anastasius I 520.
Basiliscus 518. 519.
Carolus M. 680. 686-688. 691. 709.
Constantinus I 95. *159-160*. 379.
— III 618.
— IV Pogonatus 625. 633.
Constantius II 619. 622. *636*.
Heraclius 622. *634-636*. 637.
Iustinianus 89. 496-498. *560-563*.

Leo 464. 467.
— III Isauricus 628.
Michael Palaeologus 733.
Theodosius I 88.
— II 88. 361. 378. 417. 470.
Zeno 519. 520.
Instantius Priscillianista 105.
Ioannes de Aegea 399.
— Alexandrinus 520.
— Antiochenus 361. 362. *379-380*. 385. 393. 436.
— Cassianus 289. 377. *443-448*.
— Chrysostomus (S.) *247-253*.
— — (Ps.) 74. 257.
— ep. Cptanus 495.
— presb. Cptanus 472.
— Cornubiensis 738.
— Damascenus (S.) 32. *666-680*. 735.
— Eunuchus 540.
— Gobelinus *743*.
— Hierosolymitanus *263-264*.
— Hus 741.
— de Ianduno 740.
— Mayrogomiensis 520.
— Oeconomus 397.
— Philoponus *543-545*.
— de Scythopoli *552-554*.
— Tomitanus 478.
— de Turrecremata 742.
Iobius Apollinarista 126.
Irenaeus (S.) 24-26. *36-42*. 57. 662.
Irinaeus 368.
Isatis ex Iudaeo Fides 276.
Isenbiehl I. L. 747.
Isidorus Hispalensis (S.) 689. 698. *700-702*. 704.
— Pelusiota 403.
Iulianus de Halicarnasso *528-531*. 538. 539. 566. 638.
— Toletanus 489. 689. *703-704*.
Iustinus (S.) 26. *32-35*.
— (Ps.) 402.
Iulius Romanus (Ps.) 111. 118. 120. 125. 128. 472. 476. 511.
Iuvenalis Hierosolymitanus 359. 360.

Jaeger V. 206-210.
Jansenius C. 746.
Karapet Ter-Mekerttschian 520.
Kenosis XXIII.
Klostermann E. 46-47. 100-102. 162-164.
Koetschau P. 49-56.
Knöll P. 325.
Kroymann Aem. 25. 65-69.
Krueger P. 560.
Künstle C. 109. 508.

Lactantius *157-159*.
Lagarde P. de 129.
Lambot C. 308. 311.
Lamy Th. 216-219.
Lebon I. 89. 129. 133. 134. 221. 237-240. 254-255. 257. 258. 520. 521. 525. 532. 535.
Leontius Byzantinus 89. 110. 123. 124. 126. 145. 146. 156. 531. *554-560*.
— Hierosolymitanus *571-574*.
Leporius *289-292*. 303. 377.
Lietzmann I. 109-128.
Lindsay W. M. 700.
Liturgia Ambrosiana *726-727*.
— Gallicana *727-729*.
— Romana *724-726*.
— S. Iacobi *723-724*.
— Visigotica-Mozarabica *729-732*.
Loeschcke G. 95.
Loofs F. 362-368.
Lucius Alexandrinus *98*.

Mabillon I. 488. 489. 727.
Macarius Antiochenus 627. *641-643*.
Macedoniani 88.
Madoz I. 245. 278. 629. 630. 632. 698. 702. 704. 709.
Mai A. 118. 351. 404. 459. 567.
Malchio 89. *91-93*. 94.
Mamas presb. Cptanus 473.
Manichaei 109. 469. 518. 703.
Mansuetus Mediolanensis 633.
Maranus P. 32. 34. 75. 221.
Marcellus de Ancyra (Marcelliani) 23. 88. 100-105. 162-164. 450.
Marcion Gnosticus *25*, 65-66. 109. 249. 583.
Marcus Photinianus 88.
Marius Mercator 105. 363. 366. 368. 409. *449-450*.

Marius Victorinus *240-241.*
Marsilius Patavinus 740.
Martin C. 42. 74.
— Paulinus 527.
Mason A. 201-203.
Massuet R. 36.
Maxentius 478. *545-548.*
Maximinus *98-99.*
Maximus Confessor (S.) 539. 552. *647-659.*
— Taurinensis (S.) 98. *488-490.*
Melito Sardensis 26.
Memno Ephesinus 395.
Menna Cptanus 638.
Mercier B. 728.
Méridier L. 205-206.
Methodius de Olympo (S.) *60-63.*
Meyer P. 88.
Miltiades 26.
Mingana A. 134. 514.
Mingarellus I. 220.
Mingetius 680. 688.
Mithradates de Lazico 540.
Modernistae *749-751.*
Mohlberg C. 727.
Mommsen Th. 88. 378.
Mone F. I. 728.
Monophysitae 73. 375. 564. 636. 638. 649. 655. 662 *v.* Severiani.
Monothelitae XVIII. XIX.
Montanistae 88.
Morin G. 245. 278-280. 284-288. 308. 310. 478. 510. 591.
Morlandinus I. 742.
Motivum incarnationis XXXII.
Mysterium Christi XXXI.

Narses Nestorianus *514-515.*
Nau F. 152. 153. 368. 521.
Nautin P. 35. 75.
Nemesius de Emesa *260-261.*
Nestorius (Nestoriani) 89. 100. 105. 148. 152. 357-362. *362-379.* 385. 394. 409-412. 432-440. 450. 466-471. 476. 478. 490. 491. 495. 497. 500. 503. 505. 506. 508. 511-521. 525. 547. 552. 554. 561. 569-574. 577. 588. 589. 604. 625. 635. 642. 648. 651. 662. 676. 680. 684. 698. 757. 758. 762. XIII.
Novatianus *77-79.*
Niceta de Remesiana *280-282.*

Opitz I. G. 57-59. 81. 95. 103. 104. 156.
Origenes *45-57.* 64. 108. 502. 671.
Orosius Paulus 108.

Palladius de Amasia 360.
Pamphilus *567-568.*
— Martyr 56. 57.
Paredi A. 726.
Parisot I. 171-173.
Parmentier L. 85. 86. 518.
Paschasius Diaconus 581.
Paulinus de Aquileia 685. 695. *715-718.*
Paulus Alvaro de Corduba 709.
— Cptanus 618. 622. 625. 627. 628. *640.*
— Emesenus *388-389.* 438.
— Monophysita 637. 638.
— Samosatenus (Pauliani) 26. 56. 59. 88. *89-94.* 102-105. 109. 120. 128. 132. 164. 233. 249. 253. 365. 366. 376. 377. 385. 450. 518. 577.
Peiper R. 587.
Pelagius (Pelagiani) *292-294.* 378.
Petrone R. 749.
Petrus Abaelardus 734. 736.
— Alexandrinus (S.) *155-156.* 472.
— — presbyter 359. 360.
— Chrysologus (S.) *485-488.*
— Cptanus 625. 628. 629.
— Diaconus 89.
— Iberus 540.
— Ioannis Olivi 739.
— Lombardus 734. 737.
Petschenig M. 266. 289. 377. 443.
Phantasiastae 553.
Philosophoumena 25. *74.*
Philoxenus de Mabbug 258. 478. *522-527.*
Phoebadius Aginnensis 100. *243-244.*
Photinus (Photiniani) 86. 88. 102-105. 109. 450.
Photius 63. 577.
Pitra I. B. 32. 59. 72. 89. 128. 155.
Polemon (Polemius) Apollinarista *123.* 126. 127.
Polycarpus (S.) *29-30.*
Porphyrius 62. 379.
Posidonius Alexandrinus 357. 359.
Potter I. 42.

Priscillianus (Priscillianistae) 88. *105-109.*
Preuschen E. 47-49.
Proclus Cptanus 257. *450-453.* 471. 477.
Prosper de Aquitania 378.
Pusey Ph. 345. 351. 429.
Pyrrhus Cptanus 618. 625. 627. 628. 652-657.

Quaestiones V. et N. T. 274-276.

Rand E. 588.
Rauschen G. 32-33.
Redemptionis auctor XXVI.
— excellentia XXVIII.
— fructus XXIX.
— ratio XXVII.
Rendel Harris I. 32.
Richard M. 110.
Riedmatten A. 183-187.
Romani Pontifices:
Agatho *622-624.*
Alexander III *736-737.* 738.
— VIII 747.
Anastasius II *493-494.*
Benedictus II 703.
— XIV 747.
Caelestinus I *356-359.* 360-366. 412. 468. 472. 495. 757.
Clemens I 26. *27.*
— IV 733.
— VI 740. 742.
— XIII 747.
Damasus (S.) *84-86.* 357.
Eugenius IV 741.
Gelasius I 168. 238. 259. *490-493.*
Gregorius M. (S.) *507-508.* 612-615.
— II 628.
Hadrianus I *680-681.* 686.
Honorius I *616-617.* 618. 624. 625. 628. 652.
Hormisda *495-496.*
Innocentius I 88.
— III *738.*
— X 746.
Ioannes II 561.
— IV *618.*
— XXII *740.*
Iulius 23.
Leo M. 395. *459-465.* 466. 469. 470. 476. *479-482.* 483. 496. 501. 519. 520. 625. 626. 639. 649. 651.
— II *627-628.*
— III *686-687.*
— IX 733.
— XIII 749. *752-755.* 757.
Martinus I 98. 539. *618-622.* 623.
— V 741.
Paulus IV 746.
Pelagius I *506-507.*
Pius II *743-745.*
— V (S.) 746.
— VI 747-748.
— IX 749.
— X (S.) 750.
— XI *756-759.*
— XII *759-764.*
Sergius 703.
Sixtus III *361-362.*
— IV 743.
Stephanus (S.) 59.
Victor 26.
Vigilius *497-501.* 502. 638.
Zephyrinus (S.) 26.
Rosmini A. 749.
Rossell N. 742.
Rue C. de la 45. 64.
Rufinus de Aquileia 23. 45. 49. 56. *282-283.*
Rusticus Diaconus 466. *605-612.*

Sabellianus 164.
Sagnard F. M. 36-39.
Sanda A. 132. 133. 263. 528. 531. 543.
Sande Bakhuyzen W. H. van de 64.
Scharnagl I. 404.
Scheel O. 332.
Schenkl C. 266-267.
Schepss G. 105-108.
Schwartz Ed. 26. 81-84. 89. 94. 118-121. 125. 128. 132. 133. 137. 148. 155. 168. 255. 258-260. 357 *et passim.*
Scythae monachi 495. III.
De sectis 568-570.
Sedatus Nemausensis 593.
Serapion Antiochenus 57.
Sergius Arsenoita 640.

Sergius Cptanus 616. 618. 621. 622. 624. 627. 628. *637-639*. 652. 655.
— Grammaticus *525-527*. 535-537.
Severianus de Gabala *254-255*.
Severus Antiochenus (Severiani) 89. 129. 132-134. 167. 237-240. 510-513. 525. 528. 529. *531-539*. 549. 550. 559. 566. 637. 638. 642. 650.
Silva-Tarouca C. 459. 463. 464.
Simon Magus 471.
Smith I. 156. 520.
Sociniani 746.
Socrates 57. 95.
Sophronius Hierosolymitanus (S.) 616. 638. *643-647*.
— Monophysita 152.
Souter A. 274-293. 292-293.
Spanneut M. 165-168.
Stählin O. 42-45.
Stephanus Hierapolitanus 577.
Stewart H. 588.
Successus 440. 442.
Swete H. 142-145.
Synusiasmus IV. X.

Tatianus 26.
Tertullianus 25. *65-71*. 759.
Themistius Agnoeta *539-540*.
Theodoretus de Cyro 85-87. 156. 165-166. 256. 258. 378. *389-403*. 423. 477. 498. 500. 505. 507. 513.
Theodorus de Mopsuestia 100. 129. *134-149* 449. 498. 499. 502-507. 514. 569. 642.
— de Pharan 618. 621. 625. 627. 629. *640-641*.
— de Raithu *565-566*.
Theodosius Caesariensis 658-659.
— Gangrensis 75.
Theodosiani 57. 662.
Theodotus de Ancyra 360. *453-457*.
— Byzantinus *26*.
Theognostus *63*.
Theophilus Alexandrinus *262-263*. 395.
— Cptanus presb. 472.
Theotocos XV.
Thiel A. 490. 493. 495.
Timotheus Aelurus 89. 263. 467. 478. *521-522*.
Timotheus Apollinarista 85. *124-126*. 127. 472.
Timothiani 583.
Tomus ad Antiochenos 87.
Tonneau R. 134-137.
Touttée A. 221.
Trinitas servanda nec Quaternitas inducenda III.
Turner C. 81. 86. 98-99. 583.

Ubiquismus XII.
Una natura Verbi incarnata XIII.
Unus de Trinitate passus est III.
Urs von Balthasar H. 552.

Valdenses 738.
Valerianus 442.
Vaschalde A. 516. 522.
Valentinus Apollinarista 125. *126-127*.
— Gnosticus (Valentiniani) *25*, 56. 88. 470. 583.
Vega A. 698.
Verminghoff A. 680. 682. 685. 689.
Victorinus Poetavionensis *79-80*.
Vigilius Tapsensis 584.
Vincentius 709-710.
Vitalis Apollinarista 122.
— Hispanus 294.
Vives I. 731.
Vosté I. 140-142.
Vrba C. 336. 337.

Wadding L. 742. 744.
Wallis Budge E. 524-525.
Weber S. 41.
Weihrich F. 317.
Wendland P. 25. 26. 74.
Wilson H. A. 724.

Yesuyahb I 513.

Zeno Veronensis *241-243*.
Ziegler C. 173. 174.
Zycha I. 153. 312. 333. 334. 337. 338.